

ERMENEK ARAŞTIRMALARI - II

COĞRAFYA-EDEBİYAT-EĞİTİM-GASTRONOMİ
GÜZEL SANATLAR-İKTİSAT-İŞLETME-İLAHİYAT
İLETİŞİM-KAMU YÖNETİMİ-TURİZM-ZİRAAT

ISBN: 978-605-7600-05-9

Kapak Fotoğrafları:
Mustafa Büyükkafalı

KESKİN COLOR MATBAASI
Selanik Cad. No: 30 Silivri/İSTANBUL
MATBAA SERTİFİKASI: 15524

Konya, Aralık 2018

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINCI SERTİFİKASI: 10418

ERMENEK ARAŞTIRMALARI - II

COĞRAFYA-EDEBİYAT-EĞİTİM-GASTRONOMİ
GÜZEL SANATLAR-İKTİSAT-İŞLETME-İLAHİYAT
İLETİŞİM-KAMU YÖNETİMİ-TURİZM-ZİRAAT

Editörler:

Prof. Dr. Hüseyin Muşmal
Dr. Öğr. Ü. Erol Yüksel
Dr. Öğr. Ü. Mehmet Ali Kapar
Dr. Öğr. Ü. Ömer Çeçen

Editör Yardımcıları:

Dr. Öğr. Ü. Mevlüt Günler
Arş. Gör. Aytunç Ülker
Arş. Gör. Şenol Yurdakul

HAKEMLER

Prof. Dr. Ali Baş
Prof. Dr. Ali İhsan Demirel
Prof. Dr. Birol Gülnar
Prof. Dr. Gültekin elik
Prof. Dr. Hacı Kurt
Prof. Dr. Erdoğan Şeker
Prof. Dr. Fikret Karapınar
Prof. Dr. Hasan Hüseyin Dönmez
Prof. Dr. Kuddusi Ertuğrul
Prof. Dr. Mehmet Akgl
Prof. Dr. Mehmet Zengin
Prof. Dr. Osman Kunduracı
Prof. Dr. Osman Tugay
Prof. Dr. Remzi Duran
Prof. Dr. Sinan Gönen
Prof. Dr. Tahir Balevi
Doç. Dr. Ahmet Güzel
Doç. Dr. Cem Tozlu
Doç. Dr. Erkan Akgöz
Doç. Dr. S. Gül Güneş
Doç. Dr. İbrahim Karabulut
Doç. Dr. Mehmet İnce
Doç. Dr. Mehmet Yastı
Doç. Dr. Mustafa Sever
Doç. Dr. Murat Şimşek
Doç. Dr. Sibel Yağcı
Doç. Dr. Sinem Yapar Saık
Doç. Dr. Tugay Arat
Dr. Öğr. Ü. Ahmet oban
Dr. Öğr. Ü. Ayvaz Ünal
Dr. Öğr. Ü. Aziz Ayva
Dr. Öğr. Ü. Erkan Akgöz
Dr. Öğr. Ü. Gökhan Akar
Dr. Öğr. Ü. Gökhan Kerse
Dr. Öğr. Ü. Muhammet Erbay
Dr. Öğr. Ü. Oğuzhan Aytar
Dr. Öğr. Ü. Ramazan Gral
Dr. Öğr. Ü. Süleyman Doğu
Dr. Öğr. Ü. Yasemin Akkuş
Uzm. Ahmet Aytaç

TAKDİM

“Bu coğrafya bizim için bir sevdadır”

250 YILA YAKIN BİR SÜRE hüküm süren Karamanoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmış, kültürü ve sanatıyla her zaman tarihe konu olmuş, öz Türkçemizin korunmasının temellerinin atıldığı merkez olan Taşeli Havzası, bu özelliklerinin yanı sıra İslamiyet öncesi ve sonrasına ait tarihî kalıntı ve yapıları, misafirperver, dostane insanları ile bölgemizin yaşanılabilir yerlerinden birisi olmuştur.

Coğrafi konumunun getirmiş olduğu dezavantajı bahane etmeyen Ermenekliler, bu durumu avantaja çevirerek eğitime büyük bir önem vermiş ve bu sayede kazanın nüfusu %100'e yakın bir okuma oranına sahip olmuştur. İlçemizde bulunan eğitim öğretim kurumlarının yanı sıra üniversitemiz Ermenek Meslek Yüksekokulu gerek ilçemizdeki gerekse çevre illerden veya bölge dışından gelecek olan gençlerimize hizmet vermek ve onları geleceğe hazırlamak için kucaklayıcı bir rol üstlenmiştir. 2018-2019 eğitim-öğretim yılının başında üniversitemiz, Ermenek Turizm Yüksekokulu'nun temelini oluşturacak olan Ermenek yerleşkesinde eğitim görmek üzere Karaman Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Rekreasyon Yönetimi Bölümü'ne öğrenci alımına başladık. Buna ilave olarak 2018 yılında yapımına başlamış olduğumuz Ermenek Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nun yanı sıra Uygulama Oteli ve Rehabilitasyon Merkezini de üniversitemize kazandırarak Ermenek'e ve Karaman'a hizmet etmeye devam ediyoruz.

Zorlu coğrafi yapısı, iklimi, ulaşımı bir kenara Ermenek'le bizi bir tutan da bu sevdadır. Ermenek; dağlarındaki kekik kokusu, avuçlarında tuttuğu turkuaz suyu, tarihin benliğimizi saran değerleri ve manevî iklimi ile her zaman gönlümüzün bir parçasıdır. Bizler, bir bütün halinde birleşerek bölgemize ve ülkemize hizmet etmek için varız. İlimizin bütün değerleri, kurum ve kuruluşları ile Karaman'ın, bölgemizin ve ülkemizin gelişimi için canla başla çalışmaya özen göstermeliyiz. Ayrımcı söylemleri bir kenara bırakıp tarihimizin bize mirası olan millî ve manevî duygular ve kardeşlik bağları ile kenetlenmemiz gerekmektedir. Artık ülkemizin geleceği için bir olmak, elimizden gelenin en iyisini yapmak ve hedeflerimiz doğrultusunda emin adımlarla ilerlemek zorundayız.

Bu bağlamda, üniversitemiz tarafından Ermenek'te yapılan ve yukarıda kısmen ifade ettiğimiz pek çok faaliyet ve icraatların yanı sıra üniversitemiz önderliğinde gerçekleştirilen bilimsel toplantıların sonucunda “Ermenek Araştırmaları I-II” ismin-

de önemli bir eser de bilim dünyasına kazandırılmış oldu. Söz konusu bu eserde, Ermenek’le ilgili olmak üzere, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Edebiyat, Eğitim, Gastronomi, Turizm, Güzel Sanatlar, İktisat, İşletme, İlahiyat, Kamu Yönetimi, İletişim, Ziraat gibi farklı disiplinlerden alanında uzman akademisyenler ve araştırmacılar tarafından hazırlanmış pek çok çalışma yer almaktadır.

Bu vesile ile bugüne kadar üniversitemize, ilçemize, şehrimize her türlü katkı bulunan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Sayın Bakanımız Lütfi Elvan Bey’e, Karaman Valimiz Sayın Fahri Meral’e, Karaman Milletvekillerimize, Karaman Belediye Başkanımız Sayın Ertuğrul Çalışkan’a, yine Ermenek’in yetiştirmiş olduğu güzide hayırseverlerimiz merhum Ahmet Keleşoğlu adına Selçuk Ecza Deposu A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Sonay Gürgen’in yanı sıra bütün kurum ve kuruluşlarımıza şükranlarımı sunuyorum.

Aynı zamanda “Ermenek Araştırmaları I-II” isimli bu esere çalışmaları ile katkı sağlayan bütün yazarlara, kitabın editörlüğünü üstlenen üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Muşmal, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel, Karamanoğulları Kültür ve Medeniyeti Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapar’a, fikir sürecinden itibaren bize her türlü desteği sunan ve kitabın basımını gerçekleştiren Ermenek Belediye Başkanımız Sayın Uğur Sözkese Bey’e de ayrıca teşekkür ediyorum.

“Ermenek Araştırmaları I-II” isimli bu güzel eserin ilim camiasına hayırlı uğurlu olması dileğiyle...

Prof. Dr. Mehmet Akgül
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü

SUNUŞ

GEÇMİŞİ PREHİSTORİK ÇAĞLARA kadar uzanan Ermenek; İlk Çağlardan Karamanoğullarına başkentlik yaptığı döneme ve günümüze kadar insanlık tarihinin önemli medeniyetlerine ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin maddi-manevi kültür izlerini taşıyan bir merkez olmuştur. Gerek bu kültürel geçmişi gerekse doğal özellikleriyle ülkemizin istisnai yerleşim yerlerinden birisi olan ilçemiz, adeta bir şehir müzesi niteliğini taşımaktadır.

Bilindiği gibi Oğuz boylarının Anadolu'ya gelmesiyle siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda önemli değişimler yaşanmıştır. Ermenek bu süreçten günümüze kadar, Türk kültür tarihinin model şehirlerinden birisi olarak gösterilebilecek kimliğini bozmadan günümüze taşıyabilmiş nadir yerleşimlerdenidir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Mayıs 1277'de yayınladığı meşhur fermanından sonra Türkçe'nin de merkezi durumuna gelmiş olan Ermenek, bundan sonraki süreçte de bu önemini yüzyıllar boyunca muhafaza etmiştir. Kültürün bir milletin yüzyıllar boyunca devam eden ortak yaşamı sonucunda oluşan bir birikim olduğu düşünüldüğünde, Ermenek'in farklı alanlardan birçok akademisyenlerin katılımlarıyla pek çok yönden incelenmesi oldukça mühimdir.

Şehrimizin taşıdığı bu kültürel zenginlik, gelecek nesillere aktarılmadığında tarihin tozlu sayfalarında kaybolup gitmektedir. Bu nedenle elinizdeki bu çalışma tarih ve kültür kokan Ermenek'in zenginliklerinin kalıcılığının sağlanması açısından önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizler de geçmişte olduğu gibi şimdi de şehirleri güçlü kılan etkenlerin başında o şehrin tarihî ve kültürel birikimi olduğuna inanan bir belediyeçilik anlayışına sahibiz. Arkeoloji, Sanat Tarihi, Tarih, Edebiyat, Eğitim, Gastronomi, Turizm, Güzel Sanatlar, İktisat, İşletme, İlahiyat, Kamu Yönetimi, İletişim, Ziraat gibi alanların yanında endemik türler bakımından ülkemizde özel bir yere sahip yöremizin birikimine katkı sunmayı hedefleyen Ermenek Araştırmaları isimli bu eser, bilimsel disiplinlerde yeni çalışmalara ışık tutacaktır. Bu bakımdan belediyemiz, böylesine köklü bir kültürel birikime sahip bir Anadolu şehrinin bilimsel çerçevede incelenmesinde ülkemizin kültür mirasına sunacağı katkıyı önemseyerek Ermenek araştırmalarında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu sebeple sempozyum, panel, konferans gibi ilmi toplantıların önemine olan inanca, bugüne kadar Ermenek Belediyesi olarak birçok alanda "Ermenek" temalı birbirinden değerli akademik çalışmalara daima destek olduk bundan sonra da olmaya devam edeceğiz.

Şehrimizin tanıtımında, tarihi ve kültürel birikiminin ortaya çıkarılmasında ve bu müstesna eserin hazırlanmasında büyük emeği geçen başta Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinin Sayın Rektörü Prof. Dr. Mehmet Akgül'e ve makaleleriyle bu çalışmaya katkıda bulunan değerli bilim insanlarına özellikle teşekkürlerimi sunarım.

Uğur Sözkeseu
Ermenek Belediye Başkanı

ÖN SÖZ

BİR ŞEHİRİN TARİHİNİ YAZMAK aynı zamanda bir milletin tarihini yazmanın önemli bir parçasıdır. Şehir araştırmaları, milletin kendine has kültürünün, şehrin renklerinin ve o toplumun ruhunu besleyen temel dinamiklerin tanınmasını sağlar. Bu vesile ile hem toplumların geçmişi ortaya konular hem de güncel ve gelecek şehir planlamalarında buna göre hareket edilir.

Şehir araştırmalarının kendine ait soru, konu, yöntem ve kaynakları olan bir disiplin veya bilim dalı olup olmadığı hem Batı'da hem de Türkiye'de tartışılan bir konudur. Batı'da bu konuda somut ilerlemeler kaydedilmişken, Türkiye'de ise şehir araştırmaları henüz yeterli düzeye ulaştırılmamıştır. Bununla birlikte Dünya'da ve ülkemizde şehir çalışmalarının önemi her geçen gün daha iyi anlaşılakta, buna bağlı olarak da pek çok yeni çalışmalar yapılmaktadır. Şüphesiz bu çalışmalar çeşitli şehir ve bölgelerin tarihi, coğrafi, demografik, fizikî ve iktisadî yönlerinin ortaya çıkarılmasında büyük önem arz etmektedir.

Anadolu'nun güneyinde, Taşeli Platosu'nun merkezi konumunda bulunan Ermenek, Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biridir. Ermenek'in tarihini Paleolitik ve Neolitik dönemlere kadar götürmek mümkündür. Eskiçağlardan itibaren sürekli bir yerleşim yeri olma hüviyetini koruyan Ermenek; Hitit, Frig, Lidya, Pers, Helen, Roma ve nihayet Bizans hâkimiyetleri dönemini yaşadıkdan sonra, XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kesif bir Türkmen yerleşimine sahne olmuştur. Bölgeye yerleşen Türk boyları, ileride Anadolu Türklüğünün umudu haline gelecek olan Karamanoğulları Beyliği'ni teşkil ettirmiştir. Ermenek Şehri bu devletin tarihinde ilk başkent olarak yerini almış ve bundan sonraki dönemlerde önemini artırarak devam ettirmiştir.

Ermenek İlçesi ile ilgili bugüne kadar farklı alanlarda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar Ermenek araştırmalarına önemli oranda katkılar sağlamıştır. Ancak elinizdeki bu çalışma, farklı disiplinlerden alanında uzman akademisyen ve araştırmacılar tarafından geniş katımlı ve uzun bir hazırlık döneminden sonra ortaya çıkarılmış en kapsamlı eser olma özelliğini taşımaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi bu çalışma Ermenek ile ilgili bilgi sahibi, araştırmacı, sahasında uzman akademisyen ve yazarlarımız tarafından uzun süren gayretler neticesinde hazırlandı. Ermenek Araştırmaları I ve Ermenek Araştırmaları II başlığı altında hazırladığımız bu eserler, iki ayrı kitaptan ve toplamda 104 makaleden oluşmaktadır. Birinci kitap; Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih alanlarında üç ana bölüm-

den oluşmakta, kitapta Arkeoloji alanından 4, Sanat Tarihi alanından 4 ve Tarihin tüm dönemlerinden 39 olmak üzere, toplam 47 makale bulunmaktadır. İkinci kitapta ise Coğrafya, Edebiyat, Eğitim, Gastronomi ve Turizm, Güzel Sanatlar, İktisat, İşletme, İlahiyat, Kamu Yönetimi, İletişim ve Ziraat alanları altında toplam 57 makale yer almaktadır.

Ermenek Araştırmaları I-II isimli bu eserler hazırlanırken öncelikle bir sempozyum tertip edilmiş ve bu sempozyumda çeşitli disiplinlerden çok sayıda araştırmacı tarafından bildiriler sunulmuştur. Sempozyumda sunulan bildiriler, yazarları tarafından geliştirilerek tam metin haline getirilmiş ve editör kuruluna teslim edilmiştir. Editör kontrolünden geçirilen çalışmalar, alanla ilgili üç ayrı hakeme gönderilmek suretiyle raporlanmıştır. Bu süreçte olumlu hakem raporu alamayan metinler kabul edilmemiş, düzeltme önerileri alanlar ise yazarlara gönderilmek suretiyle metinlerin hakem raporları doğrultusunda düzeltilmeleri sağlanmıştır. Bütün bu aşamaların sonunda tamamlanmış olan çalışmalar editörler tarafından alanlarına göre tasnif edilerek iki ayrı kitap halinde yayına hazırlanmıştır.

Eserlerin yayına hazırlanması aşamasında yazarlardan gönderilen makalelerin içeriklerine müdahale edilmemiş, çalışmalar sadece kitap formatına göre biçimsel düzenlemelere tabi tutulmuştur. Ayrıca farklı disiplinlerde kullanılan atıf sistemleri, yine o disiplin açısından kullanım faydası düşünülerek yazarın göndermiş olduğu sistem, grafik, fotoğraf ve görseller korunmuş ve içerik düzenine göre aynen bırakılmıştır. Eserde yer alan çalışmaların sıralanması ise alfabetik olarak hem alanları hem de yazarların soyadı esas alınarak dizilmiştir.

Sempozyum ve kitap hazırlama fikrinin ortaya çıktığı ilk günden itibaren onaylarını ve desteklerini esirgemeyen, çalışmalarını başından sonuna kadar bizzat takip eden Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Mehmet Akgöl başta olmak üzere, üniversitemizin tüm akademik ve idari personeline teşekkür ederiz. Ayrıca gerek sempozyum gerekse kitap hazırlama sürecinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Ermenek Belediye Başkanı Sayın Uğur Sözkese'nin ve çalışmalarımıza yazıları ile katkıda bulunan bilim insanlarına ne kadar teşekkür etsek azdır.

Ermenek Araştırmaları I ve Ermenek Araştırmaları II isimli bu eserlerin ülkemizin ilim yolunda ilerleyişine katkıda bulunması temennisi ile...

Prof. Dr. Hüseyin Muşmal
Dr. Öğr. Üyesi Erol Yüksel
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Kapan

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
SUNUŞ.....	7
ÖN SÖZ.....	9
<i>1966-2017 Peryodunda Karaman ve Ermenek’de Sıcaklık ve Yağışta Gözlenen Değişiklikler ve Eğilimler</i>	
Türkan Bayer ALTIN - Bekir Necati ALTIN.....	15
<i>Ermenek Barajı Açısından Karaman İli’nin Buharlaştırma ve Yağış Verileri İçin Trend Analizleri</i>	
Onur ARSLAN.....	35
<i>Ermenek İlçesinin Nüfus Gelişimi</i>	
Tahsin TAPUR.....	49
<i>Sarveliler İlçesinin Nüfus Gelişimi</i>	
Tahsin TAPUR.....	59
<i>Karaman ve Ermenek’te Yerel Takvim Uygulamaları ve Takvime Bağlı Gelenekler Üzerine Bir Değerlendirme</i>	
Ayşe AKMAN.....	69
<i>Sarvelilerli (Ermenek) Âşık Mehmet Çetin ve Şiirleri</i>	
Aziz AYVA.....	107
<i>Mustafa Barçın ve Memleket Sevgisi</i>	
Azmi BİLGİN.....	115
<i>Ermenek Çevresinde Anlatılan "Aksakal" Adlı Efsaneden Hareketle Anadolu Türk Efsanelerinde Tayyimekân Motifi.....</i>	131
Sezai DEMİRTAŞ.....	131
<i>Barçın Bölgesi Evlilik Kültürünün Yöre Türkülerine Yansıması</i>	
Oğuz DOĞAN.....	141
<i>Barçın Yaylasında Anlatılan "Çobanla Hırsız" Masalının Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi</i>	
Ramazan ERGÖZ.....	149
<i>Barçın Yaylası Çevresinde Söylenen Manilerde Ayrılığı İşaretleyen Göstergeler</i>	
Okan Celal GÜNGÖR.....	159
<i>Geçmişten Günümüze Ermenekte Oynanan Çocuk Oyunlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi</i>	
Abdülkadir KABADAYI - Amine KARAGÖZ.....	165
<i>Mustafâ El-Hüseynî El-Ermenâkî ve Eserleri</i>	
Mesut KÖKSOY.....	177
<i>Katranlı (Dindebol) Köyünden Bir Yazar: Ziya Uysal</i>	
Rabia Gülistan OKUTAN AYHAN.....	201
<i>Esentepe Mahallesi Örneğinde Sarveliler Ağzı ve Özellikleri</i>	
Fatih ÖZTÜRK.....	217
<i>Ermenek Yöresinden Derlenmiş Mânilerde Tespit Edilen Halk Bilimi Unsurları</i>	
Hasan SAVAŞ.....	233
<i>Derleme Sözlüğü Bağlamında Ermenek ve Çevresi Sözcüğü</i>	
Mehmet YASTI.....	241

<i>Ermenek ve Çevresinin Önde Gelen Üç Şairi</i> Kemal YAVUZ.....	277
<i>Ermenek Turizm Eylem Planının Oluşturulabilmesi İçin Öneriler</i> Abdurrahman DİNÇ - Pinar YEŞİLÇİMEN	287
<i>Ermenek'e Özgü Gastronomik Unsurların Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Kullanılması</i> Merve ÖZBAY - Pinar YEŞİLÇİMEN - Meral İŞ	297
<i>Ermenek Baş Tarhanası Üzerine Nitel Bir Araştırma</i> Ali ŞEN - Yılmaz SEÇİM - Mustafa AKTURFAN.....	309
<i>Ermenek Pekmez Helvası</i> Ali ŞEN - Merve ÖZBAY - Yusuf YERLİ	317
<i>Sürdürülebilir Çevre İçin Yeşil Altyapı: Ermenek Özelinde Bir Değerlendirme</i> Fırat Harun YILMAZ - Ali ŞAHİN.....	325
<i>Ermenek İlçesi Olukpınar Köyü Düz Dokumaları</i> Mehmet AKTÜRK.....	335
<i>Ermenek'te Keçeciliğin Günümüzdeki Durumu ve Tasarım Önerileri</i> Yasemin KOPARAN	345
<i>Günümüzde Ermenek'te Bakırcılığın Durumu</i> Emine NAS - Mehmet AKTÜRK	355
<i>Karaman Ermenek İlçesinde Bulunan Kanaviçe İşlemeleri</i> Sema ÖZHAN - Nazan ÖZCAN	365
<i>Ermenek Barajı'nın Karaman İlinin Su Bütçesine Etkisi</i> Onur ARSLAN	379
<i>Ermenek Bölgesindeki Madencilik İşletmelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği İçin Risk Değerlendirmesinin Önemi</i> Aysel ÇİMEN - Ali BİLGİÇ - Ahmed Nuri KURŞUNLU.....	389
<i>Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) Sıralaması Kapsamında Ermenek İlçesi</i> Bülent DARICI - İclal ÇÖGÜRÇÜ - Mehmet Ali CANBOLAT.....	397
<i>Çağdaş Liderlik Yaklaşımları ve Selçuk Ecza A.Ş. Lideri Ahmet Keleşoğlu Örneği</i> Filiz DEMİR.....	407
<i>Gıda İşletmelerinde Süreç Yönetimi Uygulamaları: Ermenek İlçesi Örneği</i> Selçuk KORUCUK - Erhan Nuh ÖZTÜRK	423
<i>Sarıveliler'den Karaman'a İyiliğe Adanmış Bir Hayat: Ermenekli (Deli) Sait Doğan</i> Mehmet AKGÜL	433
<i>Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı</i> Yakup AKYÜZ - Bayram DALKILIÇ	443
<i>Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Medhal-ı Fıkh Eserinin Fikhî Tahlili</i> İsmail BİLGİLİ	457
<i>Dr. Lütfi Doğan'ın İlmî Kişiliği ve Kelam İlmine Katkıları</i> İbrahim COŞKUN	475
<i>Ermenek ve Çevresinden Huzur Derslerine Katılan Âlimler</i> Alparslan KARTAL.....	487
<i>Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Pratik Arapça Öğretim Metodu</i> Orhan OĞUZ - Serkut Mustafa DABBAGH	501
<i>Karamanoğulları Beyliği Döneminden Günümüze Ermenek'te Tasavvuf Kültürü</i> Ahmet ÖZKAN	513
<i>Halkla İlişkiler Aracı Olarak Teknolojinin Kullanımı: Ermenek Belediyesi Web Sitesinin Tematik İncelenmesi</i> Gülsüm ÇALIŞIR - İhsan TURKAL - Aleyna Makbule ÜNAL.....	521

<i>“Sakin Şehir” Hareketinde Yönetim ve Yöneticinin Rolü: Aday İlçe Ermenek ve Belediye Yönetimi Örneği</i> Filiz DEMİR.....	537
<i>Kültür Mirası Olarak Geleneksel Ermenek Evlerinin Önemi ve Günümüz Kent Gelişimi İçerisinde Koruma ve Geleceğe AktarılabİLme Yöntemleri</i> Sibel DEMİRARSLAN.....	559
<i>Göktepe Belediyesi Uygulamasından Hareketle, Ermenek Havzasında Köylerin Belediye Sınırlarına Alınma Potansiyeli ve Gerekliği</i> Hacı KURT.....	573
<i>Alternatif Turizm Açısından Ermenek İlçesinin Potansiyelinin Değerlendirilmesi</i> Ali ŞAHİN - Mehmet POLAT - Muhammet Mustafa PEPE	587
<i>Çevresel Sorunların Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü: Ermenek Belediyesi Örneği</i> Ali ŞAHİN - Sibel ÇALIŞKAN	597
<i>Elmaların Hasat Sonrası Depolanmasında Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Önerileri: Ermenek ve Başyayla Örneği</i> Tuğba ÇAKIR - Hülya ÖZGÖNEN ÖZKAYA	609
<i>Ermenek (Karaman/Türkiye) Çevresinden Tanımlanan Bitkiler</i> Ömer ÇEÇEN	615
<i>Ermenek Menekşesi (Viola Ermenekensis Yıld & Dinç, Violaceae) ve Türkiye’deki Yakın Akrabaları</i> Muhittin DİNÇ - Şinasi YILDIRIMLI - Ayvaz ÜNAL.....	627
<i>Ermenek ve Çevresine Özgü Endemik Bitkiler</i> Kuddisi ERTUĞRUL - Osman TUGAY	633
<i>Ermenek İlçesi Meralarında Çoğalıcı Bitki Dağılımına Etki Eden Bazı Faktörlerin Poisson Regresyon Analizi ile Belirlenmesi</i> Ufuk KARADAVUT - Çetin PALTA - Ali ÇARKACI - Murat Aydın ŞANDA Mehmet TEZEL - Şeref AKSOYAK.....	639
<i>Ermenek’te Endemik Salvia Albimaculata ve Salvia Caespitosa Bitkilerinin Uçucu Yağ Bileşenlerinin Belirlenmesi</i> Hasan MARAL - Musa TÜRKMEN - D. Alpaslan KAYA - Saliha KIRICI.....	645
<i>Ermenek’te Kekik Olarak Adlandırılan Bitkilerin Uçucu Yağ Oran Ve Bileşenlerinin Belirlenmesi</i> Hasan MARAL - Saliha KIRICI	653
<i>Ermenek Ceviz Gen Kaynaklarının Değerlendirilmesi</i> Yılmaz SESLİ	661
<i>An Anatomical and Palynologic Study On Endemic Cousinia Ermenekensis (Asteraceae)</i> Osman TUGAY - Kuddisi ERTUĞRUL - Deniz ULUKUŞ Sercan KARAGÖZ - Esengül KARAHİSAR	675
<i>Ermenek’in (Karaman/Türkiye) Bitki Çeşitliliği</i> Osman TUGAY - Kuddisi ERTUĞRUL	679
<i>Ermenek’te Hayvanalık ve Hayvansal Üretim</i> Büşra YARANOĞLU - Murad GÜRSES	683
<i>Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü Ormanlarında Zarar Yapan Orthotomicus Erosus (Woll.) ile Mücadele Çalışmaları</i> Yafes YILDIZ - Eray YENİ	691

1966-2017 PERİYODUNDA KARAMAN VE ERMENEK’DE SICAKLIK VE YAĞIŞDA GÖZLENEN DEĞİŞİKLİKLER VE EĞİLİMLER*

Türkan Bayer ALTIN* - Bekir Necati ALTIN**

GİRİŞ

Herhangi bir havzada azalan yağış miktarları, artan sıcaklıklar ve buharlaşma çölleşme riskini artıran faktörlerdir. Son yıllarda iklim ile ilgili yapılan çalışmalar Türkiye’nin ileriki yıllarda çölleşme sorunu ile karşı karşıya kalacağını ve alınacak tedbirlerin önem arz ettiğini göstermektedir. Türkiye Çölleşme Risk Haritası’na (www.ormansu.gov.tr) göre ülkemizin yaklaşık %47’si orta ve çok yüksek risk grubunda bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan Karaman ve Ermenek’te bu riskli alanlar içinde yer almaktadır. Trend analizlerine göre Karaman’da 1960-2010 periyodunda yıllık ortalama sıcaklık trendinde 2,5°C/100 yıl artış ve yağışlarda 135 mm/100 yıl azalış tespit edilmiştir (Şensoy vd., 2017:37). Karaman’ın iklim değişimini ortaya çıkarmak için Erinç Kuraklık İndisi kullanılarak yapılan çalışmada 1980-2011 yılları arasındaki süreçte kuraklık oranlarında çok fazla bir değişim yaşanmadığı görülmüş olup genellikle kurak bir eğilim göstermektedir ve 382 ayın %40,58’sinin tam kurak geçtiği tespit edilmiştir (Mevlâna Kalkınma Ajansı, 2012:22).

Ermenek Doğu Akdeniz Havzası’nda, Karaman ise Konya kapalı havzasında ve yarıkurak iklim şartları altında bulunmaktadır. Bu havzaları konu alan ve iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisini araştıran çalışmalarda, iklim değişikliğinin etkisine bağlı olarak havzadaki su potansiyelinde referans dönemine (1971-2000) oranla azalma gerçekleşmesi ve su ihtiyacının yüksek olması nedeniyle önemli ölçüde su açığı oluşacağı öngörülmektedir (Su Yönetimi Gen.Müd., 2106:123). Ayrıca Akdeniz yağış rejim bölgelerinde kış ve yıllık toplam yağışlarda bir azalma eğilimi olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır (Türkeş vd., 2007:64; Bayer Altın ve Barak, 2014:598; Boithias vd., 2014:570; Montaldo ve Oren, 2018:13).

Konya Bölümü’nün kuraklık şiddetini ve kurak dönemleri konu alan çalışmada, uzun süreli kuraklaşma eğiliminin en kuvvetli olduğu istasyonun Karaman olduğu ve 1970’lerin ortalarından 2006 yılına kadar genel olarak bir kuraklaşma eğiliminin egemen olduğu tespit edilmiştir (Türkeş vd., 2009a:135). Hayatın kaynağı olan su, iklim değişikliğine karşı gerekli önlemler alınmadığında dünyanın en önemli sorunlarından biri olacak,

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan “1966-2017 Periyodunda Karaman ve Ermenek’de Sıcaklık ve Yağışta Gözlenen Değişiklikler ve Eğilimler” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, turkanaltin@yahoo.com

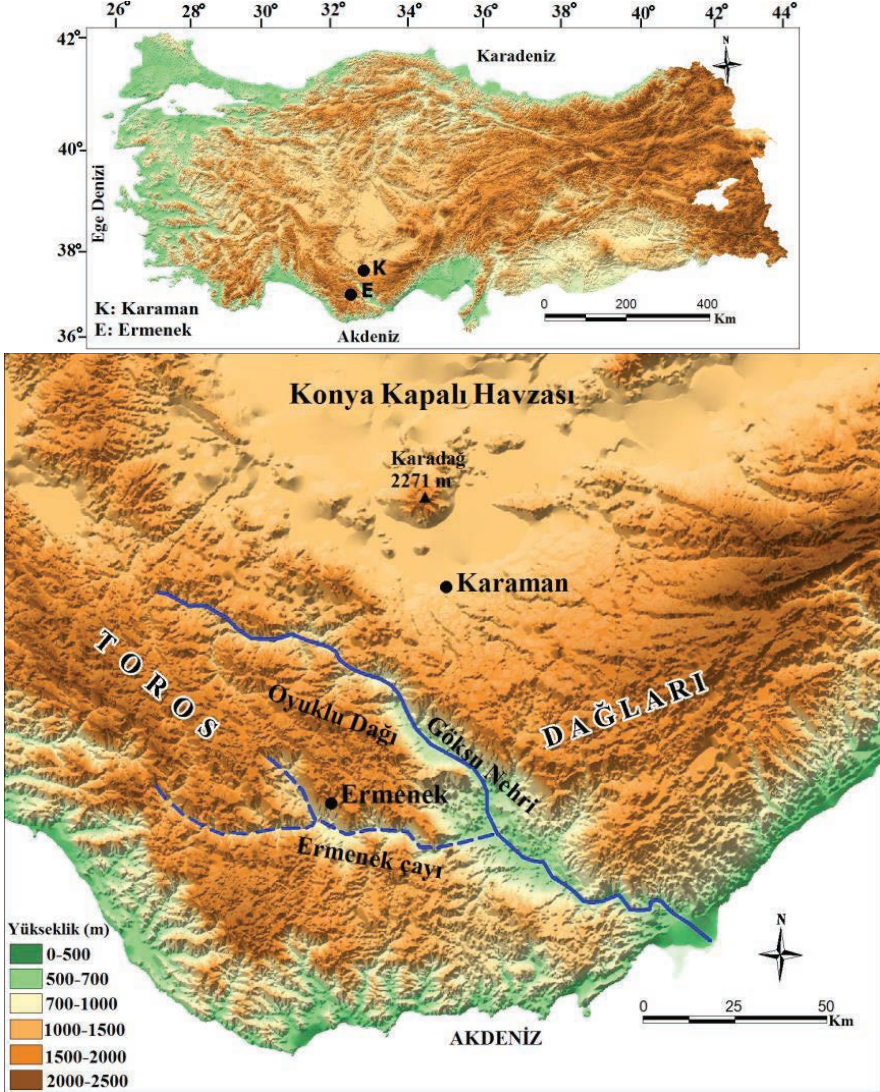
** Dr. Öğretim Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, altinbekirnecati@yahoo.com

kurak ve yarıkurak alanlardaki su kaynakları sorunlarına yenilerini ekleyerek su gereksinimi artıracaktır (Karaman ve Gökalp, 2010:65).

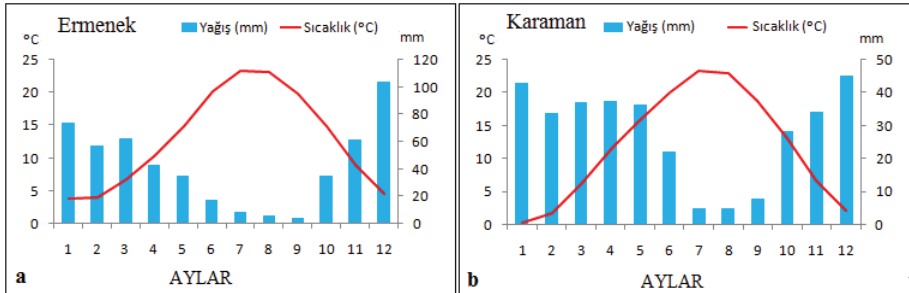
Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere doğrudan Ermenek veya Karaman'ın iklim değişikliğini konu alan çalışma ya hiç yok ya da çok azdır. Karaman ili geçim kaynağı tarımdır ve il arazisinin % 47'si verimli tarım topraklarından oluşmaktadır. Çoğunlukla Karaman'da tahıl ve Ermenek'te meyve tarımı yapılmaktadır (www.ktso.org.tr, 2016). Geçim kaynaklarının doğrudan iklimle ilişkili olması nedeniyle, bu çalışma her iki yerleşmenin iklim değişikliğindeki yerini ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Çalışmanın amacı Karaman ve Ermenek yerleşmelerinde sıcaklık ve yağıştaki 52 yıllık dönemde (1966-2017) değişimin ortaya çıkartılmasıdır. Ayrıca iklimdeki değişimin yöreye nasıl yansıdığı, kuraklığa dair bir değişimin olup olmadığını belirlemek hedeflenmiştir.

Karaman ve Ermenek'in Fiziki Coğrafya Özellikleri

Ermenek, Karaman iline bağlı ve bu ilin güneyinde bulunan bir ilçe merkezidir (Şekil 1). Doğu Akdeniz Havzası dahilinde Göksu Nehri Havzası'nın yukarı mecrasında, Taşeli Platosu'nda bulunur. Karaman ise Konya Kapalı Havzası'nın güneyinde, geniş bir ova tabanında kuruludur. Ermenek, 36°58' kuzey enlemi ve 32°53' doğu boylamı arasındadır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1250 m'dir. Ermenek yöresinin sularını Göksu Nehri'nin kolu olan Ermenek Çayı toplar. Yörenin ana jeomorfolojik birimlerini yüksek dağlık alanlar (Orta Toroslar), plato düzlükleri, vadiler, depresyonlar ve bunlar üzerinde bulunan karstik şekiller oluşturur (Efe, 2015:54). İlçede en alçak yeri ve geniş düzlüğü oluşturan Sarıtaş Bucağı ve Çimene Kapısı mevki Ermenek Barajı tarafından işgal edilmiştir. Bu nedenle düzlük alanlar kısıtlıdır, ancak genişleyen vadi tabanları genişçe düzlüklere karşılık gelir. Ermenek'in alçak kesimlerinde tipik Akdeniz iklimi görülürken yüksek kesimlerinde Akdeniz Dağ iklimi görülür (Sarı, 2016:178). Denizden uzaklığa bağlı olarak Akdeniz ile karasal iklim arasında geçiş tipi bir iklim yaşanır yani yazları sıcak ve kurak, geçiş mevsimleri belirgin, kışları serin ve yağışlı bir iklim hakimdir (Arınç, 2014:21). Bu durum iklim tipine de yansımıştır. Erinç kuraklık indisi uygulandığında indis değeri yaklaşık 15 (14,8) olarak hesaplanmıştır. Sınıflandırmada bu değer 1966-2005 periyodu için kurak, yarıkurak step iklim tipine karşılık gelir. Ermenek'te en yüksek sıcaklıklar temmuz ayında (23,3°C), en düşük sıcaklıklar ocak ayında (3,8°C) görülür. En fazla yağış kış aylarında düşer (166,8 mm), yağış payı % 33,1'dur. Bunu ilkbahar mevsimi takip eder (139,1 mm) yağış payı % 27,7'dir. En kurak mevsim yaz mevsimidir (30,2 mm) ve yağış payı % 6'dir. Ermenek'in yıllık ortalama sıcaklığı 12,9°C'dir. Yıllık toplam yağış ortalaması 501 mm'dir (Şekil 2a, 3a).

Şekil 1. Ermenek ve Karaman'ın lokasyon haritası ve yükselti kademeleri

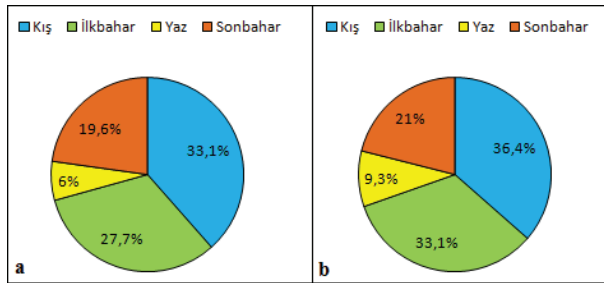

Şekil 2. (a) Ermenek'in ve (b) Karaman'ın 1966-2017 yıllık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği.

Bu iklim şartları altında Ermenek ve çevresinde kireçtaşları üzerinde ve çatlakları arasında Terra-Rossa (kırmızı renkli Akdeniz toprağı) toprakları yaygındır. Hakim bitki örtüsünü karaçam (*Pinus nigra*), sedir (*Cedrus sp.*), göknar (*Abies sp.*) ve ardıç (*Juniperus sp.*) türleri (Akdeniz Dağ Kuşağı), alçak kesimlerde kızılçam (*Pinus brutia*), ve maki türleri (Asıl Akdeniz Kuşağı) ve dağlık alanlarda otsu bitkiler (Yüksek Dağ Çayırları) bulunur (Efe, 1998; Atalay ve Efe, 2015).

Karaman, yükseltisi yer yer 1020-1050 m arasında değişen ve Konya Kapalı Havzası'nın güneyindeki ova üzerinde kuruludur (Şekil 1). Karaman ilçe merkezinin denizden yüksekliği 1033 m'dir ve 37°11' kuzey enlemi ile 33°15' doğu boylamı arasında yer alır. Güneyindeki Toros Dağları'ndan kaynağını alan akarsular, ovalık alanda yamaç eğimleri ve diklikleri kaybolmuş fazla derin olmayan tabanlı vadiler içinde akarlar (Akkuş, 1995:35). Ancak merkez ilçe sınırları içindeki Yeşildere-Gödet Çayı ve Kurt Deresi vadilerini derin bir şekilde yarmıştır ve bu vadiler boyunca birçok mağara oluşmuştur (Delen, 2005:31). Ova, kuzey ve kuzeybatıdan Karadağ volkanik kütlesi, güneyden Toros Dağları ve doğuda Çakır Dağları ile sınırlanır. Toros Dağları güneyden Akdeniz üzerinden gelen nemli hava kütlelerine bariyer görevi oluşturduğundan Karaman yağmur gölgesinde kalır ve çok az yağış alır, buna karşılık buharlaşma fazladır, yarıkurak karasal iklim tipi hakimdir. Nitekim Erinç kuraklık indisi uygulandığında indis değeri 8,97 olarak hesaplanmıştır. Sınıflandırmada bu değer 1966-2017 periyodu için kurak, çölümsü step iklim tipine karşılık gelir. Bu iklim şartları altında kahverengi step toprakları yaygın olarak görülür. Bu topraklar yağış yetersizliğinden dolayı karbonatlar A horizonundan uzaklaşmışlardır (Atalay, 1989:390). Doğal bitki örtüsünü step türleri oluşturur.

Karaman'da en yüksek sıcaklıklar temmuz ayında (23,4°C), en düşük sıcaklıklar ocak ayında (0,4°C) görülür. En fazla yağış kış aylarında düşer (121 mm), yağış payı % 36,4'dur. Bunu ilkbahar mevsimi takip eder (110,2 mm) yağış payı % 33,1'dir. En kurak mevsim yaz mevsimidir (31,1 mm) ve yağış payı %9,3'dir. Karaman'ın yıllık ortalama sıcaklığı 11,9°C'dir. Yıllık toplam yağış ortalaması 332 mm'dir (Şekil 2b, 3b).

Şekil 3. (a) Ermenek ve (b) Karaman'ın 1966-2017 döneminde mevsimlik yağışların payı

Materyal ve Metot

Çalışmada kullanılan aylık sıcaklık ve yağış verileri Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğünden temin edilmiştir. Erinç kuraklık indisi hesaplanırken Karaman'a ait maksimum sıcaklıklarda 1966-2017 periyodu eksik veri içermediği için söz konusu periyod için hesaplama yapılmıştır. Ancak Ermenek'in maksimum sıcaklıklarda eksik verinin olmadığı 1966-2005 periyodu kullanılmıştır. Trend (eğilim) ve anomali hesaplamalarında 1966-2017 periyodu verileri kullanılmıştır. Erinç Kuraklık İndisi yıllık olarak da hesaplanmıştır. Bu durumda yıl olarak kurak ve nemli devreler tespit edilir. Bu indis yağış ve buharlaşma yoluyla su açığına neden olan ortalama maksimum sıcaklık oranına dayanır (formül 1).

$$I_m = \frac{P}{T_{om}} \quad (\text{formül 1})$$

Burada I_m : Yağış indisi, P : yıllık yağış miktarı (mm), T_{om} : Yıllık ortalama maksimum sıcaklığı gösterir. Erinç (1965) vejetasyonun alansal dağılışı ile indis sonuçlarını karşılaştırarak altı ana sınıf belirlemiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Erinç (1965) kuraklık indisi değerleri ve bu değerlere karşılık gelen iklim ve vejetasyon tipleri

Sınıf (I_m)	İklim tipi	Vejetasyon tipi
$I_m < 8$	Tam kurak	Çöl
$8 < I_m < 15$	Kurak	Çölümsü step
$15 < I_m < 23$	Yarıkurak	Step
$23 < I_m < 40$	Yarınemli	Park görünümlü kuru orman
$40 < I_m < 55$	Nemli	Nemli orman
$I_m > 55$	Çok nemli	Çok nemli orman

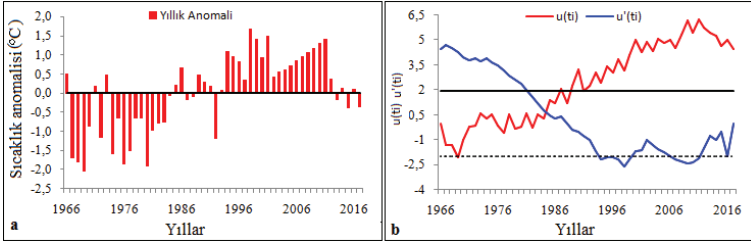
Ermenek ve Karaman için 1966-2017 (52 yıl) ölçüm periyodundaki yıllık, mevsimlik sıcaklık ve yağış dizilerinde görülen değişimler ve eğilimler Mann-Kendall trend analizine göre incelenmiştir. Aylık sıcaklıklardaki eksik veriler (Ermenek için) uzaklıkların kareleri tersi yöntemi kullanılarak bulunmuştur (Şen, 2002:20). Mann-Kendall trend analizden elde edilen $u(t)$ eğrisi gözlem dizisindeki eğilimin gidişini gösterir ve $u(t)$ ve $u'(t)$ eğrilerinin birkaç kez üst üste gelişi dizide önemli bir eğilimin olmadığını, eğrilerin birbirlerine yaklaşarak ya da keserek ayrıldıkları noktalar bir azalma veya artma eğiliminin başlangıcını göstermektedir (Türkeş, 1995:10; Sneyers, 1997:519). Ayrıca sıcaklık ve yağış dizilerindeki anomaliler ve yağışın oransal dağılımı da incelenmiştir. Yağışın oransal dağılımı incelenirken 1966-2017 periyodunun ortalaması referans olarak alınmıştır, yani yağış normali olarak kabul edilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Yıllık Sıcaklık Ortalamalarındaki Değişimler ve Eğilimler

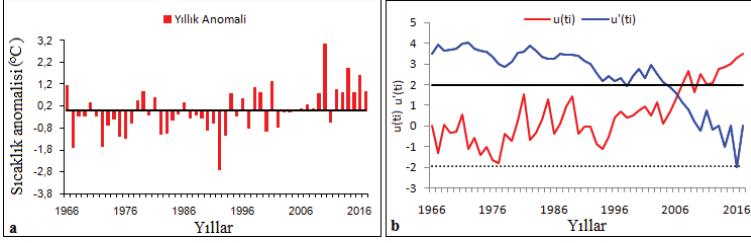
Ermenek'in yıllık ortalama sıcaklık anomalileri grafiğinde (Şekil 4a) belirgin iki periyod dikkati çekmektedir. 1967-1983 yıllarını içeren periyotta (1. periyod) 1971 ve 1973 yılları hariç soğuk anomalilerden oluşmaktadır ki negatif anomali değerleri -0,8 ile -2,1 arasında değişmektedir. 1993'den 2012'ye kadar tümüyle pozitif anomalilerden oluşan sıcak bir dönem (2. periyod). Bu dönemde anomali değerleri +1,1 ile +1,7 arasında değişmektedir. 1984-1992 periyodu ile 2012-2017 periyodu dalgalanmalarla birlikte çoğun-

lukla sıcaklıkların normalin altında olduğu zayıf bir soğuma ile karakterize olur. En soğuk yıl $-2,1$ anomali değeri ile 1969, en sıcak yıl $+1,7$ anomali değeri ile 1998 yılı olmuştur. 1983'den itibaren ısınma eğilimi Mann-Kendall sınavının ardışık analizinin grafiksel gösteriminden izlenmektedir (Şekil 4b) ve söz konusu eğilim istatistiksel olarak $0,01$ düzeyinde anlamlıdır. 52 yılda sıcaklıklarda $0,8^{\circ}\text{C}$ artış gerçekleşmiştir. Bulgular Doğu Akdeniz Bölümü'nün tropikal ve yaz günü sıcaklığını inceleyen çalışma (Bayer Altın ve Barak, 2017:196) ile tutarlıdır. Bu çalışmada da sıcaklık artışının 1980'lerin ortalarından itibaren istatistiksel olarak anlamlılık kazandığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. (a) Ermenek'in yıllık ortalama sıcaklıklarındaki değişimler. Anomali hesaplanırken 1966-2017 ortalama sıcaklık olan $12,9^{\circ}\text{C}$ dikkate alınmıştır. (b) Mann-Kendall sınavının sonucuna göre yıllık ortalama sıcaklıklardaki eğilimler.

Karaman'ın yıllık ortalama sıcaklık anomali grafiğine (Şekil 5a) baktığımızda 1967'den 1992'ye kadar çoğunlukla sıcaklıkların normalin altında olduğu soğuk bir periyod, 1992'den 2017'ye kadar dalgalanmalarla birlikte kuvvetli bir ısınma eğilimi dikkati çeker. 1966-2017 periyodunda en soğuk yıl $-2,7$ negatif anomali değeri ile 1992 yılı, en sıcak yıl ise $+3,1$ pozitif anomali değeri ile 2010 yılı olmuştur. Karaman'da 52 yılda sıcaklıklarda $0,8^{\circ}\text{C}$ artış gerçekleşmiştir. Mann-Kendall trend analizinde (Şekil 5b) 2006 yılı sıcaklık artış eğiliminin başlangıç yılıdır ve istatistiksel olarak $0,01$ düzeyinde anlamlıdır. Bulgular İç Anadolu Bölgesinin sıcaklıklarını inceleyen çalışmaların (Bayer Altın vd., 2012:107; Türkeş, 2012:9; Kızılelma vd. 2015:4) bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Bu çalışmalarda İç Anadolu Bölgesi'ndeki ısınma eğilimlerinin istatistiksel olarak önemli olduğu belirtilmiştir. Türkeş (2012:9), aynı bölge için ısınma eğiliminin $0,01$ düzeyinde anlamlı olduğunu tespit etmiştir.

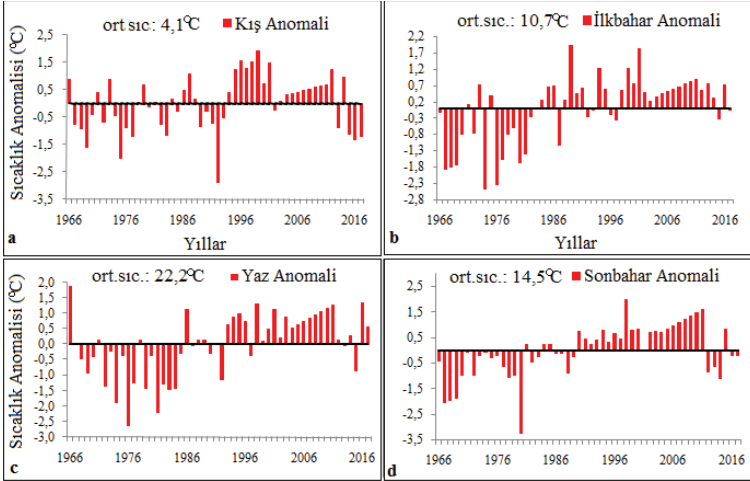

Şekil 5. Karaman'ın yıllık ortalama sıcaklıklarındaki değişimler. (a) kırmızı sütunlar yıllık anomalileri göstermektedir. Anomali hesaplanırken 1966-2017 ortalama sıcaklık olan 11,9°C dikkate alınmıştır. (b) Mann-Kendall sınavının sonucuna göre yıllık ortalama sıcaklıklardaki eğilimler.

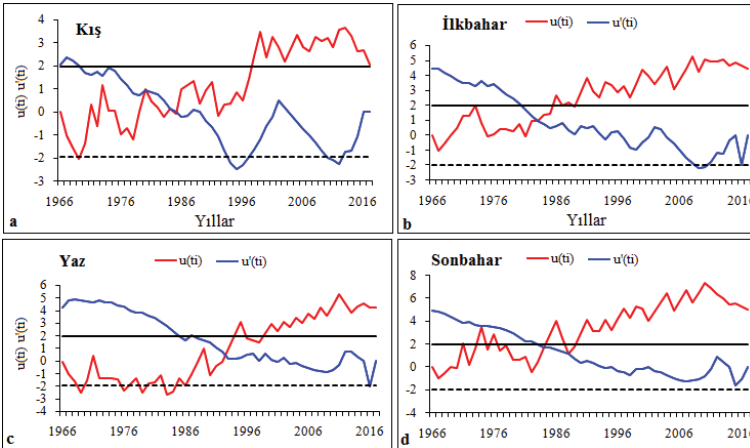
Mevsimlik Sıcaklık Ortalamalarındaki Değişimler Ve Eğilimler

Ermenek'in mevsimlik sıcaklık anomalilerine bakıldığında kış mevsiminde (Şekil 6a) 1967'den 1992'ye kadar dalgalanmalarla birlikte çoğunlukla değerlerin normalin altında kaldığı soğuk dönem, 1993'den 2012'ye kadar pozitif anomalilerin görüldüğü kuvvetli bir ısınma eğilimi ve sıcak dönem izlenmektedir. 1966-2017 periyodunda en soğuk yıl -2,9°C negatif anomali ile 1992 yılı olmuştur. 1999 yılı ise +1,9'lik pozitif anomali değeri ile en sıcak yıl olmuştur. 52 yıllık dönemde kış sıcaklıklarında +0,5°C'lik artış gerçekleşmiştir. Kış mevsiminde görülen belirgin ısınma eğiliminin başlangıcı 1980'li yılların ortalarına (1984) rastlar (Şekil 7a) ve 0,05 düzeyinde anlamlı artış eğilimi vardır. İlkbahar anomalilerine bakıldığında (Şekil 6b) kış mevsimindeki gibi soğuk dönem uzun sürmemiştir. 1966-1987 dönemi negatif anomalilerin görüldüğü soğuk dönem olarak nitelendirilebilir ve anomaliler -0,3 ile -2,5 arasında değişmektedir. 1971, 1973 ve 1975 yıllarında küçük de olsa artışlar yaşanmıştır. 1984'le birlikte normalin üstünde değerler gözlenir ki 1987 hariç 2017'e kadar önemli bir düşüş gerçekleşmemiştir. Bu nedenle 1984-2017 periyodu son 5 yıldaki zayıf soğumaya karşılık sıcak dönem olarak nitelendirilebilir. Bu periyotta en sıcak yıl +1,9 pozitif anomali değeri ile 1989 yılı olmuştur. Bu yılı +1,8 pozitif anomali değeri ile 2001 yılı takip eder. 52 yıllık dönemde ilkbahar sıcaklıklarında +0,9°C'lik artış gerçekleşmiştir. Bu mevsimde de belirgin artışlar 1980'li yılların ortasına (1983) rastlar (Şekil 7b) ve ortalama sıcaklıklarda görülen eğilimler 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Yaz anomali grafiğine göre (Şekil 6c) 1966 yılı hariç (+1,9 pozitif anomali) 1986'ya kadar değerlerin devamlı normalin altında olduğu dönem, 1986'dan 1992'ye kadar zayıf dalgalanmalar ve 1992'den sonra arada küçük farkların olduğu yıllar hariç tutulacak olursa sıcak dönem izlenmektedir. 1993'den 2012'ye kadar kesintisiz sıcak dönem yaşanmıştır ve 2012'den 2017'ye kadar olan dönemde yeniden dalgalanmalar dikkati çeker. Son 5 yıllık dönemde 2015 yılı -0,9°C negatif anomali değeri ile dikkat çeken bir yıl olmuştur. 52 yılda yaz sıcaklıklarında 0,7°C artış gerçekleşmiştir. 1992 eğilimin başlangıç yılıdır (Şekil 7c). Yaz ortalama sıcaklıklarında görülen eğilimler 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Sonbahar anomalileri de (Şekil 6d) yaz anomalilerine benzerlik göstermektedir. Periyodun ilk dönemi yani 1966-1990 periyodu değerlerin devamlı normalin altında olduğu soğuk dönem, 1991-2011 dönemi ise kesintisiz pozitif anomali değeri

lerinin görüldüğü sıcak dönem olarak nitelendirilebilir. 2011'den sonra sıcaklıklarda zayıf bir düşüşün gerçekleştiği dikkati çeker. 52 yıllık dönemde -3,2'lik negatif anomali değeri ile 1980 yılı en soğuk yıl olurken, 1998 yılı +2'lik pozitif anomali değeri ile en sıcak yıl olmuştur. Yine bu süre içinde sonbahar sıcaklıklarında +1,2°C'lik artış yaşanmıştır. Bu değer diğer mevsimlerde görülen artışlardan da fazladır. Diğer mevsimlerde olduğu gibi belirgin sıcaklık artış eğilimi 1980'lerin ortasıdır (1984) (Şekil 7d) ve 0,01 düzeyinde anlamlı artış eğilimi vardır.

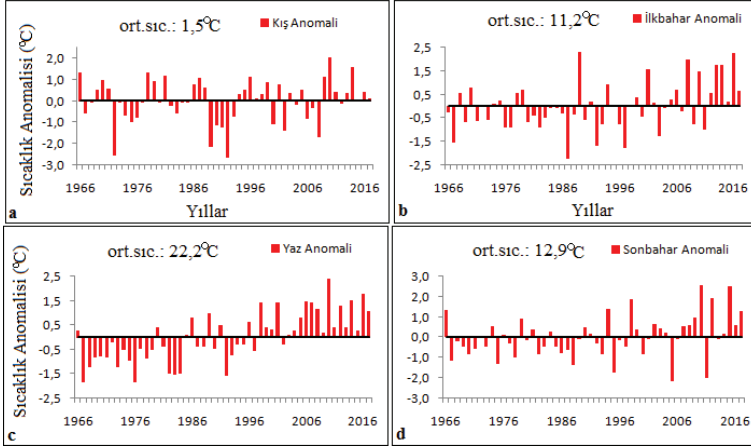
Şekil 6. Ermenek'in mevsimlik ortalama sıcaklıklarındaki değişimler (ort.sıc.: ortalama sıcaklık (1966-2017)).

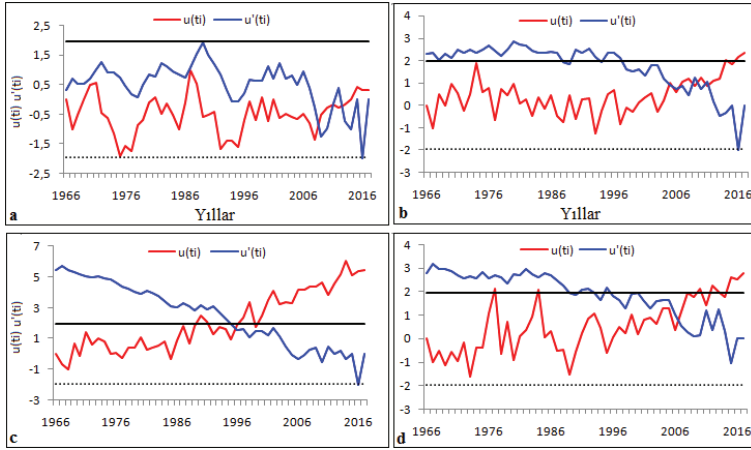
Şekil 7. Mann-Kendall sınavasının sonucuna göre Ermenek'de (a) kış, (b) İlkbahar, (c) yaz ve (d) sonbahar sıcaklıklarındaki eğilimler.

Karaman'ın mevsimlik sıcaklık anomali değerlerine bakıldığında kış mevsiminde (Şekil 8a) 1966-1971 sıcak, 1972-1977 soğuk, 1978-1981 sıcak, 1982-1985 normal ve 1989-1993 soğuk dönemler olarak ayırt edilebilir. Bu duruma göre kış mevsiminde sıcak ve soğuk dönemlerin süresi 4 ile 5 yıl sürmektedir. 52 yıllık dönemde en soğuk yıl -

2,7'lik negatif anomali ile 1992 yılı olurken, en sıcak yıl +2'lik pozitif anomali ile 2010 yılı olmuştur. 1994-2017 aralığında ise belirgin bir sıcak ya da soğuk dönemden bahsedilemez. Yani sıcak, soğuk ve normal değerlerin birbiri peşi sıra geldiği bir dalgalanma dikkati çeker. Böylece sıcak ve soğuk yıllar birbirlerinin etkilerini gidererek ısınma eğilimini ortadan kaldırmıştır. Nitekim Mann-Kendall trend analizi sonucu bunu doğrulamaktadır. İstatistiksel olarak anlamlı bir ısınma eğilimi tespit edilememiştir (Şekil 9a). İlkbahar mevsiminde 1966-1989 periyodu çoğunlukla değerlerin normalin altında olduğu soğuk dönem olarak ayırt edilir. 1987 -2,2'lik negatif anomali değeri ile 52 yılın en soğuk yılı olmuştur. 1989'dan itibaren 2011' e kadar sıcak ve soğuk yılların birbiri peşi sıra geldiği, küçük dalgalanmalarla birlikte zayıf bir ısınma eğilimi ve 2012-2017 periyodu kesintisiz pozitif anomalilerin görüldüğü sıcak dönem olarak nitelendirilebilir (Şekil 8b). 1989 yılı aynı zamanda 52 yılın en sıcak yılı olmuştur (+2,3 anomali değeri). Mann-Kendall trend analizi sonucuna göre ilkbahar sıcaklıklarında 0,05 düzeyinde anlamlı artış eğilimi vardır. 2005 yılı eğilimin belirginleştiği yıldır (Şekil 9b). 52 yılda sıcaklıklarda 0,8°C'lik artış gerçekleşmiştir. Yaz sıcaklık anomalilerini gösteren zaman dizisi grafiğinde (Şekil 8c) 1966-1984 dönemi değerlerin normalin altında olduğu dönemdir ve sonra küçük dalgalanmaların olduğu zayıf ısınma dönemi 1997 yılına kadar devam ettiği dikkati çeker. 1997'den sonra kesintisiz pozitif anomaliler 2017 yılına kadar devam etmiş ve sıcak dönem belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Mann-Kendall trend analizine göre yaz sıcaklıklarında kuvvetli artış eğilimi tespit edilmiş ve bu eğilim istatistiksel olarak 0,01 seviyesinde anlamlıdır. Eğilimin belirgin olduğu yıl 1996 yılıdır (Şekil 9c). 52 yılda sıcaklıklarda 1,1°C artış tespit edilmiştir ve +2,4 pozitif anomali değeri ile 2010 yılı en sıcak yıl olmuştur. Sonbahar sıcaklık anomali grafiğine bakıldığında (Şekil 8d) 1966-1988 soğuk dönem, 1989-2005 dalgalanmaların olduğu dönem ve 2005'den sonra ısınma eğiliminin kuvvetli olduğu sıcak dönem gözlenmektedir. 2005 yılı aynı zamanda -2,1'lik negatif anomali değeri ile en soğuk yıl olurken 2010 yılı +2,5'lik pozitif anomali değeri ile en sıcak yıl olmuştur. Sonbahar anomalileri kış sıcaklık anomalilerininin gidişatına benzer özellik gösterse de 1989'dan sonraki ısınma eğilimi sıcaklık artışını istatistiksel olarak 0,05 seviyesinde anlamlı hale getirmiştir. Belirgin artış eğilimi 2007 yılından itibaren görülmektedir ki (Şekil 9d) 52 yılda sıcaklıklarda 1,3°C artış gerçekleşmiştir. Bu artış miktarı yaz sıcaklıklarından da fazladır.

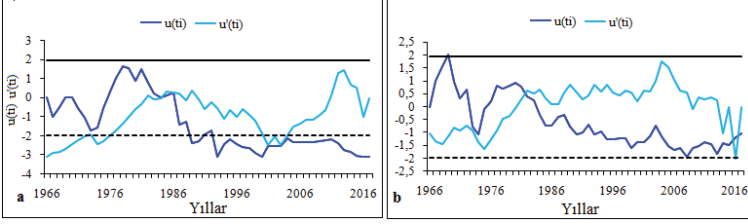
Şekil 8. Karaman'ın mevsimlik ortalama sıcaklıklarındaki değişimler (ort.sıc.: ortalama sıcaklık (1966-2017)).

Şekil 9. Mann-Kendall sınavının sonucuna göre Karaman'da (a) kış, (b) İlkbahar, (c) yaz ve (d) sonbahar sıcaklıklarındaki uzun süreli eğilimler.

Yıllık ve Mevsimlik Yağış Miktarlarındaki Değişim ve Eğilimler

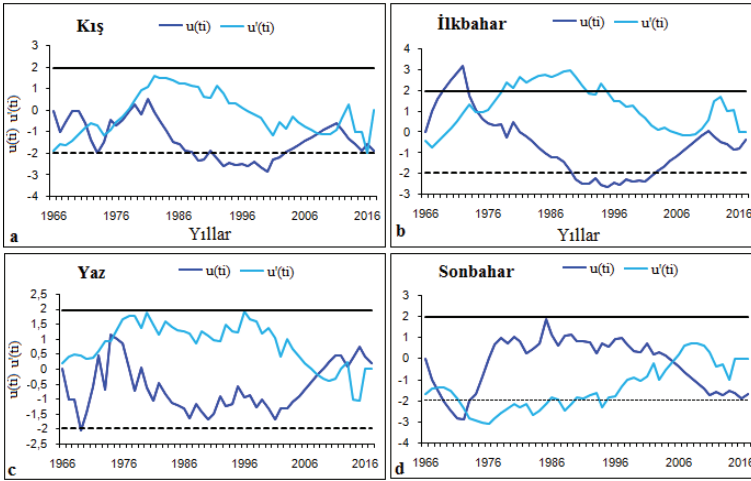
Ermenek'te Mann-Kendall sınavının ardışık çözümlenmesinden elde edilen yıllık toplam yağış dizilerindeki eğilimleri gösteren grafikte (Şekil 10a) periyodun başından 1982'ye kadar anlamlı olmayan sırasıyla azalış ve artış eğilimleri gözlenmektedir. 1982'de 0,05 düzeyinde anlamlı azalış eğilimi 2001'de daha da kuvvetlenerek 0,01 düzeyinde gerçekleşmiştir. Karaman'da ise 1982 yılındaki anlamlı azalış eğilimi (0,05 düzeyinde), 2014 yılında anlamlı olmayan azalış eğilimi gözlenmektedir (Şekil 10b).

Şekil 10. Mann-Kendall sınamasının sonuçlarına göre (a) Ermenek ve (b) Karaman'da yıllık yağışlardaki uzun süreli eğilimler.

Ermenek'te kış yağışlarının eğilimine bakıldığında 1980'li yılların sonunda istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlı azalış eğilimi dikkati çekmektedir. 2002 yılından itibaren anlamlı olmayan azalış eğilimi yerini tekrar 2008 yılında 0,05 düzeyinde anlamlı azalış eğilimine bırakmıştır (Şekil 11a). Akdeniz Havzası ve Türkiye için yapılan çalışmalarda da, kış yağış miktarının azaldığına dair tespitler mevcuttur. Türkiye için yapılan çalışmalarda 1960'ların sonundan beri yağışlarda genel bir azalmanın olduğunu ve bunun özellikle Akdeniz yağış rejim bölgesinde daha belirgin olduğunu vurgulamıştır (Türkeş 1998:678, Türkeş 2003:200). Alansal değerlendirmelerde, Akdeniz yağış rejim bölgelerinde kış ve yıllık toplam yağışlarında bir azalma eğilimi bulunan istasyonların sayısının önemli oranda olduğu tespit edilmiştir (Türkeş vd., 2007:71). Ayrıca yağışlardaki azalmanın büyük oranda kış yağışlarındaki azalmadan kaynaklandığını da eklemiştir. Xoplaki'nin (2002:190), Norrant ve Douguedroit (2006:100), Bayer Altın ve Barak (2012:28), Bayer Altın ve Barak (2014: 586) Akdeniz'de kış yağışlarında anlamlı bir azalma eğiliminin olduğunu belirtmiştir. Güçlü (2014:645), Montaldo ve Sarigu (2017:430) çalışmasında Kuzey Atlantik Salınımı (NAO) indeksindeki değişikliklerin kış yağışlarında azalmaya neden olduğunu belirtmiştir. İlkbahar yağışlarında 1974'de istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlı azalış eğilimi 2002 yılında anlamlı olmayan artış eğilimine bırakmıştır. 2011 yılında anlamlı olmayan azalış eğilimi izlenmektedir (Şekil 11b). Gönençgil ve İçel (2010:10) Doğu Akdeniz yağışlarının eğilimini konu alan çalışmalarında kıyı kesimindeki istasyonlarda ilkbahar yağışlarında kuvvetli azalma tespit etmişlerdir. Bu sonuç 1250 m yükseklikteki Ermenek için geçerli olmadığı trend analizinde ortaya çıkmaktadır. Yaz yağışları periyodun başlangıcından 1975'e kadar artış yönünde 1975'den sonra 0,05 düzeyinde anlamlı azalış yönünde eğilim göstermektedir. 2008 yılından itibaren anlamlı olmayan artış eğilimi izlenmektedir (Şekil 11c). Yani daha nemli koşullara doğru gidiş söz konusudur. Bu sonuç Doğu Akdeniz havzasında bulunan istasyonların yaz yağışları ile ilgili çalışmaların (Türkeş, vd. 2007:71; Türkeş, 2010:18) bulguları ile uyumludur. Ancak Fransa Ulusal Meteoroloji Merkezi küresel modelinin SRES A2 salım senaryosuna göre ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsimlerine ait yağış miktarlarında azalma olması beklenmekte ve özellikle Türkiye ve kuzey Akdeniz bölgelerinde (güney Avrupa)'da 1.75 mm/gün'e ulaşan düşüşler ön görülmektedir (Altınsoy vd., 2011:3). HadGEM2 iklim modeli ve RCP4.5 salım senaryosu kullanılarak yapılan benzeştirmede, Türkiye'de 2070-2100 yılları arasında 1970-2000 dönemi klimatolojisine göre yağış

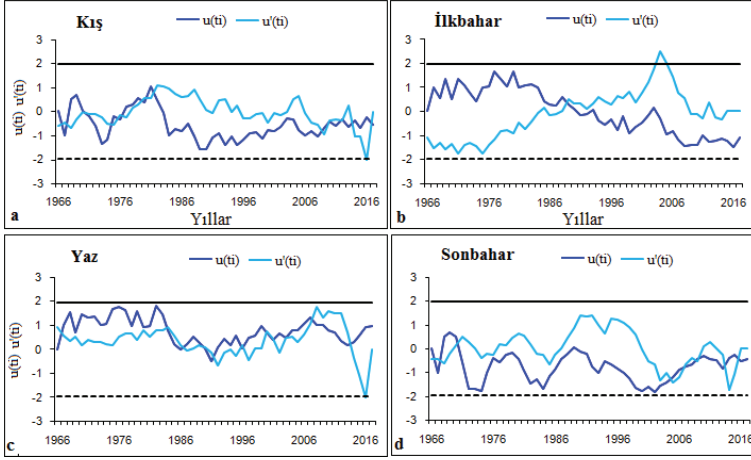
değişiminin yaz mevsiminde yağışların negatif yönde çok az değişeceği, ilkbahar ve sonbaharda ise kış mevsimindeki eğilimin daha zayıf süreceği ön görülmektedir (Öztürk vd., 2011:21). Sonbahar yağışlarında 1973'den itibaren anlamlı olmayan artış eğilimi görülmektedir. 2000'li yılların başında azalış eğilimi 2005 yılında kuvvetlenmiş ve belirginleşmiştir (Şekil 11d). Eğilim istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlıdır. Ermenek'te periyodun başlangıcındaki sonbahar yağışlarındaki artış eğilimi 1960-2000 periyodunu kapsayan yağış verilerinin analizini içeren çalışmalarla (Ramos, 2001: 167; Türkeş vd., 2005:373; Sarış, 2006: 100; Türkeş vd., 2007:66) uyumludur. Ancak 2017'e kadar olan yağış verilerinin analiz edildiği bir çalışma olmadığı için karşılaştırma yapılamamıştır.

Şekil 11. Mann-Kendall sınavının sonucuna göre Ermenek'te (a) kış, (b) ilkbahar, (c) yaz ve (d) sonbahar yağışlarındaki uzun süreli eğilimler.

Karaman'da kış yağışlarının eğilimine bakıldığında periyodun başlangıcında ki iniş ve çıkışlar iklimsel bir dalgalanmayı işaret etmektedir. 1976'dan itibaren zayıf bir artış eğilimi gözlenir. 1982'den itibaren anlamlı olmayan azalış eğilimi günümüze kadar sürmüştür (Şekil 12a). İlkbahar yağışları periyodun başlangıcından 1980'e kadar artış şeklinde bir eğilim gösterse de 1989'dan sonra azalış yönünde eğilim göstermiştir. Ancak bu azalış istatistiksel olarak anlamlı değildir (Şekil 12b). Bu sonuç İç Anadolu Bölgesi'nin 1970-2010 yıllarının iklim verilerini kapsayan çalışma (Kızılelma vd., 2015) ile uyumludur. Bu çalışmada ilkbahar mevsiminde gerçekleşen negatif ve pozitif trendler sadece Karapınar ve Kulu istasyonları için tespit edilirken, diğer istasyonlarda istatistiksel açıdan anlamlı trend tespit edilmemiştir. Yaz yağışlarına baktığımızda periyodun başlangıcından 1982'ye kadar anlamlılık seviyesine ulaşan bir eğilim dikkati çeker. 1982'den 1992'ye kadar anlamlılık seviyesine ulaşmayan azalış eğilim izlenir. 2008 yılı ve bu yıldan sonra anlamlı olmayan artış eğilimi takip eder. İç Anadolu Bölgesi'nde yağışların en az düştüğü ve buharlaşmanın en fazla olduğu mevsim yaz mevsimidir. Artış yönündeki eğilim Karaman ve çevresindeki su kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Karaman'da yaz

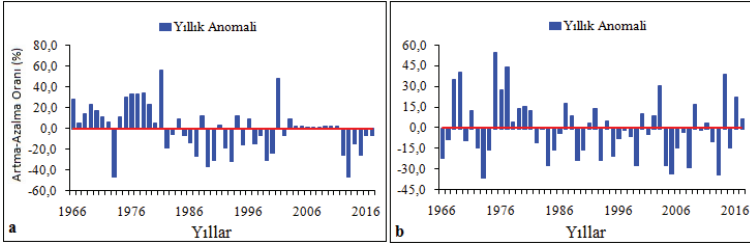
yağışları için tespit edilen artış eğilimi 1960-2013 iklim verilerini kapsayan Özfidaner vd. (2016) çalışması ile uyumludur. Bu çalışmada Temmuz ve Ağustos yağışlarında artış tespit edilmiştir. Sonbahar yağışlarında önemli değişiklik yılı periyodun başlangıcında 1971 yılıdır. Bu yılda yağışlarda anlamlı olmayan azalış eğilimi gözlenmektedir. 2. önemli değişiklik 2005 yılında yaşanmıştır ki bu yılda da anlamlı olmayan azalış eğilimi gerçekleşmiştir. Bu sonuç Türkeş vd. (2009b:1069) ile uyumludur.

Şekil 12. Mann-Kendall sınavasının sonucuna göre Karaman'da (a) kış, (b) İlkbahar, (c) yaz ve (d) sonbahar yağışlarındaki uzun süreli eğilimler.

Bir bölgenin veya yerin yağışlarındaki artma ya da azalma miktarlarının yıllara göre oransal dağılımı da önemlidir. Ermenek'in 1966-2017 periyodunun yağış ortalaması diğer bir deyişle yağış normali 501 mm'dir. Anomali grafiğinde belirgin 3 periyot ayırt edilir. 1966-1981 yağışlı periyod ve bu periyotta en kurak yıl -46,5 anomali değeri ile 1973 yılı olmuştur. 1982-2001 dalgalanmalarla birlikte kuraklığın belirginleşmeye başladığı periyottur. Bu periyotta 2001 yılı +48,4 pozitif anomali değeri ile en fazla yağışın olduğu yıldır. 2002-2017 kuraklığın önemli ölçüde belirginleştiği periyottur. Anomali değerleri ile Mann-Kendall trend analiz sonuçları tutarlılık göstermektedir. Trend analizinde de 1982 ve 2001 yılları yağışlardaki azalma eğiliminin anlamlılık kazandığı yıllar olmuştur. 1973 kurak yılından sonra en kurak yıl 2013 yılıdır (-45,9) ve bu yıl aynı zamanda son 35 yılın da en kurak yılıdır. 2013 yılı için Türkiye geneline baktığımızda 2013 genel yağış ortalaması 564 mm olarak gerçekleşmiştir. Bu yağış miktarı normallerine göre (646mm) %13 azalma göstermiştir (MGM, 2014). Nitekim İç Anadolu Bölgesi'ndeki istasyonların kuraklıklarını inceleyen çalışmalarda (Kızılelma ve Karabulut, 2016:246) da 2013 yılı en kurak yıl olarak tespit edilmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin büyük bölümünde ortadan olağanüstü kurağa kadar değişen şiddette kuraklık görülmüştür (Şahin ve Kurnaz, 2014:27; Türkeş ve Yıldız, 2014:6). 2004-2011 periyodu yağışların normal seviyede olduğu dönemdir. Karaman'ın 1966-2017 periyodunun yağış normali 332

mm'dir. 1966-1982 periyodu yağış değerlerinin normalin üstünde olduğu nemli periyottur. 1982'den 1999'a kadar dalgalanmalarla birlikte zayıf kurak bir dönem ve 2000 yılı ile birlikte günümüze kadar çoğunlukla değerlerin normalin altında kaldığı ve gidişatın olağanüstü kuraklığa doğru olduğu dönem izlenir. Nitekim Mann-Kendall trend analizinde de yağışlarda azalma eğilimi tespit edilmiştir ancak henüz anlamlılık seviyesinde değildir. 52 yıllık dönemde en yağışlı yıl 54,6'lık anomali değeri ile 1975 yılı, en kurak yıl ise -36 ve -33,6 anomali değerleri ile sırasıyla 1973 ve 2013 yılı olmuştur. Bu sonuç yukarıda belirtilen İç Anadolu ve Türkiye geneli için yapılan çalışmalarla tutarlıdır.

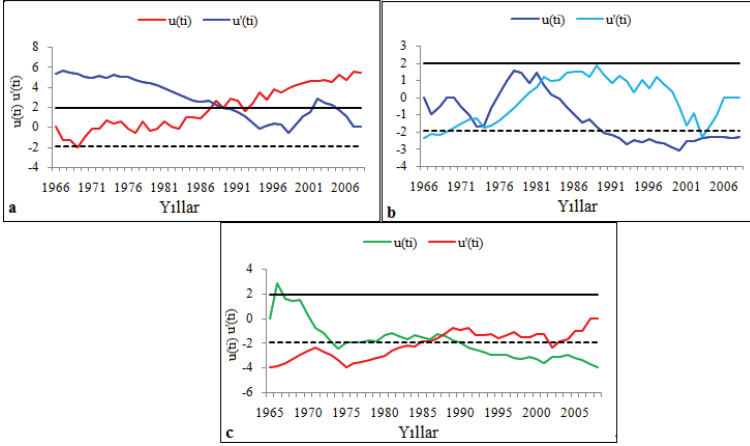

Şekil 13. Ermenek (a) ve Karaman'da (b) yağışlardaki artma ve azalma oranlarının yıllara göre dağılımı

Ermenek'te Su Kaynaklarında Meydana Gelen Değişimler

Türkiye'nin büyük bölümünde 2007-2008 yılı kurak bir dönemi olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu bu dönem Ermenek'te su kaynaklarını hangi boyutta etkilemiştir sorusuna cevap bulabilmek için Ermenek Çayı Baraj yeri akım değerlerine (1965-2008 periyodu için) trend analizi uygulanmıştır. Bu yıllık akım değerleri DSİ (2013)'den elde edilmiştir.

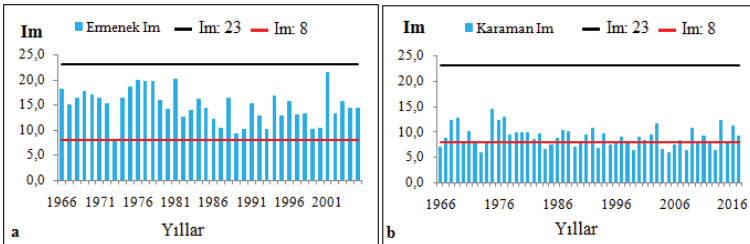
1966-2008 periyodunda sıcaklık değerlerinde 0,01 düzeyinde anlamlı artış tespit edilmiştir. Sıcaklıklardaki artış 1980'lerin sonunda belirgin bir durum almıştır (Şekil 14a) ve 43 yıllık sürede sıcaklıklarda 1,2°C artış gerçekleşmiştir. Bu periyotta yağış değerlerinde 0,05 düzeyinde azalış görülmektedir (Şekil 14b) ve bu durum 1980'lerin başında belirgin bir durum almıştır. Ermenek'te sıcaklıklardaki artış ve yağışlardaki azalış yerüstü sularının buharlaşmasına ve akım miktarlarındaki azalmaya neden olacaktır ki bu sonuç akım değerlerine uygulanan trend analizinde de görülmektedir (Şekil 14c). Ermenek Çayı Baraj yeri akım değerlerinde 0,01 düzeyinde anlamlı azalış tespit edilmiştir. Nitekim hidrojeolojik değerlendirmelere göre iklim koşulları yıl bazında %21-23 oranında yerüstü sularını azalma yönünde etkilediği ortaya çıkmıştır (Su Yönetimi Genel Müd., 2016). Yapılan çalışmalar, sıcaklık ve yağış rejimlerinde yaşanması beklenen değişimlerin birleşik etkilerinin, nehirlerin yıllık debilerindeki değişimleri daha da artıracakını ortaya koymaktadır (Türkeş ve Yıldız, 2014). Hidrolik modelleme çalışmalarında Doğu Akdeniz Havzasında sıcaklıklardaki artış ve yağışlardaki azalış bu şekilde devam ederse akım değerleri referans döneminin (1971-2000) altında kalmaktadır.

Şekil 14. (a) Mann-Kendall sınavasının sonucuna göre Ermenek'te 1966-2008 periyodunda yıllık ortalama sıcaklıklardaki eğilimler, (b) yıllık yağışlardaki eğilimler ve (c) Ermenek Çayı Baraj yerinde meydana gelen yıllık ortalama akımlardaki eğilimler.

Yıllık Erinç İndis (Im) Değerlendirmesi

Ermenek'te Erinç Kuraklık Indisine göre 1966-2005 periyodunda hiçbir yılda yarı nemli şartlar oluşmamıştır. Hatta 1973 yılında Ermenek'te çöl şartları meydana gelmiştir. 1966-1981 periyodunda yarı kurak-step koşullar hakim olurken 1982'den itibaren, 2001 yılı hariç, 2005 yılına kadar kurak-çölümsü step koşullar hakim olmuştur. 1987, 1989, 1990, 1993, 1999 ve 2000 yıllarında kurak-çölümsü step koşulları daha belirgin gerçekleşmiştir. Ermenek'te en düşük indis değeri 1973 (Im: 7,7) ve 1989 (Im:9,3) yıllarına ait olurken en yüksek indis değerleri 1981 (Im: 20,2) ve 2001 (21,4) yıllarına aittir (Şekil 15a). Karaman'da 1966-2017 periyodunda Ermenek'te olduğu gibi 1973 yılı çöl şartlarının yaşandığı yıl olmuştur. Periyodun başlangıcında görülen çöl şartlarının tekrarlanma sıklığı daha uzun bir zaman aralığını (5 ve 9 yılda bir) kapsarken periyodun ortalarından itibaren 3 yada 2 yılda bir görülme sıklığına dönüşmüştür. Karaman'da da hiçbir yılda yarı nemli şartlar oluşmamıştır. 1975-1983 periyodunda kesintisiz kurak-çölümsü step koşulları oluşurken 1984-2017 periyodunda arada çöl şartlarının olduğu kurak-çölümsü step şartları hakim olmuştur. Karaman'da en düşük indis değeri 1973 (Im: 5,9) ve 2005 (Im: 6) yıllarına ait olurken en yüksek indis değerleri 1975 (Im: 14,5) ve 2014 (12,3) yıllarıdır (Şekil 15b).

Şekil 15. (a) Ermenek'de 1966-2005 periyodunda (b) Karaman'da 1966-2017 periyodunda Erinç kuraklık indis değerlerinin yıllara göre dağılımı

SONUÇ

İklim değişiminin önemli göstergelerinden olan sıcaklık artışı, yağış azalışı ve kuraklık Ermenek ve Karaman'da yıllık ve mevsimlik olarak ne düzeyde olduğu bu çalışma ile ortaya çıkartılmıştır.

Yıllık ortalama sıcaklıklarda 52 yılda Ermenek ve Karaman'da 0,8°C artış göstermiştir. Mann-Kendall trend testi ve anomali sonuçlarına göre her iki yerleşmede de sıcaklık zaman dizisinde genel olarak 3 farklı periyod tespit edilmiştir. Bunlar 1- periyodun başlangıcında sıcaklıkların normal değer altında olduğu soğuk dönem, 2- sıcak ve soğuk yılların birbiri peşi sıra geldiği dalgalanmaların (zayıf bir ısınma veya soğuma ile karakterize olur) olduğu dönem, 3- periyodun sonlarına doğru sıcaklıkların normalin üstünde olduğu sıcak dönemdir. 1966-2017 periyodunda Ermenek'te en sıcak yıl 1998 yılı, Karaman'da 2010 yılı, en soğuk yıl Ermenek'te 1969 yılı, Karaman'da 1992 yılı olmuştur. Ermenek'te yıllık sıcaklıklardaki artışın istatistiksel olarak anlamlı olduğu yıl 1983, Karaman'da ise 2006 yılıdır. Her iki yerleşmede de yıllık sıcaklıklardaki artış 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Mann-Kendall trend testi sonuçlarına göre Ermenek'te mevsimlik sıcaklıklarda istatistiksel olarak anlamlı artış eğilimi yaz mevsimi (1990'ların başı) hariç diğer mevsimlerde 1980'lerin ortasına rastlar. +1,2°C sıcaklık artışı ile sonbahar mevsimi en fazla artışın yaşandığı mevsim olmuştur. Kış sıcaklıklarında istatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlı artış gerçekleşirken diğer mevsimlerde 0,01 düzeyinde gerçekleşmiştir. Karaman'da mevsimli sıcaklıklardaki artış yönündeki eğilim kış mevsimi hariç diğer mevsimlerde; ilkbahar, sonbaharda 0,05 düzeyinde, yaz mevsiminde 0,01 düzeyinde anlamlıdır. Karaman'ın yıllık sıcaklığında anlamlı artışın görülmesinde yaz sıcaklıklarının önemli payı vardır. Karaman'da da sıcaklık artışının en fazla gerçekleştiği mevsim +1,3°C ile sonbahar mevsimi olmuştur. Mevsimlik sıcaklıklarda istatistiksel olarak anlamlı artış eğilimi yaz mevsimi (1990'ların ortası) hariç diğer mevsimlerde 2000'lerin başına rastlar.

Yıllık yağışlardaki değişimler Ermenek'te azalış yönündedir ve istatistiksel olarak anlamlı azalış eğilimi 2000'lerin başında 0,01 seviyesine ulaşmıştır. 52 yılda %5,7 oranında azalma gerçekleşmiştir ve bunda kış yağışlarındaki azalmanın önemli payı vardır. Ermenek'te yağışta en fazla kış mevsiminde azalma gerçekleşmiştir ve bu oran %48,2'dir. İstatistiksel olarak 0,05 düzeyinde anlamlıdır. Sonbahar yağışlarında da aynı seviye söz konusudur. İlkbahar yağışlarında anlamlı bir azalış görülmezken yaz yağışlarında henüz anlamlılık seviyesine ulaşmayan bir artış söz konusudur. Karaman'ın yıllık yağışlarında anlamlı azalış eğilimi yoktur. Yaz mevsimi hariç diğer mevsimlerin yağış miktarlarında da anlamlı bir azalış eğilimi tespit edilmemiştir. Yaz yağışlarında Ermenek'te olduğu gibi anlamlı olmayan artış eğilimi tespit edilmiştir. Yağışların yıllara göre oransal dağılımına baktığımızda her iki yerleşmede de en az yağışlar 1973 ve 2013 yıllarında kaydedilmiştir. Erinç Kuraklık İndisine göre 1982'den itibaren, 2001 yılı hariç, 2005 yılına kadar kurak-çölümsü step koşullar hakim olmuştur. Karaman'da ise 1984-2017 periyodunda arada çöl şartlarının olduğu kurak-çölümsü step şartları hakim olmuştur. Bu kurak koşullar her iki yerleşmede de kuşkusuz yer üstü ve yeraltı su kaynaklarını olumsuz etkilemiş ve

etkilemeye devam edecektir. Nitekim 1966-2008 peryodunda Ermenek'te Ermenek Çayı Baraj yeri akım değerlerinde 0,01 düzeyinde anlamlı azalış tespit edilmiştir.

Sıcaklıklarda artış ve yağıştaki azalış şeklindeki değişimler öncelikle su kaynaklarını olumsuz etkileyecek, bu durum da tarım sektörünü etkileyecektir. Her iki yerleşmede de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve önleyebilmek için bu değişime uyum sağlayabilecek ürün çeşitlerinin geliştirilmesi, sulama tesislerinin yaygınlaştırılması ve bu kaynakların etrafındaki ekolojik ortamın bozulmasına (erozyon, yanlış arazi kullanımı, toprak tuzlulaşması vb.) engel olabilecek planlama yapılması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, A. Karaman Havzası'nın Fiziki Coğrafyası, Selçuk Üniv. Edebiyat Fakültesi Arştırma Fonu, Konya 1995.
- Altınsoy, H., Öztürk T., Türkes M., Kumaz LM. Küresel iklim modeli kullanılarak Akdeniz Havzası'nın gelecek hava sıcaklığı ve yağış değişikliklerinin kestirilmesi. In: Proceedings of the National Geographical Congress with International Participation (CD-R), ISBN 978-75-6686-04-1, 7-10 Sep. 2011, Türk Coğrafya Kurumu – İstanbul University.
- Arıç K. Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri. Biyosfer Araştırmaları Merkezi, Erzurum 2014.
- Atalay, İ. Toprak Coğrafyası, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No: 8, İzmir 1989.
- Atalay İ. ve Efe, R. Türkiye Biyocoğrafyası (Bitki ve Hayvan). Meta Basım, İzmir 2015.
- Bayer Altın T. ve Barak B. "Seyhan Havzasında 1970-2009 yılları arasında yağış ve hava sıcaklığı değişimindeki değişimler ve eğilimler". Türk Coğrafya Dergisi 58, 2012, 21-34.
- Bayer Altın T., Barak B., Altın BN. "Change in Precipitation and Temperature Amounts over Three Decades in Central Anatolia, Turkey". Atmospheric and Climate Sciences 2, 2012, 107-125.
- Bayer Altın T. ve Barak B. "Changes and trends in total yearly precipitation of the Antalya District, Turkey". The 3rd International Geography Symposium-GEOMED2013. Procedia Social and Behavioral Sciences 120, 2014, 586-599.
- Bayer Altın T ve Barak B. "Trends and changes in tropical and summer days at the Adana Sub-Region of the Mediterranean Region, Southern Turkey" Atmospheric Research 196, 2017, 182-199.
- Boithias, L., Acuña, V., Vergoñós, L., Ziv, G., Marcé, R., & Sabater, S. "Assessment of the water supply: Demand ratios in a Mediterranean basin under different global change scenarios and mitigation alternatives". Science of the Total Environment 470-471, 2014, 567-577. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.10.003>.
- Delen K. Karaman il merkezinin beşeri ve ekonomik coğrafya özellikleri. Selçuk Üniv. Sosyal Bilim. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Konya 2005.
- DSİ. Ermenek Baraj Gölü limnolojisi. Devlet Su İşleri yayını, 2013, Ankara.
- Efe, R. Ermenek Çayı Havzası: Doğal Ortam Özellikleri, Çantay Kitapevi, İstanbul 1998.
- Efe R. "Ermenek Havzası'nın jeomorfolojik özellikleri". Efe R. (Ed.) Coğrafya'da Yeni Yaklaşımlar, Prof. Prof. h. c. Dr. İbrahim ATALAY'ın 45. Meslek Yılına Armağan, İzmir 2015, 53-73.
- Eriç, S. Yağış Müessiriyeti Üzerine Bir Deneme ve Yeni Bir İndis, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1965.
- Gönençgil, B. ve İçel G. "Türkiye'nin Doğu Akdeniz Kıyılarında Yıllık Toplam Yağışlarda Görülen Değişimler (1975-2006)". Türk Coğrafya Dergisi 55, 2010, 1-12.
- Güçlü Y. "Rainfall anomalies at the Mediterranean coast of Turkey (Period 1950-2010)". The 3rd International Geography Symposium-GEOMED2013. Procedia Social and Behavioral Sciences 120, 2014, 645-655.
- Karaman S. ve Gokalp Z. "Küresel Isınma ve İklim Değişikliğinin Su Kaynakları Üzerine Etkileri". Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 3 (1), 2010, 59-66.
- Kızılelma Y., Çelik MA., Karabulut M. "İç Anadolu Bölgesinde sıcaklık ve yağışların trend analizi". Türk Coğrafya Dergisi 64, 2015, 1-10.
- Kızılelma M ve Karabulut Y. "Yozgat ve çevresinde kuraklık analizi". I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 2016, s.242-251.
- Mevlâna Kalkınma Ajansı, TR52 Bölgesi (Konya Karaman) Kuraklık İndeksi, Bölgesel Araştırma Raporları Serisi 2012, Yayın No.4.
- MGM. 2013 yılı iklim değerlendirmesi. Orman ve Su İşleri bakanlığı Meteoroloji Genel Müd. Araştırma Dairesi Baş., 2014, Ankara.

- Montaldo N. ve Sarigu A. "Potential links between the North Atlantic Oscillation and decreasing precipitation and runoff on a Mediterranean area". *Journal of Hydrology* 553, 2017,419-437.
- Montaldo N. ve Oren R. "Changing Seasonal Rainfall Distribution With Climate Directs Contrasting Impacts at Evapotranspiration and Water Yield in the Western Mediterranean Region". *Earth's Future*, 6, 2018, <https://doi.org/10.1029/2018EF000843>.
- Norrant C., Douguédroit A. "Monthly and daily precipitation trends in the Mediterranean (1950-2000)". *Theoretical and Applied Climatology* 83, 2006, 89-106.
- Özfidaner M., Şapolyo D., Topaloğlu F. "İç Anadolu Bölgesi yağış verilerinin gidiş analizi". *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi TARGİD Özel Sayı*, 2016, 161-168.
- Öztürk T., Türkeş M., Kumaz LM. "Regcm4.3.5 iklim modeli benzetimleri kullanılarak Türkiye'nin gelecek hava sıcaklığı ve yağış klimatolojilerindeki değişikliklerin çözümlenmesi". *Ege Coğrafya Dergisi* 20 (1), 2011, 17-27.
- Ramos MC. "Rainfall distribution patterns and their change over time in Mediterranean area". *Theoretical and Applied Climatology* 69, 2001, 163-170.
- Sarı S. "Anamur (Mersin) ilçesinde sıcaklık ve yağış dağılımını etkileyen faktörler". *Marmara Coğrafya Dergisi* 34, 178-194.
- Sarış F. Türkiye'de Yağış Yoğunluğunun Alansal ve Zamansal Değişimi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006.
- Sneyers R. "Climate chaotic instability: statistical determination and theoretical background". *Environmetrics* 8, 1997, 517-532.
- Su Yönetimi Gen.Müd., T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi projesi, Proje Nihai Raporu Ek 19 -Doğu Akdeniz Havzası, 2016, s.140.
- Şahin U. ve Kumaz LM. İklim değişikliği ve kuraklık. İstanbul Politikalar merkezi Sabancı Üniv. ISBN 978-605-4348-89-3, 2014, İstanbul.
- Şen, Z. Hidrolojide Veri İşlem, Yorumlama ve Tasarım (Seminer Notları). Su Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Şensoy S., Coşkun M., Sümer MU., Demircan M., Gürkan H., Eskioğlu O., Yazıcı B., Türkoğlu N., Çiçek İ. "Karaman ve Karapınar'ın iklim değişikliği trendleri". IV. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, TİKDEK 2017, 5-7 Temmuz 2017, İstanbul.
- Türkeş M. "Türkiye'de yıllık ortalama hava sıcaklıklarındaki değişimlerin ve eğilimlerin iklim değişikliği açısından analizi", *Çevre ve Mühendislik Dergisi* 9 (3), 1995, 9-15.
- Türkeş M. "Influence of geopotential heights, cyclone frequency and southern oscillation on rainfall variations in Turkey". *International Journal of Climatology* 18, 1998, 649-680.
- Türkeş M. "Spatial and temporal variations in precipitation and aridity index series of Turkey". In *Mediterranean Climate - Variability and Trends, Regional Climate Studies*, Hans-Jurgen Bolle (Ed.). Springer Verlag: Heidelberg, 2003, 181-213.
- Türkeş M., Sümer UM., Yıldırım YE. "GAP Bölgesi'nde gözlenen uzun süreli iklimsel değişimlerin ve eğilimlerin zaman dizisi çözümlemeleri" İçinde Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof. Dr. İsmail Yalçınlar Anısına), 29-30 Eylül 2005, Bildiriler Kitabı, 373-384. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Beyazıt, İstanbul.
- Türkeş M., Koç, T., Sarış F. "Türkiye'nin yağış toplamı ve yoğunluğu dizilerindeki değişikliklerin ve eğilimlerin zamansal ve alansal çözümlemesi". *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2007, 5 (1), 57-73.
- Türkeş M., Koç, T., Sarış F. "Palmer Kuraklık İndisi'ne Göre İç Anadolu Bölgesi'nin Konya Bölümü'ndeki kurak dönemler ve kuraklık şiddeti". *Coğrafi Bilimler Dergisi* 7 (2), 2009a, 129-144.
- Türkeş M., Koç T., Sarış F. "Spatiotemporal variability of precipitation total series over Turkey". *International Journal of Climatology* 29, 2009b, 1056-1074.
- Türkeş M. *Klimatoloji ve Meteoroloji*. Kriter Yayınevi, Yayın No. 63, Fiziki Coğrafya Serisi No. 1, ISBN: 978-605-4613-26-7, İstanbul 2010.
- Türkeş M. "Türkiye'de gözlenen ve öngörülen iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşme". *AÜ Çevre Bilimleri Dergisi* 4 (2), 2012, s. 1-32.
- Türkeş M. ve Yıldız D. Gözlenen bugünkü ve benzeştirilen gelecek yağış değişimleri ve kuraklık olayları perspektifinde Türkiye'de hidroelektrik santrallerin geleceği. Hidropolitik Akademi İklim Değişikliği ve Kuraklık Çalışmaları, 2014, Ankara. <https://www.researchgate.net/publication/321288703>.
- Xoplaki E. Climate variability over the Mediterranean. Inaugural dissertation der Philosophisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Bern. University of Bern PhD Thesis (unpublished), Bern, 2002.

WEB kaynaklar

<http://www.ormansu.gov.tr/haber/turkiye-nin-çölleşme-risk-haritasi-oluşturuldu> (Erişim tarihi: 21.06.2018).

www.ktso.org.tr, Karaman'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Karaman Ticaret ve Sanayi Odası yayını, 2016, s.49. (Erişim tarihi: 6.06.2018).

ERMENEK BARAJI AÇISINDAN KARAMAN İLİ'NİN BUHARLAŞMA VE YAĞIŞ VERİLERİ İÇİN TREND ANALİZLERİ*

Onur ARSLAN*

Giriş

İklim değişikliği “İklimin ortalama durumunda meydana gelen ve belirli bir süre boyunca devam eden istatistiksel olarak anlamlı değişimler” olarak tanımlanabilir. Atmosferin bileşimindeki ve yerkürenin yüzey özelliklerindeki doğal ya da insan kaynaklı önemli değişiklikler gibi iklim sistemi içinde gelişen iç süreçler ya da Yer kabuğundaki levha hareketlerinde, Güneş etkinliklerinde ve Yerküre ile Güneş arasındaki astronomik ilişkilerdeki değişiklikler gibi iklim sistemi dışında gelişen dış süreçler iklimsel değişikliğe neden olmaktadır. Buzul ve buzul arası çağlar arasında, dünyanın çeşitli bölgelerinde ortalama sıcaklıklarda ve yağışlarda meydana gelen büyük değişiklikler ile kendini gösteren iklim değişikliği 19. yüzyılın ortalarından beri sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinlikleri ile devam etmektedir (Türkeş, 2008:47). Yağış baraj beslenimi, buharlaşma ise barajdan su kaybını arttıran iki önemli iklimsel faktördür. Bu nedenle bu faktörlerdeki trenlerin belirlenmesi iklim değişiminin tespit edilmesi ve baraj yönetimi açısından son derece önemlidir.

Büyükyıldız ve Berktaş Sakarya Havzası'na ait aylık toplam yağışlardaki değişimi belirlemek amacıyla trend analizi yapmışlardır ve incelenen istasyonların yarısında 0,05 anlamlılık seviyesinde azalan trendler belirlenmiştir (Büyükyıldız ve Berktaş, 2004:23). Tayanç vd., 1950-2004 arasındaki periyot için Türkiye'deki iklim değişimini incelemişler ve yıllık yağış açısından Türkiye'nin kuzey bölgelerinde önemli artış, Ege ve güneydoğusundaki bölgeler için ise azalma belirlenmiştir (Tayanç, 2009:384). Bahadır Akdeniz Bölgesi'nde yağışın gelecekteki eğilimlerini ve olası sonuçlarını incelemiş ve tüm istasyonlarda azalma görülmüştür (Bahadır, 2011: 364). Bahadır ve Özdemir Acıgöl Havzası'nda yağış için trend analizi yapmışlardır ve havzanın tamamında yağışta azalma belirlenmiştir [Bahadır ve Özdemir, 2012:33]. Altın ve Barak Antalya ilinde 7 meteoroloji istasyonu için yağışlardaki trendi incelemiş ve kış mevsimi için azalma ve sonbahar mevsimi için artma belirlemişlerdir (Altın ve Barak, 2014:586). Toros vd. İstanbul-Kandilli ikliminin 1912-2014 yılları arasında salınım ve eğilimlerini araştırmışlardır. Yıllık toplam

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan “Ermenek Barajı Açısından Karaman İli'nin Buharlaşma ve Yağış Verileri İçin Trend Analizleri” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur
 Dr. Öğr. Üyesi; Niğde Ömer Halisdemir Ü., Müh. Fak., İnşaat Müh. Böl., Niğde, Türkiye; onurarslan@ohu.edu.tr

yağışlarda, inceleme aralığında yaklaşık 100 mm'lik bir artış tespit edilmiştir (Toros vd., 2015:978).

Aydın ve Topaloğlu 1975-2006 yılları arasındaki buharlaşma verilerinde Nisan ve Ekim aylarında Marmara Bölgesi'nde 26, Ege ve İç Anadolu Bölgesi'nde 28, Akdeniz Bölgesi'nde 33, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 22, Karadeniz Bölgesi'nde 12, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 22 istasyonda artma eğilimi tespit etmişlerdir. Ancak önemli olmayan artma eğiliminin daha fazla olduğunu belirlemişlerdir (Aydın ve Topaloğlu, 2010:173). Özfıdaner vd., Adana ilinde 17351 nolu istasyonda 1963-2016 yılları arasında kaydedilen aylık ortalama buharlaşma değerleri için azalma eğilimleri belirlemişler ancak istatistiksel olarak önemli olmadığı sonucuna varmışlardır (Özfıdaner vd., 2017:59). Bacanlı ve Tanrıkulu Ege Bölgesi'ndeki Kuşadası, Bornova, Gediz ve Bolvadin istasyonlarında artan eğilim, Muğla, D. Manisa, Aydın, Tavşanlı ve İzmir istasyonlarında ise azalan eğilim belirlemişlerdir (Bacanlı ve Tanrıkulu, 2017:980).

Ermenek Barajı Türkiye'nin en yüksek ikinci barajı olup barajdan enerji üretim amaçlı olarak faydalanılmaktadır. Ermenek Barajı konumu gereği iklim değişiminin görülebileceği hassas bir konumda bulunmaktadır. Bu nedenle baraj gölünü etkileyen yağış ve buharlaşma verileri için trend araştırması yapılmalıdır. Bu çalışmada Ermenek Barajı açısından Karaman ili meteoroloji istasyonunun verileri alınarak 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam yağış ve buharlaşma değerlerinin trendleri incelenmiştir ve trend araştırması için Mann-Kendall Mertebe Korelasyon (MKMK) testi kullanılmıştır.

2. Materyal ve Metot

2.1 Çalışma Alanı

Akdeniz Bölgesi'nde dar bir boğaz olan Görmel Boğaz'ında inşa edilmiş olan Ermenek Barajı, Karaman İli, Ermenek İlçe merkezinin 11 km güneydoğusunda, Göksu Nehrinin Ermenek Çayı kolu üzerinde 32°58' - 33°02' boylamları ile 36°34' enlemi arasında yer almaktadır (Şekil 1).

Enerji üretimi amacıyla inşa edilen barajda 361 m'lik düşünün 194 m'si inşa edilen kemer baraj ile, 167 m'si ise 8064 m uzunluğunda inşa edilen kuvvet tüneli ve eğimli kuvvet şaftı ile sağlanmaktadır (Çevlik, 2013:23).

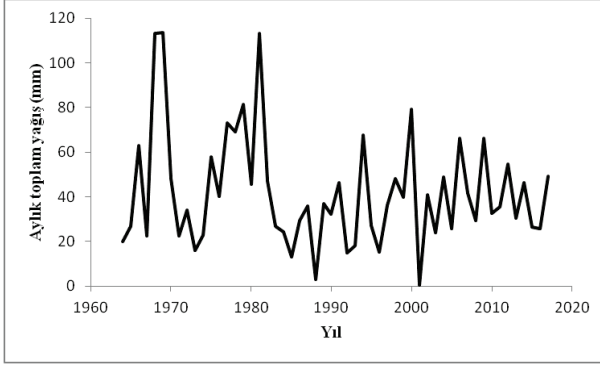
Maksimum işletme seviyesinde göl hacmi 4582 milyon m³ ve göl alanı 5784 ha'tır. Minimum işletme seviyesinde ise olup göl hacmi 2835 milyon m³ ve göl alanı 4405 ha'tır (Çevlik, 2013:28).

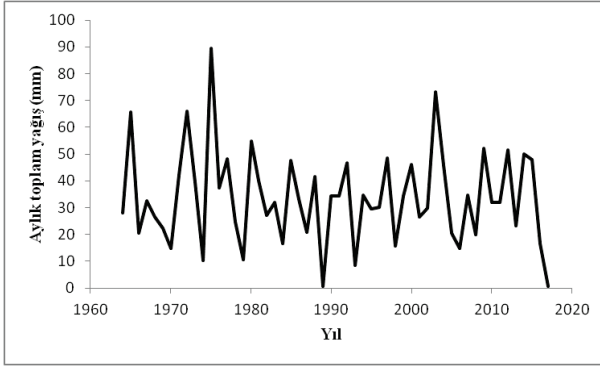
Şekil 1: Ermenek Barajı'nın yeri (Çevlik, 2013:24)

2.2 Veri

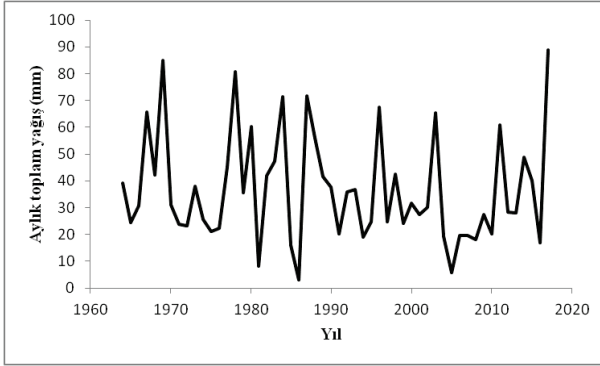
Bu çalışmada, Karaman meteoroloji istasyonunun 1964 ve 2017 yılları arasındaki aylık toplam buharlaşma ve yağış değerleri kullanılmış olup bu veriler Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır. Şekil 2'den Şekil 13'e kadar Karaman meteoroloji istasyonunun aylara göre toplam yağış değerleri ve Şekil 14'ten Şekil 20'ye kadar aylara göre aylık toplam buharlaşma değerleri verilmiştir.

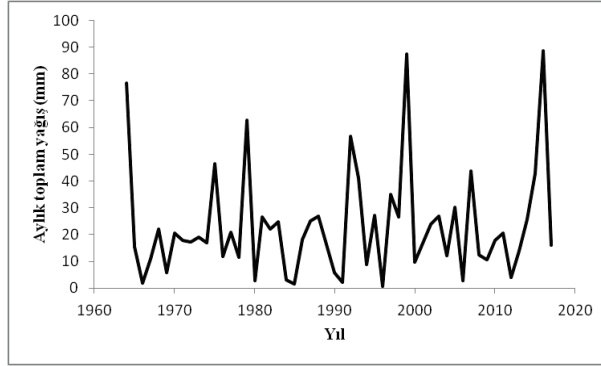
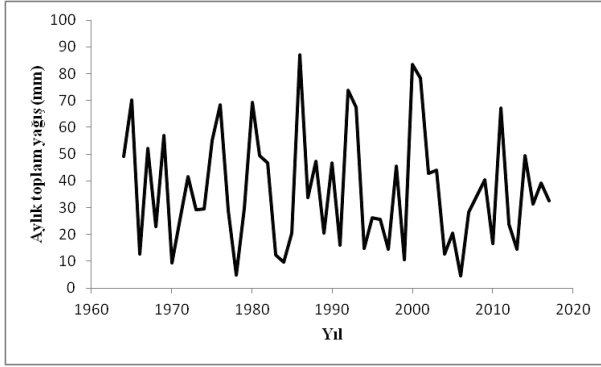
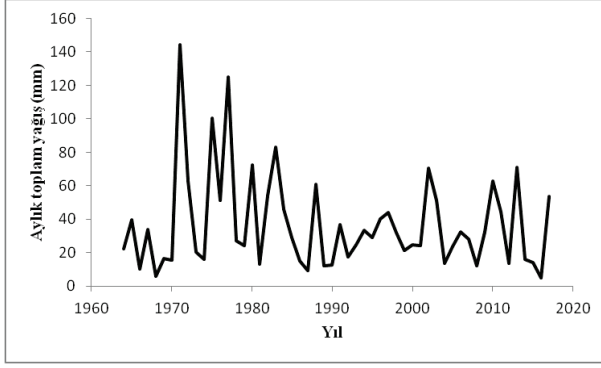
Şekil 2. Karaman meteoroloji istasyonunun Ocak ayı toplam yağış değerleri

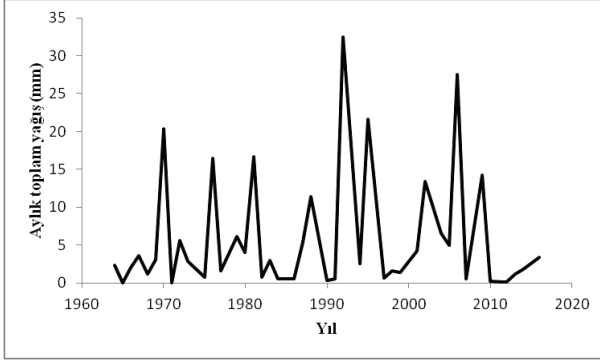

Şekil 3. Karaman meteoroloji istasyonunun Şubat ayı toplam yağış değerleri

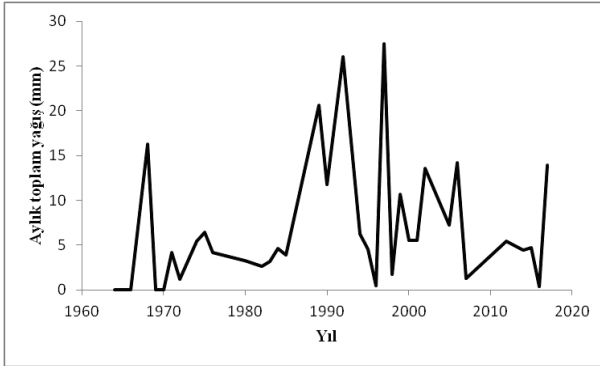

Şekil 4. Karaman meteoroloji istasyonunun Mart ayı toplam yağış değerleri

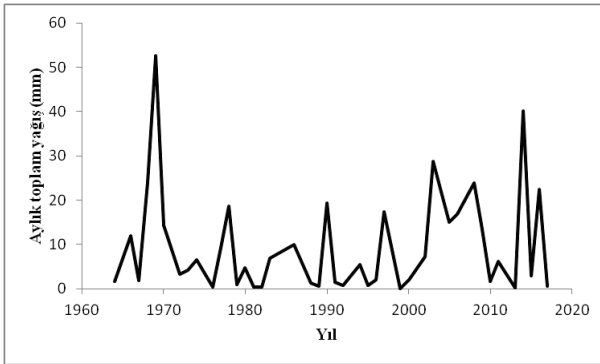

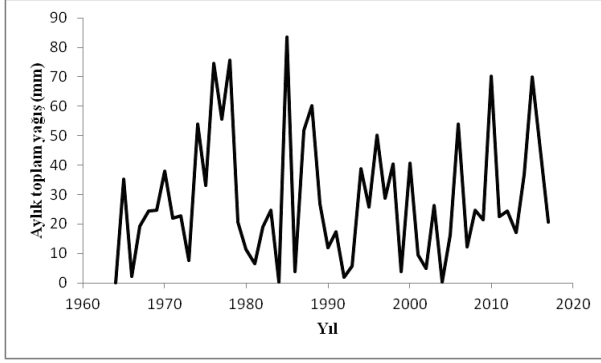
Şekil 8. Karaman meteoroloji istasyonunun Temmuz ayı toplam yağış değerleri

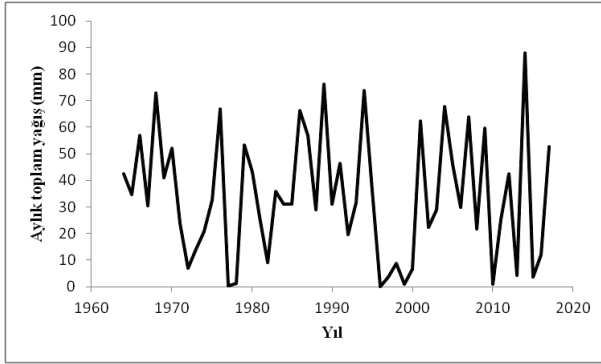
Şekil 9. Karaman meteoroloji istasyonunun Ağustos ayı toplam yağış değerleri

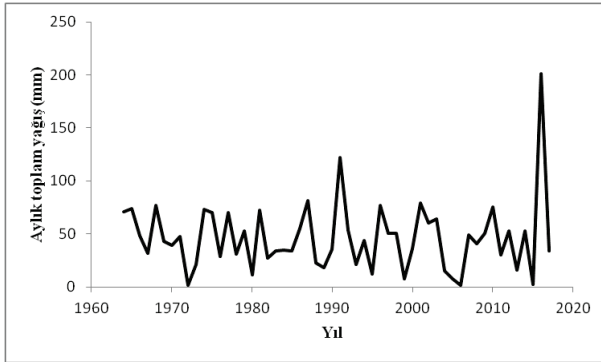
Şekil 10. Karaman meteoroloji istasyonunun Eylül ayı toplam yağış değerleri

Şekil 11. Karaman meteoroloji istasyonunun Ekim ayı toplam yağış değerleri

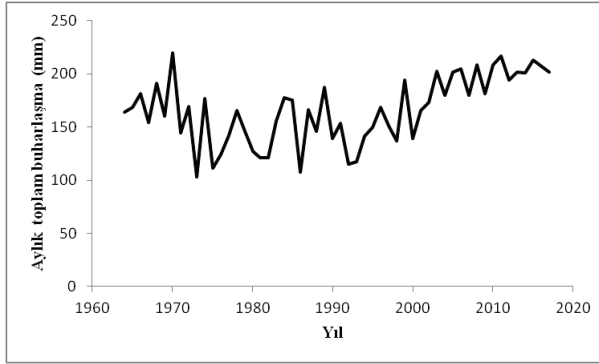
Şekil 12. Karaman meteoroloji istasyonunun Kasım ayı toplam yağış değerleri

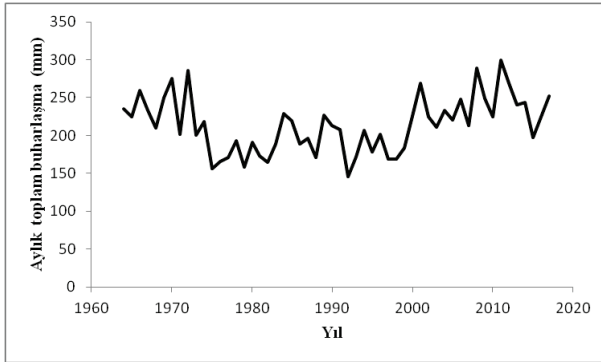
Şekil 13. Karaman meteoroloji istasyonunun Aralık ayı toplam yağış değerleri

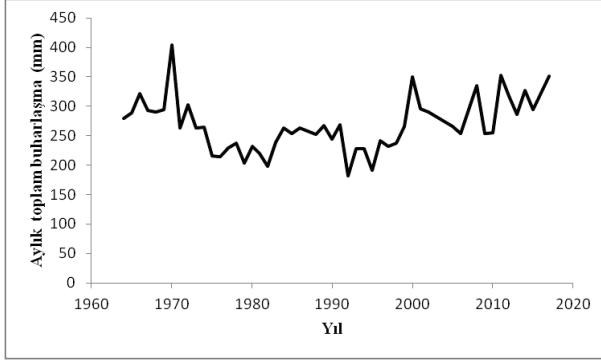
Şekil 14. Karaman meteoroloji istasyonunun Nisan ayı toplam buharlaşma değerleri

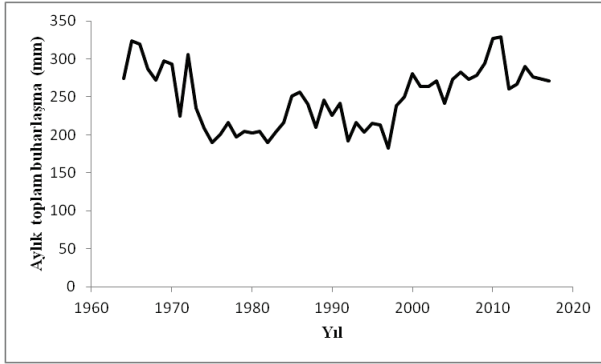
Şekil 15. Karaman meteoroloji istasyonunun Mayıs ayı toplam buharlaşma değerleri

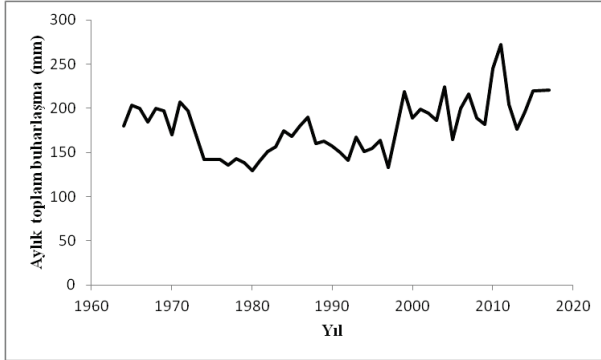
Şekil 16. Karaman meteoroloji istasyonunun Haziran ayı toplam buharlaşma değerleri

Şekil 17. Karaman meteoroloji istasyonunun Temmuz ayı toplam buharlaşma değerleri

Şekil 18. Karaman meteoroloji istasyonunun Ağustos ayı toplam buharlaşma değerleri

Şekil 19. Karaman meteoroloji istasyonunun Eylül ayı toplam buharlaşma değerleri

Şekil 20. Karaman meteoroloji istasyonunun Ekim ayı toplam buharlaşma değerleri

2.3 Mann-Kendall Meritbe Korelasyon (Mkmm) Yöntemi

Trend analizi için MKMK testi kullanılmıştır. Parametrik olmayan bu test ile trendin başladığı yıl tespit edilebilmektedir. Yöntemde veriler için sıralama yapılarak verinin mertebesi belirlenir. Her bir merite için kendinden önceki mertebelerden küçük olanlar sayılarak elde edilen n_i değerleri toplanarak test istatistiği olan t değeri hesaplanır. t 'lerin ortalaması $E(t)$ Denklem 3, varyansı $Var(t)$ Denklem 4 ve MKMK Test istatistiği $u(t)$ ise Denklem 5 ile hesaplanır. Geriye doğru MKMK test istatistiği $u'(t)$ de benzer şekilde hesaplanır.

$$t = \sum_{i=1}^n n_i \quad (2)$$

$$E(t) = \frac{i(i-1)}{4} \quad (3)$$

$$Var(t) = i(i-1)(2i+5)/72 \quad (4)$$

$$u(t) = \frac{(t - E(t))}{\sqrt{Var(t)}} \quad (5)$$

$u(t)$ 'nin pozitif çıkması artış eğilimini, negatif çıkması azalış eğilimini göstermekte olup anlamlı bir trend olup olmadığı güven seviyesine göre belirlenen z test değeri ile karşılaştırılarak bulunur. Bu çalışmada MKMK testi için güven aralığı %99 alınmış olup z değeri 2,58 arasındadır. $u(t)$ ve $u'(t)$ değerlerinin birbirini kestiği nokta trendin başladığı yeri gösterir.

3. Araştırma Bulguları

Karaman ili meteoroloji istasyonunun 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam yağış değerleri için MKMK testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. MKMK test sonuçlarına göre, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında artma trendi diğer aylarda ise azalma trendi mevcuttur. İstatistiksel olarak anlamlı bir trend tespit edilmemiştir.

Tablo 1. Karaman ili meteoroloji istasyonunun 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam yağış değerleri için MKMK testi sonuçları

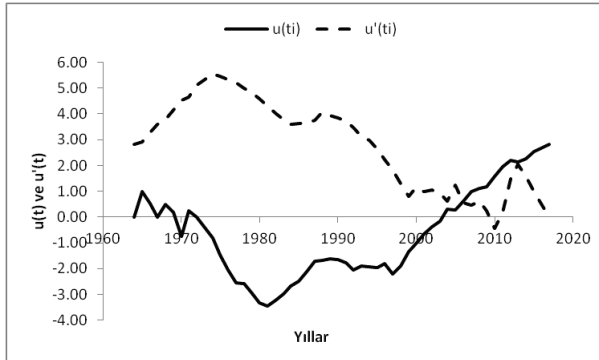
Zaman Serisi	u (t)	Trend (Güven aralığı %99)
Ocak	-0,17	YOK
Şubat	-0,17	YOK
Mart	-1,19	YOK
Nisan	-0,38	YOK
Mayıs	-0,69	YOK
Haziran	0,99	YOK
Temmuz	0,10	YOK
Ağustos	1,92	YOK
Eylül	0,21	YOK
Ekim	0,32	YOK
Kasım	-0,69	YOK
Aralık	-0,75	YOK

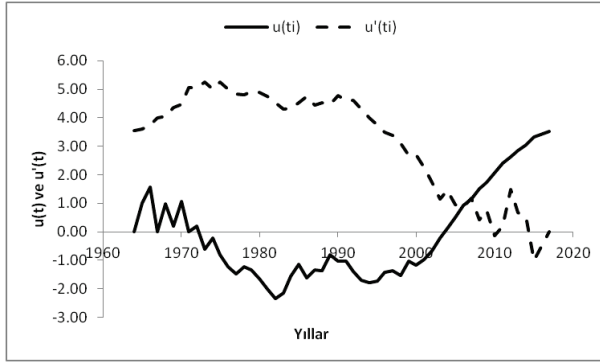
Karaman ili meteoroloji istasyonunun 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam buharlaşma değerleri için MKMK testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. MKMK test sonuçlarına göre, buharlaşma görülen tüm aylarda artma trendi mevcuttur. Mayıs ve Eylül ayları için elde edilen $u(t)$ değerleri sırasıyla 3,53 ve 2,83 olup bu değerler %99 güven aralığında değildir. Sonuçlar grafiksel olarak Mayıs ayı için Şekil 21’de ve Eylül ayı için Şekil 22’de verilmiştir. Buna göre Mayıs ve Eylül ayları için 2006 yılından itibaren artma trendi başlamıştır.

Tablo 2. Karaman ili meteoroloji istasyonunun 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam buharlaşma değerleri için MKMK testi sonuçları

Zaman Serisi	u (t)	Trend (Güven aralığı %99)
Nisan	0,58	YOK
Mayıs	3,53	VAR
Haziran	1,63	YOK
Temmuz	1,61	YOK
Ağustos	1,93	YOK
Eylül	2,83	VAR
Ekim	1,20	YOK

Şekil 21. Aylık toplam buharlaşma açısından Karaman meteoroloji istasyonu Mayıs ayı $u(t)$ ve $u'(t)$ değerleri

Şekil 22. Aylık toplam buharlaşma açısından Karaman meteoroloji istasyonu Eylül ayı $u(t)$ ve $u'(t)$ değerleri

4. Sonuç

Ermenek Barajı konumu gereği iklim değişiminin görülebileceği hassas bir konumda bulunmakta olup bu çalışmada Ermenek Barajı açısından Karaman ili meteoroloji istasyonunun verileri alınarak 1964-2017 yılları arasındaki aylık toplam yağış ve buharlaşma değerlerinin trendleri incelenmiştir.

Aylık toplam buharlaşma değerleri için Mayıs ve Eylül ayları için %99 güven düzeyinde artma trendleri gözlenmektedir. Diğer aylarda istatistiksel olarak anlamlı trendler olmamasına rağmen bu aylar artma trendi göstermektedirler.

Aylık toplam yağış verilerindeki trendler aylara göre değişmektedir. Aylık toplam yağış değerleri için Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim ayları artma trendine sahipken diğer aylar azalma trendi göstermektedirler.

Buharlaşma verilerindeki artma trendi ve yağış verilerindeki azalma trendi Ermenek barajının su seviyesinde azalma ile sonuçlanabilir. Bu nedenle barajdan bırakılan su miktarları azaltılmalıdır.

REFERANSLAR

- Murat, Türkeş, "Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler", İklim Değişikliği ve Çevre, 2008, 45-64.
- Meral, Büyükyıldız, Ali, Berktaş, "Parametrik Olmayan Testler Kullanılarak Sakarya Havzası Yağışlarının Trend Analizi", S.Ü. Müh.-Mim. Fak. Derg., 19 (2), 2004, 23-38.
- Mete, Tayanç, Ulaş, İm, Murat, Doğruel, Mehmet, Karaca, "Climate change in Turkey for the last half century". Climatic Change, 94, 2009, 483-502.
- Muhammet, Bahadır, "Akdeniz Bölgesi'nde Sıcaklık ve Yağışın Gelecekteki Eğilimleri ve Olası Sonuçları", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4, 2011, 364-378.
- Muhammet, Bahadır, Mehmet, Ali, Özdemir, "Acıgöl Havzası'nda Yağışın Trend Analizi ve Haritalanması", Türk Coğrafya Dergisi, 2012, 33-42.
- Türkan, Bayer, Altın, Belma, Barak, "Changes and Trends in in Total Yearly Precipitation of the Antalya District, Turkey". Procedia - Social and Behavioral Sciences, 120, 2014, 586-599.
- Hüseyin, Toros, Adil, Tek, Şenol, Solum, D, Nail, Yeniçeri, A, Serap, Söğüt, Bahar, Oğuzhan, z, Nevin, Çağlar, Deniz, Okçu, a, Güven, Kalafat, Fadime, Giden, Hatice, Koyuncu, İstanbul-Kandilli İkliminin 1912-2014 Yılları Arasında Salınım ve Eğilimleri, VII. Atmospheric Science Symposium. Proceedings, 2015 April 30, İstanbul, 978-987.
- Funda, Aydın, Fatih, Topaloğlu, "Türkiye Buharlaşma Verilerinin Gidiş Analizi", Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 22 (2), 2010, 173-184.

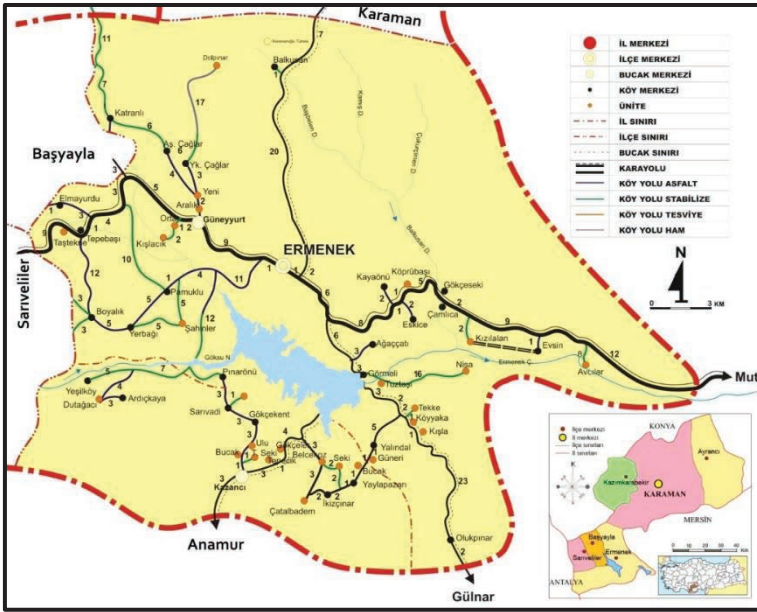
- Mete, Özfıdaner, Duygu, Şapolyo, Fatih, Topaloğlu, Alper, Baydar, “Adana İlinde Buharlaşma Serilerinde GidiŐlerin Yeni Bir Gidiş Analiz Yöntemi İle Belirlenmesi”, GaziosmanpaŐa Üniversitesi Ziraat Fakóltesi Dergisi, 34, 2017, 59-66.
- Ölker, Güner, Bacanlı, Ahmet, Tanrıku, “Ege Bölgesinde Buharlaşma Verilerinin Trend Analizi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 17, 2017, 980-987.
- Hasan, Çevlik, H., *Ermenek Baraj Gölü Limnolojisi*, T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, 251.

ERMENEK İLÇESİNİN NÜFUS GELİŞİMİ

Tahsin TAPUR*

Giriş

Ermenek ilçesi, Akdeniz Bölgesi'nin Taşeli Platosu üzerinde yer almaktadır. İlçenin, kuzeyinde Karaman, Konya ili Hadim ilçesi, güneyinde Antalya ili Gazipaşa ilçesi, Mersin ili Anamur ilçesi, batısında Sarıveliler, Başyayla ilçeleri ve doğusunda Mersin ili Mut, Gülnar ilçeleri bulunmaktadır (Şekil: 1). İlçenin yüzölçümü 1.242 km² dir. İlçenin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1250 metredir. Ermenek ilçesi Karaman il merkezine uzaklığı 160 km iken, Konya'ya 211 km, Sarıveliler'e 43 km, Başyayla'ya 28 km, Anamur 123, Gülnar 82, Mut 87 km, Silifke 139 km uzaklıktadır.

Şekil: 1- Ermenek İlçesi Yerleşim Birimleri Haritası

Bulunduğu Taşeli Platosu, Türkiye'nin nüfus yönünden en tenha yerlerinden biridir. Yörede kilometre kareye düşen insan sayısı yaklaşık 18 kişi düşerken Ermenek'te bu sayı 23 kişidir. Türkiye ortalaması 105, Karaman il ortalaması ise 28 kişidir.

Orta Toroslar ve Taşeli platosu, Paleozoik ve Mesozoik'e ait temel kayalar (kalker, dolomitik kalker, mermer) ile bunlar üzerinde yer alan Tersiyer ve Kuvaterner'e ait örtü (Eosen-Miyosen kalkerleri) formasyonlarından meydana gelmektedir. Orta Toroslar, Mesozoik sonlarında su üstüne çıkmıştır. Genel olarak yatay tabakalı olan bu formasyonlar, akarsular tarafından parçalanmıştır. Çalışma alanında bütün jeolojik devirlere ait birimleri, vadi kenarlarında görmek mümkündür.

Ermenek ve çevresinin jeomorfolojik özelliklerinin oluşmasında litolojik birimlerin yanında, akarsuların da büyük etkisi olmuştur. Genel jeomorfoloji, doğu-batı doğrultulu dağlar ve bu dağlar arasında yer alan vadilerden oluşmaktadır. Ayrıca geniş plato satırları, karstik vadi ve depresyon sahaları da geniş yer tutar.

Ermenek güneyinde, Ermenek çayının açmış olduğu geniş bir vadi tabanı bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultulu bu vadinin kuzeyinde ve güneyinde yüksek dağlık sahalarda yer alır. Vadi tabanı ile etrafındaki dağlık alanlar arasındaki yükselti farkı 1300 m'ye yaklaşmaktadır. Vadinin kuzeyinde yer alan Ermenek 1250 m yükseltiye sahiptir. Ermenek'in kuzeyinde yüksek tepeler ve dağlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; Yumru tepe (1861 m), Akpınar tepe (1897 m), Bozdağ (1870 m), doğusunda Hisar dağı, batıda Çindirikaya tepesi, güneyinde Yunt dağı (2245 m), Kızıldağ, Maraş dağı (2019 m) ve Andras dağı (1780 m)'dir.

İlk kaynaklarını Geyik dağından alan Ermenek çayı, yukarı havzasından itibaren bünyesine, kuzeyden Göktepe, Küçükçay, Balkusan ve Beci derelerini, güneyden ise Çay, Berem, Düden, Zeyve, Erik ve Yayla derelerini alarak, Mut güneyinde Hadim Göksu'yu ile birleşerek güneye doğru akmakta ve Silifke ovasından Akdeniz'e ulaşmaktadır. Ermenek çayının toplam drenaj alanı 3700 km², uzunluğu 140 km, ortalama debisi 56.68 m³/sn.dir. Akım yıl içinde düzensiz olup, yaz ve sonbahar aylarında düşük, kış ve ilkbahar aylarında yüksektir. Ermenek çayı ve kolları yağmur ve kar suları dışında özellikle birçok karstik olan kaynaklarla (Dumluğöze, Maraspoli, Nadire, Zeyve, Kapız gibi) da beslenmektedir. Ermenek Çayı üzerinde Ermenek Barajı ve HES'i vardır.

Ermenek ve çevresinde gerek sıcaklık, yağış, nem, basınç ve rüzgârların özelliklerine göre, gerekse çeşitli iklim tipi formüllerine (De Martonne, Köppen, Erinc, Thornthwaite) göre; yazları sıcak ve kurak, kışları yağışlı geçen bir iklim tipi (Akdeniz iklimi) görülmektedir. Ancak coğrafi şartlar (yükseklik, dağların uzanışı, bakı, denize uzaklık vb.) Akdeniz ikliminin özelliklerini biraz olsun sertleştirmiştir. Bu nedenle Ermenek ve çevresi, *Akdeniz dağ iklimi* özelliği taşımaktadır.

Ermenek ilk çağlardan beri 5000 yıldır insanların yaşadığı yerleşim yeri özelliği taşımaktadır. Ermenek ve çevresi sırasıyla; Luviler, Hititler, Romalılar, Bizanslılar, Anadolu Selçuklularını, Karamanoğulları Beyliği, Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Ermenek 1845 yılında İçel Sancak merkezi olmuştur. 1871 yılında sancak merkezi Silifke'ye taşınmıştır. Ermenek 1919 yılında Konya iline bağlanmıştır. Ermenek ilçesi, 1989 yılında Karaman'ın il olması ile Karaman'a bağlı bir ilçe hâline gelirken, aynı dönemde Ermenek'e bağlı Başyayla ve Sarıveliler kasabaları ilçe statüsüne getirilmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ilçe statüsünde olan Ermenek, ilçesinde ilçe merkezi dışında 2 kasaba (Güneyyurt ve Kazancı), 26 köy yerleşmesi ve bunlara bağlı mahallelerden oluşmaktadır.

Nüfus temel geçim kaynağı Ermenek Çayı ve kollarının oluşturduğu dar vadi tabanları ve yamaçlarında yapılan meyvecilik (elma, kiraz, ceviz, zeytin, incir), sebzeçilik, ticaret, taşımacılık, madencilik (linyit ve mermer) ve hayvancılık faaliyetleridir.

Nüfus

Nüfus, dünya, kıta, ülke, bölge, idarî ünite (il, ilçe, bucak gibi) veya bir yerleşme (köy, kasaba, şehir) gibi sınırları kesin olarak belirlenmiş bir alanda, belli bir zaman diliminde yaşayan insanların sayısına denilmektedir (Özgür, 2010:5). Nüfus konusunda değişik dönemlerde farklı değerlendirmeler ve önemler verilmiştir. 20. yüzyıl öncesi dönemde daha çok sayısal değeri açısından ön planda tutulan nüfus, günümüzde hem nicel hem de nitel özellikleri açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Nüfus gerek çevreye ve gerekse gelişmişliğe etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. Nitekim herhangi bir sahada, insanın çevre üzerindeki etki derecesi, öncelikle nüfus miktarı ve yoğunluğuna bağlı olmakla beraber; nüfusun ekonomik, kültürel ve teknik seviyesi de bu açıdan önemlidir. Nüfus verileri hemen herkes için farklı anlamlar taşır. Çünkü dünyadaki birçok olay veya olgu, doğrudan veya dolaylı olarak nüfus ile ilgilidir. Hatta küresel birçok sorunun kaynağı da insanın faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle nüfus önemli bir olgudur ve birçok bilimin araştırmalarına konu olmaktadır (Şahin, 2010:15).

Amaç ve Yöntem

Bu araştırmada, Ermenek ilçesinin geçmişten günümüze kadar olan nüfus gelişimi ve ortaya çıkan sonuçların coğrafi bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada daha çok Cumhuriyet dönemine ait nüfus verileri temin edilmiş ve düzenlenmiştir. 1935-2000 yılları arasındaki nüfus verileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'ne ait basılı dokümanlardan; 2007-2017 yılları arasındaki nüfus verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veri tabanından elde edilerek Microsoft Excel ortamında işlenerek; tablo ve grafikler hazırlanarak görsel hale getirilmiştir. Daha sonra bu veriler coğrafi metot dahilinden incelenmiştir. Çalışmanın Ermenek ilçesi ile ilgili yapılacak diğer araştırma ve çalışmalara ışık tutacağı öngörülmektedir.

Güncel Nüfus Miktarı

2017 yılı nüfus sayımına göre Ermenek'te 14.684'ü erkek, 14.219'u kadın olmak üzere toplam 28.903 nüfus vardır. Bu nüfusun 11.550'si Ermenek ilçe merkezinde, 17.353'ü kasaba ve köylerde yaşamaktadır (Tablo: 1). Böylece Ermenek'teki nüfusun %40'ı ilçe merkezinde, %60'ı da kırsal kesimdedir. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı ise ilçe merkezindeki nüfusun %52.5'i erkek, %47.5'i kadın; köy ve kasabalardaki nüfusun %50.3'ü erkek, %49.7'si kadındır. İlçe merkezindeki nüfusun erkek oranının fazla olmasının sebebi çevre ilçeler ile köy ve kasabalardan çalışmak için gelen erkek nüfusun ilçede istihdam edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Buna göre nüfusun büyük bir kısmı (17.353) köylerde ve kasabalarda toplanmıştır. Bunun temel nedeni, ilçede yaşam koşulları ile köylerdeki yaşam koşulları arasında dik-kat çekici bir farkın olmamasıdır. Yerleşim birimleri içinde en fazla nüfusa sahip yerleşmeler 5132 nüfusla Güneyyurt kasabası gelmektedir. Onu 2196 nüfus ile Kazancı kasabası, 1.075 nüfusla Ardıçkaya köyü izlemektedir. En az nüfusa sahip yerleşmeler ise 51 nüfus ile Çavuş köyü, 56 nüfusla Eskice köyü ve 76 nüfus ile Ağaççatı köyüdür (Tablo: 1).

Tablo: 1- Nüfusun Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

	1935	1950	1965	1980	1990	2000	2007	2016	2017		
	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Erk.	Kad.	Top.
Ermenek	6.745	6.920	8.017	12.202	12.592	15.509	10.683	11.644	6.061	5.489	11.550
Güneyyurt	1.564	2.120	3.388	4.322	5.373	5.826	5.221	5.208	2.568	2.564	5.132
Kazancı	1.109	1.460	1.905	2.355	2.807	5161	2.121	2.304	1.069	1.127	2.196
Ağaççatı	80	96	148	157	190	155	75	82	39	37	76
Ardıçkaya	796	1.021	1.197	1.364	1.308	1348	1.355	1.137	536	539	1.075
Aşağışağlar	752	603	817	920	991	937	1.069	990	479	500	979
Balkusan	265	355	478	472	351	294	222	195	93	90	183
Boyalık	360	452	485	448	404	378	440	343	171	158	329
Çamlıca	338	348	527	598	745	589	509	423	205	222	427
Çavuş	166	165	281	215	177	137	144	42	29	22	51
Elmayurdu	412	621	685	845	828	877	682	585	291	269	560
Eskice	97	177	166	169	174	109	80	60	28	28	56
Evsin	100	162	330	279	443	328	333	291	135	152	287
Gökceseki	139	219	351	520	1.430	1253	419	293	142	151	293
Gökçekent	776	776	1.172	1.514	592	442	1.209	968	466	483	949
İkizçınar	545	663	874	779	598	644	758	632	300	302	602
Katranlı	670	636	912	1.167	1.601	997	322	266	118	141	259
Kayaönü	233	337	401	466	447	306	935	819	397	389	786
Olukpınar	225	254	331	468	434	211	237	184	89	90	179
Pamuklu	283	252	352	351	425	356	161	124	61	68	129
Pınarönü	181	256	266	275	298	242	347	235	128	112	240
Sarvadi	674	727	913	768	683	512	202	190	97	85	182
Tepebaşı	931	844	877	889	1.534	1.591	441	291	134	145	279
Görmeli	626	853	1.176	1.072	964	1.032	529	427	202	217	419
Yalındal	405	447	611	645	566	541	436	347	172	165	337
Yaylapazarı	266	300	416	315	276	229	178	146	69	69	138
Yerbağ	215	325	399	445	421	254	235	181	81	82	163
Yeşilköy			232	305	375	330	373	392	196	191	387
Yukancağlar	606	918	978	1.052	1.207	749	789	676	328	332	660
Çatalbadem	547	639	799	1.021	997	1306					

Kaynak: DİE 1935-2000 arası nüfus verileri ile TÜİK 2007-2017 arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıtları.

Nüfusun Gelişimi ve Nüfus Sayımları

Ermenek'te nüfus istatistikleri ile ilgili bilgiler 1927 genel nüfus sayımından sonra yapılmaya başlamıştır. Çünkü gerek ülkemizde gerekse Ermenek'te düzenli nüfus sayımları, Cumhuriyetten sonra yapılmıştır. Ermenek'te Cumhuriyet öncesine ait nüfus istatistikleri ile ilgili veriler sınırlıdır. Nüfusla ilgili veriler 1935-2000 yılları arasındaki nüfus verileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'ne ait basılı dokümanlardan; 2007-2015 yılları arasındaki nüfus verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veri tabanından elde edilmiştir.

Ermenek ilçesinin 1927 nüfus sayımında 28.770 olan nüfus miktarı 1935 yılında 32.817'ye, 1955 yılında 40.465'ye, 1970 yılında 52.850'ye, 1985 yılında 62.375'e çıkmıştır. Ancak 1989 yılında Başyayla ve Sarveliler ilçesinin ayrılması ile 1990 yılında nüfus

34.443'e kadar düşmüştür, ancak 2000 yılında tekrar 42.643 kişiye ulaşmıştır. 2007 yılından itibaren Türkiye'de nüfus verileri adrese dayalı kayıt sistemine göre belirlenmektedir. Buna göre Ermenek ilçesinde 2007 yılı adrese dayalı nüfus miktarı 31.182, 2010 yılında 30.585, 2014 yılında 29.957 ve 2017 yılında da 28.903 nüfus tespit edilmiştir (Tablo: 2). Ermenek İlçesi nüfusu 1927 ile 2000 yılları arasında (1990 yılı Sarıveliler ve Başyayla'nın ayrılması hariç) genelde nüfus miktarı artarken, 2007 yılından itibaren ise gerilemeye başlamıştır. Bu gerilemenin en önemli nedeni ikametgâha dayalı nüfus tespiti nedeniyle ilçe sınırlarında yaşamayanların eskisi gibi buralarda sayılmamasından ileri gelir.

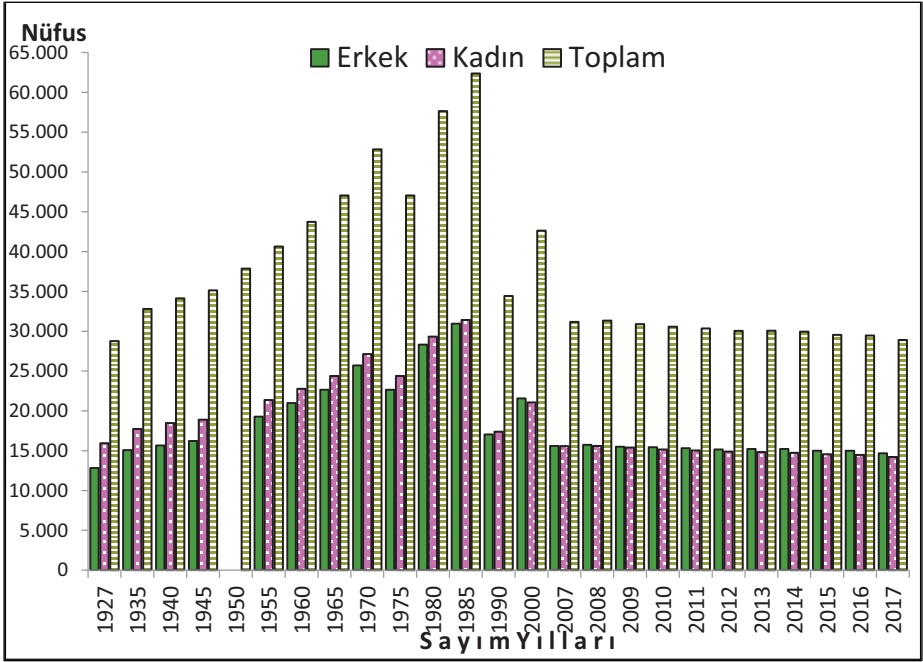
31 Aralık 2017 itibarıyla Ermenek ilçesi sınırları içerisinde 14.684'ü erkek, 14.219'u kadın olmak üzere 28.903 nüfus yaşamaktadır (Tablo: 2). 1927-2017 arasındaki geçen 90 yıl içerisinde Türkiye nüfusu yaklaşık 5.9 kat artarken, Ermenek nüfusu ise bu dönemde zaman zaman artsa da neredeyse 90 yıllık sürede aynı kalmıştır. Bunun nedeni Ermenek ve çevresindeki sosyo-ekonomik şartların insan yaşamasını sınırlandırmasından kaynaklanır.

Genel olarak 1937-1985 yılları arasındaki nüfus dağılımına bakıldığında zaman nüfusun sürekli arttığı görülmektedir. Bu dönemden sonra Sarıveliler ve Başyayla kasabalarının ilçe olması ve bunlara bazı yerleşmelerin bağlanması nedeniyle nüfusta önemli azalmalar olmuştur. 1990 yılından sonra 2000 yılına kadar yine de nüfusta bir artış dikkati çekse de 2000 yılından sonra nüfus tedrici olarak azalmaktadır (Tablo: 2; Şekil: 2). Bu gerilemenin en önemli nedeni ikametgâha dayalı nüfus tespiti nedeniyle ilçe sınırlarında yaşamayanların eskisi gibi buralarda sayılmamasından ileri gelir.

Tablo: 2- Ermenek 1927-2017 Yılları Arasındaki Nüfus Gelişimi

Yıllar	Şehir			Köy ve Kasaba			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927							12.828	15.942	28.770
1935	2.959	3.786	6.745	12.120	13.952	26.072	15.079	17.738	32.817
1940	2.609	3.379	5.988	13.044	15.101	28.145	15.653	18.480	34.133
1945	2.966	3.747	6.713	13.267	15.153	28.420	16.233	18.900	35.133
1950			6.920			30.945			37.865
1955	3.524	4.035	7.559	15.761	17.334	33.095	19.285	21.369	40.654
1960	3.633	3.920	7.553	17.345	18.848	36.193	20.978	22.768	43.746
1965	3.886	4.131	8.017	18.778	20.262	39.040	22.664	24.393	47.057
1970	5.610	5.036	10.646	20.108	22.096	42.204	25.718	27.132	52.850
1975	7.331	6.133	13.464	18.778	20.262	39.040	22.664	24.393	47.057
1980	6.461	5.741	12.202	21.873	23.579	45.452	28.334	29.320	57.654
1985	7.342	6.771	14.113	23.606	24.656	48.262	30.948	31.427	62.375
1990	6.433	6.159	12.592	10.613	11.238	21.851	17.046	17.397	34.443
2000	8.172	7.337	15.509	13.396	13.738	27.134	21.568	21.075	42.643
2007	5.408	5.275	10.683	10.187	10.312	20.499	15.595	15.587	31.182
2008	5.376	5.233	10.609	10.366	10.366	20.732	15.742	15.599	31.341
2009	5.570	5.257	10.827	9.932	10.138	20.070	15.502	15.395	30.897
2010	5.621	5.197	10.818	9.813	9.954	19.767	15.434	15.151	30.585
2011	5.722	5.274	10.996	9.604	9.761	19.365	15.326	15.035	30.361
2012	5.718	5.320	11.038	9.444	9.575	19.019	15.162	14.895	30.057
2013	5.732	5.338	11.070	9.491	9.503	18.994	15.223	14.841	30.064
2014	5.936	5.396	11.332	9.279	9.346	18.625	15.215	14.742	29.957
2015	5.864	5.364	11.228	9.132	9.198	18.330	14.996	14.562	29.558
2016	6.140	5.504	11.644	8.853	8.978	17.831	14.993	14.482	29.475
2017	6.061	5.489	11.550	8.623	8.730	17.353	14.684	14.219	28.903

Kaynak: DİE 1927-2000 arası nüfus verileri ile TÜİK 2007-2017 arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıtları.

Şekil: 2- Ermenek İlçesi'nde Nüfusun Gelişimi

Genel olarak ülkemizdeki nüfus özelliklerinde olduğu gibi, Ermenek'te de doğumlar ölümlerden fazladır. Bu nedenle yıllık nüfus artış hızı yıldan yıla değiştiği gibi ilçe merkezi ile kırsal kesimlere göre de değişmektedir. Doğum oranlarının fazla olmasına rağmen nüfus doğum oranları oranında artmamaktadır. Bunun sebebi bu nüfusun büyük ölçüde çalışma çağına geldikten sonra gerek ilçe merkezinden gerekse köy ve kasabalardan başka yerlere eğitim, iş ve daha iyi şartlarda yaşamak için göç etmesinden kaynaklanmaktadır.

Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Bir yerin ekonomik ve sosyal planlamasının yapılmasında nüfusun yanında, nüfusun yaş dağılımı ve cinsiyet oranları da önemlidir. Özellikle geniş aralıklardaki; 0-14 yaş grubu, 15-64 arası yaş grubu ile 65 ve daha yukarıdaki yaş grubunun bilinmesi gerekmektedir. Çünkü bir ülke veya bölgedeki çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş arası) ne kadar fazla ise o ülke ekonomisi için büyük imkanlar sağlamaktadır. Bu gruptaki nüfus üretici nüfus özelliği taşımaktadır. 0-14 yaş grubu ile 65 yaş ve daha yukarıdaki nüfus grubu da bağımlı nüfus özelliği taşır.

Ermenek'te 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %20, 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %64 ve 65 ve daha yukarıdaki yaşa sahip nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %16'dır (Tablo: 3). Buna göre Ermenek'te çalışma çağındaki (15-64 yaş grubu) nüfus oranı diğer yaş gruplarına göre çok daha yüksektir. Cinsiyete

göre ise çalışma çağındaki erkek nüfus %66 ile kadın nüfustan (%63) daha fazla iken 65 yaş ve yukarı yaştaki kadın nüfus oranı ise erkek nüfustan fazladır. 0-14 yaş grubundaki nüfusta ise oranlar birbirine eşittir (Tablo: 3).

Tablo: 3- 2007 Adrese Dayalı Nüfus Sayımına Göre Geniş Aralıklı Yaş Grubu

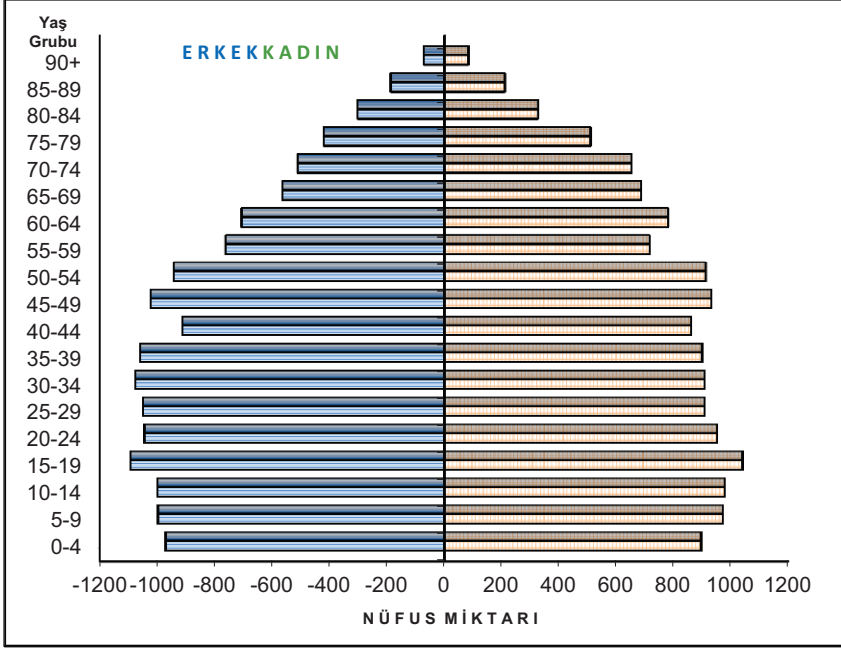
Yaş Grubu	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
0-14	2.966	20	2.844	20	5.810	20
15-64	9.663	66	8.904	63	18.567	64
65+	2.055	14	2.471	17	4.526	16

2017 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre Ermenek'teki nüfus piramidinin genel görüntüsü, gelişmekte olan ülkelerin nüfus piramidine benzer bir yapı da olduğudur. Yani genç nüfusun çok fazla olduğu dikkati çeken özelliktir. Ancak son yıllarda piramidin tabanında küçülmelerin olduğu da dikkati çekmeye başlamıştır (Tablo: 4; Şekil: 3). Bunun nedeni gerek çalışma alanında gerekse ülkemizin diğer yerlerinde olduğu gibi burada da son yıllarda nüfusun sosyo-ekonomik şartlarının değişmesi yanında, evlenme yaşının yükselmesi ve 20-45 yaş grubundaki nüfusun daha çok eğitim ve iş bulma nedeniyle ilçe dışında yerleşim birimlerine göç etmesinden de kaynaklanmaktadır. Bir de toplumdaki çocuk sayısının eskiye oranla azalmasıdır.

Tablo: 4-Yaş Gruplarına Göre Nüfus

Yaş Grubu	Ermenek		
	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	970	895	1865
5-9	997	971	1968
10-14	999	978	1977
15-19	1093	1040	2133
20-24	1044	951	1995
25-29	1049	907	1956
30-34	1076	907	1983
35-39	1059	899	1958
40-44	912	860	1772
45-49	1021	930	1951
50-54	941	912	1853
55-59	762	717	1479
60-64	706	781	1487
65-69	564	687	1251
70-74	511	653	1164
75-79	420	510	930
80-84	302	326	628
85-89	187	211	398
90+	71	84	155
Toplam	11.251	5.731	5.520

Kaynak: 2017 Nüfus Tespiti (TUIK).

Şekil 3- Ermenek İlçesi Nüfus Piramidi (2017)

SONUÇ

2017 yılı nüfus sayımına göre Ermenek'te 14.684'ü erkek, 14.219'u kadın olmak üzere toplam 28.903 nüfus vardır. Bu nüfusun 11.550'si Ermenek ilçe merkezinde, 17.353'ü kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Böylece Ermenek'teki nüfusun %40'ı ilçe merkezinde, %60'ı da kırsal kesimdedir. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı ise ilçe merkezindeki nüfusun %52.5'i erkek, %47.5'i kadın; köy ve kasabalardaki nüfusun %50.3'ü erkek, %49.7'si kadındır. İlçe merkezindeki nüfusun erkek oranının fazla olmasının sebebi çevre ilçeler ile köy ve kasabalardan çalışmak için gelen erkek nüfusun ilçede istihdam edilmesinden kaynaklanır.

1927-1985 yılları arasındaki nüfus dağılımına bakıldığında zaman nüfusun sürekli arttığı görülmektedir. Ermenek ilçesinin 1927 nüfus sayımında 28.770 olan nüfus miktarı 1935 yılında 32.817'ye, 1955 yılında 40.465'ye, 1970 yılında 52.850'ye, 1985 yılında 62.375'e çıkmıştır. Ancak 1989 yılında Başyayla ve Sarıveliler ilçesinin ayrılması ile 1990 yılında nüfus 34.443'e kadar düşmüştür, 2000 yılında tekrar 42.643 kişiye ulaşmıştır. 2007 yılından itibaren Türkiye'de nüfus verileri adrese dayalı kayıt sistemine göre belirlenmektedir. Buna göre Ermenek ilçesinde 2007 yılı adrese dayalı nüfus miktarı 31.182, 2010 yılında 30.585, 2014 yılında 29.957 ve 2017 yılında da 28.903 nüfus tespit edilmiştir.

Türkiye'de nüfus değişimi 1927'den sonra kırsal kesimde nüfusta belli bir artma görülürken, 1980'li yıllardan sonra kırsal kesimden şehirlere doğru göç etmesi ile kırsal kesimde nüfusun azaldığı örneği Ermenek ilçesinde açıkça görülmektedir. 1927 yılında

28.770 olan nüfus 90 yıllık sürede görülen değişikliklerle birlikte tekrar 2017 yılında da 28.903 nüfusa gerilemiştir.

Ermenek'te 2007 adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden itibaren ilçedeki bütün yerleşim yerlerinde nüfusta tedrici bir azalma görülmektedir. Bu değişimin en önemli nedeni, adrese dayalı nüfus tespitinde mükerrer yazılımların silinmesi olmuştur. Ermenek'te nüfus hareketleri daha uygun sosyo-ekonomik şartların bulunduğu yerleşim yerlerine ve büyük şehirlere olmak üzere bir göç olayı görülür.

Ermenek'te 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı %20, 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 64 ve 65 ve daha yukarıdaki yaşa sahip nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %16'dır. Cinsiyete göre ise çalışma çağındaki erkek nüfus %66 ile kadın nüfustan (%63) daha fazla iken 65 yaş ve yukarı yaştaki kadın nüfus oranı ise erkek nüfustan fazladır. 0-14 yaş grubundaki nüfusta ise oranlar birbirine eşittir.

Nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri ülkemizin diğer yerlerine göre dağınık ve engebeli bir konumda olmasından dolayı önemli sorunları vardır. Bunların başında ekonomik kaynakların kıtlığı, tarım alanlarının az olması, zor ulaşım şartları, il merkezine uzaklık gibi faktörler gelmektedir. Bu nedenle Ermenek'teki nüfusun ürettiği ürünlerin değerlendirilmesi güçleşmektedir. Bu da yörede nüfusun artmasını engellemekte ve dışarıya olan göçlerin hızlanmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Devlet İstatistik Enstitüsü'nün *1935 ve 2000 Yılları Arası Genel Nüfus Sayımları İle 2007 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Tespiti Sonuçları*. Ankara.
- DOĞANAY, Hayati (1994), *Türkiye Beşeri Coğrafya*, Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- EFE, Recep, (1998). *Ermenek Çayı Havzası: Doğal Ortam Özellikleri*, İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları No: 1.
- ÖZGÜR, E. Murat, (2010), *Nüfus Coğrafyası Ders Notu*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notu (COĞ 108), Ankara.
- ŞAHİN, Salih, (2010), *Geçmişten Günümüze ve Gelecekte Nüfus Gerçeği*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- TANOĞLU, Ali, (1969), *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 45, İstanbul.
- TAPUR, Tahsin, (2002), Anamur İlçesi'nin Nüfus Özellikleri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 14*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- TAPUR, Tahsin, (2002), Ermenek'in İklim Özellikleri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 13*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin *2007-20017 yılları Arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sayım Sonuçları*. Ankara.

SARIVELİLER İLÇESİNİN NÜFUS GELİŞİMİ

Tahsin TAPUR*

GİRİŞ

Sariveliler, Akdeniz Bölgesi'nin Taşeli Platosu'nda yer almaktadır. Doğusunda Ermenek, kuzeydoğusunda Başyayla, kuzeyinde Taşkent (Konya), güneyinde Gazipaşa (Antalya), güneybatısında Alanya (Antalya) ile sınırları bulunur (Şekil: 1). Karaman'a 212 km, Konya'ya 165 km, Ermenek'e 43 km, Alanya'ya 85 km uzaklıktadır. Ortalama yüksekliği 1630 m olup, 343 km² lik bir yüzölçümü vardır.

Sariveliler ve çevresinde jeolojik unsurlar olarak, Paleozoik ve Mesozoik'e ait temel kayalar (kalker, dolomitik kalker, mermer) ile bunlar üzerinde yer alan Tersiyer ve Kuaterner'e ait örtü (Eosen-Miyosen kalkerleri) formasyonları bulunur.

Sariveliler ilçesinde dağlık sahalar olarak; Yunt dağı (2327 m), Turanşa dağı (2045 m), Erenler tepe (2109 m), Gök tepe (2082 m), Kartal tepe (2064 m.), Saçak tepe (2185 m.) daha kuzeye doğru Yürek tepe, Dedebelini tepe gibi dağlar önemli yükseltileri oluşturmaktadır. Kuzeyinde çeşitli vadi ve düzlüklerin bulunduğu Barcın yaylası yer alır. Sariveliler, Taşeli platosunun yüksek kesimlerinde kurulduğundan önemli derecede eğimli (eğim %30 yer yer 45'e kadar çıkan) bir araziye sahiptir.

İklim özellikleri açısından ise Akdeniz iklimi ile karasal iklimin geçiş alanında yer almaktadır. Yörede yıllık ortalama sıcaklık 12.7 olup, kış ayları oldukça düşük, yaz aylarında ise 22-23 °C ye kadar çıkmaktadır. Yıllık ortalama toplam yağış miktarı da 495.3 mm.dir. Kış aylarında genellikle kar yağışları görülmektedir (Tapur, 2002).

İlçe sınırları içinde Göksu nehrinin kolları (Çevlik dere, Fındık dere, Göktepe çayı) geçmekte olup, bu kollar geçtikleri yerlerde derin vadiler oluşturmuştur. Bu vadiler son derece dik yamaçlı ve çoğu yerde kanyon vadi şeklindedir. Vadi yamaçlarında çok sayıda küçük pınar ve karstik kaynaklar mevcuttur.

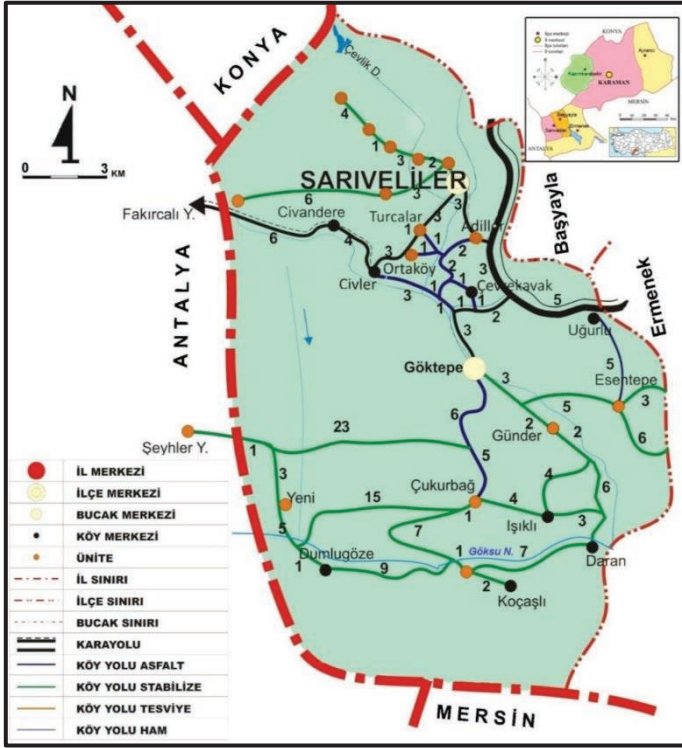
Çalışma alanında toprak grupları çok dar alanlarda ve karstik erime çukurlarının tabanlarında yer alır. Bu topraklar daha çok kalkerlerin erimesi sonucu oluşan demir oranı fazla olan kırmızı renkli Akdeniz topraklarıdır. Yer yer bazı alanlarda kahverengi orman toprakları ile akarsu kenarlarında alüvyal ve kolüvyal topraklara da rastlanır.

Sariveliler ve çevresi ilkçağlardan beri yerleşim yeri olmasından dolayı bitki örtüsü büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Ormanlık sahalar daha çok güney ve güneybatıda yer almaktadır. Sariveliler sınırları içinde kalan toplam 34.304 hektar alanın 19.382 hektarı yani %56,5'i ormanlık alanlardır. Göksu nehri ve kolların geçtiği vadi tabanlarında ise

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Coğrafya, ttapur@hotmail.com

maki formasyonları ile dağ yamaçlarında garig formasyonları, daha yükseklerde ise dağ çayırları bulunur. Daha yükseklerdeki düzlüklerde ve su kenarlarında çayırlar geniş yer kaplar.

Sariveliler ilçesinin toplam yüz ölçümü 343 km² olup, bunun 60 km²'si tarım ve kültür alanları, 68 km²'si çayır-mera alanları, 21 km²'si ürün getirmeyen alan, 194 km²'si ise ormanlık alandır. Halkın temel geçim kaynağı tarım ürünleri, meyvecilik, arıcılık ve kısmen de hayvancılık faaliyetleridir. Son yıllarda meyvecilik konusunda büyük gelişmeler yaşanmış, bu gelişmeler hem insanların ekonomilerine, hem de bölgenin sosyo-kültürel yapısına yansımaya başlamıştır.

Şekil: 1- Sariveliler İlçesi Yerleşim Birimleri Haritası

Hayvancılık içinde daha çok arıcılık başta olmak üzere sığır, kıl keçisi, koyun ve kümes hayvanları yetiştirilmektedir. Cuma günleri ilçe merkezinde pazar kurulmaktadır.

Sariveliler-Taşkent, Sariveliler-Ermenek, Sariveliler-Alanya yolları, karayolları ağında bulunan yollardır. Karayolları ağındaki yolların tamamı asfaltdır. Sariveliler ilçe merkezi ile Alanya, Antalya, Ermenek, Karaman ve Konya arasında otobüs seferleri düzenlenmektedir, kasaba ve köylere de Sariveliler'den servis hizmeti verilmektedir.

Sariveliler ilçesinde geçmiş medeniyetlerden izler taşıyan önemli tarihi yerleşim alanları ve eserler bulunmaktadır. Özellikle Sariveliler kalesi olarak adlandırılan Tepe Mevkii, Uğurlu Köristanı, Göktepe Köristanı, Çukurbağ Kalesi bu tarihi eserlerin en önemlileridir.

Sarıveliler ilçe merkezi ve kırsal yerleşmeleri yeşil dokusuyla, dağları, tepeleri, mağaraları (Doğal sit alanı da olan Yeşildirek Mağarası gibi) yaylaları ve ormanlarıyla görülmeye değer doğal güzellikler arz etmektedir.

Sarıveliler ilkçağlardan beri yerleşim yeri özelliği taşımaktadır. Göktepe ve Uğurlu'da bulunan tarihi kalıntı, kabartmalar ve kaya mezarlarına göre, Sarıveliler M.Ö. 2000'li yıllarda yerleşim yeri olarak kurulu olduğu tahmin edilmektedir. Tarihi kalıntılar, Sarıveliler ve çevresinde sırasıyla; Hititler, Romalılar, Bizanslılar, Selçuklular, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlıların egemenliğinde kaldığını göstermektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra köy statüsünde olan Sarıveliler, 1967 yılında kasaba, 27 Mayıs 1990 tarihinde ise 3644 sayılı yasa ile ilçe statüsüne kavuşmuştur. Sarıveliler ilçesinde ilçe merkezi dışında 1 kasaba (Göktepe) ve 7 köy yerleşmesi ve bunlara bağlı mahallelerden oluşmaktadır.

Nüfus

Nüfus, dünya, kıta, ülke, bölge, idarî ünite (il, ilçe, bucak gibi) veya bir yerleşme (köy, kasaba, şehir) gibi sınırları kesin olarak belirlenmiş bir alanda, belli bir zaman diliminde yaşayan insanların sayısına denilmektedir (Özgür, 2010:5). Nüfus konusunda değişik dönemlerde farklı değerlendirmeler ve önemler verilmiştir. 20. yüzyıl öncesi dönemde daha çok sayısal değeri açısından ön planda tutulan nüfus, günümüzde hem nicel hem de nitel özellikleri açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Nüfus, gerek çevreye ve gerekse gelişmişliğe etkisi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. Nitekim herhangi bir sahada, insanın çevre üzerindeki etki derecesi, öncelikle nüfus miktarı ve yoğunluğuna bağlı olmakla beraber; nüfusun ekonomik, kültürel ve teknik seviyesi de bu açıdan önemlidir (Tanoğlu, 1969: 29).

Ülkemizde, sonuncusu 2000 yılında olmak üzere bugüne kadar 14 Genel Nüfus Sayımı yapılmıştır. Sokağa çıkma yasağı uygulanarak bir günde yapılan bu sayımlarda, kişiler sayım günü buldukları yerde, yani *de facto* yöntemine göre sayılmışlardı. 2006 yılında çıkarılan 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile ülkemizdeki nüfus sayımlarının da veri kaynağını oluşturacak yeni bir sistem kuruldu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi adı verilen bu sistemde öncelikle 5490 Sayılı Kanun'da da öngörüldüğü gibi ülkemizdeki tüm adres bilgilerinin kaydedildiği Ulusal Adres Veri Tabanı oluşturuldu. TÜİK tarafından geliştirilen web tabanlı program ile yerleşim yerlerinde tespit edilen ikamet adres bilgileri, MERNİS kayıtları ile T.C. kimlik numarası kullanılarak elektronik ortamda eşleştirildi. Türkiye'de ikamet eden yabancıların bilgileri ise pasaport numarası kullanılarak ikamet ettikleri adresler ile ilişkilendirildi ve ayrı bir veri tabanı oluşturuldu. Eşleştirme işlemi tamamlandıktan sonra ikamet adreslerine göre kişisel bilgileri içeren adres listeleri, kişilerin kontrol etmeleri için Kanun gereği 60 gün süreyle mahalle/köy muhtarlıklarında askıya çıkarıldı. Askı süresince, muhtarlıkların yanı sıra TÜİK'in web sayfasından da vatandaşlara ikamet adreslerinin doğruluğunu kontrol etme imkanı sağlandı. Böylece, sayımlarında yaşanan mükerrer kayıt ya da kayıt olmama gibi sorunların ortadan kaldırılmasına çalışıldı (TÜİK, 2008).

Amaç ve Yöntem

Bu araştırmada, Sarıveliler İlçesinin geçmişten günümüze kadar olan nüfus gelişimi ve ortaya çıkan sonuçların coğrafi bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada daha çok Cumhuriyet dönemine ait nüfus verileri temin edilmiş ve düzenlenmiştir. 1935-2000 yılları arasındaki nüfus verileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'ne ait basılı dokümanlardan; 2007-2017 yılları arasındaki nüfus verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veri tabanından elde edilerek tablo ve grafikler hazırlanarak görsel hale getirilmiştir. Daha sonra bu veriler coğrafi metot dahilinden incelenmiştir.

Güncel Nüfus

2017 yılı nüfus sayımına göre Sarıveliler'de 5.731'i erkek, 5.520'si kadın olmak üzere toplam 11.251 nüfus vardır. Bu nüfusun 4855'i Sarıveliler ilçe merkezinde, 6396'sı kasaba ve köylerde yaşamaktadır (Tablo: 1). Böylece Sarıveliler'deki nüfusun %43'ü ilçe merkezinde, %57'si da kırsal kesimdedir. Nüfusun cinsiyete göre dağılımı ise ilçe merkezindeki nüfusun %50.85'i erkek, %49.15'i kadın; köy ve kasabalardaki nüfusun %51.0'i erkek, %49.0'u kadındır.

Tablo: 1- Nüfusun Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

	1935	1955	1975	1990	2000	2007	2016	2017		
	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Top.	Erk.	Kad.	Top.
Sarıveliler	2.010	2.752	3.676	5.228	6.718	4.752	4.905	2.469	2.386	4.855
Göktepe	1.033	1.184	2.991	3.125	5.395	1.643	2.138	1.066	1.058	2.124
Adıllar	908	1.024	1.191	1.043	1.018	939				
Civandere			479	481	373	444	296	149	152	301
Civler	572	778	1.174	1.473	2.073	1.559	1.337	704	609	1.313
Çevrekavak	510	622			264	249	197	90	94	184
Çukurbağ	607	915	1.247	894	772	664				
Daran			331	377	296	287	245	128	116	244
Dumlugöze	538	809	1.413	1.992	2.282	1.753	1.565	768	745	1.513
Esen-tepe	551	741	700	586	465	448				
Günder	172	246	198	213	134	146				
Koçaslı	249	365	298	442	401	399	370	189	168	357
Ortaköy			385	469	489	534				
Uğurlu	753	855	508	381	514	324	276	124	141	265
İşikli			147	133	114	139	99	44	51	95
Boyalık				404						
Toplam	7.903	10.291	14.738	17.241	21.308	14.280	11.428	5.731	5.520	11.251

Kaynak: DİE 1935-2000 arası nüfus verileri ile TÜİK 2007-2017 arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıtları.

Buna göre nüfusun büyük bir kısmı (6.396) köylerde ve Göktepe kasabasında toplanmıştır. Bunun temel nedeni, ilçenin daha yeni bir ilçe olması ve ilçede yaşam koşulları ile köylerdeki yaşam koşulları arasında bir farkın olmamasıdır.

Nüfusun Gelişimi ve Nüfus Sayımları

Sarıveliler'de nüfus istatistikleri ile ilgili bilgiler 1935 genel nüfus sayımından sonra yapılmaya başlamıştır. Çünkü gerek ülkemizde, gerekse Sarıveliler'de düzenli nüfus sayımları, Cumhuriyetten sonra yapılmıştır. Sarıveliler'de Cumhuriyet öncesine ait nüfus istatistikleri ile ilgili veriler sınırlıdır. Nüfusla ilgili veriler 1935-2000 yılları arasındaki nüfus verileri Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'ne ait basılı dokümanlardan; 2007-2015

yılları arasındaki nüfus verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi veri tabanından elde edilmiştir.

Sarıveliler ilçesi 1990 nüfus sayımlarına kadar Ermenek ilçesine bağlı bir yerleşim birimi iken 1990 yılında Ermenek'ten ayrılarak ilçe olmuştur. Buna göre ilçe sınırları içinde kalan yerleşim birimlerinin toplam nüfusu 1935 yılı nüfus sayımında 7.903 nüfus (3632'si erkek, 4.396'sı kadın) nüfus sayılmıştır. Bu nüfus 1945 yılında 8.622'ye 1955 yılında 10.291'e 1965 yılında 11.016'ya, 1975 yılında 14.738'e, 1985 yılında 16.106'ya, 1990 yılında 17.241'e, 2000 yılında 21.308'e çıkmıştır. 2007 yılında 14.280'e, 2010 yılında 13.286'ya, 2013 yılında 12.876'ya ve 2017 yılında da 11.251'e düşmüştür (Tablo: 2). Buna göre nüfus 1935 yılından itibaren 2000 yılına kadar sürekli artarken, 2007 yılından itibaren de az da olsa azalmalar dikkati çekmektedir.

2000 genel nüfus sayımı ile 2007 adrese dayalı nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde Sarıveliler ilçesi nüfusunun önemli oranda gerilediği görülmektedir (Tablo: 2). Bu gerilemenin en önemli nedeni ikametgâha dayalı nüfus tespiti nedeniyle ilçe sınırlarında yaşamayanların eskisi gibi buralarda sayılmamasından ileri gelir.

Tablo: 3- Sarıveliler'de 1935-2007 Yılları Arasındaki Nüfus Gelişimi

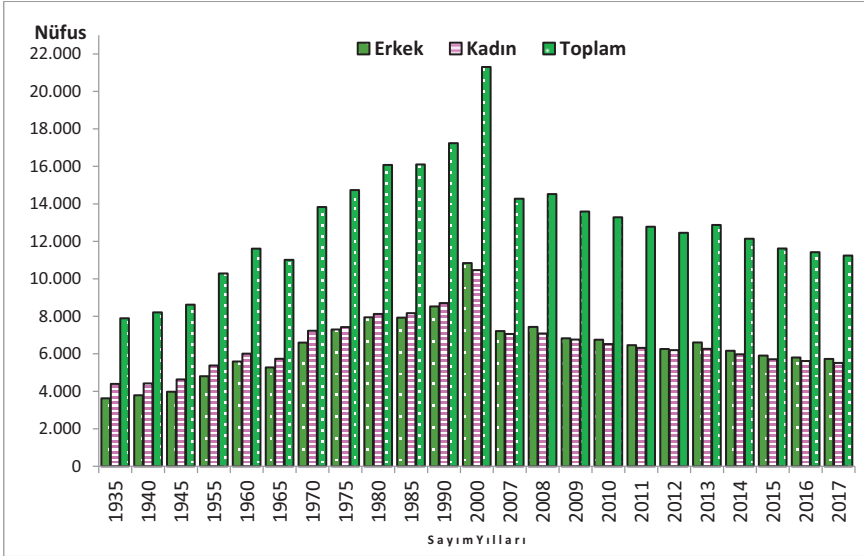
Sayım Yılı	İlçe Merkezi			Köy ve Kasabalar			Genel Toplamı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1935				3.632	4.396	7.903	3.632	4.396	7.903
1940				3.791	4.427	8.213	3.791	4.427	8.213
1945				3.984	4.638	8.622	3.984	4.638	8.622
1955				4.805	5.383	10.291	4.805	5.383	10.291
1960				5.597	6.016	11.613	5.597	6.016	11.613
1965				5.275	5.741	11.016	5.275	5.741	11.016
1970				6.600	7.231	13.831	6.600	7.231	13.831
1975				7.306	7.432	14.738	7.306	7.432	14.738
1980				7.953	8.130	16.083	7.953	8.130	16.083
1985				7.930	8.176	16.106	7.930	8.176	16.106
1990	2.744	2.484	5.228	12.013	5.790	12.013	8.534	8.707	17.241
2000	3.426	3.292	6.718	14.590	7.416	14.590	10.842	10.466	21.308
2007	2.429	2.323	4.752	9.528	4.791	9.528	7.220	7.060	14.280
2008	2.669	2.458	5.127	4.770	4.630	9.400	7.439	7.088	14.527
2009	2.319	2.257	4.576	4.513	4.503	9.016	6.832	6.760	13.592
2010	2.908	2.825	5.733	3.851	3.702	7.553	6.759	6.527	13.286
2011	2.777	2.756	5.533	3.687	3.563	7.250	6.464	6.319	12.783
2012	2.647	2.643	5.290	3.614	3.559	7.173	6.261	6.202	12.463
2013	2.922	2.729	5.651	3.689	3.536	7.225	6.611	6.265	12.876
2014	2.654	2.591	5.245	3.512	3.389	6.901	6.166	5.980	12.146
2015	2.526	2.472	4.998	3.386	3.238	6.624	5.912	5.710	11.622
2016	2.478	2.427	4.905	3.334	3.189	6.523	5.812	5.616	11.428
2017	2.469	2.386	4.855	3.262	3.134	6.396	5.731	5.520	11.251

Kaynak: DİE 1935-2000 arası nüfus verileri ile TÜİK 2007-2017 arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıtları.

Genel olarak 1935-2000 yılları arasındaki nüfus dağılımına bakıldığında zaman nüfusun sürekli arttığı görülmektedir (Tablo: 2; Şekil: 2). 1990'da Sarıveliler İlçe olduktan sonra nüfusta gerek idari kademe ve diğer memurların gelmesi, gerekse yeni iş alanlarının açılmasıyla önemli artışlar gözlenmiştir.

Genel olarak ülkemizdeki nüfus özelliklerinde olduğu gibi, Sarıveliler'de de doğumlar ölümlerden fazladır. Bu nedenle yıllık nüfus artış hızı yıldan yıla değiştiği gibi ilçe merke-

zi ile kırsal kesimlere göre de değişmektedir. Doğum oranlarının fazla olmasına rağmen nüfus doğum oranları oranında artmamaktadır. Bunun sebebi bu nüfusun büyük ölçüde çalışma çağına geldikten sonra gerek ilçe merkezinden, gerekse köy ve kasabalardan başka yerlere eğitim, iş ve daha iyi şartlarda yaşamak için göç etmesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil: 2- Sarveliler İlçesi'nde Nüfusun Gelişimi

Nüfus Hareketleri ve Göçler

Ülkemizin sosyo-ekonomik yapısının özelliği gereği sürekli nüfus hareketleri olmaktadır. Bu nüfus hareketi ile genellikle kırsal kesimlerden şehirlere, şehirlere daha uygun sosyo-ekonomik şartların bulunduğu büyük şehirlere ve bölgelerden bölgelere olmak üzere bir göç olayı görülür. Ülkemizin ekonomik şartları nüfus hareketini büyük ölçüde desteklemekte olup, kırsal kesimdeki geçim şartları zorlaşırken, şehirlerdeki imkânlar daha elverişli duruma gelmektedir. Böylece kırsal kesim nüfus açısından itici, şehirler ise çekici bir özelliğe sahiptir.

Sarveliler'de göçlerle ilgili veriler son derece sınırlıdır. Ancak Sarveliler'de yaptığımız inceleme ve mülakatlara göre göçler değerlendirilecektir.

Dış Göçler: Sarveliler'de yurt dışına göçler ülkemizin diğer yerlerinde olduğu gibi 1960 ve 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Sarveliler ilçesi ve köylerinden yaklaşık 200-250'ye yakın ailenin yurt dışına göçtüğü söylenebilir. Almanya ve Fransa en fazla göç edilen ülkelerdir. Bu ülkeleri; Hollanda, Avusturya, İngiltere, Arap ülkeleri ve ABD izlemektedir.

İç Göçler: Sarveliler'de iç göçleri araştırma sahasından dışarıya göçler şeklinde değerlendirmek yerinde olacaktır. Sarveliler dışına göçler başta Konya, İstanbul, İzmir, Karaman, Mersin, Antalya olmak üzere ülkemizin hemen hemen her yerine gerçekleş-

miştir. Ancak bu konuda gerekli veri olmadığı için rakam verilememektedir. Bu göçlerin temel sebebi bu illerdeki sosyo-ekonomik imkânların elverişliliğidir. İç göçlerde son yıllarda en dikkati çeken İstanbul'a terzi ve terzi hizmetlerinde çalışmak üzere giden 800-850 genç nüfustur.

Sarıveliler'e ilçenin sosyo ekonomik şartları nedeniyle bir çekici niteliğinin olmaması, dışarıdan göç almasını engellemiştir. Ancak ilçe statüsü kazandıktan sonra dışardan gelen memurlar dışarıdan gelen göçü oluşturmuştur.

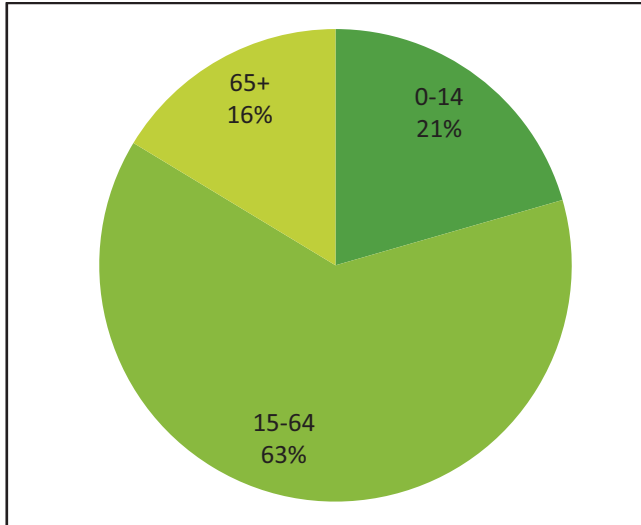
Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Bir yerin ekonomik ve sosyal planlamasının yapılmasında nüfusun yanında, nüfusun yaş dağılımı ve cinsiyet oranları da önemlidir. Özellikle geniş aralıklardaki; 0-14 yaş grubu, 15-64 arası yaş grubu ile 65 ve daha yukarıdaki yaş grubunun bilinmesi gerekmektedir. Çünkü bir ülke veya bölgedeki çalışma çağındaki nüfus (15-64 yaş arası) ne kadar fazla ise o ülke ekonomisi için büyük imkanlar sağlamaktadır. Bu gruptaki nüfus üretici nüfus özelliği taşımaktadır. 0-14 yaş grubu ile 65 yaş ve daha yukarıdaki nüfus grubu da bağımlı nüfus özelliği taşır.

Sarıveliler'de 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 21, 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 63 ve 65 ve daha yukarıdaki yaşa sahip nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 16'dır (Tablo: 3, Şekil: 3). Buna göre Sarıveliler'de çalışma çağındaki (15-64 yaş grubu) nüfus oranı diğer yaş gruplarına göre oldukça yüksektir. Cinsiyete göre ise çalışma çağındaki kadın nüfus ile 65 yaş ve yukarı yaştaki kadın nüfus oranı da erkek nüfustan fazladır.

Tablo: 3- 2007 Adrese Dayalı Nüfus Sayımına Göre Geniş Aralıklı Yaş Grubu

Yaş Grubu	Erkek	Erk. %	Kadın	Kad. %	Toplam	Top. %
0-14	1.157	20	1.154	21	2.311	21
15-64	3.704	65	3.398	62	7.102	63
65+	870	15	968	17	1.838	16

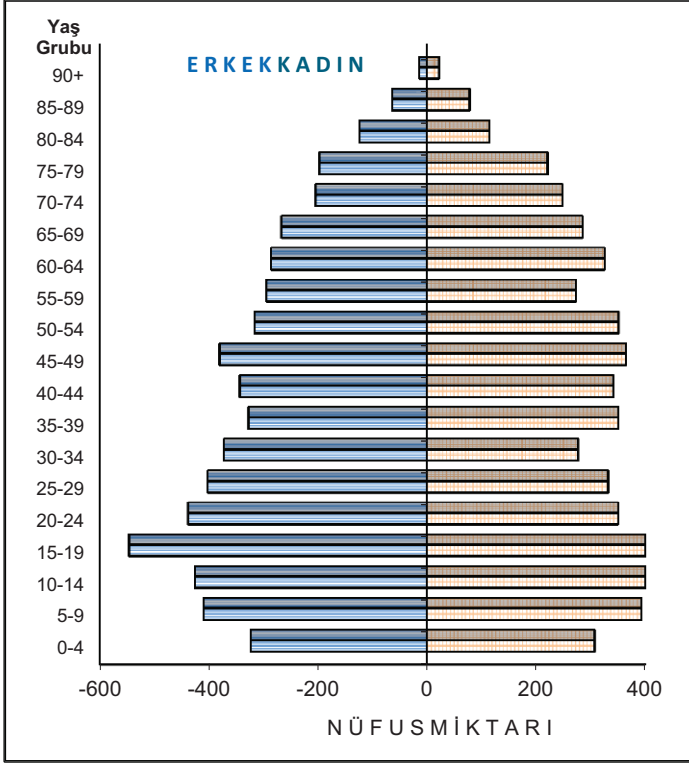
Şekil: 3- Sarıveliler İlçesi Geniş Aralıklı Nüfus Yaş Grubu Dağılımı

2017 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre Sarıveliler'deki nüfus piramidinin genel görüntüsü, gelişmekte olan ülkelerin nüfus piramidine benzer bir yapı da olduğudur. Son yıllarda piramidin tabanında küçülmelerin olduğu da dikkati çekmeye başlamıştır (Tablo: 4; Şekil: 4). Bunun nedeni gerek çalışma alanında gerekse ülkemizin diğer yerlerinde olduğu gibi burada da son yıllarda nüfusun sosyo-ekonomik şartlarının değişmesi yanında, evlenme yaşının yükselmesi ve 20-45 yaş grubundaki nüfusun daha çok eğitim ve iş bulma çağında olmasından kaynaklanmaktadır. Bir de toplumdaki çocuk sayısının eskiye oranla azalmasıdır.

Tablo: 4-Yaş Gruplarına Göre Nüfus

Yaş Grubu	Sarıveliler		
	Toplam	Erkek	Kadın
0-4	629	323	306
5-9	802	409	393
10-14	880	425	455
15-19	980	546	434
20-24	788	438	350
25-29	734	402	332
30-34	649	372	277
35-39	677	327	350
40-44	684	343	341
45-49	744	380	364
50-54	667	316	351
55-59	567	294	273
60-64	612	286	326
65-69	552	267	285
70-74	452	204	248
75-79	418	197	221
80-84	238	124	114
85-89	142	64	78
90+	36	14	22
Toplam	11.251	5.731	5.520

Kaynak: 2017 Nüfus Tespiti (TUİK).

Şekil: 4- Sarıveliler İlçesi Nüfus Piramidi (2017)

SONUÇ

2017 yılı nüfus sayımına göre Sarıveliler'de 5731'i erkek, 5520'si kadın olmak üzere toplam 11.251 nüfus vardır. Bu nüfusun 4855'i Sarıveliler ilçe merkezinde, 6396'sı kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Sarıveliler'deki nüfusun %43'ü ilçe merkezinde, %57'si da kırsal kesimdedir.

Sarıveliler ilçesi 1990 nüfus sayımlarına kadar Ermenek ilçesine bağlı bir yerleşim birimi iken 1990 yılında Ermenek'ten ayrılarak ilçe olmuştur. Buna göre ilçe sınırları içinde kalan yerleşim birimlerinin toplam nüfusu 1935 yılı nüfus sayımında 7.903 nüfus (3632'si erkek, 4396'sı kadın) nüfus sayılmıştır. Bu nüfus 1945 yılında 8.622'ye 1955 yılında 10.291'e 1965 yılında 11.016'ya, 1975 yılında 14.738'e, 1985 yılında 16.106'ya, 1990 yılında 17.241'e, 2000 yılında 21.308'e çıkmıştır. 2007 yılında 14.280'e, 2010 yılında 13.286'ya, 2013 yılında 12.876'ya ve 2017 yılında da 11.251'e düşmüştür. Buna göre nüfus 1935 yılından itibaren 2000 yılına kadar sürekli artarken, 2007 yılından itibaren de az da olsa sürekli azalmaktadır.

2000 genel nüfus sayımı ile 2007 adrese dayalı nüfus sayımı sonuçları incelendiğinde Sarıveliler ilçesi nüfusunun önemli oranda gerilediği görülmektedir. Bu gerilemenin en

önemli nedeni ikametgâha dayalı nüfus tespiti nedeniyle ilçe sınırlarında yaşamayanların eskisi gibi buralarda sayılmamasından ileri gelir.

Sarveliler'de nüfus hareketleri daha uygun sosyo-ekonomik şartların bulunduğu yerleşim yerlerine ve büyük şehirlere olmak üzere bir göç olayı görülür. Sarveliler dışına göçler başta Konya, İstanbul, İzmir, Karaman, Mersin, Antalya olmak üzere ülkemizin hemen hemen her yerine gerçekleşmiştir. Bu göçlerin temel sebebi bu illerdeki sosyo-ekonomik imkânların elverişliliğidir. İç göçlerde son yıllarda en dikkati çeken İstanbul'a terzi ve terzi hizmetlerinde çalışmak üzere giden 800-850 genç nüfustur.

Sarveliler'de 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 21, 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı % 63 ve 65 ve daha yukarıdaki yaşa sahip nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %16'dır. Buna göre Sarveliler'de çalışma çağındaki (15-64 yaş grubu) nüfus oranı diğer yaş gruplarına göre oldukça yüksektir. Cinsiyete göre ise çalışma çağındaki kadın nüfus ile 65 yaş ve yukarıya yaşta kadın nüfus oranı da erkek nüfustan fazladır.

Nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri ülkemizin diğer yerlerine göre dağlık ve engebeli bir konumda olmasından dolayı önemli sorunları vardır. Bunların başında ekonomik kaynakların kıtlığı, tarım alanlarının az olması, zor ulaşım şartları, il merkezine uzaklık gibi faktörler gelmektedir. Bu nedenle Sarveliler'deki nüfusun ürettiği ürünlerin değerlendirilmesi güçleşmektedir. Bu da yörede nüfusun artmasını engellemekte ve dışarıya olan göçlerin hızlanmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1935 ve 2000 Yılları Arası Genel Nüfus Sayımları İle 2007 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Tespiti Sonuçları. Ankara.
- EFE, Recep, (1998). *Ermeneğin Çayı Havzası: Doğal Ortam Özellikleri*, İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları No: 1.
- ÖZGÜR, E. Murat, (2010), *Nüfus Coğrafyası Ders Notu*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notu (COĞ 108), Ankara.
- TANOĞLU, Ali, (1969), *Nüfus ve Yerleşme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 45, İstanbul.
- TAPUR, Tahsin, (2002), Anamur İlçesi'nin Nüfus Özellikleri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 14*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- TAPUR, Tahsin, (2002), Ermeneğin İklim Özellikleri, *S.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 13*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2007-20017 yılları Arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sayım sonuçları. Ankara.

KARAMAN VE ERMENEK’TE YEREL TAKVİM UYGULAMALARI VE TAKVİME BAĞLI GELENEKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ayşe AKMAN*

GİRİŞ

Ermenek’in I. Yüzyılda Roma Dönemi komutanlarından Germanicus tarafından kurulduğu yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Germanicopolis Roma İmparatoru Augustus’un kızı Luvia’nın oğludur. Kente verilen Germanicopolis ismi zaman içinde değişerek Ermenek’e dönüşmüştür¹.

Ermenek Karamanoğullarının değişik dönemlerinde başkent olma özelliğini taşımıştır. 1483 yılında Karamanoğulları Beyliğinin yıkılmasıyla Osmanlı döneminde Karaman eyaletine bağlanan sancak merkezi olarak 1845 yılında İçel’e bağlı sancak merkezi, 1871 yılında Konya’ya, 1915 yılında Silifke’ye, 1919 yılında tekrar Konya’ya bağlı ilçe olmuştur. 1989 yılında Karaman’ın il olmasıyla Karaman’a bsağlanmıştır. İlçeye bağlı 3 belediyelik ve 27 köy vardır. Denizden yüksekliği 1.250 m olan ilçenin yüzölçümü 1.103 km² dir.

İlçenin ekonomisi meyvecilik, sebzeçilik, bağcılık, hayvancılık ve kömüre dayanmaktadır. Bölgede arazi dağlık ve engebeli olduğundan tarım alanları vadiler arasına sıkışmış dar alanlardan oluşmaktadır. Ermenekte linyit kömürü üretimi ekonomik açıdan büyük öneme sahiptir.²

Bu çalışmamızda Karaman İli’nin bazı yerlerinde geçmişten günümüze tarım ve hayvancılık anlamında etkili olmuş eski takvimin işleyişi, özellikleri ve yöresel dile yansımaları, hava tahmini bilgileri, hava durumunu değiştirmeye yönelik kimi uygulamalar, ayrıca eski takvime uygun olarak geçmişten günümüze aktarılan bazı mevsimlik kutlamalar yer almaktadır. Bu uygulamaların bazıları Anadolu geneliyle benzerlikler gösterirken bazıları tamamen özgün bir yapıdadır. Çalışmamız yöreye özgü takvim ve meteoroloji bilgilerinin farklı yönlerini sergilemek iddiasındadır. Konuya ilişkin tanımlamalar, tabirler ve deyimler aynı zamanda yörenin dil anlatım ve zenginliğinin birer göstergesidir.

Çalışmamız Karaman İli genelinde alan araştırması yöntemiyle, gözlem ve görüşme tekniklerinin kullanılmasıyla hazırlanmıştır. Karaman İli Merkez İlçede, Ermenek İlçesi/Kazancı Beldesi’nde, Başyayla İlçesi, Kâzımkarabekir İlçesi, Sarıveliler İlçesi ve Yeşildere Beldesi’nde konuyla ilgili alan araştırması gerçekleştirilmiş; kaynak kişilerle birebir görüşmek suretiyle bilgiler derlenmiştir. Görüşmelere ilişkin ses kayıtları deşifre edilmek

* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antropolog/Folklor Araştırmacısı
¹ Karaman Kültür Ertvanteri 2005. T.C. Karaman Valiliği Yayınları. Anka Ajans. S.335
² Yıldızı Parlayan Kent Karaman. Karaman Valiliği Yayınl.Altunarı Ofset, S.257

suretiyle bilgiler kullanışlı hale getirilmiştir. Çalışmamızın bazı bölümlerinde konuya ilişkin kaynak kişi anlatımlarına olduğu gibi yer verilmesi konunun sözel yapısını vermesi bakımından önemlidir.

I. YEREL TAKVİM BİLGİSİ

Takvim, bir olayı, toplum üyelerince bilinmesi gereken bir devreyi, günü, zaman denilen süreğenlik içinde belirli noktalara ya da dilimlere oturtmaya imkân sağlayan, hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran bir sistem olarak tanımlanabilir. En küçüğünden en büyük ve karmaşık olanına kadar toplumlar her dönemde farklı veya benzer nedenlerle zamanı bölmek ve noktalara ayırmak ihtiyacını duymuşlardır. Toplumların üretim ve tüketim süreçleri, fırtınalar ve kuraklık yılları, sel, deprem, yangın, salgın hastalıklar; toplamda saygınlığı olan insanların doğumu-ölümü, savaşlar gibi toplumsal olaylar takvimlerin oluşumunda önemli etkilere sahiptir.³

Her toplumda resmi olarak kullanılan bir takvim olmasına rağmen, resmi olmayan ancak uzun süreli deneyimler sonucunda ortaya çıkan, kimi zaman resmi takvimden daha fazla kabul gören tamamen o yöreye özgü takvimler vardır. Ülkemizde de resmi olarak uygulanmakta olan Miladi Takvimin yanı sıra halkın hafızasında yer etmiş, belli bir yaştaki birçok kişi tarafından bilinen Rumi takvim kullanılmaktadır. Rumi takvim genel olarak bilinmekle birlikte bir de Rumi takvim içerisinde yerel özelliklerin etkisiyle ortaya çıkan kimi zaman bölümleri, bunlara ilişkin farklı adlandırmalar ve takvime bağlı gelenekler söz konusu olabilmektedir.

Saatle İlgili Kavramlar

Sabah

Sabah erken kalkmak kasaba ve köy yaşamında önemlidir. Bir gün içerisinde yapılması gereken işler göz önüne alındığında hem sabah yapılması gereken işleri geciktirmemek hem de namaz vakitlerini bilmek anlamında, sabah vakti takip edilir. Yörede öncelikli olarak güneşin ilk ışıklarını düşmeye başlamadan önce bir aydınlık görülür. Bu durum "tanyerinin ağarması", "şafağın ağarması" gibi tabirlerle ifade edilir.

"Şimdi sabahın olduğunu tanyeri ağardıktan derlerdi, yani şafak ağardı gırmızılık meydana geldi mi doğuda... doğuda gırmızılık meydana geldi mi tanyeri ağardı derlerdi, ondan sonra sabah namazınızı gılabilirsiniz denirdi ve gılınırdı..."(Yeşildere).

"Sabahın işde... şurdan bi beyazlık doğardı... doğudan... doğudan bir beyazlık doğar o zaman zabahın olduğu tanyeri atdı denir... Birinci tanyeri, bi de ikinci de şey etdi mi o zaman namaz gılınır...Çok takip iderdik zabahdan galkdık mıydı ya ne zaman inecek o tam işde ortalık iyice ağarınca inirdi..."(Kâzımkarabekir).

Sabah vaktini işaretlemek anlamında güneş ışığından, yıldızlardan ve hayvanlardan yararlanılır. Sabah erken kalkmak için en fazla horoz sesi Sabahın ilk saatlerinde ötmeye başlayan vakit horozlarının genellikle öğle ve akşam saatlerini belli etmek için ötdüğü

³ Gürbüz ERGİNER: Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984. S.12

bilinmektedir. Horozlar sabahları üç defa ötmekte; bunlar ilk horoz, ikinci horoz ve üçüncü horoz olarak adlandırılmaktadır. Ancak sabah erken kalkmak için en fazla ilk horozdan faydalanılmaktadır. Bu konuya ilişkin kaynak kişi anlatıları şöyledir:

“Horozlar işde üşde, dörtde bi öter işde, bi de... zabah olacağında daha ortalık garantiliğikan öter horozlar... Zati horozlar hepsi öterler işde...”(Kâzımkarabekir).

“Var saad ikide ilk horoz öterdi ben gısaca, üşde orta horuz öterdi, son horuz ötdü mü hoca allahuekber derdi”(Ermenek/Kazancı).

“Ha akşam sabah öğlen horuz öterdi, aşam oldu muydu tam saat on iki olurdu o saati gullanırlardı saat akşam her zaman on ikide olurdu. Aşam namazı öterdi horuz zaten aşam namazı gılınırdı, ramazan olsa oruç dutardık o zaman ayrı iftar dutardık, ondan sonra yassılık yassıya var iki saat sonra gıllardı yassıyı...”(Başayla).

“Tamam horozlar sabahın olmasını, sabah ezeninin olmasını mutlaka belli eder ve öter ilk horoz deriz biz ona... ilk horoz deriz ikinci bir ötüşü ev halkının galkıp da içeriye dışarıya girip çıkmaya başladı mı onlar öter, yani bize de bakın bizim yemimizi suyumuzu da verin diye...”(Yeşildere).

Sabah Yıldızı

Yörede sabah kalkma vaktinin hesaplanması anlamında en fazla yararlanılan şeylerden birisi de sabahyıldızının doğmasıdır. Sabahyıldızına ilişkin kaynak kişilerin anlatıları bu yıldızın ne kadar iyi tanındığını göstermektedir. Sabah erken vakitte doğudan görünen, hareketli bir yapısı olan ve en parlak yıldız olarak diğerlerinden ayrılır.

“Horuz dışında erden oruca galkdıkmydı ya bubam ırahmetlik bakardık galdık mı sabahyıldızı doğup geli dirdi, şöyle üç sıralı yıldız vardı. O yıldız şöyle ortaya gelinci şindi sahur derik, o zaman gecelik derdik, sahurı yerdik gızım sabahyıldızı yaklaştı derdi ondan keri, pilav bişiridik neyse o zaman çay may yoğudu yerdik, o yıldız şöyle üsdümüze geldi miydi şafak belli oludu şurda günün doğacağı yer hafif ağarma yapardı öyle bilirdik sabahı eskiden”(Ermenek,/Kazancı).

“Sabahyıldızı erken doğuverir... Doğudan doğar... Efendim şekli ötekinlere benzemez... Hareketli bi şavkı olur... Gırmızı olur...”(Başayla).

“Sabahyıldızı var, sabahyıldızı erken doğar diğer yıldızlardan demeyim de bu yedigardaş, Ülker öteberi vesaireden erken doğar bir adam işe gideceğinde, misal bana babam çok derdi, daha sabahyıldızı dikilmemiş biraz daha yat derdi...”(Yeşildere).

“Zabah yıldızı... Parlak olur doğudan... doğudan doğar esas kalkabilerseniz beşde kaşda olur şindi, kaşda doğar dört buçuk-beşde gün doğar, beşden evel doğsa yıldız belli olur...”(Kâzımkarabekir).

Kuşluk

Sabahla öğle arasında olduğu bilinen kuşluk vakti, hem namaz vakti olarak hem de açık alanda hayvanları otlatmak açısından bilinmesi gereken bir noktadır. Kuşluk vaktini anlamak için yoğunlukla güneş ve gölgeden yararlanılır. Güneşli havada bir insanın göl-

gesinin kendi boyunu geçmesi ölçü kabul edilir. Bu konuya ilişkin kaynak ikişi anlatıları şöyledir;

"Evet guşluk şindi şöyle başbağı deriz biz....şindiki saat on evelinin guşluğu... Mesela iki buçuk metrelik, üç metrelik ipler olurdu... Başbağı, gün bi başbağı çıkdı mı guşluk... Bi cenaze olduğı vakit güneş bi başbağı çıkmadıktan sonra... bakın güneş bi başbağı çıkdı derdik, o ipin ismi başbağı... Akşam, gece sabah cenaze olduğı zaman gün bi başbağı çıkdı derlerdi suyu tavalara gurlardı... bağılı kısa bi ip buna biz başbağı deriz. Bir başbağı çıkdı gün deriz yahut bir minare boyu çıkdı deriz cenazenin yıkama zamanları, yahut bi yere gideceğinde bak guşluk oldu, gün bi başbağı çıkdı... gene aynen devam ediyor, yani ölçümler de aynen devam ediyor" (Ermenek/Kazancı).

"Guşluk olduğı öğlen on ikide olur, guşluk da onda olur... ayarlarlardı bazı binde bir eski adamlar saat yoğudu ya... gün mızrak boyu çıkdıktan sonra çeşitli namazlar gııarsın ondan sonra işde guşluk namazı gııarsın..." (Başyayla).

"Şindi bu guşluk olduğunu güneş şöyle bir minare boyu veya iki minare boyu sıra çıkdı mı ona guşluk diyoduk. Bi misal harmanda şeyde ekin dererkene guşluk yemeğı yerdik... sabah yemeğini yedikden sonra ekin dererdik gavramaya elinen işde gün öyle bir minare boyu iki minare boyu sıra dikildi mi guşluk yemeğı yerdik, birer ekmem elimizde birer erik gayı ne varsa öyleydi..." (Yeşildere).

"Guşluğun olduğunu işde saat de olmazsa bakarsın ki...Gün bi eğilir şöyle bi, gün mesela çıkar tam ortaya dikilmez de şöyle yarım eğilir o zaman guşluk vakti, öğlen olmaz biraz daha şöyle dikildi mi öğlenin vakti geldi..." (Kâzımkarabekir).

Öğle

Öğle vakti bir günlük zaman diliminin tam yarısı demektir ve yaygın olarak güneşin tam tepede olması biçiminde tanımlanır. Karaman'da da öğle vakti gölgelerin en kısa olduğı zaman olarak tanımlanmaktadır. Bunu anlamak için bir kişi kendi gölgesine bakabilir veya bir çöp dikerek gölgesini kontrol edebilir. Ayrıca vakit horozlarının da öğle vaktinde ötdüğü bilinmektedir.

"Ağacın kölgesi kuzeye döner... ağacın kölgesi günün doğduğı yere döner... Güneş bu taraftan doğuyor ya kölge kuzeye doğru dönüyor, döndüğü zaman fark edersin öğlen olduğunu... Böyle ekincisi oldu muydu ekin sahabı seslenir çocuklar nulusunuz yemeğini yin gün döndü... Öğlen olduğı zaman horoz olusa horoz da öter... Köyde olusan sabah da öter, öğlen de öter, ikindi namazının sırasında da öter, aşam da öter. Akşam namazından sora öten horozu sevmezler keseler... tavuk da öyle... Zamansuz öten horozun başını kes delerdi eveli..." (Ermenek/Kazancı).

"Dedim ya çöp dikellerdi... Onun kölgesi aşşa gııaldı mıydı...kendi kölgenden...Şöyle durdun muydu gıılaya doğru...Sağ gaşın üsdüne geldi miydi güneş..." (Başyayla).

"Tam güneş doksan derece dikildi mi, gendi kölgemiz de ufaldı mı ondan biliyoruz..." (Yeşildere).

“En kısa kölgeyi ölçer, en kısa kölge öğlenin olduğudur... diksen olur... kendi kölgenden yapan anan... her gün bakdığın bi binanın kölgesinden her gün oraya bakan namaz gılan mesela minarenin kölgesinden öğlen ne zaman olur oraya vardın mı her zaman aynı...”(Kâzımkarabekir).

İkinci

Genel olarak güneş ışınlarının eğik duruma gelmesi, gölgelerin iki katına çıkması ve sıcaklığın düşüşü günün bitmek üzere olduğu anlamına gelir. İkinci vaktinin tespiti, hem açık alandaki işlerin bitirilmesi hem de namaz vaktinin bilinmesi açısından gereklidir. Bu konuya ilişkin kaynak kişi anlatıları şöyledir;

“Kölge yola endi mi ikindin derdik, ikindin olmuş... saat üç buçuk dört arası işde o aralarını andırıyodu... Tallada bağda günlüğe gediliyodu ikindin olunca işcin olu beş-on dene ekin-den otdan odundan, çocuklar gün eğildi hadi gidelim motura yüklensin akşama varıp da laf duymayalım...”(Ermenek/Kazancı).

“İkindinde batıya şöyle güneş iyice eğildi de şöyle bi iki minare boyu sıra iki minarede de demeyim de... ikindi batıya güneş şöyle bi minare boyu daha fazla eğildi mi ikindinin olduğunu ordan bililerdi...”(Yeşildere).

“Kölge iki gati olur... uzar uzar iki gati olur kölge, o zaman ikindinin olduğunu bilin gayri...”(Kâzımkarabekir).

Akşam

Günün diğer vakitlerinde olduğu gibi akşam vaktinin bilinmesi de güneşe bağlı olarak mümkündür. Güneşin batması ve havanın kararması açık alanda hem çiftçilikle uğraşanlar hem de çobanlar için eve dönüş zamanıdır. Aynı zamanda akşam ezanının yaklaştığı anlamına gelir. Hava karardıktan sonra gökyüzünde ilk olarak batı taraftan beliren akşam yıldızı da akşamın olduğunun bir başka göstergesidir. Bu konuya ilişkin kaynak kişi anlatıları şöyledir;

“Akşam yıldızımız gararıp geliken akşam oldu deyi öyle bilinir”(Ermenek/Kazancı).

“Akşam yıldızı ilk defa görünüyor... akşam yıldızı ilk defa görünür ora iner işde... Parlak yıldız topdan doğar... Aşşadan görünüyor, parlaklığı oluyor...”(Yeşildere).

“Akşam gün indikden sonra bi gırmızılık meydana gelir ufukda... ufukda bi gırmızılık meydana gelir ortalık şöyle hafif yöşermeye başlar aşam olduğu ordan belli olur... Tabii şöyle hafifden gararma demeyim de... Hani bir derler ya gâvur Müslüman belirsiz olana gadar olur filan diye öyle...”(Yeşildere).

“Akşam vakit tabii ortalık gararı, güneş iner, bakarsın bi şu yanda bi gızılık şeyider o gızılık bi doğar... ondan sonra gaybolur gızılık ha demek ki aşam ezeni oldu...”(Kazımkarabekir).

Yatsı

Yatsı vakti, akşamın ardından gelen günün en son bölümüdür. Akşam olduktan sonra belirli bir zaman geçince yatsının olduğu anlaşılır. Yörede bu vakit, başka herhangi bir iş için değil de yalnızca yatsı namazının kılınması için takip edilen bir zaman dilimidir. Eza-

nın duyulmadığı zamanlarda terazi yıldızının ve aynı yıldız olduğu sanılan düvenci yıldızının çıkması yatsı vaktinin geldiğini anlatır.

“Yatsı ezen okunu zaten... ezen okunuyor köydeyken ezen okunuyor, yatsı okunmuş, yatsı ne zaman okunuyor, çünkü saatlerimiz yok saatlerimizin olmadığından eskiden benim çocukluğumda... şimdi olsa saat saat hocanın okuduğunu gene bilirsin, saatini ezenin arası üç saat olur... şimdi saatine göre yaparsın evvelce sadece namazın geçtiğini yatsı namazı olmuş denir gılınırdı, sabah kalkınca... zâten akşam oldu mu herkes bi yere gider gelir... Bi suyun bi şeyin olmazsa bahçede tallada bi yere gitmezsin şimdi... Bir de erdenleri şu terazi yıldızı var, üç tane böyle aynı mesafede ölçülür üç tane yıldız terazi denir ona...”(Ermenek/Kazancı).

“Ha düvenci yıldızı o saat dörtte, o zamanlar dört, üç... yo yo zabahdan çıkar da aşam oldu mu görünür... yatsıya doğru o inerdi düvenci yıldızı ininceye gadar düven sürerdik...”(Kazımkarabekir).

Günle İlgili Kavramlar

Aylar, haftalar ve günler bir yıllık zaman süresinin her bir bölümüne verilen adlardır. Bu anlamda gün, nesnel olarak bir zaman diliminin adıdır. Bir gün içerisindeki zaman dilimlerinin her biri aynı biçimde değerlendirilmez. Hemen her yerde bu zaman dilimlerine farklı anlamlar yüklendiği görülür. Aynı biçimde haftanın her bir günü de farklı değerlendirmelerden nasibini alır. Günlere ilişkin bu değerlendirmelerin kaynağı kimi zaman inanca kimi zaman da geleneğe bağlı olabilmektedir.

Ermenek/Kazancı Beldesi'nde yerel tabirle Perşembe gününe Cuma akşamı denir. Cuma günü ise yöre diliyle “cumay” biçiminde söylenir(Kâzımkarabekir), (Başayla). Cuma günü kendisine en fazla saygı duyulan günlerden birisidir. Cuma günü tüm mahlukâtın secde ettiğine inanılır. Bu yüzden Cuma günü ağaç kesilmez(Ermenek/Kazancı Beldesi). İnsanlar için de ibadet günü olarak kabul edilir; öğleye kadar iş yapılsa bile Cuma namazı vakti geldiğinde mutlaka iş bırakmak ve ibadete zaman ayırmak gerektiğine inanılır.

“Cumay... çoğu öyle dirdi ya, gene de öğleye gadar çalış, ezen okundu muydu her işi bırak cumaya get...”(Kazımkarabekir).

“Ya cenabı Allahın gününün hepsi bir deniyoru öyle dedim ya işde cumay gün eveli cumaya gidecen bazar cumayaydı cumay gün bi yere gidilmezdi, herkes temizliğini yapar, namazını gılar, cumay gün öyle delerdi...”(Başayla).

“Biz çocuğukan okuduk yaş ağaca balta vuran el olmaz diyi, bizde hakgatan Cuma gün yaş ağaca balta vuranı iyi saymazlar. Yani her mahlûk ağaç Cuma gün secde yaparmış... Cuma gün bir bazartesi iki yaş ağacın demedini kesmek bir adam kesmek... hiç iyi saymazlar...”(Ermenek/Kazancı).

Karaman'da ağaç kesiminin yasak olduğu günlerden biri de “son Çarşamba” olarak adlandırılır. Gök ayının yöne doğma dönemlerine denk gelen ve aynı zamanda ay yenisi olarak adlandırılan zamandaki son Çarşamba günü ağaç kesilmemesi gerektiğine inanılır;

"Son Çarşamba ayın yirmi beşi yirmi yedisi yirmi sekizi oldu muydu çarşambaya denk geli bazı aylar ozaman son Çarşamba diyor hele o günlerde hiç kesmiyecen..."(Başayla).

Salı günü ise, en hayırsız gündür ve herhangi bir işe başlarken hiçbir zaman tercih edilmeyen bir gündür;

"İşine başlayacağın iş hayırsız gün salı gün sayallar. Her şey sallanmış... Salı gün yola çıkma... Bi şeylere ilk işine de başlamayacaksın... Mesela Salı ben eskiden çulفالık dokurdum şu şeylerden... O gün çok sallanır çezdin miydi üremez, öte gitmez işin bitmez, Çarşamba Perşembe gün çezersen bu işleri o zaman ileri gider. Salı gününü bizde kimse sevmez... başlangıç pazartesi olduğundan Salı gün etgileniyor... bazartesi gün, bazartesi başlan bi işe... Yeni bi işe Salı gün sabah başlamayacaksın. Pazartesi gün başlarsın devam edersin, o başlangıç sonunu etgilemiyor, ama Salı gün başlarsın bunu pekiyi saymıyolar, ama şimdi öyle değil, şimdi ne zaman müsait zamanın olursa gidiyorsun, yani her gün allahın günü diyoruz yani öyle bi gün seçmiyoruz..."(Ermenek/Kazancı).

"Yok Salı günü... Çitde de eskiden öyle dillerdi Salı günü başlamaz dillerdi. Yahut ki birisini gördün müydü birisi geri döner gelirdi..."(Kâzımkarabekir).

Yerel Takvimde Ayların Adlandırılması ve Belirli Günler

Resmi takvimin dışında halk arasında hala bilinip kullanılan Rumi takvime göre aylar, Miladi takvimdeki aylardan 13 gün sonra başlar. Bu hesap Anadolu'da yaşamını köylerde geçirmiş belirli yaşlardaki insanlar tarafından halen bilinmektedir. Bu durum Karaman yöresinde de böyledir:

"Şindi Mart girdi deler bi normal Mart var ayın birinden otuz birine gadar fakat Nisanın on beşinde çıkıyor Mart, Martın on dördünde başlayıp Nisanın on dördünde çıkıyor geçmiş şeylere göre. Hani on beş gün ezel sonra olmuş oluyor..."(Yeşildere).

Kışın Başlangıcı ve Bitişi

Hesaplı Kış

Eski takvime göre yıl iki bölümden oluşmaktadır; Kasım günleri ve Hızır günleri. Bu hesap için kısaca yaz ve kış olmak üzere iki bölüm demek de mümkündür. Kasım günleri içerisinde kış ve ilkbahar mevsimleri yer alırken Hızır günlerinde yaz ve sonbahar mevsimleri yer alır. Miladi takvime göre 8 Kasım-6 Mayıs tarihleri arasındaki dönem Kasım Günleri, 6 Mayıs-8 Kasım tarihleri arasındaki dönem ise Hızır günleri olarak adlandırılır. Kasım günlerinin başlangıcı olan 8 Kasım tarihinden itibaren havaların giderek soğumasıyla birlikte hem tarlada bağda bahçede bazı önlemlerin alınması hem de hayvanlarının yiyeceklerinin sağlanması ve soğuklardan korunması gerekir. Tam bu sebeplerle Anadolu genelinde kışın en sert geçen döneminin pratik olarak hesaplandığı görülür ki, buna "hesaplı kış" adı verilir. Hesaplı kışın Kasım Günlerinin başından başlayarak 90 gün sürdüğü bilinmektedir.

Karaman genelinde ve Ermenekte de benzer biçimde hesaplı kışın bilindiği ve buna göre davranıldığı tespit edilmiştir. Hesaplı kışın süresi kabaca üç ay olarak bilinmekte; kış ayları karakış, zemheri ve hamsin olarak sayılmaktadır. Karakış ve zemherinin 45'er gün sürdüğü(Başayla), Zemheri 40 gün Hamsin 50 gün(Ermenek/Kazancı), 13 Aralıkta

başlayan Karakışın 10 gün, zemheri ve Hamsinin 40'ar gün olmak üzere Mart Dokuzuna kadar 100 gün(Kâzımkarabekir) sürdüğü yönünde farklı kaynak kişi anlatıları mevcuttur.

"Şimdi garağış şeyden deyver gış sürüsü durduktan yetmiş beş gün sonra olur... Gış sürüsü yirmi üç ekimde şey eder olur, yılbaşından sonraki aylarda garağış..."(Yeşildere).

"Evela garağış gelir... garağış, garağışın arkasından zemheri gelir... kırk gün, zemheri çıkdıktan sonra hamsin girer, o hamsin elli gün hamsin, hamsinin içinde cemileler... birer hafta birinci cemile, ikinci cemile, üçüncü cemile, birinci cemile havaya... Aralıkda gelir... On iki gün, ondan sonra zemheri giriyor, kırk gün zemheri... Bu zemheride zemheride mesela tavşan hiç yavru yapmazmış... Zemheri çıkdıktan sonra çiftleşillermiş, yavru yapalarmış, bunları söylerlermiş. Birinci cemile havaya... zemheri, karakış, zemheri, hamsin... elli gün... cemileler var...(Ermenek/Kazancı).

"Üç ay sürer... Gasım ayının on beşinden sonra gış girer martın on beşine kadar bu memleketde hiç dışarı çıkmaz... Gar oludu... Öyle zaman oludu, ama bi-ikisi senedir öyle gar düşmüyor... Canım başlayıp da ora biz senet verdiğimiz yok Allah bilir de...hayır şindiki aynı gasım ayının. Gasımın on sekizinde gasım delerdi şimdi birinde gasım deler ve sekizinde... Gasımın biri olur sekizinde... Garağış gelir, bayağı bi gış olur işde memleketde dışarı çıkamayveriz... Gasım aynı gün sekizinden öteki ayın sekizinde biter...(Karakış)Gırk beş gün... Zemheri giriyor işde... O da gırk beş, gırk gırk beş ayarlamışlar bunu on iki ayı, gırk beş gırk beş bölmüşler, gırk beşer gün ama şimdi düzelttiler üç aşşa beş yokarı... Gırk beş de hıdrellez..."(Başayla).

"Sayılıımız tam buranın kötü gışı üç ay olur... Üç ay kış olur burada... Bak şimdi aralık, ocak, şubat bu üç ay kışın şiddetli zamanları... Üç ay, esas üç gış vardır, martın on beşi de gışdan sayılır ama şubat çıkdıktan sonra havalar aniden normaline ılımaya gidiyor, yani gar yağsa dahi dayanmıyor..."(Ermenek/Kazancı).

"Esgilerin didiklerine göre yüz gündür ama... Şimdi bir defa garağış ayın on üçünde başlar... On ikinci ayın on üçünde... On gün sürer yirmi üçüne kadar, ondan sonra da gırk gün zemharı gırk gün de o şeyitdin miydi, işde birinci ayın sonunda yoo evet birinci ayın başında hamsin, hamsin gırk gün de o sürer ondan sonra mart dokuzu... Cemileler var, o hamsinin içinde cemileler var... Şubatın içinde yani... Şubatın yirmisinde başlar cemileler yirmi bir gün sürer o... Garağışda garağışda, şu garağışda mesela şu on ikinci ayın başında di, yahut beşinde di esgiden öyle dirdi, garağışa toprak dirdi yani yüz günü goyuncu mart dokuzunu gış sayardı, mart dokuzu girdi miydi gış dirdi, çitci de garağışı gış sayardı. O zaman topraklar hasda olurmuş, çalşıırken öyle anadırdı..."(Kâzımkarabekir).

Saygılı Gışlar:

"Saygılı Kış" tabiri yörede "sayılı" yani hesaplı kışı anlatmak üzere kullanılan bir tabirdir. Ancak burada hesaplanan şeyin belirli fırtınalı günler olduğu da görülmektedir;

"Var tabii, gışın şiddetli bi zamanıymış mart dokuzu...Çeşitli gış olur.... Koca karı soğukları var, sitte-i Sevir var... Berdelacuz var... Başga apdülün gışı var... Onlar gelüse gari pek

gış dutulmaz... He hıdırelleze gadar oluyo... Cemilenin geçdikden sonra bu gışlar..."(Başayla).

"Ha ha onlar saygılı olu... Zemheri girdi miydi, zemheri girdi gış başladı derler, nisan geldi miydi, nisan ayı geldi yaza çıkdık derler... Zemheri kırk gün, hamsin yirmi gün onları ben bilmiyorum da... Bi hafta mart, bi hafta ilk cemile, bi hafta son cemile bi hafta garıcık gocacık gışı... Martın sonunda... Ondan kerı yaza çıkdık derler..."(Sarıveliler).

Cemreler

Cemre, yöre diliyle "cemile" kış mevsiminin sonlarına doğru havada ısının yükselmesi biçiminde sonuçlanan hava olayını adlandırmak için kullanılır. Cemreler hemen her zaman fırtınalı geçen soğuk günlerdir. Havaya, suya ve toprağa olmak üzere üç defada düştüğü bilinen cemrelerin ardından doğanın canlanmaya başladığı görülür. Karaman genelinde cemre "saygılı kış"lardan biri olarak tarif edilir. Cemreler kimi zaman ilk cemile, orta cemile ve son cemile olarak da adlandırılabilir. Ancak cemrelerin düşme tarihleri konusunda bilgiler zayıftır.

"Cemileler... İlk cemile, orta cemile, son cemile bir ayın içindeydi... Şimdi havalar soğumaya başladığı zaman... Şubatda şubatın girişıyla çıkışı ön cemile, orta cemile, son cemile olur..."(Ermenek/Kazancı).

"Cemileler gayli şubatın yirmisinde başlar... Ha hamsinin içinde oluyor hem de cemilelerin de içinde oluyor o berdelaciz... Üç... Yedişerden... Önden havaya düşer... İşde havayı sıkışdırı, gar yağar, yağmur yağar... Fırtınalı geçer, ama geçmediği gün de olur, bu sene hiç geçmedi... İkincisi de suya... Suları ısıdır... Üçüncüsü de toprağa, toprağı buğulandı, ondan sonra ısıdır üçüncüsü de... Tamam cemileler girince ısınmış olur ama tabii o vaktına bakar belli olmaz, şimdi bilene soğuk havalar halbüküsü altınca ay geldi... Cemile arapca bi sıcaklıktır... Arapca yani sıcakların çökmesidir..."(Kâzımkarabekir).

Yörede cemrelerin düşmesiyle ilgili olarak birçok inancın olduğu kaynak kişilerin anlatılarında görülmektedir. Ermenek/Kazancı Beldesi'nde ilk cemre düştüğünde hava sert geçerse cemrenin taşa düştüğü, yumuşak geçerse toprağa düştüğü söylenir.

Cemreler dönemi aynı zamanda bundan sonraki bahar aylarının durumu hakkında da yöre halkı için bilgi verici niteliktedir. Birinci cemre düştüğü zaman hava yağışlıysa Mart ayının da, ikinci cemre düştüğü zaman hava yağışlıysa Nisan ayının da, üçüncü cemre düştüğü zaman hava yağışlıysa Mayıs ayının da yağışlı geçeceğine inanılır.

"Şimdi zaten garağışdan sonra şubata geliyoruz, şubatın yirmi birinde cemileler düşer, yirmi birinde birinci cemile, birinci cemile düşdüğü zaman ortalık yağışlı giderse nisan ayı yağışlı gider. İkinci cemile yağışlı giderse, birinci cemile yağışlı giderse marta ayı yağışlı gider, ikinci cemile yağışlı giderse nisan ayı yağışlı gider, üçüncü cemile yağışlı giderse mayıs yağışlı olur delerdi büyüklerimiz..."(Yeşildere).

Cemreler aynı zamanda o yılın nasıl geçeceğine ve o yılın şanslısının kim olacağına dair yorumların yapıldığı bir dönemdir. Cemrenin aynı zamanda bir de böceği vardır; cemreler düştürkten sonra böceği de etrafta görülmeye başlanır.

“...bu cemilelerde birinci cemile düşer düşerkene ben biliyorum... bubam annem ben bir dama daş gapadırdık, biz cemilelerde daş gapadırdık... Bu üç cemile geçene kadar o damın başında dururdu. Cemileler çıkdıktan sonra daşı galdırırdık, altından ne çıkdı? Eğer yeşillik çıkdıysa harmanı hasılatı iyi olacak, böcü çıkdıysa bu adam zenginleyecek şu olacak bu olacak gibisinden parası çok olacak gibisinden laflar sarfedilirdi... Bu martın on beşine kadar devam ederdı bu... Cemilenin böcüsü var... Böcüsü var cemilenin böcüsü var böyle gırmızı siyah nokdalı cemile böcüsü var... Daşın altında meydana gelirdi ve toprakda da meydana çıkardı yani... Cemile düşdükdten sonra mutlaka böcüsü çıkar...”(Yeşildere).

Cemreler yerel takvimde bahar başlangıcı olan döngüyü temsil eden 21 Mart Nevruz öncesinde bir aşama olarak yer almaktadır:

“Cemileler işde şubatın birinde ikisinde başlar cemileler üç cemile yirmi bir gün ondan sonra navruz gelir...”(Başayla).

Bahar

Bir yıl içerisindeki döngüye bağlı olarak değışiklik gösteren üç aylık dönemlere mevsim adı verilir. Mevsimlere ilişkin bilgiler aynı zamanda bu mevsimlerde hangi işlerin yapılacağı veya yapılmayacağı konusunda insanları yönlendirir. İklim ve coğrafi yapıya bağlı olarak mevsimlerin süresi ve yaşanma biçimi her yerde farklılıklar gösterir. Kimi zaman mevsimlerin adlandırmalarında da yöresel dilde farklılıklar görülür.

Karaman İlinde de yaşamını eskiden beri tarım ve hayvancılıkla sürdüren halk arasında kışa ayrı bir önem verildiğinden, hesaplı kışın ve hesaplı kış içindeki belli sayılı fırtınaların takip edildiğinden söz etmiştik. Uzun kış günlerinin ardından bahar beklentisi bahara ilişkin belirtilerin de oldukça iyi gözlemlenmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bazı ağaçların çiçeklenmesi ve göçmen kuşların gelmeye başlaması bahar ayının temel özellikleri olarak bilinir.

“Bahar bizim burada bahar, mart ayı girdi mi bahar başlar... Mart on beş dedi mi ufak defek gaysilerin çiçekleri görünür... Mesela gışın şubat ayında ağaçlar budanır, elma, üzüm ağaçlarını budamaya gidersen haliyle soğuk oluyor gışdan gidemiyorsun ama mart girdiği zaman havalar devamlı ılımaya gider sabah gidersen ceğedini çıkarırsın budamalarını yaparsın çalışırsın baharın geldi mi, mart girdi mi bahar geliyor demektir... Burada gine de son gış sayılı mart, mart gapıdan bakdıru gazma kürek yakduru o zaman şey bitermiş gazma kürek yakdudurmuş... Gış oldu mu tabiatıynan mesela odun yok, mart gapıdan bakdırır gazma kürek sapı yakdırır...”(Ermenek/Kazancı).

“...sonra işde bu nisan girdiği zaman bi hükgük guşu var, hükgük hükgük geliyorun Mısrı’dan gelir deler bize öyle söyleller bilmiyon gali Mısrı’da taze arpa yemiş ordan buraya gelirmiş. Bir de bi ibibik guşu var, ibibikler öter ötmez ordayım deler ya...” (Ermenek/Kazancı).

Yörede bahar dendiğinde akla Mart ve Nisan ayındaki hava değışiklikleri gelmektedir. Mart ayında her ne kadar havalar ısınmaya başlamış olsa da “saygılı kışlar” dan bazıları olabilir düşüncesiyle tedbirli olmak gerektiğine inanılır.

“Mart gapıdan bakdırı gazma kürek yakdırı diller ya işde her şeyin tükendiği zaman o soğuklar başladı mı hayvanların yiyeceği galmaz, evde yakacağın odunun kömürün galmaz o zaman da bi soğuk geçdi mi işde onun için mart gapıdan bakdırı, gazma kürek yakdırı...”(Kâzımkarabekir).

“Nisan yağmurları başladı mı, nisan yağmurları bereketli olur... Nisan yağmurlarının altına tepsi şu bu gollar yağmur suyu almak uçun, o yağmurun suyunu serpeler... Evlere, yiyeceklere... Yağmur suyu bereketli olur...”(Kâzımkarabekir).

Songüz

Karaman’da yöresel olarak en çok dikkati çeken adlandırmalardan birisi “Songüz” tabiridir. Tam olarak tarihi bilinemese de, Eylül ayının ortalarına kadar devam ettiği söylenen “Songüz” deyiminin sonbahar mevsiminin tamamını içine alacak biçimde kullanıldığı düşünülmektedir. Songüzün gelmesi ise turna geçişleriyle bilinmektedir.

“Son güzün geldiğini garga bilir... biz garga deriz de esas turna, turnaların böyle bi halka-kalaşır... Onlar havada bi dağılırlar şöyle bi toplanırlar... Ağaçda olsun ağaçda olsun gışın bile aşşadan kuzeyden güneye göç ederler baharın garga göç eder bak kuzeye göç eder gışın da ağısdosun içinde de başlarlar güneye göçmeye gaz geçiyor deler aslında...turna...mesela eylüle gadar devam eder... Eylülün on beşinde...”(Ermenek/Kazancı).

Koca karı Soğukları(Berdelacuz)

Miladi Takvime göre 11-17 Mart tarihleri arasında olduğu bilinen, soğuk ve fırtınalı günler halk arasında “koca karı soğukları” veya “berdelacuz” olarak da adlandırılır. Karaman genelinde bu soğukların her iki adı da bilinmekle birlikte tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Koca karı soğuklarının adıyla ilgili birçok anlatının olduğu da görülmektedir. Yöresel olarak bu soğuklara “koca öküz kışı” da denilmektedir.

“O gocagarı soğukları işde baharın mart aylarında şubat aylarında filan oluyor. Budama zamanları şu ağaçların elmaların olma mevsimlerinde oluyor, şurdan bi fırtına esiyor gocagarı soğuğu deler...”(Ermenek/Kazancı).

“Nisanın son haftasına, gocagarı soğuğu ihtiyarların hani güneş çıkdı güneşe bi oturalım diyip oturup da hemen güneş gidiverip bulut çökünce üşüyor ya gocagarı soğuğu diye onun için demişler. ...”(Yeşildere).

“Şubatın içinde çok soğuk olur, buraya esas gar o zaman yağar, bu mevkiye on ikinci ayda, birinci ay başladı mı buraya çok gar yağar, çok soğuk olur... Goca garı gışı olur ayın on üçünde şubatın goca öküzün gışı olur... He gocagarı, kimisi gocagarı gışı diller, kimisi goca öküz gışı diller...”(Kâzımkarabekir).

Beygirkıran Fırtınası

Yörede “beygirkıran fırtınası” veya “beygirkıran kışı” olarak adlandırılan soğuk günler tamamen bu yöreye özgü bir deyim olarak kullanılmaktadır. Kaynak kişi anlatılarından bu deyimın yaşanmış bir olaydan sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu soğuk günler her ne kadar isim olarak bilinse de tam olarak tarihi bilinmemektedir.

“18 Marta gadar olan şeyler bunlar. Bu döllüğün içinde ortalıklar ısınıp da şey edince herkes malımı beygirini ötesini berisini şeye sürer araziye sürer deminki gene dediğim gibi bi

yerde bi fırtına bi gış bi tipi bi boran beygirlerin yarısı gırılmış. Bizim burada gerçekten olmuş yani...Onun üzerine beygirgıran gışı denmiş ve beygirgıran arkamız da var, adıyla anılan bir arazimiz de var...Böyle iki goyağın arası tapır, tapır deyince daş gaya hayvanlar sağa sola fazla çıkamaz böyle bi ağın içi gibi sadece bi yerden gidilir hayvanlar o dibe de oraya girmiş çıkamamış şey de olunca bi kısmı ölmüş beygirgıran diyi işde ondan denmiş ve bi öyle mevkimiz de var bizim..."(Yeşildere).

Mart Dokuzu

Halk arasında kullanılan eski takvim olan Rumi takvime göre Mart Dokuzu tarihi miladi takvime göre 21 Mart tarihine denk gelir. 21 Mart aynı zamanda Nevruz günüdür ki, hem hesaplı kışın bitiş tarihi hem de bahar mevsiminin başlangıç zamanıdır. Bu tarihte birçok kuzey yarımküre halklarının baharın gelişi adına bayram yaptıkları bilinmektedir.

Karaman genelinde ise, Nevruz bu anlamlarının dışında, Mart Dokuzu olarak, hesaplı kışın bitiş tarihi ve bahar başlangıcı olarak bilinmektedir. Yörede ayrıca doksan kuşunun hesaplı kış başlangıcında doksan taşı alarak yuvasına girdiği ve her gün bu taşlardan birini atmak suretiyle doksan gün içinde bu taşları bitirdiğine inanılmaktadır. Her ne kadar havaların ısınmaya başlaması anlamına gelse de kısa süreli fırtınalar bugünlerde beklenmektedir. Bugüne ilişkin olarak halen kullanılan tabirler halk hafızasında yaşamaktadır. Mart dokuzu yörede "dokuz dokuz" olarak da adlandırılır. Mart dokuzu için kullanılan, "İstersem dokuz istersem otuz" deyimini kimi yıllarda mart dokuzunda kışın bitebileceği kimi yıllarda ise dokuz gün daha devam edeceği ve martın sonuna kadar kışın sürebileceğini ifade eder.

Bu tarih konar-göçer yörük grupları açısından yola çıkma zamanının geldiğini anlatır. Yerleşik gruplarda ise "döllük sürüsü" için çoban tutma zamanıdır. Bu tarihten sonra havaların ısınmasıyla birlikte yeni görevlendirilen çoban sürüyü dağlara çıkarmaya başlar.

"Mart dokuzu martın yirmisinde filan, on dokuzuna yirmisine filan geliyor, dokuzun dokuzu diyoruz biz ona.... O martın dokuz dokuz deriz biz ona o dokuz dokuz çıkmazsa Anamur var ya Anamur'un malıyla yola çıkılmaz, ortalık garişir diye..." (Ermenek/Kazancı).

"Mart dokuzu işde mart ayının dokuz gün mart deler yer de acız göğ de acız sultan navruz deler... Aynı barabar... İşte mart ayında olur..."(Sarıveliler).

"Martın dokuzunda, martın on beşinde cemileler sona erer ve on sekizinde yaz sürüsü durur, on sekizinde döllük sürüsü durur... Martın on sekizinde. Marttan sonra cemileler bittikten on beş gün sonra dokuz dokuz deriz. Eskiden konuştuğumuz tabirle dokuz doksan güne bedel, yani doksan güne bedel, doksan gün olan gışa bedel dokuz gün gış olacak deriz yani, şiddetli gışın olacağı belirlenir...."(Yeşildere).

"Mart dokuzu işde... Sayılı fırtına işde mart dokuzu... İdersem dokuz dirim, idersem otuz dirim dirmiş esgilerden filan duyduğumuz... Dokuzun dokuzu didiği işde o...İşde budur işde eğerim ya dokuz çeker ya da dokuzun dokuzu otuz çeker yani... On üçünden yirmi ikisi-

ne gadar... İşde o ayın başına gadar gider, yahut da gelecek ayın onuna gadar gider, otuz gün çeker..."(Kâzımkarabekir).

Dokuzun Dokuzu

Hesaplı kış içerisinde yer alan belirli noktalardan birisidir. Mart dokuzunun ardından bazı yıllarda görülebilen, oldukça şiddetli soğukların olduğu bir zamandır. Bu soğuklar kimi zaman o kadar şiddetli olur ki, dokuz günlük soğukun doksan günlük soğuğa eşit olduğu düşünülür.

"Martın dokuzu gelir ondan sonra dokuzun dokuzu gelir... Mesela martın dokuzu olur ya... Ondan sonra dokuzu var bi de, dokuz var o dokuz gün... Martın on sekizinde çıkar o dokuza dokuz. ..İşde dokuza dokuz diye ona deler, dokuza dokuzda aniden bi yağmur yani gış belirtisi oluyor...Bakarsın çok şiddetli yağar bakarsın çiler geçer muhakgak bi belirtisi oluyor, saygılı gışlardan..."(Ermenek/Kazancı).

"O dokuzun arkasından ikinci bir dokuz girer dokuz güne bedel,.. ikinci bir gış gelir o da öyle geçer fakat bu doksan gün şeyi doksan güne bedel olan gış bir ibübük guşunun doksan çakılı alıp gış mevsimi girdi mi yuvaya giriyor doksan çakılı topluyor yuvasına giriyor, günde birini günde birini günde birini ata ata doksan günü çıkartıyor, bu gış ondan meydana gelmiş..."(Yeşildere).

April Beşi

Anadolu genelinde yerel takvimde bilinen, belirli fırtınalardan birisi de "april beşi"dir. April Beşi yöresel dilde "*apdülün gışı*"(Başayla) biçiminde söylenen "saygılı kış"lardan birisidir. Bahar mevsiminde görülen diğer fırtınalarda olduğu gibi, havaların genel olarak sıcak gitmesine karşın birdenbire bozulabilmesi nedeniyle yanıltıcı durumu söz konusudur.

April beşi Miladi takvime göre Nisan ayının 18'inde olan ve birkaç gün süren soğukları anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Karaman genelinde bu soğuk günler isim olarak bilirse de tam olarak tarihi bilinmemektedir. Kabaca "*cemileler geçtikten sonra hıdrelleze kadar olan zamanda*" biçiminde tarif edilmektedir. Yöre genelinde bilinen belirli fırtınalardan olan april beşi için "*kork aprilin beşinden öküzü ayırır eşinden*" tabiri kullanılmaktadır.

"...Ve dokuz da bittikten sonra nisan girer, sakın nisanın beşinden öküzü ayırır eşinden... Bi yerde aprul denir, bi yerde nisan denir, sakın nisanın beşi denir. Nisanın beşi nisan girdikten sonra ortalıklar nasıl sıcakdı diye şeylerin sığırlarını ötesini berisini şeye salmış araziye sürmüş dağa sürmüş, bi fırtına oluyor bi gış geliyor mallar ölüyor. Sakın nisanın beşinden öküzü ayırır eşinden şeyleri ordan geliyor..."(Yeşildere).

"Başga apdülün gışı var... Onlar gelüse gari pek gış dutulmaz... He hıdrelleze gadar oluyo... Cemilenin geçdikden sonra bu gışlar..."(Başayla).

Hıdrellez

6 Mayıs tarihinde olan Hıdrellez, bir yıllık takvim içerisinde belirli dönüm noktalarından birisidir. Yerel takvimde Kasım günlerinin bitip Hızır günlerinin başlangıç tarihidir.

Genel olarak bahar/yaz mevsiminin başlangıcı olarak bilinir. Bu günler aynı zamanda tarla, bağ-bahçe işlerinin başlangıç zamanıdır.

Karaman'da da Hidrellez dönemi oldukça iyi bilinen ve takip edilen bir dönemdir. Tarihi 6 Mayıs olarak bilinen Hidrellez, Nevruzdan 45 gün sonra gelir ve yaz sürüleri için çobanların tutulduğu tarihtir.

"Hidrellez işde navruzdan kırk beş gün sonra... Kırk beş gün sonra... O zaman hep ağaçlar mağaçlar yaprak açar... İşde eskilerden atalardan böyle duyduk Hızır İlyasın buluştuğu gün... Hızır İlyasın buluştuğu güne demişler... Duyduğumuz gafa yok ki zaten eskiler böyle takip ederdi biz de onlardan duyardık. Şimdi bazı şehirlerde böyle bazı günler hidrellezde olsun şehirlerde hep şöyle sahaya çıkıyoru çocuk çömlek bi... Tarlaya başlarız... Nadas ederiz zebze ekecek olan eker, ekmeyen nadas olur güz geldi miydi buğday ekeriz baharın bahar geldi miydi biçeriz harmanını kaldırırız öküzlerinden sürerdik düvenimizi..."(Başayla).

"Sadece hidrellezde goyun sürülerimiz yaz sürüsü olarakdan durur o gadar var bizde... Çobanlar dutuluyor tabi..."(Yeşildere).

Yörede bugüne dair inanışların oldukça yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Anadolu geneliyle benzer olarak bu gün Hızır İlyasın birleştiği gün olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Hızır gelerek her yere kamçısını vuracak böylece tabiat yeşerecek, bolluk ve bereket olacaktır.

"Hıdırillez ayın altısında hıdırillez... Beşinci ayın altısında... Evel bahar didim ya ben evel bahar martın yirmi birinde yirmi üçünde, hıdırillez beşinci ayın altısında... Hıdırillez eskiden Hıdır aleyhisselaminan İlyas aleyhisselam aynı o gice bi denk gelmişler de... Birleşmişler... Hı, ona hıdırillez diller. O gün yani her şey berehatlı olur, hava... Hava yağar öyle diller işde... Yani ortalığı kamçılar öyle... Kamçılar yani yağmur çok yağar... İşde onu Allah tarafı, hepsi Allahın emriyinen gelir... Esgiden bizim değirmen vardı bir böyle... Deyim diyeyim... Şimdi evel atları güderdik biz at çoğudu yaylaya çıkardık atları güderdik, şimdi o zaman böğün hidrellez gamçılایacak dillerdi. Üç-beş arkadaş yan yana yatırmıydık ya gece, birimiz elimize bi zopa alırdı vuruduk hıdırillez gamçılایıyor diyi... Gayli onu bilmeyiz, belki yapalardı, belki de..."(Kâzımkarabekir).

Anadolu'nun pek çok bölgesinde çeşitli geleneklerle hidrellez kutlamaya yönelik bazı törenlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu Hidrellez törenlerinin Anadolu Selçukluları zamanından beri gelenekselleşmeye başladığı anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde bu törenlerin daha da yaygınlaştığı, hatta öyle ki bu törenlerin dini açıdan sakıncalı olup olmadığına ilişkin tartışmaların olduğu kaynaklarda yer almaktadır.⁴

Karaman İli'nde de Anadolu geneliyle benzerlik taşır nitelikte -özellikle Karaman merkezde- eskiden Hidrellez'in bir bayram havasında geçtiğine ilişkin kaynak kişi anlatıları mevcuttur. Hidrellez için hazırlıkların günler öncesinden başladığı, Hidrellezi karşılamak amacıyla evlerin temizlendiği bilinmektedir. Hidrellez günü bütün kapılar, tencerelerin kapakları ve çuvallar ağzı açık olacak biçimde bırakılır. Bir bayram günü olarak

⁴ Ahmet Yaşar OCAK: İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 151.

kabul edildiğinden sabah erkenden kalkılır ve hiçbir iş yapılmaz. O gün tüm çeşmelerden zemzem suyu akacağına inanıldığından çeşmelerden su getirilir ve evde belirli yerlere dökülür. O gün dikiş dikmek kesinlikle yasaktır. Hazırlanan yiyecekler ve boyalı yumurtalarla kırlara çıkılır bütün gün eğlenilerek hoşça vakit geçirilir.

“Hıdırellez baharın ilk ayları... Tabii ateş yakalar, eğleniller, döğüşüller şindi de bi de döğüşme çıkardılar hıdırellezde, amma esgiden çok güzel, yumurtayı boyalardık, yumurtayı boyalardık, ondan sonra kırlara çıkardık, kırlarda ip atlarlardı, çeşit çeşit genç kızlar giyinillerdi azık hazıllardık ondan sonra azıkları götürülerdi, oralarda yillerd, şindi hıdırellezde oldula bi gavga iki taraf birbirlerine hiç olmuyor yani. Amma bizim zamanımızda hıdırellez çok güzel baharın bayramıydı, baharın bayramıydı yavrum şindi bayram da gaşdı gavgaya döndü ortalık... Temizlik yapılyordu, ondan sonra her kabın ağızı açık kalırdı gelip de elini sokacak sanki hıdırellez sana gapıyı açmasını bilemez miydi ... Hıdırellezde olmaz da o arife gün olur bayramın arifesinde olur. Hiç inne filan dutmazdık, dikiş filan dikmezdik, gaç kişiye düğme dikdirdim ben çocukların düğmesi sökülmüş de ya çocuğu ölenin çiğlerine batarımış iğne... Heralde rızkımız çok olur onu biliyorum zaten... Aynen onu yapardık tabii erkenden galkdık mıydı zemzem akarımış... Zemzem akarımış... Emme hep gaplarımızı bi hafta içerdik biz onu ve de aşılalıkca aşılardık. Bir ay filan içerdik o suyu... Her şeyimize unumuza, bulgurumuza o sudan akıdırdık...”(Merkez).

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Karaman genelinde de Hıdırellez günü için bir gece öncesinden hıdırellez yoğurdu yapma geleneği vardır. Hıdırellez günü gelmesi beklenen Hızırdan dolayı mayalanan yoğurdun hem lezzetli bir yoğurt olacağına hem de bereketli olacağına inanılır. Hıdırellez gününde yoğurt yapmış olanlar konu komşuya, ihtiyacı olanlara bu yoğurttan dağıtır. Ayrıca sütün içine bir para atılır önceden, yoğurt mayalandığında bu para kimin kaşığında çıkarsa onun o yılın şanslısı olacağına inanılır.

“Hıdırellez yoğurdu işde o ilk üğüdüğümüz yoğurtlardan... İlk çalarız hıdırellez yoğurdu diyi çömlerele yağ irkeriz... O zamana gadar davarlar sağılmazdı zaten... Ha başladık mı sağmaya... He o zaman sağarız işde başlarız üğüdüürüz gayri... Gomşulara birer tas, birer tas dağıdırız... Gomşulara birer tas, birer tas dağıdırız, ordan makineye dökeriz gayri... Şimdi ilk üğüdüğün yoğurdun içine bi para atılırdı, o para kimin gaşığında çıkarsa gayri... Şanslısı o oluyor...”(Kâzımkarabekir).

“Ha duydum o nası olurumuş biliyo musun? Daş gibi olur Hızırellezin yoğurdu daş gibi olur, Hızır Aleyhisselam ona südün içine dua ederimş o doa etdiği için o zamanın yoğurdu daş gibi hiç su olamazmış böyle. Hem çok da lezzetli olurumuş...”(Merkez).

Hıdırellez sözcüğünün köken olarak Hızır ve İlyas sözcüklerinin halk ağzında değişmiş bir biçimi olduğundan söz etmiştik. Hıdırellez bayramı ise, kardeş oldukları bilinen bu iki kişinin yeryüzünde buluştukları ve dolaştıkları günün anısına kutlanan bir bayramdır. Halk arasında kutsiyeti bilinen bu iki şahsiyetten birinin, zamanla Hızır adının daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Hızır bütün ümit ve imkânların tükendiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip bir kurtarıcıdır.

Karaman genelinde Hıdrellez günü hem Hızır ile İlyasın buluşma günü, hem de Hızır'ın yeryüzünde bulunduğu gün olarak bilinmektedir. Ancak Hızır'ın kimliği ve niteliklerine ilişkin inanışlar ve efsanelerin zenginliği yalnız Hıdrellez gününde değil, her zaman Hızır'ın saygı duyulan bir varlık olduğunu göstermektedir:

"Valla gul bunalmayınca Hızır yetişmez deler demek ki insan bunaldığı zaman bir şey yetişiyor, ona Hızır deniyor... Misal ben yolda vardım yayan geleceğim sen de arabayla geldin beni aldın geldin buraya gul bunalmayınca Hızır yetişmez deler... Yok öyle bi şey değil canım, böyle varlık değil... Böyle bi varlık değil... İşde cenabı Allahın şeyitdiği dilimizde Hızır işde öyle deriz..."(Yeşildere).

"...bak Hızır Aleyhisselamı bilmek için var ya Hızır Aleyhisselam bi saray çocuğuymuş şu iki barmağa bi bak... şu iki barmaklarına erkeklerin bi bak böyle bitişigise şu iki barmağa bak o Hızır hemen ona yapış...Şu iki barmak şunlar değil ama şu iki barmak...Şu iki barmak bunlar yapışığımış Hızır saray çocuğuymuş her yüz senede on sekiz yaşına inermiş Hızır Aleyhisselam, her yüz senede, sağ, ölüm yok giyamet gopana gadar ölüm yok giyamet gopana gadar ölme yok ona, gezermiş, ha şimdi hiç akrabası çoluğu çocuğu yok...İlyas da gardeşi oluyor, o da denizde ölenleri, şey garada ölenleri Hızır Aleyhisselam yıkarmış toprağa gömermiş hani dağların başında cenazeler var ya...Onu Hızır Aleyhisselam yapırmış İlyas Aleyhisselam da denizde ölenleri hani mutlaka yıkanması lazımmiş, çünkü ölüirken bi insan şey olurmuş hani ne diller ona?...Şehit mi?.. Ölünce ihtilam olurmuş...Canını virirken ihtilam olurmuş mutlaka yıkanması lazımmiş onu da İlyas Aleyhisselam yıkarmış...Hızır Aleyhisselam da garada ölenleri hayvan filan parçalar ya onları mutlaka Hızır Aleyhisselam yıkar da öyle...Ağzını açık gorduk...Heralde işde didik ya hepsini bir, bir de var ya Hızır Aleyhisselam bazı evlere geliyor o evlerdeki o şey böyle daşar bunu görenler çok yani, benim akrabamın birisinin de her sene Hızır Aleyhisselam gelirmiş böyle bekmez küpü altına gocamanlık bi dur mübarek diyene gadar durmazmış. Öyle bekmez böyle hep gaynarımışmış, benim akrabamın bu..."(Merkez).

Sitte-i Sevir

Rumi takvime göre 8-13 Nisan arasında olduğu bilinen Miladi takvime göre 20-25 Nisan tarihleri arasında olan soğuk havalara bu isim verilir. Bu havaların en büyük özelliği kararsız olmasıdır. Birdenbire oldukça soğuk veya sıcak bir havayla karşılaşmak mümkündür.

"Sittiyi Sevir, şimdi sittiyi sevirde sütlerin iyi olduğu zaman... İşde şimdi o...Hayır malların... Sittiyi Sevir süt kazanını devir... Yağmur süt kazanını uçurmuş, sittiyi Sevir rüzgârında... O sittiyi Sevir şöylesine olur bir-iki gün içinde mesela...15-20 gündür Sittiyi Sevir süt de çoğudu... Sütün iyi olduğu zamanlarda..."(Ermenek/Kazancı).

"Var o var işde sitte-i Sevir martın kaçında olurdu ağa? O da aynı o şeyin içinde şubatın içinde sitte-i Sevir gapıyı çevir... Belli olmaz belki beş gün sürer, belki altı gün sürer..."(Kâzımkarabekir).

Karaman'da sitte-i sevir soğukları isim olarak bilinmesine ve tarif edilmesine rağmen tam olarak tarihi bilinmemektedir. Yöresel olarak sütlerin çoğaldığı zaman biçiminde tarif edilmektedir.

Ülker Çarpması

Bir yıllık süre içerisinde 6 Mayıs tarihinden itibaren güneş ışınlarının daha dik konuma gelmesiyle birlikte havada önemli ölçüde bir sıcaklık yükselişi meydana gelir. Bu durum özellikle meralarda açık havada otlayan hayvanları olumsuz etkileyebilecektir. Bu zamanı bilen ve takip eden tecrübeli çobanlar hayvanları korumak amacıyla bazı tedbirler alır. Bunlar özellikle bu havadan en fazla etkilenen hayvan olan koyunların kırkım zamanının geciktirilmesi, nispeten daha gölge ve serin yerlerde dolaştırılması vb. tedbirlerdir.

Rumi 18/ Miladi 31 Mayıs tarihinde ülker yıldızı doğar. Ülker yıldızının ilk doğduğu anda havaların aşırı sıcak olduğu, battığı zaman olan karakış ayında da sellere neden olduğu bilinmektedir. Uzun yıllar sonucunda elde edilen tecrübelerle ilgili olarak ülker yıldızının görüldüğü zamanların hayvanları olumsuz etkilediği anlaşılmıştır.

Karaman'da da "ülker vurması" olarak adlandırılan bu dönem ülker yıldızının doğma zamanı olarak tarif edilmektedir. Yörede ülker yıldızının ne zaman doğduğu ve etkileri iyi bilinmekle birlikte, bunun aynı zamanda bir bulut olduğu bir de sarı renkli böceğinin olduğu söylenmektedir. En fazla küçükbaş hayvanları etkileyen ülkerin aynı zamanda bitkiler ve hatta insanlar üzerinde yıkıcı etkilerinin olduğu bilinmektedir.

"Ben goyun güderken... Onun tam doğduğu sırada malına denk gelise hep vurulu. Ülker vurdu deriz. Ülker vurması heralda benim tahminime o ülkerin doğduğu sıraları... Haziranın 15-20 sinde filan doğar guzulara denk gelise... O Ülker vurmasından değil de o anda o mevsimde sıcaklık oluyor. Gece oluyor ağacı vuruyor, gündüz olduğu zaman malı vuruyor, Ülker vurdu diyolar yani ben iyice detaylı bilmiyorum da bizim kaba tabiriyle Ülker vurdu derler, ağacı guruduyor, malı öldürüyor... Kapalı yerde, malın kapalı yerde olacak..." (Ermenek/Kazancı).

"Ülker ordan doğudan günle doğar... Günle beraber doğar... Güneş doğar ya güneş onla beraber Ülker şey eder... Yıldız da değil bulut bu, öyle bi şey mi bilmiyorum nitekim oluyor da. Şimdi guzu deriz davar güdüyoruz davar güneşe karşı giderse muhakkak zarar görür, o bulut değerse, o bulut değerse. Ağaca değerse ağaç guruma yapıyor ağaç. Şu yemişine çok değerdi yemişan ağacı vardı şurda yokarda bi bunların üsünde ona çok değerdi. Ona guzuya mesela ula guzu hasdalanıverir kesdin mi eti sararıverirmiş guzuyu ülkere vurdurmuşsun be derlerdi, guzuyu vurdurmuşsun, onun uçun çobanlara dikkat ederlerdi, çobanlar önünde geliyorkan sonra böcüsü görünürdü böcü o da ayrı sarı sarı olur o da... Sarı sarı böcü uçar... Şimdi bu ay mayısın sekizinde sekiz günlük ayın on beşine gadar diyelim gün doğa gadar gün doğa gadar doğuya doğru sürüyor davarı guzuyu, doğuya sürüyor, tam günün doğma zamanı batıya doğru şey ediyor Ülker vurmasın diyi... Gorumak için... Götüme bi şey etmez de yalınız gafasının garşısına geldi mi... Garşısına gelirse Ülker vuruyor... Ülker böcüsü yığılagalır adamın başına... Şöyle bi santim uzunluğunda sarı sarı böcüler

olur yeter ki bi beyaz görsün olduğu gibi üşüşür adamın üsdüne, beyaz gömleğin olur adamın üsdüne üşüşür... ”(Yeşildere).

“Evet Ülker davarlara şey ider, yani ekinlere de şey ider de, ekinlere yahut nohutlara yahut ki başga otlara şindi bulanık zamanında Ülker geçdikden kerı de vurur onu, havanın yani şindi bulandı mıydı ya ozaman çalıyor mu hava bulanık...Buludun bi yankısı gelir...Buludun bi yankısı geliyor yani...Ama ıccakda Ülker vurgunu ıccakda güneşilen gün beraber o yıldızla ikisi beraber doğarmış...Ülker yıldızı toplu...Ülker yıldızı toplu zaten toplu bi yıldız o zaman ıccakda gün yani kölgesi üsdü davarı şey iderdik...İşde bu ayın birinden onuna gadar şey iderdik, takibiderdik...Eti yinmez davarın... Sapsarı olur... İşde kölgesi üsdü duracan o zaman...”(Kâzımkarabekir).

Çırak Pazarı

Çırak pazarı zamanı, tamamen yöre takvimine özgü adlandırmalardan birisidir. Ekinlerin olgunlaşma zamanında –muhtemelen gündönümünden önce- ihtiyaca göre tarla sahiplerinin ücret karşılığı işçi çalıştırmaları söz konusu olabilirdi. Bu yüzden gündönümü zamanında işe ihtiyacı olan kişiler belirli bir yerde toplanırdı. Bu toplanma zamanı “çırak pazarı” olarak ifade edilmiştir.

“Çırak bazarı da gündönümünden bazı beş-altı gün evvel bazı da gündönümünde çırak bazarı çağırılırdı, yani çıraklar birikir o o zamanlar buğdaydı, buğday havayınan atmış havayı, elli havayı, kırk havayı çırak dutallardı... Tarih işde gündönümünden beş gün, on gün bazı belli olmayordu... On beşinde, yirmisinde...zati yirmi üçünde gün döner ya, eğer em ekinler çabuk olursa, böyle hava yağmaz da bazı ekinler çabuk oluyor, on beşinde çırak bazarı yahut yirmisinde herif işini gördürmek için, yirmisinde, yirmi üçünde ekin dirmeye giderse yirmisinde çırak dutardı...”(Kâzımkarabekir).

Gündönümü

Bir yıllık süre içerisinde iki tane gündönümü vardır; ilki 21 Haziran tarihindeki yaz gün dönümü ve ikincisi 21 Aralık tarihindeki kış gündönümüdür. 21 Aralık tarihi kış mevsimine gelmesi, tarım ve hayvancılık açısından durgun geçen bir dönem olması nedeniyle fazlaca önemsenmez. 21 Haziran’daki gündönümünde, güneş ışıkları Yengeç Dönencesi’ne dik gelir. Kuzey yarıkürede en kısa gece yaşanır ve gölgelerin en kısa olduğu gündür. Kuzey yarıkürede günler kısalmaya, Güney yarıkürede uzamaya başlar. Yaz gündönümünün hemen her zaman fırtınalı geçtiği ve bu nedenle de dikkat edilmesi gereken bir dönem olduğu halk tarafından bilinen bir durumdur. Kimi tarımsal faaliyetler ve hayvancılıkla ilgili bazı işler için de gündönümü belirli bir tarih anlamına gelir.

Karaman genelinde de her iki gündönümü tarihleriyle birlikte iyi bilinmekte ve takip edilmektedir. 21 Hazirandaki gündönümünden sonra mahsullerin daha fazla olgunlaşacağına inanılır.

“Gündönümünde ekinlerin farkı olur...Yayladaki ekinler gün döndü müydü hem değişir hem belli olur... Gün döndüğünde buğdaylarda bi desde bu buğday desdesi... Arpa desdesi bulunur, eveli gündönümünde seyirde bi arpa desdesi bulunacak delerdi...” (Ermenek/Kazancı).

“Şimdi gündönümünde otlar boza döner, yani otlar gurur, koyunlar çekilmeye başlar, şeyler gün gısa, gündüzler gısalmaya geceler uzamaya başlar gündönümünden sonra... Bu tarihte fırtına yani takvimlerde de okuduğumuza göre eskilerden de duyduğumuza göre gündönümü fırtınası... Amma güneş fırtınası amma yağış fırtınası amma rüzgâr fırtınası ne olduğu belli olmaz. Mutlaka bi fırtına görülür yani güneş de olsa...”(Yeşildere).

“Gündönümü bu ayın yirmi üçünde... İki sefer olur, bi onuncu ayın yirmi üçünde, şeyin aman on ikinci ayın yirmi üçünde, bi de altıncı ayın yirmi üçünde... Gündönümü işde gün döndü müydü her şey yani günler gısalır, her şey olur yani ıccaklar iyice fazlalar, ekinler olur... Günler gısalıyor geceler uzamaya başlıyor... Öyle bişi yok, yani gündönümü geldi işi bitiremedik diye uğraşılır, gündönümü geldi tallayı idemedik, ondan sonra filan yerde ar-pam oldu, mercimeğim oldu, burçağım oldu işde gidelim girelim diye millet hemen şey ider, iş güçlerin tam zamanı...”(Kâzımkarabekir).

Kıran

“Kıran” sözcüğü sadece Ermenek/Kazancı Beldesi’ne özgü bir tabir olarak halk takviminde yer almaktadır. Tam olarak tarihi bilinemese de yaz döneminin sonlarında ani bir sıcaklık düşüşüyle kendini gösteren ve tarımsal ürünlerde yıkıcıları etkileri olan bir hava olayı olarak tarif edilmektedir:

“Bu mevsimde bundan da daha biraz sonra mesela bu ot oralarında olduğu zamanda ilk başladığı zaman bir kırağı oluyor gece, bu kıranı esintinin gördüğü yerlerde kırandan kurtulamıyor götürüyor. Ama esinti görmeyen böyle çukur yerlerde kıran değiştiği zaman böyle ateşle örtmüş gibi börtürüp guruduyor. Buğdayı da yapar, nohudu da yapar... Bu ayın içinde... Bu ayın yirmi beşlerinde filan...Hava yağar da bi de poyraz eserse garırsıra...Bunun havanın sıcak olmasıyla bi alakası yok, bu gece bi anda olur.... Kırağı kırağı indiği zaman dörtte üçü vurur... Yani bu sert bi ayaz olur, anında... Beş dakkada olan bi şey bu, yarım saatde olan bi şey bu, anında inip, yokardan çok şiddetli sert tabaka iniyor buz şeklinde ortalığı mahvedip çıkıyor...”(Ermenek/Kazancı).

Mihrican

Yörede “mihrican” soğuk havalardan başlangıcı ve aynı zamanda mahsul alma döneminin sonu olarak bilinmektedir. Öyle ki, mihrican soğuklarının başlamasıyla birlikte tarlalarda bulunan sebzeleri soğuk vurabilir. Halk hafızasında bu dönemin başlangıcı bilindiği için kimi zaman tedbirli davranıldığı da görülür. İki tane olduğu bilinen mihrican soğuklarının ilki büyük mihrican Kasım ayının ilk haftasında olurken, bir hafta sonra da küçük mihrican gelir.

“Kasımın ilk haftasında büyük mihrican... Mihrican diye bir soğuk olur... Kasımın ilk haftalarında mihrican olur büyük mihrican deler e büyük olasılıkla sebzeleri soğuk her zaman yani vurur ve vurabilir, vurmadiğı çok nadir o büyük mihricanda. Onun arkasından o zaman vurmazsa küçük mihrican gelir, bir hafta sonra... Bir hafta sonra güccük mihrican vurur... Mutlaka vurur...”(Yeşildere)

II. YEREL METEOROLOJİ BİLGİSİ

Tarihin en eski devirlerinden beri hava durumu insanlar için hep merak konusu olmuştur. Özellikle tarım ve hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı toplumlarda işlerin aksamadan yapılabilmesi için hava durumunu bilmek yaşamsal önem taşır. Teknolojik yetersizliğin olduğu dönemlerde insanlar uzun tecrübelerle dayalı olarak belirli bir hava durumu bilgisine sahip olmuşlardır. Bu hava durumu bilgisinin geliştirilmesinde ise bulutlardan, güneş ve aydan, yıldızlardan, hayvanlardan, çevrede bulunan dağlardan, kayalardan yararlanmışlardır. Bu etkenlerin uzun yıllar boyu gözlemlenmesi sonucunda hava tahmini bilgileri ortaya çıkmıştır. Öyle ki, hemen her yerleşim biriminde hava tahmini konusunda uzmanlaşmış kişilere rastlamak mümkün olmuştur. Anlatılar, bu kişilerin neredeyse birebir kesinlikte hava durumunu bilebildiği yönündedir. Geçmişten günümüze hava tahminine ilişkin tecrübeye dayalı bu bilgilerin kuşaklar arasında aktarıldığı ve sonraki nesillerin de bu bilgilere riayet ettikleri görülmektedir.

Karaman'da da hava durumunu tahmin etmek için gece ve gündüz saatlerinde yararlanılan öğeler vardır. Gündüz havanın rengine bakılarak yağmura ilişkin yorumda bulunulabilir;

"Aşam gızarasıya öküzünü yemle diller güzün çifte gideler sabah gızarasıya... Şimdi aşamdan gızarısıya... Hava o gibleden öküzü yemle deler çifte giderken... Ha sabahtan gızaracak olusa tazıyı çulla diller avcılara... Ha ava gidecek... Yanlış olmasın sabah gızarısıya tazıyı çulla akşam gızarısıya öküzü yemle... He bizde böyle delerdi evel atalarımızdan... ya bildiğimizden mi be bizimki alalama bi iş doğru dürüst hepisini nerden bilecen..." (Başyayla).

Gündüz saatlerinde farklı yönlerden esen rüzgârlara göre, bulutlara göre ve hayvanların davranışlarından yararlanılarak yorumlar yapılabilirken; gece saatlerinde ay ve yıldızların durumu dikkate alınarak havanın nasıl olacağı yorumlanır.

Ay ve Yıldızlar

Ay ve yıldızlar, geçmişten günümüze hava tahmininde en fazla yararlanılan unsurlar arasındadır. Bu sebeple akşamları ayın şekilleri, ne taraftan doğduğu ve battığı, yıldızların durumu sıkı sıkıya takip edilmiştir.

Yaklaşık 28 gün süren ay döngüsünün 14 günlük iki evresi vardır; birisi yeniay ile başlayıp dolunay ile biten büyüme evresi, diğeri ise dolunay ile başlayıp yeniay ile biten küçülme evresidir. Bu evrelerden ilki Anadolu genelinde ay yenisi, ikincisi ise ay eskisi olarak adlandırılır.

Ay'ın görüntüsü büyürken çekim kuvveti arttığı için yeryüzünde su daha çok dışarıya (git), küçülürken de içeriye (gel) akmaya eğilim gösterir. Ayın hallerine göre tüm canlılarda suyun gel ve git'lerine göre öngörülmeleyen değişiklikler olur. Bu değişiklikler tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlar tarafından da uzun yıllar gözlenmiş olup, bununla ilgili büyük bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır.

28 günlük ay döngüsünün her iki bölümü de Karaman ili genelinde iyi bilinmekte ve Anadolu genelinde olduğu gibi "ay yenisi" ve "ay eskisi" olarak söylenmektedir. Ancak

yörede ayın 28 günlük döngüsünün son günlerinde ayın incecik gökyüzünde görülmesi haline “ayın üzgünü” adı verilir.

“...tabii bitdi buçak gadar şey galdı, dünyanın garaltısına galdı, az bi şey galdı. İki günde görünmez üçüncü gün görükür gündən gündən güne geri garı böyür böyür on beşine yetdin miydi ordan gıpgırmızı sini gibi aşam namazı doğar ordan akşam ay aşamladı deler. Buradan yenilendi deler ordan aşamladı deler...”(Başayla).

“Ay şindi şurdan yenilendi miydi ayın yenisi deler, şorda üzöldü de sabah namazı üzgün gördün müydü ayın eskisi deler... Şöyle incecik oluyor... Son günleri mesela... Hilal şeklinde şordan parladı mıydı ayın yenilenmiş deler... Ayın taklime göre ayın birinde başlar otuzuna gadar...”(Sariveliler).

“Şindi ayın ilk doğuşu iki günlüğüken filan görünür hilal... Hilal görünür. Aradan on beş gün sonra tam şeyi doldurur gayli yuvarlağı diyelim, yuvarlağı doldurur ayın on beşi olur... Ondan sonra ay eskidikden sonra demin dedimidi şindi unuttum... Ay eskimez de ay on beşinden sonra günbe gün günbegün ay doğduğu gibi incelir gene. Ay doğdumudu bi incelir doğar doğudan o zaman doğudan gözükür... Daha yeni doğarkan batıdan görükür, ay tükenip geliken de öyle derler, tükenip geliken de doğudan görükür. Sabala galkdın mıydı, şafağıla bakdın mıydı doğuya doğru ulan ay iki günlük galmış be deriz... Ay yenilendi denir canım mesela ilk doğuşundaki hilale ay yenilendi deriz... Ay doğmuş deriz ay yenilenmiş deriz...”(Yeşildere).

Ağaç kesme ve budama işlerinin, patates ve pancar gibi sebzelerin ekim işlerinin ay eskisi zamanında yapılmasına dikkat edilmektedir.

“Ağaç kesmede ağaç kesme şindi ayın gök ayı diyelim değişiyor ya yirmi üç yirmi beşinden sonra kesdiğin ağaç kesdiğin bi kere bi hafta sonra bütün gurd olu... Amma ayın yirmi beş otuzu dedikden sonra göğ ayının üçü beşi dedin miydi kesdikden sonra kırk sene dursa gurt yemez... Sonu oluyor... Sen iyi bilisin onları tabi de hicri ayın yirmi beşi dedi mi ağacı budamak doğru değil. Hatta tahtacılar bunu bilir, tahtacının birine mahkeme salonunda sordum aksakallı bi gocaya amıca dedim bu ayın üzgünü esgisi nası oluyo dedim o bilir ağaçları yerler hep şöyle ağaç dөşeli... Ayın esgisinde günün esgisinde kesdiğin ağacı topdan gurt yer tükedir, günün esgisine de denir hani ayın on beşinden sonra o göğ ayının hicri ayının on beşinden sonra toprak da değil ağacı gurt değil bi şey giremez ona. Onun için ayın üzgününde ağacı budamak doğru değil yani... Son Çarşamba ayın yirmi beşi yirmi yedisi yirmi sekizi oldu muydu çarşambaya denk geli bazı aylar ozaman son Çarşamba diyor hele o günlerde hiç kesmiyecen... Bilhassa bunu Yörük iyi takıp ediyor ayın üzgününde tohum atmıyordu. Muhakkak masumunda ya boylamasında ya denesinde muhakkak görüsün diyor yani. Yörük çok takıp ediyor, bizlerde sonra sonra...”(Başayla).

“Şindi patis ekeceğimizde onun bi sırası olu, pancar ekeriz şeker pancarı onun bi sırası olu... Onu ayların yenilediğinde ekili... İlk on gününde... Evet, sonuna doğru ayın eskisine geldiğine zamanlarda bizim burada kesilmiş bi kavak ağacını kesdiğin zaman ayın sonunda kestiğin ağaç kendiliğinden çürür. Ama ayın ilk haftalarında kesilen ağaç otuz yıl devam eder hiç çürümez... Takvim değil, gökteki ayın evet bu yaşanmış bi şey doğru da yani. Ayın hani son hilalinin bitmiş zamanında kesilen bir kavak ağacı bir ay sonra çürür hep küflenir

böyle dağılır kendiliğinden. Ama ayın parlak olduğu ilk döneminde veya bu on gün zarfında kesilen ağaç da otuz yıl sonra gene aynı olur, öyle bi doğru yani yaşanmış bi şey bizim burada...”(Sarveliler).

Yaklaşık bir ay süren ay döngüsünün bazı işlerin yapılması için önemli olduğundan günbegün takip edilmesi söz konusudur. Ancak bunun dışında ertesi günlerde havanın nasıl olacağını takip etmek için de ayın durumuna bakılabilir.

“Ayın işde durumundan bulut biraz körsen oldu muydu hava yağacak deler... Hava yağacak deler... Akşam ay doğar hürdan a körsen bulutlu görü ya hava yağacak deler. Böyle pallak açıldı mıydı yarın güneş iyi olacak deler...”(Sarveliler).

“Ayın şeyde edrafi şöyle gırmızılık... Ağillanır... Ağillanır şöyle şey şeklinde, halka şeklinde, ay ağillanıyor ya rüzgâr ya yağacak, böyle tahmin olur...”(Kâzımkarabekir).

“Ha ayın yönü gıplaya dönük olusa şöyle bıçak gibi şöyle yağmur yakın deler. Şöyle gıplaya dönük olur ya ay bazı doğru doğru olur bazı bakıyorun yağmur yağacağında ay gıplaya dönük olur diyollar...”(Başayla).

“Ay şöyle harmanlaşır, bak buradan bakdın mı ayın edirafi şöyle harmanlaşıyoru böğün yağmur var veyahut fırtına var deriz hem de çıkıyor bak... Şöyle akşamıla gararır ama ayın edirafi gararır, garardığı zaman amma gar yağıyor, amma yağmur yağıyor. Gış oldu mu gar yağıyor, yaz oldu mu yağmur yağıyor...”(Yeşildere).

Ülkemizde, resmi işleyişde miladi takvim kullanılmakla birlikte kimi dini geleneklerde halen hicri takvim kullanılmaktadır. Ramazan ayının başlangıcı ve ramazan bayramı, ardından gelen kurban bayramı, aşure orucu gibi geleneklerde hicri takvim kullanılır. Eskiden sadece hicri takvimin kullanıldığı zamanlarda ramazan ayının başlangıcı ve ramazan bayramı gününün tespiti için ayın durumu kontrol edilirdi. Bu yapıya ilişkin kaynak kişi anlatıları halen yörede mevcuttur:

“Göğ ayıyanan bakılır takvime bakılır göğ ayına bakılır, ay şora geçdi miydi ta şöyle orak ağzı gibi şu gadar galdı mıydı ay üzülür yenilenecek ay...ha, iyice daralır ondan sonra iki gün görünmez iki gün sonra görünür bayramı da ona göre yapalardı...Ordan ay görükünce bayram gelmişdir namazı gırlardı...”(Başayla).

Yıldızlar

Anadolu’da eskiden beri hem zamanı tespit etmek için hem de hava tahmininde yıldızların durumundan yararlanılmıştır. “Günün Bölümleri” bahsinde anlatıldığı gibi Karaman genelinde sabah ve akşam vaktinin bilinmesine yönelik olarak yıldızlardan yararlanıldığını söylemiştik. Sabahyıldızı ve akşam yıldızı yöre halkı tarafından en iyi bilinen ve tarif edilebilen yıldızlardır. Bunun yanı sıra Mayıs ayı içerisinde doğan ve yıkıcı etkileriyle bilinen Ülker yıldızı da iyi bilinen yıldızlar arasındadır. Bir de yine sabah doğduğuna inanılan Kervankıran yıldızı bilinmektedir.

İsimleri fazlaca bilinmese de yıldızların havadaki konumuna göre hava tahmininde de yararlanılmaktadır. Yörede ertesi gün havanın yağacağına anlatmak üzere kullanılan “yıldızın gözü sulu” veya “yıldızın gözü sütlü” tabirleri vardır. Havaya bakıldığında bir

kırmızılık varsa ve yıldızlar parlak görünmüyorsa bu durum “yıldızın gözü sulu” biçiminde ifade edilir.

“Yıldızların böyle gözü gözü deler yıldızların gözü sulu deriz hava yağacak deriz... Yıldızların gözü hafif böyle kızarık olur, parlamazlar parlamazlar sonra aynı insanın gözünde hafif bi... Bulanık olur, ağılama şekli olur ya aynı o şekilde yıldızların gözü sütlü deriz, bir de ayın kenarı harmanlı olur. Eğer geniş olursa çok geniş olursa dört beş gün içinde deriz, gayet ayın kenarı çok kısa çevrilirse bugün gene hava yağacak deriz. Bunu da yıldızlardan bu şekilde tecrübe yaparız...”(Ermenek/Kazancı).

“Kervangıran deler işde o sabahyıldızı denen şey... Hee kervangıran şimdi o kervan mesela memleketde at ile deveyle daşydın daşındığı sıralarda o zaman yatmışlar bi uyandılar mıydı kervangıran demişler ona sabaha doğmuş, ondan sonra bi bakmışlar vakit geçmiş bi yola çıkdılar mıydı... mesela yaylaya yüksek yere çıkdı mıydı bi gış ondan sonra o kervanın hepsi gırılmış kervangıran deler ona...”(Başayla).

Rüzgârlar

Hava tahminlerinde en fazla yararlanılan hava olaylarından birisi de mevsimine göre farklı yönlerden esen rüzgârlardır. Rüzgârlar varolan hava sıcaklığının daha az veya daha fazla hissedilmesine neden olabildiği gibi, yağmur veya karın habercisi olarak da bilinir. Karaman genelinde çok kuvvetli, yağış getiren rüzgârlar “kış yeli” olarak adlandırılır. Yöresel tabirle “Alanya poyrazi” (Ermenek/Kazancı) adı verilen ve doğudan esen rüzgârın en fazla yağış getiren rüzgâr olduğuna inanılır. Aynı rüzgâra “kürük” de denilmektedir(Kâzımkarabekir). Lodos rüzgârına ise yöresel tabirle “köpek ossurdan” denir(Ermenek/Kazancı). Yağmur getirdiğine inanılan ve esme yönü güney olarak belirtilen bir başka rüzgâr ise “ölüveli” veya “öğleyeli”(Yeşildere) biçiminde adlandırılır.

“...biraz evel anlatdığım güneyden bi esinti olur da normal bi esinti olur, ama şiddetlendiği zaman hızlandığı zaman muhakkak havanın bi yağışına delaletdir...”(Ermenek/ Kazancı).

“...Eğer bu mart ayının içinde kar olur dağlarda, kar olduğu zaman buradan günbatıdan bi yel eser deler karakor... Karakor ateşin koru oluyor ya karakor insana kar gibi dokunuyor deler... Karakor insana kar gibi dokunur deler...”(Ermenek/Kazancı).

“...İşde benim dediğim lodosa bazı da arkadaşlar köpek ossurdan deller...”(Ermenek/ Kazancı).

“Gış yeli denir... Gış yeli olur havanın yağacağına delaletdir... Büyük bi esinti oluyo dedim ya biz buna kış yeli deriz, çok süratli eser... Şindi de olur, bayağı yıkacak gibi esinti olur... Gışın olmaz gış yeli deriz... Bundan yakında hava yağacak deriz yani, bu yelin bi yağmuru var deriz...”(Ermenek/Kazancı).

“Alanya poyrazi deler bir de doğudan eser, doğudan esene de yağdıracak gene yağdırır doğudan esene de yağdırır deriz. Bu her yönden esiyor yani, doğudan esene yağdırır derler ve işde doğudan sabahla bulutlar kırmızı gözükdüğü zaman atalarımızı eskiden delermiş akşam oldu kızardı öküzünü yemle çifte gideceksin hava iyi olacak sabah oldu kızardı tazını

çulla... Yani tazımı çulla demek hava yağacak... Tedbirini al deyi bu manada konuşmuşlar. Akşam oldu kızardı öküzünü yemle sabah oldu gızardı tazımı çulla..."(Ermenek/Kazancı).

"Bizim yağmurumuz şu gible batıdan gelir... Valla işde ona gış yeli deler aşşadan esmeye durdu muydu... Gible tarafından... Gış yakın, ırahmet olacak inşallah deler. Öyle deler..."(Başyayla).

"Ölüyeli... Öğleyeli öğleyeli... Gari ölüyeli mi derler öğleyeli mi derler güneyden esen yeke öğleyeli denir... Biz ölüyeli diyoruz biz... Güneyden her zaman eser o, güney, güneyden eser... Bizim burada ölüyelinden gelir yağmur, ölüyeli esdiği zaman gelir yağmur..."(Yeşildere).

"Mesela doğudan kürük diyi bi rüzgâr eser... Kürük kürük eser, sabalayı eser..." (Yeşildere).

"Poyraz var... Poyraz batıdan eser, gündoğusu eser, gündoğudan eser, garayel diriz garayel bu şeyden eser batıyanan gıplanın arasından eser, bi de lodos gıpleden eser... Poyrazın lodos çok getiri... Lodos esdi miydi ordan sepenlemeye başlar..."(Kâzımkarabekir).

Kırağı

Kırağı havanın serinlemeye başladığı zamanlarda sonbahardan itibaren görülen bir hava olayıdır. Sabah saatlerinde her yer kar yağmış gibi bir tabakayla kaplanır ve bu durum bir süre devam eder. Yörede kırağının düşmesi yakın zamanda yağış görülebileceği biçiminde yorumlanır.

"Şindi hayvanların üsdüne gece yatırkan kıravı düşer, otlara da düşer kıravı, kar yağmış gibi olur, kar yağmış gibi, bu kıravının havanın yağacağına delil olur, muhakkak yağar hiç şaşmaz hiç, güzden eveli de mesela hafif yağmur yağdı toprak ıslandı bugün bağa gidiyorsun ormana gidiyorsun bi şey yok, yarın gidiyorsun bi şey yok, bürgün gidiyorsun bakmışsın ki, buzlanmış kıravı muhakkak hava yağacak, muhakkak belirtisini gösteriyor... Gıravı diye de biz buna diyoruz yani..."(Ermenek/Kazancı).

Bulutlar

Mevsimine göre hava tahminlerinde özellikle yağmur veya kar tahminine yönelik olarak en fazla bulutlardan yararlanır. Bulutların hareket yönü, şekli veya rengi havanın nasıl olacağı yönünde önemli ipuçlarıdır. Karaman'da da bulutların batıdan doğuya doğru hızla hareket etmesi ve renklerinin koyu olması yağmurla ilgili bir durum olarak yorumlanır.

"Ha buluta gelince bulutlar siyahlaşıp da yağmur bulutlarına dönüştüğünde bu batıdan doğuya doğru şiddetli gittiği zaman hava yağacak deriz... Çok süratli gider... Bulutlar çok süratli gider, yani ağır gittiği zaman öyle bi şey olmuyor ama şiddetli gittiği zaman muhakkak hava yağacaktır..."(Ermenek/Kazancı).

"Valla bunu bilenler var, eskiden bi şöyle derlerdi Bosaladan Bosala dağı derler, Bosala'dan bulut galkdı mı bil ki iki gün arasında mutlaka yağmur yağar delerdi..."(Yeşildere).

Hayvanlar

Anadolu genelinde hava tahmininde yararlanan unsurlardan birisi de hayvanlardır. Doğayla ve hayvanlarla iç içe yaşayan halk özellikle yağışlı havalarda öncesinde bazı hay-

vanların nasıl davrandığını gözlemlene şansına sahip olmuştur. Bu gözlemlere ilişkin bilgiler kuşaklar boyu aktarılarak gönümüze ulaşmıştır.

Karaman genelinde de hayvanlar ve yağışlı havalar arasındaki ilişkiye dair pek çok yorumun yapıldığı bilinmektedir. Geçimini hayvancılıkla sürdüren yörükler için davar adı verilen koyun veya keçi sürüsünün açık alandaki davranışlarını gözlemlenmek ve bunları yorumlamak her zaman daha fazla mümkün olmuştur. Yörede gün içerisinde koyun ve keçilerin daha fazla otlamaya çalışması yağmur yağacağı biçiminde yorumlanır. Kekliklerin çok fazla ötüşmesi ve küçük kuşların ayaklarından birini içine çekmeleri de havanın yağışının işareti olarak görülür.

“Mesela bugün bi esgiden dağlarda çok olurdu keklik, keklikler çığırışdığı zaman gündüz akşamıla havanın yağacağını bilirdik...”(Ermenek/Kazancı).

“Ha işde davar bi de kıl keçi çobanlar derdi böyle gış mevsiminde güz mevsiminde havaların bozuk zamanlarında davar yayılma yüklendiği zaman muhakkak gışın olduğunu bilirmiş o, muhakkak gışın olduğunu bilirmiş yani doyuyum diye birden yüklenirmiş. Eskiden dağ mal yayılan bi ses goyverirmiş yayılmda ki havanın yağacağını...”(Ermenek/ Kazancı).

“Bi de bu gış olacağında guşlar ayağının birini galdırı birinin üsdünde duru... Üşüyor demek ki... tütünün arasına gor birini o ağırdı mıydı ona basar... Ne olusa olsun... Hangısı olusa olsun guş memleketinde”(Başayla).

“Zemheri zemheri çıkdığında o zamana gadar davar Yörük dizlerini altına vurmuş mal dağda gece yatırkan dağda daşda, hamsin girdiği gece zemheri çıkdı mıydı hamsin girdiği gece ayağını uzadırmış davar dışarı öyle gış mal iyi bilir tabii, mal iyi biliyor...”(Başayla).

“Tamam çoban olan arkadaşlar bunu iyi bilir gar yağacağı zaman mesela sürüyü çıkardı gitti gar yağacağı zaman köye dönüşünde daha fazla yayılmaya sarılır. Gışın geleceğini biliyor yayılıyor, sürmeyle gelmiyor... Hava yağacak böğün denir hem de yağar, çünkü gıpırdamıyor boyuna ne bulusa gapacan diyi çalışıyor. O daha biliyor goyun daha biliyor havanın yağacağını gapalı galacağını...”(Yeşildere).

“O gayli havanın davarın yayılışına şindi davar çokdu da... Davar şindi yayılma çok düşdü mü Allah heralda dipi çıkacak öyle dirdik yani. Davar zati, şuradana eve gıvrak giden davar buraya çökerdi şey itmezdi...”(Kâzımkarabekir).

Kışa Yönelik Tahminler

Kış mevsimine özgü soğuk havalar insan yaşamını her bakımdan etkilediği için kışa yönelik birçok tedbirin alındığı veya hazırlığın yapıldığı geçmişten beri görülmektedir. Günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş olan hava durumu tahminlerine benzer biçimde yaz veya sonbahar mevsiminde kışa yönelik tahminlerin de yapıldığı bilinmektedir. Karaman’da bu tahminlerin daha ziyade sonbaharda ağaçların yaprak dökme durumuna göre yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yöndeki kaynak kişi anlatımları şöyledir:

“...Ha bi onu söyleler bi de sarıca var ya arı arı... bi sarıca arı var insanı sokar bu sarıca arı çok olduğu zaman gış çok olacak deler. Ama ben hiç bi denemedim, yani deneyip de bi takip edemedim...”(Ermenek/Kazancı).

“Gavakların pürleri yokardan dökülmeye başlarsa gış erken gelecek derler...” (Yeşildere).

“Şindi tahminler şöyle derler veya yapılır, mesela gavak ağaçlarının yaprakları güz geldiği zaman depeden dökülmeye başlarsa, ilk defa depeden sararıp dökülmeye başlarsa gışın iyi geçeceğini... Yumuşak geçeceğini, yağışlı geçeceğini söylleler...”(Yeşildere).

“Gış da şindi çalı ağaçlar üs yandan yaprağı dökdü müydü bu sene gış erken gelecek yokardan dökdü diriz...”(Kâzımkarabekir).

“Gavağın yokardan dökülürse yaprakları gış yokarlara incek erken, aşşadan dökülürse aşşaya incek, aşşadan başlayacak...”(Kâzımkarabekir).

Yağmur Yağdırma Pratikleri

Yağmur Duası

Yağmura ihtiyaç duyulan dönemlerde yağmur yağdırmak için bazı işlemlere başvurulması insanlık tarihi kadar eskidir. Yağmur duası da bu işlemlerden sadece bir tanesidir. Yağmur duası şekilleri farklı yerlerde, dinlerde ve kültürlerde kendine özgü bir yapı gösterir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde de çeşitli isimler altında yağmur dualarının yapıldığı görülmektedir. Karaman'da yaptığımız çalışma sırasında da eskiden beri yağmur dualarının geleneğe uygun olarak sürdürüldüğünü görmektediriz. Yağmur duasına çıkmak aynı zamanda “hacata çıkmak” biçiminde de adlandırılır(Başyayla), (Ermenek/Kazancı). Nisan ayında ekinler ekildikten sonra ortaya bir kuraklık çıkmışsa, Mayıs ayı içerisinde Hıdrelleze kadar yağmur yağmamışsa yağmur duası yapmaya karar verilebilir.

“Sultan navruzda gar yağmazsa köylü şeye çıkar hıdrellezde hacete çıkalar, geçi goyun sığır götürüler, az yemek bişirilir... Sultan navruzda gar yağmazsa doaya çıkalar...” (Ermenek/Kazancı).

Karaman'da yağmur dualarının zamanı isteğe bağlı belirleniyor gibi görünse de eskiden beri yağmur dualarının Hıdrellez günü yapıldığına ilişkin anlatılar mevcuttur:

“Hıdrellezde bi gazan gurulardı yemek bişirilerdi mal birleşdirirler, sığırı birleşdirirler insanları doa etdiriler bağırsıdırlardı allahım yağmur ver allahım yağmur ver... Yalvarırlardı namaz gırlarlar...”(Ermenek/Kazancı).

Yağmur duası için seçilmiş önceden belli olan bazı yerler vardır; genellikle buralarda yapılır. Yaylada bir su kenarı(Ermenek/Kazancı), Erenler(Başyayla), Tekke(Yeşildere), mezarlık veya okul bahçesi(Kâzımkarabekir) yağmur duası için seçilen belli başlı yerlerdir. Yağmur duası öncesinde birtakım hazırlıklar yapılması gereklidir ki, bunun için yağmur duası ilan edilir(Ermenek/Kazancı Beldesi), (Başyayla), (Yeşildere), (Kâzımkarabekir). Yağmur duası, bir köy tarafından düzenlenmiş olsa da aslında bütün civar köylerini ilgilendirir. Bu sebeple yağmur duası çevre köylere de duyurulur, davet edilir(Ermenek/Kazancı), (Başyayla), (Yeşildere), (Kâzımkarabekir). Köylerin tümü yapılan yağmur dualarının hepsine katılmaya çalışır;

“Halk toplanır yağmur yağmayverdi mi yarın bi yağmur doasına çıkalım hacata çıkalım... Ora ora telefon eder Bozyaka, Üzümlü böyle toplanırık... Bigaç köy toplanır... Şu garşıya, şu garşıda şurda bi sulu yer var çok sulu... He Erenlere...”(Başyayla).

“Hayır bi kere, akabinde bizim burada mesela gomsu köylerimiz var Çimenguyu var, Güçler var, Sarıgaya var, Üçbaş var, Selerek var, Ayrancı var bütün davet ederler yağmur duası yapacaklarında birbirlerini davet ederler. Mesela bu hafta bugün biz çıkarız, yarın da başka biri çıkar, gelecek gün de başka biri çıkar, çıkılıyo sürekli çıkılıyo yani. Fakat her yıl bi kere çıkıyor...”(Yeşildere).

Yağmur duasının ilan edilmesinin ikinci bir nedeni ise, köy halkının yağmur duasına katkısı ve organizasyonu sağlamaktır. Köy halkı zengin fakir demeden elinden geldiğince yiyecek maddesi, para veya kurbanlık hayvan vermek biçiminde yağmur duasına katılır(Ermenek/Kazancı),(Yeşildere). Yağmur duası için toplanan erzak ve yardımlar muhtarlıklarda bir araya getirilir ve muhtarların talimatına uygun olarak kullanılır.

“Yağmur duası köyün belediye, muhdarlar, çitci malları goruması birlikde köyde bi gaç sürü davar varsa veyahut da gaç kişinin davarı varsa hepisinden birer birer goyun geçi vesaire toplar, goyunu geçisi olmayan para olarakdan para verir, bulgur verir yağ verir, biz bunları toplarız, ben kendim bunu en az on sefer yaptım. Muhdar olarakdan en az on sefer yaptım. Toplanır belirli bi yere götürülür, bu arada bütün çevre köylere ilan edilir, filanca gün yağmur duası var buyurun gelin diyi bu mallar toplanır yapılacak olan yere götürülür orda kesilir, temizlenir, yemekler yapılır, bütün millet gelir orda yemekler yenir, hocaların eşliğinde hocalar yağmur duasını yapar”(Yeşildere).

Yağmur duasına genç yaşlı, çoluk çocuk demeden herkes katılmaya çalışır. Çocuklar masum olduklarından dualarının daha makbul olacağı inancıyla çocuklar özellikle götürülmeye çalışılır. Yağmur dualarına özgü en eski geleneklerden birisi de kuzulu koyunların da duaya dâhil edilmesidir. Duanın bir bölümünde koyunlarla kuzular birbirinden ayrılarak meleşmeleri sağlanır (Yeşildere).

Yörede yağmur dualarının başından sonuna kadar erkeklerin ön planda olduğu görülür. Yöre halkı kadın-erkek demeden yağmur duasına katılsa da dua sırasında kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde bulunurlar(Yeşildere), (Kâzımkarabekir). Kimi yerlerde ise yağmur duasına kadınların katılması yasaktır(Başyayla). Yağmur duaları mutlaka hocaların önderliğinde gerçekleştirilir(Ermenek/Kazancı), (Başyayla), (Kâzımkarabekir). Duaya katılan herkes yağmur duasının önceden belirlenmiş olan kurallarına uygun davranmaya dikkat eder. Erkekler yağmur duası sırasında ceketlerini ters giyerler, hocalar cübbelerini ters çevirirler, şapkalarını arkaya bakacak şekilde ters çevirirler ve ellerini de normal dua sırasında olduğu gibi gökyüzüne bakacak biçimde değil aşağıya bakacak şekilde tutarlar (Ermenek/Kazancı), (Başyayla), (Yeşildere), (Kâzımkarabekir). Kurallara uyulmadığı takdirde yağmurun alınamayacağına inanılır.

Yağmur duası için belirlenen yere gidilmesi ve hazırlıkların yapılması öğleye kadar devam eder. Bundan sonra vakit gelmiş olduğundan öğle namazına geçilir. Esas yağmur duası öğle yemeğinin ardından yapılır ve son olarak hep birlikte hazırlanan yemek yenir.

Anadolu genelinde eskiden beri yağmur dualarında kurban kesmek esastır. Kurban olacak hayvan kimi zaman sürü sahipleri tarafından hayır olarak verilebilirken kimi zaman da ortaklaşa toplanan parayla bir kurban alınabilir. Kesilecek kurbanın sayısı toplanan yardıma göre sonradan belli olur. Kesilen kurbanların etiyle ve önceden köy halkından toplanan yiyecek maddeleriyle dua sonrasında yenilecek olan yemekler hazırlanır. Yağmur duasında hazırlanan temel yemekler kavurma ve pilav biçiminde olur. Ayrıca düğünlerde olduğu gibi yağmur dualarında da keşkek yapılabilir. Ancak sonradan bazı çeşitlenmeler de mümkün olmuştur.

“Herkez yemek yer... Şindi mesela hayvan kesildi soğan, salça, biber bunları ayrı ayrı eti ayrı bişirirsin ondan sonra içine salçasını soğanını gorsun... Normal gazan gurarız biz keşkek deriz keşkek bişiririz, piriç pilavı bişirirsin, guru fasulya bişirirsin... Bunun yanında buğdayı dibekde döveller gabuğunu alırlar bişiriller keşkek diyoruz tahıl, bunun üsdüne dökeler o yahniyi yeller... Keşkek yapıyoruz, kimisi tepsi tatlı yapar baklava yapar gücü olan...”(Ermenek/Kazancı).

“Tabii kesellerdi ilk defa bi gün evelcesi kaç on, on beş her neyse kesellerdi... Pilav bişiriler, gurban keseller... Önden yapılır, ondan sonra yimeği yiller herkes dağılır...” (Kâzımkarabekir).

“Yemek gazanlarda tabii bişiriz orda iki-üç dene davar kesilir orda... Yağmur doasından sonra yeriz...”(Başayla).

Yağmur dualarında yemekler belirli aşçılar tarafından büyük kazanlarda hazırlanır ve yine görevli kişiler tarafından dağıtılır. Bu yemekten mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın yemesi istenir. Yörede yağmur duasına katılmayanlara da bir şekilde yemekler ulaştırılır.

Günlük yaşamda yapılması gerekenlerin yapılmadığı veya insanların yaptıkları hatalar yüzünden yağmurun yağmadığına inanılır. Bu sebeple yağmur duasında bu gidişi tersine çevirmek amacıyla mümkün olduğu kadar fazla dua etmek ve duanın kabul olması için elinden geleni yapmak esastır. Dua sırasında söylenen sözler daha çok af dilemeye yöneliktir;

“Fakir fukaranın yüzünü güldür, bizleri yalnız bırakma gibicesine dua yapalar ama aslında bu dua yapılacak da biz insan olarak gendimizi cenabı Allahın huzurunda insan olduğumuzu belirtmemiz gerekir... Boş zamanlarında, hoş zamanlarında cenabı Allahın emirlerini yerine getireceksin namaza gideceksin... Hepimiz ellerimizi açarız hocalar okur okur biz de normal amin deriz, Allahım hoca şu vatandaşlarımızı mağdur bırakma, bizleri rezil yapma, kulun olarak bizlere acı diyi hoca böyle derse biz de amin diyoruz...” (Ermenek/Kazancı).

Yağmur duası sırasında yapılan işlemlerin ve uygulamaların tümü yağmurun yağmasını sağlamaya yöneliktir. İnsanların çabaları sonucunda mutlaka yağmurun yağacağına inanılır. Belirli sayılarda taş toplanarak ve üzerlerine dua okunarak belirli bir suyun içine bırakılması kökeni oldukça eski zamanlara dayanan bir gelenektir. “Yâd” veya “Yada” adı verilen bir taşın yağmur, kar yağdırmak veya rüzgar estirmek için kullanıldığı eski kaynaklarda yer almaktadır. Bu inancın zamanla İslami motiflerle zenginleştiğini ve günü-

müze ulaştığını söyleyebiliriz. “Yada” taşının kökenini Nuh Peygamberin duasına bağlayan kaynaklar da mevcuttur. Bu duaya ilişkin anlatı şöyledir;

“Nuh Peygamber Allah’a dua edip Yafes’e bir dua öğretmesini bu duayı okuyunca yağmur yağmasını niyaz etti. Allah onun duasını kabul etti. Yafes’e bir isim(dua) öğretti. Yafes bu ismi bir taş üzerine yazdı. İhtiyaten unutmaması için bu taşı boynuna astı. Bu isimle yağmur yağmasını istediği zaman yağmur gelirdi. Bu taşı suya vurursa bu su hastaya şifa verirdi. Bu taşta onun oğulları mirasçı oldular. Oğuz, Halluh(Karluk), Hazar ve benzerleri gibi onun nesli çoğaldı. Sonra bu taş sebebiyle nesli arasında anlaşmazlık çıktı. Bu taş Oğuzların elindeydi. Yafes’in oğulları “bir gün toplanıp kura çekelim, taş kime çıkarsa ona verelim” dediler. Bunun üzerine Oğuzlar aynı şekilde başka bir taş yaptılar. Bu ismi(duayı) onun üzerine de yazdılar. Oğuzların büyüğü bu sahte taşı boynuna astı. Kararlaştırılan gün gelince kura çektiler. Taş Halluhların hissesine düştü. Oğuzlar yaptıkları sahte taşı Halluhlara verdi. Esas taş yanlarında kaldı. Türklerin taşla yağmur istemeleri bu sebeptendir.”⁵

Anadolu’nun pek çok yerinde rastlanan ve yağmur dualarında yukarıda anlatılan inancın izleriyle paralel biçimde uygulanan yağmur duası için taş toplama uygulaması Ermenekte de eskiden beri sürdürülmektedir. Buna ilişkin anlatılar da vardır:

“Tabii hoca doasını eder gayri o çakıl sayılır, çuvala kaç bin olduğu yetmiş bin çakıl okunacak suya dökülür öte yana şuraya ondan sonra doasını yapalar gayri, doa etmeye başlar-kan, doa ederken yağmur yağdığını gördük değil mi? Çok, zor gaşdık...” (Başyayla).

Şükür Duası

Karaman’da genel olarak Şükür Duası geleneği adı altında bir uygulama söz konusu değildir. Bu duanın her zaman yapılmadığı kaynak kişiler tarafından ifade edilmektedir. Bir kuraklık zamanında yağmur duası yapılmaya karar verildiği sıra yağmur yağarsa dua yine de yapılır; bu şekilde yapılanına şükür duası adı verilir.

“Şükür doası yapılır.... Bak biz yağmur doası yapacaz her şeyimizi hazırladık... Her malzememizi hazırladık sabahleyin yapacaz dediler ki, yağmur doasını yapmayalım şükür doası yapalım dediler. Fakat biz gene de yağmur doamızı Allahı gandırmayalım diyi biz gettik gene yağmur doamızı yaptık arkasından da şükür doası yapıldı... Tam işde her şeyimizi hazırladık yapacaz o gün başladı yağmur, iyi yağmur yağdı, çok yağmur yağdı dediler şükür doası yapalım yemeğimizi gene yaptık vatandaş gonu gomşu yedi şükür doası yaptık... Tamam işde dedim ya yemeğimizi yaptık gene canım, yemeğimizi yaptık....” (Yeşilde-re).

“Yapılır... Ona da bi doa yapılır, Allah’a yalvarın. Allahım afatından esirge yeter gayri neyise böyle, peygamberimiz bile yapmış onu... Şükür duası işde... Şükür duası, peygamberimiz bile yapmış onu...” (Kâzımkarabekir).

Kadınların Yaptığı Yağmur Duası

Karaman’da genel olarak yağmurun yağmasına sağlamak amacıyla yapılan pek çok uygulama olduğunu söylemek mümkündür. Yağmur duası da bunların en başında gel-

⁵ Yaşar ÇORUHLU; Türk Mitolojisinin Anahatları. Kabalıcı Yayınevi, 2000, İstanbul.s.46

mektedir. Yörede gerçekleştirilen yağmur dualarında olsun diğer işlemlerde olsun kadınların yer almadığı zamanlar olmuştur; bunun yanı sıra daha arka planda kaldıkları da söylenebilir. Yağmur dualarına sonradan dâhil olmaya başlayan kadınlar dua sırasında ayrı bir yerde bulunmuştur. Çok yaygın olmamakla birlikte, yağmur yağmadığı zamanlarda, kadınların kendi aralarında toplanarak çocukları da dâhil ederek dua okurlar, bu gelenek günümüzde de devam etmektedir (Kâzımkarabekir).

Yağmur Gelini

Anadolu'nun hemen her yerinde yapılan yağmur dualarında her zaman çocukların da duaya katılmaları sağlanır, buna önem verilir. Bunun sebebi çocukların günahsız ve masum olmaları nedeniyle dualarının mutlaka kabul olacağına duyulan inançtır. Ancak bunun yanı sıra sadece çocukların katılımıyla gerçekleştirilen kimi oyunumsu törenler de vardır. Bunlar “yağmur gelini”, “kepçe kadın”, “çömçe gelin”, “kepçecik”, “göde göde gibi isimler alır.

Karaman ilinin bazı yerlerinde de yağmur yağmasını sağlamaya yönelik olarak çocuklar tarafından yapılan böylesi törenlerin gelenekte yer aldığını görmekteyiz. Çocukların yaptığı bu törenler Anadolu genelinde olduğu gibi “yağmur gelini”(Kâzımkarabekir), (Yeşildere) adı verilir. Henüz okul çağında olan çocuklar bir araya getirilir ve köydeki tüm evleri dolaşmaları sağlanır. Çocuklardan birinin elinde önceden hazırlanmış bir tür bebek(bir değneğin giydirilmesiyle) bulunur. Bu bebekle birlikte dolaşmaya çıkan çocuklar aynı zamanda törenin kendine has sözlerini hep bir ağızdan söyler;

“Yağmur gelini yağ isder
Çömçe çömçe bal isder”

Köyde dolaşılan tüm evlerden yağ, un, bulgur, yumurta vb yiyecek maddeleri toplanır. Toplanan malzemelerle kadınlar tarafından yemek hazırlanır ve çocuklar hep birlikte yemek yer. Buna ilişkin kaynak kişi anlatısı şöyledir;

“Burada çocuklar yapar... misal bi cekede gorkuluk düzer gibi düzüyollar yağmur geldi yağ isder çömçe çömçe bal isder diye çocuklar ev ev dolaşır, kimi un verir, kimi bulgur verir, kimi yumurta verir, kimi yağ verir, bi şeyler toplarlar o mahallenin bayanları ikinci bir gün onların tapladıklarını bi yemek yapıverir çağırır o çocukların hepsini... yemek yedirir... yağmur gelini...he he yağmur gelini, çocuklar yağmur gelini oynuyor veya yağmur gelini yapıyor...”(Yeşildere).

Çocuklar tarafından yapılan bir başka dua türü ise, esas yağmur duasından birkaç gün önce önlerinde bir hoca bulunmak suretiyle çocukların evleri dolaşması biçiminde olabirdi(Kâzımkarabekir).

Yağmur Yağdırmak İçin Yapılan Diğer Uygulamalar

Anadolu'nun hemen her yerinde ana hatlarıyla birbirine benzeyen yağmur dualarının yapıldığını söylemek mümkündür. Genel anlayış yağmur yağmasını sağlamak amacıyla dua etmek gerektiği biçimindedir. Ancak bazıları yağmur duasını desteklemek amaçlı duaya benzer olmak üzere, bazıları ise büyüsel içerikli bazı işlemler olabilmektedir.

Karaman'da da genel yapıya uygun olarak yağmur duaları yapılmakla birlikte, yine yağmur yağdırmak amacıyla bazı dinsel-büyüsel işlemlere başvurulduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir;

- Yağmur duasına çıkmadan önce mutlaka yetmiş bin taş okunur ve etrafta bulunan bir suya bırakılır(Başyayla), bu işlem camide hocanın önderliğinde yapılır(Yeşildere).
- Yılan öldürülmeye çalışılır, daha tam ölmemişken yakılır(Yeşildere), yılan yakma işi çobanlar tarafından yapılır(Kâzımkarabekir).
- Bir at kafası alınır ve üzerine hocalar tarafından bazı ayetler yazılarak bir suya bırakılır(Yeşildere), (Kâzımkarabekir).
- Hıristiyan mezarlığından bir kafatası alınarak köy çeşmesinde ıslatılır (Kâzımkarabekir).
- Ambarında buğdayı olanlar dereye götürülerek ıslatılır(Yeşildere), anasının ilk oğlu köy çeşmesine ıslatılır(Kâzımkarabekir), hocanın ayakkabısı dereye atılır(Yeşildere).
- Kış sürüsü için çoban tutulduğu zaman, güzün yağmur yağması için çobanın değneğini köy çeşmesinde ıslatması istenir(Kâzımkarabekir).

Dolu Kesme

Bir hava olayı olan dolu, yağmur damlalarının geçirdiği birtakım olaylar neticesinde sıvı olarak değil katı olarak yani donmuş bir şekilde yere düşmesidir. Bulutlardaki yağmur damlacıkları donar ve bu damlacıkların katı haldeki kazandıkları hacim bulutlarda tutunmalarına engel olur. Böylece bulutlarda tutunma şansı bulamayan dolu taneleri, yerçekiminin de etkisiyle yeryüzüne serbest ve hızlı bir şekilde inmektedir. Donmuş olan ve çeşitli büyüklüklerde olan dolu taneleri, yeryüzüne düşme anında bir enerji kazanır ve bu enerji çevreye zarar verebilir.

Özellikle ilkbahar aylarında yoğun olarak görülen dolu yağışının ekili alanlara vereceği zarardan korunmak amacıyla birtakım tedbirler alınabilir. Karaman'da da ekili dikili alanları doludan korumak amacıyla alınan diğer tedbirlerin yanı sıra geçmişte kimi büyüsel işlemlere başvurulduğu görülmektedir. Dolu tanesinin ağızda çiğnenmesi, bir bıçak alınarak kesilmesi bunlardan birkaçıdır(Yeşildere), (Kâzımkarabekir).

III. MEVSİMLİK KUTLAMALAR

Koç Katımı

Koç katımı, Anadolu genelinde kışın kısa sürdüğü, baharın erken geldiği yerlerde güz başlarında; baharın geç geldiği yerlerde ise güz sonlarında yapılan bir mevsimlik törendir. Buna göre Koç katımının yapıldığı tarih aralığı 1 Ekim-20 Kasım olarak belirlenebilir. Koç katımının yapılacağı tarihten bir-bir buçuk ay öncesinden itibaren koçlar sürüden ayrılır. Anadolu'nun bazı yerlerinde koç katımı gününde, katım yapılan yerlerde tam bir bayram havası eser.

Karaman'da koç katımı geleneğinin eskiden beri varolduğu görülmektedir. Hemen her yerde koç katımı tarihinin 23 Ekim olduğu belirtilmiştir(Yeşildere), (Ermenek/ Kazancı Beldesi), (Kâzımkarabekir). Bu tarihten elli gün kadar öncesinde koçlar sürüden ayrılmakta ve başka bir yerde besiyeye çekilmektedir. Koç katımı yapılmasının en temel

sebebi özellikle koyunu fazla olan kişilerin, koyunların yavrulama zamanını kış bitimine denk getirmek istemesidir (Ermenek/Kazancı), (Kâzımkarabekir).

Koç katımının yapıldığı yerlerde bu işlem için koyunların kınalandığı, boyandığı ve ondan sonra sürüye katıldığı anlatılmaktadır. Ancak yörenin tamamında bu işlemin tören ve eğlence boyutunun olmadığı, oldukça sade biçimde gerçekleştirildiği de ifade edilmektedir (Yeşildere).

Yılbaşı

Bir yıllık sürenin bitişi ve yeni bir yılın gelmesi tüm toplumlarda eskiden beri kutlanması gereken bir durum olarak görülmüş ve bu sebeple farklı yılbaşı kutlama gelenekleri ortaya çıkmıştır. Bu gelenekler aynı zamanda yeni bir yılın sağlık, mutluluk ve bolluk içerisinde geçmesini sağlamaya yönelik kimi işlemleri de kapsamaktadır.

Karaman ili genelinde de eskiden beri varolan bir yılbaşı geleneği olduğu kaynak kişi anlatımlarında görülmektedir. Yörede Rumi takvime göre kışın yarlandığı zamana rastlayan, miladi takvime göre Ocak ayının ortalarında veya üçüncü haftasında erkeklerin katılımıyla gerçekleştirilen saya törenlerini bu anlamda bir yılbaşı kutlaması kalıntısı gibi görmek mümkündür:

“Bizim şimdi her evde baca olurdu ya o bacalarda çocuklar gece toplanırdı sekiz on çocuk bi yere sekiz on çocuk bi yere şöyle gabak deriz bi şeye bi ip bağlardı bacanın deliğinden sarkıdıllardı lülü diyi bağırıllardı damdan ondan sonra onun içine gayri bulgur, bulamaç, ekmek gadeyif gaymak yağını bakla börek ne varsa gatarsın yallah götürürler oraya, para veren de para gatardı gayri bunlar toplanır ferfenene diyelim... He yemek yapardı. On sekizine bu... Hı hı lülü saya diyeriz, saya yirmi sekizinde...” (Başayla).

Her yıl miladi takvime göre 31 Aralık tarihinde de ayrıca toplanılarak ve geleneksel bir yemek olan arabaşının yapılarak eğlenceli bir biçimde yılbaşı gününün geçirildiği bilinmektedir. Televizyondaki yılbaşı eğlencelerinin izlenmesi, şans oyunlarının oynanması ise yılbaşına özgü geleneğin değişimini işaret etmektedir.

“Yapardık herkes gücüne göre mesela kimisi gücü yerinde olur... kimisinin gücü normal olur horoz keser, arabaşını biliyorsun... Böğün yılbaşı diye börek yaparsın, arabaşı yaparsın... Yanında tatlısı olur toplanıllar bi-iki aile mesela o televizyonda TRT nin eğlencelerini izlerler, yer-içeller, kimisi içgi içer, parası olan da gumar oynar, yılbaşında şans dener... Hısım akrabanla yiyip içip... Yalnız şunu deler inşallah bu yıl geçmiş yıldan daha iyi olsun deler... Hayırlı olsun deler...” (Ermenek/Kazancı).

Saya Gezme

Çoban bayramlarından birisi olan ve koç katımı yapıldıktan yüz gün sonra gerçekleştirilen bu kutlama Anadolu genelinde “saya”, “koyun-yüzü”, “davar yüzü” gibi adlar alabilmektedir⁶. Anadolu genelinde koç katımından itibaren yüz gün geçtikten sonra yapılan bu tören, yavruların tam bu sırada anne karnında tüylenmeye başladığı düşünüldüğünden kutlanmakta ve bu yüzden “koyun yüzü” veya “davar yüzü” gibi adlarla anılmaktadır.

⁶ Pertev Naili BORATAV: Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru. S.213. Gerçek Yayınevi, İstanbul.1993.

Ekim ayının son haftasında koç katımının yapıldığı düşünülürse bu törenin tarihi aşağı yukarı Ocak ayının üçüncü haftası(zemherinin ortası) olmaktadır.

Saya gezmede törenler üç aşamalı olarak yapılır. İlk aşamada “dede oyunu”, “şişman oyunu” gibi büyüsel nitelikteki seyirlik oyunlar sergilenir. İkinci aşamada seyirciler, oyuncular ve çobanlar çalgılar, türküler eşliğinde evleri dolaşmaya başlarlar ve evlerden yiyecekler, hediyeler toplarlar. Üçüncü aşamada ise toplanan yiyeceklerin hazırlanarak birlikte yenmesi ve çobanların hediyeleri paylaşması gelir. Burada oynanan seyirlik oyunlardaki motifler kışın kovulmasını ve baharın gelmesini simgeler durumdadır.⁷

Karaman’da yöresel olarak bu törene “saya”(Ermenek/Kazancı), (Başayla), (Sariveli-ler), (Yeşildere) veya “lülü”(Başayla) adı verilmektedir. Yörede saya gezme töreninin kimi zaman koç katımıyla ilişkilendirildiği kimi zaman da koç katımından bağımsız olarak yapıldığı görülmektedir:

“Goç katımından yüz gün sonra guzular yüze yetdi guzuların tüyü bitdi derler. O zaman çoban bi sürünün gaç tane ağası varsa hepsi bir olular çoban dâhil her gün bir ağanın evine gideler aşam yemeğini orda yeller. Yemekden sonra gayri o vardığı evin sahibinin neye gücü yeterse bir aveyit, iki aveyit veya başka bir şey sayalık olarakdan verir çobana... Sayalık olarakdan yani karşılıksız verir...”(Yeşildere).

“Sayayı da şindi, neydi ayın... İşde davarın yüzü bitdiğinde... Onuncu ayın onunda çoban giderdik onu yüz güne doldurduk muydu ya sayaya giderdik... Gezerdik... Davarın yüzü bitdi, guzunun tüyü bitdi, saya saya sallıbey, saya geldi duydun mu, selam verdi aldın mı, işde viren aplanın bilmem şöyle oğlu olsun, virmeyen aplanın kel başlı gızı olsun sayılırdı böyle, yani sayacılar çanları dakallardı buralarına oynallardı cangır cungur işde saya oydu o zaman, şindi saya da galkdı... Çobanlar yapıyollardı... Çocuklar gidelerdi buğday toplarlardı... On ikinci ayın onuna filan mı, aman birinci ayın onuna filan mı denk gelirdi...”(Kâzımkarabekir).

Bazı yerlerde ise yine aynı tarihlerde yapılan törenlere “kış yarısı” adı verilmektedir ki, bunun anlamı da Zemherinin sonuna gelinmiş olduğundan, artık kışın azalmasından duyulan sevince karşılık olan törenlerdir. Aynı zamanda bir nevi yılbaşı kutlaması anlamında düşünülmesi gereken bir törendir. Karaman’ın bazı yerlerinde adı saya olarak geçse de bu anlamda törenler yapıldığı da görülmektedir.

“...bu saya böyle olur, zemherinin tam yirmi sekizinde olur...Goyun geçilerinden bi alakası yok ta evelden gelen bu saya... Bi eğlence, bi gelenek her sene olur... Eğlence yani şindi zemherinin de heralda çıkmasına delalet mi onu da bilmiyorum, tam yirmi sekiz günü doldurdu mu saya oluyor. Bu cumartesine denk geli cumaya denk geli, pazara denk geli, aslında cumartesi pazara denk gelirse iyi olur...”(Ermenek/Kazancı).

“Onlara saya deler, lülü deler zemheride, zemherinin girdiğinde on sekizine... Lülü lülü... saya... eğlence... atalardan... Bunun icat olmasında bi sebep vardır ufak yollu aslı var yok uydurma bi şeyse de... Üç yüz senelik bi mesele bizim gonuşduğumuz ya...”(Başayla).

⁷ Aslıhan ÜNLÜ: Türk Tiyatrosunun Artropolojisi. Aşına Kitaplar, Ankara 2006, s.67.

Saya gezme törenleri ister koç katımından yüz gün geçtikten sonra olsun ister bir yıl-baş eğlencesi biçiminde olsun ana hatlarıyla Karaman'ın farklı yerlerinde benzer şekilde gerçekleşmektedir. Erkekler tarafından düzenlenen bu törenin hazırlanmasında belirli bir yaşa gelmiş erkekler görev alırken, genç yaşlı tüm erkeklerin hatta erkek çocukların katılımıyla gerçekleştirildiği kaynak kişilerce ifade edilmektedir(Ermenek/Kazancı), (Sarıveliler), (Kâzımkarabekir);

“Saya bizde ocak ayının sonuna doğru oynanır, o çok eskiden beri Sarıveliler’de yapılan bi şey, eee belirli mahallenin gençleri toparlanır altı-yedi yaşından yukardan böyle on beş-yirmi yaşına kadar askerliğini yapmış olanlar da olur, bizim buralarda işte koyunlarda kullanılan çanlar var onları alırlar, birisinin elinde bi yağ govası olur, birisinin elinde bi un çuvalı olur, bu artık yüzlerini filan kömürle, boyayla filan değil de kömürle böyle renk değişikliği yaparlar. Birisi eline bi plastik bidon alır, birisi gaşıkla çatal alır evin gapısını çalarlar, o kış ayında oluyor, kapıyı çalarlar, işte sayacı geldi diye orda birisi çalar oynar bi eğlence tertiplerler...”(Sarıveliler).

Bu tören için bir oyunun sergilenmesi gerekir ve oyuncular seçilir. Oyuncu erkekler kılık değiştirmek ve maske takmak suretiyle oyuna hazırlanırlar. Bu oyunlarda kimi zaman bir gelin damat, kimi zaman şeytan, deve ve arap rolleri görmek mümkündür. Oyuncular ve sayacılar toplanarak müzisyenlerin eşliğinde köydeki evleri dolaşırlar ve yiyecek maddeleri toplarlar. Her gittikleri yerde bir köy seyirlik oyununu sergiler ve sayaya özgü tekerlemelerden söylerler. Bu törenler kimi zaman üç gün boyunca devam edebilir(Ermenek/Kazancı). Evlerden toparlanan yiyeceklerle yemek hazırlanır ve hep birlikte köy odasında yenir. Bu geleneğin zaman içinde büyük bir değişime uğramış olduğu bir kaynak kişi tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“...şimdi onlar kalkdı gıcıklaşdı, üç yaşındaki çocuk bi çanağı alıyor çıkıyor, kimisi gızıyor ordan kimisi eski adet diye seslenmiyor... Üç gece gezerdik... Üç gece çaldık oynardık... He bi-iki çocuk ya olurdu ya olmazdı büyüklerden olurdu...Oturaklı en azından yirmi yaşında olacak, yirmi beş yaşında olacak oturaklı kişiler yapacak bi gece olurdu, bi gece olurdu...Terbiyeli, dürüst oynayan, dürüst çalan olacak amma şimdi iki çocuk bi araya gelip çaldın mıydı tıngır tıngır...”(Ermenek/Kazancı).

Öte yandan saya geleneğinin eskiden beri çocuklar tarafından uygulandığına ilişkin kaynak kişi anlatıları da mevcuttur(Başyayla), (Yeşildere):

“Bir de çocuklar oynar bu sayayı, çocuklar da yağmur gelini oynar gibi oynallar gollarına çanları koyun çanlarını dakallar bütün şeyleri gezeler, evleri gezeler. Onlar da öte beri toplar.

*Saya saya sallım baya
Dört ayağını aldım daya
Saya geldi duydunuz mu
Selam verdim aldınız mı
Bay bayadan bayadan
Yılan akar gayadan
Dü dedim meledi*

*Önüne goydum yaladı
 Güğür güğür güğürdesin
 Güğürdeği doldurasın
 Ver ver diyen ablanın
 Altın başlı bir oğlu olsun
 Verme verme diyen ablamın
 Kel başlı bi gızı olsun diyi sayarakdan... (Yeşildere).*

Karaman'ın konuyla ilgili çalışma yapılan yerlerinde saya gezme töreninin koç katımıyla olan ilgisi kimi kaynak kişiler tarafından ifade edilmiş olsa da bunun zaman içinde unutulmuş olduğu ve bir yılbaşı eğlencesi olarak algılandığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Şehirlerin uzağında kalan küçük yerleşim birimlerinde yaşamını tarım ve hayvancılıkla sürdüren topluluklarda takvime bağlı olarak gerçekleşen iklim olaylarını bilmek, kısa veya uzun süreli olarak hava tahmini yapabilmek çok önemlidir. Bu gereklilik, halk takvimi ve meteorolojisi konusunda oldukça detaylı bir bilgi birikiminin oluşmasına sebep olmuştur. Her bir kuşak geçmişten gelen bu bilgi birikimini hem kullanmış hem de üzerine yenilerini eklemiştir. Uzun süreli deneyim ve gözlemlere dayalı olarak ortaya çıkan bu bilgilerin zaman içinde test edilerek belirli bir güvenilirlik düzeyine eriştiğini söylemek mümkündür. Günümüz koşullarında medya imkânlarıyla takvim bilgisinin ve meteorolojik tahminlerin kolayca ulaşılır olmasına karşın belirli bir kuşaktaki insanların, hala eski bilgi birikiminden faydalanmaya devam ettiği görülmektedir.

Karaman İli genelinde gerçekleştirdiğimiz bu konuya ilişkin alan araştırması sırasında köylerde yaşayan belirli bir yaşın üzerindeki kaynak kişilerin eski takvim bilgisine büyük ölçüde sahip oldukları ve meteorolojik uygulamalarda da yine eski bilgilere başvurdukları görülmektedir. Eski takvim olarak tabir edilen, Anadolu genelinde kullanılmış olan Rumi takvimidir. Bu takvime uygun olarak ortaya çıkan "hesaplı kış" veya "sayılı" olarak adlandırılan bölüm yörede iyi bilinmektedir. Bu hesaplı kış içerisinde yine olması beklenen belirli fırtınalı günler vardır. Bu fırtınalı soğuk günler Karaman genelinde "saygılı kışlar" biçiminde adlandırılır. Yöre takvimi içerisinde belirtilen Cemreler, Koca karı Soğukları(Berdelacuz), Mart Dokuzu, Dokuzun Dokuzu, April Beşi gibi soğuk günlere ilişkin anlatılar genel takvim bilgisine benzer biçimdedir. Beygirkıran kışı veya beygirkıran fırtınası olarak bilinen ve Mart ayının ikinci yarısından sonra olan fırtına ismi tamamen yöreye özgü bir işaretlemeyi anlatır. O mevsimde yaşanan gerçek bir olay üzerinden böyle bir adlandırma yapılmıştır. Miladi takvime göre 20-25 Nisan tarihleri arasında olan sitte-i sevir adı verilen fırtınalı günler de iyi bilinmekte ve sütlerin çok olduğu zaman olarak tarif edilmektedir.

Bir günlük sürenin bölümlerini saate bakmaksızın veya takvime başvurmaksızın bilmek ve bunlara ilişkin farklı yorumlar getirmek halk takvimlerinin en önemli yönlerinden birisidir. Karaman ve Ermenek yerel takviminde de bu anlamda bilgiler belirli yaşta-

ki kaynak kişiler tarafından bilinip anlatılmaktadır. Sabahın olması “tanyerinin ağarması” biçiminde adlandırılmaktadır. Sabah vaktine ilişkin en iyi tahminler “sabahyıldızı”nın çıkmasıyla yapılabilmektedir. Öğle ve ikindi vaktine ilişkin tahminlerin güneş-gölge ikilinden yola çıkılarak yapıldığı, öğle vaktinde gölgenin sıfırlandığı, ikindi vaktinde ise gölgenin iki katına çıktığı biçiminde tanımlar görülmektedir. Akşamın olması ise sabah vaktinde olduğu gibi “akşam yıldızı”nın çıkmasıyla tahmin edilmektedir. Günün vakitlerine kimi olumlu veya olumsuz anlamların yüklenmesi de söz konusu olmaktadır.

Yöre takviminde aylara ve günlere ilişkin farklı adlandırmaların oldukça zayıf olduğu görülmektedir. Günlere ilişkin en yaygın adlandırma Anadolu genelinde olduğu gibi Perşembe gününe Cuma akşamı denmesi biçimindedir. Cuma günü de yine yerel dilde “cumay” biçiminde söylenmektedir. Cuma günü en mübarek gün olarak bilinmekte ve yalnızca ibadetle geçirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Cuma ve Pazartesi günlerinde ağaç kesmenin bir insanı kesmekle eşdeğerde kötü bir iş olacağına inanılır. Ayrıca ağaç kesmemek gerektiğine inanılan bir de “son Çarşamba” günü vardır ki, bu yöreye özgü bir uygulama olarak dikkati çeker.

Yerel takvimin dönüm noktalarından birisi de, ülkemiz genelinde oldukça önem verilip 6 Mayıs tarihinde kutlanan Hıdrellez bayramıdır. Karaman genelinde ve Ermenekte eskiden beri kutlanan Hıdrellez bayramına ilişkin inanç ve uygulamalar Anadolu geneliyle benzerlikler taşımaktadır. Kaynak kişilerin anlatımından özellikle Karaman merkezde çocukluk dönemlerinde Hıdrellezin oldukça canlı bir biçimde kutlandığı görülmektedir. Günümüzde ise gerek Hızır gerekse Hıdrellez gününe ilişkin inanışların devam etmesine rağmen kutlama boyutunda herhangi bir etkinliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Son zamanlarda Hıdrellez günü veya takip eden zamanlar yağmur duasının yapılması için tercih edilen zamanlardır.

Anadolu’da küçükbaş hayvancılığın yoğun olduğu yerlerde görülen en önemli geleneklerden birisi de koç katımıdır. Koç katımı, dişi koyunların asıl önemli soğuk zamanları atlattuktan sonra bahar döneminde doğumlarını sağlamak ve böylece yeni çıkan otlardan yiyerek beslenmeleri ve soğuktan korunmaları amacıyla yapılır. Karaman ve Ermenekte de geçmişte doğacak yavruların soğuktan korunmaları amacıyla koçkatımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak koç katımı için herhangi bir tören veya eğlencenin yapılmadığı kaynak kişi anlatımlarında yer almaktadır.

Koç katımının ardından 100 gün veya belirli bir süre geçtikten sonra da bazı kutlama törenlerinin yapıldığı görülür ki, buna da koyunun yüzü veya davarın yüzü adı verilir. Koç katımının ardından 100 gün sonra yapılan törene Karaman yöresinde genel olarak “saya gezme” adı verilmektedir. Saya gezmenin geçmişten günümüze değişerek de olsa en iyi aktarılabilen geleneklerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Saya gezme törenleri halen kaynak kişilerin hafızasında canlı bir biçimde yer almaktadır. Saya gezme törenlerinin önceleri koç katımıyla ilişkilendirilerek yapılmasına karşın sonradan bir yeni yol kutlaması biçimine dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Çalışmamızın son bölümünde ele aldığımız konu ise, halk meteorolojisi uygulamaları ve hava durumunu değiştirmeye yönelik kimi uygulamalardır. İletişim araçlarının bu

kadar yaygın olmadığı veya insanların bu bilgilere ulaşmakta zorluk çektikleri dönemlerden itibaren kimi göksel cisimlere, hayvanlara veya bitkiler bakılarak hava tahminleri yapılmış; bu bilgiler büyük ölçüde doğruluk payına ulaşmış ve insanlar arasında hep kullanılagelmiştir. Karaman'da da özellikle belirli bir yaş üzerindeki kaynak kişiler tarafından hava tahminin yapıldığı veya yapılan tahminlere ilişkin bilgilerin korunduğu görülmektedir. Hava tahmininde bulutlardan, hayvanların durumundan ve en fazla da ay ve yıldızlardan yararlanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Hava durumunu değiştirmeye yönelik uygulamalar kapsamında ele alınabilecek yağmur duası geleneğinin Karaman yöresinde eskiden beri fazlasıyla önemsenmiş olduğunu görüyoruz. Yağmur dualarına önceleri kadınların katılması söz konusu olmazken, artık son zamanlarda ayrı bir yerde bulunmak koşuluyla yağmur dualarına kadınlar katılmaya başlamıştır. Yağmur dualarının eskiden beri en önemli aktörlerinden birisi de çocuklar olmuştur. Yörede eskiden beri yağmur dualarına çocuklar mutlaka götürülmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra eskiden çocukların ayrıca toplanarak ve evleri dolaşarak bir şeyler toplama bununla yemek yapılması biçiminde gerçekleşen "yağmur gelini" uygulaması da yöreye özgü uygulamalardan birisidir. Yağmur gelini uygulaması günümüzde tamamen kaynak kişilerin çocukluk anılarında kalmış durumdadır. Yağmur yağdırmak amacıyla yönelik olarak yapılan yağmur duaları artık yalnızca bir köyün katılımıyla olmayıp civar köylere de haber verilerek ve büyük organizasyonlar yapılarak gerçekleştirilmektedir. Gelenekte yeri olmamasına karşın yağmur duası için hazırlıkların yapıldığı sırada yağmur yağarsa, dua şükür duası biçiminde yapılabilmektedir. Karaman genelinde geçmişte yağmur duasının dışında yağmur yağdırmak için birçok dinsel-büyüsel işlemin yapıldığı görülmektedir. 70 bin tane taşın üzerine dua okunarak suya bırakılması, ayet yazılı at kafasının suya bırakılması, ceketlerin ve şağkaların ters giyilmesi gibi işlemler varolan durumu tersine çevirmek için yapılan sempatik büyü kapsamında değerlendirilebilecek uygulamalardır. Yağmur dualarına kuzulu koyunların götürülüp, kuzuların annelerinden ayrılarak meleştirilmesi, çocukların götürülerek mutlaka dua ettirilmesi dua ederek yağmur dilenirken aynı zamanda acınacak duruma dikket çekmek için yapılan uygulamalar durumundadır.

KAYNAKÇA:

BORATAV, Pertev Naili(1993): Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru. Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ERGİNER, Gürbüz(1984): Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÇORUHLU, Yaşar: Türk Mitolojisinin Anahatları. Kabalıcı Yayınevi, 2000, İstanbul.s.46

OCAK, Ahmet Yaşar: İslam Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2007.

ÜNLÜ, Aslihan: Türk Tiyatrosunun Artropolojisi. Aşına Kitaplar, Ankara 2006.

Karaman Kültür Envanteri 2005. T.C. Karaman Valiliği Yayınları. Anka Ajans.

Yıldızı Parlayan Kent Karaman. Karaman Valiliği Yayınları.Basım Altınarı Ofset.

ÇALIŞMANIN HAZIRLANMASINDA YARARLANILAN DİĞER KAYNAKLAR

Kaynak Kişiler:

Karaman Merkez:

Narin ACAR, 1942 Doğumlu, Okuryazar, Evli, Ev Hanımı

Ermenek/Kazancı Beldesi:

Süleyman ÖZKAN, 1943 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, Çiftçi.

Ayşe KOŞAR, 1946 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, Ev Hanımı.

Başyayla İlçesi:

Hasan AKAR, 1920 Doğumlu, Okuryazar değil, Dul, Çiftçi.

Ahmet PARLAK, 1922 Doğumlu, Okuryazar, Dul, Çiftçi.

Sarıveliler İlçesi:

Gülizar ERTAŞ, 1932 Doğumlu, Okuryazar değil, Evli, Ev Hanımı.

Yeşildere Beldesi:

Bayram Ali ACARUYGUN, 1943 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, Çiftçi

Şerife ULUDAĞ, 1932 Doğumlu, Okuryazar değil, Dul, Ev Hanımı.

Pakize ÖZYER, 1947 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, Ev Hanımı

Kâzımkarabekir İlçesi:

İmran KÖR, 1955 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli, Ev Hanımı.

Hasan KAYMAZ, 1927 Doğumlu, Okuryazar, Dul, Çiftçi

Kemal KAYMAZ, 1921 Doğumlu, İlkokul Mezunu, Dul, Çiftçi.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ARAŞTIRMA VE EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ HALK KÜLTÜRÜ BİLGİ VE BELGE MERKEZİ BELGELERİ

SES KAYITLARI:

MD2008.0003

MD2008.0004

MD2008.0005

MD2008.0007

MD2008.0008

MD2008.0009

MD2008.0010

MD2008.0012

MD2008.0013

YAZILI BELGELER:

YB20008.0205

YB20008.0206

YB20008.0207

YB20008.0209

YB20008.0210

YB20008.0211

YB20008.0212

YB20008.0214

YB20008.0215

SARIVELİLERLİ (ERMENEK) ÂŞIK MEHMET ÇETİN VE ŞİİRLERİ

Aziz AYVA*

GİRİŞ

Âşıklık geleneği, 16. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında düzenli bir şekilde üretilmeye başlar. Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya gelen Türk kavimleri sözlü geleneklerini de getirmişler ve bu yeni yurtlarında yeni bir hayat kurmuşlardır. Eski hayatlarıyla birlikte bu coğrafyanın unsurlarını harmanlamışlar ve Anadolu coğrafyasının kimliğini oluşturmuşlardır. Bu yeni coğrafyada vücut bulan değerlerimizden biri de âşıklık geleneğidir.

Türkistan coğrafyasında yaşayan kamlık-şamanlık-baksılık geleneğine dayanan âşıklık geleneğinin temsilcileri olan âşıklar da ozanlara dayanmaktadır. Eski yurtlarında çok çeşitli fonksiyonları üzerinde toplamış olan ozanlar Anadolu'da da bu rehberliklerini devam ettirmişler itibarlarını yüzyıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Türkistan coğrafyasında çok daha zengin bir görünüm arz eden ozanlık geleneği bu yeni coğrafyanın kültürel değerleriyle özdeşleşmiş ve gerek şekil yönüyle gerek muhteva yönüyle Anadolu Türk Saz Şiiri geleneğinin temellerinin atılmasına yol açmıştır. 16. yüzyıldan itibaren yüzlerce âşık yetişmiş, bu âşıkların şiirleri ve hikâyeleriyle gelenek tam anlamıyla oturmuştur. Bu âşıkların şanslı olanları cönkler ve sözlü gelenek sayesinde günümüze ulaşırken, saz şiiri tarihindeki yerlerini alırken onlar kadar şanslı olamayan yüzlerce belki binlerce saz ve söz erbabı âşık / şair de maalesef kendi küçük dünyaları içinde kalmıştır.

Âşıklık geleneği içerisinde Doğu Anadolu Bölgesi, Kars-Ardahan Bölgesi, Çukurova ve Orta Anadolu Bölgesi (özellikle Konya merkezli) önemli bir yere sahiptir. Toros coğrafyasının Akdeniz ve Orta Anadolu Bölgeleri arasında bir geçiş güzergâhı olması Konya-Karaman Bölgesi'nin de bu zenginlikten payını almasına sebep olmuştur.

17. yüzyılın şöhretli âşığı Âşık Ömer'in Hadimli olması, yine Karaca Oğlan'ın bu bölgeyle, bu coğrafyayla birlikte anılması hatta buralı olduğu ile ilgili güçlü kanıtların olması gibi sebepler Ermenek ve çevresinde geleneğin kökenlerinin çok eskiye dayandığına işaret etmektedir. Bu coğrafyadan yetişmiş halk şairlerinin, klasik tarzda yazan mutasavvıfların, dinî kimliğiyle öne çıkan âlimleri ve hatta modern şairlerin azımsanmayacak derecede fazla olması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Yöreden yapılan saha araştırmalarında ve derlemelerde Karaca Oğlan'ın, Fil Ahmed'in, vb. birçok halk şairinin şiirlerine rastlanmasının da tesadüfî değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu talih-siz âşıklardan birini bildirimizin konusu olarak seçmemiz 2016 yılındaki tanışıklığımıza

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

dayanmaktadır. Bölgeye yaptığımız bir ziyaret sırasında tanıdığımız Âşık Mehmet Çetin'in arı söyleyişi dikkatimizi çekmişti. Kendisiyle yaptığımız derleme ve söyleşiler neticesinde onu Konya basınında küçük bir yazıyla tanıtmış ve böylesi bir geniş toplantıda etraflıca tanıtacağımız zamanı bekliyorduk. Bu sempozyuma gecikmeli olarak başvurabilmiş, son anda katılma hakkı edebilmiş biri olarak hem kendi adıma hem de Mehmet Çetin adına kendimizi şanslı addediyorum.

Âşık Mehmet Çetin Kimdir?

Âşık Mehmet'i tanıtmaya aslında kitaptaki bilgiler yetersiz kalır. Onun her şiirini bir olaya bağlı söylediğini düşünürsek içli dünyasını anlamak için o olayların her birini de aslında bilmek hatta yaşamak gerekir. O da ancak Toros kültürünü, Toros insanının acısını bilmekle mümkündür. Kısa kronolojik bilgilerini verebiliriz ancak onun hayatı kesinlikle bunlara sığdırılamayacak kadar acılı, dertli ve kendi ifadesine göre roman bir hacmindedir.

01.02.1950 yılında Sarıveliler'in Ortaköy Mahallesi'nde doğmuştur. İlkokuldan sonra okuyamamıştır. Ailesinin buna gücü yoktur ve Âşık Mehmet'in omuzlarına büyük yükler yüklenecektir. Şair kimliğini daha ilkokul yıllarında keşfeder ve çizmesini unuttuğu eski bir ayakkabı ile okula gittiği için ayakları üşür ve bir şiir yazar. Belki de çizmesi yoktur. Şiirin bir dördlüğü şöyledir:

Çizmemi giyemedim ben,
Yoluma gidemedim ben,
Öyle bir derde düştüm ki,
Yârimi göremedim ben.

Babasının adı İshak, annesinin adı Ayşe'dir. On beş yaşında gurbete gider ve amelelik dahil her türlü işte çalışır. 1970 yılında askere alınır ve vatani görevini tamamlayıp dönünce yine hayat mücadelesine atılır. İzmir'de çalıştığı yıllarda Yılmaz İpek ve Ahmet Günday'dan saz dersleri alır.

Doğuştan kekemeliği bulunan âşığın türkü söylerken şiir okurken kekemeliği ortadan kalkmaktadır. 1973 yılında evlenir ve yedi çocuğu dünyaya gelir. Dört çocuğunun acısını hayattayken yaşayan Mehmet-Ayşe çiftinin bugün bir oğlu ve bir kızı vardır. Sıcak demircilikle geçimini sağlayan Âşık Mehmet Çetin atölyesinde yaptığı kazma, tahra, keser, balta, vb. tarım aletlerini çevre köylerde ve pazarlarda satarak ailesinin geçimini sağlamaktadır. Kekemeliği ile ilgili şöyle bir anısı vardır: Bir Cuma vakti hoca hutbeye çıkarken bir cesaretle hemen ezan okumaya başlar. Arkadaşları matrabazlık yapmak istediklerinden onun ezanda takılacağını düşünerek takip ederler ve Mehmet ÇETİN kusursuz bir şekilde ezanı bitirir. Arkadaşlarının durumu mahcubiyetle anlatmaları karşısında da âşığımız "Allah'ın işiyle şeytanın işinde takılmam, ben sizin gibi kişilerde takılırım." diyerek gülüşürler.

Bir demircinin yanında çıraklık yaparken ustasının onun yaptığı bir bıçağı beğenmeyecek atmasına içerleyen ve kızan Mehmet ÇETİN demirci olmayı aklına koyar ve hemen kendisinden küçük olan bir ustanın yanına giderek on gün içerisinde ondan mesleğin inceliklerini öğrenir. Bugün Demircinin Mustafa adındaki bu ustasını saygıyla hatırla-

maktadır. Onun karakol komutanına hitaben söylediği çok meşhur bir şiiri vardır ve bu şiirini Sarıveliler gezimizde de okumuştur. O şiirin de şöyle bir hikâyesi vardır: Ruhsatı, vizesi eski, bakımı yapılmamış her tarafı dökülen traktörünü jandarma çevirir ve kumandan ceza keseceğini söyler. İçinden bunlara bir şiir söylerse cezadan kurtulacağını geçirir ve aşağıdaki şiiri söyler. Ceza makbuzu elinde dinleyen kumandan “Haydi uğurlar olsun!” diyerek onu tamirciye gönderir:

Motor eski, fırsat (ruhsat) eski,
Ehliyet eski, şoför eski,
Askerler yolunu kesti,
Affet beni kumandanım.
Sırtımdaki eski gocuk,
Evde vardır on beş çocuk,
Kimi sakat kimi küçük,
Affet beni kumandanım.

Gözlerimden yaşlar taşar,
Taşar da dağlardan aşar,
Affedenler çokça yaşar,
Affet beni kumandanım

Motorumun vizesi yok,
İhtiyardır gezesi yok,
Sahibini üzesi yok,
Affet beni kumandanım.

Mehmedim ben böyle derim,
Gariplere Mevlâ Kerim,
Affedersen ben giderim,
Affet beni kumandanım.

Âşık Mehmet kekemedir. Günlük konuşmalarında bu rahatsızlığı belirgin şekilde görülürken türkü söylerken, ezan okurken kaybolur. Kekemeliğine dair şöyle demektedir: “Engellilere gülünmez sevgili gençler. Kendinizi onların yerine koyun. Benim de konuşma engelim var. Ben Allah’a şükrederim. Kimseyi kendinizden düşük görmeyin. O düşük gördüğünüz kişi, Allah’ın yanında çok yüksek derecesi vardır. *Konuşabilsem* adlı şiiri âşığımızın bu rahatsızlığı dolayısıyla kendisi için yazdığı bir şiirdir:

Susuz derelerden sular getirirdim,
Suyu olmayanlara sular götürürdüm,
İşi bitmeyene işler bitirirdim,
Bir konuşabilsem
...
Düşünürdüm bugün ilen yarını,
Doyururdum gariplerin kamını,
Âşık Mehmedim verirdim bütün malımı
Bir konuşabilsem

Âşık Mehmet toplumsal ve kültürel konulara da şiirlerinde yer vermiştir. Karaman'da düzenlenen Ahilik Kutlamaları'na davet edilir ve arkadaşlarıyla katılır. Oraya giderken de kendisinden bir şiir beklenmektedir. Bir gece önce on dakikada bir ahilik şiiri yazar ve törende bu şiiri okur, büyük beğeni kazanır:

Dükkânında demezen besmele,
İşlerine yaparsan hile,
Haram yersen bile bile,
Sen ahi olamazsın

...

Haramdan çekmezsen elini,
Mecliste tutmazsan dilini,
Bu hâlin bükür belini,
Sen ahi olamazsın. (Çetin, 2016: 23)

Âşık Mehmet'in üslûbunda dikkatimizi çeken unsurlardan biri de mizahtır. Kara mizahtan ziyade hayatın normal akışı içerisinde insan tekinin başına gelebileceği gündelik gülünç hikâyeler âşığımızın dikkatini çekmiş ve bu olaylara şiirler düzmekten kendini alamamıştır. Bu tür şiirleriyle ilgili âşığımız kendi ifadeleriyle şöyle demektedir: "1978 yılında bir arkadaşıyla İzmir'in Güzelbahçe Yekli köyüne çalışmaya giderler. İşinde çalıştıkları adamın evinde kalmaktadırlar. Yeni yapılmış evin de âşığımızın ifadesiyle lavobası yoktur. Gece yarısı arkadaşının lavoba sorması üzerine ev sahibi labova ihtiyacını gidermesi için onu bahçede kireç söndürdükleri çukura yönlendirir.

Âşığın arkadaşının 10-15 dakika içinde bembeyaz bir şekilde geri dönmelerinden durum anlaşmıştır ama kimse bir şey soramamaktadır. Herkesi bir gülmek almış, bir tek Âşık Mehmet kendini tutmaktadır. O arkadaşı âşık madem sen de gül de hepimiz gülelim der ve âşığımız hem güler hem de beş dörtlükte oluşan mizahî şu şiirini söyler.

Hüseyin düştü çukura,
Ağlar mısın, güler misin!
İş kalmadı fakire,
Ağlar mısın, güler misin!

...

Hüseyin'in kolu kırık,
Koluna sardık sarık,
Bir baktık kafa yarık,
Ağlar mısın, güler misin!

Âşık Mehmet Torosların bağrında kalmış bir garip âşıktır. Yörede **Ağlayan Âşık** olarak tanınmaktadır. Özellikle Ortaköy, Sarıveliler çevresinde küçük toplantıların şenliklerinin okul çocuklarının davetlerinin vazgeçilmez misafiridir. Güler yüzlü ve dost canlısı bir mizaca sahiptir. Kendi işinde ailesinin iâşesinde ömrünü geçirmektedir. Şiirlerinde hep bir acı, hep bir sızı hissedilir. Köyüne ve gençliğine olan düşkünlüğü hissedilmektedir. Toros yaylalarının kokusu onun şiirlerine âdeta sinmiş gidiştir.

Âşık Mehmet, bir usta görmemiştir. Herhangi bir âşık meclisinde bulunmamıştır. Dört çocuğunu kaybetmesi onu saza da küstürmüş şiirlerini de sazsız yazıp söylemeye başlamıştır. Genellikle 7, 8 ve 11'li hece ölçüsüyle şiirlerini yazan âşığımızın şiirlerinde teknik

kusurlar oldukça fazladır. Özellikle kafiye ve hece kusurları göze batmaktadır. Bu teknik kusurlar arı duru Türkçesi ve mahallî söyleyişleri arasında kaybolmaktadır. Bu onun geleneği bilmemesi, sazlı sözlü ortamlara girmemesiyle açıklanabilir. Orijinal deyişleri teknik kusurların gölgesinde kaybolmuş gibidir.

Âşık Mehmet'in şiirleri ne yazık ki tam manasıyla işlenip değerlendirilememiştir. Karaman, Konya ve başka yerlerden gelen üniversite öğrencileri zaman zaman kendisinden derleme çalışmaları yapmışlardır. Onun zaman zaman bölgede tertiplenen törenlerde şiirler okuduğunu yörede bilmeyen yoktur. Bu törenleri haber yapan mahallî medya zaman zaman Âşık Mehmet'e de yer ayırmışlardır. Karaman'dan gelen bir kişinin âşığı-mızın şiirlerini kitap yapacağını söyleyerek alıp gittiğini ve bir daha da gelmediğini âşığımız söylemektedir.

Bununla birlikte Sarıveliler Belediye Başkanı Hayri Samur'un yardımları ve rehberliğinde âşığımızın şiirleri *Ağlayan Âşık / Ağlayan Âşık Mehmet Çetin* (2016) adlı bir kitapta toplanmıştır. Hem dizgi, hem imlâ, hem de uzmanlık anlamında profesyonellikten son derece uzak hazırlanmış kitapta birçok yanlışlık hemen göze çarpmaktadır. Amatör bir şekilde hazırlanmış kitap âşığımızın şairliği ve âşıklığı adına en büyük tesellisi olmuştur. Şiirler gelişigüzel bir sıralamayla verilmiş, bazı şiirlerin hikâyeleri de yazılmıştır.

Âşık Mehmet'e uzun ömürler dilerken onun şiirlerinden seçtiğim üç örneği aşağıda veriyorum:

AĞLAMA ANA!

Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!
Cennet köşkünden verdiler bana,
Bu müjdemî duyur cihana,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Gözünde yaş olmasın, başın dik olsun,
Vatan hainleri Allah'tan bulsun,
Bütün Türkiyem'in başı sağ olsun
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Yırtık resmime bakıp ağlama,
Ağlayıp da ciğerini dağlama,
Canım feda olsun vatan uğruna,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Küçük yavrularım bekler yolunu,
Allah şehit yapar sevdiği kulunu,
Cennette görürsün ana oğlunu,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Ben şehit olayım siz görün huzur,
Dünyada kalmasın terör muzuur,
Vatan için Türk askeri ölüme hazır,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Barış dediler silah yığdılar,
Askere polise pusu kurdular,
Çor çocuk demeden cana kıydılar,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana!

Yoktur bunların imanı, dini,
Mesken tutmuşlar dağlarda ini,
Ağlayan Aşığım vurdular beni,
Oğlun şehit olmuş diye ağlama ana! (Arşivimizden)

GEL BU ATEŞİ SÖNDÜR SEVDİĞİM

İlk bakışında huri sandım,
Senin derdinden dermansız kaldım,
Kül olup ateşinde yandım,
Gel bu ateşi söndür sevdiğim,

Bahar gelmeyince karlar erimez,
Özledim yarimi yarim görünmez,
Yâr ateşi gizli olur bilinmez,
Gel bu ateşi söndür sevdiğim.

Murada ermezsem gözyaşım akar,
Yaşın akışına el âlem bakar,
Âşkın ateşi dağları yakar,
Gel bu ateşi söndür sevdiğim.

Derdimden neyleyim, kaldım arada,
Aşk ateşi geçmez, yalnız burada,
Kan akarkalbimdeki yarada,
Gel bu ateşi söndür söndür sevdiğim. (Çetin, 2016: 131)

NEDEN ÇALMAN SAZIM

Neden çalman sazım telin mi yoktur?
Yoksa benim gibi yarin mi yoktur,
Ben vururum mızrabı, sen de susarsın,
Garip bülbül gibi dilin mi yoktur?

Sazım sana alayım altından perde,
Söyle bana sazım sevdiğim nerde,
Yârimi bulamazsam düşerim derde,
Yoksa benim gibi elin mi yoktur?

Gizli sırlarımı sana söyledim,
Sen seslenirdin ben de dinlerdim,
Sen olmazsan ben neyledim,
Yoksa benim gibi hâlin mi yoktur?

Sen çalmazsan bağırma taşlar basayım,
Âşık Mehmedim sensiz nasıl yaşayım,
İstersen seni gül dalına asayım,
Yoksa benim gibi gülün mü yoktur. (Çetin, 2016: 162)

KAYNAKLAR

- ÇETİN, Mehmet (2016), Ağlayan Âşık / Ağlayan Âşık Mehmet, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 168 s.
- AYVA, Aziz (2016), “Sarvelilerli (Ermenek) Âşık Mehmet ve Şiirleri”, Memleket Dergi, S. 111, Nisan, s. 32-34.

MUSTAFA BARÇIN VE MEMLEKET SEVGİSİ

Azmi BİLGİN*

Mustafa Barçın, Ermenek ve Sarıveliler'de özellikle okul yaptırmak ve talebe okutmak için çok büyük zaman ve emek harcayan önemli şahsiyetlerden birisidir. Gerek Ziraat Bankasında Müdür ve Müfettiş olarak çalışırken gerekse emekli olduktan sonra doğum yeri olan Sarıveliler ve kazası Ermenek'le irtibatını hiç kesmemiş, buralara giderek bu bölge insanının eğitimi için büyük gayret göstermiştir.

Mustafa Barçın, ilk faaliyetlerine 1968 yılının yazında Sarıveliler'e gelerek başladı. Buradan 20'den fazla talebeyi okutmak üzere Türkiye'nin çeşitli vilayetlerine gönderdi. Bu faaliyetlerini sonraki yıllarda sayı bu kadar çok olmasa da devam ettirdi. Sarıveliler ve çevre köylerinden ilkokulu bitip de okumak üzere belirlenen bu öğrenciler daha çok Niğde, Karaman, Antalya, Konya, Aydın, Mersin gibi çeşitli vilayetlere gönderilmiştir.

Mustafa Barçın, kışın İstanbul'da hayatını sürdürürken yazları en az üç ay Sarıveliler'e gider, her yaz tatilinde cami tamiri ya da İmam Hatip Okulu yaptırmak için yaşlı haliyle o faaliyetlere para, malzeme ya da işçi bulmak için çalışırdı.

Mustafa Barçın, önce Sarıveliler'de harap durum olan cami ve mescitlerin tamiriyle işe başlamıştır. Bunun için İstanbul, Ankara ve Konya'daki hemşerilerine mektuplar yazarak onlardan yardım talep etmiş ya da bizzat gidip maddi durumu yerinde olan hemşehrilerini dükkânlarında, iş yerlerinde ziyaret ederek bu cami ve mescitler için onların maddi ve manevi desteklerini almıştır. Daha sonraki yıllarda Ermenek İmam Hatip Okulunun yapılması için çalışmış, iş adamlarından, esnaflardan, hali vakti yerinde olan hemşerilerden okulun yapımı için destek istemiştir. Bugün Sarıveliler'de 1976 yılında okul için yaptırılan bina hastane olarak faaliyet gösterse de Mustafa Barçın adına 2012 yılında Sarıveliler ilçesinin bir İmam Hatip Orta Okulu açılmıştır.

Mustafa Barçın'ın kısaca hayat hikâyesi şöyledir:

1901 yılında bugün kaza olan Sarıveliler'in Ulu Cami Mahallesinde dünyaya gelen Mustafa Barçın, babası Mahmud Efendi'den çocukken dini bilgilerini öğrenmeye başladı ve yine babasından hafızlığını tamamladı. Tahsilini ilerletmek için 1919 yılında Konya'ya gitti, Konya Medresesine kaydoldu. Buradaki medrese eğitimini 1924 yılında tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih Medresesine kaydoldu. Medreseler, 1924'te Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne devredilip kanunun neşrinden on üç gün sonra kapatılınca, M. Barçın İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesine kaydoldu, bir yıl kadar devam ettikten sonra, buradan ayrılıp Yüksek Ticaret Mektebi'ne gitmeye karar

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

verdi. Yüksek Ticaret'ten mezun olduktan sonra Ziraat Bankasında müdür, murakıp ve müfettiş gibi çeşitli görevler üstlendi. Özellikle müfettişken uzun yıllar Türkiye'nin dört bir yanını görüp tanıma imkânı buldu. Buralarda Osmanlı döneminde yetişmiş âlim ve mutasavvıflarla tanıştı, onların sohbetlerine katıldı.

Konya'da Darülhilafe'de okurken zaman zaman Mevlana Türbesinde yapılan Mevlevî ayin-i şeriflerinde katıldı.

1923 yıllarında İstanbul'da eğitim görürken Mesnevi şarihlerinden, edebiyat tarihçisi, yazar ve şair Tahirülmevlevî'nin Fatih Caiinde okuttuğu *Mesnevi* derslerine iştirak etti. Onun çıkardığı *Mahfil* mecmuasının takipçisi oldu.

1957 yılında Millet Parisi'nden milletvekili adayı oldu. Bundan dolayı kısa bir süre sonra Ziraat Bankası müfettişliğinden emekliye sevk edildi.

11 Ekim 1951 tarihinde kurulan İlim Yayma Cemiyeti'nin faaliyetlerine ve toplantılarına düzenli olarak katıldı.

1960'lı yıllarda Sönmez Neşriyat'ın kurulması için çalışmalar yaptı.

Arapça ve Farsa bilen Mustafa Barçın Osmanlıca bazı eserleri sadeleştirerek günümüz Türkçesine aktardı. Zaman zaman çeşitli gazetelere yazılar yazdı.

Yayına hazırladığı eserler şunlardır:

1. Atf Tüzüner, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, İstanbul 1982, 3. baskı
2. Atf Tüzüner, *Siretünnebi sallallâhü aleyhi vesellem (Peygamberimizin Hâl ve Hareketleri)*, İstanbul 1973, 3. baskı
3. Ömer Ziyaeddin Dağıstani, *Zübdetü'l-Buhari Tercümesi*, İstanbul 1971

1968 yılında ikinci evliliğini yaptı, bu evlilikten Mehdi ve Mehdiye adlı iki çocuğu dünyaya geldi.

Mustafa Barçın 1994 yılında Eylül ayında okulların açıldığı gün vefat etti. Bu durum Merhum Ahmet Kabaklı'nın dikkatinden kaçmamış, köşe yazısını şöyle bitirmiştir: "*Bugün 94 yaşında bir okul yaptırmış ama bir türlü açtıramamış, fakat okulların açıldığı bugün ruhunu teslim etmiş bir çınarı rahmet-i Rahman'a uğurluyoruz.*"

Mustafa Barçın'ın Kısa Özgeçmişi

1901 yılında bugün kaza olan Sarıveliler'in Ulu Cami Mahallesi'nde dünyaya gelen Mustafa Barçın, babası Mahmud Efendi'den (d. 1281r./1865) çocukken dini bilgilerini öğrenmeye başladı, babasından, o yıllarda medreselerde ders kitaplarından olan Kafiye, Mülteka adı verilen eserleri okudu ve yine babasından hıfzını tamamladı. Beş yaşından itibaren dini ilimleri öğrenmeye başladı. Annesinin vefatı üzerine, babası Ermenek'e göç edince eğitimine orada devam etti, altı yıllık Ermenek Rüşdiyesini bitirdi.

Tahsilini ilerletmek için daha sonra da Konya'ya gitti (1919), Konya'da Darülhilafet-i laliyye Medresesinin İbtida-Dahil-Tali İkinci Kısmınının imtihanına girdi.

Üç yıl okuduktan sonra sınıf birincisi olarak diploma aldı. Daha sonra İstanbul Fatih'teki kısm-ı âlî olan Sahn Medresesine kaydoldu. Burada bir yıl okuduktan sonra medreseler, 1924'te Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne devredilip kanunun neşrinden on üç gün sonra kapatılınca, M. Barçın İstanbul Darülfünun İlahiyat Fakültesi-

ne kaydoldu, iki yarı yıl İlahiyata devam etti. Daha sonra İstanbul Ulum-ı Aliyye-i Ticariyye'ye girdi. Bu okulun Banka ve Sigorta Şubesinden mezun oldu.

Ermenek Birpınarı Mescidinde dört, Konya Aladağlı Medrese Mescidinde üç, İstanbul Şehzadebaşı İbdahimpaşa Medresesi üç-dört yıl müezzinlik ve imamlık yaptı.

Ziraat Bankası müfettişliğinden Emekli olduktan sonra da fahri vaiz olarak İstanbul'da bazı camilerde vaaz yapmış, resmi vaiz olmak için Milli Eğitim Bakanlığına, diplomasının hangi dini öğretime karşılık geldiğinin bildirilmesi için 29 Haziran 1975 tarihinde bir dilekçe vermiş, dilekçesine Talim ve Terbiye Dairesi Başkanı Rıza Kardeş'ten şöyle bir cevap almıştır:

“İstanbul Darülfünunu'nun İlahiyat Fakültesine mülga Sahn Medresesine naklen kaydedildiğiniz ve ikinci sömestr öğrencisi olduğunuzu gösteren 5 Eylül 1341[1925] tarih ve 530 sayılı vesikaya göre daha önce Darülhilafe Medresesinin İbtidaiyye-Dahil kısmını bitirdiğiniz anlaşıldığından İmam Hatip okullarının ikinci devresini bitirenler derecesinde öğrenim görmüş sayılırsınız. 3. Eylül 1975.”

Bu resmi kayıt bize Mustafa Barcın'ın dini tahsilini öğrenme imkânını vermektedir.

Konya'da bulunduğu yıllarda zaman zaman Mevlana Türbesinde yapılan Mevlevî ayin-i şeriflerine katıldı. Şeyh Hüsameddin Efendi'nin sabah namazlarından sonra yaptığı Lafza-i Celal zikirlerine iştirak etti. Babası Mahmud Efendi de Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinin yanındaki medresede 10 sene kadar eğitim görmüştü. M. Barcın, Konya'da medresede okurken Delibaşı isyanına şahit oldu (Ekim ayı başında 1920).

Konya'daki medrese eğitimini 1923 yılında tamamladıktan sonra, İstanbul'a giderek Fatih Medresesine kaydoldu. İstanbul'da babasının Konya'da okurken arkadaşı olan Ermenekli Saffet Hoca ile tanıştı. Saffet Hoca, Fatih Camisi dersiamlarından tanınmış bir âlimdi. Onun yardımıyla Şehzadebaşı Camisinin yanındaki medresede bir odada kalmaya ve caminin hizmetlerine yardımcı olmaya başladı.

İstanbul'da eğitim görürken Mesnevi şarihlerinden, edebiyat tarihçisi, yazar ve şair Tahirülmevlevî'nin Fatih Camisinde okuttuğu Mesnevi derslerine iştirak etti. Onun çıkarıldığı Mahfil mecmuasının takipçisi oldu.

Bu yıllarda Seyyid Abdülhakim Arvasi ile tanıştı. Onunla tanışması şöyle olmuştur:

Arvasi, Bayezid Camisine vaaza giderken Şehzadebaşındaki medreseye uğrar, abdest alırdı. Bir defasında M. Barcın, Arvasi'ye “Darülfünun'dan hocası İzmirli İsmail Hakkı'nın mehdi diye bir şey yok dediğini” nakleder ve bu husustaki fikrini sorar. Arvasi, mehdi hakkında 200 kadar hadis olduğu söyledikten sonra, bu konuda İbn Hacer el-Mekki el-Heytemî'nin el-Kavlü'l-muhtasar fi 'alâmâtî'l-Mehdî el-Muntazar adlı bir eser kaleme aldığını bildirir.

1925 yılında İlahiyat Fakültesi'ni bırakıp İstanbul Vilayetindeki Ulûm-ı Âliye-i Ticariyye Mektebi (Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi)'ne giden M. Barcın, 1927-28 ders yılında bu okuldan mezun oldu.

1929 yılında kooperatifçilik hakkında bilgi verilmek üzere Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinden Ankara'ya çeşitli kişiler çağrılır, bunlardan birisi de M. Barcın'dır. Kendisi Ankara'da kooperatifle ilgili on adet konferans verildiğini kaydetmiştir.

Ziraat Bankasını teftiş için 1931 yılında Ermenek'e geldi. Bu yıllarda ailesi Ankara'dadır, oğlu Yavuz'un hastalandığı bildirilir, bundan dolayı Ermenek'te fazla kalamadan, Ankara'ya geri döner. Karadeniz bölgesindeki kooperatifleri teftiş için görevlendirilir. Of, Sürmene, Giresun vb. yerlerdeki kooperatifleri denetler.

Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinde Ziraat Bankası müdürlüğü ve müfettişliği yapan M. Barcın, özellikle müfettişken uzun yıllar Türkiye'deki birçok vilayet ve kazayı görüp tanıma imkânı buldu.

Gittiği yerlerde mevkii icabı eline geçen imkânlarla bakımsız durumda olan camileri tamir ettirmeye, su ihtiyacı olan semtlere çeşme yaptırmaya çalıştı. Osmanlı döneminde yetişmiş âlim ve mutasavvıflarla tanıştı, onların sohbetlerine katıldı.

Antalya'da Ziraat Bankasında müdürken bir caminin minaresinin yapılması için faaliyete geçer. Bunu duyan hayırsever bin hanımefendi zinet takılarını getirerek minarenin yapımında harcanmak üzere bağışlar. Bunları anlatırken hayır için samimiyetle yola çıkana, Cenab-ı Hakk'ın çeşitli yollar açacağını söylerdi.

M. Barcın, Niğde'de banka müdürü iken, cami tamir ettirdiği için Niğdeli bir bakana şikâyet edildi, Ankara'ya çağrılarak sorgulandı. "Ben halkın ihtiyacına yardımcı oldum, sadece cami tamir ettirmedim, şu mahallelere de çeşme yaptırdım, halkın duasını aldım" diye cevap verince, Niğdeli bakan, kendisine bir miktar para vererek Niğde'de çocukluğunun geçtiği mahalleye de bir çeşme yaptırtmasını rica etmiştir.

Niğde'de iken Farsça muallimi, *Bostan* ve *Gülistan* mütercimi Hakkı Eroğlu ile tanışmış, ondan muhtemelen bastırmak üzere Farsça gramer çalışmasını, *Gülistan*'ın ikinci baskı için gözden geçirilmiş, Arap alfabesiyle yazılmış Türkçe çevirisini almış, fakat işlerinin yoğunluğundan olacak, bunları yayımlayamamış, bastıramamış. Ben üniversitede hoca olunca *Gülistan* çevirisini bana verdi, ben de Latin harflerine aktarıp yayınladım.

M. Barcın, 1939 yılında 26 Aralık'ı 27 Aralık'a bağlayan gece yarısından sonra Erzincan'da Ziraat Bankasında görev yaparken depremde Yavuz ve Yılmaz adında iki çocuğunu rahmet-i rahmana uğurlar.

Bankanın lojmanında kalırken meşhur Erzincan depremi olmuş. Çocuklar deprem olunca uyanmışlar, baba diye bağırılmışlar, fakat, M. Barcın'ın bulunduğu oda da yıkıldığı için, onlara yardım edememiş. Onları teselli etmeye çalışmış, birlikte kelime-i şehadet getirmişler. Kendisi ve hanımı enkazdan kurtarılır, fakat iki oğlu depremde vefat eder. M. Barcın, çocuklarını bizzat kendisi yıkamış, cenaze namazlarını kıldırmış, iki oğlunu Terzi Baba Mezarlığına defnetmiştir. Bu olayı anlatırken çoğu zaman gözyaşlarını tutamadığı ve: "Allah'ım aklıma mukayyet ol!" diye Cenab-ı Hakk'a niyaz ettiği söylenir.

Bu olaydan sonra yine Ziraat Bankasındaki görevini sürdürdü. 1948-1949 yılında Antalya'da Ziraat Bankasında müdür olarak görev yaptı; orada Ziraat Bankası için önce bir arsa almış, buraya 3 katlı yeni bir Ziraat Bankası binası yaptırmıştır. Bu binanın temelini harç koyarken fotoğrafı bulunmaktadır. Yine bu yıllarda bankanın kredisıyla çiftçileri traktör sahibi yapmıştır.

11 Ekim 1951 tarihinde kurulan İlim Yayma Cemiyeti'nin faaliyetlerine ve toplantılarına düzenli olarak katıldı.

1954 yılında Millet Partisi'nden Konya'dan milletvekili adayı oldu. Ancak kazanamadı, kısa bir süre sonra Ziraat Bankası müfettişliğinden emekliye sevk edildi.

1960'lı yıllarda Sönmez Neşriyat'ın kurulması için çalıştı, çevresinde bulunanlara bu şirketten hisse almalarını tavsiye etti.

Arapça ve Farsça bilen Mustafa Barcın Osmanlıca bazı eserleri sadeleştirerek günümüz Türkçesine aktardı. Ara sıra gazetelere yazılar da yazdı.

Yayına hazırladığı eserler şunlardır:

1. A. Atıf Tüzüner, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâlî*, İstanbul 1973, 1. baskı; 1982, 3. baskı.

Bu mealin yayınında TAKRİZ başlığı ile kısa bir yazı kaleme alan M. Barcın mealin müellifini kısaca şöyle tanıtır:

“Üstadımız merhum müellif Abdullah Âtf Tüzüneri 1921'de Konya Darülhilafesinde, kendi eseri *Lübbü'l-krâe*'den imtihan verirken tınmışım. Kendileri salih, mütteki, halûk, ilmi ile âmil, emsali zor bulunur, halim selim bir İslam-Türk âlimi idi...”

2. A. Atıf Tüzüner, *Siretünnebi sallallâhü aleyhi vesellem* (Peygamberimizin Hâl ve Hareketleri), İstanbul 1973, 3. baskı

Bu eserin sonuna TAKRİZ başlığı ile bir buçuk sayfalık bir yazı kaleme alan M. Barcın'ın burada da özetle şunları ifade etmiştir:

“Anadolu'muzun hemen ortasında, mühim geçit yolları üzerinde kurulan ve Müslüman Selçuk Devletinin hükümet merkezi olan Konya'da o zamandan bu yana, sağlam itikatlı ve bildiğiyle amel eden bilginler, sofiler yetişmiştir.

Konya'nın son devirde yetiştirdiği –ki bunlardan sağ olanları 1919-24 yıllarında orada talebe iken görmüştüm- âlimlerinden biri ve belki de birincisi, şu elinizdeki kitabın müellifi Abdullah Âtf Tüzüner'dir.”

...

Takriz yazısının sonunu şöyle bitirmektedir:

“Kitabı günümüz diline naklederken ve matbaa tashihlerinde birçok defa okudum, okudukça feyz aldım, İslam tarihine ve Peygamberin tavrı, hareket ve davranışlarına merakım arttı, ilgili eserleri okuyup inceledim.

Faydalı her ilmi tahsil etmenin, bütün (kadın-erkek) Müslümanlara farz olduğuna inandığımızdan; her Müslümanın, Peygamberini ve dinini iyi öğrenmesi için böyle kısa ve özlü bir eseri daima elde bulundurmasını ve ailesini fertlerine okutmasını, anlatmasını farz sayarım.

Son olarak, bütün Müslümanlara hatta bütün insanlara böyle eserler okutmasını ve onları Peygamberin üstün ahlakı ile ahlaklandırmasını Yüce Mevla'dan niyaz ederim.”

3. Ömer Ziyaeddin Dağüstani, *Zübdetü'l-Buhari Tercümesi*, İstanbul 1971.

Mustafa Barcın 1968 yılında hac farızasını yerine getirdi. Aynı yıl ikinci evliliğini yaptı, bu evlilikten Muhammed Mehdi ve Fatma Mehdiye adlı iki çocuğu dünyaya geldi.

M. Barcın, 1994 yılında Eylül ayında okulların açıldığı gün vefat etti. Bu durum Merhum Ahmet Kabaklı'nın dikkatinden kaçmamış, köşe yazısını şöyle bitirmiştir: “Bugün 94 yaşında bir okul yaptırmış ama bir türlü açtıramamış, fakat okulların açıldığı bugün ruhunu teslim etmiş bir çınarı rahmet-i rahmana uğurluyoruz.”

Memleket Sevgisi

Mustafa Barcın, Ermenek ve Sarıveliler’de özellikle okul yaptırmak ve talebe okutmak için çok büyük zaman ve emek harcayan önemli şahsiyetlerden biri belki de birincisidir. Gerek Ziraat Bankasında müdür ve müfettiş olarak çalışırken gerekse emekli olduktan sonra doğum yeri olan Sarıveliler ve kazası Ermenek’le irtibatını hiç kesmemiş, buralara giderek bölge insanının eğitimi için büyük gayret göstermiştir. Ermenek ve çevresinde iş imkânı çok kısıtlı olduğu için Ziraat Bankasında müdür olarak görev yaparken hemşehrilerine her bakımdan destek ve yardımcı olmaya çalışmıştır.

Mustafa Barcın, ilk faaliyetlerine 1968 yılının yazında Sarıveliler’e gelerek başladı. Yaz tatilinde ilkokulu bitirmiş öğrencilere Kur’an okumayı öğretip Başdere’den 20’den fazla talebeyi okutmak üzere Türkiye’nin çeşitli vilayetlerine gönderdi. Bu faaliyetlerini sonraki yıllarda sayı bu kadar çok olmasa da devam ettirdi. Sarıveliler ve çevre köylerinden ilkokulu bitirip de okumak isteyen bu öğrenciler daha çok Niğde (Süleyman Alabay), Karaman (Emin Çakır), Antalya (Yusuf Durak, Abdullah Okur, Sami Çevik), Konya (İbrahim Sezer, Kerim Sayar), Aydın (İsmail Sezgin), Mersin (Kerim Çapın, Şükrü Kulak), İstanbul gibi vilayetlere gönderilmişlerdir. Bu öğrenciler buralardaki İmam Hatip Okullarına kaydolmuşlardır.

Mustafa Barcın, kışın İstanbul’da hayatını sürdürürken yazları en az üç ay Sarıveliler’e gider, her yaz cami tamiri ya da İmam Hatip Okulu yaptırmak için yaşlı haliyle o faaliyetlere para, malzeme ya da işçi bulmak için çalışırdı. İlk olarak Başdere Pazarının kurulduğu yerde bulunan Mezarlık Camii (Hacı Salih Camii)’nin çatı onarımını yaptırmış, daha sonra Kurra Efendi (Ulu Camii)’nin yıkılıp yeniden yaptırılmasına önyak olmuştur (1968). Bu cami bölgenin yegâne kemerli camisidir.

Karapınar’daki eski ilkokulu Ermenek Kızılayından satın alarak tamir ettirdi, daha sonra burası Kur’an Kursu olarak faaliyetlerini sürdürdü. Bunun için İstanbul, Ankara ve Konya’daki hemşehrilerine mektuplar yazarak onlardan yardım talep etmiş ya da bizzat gidip maddi durumu yerinde olan hemşehrilerini dükkânlarında, iş yerlerinde ziyaret ederek bu cami ve mescitler için onlardan maddi ve manevi destek almıştır.

Daha sonraki yıllarda Ermenek İmam Hatip Okulunun yapılması için çalışmış, yine iş adamlarından, esnaflardan, hali vakti yerinde olan Ermenekli hemşerilerden okulun yapımı için önemli ölçüde destek elde etmiştir. Daha sonra doğum yeri olan Sarıveliler’de İmam Hatip yaptırmak için 1976 yılında dernek kurup faaliyetlere başladı, fakat 1984 yılında yer temin edilip ruhsat alındıktan sonra, kendisi 83 yaşında iken bugün Sarıveliler Devlet Hastanesi olarak kullanılan binanın yapımına başlandı. 1984 yılında “Sarıveliler Kasabası ve Köyleri İmam Hatip Okulu ve Cami Yaptırma Yaşatma Derneği” adına Ermenek Kaymakamlığından yetkili kılındığına dair bir yıllık “Yetki Belgesi” aldı. 1985 yılında okulun birinci katı yapılabildi. Yanındaki camiyle birlikte okul inşaatı 1989’a kadar sürdü.

Yazları okul inşaatının yapımı için Sarıveliler’e gelirken Konya’da valiyi ziyaret eder, çimento ve demir ihtiyaçlarını vali kanalıyla Konya Çimento’tan ve Köy Hizmetleri’nden temin ederdi.

O yıllarda İmam Hatip Okulu açılmasına müsaade edilmediği için bina uzun süre boş kaldı, daha sonra hastane olarak kullanıldı. Küçük Karapınar Mahallesiindeki başka bir bina tamir ettirilerek Mustafa Barcın adına 2012 yılında Sarıveliler Mustafa Barcın İmam Hatip Orta Okulu açıldı.

Kendi yaptırdığı binada açılmasa da vefatından sonra M. Barcın'ın adına bir İmam Hatip Okulu açılmış oldu.

KAYNAKÇA

Mustafa Barcın'a ait kitap, mektup, resmi evrak ve fotoğraflardan yararlanılmıştır.

EKLER

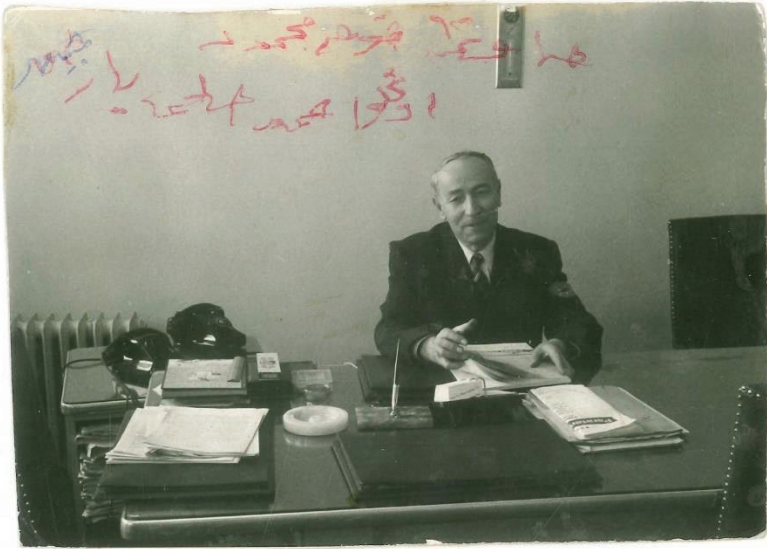
Antalya'da Ziraat Bankası ek binasının temeline harç koyarken (1949)

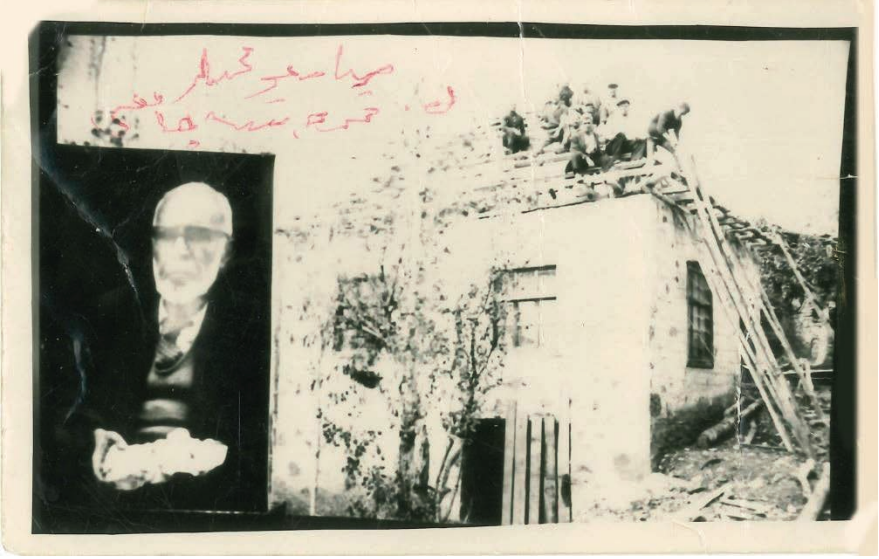
Antalya'da görev yaparken

Mustafa Barçın ve kardeşleri

M. Barçın'ın kardeşi Ahmed Hilmi Barçın

Sarıveliler'de okul inşaatının ilk yılları

İmam Hatip Okulu için temel atma merasimi

İmam Hatip Okulu inŐaati devam ederken

İmam Hatip Okulu inŐaatından

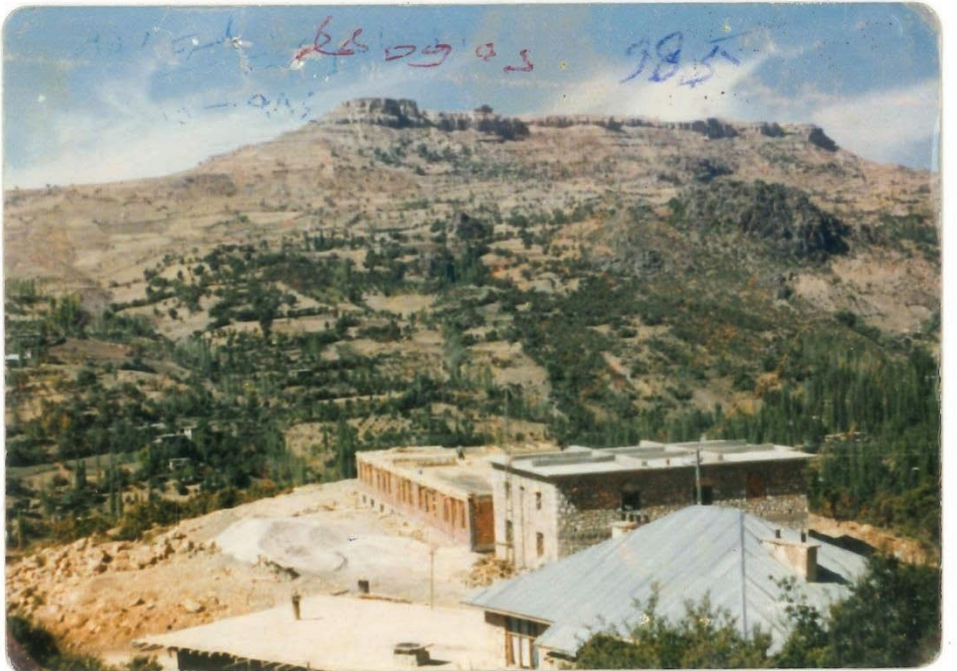
Sarıveliler'de okul inşaatı devam ederken

Okul ve cami inşaatı tabelası

İmam Hatip Okulu ve yanındaki cami inŐaatından bir görünüŐ

Cami ve okul inşaatı (1985)

Cami inŐaatından g6r6n6Ő

Tarih ve ek aÇıklamalar

Mustafa Barçın oğlu Muhammed Mehdi ile

Mustafa Barçın hac arkadaşı Şaban Erköse ile (1968)

ERMENEK ÇEVRESİNDE ANLATILAN "AKSAKAL" ADLI EFSANEDEN HAREKETLE ANADOLU TÜRK EFSANELERİNDE TAYYİMEKÂN MOTİFİ*

Sezai DEMİRTAŞ*

GİRİŞ

Efsaneler sahip oldukları motiflerle şekillenen ve zenginleşen halk anlatıdır. Şekil değiştirmeler (taş kesilme, hayvana/bitkiye/dağa/göle dönüşme vb.) başta olmak üzere ateşte yanmama, su üzerinden yürüyerek geçme, ölüyü diriltme, gelecekte haber verme gibi motiflere efsanelerde sıkça rastlanmaktadır. Çalışmamızda ele alınacak olan *tayyimekân* da bu motiflerden birisidir.

Arapça "aşma, üzerinden geçme" anlamındaki "tayy" kelimesinden türeyen tayyimekân; mekânı atlarcasına geçme (Devellioğlu, 2004: 1042); kişinin birkaç yerde aynı anda görünmesi (Korkmaz, 2003: 431); yerin ayakaltında dürülüp bükülmesi suretiyle uzak bir yere bir anda gidiverme, mesafeyi aşma şeklindeki mucize ve keramet (Ayverdi, 2006: 3058) olarak tanımlanmaktadır. Velilerin menkıbevi hayat hikâyelerini konu eden menakıpnamelerin (Ocak, 1997: 82, 85) yanı sıra sözlü kaynaklardan derlenmiş efsane metinlerinde de görülen tayyimekân, bu anlatılardaki yaygın motifler arasındadır. Ahmet Yaşar Ocak'ın tespitlerine göre; tayyimekân, diğer bir ifadeyle "mekân aşma" Türk tasavvuf çevrelerinde özellikle de Anadolu'da çok tutulan ve 13. yüzyıldan beri yazılan menakıpnamelerde büyük etkisi olan Ferîdüddîn-i Attar'ın Tezkiretu'l-Evliyâ adlı eserindeki motiflerden biridir. Söz konusu motif, Battalname ve Saltukname gibi İslamiyet sonrası Türk destanlarında da görülmektedir (Ocak, 1997: 83-86). Kültürümüzdeki ilk örneklerine ise Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili anlatılarda ve Hacı Bektaş Veli Velayetnamesinde rastlanan (Alptekin, 2012: 114) tayyimekân, kişinin kısa bir sürede uzak mesafeleri kat ederek mekânlar arasında gidip gelebildiği sıra dışı bir yolculuk şeklidir. Karaman ilinin Ermenek ve çevresindeki ilçelerde (Başayla, Sarıveliler) anlatılan "Aksakal" adlı efsanenin hareket noktası olarak belirlendiği bu çalışma, tayyimekân motifinin Anadolu Türk efsaneleri içerisindeki yerini ortaya koymanın yanı sıra söz konusu efsanelerin bir sınıflandırmasını yapmayı da amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı ise tayyimekân motifli Anadolu Türk efsaneleri içerisinde örneklem yöntemiyle seçilen metinlerle sınırlandırılmıştır.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Çevresinde Anlatılan "Aksakal" Adlı Efsaneden Hareketle Anadolu Türk Efsanelerinde Tayyimekân Motifi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Doktora Öğrencisi, N. Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Konya: demirtassezai@gmail.com

Tayyimekân Motifli Bir Efsane: "Aksakal"

Rabia Gökçen Şimşek tarafından Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıveliler-Ermenek) Folkloru isimli yüksek lisans tez çalışması sırasında Hacı Yiğit'ten derlenen (Şimşek, 2008: 13, 338) "Aksakal" efsanesi, yardım amacıyla gerçekleştirilen tayyimekâna bir örnektir. Konuyla ilgili değerlendirmelerimize geçmeden önce, efsane metnini vermenin uygun olacağı düşüncesindeyiz:

Aksakal bir gün anasıyla birlikte ekmek pişirirken sacın üzerindeki ekmeklerden biri yanmaya başlar. Bunun üzerine anası:

- "Oğlum ekmeğimizi neden yakıyorsun?" diyerek elindeki oklava ile oğlunu dürter. Anasının ikazı ile kendine gelen Aksakal:

- "Ana, Çindiri dağındaki uçurumun kenarında arkası odun yüklü bir katırın ayağı çırpıtı, az kalsın aşağı uçacaktı. Katırın sahibi kadın; 'Yetiş Aksakal Efendi!' diye yalvarınca omzumu katırın ayağının altına tuttum. Katır düşmekten kurtuldu." der.

Anasının kendisine inanmadığını gören Aksakal, omzunda mihın yaraladığı yeri gösterir. Anası o zaman ermiş, bilgin bir oğlu olduğuna inanır. (Şimşek, 2008: 67)

Tayyimekân motifi üzerine şekillenen bu efsanede, bir kadının içinde bulunduğu zor durumdan kurtulabilmek için Aksakal adlı veliden yardım istediği görülmektedir. Burada, "Yetiş, Aksakal Efendi!" olarak ifade edilen yardım talebi, zor bir durum karşısında çaresiz kalan insanların manevi üstünlüğüne inandığı kişilerden yardım talep etme şekli olarak efsanelerde karşımıza çıkmaktadır. Miryokephelon Savaşı'nın kaybedilmek üzere olduğu bir anda Sultan Kılıçarslan'ın "Yetiş, ya Veli Baba!" (Göde, 2010: 379) diye bağırarak Veli Baba'dan yardım istemesi veya başlarına musallat olan ejderha karşısında çaresiz kalan Harput halkının Fetahmet Baba'nın kapısına koşarak yardım istemesi (Sakaoğlu, 2004: 34-35) ile efsanemizdeki yardım talebi arasında bir fark yoktur. Çaresizlik karşısında kendisinden medet umulan kişiden talepte bulunulması, bu efsanelerin ortak noktasıdır. Söz konusu efsanelerdeki yardım talebi, sıkıntılı ve tehlikeli anlarda "Yetiş ya Hızır!" şeklindeki çağrılara aniden ortaya çıkararak karşılık veren Hızır'ı hatırlatmaktadır. Anlatılarda Hızır'ın sürekli olarak kahramanları ölümden kurtaran, türlü kötülüklerden koruyan, içinden çıkılmaz güçlüklerden sıyrınan bir zat şeklinde temsil edilmesi, halk düşüncesindeki Hızır inancının tezahürü olarak görülebilir (Ocak 2007: 109-113).

Tayyimekân motifli Anadolu Türk Efsaneleri üzerine yaptığımız tasnifin "zor durumda kalanlara yardım etme" başlığında yer alan "Aksakal" efsanesinin benzerleri Adana, Mersin, Antalya şehirlerinde de anlatılmaktadır. Adana'da *Yahya Dede* (Okuşluk, 1994: 132), Antalya'da *Koçdavut* (Kaplan, 2001: 54), Mersin'de *Şeyh Azim* (Erol, 1996: 114) adlarına bağlanarak anlatılan efsaneler, olay örgüsü bakımından "Aksakal" efsanesi ile örtüşmektedir. Söz konusu efsanelerde, annesi (Aksakal, Koçdavut, Yahya Dede) veya hanımı (Şeyh Azim) ile ekmek/yufka pişiren velilerin, kendilerinden yardım talep edilmesi (Aksakal, Koçdavut) ya da durumun kendilerine malum olması (Yahya Dede, Şeyh Azim) neticesinde üzerinde insan veya yük bulunan ya da bulunmayan hayvanları uçuruma yuvarlanmaktan veya gömüldükleri kardan kurtardıkları görülür. Pişmesi için ekmeğin sacın üzerine atılmasından yanmaya başlamasına kadar geçen zaman diliminde

tayyimekânın gerçekleştirildiği bu efsanelerde, velilerin buldukları yerden ayrılmadan zor durumda kalanlara yardım ettikleri ifade edilmektedir.

Ayrıca "Aksakal" efsanesinin Antalya ilinin Alanya ilçesinde derlenmiş bir metni de mevcuttur. Derlemeyi yapan Bedia Kaplan'ın tespitlerine göre; Aksakal, "Yetiş, Aksakal Efendim!" diyenin imdadına ulaşır. Bu nedenle "Yetiş, Aksakal Efendi!" sözü Başdere yöresi ile Dim, Şıhlar ve Alanya çevresindeki köylerde, Barçın Yaylası'nda dara düşenler tarafından hâlâ söylene gelmektedir (Kaplan, 2001: 82).

Tayyimekân Motifli Anadolu Türk Efsanelerinin Sınıflandırılması

Anadolu sahası Türk efsaneleri motif bağlamında ele alındığında, tayyimekân olgusu ekseninde şekillenen efsanelerin varlığı dikkat çekmektedir. Kaynak taramaları neticesinde tespit edilen yaklaşık iki yüz civarında tayyimekân motifli efsaneden hareketle, bir tasnif yapılabileceği kanaatindeyiz. Bir sınıflandırma denemesi niteliğindeki bu tasnif, tayyimekânın gerçekleştirilme sebepleri/amaçları esas alınarak hazırlanmıştır.

A. Tanıdık birine yiyecek götürme

B. İbadet etmek amacıyla belli mekânlara gitme, birini götürme veya gönderme

C. Zor durumda kalanlara yardım etme

Ç. Savaşlara katılma

D. Beklenen veya beklenmeyen yere vaktinden önce ulaşma

E. Çeşitli amaçlarla gerçekleştirilenler

A. Tanıdık birine yiyecek götürme: Bu grupta yer alan metinler, tayyimekân motifli efsanelerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülkemizde tayyimekân motifli üzerine çalışan Saim Sakaoğlu (1997: 181-190), Tuncer Gülensoy (1992: 97-105), Esmâ Şimşek (2011: 328-333), Mehmet Özçelik (2000: 173-176), Sinan Gönen (2007: 173-176) ve Necdet Tozlu (2012: 163-176) gibi bilim insanlarının çalışmalarında, söz konusu motifin bu grupta yer alan örnekleri üzerinde durulmuştur. Esmâ Şimşek'in konuyla ilgili bildirisinde (2011: 331) tanıdık birine yiyecek götürme amacıyla tayyimekân gerçekleştirilmesini konu edinen efsanelerin kırk civarında eş metni tespit edilmiştir.

Tanıdık birine yiyecek götürme; velinin, tayyimekânın gerçekleştirildiği sırada uzakta olan bir tanıdığına -genellikle hacda- o kişinin çok sevdiği veya o anda canının çektiği bir yiyeceği götürmesidir. İncelediğimiz metinler arasında, Hafız Ali'nin askerlik görevini yerine getiren kayınbiraderine (Bozkurt, 2007: 78), Âşık Ahmet'in ise Bağdat'taki sevgilisine (Özçelik, 2000: 175-176) yiyecek götürmesi ile ilgili efsaneler, bu genel durumun şimdilik iki istisnasıdır.

Tayyimekânın, tanıdık birine yiyecek götürmek için yapıldığı efsanelerin olay örgüsü genellikle şu şekildedir:

1. Tayyimekânı gerçekleştirecek olan veli, genellikle yiyecek götüreceği kişinin yakınındakilerden biridir. Bu veli, varlıklı bir ağanın/beyin yanında çoban, kâhya veya hizmetkâr olarak çalışabildiği gibi, bir hocanın talebesi ya da bir ustanın çırağı da olabilmektedir. Bunlar dışında, kendisine yiyecek götürülen kişi ile aralarında baba-oğul, kardeş, arkadaş veya hemşeri ilişkisi bulunan veliler de bu kişilere yiyecek götürmektedir.

2. Yiyecek götürülen kişi, hac ibadetini yerine getirmek için kutsal topraklara (Mekke, Medine vb.) gider.

3. Ağa/bey veya söz konusu kişi hacda bulunduğu sırada evin hanımı -o kişinin de sevdiği ya da o sırada canının çektiği- bir yemek veya tatlıyı pişirmektedir.

3. Hanım, hazırladığı yiyecekten yemesi için veliye de bir tabak verirken ya da ikisi birlikte bu yiyecekten yedikleri sırada “*Keşke ağan/beyin/baban/kardeşin burada olsaydı da bundan yeseydi, ne de çok severdi*” diyerek hislerini dile getirir.

4. Hanımın söylediklerinden etkilenen veli, söz konusu kişiye götürmek için de bir tabak hazırlamasını ister.

5. Velinin sözlerine bir anlam veremeyen hanım, “*Herhalde bir tabak az geldi, istemeye de çekindiği için onu bahane ediyor*” diye düşünerek hazırladığı yiyecekten bir kaba doldurur.

6. Hazırlanan yiyeceği alan veli, bir anda ortadan kaybolur ve kısa bir süre içinde -göz açıp kapayıncaya kadar- kutsal topraklara varır. O sırada ibadetle meşgul olan söz konusu kişiye görünmeden ya da görünerek yiyeceği tazeliğini muhafaza edilmiş bir şekilde -söz konusu yiyecek yeni pişirilmiş gibi- ulaştırır ve hemen geri döner.

7. Yiyeceği söz konusu kişiye götüren veli, yiyeceğin bulunduğu kabı ya geri getirir ya da orada bırakıp döner.

8. Söz konusu kişinin hacdan dönme zamanı gelince yaşadığı yerdekiler kendisini karşılamaya gelir. Hacı, kendisini karşılamaya gelenlere yaşanan olayı anlatınca yiyeceği götüren kişinin, veli bir zat olduğu anlaşılır. Böylelikle sırrı ortaya çıkan veli, ya ortadan kaybolur ya da kısa bir süre içinde ruhunu teslim eder.

Hacdaki birine yiyecek götürmek için tayyimekân gerçekleştiren velilere; Aydın’da *Bilal Dede* (Efsanelerimiz, 1988: 32), Tunceli’de *Çoban Munzur* (Efsane Derlemeleri, 1975: 73-75), Elazığ’da *Hasan Baba* (Görkem, 2006:146-147), Kars’ta *Keloğlan* (Kırzioğlu, 1963: 3164-3165), Sivas’ta *Yüğrük Şahin* (Önder, 1966: 125-126), Yozgat’ta *Aliyar* (Karadavut, 1992: 249), Isparta’da *Eyüp Dede* (Göde, 2010:376), Kahramanmaraş’ta *Kıyan* (Demir, 2013a: 178-179) ve Osmaniye’de *Hasan Dede* (Okuşluk, 1994: 139) örnek olarak verilebilir.

Tayyimekânın tanıdık birine yiyecek götürme amacıyla yapıldığı efsanelerde dikkat çeken bir nokta da götürülen yiyeceklerdir. Anadolu coğrafyasının zengin mutfak kültürünü yansıtan bu yiyecekler arasında helvadan içli köfteye, börekten mantıya, güveçten bulgur pilavına, köfteli ayran aşından telemeye kadar birçok farklı yemek veya tatlı bulunmaktadır. Bunlar arasında helva, börek, bulgur pilavı gibi geniş kitleler tarafından bilinen ve sevilen yiyecekler yanında içli köfte, teleme, şeker pancarı ezmesi gibi bölgesel yiyecekler de vardır. Yiyecek olarak helvanın götürüldüğü efsanelere Anadolu’nun büyük bölümünde rastlanırken içli köftenin götürüldüğü efsanelere çoğunlukla Güney Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde denk gelinmesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

B. İbadet etmek amacıyla belli mekânlara gitme, birini götürme veya gönderme:

Bu grupta yer alan efsaneler, söz konusu yolculuğun yapılma sebepleri arasında ikinci sırayı almaktadır. Kişinin mensubu olduğu dinin gereklerinden olan ibadet, farklı inanç

sistemlerinde belli mekânlar ve değişik şekillerde icra edilebilen ritüellerden oluşmaktadır. Araştırmamıza kaynaklık eden efsaneler incelendiğinde, hac ve namaz ibadetlerini yerine getirmek amacıyla tayyimekân yapıldığı görülmektedir. Tayyimekânı gerçekleştiren kişiler, Hicaz bölgesine hac yapma dışında namaz ibadeti için de gitmektedirler. Mekte ve Medine dışında İstanbul, Erzurum gibi şehirlere de namaz kılmak için gidildiği görülmektedir. Bu ibadetleri yerine getirmek amacıyla yapılan tayyimekânlarda veli, tek başına gidebildiği gibi yanında birini de götürmekte hatta bazı durumlarda kendisi gitmeyip birini gönderebilmektedir.

İbadet etmek amacıyla belli mekânlara gitme, birini götürme veya gönderme amacıyla tayyimekân yapılan efsanelerde olay örgüsü genellikle şu şekildedir:

1. Veli, vakit namazlarını özellikle de sabah namazını tayyimekân ile gittiği Kâbe'de kıldıktan sonra yaşadığı yere döner. Vakıt namazları dışında cuma ve bayram namazları için de aynı durum söz konusu olabilmektedir.

2. Velinin, namaz ibadeti Kâbe'ye giderken yanında birini (talebesi, arkadaşı, onunla birlikte namaz kılmakla görevlendirilen askerler vb.) götürdüğü tayyimekânlarda ise, cemaatle namaz kılmadığı için hakkında dedikodu yapılan veli, kendisiyle birlikte namaz kılması istenen kişi ile beraber Kâbe'de namazını kılmaktadır. Bunun dışında velinin, bir arkadaşını veya talebesini kendi isteğiyle Kâbe'ye götürdüğü de olmaktadır.

3. Hac ibadeti için gerçekleştirilen tayyimekânlarda durum biraz daha farklıdır. O seneye hacca gitmediği herkes tarafından bilinen veli, Mekke'de özellikle de Kâbe'de görülür. Hacdan dönenlerin söz konusu veliyi gördüklerine dair ifadeler yanında onun yaşadığı yerden ayrılmadığına dair iddialar da ortaya atılmaktadır.

4. Velinin, hac ibadeti için birini Mekke'ye götürmesi veya göndermesiyle ilgili tayyimekânlarda ise, hacca gitmeyi çok istediği hâlde maddi durumu el vermediği için gidemeyen birinin götürülmesi veya gönderilmesi söz konusudur.

Namaz kılmak için Mekke'ye giden velilere; Bursa'da *Eskici Mehmet Dede* (Olgun, 1989: 117), İstanbul'da *Laleli Baba* (Okan, 2008: 199-201), Şanlıurfa'da *Hacı Halil* (Anlaroğlu, 1968: 19), yanında birini götüren velilere; Manisa'da *Eskici Baba* (Alpaslan, 2006: 52-53), Kastamonu'da *Şeyh Şaban-ı Veli* (Köse-Ayten, 2010: 265), hac yapmak için Mekke'ye giden velilere; Isparta'da *Deli Aziz* (Göde, 2010: 378), Amasya'da *Kümbet Hatun* (Özdoğan, 2006: 92), Yozgat'ta *Kara Fakı* (Karadavut, 1992: 251), birini götüren veya gönderen velilere ise; Burdur'da *Binamaz Hoca* (Acar, 2013: 228), Afyonkarahisar'da *Sarkız* (Nasrattınoğlu, 1973: 38-40), Manisa'da *Kargılı Dede* (Pehlivan, 2012: 216-219) örnek olarak verilebilir. Bunların dışında tayyimekân yaparak *IV. Murat*'ın Erzurum Ulu Cami'de (Seyidoğlu, 2005: 88), *Nebi Baba*'nın İstanbul'da (Günay, vd. 2015: 78) cuma namazlarını kıldığı anlatılmaktadır.

C. Zor durumda kalanlara yardım etme: Çalışmamızın hareket noktasını oluşturan "Aksakal" efsanesinin de yer aldığı bu gruptaki metinler, birine yiyecek götürme ve ibadet için gerçekleştirilen tayyimekânlardan ardından üçüncü sırayı almaktadır. Velinin, zor durumda kalan insan veya hayvanların imdadına yetiştiği bu efsanelerde -"Aksakal" efsanesinde olduğu gibi- yardım talebi söz konusudur. Herhangi bir yardım talebi olma-

dan velinin durumdan haberdar edilmesi neticesinde yardıma gidilmesi de bu gruptaki efsanelerde görülmektedir. Gemi, vapur gibi araçların batmak üzere olması, cephedeki askerlerin düşman tarafından sıkıştırılması, parası kalmayan kişilerin gittikleri yerden geri dönememesi, yük hayvanlarının uçuruma yuvarlanmak üzere olması veya kar fırtınasına yakalanması gibi durumlar bu efsanelerde tayyimekânın gerçekleştirilme sebepleri arasındadır.

Zor durumda kalanlara yardım etme amacıyla yapılan tayyimekânlarda olay örgüsü genellikle şöyledir:

1. Fırtınaya yakalanan gemi, vapur, tekne gibi deniz araçlarının batma tehlikesine maruz kaldığı anlarda, bu araçlarda bulunan birinin yardım isteği veya yaşananların veliye malum olması neticesinde, veli yardıma giderek onları kurtarır.

2. Veli, -başı sıkıştırsa kendisini çağırmasını tembihlediği- askerinin savaşta zor durumda kalınca yardım istemesi üzerine cepheye giderek ona yardımcı olur.

3. Hac ibadeti için kutsal topraklara giden kişilerden kafilesini kaybettiği veya parasını çaldığı için memleketine geri dönemeyen kişiler, namaz kılmak için oraya gelen veliden -çevredekilerin yönlendirmesiyle- yardım ister. Yardım talebini geri çevirmeyen veli, o kişileri yaşadıkları yere ulaştırır.

4. Üzerinde yük veya insan bulunan at, eşek, deve, katır gibi yük hayvanlarının kar fırtınasına yakalanma, uçuruma yuvarlanma gibi tehlikelere maruz kaldığı durumlarda, sahibinin yardım isteği veya yaşananların veliye malum olması neticesinde, veli yardıma giderek onları içinde buldukları tehlikeden kurtarır.

Tokat'ta *Abdurrahman Çelebi* (Efsanelerimiz, 1988: 81), Giresun'da *Hacı Hasan* (Gökşen, 1999: 70), batmak üzere olan gemi, tekne gibi araçlara; Kütahya'da *Aziz Dede* (Aday, 2013: 301-302), Çankırı'da *Şeyh Ömer* (Kolcu, 2007: 40), savaşta kendisinden yardım isteyen askerlere; Mardin'de *Aydoğmuş Dede* (Başarkanoğlu, 2010: 65-66), Amasya'da *Yusuf Hoca* (Demir, 2013a: 218-219), Diyarbakır'da *Şeyh Maksut* (Yavuz, 2007: 74), parasını çaldığı veya kafilesini kaybettiği için hacdan dönemeyen kişilere; Mersin'de *Şeyh Azim* (Erol, 1996: 114), Hakkâri'de *Seyyid Musa* (Akın, 2008: 150), Adana'da *Yahya Dede* (Okuşluk, 1994: 132) kar fırtınasına yakalanan veya uçuruma yuvarlanmak üzere olan yük hayvanlarına yardım eden velilerdir.

Ç. Savaşlara katılma: Tayyimekânın gerçekleştirilme sebeplerinden biri de savaşlardır. Velilerin, düşmanla çarpışan Türk ordusuna destek olmak amacıyla savaşa katılmaları söz konusudur. Savaşa katılma amacıyla yapılan tayyimekânları iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan ilkinde, cephedeki Türk askerinin yoğun bir düşman saldırısı altında veya düşmanın tuzağına düşmek üzere olduğu sırada durumdan haberdar olan veli, bir anda cepheye giderek askerlere destek olmaktadır. İkinci grup ise savaşlar sırasında, velinin belli aralıklarla cepheye gidip gelmesidir.

Savaşa katılma amacıyla tayyimekânın gerçekleştirildiği efsanelerde olay örgüsü genellikle şu şekildedir:

1. Köydeki tarlasında çalışmakta olan veli, Türk askerinin desteğe ihtiyaç duyduğunu hissedince elinde bulunan yaba, dirgen, orak vb. aletle bir anda gözden kaybolarak cepheye gider.

2. Düşmanla mücadeleye katılan velinin elinde bulunan yaba veya dirgenin bir parçası bu sırada kırılır. Velinin, savaş meydanındaki mücadelesine şahit olanlar arasında onu tanıyan bir asker de vardır.

3. Fark ettiği andan itibaren veliyi izleyen bu asker, onun yabasından kırılan parçayı alıp torbasına koyar. Çarpışmanın bitmesinden sonra köyüne dönen veli, işine kaldığı yerden devam eder.

4. Savaşın sona ermesiyle birlikte köyüne dönen asker, cephede gördüklerini anlatıp torbasındaki kırık parçayı gösterince velinin sırrı ortaya çıkmış olur.

5. Belli zamanlarda savaşlara katılma ile ilgili efsanelerde ise velinin, boş zamanlarında veya geceleri el ayak çekilip ortalık sakinleştikten sonra evinden çıkarak cepheye gittiği ve sabah olmadan geri döndüğü görülür.

İsparta'da *Tiryaki Koca* (Göde, 2010: 388) ve Manisa'da *Dede Kaşı* (Alpaslan, 2006: 41) Çanakkale Savaşlarına, Trabzon'da *Haçkalı Baba* (Köse-Ayten, 2010: 205) Kurtuluş Savaşına, Gaziantep'te *Bilal Baba* (Özdemir, 2003: 200) ve Diyarbakır'da *Şeyh Lütfü* (Yavuz, 2007: 259) Kore Savaşına katılan velilerdendir.

D. Beklenen veya beklenmeyen yere vaktinden önce ulaşma: Tayyimekânın gerçekleştirilme sebeplerinden biri de velinin, beklediği veya beklenmediği yere vaktinden önce ulaşma isteğidir. Bu gruptaki efsanelerde beklenen ifadeyle velinin davet edildiği, gelmesi gereken bir mekân; beklenmeyen ifadeyle de normal şartlarda orada bulunmaması gereken bir yer kastedilmektedir.

Beklenen veya beklenmeyen yere vaktinden önce ulaşmak için gerçekleştirilen tayyimekânlarda olay örgüsü şöyledir:

1. Veli, herhangi bir sebepten -genellikle şikâyet- dolayı padişah tarafından çağırılır/davet edilir.

2. Veliyi durumdan haberdar etmek ya da saraya götürmekle görevli olan elçi veya askerler, padişahın emrini veliye ulaştırırlar.

3. Haberi/daveti alan veli, gelenlere yola çıkmalarını onlara yolda veya sarayda yeti- seceğini söyleyip onları gönderir.

4. Yola çıkan haberciler, veli ile bazen yolda genellikle de vaktinden önce sarayda karşılaşınca onun kerametini inanırlar.

5. Velinin, beklenmeyen bir yere vaktinden önce ulaşmasında ise; veli ile karşılaşan -yola çıkmadan önce veya yolda- kişiler, onu gideceği yere götürmek için buldukları araca davet ederler. Bu daveti kibarca geri çeviren veli, onlardan önce varacağı yere ulaşır. Bazen de binmek istediği araca alınmayan velinin, o araçtan önce varılacak yere ulaştığı görülür.

Adana'da *Cabbar Dede* (Efsanelerimiz, 1988: 53-54), Denizli'de *Merkez Efendi* (Demir, 2013b: 199-200), Isparta'da *Pambıcak Şıhı* (Göde, 2010: 380) kendisini çağırılan padişahın davetine tayyimekân yaparak hızlı bir şekilde gelirken Konya'da *Mehmet Efendi* (Sa-

kaoğlu, 2004: 117-118), Giresun'da *Çimin Dede* (Gökşen, 1999: 80-81) ve Rize'de Makule Hoca (Işık, 1998: 46) ise yolda karşılaştığı kişilerden önce varılacak yere ulaşırlar.

E. Çeşitli amaçlarla gerçekleştirilenler: Bu grupta yer alan efsaneler, tasnifimizdeki diğer başlıklar altında değerlendirilemeyen ve tayyimekânın birbirinden farklı amaçlar için gerçekleştirildiği metinlerden oluşmaktadır.

Konya'da *Lâdikli Ahmet Hüda'nın*, İtalyan bilgin Markoni'nin cenaze merasimine katılması (Elma-Kaya, 2006: 62); Erzincan'da *Kirzi Baba'nın*, köyüyle ilgili evrakları hükûmete onaylatması (Demir, 2013a: 183-149); Kahramanmaraş'ta *Elif Ana'nın* İstanbul'da askerlik yapan oğlunun yanına gidip gelmesi (Köse-Ayten, 2010: 174-175); Mardin'de *Hacı Sadık Hoca'nın*, cuma vakti bağından üzüm çalmak isteyenlere camide ve bağda aynı anda görünmesi (Başarkanoğlu, 2010: 67) bu grupta değerlendirebileceğimiz efsanelerdir.

SONUÇ

Karaman ilinin Ermenek ve çevresindeki ilçelerde anlatılan "Aksakal" efsanesinden hareketle Anadolu Türk efsanelerinde tayyimekân motifinin ele alındığı bu çalışmada aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

1. Az yiyecekle çok kişiyi doyurma, ateşe hükmetme, gelecekte haber verme vb. gibi keramete dayalı motiflerden biri olan tayyimekân; veliler tarafından gerçekleştirilen olağanüstü bir yolculuk şeklindedir.

2. Menakıpnamelerin yanı sıra sözlü kaynaklardan derlenen efsane metinlerinde de çokça örneğine rastlanan tayyimekân olayının belli amaç veya sebepler doğrultusunda gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. Tayyimekânın gerçekleştirilme sebepleri esas alınarak oluşturulan tayyimekân motifli Anadolu Türk efsanelerinin sınıflandırılması başlıklı tasnif denemesinde, bu motifin görüldüğü efsanelerin; "Tanıdık birine yiyecek götürme", "İbadet etmek amacıyla belli mekânlara gitme, birini götürme veya gönderme", "Zor durumda kalanlara yardım etme", "Savaşlara katılma", "Beklenen veya beklenmeyen yere vaktinden önce ulaşma" ve "Çeşitli amaçlarla gerçekleştirilenler" olmak üzere altı grupta değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Yapılacak derleme ve kaynak tarama çalışmaları neticesinde elde edilecek verilerle, henüz deneme niteliğindeki bu tasnif olgunlaşacaktır.

4. Zor durumda kalanlara yardım etme amacıyla gerçekleştirilen tayyimekânların bir örneği olan "Aksakal" adlı efsanede, veli kendisinden yardım talep eden bir kadına yardımcı olmaktadır.

5. Efsane metinleri incelendiğinde tayyimekân motifinin "keyfi" ve "zorunlu" olmak üzere iki durum ekseninde şekillendiği, savaşa katılma ve zor durumda kalanlara yardım etme gibi zorunlu sebepler dışında gerçekleştirilen tayyimekânların çoğunlukla keyfi nitelikte olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Hakan (2013), Burdur Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- ADAY, Erdal (2013), Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar, Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- AKIN, Necmi (2008), Hakkâri Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- ALPASLAN, İsmet (2006), Demirci Efsaneleri, Özlem Matbaacılık, İzmir.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2012), Efsane ve Motifleri Üzerine, Ankara, Akçağ Yayınları.
- ANLAROĞLU, Fehmi (1968), Dilden Dile, Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri, Cilt 1, Onur Yayınları, Ankara.
- AYVERDİ, İlhan (2006), Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- BAŞARKAOĞLU, Levent (2010), Nizip Efsaneleri, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- BOZKURT, Seyfi (2007), Kahramanmaraş Efsaneleri (Derleme), Lisans Tezi, Konya
- DEMİR, Necati (2013a), Türk Efsaneleri, Cilt 1, Edge Akademi Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Necati (2013b), Türk Efsaneleri, Cilt 2, Edge Akademi Yayınları, Ankara
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2004), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- EFSANE DERLEMELERİ, (1975), Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Demeği Yayınları, İstanbul.
- EFSANELERİMİZ - İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması, (1988) (Hzl. Cahit Kavcar - Mehmet Yardımcı), İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya.
- ELMA, Ahmet - Erhan Kaya (2006), Lâdikli Ahmet Hüdai (Hayatı, Menkıbeleri, Şiirleri), Lâdikli Ahmet Ağa Yardımlaşma ve Dayanışma Demeği Kültür Yayınları, Konya.
- EROL, Mehmet (1996), Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler), Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- GÖDE, Halil Altay (2010), Isparta Efsaneleri, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- GÖKŞEN, Cengiz (1999), Giresun Efsaneleri, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- GÖNEN, Sinan (2007), "Tayyimekân ve Tayyızaman Bağlamında Lâdikli Ahmet Ağa ile İlgili Efsanelerin Çözümlemesi", Milli Folklor, 10 (76), Kış, 173-176.
- GÖRKEM, İsmail (2006), Elâziğ Efsaneleri (İnceleme-Metinler), Manas Yayıncılık, Elâziğ.
- GÜLENSOY, Tuncer (1992), "Tunceli Efsanelerinin Tıp-Motif Yapısı ile Munzur Efsanesinin Anadolu Varyantları", IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt: Halk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.97-105.
- GÜNAY, Ünver vd. (2015), Kutsallık ve Ziyaret Fenomeni (Disiplinlerarası Bir Yaklaşım), Otorite Yayınları, Ankara.
- İŞİK, Neşe (1998), Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri) Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- KAPLAN, Bedi (2001), Efsane Gibi Şehir (Alanya Efsaneleri), Taksim Ofset Matbaacılık, Konya.
- KARADAVUT, Zekeriya (1992), Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1963), "Pek Doğruluğundan Ermiş Hizmetkâr Kars'ta Keloğlan Menkıbesi", Türk Folklor Araştırmaları, C.8, S.170, Eylül, s.3164-3165.
- KOLCU, Bengisu (2007), Çankırı Türbeleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KORKMAZ, Esat (2003), Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- KÖSE, Ali - Ali Ayten (2010), Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları, Timaş Yayınları, İstanbul.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver (1973), Afyonkarahisar Efsaneleri, Nasrattinoğlu Yayınları, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1997), Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2007), İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- OKAN, Aysel (2008), İstanbul Evliyalari, Kapı Yayınları, İstanbul.
- OKUŞLUK, Refiye (1994), Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- OLGUN, Yusuf (1989), Tarihi Bursa Efsaneleri (Derleme-İnceleme), Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- ÖZÇELİK, Mehmet (2000), "Efsanelerdeki Tayy-i Zaman, Tayy-i Mekân Motifi ve Âşık Ahmet", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.5, s.173-176.
- ÖZDEMİR, Yahya (2003), Gazi Antep Efsaneleri (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- ÖZDOĞAN, Rahime (2006), Amasya'da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- PEHLIVAN, Gürol (2012), Manisa Şehrinde Evliya Kültü, Tıbyan Yayıncılık, İzmir.
- SAKAOĞLU, Saim (1997), "Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.4, s.181-189.
- SAKAOĞLU, Saim (2004), 101 Anadolu Efsanesi, Akçağ Yayınları, Ankara.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2005), Erzurum Efsaneleri, Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2011), "Munzur'dan Amanoslara/Çoban Menkıbelerine Yansıyan Birliklilik" Bilge Seyidoğlu Kitabı, (Hzl. Dilaver Düzgün, vd.), Dergâh Yayınları, İstanbul, 328-333.
- ŞİMŞEK, Rabia Gökçen (2008), Barçın Yaylası (Başayla-Sarveliler-Ermek) Folkloru, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- TOZLU, Necdet (2012), "Adıyaman Üryan Baba Efsanesi'nin Yöreyle Toplumsal Yansımaları ve Üç Eş Metni", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.27, s.163-176.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu (2007), Diyarbakır Efsaneleri (Derleme-İnceleme), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

BARÇIN BÖLGESİ EVLİLİK KÜLTÜRÜNÜN YÖRE TÜRKÜLERİNE YANSIMASI

Oğuz DOĞAN*

“Geçiş dönemleri bir dönem durup düşündüğümüz ve insani değerleri hatırladığımız özel anlardır.”

GİRİŞ

Türkü

Toplum yaşantısı sonucu ortaya çıkan kültürel ürünler halkın duygu ve düşüncelerini yansıtır. Bu kültürel unsurların başında Türk toplumuna özgü olan Türküler gelmektedir. Türkü sözcüğünün kökü Türk sözcüğü olarak kabul dilmektedir. Türk sözcüğünün sonuna nispet “I”si eklenmesiyle Türkî daha sonraları ise türkü şekline dönüştüğü düşünülmektedir. Türkü, Halk Şiiri’nin en yaygın türlerinden birisidir. Doğan Kaya’ya göre türkü: halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece ölçüsüyle bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere denir (Kaya, 1999:132) İnsan soyu evren içerisindeki yerini konumlandırmak için kendisine ruhsal anlamda eşlik edecek değerler arar. Bu değerler aracılığı ile yaşamını anlamlandırır. Zamanın akıp giden süreci içerisinde insanoğlu kendine ait değerlerini kaybetmemek ve kim olduğunu unutmamak için bu değerleri kendisine rehber edinir. Sözlü kültürümüzün önemli ürünlerinden olan türküler de bu değerlerden bir tanesidir. Bu nedenle “insan soyu, uyanık kalmak ve adını anımsayarak karanlıklarda kaybolmamak için bir çıra gibi yolunu aydınlatan türküler(e)” (Korkmaz 2008:128) ihtiyaç duyar.

Türküler yaşamın vazgeçilmez sesidir. Türk milleti için de türküler vazgeçilmez bir unsurdur. “Türk milletinin tarihsel sesi olan türküler, her yakıldığı ve yankılandığı yeri içtenlik mekânına dönüştürerek dilimizi, kültürümüzü ve ontolojik olarak varlık alanlarımızı genişletir.” (Şahin, 2011:1) Varlık alanı genişleyen insan, zamanın daraltıcı sınırlarını aşarak türküler aracılığı ile geçmişi şimdiye taşır. Geçmiş, insanların sahip olduğu değerleri saklayan bir kaynaktır.

Türküler aracılığı ile aktarılan bu kaynak bireyin sahip olduğu kültürü gün yüzüne çıkartır. Bu açıdan türküler birer kültürel bellek mekânıdır. Türküler toplumların geçmişleri, düşünceleri ve inanışları hakkında geniş bilgileri içlerinde barındırırlar. Hatta çoğu türkü metni bu özelliğinden dolayı tarihi belge olarak kullanılır. Türk toplumu olarak

* Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı A.B.D., dogano-guz32@gmail.com

tarihimize ışık tutan ve geçmiş geleneklerimizi günümüze kadar getiren türkülerimiz vardır. Türk toplumunun kültürel belleği ile inşa ettiği bu türün içinde geleneğin izlerini de görmek mümkündür. Toplumun iç dinamiklerini harekete geçiren yine türkülerdir.

Sözlü kültür ürünlerinin en büyük imgesel kaynağının doğa olduğunu söylemek mümkündür. Türküler de tematik kaynağını doğadan alır. Dağlar, ovalar, sular vb. pek çok doğa unsuru insanoğlunun türkülerde dile getirmeye çalıştığı duyguların imgesel yansımalarıdır.

Türkülerin bir diğer yönü de insanları ortak duygularda birleştirmesidir. Toplumların geçiş dönemlerinde söylenen türkülerin toplumun kolektif birliğini sağladığını söylemek mümkündür. Örneğin; Yemen türküsü savaşın acılarında tüm toplumu birleştirir. Bitlis'te beş minare türküsü de Ruslar tarafından işgal edilen Bitlis'te yaşanan acıları günümüze taşır. Bu yönüyle türkülerin zamanı bükerek geçmişi şimdide yaşatabildiğini görürüz.

Geçiş dönemleri insan hayatında bir defalığına yaşanması nedeniyle özel bir yere sahiptir. Doğumdan başlayarak ölüme kadar giden süreçte insanın bulunduğu konumdan bir başka konuma geçiş aşamalarında çeşitli inanış ve uygulamalar vardır. Kültürel belleğin yansımaları olan inanış ve uygulamalar sözlü kültüre de yansır. Bunun en güzel örneğini türkülerde bulmak mümkündür. Türkülerde doğumdan, evlenmeden ve ölümden sıklıkla bahsedilir. Özellikle de evlenme ile ilgili adet ve inanmaların yoğun bir şekilde aktarıldığı görülür. Türkülerin sözlü kültürde yaşatılması ile evlilikle ilgili inanış ve uygulamalarda geleceğe taşınmış olur.

1.1. Evlenme

Evlilik toplumun yapı taşı olan ailenin oluşmasını sağlayan özel bir geçiş dönemidir. Evlilik töreni sayesinde farklı iki cins bir araya gelerek toplumun temeli olan aile kurumunu oluşturur. Marshall'a göre evlilik: yetişkin bir erkek ile kadın arasındaki yasal geçerliliğe dayalı olarak her iki tarafa da belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişkidir (Marshall, 2005: 223). Bu geçiş dönemi ritüeli ile iki kişi arasında meydana gelen birliktelik tüm topluma açıklanmış olur. Kanunî anlamda resmiyet kazanan evlilik, törensel işlevi ile toplumun birlikteliğine ve yardımlaşmasına katkılar sağlamaktadır.

Evlilik, aile kurumunun toplumsal kabuller açısından kültürel, hukuksal ve toplumsal kodlara bağlı olarak meydana gelmesidir. Evlilik birliktelikten çok toplumsal aktörlerin kültürel aktarım aracılığıyla gündelik hayatlarını devam ettirebilmeleri için sadece aile kurumu için toplumun diğer bütün kurumlarını etkileyen bir birlikteliktir. Ayrıca evlilik bir aile kurmanın yanında aileyi genişletmektir (Çağırkan, 2018: 4). Bu sadece iki kişinin evliliği değil; iki ailenin de bir bağı olduğu ve bu bağın aileyi büyüttüğü anlamına gelir. Dahası evlilik, toplumsal roller değiştirmenin bir yoludur, çünkü karı- koca olmanın bir sonraki aşaması anne- baba olma yoludur. Bütün bu terimler farklı toplumsal rollerdir ve hem anne hem de babanın çeşitli sosyal rol beklentileri vardır. Evlenme eylemi, bireyin yaşamında yetişkinliğe doğru ortaya çıktığını gösterdiği için önemli bir gelişmedir (Çağırkan, 2018: 4). Evlendikten sonra eşler yetişkin hayatına girerler ve bir yetişkin gibi dav-

ranmaya başlarlar. Bu aşamada en önemli nokta, gelin ve damadın hazır olması ve bir yetişkin olmaya karar vermesidir.

İnsan hayatındaki geçiş dönemleri arasında doğum ve ölüm tek kişilik olmasına karşın evlilik iki kişiyle yapılan bir uygulama olması nedeniyle oldukça önemlidir. Çünkü evlilik aşamasında kişi sadece kendinden sorumlu değildir. Aynı zamanda karşı cins ile olan uyumu da önemlidir. Böylesi bir öneme sahip olan geçiş döneminin farklı dünya toplumlarındaki uygulamaları beraberinde özgün gelenekler ve ritüeller ortaya çıkarmıştır. Bu ritüel ve geleneklerin iki farklı bireyin bir araya gelerek oluşturduğu evliliğin sağlam temellere dayanması, kötülüklerden ve uğursuzluklardan uzak olması amacı taşıdığı söylemek mümkündür. Tüm bu çabaların temelinde toplumu oluşturacak olan ailenin sağlam temellere dayanması isteği yatmaktadır. Bu istek insanoğlunun binlerce yıllık kolektif deneyimlerinin bir ürünüdür. Çünkü ailede yaşanan bir sıkıntının toplumu etkilediği ve bu durumun da toplumsal düzeni bozduğu tecrübe edilmiştir.

Evlilikle alakalı gelenek ve inanışlara Türk toplumunda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Türk toplumunun var olduğu andan günümüze kadar bu gelenekler ve inanışlar yaşamaktadır. Bu gelenekler içerisinde barındırdığı unsurlar bakımından oldukça önemlidir. Söz konusu kültürel unsurlar Türk toplumunun kolektif bilincini ortaya koymaktadır.

2. Barçın Bölgesi Evlilik Kültürünün Yöre Türkülerine Yansımaları

Öncelikle "türkü"nü açıklamak gerekirse türkü; doğumdan ölüme uzanan hayat yolculuğunda duygularımızın sözcüsüdür. Sevinç ve hüznün türkülerin ayrılmaz bir parçasıdır. Sevdalar, savaşlar, doğal afetler ve göçler gibi toplumun yaşam alanı içerisinde var olan pek çok gerçek türkülerde hayat bulur. Türkülerin içerisinde kendisine yer bulan kültürel değerlerden birisi de evlilik kültürüdür. Gelenek açısından oldukça zengin olan Barçın Bölgesi türkülerinde insan hayatının geçiş dönemi olan evliliğin kültürel kodlarını görmek mümkündür. Özellikle bölgenin kına türkülerini bölgenin kültürel bellek deposu niteliğindedir. Bu bölgede türkünün doldurduğu ve kapladığı alan Anadolu'dur. Türküler Barçın bölgesini baştanbaşa kaplar. Barçın yaylasının her karış toprağındaki yaşamışlık türkülerde dile gelir. Dünden bugüne türküler aracılığı ile bölgenin tarihi, kültürü ve coğrafyası yansıtılır. Bölge türkülerini insan zihninde böylesine bir çağrışım yapar ve bölge folkloru hakkında bir ipucu verir.

*Kalenin dibine ekerler küncü,
Ekerler biçerler severler genci,
Yâr için saklarlar ayva turuncu,
Öyle olur böyle olur Türkmen güzeli
Sevmesi tatlı olur bazı güzeli*

*Kalenin dibine ekerler darı
Ekerler biçerler severler yârı*

*Yâr için saklarlar ayvayı narı
Öyle olur böyle olur Türkmen güzeli
Sevmesi tatlı olur bazı güzeli* (Şimşek, 2008: 108)

Yukarıdaki mısralarda açar sözcükler; nar, ayva ve turuncudur. Nar, ayva ve turuncuyu (turunçgiller) sadece bir meyve olarak okumamız gerekir. “Meyve, aslında verimliliğin, üretimin ve canlılığın sembolüdür.” (Korkmaz 2002: 290). Bu bağlamda nar bereketi, ayva ise üremeyi sembolize eder. Türkülerde meyvelerin bu anlamına gönderme yapılarak; bölge toprağındaki bereket yansıtılır. Bu da evliliğin bolluk ve bereket getireceğine dair olan inancın bilinçaltına yansması olarak türküler üzerine olan etkisidir. Barçın bölgesinde düğünlerde bayrak dikimi yapılır. Bu eylem Perşembe akşamından yapılır. Bayrağın ucuna yine bu bolluk ve berekete göndermede bulanmak üzere soyun devam etmesi için nar ve elma takılır.

*Allah'ım kavak yetisin.
Dibine gelin otursun.
Yılından oğlan götürsün.
Hoşgeldin gelin, hoşgeldin.
Çene bağıma geç geldin.* (Şimşek, 2008: 118)

Ayrıca türkülerde memlekete ve toprağa olan bağlılık anlatılır. Memleket yürektedir ve boylu boyunca uzamış/büyümüş bir şekilde durur. Bu açıdan bakılınca yürekte boylu boyunca duran bir ağaç imgesinin varlığını düşündürür. Memleket yüreğin derinliklerine kadar kök salmış bir şekildedir. Cana ciğere kadar işlemiştir. Dörtlük içerisinde kullanılan “Allah'ım kavak yetisin, Dibine gelin otursun” sözleriyle toplum bilincinde bir ülkü haline gelen duruma dikkat çekilmektedir. Kavak ağacı yurt ve memleketin sembol dünyasındaki imajın karşılığıdır. Bunun altında bir gelinin oturması ise soyun memleket içerisinde çoğalıp yaygınlaşmasıdır. Memlekete olan bağlılığı “Yılından oğlan götürsün” ifadesinde de bulmak mümkündür. Bu ifade ile insanın üzerinde yaşadığı topraklardan kopamayacağı belirtilir. Kavak ağacı gibi bu toprağa kök salmak, ondan beslenmek demek bu topraklardan kopamamanın adıdır. İnsan da kavak gibi bağlı olduğu vatandan ayrı kalmaz. Her doğan oğlandan sonra yurdun geleceği daha da aydınlanır. Böylelikle toplum hafızasında vatanın tapusu alınır.

Barçın yöresi türkülerini herhangi bir sanat kaygısı gütmeyeceği için, akıl süzgecinden ziyade, gönül süzgecinden geçer. Bu türküler bölgenin en uçra köşesindeki bir yüce dağda açan dağ çiçeği kadar doğal ve narindir. Bunların içerisinde bölgenin ağız özelliklerini ve kültürel olarak uygulanan ritüellerin örneklerine rastlamak mümkündür. Bir ananın veya bir babanın evlenecek olan kızına olan en büyük hediyesi geçmişten günümüze kadar söylene gelen türkülerdir. Söz konusu türkülerle kültürel aktarım eserin her söyleyişinde tekrarlanmaktadır.

*Yük yük üstünde sandığım,
Her gün elime sunduğum,
Doyup da usanmadığım,
A gızım gınan gurtlu olsun.
Vardığın yerde dilin dadlı olsun. (Şimşek, 2008: 109)*

Türkülerin doğal ve içten söylenilişi doğal olarak dildeki sadeleşmeyi de beraberinde getirir. Türkü söyleyen bir dil, türkü ile yıkanır. Bu da dili arılaştırır. Türküler gülmek ve ağlamak gibi iki zıt duyguyu da barındırır. Yaşam sadece gülmek veya ağlamak değildir, bazen gülmek bazen de hüzünlenip gözyaşına karışmaktır. Türkü de yaşam gibidir. Ağlamak da gülmek de onun yankısında vardır. Bölgedeki türkülerin içerisinde hem kız vermenin sonrasında duyulan burukluğu hem de erkek evine gelen mutluluğu içerisinde barındırır.

*Naksillenin çelenleri kiremit aman aman...
Ölüyorum bir şeftali ikram et aman aman...
Develidir kızın adı develi aman aman...
Yâr yâr aman aman...
Ruj sürmeler bereli yanaklara aman aman... (Şimşek, 2008: 122)*

Yukarıdaki dizelerde yiğitçe bir söyleyiş olan Koçaklama tarzı görülür. “aman aman” mısrası coşku dolu bir söyleyişin ifadesidir. Türküler bir uçtan bir uca salınırken bölgeye has oyun havalarını oynayan bir insan figürü sergiler.

*Çek deveci develeri sulansın.
Sulandıkça dirlensin.
Aman develim sordum nireli? (Şimşek, 2008: 122)*

Türkülerin gerçekliği insanlığı barındırmasında saklıdır. Türkü insanca duyguların ifadesidir. Sahte, dolambaçlı bir söyleyişe kaçmadan içten geldiği gibi yürekten “Çek deveci develeri sulansın” derecesinde söyleyiştir. “Çek deveci develeri sulansın” ifade-
sindeki su imgesi önemlidir. Su, yaşamın özüdür. Hayat suda başlar ve hayatın başlangıcı olan su, saflığın ve berraklığın sembolüdür. Anadolu insanı için suyun çok büyük bir önemi vardır. “Anadolu, baştanbaşa bir ayazma (kutsal su)lar ülkesidir.” (Hançerlioğlu, 1975: 585) Anadolu’da su kutsal kabul edilir. Dört ana maddeden biri olan ve Anadolu’da kutsal kabul edilen su, vazgeçilemeyecek olan yaşamsal bir kaynaktır. Su, yaşamın devamı için gereklidir. Bu bakımdan “Bana bir bardak su” ifadesinde, yaşam dolu bir isteğin sesi vardır. Gücün hayalini kurmak için derinlemesine imgenilmiş bir damladan başka şeye ihtiyaç yoktur. Böylesine devingenleşen su bir tohumdur; yaşama tükenmek bilmez bir ilerleme kazandırır.” (Bachelard 2006: 17) Su unsuru Barçın bölgesi evlilik kültüründe kendisine bu bilgiler ışığın yer bulur. Özellikle gelin, damat evine geleceği

zaman gelin indirme denilen uygulama yapılır. Bu uygulamanın içerisinde gelin attan ineceği sırada önceden hazırlanmış olan şerbeti veya sirkeli suyu ayaklarıyla devirir. Bu bakımdan türkülerde şeker ezmek şerbet içmek deyimleri kullanılır.

*Köprüler yaptırdım gelip geçmeye
Çeşmeler yaptırdım sular içmeye
Azmi karar ettim alıp kaçmaya
Boşa kostaklanma kostak değilsin karam. (Şimşek, 2008: 124)*

Su imgesinin fonksiyonu bir diğer türküde “Çeşmeler yaptırdım sular içmeye” ifadesinden sonra daha da netlik kazanır. Görülür ki bir türkü söylemeden gitmek yanmakla eşdeğerdir. İnsan, susuz kaldığı vakit yanar ve bir yudum su arar. Türküler, bu susuzluğu giderici bir rol oynarlar. Bu bakımdan türkünün bir başka işlevi de suyla eşdeğer olmasıdır. Nasıl ki insanlar su olmadan yaşayamazsa, türkü olmadan da yaşayamazlar. Türkünün vazgeçilmezliği fiziksel bir ihtiyaçtan değil, ruhsal bir gereksinimden kaynaklanır. Çünkü insan türküler yoluyla kendisini açıklar ve rahatlar. Arzuladığının susamışlığını yaşayan insan kültürel birikimini türküye bu şekilde yansıtmıştır. Kız kaçırma geleneği Barçın yaylasında mevcuttur. Maddi bakımdan elverişli olmayanlar nişanlılarını veya sözlülerini yayladan, çeşme başından ve tarladan kaçıtır. Bu gelenek varlığını su unsuruyla birleşerek türküde kendine yer bulmuştur.

*Gız anası, gız anası,
Başında mumlar yanası.
Gız anası, gız anası,
Çağır gelsin, öz anası. (Şimşek, 2008: 118)*

Bölge türkülerinde ana imgesi sıklıkla dikkat çeker. Jung, anne arketipini anlatırken annenin üç önemli özelliğini; bakıp büyüten, besleyen iyiliği, arzu dolu duygusallığı ve yeraltına özgü karanlığı olarak belirtir. (Jung 2009: 22) Bir annenin sahip olduğu bu değerlerin ortak özelliği ise içtenliktir. Ana, çocuğuna sütünü verirken, bunu tüm içtenliği ile yapar. Türkülerde ise baba ocağından ayrılmak üzere olan kız çocuğuyla annenin arasındaki bağ anlatılmaktadır. “Öz annesi” denilerek yukarıda bahsedilen içtenlik durumuna gönderme yapılmaktadır.

*Babamın öküzü beştir.
Kızların emeği boştur.
Anadan ayrılmak güçtür.
Git kızım salıklarla,
Sil gözünü yağlıklarla. (Şimşek, 2008: 114)*

Evden ayrılan kızın ardından içtenlikle üzülen yine annesidir. Barçın bölgesinde kına gecesinde gelin bir kütüğün üzerine oturtulur ve ağlaması için çeşitli eylemlerde bulunur.

Bu ağlamalar aslında ana olandan ayrılmanın eyleme dökülmüş karşılığıdır. Bu şekilde geleneğin derinliklerinde zenginlikler kendine yer bulur.

Türküler evlenme ile ilgili gelenek ve göreneği gözler önüne serer. Anadolu'da evliliğin en acıklı sahnelerinden biri gelinin baba ocağından ayrılma sahnesidir. Binlerce yıldır devam eden bu olay her zaman hüznü olmaktadır. Anne ve baba yıllarca bakıp büyüttüğü kızlarını evlerinden gelin olarak çıkartmanın mutluluğunu yaşarken; bir yandan da evlerinde bir kişinin eksilmesinin hüznünü yaşarlar. Yukarıdaki dizelerde de “anadan ayrılmak güçtür” denilerek bu ayrılık anında gelin için annesinden ayrılmanın güçlüğü dile getirilir. Her ne kadar anne ve kızı bu ayrılıktan dolayı acı çekse de gelenek bozulmayacak ve gelin evinden ayrılıp yeni bir hayata başlayacağı yeni evine doğru gidecektir. Aslında bu durumun insan hayatının döngüsü olduğu da görülür. Gelinin annesi kızının yaşayacağı bu süreci yaşamıştır. Kendisi de baba ocağından ayrılmış, yeni bir yuva kurmuş ve çocukları olmuştur. Kızı da evlenerek bu döngüye katılmıştır. Bu hem hüznü hem de yeni bir yaşamın başlangıcı olması nedeniyle sevinçli olan döngü insanoğlu var oldukça devam edecektir. Türküler bu ebedi döngünün en güzel yansıdığı kültürel bellek mekânlarıdır.

Kaleden kaleye şahin uçurdum.

Ah ilen vah ilen günler geçirdim.

Yâre şeker ezdim, şerbet içirdim.

Öyle olur böyle olur Türkmen güzeli.

Sevmesi tatlı olur bazı güzeli. (Şimşek, 2008: 108)

Türküde tekrarlanan “ah ilen vah” ibaresi üzerinde de durmak gerekir. Öncelikle, “Ah” sesi içten gelen bir yangının sesidir. Türküler bu yangının sözlere dönüşmüş yansımasıdır. Bu yüzdendir ki, Anadolu'da türkü yakmak ifadesi kullanılır. Yani türkü yanmanın adıdır. Anadolu türküleri yanmanın öyküsünü içinde taşır. Yaşanmışlıklar bu kısacık ama çok derin bir göndermeye sahip ah sesi ile dile gelir. Ah sesi aslında söyleyemediklerimizin yakıcı sesidir. Türkülerin rolü de içimizde ateş olup söyleyemediklerimizi dile getirmesidir. Barçın bölgesinde yakılan türkülerde geleneğin sözcüsü konumundadır. Bu türkülerin içerisinde bölge insanın özlemlerini, hayallerini ve umutlarını görmek mümkündür.

3. SONUÇ

Türküler, merkezinde hayatın olduğu bir türdür. Tüm okuma birimlerindeki açar sözcükler açıklandıktan sonra ortaya şöyle bir sonuç çıkar. Barçın bölgesinde türkü bir ağaç gibi Anadolu'da uzamış ve dalları dört bir yana yayılmıştır. Turuncgiller, nar ve ayva bu ağaçtaki bereket ve bolluktur. Söz konusu bu bolluk ve bereketin evlilikle devam etmesi yöredeki türküler yoluyla kültürel aktarımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu bölgenin yerliliği türkünün özünü bu memleketten almasından kaynaklanmaktadır. Çünkü türkülerin içinde bölgeyle alakalı sosyal, kültürel ve ekonomik bütün değerlere ulaşmak mümkündür. İçtenlik imgesi kendi değerlerine bağlı olmasına ve bu toprağın ürünü olmasının neticesidir. Nasıl ki bir ağaç susuz yetişmezse, türkü de bu vatan olmadan yaşayamaz. Vatan suya, su türküye, türkü de susamış gönüllere ihtiyaç duyar. Türkü ana gibi besler, büyütür, geliştirir. Türkü ile büyüyen bir nesil ruhsal gelişimini daha sağlıklı tamamlar. Geçmişle bağları daha sağlam olur ve geleceğe daha güçlü ilerler.

Kaynağını bu topraktan alan türküler, insandan ayrı değildir. Türkü de bir insan gibi onu var edenden ayrılmaz. Her türkü bir başka türküde ortak bir değerde buluşur. Türkü farklı coğrafyalarda farklı yüreklerde yakılmış olsa bile ortak bir bilinçdışının ürünü olan pek çok değer taşır. Türküler, yeniden doğuş için gerekli olan gücün tükenmez kaynağıdır.

Sonuç olarak Barçın yöresi türkülerinin, merkezinde yöre kültürünün olduğudur. Türküler kültürün taşıyıcısı olma fonksiyonelliğini kullanarak başta evlilik kültürü olmak üzere geleneği yaşattığı görülmüştür. Özellikle türkülerin içerisinde yer alan bazı kavramların evrensel değerler taşıdığı ve bu sayede ölümsüzleştiği görülmektedir. Türk kültürünün bölgede canlı bir şekilde devam etmesinin nedeni de bu kültürel unsurların varlığından kaynaklanmaktadır.

KAYNAKÇA

- BACHELARD, Gaston (2006), *Su ve Düşler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz (2011), *Han Duvarları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞIRKAN, Barış (2018), "Child Brides And Its Importance In Terms Of Social Roles In Turkish Society: The Case Of Bitlis" *Balkan And Near Eastern Journal Of Social Sciences*, 4, 52-61.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1975), *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- JUNG, Carl Gustav (2009), *Dört Arketip*, Metis Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan (2002), *İkaros'un Yeni Yüzü* Cahit Sıtkı Tarancı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Ramazan (2008), *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN, Veysel (2011), "Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler", I. Uluslararası Kültürümüzde Türkü Sempozyumu, 22-25 Ekim, Sivas.
- ŞİMŞEK, GÖKÇEN, Rabia (2008), *Barçın Yaylası (Başyayla Sanveliler-Ermenek) Folkloru*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Tez, Konya.

BARÇIN YAYLASINDA ANLATILAN “ÇOBANLA HIRSIZ” MASALININ ARKETİPSEL SEMBOLİZM BAĞLAMINDA ÇÖZÜMLENMESİ*

Ramazan ERGÖZ*

GİRİŞ

Anlatıların derin anlam katmanlarıyla yüklü yapısındaki ortak değerler ise evrensel birikimi ifade etmektedir. Ortak değerlerin varlığı bizi Jung’un “kolektif bilinçdışı” adını verdiği kavrama götürür. Kolektif bilinçdışı da arketiplerin oluşturduğu yapısal öğelerdir.¹ Jung arketipleri; “tipik bir insan deneyimini gösteren yinelemeli imgeler ya da düşünme kalıpları”² olarak ifade eder. Anthony Stevens’e göre; arketipler “insanın evrensel duygu, düşünce ve davranış kalıplarını oluşturur.”³ ve arketipler ilk insandan bugüne nesiller aracılığı ile kodlanarak taşınır. Her yeni doğan çocuk, bu kod birikimi ile doğar. Bu birikim ile dünyaya gelen her birey “ruhsal gelişim evrelerini de sağlayacak ruhsal yapıya, yani ortak bilinçdışına sahiptir.”⁴

Arketipler, bilinçdışına ait oldukları için somut bir şekilde onları görmek mümkün değildir. Arketipsel semboller aracılığı ile bilincin aydınlık düzeyinde kendilerini açığa vururlar. “Bilinçdışının” ifadesi olan arketiplerin yoğun olarak yansıdığı katman toplumsal bilinçdışıdır.⁵ Mitoslar ve edebi ürünler arketipsel semboller aracılığı ile arketipin yansıma imkânı bulduğu yerlerdir. Mitos ve edebiyatta beliren arketipsel öykülerin başkışısını ‘ego-hero’ dediğimiz ‘benliğin simgesi olan kahraman’; diğer oyuncularını da çeşitli kılıklarda ortaya çıkan arketipler oluşturur. Arketipler mitosların ve öykülerin tanrısında, cadısında ve perisinde ifade bulur. ‘Gölge’, ‘anima’, ‘animus’ ve daha nice arketipleri; gerçekçi denilen yapıtlarda ‘insan kişiler’ içine gizlenmiş olarak buluruz.⁶

Kolektif bilinçdışının yansıması olan arketipler; insanın kendisini anlatı düzleminde seyretmesine, iyi ve kötü yanlarını tanımasına, ruhunun derinliklerinde yatan güce ulaşmasına yardımcı olur. Ayrıca arketipler insanın tinsel anlamda dünyaya yeniden doğmasına yardımcı olan evrensel bir güçtür. Arketipler her çağ ve devirde yansıma imkânı

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Barçın Yaylasında Anlatılan “Çobanla Hırsız” Masalının Arketipsel Sembolizm Bağlamında Çözümlemesi” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Araştırma Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, rergoz@beu.edu.tr

¹ Carl Gustav Jung, *Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi*, Çev. Evren Büyükinel, Say Yay., İstanbul, 1997, s. 30.

² Ruth Snowden, *Jung Kilit Fikirler*, Çev. Kemal Atakay, Optimist Yayınevi, İstanbul, 2012, s.55

³ Anthony Stevens, *Jung*, Çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s.57.

⁴ A. İ. Gökeri, *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) DTCF, Ankara, 1979.

⁵ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçınar, Say, Yay., İstanbul, 2001, s.28.

⁶ A. İ. Gökeri, a.g.e., s. 18.

bulur. Arketipler, mitik dönemde ilkel insanın birer mitolojik kahraman olarak gördüğü kahraman arketipi şeklinde yansır.

1.Yüce Birey Arketipi: Deneyimsel belleği temsil eden yüce birey arketipleri, toplumların karanlık dönemlerini aydınlığa ulaştıran bir yol gösterici rolündedir. Kolektif tecrübenin somutlaşmış kişileri olan yüce birey arketipleri, toplumun akıl danışılan, yol gösteren ve kahramanı dolayımlayan yönleri ile kaos karşısında kozmosu da temsil ederler. Bu kişilerin varlığı sayesinde kahraman kendine gerçekleştirme sürecini başarıyla tamamlar.

Dede Korkut anlatılarındaki Dede Korkut, yüce birey arketipinin somutlaşmış yansımasıdır. O Oğuz toplumunun tamam bilicisi ve zor zamanlarında yardımcısıdır. Aynı zamanda mitik düşüncenin taşıyıcısı olan Dede Korkut, ilahi bir koruma altındadır.⁷ “Jung’un yüce birey arketipini simgeleyen Dede Korkut bu yönüyle Oğuz kavminin kaos karşısındaki kozmosudur. Bu imge Yunan mitolojisindeki Antheus’un toprağı gibidir.”⁸ Yüce birey arketipleri evrensel değerleri temsil eder. Bu değerler kozmosun bütünlüğünü sağlayan düzeni ve insani özü içerir. Mevlüt Süleymanlı’nın Göç⁹ romanındaki Karakeller’in Dedesi ve Koçkarlar’ın Bilici Anası da yüce birey arketipinin anlatı düzlemindeki yansımalarıdır. Dede, Karakellelerin deneyimsel belleği ve onları kökenlerine bağlayan bir tinsel varoluş kaynağı, Bilici Ana ise Koçkarlar’ın yol gösteren ve danışılan olması sebebiyle yüce birey arketipinin yansımaları olarak dikkati çeker. Bununla birlikte Tarık Buğra’nın Osmanlık romanındaki Şeyh Edebalı’yi de yüce birey arketipine örnek verebiliriz.

2.Anne Arketipi: Yaşamın koruyan, besleyen ve büyüten yönünü temsil eden anne imgesinin arketipsel görüngüsü olumlu ve olumsuz iki şekilde belirir. Anne arketipinin çeşitli tezahürleri vardır. Toprak, orman, mağara, zindan ağaç ve kuyu gibi yerler anne arketipinin tezahürleridir.¹⁰ Bu tür mekânların ortak özellikleri yeniden doğuşun mekânları olmalarıdır. Bu mekânlar, anlatılarda kahramanların yeniden doğuşunu gerçekleştirdiği büyümlü yerlerdir.

Ağacın anne arketipinin bir yansıması olduğunun simgesel görüngüleri vardır. Örneğin; bir efsaneye göre veli kişilerden biri ömrü boyunca bir ağacın kovuğunda yaşar. Öldükten sonra da bu ağacın altına gömülür. Çocuğu olmayan kadınlar ağaca beşik asarlar. Böylece çocuk sahibi olacaklarına inanırlar.¹¹ Efsanede de görüldüğü üzere dikey boyutta insanın bilinçdışında bulunan anne arketipi, ağaca beşik asılması sureti ile inanç boyutunda yansır. Ağacın ve ağaç kovuğunun anne rahmini temsil etmesi ile ağaca beşik asılması arasında kökensel bir bağ kurulabilir.

3.Anima – Animus: İnsani öz bir olmakla birlikte cinsi özellik itibarıyla insan, eril ve dişil olmak üzere farklı cinsiyetlerde yaratılmıştır. Bu farklı özelliklere karşın insan hem

⁷ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı-1, TDK Yay., Ankara, 2008.

⁸ Ramazan Korkmaz, Yazınsal Okumalar, Kesit Yay., İstanbul, 2015, s.26

⁹ Mevlüt Süleymanlı, Göç, (Çev. Seyfettin Altaylı), Ötüken Yay., İstanbul, 1990.

¹⁰ Carl Gustav Jung, Dört Arketip, (Çev. M. Bilgin Saydam), Metis Yay., İstanbul, s.22

¹¹ Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakir Efsaneleri (Derleme-İnceleme), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007

eril, hem de dişil ruhun özelliklerini içinde barındırır. Bu durumun kökeninde Havva'nın, Adem'in bir parçasından yaratılmış olmasının getirdiği fiziksel ve tinsel bağ gösterilebilir.

Anlatılarda kahramanlar kendini gerçekleştirme yolculuğunda anima ve animusun birliğine ulaşmadan hedeflerine ulaşamazlar. Dede Korkut anlatılarında Beyrek'in Banu Çiçek ile olan mücadelesi aslında onun anima ve animusun birlikteliğinden doğan güce ulaşmasını sağlar.

4. Gölge Arketipi: Evrendeki düzen zıtlıkların uyumu sayesinde bozulmadan devam eder. İyi-kötü, yaşam-ölüm ve aydınlık-karanlık gibi zıtlıklar birbirleriyle uyum içerisindedirler. Bu uyum sayesinde evrensel düzen milyarlarca yıldır sürüp gitmektedir. Evrenin, dünyanın ve doğanın yıkıcı etkilerinin bu düzenin bozulmasından sonra ortaya çıktığı görülür. Evrenin özünü oluşturan insan da kendi içerisinde bir zıtlığı barındırır. İyiyi, güzeli içinde taşımakla birlikte kötülüğü, bencilliği ve birçok kötü özellikleri de bünyesinde barındırır. Ancak insan her zaman kendisini iyi özellikleri ile öne sürer. Olumsuz yanlarını ise bilinçaltının karanlıklarına hapseder. Oysaki insanın kendini gerçekleştirebilmesi, hem fiziksel, hem de tinsel anlamda kendisini olur kılabilmesi için bu karanlık yönü ile yüzleşmesi ve bu mahzene aydınlığın ışığını doldurabilmesidir.

Gölge arketipi anlatılarda genel olarak olumsuz özelliklerin yansıtıldığı bir karakter olarak görülür. Kahramanın bu ve bunun gibi karakterlerle olan mücadelesi bilinçaltındaki karanlık yönü ile yüzleşmesi ve kendini tanımlaması demektir. Eksiklerinden, zaaflarından ve yarımılığından kurtulan kahraman kendini gerçekleştirme yolunda en önemli aşamalardan birini geçer.

Çobanla Hırsız Masalının Özeti:

Bir zamanlar çobanlık yapan temiz kalpli bir çoban vardır. Çoban dağda her gün ekme ve yoğurt yemekten bıkar. Bir iki tane elma alıp yemek için köye iner. Elmayı almak için bir dükkâna girer. Elmayı alıp çıkacağı vakit orada bulunan bir hırsız dükkândan bir çift pabucu çobanın heybesine koyar. Çoban biraz ilerledikten sonra dükkândakiler bir çift pabucun olmadığını fark ederler. Hırsız, pabuçları çobanın çaldığını söyler. Dükkân sahipleri çobanı yakalar. Heybesine bakarlar ve pabuçları çobanın heybesinde bulurlar. Çobana, şeytana uydum de kurtul derler. Ama çoban, şeytana gazez edemem ben çalmadım der. Bunun üzerine dükkân sahipleri çobanı döverler. Şeytan çobanın yanına gelir. Çobana, madem sen bana gazez etmedin, senin heybene pabucu bir hırsız koydu ona bir oyun oynayalım der. Şeytan, çobana hırsızın çok at düşkün olduğunu Cuma günü kendisinin güzel bir at olacağını, Pazar yerinde kendisini gezdirmesini söyler. Hırsız atı görünce çok beğenir. Çobandan atı kendisine satmasını söyler. Çoban da atı hırsıza satmış. Hırsız atı almış köyüne doğru yola çıkmış. Bir gün hırsız pınarda atı sularken at pınarın deliğinden içeri girmiş. Bunun üzerine hırsız bütün köylüyü pınara toplayıp, atının pınarın deliğinden içeri girdiğini söyler. Köylüler hırsızın delirdiğini düşünür ve onu tımarhaneye koyarlar. Hırsız cezasını çeker, çoban çobanlıktan kurtulur, mesut olur.¹²

¹² Rabia Gökçen Şimşek, Barçın Yaylası (Başayla-Sarveliler-ErmeneK) Folkloru, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s.31-33.

Masalın başkahramanı olan Çobanın daha masalın başında temiz kalpli bir çoban olduğu belirtilerek ülkü değerleri temsil ettiği vurgulanır. Bu bağlamda çobanın masaldaki rolünü çözümlenebilmek için dikey boyutta çobanın kolektif bilinçaltındaki kodlarını bilmek gerekmektedir.

Çoban, Türkçe Sözlükte; “koyun, keçi, sığır, manda sürülerini otlatan kimse”¹³ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım sadece çobanın yaptığı işin karşılığı olarak yapılmış bir tanımlamadır. Masaldaki çobanın işlevini anlamak için Türk kültür tarihinde çobanın başlangıçtan günümüze gelişimine bakmak gerekir. Türk mitolojisinde çobanla ilgili olarak ortaya çıkan ilk kült Çoban Ata kültürüdür. “Çoban ve çobanlığın, ekonomik düzeyin üst tabakasında olduğu bir çağda ortaya çıkan Çoban Ata kültürü, elde olan verilere göre bütün hayvancılığın baş kültürü niteliğindedir. Orta Asya’da ve özellikle de Türkmenlerde geniş bir kesim tarafından bilinen mitolojik karakterlerden biri”¹⁴ olarak dikkati çeker.

Ekonomik hayat tezahürlerine bağlı olarak kültürlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Türk kültüründe göçebe yaşama bağlı olarak hayvancılık önemli bir yer tutmuştur. İnsanın çevresini anlamlandırarak ona değer katmasında kültürlerin önemli bir işlevi vardır. Çevresine değer katan insan, bu çevreden de kendisi için yaşamsal bir dünya kurar. Bu yaşamın temel geçim kaynağı olan hayvancılık nedeniyle, hayvanları ve çobanı koruma üzerine çeşitli inanışlar gelişir. Böylelikle çobana kutsal roller biçilir.

Hayvancılık etrafında oluşan kültürlerde Çoban Ata’ya çeşitli fonksiyonlar yüklenmiştir. Geçim kaynağını hayvancılığın oluşturduğu Türk toplumunda “Çoban Ata bozkırdaki hayvanları ilk evcilleştiren, bu hayvanlara çobanlık yapan medeni kahraman fonksiyonuyla yüklenmiştir. Ancak Orta Asya Türkleri, Çoban Ata’nın medeni kahramanlık işlevini İslamiyet’in kabulünden sonra, Yeseviye tarikatı aracılığıyla o yörede ermişliğiyle meşhur olan ve deve besleyerek geçimini sürdüren Yesevi dervişi Zengi Baba üzerine aktarmışlardır. Menkıbelerde kerametleriyle bilinen Zengi Baba, mitolojik söylentilerde hayvanları evcilleştiren ve davarları otlatan çoban olarak gösterilmektedir.”¹⁵

İslamiyet’in etkisiyle Anadolu’nun pek çok yerinde Çoban Baba ve Çoban Dede olarak adlandırılan zatlara ve onların kerametlerine rastlamak mümkündür. Birçok yerde Çoban Dede ve Çoban Baba yatırları bulunmaktadır. Bu yerlere gidilip dualar edilmekte ve adaklar adanmaktadır. Bu mekânlarla ilgili olarak anlatılan efsanelere rastlamak mümkündür.

Çobanlık dini boyutu ile de önemli bir konumdur. Çobanlık peygamber mesleği olduğu için kutsal kabul edilir. Çobanlığın bir nevi peygamberliğe hazırlık aşaması olduğu söylenebilir. “Peygamberler, hayatlarının peygamberlik öncesi döneminde çobanlık yapmak suretiyle tecrübe kazanmışlardır. Çobanlık sayesinde özgüvene sahip, sorumluluklarının bilincinde, koruma ve korunma davranışları gelişmiş olan bu insanlar; kendilerine peygamberlik verildiğinde de görevlerini deneyimlerinin de yardımıyla bilinçli bir

¹³ Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1998, s.443.

¹⁴ Fuzuli Bayat, Türk Mitolojik Sistemi 2, Ötüken Yay., İstanbul, 2007, s.81-82.

¹⁵ Fuzuli Bayat, a.g.e., s.83.

şekilde yerine getirmişlerdir.”¹⁶ Büyükbaş veya küçükbaş hayvan çobanlarının karakter yapılarının farklı olduğu görülmektedir. Büyükbaş hayvancılıkla uğraşan çobanların sert ve saldırgan bir yapısı vardır. Küçükbaş hayvanlarla ilgilenenler ise daha sakin bir mizaca sahiptir. Bu nedenle peygamberlerin küçükbaş hayvancılıkla uğraştıkları görülmektedir.

Mitolojik olarak Yunan mitolojisinde de Pan, “Arkadia çobanlarının çok eski bir tanrısıdır.”¹⁷ Hermes de çobanların ve sürülerin Tanrısıdır.¹⁸

Tüm bu veriler ışığında masalımızın kahramanı olan Çobanın dikey boyutta kültürlerden ve inançlardan, peygamberler tarihinden beslenen bir arka plan kültürüne sahip olduğu görülür. Bu bakımdan anlatılarda mitik olarak ülkü değer kodlarının yansımaları olan kahramanlar koruma altına alınır. Karşıt değeri temsil eden kahramanlar ise sembolik olarak cezalandırılır.

Masalda çoban ile hırsız arasındaki mücadeleye zemin hazırlayacak olan olaylar çobanın günlük rutin düzeninden sıkılması ve köye inmek istemesi ile başlar. Her gün ekmek ve yoğurt yemekten bıkan çoban, köye inip elma almak ister. Çobanın macerası böylelikle başlamış olur. Dükkândan elmayı alıp çıkacağı sırada orada bulunan ve karşıt değerleri temsil eden “hırsız” masala dâhil olur. Genelde insanların eşyalarını ve paralarını çalmasına alıştığımız hırsız, bu defa çobanın heybesine dükkândan bir çift pabuç koyarak çobanı zor durumda bırakmak ister. Nitekim de düşündüğü gibi yapar ve pabuçları çobanın heybesine koyar. Dükkân sahipleri bir çift pabucun eksik olduğunu fark ettiklerinde de pabuçları çobanın çaldığını söyleyerek. Onları çobanın üstüne salar.

Burada çobanın mücadele etmek zorunda olduğu hırsızın bir gölge arketipi olduğunu söylemek mümkündür. Gölge arketipi, insanın bilinçaltına attığı, görmek ve duymak istemediği karanlık yönünü temsil eder. Bu nedenle anlatılarda kahramanın mücadele etmek zorunda olduğu ve karşıt değerlerin kişisi görünümündeki gölge arketipleri, kahramanın benliğine ulaşmasında bir aracı rolü de üstlenirler. Gölgesiyle yüzleşebilen ve onu yenen kahraman kendilik değerlerine ulaşabilir. Bu nedenle hırsızın masaldaki rolü, çobanın benliğine ve bilinç düzeyine ulaşmasında aşılması gereken önemli bir eşiktir.

Anlatılarda kahramanlara, karşıt değerler ve gölge arketipleri ile olan mücadelelerinde yüce birey arketipi adı verilen aklın, deneyimin ve bilginin sembolü olan kişiler yardım eder. Bazen de bu yardım doğüstü güçler aracılığı ile gerçekleşir Yardımcı ruh arketipi olarak tanımlayabileceğimiz bu güçlerin yardımı kahramanın mücadelesinde yardımcı olmasını sağlar. “Çobanla Hırsız” masalında çobanın hırsızın ona kurduğu tuzaktan kurtulmasına yardımcı olacak olan Şeytandır.

Dükkân sahiplerinin çobanın heybesinde pabuçları bulmasının ardından kendisinden; “Ülen ne inkâr eden? Bi kere şeytana uydum çaldım pabıcı de gurtul.” sözüne çoban; “Olmaz arkedeş ben şeytana gazez edemem, ben çalmadım” şeklinde yanıt verir. Garez etmek birine kin tutmak ve düşmanlık etmek anlamında kullanılan bir sözdür. Aslında

¹⁶ İsa Yüceer, “Din Kültüründe Çobanlık”, Çoban Kitabı (Editör: Emine Gürsoy Naskali) Kitabevi Yay., İstanbul, 2011, s. 159.

¹⁷ Orhan Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s.53

¹⁸ Feriştah Soykal Alanyalı, “Ana Tanrıça Kültüründe Çobanlar ve Çoban Tannılar”, Çoban Kitabı (Editör: Emine Gürsoy Naskali) Kitabevi Yay., İstanbul, 2011, s. 150.

şeytan “insana musallat olup onu saptırmak isteyen ruhani varlık”¹⁹ olarak insanın düşmandır. Şeytan tüm melekler Hz. Âdem’e secde ettiğinde, kibirli davranarak ona secde etmemiştir. Allah’ın huzurundan kovulmuştur. O da kıyamete kadar tüm insanları doğru yoldan saptırmak için uğraşacağını söylemiştir. Görüldüğü üzere insan ve şeytan arasında kıyamete kadar sürüp gidecek bir mücadele olacaktır. İnsan Allah’ın emir ve yasaklarına uymaya, şeytan ise insanı doğru yoldan çıkarmaya çalışacaktır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu durum “Ey Ademoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır”²⁰ şeklinde ifade edilir.

“Şeytana uymak” dilimizde sıklıkla kullanılan ve “kötü bir şey yapma isteğine kapılmak”²¹ anlamında kullanılan bir deyimdir. Genel olarak insanların kötü bir iş yaptıktan sonra ve biraz da pişmanlık içeren bir söz olarak söyledikleri “Şeytana uydum” sözü bir bağışlanma ve af dileme anlamında da anlaşılmaktadır. Masalda da dükkân sahipleri, çobana bu sözü söylemesi halinde kurtulacağını belirtirler. Ancak çoban, hırsızlık yapmadığını bildiği için bu konuda kimsenin günahını alamaz. Öyle ki insanın apaçık düşmanı olan şeytana bile suçu yüklemeyebilir ve ona garez etmez. Bunun sonucunda dayak yemekten kurtulamaz. Çoban bu erdemli duruşunun sonucunda sadece fiziksel anlamda yıpranma yaşar. Oysaki onun bu davranışı kendisini tinsel anlamda bütünlüğe ve kendilik değerlerine ulaştıracak önemli bir adımdır. Masalda hırsızın yapmış olduğu insani ve vicdani değerlerle bağdaşmayan hareketin bir şekilde cezalandırılması gerekmektedir. Nitekim masalların eğitici rolü olduğu gerçeği ve masalın sonunda ülkü değerleri temsil eden kahramanların galip gelip ödüllendirildiği düşünüldüğünde çobanın bir şekilde hırsız karşısında temsil ettiği değerlerin yüceltilmesi ve hırsızın cezalandırılması gerekmektedir. Bu aşamada devreye şeytan girmektedir. Anlatı düzeyinde imkânsız diye bir şey yoktur. İnsanın apaçık düşmanı olan ve onun hep yanlış işler yapması için çabalayan şeytan, çobanın kendisine düşmanlık etmemesi üzerine bu ülkü değer davranışın ödüllendirilmesinde sembolik olarak yardımcı olacaktır.

Dükkân sahipleri çobanın yanından uzaklaştıktan sonra şeytan, çobanın yanına gelir ve çobana “Madem sen bana garez etmedin, senin heybene pabıcı bi hırsız gatıverdi ona bi oyun oynayalım” der. Çoban da şeytana “Ben dağlarda garib bi çobanın, şeytanından bulsun” şeklinde karşılık verir. Görüldüğü üzere şeytan, çobanın kendisine garez etmesinden dolayı heybesine pabuçları hırsızın koyduğunu ve hırsıza bir oyun ederek onu cezalandırmayı teklif eder. Çoban, hırsıza şeytanından bulsun diyerek halk ağzında söylenen bir lanetlemeyi dile getirir. İlginç olan ise hırsızın yaptığı kötülüğün cezasını şeytandan bulacak olmasıdır.

Şeytan, çobana hırsızın çok at düşkünü bir insan olduğundan bahseder. Bir at kılığında pazar yerine geleceğini, geldiği zaman üstüne binip pazar yerinde kendisini gezdirmesini söyler. Ertesi gün olduğunda hırsız bu atı görür ve satın almak ister. Çoban da atı hırsıza satar.

¹⁹ İlyas Çelebi, “Şeytan”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, C. 39, 2010, s.99

²⁰ Yasin Suresi, 60. Ayet, Kur’an-ı Kerim Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2011, s.489

²¹ www.tdk.gov.tr.

Burada üzerinde durulması gereken unsurlardan birisi “don değiştirme” hadisesidir. Don değiştirme Türk kùltüründe çok eskilere götürebileceğimiz kodlara sahiptir. Őamanların atalarının ve elbiselerinin üzerindeki kuşun şekline girebildikleri belirtilmektedir. Bu şekil değiştirme ritüelinin adı metamorfozdur.²² İslamiyetin kabulünün ardından Ahmed Yesevi'nin ve Horasan erenlerinin turna donuna girdikleri anlatılmaktadır. Masal-larda ve efsanelerde de “don değiştirme” ritüeline rastlanmaktadır. Örneğin; efsanelerde zor durumda olan kişilerin Allah'tan yardım dileyip bir kuş olup uçmak istedikleri ve kuş donuna girip uçup gittikleri anlatılmaktadır. Kültürel belleğimizde önemli bir ritüel olarak anlatılan “don değiştirme” hadisesine “Çobanla Hırsız” masalında da rastlamaktayız. Şeytan, hırsıza bir ceza vermek için bir ata dönüşmüştür. Genelde insandan başka canlı-lara dönüşme biçimindeki don değiştirme ritüeline rastlanırken, masalda insan dışı bir canlı-nın bir hayvana dönüştüğü görölmektedir. Anlatılardaki her sembolün kolektif bi-linçaltından gelen izlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Şeytanın ata dö-nüşmesinin mitik kodları da bulunmaktadır. “Buryatlar Solbon (Çolpan= Çobanyıldızı, Zühre) yıldızını eril sayıp at sürüsüne sahip olduğuna ve bu yıldızın atların koruyucusu olduğuna inanıyorlardı.”²³ Bu bağlamda Çobanyıldızı ve at sembolü arasında kökensel bir bağın varlığı dikkati çekmektedir.

Hırsız, çobandan atı satın aldıktan sonra köyüne gider. Günlerden bir gün hırsız pı-narda atı sularken at, çeşmesinin musluğundan içeri girer ve kaybolur. Bunun üzerine hırsız bütün köyü pınarın başına toplar ve atının çeşmenin deliğinden içeri girdiğini söy-ler. Köylüler de “Bu adam delirmiş” der ve hırsız tımarhaneye atırırlar.

Göröldüğü üzere hırsız, Çobana yaptığı kötü davranışın cezasını Şeytanın ona oynadı-đı oyun sayesinde çeker ve tımarhaneye atılır. Hırsızın Şeytan tarafından cezalandırılma-sına neden olan pınar yer-su ruhlarının yaşadığı kutsal bir mekândır. Yer-su ruhları va-tanı ve koruyucu ruhları temsil etmektedir. Eski Türk yazıtlarında da karşımıza çıkan “ıdık yer-sub” ifadesiyle bağlantılıdır.²⁴ Sahipli yer olarak bilinen bu mekânlara saygı gösterilir. Bu mekânların koruyucu ruhları olduğuna inanılır ve onların varlık alanları ihlal edilmemeye çalışılır. Bu mekanlara yapılacak saygısızlıklar çeşitli şekillerde ceza-landırılır. Bu mekânın dolaylı yoldan hırsızın cezalandırılmasına aracılık ettiğini söyle-mek mümkündür. Su iyeleri kendi varlık alanlarına dışarıdan kimseyi kabul etmezler. Hatta insanlar tarafından yakalanan ve başka varlık tabakalarıyla iletişime geçen su peri-lerinin tekrar pınara döndüklerinde öldüröldükleri pek çok efsanede anlatılmaktadır. Bu durumda at donuna giren Şeytanın su iyelerine nasıl karşıabildiği sorusu akıllara gelmek-tedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi anlatı düzleminde mitik düşünmeden bugüne insanla-ra verilmek istenen mesaj ölkü değerlerin her daim yüce olduğu ve karşıt değer davranış-ların bir şekilde cezalandırılacağıdır. Varlık alanı itibariyle doğa ile iç içe olan ve doğa ve insan arasındaki ontolojik bağlantıyı sağlayan çobanın uğradığı haksızlık karşısında yü-

²² Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2010, s.29

²³ Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 173-174.

²⁴ Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yay., Ankara, 2006, s.48.

celtilebilmesi için hırsızın cezalandırılması amacıyla birbirine zıt duran kutupların bir araya geldiği görülebilmektedir.

Bir başka boyutuyla at ve su sembolleri arasında Türk kozmolojisinden gelen bazı bağlantılar bulunmaktadır. “At Türk kozmolojisinin çeşitli unsurlarına göre de anlam kazanmaktadır; örneğin su unsurunun hayvan biçimli timsali attır. Öte yandan su kökenli atlar denilen ve sudan çıkan kanatlı atları anlatan efsaneler de bu unsurlarla ilgilidir.”²⁵ Bu bağlamda atın su iyelerine karışmasının kolektif hafızada izleri bulunmaktadır.

Masalın sonunda çobanın, hırsızın cezasını çekmesinin ardından çobanlıktan kurtulduğu ve mesut bir yaşam sürdürdüğü anlatılmaktadır.

Çoban, gölge arketipinin yansıması olan hırsız ile mücadelesini şeytanın yardımıyla kazanmış ve bilincin aydınlık düzeyine ulaşmıştır. Masal binlerce yıllık atalardan gelen mesajı okuyuculara örtük anlam katmanları arasına gizlenmiş arketipsel semboller aracılığıyla ulaştırmıştır. Masalların bilinci dönüştürme işlevi bu masalda yerine getirilmiştir. Aynı zamanda masalların eğitici rolü de bu masal özelinde ülkü ve karşıt değerlerin çatışmasında ülkü değerlerin kazanması ileri verilmiş olmaktadır.

SONUÇ

Masallar anlatı dünyasının en özel alanlarından biridir. Masalarda insanı değiştiren ve dönüştüren ülkü değer davranış kodları bulunmaktadır. Masallar toplumun eğitim işlevini de üstlenir. İyi ve kötünün, doğru ve yanlışın anlatı düzeyinde bir çatışma içinde olduğu masalarda ülkü değer davranışların temsilcileri olanlar mitik bir koruma altına alınır. Aynı zamanda masallar arketipsel sembollerin yansıma alanı bulduğu anlatılardır. Kolektif bilinçdışının yapısal öğeleri olan arketipler binlerce yıllık insan birikiminin yansımalarıdır. Masalların arketipsel sembolizm bağlamında çözümlenmesi bu birikimi gün yüzüne çıkartmaya yardımcı olmaktadır.

Barçın Yaylasında anlatılan “Çobanla Hırsız” masalı arketipsel sembollerin yansıma imkânı bulduğu bir anlatıdır. Doğal gücü ve akli simgeleyen ve Çoban Ata kültürünün yadigarı olan çoban masalda, gölge arketipinin somutlaşmış görüntüsü olan hırsız tarafından haksızlığa uğramaktadır. Ülkü değerlerin temsilcisi olan çoban bu haksızlık karşısında mitik bir korumaya alınır. Hırsızın cezalandırılması için aslında gölge arketipi olarak göreceğimiz şeytanın çobana yardımcı olarak yardımcı ruh arketipine dönüştüğü görülür. Şeytanın da yardımcıya çoban ve çobanın şahsında temsil ettiği ülkü değerler, karşıt değerlerin temsilcisi olan hırsız karşısında galip gelir.

Sonuç olarak “Çobanla Hırsız” masalı kaos kozmos çatışmasında çobanın yanında yer alarak kozmosun hakim olmasını ve ülkü değerlerin anlatı boyutunda mitik bir yüceltilmeyle öne çıkartılmasını öne çıkaran, çobanın gölge arketipi olan hırsızla mücadelesinde başarılı olmasını ve insani anlamda karşıt değerlerde bir gölge arketipi olarak duran şeytanın çobanın kendisine karşı takındığı erdemli davranış nedeniyle yardımcı ruh arketipine dönüşmesini konu edinen bir anlatıdır.

²⁵ Yaşar Çoruhlu, a.g.e., s. 174.

KAYNAKÇA

- ALANYALI, Feriştah Soykal, “Ana Tanrıça Kültünde Çobanlar ve Çoban Tanrılar”, Çoban Kitabı, (Editör: Emine Gürsoy Naskali) Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.
- BAYAT, Fuzuli, Türk Mitolojik Sistemi 2, Ötügen Yay., İstanbul, 2007.
- CELEBİ, İlyas, “Şeytan”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı, C.39, İstanbul, 2010.
- ÇORUHLU, Yaşar, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı-1, TDK Yay., Ankara, 2008.
- FORDHAM, Frieda, Jung Psikolojisinin Ana Hatları, Çev. Aslan Yalçın, Say Yay., İstanbul, 2001.
- GÖKERİ, A.İ., Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması (Yayımlanmamış Doktora Tezi) DTCF, Ankara, 1979.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan, Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.
- İNAN, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Yay., Ankara, 2006.
- JUNG, Carl Gustav, Dört Arketip, (Çev. M. Bilgin SAYDAM), Metis Yay., İstanbul
- JUNG, Carl Gustav, Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi, Çev. Evren Büyükin, Say Yay., İstanbul, 1997.
- KORKMAZ, Ramazan, Yazınsal Okumalar, Kesit Yay., İstanbul, 2015.
- ÖGEL, Bahaeddin, Türk Mitolojisi I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2010.
- SNOWDEN, Ruth, Jung Kilit Fikirler, Çev. Kemal Atakay, Optimist Yayınevi, İstanbul, 2012.
- STEVENS, Anthony, Jung, Çev. Ayda Çayır, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999.
- SÜLEYMANLI, Mevlüt, Göç, (Çev. Seyfettin Altaylı), Ötügen Yay., İstanbul, 1990.
- ŞİMŞEK, Rabia Gökçen, Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıveliler-Ermenek) Folkloru, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008
- Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1998
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu, Diyarbakır Efsaneleri (Derleme-İnceleme), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007.
- YÜCEER, İsa, “Din Kültüründe Çobanlık”, Çoban Kitabı (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yay., İstanbul, 2011.
- www.tdk.gov.tr

BARÇIN YAYLASI ÇEVRESİNDE SÖYLENEN MANİLERDE AYRILIĞI İŞARETLEYEN GÖSTERGELER

Okan Celal GÜNGÖR*

1. GİRİŞ

Dünyada insanı çevreleyen anlam etkileri, anlamı oluşturan ilişkiler kavranabilir olmalarına karşın, her zaman açık seçik, kendini kolayca ele veren, kolaylıkla gözlenebilen ve tartışmasız algılanabilen niteliklere sahip değildir. Anlamı sadece işitilen ve görülenler oluşturmamaktadır. Anlam, açık olarak ifade edilenin, yaşanılanın ve gözlemlenenin altında, üstünde veya yanında bulunana da karşılıktadır. Anlam evreni, böylelikle tüm yönlere açılabilen, bütün yönlere esneyebilen bir doku ilişkiler ağını ortaya koymaktadır (Çelebi, 2009:5 aktarılan Rifat, 1999:9-10). İşte bu karmaşık ilişkiler ağında toplumsal boyutta evreni doğru bir şekilde algılamamıza, doğru iletişim kurmamıza; sanatsal boyutta üretilen edebi eserlerin anlamsal katmanlarını sistemli bir şekilde çözmemize yardımcı olan temel unsur göstergelerdir.

İnsanların anlaşma aracı olarak kullandığı doğal diller (sözelimi Türkçe), davranışlar, çeşitli jestler (el, kol, baş hareketleri) sağır-dilsiz alfabesi, görüntüler, trafik işaretleri, bir kentin uzamsal düzenlenişi, bir müzik yapıtı, bir resim, bir tiyatro gösterisi, bir film, reklam afişleri, moda, yazınsal yapıtlar, çeşitli bilim dilleri, bir ülkedeki ulaşım yollarının yapısı, bir mimarlık düzenlemesi kısacası bildirişim amacı taşıyan taşıyan her anlamlı bütün; kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu gösterge olarak tanımlanmaktadır (Rifat, 2017: 113-115).

Gösterge iki yönlü, iki yüzü olan bir ögedir; bu iki yönü sürekli olarak birbirini anımsatır, çağırır. Bu iki yönden biri gösterilen, diğeri gösterendir. Balık göstergesini ele alalım; söylendiğinde zihinde canlanan 'belli biçimiyle suda yaşayan yaratık' kavramı onun aynı dili konuşanlarda ortak olan, zihinsel nitelikteki gösterilen'dir. Türkçede /b.a.l.l.k/ seslerinden oluşan, bütünüyle sessel nitelikteki gösteren (ses imgesi) ise fiziksel anlamdaki ses değil, onun zihindeki imgesidir; sessel izlenimdir. Sessiz okuma sırasında bile zihinde canlanır (Aksan, 2000:153-154).

Gösterge sistemini inceleyen bilim sahası ise göstergebilimdir. Göstergebilim sözcüğünün kökeni Antikite'ye kadar götürülebilir. Göstergebilim (sémiologie) sözcüğü, ilk olarak tıp alanında kullanılır ve kökenini, Grekçe "sémeion, signe"= gösterge sözcükle-

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, okancelalgungor@hotmail.com

rinden alır. Ancak bu sözcüğü bugünkü anlamıyla, eşzamanlı bir şekilde ilk kullanan isimler C. Sander Peirce ve F. Saussure'dir (Uçan, 2013:113).

Göstergebilim günümüzde yapılan birçok araştırmayla çalışma alanlarını genişletmiş, sinema ve reklamcılık sahalarında da önemli araştırmalara konu olmuştur. Bu sahalar-daki göstergeler, hedef kitleye iletilmek istenen mesajın özelliğine göre bilinçli olarak seçilir. Anonim halk edebiyatı ürünlerinde kullanılan göstergeler ise "halkın ortak yaşa-mı" sonucunda oluşan "ortak hafıza"nın bir ürünüdür. Bu göstergeleri kullanan insanlar, bu işin formel bir eğitimini almamıştır. Bütün bilgilerini, tamamen doğal yaşam koşulla-rında kendi toplumsal tecrübeleri ışığında edinmişlerdir. İşte bu yüzden ki Anonim halk edebiyatı ürünlerindeki göstergelerde "gösteren" ve "gösterilen" arasındaki ilişki şaşkırtacak kadar doğal ve sağlamdır (Karakuş, 2012:429).

Çalışmada Barçın Yaylası çevresinde söylenen 141 mani incelenmiş¹ bu manilerde ayrılığı, ölümü işaretleyen "dağ, kara ve yılan" göstergeleri ele alınmıştır.

Türk ulusunun yurt tuttuğu muhtelif ülkelerde dağ ve ağaç kültürüne ya da bu kültürün iz-lerine her yerde rastlanmaktadır. Çağdaş Şamanist Altaylı Türk boylarında dağ kültü en önemli kült sayılmaktadır. Teleüt, Töles ve Abakan Türkleri yakınlarında bulunan dağ-lardan birini tanrı, koruyucu ruh ya da büyük ata sayarlar. Kazak ve Kırgız Türklerinde de Ulu-Tav ve Kiçi-Tav silsilelerinde kutlu sayılan tepeler vardır. Bilhassa Ulu Tav'daki Edige Tepesi'nin mübarek sayıldığı ve burada kurbanlar kesildiği söylenir (İnan II, 1998:253-258). Dağların iduk, ula vb. gibi terimlerle anılması da onların kutsallık ve atalık işlevinden haber vermektedir (Bayat, 2006:51).

Türkler dağı kutsadığı için yeminlerini de onun üzerine ederler. Bizans tarihçisi Me-nander'e göre Bizans ile Avarlar arasında VI. yy.da yapılan bir sözleşmede Avar hakanı Bayan şöyle ant içmiştir: "Sava üzerinde köprü kurmakla Romalılara karşı zarar vermek niyetinde isem ben Bayan mahvolayım: bütün Avarlar mahvolsun; gök üstümüze yıkılsın. Gök Tanrı'nın ateşli okları bizleri öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın; Sava suyu taşarak bizleri yutsun" (İnan I, 1998:318).

Dede Korkut'ta dağlar dağ gibi değil de hislerle yoğrulmuş, kişilik kazanmış birer var-lık olarak karşımıza çıkar. Bu kapsamda "Oğuzlar, dağlarla konuşurlar, dağlara dua ve beddua ederler, dağların yaşlanıp yıkılmasından korkarlar, dağlardan esenlik dileyip geçit vermesini isterler (Ögel, 1995:451).

Barçın Yaylası ve çevresinde söylenen manilerde ayrılığı işaretleyen göstergelerin ba-şında "dağ" gelir. Aşağıdaki manide de dağ göstergesi "dağlara salmak" şeklinde kullanı-larak elinde olmadan, zorunlu nedenlerle çıkılan bir yolculuğu, gurbeti dolayısıyla ayrılı-ğı, kopuşu işaretlemektedir:

Sarı kurdelem sarı

Dağlara saldıık yâri

Dağlar kurban olayım

¹ Çalışmada malzeme olarak, Rabia Gökçen Şimşek'in *Barçın Yaylası (Başaylla-Sarveliler-ErmeneK) Folkloru* adlı yüksek lisans çalışması kapsamında bu bölgeden yaptığı mani derlemelerinden istifade edilmiştir.

Tez gönderin nazlı yâri

dağlara salmak → Sevdiğini ulaşılması güç, uzak diyarlara göndermek

Manide dağ sıradan bir coğrafi unsur olarak değil tıpkı Dede Korkut'ta olduğu gibi hislerle yoğrulmuş, kişilik kazanmış bir varlık olarak karşımıza çıkar. Sevgiliden uzak düşen âşık çaresizdir ve bu çaresizlik "kurban olmak" deyimine yansımıştır. Bu deyim, uğruna "sıkıntı, ızdırap çekmek" anlamını yansıtmakla birlikte arka planda Türk mitolojisindeki dağlara kurban adama ritüelini çağırıştırır.

kurban olmak → sevdiği için her şeyi yapabilmek, canından geçmek

Dağ geçitleri Türk destanlarında da önemli bir yer tutardı. Dede Korkut, dağ geçitleri için "aşut veya geçit" derdi. Sular için de geçit söz konusuydu. Bunun için "dağlar aşut versin, sular geçit versin" dilek ve duasında bulunurdu (Ögel, 1995:436). Aşağıdaki manilerde de sarplığı, yüceliği, sıra sıra oluşu, geçit vermezliğiyle dağ göstergesi karşımıza çıkar:

Bu **dağın** arkasından

Öldüm yâr sevdasından

Bileydim ayrılık var

Giderdim arkasından

Beş parmak **dağı sıra**

Ot sarılmış mısıra

Yârim ölsün diyenler

Kendi girsin mezara

Bir diğer manide ise âşık ölümü bir emir, yazgı telakki edip kabullense de ayrılığı kabullenemeyip dağlarla ilişkilendirmektedir:

Şu **dağlar** olmasaydı

Laleler solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri

Ayrılık olmasaydı

Manilerde bu bağlamda kullanılan bir diğer gösterge "yılan"dır. İlk mağara resimlerinde ve ilk yazılı kaynaklarda yılan rastlarız. Mitolojilerde, kutsal kitaplarda, efsanelerde, masallarda, halk hikâyelerinde yılan yer alır. Ölümsüzlüğü, kötülüğü, şekil değiştirmeyi, tekrar tekrar yaşamayı sembolize eder (Seyidoğlu, 1998:87). Tarihi metinlerde genellikle çeşitli korkuları, kötülüğü ve çirkinliği temsil eder (Demirci, 2014:545). Uygur Budist edebiyatında yılan, reenkarnasyon inancına göre karanlıklar dünyasında yılan bedeninde doğan kötü ruhları simgeler (Demirci, 2014:679). Tevrat, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovuluşunun sebebi olarak Şeytan'ın yardımcılığını yapan "kır hayvanlarının en hilekârı "yılanı" gösterir. Kur'an-ı Kerim de ise "yılan", uyarıcı, korkutan ve müjdeleyen peygamber Hz. Musa'nın misyonu gereği Allah'ın izniyle elindeki asanın yılanı dönüştürmesi mucizesi olarak geçer. İncil'de Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulması için uğraşan Şeytan'ın ortağı ve Âdem ile Havva'yı kandırıcı, onlara yasak elmayı sunan yaratık olarak karşımıza çıkar. Yahudi ve Hristiyan geleneğinde yılan bu iki

kitaptan kaynaklanan bir yaklaşımla, kötülük ruhunu, Şeytan'ı temsil etmektedir (Yılmaz, 2015:284-285).

Halk arasında öldürücü zehriyle bilinen yılan, geleneksel anlayışta düşmanlığı ve tehlikeyi temsil eder. “Rüyada yılan gören, düşmanından kötülük görür. Yılanla yatağa girilmez. Denize düşen yılan sarılır. Koynumuzda yılan beslemişiz” gibi sözler de geleneksel kültürdeki bu olumsuz bakış açısını yansıtır.

Barçın Yaylası çevresinde söylenen manilere de geleneksel kültürümüzdeki bu olumsuz algının yansıdığı söylenebilir. Aşağıdaki manide yılan doğrudan düşman ya da tehlike olarak işaretlenirse de yılan göstergesinden sonra sevdiğinden ayrılana yönelik sabır temennisi söz konusudur:

Yılan akar kamışa
Su neylesin yanmışa
Allah ecirler versin
Yârinden ayrılmışa

Bir diğer manide yılan derisinin işlenip kemer olma özelliğini çağrıştıran “ince bele dolana” ifadesinin arkasından âşığın sevdiğini kaybettiği, yitirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yılan gösterge olarak ayrılığın habercisidir:

Yılana bak yılana
İnce bele dolana
Ben yârimi yitirdim
Sarı altın var bulana

Konuyla ilgili ele alacağımız son gösterge “kara” renktir. Her kültürde renklere yüklenen farklı anlamlar, değerler vardır. Renkler bir bakıma iç dünyamıza açılan pencerelerdir. Türk kültüründe kara, genellikle toprak rengi, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılır. Halk kesimine “kara budun” denir. “Kara kul, karavaş veya karabaş” deyimleri köle anlamında kullanılır. Anadolu halkının karaya karşı tavrı sürekli olumsuzdur. Halk inancında kara yılan, kara kedi, kara sinek, kara domuz, kara köpek uğurlu sayılmaz. Karaağaç, çok dayanıklı olmasına karşın, ölü mezarına konulmaz. Kara ağaçtan sandık, beşik yapılmaz. Kara, ölüm, yas ifade eder (Rayman, 2002:14).

Altaylıların geleneklerinde ruhlar aru (pak, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayırırlar (İnan I, 1989:404). Dede Korkut Hikâyeleri’nden Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde, Bayındır Han bir ziyafet verir. Bu ziyafetle ilgili talimatı şöyledir: “Kimin ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeñ, kara koyun yahnisinden önüne götürüñ, yerse yesün, yemezse dursun gitsin. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa konduruñ. Oğlu kızı olmayanı Allah Ta’âla kargayuptur (lanetlemiştir)... “ (Ergin, 2011:78). Bayındır Han’ın kullandığı sözlerden kara rengin mutsuzluğu, hayal kırıklığını, dışlanmışlığı, temsil ettiği anlaşılmaktadır.

“Akları çıkarıp karalar giymek, aralarına kara kedi girmek, bahtı kara, kara baht, kara çalmak, kara gün, kara haber, kara kara düşünmek, karalar bağlamak/giymek, yüreği kararmak, yüz karası, yüzü kara, yüzünü kara çıkarmak” gibi kara rengin geçtiği deyimle-

re bakıldığında Türk toplumunda bu renge yüklenen duygu değerlerinin olumsuz olduğu açıkça görülür.

Barçın Yaylası çevresinde söylenen bir manide kara renk ayrılığın göstergesi olarak kullanılır. Manide âşık sevdiğiyle arasının açılmasını kötü talihe bağlar. Bu düşüncesini ifade ederken de kara sıfatını kullanır. Âşığın, sevdiğiyle arasına nifak sokanlara, arabozucu olanlara yönelik bir sitemi hatta bedduası da söz konusudur:

Sıra sıra kazanlar

Kara yazı yazanlar

Cennet yüzü görmesin

Aramızı bozanlar

2. Sonuç

Göstergebilim bugün sinema, resim, müzik, edebiyat gibi pek çok sanat dalına uygulanmakta ve sanat eserinin arka planında yatan derin anlamı keşfetmemize yardımcı olmaktadır fakat göstergelere sadece arka planı olan, karmaşık sanatsal metinlerde yer verilmez. Umberto Eco'nun ifade ettiği gibi göstergebilim, en doğal ve kendiliğinden oluşan iletişim dizgelerinden, en karmaşık kültürel dizgelere kadar uzanan bir yelpaze üstünde yer alır. Bu anlamda halkın en doğal ve samimi hâlinin yansıdığı ve umumiyetle ayrılık acısını derinden hisseden kimselerce söylenen manilerde, toplumun bilinçaltına yüzyıllar içinde olumlu ya da olumsuz yönde işlenmiş bazı göstergelere rastlamak mümkündür.

Bu çalışmada Barçın Yaylası çevresinde söylenen maniler üzerine göstergebilimsel açıdan yapılan değerlendirme sonucunda coğrafi unsur olarak “dağ”ın, hayvanlar âleminde “yılan”ın, renk unsurlarından ise “kara”nın ayrılığın işaretleyen göstergeler olarak kullanıldığı görülmüştür. “Dağ” göstergesinin geçtiği manilerin diğerlerine göre bölgede daha çok söyleniyor olması ise bölgenin coğrafi yapısıyla, dağlarla çevrili olmasıyla ilgilidir.

Manilerle türküler biçim ve içerik açısından birbirine yakın olduğu için bazen bu iki türü ayırmak güçleşir. Bazı türkü parçaları halk tarafından müstakil olarak söylenerek türkü kalıbından çıkmış mani şeklini almıştır. Ele alınan manilerin de bu yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
 Bayat, Fuzuli, “*Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*”, *Folklor/Edebiyat*, 12/46, 2006, s. 47-60.
 Çelebi, Tezay, Reha Erdem Sinemasına Göstergebilim Açısından Bakış: Beş Vakit Filminin Gösterge Bilimsel Bağlamda İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-Televizyon Ana Bilim Dalı, Konya, 2009.
 Demirci, Ümit Özgür, “*Tarihî Lehçelerde Yılan*”, *Turkish Studies*, 9/5, 2014, s. 679-687.
 Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
 Erkman Akerson, Fatma, *Göstergebilime Giriş*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.
 İnan, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler I-II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
 Karakuş, Ertuğrul, “*Anadolu ve Balkan Manilerine Gösterge Bilimi Açısından Bir Bakış*”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12/2, 2012, s. 425-439.
 Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
 Rayman, Hayrettin, “*Neurüz ve Türk Kültüründe Renkler*”, *Millî Folklor*, 2002, s. 10-15.

- Rifat, Mehmet, Genel Göstergebilim Sorunları Kuram ve Uygulama, Alaz Yayınları, İstanbul, 1982.
- Rifat, Mehmet, Homo Semioticus, Kaf Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Rifat, Mehmet, XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları -1 Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Seyidoğlu, Bilge, Kültürel Bir Sembol: Yılan. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, 1998, s. 86-92.
- Şimşek, Rabia Gökçen, Barçın Yaylası (Başyayla-Sarveliler-Ermemek) Folkloru, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.
- Uçan, Hilmi, Dilbilim Gösterge Bilim ve Edebiyat Eğitimi, Hece Yayınları, Ankara, 2013.
- Yılmaz, Hüseyin, “Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Geçen “Yılan” ve “Süt” İmgelerini Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Okumak”, FSM İlmî Araştırmalar, 6, 2015, s. 279-311.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ERMENEKTE OYNANAN ÇOCUK OYUNLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Abdülkadir KABADAYI* - Amine KARAGÖZ**

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca oynanan oyunlar çocukların amaçsızca oynadığı kendi eğlencesi olarak kabul görmüştür. Sonradan oyunun toplumdaki yeri ve öneminin anlaşılması ile araştırmacılar birçok konuda oyunları kendilerine kaynak edinmişlerdir. Araştırmalar ve yazılı metinlerden elde edilen bilgiler ışığında günümüzde oynanan oyunların 2000 ile 3000 yıllık bir geçmişe dayandığı söylenmektedir. İnsanoğlunun ilk ortaya çıktığı çağlardan beri oyun oynandığı da kimi kaynaklarda belirtilmektedir.

Oyunlar; bir kültürün, bir uygarlığın imgeleri olarak görülmektedir. Ait olduğu toplumun kültürel değerlerini yansıtır. Bu nedenle antropologlar göç yollarını incelerken oyunlardan yararlanmışlardır. Oyunun, ait olduğu toplumun kültürel birikiminden etkilenerek oluştuğunu ve yaşamsal faaliyetlerine de bunu yansıttıklarını ortaya koymuşlardır (www.tugbacansali.com). Çocuk oyunları, içinde bulunduğu toplumun ve icra edildikleri sosyo-kültürel ortamın aynası durumundadır (Özdemir, 2006:17). Oyun vasıtasıyla din, dil, gelenek, görenek, değerler, davranış biçimleri, yaşam tarzları, müzikler vb. özellikler çocuklar sayesinde nesilden nesile aktarılır (Yücel-Gündoğdu, 2012:1). Korunması gereken kültürel değerlerimizden olan oyunlar, bizler için somut olmayan kültürel mirasımızın eğitici unsurlarıdır (Toksoy, 2010:208).

Zengin, fakir, köylü ve şehirli demeden her çocuk bulunduğu yerin ve zamanın etkisi altında oyun oynamıştır. Ülkeden ülkeye çocuk oyunlarında farklılıklar görülse de dünyanın hemen her yöresinde çocuk oyunlarının ortak yönleri ve özellikleri de vardır (Seyrek ve Sun, 1991). Oyunun biçimi, özellikleri, araç-gereçleri çağdan çağa, kültürden kültüre değişse de dünyanın her yerinde çocuğun en önemli uğraşı olmuştur. Bu nedenle oyun hem kültürel hem de evrensel unsurları içinde barındırmaktadır.

Eski uygarlıklarda oynanan çocuk oyunları ile yakın geçmişimizde oynanan çocuk oyunları teknolojinin de etkisiyle giderek önemini yitirmiş ve hatta birçoğu unutulma noktasına gelmiştir. Geleneksel oyunların yerini teknolojik aletlerin alması çocukları;

* Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Geçmişten Günümüze Ermenek'te Oynanan Çocuk Oyunlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi A.K. Eğitim Fakültesi. akabadayi@konya.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. karagoz_amine@hotmail.com

sosyal, fiziki ve ruhi yönden olumsuz etkilemektedir. Çocuğu toplumsal kültürün en küçük yapı taşı olarak düşündüğümüzde; onu geleceğe hazırlayan, tüm gelişim alanlarını istisnasız destekleyen, çocuğu eğlendirirken öğreten oyunların giderek yok olması son derece mühim bir konudur.

Oyunun tanımına bakıldığında ise; belli başlı kuralları olmayan, içsel olarak güdülenen, önceden belirlenmiş zaman ve alan sınırlaması olmayan, amaçsız, çocuğun koyduğu kurallara göre şekillenen, eğlenirken öğreten ve çocuğa büyük bir zevk veren eylemlerin tümüdür (Ulutaş, 2011, s.237).

Piaget; oyunun, çocukların bilişsel yapılarını geliştirirken onların yeteneklerini ve becerilerini eğlenceli bir şekilde pratik ettiği bir sahne olduğuna inanır. Oyunlar çocuğu gerçek yaşama hazırlayan birer simülatör görevi görmektedir. Çocuklar oyun oynarken aynı zaman gerçek yaşam becerilerini de deneyimleme fırsatı elde ederler. Oyunlar; toplumsal kuralları öğretme, yetişkinliğe hazırlanma, yaratma, problem çözme, iletişim kurma, sosyalleşme ve tecrübe kazanma gibi çok değişik unsurları içinde barındırır. Oyun; çocukların problem çözme becerilerini geliştirirken, sosyal ve bilişsel kapasitelerini artırır, gerçek ile hayal arasındaki mesafenin gelişmesine yardımcı olur, merakı körükler, dikkat kontrolü, sosyal dil ve edebi dil becerileriyle iletişim becerilerine yardımcı olur. Bu sayede toplumsal kuralları ve insan ilişkilerini oyun yoluyla deneyimlemiş olurlar.

Montessori' ye göre oyun, çocuğun en önemli işidir. Çocuğun, kendini en iyi ifade ettiği yer oyundur. Çocuk için önemli bir uğraş olan oyun, çocuğu eğlendirirken aynı zamanda öğretir ve gelişimini destekler. Çocuklar oyun yoluyla duygu ve düşüncelerini, kızgınlık ve sevinçlerini dışarı yansıtır. Toplumsal ilişkilerini oyun sayesinde sağlar.

Oyun çocuğun eğitimi ve gelişimi ile toplumsal kültür açılarından önemli olduğu kadar ruh bilim açısından da önemlidir. Çocuğu tanımada, çoğu kez çocuğun temel ilgilerini ve eğilimlerini anlamada, ruhsal güçlüklerini çözmede çocuğun oynadığı oyunlar yardımcı olur (Seyrek ve Sun, 1991, s.3-5).

TDK oyun kavramını: 1.Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence "Tenis, tavlâ, dama, çelik çomak, bale oyundur." 2. Tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi. 3. Müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü "Zeybek oyunu", 4. Seslendirilmek veya sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes. 5. Bedence ve kafaca yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılan, çevikliğe dayanan her türlü yarışma "Olimpiyat oyunları. Akdeniz oyunları." 6. Şaşkınlık uyandırıcı hüner "Hokkabazın oyunu. Cambazın oyunu." 7. Kumar. 8. Güreşte rakibini yenmek için yapılan türlü biçimlerde şaşırtıcı hareket. 9. Teniste, tavlada taraflardan birinin belirli sayı kazanmasıyla elde edilen sonuç. 10. Hile, düzen, desise, entrika olarak açıklamıştır (TDK, 2011: 1008).

Oyunları sadece çocukların oynadığı aktiviteler olarak sınırlandırmak yanlış olur. Geleneksel oyunlara bakıldığında aralarında yetişkinlerinde oynadığı oyunlar olduğu görülmektedir. Taklit içerikli oyunlar, yüzük oyunu, taşlı oyunlar, tombala vb. gibi oyunların uzun kış gecelerinde köy odalarında yetişkinler tarafından oynadığı bilinmektedir. Ye-

tişkinlerin oynadığı oyunların çocukların oyununa kıyasla daha çok kurallı ve araçlı oyunlar olduğu görülmektedir.

Çocuklar oyunlarını araçlı veya araçsız olarak kendileri oluşturmuşlardır ya da büyüklerin oynadığı oyunları değiştirerek oynamışlardır. Günümüzde bilinen ve oynan çoğu oyunun ilk çıktığı haliyle halen aynı şekilde oynandığı, en eski oyun aracının ise taşlar olduğu bilinmektedir. Yine çocukların en eski oyun araçlarına bakıldığında top ve ip olduğu ve bu oyunların daha çok motor gelişimi destekleyen aşırı hareketli oyunlardan oluştuğu görülmektedir (Başal, 2007:246). Eski çağlarda çocukların oyunlarda kullandığı araçlar basit ve doğal araçlar ile kendi yaptıkları oyuncaklardan oluşurken, teknolojinin etkisiyle bu araçların yerini yapay oyuncaklar ve günümüzde de daha çok tablet ve telefon üzerinden oynanan sanal oyunlar almıştır.

Geleneksel oyunlara baktığımızda çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyerek onu yaşama hazırladığı yadsınamaz bir gerçektir. Oyunlar sayesinde beden, zihin ve kişilik gelişimleri desteklenerek çocuklara iyi davranış ve alışkanlıklar kazandırır. Çocuklar oyun içinde paylaşmayı, dayanışmayı, işbirliğini, kendi hakkını savunmayı ve başkalarının haklarına da saygı duymayı öğrenirler (Kabadayı, 2005). Kalabalık gruplar veya en az iki kişiyle oynanan oyunlar sayesinde çocuğun sosyalleşmesinin en önemli unsurudur. Günümüzde ise çocukları daha çok yalnızlaştıran ve onları bir binaya hapsedip motor gelişimini en aza indirgeyen teknolojik oyunların varlığı nedeniyle oyunun gerekli amaçlarının sağlanmadığı gözlenmektedir.

Oyun, çocuğun içindeki mücadele etme isteğini ortaya çıkarır. Bu sayede çocuk, oyun içinde sürekli koşmak, tırmanmak, zıplamak gibi çeşitli hareketler içinde bulunur. Bu devinimler çocuğun solunum, sindirim ve dolaşım sistemini olumlu yönde etkilemektedir. Aynı zamanda oyunlar çocuğun büyük ve küçük kas gelişimini destekler niteliktedir. Özellikle açık havada oynanan oyunların çocuğa D vitamini ve bol oksijen sağlayarak çocukların sağlıklı ve dinç olmalarını sağlar (Özer ve diğerleri, 2006: 55). Çocuklar oyun içinde kendini tanır, neyi nasıl yapması gerektiğine dair fikir edinir, kazanmak için çabalar, başkalarını gözlemler, model alır ve bu sayede kendi yapabileceklerinin farkında olarak özgüvenini geliştirir. Oyunlar çocuğu tek bir açıdan değil; hem gelişimsel, hem sağlık hem de zihinsel yönden geliştirir.

“Oynamayan tay at olmaz”, “Oynamayan çocuk, toprağa hayırlı olmaz” gibi atasözlerimize bakıldığında ise Türk büyüklerimizin oyuna verdikleri değer anlaşılabilir olur. Bu nedenle günümüzde halen geleneksel oyunların varlığını devam ettirmesi son derece önemli bir konudur. Günümüz çocuklarının geleneksel oyunlara yabancılaşmaması için önlemler alınarak devamının sağlanması gerekmektedir. Okul öncesi kurumlar bu noktada devreye girerek geleneksel çocuk oyunlarını yaşatarak, çocuğun eğlenerek öğrenmesi hususunda öncülük etmektedir. Aynı zamanda geleneksel çocuk oyunlarını nesilden nesile aktarma görevini de üstlenmiştir.

Geleneksel çocuk oyunları incelendiğinde kendi içinde farklı kategorilere ayrıldığı görülmüştür. Geçmişte oynan çocuk oyunlarını kategorize edecek olursak tekerlemeli ve türkülü çocuk oyunları (aç kapıyı bezirgan başı, yağ satarım bal satarım vb.), araca veya

eyleme göre çocuk oyunları (yüzük oyunu, top ve değnek oyunları, atlama, koşma- kovalamaca oyunları vb.) ile kent ve kırsal bölgedeki çocuk oyunlarından (evcilik, komşuculuk, kurt ve kuzu oyunları vb.) oluşur. Kimi çocuk oyunları (taklit, törensel oyunlar vs.) ise dramatik niteliklerde taşımaktadır (Seyrek ve Sun, 1991; s.17-21). Bu araştırmada; geçmişten günümüze kadar Ermenek yöresinde oynanan çocuk oyunlarından bireysel ve takım oyunları ile araçlı ve araçsız oyunların katkıları, hangi mevsimde ağırlıklı oynandığı, cinsiyet farklılaşmasının olup olmadığı, çocuğun fiziksel, sosyal, dilsel ve zihinsel gelişimi açılarından değerlendirilecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, yöntem olarak meta analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, bir araştırma sentezi olarak, geniş kapsamlı çok sayıda araştırma sonuçlarının anlamlı biçimde birleştirilmesi ve yorumlanması işlevi ile önemi günden güne artan bir yöntemdir. Durlak'a (1991) göre meta-analiz, bilimsel araştırmalarda bir literatür tarama yöntemidir. Bu yöntemde, araştırma bulgularının bir araya getirilip birleştirilmesinde ve çözümlenmesinde istatistiksel yöntemlerin kullanılmasıdır. Bu araştırmada, geçmişten günümüze Ermenek'te oynanan çocuk oyunları, kitap, dergi, internet kaynakları, basılı ve görsel tüm yayınlardan taranarak elde edilerek bir havuz oluşturulduktan sonra, bu oyunların bireysel ve takım oyunları ile araçlı ve araçsız oyunların katkıları, hangi mevsimde ağırlıklı oynandığı, cinsiyet farklılaşmasının olup olmadığı, çocuğun fiziksel, sosyal, dilsel ve zihinsel gelişimi açılarından sınıflandırılarak istatistiksel olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Aşamaları

Bu çalışmada, geçmişten günümüze kadar Ermenek yöresinde oynanan çocuk oyunlarını analiz etmek için 3 aşama kullanılmıştır. Bunlar; (1) Veri havuzu oluşturma, (2) Kodlama ve Sınıflama, (3) Kategori oluşturma aşamalarından meydana gelmiştir.

(1) Veri havuzu oluşturma: Bu araştırmada, geçmişten günümüze Ermenek'te oynanan çocuk oyunları, kitap, dergi, internet kaynakları, basılı ve görsel tüm yayınlardan taranarak elde edilerek bir havuz oluşturulmuştur.

(2) Kodlama ve Sınıflama: Bu aşamada, hangi oyunların araştırmanın kapsamında yer alacağı tespit edildikten sonra ayrıştırılarak hangi kategorilerde yer alacağı belirlenmiştir.

(3) Kategori oluşturma: Bu aşamada, geçmişten günümüze Ermenek'te oynanan çocuk oyunlarının, bireysel ve takım oyunları kategorileri adı altında; oyun türü, oynandığı yer, oynandığı dönem, oyun çeşidi, gelişim alanları, oyun şekli gibi kategorilere ayrılarak değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, geçmişten günümüze kadar Ermenek yöresinde oynanan çocuk oyunlarından bireysel ve takım oyunları ile araçlı ve araçsız oyunların katkıları, hangi mevsimde ağırlıklı oynandığı, cinsiyet farklılaşmasının olup olmadığı, çocuğun fiziksel, sosyal, dilsel ve zihinsel gelişimi açılarından tablolar halinde istatistiksel olarak değerlendirilecektir.

Takım Oyunları

Takım Oyunlarının Cinsiyete Göre İncelenmesi

OYUNLAR	CİNSİYET
Yalak Oyunu	Erkek
Sürmeli Balık Oyunu	Kız
Sıraman Oyunu	Erkek
Domuz Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
Met Oyunu	Erkek
Dalya Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
Hopbal Oyunu (Mucuk)	Karma (Kız, Erkek)
Enden Tuna Oyunu (Saat Kaç Oyunu)	Karma (Kız, Erkek)
Çingillak	Karma (Kız, Erkek)
Çivi Oyunu	Erkek
Ev Göçmesi (Gilik Oyunu)	Erkek
Gız Çalma Oyunu	Kız
Abatopu (Altus Sivis da Gel) Oyunu	Erkek
Aşık Oyunu	Erkek
Tunuç Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
Dip Dip Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
8 Kuyulu Taş Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
Zekkelambaç	Erkek
Cırtlak Oyunu (Dokuz Taş)	Karma (Kız, Erkek)
Çelik Çomak Oyunu	Karma (Kız, Erkek)

Geleneksel oyunlardan takım olarak oynanan oyunları cinsiyete yönelik analiz ettiğimizde; %50 karma (kız, erkek), %40 erkek, %10 kızların oynadığı oyunlardan oluşmaktadır. Geleneksel oyunlarda karma yani kız ve erkeklerin beraber oynadığı oyunların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Erkeklerin oynadığı oyunlar bol hareketli ve güç gerektiren oyunlardan oluşurken, kızların oynadığı oyunlar ise daha çok ev içinde oynanan hareketi az zihinsel gücü fazla oyunlardan oluştuğu görülmektedir.

Takım Oyunlarının Çocukların Gelişim Alanlarına Göre İncelenmesi

OYUNLAR	GELİŞİM ALANLARI
Yalak Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Sürmeli Balık Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Sıraman Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
Domuz Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Met Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Dalya Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Hopbal Oyunu (Mucuk)	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Enden Tuna Oyunu (Saat Kaç Oyunu)	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Çingillak	Fiziksel
Çivi Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
Ev Göçmesi (Gilik Oyunu)	Fiziksel, Zihinsel
Gız Çalma Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Abatopu (Altus Sivis da Gel) Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Aşık Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Tunuç Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
Dip Dip Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
8 Kuyulu Taş Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
Zekkelambaç	Fiziksel, Zihinsel
Cırtlak Oyunu (Dokuz Taş)	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal
Çelik Çomak Oyunu	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel, Sosyal

Geleneksel takım oyunlarını gelişim alanlarına göre incelediğimizde; %60'ı fiziksel, zihinsel, dilsel, sosyal alana hitap ederken, %35'i fiziksel ve zihinsel alana, %5'i de yalnızca fiziksel gelişim alanına hitap etmektedir. Oyunların geneli bütün gelişim alanlarına hitap etmekle birlikte takım halinde oynandığı için sosyal ve dilsel gelişim öğelerini de içinde barındırmaktadır. Geri kalan oyunlar ise çocukları düşünmeye iten aynı zamanda fiziksel aktivitesi bol oyunlar olduğu görülmüştür. Oyunun olduğu yerde zihinsel ve fiziksel öğeleri düşünmemek yanlış bir yargı olacaktır.

Takım Oyunlarının Oyun Türü ve Oyun Şekline Göre İncelenmesi

OYUNLAR	OYUN TÜRÜ	OYUN ŞEKLİ
Yalak Oyunu	Saha	Araçlı
Sürmeli Balık Oyunu	Ev	Araçlı
Sıraman Oyunu	Saha	Araçsız
Domuz Oyunu	Saha	Araçlı
Met Oyunu	Saha	Araçlı
Dalya Oyunu	Saha	Araçlı
Hopbal Oyunu (Mucuk)	Saha	Araçlı
Enden Tuna Oyunu (Saat Kaç Oyunu)	Ev-Saha	Araçsız
Cıngıllak	Saha	Araçlı
Çivi Oyunu	Saha	Araçlı
Ev Göçmesi (Gilik Oyunu)	Saha	Araçlı
Gız Çalma Oyunu	Ev	Araçlı
Abatopu (Altus Sivis da Gel) Oyunu	Saha	Araçlı
Aşık Oyunu	Saha	Araçlı
Tunuç Oyunu	Saha	Araçlı
Dip Dip Oyunu	Saha	Araçlı
8 Kuyulu Taş Oyunu	Saha	Araçlı
Zekkelambaç	Saha	Araçlı
Cırtlak Oyunu (Dokuz Taş)	Ev	Araçlı
Çelik Çomak Oyunu	Saha	Araçlı

Geleneksel takım oyunlarını oyun türü ve oyun şekli açısından değerlendirdiğimizde; %80 oranında sahada oynanan oyunların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun sebebi oyunların takım halinde oynanmasından kaynaklı geniş bir alana ihtiyaç duyulmasıdır. %15'i evde oynanan oyunlar, %5'i ise hem evde hem de sahada oynanabilecek oyunlardır. Oyun şekline göre irdelediğimizde ise; %90'ı araçla oynanan oyunlar, %10'luk kısmı ise araç kullanmadan oynanabilen oyunlar olduğu görülmüştür.

Takım Oyunlarının Çocukların Oyun Dönemine Göre İncelenmesi

OYUNLAR	OYUN DÖNEMİ
Yalak Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Sürmeli Balık Oyunu	Dört Mevsim
Sıraman Oyunu	Dört Mevsim
Domuz Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Met Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Dalya Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Hopbal Oyunu (Mucuk)	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Enden Tuna Oyunu (Saat Kaç Oyunu)	Dört Mevsim
Cıngıllak	İlkbahar, Yaz, Sonbahar

Çivi Oyunu	Kış
Ev Göçmesi (Gilik Oyunu)	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Gız Çalma Oyunu	Kış
Abatopu (Altus Sivis da Gel) Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Aşık Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Tunuç Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Dip Dip Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
8 Kuyulu Taş Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Zekkelambaç	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Cırtlak Oyunu (Dokuz Taş)	Dört Mevsim
Çelik Çomak Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar

Genelikle takım oyunlarının oyun dönemlerine göre baktığımızda; %70'i ilkbahar, yaz ve sonbahar döneminde ağırlıklı olarak oynanan oyunlar olduğu, %20'sinin ise dört mevsimde de oynanabileceği, %10'luk kısmının ise sadece kış mevsiminde oynanan oyunlar oluşturmaktadır. Geneli saha da oynanan oyunlar olduğundan kış mevsiminde çoğu oyunun oynanmadığı geri kalan mevsimlerde ise aktif olarak oynandığı görülmektedir. Bazı oyunların ise özellikle kış mevsiminde oynandığı da dikkat çekmektedir.

Bireysel Oyunlar

Bireysel Oyunların Cinsiyete Göre İncelenmesi

OYUNLAR	CİNSİYET
Sapan/ El Sapanı	Erkek
Uçurtma	Karma (Kız, Erkek)
Bisiklete Binme	Karma (Kız, Erkek)
Buz Kaymak	Karma (Kız, Erkek)
Salıngaç Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
Hümnet (Tak Çelik) Oyunu	Karma (Kız, Erkek)
İp atlama	Kız
Topaç	Erkek
Ok-Yay	Erkek
Evcilik	Kız

Genelikle oyunlardan bireysel oynanan oyunları cinsiyete göre incelediğimizde; %50 oranında karma (kız, erkek) oynandığı, %30'unu sadece erkekler, %20'sini ise sadece kızların oynadığı görülmüştür. Hem kız hem de erkekler tarafından ortak oynanan oyunların fazla olduğu görülmektedir.

Bireysel Oyunların Çocukların Gelişim Alanlarına Göre İncelenmesi

OYUNLAR	GELİŞİM ALANLARI
Sapan/ El Sapanı	Fiziksel, Zihinsel
Uçurtma	Fiziksel, Zihinsel
Bisiklete Binme	Fiziksel, Zihinsel
Buz Kaymak	Fiziksel, Zihinsel
Salıngaç Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
Hümnet (Tak Çelik) Oyunu	Fiziksel, Zihinsel
İp atlama	Fiziksel, Zihinsel
Topaç	Fiziksel, Zihinsel
Ok-Yay	Fiziksel, Zihinsel
Evcilik	Fiziksel, Zihinsel, Dilsel

Çocuğun bireysel olarak oynadığı oyunların gelişim alanlarına bakıldığında; %90'ı fiziksel ve zihinsel gelişim alanına hitap ederken, %10 gibi çok az bir yüzdelik dilim ise fiziksel, zihinsel, dilsel gelişim alanına hitap ettiği görülmüştür. Bireysel oyunları çocuk, akranları ile oynamadığı için sosyal gelişim veya dilsel gelişim alanlarına hitap etmediği, bu nedenle bireysel oyunlar tarafından bu gelişim alanlarının geliştirilemeyeceği görülmüştür.

Bireysel Oyunların Oyun Türü ve Şekline Göre İncelenmesi

OYUNLAR	OYUN TÜRÜ	OYUN ŞEKLİ
Sapan/ El Sapanı	Saha	Araçlı
Uçurtma	Saha	Araçlı
Bisiklete Binme	Saha	Araçlı
Buz Kaymak	Saha	Araçlı/Araçsız
Salingaç Oyunu	Saha	Araçlı
Hümnet (Tak Çelik) Oyunu	Saha	Araçlı
İp atlama	Saha	Araçlı
Topaç	Saha/Ev	Araçlı
Ok-Yay	Saha	Araçlı
Evcilik	Ev	Araçlı/ Araçsız

Bireysel oyunların oynandığı yer olarak baktığımızda; %80'i saha, %10'u ev, %10'unun ise hem ev hem de sahada oynanan oyunların oluşturduğu görülmüştür. Bireysel oyunları oyun şekli açısından irdelediğimizde ise; %80'inin araçla oynanan oyunlar, %20'sinin ise hem araçla hem de araçsız oynanan oyunlar oluşturmaktadır. Bu tür oyunlarda çocuk yalnız başına oynadığı için bir araca ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Ev içinde oynanan bireysel oyunlara bakıldığında ise genellikle kız çocuklarının bir tahta ve birkaç bez parçasından kendi oluşturdukları yöresel bebeklerle oynadıkları bilinmektedir. Erkek çocuklarının evde oynanan oyunlarına ait bir bilgi bulunmamaktadır.

Bireysel Oyunların Çocukların Oyun Dönemine Göre İncelenmesi

OYUNLAR	OYUN DÖNEMİ
Sapan/ El Sapanı	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Uçurtma	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Bisiklete Binme	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Buz Kaymak	Kış
Salingaç Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Hümnet (Tak Çelik) Oyunu	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
İp atlama	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Topaç	Dört Mevsim
Ok-Yay	İlkbahar, Yaz, Sonbahar
Evcilik	Dört Mevsim

Bireysel oyunların hemen hemen hepsi sahada oynanan oyunlar olduğundan oyun dönemleri incelendiğinde; %70 oranında ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsiminde oynandığı, %20'sinin dört mevsimde de oynanabileceği, %10'unun ise sadece kış mevsiminde oynanan oyunlar olduğu görülmüştür. Buz kaymak oyunu bir çeşit kış oyunu olduğu için

istisnadır ve yalnızca kış mevsiminde oynanır. Topaç ve evcilik oyunu ise evde de oynanabileceği göz önüne alındığında dört mevsimde de oynamak mümkündür.

Tartışma ve Sonuç

Oyunların çocukların; fiziksel, bilişsel, dil ve sosyal duygusal alan gelişiminde son derece önemli olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu araştırmada ise geçmişten günümüze kadar Ermenek'te oynanan çocuk oyunlarını; çocukların gelişim alanları, cinsiyet, oyun türü, oyun şekli ve oyun dönemi olarak ele alınmıştır. Literatür taraması yapılarak Ermenek'te oynanan çocuk oyunları bulunmuş halen günümüzde varlığını sürdüren bazı oyunların olduğu gözlenmiştir.

Geleneksel çocuk oyunlarının çocuğun gelişim alanlarına etkisine bakıldığında hemen hemen tüm gelişim alanlarına hitap eden takım oyunlarının varlığı göze çarpmıştır. Bireysel oyunlardan ziyade takım oyunlarının fazla olması çocuğun akranlarıyla iyi ilişkiler kurmasına ve dil gelişimini destekleyerek sosyalleşmesine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Bireysel oyunlar ise, çocuğu daha çok birey olarak ilgilendirdiğinden sosyal ve dilsel alanın dışında fiziksel ve zihinsel gelişimlerine katkısı olduğu söylenebilir. Çocuğu her yönden destekleyen oyunların varlığı ile çocuğun gelişim alanlarına ve öğrenimine önemli katkılarda bulunması kaçınılmaz bir özelliktir.

Araştırmaya konu olan oyunlar incelendiğinde Türkiye genelinde bilinen ve oynanan bazı yaygın oyunlara örneğin; uzun eşsek, bilye, sek sek, körebe, saklambaç vb. rastlamak mümkün olmasına rağmen, bazı ilgi çekici yöresel oyunlara da örneğin; ev göçmesi (gilik oyunu), dalya, sürmeli balık, sıraman, zekkelambaç, hümmet (tak çelik oyunu) ve enden tuna oyunu vb. takım ve bireysel oyun çeşitlerine de rastlamak mümkündür. Bunların yanı sıra domuz oyunu, dip dip, tunuç ve gız çalma oyunları yöreye özgü ve ilgi çekici içerikli olan oyun çeşitlerindedir. Bu araştırmada günümüzde bilinen oyunlara az yer verilerek daha çok yöresel ve unutulmaya yüz tutmuş oyunların incelemesinde bulunuldu.

Oyun çeşitleri oyuncuların cinsiyetleri açısından değerlendirildiğinde; yalak, sıraman, met, çivi, ev göçmesi (gilik), abatopu (Altus sivis da gel) oyunu vb. oyunların erkek oyunu olduğu göze çarpmıştır. Sürmeli balık oyunu, gız çalma oyunu, evcilik ve ip atlama gibi oyunların ise kızlar tarafından oynandığı görülmüştür ve kızların oyunlarının erkeklere oranla son derece sınırlı olduğu gözlenmiştir.

Araştırmadaki oyunların çoğunluğu dışarıda oynanan oyunlar olduğundan ilkbahar, yaz ve sonbahar döneminde çoğunlukla oynanırken çivi oyunu, gız çalma oyunu ve buz kayma oyunları özellikle kış mevsiminde oynanan oyunlardandır. Sürmeli balık, sıraman ve enden tuna (saat kaç oyunu) oyunları ise dört mevsimde de çocukların severek oynadığı oyunlar arasındadır.

Oyunları oynandığı yere göre değerlendirdiğimiz zaman genelinin saha da oynanan oyunlar olduğu görülmektedir. Bunu nedeni takım oyunlarının ağırlıklı olarak oynanması olabilir. Sürmeli balık, gız çalma, evcilik ve beş taş gibi oyunların ise evde oynanan oyunlar olduğu bu nedenle de kışın sahaya çıkamayan çocuklar tarafından sıkça tercih edilen

oyunlar arasında olduğu görülmüştür. Bu oyunlardan kız çalma oyununun ise çocuklar tarafından değil yörenin genç kızları tarafından kış mevsiminde bir evde toplanarak oynadıkları oyundur.

Oyunların çoğunluğu saha da ve araçla oynanırken sıraman ve enden tuna (saat kaç) gibi oyunlar araçsız ve evde oynanan oyunlar arasında yer alır. Geleneksel araçlı oyunları günümüzdeki araçlı oyunlardan ayıran tek fark yapay malzemeyle üretilmemiş tamamen doğal araçları çocukların yaratıcılıklarını kullanarak bir oyun aracı haline getirmesiyle oluşturmuşlardır. Bu nedenle oyunları belli bir araca bağlı olarak kurdukları için araçsız oyunlar yok denecek kadar azdır.

Günümüze aktarılan bazı oyunlarda gün geçtikçe varlığını devam ettiremeyip yok olma aşamasına gelmiştir. Teknolojinin bu alanda katkısı büyüktür. Doğal malzemeyle oluşturulan oyunların yerini oyuncaklar ve teknolojik aletler (bilgisayar, telefon, tablet vb.) almıştır. Geleneksel oyunlarda takım oyunları ağırlıklı oynanırken günümüzde çocuklar takım oyunlarını terk ederek daha çok bireysel oyunlara yönelmişlerdir. Bireysel oyunlarında gelişim alanlarına takım oyunları kadar katkı sağlamadığı görülmektedir. Bu nedenle çocukların dil ve sosyal gelişiminin desteklenmesi için takım oyunlarının varlığını devam ettirmesi gerekmektedir. Teknolojik araçlar akranlarla kurulan sosyal ve dilsel etkileşimi sağlamamaktadır. Ayrıca çocukların hareket özgürlüğünü kısıtlayarak fiziksel gelişimini de etkilediği düşünülmektedir. Geleneksel oyunlar çocuğu tüm gelişim alanlarıyla desteklerken günümüzde çocukların oynadığı oyunlar, çocukların tek gelişim alanına hitap etmektedir. Bu nedenle geleneksel oyunların unutulmaması için gerekli çalışmaların yapılarak önlemlerin alınması şarttır. Sadece Ermenek çevresinde değil Türkiye'nin dört bir tarafında her yörenin kendine has oyunlarının varlığını koruması için gerekli çabanın gösterilmesi gereklidir.

Oyun çocuğun en önemli aktivitesi ve eğlencesidir. Bu nedenle çocuk eğlenirken hem öğrenir hem de kendini geliştirir. Böyle önemli bir unsurun görmezden gelinmesi son derece mühim bir konudur ve üzerinde durulmalıdır. Oyunlar; çocukların yaparak yaşayarak deneyim kazandığı ve toplumun yapısını oyunlar vasıtasıyla deneyimleyip, toplumsal kuralları öğrendiği, sosyal ilişkilerini geliştirdiği doğal ortamlardır. Bu ortamların yokluğu gelecek nesilleri etkileyecektir. Bu nedenle geleneksel oyunların devamı için oyunların nesilden nesile aktarılması gerekmektedir. Burada sivil toplum örgütlerine, medyaya, kamu kurum ve kuruluşlarına, eğitimcilere, özellikle okul öncesi ve ilkökul kurumlarına büyük görevler düşmektedir. Çocuğun gelişim ve öğrenimini oyunlar yoluyla destekleyerek eğitimlerini bu yönde planlamaları çocukların gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir. Teknolojinin doğru kullanımı ve gerekliliği gibi eğitimler çocuklara ve ailelere verilerek yerinde ve doğru kullanmaları için bilinçlendirme çalışmaları da yapılması uygundur. Çocukların yaratıcılıklarını artırıcı doğal malzemeden kendi oyuncaklarını oluşturabilecekleri ortamlarda hazırlanabilir. Bu nedenle yapay oluşturulmuş hazır oyuncaklardan bir parça uzaklaşmış olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- BAŞAL, H. Asude (2007), “Geçmiş Yıllarda Türkiye’de Çocuklar Tarafından Oynanan Çocuk Oyunları”, Eğitim Fakültesi Dergisi XX (2), 243-266
- ÇOLAK, Mehmet (2015), “Adana Geleneksel Çocuk Oyunları”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DURLAK, J.A., LIPSEY, M.W. (1991). A practitioner’s guide to meta-analysis. Plenum Publishing Corporation, New York, USA.
- KABADAYI, A. (2005). “Cumhuriyet devrinde Konya’da oynanan çocuk oyunlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi.” Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2 (1), 2-19. Retrieved from <http://www.insanbilimleri.com>
- KAYTEZ, Nazan ve DURUALP, Ender (2014), “Türkiye’de Okul Öncesinde Oyun İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi”, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, yıl:2, Sayı:2.
- ÖZDEMİR, Nebi (2006a), Türk Çocuk Oyunları, I. Cilt, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÖZER, Arzu ve GÜRKAN, C. ve RAMAZANOĞLU, M. (2006), “Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri” Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 54-57.
- SEYREK, H. ve M., SUN, (1991) Okul Öncesi Eğitimde Oyun, MEY Yayınları, İzmir.
- TOKSOY, A. Coşkun (2010), “Yanışma Niteliği Taşıyan Geleneksel Çocuk Oyunları”, Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, II/1, Ocak, s. 205-220.
- ULUTAŞ, A. (2011), “Okul Öncesi Dönemde Drama ve Oyunun Önemi”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ISSN:1308-9196
- YÜCEL, Ali Serdar ve GÜNDOĞDU, Cemal (2012), İlköğretim ve Ortaöğretimde Geleneksel Çocuk Oyunları, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- İnternet Kaynakları
<http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/yoresel-oyunlarimiz/> (Erişim Tarihi: 22.05.2018).
www.tugbacansali.com/oyunun-tarihsel-gecmisi/ (Erişim Tarihi: 22.05.2018).
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b16fbca6a8943.33760741 (Erişim Tarihi 06.06.2018).

MUSTAFÂ EL-HÜSEYNÎ EL-ERMENÂKÎ VE ESERLERİ*

Mesut KÖKSOY*

GİRİŞ

Ermenekli âlimler Karamanoğulları Beyliği döneminden itibaren birçok alanda eser telif etmiş ve ilmi çalışmalar yürütmüşlerdir. Çalışmamızda incelediğimiz Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî de XVII. yy. ikinci yarısı ile XVIII. yy. ilk yarısında yaşamış ve tecvîd alanında Arapça eserler telif etmiş Ermenekli bir âlimdir.

İslam âlimleri tarafından tecvîd ve kıraat ilminin öğrenilmesi Kur'an'da geçen "Kur'an'ı tertil ile oku!" (el-Müzemmil, 73/4) ve "Onu tertil üzere okuduk" (el-Furkân, 25/32) ayetleri ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünneti gereğince farz-ı kifaye olarak kabul edilirken Kur'an'ı mananın bozulmasına neden olacak açık bir yanlışla (lahn-ı celî) okumayacak derecede tecvîd kaidelerinin bilinmesi ise farz-ı ayn olarak kabul edilmiştir (DİA, 2011: XXXX/253).

Bu nedenle H. I. asırdan itibaren kıraat ilmi ile alakalı eserler telif edilmeye başlanmıştır. Bu alanda bilinen ilk eser Yahya b. Ma'mer (ö.89/708)'e ait *Kitâb fî'l-Kırâ'at* adlı eserdir. Daha sonra yedi kıraat âliminden biri olan Ebû Amr b. Alâ (ö.154/771)'ya ait *Kitâbu'l-Vakf ve'l-İbtidâ'* bu alandaki önemli eserlerdendir (Fuad Sezgin, 1991: I/22).

Arapça gramer âlimleri tarafından da kıraata dair hususlar ele alınmıştır. Arapça ilk kapsamlı gramer kitabı olarak kabul edilen Sîbeveyhi (ö.180/796)'ye ait *el-Kitâb* adlı eserde harflerin mahreçleri (çıkış yerleri) ve sıfatları verilmiştir (Sîbeveyhi, 1982: IV/431-436).

Tecvîd alanında ilk müstakil eserin Musa b. 'Ubeydullah b. Yahya b. Hâkân (ö.325/937)'a ait *el-Kaşîdetu'r-Ra'iyye* olduğu kabul edilir (İbnu'l-Cezerî, 2006: II/279-80). Tecvîd alanının önde gelen eserleri arasında Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1053)'ye ait *Tahdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, Mekki b. Ebî Tâlib (ö.437/1045)'e ait *er-Ri'aye li't-Tecvîd*, İbn Sinâ (ö.428/1037)'ya ait *Me'hâricu'l-Hurûf*, Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (ö.590/1194)'ye ait *Kaşîdetu'l-Lamiyye (Hırzu'l-Emânî)*, Ebû'l-Fağl er-Râzî el-İclî (ö.454/1062)'ye ait *Kitâb fî't-Tecvîd*, Burhânuddîn Ebû İshâk el-Ca'berî (ö.732/1332)'ye ait *Ukudu'l-Cumân fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, İbnu'l-Cezerî (ö.833/ 1429)'ye ait *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd ve Muqad-dime* adlı eserler gelmektedir.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Mustafâ El-Hüseynî El-Ermenâkî ve Eserleri" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, mkoksoy@selcuk.edu.tr

Osmanlı döneminde de tecvîd alanında çok sayıda eser telif edilmiştir. Bu eserlerden en meşhuru ve medreselerde en çok okutulanı Abdurrahman Karabaşı (ö.904/1498)'ye ait Türkçe yazılmış Tecvîd-i Karabaş adlı eserdir (Abdullah Emin Çimen, [t.y.]: 5).

Bu eser dışında Osmanlı âlimleri tarafından telif edilen tecvîd alanın en önde gelen eserleri arasında Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö.968/1561)'ye ait Şerhu Muḫaddimeti'l-Cezerî, İmâm Birgivî (981/1573)'ye ait ed-Durru'l-Yetim, Ḥamdullah b. Ḥayreddin (ö.983/1575)'e ait 'Umdetu'l-'İrfân, Ahmed Fâiz er-Rûmî (ö. 1041/1631)'ye ait Şerhu Durri'l-Yetîm, Saçaklızâde Muhammed el-Mar'âşî (ö.1145/1732)'ye ait Cuhdu'l-Muḫill, Mehmed Zihni Efendi (ö.1332/1913) 'ye ait el-Ḳavlu's-Sedîd fî 'İlmi't-Tecvîd gelmektedir.

Diğer taraftan tecvîd ilmi altında ele alınan ve telaffuzu en zor Arapça harf olarak kabul edilen Ḍâd harfinin okunuşu üzerine de H. IV. yy.dan itibaren müstakil eserler yazılmaya başlamıştır. Bu eserler arasında ilki Ebû Bekr el-Keyrevânî (ö.318/930)'ye ait eḍ-Ḍâd ve'z-Zâ olmak üzere Ebû'l-Fehd en-Naḥvî (ö.320/932)'ye ait eḍ-Zâ ve'd-Ḍâd ve'z-Zal ve's-Sîn ve's-Şâd, eḍ-Şâhib b. 'Abbâd (ö.385/996)'a ait el-Farḳ Beyne'd-Ḍâd ve'z-Zâ, Ebu Amr ed-Dânî (ö.444/1053)'ye ait el-Farḳ Beyne'd-Ḍâd ve'z-Zâ, İbnu'd-Dahhan en-Naḥvî (ö.569/ 1174)'ye ait Ğunye fî'd-Ḍâd ve'z-Zâ, İbn Mâlik (ö.672/1274)'e ait el-İ'timâd fî Neẓâ'iri'z-Za ve'd-Ḍâd, Ebû Ḥayyân el-Endelusî (ö.745/1345)'ye ait el-İrtidâ'î fî'l-Farḳi Beyne'd-Ḍâd ve'z-Zâ, İbnu'n-Neccâr (870/1466)'a ait Ğayetu'l-Murâd fî Ma'rifeti İḥrâci'd-Ḍâd; Abdulgânî en-Nablûsî (ö.1062/1652)'ye ait el-İkṫiṣâd fî'n-Nuṭṭḅ bi'd-Ḍâd, Nureddin Ğânim el-Maḳdisî (ö.1004/1596)'ye ait Buġyetu'l-Murtâd li Taşḫîḫi'd-Ḍâd ve Saçaklızâde Muhammed el-Mar'âşî (ö.1145/1732)'ye ait Keyfiyetu Edâ'i'd-Ḍâd bu alandaki önemli eserlerdendir.¹

Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî'nin tecvîd ilmi ve Arapça Ḍâd harfinin telaffuzu üzerine telif ettiği Risâle fî Meḥârici'l-Ḥurûf ve Şifâtiḥâ (Risâle fî'd-Ḍâd) ve Mufâḍu'l-Feyyâḍ bi'r-Riyâḍât li İstirfâḍ Fuḍâleti'd-Ḍâdâtî't-Ṭâ'iyât adlı iki eseri de tecvîd alanında ilgi görmüş eserlerden olup bu çalışmada müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilecektir.

1. MUSTAFÂ EL-HÜSEYNÎ EL-ERMENÂKÎ'NİN HAYATI

Adı

Müellifin tam adı, eserlerinde kendisi tarafından yazıldığı şekilde eḍ-Şeyḫ Muştafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî et-Tekevî el-Ântâlî el-Melikî'dir. Ayrıca müellif eserlerinde ismini yazarken el-Ermenâkî nisbesinden sonra “doğum yeri bakımından” anlamına gelen مولدا kelimesi ile et-Tekevî el-Antalî el-Melikî nisbelerinden sonra “yerleşim yeri bakımından” anlamına gelen موطننا kelimesini kullanmıştır (Mustafa el-Ermenâkî [yz.] 32/1: 1b).

Müellifin nisbeleri ile ilgili müellife ait *Mufâḍu'l-Feyyâḍ bi'r-Riyâḍât li İstirfâḍ Fuḍâleti'd-Ḍâdâtî't-Ṭâ'iyât* adlı eserin Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu

¹ Bu alandaki literatür ile ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Küçük, *Kıraat İlminde Dâd (ض) Harfi*, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Ü., Van, 2015, s.73-80; İbn Malik Cemaleddin el-Endelusî, *el-'İtidâd fî'l-Farḳi Beyne'z-Zâ ve'd-Ḍâd*, tah. Huseyin Turâl, Taha Muhsin, Metabî'n-Nu'mân, Necef, 1972, s.7-12; Abdullah Emin Çimen, “Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Tecvid Literatürünün Mukayesesi ve Türkçe Tecvid Kitapları”, Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı, (t.y.), s.5-16. <http://www2.diyaret.gov.tr/MushafIncelemeVeKıraat/Sayfalar/IlmiMakaleler.aspx> Erişim Tarihi: 06.04.2018

32/1 nr.da kayıtlı nüshasının ilk varağının hamışinde “*Teke kelimesi livanın ismi, Antalya kelimesi beldenin ismi ve Melik kelimesi mahallenin ismi olup aslı mezci terkip olan Sehlemelik'tir. Nisbe (mezci terkipte) en meşhur cüze verilir*” şeklinde bir not bulunmaktadır.

Teke bölgesi, Anadolu'nun güneybatısında yer alan ve Osmanlı döneminde merkezi Antalya olan bir sancaktır (DİA, 2011: XXXX/344). Kaynaklarda yaptığımız incelemede Antalya şehrinde Sehlemelik veya Melik isimli bir mahalle bulunduğuna dair bilgiye rastlamadık.

Hayatı

Müellifin hayatı ile ilgili yaptığımız tüm araştırmalara rağmen ünlü Alman müsteşrik Carl Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)* adlı eseri hariç kaynaklarda bilgiye rastlamadık. Brockelmann, müellifin adını Muştafâ al-Ḥusainî al-Ermenâkî at-Takawî şeklinde vererek, Yunanistan asıllı olduğunu (aus Griechenland gebürtig) ve III. Ahmed döneminde telifte bulunduğunu (schrieb unter A. III) ifade etmiş ve hemen ardından 1113-43/1701-30 tarihlerini vermiştir. Daha sonra müellife ait iki eserin Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonunda bulunan nüshalarının isim ve demirbaş numaralarını yazarak bitirmiştir (Brockelmann, 1949: Sup. III/582).

Müellif, eserlerinde ismi ile beraber ilk olarak Ermenek doğumlu olduğunu sonra Teke Sancağına bağlı Antalya şehrinde yaşadığını ifade etmesine rağmen Brockelmann müellifin Yunanistan asıllı (doğumlu) olduğunu yazması Ermenâkî nisbesini Yunanistan ile ilişkilendirmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Müellifin Ermenâkî nisbesinden hemen sonra kullandığı مولدا (doğum yeri olarak) ifadesi ile Brockelmann'ın Yunanistan kelimesinden hemen sonra kullandığı gebürtig (doğumlu) ifadesi de uyusmaktadır.

Mustafa el-Ermanâkî Risâle fî Meḥârici'l-Ḥurûf ve Şifâtiḥâ adlı eserinin mukaddimesinde eserin konusu ile ilgili genel bir değerlendirme yaptıktan sonra eserini arz edeceğini söylediği ve yaşadığı sürece afiyette olması için dua ettiği vezir Ali Paşa ve Sultan Mehmed Han (IV. Mehmed) oğlu Sultan Ahmed Han (III. Ahmed [ö.1149/1736])'ın isimlerini övgüyle anmaktadır (Mustafa el-Ermanâkî [yz.] 32/2: 3b-4a).

Kaynaklarda III. Ahmed devrinde Ali isimli vezir olarak Çorlulu Ali Paşa (ö.1123/1711) ve Şehit Ali Paşa (ö.1128/1716)'nın isimleri geçmektedir. Müellifin bahsettiği vezir Ali Paşa'nın 1117/1705 yılında vezirlikle beraber müellifin yaşadığı Teke Sancağı kendisine has olarak verilmesinden ve İstanbul Divanyolu'nda adına bir külliye yaptırarak ilmi faaliyetleri desteklemesinden dolayı Çorlulu Ali Paşa olduğunu tahmin etmekteyiz.

Çorlulu Ali Paşa, III. Ahmed döneminde Damat İbrahim Paşa'dan sonra en uzun sadaret dönemi olan 1706-1710 yılları arası sadrazamlık yapmış ve 1123/1711 tarihinde idam edilmiştir (Şeyhî Mehmed Efendi, 1989: II/436; DİA, 1993: VIII/371).

Şehit Ali Paşa ise 1121/1709 yılında III. Ahmed'in kızı ile nikâhlanarak vezir olmuş, 1125/1713 yılında sadrazamlığa getirilmiş ve 1128/1716 yılında Avusturyalılara karşı Petrovaradin'de yapılan savaşta şehit düşmüştür (Şeyhî Mehmed Efendi, 1989: II/438; DİA, 2010: XXXVIII/433-34).

Müellifin eserinde Ali Paşa'ya yaşadığı sürece afiyet dilemesinden ve eseri ona arz edeceğinden bahsetmesinden eseri Çorlulu Ali Paşa (1705-1710) veya Şehit Ali Paşa'nın (1709-1716) vezirlik ve sadaret dönemlerini kapsayan 1705-1716 yılları arasındaki bir tarihte telif etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Müellifin doğum ve vefat tarihi ile ilgili elimizde bir bilgi bulunmamakla beraber eserinde verdiği bilgilere dayanarak onun XVII. yy. ikinci yarısı ile XVIII. yy. ilk yarısında yaşamış olduğu sonucuna varmaktayız.

Zira Brockelmann da müellifin eserinde dua ettiği ve övdüğü Sultan III. Ahmed'den hareketle müellifin III. Ahmed döneminde telifte bulunduğunu söyleyerek hemen arkasından 1113-43/1701-30 tarihlerini vermiştir. Brockelmann'ın bu tarihleri III. Ahmed'in saltanat tarihleri olarak verdiğini değerlendirmekteyiz. III. Ahmed 1115-1143/1703-1730 yılları arasında saltanat sürmüştür (DİA, 1989: II/34). Brockelmann'ın verdiği tarihler ile saltanatın başlangıcında 2 yıl fark olmasına rağmen saltanatın bitimi aynı tarihlerdir. Ayrıca bu tarihin III. Ahmed ifadesinden hemen sonra verilmesi de buna işaret etmektedir.

Ancak Suudi Arabistan'daki Kral Faysal Merkezi tarafından hazırlanan *Hiżânetu't-Turâş-Fihrişu Maḥḥûḥât* adlı yazma eserler elektronik katalogunda müellifin Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan iki eserine ait nüshalar ile ilgili verilen bilgilerde müellifin vefat tarihinin 1143/1730 olarak verildiğini gördük (MKF, 2018: 49/314-315).

Bu kayıtlarda müellifin eserlerinin nüshalarının sadece Brockelmann'ın belirttiği nüshalar olarak verilmesi nedeniyle bu bilgilerin Brockelmann'ın eserinden alındığı ve 1113-43/1701-30 tarihlerinin de müellifin doğum ve vefat tarihleri olarak değerlendirildiği sonucuna vardık. Brockelmann'ın III. Ahmed ismini A. III şeklinde kısaltma halinde vermesi de yazının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Brockelmann'ın eserinin Arapça'ya tercüme edilmiş versiyonunda A. III. kısaltması açık bir şekilde yazılmıştır (Brockelmann, 2007: XIIIIB-XIV/370).

Bu değerlendirmemize bir diğer dayanak ise müellifin şeyh ünvanına sahip olmasıdır. Yaşlı anlamına gelen şeyh kelimesi bir unvan olarak bir kurumdaki en yaşlı olan kişi veya otorite konumundaki bir âlim için kullanılmaktaydı (DİA, 2010: XXXIX/49).

Ayrıca müellifin *Risâle fi Meḥârici'l-Hurûf ve Şifâtiḥâ* adlı eseri üzerine Muhammed b. Selîm b. el-Velî Hasan tarafından yazılan *Risâle fi'd-Dâd 'alâ Reddi's-Şeyḥ Mustafâ el-Ermenâki* adlı reddiyede eş-Şeyḥ Mustafâ el-Ermenâki olarak bilinen bir kişinin tecvîd ilminde kemale ulaştığını iddia ettiğini ve kıraat âlimleri ile üstünlük yarışına girdiğini söylemiştir (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 1b, 3a).

Bu ifadelerden müellifin tecvîd alanında söz sahibi bir âlim olduğu, kıraat âlimlerine hata nispet etmesinden ve şeyh ünvanı taşımasından bir medresede veya tekkede ders verdiği sonucu çıkmaktadır. Brockelmann'ın verdiği tarihlerin müellifin doğum ve vefat tarihi olarak değerlendirilmesi durumunda 29 yaşında vefat eden bir âlimin kıraat ilminde söz sahibi olmuş ve şeyh ünvanını almış bir âlim olma ihtimali çok zayıftır.

Müellifin hayatı ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla beraber Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı tarafından düzenlenen bir sempozyumda Abdullah Emin Çimen'e ait "*Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Tecvîd Litera-*

türünün Mukayesesi ve Türkçe Tecvîd Kitapları” adlı sunum tarihi belirtilmeyen tebliğde Osmanlı döneminde tecvîd alanında telif veren âlimler ile telif ettikleri eserler kısmında müellifin adının ve eserlerinin bahsedildiğini gördük. Tebliğde Mustafa el-Hüseynî el-Ermenâkî’ye ait *Risâle fî Mehârici’l-Hurûfi ve Şifâtihâ* (Süleymaniye, İbrahim Efendi, 32, 20 v.) ve *Risâle fî’l-Kirâât-i ve’t-Tecvîd* (Beyazıt, 124, 17 v.) adlı iki eserin olduğu bahsedilmiştir (Abdullah Emin Çimen, [t.y.]: 13).

Ancak bu iki eser müellife ait *Risâle fî Mehârici’l-Hurûf ve Şifâtihâ* adlı eserin nüshaları olup kütüphane kayıtlarına farklı isimlerle kaydedilmiştir. Ayrıca bu tebliğde müellifin yine tecvîd alanında telif ettiği *Mufâdu’l-Feyyâd bi’r-Riyâdât li İstirfâd Fuğâleti’d-Dâdâti’t-Tâ’iyât* adlı eseri bahsedilmemiştir.

Hocaları

Müellifin *Risâle fî Mehârici’l-Hurûf ve Şifâtihâ* adlı eserinin Beyazıt Kütüphanesi 124/2 nr.da kayıtlı nüshasının ilk varağının hamişinde “eş-Şeyh el-Bakarî el-Mısrî’nin öğrencilerinden eş-Şeyh Hasan el-Çaramânî’den Kur’an okudu” şeklinde bir not bulunmaktadır (Mustafa el-Ermenâkî [yz.] 124/2: 1b).

Ayrıca Muhammed b. Selîm b. el-Velî Hasan, *Risâle fî’l-Dâd ‘alâ Reddi’s-Şeyh Mustafâ el-Ermenâkî* adlı reddiyede Mustafa el-Ermenâkî ile aralarında geçen münazaranın başında Mustafa el-Ermenâkî’ye bu kıraati kimden öğrendiğini sorması üzerine eş-Şeyh Hasan el-Çaramânî’den öğrendiğini ve Hasan el-Çaramânî’nin de adını bilmediği Mekkeli bir âlimden öğrendiği cevabını verdiği bahsetmektedir (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 1b).

Hasan el-Çaramânî hakkında kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Onun yukarıda bahsedilen bilgilere göre eğitim görmek için Mısır ve Mekke’ye gittiği ve eğitim sonunda ülkesine dönerek kıraat ve tecvîd alanında ders verdiği anlaşılmaktadır.

Müellifin hocası Hasan el-Çaramânî’nin hocası el-Bakarî el-Mısrî hakkında ise adının Muhammed b. Kâsım b. İsmail olduğu, Şemseddin lakabı ile eş-Şenâvî, el-Ezherî, el-Bakarî ve el-Mısrî nisbelerine sahip olduğu, Ezher Medresesinde kıraat ve fıkıh âlimi olduğu, çok sayıda kişiye kıraat eğitimi verdiği, yüz yılı aşkın yaşadığı ve 1107/1695-96 yılında Mısır’da vefat ettiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmaktadır (el-Muradî, 1988: IV/121-122).

Muhammed el-Bakarî el-Mısrî’nin tecvîd ilmine dair Buğyetu’t-Ṭâlibîn ve Munyetu’r-Rağibîn, Hâşiye ‘alâ Risale fî’t-Tecvîd, Risale fî Tecvîdi’l-Çur’ânî’l-Kerîm, el-‘Umdeti’s-Seniyye fî Ahkâmî’n-Nûni’s-Sâkine ve’t-Tenvîn, Fevâ’id fî’l-Vakfe ve’l-İbtidâ’i, Muğaddimetî’l-Bakarî fî’t-Tecvîd adlı eserleri vardır (Mu’essese Âl al-Bayt, 1986: II/427-433).

2. MUSTAFÂ EI-HÜSEYNÎ EI-ERMENÂKÎ’NİN ESERLERİ

Türkiye kütüphaneleri kayıtlarında ve erişebildiğimiz yurtdışı kütüphaneleri yazma kataloglarında yaptığımız araştırmalarda Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî’nin *Risâle fî Mehârici’l-Hurûf ve Şifâtihâ* (*Risâle fî’l-Dâd*) ve *Mufâdu’l-Feyyâd bi’r-Riyâdât li İstirfâd Fuğâleti’d-Dâdâti’t-Tâ’iyât* adlı iki eserinin olduğunu tespit ettik.

Diğer taraftan araştırmamız esnasında Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı Koleksiyonu 838 demirbaş numarada kayıtlı *Esbâbu’l-Felâh* adlı esere ait basma nüshanın kü-

tüphaneye kayıtlarında Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî'ye nispet edildiğini görmemiz üzerine nüshanın kopyası temin ederek eserin Ermenekli ünlü âlim Süleyman Sırrı el-Ermenekî (ö.1931)'ye ait olduğunu tespit ettik. Bahse konu yanlışlık kütüphane yönetimine bildirilmiş ve yetkililer tarafından kayıtlarda düzeltme yapılmıştır.

Risâle Fî Meĥârici'l-Ĥurûf ve Şifâtiĥâ (Risâle Fî'd-Ďâd)

Adı ve Müellife Aidiyeti

Müellif eserine isim vermemiştir. Müellifin bu eseri küçük hacimde telif edilen eserlerin geneline verilen risale mahiyetindedir. Müellif eserin mukaddimesinde harflerin çıkış yerleri ve sıfatları anlamına gelen “Meĥârici'l-ĥurûf ve şifâtiĥâ” bilgisinin Kur’ân’ı okuyabilmek için en önemli gereklilik olduğunu ifade ederek risalenin konusunu ifade etmiştir.

Müellif eserine bir isim vermediği için nüshalar farklı isimlerle kaydedilmiştir. Bu isimler arasında en açık ifade Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu 32/2 nr.da kayıtlı nüshanın bulunduğu mecmuanın ilk varığında bulunan mecmuadaki eserlerin isimlerinin yazılı olduğu listede kaydedildiği şekliyle *Tecvîd fî Beyâni Meĥârici'l-Ĥurûf ve Şifâtiĥâ* adıdır. Eserin Beyazıt Kütüphanesi 124/2 nr.da kayıtlı nüshasının adı kütüphane kayıtlarına *Risale fî'l-Kıraati ve'l-Tecvîd* olarak kaydedilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi 1215/3 nr.da kayıtlı nüshası ise Arapça Ďâd harfinin telaffuzu üzerine yazılan risalelerin geneline verilen bir ad olan *Risâle fî'd-Ďâd* şeklinde kaydedilmiştir.

Saraybosna Gazi Hüsrev Begova Kütüphanesi 2626/5 nr.da kayıtlı nüsha ise mecmuada eserden önce yer alan diğer eserlerde işlenen Arapça harflerin çıkış yerleri ve Ďâd harfinin telaffuzu konusu kastedilerek *Risâle fî'l-Mevĥû 'i's-Sâbık li's-Seyyid Mustafa el-Ermanâkî* olarak kaydedilmiştir (Dobraĥa, 2000: I/99).

Eserin bütün nüshalarında sabit olduğu üzere müellif eserin başında adını yazmıştır. Eser üzerine reddiye de yazılmış olmasından eserin müellife aidiyeti ile ilgili herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.

Nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu Nr. 32/2

Mecmuanın 2. eseri olarak yazmanın 49b-68b varakları arasında olup varakların yüzünde 19 satır bulunmaktadır. Nesih hattı ile yazılmıştır. Söz başları ve Arapça harflerin tasnifi kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metinde geçen ayetin üstü kırmızı ile çizilidir. Varakların hamişlerinde bazıları minhuvat² kayıtlı olan notlar vardır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihin ismi bulunmamaktadır. Brockelmann, eserin sadece bu nüshasını kaydetmiştir (Brockelmann, 1949: Sup. III/582).

Beyazıt Kütüphanesi Beyazıt Koleksiyonu Nr. 124/2

Mecmuanın 2. eseri olarak yazmanın 11b-27b varakları arasında olup varakların yüzünde 21 satır bulunmaktadır. Söz başları ve Arapça harflerin tasnifi kırmızı mürekkep ile yazılmış olup keşideler kırmızıdır. Nesih hattı ile yazılmıştır. Varakların hamişlerinde

² Minhuvat: Yazma eserlerde varak hamişlerine kaydedilen açıklamanın sonuna düşülen ve açıklamanın müellife ait olduğunu gösteren “ondan” anlamındaki (ﻛﻨﺎ) işaretinin cem’i müennesi olup bu notların geneli için kullanılan bir terimdir (Yılmaz, 2018: 108).

bazıları minhuvat kayıtlı notlar vardır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihin ismi bulunmamaktadır.

Manisa İl Halk Kütüphanesi Nr. 1215/3

Mecmuanın 3. eseri olarak yazmanın 73b-89b varakları arasında olup varakların yüzünde 19 satır bulunmaktadır. Talik hattı ile yazılmıştır. Söz başları ve Arapça harflerin tasnifi kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.

Nüshanın ferağ kaydında 1555/1742-43 istinsah tarihi bulunmakla beraber müstensihin ismi yoktur. Nüshanın sonunda eserin Süleymaniye ve Beyazıt Kütüphanesi nüshalarında yer alan ve Osmanlıca yazılmış aşağıdaki ifade yer almamaktadır.

وصف جميل ايدرم خدای میسر اتدی اختتامی شکر قیلم شانه غالی ویردی بو شانه اهتمامی نیاز ایدرم جنبندن اله قلبمن اغتمامی کرم احسان ایدرم
جمليه ترتیل قرانله اغتمامی

Gazi Hüsrev Begova Kütüphanesi Nr. 2626/5

Mecmuanın 5. eseri olarak yazmanın 48-64 varakları arasındadır. Nesih hattı ile yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır.

Katalog kaydına göre istinsah tarihi ve müstensihin ismine dair ferağ kaydı bulunmamakla beraber nüshanın mecmuadaki 3. ve 4. eserlerini 1134/1721 ve 1135/1722 tarihlerinde istinsah eden Mustafa b. Muhammed eđ-Điyâi el-Güzelhişârî'nin el yazısı ile yazılmış olduğu belirtilmektedir (Dobrača, 2000: I/99).

Nüshanın sonunda eserin Süleymaniye ve Beyazıt Kütüphanesi nüshalarında yer alan ve yukarıda verilen Osmanlıca ifade yer almamaktadır.

Konusu

20 varaklık bu risale tecvîd alanında yazılmış bir eserdir. Müellif mukaddimede harflerin mahreçlerini ve sıfatlarını bilmenin Kur'an'ı okumada en önemli vecibe olduğunu, harflerden bazıları hakkında tartışmalar olduğu, harflerin cehr³, hems⁴, şiddet⁵, rehâvet⁶, beyniyye (tevassuť)⁷, kalkale⁸, istiñâle⁹ ve tefhîm¹⁰ sıfatlarına göre Đâd-ı mu'ceme (noktalı) harfinin telaffuzunun Zâl-ı mu'ceme, Zâ-ı muşâle (elif ile uzatılmış), Dâl-ı muhmele (noktasız) ve Tâ-ı muhmele harfine benzemesi ile Tâ-ı muhmele harfinin telaffuzunun Dâl-ı muhmele ve Tâ-ı muşennâ (iki noktalı) harfine benzemesi ile ilgili tartışmalı noktalara değinmektedir.

Daha sonra genel bir değerlendirme yaptıktan sonra bu eseri hazreti vezire sunulan bir hediye olarak telif ettiğini söyleyerek övgüler ve dualardan sonra ahiret kardeşimiz

³ Cehr: Lügate sesin aşikâr olması, istilâhda ise harfin hareke ile okunduğunda nefesin akmayıp hapsolmuş bir şekilde sesin çıkmasına denir (Karakılıç, 2013: 41).

⁴ Hems: Lügate sesin gizlenmesi, istilâhda ise harfin hareke ile okunduğunda nefesin akarak sesin çıkmasına denir (Karakılıç, 2013: 42).

⁵ Şiddet: Lügate sertlik, istilâhda ise harfin sükün ile okunduğunda sesin ve nefesin akmaması yani hapsolmesi manasına gelir (Karakılıç, 2013: 43).

⁶ Rehâvet: Lügate yumuşaklık, istilâhda ise harfin sükün ile okunduğunda sesin tamamıyla akması manasına gelir (Karakılıç, 2013: 43).

⁷ Beyniyye (tevassuť): Lügate iki şey arasında olmak, istilâhda ise sesin akması ile akmaması arasındaki durumu için kullanılmaktadır (Karakılıç, 2013: 44).

⁸ Kalkale: Lügate bir şeyin kimildatılmasına, istilâhda ise harfin sükün ile okunduğunda nefesin akmasına engel olan cehr sıfatı ile sesin akmasına engel olan şiddet sıfatının biraraya gelmesine denir (Karakılıç, 2013: 48).

⁹ İstiñâle: Lügate uzun olmak, istilâhda ise harfin okunduğunda sesin uzatılması manasında kullanılır ve sadece Đâd harfine mahsustur (Karakılıç, 2013: 51).

¹⁰ Tefhîm: Lügate kalınlaşmak, istilâhda ise harfin kalın okunması anlamına gelir (Karakılıç, 2013: 54).

diye bahsettiği Ali Paşa (Çorlulu Ali Paşa [ö.1123/1711]) ve Mehmed Han oğlu Sultan Ahmed Han (III. Ahmed)'ın isimlerini anmaktadır.

Müellif harfleri cehr, hems, şiddet, cehr-şiddet, hems-şiddet, rehâvet, cehr-rehâvet, hems-rehâvet ve beyniyye (tevassuť) sıfatlarına göre sınıflandırarak konuya giriş yapmaktadır. Sıfatın ismini ve haiz olan harfleri saydıktan sonra o sıfatın hükmünü örneklerle açıklamaktadır. Daha sonra bu sınıflandırmanın esas alındığı kaynakları zikretmektedir.

Bu alandaki eserlerin en tartışmalı konularından olan Ğâd ile Zâ harflerinin telaffuzları ile ilgili olarak her ikisinin cehr ve rehâvet sıfatlarına haiz olduğunu; lafızlarının benzediğini; her ikisinin cehr, rehâvet, isti'lâe¹¹ ve itbâk¹² sıfatlarında ortak olduklarını; Ğâd harfinin isti'lâe sıfatında ve Zâ harfinin de medd sıfatında ayrıldığını; Ğâd harfinin tefeşşi¹³ sıfatına haiz olduğunu ve Ğâd'ın telaffuzunda fazlaya kaçarak rehâvet sıfatının şiddet sıfatına dönmesinden kaçınmak gerektiğini bu konudaki kaynaklara atıfta bulunarak bahsetmektedir.

Ğâd harfi ile onun telaffuzuna benzeyen harfler arasındaki telaffuz farklılıklarını, Ğâd ile Zâ harflerini farklı telaffuz etmenin kariler için en zor şey olduğunu ancak iki harfin benzemesinin namazı bozmayacağına dair kaynaklara atıfta bulunarak açıklamalar yapmaktadır. Daha sonra Ğâd harfinin Araplara mahsus olması, Ğâd harfinin telaffuzu ile ilgili tartışmaların tarihsel arkaplanı, Ğâd harfini Tâ harfi ile karışık telaffuz edenlerin Mısır ve Garb (mağrib) ülkeleri Zâ ile karışık telaffuz edenlerin ise Şam ve Doğu ülkeleri olması, Ğâd ile Zâ harfini ayırt etmenin gerekliliği, Kur'an ayetlerinde geçen ve bu iki harfin telaffuzunun benzemesi nedeniyle karıştırılması muhtemel olan bazı kelimeleri, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Ğâd ve Zâ harflerinin telaffuzunu ayırt etmesi ile ilgili sahabelelerin rivayetlerini, birçok ülkede insanların Ğâd harfini isti'lâe ve tefeşşi sıfatını gözetmeyerek sınırlandırılmış, sert ve sesin akmadığı bir şekilde telaffuz etmesi ve Ğâd harfinin ifsat derecesinde yanlış okunmasının namazı bozması konularını kaynaklara atıflarda bulunarak ifade etmektedir.

Eserin son bölümünde Ğâd harfinin telaffuzu ile ilgili daha önce verilen bilgileri özetleyerek tekrar etmekte, daha sonra Tâ harfinin telaffuzu ile bilgiler vererek Dâl, Zâl ve Te harfleri ile telaffuz farklılıklarını açıklamakta, tertîl kelimesinin anlamı ile ilgili Hz. Ali ve sahabelelerin açıklamalarını ve Kur'an'ı yedi okuyuş harici okumanın caiz olmadığı ile ilgili hususları kaynaklara atıfta bulunarak açıklamaktadır.

Faydalandığı Kaynaklar

Müellif eserinde aşağıda liste halinde verdiğimiz çok sayıda kaynaktan faydalanmış ve bu kaynakların bazılarının isimlerini bazılarının da müelliflerinin isimlerini vererek atıfta bulunmuştur. Bu kaynaklar, isim ve müelliflerini tespit edebildiğimiz şekliyle şunlardır:

¹¹ İsti'lâe: Lügatte yükseltmek, istilâhda ise harfin okunduğu zaman dilin üst damağa kalkması anlamına gelir (Karakılıç, 2013: 54).

¹² İtbâk: Lügatte yapıştırmak, istilâhda ise harfin okunduğu zaman dilin dip ve ortasının üst damağa yapışması anlamına gelir (Karakılıç, 2013: 47).

¹³ Tefeşşi: Lügatte yayılmak, istilâhda ise harfin okunduğunda sesin ağız içinde dağılıp mahrecine varana kadar uzatılması anlamında kullanılır (Karakılıç, 2013: 50).

1. Ebû Abdullah el-Fâsî (ö.656/1258)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî (Şerhu's-Şâtıbbî)*
2. İmâm Yûsuf b. Esed el-Hılâtî (ö.755/1354'den önce)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî,*
3. Burhaneddin el-Ca'berî (ö.732/1332)'ye ait *Kenzu'l-Me'ânî fi Şerhi Hırzi'l-Emânî,*
4. İmâm Muhammed Şu'le (ö.656/1258)'ye ait *Kenzu'l-Me'ânî fi Şerhi Hırzi'l-Emânî,*
5. Ebû'l-Fağl Celâleddîn es-Suyûtî (ö.911/1505)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî,*
6. Yıldırım Han Camî Hatibi Muhammed b. Tayyib'e ait *Keşfu'l-Kınâ'i Şerhu's-Şâtıbbî,*
7. Abdurrahman b. İsmail Ebî Şâme (ö.665/1267)'ye ait *İbrâzu'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî,*
8. Alemuddin Alî b. Muhammed es-Sehâvî (ö.643/1245)'ye ait *Fethu'l-Vaşîd fi Şerhi'l-Kaşîd (Şerhu Hırzi'l-Emânî) ve 'Umdetu'l-Mufid ve 'Iddetu'l-Mecîd fi'n-Nazmi ve't-Tecvid,*
9. Şehâbuddin İbn Cabbâre el-Mağdisî (ö.728/1328)'ye ait *el-Mufid fi Şerhi'l-Kaşîd,*
10. Yûsuf b. Ebî Bekir İbn Hâfîb (ö.725/1325)'e ait *Keşfu'l-Me'ânî fi Şerhi Hırzi'l-Emânî,*
11. Ebî'l-Feth 'Abdulvâhid b. el-Huseyn el-Bağdâdî (ö.445/1054)'ye ait *Kitâbu't-Tizkâr,*
12. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö.968/1561)'ye ait *Şerhu Muqaddimeti'l-Cezerî,*
13. Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (ö.905/1499)'ye ait *el-Havâşî'l-Ezheriyye fi Halli Elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye,*
14. Ömer b. İbrahim b. Alî es-Sa'idî İbn Kâşûha (ö.1017/1609)'ya ait *el-Fevâ'idî's-Sa'idîyye fi Şerhi Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
15. Luţfullah el-Haneffî Muhammed el-Halebî'ye ait *el-Fevâ'idu's-Sırrîyye fi Şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
16. Muhammed Şerîf el-Kârî'ye ait *et-Taqaddumetu's-Şerîfiyye fi Şerhi Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
17. Molla Alî el-Kârî el-Herevî (ö.1014/1606)'ye ait *el-Minehu'l-Fikriyye fi Şerhi Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
18. Abduldâ'im el-Ezherî (ö.870/1466)'ye ait *eş-Tırâzâtu'l-Mu'lime fi Şerhi Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
19. Ebû Yahyâ Zekeriya el-Enşârî (ö.926/1520)'ye ait *ed-Değâ'iki'l-Muħkemeti fi Şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
20. İbnu'n-Nâzım Ahmed b. el-Cezerî (ö.835/1432)'ye ait *el-Havâşîu'l-Mufahhama fi Şerhi'l-Muqaddimeti'l-Cezeriyye,*
21. Bedî'uddîn'e ait *Şerhu'l-Şâfiye,*
22. Fahreddin Ahmed b. el-Hasan el-Çârperdî (ö.746/1346)'ye ait *Şerhu'l-Şâfiye,*
23. *eş-Şâfiye'nin eş-Şâfiye ve el'Afiye* adlı müellifi meçhul şerhleri,
24. 'İşâmuddin İbrahîm el-İsferâyînî (ö.945/1538)'ye ait *Şerhu'l-Şâfiye,*
25. es-Seyyid Abdullah b. Muhammed Nokrakar (ö.776/1374)'a ait *Şerhu'l-Şâfiye,*
26. Taķiyuddin Mehmed el-Birgivi (ö.981/1573)'ye ait *ed-Durru'l-Yetîm,*
27. Ahmed el-Bûrî'ye ait *ed-Durru'n-Nağîd,*
28. Ebî'l-Beğâ'i Abdullah el-'Ukberî (ö.616/1219)'ye ait *et-Tıbyân,*

29. Ebû Muhammed Cemaluddin Abdulmelik İbn Hişâm (ö.218/833)'a ait *Kitabu'l-İ'râb*,
30. Molla Huseyin b. İskender er-Rûmî (ö.1084/1673)'ye ait *Beyânu'l-Muşkilât*,
31. *Muḳaddimeti'l-Cezeriyye*'nin *el-Muḳkemme* adlı müellifi meçhul şerhi,
32. Müellifi meçhul *eş-Şerḩu'l-Ḳudsî li'l-Cezerî* adlı eser
33. *Muḳaddimeti'l-Cezeriyye*'nin *et-Tuḩfe* adlı müellifi meçhul şerhi,
34. Ahmed Fâiz er-Rûmî (ö. 1041/1631)'ye ait *Şerhu Durri'l-Yetîm mine't-Tecvîd li'l-Birgivi*
35. Ebu'l-Ḳâsım Mahmûd ez-Zemaḩşerî (ö.538/1144)'ye ait *Keşşâf*,
36. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201)'ye ait *Keşfu'n-Nâmûs min Telbîsu İblîs*,
37. Muhammed el-'Alḳamî (ö.969/1562)'ye ait *Kevkebu'l-Munîr Şerḩu'l-Câmi 'i's-Şağîr*,
38. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210)'ye ait *et-Tefsîrü'l-Kebîr (Mefâtîḩu'l-Ġayb)*,
39. Ömer b. Alî b. 'Adil ed-Dımeşķî (ö.880/1476)'ye ait *el-Lubâb fi 'Ulûmi'l-Kitâb (Tefsîr)*,
40. Muhammed İbnu'l-Cezerî (ö.833/1429)'ye ait *el-Muḳaddime, et-Temhîd fi 'İlmi't-Tecvîd*,
41. Nureddin Ġânim el-Maḳdisî (ö.1004/1596)'e ait *Buğyetu'l-Murtâd li Taşḩîḩi'd-Dâd*,
42. Şemseddin Ahmed b. Mahmud el-Edîb'e ait *Şerḩu 'Umdeti'l-Müfîd ve 'İddeti'l-Mecîd*,
43. İbrahim b. el-Halebî (ö.956/1549)'ye ait *Ġunyetu'l-Mutemellî fi Şerḩi Munyeti'l-Muşallî*,
44. Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Ḳaramânî (ö.880/1475)'ye ait *Câmi 'u'l-Fetâvâ*,
45. Ebû'l-Meḩâsin Faḩruddîn el-Fergânî Ḳâdîḩân (ö. 592/1196)'a ait *Fetâvâ-ı Ḳâdîḩân*,
46. Kemâleddîn Muhammed es-Sivâsî İbn Humâm (ö.861/1457)'a ait *Fetâvâ-ı İbn Humâm*,
47. Ebû Hâmid Muhammed el-Gazâlî et-Tûsî (ö.505/1111)'ye ait *Bidâyetu'n-Nihâye*,
48. ḩusamuddin eş-Şehîd'e ait *Zelletul-Ḳârî*,
49. Ebû Hafs Necmeddîn Ömer en-Neseḩî es-Semerḳandî (ö.537/1142)'ye ait *Zelletul-Ḳârî*,
50. İbnu'l-'Arabî'ye ait *Naḳsi'l-Fuḩûş'un* müellifi meçhul şerhi,
51. Muhyiddîn Şeyhzâde (ö.951/1545)'ye ait *Hâşiye 'ala Tefsîri Ḳâdî Beydâvi*,
52. Kâsım b. Fîrruh eş-Şâḩbî (ö.590/1194)'ye ait *Ḳaşîdetu'l-Lamiyye (ḩırzu'l-Emânî)*,
53. Müellifleri meçhul *Maḳbûḩu'l-'Ulûm* adlı eser,
54. Müellifleri meçhul *Tefsîru'l-'Uyûn* adlı eser,
55. Müellifleri meçhul *el-Mecâlis* adlı eser,
56. Müellifleri meçhul *Nevâzil* adlı eser,
57. Müellifleri meçhul *el-Haleviyyât* adlı eser

Bunların dışında eser isimlerini vermeden Ebû Tâhir Hâşim b. Ahmed, Sadreddin el-Konevî (ö.673/1274), el-Kâdî el-Beydâvî, Muhammed eş-Şîrânîşî (ö.1016/1607), Muhammed b. İsmail el-Bedri'rreşîd (ö.768/1366), Ebû'l-Faql Kâdî 'İyâd b. Mûsâ el-Yahsubî (ö.544/1149), Ebû Amr Cemâlüddîn İbnü'l-Hâcib (ö.646/1249), Ebû Abdillâh Nasr İbn Ebû Meryem eş-Şîrâzî (ö.565/1170'ten sonra), Ebû Bekir Muhammed İbn Sirâc (ö.316/926), Ebû'l-Hasen Alî b. Âsâ er-Rummânî (ö.384/994), el-İşfehânî, Ebû'l-Kâsım Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Mîksem (ö.354/965) adlı âlimleri;

Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/652-53), Ubey b. Kâ'b b. Kays el-Enşârî (ö.33/654) Abdulmelik b. Abdulaziz İbn Cerîh (ö.150/767), Mucahid b. Cebîr (ö.104/723), Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö.94/713), Ebû'l-Kâsım Dahhâk b. Müzâhim (ö.105/723), Abdullah b. el-Abbâs b. Abdulmuttalib el-Kureşî (ö.68/687), Ebû Zer Cundeb el-Gîfârî (ö.32/653) adlı sahabileri;

Ebû Hânife Nu'mân b. Sâbit (ö.150/767), Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Yemenî (ö.179/795), Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î (ö.204/820), Ebû Abdullâh Saifiyyuddîn Muhammed el-Hindî (ö.715/1315), Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Murî en-Nevevî (ö.676/1277), Ebû Yûsuf Ya'qûb b. İbrâhîm el-Kûfî (ö.182/798) adlı fikh âlimlerini ve Ebû Alî Muhammed b. Muqla eş-Şîrâzî (ö.328/939) adlı Abbasi vezirini zikretmektedir.

İlim Dünyasındaki Yeri

Tecvîd ilmini harflerin telaffuzunda anlamı bozacak mahiyette bir yanlış yapmayacak kadar bilmenin farz olduğuna dair fikh hükümleri nedeniyle tecvîd ilmi Osmanlı medreselerinde Arapça ile beraber ilk tahsil edilen ilimler arasında yer almaktaydı.

Eserin nüshalarının hamişlerinde yer alan ve müellife ait olduğuna delalet eden min-huvat kayıtlı notlardan da anlaşılacağı üzere şeyh ünvanına sahip müellif bu eserini tecvîd alanında verdiği derslerde okutmuş olmalıdır. Eserinin farklı şehirlerde dört nüshası bulunmakta olup üzerine Muhammed b. Selîm b. el-Velî Hasan b. Abdulhalîm tarafından reddiye yazılmıştır.

Eserin nüshalarının bulunduğu ve çoğunluklu Dâd harfinin okunuşuna dair risalelerin toplandığı mecmualarda Nureddin Gânim el-Mağdisî (ö.1004/1596)'e ait Buğyetü'l-Murtâd li Taşhîhi'd-Dâd, Ebû Şalâh 'Alî eş-Şa'idî el-Ezherî (ö.1130/1717)'ye ait Fetvâ fi Mes'eletü'd-Dâd, 'Alî el-Manşûrî (ö.1134/1722)'ye ait Risâle fi Keyfiyeti'n-Nuţki'd-Dâd, Saçaklızâde Muhammed el-Mar'âşî (ö.1145/1732)'ye ait Keyfiyetü Edâi'd-Dâd, Ebû Bekir Muhammed el-Bursevî (ö.1187/1773)'ye ait es-Seyfu'l-Meslûl 'alâ Men Yenkuru el-Menkûl fi Edâi'd-Dâd, Davud b. Muhammed el-Karşî el-Hanefî'ye ait Risâletü'l-Fethiyye fi Beyânî'd-Dâdi'l-Kaţ'iyye, Ayasofya Vaizi Şeyh Suleyman Efendi (ö.1134/1721)'ye ait İrşâdu'l-İbâd ilâ Taşhîhi'd-Dâd, Yûsuf Efendizâde'ye ait Risâle fi Tahkîki'd-Dâd, Mahmud Paşa Hatibi es-Seyyid Velîuddin Efendi'ye ait Risâle Harfu'd-Dâd eş-Şahîha, Muhammed el-İzmirî'ye ait Risâletü'd-Dâd, İmâm el-Hâfız İsmâ'il el-Konevî'ye ait Risâle Harfi'd-Dâd, el-Hâc Mahmud'a ait Hidayetu't-Tullâb fi'n-Nuţk bi'd-Dâd, Ahmed Müderriszâde'ye ait Risâle fi Keyfiyeti Edâi'd-Dâdi'l-'Acmeti adlı eserler yer almaktadır.

Bu risalelerden Nureddin Ğânim el-Mağdisî, Saçaklızâde Muhammed el-Mar'âşî ve Ebû Bekir Muhammed el-Bursevî'ye ait olan risaleler müellifin risalesi ile birlikte birden fazla mecmuada bir arada yer alan eserlerdir.

Bu kapsamda eserin müellif tarafından verilen derslerde okutulması, çeşitli şehirlerde nüshalarının bulunması, tecvîd alanında ve özellikle Ğâd harfinin telaffuzu üzerine telif edilen risalelerin toplandığı mecmualarda yer alması ve üzerine reddiye yazılmış olması onun Osmanlı ilim çevrelerinde ilgi görmüş eserlerden birisi olduğunu göstermektedir.

Üzerine Yazılan Reddiye

Ğâd harfinin telaffuzu hakkında İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren farklı görüşler ile ri sürülmüş ve bu alanda yazılan eserler üzerine birçok reddiye yazılmıştır. Eserin bulunduğu yazma mecmuada Nureddin Ğânim el-Mağdisî ve Saçaklızâde Muhammed el-Mar'âşî'nin Ğâd harfinin telaffuzu üzerine yazdıkları risaleleri ile beraber bu risaleler üzerlerine yazılmış reddiyeler de yer almaktadır.

Aynı şekilde bu eser üzerine Muhammed b. Selîm b. el-Velî Hasan b. Abdulhalîm tarafından *Risâle fî'd-Ğâd 'alâ Reddi's-Şeyh Mustafâ el-Ermenâkî* adıyla yazılan reddiyenin bildiğimiz tek nüshası eserin bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu 32 nr.da kayıtlı mecmuanın yedinci eseri olarak 101b-104a varakları arasında yer almaktadır.

Nüshada ferağ kaydı bulunmamakla beraber eserin sonuna 1188/1774 tarihi düşülmüştür (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 3a). Eserin bilgilerin unutulmaması için münazaranın yapılmasının ardından kısa bir süre içinde telif edilmiş olduğunu düşünülürse bu tarihin eserin telif tarihi olmayıp istinsah tarihi olması muhtemeldir.

İki varaktan oluşan bu küçük hacimli reddiyede müellif mukaddimede eş-Şeyh Mustafâ el-Ermenâkî olarak bilinen bir kişi gördüğünü, tecvîd ilminde kemale ulaştığını iddia ettiğini, Ğâd harfini Zâ harfi ile karıştırarak telaffuz ettiğini, kıraat âlimlerinin geneline hata nispet ettiğini, onlarla üstünlük yarışına girdiğini, onların Ğâd harfini mahreç yerine sığata göre Tâ harfinin lafzı ile telaffuz ettiklerini ve bu nedenle Ğâd harfinin rehâvet ve istitâle sıfatlarını değiştirdiklerini söylediğini, onunla arasında bir kere münazara ve bir kere de münafere (atışma) geçtiğini ancak doğruyu görmeye kapalı olduğu için sonlandığını söyleyerek giriş yapmaktadır (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 1b).

Müellif, münazara ettikleri konular olarak Mustafâ el-Ermenâkî'ye kıraati öğrendiği kaynağı sorduğunu, Hasan el-Karamânî'den ve onun da ismini bilmediği Mekkeli birisinden öğrendiğini söylemesi üzerine tek kaynak ve senet konusunda kesinti olması nedeniyle itibar edilemeyeceğini söylemiştir.

Diğer husus olarak Ğâd harfinin telaffuzu konusunda tefeşşî sıfatının sadece sesin yapılması olmadığını, harfin özünden sesin sonuna kadar eda edilmesi olduğunu, konunun kitaplarda okuduğu gibi olmadığını ve kesintisiz senetlerle eğitim veren meşayih'ten bunu öğrenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 1b,2a).

Daha sonra Mustafâ el-Ermenâkî'nin risalesini okuduğunu, Ðâd harfinin reḥâvet sıfatı olan harflerden olduğu için sesin harf ile tamamen ve katıyken aktığını, Ðâd harfinin Zâ harfi ile karışık okunduğunda reḥâvet olacağı, eğer kurranın geneli gibi telaffuz edilirse sesin sınırlanacağı ve reḥâvetin olmayacağını iddia ettiğini söylemektedir. Bu husus üzerine sesin sınırlanmasının şiddet sıfatı olan harflerde olacağını, beyniyye sıfatı olan harflerde ise sesin akış ve sınırlanma arasında olacağını, kurranın genelinin de Ðâd harfini cümle içinde olsa bile sesin akacağı şekilde reḥâvet sıfatına göre telaffuz ettiğini, sesin inhisar edilmesi durumunda harfin şiddet sıfatlı harfe dönüşeceğini ve bunun da lahn-ı celî (açık hata) oluşturacağını kaynakları referans göstererek ifade etmiştir (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 2a,2b).

Ayrıca Mustafâ el-Ermenâkî'nin Ðâd harfi ile Zâ harfi arasındaki farkın Ðâd harfine has olan istiḥâle sıfatı olduğu ve mahreçteki istiḥâle sıfatının sadece okuyucuya nispet edilebileceğini söylediğini ancak bu farkın dinleyiciye de nispet edilebileceğini, Ðâd harfinin istiḥâle sıfatı ile Zâ harfinin medd sıfatının birbirine karşılık gelemeyeceğini, müsteḥil harfin mahreçten memdûd harfin ise kendisinden meydana geldiğini, Ðâd harfinde sesin tamamen akması gerektiğinden reḥâvet harflerinden olduğunu, şiddet harflerinde kendisinde ve mahrecinde ses akışı olmadığını, Ðâd harfinin mahreçte sınırlama olmadan akmasından beyniyye harflerinden sayılmayacağını söyleyerek eserini tamamlamıştır (Muhammed b. Selîm [yz.] 32/7: 2b, 3a).

Mufâdu'l-Feyyâd Bi'r-Riyâdât Li İstirfâd Fuḍâleti'd-Ðâdâti't-Ṭâ'iyât

Adı ve Müellife Aidiyeti

Müellif eserin adını *Mufâdu'l-Feyyâd bi'r-Riyâdât li İstirfâd Fuḍâleti'd-Ðâdâti't-Ṭâ'iyât* şeklinde isimlendirdiğini eserin başlangıcında uzun bir giriş yaptıktan sonra ifade etmektedir (Mustafa el-Ermanâkî [yz.] 32/1: 4a). Eser isminin Türkçe anlamı *Ðâd-ı Ṭâ'iyelerin Fazlalığını Engelleme İçin Yapılan Ağırtmalarla Feyz Bolluğundan Gelen Taşkın* şeklindedir.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu 32/1 nr.da kayıtlı nüshasının bulunduğu mecmuanın ilk varlığında mecmuada yer alan 17 risalenin isimleri sırasıyla yazılmıştır. Mecmuanın ilk risalesi müellifin bu eseri olup mecmua başında ilk olarak *Tecvîd fi Beyâni'd-Ðad ve Ğayriha li's-Şeyḥ Mustafa el-Ermanâkî* olarak yazılmıştır. Daha sonra başka bir kalem ile bu başlığın yanına *Mufâdu'l-Feyyâd bi'r-Riyâdât li İstirfâd Fuḍâleti'd-Ðâdâti't-Ṭâ'iyât* adı yazılmıştır. Eserin ilk varlığının ön yüzünde *Kitâbu't-Tecvîd li'l-Ânḫâlî* adı yazılmıştır. Eserin başladığı ilk varlığının arka yüzünde *Risâletu Ânḫâlî li'd-Ðâd* başlığı yazılmıştır.

Brockelmann eserin adını *Mafâd al-faiyâd bir-riyâdât li-istirfâd fuḍâlat ad-ðâdât at-ṭâ'iyât* şeklinde vermiştir (Brockelmann, 1949: Sup. III/582). Kütüphane kaydında eserin ismi *Mefadu'l-Feyyaz bi'r-Riyazat* şeklinde geçmektedir.

Nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Koleksiyonu 32/1 nr.da kayıtlı nüsha eserin tespit edebildiğimiz tek nüshasıdır. Mecmuanın 1b-48b varakları arasında olup her

varakta 19 satır vardır. Söz başları ile Arapça harflerin tasnifi kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayet ve hadislerin üzeri çizilidir. Varakların hamışlerinde bazıları minhuvat kayıtlı notlar vardır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihin ismi bulunmamaktadır.

Konusu

Müellifin bu eseri de tecvîd ilmi ile ilgilidir. *Meĥârici'l-Hurûf ve Şifatiha* adlı eserinde bahsettiği hususlardan genel olarak bahsetmesinin yanında bu eser özellikle Ðâd harfini Tâ harfine benzer şekilde telaffuzu için kastedilen Ðâd-ı Tâ'ye telaffuzunun düzeltilmesi ve diğer telaffuz yanlışlarının üzerine telif edilmiştir.

Müellif eserin girişinde Kur'an'ı doğru okumanın ve harfleri ayırt etmenin önemli olduğunu, kıraat ilmini tahsil edenlerin çoğunluğunun bazı harflerde ve sıfatlarda hata ettiklerini, bazılarının Ðâd harfini Tâ-ı muhemele, Zâ-ı mu'ceme ve Ðâd-ı da'ife gibi telaffuz ettiklerini, Cim, Kaf, Ra, Tâ, 'Ayn, Tâ, Mim harflerinin telaffuzunda yanlışlar yaptıklarını ve bu yanlışların insanlar arasında yayıldığını ifade ederek bu eseri insanlara yardımcı olması için kaleme aldığını söylemektedir.

Daha sonra mukaddime başlığı altında kaynaklara atıfta bulunarak harflerin mahreçlerinden telaffuz edilmediğinde namazın tahrime mekruh olacağı ve iade edilmesi gerektiği hususu ile konuya giriş yapmaktadır.

Bu kapsamda öğrenilmesi gereken hususları önem sırasına göre birinci olarak her harfin mahreci, ikinci olarak sıfatları, üçüncü olarak bir harfin sıfatının başka sığata dönüştürülerek harfin başka bir harfe tebdil edilmesi ile meydana gelen ve kıraat âlimleri ile beraber herkesin anlayabileceği lahn-ı celî, dördüncü olarak harfin aslının ifrat ve tefrit ile bozulması ile meydana gelen ve sadece kıraat âlimlerinin anlayabileceği lahn-ı ĥafî, beşinci olarak kıraat âlimleri dışındaki âlimlerde olan ve namazı bozan lahn-ı celî ile altıncı olarak kıraat âlimlerinde olan lahn-ı ĥafî şeklinde sıralamaktadır.

Mukaddime bölümünden sonra eser içinde Ðâd harfi ile Zâ harfinin mahreç ve sıfatlarındaki ortak ve farklı yönleri, Ðâd harfinin Zâ harfine benzemesinin namazı bozmayacağı hususu, Ðâd harfinin Araplara mahsus olması, Ðâd harfinin telaffuzu ile ilgili âlimlerin eserlerinde geçen açıklamalar, Mısır, Mağrib ve Irak civarının Ðâd harfini Tâ harfine ve Şam civarının ise Zâ harfine yakın telaffuz etmeleri, Ðâd harfinin rehâvet ve istiĥâle sıfatlarına ait hükümlerinin ihlal edilmesi ile lahn-ı celî meydana geleceği, Dal ve Tâ harflerinin şedid harflerden olduğu, lahn-ı celî yapan imamla kılınan namazın kaza edilmesi gerektiği, tecvîd ilminin gayesi, harflerin mechûr, mehmûs, şedîd, riĥve gibi sıfatlarına göre sınıflandırılması, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Ðâd ve Zâ harfini telaffuz etmesi ile ilgili kaynaklardaki bilgiler, Ðâd harfinin sıfatları, Ðâd harfinin Ðâd-ı Tâ'ye'de olmayan sıfatları, Ðâd harfinin telaffuzunda yanlışlığın mertebeleri ve Ðâd-ı Tâ'ye'nin en düşük mertebe olması, harflerin sıfatları hakkında genel bilgiler, hatalı telaffuz yapan ilim erbaplarına eleştiriler, tecvîdli okuma yapabilmek için alıştırma yapmanın gerekliliği ve bu konudaki âlimlerin görüşleri, harflerin ortak ve farklı sıfatları ile ilgili bilgiler, tecvîd ilmini kamil bir âlimden işiterek öğrenmenin önemi, tecvîd ilminin Hz. Muhammed (s.a.v.)'den itiba-

ren silsile yoluyla tevatür olarak öğrenilmesi, çocuklara Kur'ân öğretmenin faziletleri hususlarına değinilmektedir.

Faydalandığı Kaynaklar

Müellifin eserinde aşağıda liste halinde verdiğimiz çok sayıda kaynaktan faydalanmış ve bu kaynakların bazılarının isimlerini bazılarının da müelliflerinin isimlerini vererek atıfta bulunmuştur. Bu kaynaklar, isim ve müelliflerini tespit edebildiğimiz şekliyle şunlardır:

1. Nureddin Gânim el-Mağdisî (ö.1004/1596)'e ait *Buğyetu'l-Murtâd li Taşhîhi'd-Dâd*,
2. Alemuddin Alî b. Muhammed es-Sehâvî (ö.643/1245)'ye ait *'Umdetu'l-Müfid ve 'Iddetu'l-Mecîd fi'n-Nazmi ve't-Tecvîd*,
3. Ebû Abdullah el-Fâsî (ö.656/1258)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî*,
4. Burhaneddin el-Ca'berî (ö.732/1332)'ye ait *Kenzu'l-Me'ânî fi Şerhi Hırzi'l-Emânî (Şerhu Kebîr li's-Şâtibî),* ve *'Ukudu'l-Cumân fi Tecvîdi'l-Ḳur'ân*,
5. İmâm Yûsuf b. Esed el-Hılâtî (ö.755/1354'den önce)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî*,
6. Yıldırım Han Cami Hatibi Muhammed b. Tayyib'e ait *Keşfu'l-Ḳinâ'i Şerhu's-Şâtibî*
7. Ebû'l-Faḍl Celâleddîn es-Süyûtî (ö.911/1505)'ye ait *Şerhu Hırzi'l-Emânî*,
8. Abdurrahman b. İsmail Ebî Şâme (ö.665/1267)'ye ait *İbrâzu'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî*
9. Molla Huseyin b. İskender er-Rûmî (ö.1084/1673)'ye ait *Beyânu'l-Muşkilât*,
10. Taḳiyuddin Mehmed el-Birgivî (ö.981/1573)'ye ait *ed-Durru'l-Yetîm*,
11. Müellifi meçhul *Şerhu's-Şâtibî*,
12. Müellifi meçhul *Şerhu Durri'l-Yetîm*,
13. İbrahim b. el-Halebî (ö.956/1549)'ye ait *Ġunyetu'l-Mutemellî fi Şerhi Munyeti'l-Muşallî*,
14. Ebû'l-Mehâsin Fahrduddîn el-Fergânî Kâḍihân (ö. 592/1196)'a ait *Fetâvâ-ı Kâḍihân*,
15. Mehmed b. Mustafa el-Hamîdî el-Ḳaramânî (ö.880/1475)'ye ait *Câmi 'u'l-Fetâvâ*,
16. Kemâleddîn Muhammed es-Sivâsî İbn Humâm (ö.861/1457)'a ait *Fetâvâ-ı İbn Humâm*,
17. Müellifi meçhul *ez-Zuḥayra* adlı eser,
18. Molla Alî el-Ḳârî el-Herevî (ö.1014/1606)'ye ait *el-Mineḥu'l-Fikriyye fi Şerhi Muḳaddimeti'l-Cezeriyye*,
19. Müellifi meçhul *Şerhu's-Şeri'a* adlı eser,
20. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277)'ye ait *Riyâdu's-Şâlihîn*,
21. Müellifi meçhul *Şerhu'l-Aḳhişârî* adlı eser,
22. İbrahim b. Pir Dervîş el-Buḥârî'ye ait *Şerhu'l-Muḳaddimetu'l-Keydânî*,
23. Ahmed Fâiz er-Rûmî (ö.1041/1631)'ye ait *Şerh-i Durri'l-Yetîm mine't-Tecvîd*,
24. Ömer b. İbrahim b. Alî es-Sa'idî İbn Kâşûḥa (ö.1017/1609)'ya ait *el-Fevâ'idî's-Sa'idîyye fi Şerhi Muḳaddimeti'l-Cezeriyye*,

25. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210)'ye ait *et-Tefsîrû'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ġayb)*,
26. Ömer b. Alî b. 'Adil ed-Dimeşķî (ö.880/1476)'ye ait *el-Lubâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb (Tefsîr)*,
27. Müellifi meçhul *Mağbûtu'l-'Ulûm* adlı eser,
28. 'Isâmuđđın İbrâhîm b. Muhammed el-İsferâyîni (ö.945/1538)'ye ait *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Kâğî'l-Beydâvi*,
29. Ahmed el-Bûrî'ye ait *ed-Durru'n-Nağîd*,
30. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201)'ye ait *Keşfu'n-Nâmûs min Telbîsu İblîs*,
31. Muhammed el-'Alķamî (ö.969/1562)'ye ait *Kevkebu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi 'i's-Şaĝîr*,
32. Şehâbuddin İbn Cabbâre el-Maķdisî (ö.728/1328)'ye ait *el-Mufîd fî Şerhi'l-Kaşîd*,
33. Muhammed İbnu'l-Cezerî (ö.833/1429)'ye ait *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*,
34. Luţfullah el-Ĥaneđî Muhammed el-Ĥalebî'ye ait *el-Fevâ'idu's-Sırrıyye fî Şerhi'l-Muķaddimeti'l-Cezerıyye*,
35. Taķiyuddin Alî İzmîrî'ye ait *Risale fî't-Tecvîd*,
36. Ebû Abdullah el-Vebrî (ö.608/1212)'ye ait *Fetâvâu'l-Vebrî*,
37. Ebû'l-Kâsım eţ-Ṭaberânî (ö.360/971)'ye ait *el-Câmi 'u's-Şaĝîr*,
38. Taşķoprızâde Ahmed Efendi (ö.968/1561)'ye ait *Şerhu Muķaddimeti'l-Cezerî*,
39. Hâlid b. Abdullah el-Ezherî'nin (ö.905/1499)'ye ait *el-Havâşî'l-Ezherıyye fî Halli Elfâzi'l-Muķaddimeti'l-Cezerıyye*,
40. *Muķaddimeti'l-Cezerıyye*'nin *el-Muĥkemme* adlı müellifi meçhul şerhi,
41. Bedi'uddîn'e ait *Şerhu'l-Şâfiye*,
42. Fahreddin Ahmed b. el-Hasan el-Ĉârperđî (ö.746/1346)'ye ait *Şerhu'l-Şâfiye*,
43. *eş-Şâfiye*'nin *eş-Şâfiye* adlı müellifi meçhul şerhi,
44. Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045)'e ait *er-Ri'aye li't-Tecvîd*,
45. Müellifi meçhul *eş-Şerhu'l-Ĥudsî li'l-Cezerî* adlı eser,
46. İbnu'l-Arabî'ye ait *Naķşî'l-Fuşûş'un* müellifi meçhul şerhi,
47. Müellifi meçhul *Tefsîru'l-'Uyûn* adlı eser,
48. Muhyiddîn Şeyĥzâde (ö.951/1545)'ye ait *Hâşiye 'ala Tefsîri Kâğî Beydâvi*,
49. Ebu'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemaĥşerî (ö.538/1144)'ye ait *Keşşâf*,
50. Ayasofya Cami Hatibi Ĥamdullah b. Ĥayreddin (ö.983/1575)'e ait *'Umdetu'l-İrfân ve Cevâhiru'l-'İkyân fî şerhi 'Umdeti'l-İrfân*,
51. Ebû Ĥayyân el-Endelusî (ö.745/1344)'ye ait *Şerhu't-Teshîl*,
52. Abduldâ'im el-Ezherî (ö.870/1466)'ye ait *eţ-Tırâzâtu'l-Mu'lime fî Şerhi Muķaddimeti'l-Cezerıyye*,
53. Ebû'l-Ĥayr Şemsüddin Muhammed el-Cezerî (ö.833/1429)'ye ait *el-Muķaddime, en-Neşru'l-Kebîr ve et-Temhîd fî 'İlm't-Tecvîd*,
54. Ebû Ĥâmid Muhammed el-Gazâlî et-Tüsî (ö.505/1111)'ye ait *Bidâyetu'n-Nihâye*,
55. Ebû'l-Bekâ Muvaffaķuddin Yaîş b. Alî b. Yaîş (ö. 643/1245)'e ait *Şerhu'l-Mufaşşal*,
56. Şemseddin Ahmed b. Mahmud el-Edîb'e ait *Şerhu 'Umdeti'l-Mufîd ve 'İddeti'l-Mecîd*,

57. Ahmed b. Ali b. Mes'ûd (ö.VIII./XIV. yy.başları)'a ait *Merâhu'l-Ervâh*,
58. Şemseddin Ahmed Dinkoz (ö.870/1466)'a ait *Şerhu Merâhi'l-Ervâh (el-Ahkâm)*,
59. Müellifi meçhul *es-Sîretu'l-Ahmediyye Şerhu't-Tariqati'l-Muhammediyye* adlı eser,
60. Muhtâr b. Maḥmûd ez-Zâhidî (ö.658/1260)'ye ait *Kunyetu'l-Fetâvâ*,
61. Muhammed b. İsmail Bedrurreşîd (ö.768/1366)'e ait *Risâle fi Elfâzi'l-Kufr*,
62. Müellifi meçhul *el-Muhtâ* adlı eser,
63. Nâşiruddîn Ebû Sa'îd Abdullâh el-Ḳâḍî el-Beyḍâvî (ö.685/1286)'ye ait *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil (Tefsîr)*,
64. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö.400/1009'dan önce)'ye ait *Tâcu'l-Luğâ*,
65. Müellifi meçhul *Şerhu'l-Kebîr* adlı eser,
66. Ebû'l-Faḍîl 'Iyâḍ b. Mûsâ el-Yahsubî (ö.544/1149)'ye ait *eş-Şifâ*,
67. Müellifi meçhul *el-Mecalis* adlı eser,
68. İbnu'n-Nâzım Ahmed b. el-Cezerî (ö.835/1432)'ye ait *el-Havâşîu'l-Mufahhama fi Şerhi'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*,
69. el-Vâ'iz Ali b. Süleyman el-Ermenâkî (ö.688/1289)'ye ait *Maḳâmâtü'l-'Uşşâk*,
70. Müellifi meçhul *Câmi 'u'l-Leṭâ'if* adlı eser

Bu kaynaklar haricinde müellifin eser isimlerini vermeden atıfta bulunduğu ve eserlerinin isimlerini tespit edemediğimiz şahıs isimleri şunlardır:

Molla Alî el-Ḳârî (ö.1014/1606), Pir Dervîş el-Buḥârî, İbnu'l-Ḥaṭîbi'l-Muhtâr, Ebî Tâhir Hâşim b. Ahmed, Ebû Amr b. el-Alâ' (ö.154/771), Ebû Yahyâ Zekerîya el-Enşârî (ö.926/1520), el-'İşfehânî, Şeyhulislam Ebû's-Su'ûd Efendi (ö.982/1574), Yahyâ Efendi Zekerîyyâzâde (ö.1053/1644), Sadreddin el-Ḳonevî (ö.673/1274), Muhammed eş-Şîrânîşî (ö.1016/1607), Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/652-53), Ubey b. Kâ'b b. Kays el-Enşârî (ö.33/654), el-Ḥalîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö.175/791), Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Baḡdâdî (ö.392/1002), Hüseyin b. Hasan es-Surûrî, 'İzzeddin er-Rustaḡnî, Ebû Amr ed-Dânî (ö.444/1053), Cemâluddîn b. Mâlik et-Tâî (ö.672/1274), Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber (ö.180/796), Ebû'l-Hasen Alâeddîn Alî b. Süleymân el-Merdâvî (ö.885/1480), Ebû Ca'fer er-Ruâsî (ö.187/803), İbn Ḥarûf (ö.610/1213), Ebû'l-Faḍîl 'Iyâḍ b. Mûsâ el-Yahsubî (ö.544/1149), Ebû Abdullâh Nâşir İbn Ebû Meryem eş-Şîrâzî (ö.565/1170'ten sonra), Ebû Bekir Muhammed İbn Sirâc (ö.316/926), Ebû'l-Hasen Alî b. İsâ er-Rummânî (ö.384/994), Ebû Sa'îd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî (ö.110/728), eş-Şeyḫ Ahmed b. Muhammed el-Mıṣrî el-Ḳârî, Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî (ö.40/661), Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muḡennâ et-Teymî el-Basrî (ö.209/824), Ebû Hâtim Sehl b. Muhammed es-Sicistânî (ö.255/869), Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî (ö.204/820), Ebû Abdullâh Süfyân b. Sa'îd b. Mesrûk es-Sevrî (ö.161/778), Abdulmelik b. Abdulaziz İbn Cerîḥ (ö.150/767), Mucahid b. Cebîr (ö.104/723), Sa'îd b. Cubeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713), Ebû'l-Ḳâsım Dahhâk b. Muzâhim (ö.105/723), Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Miḳsem (ö.354/965), Abdullah b. el-Abbâs b. Abdulmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687), Âişe bint Ebî Bekr eş-Şiddîk el-Kureşîyye (ö.58/678).

İlim Dünyasındaki Yeri

48 varak ile hacimli bir eser olarak kabul edilebilecek bu çalışma harflerin mahreçleri ve sıfatları ile ilgili müellifin diğer eserinde yer alan genel bilgileri vermekle beraber daha çok Dâd harfinin doğru telaffuz edilmesi konusunu detaylı bir şekilde incelemekte ve bu alanda yazılmış çok sayıda kaynakta geçen bilgileri aktarmaktadır.

Eserin hamişlerinde yer alan ve müellife ait olduğuna delalet eden minhuvat kayıtlı notlardan da anlaşılacağı üzere şeyh ünvanına sahip müellif bu eserini tecvîd alanında verdiği derslerde okutmuş olmalıdır.

Bu kapsamda İslamiyet'in ilk döneminden itibaren harflerin mahreçleri ve sıfatları ve özellikle Dâd harfinin telaffuzu üzerine ortaya çıkan ihtilaflar göz önüne alındığında birçok kaynağa başvurularak telif edilmiş bu eserin ilmi açıdan değerli bir eser olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Mustafâ el-Ermenâkî'nin hayatı ilgili eserlerinden ve kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri verdik, eserlerinin nüshalarını ilgili kütüphanelerden temin ederek müellife aidiyetlerini teyit ettik ve eserleri hakkında detaylı bilgiler verdik.

Aynı zamanda yaptığımız incelemelerde Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî hakkında kaynaklarda bazı yanlış bilgiler verildiğini tespit ettik. Bu yanlış bilgiler Carl Brockelmann tarafından Mustafâ el-Ermenâkî'nin Yunanistan asıllı olduğunun yazılması, Kral Faysal Merkezi tarafından hazırlanan *Hizânetu't-Turâş-Fihrisu Mahtûtât* adlı yazma eser kataloğunda Carl Brockelmann'ın III. Ahmed'in saltanatının bitiş tarihi için verdiği tarihin Mustafâ el-Ermenâkî'nin vefat tarihi olarak yazılması, Süleyman Sırrı el-Ermenekî (ö.1931)'ye ait *Esbâbu'l-Felâh*'in Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı Koleksiyonu 838 numarada kayıtlı basma nüshasının Mustafâ el-Ermenâkî'ye nispet edilmesi ve Abdullah Emin Çimen'e ait "*Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Tecvîd Literatürünün Mukayesesi ve Türkçe Tecvîd Kitapları*" adlı sunum tarihi belirtilmeyen tebliğde Mustafa el-Ermenâkî'ye ait *Risâle fi Mehârici'l-Hurûf ve Sfâtihâ* adlı eserin farklı adlarla kaydedilen nüshalarının iki ayrı eser olarak verilmesidir.

Bu kapsamda Carl Brockelmann'a ait *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAL) adlı eser harici biyografik kaynaklarda bahsedilmeyen ancak Ermenekli önemli âlimlerden biri olan ve tecvîd alanında telif ettiği eserleri ilim dünyasında ilgi gören Mustafâ el-Hüseynî el-Ermenâkî ve eserlerini hakkında verdiğimiz bilgilerin Ermenek kültürel mirasına katkıda bulunacağını ve ileride yapılacak ilmi çalışmalara bir başlangıç noktası oluşturacağını düşünmekteyiz. Çalışmada gözden kaçırdığımız hususların ve tüm gayretlerimize rağmen yaptığımız yanlışların gelecekte yapılacak çalışmalar ile tamamlanacağını umuyoruz.

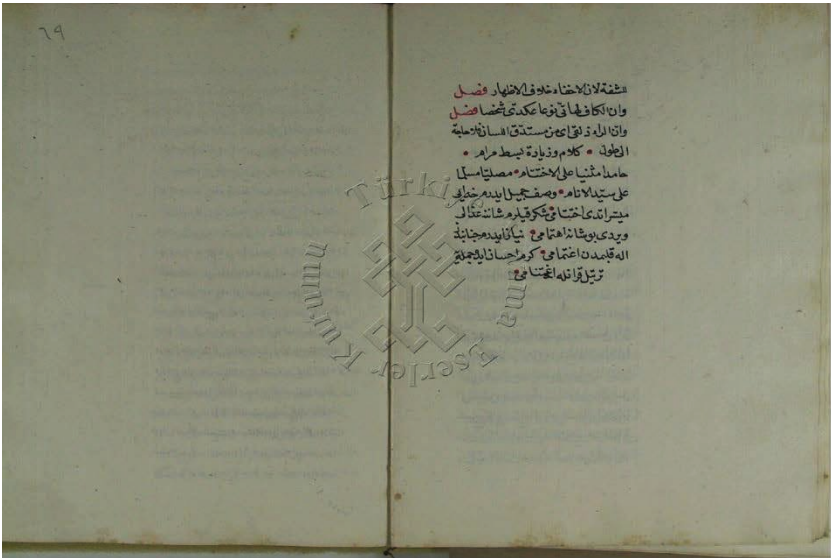
KAYNAKÇA

- Aktepe Münir, “Ahmed III”, DİA, II, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1989, s. 34-38.
- , “Çorlulu Ali Paşa”, DİA, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, s. 370-71.
- Avcı Cesim, “Şeyh”, DİA, XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, s. 49.
- Brockelmann Carl, Geschichte der Arabischen Litteratur (Arapça versiyon: Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî), XVIIIIB-XIV-XV, çev. Abdulhalîm en-Neccâr. Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, Kum, 2008.
- , Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL), Sup. III, E. J. Brill, Leiden, 1949.
- Çelik Şenol, “Teke-ili”, DİA, XXXX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, s. 344-347.
- Çetin Abdurrahman, “Tecvid”, DİA, XXXX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, s. 253-254.
- Çimen Abdullah Emin, “Osmanlı-Cumhuriyet Dönemi Tecvid Literatürünün Mukayesesi ve Türkçe Tecvid Kitapları”, Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı, (t.y.) <http://www2.diyaret.gov.tr/MushafIncelemeVeKiraat/Sayfalar/IlmiMakaleler.aspx> Erişim Tarihi: 06.04.2018.
- Dobrača Kasim, Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa / Gazi Husrev-Begova Biblioteka, I. London: al-Furqan Fondacija za Islamsko Naslijeđe.; Rijaset Islamske Zajednice u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, 2000.
- el-Muradî Muhammed Halil b. Ali el-Huseynî el-Buharî, Silku'd-Durer fi A'yânî'l-Kami's-Sânî Aşar, IV, 3. bs., Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyeti-Dâr İbn Hazım, 1988.
- İbn Malik Cemaleddin el-Endelûsî, el-İ'tidâd fi'l-Farki Beyne'z-Zâ ve'd-Dâd, tah. Huseyin Turâl-Taha Muhsin, Metabi'n-Nu'mân, Necef, 1972.
- İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye Tabakâtu'l-Kirâ'i, II, ed. G. Bergstraesser, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Lübnan, 2006.
- Küçük Cemil, Kiraat İlminde Dâd (ض) Harfi, Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2015.
- Merkezu'l-Meliki Faysal (MKF), Hizânetu't-Turâs, Fihrisu Mahtûtât, XXXXIX <http://shamela.ws/index.php/book/5678> Erişim Tarihi 01.04.2018.
- Mu'essese Âl al-Bayt, el-Fihrisu'l-Şâmil li't-Turasi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-Mahtût/Ulûmu'l-Kur'an Mahtûtâtü't-Tecvid, II, el- Mecma'u'l- Meleki li Buhûsi'l-Hadâratî'l- İslâmiyye, Amman, 1986.
- Özcan Adulkadir, “Şehid Ali Paşa”, DİA, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010. s.433-434.
- Sezgin Fuad, Geschichte des Arabischen Schrifttums (Arapça Versiyon: Târîhu't-Turâsi'l-Arabi), I, çev. Mahmûd Fehmî Hicâzî, Camiatu'l-İmâm Muhammed bin Su'ûd el-İslamiyye, Riyad, 1991.
- Sîbeveyhi, el-Kitâb, 2. bs. IV. tah. Abdusselam Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hancî-Dâru'r-Rifâi, Kahire-Riyad, 1982.
- Şeyhî Mehmed Efendi, Vekayiu'l-Fudâlâ, II-III (Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, IV), haz. Abdulkadir Özcan, Çağın Yayınları, İstanbul, 1989.
- Yılmaz Okan Kadir, İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu, İSAM, İstanbul, 2018.

Risâle Fî Mehârici'l-Hurûf Ve Sifâtihâ'nın Nüshalarının İlk ve Son Varakları

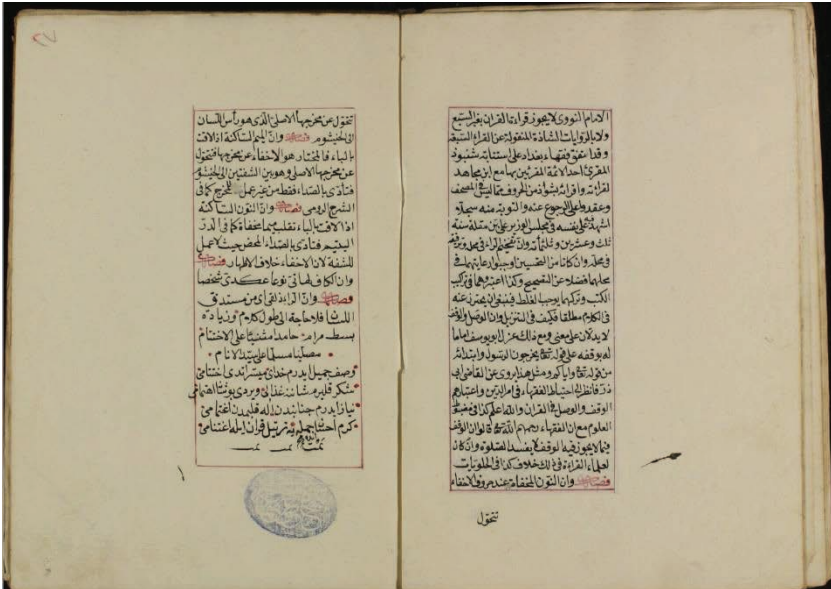
Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 32/2 v. 49b

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi nr. 32/2 v.68b

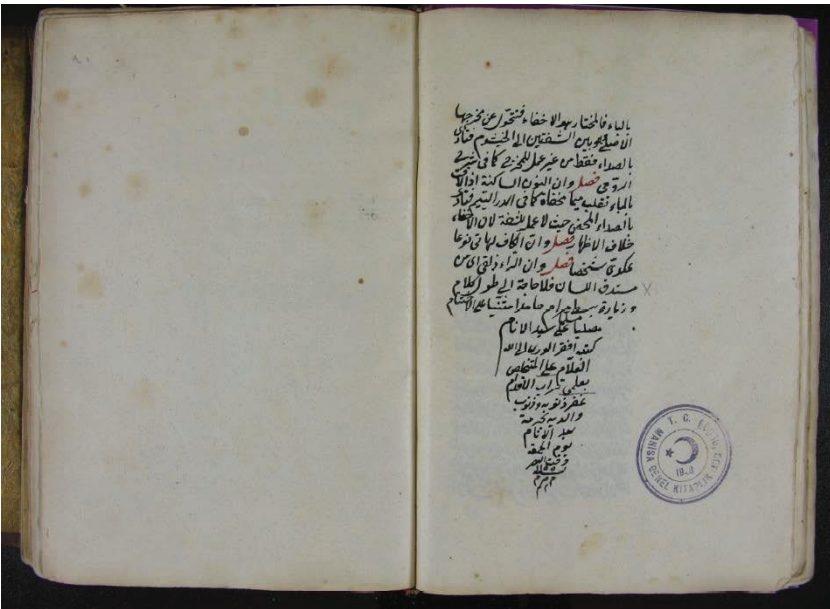
Bayazit Kütüphanesi nr.124 v. 11b

Bayazit Kütüphanesi nr.124 v. 27b

Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 1215/3 v. 73b

Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 1215/3 v. 89b

Mufâdu'l-Feyyâd bi'r-Riyâdât li İstirfâd Fuâdâleti'd-Dâdâti't-Tâ'iyât 'in İlk-Son Varakları

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 32/1 v. 1b

Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 32/2 v. 48b

KATRANLI (DİNDEBOL) KÖYÜNDE BİR YAZAR: ZİYA UYSAL*

Rabia Gülistan OKUTAN AYHAN*

GİRİŞ

Türk edebiyatının belli başlı şiir antolojileri ve farklı türdeki seçkilerinde yer alan, ulusal ve uluslararası tanınan yazar ve şairler dışında; yerel gazete, dergi ve çeşitli yayın organları aracılığı ile eser veren ve keşfedilmeyi bekleyen onlarca yazar ve şair bulunmaktadır. Edebiyatımızın zenginleşmesine katkı sağlayan yerel ve milli yazarların tanıtılması hem kendilerini okuyanların sayısının artmasına hem de edebiyatın sanatsal ve fikirsel manada gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu anlamda Ziya Uysal'ın şiir ve yazıları incelendiğinde; kendi bireysel duygu ve düşünceleri ile birlikte yetiştiği coğrafyanın yani; Ermenek ve yöresinin izleri, dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında bilgiler de elde edilecektir. Bu yazımızda yazar ile yaptığımız söyleşi¹ doğrultusunda Ziya Uysal'ın hayatı, eserleri ve sanatını değerlendirmeyi amaçladık.

1. Hayatı

Ziya Uysal, 26 Şubat 1947 tarihinde Karaman ilinin Ermenek ilçesine bağlı Katranlı (Dindebol) köyünde doğmuştur. Annesinin adı Şerife (1909-1975), babasının adı Hasan (1899-1982) 'dır. Babası; Ahmet oğlu Hasan, Konya'da "İrfâniye Medresesi" olarak bilinen okulda okurken İstiklal Savaşı'na katılmıştır. Okuma yazması olduğundan dolayı büroda askerlik yapmış ve gazi olmuştur. Savaş sonrasında da medreselerin lağvedilmemesinden dolayı eğitim hayatına devam edemeyip çiftçilik ile uğraşmış ve geçimini sağlamıştır. Uysal, babası hakkında bilgi verirken şunları söyler:

"Babamın savaş dönüşü okumaya fırsatı olmamış, çünkü okullar değişmiş. Yeni tür okullar olduğundan, Latin harfle eğitime başladıklarından dolayı devam edememiş. Çok bilgili bir insandı. Matematiği (ben liseyi bitirene kadar) benden iyi bilirdi. Tarihi, coğrafyayı ve edebiyatı çok iyi bilirdi. Ama nüfus cüzdanında 'cahil' yazılıydı."

Dedesi Hacı Ahmet Efendi de yöresinde tanınmış bir isimdir. Dönemin medreselerinde okumuş ve ticaret ile uğraşmıştır. Yazarın annesi Şerife Hanım, Ermenek bölgesinde Piroğulları olarak bilinen ailedendir. Uysal, beş erkek kardeşin dördüncüsüdür.

Eğitim hayatına Katranlı (Dindebol) köy okulunda başlayan yazar; 1958 yılında Karaman'a taşındıklarından dolayı 5. sınıfı Karaman Cumhuriyet İlkokulunda okumuş ve

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Katranlı (Dindebol) Köyünden Bir Yazar: Ziya Uysal" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gulistan.okutan@usak.edu.tr

¹ Ziya Uysal'ın hayatı, eserleri ve sanatı hakkındaki bilgiler; 14 Haziran 2018 tarihinde, Konya'da kendi evinde yazarla yaptığımız söyleşiden aktarılmıştır.

ilkokulu burada tamamlamıştır (1959). Ortaokulu Konya-Sarayönü-Konuklar çiftliğinde Teknik Ziraat Okulunu yatılı okuyarak 1963 yılında bitirmiştir. 1885 yılında Sultan II. Abdülhamit tarafından açılan ve yazarın okuduğu dönemde Bursa Bölge Ziraat Okulu olarak bilinen lise muadili okuldan 1966 yılında mezun olmuştur. 1963-1966 yılları arasında eğitim gördüğü bu okulda okurken Bursa İpekböcekçiliği Enstitüsünde Japonya ve Türkiye arasındaki anlaşmaya dayanarak ipekböceği melezlemesi projesinde yer almıştır. Proje neticesinde elde edilen yeni ipekböceği türü, 1965 senesinden bu yana ipek üretiminde en çok tercih edilen çeşit olması kayda değerdir. Daha sonrasında Uysal, mezun olduğu sene mecburi hizmet ile Isparta'ya tayin edilmiştir.

1966 ile 1970 yılları arasında ziraat teknisyeni olarak Isparta Zirai Mücadele Müdürlüğünde görev yapmıştır. Süleyman Demirel'in başbakanlığı zamanında Isparta ili ve ilçelerindeki halkı, bitkisel ilaçlama konusunda bilgilendirmeye çalışmış ve bölgedeki tarım arazilerinin bu yolla haşerelerle mücadelesinde yardımcı olmuştur. Yazar yaptığımız söyleşide anılarından bahsederken bu konuyla ilgili olarak şunları eklemektedir:

“Dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in babası 'Paşa Dayı' ile tanışmıştık. Zaman zaman görev icabı İslamköy' e de giderdik. 'Paşa Dayı' aynı zamanda komşumuz idi. O dönemde halk ilaçlama konusunda bilgisizdi ve tarımsal alanların ilaçlanması konusunda halkı ikna etmek güçtü. Haşerelerin canını siz mi verdiniz, diye karşı çıkıp ilaçlatmayan köylüler olmuştur. Biz de onları bu konuda bilinçlendirmek için sözü geçen insanları yanımızda götürmek durumunda kalırdık. Rahmetli Demirel'in babası 'Paşa Dayı'yı (yani biz öyle bilirdik. Adını da unuttum. Yıllar geçti.) da zaman zaman yanımızda götürürdüm. Rahmetli de üşenmezdi bizimle gelirdi. İyi bir insandı. Allah rahmet etsin.”

1970 senesinde Ankara'da mülakata giren Uysal, mülakatı kazanarak Ziraat Bankası bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Tekrar Isparta'ya görevlendirildikten 4 ay sonra 1971 yılında Konya-Karapınar'a tayin olmuştur. Bitki sulamada yer altı suyundan yararlanılması için Karapınar'da örnek teşkil eden ilk derin kuyuların (400 adedin üzerinde projeli, kredili derin kuyular idi.) açtırılmasında keşif, proje ve kontrol görevini teknisyen olarak yürütmüştür. Ziya Uysal'ın ülkemizde bilinçli tarımın yaygınlaşmasına yönelik yaptığı çalışmalar dikkat çekmektedir.

Ziya Uysal; 1973 yılında yine Ankara'da girdiği mülakatı kazanarak o dönemde faal olan Türkiye Zirai Donatım Kurumuna geçiş yaparak 1975 yılına kadar İzmir-Ödemiş'te, 1975 senesinde de İzmir-Kemalpaşa'da çalışmıştır. Sonra Konya'ya geri dönmüş ve tekrar üniversite sınavına girerek üniversiteyi kazanmıştır.

1975-1978 yıllarında Konya Selçuk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunu tamamladıktan sonra 1978 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü İngilizce Öğretmenliği bölümüne girdi. Burayı da 1979 senesinde tamamladı.

1979-1982 seneleri arasında Konya Veteriner Lisesinde İngilizce öğretmeni olarak görev yaptı. Aynı zamanda edebiyat derslerine de girdi. Aynı dönemde Selçuk Üniversitesinde de İngilizce ve edebiyat dersleri verdi.

1983 senesinde bir inşaat firması bünyesinde Suudi Arabistan'da yöneticilik yaptı. Çalıştığı 1 yıl içinde 8 eğitim külliyesinin yapımında görev aldı. 1984 yılında tekrar Konya'ya kesin dönüş yaptı ve ticaretle uğraşan arkadaşlarının yanında belli bir müddet

çalıştıktan sonra 1985'te ortaklarıyla bir şirket kurdu. 2002 yılında ortaklarından ayrılarak oğullarıyla birlikte aile şirketi olan Neba Tarım Kimya Gıda San. Ve Tic. Ltd. şirketini kurdu. 2013 yılından itibaren de fiilen çalışmasa da şirkete danışmanlık yapmaya devam etmektedir.

Evli ve 1 kız, 3 erkek babası olan Ziya Uysal, 12 torunuyla emeklilik günlerinin tadını çıkarmaktadır.

2. Eserleri

2014 senesinden itibaren emekli olması ile birlikte yazma ihtiyacının hasıl olduğunu belirterek Konya'nın yerel bir gazetesinde (Pusula Haber) yazdığı fıkra türündeki köşe yazılarına ilaveten şiirler ve hikâyeler de kaleme almıştır. Konya'nın başka bir yerel dergisinde yayınlanmış 2 şiiri ve sanal ortamda Katranlı Köyü web sayfasında yayınlanmış şiirleri vardır.

Yaptığımız araştırmada yayınlanan fıkra türündeki eserlerin sayısının 174 olduğunu, yazarın bahsettiği yerel dergi ile birlikte yayınlanan şiir sayısının 62 olduğunu ve 2 kısa hikâyesi olduğunu tespit ettik. Aynı gazetede yazılarını sürdüren Ziya Uysal'ın yayınlanmayı bekleyen fıkra, şiir ve hikâye türünde birçok eseri vardır.

Fıkra türünde; ülke ekonomisi, bölgenin zirai ihtiyaçları, tarım politikaları, hayvancılık, ülke yönetimi, ülkedeki siyasal olaylar, gündelik hayat, din, kültür, ahlak, vicdan gibi genel konular hakkında aydınlatıcı, eleştirel ve tavsiye sunan yazılar kaleme almıştır.

Şiirlerini; genellikle milli vezin olan hece vezninin 7'li, 8'li, 11'li ölçüsünü kullanarak dörtlük şeklinde yazmıştır. Allah'a övgü, Hz. Peygamber sevgisi, din, vicdan, hayat sevgisi gibi konuları işlediği lirik şiirleri yanında ülke siyasetini eleştiren hicivleri ve milli temaların hâkim olduğu epik şiirleri vardır.

Yaşanmış olayların ve gerçek hayattaki kişilerin yaşamlarından esinlenerek kaleme aldığı hikâyeler de vardır. "Yazılı Kaşık"² isimli hikâyesi Çanakkale savaşı ile ilgili yaşanmış bir hikâyedir. Başyayla'nın Kirazlı yayla mahallesinde Çanakkale Muharebesine gitmiş olan Ahmet oğlu Abdullah'ın cepheden hastalanarak gelmesi ve iyileşip tekrar cepheye dönmesi anlatılmaktadır. Hikâyesine başlık olan, üzeri dualarla işlenmiş bu tahta kaşığın sahibi Abdullah yani; yazarın kayınvalidesinin babasıdır. Abdullah, istirahatinden sonra tekrar cepheye dönmüş ve Çanakkale'de şehit olmuştur. Yeri belli değildir.

Yazarın eserlerinin genel değerlendirmesini yapmadan önce yazarın sanatı ve fikir hayatı hakkındaki bilgileri ele almak daha doğru olacaktır.

3. Sanatı ve Fikir Hayatı

Yetiştirdiği aile ortamının yazarın edebiyat, fikir, sanat ve eğitim hayatına doğrudan katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Babasının ve dedesinin okur-yazar olması ve onların edebiyata olan merakı, yazarın da çocukluk döneminde kitaba ve edebiyata olan ilgisini arttırdığı görülmektedir. Ortaokul yıllarında okuldaki kütüphaneden sorumlu olan Din dersi öğretmenin kütüphaneyi Uysal'a emanet etmesi elbette ki bir rastlantı değil-

² UYSAL, Ziya; "Yazılı Kaşık", Konya, 21 Mart 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/yazili-kasik-2762yy.htm>

dir. Kütüphanede başka öğrencilerin ödünç kitap almasına yardımcı olurken bir yandan da kendisi Türk ve Dünya klasiklerinin çoğunu okumaya fırsat bulmuştur. Yazarın edebi hayatının tohumlarının bu tarihlerde atıldığını söylemek yanlış olmaz. Hatta Bursa Bölge Ziraat Okulunun giriş sınavında “İyi bir insan nasıl olmalıdır?” şeklindeki kompozisyon sorusuna verdiği cevap; kendisini, 1500 müracaatta tercih edilen 50 öğrenciden biri yapmıştır. Yine daha okulun ilk senesinde Kültür Kolu Başkanı olarak eğitimine devam etmiştir.

Edebiyata olan bu merakını, yazarlık olarak devam ettirmesi ise ne yazık ki beklediği gibi olmaz. Çeşitli kamu kuruluşlarındaki görevinin ardından Konya’da öğretmen olarak görev yaptığı Veteriner Lisesinde kutlanan Öğretmenler Günü etkinliği için yazmış olduğu şiir dışında, o yıllarda başka şiir ve yazıları olmadığı görülmektedir. 1980’de yazdığı bu şiirini, ilk eseri kabul etsek bile ne yazık ki yazılı olarak şiirin kendisi günümüzde mevcut değildir.

Bunun dışında “Toroslarda Geniş Ali Mektebi” ismiyle bir hikâyesi olduğunu fakat elimize kadar gelmediğini de yazar belirtmektedir.

Emekli olduktan sonraki dönemde kalemine yöneldiğini ve yazmanın kendisi için artık bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Yazar, çalışmayı çok sever ve çalışmanın son nefesimize kadar sürdürülmesi gerektiğine inanır. Onun için eser yazmak, yetiştirdiği ülkeye bir borçtur. Uysal, kaleme aldığı yazıları ile hem bu borcunu ifa etmekte hem de yaşamış olduğu tecrübelerle elde ettiği birikimlerini okuyucu ile paylaşmaktadır. Şu sözleri ile yazar yazmaktaki asıl amacını ifade eder:

“Emekli olduktan sonra bir birikim oluyor insanın kafasında. Onu değerlendirme ihtiyacı hissediyor insan. Değerlendirme derken ülkeye bir faydası olması amaçtır. Beni devlet okuttu ve devletin imkanları olmasaydı okuyamazdım. Köyde çoban veya çiftçi olurum. Şehre göçmüş olsak bile orada daha alt düzeyde bir şey olurum. Okumanın yeri başka. O bakımdan devletin güçlü olmasına ben çok ehemmiyet veriyorum... İllaki devlet güçlü olmalı, sosyal olmalı... Mutlaka hayra yardımcı olmanın da karşılığı vardır. Fakirliği de gördüm, zenginliği de... Devlet kademelerini de gördüm, bürokrasiyi de tanıdım. Ortaya koyduğumuz görüşler ve ürettiğimiz fikirlerin bir katkısı olması düşüncesiyle yazdım... Söz gider, yazı kalır. Memleketi düşünmek lazım.”

Bu sözleriyle milletine ve vatanına bağlı olduğunu ve yazarak da ülkesine, milletine katkı sağlamak amacıyla olduğunu okuyuculara göstermektedir. “*Selam*”³ isimli şiirinde de şair bu amacını açıkça vurgular:

Selam

“Pusulâ’ da yazar oldun

Söz söylemeye koyuldun

Dilinde tüy bitti, yoruldun

Anlayana selam olsun

Vatan, bayrak, senin aşkın

Bu sevda gönlünde taşkın

³ UYSAL, Ziya; “*Selam*”, Konya, 27 Ekim 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/seytan-terbiyeciligi-1903yy.htm>

Seni kim dinler a şaşkın
Dinleyene selam olsun

Dinleyen az, konuşan çok
Sesini duyan bile yok
Söze herkesin karnı tok
Ariflere selam olsun”

Yazarın ülke ekonomisinin güçlenmesine ayrı bir ehemmiyet verdiğini, yazdığı fıkra türündeki gazete yazılarında daha çok ekonomi ve ticaret ile ilgili konulara yer vermesinden anlaşılmaktadır. Yaklaşık 20 yıl çeşitli devlet kurumlarında çalışması ve 30 yıldan fazla süredir de sanayi ve ticaret ile uğraşmasıyla birlikte yarım asırlık tecrübesini okuyucularına paylaşma isteği yadsınamaz.

“Endüstri 4-0 Deyince”⁴ yazısında genişleyen fabrika kapasiteleri ve buna uygun elektrik alt yapısı konusundaki tavsiyeleri; “Üniversite-Sanayi İşbirliği”⁵ yazısında üniversitelerde uygulamalı mesleki eğitimin yetersizliğine eleştirileri; “Ekonomi, Ekonomi, Ekonomi”⁶ yazısında Tüketim çılgınlığı, tüketim ekonomisi karşısında ülkemizin dünya piyasasındaki yeri, işletmelerin kredi ihtiyaçlarına çözüm önerileri; “Piyasadaki Senet Çilesi”⁷ yazısında ise ticarete kullanılan senet ve çekin güncellenmesi gerektiği ile ilgili görüşleri yer almaktadır. “Suyun Huyu”⁸, “Suyun Huyu-1”⁹, “İlki”¹⁰ gibi yazılarında da sulama, tarım ve hayvancılık konularını ele almaktadır. Ülkedeki bilinçsiz sulama, bilinçsiz tarım ve hayvancılığın geldiği durum eleştirilirken çeşitli tavsiyeleri ile bu sorunların nasıl düzeltilebileceğini ifade etmektedir.

Siyasetle de bir dönem faal olarak ilgilenen Uysal’ın; ülke yönetimi, dış politika, anayasa düzenlemeleri, darbeler, seçimler ve referandumlar gibi siyasetin hâkim olduğu birçok yazısı da vardır. “Yeni Anayasa Deyince”¹¹ de yeni anayasa süreci ve ülkenin milli ve manevi değerlerine sahip çıkmayıp hakaret eden, yok sayan ve ülkeye zarar veren kişilerin vatandaşlık haklarına da sınır getirilmesi gerektiğini vurgular. “Yeni Sistemden Neler Bekliyoruz”¹² yazısında bürokrasinin ağır işlenişine eleştirileri, sanayi konusundaki tavsiyeleri, belediyelerdeki imar-ruhsat sorunu ve ordunun profesyonelleştirilmesi gerekliliği ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. “Ambargo, Amerika, Beyinsizlik”¹³, “Hol-

⁴ UYSAL, Ziya; “Endüstri 4-0 Deyince”, Konya, 1 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/endustri-4-0-deyince-8288yy.htm>

⁵ UYSAL, Ziya; “Üniversite-Sanayi İşbirliği”, Konya, 19, Nisan 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/universite-sanayi-isbirligi-8200yy.htm>

⁶ UYSAL, Ziya; “Ekonomi, Ekonomi, Ekonomi”, Konya, 28 Aralık 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ekonomi-ekonomi-ekonomi-6034yy.htm>

⁷ UYSAL, Ziya; “Piyasadaki Senet Çilesi”, Konya, 22 Ocak 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/piyasalardaki-senet-cilesi-4256yy.htm>

⁸ UYSAL, Ziya; “Suyun Huyu”, Konya, 18 Kasım 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/suyun-huyu-5777yy.htm>

⁹ UYSAL, Ziya; “Suyun Huyu-1”, Konya, 25 Kasım 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/suyun-huyu-1-5824yy.htm>

¹⁰ UYSAL, Ziya; “İlki”, Konya, 22 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ilki-7962yy.htm>

¹¹ UYSAL, Ziya; “Yeni Anayasa Deyince”, Konya, 9 Nisan 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/yeni-anayasa-deyince-4610yy.htm>

¹² UYSAL, Ziya; “Yeni Sistemden Neler Bekliyoruz”, Konya, 12 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/yeni-sistemden-neler-bekliyoruz-8506yy.htm>

¹³ UYSAL, Ziya; “Ambargo, Amerika, Beyinsizlik”, Konya, 1 Mart 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ambargo-amerika-beyinsizlik-7992yy.htm>

landa'ya En Güzel Cevap"¹⁴, "AB Üyeliği ve Vize Muafiyeti Çıkmazı"¹⁵, "Dünya İnsani Zirvesinin Ardından"¹⁶ gibi yazılarında da dış politika hakkındaki fikirlerini kaleme almıştır.

Milli kültür ve eğitim de yazarın hassasiyet gösterdiği temel konulardandır. Ülkenin gelişmesi ve refaha erişmesindeki en önemli etken yazara göre iyi ve kaliteli bir eğitim sistemiyle mümkündür. Birçok yazısında eğitim politikamızdaki eksiklikleri vurgulamış, bunların nasıl düzeltilebileceği konusunda tavsiyeler de sunmuştur. "Vurdumduymazlık mı Beceriksizlik mi"¹⁷, "Miras"¹⁸ vs. yazılarında bu mevzuyu işlemiştir.

Din, ahlak, vicdan, erdem, iyi insan olmanın fazileti gibi genel konularla ilgili de yazıları vardır. "Unutulmayanlar"¹⁹, "İslami Psikoloji"²⁰, "Oku' Emrinden Ne Anlamalıyız"²¹, "Sınırlar"²², "Düşünce, Niyet, İrade, Eylem"²³ yazıları buna örnektir.

2014 senesinden itibaren yazarın emekli olması ile birlikte yazma ihtiyacının hasıl olduğunu belirterek Konya'nın yerel gazetesinde yazdığı fıkra türündeki yazılara ilaveten şiirler de kaleme almıştır.

Yazdığı şiir ve yazılarında ilham kaynağı olarak en çok Kur'an-ı Kerim'in etkisi olduğunu belirten Uysal; özellikle ahenk ve kafiye uyumundan ve ayetlerdeki mananın derinliğinden çok etkilendiğini ifade etmektedir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'in dili ve anlatımı erişilmez bir seviyededir. Yazara göre güzelliğin tek kaynağı Cenab-ı Allah'tır.

"Fikirlerin, duyguların ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Çünkü Cenab-ı Allah bunların kaynağıdır. Kendisi bütün güzelliklerin kaynağı ve yaratıcısıdır. Tükenmez kaynağıdır... İyiliklerin, güzelliklerin, sanatların, hepsinin kaynağı Cenab-ı Allah'tır. Yaratıcısı da odur. Dünyada kopyalar vardır. Cenab-ı Allah'ın yarattıkları orijinaldir, asıl olandır. Kuşlar orijinaldir, uçaklar kopyadır. Fakat hiçbir zaman kopya orijinale yetişmeyecektir. Kuşlar güzel sesli ve huzur vericidir; uçaklar gürültüdür. Kopya olan zamanla demode olsa da orijinal hep kalır. Doğanın eskidiğini söyleyemeyiz. Bu yüzden en önemli esin kaynağım Allah'tır."

sözleri ile bunu açıkça ifade eden şairin birçok şiirinde din ve inanç temasının olduğunu görmekteyiz.

Tasavvuf edebiyatının Uysal üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Şair 1970'li yılların sonlarından itibaren tasavvuf ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Pir-i Sami Hazretlerinin müridi olan divan sahibi Erzincanlı Salih Baba ile divan sahibi Ahmet Kuddûsî'nin şiirlerinden etkilendiğini konuşmasında bahsetmiştir. Türk şiirinin milli vezni olan hece

¹⁴ UYSAL, Ziya; "Hollanda'ya En Güzel Cevap", Konya, 25 Mart 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/hollandaya-en-guzel-cevap-6505yy.htm>

¹⁵ UYSAL, Ziya; "AB Üyeliği ve Vize Muafiyeti Çıkmazı", Konya, 15 Ekim 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/ab-uyeligi-ve-vize-muafiyeti-cikmazi-5560yy.htm>

¹⁶ UYSAL, Ziya; "Dünya İnsani Zirvesinin Ardından", Konya, 27 Mayıs 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dunya-insani-zirvesinin-ardindan-4825yy.htm>

¹⁷ UYSAL, Ziya; "Vurdumduymazlık mı Beceriksizlik mi", Konya, 1 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/vurdumduymazlik-mi-beceriksizlik-mi-8370yy.htm>

¹⁸ UYSAL, Ziya; "Miras", Konya, 15 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/miras-7937yy.htm>

¹⁹ UYSAL, Ziya; "Unutulmayanlar", Konya, 2 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmayanlar-8471yy.htm>

²⁰ UYSAL, Ziya; "İslami Psikoloji", Konya, 18 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/islami-psikoloji-8423yy.htm>

²¹ UYSAL, Ziya; "Oku' Emrinden Ne Anlamalıyız", Konya, 24 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/oku-emrinden-ne-anlamalimiz-8338yy.htm>

²² UYSAL, Ziya; "Sınırlar", Konya, 23 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/sinirlar-7967yy.htm>

²³ UYSAL, Ziya; "Düşünce, Niyet, İrade, Eylem", Konya, 22 Nisan 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dusunce-niyet-irade-eylem-4673yy.htm>

vezninin 7'li, 8'li ve 11'li ölçüsü genelde şiirlerinde hakimdir. “Onlar”²⁴ şiiri tarikata yeni girenlere hitaben söylenen *nutuk* türüne güzel bir örnektir.

Onlar
 “Çiğdiler, piştiler, yandılar
 Şeytanı çileden çıkardılar
 Çileyle arkadaş oldular
 Ama çok huzurluydular

Her güçlüğe dayandılar
 Yılmadılar
 Bunaldılar ama hiç bunamadılar
 Büyük cihadı kazandılar

Lütfun da hoş, kahrın da hoş deyip
 Allah'a yaslandılar
 Ellerinden geleni yaptılar
 Takdiri Allah'a bıraktılar

Neylese güzel eyler dediler
 Yaratılanı hoş gördüler
 Hiç depresyon görmediler
 Hiç ölmediler...”

Tanrıyı övmek, ona yalvarmak için yazılan şiirlere *ilahi* denir.²⁵ Tasavvuf edebiyatının önde gelen nazım türlerinden olan ilahi, Ziya Uysal'ın da en çok kullandığı türdür. “Dua”²⁶, “Umut Kapısı”²⁷, “Dost”²⁸, “Özlem”²⁹ gibi şiirleri; Allah'ı andığı, O'na olan özlemi- ni ve sevgisini sade bir dille ortaya koyduğu örneklerdendir.

Umut Kapısı
 “Şu nefsim ne kadar zalim!
 Ne olacak benim halim!
 Rabbim, sana açtım elim!
 “**Hâdi**” olan yalnız sensin.

Hesap günü yaklaşıyor!
 Git gide bardak taşıyor!
 Kulun ateşe koşuyor!
 “**Mâni**” olan yalnız sensin.

Önümde zaman azaldı.
 Fırsatlar geçmişte kaldı.
 Bu dünyanın sonu geldi,

²⁴ UYSAL, Ziya; “Onlar”, Konya, 15 Ekim 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/onlar-1824yy.htm>

²⁵ DİLÇİN, Cem; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara, 2005, s. 343.

²⁶ UYSAL, Ziya; “Dua”, Konya, 7 Mart 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/dua-6415yy.htm>

²⁷ UYSAL, Ziya; “Umut Kapısı”, Konya, 7 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/umut-kapisi-8489yy.htm>

²⁸ UYSAL, Ziya; “Dost”, Konya, 25 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/dost-8446yy.htm>

²⁹ UYSAL, Ziya; “Özlem”, Konya, 17 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ozlem-8311yy.htm>

“**Vâli**” olan yalnız sensin.

El çalıştı, ben hep yattım.
Ömrümü bir pula sattım.
Ömür bitti, ben de bittim,
“**Muhyî**” olan yalnız sensin.

Sensin Rahman, sensin Rahim.
Sensin Gaffar, Sensin Kerim.
Umut kapım, sığınak yerim,
“**Âli**” olan yalnız sensin...”

Mısralarıyla şair, Cenab-ı Hakk'ın esmasını zikretmektedir. Şiiri okudukça Yunus Emre'nin ilahileri ile gerek şekil gerekse ifade olarak benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

İslam dini için kutsal sayılan Kadir gecesini, “Geceler”³⁰ şiirinde ele alan şair; gece olgusunun her daim mukaddes olduğunu, her anıyla insana yoldaş olduğunu, kapkaranlık haliyle insanın keder ve üzüntüsüne örtü olduğunu, ay ışığının da mutluluk saçtığını belirterek hecenin 11’li vezniyle dörtlük halinde kaleme almıştır.

Geceler
“Yıldızla müzeyyen güzel tacına,
Siyah tül bağlamış kara geceler.
Sanki yas tutmuş da senin acına,
Günlerce ağlamış kara geceler.

Ay kandille gelir ayakucundan,
Hep gülümser, alır gider acından,
Kadir Gecesinin o ilacından,
Ne şifalar söyler kara geceler...”

Cenab-ı Hakk'ın “Habibim” olarak seslendiği Hz. Peygamber (SAV) de şiirlerinde işlenmiştir. Hz. Peygamber sadece Yaratanın değil, güllerin, yolların, eşyaların, kısaca tüm alemin sevgilisidir. “Can”³¹ şiirinde şair adeta kâinatın diline tercüman olmuş ve onların duygularını ifade etmiştir.

Can
“Kokladığın gül övünür,
Güller kurban olur sana.
Yürüdüğün yol sevinir,
Yollar kurban olur sana.

Dokunduğun eşya bile,
Muhabbetle gelir dile.
Aşkınla akar menzile,
Seller kurban olur sana.

³⁰ UYSAL, Ziya; “Geceler”, Konya, 13 Haziran 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/geceler-8416yy.htm>

³¹ UYSAL, Ziya; “Can”, Konya, 29 Haziran, 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/can-8462yy.htm>

Çağlar önünde eğilir.
 Çağrına âlemler gelir.
 Uğruna canlar verilir,
 Canlar kurban olur sana.

Zuhur ettiğinden beri,
 Sen aydınlattın her yeri.
 Ahir Zaman Peygamberi,
 Çağlar kurban olur sana.

Bilesin ki, ey sevgili,
 Sensin bize en sevgili.
 Can evinde can sevgili,
 Evler kurban olur sana...”

“Özlem”³², “Ya Resulullah”³³, “Elveda Ey Ramazan”³⁴, “Bir Yaz Gecesi”³⁵, “Gönül Penceresi”³⁶ şiirlerini de benzer temalarla kaleme almıştır.

Uysal; Yunus Emre, Karacaoğlan gibi halk şairleri yanında Abdurrahim Karakoç, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asya gibi yakın dönem şairlerden de etkilendiğinden bahsetmektedir. Bu şairlerin kendisini etkileyen ortak yönü, yine “Cenab-ı Allah” tan esinlenmiş olmaları, milli bir ruha ve inanca sahip olmaları ve şiirlerinde buna yer vermeleridir. “Malazgirt’ten Tuna’ya”³⁷ şiirinde vatan sevgisi teması, Karaman Bey’i ve kendi yöresindeki askerlerin kahramanlıklarını övmektedir. Fakat bu kahramanlık sadece o bölge ile sınırlı değildir. Konya’dan Kosova’ya, Anadolu’dan Balkanlara tüm yiğit askerleri selamlamaktadır.

Malazgirt’ten Tuna’ya
 “Dualarla yürüdük, çıktık Ulu Cami’den
 Ferman yüce makamın, bilgi Tol Medreseden

Ermenek er mekânı, er meydanı cepheler
 Sefer emri geldikçe, koştı nice yiğitler

Hey koca Karaman Bey, düşmanların kâbusu
 Mehmet Bey istemese Osmanlı olur muydu

Yumru Tepe, Bal kusan, Kütahya, Bosna derken
 Sanki hiç yorulmadık, batıya ilerlerken

Tekbirlerle süsledik, söylerken marşımızı
 Balkanlarda suladık, yorgun atlarımızı

³² UYSAL, Ziya; “Özlem”, Konya, 17 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ozlem-8311yy.htm>

³³ UYSAL, Ziya; “Ya Resulullah”, Konya, 30 Nisan 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/ya-resulallah-6677yy.htm>

³⁴ UYSAL, Ziya; “Elveda Ey Ramazan”, Konya, 3 Temmuz 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/elveda-ey-ramazan-5022yy.htm>

³⁵ UYSAL, Ziya; “Bir Yaz Gecesi”, Konya, 2 Ağustos 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/bir-yaz-gecesi-1376yy.htm>

³⁶ UYSAL, Ziya; “Gönül Penceresi”, Konya, 26 Temmuz 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/sozun-gucu-1351yy.htm>

³⁷ UYSAL, Ziya; “Malazgirt’ten Tuna’ya”, Konya, 24 Ekim 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/malazgirtten-tunaya-3834yy.htm>

Fermanını götürdük, Gönüller Sultanının
Gönüllerine yazdık nasibi olanların

Dersini verdi tarih sahte kahramanların
Kendi halkını ezen, zorba voyvodaların

Tarih Ermenek dedi, Karaman, Konya dedi
Tekbir seslerimizle bütün dünya inledi

Fetih ayetleriyle yürüdük Kosova'ya
Bizi Allah götürdü Malazgirt'ten Tuna'ya

Doğrul artık yerinden kahraman memleketim
Kendine gel ve atıl, korkma, gelecek bizim.”

Ziya Uysal milli, manevi ve dini şiirleri dışında siyasetle olan yakın münasebetleri nedeniyle politik mevzuları da ele almış; Batı emperyalizmini, siyasileri ve yanlış politikaları hicvetmiştir. “Beşli Birlik”³⁸ şiirinde dünyaya hükmeden beş büyük emperyalist devleti ve uyguladıkları yanlış siyaseti eleştirmektedir.

Beşli Birlik

“Veto eder beleşten,
Dünya bıktı o beşten,
Gücü mazluma yeter,
Ne anladık bu işten?

Dünya bir çözüm arar,
Her işin bedeli var,
Karar beşin olursa,
Birlik ne işe yarar?

Kim kimin umurunda,
Beş kendi çıkarında.
Para yok Müslümanda,
Olan da el yanında.

Bu üyeliği alın,
Kel başınıza çalın,
Başınız yarılırsa,
Tentürdiyot kullanın.”

“Süpermiş!”³⁹ şiirinde özellikle ABD ve İngiliz sömürgeciliği neticesinde mazlum insanların yok oluşunu vurgulamakta ve eleştirmektedir. Buna karşılık Türk milletinin onca devletle Kurtuluş Savaşı'ndaki başarısını da dile getirmektedir.

³⁸ UYSAL, Ziya; “Beşli Birlik”, Konya, 12 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/besli-birlik-8411yy.htm>

³⁹ UYSAL, Ziya; “Süpermiş!”, Konya, 11 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/supermis-8407yy.htm>

Süpermiş

“Azılı katiller kaçtı kurtuldu,
O yeni kıtada bir devlet kurdu,
Fırsatı bulunca azdı, kudurdu,
Böyle kaç zorbayı adam ettik biz.

Kanun kaçağıydı o ilk gidenler,
Kızıl deriliye yazık edenler,
Kovboy lakabıyla sığır güdenler,
Onlar gibi ne kovboylar güttük biz.

İngilizler tutar ipin ucunu,
Dediği olmazsa alır öcünü,
Yahudi lobisi verir gücünü,
Alayına tek başına yettik biz...”

Bunların dışında ölüm, adalet, gençlik ve çocukluk şiirleri de mevcuttur. Şairin memleketi olan Ermenek ve yöresi ile ilgili şiirleri ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

Ziya Uysal'ın edebi manada temas halinde olduğu şahıslar da vardır. Lisede öğretmenlik yaptığı zamanlardan öğrencisi olan Ziya Acar da yazardır ve bu manada irtibatları vardır. İsa Ruhi Bolay 'ın kızı, birçok romanı ve hikâyesi bulunan yazar Hüzeyme Yeşim Koçak ile de Uysal'ın zaman zaman karşılıklı yazışmalar yoluyla birbirlerine değerlendirmelerde bulduklarını kendisi bize aktarmıştır.

4. Ziya Uysal'ın Eserlerinde Ermenek ve Yöresinin İzleri

Okunan eserler, sanatsal ve fikrîsel çevreler, aileden gelen kültürel değerler kadar yazarların yaşamış oldukları mekânlar da eserlerine tesir etmektedir. Gerek coğrafi ve bölgesel olarak gerekse de mekânın açık-kapalı, aydınlık-karanlık vs. olması, ortamın sıcaklık-soğukluk algısı gibi birçok etken eserlere doğrudan veya dolaylı olarak yansıtılmaktadır. Ziya Uysal çocukluğunun büyük kısmını Katranlı (Dindebol) köyünde geçirmiştir. Memleketine olan ziyaretleri sebebiyle de bağını hiç koparmamıştır. Bunlar dikkate alındığında Uysal'ın şiirlerinde ve yazılarında Ermenek'in izlerini bulmak kuşkusuz yadsınamaz bir gerçektir. Yöreyi en iyi anlatan şiiri “Dindebol”⁴⁰dur. Dere gözü, Büyüyük Keben, Çaldırvar, Sülük gölü, İlkılık, Camönü, Sarıcellez, Kütüklü, Beğ Beleni, Suvat Yaylası, Erik Güneyi, Kuyu Özü, Keben, Dindebol bölgenin önemli yerleridir. Hacivat-karagöz, Abbışla Mavış efsanesi, Sülük gölü uçan yılanı efsanesi yöreye ait folklorik unsurlara örnektir. Dindebol balı, pekmezi de yörenin bilinen yiyeceklerindedir. Şiirin son dördünlüğünde şairin adını zikretmesi, yazarın yine aşık edebiyatında *koşma* türünde karşımıza çıkan “mahlas” geleneğini sürdürme çabasını göstermektedir. Şiirin yine 11'li hece ölçüsü ile dördünlük yazılmış olması halk geleneğinin izlerini yansıtmaktadır.

⁴⁰ UYSAL, Ziya; “Dindebol”, Konya, 13 Haziran 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/dindebol-3222yy.htm>

Dindebol

Güneş doğar Torosların taşından
Yazı tarafından, İzvit kaşından
Fatıhasız, Mezarlığın başından
Geçene yetmiş beş, geçmeyene de

Manzaranın en güzeli kulede
Dere gözü, Büyük Keben neredede
Çaldıvardan geçen küçük dere
Çimene yetmiş beş, çimmeyene de

Katın başı eski deniz tabanı
Söyler anlayana eski zamanı
Sülük gölündeki uçan yılanı
Görene yetmiş beş, görmeyene de

Hacivat-karagöz, Abbişla Maviş
Asar kayasında tellal çağırır:
Ülûves anıkta angarya varmış,
Gidene yetmiş beş, gitmeyene de

Ak var da beyaz yok öz dilimizde
Karaman oğluyuz fermanı bizde
Birer hoş anıdır geçmişimizde
Alana yetmiş beş, almayana da

Horoz nasıl bilmez sağı-solunu
Her sabah uyandır insanoğlunu
Şafağı bilip de yayla yolunu
Bilene yetmiş beş, bilmeyene de

İlkılıkta oğlakları meleşir
Camönünde yaşlıları söyleşir
Böyle yerde keder nasıl eğleşir
Gülene yetmiş beş, gülmeyene de

Eğriklerde yatar köyün davanı
Saricellezdeki karamıkları
Bahçedeki birkaç evlek avanı
Güdene yetmiş beş, gütmeyene de

Bahar gelir coşar tüm dereleri
Açar çiğdem, çiçek, yaban gülleri
Suvat yaylasında mor sümbülleri
Derene yetmiş beş, dermeyene de

Kuzugöbekleri çıkar ormanda
Lale, nergis boy gösterir yaylada
Cemrelerde, hele Sultan Nevruzda
Durana yetmiş beş, durmayana da

Eşek arısının ocağı yerde
Çoğu Kütüklüde, Beğ Beleninde
Kabak, ejderhaya çevildiğinde
Vurana yetmiş beş, vummayana da

Kış gelince kepek karlar yağar mı
Dağlarına kör dumanlar ağar mı
Dindebol tarihtir, asra şıgar mı
Yazana yetmiş beş, yazmayana da

Kuru baranada keklik öter mi
Ateşsiz ocakta duman tüter mi
Bir gün olur bu devir de biter mi
Sorana yetmiş beş, sormayana da

Yayla yollarında, Dere Gözünde
Erik Güneyinde, Kuyu Özünde
Törelere yaşamış büyük sözünde
Uyana yetmiş beş, uymayana da

İnsanın hep köyde kalası gelir
Maziye andıkça gülesi gelir
Kebende bir ladin olası gelir
Olana yetmiş beş, olmayana da

Uzaktır demeden hep gidilmeli
Dindebol balından getirilmeli
Nimeti verene şükredilmeli
Edene yetmiş beş, etmeyene de

Kalaylı kazanda pekmezi kaynar
Sanki yaşamamış, unutulular
Kimi göçmüş, bencileyin namı var
Sayana yetmiş beş, saymayana da

Ziya Uysal der ki bu şiir bitmez
Dindebol deyince gayrı gerekmez
Dağını yazmaya bir ömür yetmez
Duyana yetmiş beş, duymayana da

“Dağlar”⁴¹ şiirinde de yörenin coğrafi ve doğal yapısı tasvir edilmiştir. Torosları, Akdeniz bölgesini, Göksu nehrini, kekik kokan yaylaları, kışın yağın karları anlatırken şair; duyduğu özlemi ve memleket sevgisini okuyucuya hissettirir.

Dağlar

“Orman kulesinden baktım aşığı
Karşı dağlar Akdeniz’in eşiği
Bizim iller güzelliğın beşiği
Baharla gönlümde çağlayan dağlar

Akdeniz’dir derelerin durağı
Tekmil görünüyor Göksu koyağı
Sanki hiç değmemiş insan ayağı
Hasret çeke çeke ağlayan dağlar

Kışın lapa lapa karlar yağıyor
İlkbaharda ak kuzular doğuyor
Bu kadar güzellik nasıl sığıyor
Yolları sılaya bağlayan dağlar

Baharda sürüler yaylaya çıkar
Sular coşar, her yer çam-kekik kokar
Buz gibi pınarlar akar da akar
Özlemiyle yürek dağlayan dağar”

Şair; “Çocukluk Özlemi”⁴² şiirinde çocukluğunun saf ve masum anlarından bahsederken yine yörenin doğal özelliklerini,ilmek ilmek işlenir.

Çocukluk Özlemi
Köyümü düşünüyorum
Küçücük dünyama sığın,
O koskoca dağları,
Dumanlı yamaçları,
Yemyeşil yaylaları,
Baharla birlikte açın
Yaban güllerini,
Sümbülleri görüyorum.
Çam kokularına karışın çiğdemleri, zambakları,
Kardelen çiçeklerini görüyorum.
Çocukça bir gayret içinde, ormanda,
Mantar topladığımız günleri özlüyorum.
Hayvan otlatan, yoksul, köy çocuklarıydık.
Azık çıkınlarını birleştirerek kurduğumuz,
Çocuk sofralarını düşünüyorum:
Kiminde çökelek, kiminde yumurta,
Yaban otları, soğan

⁴¹ UYSAL, Ziya; “Dağlar”, Konya, 4 Mart 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/daglar-4462yy.htm>

⁴² UYSAL, Ziya; “Çocukluk Özlemi”, Konya, 29 Ocak 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dindebol-3222yy.htm>

Ve içimizde fıkrdayan,
O her şeyi bal-kaymak yapan,
Yaşama sevincini özlüyorum...”

“Unutulmuş Bir Yörük Türküsü (Uzun Hava)”⁴³ yazısında Ermenek yöresine ait bir türküyü okuyuculara açıklayarak anlatmıştır. “Köysel Dönüşüm ve Ermenek”⁴⁴ yazısında da Ermenek’te 2015 senesinde yaşanan maden faciası ve sonrasını, köy imarı, köyde yaşayanlara tarım ve seracılık ile ilgili bilginin verilmemesi konusunu ele almıştır. Bu yazısında da yine maden şehitlerini unutmamış ve şehitlerin anısına şu dörtlüğü yazmıştır:

“Hak davet edince cennet bağına
Bir kapı açıldı Cenne Dağına
Ol şehadet şerbetinden içtiler
Kömür ocağından geçip gittiler”

Sonuç ve Değerlendirme

Türk dili ve kültür dünyasına yön veren, birçok eseri ile geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan yazar ve şairler ile birlikte arka planda kalan ve bir bütünü tamamlayan isimlerin varlığı da muhakkaktır. Kendi yöresinde tanınmış ve eser vermiş isimlerin tanıtılması, Türk kültürü ve edebiyatına katkısı olduğu kadar yazarın yetiştiği bölge açısından da değerlidir. Doğduğu, belli bir süre yaşadığı, memleketi olan coğrafyaları eserlerinde konu edinen bu isimler; unutulmaya yüz tutmuş, kültürümüzün birer parçası olan inançların, geleneklerin, deyim ve atasözü, masal, efsane, ilahi, ninni gibi halk unsurlarının aktarılmasında ve yaşatılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bundan hareketle Ziya Uysal, hem elli yılı aşan çalışma ve iş hayatında yaptıkları hem de memleketinden esinlenerek yazdıklarıyla bölgesine katkı sağlamış önemli isimlerdendir. Milli kültürümüzün ve edebiyatımızın sürekliliği ve gelişimi adına yazılan her eserin okunup incelenmesi ve tanıtılması gerekmektedir. Binlerce yıllık varlığımızın ebedi olması yazılı olan bu eserlerimizin gün yüzüne çıkartılması ile mümkündür.

KAYNAKÇA

DİLÇİN, Cem; Ömeklerle Türk Şiir Bilgisi, TDK, Ankara, 2005, s. 343.

UYSAL, Ziya; “AB Üyeliği ve Vize Muafiyeti Çıkmazı”, Konya, 15 Ekim 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/ab-uyelgi-ve-vize-muafiyeti-cikmazi-5560yy.htm>

—————; “Ambargo, Amerika, Beyinsizlik”, Konya, 1 Mart 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ambargo-amerika-beyinsizlik-7992yy.htm>

—————; “Beşli Birlik”, Konya, 12 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/besli-birlik-8411yy.htm>

—————; “Bir Yaz Gecesi”, Konya, 2 Ağustos 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/bir-yaz-gecesi-1376yy.htm>

—————; “Can”, Konya, 29 Haziran, 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/can-8462yy.htm>

—————; “Çocukluk Özlemi”, Konya, 29 Ocak 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dindebol-3222yy.htm>

—————; “Dağlar”, Konya, 4 Mart 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/daglar-4462yy.htm>

⁴³ UYSAL, Ziya; “Unutulmuş Bir Yörük Türküsü (Uzun Hava)”, Konya, 14 Mayıs 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmus-bir-yoruk-turkusu-uzun-hava-4760yy.htm>

⁴⁴ UYSAL, Ziya; “Köysel Dönüşüm ve Ermenek”, Konya, 2 Mayıs 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/koyse-donusum-ve-ermenek-2999yy.htm>

- _____; "Dindebol", Konya, 13 Haziran 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/dindebol-3222yy.htm>
- _____; "Dost", Konya, 25 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/dost-8446yy.htm>
- _____; "Dua", Konya, 7 Mart 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/dua-6415yy.htm>
- _____; "Dünya İnsani Zirvesinin Ardından", Konya, 27 Mayıs 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dunya-insani-zirvesinin-ardindan-4825yy.htm>
- _____; "Düşünce, Niyet, İrade, Eylem", Konya, 22 Nisan 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/dusunce-niyet-irade-eylem-4673yy.htm>
- _____; "Ekonomi, Ekonomi, Ekonomi", Konya, 28 Aralık 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ekonomi-ekonomi-ekonomi-6034yy.htm>
- _____; "Elveda Ey Ramazan", Konya, 3 Temmuz 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/elveda-ey-ramazan-5022yy.htm>
- _____; "Endüstri 4-0 Deyince", Konya, 1 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/endustri-4-0-deyince-8288yy.htm>
- _____; "Gecele", Konya, 13 Haziran 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/gecele-8416yy.htm>
- _____; "Gönül Penceresi", Konya, 26 Temmuz 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/sozungen-1351yy.htm>
- _____; "Hollanda'ya En Güzel Cevap", Konya, 25 Mart 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/hollandaya-en-guzel-cevap-6505yy.htm>
- _____; "İlki", Konya, 22 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ilki-7962yy.htm>
- _____; "İslami Psikoloji", Konya, 18 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/islami-psikoloji-8423yy.htm>
- _____; "Köysel Dönüşüm ve Ermenek", Konya, 2 Mayıs 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/koyysel-donusum-ve-ermenek-2999yy.htm>
- _____; "Malazgirt'ten Tuna'ya", Konya, 24 Ekim 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/malazgirtten-tunaya-3834yy.htm>
- _____; "Miras", Konya, 15 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/miras-7937yy.htm>
- _____; "Oku' Emrinden Ne Anlamalıyız", Konya, 24 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/oku-emrinden-ne-anlamaliyiz-8338yy.htm>
- _____; "Onlar", Konya, 15 Ekim 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/onlar-1824yy.htm>
- _____; "Özlem", Konya, 17 Mayıs 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/ozlem-8311yy.htm>
- _____; "Piyasadaki Senet Çilesi", Konya, 22 Ocak 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/piyasadaki-senet-cilesi-4256yy.htm>
- _____; "Selam", Konya, 27 Ekim 2014, <https://www.pusulahaber.com.tr/seytan-terbiyeciligi-1903yy.htm>
- _____; "Sınırlar", Konya, 23 Şubat 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/sinirlar-7967yy.htm>
- _____; "Suyun Huyu-1", Konya, 25 Kasım 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/suyun-huyu-1-5824yy.htm>
- _____; "Suyun Huyu", Konya, 18 Kasım 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/suyun-huyu-5777yy.htm>
- _____; "Süpermiş!", Konya, 11 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/supermis-8407yy.htm>
- _____; "Umut Kapısı", Konya, 7 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/umut-kapisi-8489yy.htm>
- _____; "Unutulmayanlar", Konya, 2 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmayanlar-8471yy.htm>
- _____; "Unutulmuş Bir Yörük Türküsü (Uzun Hava)", Konya, 14 Mayıs 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/unutulmus-bir-yoruk-turkusu-uzun-hava-4760yy.htm>
- _____; "Vurdumduymazlık mı Beceriksizlik mi", Konya, 1 Haziran 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/vurdumduymazlik-mi-beceriksizlik-mi-8370yy.htm>
- _____; "Ya Resulallah", Konya, 30 Nisan 2017, <https://www.pusulahaber.com.tr/ya-resulallah-6677yy.htm>
- _____; "Yazılı Kaşık", Konya, 21 Mart 2015, <https://www.pusulahaber.com.tr/yazili-kasik-2762yy.htm>
- _____; "Yeni Anayasa Deyince", Konya, 9 Nisan 2016, <https://www.pusulahaber.com.tr/yeni-anayasa-deyince-4610yy.htm>
- _____; "Yeni Sistemden Neler Bekliyoruz", Konya, 12 Temmuz 2018, <https://www.pusulahaber.com.tr/yeni-sistemden-neler-bekliyoruz-8506yy.htm>

ESENTEPE MAHALLESİ ÖRNEĞİNDE SARIVELİLER AĞZI VE ÖZELLİKLERİ*

Fatih ÖZTÜRK*

GİRİŞ

Türk dili, yaşayan dünya dilleri arasında en köklü ve en zengin dillerdendir. Türk Dilinin, Doğu Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar geniş bir coğrafyada yaklaşık 220 milyon kişi tarafından konuşulması, söz varlığının zenginliği ve köklü tarihine ışık tutacak dil yadigarlarına sahip olması onu zengin bir dil kılan temel faktörlerdir (Akalin 2009: 202). Bu zengin dilin keşfedilmemiş zengin kapasitesinin önemli bir bölümü, Türk dili ağızları içerisinde muhafaza edilmiştir. Türkçenin zenginliğini ortaya koymak amacıyla tarihten günümüze birçok ağız derleme çalışması yapılmıştır. Derleme çalışmalarının başlangıcı olarak Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvanü Lugati't-Türk*'ünü gösterebiliriz. Osmanlı'nın son dönemlerinde birtakım çabalar olmuşsa da sistemli bilimsel derleme faaliyetlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra daha ciddi çabalarla devam ettiğini söylemek mümkündür.

1989 yılında Karaman'ın il olmasıyla birlikte Sarıveliler de Ermenek'ten ayrılarak ilçe statüsü kazanmış; çalışmamıza konu olan Esentepe de Sarıveliler'in bir köyü olmuştur. Ulaşımın zor olduğu Esentepe, Karaman ağızları içinde Sarıveliler ağızına yakındır. Esentepe'ye ilk yerleşenlerin atalarının Buhara'da yaşadıkları ve köyün kurucularının buraya Buhara'dan göç edip geldikleri nesilden nesile aktararak günümüze ulaşmıştır (Öztürk 2008: 43). Esentepe köyünün eski adı Lamos'tur (Uysal vd. 1992: 292). Lamos isminin Yunan mitolojisinde bir nehir tanrısının adı olduğu öne sürülmektedir¹. Lamos, Osmanlı döneminde İçel sancağının Ermenek kazasına bağlı bir köydür. Osmanlı kaynaklarına göre Lamos sakinleri, Oğuzların Üç Ok kolundan Yıva boyuna mensupturlar (Halaçoğlu 2011: 941). Bir diğer kaynakta da "*Büyük-Yıva kolu eski Gülnar ile Anamur arasındaki Ak-Saz adlı yörede toplu halde yerleşmişlerdir. Küçük-Yıva kolu da yine toplu bir halde Anamur'un kuzey ve batısındaki topraklarda yurt tutmuştur.*" (Sümer 1999: 356) denmektedir. Köylerin isimlerinin Türkçeleştirildiği dönemde Esentepe isminin fikir babasının Şair Ahmet Tufan Şentürk olduğunu yaşlılardan öğrenmiş bulunmaktayız (bk. Öztürk 2008: 71).

* Bu yazı, Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan "Esentepe Mahallesi Örneğinde Sarıveliler Ağız ve Özellikleri" adlı tebliğin genişletilmiş hâli olup daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihozturk@myself.com

¹ <http://yunanmitolojisi.com/tanrilar/nehir-tanrisi.html> (30.01.2018)

2017 yılına ait güncel verilere göre Esentepe nüfusu 400², 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre 167 hanede 591, 1970 yılında 195 hanede 822 ve 1980 yılında 780 kişi yaşamakta idi. Dışarıda köyün en az iki misli Esentepeyi yaşamaktadır. Rakamlardan da anlaşıldığı üzere köyün nüfusu her geçen yıl azalmaktadır.

Köyün ekonomisi tarıma dayanır. Özellikle bahar aylarından kış ayına gelinceye kadar her bakımdan kendi kendine yetebilen bir tarım gücüne sahiptir. Buğday, arpa, çavdar ve nohut yetiştiriciliği yapılır. Elmacılık ilerlemiştir. Yıllık 700 ton civarında elma satılır. Sığır, koyun ve keçi beslenir. Köyün 2 km. Güneyinde Romalılar devrinde büyük bir kent olan Lavzados'un kalıntıları vardır. Karamanoğlu Mahmut Bey'in oğlu Musa Bey (MS 1344) yılında bu köye bir cami yaptırmış ve caminin adı da "Musa Paşa Camii" konulmuştur (Bardakçı 2005: 509).

Doğuya seyahat edip Firsike'ye (Fariske), buradan yine doğuya doğru seyahat edip Lâmuran'a (Lamos) varan Evliya Çelebi, *Seyahatname'sinde "Elli haneli Müslüman Köyü"* diye tarif etmiştir. Buradan da Lâmuran Bel'i'ni aşip doğuya Gargara'ya geçmiştir (Evliya Çelebi 1935: 303).

Sarıveliler ve yöresine ait ağız çalışmalarının azlığı hemen göze çarpmaktadır. Bu yörenin ağız özelliklerini ortaya koymaya yönelik ilk çalışmalar, Ahmet Caferoğlu (1972) ve Kemal Yavuz'a (1979) aittir. Son dönemde Sarıveliler ve Başyayla ilçelerini içine alan bir doktora çalışmasıyla iki yüksek lisans tezi yapılmıştır³. Bu tez çalışmalarının dışında ulaşabildiğimiz, yöreye ait çalışma yoktur. Esentepe ağız, Batı Grubu Ağızları içerisinde bağlı olduğu ille birlikte IX. alt grupta yer almaktadır (Karahana 1996: 117).

Türkçenin tarihî sözcük ve biçimleriyle lehçe ve şiveleri arasındaki bağlantının belgeleri, "ağız"larda muhafaza edilmiş durumdadır. Ancak, standart dilin cazibesi ve gücüyle iletişim araçlarının çevremizi çepeçevre kuşattığı teknoloji çağında ağızların ayırt edici özelliklerinin kaybolmakta olduğu gözlenmektedir. Kaybolup gitmekte olan dil malzemesinin acilen kayıt altına alınması kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Eldeki bildirinin temel kaynağı, tarafımızdan 2008 yılında lisans bitirme tezi olarak hazırlanan *Esentepe Köyü Ağız İncelemesi* adlı çalışmadır. Kaynak kişiler; okuma yazma bilmeyen, gençlik döneminde çalışmak için köy dışına sık ve uzun süreli çıkan Abdurrahman Öztürk (d. 1930) ile onun, zorunlu durumlar dışında köy dışına çıkmayan ilkokul mezunu eşi Şerife Öztürk (d. 1938); ilkokul mezunu olup gençlik döneminde çalışmak için köy dışına sık ve uzun süreli çıkan Mehmet Emin Bayar (d. 1929) ve zorunlu durumlar dışında köy dışına çıkmayan ilkokul mezunu Emine Alağ'dır (d. 1938). Lisans bitirme tezinde kayıt altına alınamayan fakat günlük kullanımda olduğu bilinen yapılar ise yine yukarıdaki kaynak kişilere bir kez daha telefon edilerek doğrulatilmiştir. Yukarıda isimleri verilen kaynak kişiler dışında Esentepe köyü doğumlu olan Nuran Öztürk'e de telefon yoluyla danışılmıştır. Elde edilen ses kayıtlarının yazıya geçirilmesinde standart alfabeyle dayalı transkripsiyon yöntemi (bk. Demir 2013: 74) uygulanmıştır.

² <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (15.06.2018)

³ Ayrıntılı bilgi için bk. Türedi 2002, Uysal 2011, Coşkon 2017.

Ağız Özellikleri / Ses Bilgisi

Ünlüler

Esentepe Mahallesi ağzında Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılan sekiz ünlü (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) nün yanında, bu ünlülerin beraber kullanıldığı seslerin etkisiyle ve derlemenin yapıldığı kaynak kişilerin konuşma özelliklerine bağlı olarak değişikliğe uğramış ünlüler de bulunmaktadır. Bunlar: á, ę, í, ó, ọ, ú.

Ayrıca temel ünlülerin yanında bazı ses olaylarından dolayı ortaya çıkan ve temel se-kiz ünlünün ā, ĩ, ō, ū, ū şeklinde uzun olanları ve ĩ, ū, ū şeklinde kısa olanları da mevcuttur.

Yazı Dilinde Bulunmayan Ünlüler

á sesi:

a sesi ile e sesi arasında, yarı kalın yarı ince, düz ve geniş, orta damak ünlüsüdür. Bölge ağzında Türkçe olmayan kelimelerde kalınlık-incelik uyumunun daha yoğun işletilmesi á sesinin kullanımını sıklaştırmıştır.

falan>fálan 1.15, Ermeni'nin>ármanınıñ 1.79, ya rab>yaráb 1.222, emanetleri>ámeneTleri 1.353.

ę sesi:

e sesi ile i sesi arasında ince, düz, yarı geniş, yarı dar bir ünlüdür. Bazı ünsüzlerin etkisiyle e ünlüsünün yarı daralmasıyla oluşmuştur. e>ę ve i>ę değişiminin ara merhalesi olarak ortaya çıkmıştır. İnceltme ve daraltma özelliği bulunan ünsüzler ę sesinin kullanımını yoğunlaştırmaktadır.

geyerdik "giyerdik" 2.25, eylesirdi "iyilesirdi" 2.82, buğdey "buğday" 3.3, kenarınā "kenarına" 5.48, tekellemeyi "tekerlemeyi" 9.10, dekeyi "tekeyi" 13.32

í sesi:

ı sesi ile i sesi arasında, düz, dar, yarı kalın, yarı ince bir ünlüdür. ı>i ve i>ı değişiminin ara merhalesidir.

ciğerim "ciğerim" 14.6, beleñindeği "belenindeki" 15.11, amıcañı "amcanı" 18.16, eneğinden "eneğinden" 1.124, sereceğın "sereceğim" 1.295

ó sesi:

o sesi ile ö sesi arasında, yarı kalın yarı ince, geniş yuvarlak bir ünlüdür. Bölge ağzında kullanımı çok yaygındır.

gózü "gözü" 2.10, górmüş "görmüş" 2.14, kıyü "köyü" 2.15, öldüre "öldürmeye" 2.16, óküz "öküz" 2.32, dókdüler "döktüler" 2.52, bóğün "bugün", yówmiyemizi "yevmiyemizi"

ọ sesi:

o sesi ile u sesi arasında, kalın yuvarlak, yarı geniş yarı dar bir ünlüdür. o>u ve u>o değişiminin ara merhalesidir. o'ya yakın bir ünlüdür.

bọbam "babam" 4.14, dọwasına "duvasına" 9.23, bọğarsak "boğarsak" 12.24 (boğa<ET. buka), bọynuzunuñ "boynuzunun", şọra "şura"

ú sesi:

u sesi ile ü sesi arasında yarı kalın yarı ince, yuvarlak, dar bir ünlüdür. Genellikle kalınlık-incelik uyumu gereği ortaya çıkan bir ünlüdür.

düğün “dügün” 21.12, dúnkū “dünki” 21.13, gúde “gütmeye” 1.73, yúçlenmişler “yük-
lenmişler” 1.134, düğen “dügen” 1.158

Uzun Ünlüler

Standart Türkiye Türkçesinde uzun ünlü bulunmamasına rağmen ünsüz düşmesi so-
nucu iki ünlünün birleşmesi gibi durumlarda uzun ünlülere rastlamak mümkündür. Böl-
ge ağzındaki “ā” ses olayları neticesinde ortaya çıkan uzun ünlüdür.

Esentepe Mahallesi ağzında uzun ünlünün oluşması hece içindeki bir ünsüzün düş-
mesiyle oluşur. Bu duruma Anadolu ağzlarında da yaygın olarak rastlanır. Kelime içinde
iki ünlü arasında bulunan ve düşme eğilimi olan kimi ünsüzlerin düşmesi ile iki ünlünü
kaynaşır ve uzun bir söyleyişe sahip olur. Bölge ağzında genellikle ğ, h, k ünsüzlerinin
eriyip kaybolmalarıyla uzun ünlü meydana gelir.

-ğ-, -h-, -k- ünsüzlerinin düşmesi ile oluşan uzun ünlüler:

işTām “iştahım” 1.2, dā “daha” 1.43, māmıT “Mahmut” 1.85, ırāmeTli “rahmetli 1.103,
tā “daha” 1.447, iPrām “ibrahim” 1.457, bayā “bayakı” 1.538, tōprāmızdan “toprağımız-
dan” 4.47, aşşā “aşağı” 5.59, çalıřacāmıřS “çalışacakmışız” 13.2, bulacāmıřS “bulacakmı-
şız” 13.4, geleçēS “geleceğiz” 1.212

Kısa Ünlüler

Kısa ünlüler ünlülerin normalden daha kısa bir sürede boğumlanması şeklinde kar-
şımıza çıkar (Korkmaz 1977: 39). Bölgemiz ağzında ı, ü, ũ ünlüleriyle karşılaşırız.

İ sesi:

amıca “amca” 2.174, cenabı allah “cenabı allah” 2.173, çavış “çavuş”

ü sesi:

soñūra “sonra” 1.2, uyüyuñ “uyuyun” 1.101, ğorkuyorū “korkuyor” 2.180, çocuğū “ço-
cuğū” 9.5

ũ sesi:

öylüyüdü “öyleydi” 3.2, üfüler “üfler” 18.15

Ünlü Uyumları

Türk dilinin en önemli özelliklerinden biri olan ünlü uyumlarına bölgemiz ağzında
çok sık rastlarız.

Kalınlık-İncelik Uyumu

i- Fiilinin Zaman Eki Almış Şekillerinde Kalınlık-İncelik Uyumu

imam ıdı “imamdı” 1.20, ğalacağ ıdıñ “kalacaktın” 1.352, dógecekler imiş “dövecek-
lermiş” 1.180, hüsyün ũmüř “hüseyinmiş” 1.467, öldürür ũmüř “öldürürmüş” 1.68

-ken, -iken Zarf Fiil Ekinde Kalınlık-İncelik Uyumu

Yazı dilinde uyuma uymayan zarf fiilinin ekleşmiş ya da ekleşmemiş şekillerinin ka-
lınlık-incecik uyumuna girdiğini görüyoruz.

vuruğa “vururken” 1.189, oluğa “olurken” 3.20, alığa “alırken” 1.530, ğıraşaduruğa
“güreşedururken” 1.551, oțuruğan “otururken” 2.163, gediıyorķan “gidiyorken” 16.4.

İle Edatında Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçede ekleşme sürecini sürdüren “ile” edatı bölgemiz ağzında da ekleşme sürecini sürdürmektedir. Bunun yanında kalınlık-incelik uyumuna uyandırılmaktadır.

sabah_ıla “sabahlā” 1.28, aldığım_ıla “aldığımıla” 1.239, çıkırğ_ılan “çıkırıklā” 2.41, bişiy_ile “bir şeyle” 3.95

Yabancı Kelimelerde Kalınlık-Incelik Uyumu

barabar “berāber” 13.3, heralda “herhalde” 1.20, vaqıt “vakit” 1.284, tayara “teyyare” 3.103, ataş “ateş” 2.40, habarı “haberi” 3.100, bağçasına “bahçesine” 13.19

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu (Dudak Benzeşmesi)

Düzlük-Yuvarlaklık uyumu, kelimelerin ilk hecesindeki ünlünün özelliklerine göre diğer hecelerdeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından benzeşerek uyuma girmesi hadisesidir. Türkçe bir kelimedede düz (a, e, ı, i) ünlülerinden sonra düz (a, e, ı, i); yuvarlak (o, ö, u, ü) ünlülerinden sonra dar-yuvarlak (u, ü) ya da düz-geniş (a, e) ünlüleri gelir.

yağmır “yağmur” 3.75, foras “horoz” 19.1, pambık “pamuk” 1.149, sabın “sabun” 2.46, gätülük “katolik” 1.473

Ünlü Değişimleri

Kalın Ünlülerin İncelmesi

a>e değişimi

amma>emme 1.472, tane>tene/dene 5.15, hayvanat>hayvaneT 1.442, yaramı>yaremi 1.78, emanetleri>ámeneTleri 1353, Ermeni'nin>ármanınıñ 1.79, kahya>keya 2.142

o>ü değişimi

katolik >gätülük 1.473

a>ü değişimi

kolay>ğolüy 9.4

İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e>a değişimi

herhalde>haralda 1.20, beraber>barabar13.3, kardeşinin>ğardaşınıñ 1.370, haber>habar 1.412, merdiven>merdivan 1.297, meskenleri>meskanları 10.18, okurken>okurқан 1.502, otururken>oturуқан 2.162, ziyaret>ziyaraş 5.35, memlekete>memlekâta 9.20

i>ı değişimi

vakit>vaqıt 3.65, kardeşinin>ğardaşınıñ 1.370

Geniş Ünlülerin Daralması

a>ı değişimi

daha>dağı (ET. takı >dağı), yatar>yatır

a>i değişimi

buğdaydan>buğdiyden

o>u değişimi

doktor>toқTur 3.98, telefonda>telefunda 15.21, Afyon>ayfun

ö>ü değişimi

öğüttüm>üğütTüm 1.57

u>ı değişimi

pamuk>pambık 1.149, yağmur>yağmır 3.75, sabun>sabın 2.46, çavuş>çavış 4.27, avukat>abıkaç 2.105, sabunla> sabınla 2.48, avurduma>avırdıma, çubuk>çıbık, tabur>tabır

Dar Ünlülerin Genişlemesi

i>e değişimi

diye>deyi 4.55, iyiymiş>eyiymiş 13.5, giyinirdik>geyinirdik 14.30, hiç>heç 1.42, giderdik>gederdik 1.74, iyicelenmek>eyicelenmeğ 1.104, iletirler>eletillër 1.434, iyice>eyice 2.166, indik>endik 1.216

u>o değişimi

yukarıda>yokarda 2.55, şurda>şorda 1.383, İstanbul>isTambol 4.25, dua>dowa 18.9, Yunan>yonan 4.36

ü>ö değişimi

güzel>gözel 17.11, büyüdük>böyüdük 2.30, yürü>yörü 3.67

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a>u değişimi

babam>bubam 4.12, ordaydı>orduyudu 1.400, buradayız>burduyuS 1.529, koyayım>goyuyun 13.19

a>o değişimi

babannen>bobannañ 2.38

Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

ö>e değişimi

bölerler>beleller 2.33, bölük>belik 13.31

ü>ı değişimi

güreştireceğiz>ğıraşTıracağız 1.513

ü>i değişimi

bölük>belik 13.31

ı>u değişimi

pınardan>muğardan 15.1, bıçak>buçaç 2.121, davul>davıl 9.17

Ünlü Düşmesi

a. Orta hecenin vurgusuz ünlüsünün düşmesi

azıcık>âcık, 8.5, bir iki>birki, vakiti>vakdı, nereleri>nerleri>nelleri, mühür>mührün, oradan>ordan, veririm>verrin

b. Ünlü ile biten bir kelime yine ünlü ile biten bir başka kelimeyle birlikte söylenirse ünlülerden biri düşer

hacı ali ardı>hac_äl_ardı 1.244, ta ora>to_ı_ı 1.411, ta öyle>töyle 1.533

c. Son Hecede Ünlü düşmesi

çingene>ciñgen

ç. Yabancı dillerden alınmış kelimelerde iç seste yan yana iki ünlünün gelmesi durumunda ünlülerden biri düşer

saat>sât 8.26

d. Bazı yer zarflarında iç sesteki ünlüler düşer

neredesin>nerdesin 7.9, buraları>bulları 1.442, oradan>hordan 1.195

Ünlü Türemesi

Ön Türeme

rahmetli>îrâmeTli 1.106, çam>işam, lamos'a>élemosa, rençberim> ireÇberin

İç Türeme

hepsi>hepisi 19.15, görüyor>görüyüyoru 1.522, fırlamış>fırlamış 4.15, kısrağ>gısırağa 1.320, amcan>amıcañ 3.91, azrak>azırak 11.3, sonra>soñura 21.12, metre>metire 8.4, oysa>oyusa 1.29, üfler>üfüler 18.15, etrafta>edirafTa 2.63

İlerleyici Ünlü Benzeşmesi

Sözcük içerisinde önce gelen bir ses çıkarılırken kendinden sonra gelen sesin çıkarılması esnasında ilk sesin ikinci sesi etkileyerek kendisine benzer duruma getirmesine ilerleyici benzeşme adı verilir (Atabay 1978: 20).

ahmaTgil "Ahmetgil", atışı "ateşi", bağçasını "bahçesini", değel "değil", gediyorumuş "gidiyormuş", göyuyun "koyayım", göndürür "gönderir", göndürüyorsunuz "gönderiyorum", götürüyün "götüreyim", hüsüyün "Hüseysin", mezer "mezar", orduyudu "oradaydı", oruyu "orayı", öylüymüş "öyleymiş", söylüyüveriyin "söyleyiveriyim", sülüyman "Süleyman", süpürgüyü "süpürgeyi"

Gerileyici Ünlü Benzeşmesi

Sözcük içerisinde bir ses çıkarılırken ses kaslarının ve konuşma uzuvlarının durumunun daha önceki bir sesin çıkarılmasını etkilemesi ve sonuç olarak sonraki sesin önceki sesi kendisine benzetmesine gerileyici benzetme denir (Atabay 1978: 21).

alma "elma", balġunu "balkonu", balġıy "baltayı", biliyin "bileyim", bişiy "bir şey", cepiyi "cepheyi", çıkıyın "çıkayım", çıkmıyız "çıkmayız", çırıy "çırayı", dene "tane", esger "asker", ġağageliyin "katageleyim", gediyn "gideyim", musTafıy "Mustafayı", nógürüsün "ne görürsün", veriyn "vereyim"

Ünsüzler

Esentepe ağzında standart Türkiye Türkçesinde bulunan yirmi bir ünsüzün yanında (Ç, F, ġ, h, ġ, ñ, P, S, T) ünsüzleri de bulunmaktadır.

Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler

Ç ünsüzü: ç>ş değışiminin ara merhalesidir.

ağaçları "ağaçları" 1.12, ardıçları "ardıçları" 1.35, üç "üç" 1.141, çebiç "çebiç" 13.34, ilaç "ilaç" 15.1,

F ünsüzü: v>f değışiminin ara merhalesidir.

seFer "sefer" 1.127

ğ ünsüzü: k>ğ, g>ğ değışimi ile karşımıza çıkar. Kalın ünlülerle kullanılır.

ğıraşacak “güreşecek” 1.516, gıra “kıra” 1.513, göyvereceğin “koyuvereceğim” 1.521, sorğuç “sorguç” 2.50

ğ ünsüzü: Kalın ünlülerle kullanılır.

oluk “oluk” 5.15, sandık “sandık” 6.5, sakızgevmezgil “sakızgevmezgil” 7.28, oğul 20.1

ñ ünsüzü: Art damak ünsüzüdür. Genitif hal ekiyle 2. tekil, çoğul şahıs ekinde bazen de birinci şahıs ekinde kullanılır. Ayrıca bazı kelimelerin asli şekillerinde bu ünsüz bulunmaktadır.

öñünde “önünde” 22.2, biñ “bin” 6.6, añkaraya “Ankara’ya” 6.15, baña “bana” 6.28, soñra “sonra” 7.12, ermeneğñ öte “Ermenek’in öte” 7.26, neyiñ uçu “neden” 6.1, bunñ ilacı “bunun ilacı” 6.7, dayreniñ içinde “dairenin amacı” 6.27, met ediyosunñ amma “methediyorsun” 6.54, beşimğimiñ “beşigimin” 9.3

P ünsüzü: p-b arası sesi karşılar.

şapğa “şapka” 6.66, apdillah “abdullah” 7.5, yaPmişlar 7.31, dolanıPTan “dolandıktan” 9.25

S ünsüzü: s-z arası sesi karşılar.

olmaS 1.2, geTmēs “gitmez” 1.29, omūs 1.87

T ünsüzü: t-d arası sesi karşılar.

öçTüğünde “ölçtüğünde” 8.8, kesTirme “kestirme” 8.20, yaşTa “yaşta” 8.25

İlerleyici Ünsüz Benzeşmesi

onnarı “onları”, deTme “tekme”, doğannar “doğanlar”

Gerileyici Ünsüz Benzeşmesi

basallardı “basarlardı”, beleller “bölerler”, bişirillerdi “pişirirler”, çıkarıllar “çıkarrırlar”, çizeller “çizerler”, deller “derler”, dögeller “döverler”, düzellerdi “düzlerler”, gağallar-
dı “kalkarlar”, gavırıldardı “kavırırılar”, gedeller “giderler”, geliller “gelirler”, geyellerdi “gierler”, göllär “korlar”, içellerdi “içerler”, kızilliğini “kızirliğini”, muhTallığa “muhtarlı-
ğa”, nelleri “nereleri>nerleri”, ollardağı “oralardaki>orlardaki”, om beş “on beş”, peşgilleri “peşgirleri”, pinallığa “pınarlığa”, semelledim “semerledim”, tallanñ “tarlanın”, tekelleme “tekerleme”, uğulluda “Uğurlu’da”, üzellikli “üzerlikli”, yeller idi “yerler idi”, yellisi “yerli-
si”, ğannı “karnı”

Ünsüz Değişmeleri

Bölge ağzında ünsüz değişimlerine çok sık rastlarız.

Titreşimsizleşme

c>ç değişimi

değirmenci>değirmençi

g>k değişimi

gölgelikten>kölgelikTen 1.135

Süreklileşme

b>h değişimi

buradan>hurdan 6.29, burada>hurda 6.30, bu>hu 20.12

b>m değişimi

bunalsak>muğalsak, benefşe>menevşe (*benimki mor menevşe*)

ç>ş değişimi

açlığından>aşlığından, çam>işam

g>ğ değişimi

ne görürsün>noğürsün, guzum>ğuzum (ne doyacağın a ęuzum), güze>ğüze (du-
ğünüm var bu ęüze)

k>ğ değişimi

akşama>ağşama

k>ñ değişimi

yükseğe>yüñseęe

p>m değişimi

pınardan>muğardan

Süreksizleşme:

j>c değişimi

jandarma>candarma 1.138

y>g değişimi

yine>gine 1.193

s>T değişimi

yassı>yasTı

v>b değişimi

avukat>abıkak

Sürekli Ünsüzler Arasında Değişmeler:

m>n değişimi

şimdi>şindi 4.18, bilmem>bilmen, doyacağım>doyacağın

m>ñ değişimi

komşusu>goñşusu

n>ñ değişimi

inilti>iñilti, dinlemek>diñilemek, denize>deñize, anıversem>añıversem

y>ğ değişimi

böğle "böyle"

y>h değişimi

çeyizimiz>cehizimiS

y>ş değişimi

Ayşe>aşşa

z>s değişimi

filizlik>filislik, herkes>herkez

Süreksiz Ünsüzler Arasında Değişmeler

ç>c değişimi

çeyizimiz>cehizimis 3.65, çingene>ciñgen 12.29

Titreşimsiz Ünsüzler Arasında Değişmeler

f>h değişimi

müftü>mühTü

h>f değişimi

külâh>külâf, horoz>foraS

l>r değişimi

dinliyor>diñriyoru

ñ>ğ değişimi (ET'ye göre)

bung- fil kökü: bungalsak> mungalsak>muñalsak>muğalsak

bung- fil kökü: bungardan>buñardan>muñardan> muğardan

öng isim kökü: öngünge>öñüñe>öğüñe

s>h değişimi

nasıl>nahıl

ş>h değişimi

şimdi>hindi 14.6, şurada>hurda, şu>hu, şu orda>şorda>horda, şu öyle>şöyle>höyle

Titreşimlileşme

f>v değişimi

benefşe>menevşe *Farsça benefşe: benimki mor menevşe*

h>y değişimi

kahve>ğayve 8.26

h>ğ değişimi

bahçesini>bağçasını, sahanını>sağınını

k>g değişimi

kişiyim>gişiyin 1.121, keşke>keşge 1.14, askere>asgere 1.494, eski>esgi 2.4

k>ğ değişimi

oradaki>ordağı, daha>dağı, çok olur>çoğ.ölü 5.12, yok idi>yoğ.udu 8.25, akşam>ağşam, bilmezik oğlum>bilmeziğ.oğlum, çocuk arkasında>çocuğ.arkasında, çocuk iken>çocuğuğa, kalacaktın>galacağ.ıdın, geçtik idik>geçTiğ.idik, kırık ise>gırığ.ısa, gözetlemek için>gözeTlemeğ. için, küçük iken>gücüğü.üke, yüzük alınır>yüzüğü.alını

k>ğ değişimi

kahve>ğayve 8.26, kadar>ğadar 8.26, , kuzum>ğuzüm 9.1, kadınlar>ğadınlar 9.24, koca>ğoca 10.3, başka>başğa, Çanakkale'ye>çanağgaleye

p>b değişimi

pişirirler>bişiriller 9.12, pazar>bazar 5.76

t>ç değişimi

tencere>çencere 15.5 (*çorba bişirdim de elTTim geldim şindi bi çencere.*)

t>d değişimi

taş>daş 8.7, taban>daban 2.54, tavşan>davşan 1.30

Ünsüz Düşmesi

a. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılmasına aşına olduğumuz 3. Tekil Şahıs -yorur ekinin sonundaki -r sesinin düşürülerek kullanılışı hem Sarıveliler ilçesi için hem de Ermenek ilçesi için ayırt edici bir özelliktir:

ağlıyuru<ağlıyorur, bitiriyoru<bitiriyorur, çiziyoru<çiziyorur, geliyuru<geleyorur, gızdırıyuru<kızduruyorur, Taşıyuru<taşıyorur, titiriyoru<titiriyorur, piriñç<piriç

b. Kelime içindeki vurgusuz -r- sesi düşer.

yıkabilisem -r->Ø, noğürüsün -r-> Ø, oynanıdı -r-> Ø

c. Kelime sonundaki vurgusuz -r- sesi düşer. Bu özellik Esentepe Mahallesi sakinlerinin Menteşe yöresinde ve Ege bölgesinde yaşayan Türkmen-Yörük soydaşlarımızla daha yakın akraba olabileceğini düşündürmektedir.

bi	-r> Ø	<i>dönüverdiğini yerdeğl bi almalık</i>
boşanı	-r> Ø	<i>Havanın bendi boşanı.</i>
döşeni	-r> Ø	<i>Esger tabıra döşeni.</i>
üşeni	-r> Ø	<i>Guzum gelmeye üşeni.</i>
varı	-r> Ø	<i>ilac, ağanlar geldiklerinde değel mi gatar varı gedër. 15.8</i>
biğ	-r> Ø	<i>onu bubañ biğ bubaña sor. 3.14</i>
duru	-r> Ø	<i>o adam sorar, imiş. dā o amıca duru mu deyî. 2.175</i>

Ünsüz Düşmelerine Diğer Örnekler

alıgomuşlar “alıkoymuşlar”1.492, açık “azıcık” 8.5, bişiy “bir şey”, cepiyi “cepheyi”, memediñ “Mehmet’in”, taa “daha”, keya “kahya”, çıkarke “çıkarken”, gúcüg,üke “küçük iken” işallah “inşaallah”, asFaTlar “asfaltlar”, üs yanna “üst yana”

Ünsüz Türemesi

pambık “pamuk” bu sözcükte İstanbul Türkçesine bakıldığı zaman “-b-” türemesi olduğu görülür. Kelimenin asli şeklinin Yunanca pambak/pambuk olduğu bilinmektedir.

bekçi imiş>begci-y-imiş, beri>be-y-ri, üst yana>üs ya-n-na, diyor>de-y-yoru

Ünsüz İkizleşmesi

Ünsüz ikizleşmesi kelime içinde iki ünlünün tekrar edilmesi olayıdır. Kelimenin asıl şeklinde olmayan ünsüz türemelerine rastlarız.

aşşağı 1.529, emme 1.544, eşşek “eşek” 2.61, ağlıyuru 1.44, görüyyoru 1.522

Göçüşme (Metathese)

ayfun “Afyon”, iznabollu “İnzabollu”, meyremiñ “Meryem’iñ”, pafriça “fabrika”, sarınc-tan “sarıncıtan”

Hece Yutumu (Haplologie)

Kelime içerisinde yan yana bulunan, boğumlanma nitelikleri bakımından birbirine benzeyen iki hecenin konuşmada tek heceymiş gibi söylenmesidir (Korkmaz 1977: 100).

bura “buraya”, yağalıyın “yakalıyayım”, yıkaçān “yıkacağım”

Hece Düşmesi

ondan sonra>öndan soñ, pantolon>pançul

Şekil Bilgisi

Esentepe Mahallesi ağzında standart Türkçe'den farklı az sayıda yapım eki ve çekim eki bulunmaktadır. Bu sebeple Esentepe ağzının Anadolu ağzları arasındaki yerini daha iyi belirleyebilmek adına yörenin farklı ve ilgi çeken eklerini tespit etmeye çalışacağız.

Küçültme Eki

ikicecik 12.8 “iki tanecik”

Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman görevinde kullanılan ekler aşağıdaki gibidir.

a. çiziyor “çiziyor” 1.22, geliyor “geliyor” 1.30, diñriyoru “dinliyor” 1.41, ağlıyıyoru “ağlıyor” 1.44, titiriyor “titiriyor” 1.206, görüyüyoru “görüyor” 1.522, deyyoru “diyor” 1.524, püskürüyüyoru “püskürüyor” 1.528

b. Fiil köküne “-İp” zarf fiil eki getirilip “durur” yardımcı fiiliyle birlikte kullanılan, kullanıldığı cümle içerisinde anlamca şimdiki zaman ifade eden kalıplar vardır.

vuruP durur “vuruyor” 1.194, otururP duruñ “oturuyorsun” 1.386, deyiP durudü “diyip duruyordu” 21.14, sürüP duru “sürmekte” 1.164,

Geniş Zaman Eki –maz’ın Kullanılışı

-maz ekinin z’si düşürülerek kullanılmaktadır.

çıkma mısıñıS? “çıkamaz mısınız?”

Zarf Fiil Eki Olarak -İnsıra ve –Unsıra’nın Kullanılışı

Örneklere -İnsıra ve –Unsıra ekleri standart Türkçede kullanılan –İnca eki işleviyle kullanılmaktadır:

çıkıñsırā “çıkınca” 2.164, düşüñsırā “düşünce” 1.216, çıkaramıyñsıra “çıkaramayınca” 1.189, içiñsıra “içince” 2.81, okunuñsırā “okununca” 1.99, öldürüñsıra “öldürünce” 1.412, vermiyñsıra “vermeyince” 2.1, hücum_ediñsıra “hücum edince” 22.3

Örnekler:

- beleñe çıkıñsırā zıpır zıpır zıpır iki geçi geÇTI.

- bu sefer_ora düşüñsırā ona bakacağız deyi bizi salıverdiler.

- öyle onu içiñsıra eyleşirdi.

- öldürüñsıra habar vermişler ordan mēmeT_ađanıñ_ölüsünü gótürmüşler.

- pardı isTemiş vermemiş. vermiyñsıra bi de topal_imam deyi bi adam var_ımiş, ikisi muhTallığa çıkmışlar.

“ki” edatı görevinde –iñ ekinin kullanımı

deyelimiñ 1.483 “diyelim ki”

“ki” edatının pekiştirilerek kullanımı

deyelim kini, değel kinİ

Görülen Geçmiş Zaman 1. Tekil Şahıs Hikāyesi Ekinin Kullanımı

Bu ekin kullanımı standart Türkiye Türkçesinden epey farklılık arz etmekte ve bu kullanımda gerçekleştiren kişinin Esentepe / Ermenek yöresinde yetişmiş olduğu çevre bölgeler tarafından da hemen anlaşılmaktadır. Diğer Anadolu ağzlarında birleşik zaman ekinin kullanımı –dıydım şeklinde ve standart Türkçede –mıştım şeklinde yaygındır.

Esentepe ağzında ise şahıs eki i- fiilinden sonraki görülen geçmiş zaman ekine genellikle eklenmemektedir.

çağırırverdim_ıdı “çağırırvermişim” 1.63, çekTim_ıdı “çekmişim” 1.36, çıkTım_ıdı “çıkılmışım”, vardım_ıdı “varmışım” 15.5, gopardım_ıdı “koparmışım” 2.140

Şimdiki Zaman 2. Tekil Şahıs Ekinin Kullanımı

İlk etapta bakıldığında siz çalışmayın/çalışmayınız anlamı varmış gibi gözükse de –ma-ñ şimdiki zaman 2. teklik şahıs eki işlevindedir.

çalışmañ “çalışmıyorsun”

“sülüman efendi şura mekişine yumruk vurmuş da çocuğu öldürmüş neye çalışmañ deyi”

Zarf Fiil Eki Olarak –Ka’nın Kullanımı

Elimizdeki metinlerde –ka eki –ur urmaz ve –ınca işlevinde kullanılmıştır. Standart Türkçeden –ken eki süreklilik arz eden ve şimdiki zaman veya şimdiki zamanın az ilerisi anlamı verir. Burada ise –ka eki şimdiki zamanın az öncesi anlamı vermiştir.

öglen_oluğa bunu bi sıTma duTmūş 1.205

Teklik Şahıs Eki –M’nin –N Olarak Kullanılışı

Birinci teklik şahıs ekinin –m olarak değil de –n olarak kullanılması yine yöreye has özelliklerin başında gelmektedir.

bindirmeyeceğin “bindirmeyeceğim”, çağırırın “çağırırım”, çıkıyın “çıkayım”, gatağeliyin “katageleyim”, gediyn “gideyim”, goyuyun “koyayım”, göndürüyunun “gönderiyorum”, götürüyun “götüreyim”, nógüreçeğin “ne yapacağım”, öldürürün “öldürürüm”, veriyin “vereyim”, yakalıyn “yakalıyayım”, yıkacān “yıkacağım”

Diğer Dil Hususiyetleri

Tezlik Fiilinin Kullanımı

Bölgede konuşulanları dinleyen yabancı birisinin dikkatini çekecek başlıca özelliklerden biri de tezlik fiilinin fazlaca kullanımınıdır. Tezlik fiilinin kullanılmasının gerekli olmadığı yerlerde bile kullanılması dikkat çekmektedir.

alıverdiğim_ile

elime alıverdiğim_ile köye döndüm geldim dedi.

alıvermiş

ırmağ coşTu muydu yā bu araziyi bütün su alıvermiş

araşTırırverdiñ

esgiden hep o büyüklere emmi emmilik var_ıdı.

çıkıverdık

heP söğüT_ ağacının başına çıkıverdık şeyimiz

gatağeliyin

işte çuval götürüyun kelisTır,ordan gatağeliyin bekmez toprağı.

kesiveri ağzını

(Taklidini yapmak)

sığnaşiveri

müfeTTiş beğ dediğinde hemen tanışalım deyi sığnaşiveri

varıverdim

ğatırdan bi çıra pardısı omuz aldığım_ıla atıverdim.

yıkılıverdim

seniñ_ile tavla oynadık yıkılıverdim

Cümle Sonunda Kelimelerin Son Hecesindeki Ünlüler Uzatılır

Sarıveliler-Ermenek bölgesinin en karakteristik özelliklerinden biri de kelimelerin son seslerinin uzatılarak söylenmesidir. Bu uzatarak söyleme her kelimedede değil cümle sonunda söylenen kelimenin son hecesindeki ünlü sesin uzatılmasıyla gerçekleşir. Bu uzatmanın sebebi bazen şahıs eklerinin, zaman eklerinin ve iyelik eklerin yutulmasıdır. Bazen de parçalar üstü ses birim adını verdiğimiz vurgu ve tonlamayla kelimenin asıl anlamı dışında başka anlamların söylenmek istenmesidir.

çekmişlerdē	<i>bizim ğuyuda damla falan ğoymamışlar ip ile filan çekmişlerdē.</i>
daķılı	<i>orda ali dayım daķılı</i>
dolanī	<i>ta böyle o dediğim yeri hóyle dolanī</i>
dówleTTēn	<i>mayış alır ımış şeyden dówleTTēn</i>
eñgirē	<i>aldıñ mı eñgirē an olmadı öylüyse.</i>
geTTİ	<i>deke çukuruna doğru davar, endi vardı geTTİ.</i>
uydurudū	<i>gendi yazardı canım gendi yazardı. adam, uydurudū.</i>

Parçalar Üstü Ses Birimlerler

Parçalar üstü ses birimlere Türkçede fazlaca başvurulmaktadır. Vurgunun ve tonlanmanın değişmesiyle aynı kelime farklı bir anlamda kullanılır.

ay anam (hayıflanma ve dedikodu maksatlı)	<i>ay anam, o makbuleyi yazık huzur evine vermişler.</i>
a yeğen (Şaşıрма içeren seslenme edatı)	<i>a yeğen, ermenekTe bile var deller hoyū.</i>
hoyū (hafif sinirlenme içeren ünlem)	<i>dünüverdiğini yerdeğil bi almalık var, orda görüğür hoyū</i>
oyū (hafif sinirlenme içeren ünlem)	<i>an! sen de var ıdıñ, allēm, oyū?</i>
sündū (sün-: taşı atmak anlamında)	<i>daş aldı baña sündū</i>
döndüğūyle vardı geTTİ (hızlıca, sinirli bir şekilde)	<i>baķtı olmayacak sorarım ben saña dedi döndüğūyle vardı geTTİ.</i>

Son Çekim Edatı Olarak "Ārı"nın Kullanımı

"ārı" edatının ET. *-KArU yönelme ekiyle bağlantısının olduğunu düşünmekteyiz. Taraf, yan, yön anlamında kullanılan "ārı" edatı İç Anadolu bölgesi ve Akdeniz bölgesinde sıkça kullanılmaktadır.

soñura bi daha mulumudan ārı geÇTiğ idik. (Sonra bir daha Mulumu tarafından geçmiştik.)

dağ davarı. yigirmi dörtT dane geyik geçisi, dekeler ğoca ğoca üstümüzden ārı dolandılar vardılar geTTiler. (Dağ davarı. Yirmi dört tane geyik geçisi, tekeler koca koca üst yanımızdan dolanıp gittiler.)

Yabancı Kökenli Sözcüklerin Kullanımı

a. Arap diline ait bir ses olan “ع” (ayın) sesi Türk dili konuşan insanların gırtlak yapılarına uymamakta ve Türkler bu sesi çıkarmakta zorluk çekmektedirler. “Aydın” sesini söyleyemeyen Türkler bu sesin yerine başka sesler koyarak ya da bu sesi hiç söylemeyecek kelimeleri telaffuz ederler.

Ar. kaç‘ı>gaTli, Ar. ma‘āş>mayış, Ar. teḳā‘ūd (emeklilik)>taḳavid, Ar. du‘ā>dowa

b. Genellikle Arapçadan dilimize geçen tamlamaların sözlü ortamda kulaktan kulağa aktarımından veya bu tamlamaların Türkmen-Yörük ağız yapısına uymayışının sonucunda yöreye has söyleyişler ortaya çıkmıştır.

Allāhü a‘lem (*Allah bilir*)>allēm, Allahü a‘lem>allelem, fī-sebīllāh (*Allah yolunda*)>pisebillah (*haddinden fazla, çok fazla*)

İlk Hecdedeki Uzun Ünlülerin Kısa Söylenmesi

āşık>aşık, āteşi>aşaşı, hāsılı>hasılı, māni>mani, zāhir>zahİR, zāten>zatēn

Soru Eki “Mı”nın Bölgede Kullanımı

Sıklıkla rastlanılacak bir kullanım değildir. Köy hayatı içerisinde uzun süreli kalındığında nadiren rastlanılan bir soru şeklidir. Şaşırma ifadesi içerir. “Neden hemen şimdi?”, “Biraz daha kalsaydınız ya.” anlamını veren bir kullanımdır. Tespitlerimize göre sadece “git-” fiil kökünden sonra bir kullanım mevcut.

gedimiyor musuñüz?

SONUÇ

Esentepe Mahallesi ağzına ait metinlerden elde ettiğimiz veriler ışığında, Sarıveliler ve Ermenek yöresi ağzıyla Esentepe Mahallesi ağzının büyük benzerlikler taşıdığını söylemek mümkündür. Diğer yandan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmamasına rağmen yöre ağzında kalıntı şeklinde kendini koruyan –yuru (r) ekinin varlığı da Türk dili açısından çok önemlidir.

Standart yazı dilinde kullanılmamasına rağmen Anadolu ağızlarında sıkça rastlanan art damak n’si “ñ” Esentepe ağzında sıkça kullanılmaktadır. Hece kaynaşmasıyla oluşan ikincil uzun ünlülerin varlığı Esentepe ağzını standart dilden ayıran bir diğer özelliktir. Esentepe ağzında kalınlık-incelik uyumu ile düzlük-yuvarlaklık uyumunun çok kuvvetli bir şekilde kullanılması bölgede sözlü kültürün etkin olduğu kanısını uyandırmaktadır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

ET	: Eski Türkçe
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: ve diğerleri

Akalın, Şükrü Halûk (2009), “Türk Dili: Dünya Dili”, *Türk Dili*, S. 687, s. 195-204.

Atabay, Neşe – Özel, Sevgi vd. (1978), *Türkiye Türkçesi Gelişmeli Sesbilimi*, Ankara: TDK Yayınları.

Bardakçı, Halit (2005), *Bütün Yönleriyle Ermenek, Başyayla ve Sarıveliler*, Konya: Erçev.

Caferoğlu, Ahmet (1979), “Konya İlinin Ermenek Ağızı”, *TDAY-Belleten*, s. 1-16.

Coşkun, Hasan (2017), *Sarıveliler ve Başyayla (Karaman) İlçeleri Yer Adları*, Karaman, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Demir, Nurettin (2013), *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelemesi*, Ankara: TDK Yayınları.

- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi "Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)"* C. 9, (1935), İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Halaçoğlu, Yusuf (2011), *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650.)* C. II, İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Karahan, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1977), *Neuşehir ve Yöresi Ağızları Ses Bilgisi*, C. 1, Ankara: AÜ. DTCF Yayınları.
- Öztürk, Fatih (2008), *Esentepe Köyü Ağız İncelemesi*, Denizli, Pamukkale Üniversitesi, Basılmamış Lisans Tezi.
- Sümer, Faruk (1999), *Oğuzlar*, İstanbul: TÜDAV.
- Türedi, Kerim (2002), *Karaman İli Sarveliler ve Başyayla İlçeleri Ağızı*, Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uysal, Abdullah – Alodalı, Necati – Demirci, Musa (1992), *Dünü ve Bugünüyle Karaman, Kültür-Tarih-Coğrafya*, Konya: Karaman Yunus Emre Kültür Demeği Yayınları.
- Uysal, İdris Nebi (2011), *Karaman İli Ağızları ve Anadolu Ağızları Arasındaki Yeri*, Karaman: T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Yavuz, Kemal (1979), "Ermenek Kazasının Başdere Köyleri Ağız I", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı)*, Ankara, Fasikül 2, S.11, s.451-497.
- <http://yunanmitolojisi.com/tanrilar/nehir-tanrisi.html> (30.01.2018)
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (15.06.2018)

ERMENEK YÖRESİNDEN DERLENMİŞ MÂNİLERDE TESPİT EDİLEN HALK BİLİMİ UNSURLARI*

Hasan SAVAŞ*

GİRİŞ

Folklor, halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla derleyen, araştıran, sınıflandıran, çözümleyen ve halk kültürü üzerinde değerlendirmeler yapan bir bilimdir (Tan, 2008: 9). XIX. yüzyılın ilk yarısında bilimsel alanda ilk tohumlarını veren halk bilimi, Almanya’da Grimm Kardeşlerin *Ev ve Çocuk Masalları* adlı sözlü gelenekten derleyerek oluşturdukları masal kitapları ile başlamıştır (Çobanoğlu, 2015:23). Türkiye’de folklor çalışmaları, bağımsız bir araştırma sahası olarak Osmanlı aydınlarının gündemine dil, millet, vatan ve medeniyet kavramlarıyla eşzamanlı olarak girmiş; Namık Kemal’den Şinasi’ye, Ziya Gökalp’ten Selim Sırrı’ya kadar uzanan son dönem Osmanlı aydınları, folklorun konusuna ve türlerine dair saptamalar yapmışlar ve daha sonra kurumsallaşan Cumhuriyet dönemi folklor araştırmaları için de bir bakıma anahtar görevi görmüşlerdir. Ziya Gökalp’in 1913’de *Halka Doğru*’da yayınladığı “Halk Medeniyeti I, Başlangıç” adlı makalesi, Rıza Tevfik’in 1914’de *Peyam* gazetesinin edebî ekinde çıkan “Folklor-Folklore” adlı yazısı, Köprülüzade Mehmet Fuad’ın yine 1914’de *İkdam*’da yayınlanan “Yeni Bir İlim: Halkiyat; Folk-lore” adlı makalesi, Selim Sırrı Tarcan’ın 1922 yılında yayımlanan *Terbiye ve Oyun*’da çıkan “Mürebberler Arasında: Folklor” adlı yazısı (Öztürkmen, 2006: 19-25), Osmanlı aydınları arasında halk bilimi hareketlerinin başlangıcı olarak gösterilebilir. Kurumsal olarak ise 1920’de Maarif Vekâleti bünyesindeki *Hars Dairesi*, 1924 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı olarak kurulan *Türkiyat Enstitüsü*, yine aynı yıl Ankara’da açılan *Musiki Muallim Mektebi*’nin türkü derlemesi, 1925 yılında Ankara’da *Etnografya Müzesi*’nin kurulması, 1927 yılında *Anadolu Halk Bilgisi* adı altında ilk derneğin kurulması, 1930 yılında *Türk Dilini Tetkik Cemiyeti* ve *Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti*’nin kurulması, 1932 yılında *Halk Evleri*’nin kurulması, 1938 yılında Ankara Üniversitesi’nde *Folklor ve Halk Edebiyatı* dersinin açılması, 1961 yılında *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*’nün kurulması, 1966 yılında *Milli Folklor Enstitüsü*’nün kurulması (Yıldırım, 1991:16-18) gibi çeşitli faaliyetler, Türkiye’de halk biliminin gelişim safhalarını oluşturmuştur. Kısaca Cumhuriyet dönemi ile birlikte, Türk halk edebiyatı alanına eğilim artmış ve bu alanın içerisinde derleme çalışmaları hız kazanmıştır.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Ermenek Yöresinden Derlenmiş Mânilerde Tespit Edilen Halk Bilimi Unsurları” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, hasansavass42@gmail.com

Nitekim mâniler de bu mahsullerin en önemlilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk halk edebiyatı mahsulleri, toplumun sinesinde kopmuş ortak yaratımlar, gelenek çerçevesinde şekillenmiş malzemeler ve kültürel aktarım için öncü olmuş ürünler olarak ekseriyetle ehemmiyet arz etmektedir. Bu ehemmiyete mukabil halk edebiyatı içerisinde, Türk nazım şekillerinin en eskilerinden birisi olan (Onay, 2012:96) ve anonim halk edebiyatı mahsullerinin muhtevasında şekil mahiyeti kazanan yegâne ürün ise mânilerdir. Mâniler; gerek dil gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmış (Boratav, 2000: 170), çoğunlukla hece ölçüsünün yedili, çok az olarak da dört, beş, sekiz ve on birli kalıbıyla söylenen; kafiye örgüsü *a a b a* veya *b a c a* şeklinde olan; bazı türlerinde dize sayısı artsa bile, çoğunlukla tek dörtlükten oluşan; her zaman ana tem olan sevginin yanında, toplumu ilgilendiren hemen hemen bütün temaların işlendiği anonim halk şiirinin en çok sevilen, en yaygın ve en eski türüdür (Çelik, 2005: 17-18). Mânilerin Türk halk edebiyatı bünyesinde en eski ve en yaygın olma vasıflarına haiz olması, nitekim kültürel unsurların geçmişten günümüze taşınmasında büyük rol oynadığını pekâlâ göstermektedir. Buradan hareketle, Ermenek yöresi mânilerinde de kültürel unsurların yansımaları, folklor kaideleri çerçevesinde tespit edilebilmiştir. Tespit edilen unsurları izahları ile birlikte verelim.

1. Ev Eşyaları

Mâniler, teşekkül ettiği yörenin başta kültürel unsurları olmak üzere geçmişten günümüze kadar taşınmış toplumsal belleği oluşturan unsurlardan derin izler taşır. Halk yaşamının önemli bir ögesi olan ev eşyaları, kültürel belleğin yapıtaşlarını içermektedir. Örnek verilen mânide, bir benzetme unsuru olarak karşımıza çıkan elek, asıl mâni konusunun şekillenmesinde ve sözcük öbeklerinin birbirleriyle ahenk oluşturması için yardımcı bir unsur olarak yer almıştır. Nitekim elek kelimesi, taneli veya un gibi toz durumunda olan şeyleri yabancı maddelerden ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak için kullanılan tahta bir kasnak ve tek tarafa gerilmiş gözenekli tel, kıl, bez vb. ile yapılan araçtır (TDK, 1988:697).

Elendim **elek** gibi

Gün doğar melek gibi

Benim güzel bir yârim var

Turfanda kelek gibi (Hakkoymaz 2012: 13)

2. Giyim- Kuşam

Coğrafi koşullar, yaşam tarzı ve kültür etkisi ile şekillenen giyim; Ermenek mânilerinde sosyo-kültürel hayatın değişmesi ve şekillenmesinin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelemeye konu olan mânilerde, daha çok ana temanın işlenmesi sırasında yardımcı bir öğe olarak tespit edilen giyim unsurları, hem kadın hem de erkek giyimini bünyesinde barındırmaktadır.

Entarisi ak gibi

Yola gider at gibi

Döner arkasına bakar

Sanki yâri yok gibi (Şimşek, 2008:94)

Arapça kökenli "anteri" kelimesinin Türkçedeki söylenişe uyumlu hâle getirilmesi sonucunda "entari" şeklini alan kelime (TDK, 1988: 715), mânide bir giyim unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Entari, köylerde ve kasabalarda kızlar-kadınlar tarafından giyilen, ekseriya kendi kumaşından yapılmış basit süsler veya ucuz hazır dantelalarla süslenen, yine kendi kumaşından basit bir kuşakla belden bağlanan ve 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra II. Mahmut tarafından yapılan kıyafet inkılabına kadar memuriyet hayatında erkekler tarafından da giyilen (Koçu, 1969: 102) bir elbise türüdür. Gelecek çerçevesinde geçmiş bir hayat tarzına telmihte bulunan entari kelimesi, mâni söyleyicisinin toplumsal şuuraltına da ışık tutmaktadır. Geçmiş dönemlerde çok fazla kullanılan bu giyim-kuşam malzemesinin günümüzde kullanılmadığı da aşikârdır. Geçmiş bir yaşantıya telmihte bulunması hasebiyle mâninin muhtevasında tespit edilmesi de yöre açısından ehemmiyet arz etmektedir.

3. Halk Botaniği

Birtakım toplumsal süreçlerden geçen mâniler, insana ve yaşama dair bütün unsurların yer aldığı geniş halk kültürü taşıyıcılarıdır. Bu noktadan hareketle, tarihin muhtelif devirlerinde konar-göçer bir toplum yapısını benimsemiş olan Türklerin tabiat ile ilişkileri çeşitli halk mahsullerinde de ekseriyetle kendisini göstermiştir. Halk botaniği unsurları, kimi zaman sadece bir süs unsuru olarak kimi zaman ise sevgilinin güzelliğini pekiştirmek için mânilerde yerini almıştır.

Ekin ekim gül bitti

Dalında bülbül öttü

Ötme bülbül ötme

Sevdiğim aklıma düştü (Hakkoymaz, 2012: 17)

Ekin ekip gül bitmesi mefhumu, mâniden de anlaşıldığı üzere sevgiliyle ilişkilendirilmiştir. Tezat bir durumdan faydalanılarak âşğın aklına sevdiğinin gelmesi, ilgili mânide gül ve ekin kelimeleri ile halk botaniği unsurunu oluşturmaktadır. Nitekim yiyecek amacıyla temel besin maddelerinden birisi olarak karşımıza çıkan buğday ile sevgilinin güzellik unsuru olarak karşımıza çıkan gül, maşuğun âşğın tasavvurundaki bir iz düşümdür. Sevgilinin buğday gibi elzem, gül gibi güzel oluşuna işaret edilen bu benzetmelerle yöresel bitki biliminin de muhtevasına dair ipuçları vermiştir.

4. Halk Ekonomisi

İnsanoğlu bulunduğu coğrafyanın koşullarına ve yaşam şekillerine göre çeşitli ekonomik faaliyetler ile meşgul olmuştur. Başlangıçta göçebeliliğin getirisi ile avcılık ve hayvancılıkla geçinen toplum akabinde tarım ve ticaret gibi üretim faaliyetleri içerisine girmiştir. Genel olarak halk ekonomisi öncelikle avcılık ve toplayıcılıkla başlayıp akabinde balıkçılık, hayvancılık, bahçıvanlık, çiftçilik, esnafılık ve işçilik gibi üretim ve tüketim tarzlarını ele almakta ve buradan hareketle Anadolu'nun kırsal kesimlerinde ekonomik yaşam genelde tarım ve hayvancılığa bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır (Daşdemir, 2017: 94). Yöre ekonomisinde önemli bir yer edinmiş olan hayvancılık ve tarım faaliyetlerine

dair; hayvan ve ürün yetiştiriciliği, mahsul ekme ve toplama gibi işleri yerine getiren rençper kelimesi, incelemeye konu olan mânide tespit edilmiştir.

Koyunum var Karaman

Kaybolursa araman

Ben bir **rençber** kızyım

Şehirliye yaraman (Hakkoymaz 2012: 25)

5. Halk Matematiği

Mâniler, toplumu etkileyen birçok unsuru içerisinde barındırması ve bu toplumsal unsurların işlenmesine kaynaklık eden gelenek ve göreneklerin kültür taşıyıcılığını yapması sebebiyle en etkili kültürel araçlarından biridir. Mânilerin içerisinde barındırdığı kültürel unsurlardan bir tanesi de halk matematiğidir. Anadolu halkının günlük işlerinde, alışverişlerinde, değiş-tokuş işlemleri gibi hesaplama gerektiren durumlarda kendi geliştirdiği ölçü birimlerini kullanmasına halk matematiği denir (Artun, 2011: 221). Bu bağlamda halkın günlük işlerinde ve tarımsal faaliyetlerinde kullandığı yerel ölçü birimleri, Ermenek mânilerinde de tespit edilmiştir.

Ekin ekim bir **evlek**

Dadandı bir leylek

Yazı beraber geçirdik

Kışın ayırdı felek (Hakkoymaz, 2012: 26)

Derleme Sözlüğü'nde evlek kelimesi; tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri, bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri, bahçe ve tarlalarda açılan su yolu, on kiloluk tahıl ölçüsü (Derleme Sözlüğü V, 1993:1810) gibi yöresel ağızlardan derlenmiş çeşitli anlamları barındırmaktadır. Sakine Hakkoymaz tarafından ilgili mâni metninin altına düşülen dipnotta ise bu kelime bir dönümün dörtte biri şeklinde izah edilmiştir. Nitekim Ermenek yöresinde evlek kelimesi bir tarla ölçüm birimi olarak kullanılmaktadır.

6. Halk Meteorolojisi

Mânilerin sahip olduğu tarihi ve coğrafi derinlik sonucu dizelere yansıyan halkbilimi unsurları, içerik olarak geniş bir yelpazeye sahiptir. Özellikle tarımın temel geçim kaynağı olduğu toplumlarda, yöresel takvim hesaplamaları önem arz eder ve belirli sürelerde yapılan işler (Güner vd, 1998: 131) bu yöresel takvime göre ayarlanır. Tarım ve hayvancılığın meteorolojik olaylara bağlı olması, halkın kültürel belleğindeki coğrafi konum eksenli olan hava olaylarını tahmin etme pratiğinin tezahür etmesine imkân vermiştir. Türk halk kültürünün şekillenmesinde etkili olan birtakım deneyimlerin değerlendirilmesi, yorumlanması ve bunlara dayalı olarak meydana gelen hava olayları Ermenek mânilerinde yer almıştır.

Tepeler tepeler yüksek tepeler

Yükseğine kar yağar enginine sepeler

Takınıp salınmadım sen gideli

Sandıkta duruyor elmas küpeler (Hakkoymaz, 2012: 20)

Mânide, coğrafi olayların meteorolojik durumlara olan etkisi iptidai bir şekilde verilmiştir. Yüksekliğin artması sonucu havanın soğuması, alçılması sonucu ise ısınması kai-

desi ikinci dizede bir tepenin üzerine kar yağması ve enginlerinde ise çiselemesi şeklinde aktarılmıştır.

7. Halk Mutfağı

Bir toplumun beslenme kültürü yaşam biçimiyle ilgilidir. Yaşam biçiminin değişmesi beslenme kültürünü de değiştirir. Avcılık, toplayıcılık ile yaşamını sürdüren insanlar daha sonra hayvanları evcilleştirmeyi ve bitkileri yetiştirmeyi başarmışlardır. Ateşin bulunmasıyla da üretimde büyük bir gelişme olmuş ve buna bağlı olarak yemek türleri sürekli gelişmiştir (Artun, 2011:367). Yöreye uygun olarak halk mutfağını oluşturan beslenme alışkanlıklarının başında tahıl ve bakliyat türü yiyecekler gelmektedir. Aşağıda örnek olarak verilen mânide geçen "batırma" kelimesi, Ermenek mutfak kültürünü oluşturan bir yemek çeşididir. Karaman ve havalisinde fazlasıyla yaygın olan ve genellikle "batırık" olarak bilinen bu kelime; kıyılmış et, bulgur, soğan, domates, maydanoz, biber, salatalık, haşlanmış lahana ve asma yaprağı ile yapılan, soğuk ve çiğ olarak yenen bir çeşit çerez yahut yemek (Derleme Sözlüğü II, 1993: 571) türü olarak bilinmektedir. Nitekim yöresel bir yemek olarak karşımıza çıkan bu yiyecek türü, Ermenek'ten derlenmiş mânide yansımıştır.

Derelerde böğürtlen

Nerden geliyosun ulen

Batırmaya renk verir

Bir tutam fesleğen (Hakkoymaz, 2012:34)

8. Hayatın Geçiş Süreçleri

8.1. Askerlik

Tarih boyunca her zaman güçlü askeri bir sistemi oluşturmuş, askerliği asli bir görev olarak telakki etmiş ve bundan gurur duymuş, onunla iç içe yaşamış bir millet olan Türkler, asker millet olarak bilinir. Askerlik yaşı gelip çatmış bir delikanlıyı vatani görevine güle oynaya uğurlamak Türklerin töresindedir. Halk arasında askere gitmeyene kız verilmez, askere gitmemiş olan genç kendini ispatlamış sayılmaz (Önal, 2004:137). Askerlik, Türk toplumu için tarihin en erken devirlerinden bu yana önemli bir kurum olmuştur. Türklerin konar-göçer yaşamları, atalar kültürüne bağlı inanmaları, toplumsal olarak dışadönük ve aktif bir hayat tarzının sonucu olarak tezahür ettiğini düşündüğümüz askerlik müessesesi, toplumun muhayyilesinde ve geleneğinde bir erginleme evresi olarak teşekkül etmiştir. Halkın ortak yaratımı olan mahsullere de bu kurumun izleri yansımıştır.

Limon ekim taşa

Bitmedi kaldı kışa

Kız ben seni alırdım

Askerlik çıktı başa (Savaş, 2014:188)

Konuya bahis olan mânide askerlik, sevda mefhumu ile birlikte işlenmiştir. Evlilik müessesesinin kapılarının aralanabilmesi için âşık tarafından askerlik görevinin ifa edilmesi gerektiği, son iki dizede sevgiliye sarf edilen sözlerden anlaşılmaktadır. Aşılması gereken toplumsal bir süreç olarak ilgili mânide karşımıza çıkan askerliğin evlilik gibi en

önemli müesseselerden birisine olan tesiri de toplumsal geçişlerin ve düzenin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu şart, günümüzde hemen hemen geçerliliğini korumakla birlikte eski dönemlere nazaran işlerliğini yitirmiştir. Ermenek mânilerinde tespit edilen bu unsurun önemi ise toplumsal hiyerarşinin anlaşılabilmesi adına önem arz etmektedir.

8.2. Ölüm

Ölüm, somut olarak insan yaşamının sona ermesidir ama insan topluluklarının inancı ve törenlerinde bu olay da doğum ve düğün gibi bir geçiş aşaması değerini taşır. Ölümden sonra da ölünün yaşayanlarla ilişkileri, alışverişleri devam etmektedir (Boratav, 2016: 221). Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yanında ölüm çevresinde toplanan âdetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır. Bu bakımdan, aralarında gerek coğrafi, gerekse kültürel bakımdan ayrımlar bulunan değişik yapıdaki toplumların konuyla ilgili inanmaları, âdetleri ve işlemleri arasında çoğu zaman şaşırtıcı benzerlikler görülmektedir (Örnek, 2000:207).

Sabununu tüter aldım

Kefenini ipek aldım

Hoca suyunu döktü

Ben **elimle yudum** (Şimşek, 2008:99)

İlgili mânide, ölüm sonrası gerçekleşen bir ritüel olarak karşımıza çıkan yıkama geleneğine dair bazı uygulamalar dile getirilmiştir. Ölünün yıkanması geleneği, Sedat Veyis Örnek'in de bahsettiği gibi pek çok toplumda görülebilen bir uygulamadır. Ölünün sabunlanıp suyla yıkanmasının akabinde kefenleme uygulaması metinde verilmiştir. Konu olarak tutulan yası belirten ve bu suretle ağıtla ilişkilendirebileceğimiz mâni metninde dikkat çeken başka bir husus ise mâniyi söyleyenin mevtayı kendi yıkamasıdır. Nitekim bu gelenek, Yörükler arasında da mevcuttur. Yedi ölü yıkanılması geleneği, hemen hemen belirli olgunluğa erişen her bireye aktarılır. Zorlu şartlar neticesinde, konar-göçer yaşamın da etkisi ile herhangi bir din görevlisinin tayin edilemediği zamanlarda bu geleneğin pratik bir çözüm getirdiği de aşîkârdır. Mânide de mevtayı kendi eli ile yıkadığını dile getiren söyleyici, mütemadiyen bu geleneğin mevcudiyetinden haberdardır.

SONUÇ

Anonim halk edebiyatının muhtevasında yegâne şekil özelliği taşıyan mâniler, toplumun müşterek ürünlerinden birisidir. Bu mahsuller içerisinde; geçmişten günümüze dek taşınan kültürel unsurların pekâlâ izlerini bulmak mümkündür. Bununla birlikte doğa ve insan ilişkisi, hiyerarşik yapılar, bayramlar, inançlar, iptidai hekimlik uygulamaları gibi çeşitli unsurların üzerine de tespitler yapılabilir. Bildiride, Ermenek ve havalisinden derlenmiş olan mâni metinlerinde, sekiz ana başlık, iki tane de alt başlık olmak üzere toplam on tane halk bilimi unsuru tespit edilmiştir. Tespit edilen unsurlar folklor kaidelerine göre tasnif edilmiş ve çeşitli kaynaklardan yararlanılarak izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın genel sonucu olarak ise Ermenek yöresindeki kültürel derinlik, mânilerin muhtevasında tespit edilen folklorik unsurlar ile -bir nebze de olsa- gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman (2008), Türk Halkbilimi, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (2016), 100 Soruda Türk Folkloru, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (2000), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ÇELİK, Ali (2005), Mânilerimiz ve Trabzon Mânileri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2015), Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DAŞDEMİR, Cansu (2017), Iğdır Yöresi Bayatı Geleneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ II-V (1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜNER, İbrahim- ŞİMŞEK, Oğuz (1998), "Iğdır'da Halk Takvimi ve Halk Meteorolojisi", Türk Coğrafya Dergisi, S. 33, s.129-135, İstanbul.
- HAKKOYMAZ, Sakine (2012), Ermenek Yöresi Mani, Ninni ve Masalları, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1969), Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- ONAY, Ahmet Talât (2012), Türk Halk Şiirinde Şekil ve Türler, (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2004), "Trabzon'da Askerlik Dügünü", Milli Folklor, S. 16, s. 137-140, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000), Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu (2006), Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAVAŞ, Hasan (2016), Konya Mânileri Üzerine Bir Araştırma ve Tasnif Çalışması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- ŞİMŞEK, Rabia Gökçen (2008), Barçın Yaylası (Başyayla-Sarıvelililer-Ermenek) Folkloru, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- TAN, Nail (2008), Folklor (Halk Bilimi) -Genel Bilgiler-, Özal Matbaası, İstanbul.
- YILDIRIM, Dursun (1991), "Türkiye'de Folklor Hareketlerine Kısa Bir Bakış", Milli Folklor, C.2, S.9, s. 16-18, Ankara.

DERLEME SÖZLÜĞÜ BAĞLAMINDA ERMENEK VE ÇEVRESİ SÖZVARLIĞI

Mehmet YASTI*

GİRİŞ

Tarihi kaynaklarda Türklerin 8. yüzyılda yerleşik hayata geçerek tarımla uğraşmaya başladıkları belirtilir. Ancak bu tarihten önce de Türklerin tarımla uğraştıklarına dair vesikalar olmakla birlikte asıl olarak hayvancılıkla geçindikleri ve buna bağlı olarak yazlak ve kışlak şeklinde göçebe hayat tarzı sürdürdükleri bilinmektedir. Bu açıdan hayvancılık, yaşam şekline kaynaklı Türklerin en kadim mesleklerinden biri özelliğini taşır. Bugün gelişen ve değişen hayat şartları, toplumsal anlayış, şehirlere göç gibi nedenlerden dolayı hayvancılığın birçok bölgede geçmişe nispetle gözle görülür derecede azaldığı görülmektedir. Toplum hayatındaki bu değişimin ilk yansımaları dilde görülür. Dildeki yansımaları daha çok sözvarlığında kendini gösterir. İnsan hayatından çıkan ya da değişen unsurlarla birlikte bunlara ait sözvarlığının da zamanla değiştiği ya da düştüğü gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda Anadolu ağızlarında standart yazı dilinde olmayan ya da fonetik ve semantik olarak farklılaşmış birçok Türkçe ve Türkçeleşmiş kelimeyi Türk Dili Kurumu tarafından hazırlanan Derleme Sözlüğü'nde bulmaktayız. 1932 yılında Atatürk'ün öncülüğünde kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti 1933-1935 yılları arasında Anadolu ağızlarından tespit ettiği ve standart yazı dilinde olmayan 150 binden fazla kelimeyi 1939-1949 yılları arasında "Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" adlı dergide yayımlamıştır. Söz Derleme Dergisi'nin önsözünde derlemenin amacı şu şekilde açıklanmıştır: *Türkiye'de halk ağzında dolaşan ve bugüne kadar lügatlere ve yazı diline girmemiş yahut yazıda pek az kullanılmış olan halk sözlerini toplamakla, bunların hepsinin yazıda, hattâ konuşmada kullanılması gibi bir dilek ileri sürülmüş değildir. Yalnız Türkiye halk ağızlarının böyle el birliğiyle toplanmış bir sözlüğünü dil meraklılarının gözü önüne koymak, sınırlarımız içinde söylenen sözleri tanıtmak ve bunlar üzerinde yapılabilecek her türlü bilimsel araştırmalara yol açmak düşüncesiyedir ki bu dergiyi basıyoruz...* (DS/I 1993:V). Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'nden sonra Türk Dil Kurumu tarafından 1963-1982 yıllarında 12 cilt hâlinde Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" (DS) adlı çalışma yayımlanmıştır. Bu eser günümüzde Anadolu ağızları üzerine yapılmış en hacimli temel eser olma özelliğini muhafaza etmektedir (Bulut 2017:171).

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, mehmetyastit42@gmail.com

Anadolu ağızlarında artık Türkçeleşmiş kabul edebileceğimiz Mogolca, Yunanca, Rumca, Slavca, Arapça ve Farsçadan birçok alıntı kelime vardır. A. Tietze, 1957 yılında sunduğu ve Anadolu Türkçesinin ortaya çıkışını yedi tabakada ele aldığı ve Anadolu ağızlarındaki alıntı kelimelere dikkat çektiği “Anadolu Türkçesinin Tabakalanışı” adlı çalışmasında ağızlarda görülen Türkçedeki alıntı kelimeleri şöyle açıklamıştır: *Anadolu Türkçesinin esas tabakası Türklerin Anadoluya gelip yerleştikleri anda kullandıkları dildir. Hemen sözylemek lazımdır ki Oğuzların o zaman konuştukları Türkçe tarihsiz bir değildi, kendi tarihi gelişmesi neticesi oldukça kompleksleşmişti. Türklerin eski komşuları olan Toharlardan, Mogollardan alınmış kelimeler vardı, bilhassa kuvvetli İran kültür tesirleri ve İslamlaşma devresinin yadigârı olan Arapça unsurlarla doldu...* (Ata, 2000: 69).

Ermenek ağız ve sözvarlığını içeren bazı bazı çalışmalar dikkat çekmektedir. Kemal Yavuz, “Ermenek Kazasının Başdere Köyleri Ağızı” adlı makalesinde Başdere köyünden derlediği ağız malzemelerini fonetik, morfolojik ve sözvarlığı bakımlarından incelemiştir (Yavuz 1984:451-506).

Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı çalışmasında Konya ağızını (merkez ilçenin bazı yöreleri ile Ereğli ve Tarsus ağızları hariç) Batı ağızları içinde IX. alt grupta değerlendirmiştir. Bu ağzın konuşulduğu bölgelerde yörük ve Türkmen unsurlarının bir arada yaşadığı ve ağız özelliklerinin içiçe girdiği bundan dolayı da Adana, İçel, Antalya, Kahramanmaraş gibi yerlerin ağız bölgelerinin sınırlarının çizilmesinin zor olduğunu ifade etmiştir (Karahan 1996: 181).

Hacı Ömer Karpuz ve İdris Nebi Uysal “Karaman İli Ağızlarının Özellikleri ve Sınıflandırılması” adlı çalışmada Karaman ili ağızlarını Taşeli, Ayrancı ve Merkez ve civarı ağız bölgeleri olmak üzere üçe ayırmışlardır. Ermenek, Sarıveliler, Başyayla ile idarî olarak buralara bağlı köyleri Taşeli Ağız bölgesi içinde değerlendirerek bu ağız bölgesinin diğer bölgelerden ayrılan özelliklerini maddeler hâlinde sıralamışlardır (Karpuz-İdris 2010:12).

Bu çalışmada Derleme Sözlüğü’nde yer alan Ermenek ve köylerinden derlenen hayvancılığa dair kelimeler belirlenerek konularına göre tasnif edilmiş ve Eski Türkçeden bu zamana gelişimleri araştırılmıştır. Türklerin öz uğraşlarından biri olarak geçmişten günümüze hayvancılıkla ilgili terim ve tabirlere ait en önemli sözvarlığını Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Derleme Sözlüğü barındırmaktadır.¹

¹ Derleme Sözlüğü’nün sözvarlığı üzerine daha önce yapılan çalışmalar içinde şunları zikredebiliriz: Hasan Eren, “Anadolu Ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça Kelimeler”, TDAY-B, 1960, s. 295-371; “Sırca Köşkte...” (Başlangıç), Türk Dili S. 442, 1988, s. 188-207; “Sırca Köşkte...I”, Türk Dili S. 457-458, 1990, s. 1-68; “Türkçemizdeki Ermenice Alıntılar üzerine”, Türk Dili ,S. 524, 1995, s. 859-904; Andreas Tietze, Anadolu Türkçesinde Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler”, (haz. Mehmet Ölmez), Simug Yay., İstanbul, 1999; Christos Tzitzilis, Griechische Lehnwörter im Türkischen: Mit Besonderer Berücksichtigung der Anatolischen Dialekte, Wen, 1987; G. Meyer Türkische Studien I. Griechischen und Romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen, Wien, 1893; Aysu Ata, “Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I”, Türkoloji Dergisi C. XIII, S.1, Ankara, 2000, s. 67-99, “Derleme Sözlüğü’nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler II”, Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla, 2001, s. 35-43.

1. Hayvan Türleri İle İlgili Kelimeler

Hayvan türleri kendi içinde 5 alt başlıkta incelenmiştir.

1.1. Dört Ayaklı Hayvan Adlandırmaları

Dört ayaklı hayvan adlandırmasını başlığı altında ele alınan 9² kelimedenden 1'i EUTS'nde (tonguz); 3'ü DLT'de (to?uz, kelegü, kösürge, [kösürken]; 5'i TRS'de³ (pisi [büsük, pisik, püsük]; ceren [ceran, ceyran]; doñuz, [toñuz]; gelegi [gelegi sıçan]; gözsüz seped [gözsüztebek]; 4'ü de TS'de (ceren; domuz; geleni; köstebek) fonetik farklılıklarla tanıklanmıştır. 3 kelime (alagüdük "köpek", dirik (III) "sincap", gebis "kedi") sadece Ermenek bölgesinde tespit edilmiştir. Bunlardan gebis kelimesinin pisik kelimesinin bölgede kazandığı bir form olmalıdır.

alagüdük (DS/I 187)		bir cins köpek
azılı (DS/I 439)		yaban domuzu
bisi [bisden, bisik, bisten, bişi (II), büsük] ⁴ (DS/II 704)	DLT: ---- ⁵ TRS: pisi [büsük, pisik, püsük] (TRS 173) TS:----	kedi
ceran (II) [calan, ceren (I) -1, 2; ceyla, ceyran -1, 2] ⁶ (DS/III 883)	DLT:---- TRS: ceren [ceran, ceyran] (TRS 45) TS: ceren (TS/I 254)	ceylan
dirik (III) (DS/IV 1517)		sincap
doñuz [doğuz] domuz ⁷ (DS/IV 1562)	EUTS: to?uz (EUTS 246) DLT: to?uz (DLT/D 640) TRS: doñuz, [toñuz] (TRS 71) TS: domuz (TS/I 397)	domuz
gebis (DS/VI 1956)		kedi
geleni [gebenu, geleşen (II), geleşi (I), geleşü, gelenü, geleni, gelenki, gelenu-2, gelevun, gelevü, gelni, gemesican] ⁸ (DS/VI 1975)	DLT: kelegü, alangır (DLT/D 297) TRS: gelegi [gelegi sıçan] (TRS 91) TS: geleni (TS/I 534)	tarla faresi
gözsüz (I) [gössü, görsü, gössü, göstü, gözsüz köpek , gözsüz sepe] ⁹ (DS/VI 2183)	DLT: kösürge, [kösürken] (DLT/D 366) TRS: gözsüz seped [gözsüztebek] (TRS 101) TS: köstebek (TS/II 914)	köstebek

² Bu sayılara sadece ilgili maddelerin ilk kelimeleri dâhil edilmiş, alternansları (diğer formları) sayılmamıştır.

³ Tarama Sözlüğü, Batı Türkçesinde 13-19. yüzyıllarında yazılan eserlerin taranmasıyla meydana getirilmiş sözlüktür.

⁴ Çağdaş Türk lehçelerinde *kedi* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *bisäy*; Kazak Türkçesinde *mısıq*; Kırgız Türkçesinde *mışik*; Özbek Türkçesinde *müşük*; Tatar Türkçesinde *pisi*; Türkmén Türkçesinde *pişik*; Uygur Türkçesinde *mösük* (ÇTSL 1991:462-463).

⁵ DLT'de kedi karşılığında *çetük* (*Oğuzca*), *muş* (*Çiğilce*) kelimeleri kullanılmıştır (DLT/D 143)

⁶ Çağdaş Türk lehçelerinde *ceylan* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *ceyran*; Başkurt Türkçesinde *gäzil*; Kazak Türkçesinde *böken/kiyik*; Kırgız Türkçesinde *ceyren/bökön*; Özbek Türkçesinde *cäyrän/ahü*; Tatar Türkçesinde *gazel/ cäyran*; Türkmén Türkçesinde *ceren/kiyik*; Uygur Türkçesinde *cäyran* (ÇTSL 1991:100-101); Altay Türkçesinde *ceren/ceeren* (ATS 1999:59); Tuva Türkçesinde *çeren* (TUTS 2003:23).

⁷ Çağdaş Türk lehçelerinde *domuz* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *donuz*; Başkurt Türkçesinde *suska*; Kazak Türkçesinde *doñız/şoşka/kaban*; Kırgız Türkçesinde *çoçko/doñuz*; Özbek Türkçesinde *çoçka/çuçka*; Tatar Türkçesinde *duñgız*; Türkmén Türkçesinde *doñuz*; Uygur Türkçesinde *tonğuz/kavan/çoçka* (ÇTSL 1991:184-185); Hakas Türkçesinde *kaban* (HTS 237); Karaçay-Malkar Türkçesinde *kaban* (KMTS 2000:233).

⁸ Eski Uygur Türkçesinde fare, sıçan karşılığında *küskü* kelimesi tespit edilmiştir (EUTS 1968:124).

⁹ Çağdaş Türk lehçelerinde *köstebek* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *köstäbäk*; Başkurt Türkçesinde *hukir sıskan*; Kazak Türkçesinde *kör tişkan*; Kırgız Türkçesinde *momoloy/sokur çıkkan*; Özbek Türkçesinde *körsiçkan*; Tatar Türkçesinde *sukır tişkan*; Türkmén Türkçesinde *körsiçkan*; Uygur Türkçesinde *kargu çaçkan* (ÇTSL 1991:508-509).

alagüdük Bir cins köpek. (Mençek *Ermenek -Kn.)

azılı Kart erkek yaban domuzu. (Yassıviran *Senirkent-Isp.; Kuşbaba *Bucak -Brd.; Yeşilyuva *Acıpayam-Dz.; -İst.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; Varay-Ama.; Taşova-To.; Çoğulhan *Afşin -Mr.; Hisarcık *Yayladağı, *Reyhanlı ve Amik ovası-Hat.; Çukurbağ *Ermenek -Kn. ilçe ve köyleri -Ada.; *Silifke -İç.; *Milâs, Yerkesik, Eldirek *Fethiye -Mğ

bisi [bisten, bisik, bisten, bişi (II), büsük] Kedi. (Çiftlik *Dinar-Af.; Bağlı, Akçaşar *Eğridir, Yakaköy *Gelendost -Isp.; *Yeşilova köyleri, Ambarcık *Göhlisar -Brd.; Bereketli *Tavas, Yukarıkaraçay *Acıpayam, İsbey *Çal, Beylerli-Dz.; Dalıca, Yazırlı *Nazilli-Ay.; *Susurluk ve çevresi-Ba.; Fili *Biga-Çkl.; *Düzce-Bo.; Haçevera *Maçka-Tr.; Havsı *Kelkit -Gm.; Hacılyas *Koyulhisar, Çepni *Gemerek, Telin *Gürün-Sv.; Sarıvadi, *Ermenek, Durlar *Ereğli, Ortaca *Akşehir-Kn.; *Gülner-İç.; Dont *Fethiye -Mğ.)

ceran¹⁰ (II) [calan, ceren (I) -1, 2; ceyla ,ceyran -1, 2] 1.Ceylan . (-Es.; -Çr.; -Mr.; *Bünyan -Ky.; *Bor -Nğ.; *Ermenek -Kn.; *Mut -İç.)

dirik (III) Sincap. (Arnav, *Ermenek -Kn.)

gebis Kedi. (Uğurlu *Ermenek -Kn.)

gelengi [gebenu, geleğen (II), geleği (I), geleğü, gelengü, geleni, gelenki, gelenu -2, gelun, gelevü, gelni, gemesiçan] Tarla faresi [geleği (I)]: (*İzmit -Kc.; Eşke *Divriği, Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; Taf-Ky.; Gargara, *Ermenek -Kn.)

gözsüz (I) [gössü, görsü, gössü, göstü, gözsüz köpek, gözsüz sepel] Köstebek. (Eğnir *Arapkir,-Ml.; -Ezc.; Zıvarık,-Kn.); [gözsüz köpek]: (*Eğridir-Isp.; *Ermenek ve köyleri-Kn.)

doñuz [doğuz] Domuz. (*Eğridir köyleri, *Sütçüler köyleri-Isp.; Oğuz, *Acıpayam-Dz.; Sarıçökek, Çele *Düzce-Bo.; Sarı *Merzifon-Ama.; Hayati, *Erbaa-To.; Hasanoğlan-Ank.; *Ermenek-Kn.; *Tarsus, Görenli *Anamur-İç.)

1.2. Kanatlı Türleri ile İlgili Kelimeler

Kanatlılardan 10 türün Ermenek ağzında farklı formları tespit edilmiştir. Bunlardan 1'i DLT'de çulık, çumğuk [çumuk] "karga"; 5'i TRS'de (ağaçdelegen [ağaçdelen] "ağaçkakan"; alıcı [alıcı kuş] "atmaca", arıkuşu; delüceçoğan [deliceçoğan, delücedoğan], muymul "şahin"; 5'i de TS'de (ağaçdelen; alacakarga [alakarga], deleğec [dahdilen, dakdaka, dakdelen, deddeleğen, deddelek, delecen (II), delegen, deleğen, delengic, deleyen, deligan, demirdelen]; alıcı kuş; arı kuşu; delice-5) tanımlanmıştır. Bölge ağzından tespit edilen 5 türün (baltalı (I) [baltabaş, baltalı kuş]; bardakçıl [bardakçı (II), bardakçın, bardakçıl, bardak kuşu]; bülü bülü (II) [bülük (II)]; cırrık (I) [cırtı (II), cirtlik (I)] DLT, TRS ve TS'de karşılığı bulunamamıştır. DS'de ağaçkakan kuşu ağaç delen (DS/I 80 ve deleğec (DS/IV 1409) başlığı altında iki farklı maddede verilmiştir. Ağaç delen adlandırmasının ilk unsurunun düşmesinden geliştiği anlaşılan deleğec ve formları ağaç delen maddesinin altında toplamalıdır. Bazı kanatlı türlerinin sadece Ermenek bölgesinde birden fazla farklı form-

¹⁰ Türkçe *ceylan*, Moğolcadan alıntıdır. Moğolcada *cegeren*'dir. Antep'te kullanılan *ceren* biçimi aslı -r- ünsüzünü muhafaza etmiştir. Standart dildeki *ceylan* biçiminde ise -r- ünsüzü -l-ye dönmüştür (Eren, Sırçaköşk başlangıç s. 3-(190)).

larının olduğu görülmüştür: ağaç delen, deddeleğen, deddelek (3); bardakçı (II), bardakçı (2).

ağaç delen [ağaç gaganası-1, ağaç delen] (DS/I 80; delegeç [dahdilen, dakdaka, dakdelen, deddeleğen, deddelek , delecen (II), delegen, deleğen, delengiş, deleyen, deligan, demirdelen] (DS/IV 1409)	<i>DLT</i> :---- TRS: ağaçdelegen [ağaçdelen] (TRS 2) TS: ağaçdelen (TS/I 20)	ağaçkakan kuşu
alıcı (II) [alıcı guş, alıcı guşu, alıcı kuş , alıcı kuşu] (DS/I 215)	<i>DLT</i> :--- TRS: alıcı [alıcı kuş] (TRS 7) TS: alıcı kuş (TS/I 50)	atmaca
arı kuşu , aru kuşu [arıcıl, arı guşu, arı kıran (I)] (DS/I 318)	<i>DLT</i> :--- TRS: arıkuşu (TRS/D 18) TS: arı kuşu (TS/I 83)	bir göçmen kuş
baltalı (I) [baltabaş, baltalı kuş] (DS/II 512)		çavuş kuşu, hüdhüd kuşu
bardakçı [bardakçı (II), bardakçın, bardakçı , bardak kuşu]		bir cins kuş
bülü bülü (II) [bülük (II)] (DS/II 820)		tavuk
cırık (I) [cırıtı (II), cirtlik (I)] (DS/III 937)		boz renkli bir kuş
cula [culak -1,2; culu, cüla, çula kuşu] (DS/III 1011)	<i>DLT</i> : çulık, çumğuk [çumuk] (DLT/D 160) TRS:---- TS:----	karga
delice (I) [delece (I)] (DS/IV 1411)	<i>DLT</i> : ---- ¹¹ TRS: delücedoğan [delicedoğan, delücedoğan], muymul (TRS 63) TS: delice-5 TS/I 349)	şahin, atmaca
dukkuk [dukduğan] (DS/IV 1596)		baykuş

ağaç delen[**ağaç gaganası-1, ağaç delen**] Ağaçkakan kuşu. *Suşehri, Hacıilyas, Yurkarıkale *Koyulhisar, Kayalıpınar *Yıldızeli, Tekerahma *Gürün Sv.; -Yz. ve köyleri; Sarıvadi *Ermenek -Kn.; *Bor

alıcı (II) [**alıcı guş, alıcı guşu, alıcı kuş, alıcı kuşu**] Atmaca.; [**alıcı kuş**]: (*Emirdağ-Af.; *Taşova, Kızık *Artova, *Zile, Kızılköyü-To.; Havsu *Kelkit-Gm.; *İğdır ve çevresi-Kr.; *Refahiye -Ezc.; -Vn.; -Gaz.; Çoğulhan *Afşin, -Mr.; *Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri, *Antakya köyleri-Hat.; Tekerrahma *Gürün-Sv. ve çevresi; Bektaşlı *Boğazlıyan, Gökçekışla-Yz.; Yaraşlı *Haymana-Ank.; Bahçeli, *Bor, -Nğ.; Görmel, Uğurlu *Ermenek, Kaplanlı

arı kuşu, aru kuşu [arıcıl, arı guşu, arı kıran (I)] Bal arılarını yiyerek geçinen, serceden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş. *Gürün, Hacıilyas *Koyulhisar-Sv.; Akkuş *Bünyan, Mahzemin-Ky.; *Ermenek köyleri

baltalı (I) [**baltabaş, baltalı kuş**] Çavuş kuşu. (Akçaşar *Eğridir-Isp.; Yayla *Tefenni-Brd.; Darıveren *Acıpayam-Dz.; Tepecik-Ay.; *Ermenek-Kn.; *Marmaris, *Fethiye ve köyleri-Mğ.).

¹¹ Bugün standart Türkçede delice adıyla anılan kuş için DLT'de çibek karğuy [çibek karğuy, çibek kırğuy, çibek kırkuş] kullanılmıştır (DLT/D 151).

bardakçıl [bardakçı (II), bardakçın, bardakçıl, bardak kuşu] ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş. (İlyas *Keçiborlu, Körküler *Yalvaç-Isp.; *Bor-Nğ.; Güzelsu *Akseki-Ant.; **[bardakçı (II)]**: (*Ermenek -Kn.); **[bardakçıl]**: (Çukurbağ *Ermenek -Kn.); [bardak kuşu]: (Uluğbey *Senirkent-Isp.; Yenice *Emet-Kü.)

bülü bülü (II) [bülük (II)] Tavuk . (Narlı *Yeşilova -Brd.;Mençek *Ermenek -Kn.)

cırık (I) [cırtı (II), cirtlik (I)] Serçeden biraz büyük, eti yenen boz renkli bir kuş. (Gönenköy-Isp.; *Tefenni-Brd.; Darıveren *Acıpayam-Dz.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan, *Afşin-Mr.; Balkasun *Ermenek-Kn.; *Kozan-Ada.; -İç.)

cula [culak-1, 2; culu, cüla, çula kuşu]1. Karga. (Karamanlı *Tefenni, Kurna-Brd.; Oğuz *Acıpayam, İğdir *Çivril, Bereketli *Tavas-Dz.; Karcaklı *Nazilli-Ay.; Alaşehir-Mn.; *Fatih-Ist.; *İskilip, *Osmancık-Çr.; Engiz *Bafra, Havza-Sm.; *Merzifon, Zana-Ama.; *Zile, Kızılca, *Artova, *Erbaa-To.; Karaözü *Gemerek-Sv.; *Ermenek ve köyleri

deleğaç [dahdilen, dakdaka, dakdelen, deddeleğen, deddelek, dekdelek, delecten (II), delegen, deleğen, delengiç, deleyen, deligan, demirdelen] Ağaçkakan kuşu. (Kuşbaba *Bucak-Brd.; Çayır *Zile-To.; *Ağın-El.; Erenyaka *Akseki-Ant.); [deddeleğen]: (*Ermenek -Kn.); [deddelek]: (*Ermenek -Kn.)

delice (I) [delece (I)] 1. Şahin, atmaca. (Kızıltoprak *Kadıköy-Ist.; *Perşembe-Or.; Nefsişaklı, Eynesil *Görece-Gr.; -Ur.; *Kilis-Gaz.; *Afşin-Mr.; *Antakya-Hat.; Çayırılı *Haymana-Ank.; -Krş.; -Ky.; *Karaman, *Ereğli, *Ermenek ve köyleri-Kn.

dukkuk [dukduğan] 1. Baykuş. (Çiftlik *Dinar-Af.; Salda *Yeşilova-Brd.; Alaettin *Acıpayam-Dz.; Kerem *Burhaniye-Ba.; Uğurlu *Ermenek-Kn.; -Ant.; -Mğ.)

1.3. Böcek Türleri İle İlgili Kelimeler

Ermenek ağzında 14 böcek türünün farklı formları olduğu görülmüştür. Bunlardan 2'si DLT'de (çadan "akrep"; öyez "davar sineği"); 9'u TRS'de (ağukurdu "tırtıl"; banbulkurdu [bamılkurdu, panbulkurdu] "eşek arısı"; cırlayık [cırtlayık, cırlayık, cırtlayık] "cırlavık"; çıyan "akrep"; buzağudışı [buzağudışı] "danaburnu"; eğrice (I), büvelek, bügelek, eğrice, köyegen "sığır sineği"; gügül [gügül kurdu] "ipekböceği"; üyez [üvez] "davar sineği"; yavısı [yavısı, yavsu, yavşak] [yavşı, yavsu, yavşak] "kene"); 4'ü de TS'de tanıklanmıştır. 6'sı (ağ (IV) [ağböce, ağ böcü, ağ dalak (I), ağı (I), ağı böceği, ağı böcesi, ağı böcüsü, ağı kurdu-1, ağılı böcü, ağılı kurt, ağ kurdu-1, ağı (II)-1, ağı kurdu]; allah devesi-1; bey (V) [beg (III), beğ (II)]; ışılböce [ışılböceği, ışılböcü, ışıldakböcü, ışıldayıkböceği, ışılkböce]; taştartan; yakarca [yakağan, yakaca, yakağan]) DLT, TRS ve TS'de tespit edilmiştir. Bazı böcek türlerinin sadece Ermenek ve çevresinde birden fazla farklı formları tespit edilmiştir: ağ böcü, ağı (I) (2); cırlavuk, cırlavık (I), cırlavuk (I), çillağaç, çillağaç, çıllağaç, çıllağaç (7); eğrice (I)-1, eyrice (I)-1 (2). Böcek türlerinden duzağburnu, oyaz ve taştartan söyleyişleri sadece Ermenek'te tespit edilmiştir. Buzağburnu böceği için kullanılan duzağburnu kelimesinin fişleme ya da yazım yanlışlığı olma ihtimali yüksektir. Çünkü duzağburnu ifadesinin sadece Ermenek'te tespit edilmiş olması ancak buzağburnu ve formlarının Anadolu'da yaygınlık göstermesi bunu düşündürmektedir.

ağ (IV) [ağböce, ağ böcü , ağ dalak (I), ağı (I), ağı böceği, ağı böcesi, ağı böcüsü, ağı kurdu-1, ağılı böcü, ağılı kurt, ağ kurdu-1, ağu (II)-1, ağu kurdu] (DS/I 78)	DLT:---- TRS: ağıkurdu (TRS 5) TS:----	tırtl
allah devesi-1 (DS/I 223)		bir cins böcek
bambıl (I)-5 [bambıl arısı , bambıl, bambul (I)-1, 2, banbul (II)-1, 2] (DS/II 513)	DLT:---- TRS: banbulkurdı [banbulkurdı, panbulkurdı] (TRS 24) TS: bambul (TS/I 139)	eşek arısı
bey (V) [beg (III), beğ (II)] (DS/II 646)		ana an
cırcır (I), [cambalaz, cancan (II), cemuz, cıcı (II), cıçıcığı (II), cıçırğan (I), cıçırğan, cıçırık (I), cıllangaç, cıncarak, cırcır böce, cırcır böcüsü, cırca (II), cırlavuk , cırlağan, cırlağuk, cırlak (II), cırlangeç (II), cırlangıç (II), cırlavık (I), cırlavulş, cırlavuk (I), cırlayık (I), cırlık (III), cırtangeç, cırtlavuk (III), cırcıs (I), cırcırğan, cırcız (III), cırcız (II), cızka (I), cıcika, cıcina, cıji, cillek (I), çillik (VII), cincin, çirçir (I), cirik (III), cirina, cirleğan, civcir, çıçırğan (II), çıçırğan (II), çillağaç , çillagaş , çırçır (III), çırçıra, çırçır böceği, çırğan, çırımbula, çırkıt (I), çırlagaç , çırlağaç , çırlangıç (I), çırlavık, çırlavuk (I) ¹² (DS (III 926)	DLT: ---- TRS: cırlayık [cırtlayık, çırlayık, çırtlayık] (TRS 46) TS: cırlayık (TS/I 257)	ağustos böceği
çayan (I) [cağana, çağna, cahana, cana (III)-1, 2, cane, çağana, çıyangaç] ¹³ (DS/III 1096)	DLT: çadan (DLT/D 129) TRS: çıyan (TRS/D 79) TS: (halk.) çayan (TS/I 285)	akrep
duzağıburnu (DS/IV 1615)	DLT:---- TRS: buzağıduşi [buzağıduşi] (TRS 42) TS: danabumu (TS/I 337)	danabumu
eğrilce [eeğrilce, eerilce, eğrice, eğrilce, eğecen (III), eğelce, eğılcan, eğılce, eğılcan, eğrice (I)-1, eğrice, eğrince, erilce, eyelce, eyilce, eyilecen, eyrelce, eyrice (I)-1] (DS/V 1684)	DLT:---- TRS: eğrice (I), büvelek, bügelek, eğırigez, köyegen (TRS 79) TS: (halk bilimi) eğrice (II) (TS/I 437)	sığır sineği, bügelek
gügül-1 (DS/VI 2216)	DLT:---- TRS: gügül [gügül kurdu] (TRS 102) TS: ----	ipekböceği
ışılböce [ışılböceği, ışılböcü, ışıldakböcü , ışıldayıkböceği, ışılakböce] (DS/VII 2496)		ateşböceği
oyaz / övez (II) (DS/IX 3363)	DLT: övez (DLT/D 470) TRS: üvez [üvez] (TRS 225) TS: üvez (II) (TS/II 1543)	davar sineği
taştartan (DS/X 3841)		bir çeşit böcek
yakarca [yakağan, yakaca, yakağan] (DS/XI 4127)		tatarcık
yavısı (I) [yavsak (II), yavsu] (DS/XI 4206)	DLT:---- TRS: yavısı [yavşısı, yavsu, yavşak] (TRS 239) TS: yavşak (TS/II 1608)	kene

¹² Çağdaş Türk lehçelerinde *ağustos böceği* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *cırcırana*; Başkurt Türkçesinde *siñirtkä*; Kazak Türkçesinde *şıldavık/şıldelik*; Kırgız Türkçesinde *saratan*; Özbek Türkçesinde *çinkırak/çiyıldak*; Tatar Türkçesinde *çarıldık*; Türkmen Türkçesinde *çirkin*; Uygur Türkçesinde *ziñildas/çirildak* (ÇTİS 1991:100-101).

¹³ Kelime Kıpçak Türkçesinde de *çayan* (Toparlı 2007:47); Nahçıvan ağzında *çayan* (NAS 2010:17) biçimindedir.

ağ (IV) [ağböce, ağ böcü, ağ dalak (I), ağı (I), ağı böceği, ağı böcesi, ağı böcüsü, ağı kurdu-1, ağılböcü, ağılı kurt, ağ kurdu-1, ağı (II)-1, ağı kurdu] 1. Ağaç ve çalılarda yuva yapıp yaprak yiyen tırtıl. [ağ böcü]: (Uğurlu *Ermenek-Kn.); [ağı (I) *Ayaş, Göl *Kalecik, Çalış *Haymana, Hasanoğlan-Ank.; *Ermenek, *Karaman

allah devesi 1. Uzun bacaklı ve gövdeli, yeşilimsi kül renkli kanatları olan ve çekirgeye benzeyen bir çeşit böcek. (Bademli *Dinar-Af.; Yakaköy, *Gelendost, Yassıviran, Uluğbey *Senirkent, Körküler, Sücüllü *Yalvaç, Sağrak, *Sütçüler, Y. Bademli-Isp.; Salda, *Yeşilova, Karamanlı *Tefenni, Anbarcık *Göhlisar-Brd.; *Buldan köyleri-Dz.; *Karaman, *Ermenek ve köyleri-Kn.;

eğrilce (I) [eegrilce, eerilce, egrice, egrilce, egecen (III), egelce, eğilcan, eğilce, eğilcen, egrice (I)-1, egrice, egrince, erilce, eyelce, eyilce, eyilecen, eyrelce, eyrice (I)-1] 1. Hayvanlara dadanan, eğri belli, boz renkli bir çeşit sinek, sığır sineği, bügelek. (Çığrı *Dinar -Af.; *Eşme ve köyleri -Uş.; Büyükkabaca *Senirkent, Örkenez;-Ant.,*Milas -Mğ.); [eğrice (I)-1]: (Saray -Çkr.;-Çr.; *Ağın -El.; Çayırılı *Haymana -Ank.; Köşker -Krş.; Manyan *Karaman, Gargara,Uğurlu *Ermenek-Kn.; [eyrice (I)-1]: (*Lapseki-Çkl.; Alpanas *Seyitgazi -Es.; *Kargı-Çr.; *Ermenek ve köyleri -Kn.)

bambıl (I) 5. Yaban arısı, eşek arısı [**bambıl arısı**]: (Uğurlu, Görmel *Ermenek -Kn.)

bey (V) [beg (III), beğ (II)] Arı beyi ana arı. ([beğ (II)]: (-Çr.; -Tr.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.)

cırcır (I), [cambalaz, cancan (II), cemuz, cıcı (II), cıgıcığı (II), cıgırgan (I), cıgırtgan, cıkrıyık (I), cıllangaç, cıncırak, cırcır böce, cırcır böcüğü, cırğa (II), cırlavuk, cırlağan, cırlağuk, cırlak (II), cırlangeç (II), cırlangıç (II), cırlavık (I), cırlavuh, cırlavuk (I), cırlayık (I), cırrık (III), cırtangeç, cırtlavuk (III), cırcıs (I), cıyırğan, cızcız (III), cızga (II), cızka (I), cızka, cızca, cızı, cillek (I), çillik (VII), cıncin, çırçır (I), cırik (III), cırına, cırlağan, cırcır, cıgırgan (II), cıgırtgan (II), cıllağaç, cıllağaç, cırcır (III), cırcıra, cırcır böceği, cırgan, cırcımbula, cırcık (I), cırlağaç, cırlağaç, cırlangıç (I), cırlavık, cırlavuk (I): cırlavık (Uğurlu *Ermenek-Kn.); [cırlavık (I)]: (Narlidere-İz.; *Ünye-Or.; -Yz.; Mençek *Ermenek-Kn.); [cırlavuk (I)]: (*Emet-Kü.; -Ist.; *Afşin-Mr.; *Ermenek-Kn.;- [cıllağaç]: (*Ermenek-Kn.); [cıllağaç]: (*Ermenek-Kn.); [cıllağaç]: (*Ermenek-Kn.); [cıllağaç]: (*Ermenek-Kn.); [cıllağaç]: (Uluşiran *Şiran-Gm.,*Ermenek-Kn.)

çayan (I) [cana (III)-1] 1. Akrep. (-Brd.; Karakuş *Ünye-Or.; *Gemerek, Şarkışla-Sv.; Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ank.; *Ermenek-Kn.)

duzağburnu Danaburnu. (*Ermenek-Kn.)

gügül 1. İpekböceği. (*Gelibolu-Çkl.; *Ermenek-Kn.)

oyaz Davar sineği. (*Ermenek-Kn.)

övez¹⁴ (II) 5. Kene. (Sala -Brd.; *Çal -Dz.; *Ermenek -Kn.; Kemer -Mğ.)

taşartan Uzun bacaklarıyla küçük çakıl taşlarını kaldırabilen, uzun kanatlı, büyük bir çeşit böcek. (*Ermenek-Kn.)

¹⁴ DLT'de övez (DLT/D 1986:470).

yakarca [yağağan, yakaca, yakağan] Tatarcık. (*Eğridir ve köyleri, *Gelendost-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; Yukarı Seyit *Çal, Oğuz *Acıpayam, Çöplü *Çivril-Dz.; Umurlu, *Bozdoğan, Yazırlı *Nazilli-Ay.; *Tire-İz.; *Alaşehir-Mn.; Tokat-Es.; *Kandıra-Kc.; -Çkr.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Kızören *Silifke, *Mut köyleri-İç.; Erenyaka *Akseki-Ant.; *Fethiye, Pınarlıbelen *Bodrum-Mğ

yavsı (I) [yavsak (II), yavsı] Kene. (Yakaemir-Isp.; Salda *Yeşilova, Başpınar *Tefenni-Brd.; Çöplü *Çivril, Alâtın *Acıpayam, İsabey *Çal-Dz.; Eymir *Bozdoğan-Ay.; Özbek *Urla-İz.; *Lâpseki-Çkl.; *Alayunt-Kü.; Atlas *Sivrihisar, Tokat, Bozan-Es.; *Kurşunlu-Çkr.; Hacilyas *Koyulhisar, *Gemerek-Sv.; Akdoğan *Kızılcahamam-Ank.; -Krş.; Türkmen *Bünyan, Hisarcık, Hacılar-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek, *Karaman-Kn.; *Osmaniye-Ada.; Araplı, Ovacık *Silifke, Navdalı *Mut, Civanyaylağı *Mersin-İç.; -Ant.) **[yavsı]:** (-Isp.; Pazarköy *Biga-Çkl.; *Daday-Ks.; *İskilip-Çr.; Hacilyas *Koyulhisar, *Gemerek-Sv.; Akdoğan *Kızılcahamam-Ank.; -Krş.; Türkmen *Bünyan, Hisarcık, Hacılar-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek, *Karaman-Kn.; *Osmaniye-Ada.; Araplı, Ovacık *Silifke, Navdalı *Mut, Civanyaylağı *Mersin -İç.; -Ant.)

ışılböce [ışılböceği, ışılböcü, ışıldakböcü, ışıldayıkböceği, ışlakböce] Ateşböceği. Tosmurlu, Sayağzı *Silifke-İç.) [ışıldakböcü]: (*Ermenek-Kn.)

1.4. Sürüngen Türleri ile İlgili Kelimeler

Ermenek ve çevresinden kertenkele türünde 2 sürüngenin (*elöpen* ve *gogurcuk*) bölgesel formdaki söylenişi tespit edilmiştir. Bu söyleyiş formlarının hiç birisi tarihî ve çağdaş lehçelerde tanımlanamamıştır. *Elöpen* ve diğer söyleyiş formları Anadolu'da yaygın şekilde karşımıza çıkarken, *gogurcuk* sadece Ermenek ve Silifke bölgesinde belirlenmiştir.

elöpen [elepen, elimyalak, elöper, elyaladan, elyalande, elyalaygan, elyalaycı] (DS/V 1726)		kertenkele
gogurcuk [goşmar] (DS/VI 2095)		kertenkele

elöpen [elepen, elimyalak, elöper, elyaladan, elyalande, elyalaygan, elyalaycı] - Hat.; *Yıldızeli, Çöplü, *Gürün, Çepni *Gemerek -Sv.; -Nş.; Uğurlu *Ermenek, *Karaman -Kn.; Oymaklı -Ada.; *Akseki -Ant.); **[elepen]:** (Süçüllü *Uğurlu, Balkusan *Ermenek -Kn.) **gogurcuk [goşmar]** Kertenkele; **[goşmar]:** (*Ermenek-Kn.; Uzuncaburç *Silifke -İç.)

1.5. Balık Türleri ile İlgili Kelimeler

Balık adlandırmaları içinde bugün Anadolu ağzlarının tamamında bilinen ve aynı formda kullanıldığı tanımlanan *alabalık* türü belirlenmiştir. Balık türleri içinde sadece bir türün belirlenmesi başka balık türünün burada bilinmediği anlamına gelmemelidir. Bu durum Ermenek bölgesinin coğrafi konumuyla da ilgili olsa gerektir.

alabalık (DS/I 172)		alabalık
----------------------------	--	----------

alabalık Eti beyaz ve lezzetli, az kılçıklı, kırmızı ve siyah benekli sazan cinsinden tatlısu balığı. (Sirge *Eşme-Uş.; *Eğridir-Isp.; *Susurluk, Yeniköy-Ba.; *İnegöl-Brs.; Abant,

Sünet *Göynük-Bo.; *Kandıra-Ke.; *Akyazı -Sk.; Gerze *Devrek, *Safranbolu-Zn.; -Ks.; -Sm.; *Taşova-To.; -Or.; *Alucra-Gr.; Büyükliman-Tr.; Harşit köyleri *Tortul, Sobran-Gm.; Hamidiye *Pazar-Rz. köyleri; Pilarget *Arhavi, Bağlıca *Ardanuç, *Şavşat köyleri, Ersis *Yusufeli-Ar.; -Kr. ve çevresi; Sosunga *Çayırılı, *Refahiye çevresi-Ezc.; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Hozat-Tn.; -El.; *Kilis-Gaz.; -Sv. ve çevresi; Avşar aşireti *Pınarbaşı-Ky.; Maden *Çamardı-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Silifke-İç.; *Finike-Ant.; Orhaniye *Marmaris-Mğ.).

2. Hayvan Hastalıkları ve Özürleri İle İlgili Kelimeler

Ermenek ve çevresinden hayvan hastalıklarıyla ilgili 12 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 1'i TRS'de (*arpa tutmak*) ve TS'de (*arpalama*) tanımlanmıştır. *An/añ ve en [ene (III), eñ]* aynı hastalığa verilen ad olup DS'de farklı maddelerde verilmiştir. Hastalıklardan *cıvramak (II)*, *dolama (III)*, *esnek (II)*, *garıncalı olmak* sadece Ermenek bölgesinde belirlenmiştir.

alata (III) [alita, alta, aluta (II) ¹⁵ (DS/I 200)]	
an, añ (I)-7 (DS/I 241); en (II)-1 [ene (III), eñ] (DS/V 1743)	
arpalama [arpanma-1] (DS/I 330)	DLT:---- ¹⁶ TRS: arpa tutmak (TRS/I 1995:228) TS: arpalama (TS/I 88)
beli salık-1 (DS/II 620)	
cıvramak (II) (DS/III 944)	
dabah, dabağ (I)-1 [dabak (I)-1, dabağ (II), dahacık, dāhacık (I), dabak (I) [dabağ, dabah, dabağ (I), dabiç, dabiğ, dabiş (III)-2, dabik] (DS/IV 1311)]	
dolama (III) (DS/IV 1543)	
doğuca [davucu, doburca, doca, doğaca (I), doğacı (I), doğaç, doğca, doğucu-1, doğuç, domuca, domurca, donucu-1 , dovaca, dovacı (I), doveçi, dovuca, dovucu (II)-1, duruca (I)] (DS/IV 1538)	
eski (II)-2 (DS/V 1784)	
esnek (II) (DS/V 1786)	
garıncalı olmak (DS/VI 1927)	
gebelek (I) (DS/VI 1955)	

alata (III) [alita, alta, aluta (II) 1. Sürüye katılmayan zayıf, hasta hayvan. (Maraba-Mr.; *Divriği-Sv.; Gazi *Develi-Ky. Türkmenleri; Çökek *Ürgüp-Nş.; Kıraman *Ereğli, Görmel *Ermenek-Kn.; *Mut köyleri, Keben *Silifke-İç.; Eldirek *Fethiye-Mğ.)

an, añ (I) 7. Hayvanlarda dişlerin üst tarafında veya damakta çıkararak ot yemelerine engel olan şişlik, et parçası. (Bağlı *Eğridir-Isp.; *Ermenek köy ve aşiretleri -Kn.)

¹⁵ C. Tzitzilis *çam ağacı* anlamına gelen *alata/alat* kelimelerini Yunanca olarak vermiştir. Bir çeşit hayvan hastalığı olarak geçen ve tarihi ve çağdaş lehçelerde tespit edemediğimiz *alata (III)* kelimesinin C. Tzitzilis'in Yunanca olarak belirttiği kelime ile ses benzerliği dışında köken benzerliği olup olmadığı belirsizdir (Tzitzilis 1987:178).

¹⁶ DLT'de *arpala-* fiili geçmektedir. Ancak burada kelime "hayvanlarda görülen bir hastalık" değil, *arpa vermek* anlamındadır (DLT/D 1986:36).

arpalama [arपालma-1] Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı . (Çiftlik *Dinar-Af.; Yassıviran *Senirkent, Nudra *Şarki Karaağaç, Senir *Eğridir, Sücüllü *Yalvaç- *Haymana-Ank.; Akkışla *Bünyan-Ky.; -Nğ.; Pınarönü, Uğurlu, *Ermenek-Kn.

beli salık 1. Bel kemiği kırılmış, aşağı çökmüş olan hayvan. (Yassıviran *Senirkent-Isp.; Ürkütlü, Devri *Bucak, *Tefenni, Kozluca, Çebiş-Brd.; Yenice *Emet-Kü.; *Kuşunlu-Çkr.; -Çr.; -Ama. ve çevresi; Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ank.; *Bor-Nğ.; Çukurbağ, *Ermenek-Kn.

cıvramak (II) Öküz hamlayarak tüy dökmek. (Çukurbağ *Ermenek-Kn.)

dabah, dabağ (I)-1 [dabak (I)-1, dabağ (II), dahacık, dāhacık (I), dabak (I) [dabağ, dabah, dabağ (I), dabiç, dabiğ, dabiş (III)-2, dabik] 1. Koyun, keçi ve sığırların, ağız, turnak aralarında olan bir hastalık, şap hastalığı. (Demirkapı *Susurluk-Ba.; Zana ve çevresi-Ama.; *İskilip-Ky.;-Nğ.; Gaziler *Hadım, *Ermenek-Kn.

doğuca [davucu, doburca, doca, doğuca (I), doğacı (I), doğaç, doğca, doğucu-1, doğuç, domuca, domurca, donucu-1, dovaca, dovacı (I), doveci, dovuca, dovucu (II)-1, duruca (I)] At, eşek vb. hayvanlarda soğuk almaktan, terli ve yorgunken su içmekten ileri gelen hastalık. ([donucu-1]: (Suboğaz -Gaz.; *Gürün -Sv.;-Ky.; Kurugöl -Nş.; *Ermenek -Kn.; Namrun *Tarsus -İç.)

dolama (III) Bir çeşit hayvan hastalığı. (Fariske *Ermenek -Kn.)

en (II) [ene (III), eng] 1. Beygir, katır, eşek gibi hayvanların damağında, ön dişlerinin arkasında meydana gelen şişkinlik. (*Çal-Dz.; Evreşe *Gelibolu-Çkl.; Güzelyakup *Tavşanlı-Kü.; Medetli *Osmaneli-Bil.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; -Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; Şabanözü *Polatlı-Ank.;-Ky.; *Ermenek-Kn.

eski (II) 2. kenelerin yaptığı bir çeşit koyun, keçi ve davar hastalığı ipropilozmos. (Çığrı *Dinar-Af.; *Eğridir ve köyleri, Sütçüler-Isp.; Yayla *Tefenni-Brd.; Kösten, Honaz-Dz.;-Ay.; Gargara *Ermenek-Kn.; -Ada; Yanpar *Mersin-İç.)

esnek (II) Hasta hayvanın karnının anormal şekilde hızlı hızlı inip kalkması. (İzvitler, Gargara *Ermenek-Kn.)

garıncalı olmak Yük taşıyan hayvanların turnaklarının içi oyulmak (*Ermenek-Kn.)

gebelek (I) Koyunların karaciğerinde meydana gelen bir hastalık. (*Merzifon-Ama.; *Antakya ve köyleri-Hat.; -Krş.; Afşar, *Pınarbaşı ve köyleri-Ky.; Adiller, *Ermenek-Kn.; *Bor-Nğ.; *Anamur-İç.)

3. Hayvanların Fiziki Yapı ve Görünümleri İle İlgili Kelimeler

Hayvanların fiziki yapı ve görünümleri ile ilgili 7 adlandırma şekli karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan 1'i DLT'de (*kiçik / kiçük*); 2'si TRS'de (*kabak (III), küçük / giçi/kiçi /kici*); 2'si TS'de (*kabak-9, küçük-1, 8*) tanımlanmıştır. *Çok küçük, çelimsiz, ufak tefek (koyun, keçi için)* kullanılan kıcık ve formları DLT'den bugüne küçük kelimesinin gelişmiş ve anlam genişlemesine uğramış şekli olmalıdır.

acarlaşmak (I)-1 [acarlanmak-1, acerlenmek-1, 2; acerleşmek, açarlamak] (DS/I 41)		gürbüzleşmek
ayaklı (I) (DS/I403)		yüksek boylu, iri, bakımlı hayvan
celep (II)-3 (DS/II 877)		uzun boylu hayvan
itelli (I) (DS/VII 2567)		ayakları dışarıya doğru olan at
kabiş (I) [kabaş (I), kabaş koyun, kabeş, kaluş (II)] (DS/VIII 2583)	DLT:--- TRS: kabaş (III) (TRS 121) TS: kabak-9 ¹⁷ (TS/II749)	boynuzsuz hayvan
kıcık (I)-4 [kıcık (II)] [kıcı (VII)] ¹⁸ (DS/VIII 2782)	DLT: küçük / kıcık TRS: kıcık / gıcı/kıcı /kici (TRS 140) TS: küçük-1, 8 (TS/II 943)	çok küçük, çelimsiz, ufak tefek
salı (I) (DS/X 3526)		iri yapılı, hayvan

acarlaşmak: (I) [acarlanmak-1, acerlenmek-1, 2; acerleşmek, açarlamak] 1. İnsan, hayvan veya bitki kuvvetlenmek, gürbüzleşmek, gelişmek, boy atmak Bo.; Çanlı *Ayaş, Sabran *Nallihan- Ank.; Görmel *Ermenek -Kn.

ayaklı (I) 1. Yüksek boylu, iri, bakımlı hayvan. (Moraca *Çal-Dz.; Keçiören-Kü.; Büyükyenice *Osmaneli-Bil.; Genek-Çkr.; Şıhlar, Ulubey-Or.; Düzköy *Keşap-Gr.; Kalafka-Tr.; *Bor-Nğ.; Uğurlu, *Ermenek-Kn.; Yuva *Elmalı-Ant.

celep (II) 3. Uzun boylu hayvan. (Yalvaç-Isp.; *Emet-Kü.; -Or.; -To.; *Ermenek, *Seydişehir-Kn.; *Mersin -İç.)

itelli (I) Ayakları dışarıya doğru olan at, eşek katır vb. hayvanlar. (*Dinar-Af.; -Çr.; Tokat -Es.; İldızın-Çkr.; -Brs.; *Merzifon-Ama.; *Antakya-Hat.; -Ky.; *Bor-Nğ. ve çevresi; Afgan, *Karaman, *Ermenek-Kn.; -Ada.; *Mut ve köyleri -İç.; -Ed.)

kabiş (I) [kabaş (I), kabaş koyun, kabeş, kaluş (II)] Boynuz çıkmayan küçükbaş ya da büyükbaş hayvan. (Sofular, Banus *Eğridir-Isp.; Mahmutlar *Tire-İz.; -Mr.; Ağça-kışla, Hisarbey *Akdağmadeni-Yz.; *Bor-Nğ.; *Ermenek, *İlgin-Kn.)

kıcık (I)-4 [kıcık (II)] 1. [→kıcı (VII)] 4. Çok küçük, çelimsiz, ufak tefek (koyun, keçi için): Senin koyunlar hep kıcık. (Irgılı *Çivril-Dz.; *Kurşunlu-Çkr.; -Gm.; -Nş.; *Ermenek-Kn.; Aslanköy *Mersin, *Mut ve köyleri -İç.; -Ant.)

salı (I) İri yapılı, uzun insan ya da hayvan. (İğdecik-Isp.; Alâaddin *Acıpayam-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; *Kula-Mn.; Ahmetçe *Ayancık-Çkl.; İğneciler *Mudurnu, *Düzce-Bo.; Peşman *Daday-Ks.; -Sm.; Eldilik *Elbistan-Mr.; Büyükçaylı *Dört Yol-Hat.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Çanakçı *Serik-Ant.; *Milâs-Mğ.)

4. Hayvanların Yeterlilik ve Yetersizlikleri İle İlgili Kelimeler

¹⁷ Kelime taradığımız tarihi ve çağdaş lehçeler sözlüklerinde *boynuzsuz hayvan* şeklinde anımlanırken (TRS 1983:121; KTS 2007:120), Türkçe Sözlük'te kelimenin anlamı *kısa boynuzlu hayvan* olarak verilmiştir (TS/II 1988:750).

¹⁸ Çağdaş Türk lehçelerinde *küçük* karşılığında kullanılan kelimeler şunlardır: Azerbaycan Türkçesinde *kıçık*; Başkurt Türkçesinde *bäläkäs/kişkinä/bäläkäy*; Kazak Türkçesinde *kişi*; Kırgız Türkçesinde *kiçine*; Özbek Türkçesinde *kiçik/mäydä*; Tatar Türkçesinde *kiçkinä/bäläki/näni*; Türkmen Türkçesinde *kiçi*; Uygur Türkçesinde *kiçik* (ÇTL 1991:526-527); Altay Türkçesinde *kiçi/kiçinek* (ATS 1999:112); Kıpçak Türkçesinde *kiçi/giçi/kiçi/kiçig/kiçik* (KTS 2007: 147); Hakas Türkçesinde *kiçig* (HTS 2005:241); Karaçay-Malkar Türkçesinde *kiçi* (KMTS 2000:264); Gagavuz Türkçesinde *küçük* (GTS 1991:158).

Ermenek bölgesinden hayvanların yeterlilik-yetersizlik, iş yapabilirlik durumlarını ifade eden *bekere (II)*, *çıkıntı (I)* olmak üzere 2 kelime tespit edilmiştir.

bekere ¹⁹ (II) (DS/II 601)		koza yapmayan ipek böceği
çıkıntı (I) (DS/III 1167)		sürü içinde işe yaramayan koyun, koç

bekere (II) Koza yapmayan ipek böceği. (*Göksun ve köyleri-Mr.;***Ermenek-Kn.**; -İç. köyleri)

çıkıntı (I) Sürü içinde işe yaramayan koyun, koç. (Devri *Bucak-Brd.; *Merzifon-Ama.; Akpınar-Or.; *Afşin ve köyleri-Mn.; *Koyulhisar-Sv.; ***Ermenek-Kn.**;-Ada; *Anamur, *Mersin, *Mut ve köyleri-İç.; Kışla *Elmalı-Ant.; Çavuşköy *Babaeski-Krk.)

5. Renklerine Göre Hayvan Adlandırmaları

Renklerine göre hayvan adlandırmalarına baktığımızda 8 kelime ve formları karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan sadece 2'si TRS (*çapar (I)*, *gökkır*) ve TS'de (*çapar (I)-2-3*), *gök kır*) tanıklanmıştır. Anadolu ağızlarında renk ifade eden *ger/ker* kelimesinin renk anlamıyla Hakas, Altay, Şor, Teleüt ve Yeni Uygur Türkçesinde de kullanıldığı görülmüştür. Çapar kelimesi Uygur Türkçesinde çipar "alaca" şekliyle kullanıldığı tespit edilmiştir.

akger [akker] (DS/I 149)		tüyleri alacalı kıl keçisi
ala bacak (I)-1 (DS/I 171)		bacakları benekli, beyaz renkli hayvan
alabaş (I)-1 ²⁰ (DS/I 172)		başı benekli hayvan
çapar ²¹ (I)-2-3 [çipar (II), çipır (II), çaparkır] (DS/III 1073)	DLT:---- TRS: çapar (I) ²² (TRS 50) TS: çapar (I)-2-3 (TS/I 277)	benekli, alacalı hayvan
geniş (I) [gedüğü , ger ²³ (I)-5] (DS/VI 1990)		kahverengi inek
ger (I)-1 [gerdoğu , geriş (III), gerkeçi -1-2]		burnu ya da kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi, eşek vb. hayvanlar
gökçe karga [gökçe garga, gökçe gırav, gök gırav, gak karga, gök kırak, gök karga] ²⁴ (DS/VI 2136)		mavi renkli karga
gökkır -2 ²⁵ (DS/VI 2138)	DLT:---- TRS: gökkır ²⁶ (TRS 96) TS: gök kır (TS/I 558)	siyahla beyaz karışımı tüyleri olan keçi

¹⁹ Bekere< Fars. bî-kâr gelişmiş olmalıdır.

²⁰ Kelime Karaçay-Malkar Türkçesinde *beyaz başlı inek* anlamındadır (KMTS 2000:77).

²¹ Çapar<Far. *iki renkli* (<http://www.otukensozluk.com/>). Kelime Uygur Türkçesinde *çipar: benekli, alaca. Çipar at (benekli at)* (YUTS 1995:82).

²² Tarama Sözlüğü'nde kelime *karışık renkli, benekli* anlamındadır (TRS 1983:50).

²³ Anadolu ağızlarında kelime 1. Karni, bacağı, burnu ya da kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi, eşek vb. hayvanlar (için) 2. Keçi vb. hayvanlarda tam siyah olmayan, siyahla beyaz arası bir renk. 3. Açık maviye yakın, gök renginde (keçi). 4. Kestane renginde (eşek). 5. bk. geniş (I). 6. Kahverengi ile sarı arası renk (keçi için): Ger keçiyi satalım önce. 7. Başı beyaz olan keçi anlamlarına gelen kelime çağdaş lehçelerde de görülmektedir: Hakas Türkçesinde ker: kestane renginde (HTS 2005:240); Altay Türkçesinde ker (I): doru (at donu) (ATS 1999:105); Şor Türkçesinde ker: doru at; gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan at (ŞTS 1995:47); Teleüt Türkçesinde ker: gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi ak olan at, dour at (TAS: 2000:54); Yeni Uygur Türkçesinde kër: açık kahve rengi (genelde at rengi için kullanılır) (YUTS 1995:198).

²⁴ Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde *kökkağa: mavi karga* (YUTS 1995:203).

²⁵ Birçok anlamda kullanılan *kök/gök* kelimesi Türkçenin bilinen en eski metinlerinden bu zamana renk karşılığında da kullanılmıştır. Kök/gök kelimesi *gök rengi, lacivert; mavi; yeşil* anlamlarında kullanılmıştır (EUTS 1968:114; DLT/D 1986:356; TRS 1983:96; ATS 1999:120; TAS 2000:63; KTS 2007:156; YUTS 1995:203; KMTS 2000:273; GTS 1991:105; HTS 2005:261; ŞTS 1995:55).

²⁶ Tarama sözlüğü'nde kelime rengin neye ait olduğu belirtilmeden *gök renge yakın kır renk* anlamında verilmiştir (TRS 1983:96).

akger [akker] Tüyleri alacalı kıl keçisi. (Geyran-Isp.; Ürkütlü *Bucak-Brd.; Ovacık *Tavas-Dz.; *Eşme ve köyleri-Mn.; Cumalıkızık-Brs.; Akköy *Söğüt-Bil.; *Kargı, *Tosya-Ks.; Buğabağı-Çr.; Ovacık *Vezirköprü-Sm.; Mahzemim-Ky.; Uğurlu, Çukurbağ *Ermenek-Kn.

ala bacak (I) 1. Bacakları benekli, beyaz renkli hayvan. (Sağrak *Sütçüler, Yassıviran *Senirkent-Isp.; Ürkütlü *Bucak-Brd.; Oğuz *Acıpayam, *Sarayköy köyleri, Muğlasın *Tavas-Dz.; Yeniköy-Ba.; Yenice *Emet-Kü.; Tokat-Es.; Genek-Çkr. ; -Çr.; -Or.; *Divriği-Sv.; Ömerhacılı *Kaman-Krş.; Avşar aşireti, Fakiekinciliği, *Pınarbaşı, Mahzemin-Ky.; Bahçeli, *Bor-Nğ.; Uğurlu *Ermenek-Kn. ; *Mut köyleri

alabaş (I) 1. Başı benekli hayvan. (Bademli *Dinar-Af.; Yassıviran *Senirkent-Isp.; Gölçük, *Tefenni çevresi-Brd.; Ortaköy *Çal, *Sarayköy köyleri, Yukarıboğaz *Tavas, Yeşilyuva *Acıpayam-Dz.; *Bartın, *Safranbolu-Zn.; *Kargı-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; -Çr.; *Boyabat-Sn.; *Merzifon-Ama.; Kızılca *Artova-To.; -Tr. köyleri; *Torul çevresi-Gm.; *Ardanuç köyleri-Ar.; Taşburun *İğdır-Kr. köyleri; Çoğulhan *Afşin-Mr.; *Zara, *Gürün-Sv.; Sarıhamzalı, *Sorgun-Yz.; Avşar ve Türkmen aşiretleri *Pınarbaşı, *Bünyan-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.

çapar (I) [çıpar (II), çıpir (II), çaparkır] [çıpar (II)]: 3. Benekli, alacalı hayvan. (Atlıhisar *Şuhut, Sarıkeçili *Dinar-Af.; Sürez *Bozdoğan, Hacıbeyli-Ay.; *Tire-İz.; -Mn.; *Susurluk-Ba.; *Sivrihisar-Es.; -Gaz.; *Reyhanlı-Hat.; *Yerköy, *Boğazlayan-Yz.; -Krş.; *Bünyan-Ky.; *Karaman, *Ermenek -Kn.; *Anamur-İç.)

geneş (I) [gedüğüş, ger (I)-5] Kahverengi inek. (Bağlılı *Şarkikaraağaç-Isp.; Çerçin-Brd.; Selki-Kn.); **[gedüğüş]:** (Lamus *Ermenek-Kn.)

ger (I) [gerdoğu, geriş (III), gerkeçi] 1. Karnı, bacağı, burnu ya da kulakları beyaz ile siyah arası renkte olan keçi, eşek vb. hayvanlar (için): (Çığırı *Dinar-Af.; *Eşme ve çevresi-Uş.; *Eğridir ve köyleri, Yukarıdirek *Şarkikaraağaç; **[gerdoğu]:** (Çığırı *Dinar-Af.; *Eşme ve çevresi-Uş.; *Eğridir-Isp.; Honaz ve köyleri-Dz.; *Ermenek ve köyleri-Kn.; Bağcağız *Mut-İç.); **[gerkeçi]:** (Güney *Yeşilova-Brd.; Honaz köyleri, Darıveren *Acıpayam-Dz.; -Yz.; Çataloluk *Develi-Ky.; *Seydişehir, *Ermenek-Kn.); **2.** Keçi vb. hayvanlarda tam siyah olmayan, siyahla beyaz arası bir renk. (Kesme *Eğridir-Isp.; Çeltik *Yeşilova, Başpınar *Tefenni-Brd.; *Sarayköy ve köyleri, Bereketli *Tavas-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Sancaklıboz, İğdecik-Mn.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; -Çr.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; -Ezm.; *Nallıhan-Ank.; *Pınarbaşı, *Karaman, *Seydişehir, *Ereğli, *Ermenek-Kn.

gökçe karga [gökçe garga, gökçe gırav, gök gırav, gak karga, gök kırag, gök karga] Ma-vi renkli karga; [gök karga]: (Büyükkabaca *Senirkent-Dz.; *Sivrihisar-Es.; *Ermenek-Kn.)

gökkır 2. Siyahla beyaz karışımı tüyleri olan keçi. (*Ermenek-Kn.)

6. Hayvanların Huy ve Alışkanlıkları ile İlgili Kelimeler

Ermenek bölgesinden hayvanların huy ve alışkanlıkları ifade eden 7 kelime belirlenmiştir. Bunlardan 2'si TRS'de (*çamış [çamuş]; süsegen [sürsegen, süsek, süsgen]*) tanıklanmıştır.

ahırlamadık (DS/I 130)		ahıra alışık olmıyan hayvan
avıkkın		ava alışkın hayvan, köpek
çamiş ²⁷ [çamiş, çamuş-2] (DS/III 1065)	DLT:---- TRS: çamiş [çamuş] ²⁸ (TRS 50) TS:----	huysuz hayvan, katır
haşat (DS/VII 2301)		evcil hayvan
ganere (I)-1; [kanara (I) kanare (III) -1, kanere (I)-1, 2; kaneri, kannapa, karnapa -1, kınapa] (DS/VI 1911)		huysuz köpek
süsge[n] [süseğen] , süsek, süsgün (I), süsken, süsügen] (DS/X 3725)	DLT: ---- ²⁹ TRS: süsegen [sürsegen, süsek, süsge[n]] ³⁰ (TRS 196) TS:---- ³¹	süsmeye, boynuzlamaya alıştırılmış hayvan
yatağan ³² (I)-2 [yatac (V)] (DS/XI 4198)		yük taşırken sık sık yatan hayvan

ahırlamadık Ahıra alışık olmıyan hayvan. (*Ermenek-Kn.); **4.** Uzun zaman ahırda kalan hayvan zayıflamak: Ahırlayan hayvanları uzun zaman kırlarda otlatmalı. (*Sarayköy çevresi -Dz.; Uğurlu *Ermenek -Kn.; Orhaniye *Marmaris -Mğ.);

avıkkın **2.** Ava alışkın hayvan, köpek. (*Ermenek ve köyleri-Kn.; *Anamur, Meydan *Mut-İç.)

çamiş [**çamiş**, **çamuş-2**] Huysuz hayvan, katır. (İleydağı *Uluborlu-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; Karaçay *Acıpayam-Dz.; Alamut *Bozdoğan-Ay.; *Salihli-Mn.; Büyükdere *Burhaniye-Ba.; Güllük *Bayramiç-Çkl.-Brs.; Akköy *Söğüt-Bil.; Topraklı *Geyve-Kc.-Sm.; Zana-Ama.; *Kilis-Gaz.; *Elbistan-Mr.; *Bor-Nğ.; Uğurlu *Ermenek-Kn.)

haşat **1.** Evcil hayvan. (*Bünyan-Ky.; Adiller *Ermenek, *Seydişehir-Kn.; Setse *Mut ve köyleri, *Anamur-İç.)

ganere (I) **1.** Huysuz köpek. (Gelendost *Şarkikaraağaç, Körküler *Yalvaç-Isp.; *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri; **kanara (I)** [**kanare (III) -1, kanere (I)-1, 2; kaneri, kannapa, karnapa-1, kınapa**] **1.** Doymak bilmeyen obur (insan ya da hayvan). [**kanere (I)-1**]: (-Ks.; Köşker-Krş.; *Pınarbaşı-Ky.; *Ermenek-Kn.; Yapıntı *Mut-İç.)

²⁷ Kelime Gagauz Türkçesinde *şımartılmış. Çamiş çocuk: şımartılmış çocuk* (GTS 1991:51); Kıpçak Türkçesinde *çamuş: 2. Talim görmemiş salma beygir* (KYS 2007:46) anlamında kullanılmıştır.

²⁸ Tarama Sözlüğü'nde kelime *haşarı, sert başlı (hayvan)* anlamında verilmiştir (TRS 1983:50).

²⁹ DLT'de *süs-* fiilinin yanında bu fiilden genişleyerek meydana gelmiş *süsür-/süsür-/süsmeک istemek, süsmeğe saldırmak; süsün:-başınıvurur gibi görünmek; süsüş:- süsüşmek* kelimeleri de vardır (DLT/D 1986:553). Kelimenin Altay Türkçesinde *süs:- süsmek, tos vurmak; süskür: tos vuran* (ATS 1999:160); Gagauz Türkçesinde *süsmee: boynuz vurmak, saplamak, iğne batırmak; süsüşme: boynuz döğüşü yapmak, hayvan güreşi yaptırmak* (GTS 1991:229); Hakas Türkçesinde *süs- (I): süsmek, tos vurmak; süskici: tos vuran; süskile:- tos vurmak; süskileş:- tolaşmak* (HTS 2005:401-402); Kıpçak Türkçesinde *süs:- süsmek, boynuzlamak* (KTS 2007:246); Şor Türkçesinde *süs:- süsmek, tos vurmak, boynuzla vurmak* (ŞTS 1995:98); Teleüt ağzında *süs:- süsmek, boynuzla vurmak, tos vurmak* (TAS 2000:103); Yeni Uygur Türkçesinde *üsmek: tos vurmak; üskek: tos vuran; üskeklük: tos vurma hâli* (YUTS 1995:446) formları vardır.

³⁰ Tarama Sözlüğü'nde ayrıca *süs-* kökünden genişyerek meydana geldiği anlaşılan şu kelimeler vardır: *süsülmeک: boynuzla vurulmak, dürtülmeک; süsüşmeک: 2. Hayvanlar birbirini boynuzlamak* (TRS 1983:196).

³¹ Türkçe Sözlük'te kelimenin *süs:-boynuzlu hayvan boynuzuyla vurmak, tos vurmak* şekli mevcuttur. Ancak bu kökten türeyen şekilleri yoktur (TS/II 1988:1361).

³² Kelime Kıpçak Türkçesinde *yatağan: devamlı yatan* anlamında verilmiştir. Ancak bunu hangi canlı için olduğu belirtilmemiştir (KTS 2007:314)

süsgen [süseğen, süsek, süsgün (I), süsken, süsügen] Süsmeye, boynuzlamaya alıştırılmış hayvan. **[süseğen] :** (*Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Mut köyleri-İç.)

yatağan (I) [yatak (V)] 2. Yük taşırken sık sık yatan hayvan. (Kemaliye *Alaşehir - Mn.; -Kr.; *Ermenek-Kn.; -Ada.; Meydan, Navdalı *Mut-İç.)

7. Gelişim Çağları ve Hayvan Yavruları İle İlgili Kelimeler

Ermenek ağızlarında hayvanların gelişim dönemlerini ve hayvan yavrularını ifade eden 20 kelime tespit edilmiştir. Kelimelerden 2'si EUTS'de (*ärkäç, änük/önüg*), 5'i DLT'de (*anaç, çepiş, erkeç, enük, oğul*), 11'i TRS'de (*bortlak, , bülüç [bilüç, pülüç], cücük, cüje, çebiş [çepiş], emlik, enik, erkeç, ferik, kart, oğul, yavısı [yavısı, yavsu, yavşak]*), 11'i de TS'de (*anaç, cücük, çebiç, emlik, erkeç, enik, ferik, kart (I), oğul, piliç, yavısı*) tanıklanmıştır. Bunlardan *boduk (I)/bödük (IV), bülüç/bülle, çebiç/çeliş, yavısı/yavşah* kelimelerinin Ermenek ağızlarında 2'er formu belirlenmiştir. 2 adlandırma *deliyazmış, gart (I)* sadece Ermenek bölgesinde tespit edilmiştir.

anaç (I)-1 [anac-1, anakız -1, anaş (I)-1, aneç (I)-1, 2; aneş (I)] (DS/I 245)	DLT: anaç ³³ (DLT/D 24) TRS:---- TS: anaç (TS/I 66)	yaşlanmış, kümes hayvanı
bidi (IV) [bıdık (I)-1, bidik (I)-2] (DS/II 687)		deve yavrusu
boduk (I) [bocuk (II) -1, bodak-2, bodan (II), bodanak-1, 2; bodar, bode, bodi (I), bodik-1, bodu (IV), boduç (II), boduğ-1, 2; borum, bortlak, bot (III), botan, botlak-1, botuk, bödü (II)-2, bödük (IV), budanak] (DS/II 720)	DLT:---- TRS: bortlak ³⁴ (TRS 37) TS:----	deve yavrusu
bücük (I) [becik (I) -1, bıcı (V)-1, bıcık (III), bıdık (I)-8, bibi (II)-4, bici (VIII)-3, bicik (III)-1, bicük, biçik (III)-1, biçoğ, bocik, böcük (I)-2, bucuk (III), büçik] bücü bücü-1] (DS/II 811)		buzağı
bülüç ³⁵ [bılıç, billa (II), biliç, bilik (II) -3, biliş (II), bula (II), bulada (I)-1, bulla (II)-1, bülle , büllü (I), bülüc, bülüş-1, 2] (DS/II 821)	DLT:---- TRS: bülüç [bilüç, pülüç] (TRS 42) TS: piliç (TS/II 1185)	piliç
cınnat/cinnat (DS/III 924)		piliç
cücük (I) [cakcan (I), cavcuk, cıbık (I), cıcık (VII)-1, cıllak, cıllık (II)-2, cibi (I)-1, cibik (V), cibul, çiçcik, cimete (III), cipik (II), civcar, civce, civcen, civci, civcik (I)-1, 2; cucuk (I), cucul (I), cuga (I), cuku, culle, cuncu, cungu, cüce (I), cücek (I)-2, cücen (III), cücü (I)-1, cüçik, cülle (I), cüllü (II), cülü (II), cülük (I)-1, 3; cüllük (II), cürük (I), cüvcü, çırka, çipçe (II), çırmık (III), çöçe (IV), çuçuk, çucul, çuğu, çücük (II), çüçük (IV), çüçül (III)] (DS/III 1021)	DLT:---- TRS: cücük, cüje (TRS 47) TS: cücük (TS/I 264)	civciv
çebiç ³⁶ (I)-1 [çebiç, cebis, cebiş-1, 3; cemiş (II), cibiş (IV), cibişçe, çebil, cebiş (I)-1; çelic , çemiş (II), cemiş	DLT: çepiş (DLT/D 141) TRS: çebiş [çepiş] (TRS 52)	keçi yavrusu

³³ DLT'de *küçükken büyük bir anlayış gösteren kız; anaçık* (DLT/D 1986:24) anlamında kullanılan kelime bu anlamına ilave olarak Türk lehçelerinde anlam genişlemesine uğrayarak yeni anlamlar kazanmıştır: Türkçe Sözlük'te: 1. Anne gibi *davranan* 2. *Yavru yetiştirecek duruma gelmiş olan hayvan* 3. *Yemiş verecek durumdaki ağaç* 4. *İri, kart* 5. *Kurnaz* 6. *Deneyimli, bilgili* 7. *Başına buyruk* (TS 1988:66). Gagauz Türkçesi Sözlüğü'nde *anaç*: 1. *Anaç* 2. *Damızlık bırakılan dişi hayvan* (GTS 1991:13).

³⁴ Tarama Sözlüğü'nde kelime *deve yavrusu* anlamındadır (TRS 1983:37).

³⁵ Gagauz Türkçesinde *piliç* (GTS 1991:196).

³⁶ Teleüt ağızında *çaap: oğlak, keç yavrusu* (TAS 2000:10); Altay Türkçesinde *çaap: bir yaşındaki karaca, karaca yavrusu* (ATS 1999:68), Karaçay-Malkar Türkçesinde *çemiş: üç yaşındaki dişi keçi* (KMITS 2000:172).

(II), çepiç (I)-1, 2, 3, 4; çepiş (I)-1, 2, 3; çibiş (II), çigleme (V), çileme (II)] (DS/III 1099)	TS: çepiç (TS/I 286)	
deliyazmış (DS/IV 1414)		iki yaşındaki dişi keçi
demirtülek (DS/IV 1418)		iki yaşındaki keklilik
ekti (I)-1 [ehdi (II), ehti (I), ekdi (I)-1, 2; ekte (I), ektioglak] (DS/V 1700)	DLT:---- ³⁷ TRS: ekdi [ekdi, ektü, ikdi, ikdü, ikti, iktü] ³⁸ TS: ekdi-2-4-6	elde beslenen kuzu
emlik ³⁹ (I) (DS/V 1739)	DLT:---- TRS: emlik (TRS 83) TS: (halk.) emlik (TS/I 455)	hayvan yavrusu
enik [elincek (I), encek (I)-1, encik (I), ençek, enek (IX), enig] ⁴⁰ (DS/V 1757)	EUTS: <i>änük/önüg</i> (EUTS 73) DLT: enük (DLT/D 183) TRS: enik [enük] (TRS 83) TS: enik (TS/I 458)	keci ve köpek yavrusu
erkeç (I) [ergeç-1, erkeş-2] ⁴¹ (DS/V 1773)	EUTS: <i>ärkäç</i> (EUTS 74) DLT: erkeç (DLT/D 190) TRS: erkeç [irkeç] (TRS 84) TS: erkeç (TS/I 463)	üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi
ferik ⁴² (I) [firig (I), firik (II)-1] ferik (I) [ferük] (DS/V 1846)	DLT:---- TRS: ferik (TRS 89) TS: ferik (TS/I 495)	piliç
gandak (I) (DS/VI 1910)		ihhtiyar manda
gart ⁴³ (I)-2 (DS/VI 1930)	DLT:---- TRS: kart (TRS 128) TS: kart (I) (TS/II 805)	üç yaşını geçmiş erkek koyun
gezem-2 [geyem, gezdan-3, 4; gezen (I)-2, gezezan -1, gezgecik, gezgeçik, gezin-2, 3; gezine, gezlam, gezyazma-3, gezyazmış-3] (DS/VI 2021)		üç yaşında dişi keçi
oğul (I) (DS/IX 3269)	DLT: <i>oğul</i> ⁴⁴ TRS: oğul [oğil] (TRS 160) TS: oğul (TS/II 1100)	anların baharda çıkardığı yavru
seyis [seyiz] (DS/X 3597)		iki, üç yaşında enenmiş erkek keçi
yavısı [yavşah], yavsak (II), yavsu, yavşak ⁴⁵ (I) yavişak, yavşı, yavşu, yavşuk, yavuşah, yavuşak] (DS/XI 4206)	DLT:---- TRS: yavısı [yavşı, yavsu, yavşak] TS: yavısı (TS/II 1608)	bit yavrusu

anaç (I) [anac-1, anakız-1, anaş (I)-1, aneç (I)-1, 2; aneş (I)] 1. Analışmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan. Koçhisar,Yarışlı

³⁷ DLT'de ekdi: siğir, koyun gibi hayvanların kesildiği yer, mezbaha (DLT/D 1988:173).

³⁸ Kelime Tarama Sözlüğü'nde *tufeyli, asalak, dalkavuk 2. alışkan* anlamındadır (TRS 1983:80).

³⁹ Nahçıvan ağzında emlih: yeni otlayan, aynı zamanda anasını emen kuzu (NAS 2010:29).

⁴⁰ Nahçıvan ağzında *enih-enihlemeh: köpek yavrusu* (NAS 2010:30); Gagauz Türkçesinde *enik* (GTS 1991:90); Tuva Türkçesinde *enik* (TUTS 2003:41); Karaçay-Malkar Türkçesinde *didiv: köpek yavrusu, enik* (KMTS 2000:185). Şor Türkçesinde *ünegeş: köpek yavrusu, enik* (ŞTS 1995:124).

⁴¹ Karaçay-Malkar Türkçesinde *erkeç* (KMTS 2000:194); Kıpçak Türkçesinde *erkeç/irkeç* (KTS 2007:75).

⁴² Nahçıvan ağzında ferih farix: bir aylık dişi civciv (NAS 2010:31).

⁴³ Karaçay-Malkar Türkçesinde *kart: yaşlı, ihhtiyar* (KMTS 2000:246); Gagauz Türkçesinde *kart: 1. Kart, yaşlı, 2. Yaşlı hayvan* (GTS 1991:136); Kıpçak Türkçesinde *kart/kartay:kart, yaşlı* (KTS 2007:129).

⁴⁴ DLT, TRS, KTS, EUTS, YUTS'nde *oğul, evlat* (DLT/D 1986:425; TRS 1983:160; KTS 2007:203; EUTS 1968:138; YUTS 1995:293) anlamında kullanılmıştır.

⁴⁵ Kıpçak Türkçesinde yavısı: 1. Kene, 2. Kene yavrusu; yavşak: bit yavrusu (KTS 2007:315).

*Haymana, *Kızılcahamam-Ank. köyleri; Avşar aşireti, *Pınarbaşı, Mahzemin-Ky.; Kaynarca, *Bor-Nğ.; *Ermenek

bidî (IV) [bıdık (I) -1, bidik (I)-2] Deve yavrusu, bir aylık deve yavrusu. (*Eşme çevresi-Uş.; *Ermenek-Kn.; Uzuncaburç *Silifke, *Anamur-İç.; *Yerkesik -Mğ.)

boduk (I) [bocuk (II) -1, bodak -2, bodan (II), bodanak -1, 2; bodar, bode, bodi (I), bodik-1, bodu (IV), boduç (II), boduğ-1, 2; borum, bortlak, bot (III), botan, botlak-1, botuk, bödü (II)-2, bödük (IV), budanak] 1. Deve yavrusu. [bodu (IV)]: (Aydoğmuş -Isp.; *Ermenek -Kn.; *Kaş -Ant.); [bödük (IV)]: (Uğurlu *Ermenek -Kn.; Dont *Fethiye -Mğ.); 2. Ayı yavrusu. (Hocalar *Sandıklı-Af.; Yassıviran, Uluğbey *Senirkent, *Keçiborlu köyleri -Isp.; Örencik *Yeşilova, Aziziye, Yazıköy-Brd.; *Tavas, *Sarayköy ve köyleri, İğdir *Çivril, *Çal-Dz.; *Arapkir-Ml.; *Avanos-Krş.; -İğdeli *Gemerek-Sv.; Emirler, *Bala, Güdül, Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ank.; Genezin *Avanos-Krş.; *Bünyan-Ky.; -Nş.; *Bor-Nğ.; Alan, Damlapınar *Beyşehir,*Karaman, Uğurlu, *Ermenek-Kn.; Harkastığı *Kadirli, Kürkçüler, Misis, *Kozan-Ada.; *Mut, Sabak, *Silifke-İç.)

bücük (I) [becik (I) -1, bıcı (V)-1, bıcık (III), bıdık (I)-8, bibi (II)-4, bici (VIII)-3, bicik (III)-1, bicük, biçik (III)-1, biçoğ, bocik, böcük (I)-2, bucuk (III), büçik], bücü bücü Buzağı. (Dişli *Bolvadin, Tokuşlar-Af.; Kumdanlı *Yalvaç ve köyleri, Çaltı *Gelendost, Atabey, İlama *Eğridir, Bey *Şarkikaraağaç-Isp.; *Yenişehir -Brs.; *Fatih -Ist.; Kaboğlu-Zn.; *Arapkir -Ml.; Ahur *Etimesgut-Ank.; *Çiçekdağı-Krş.; -Ky.; -Nğ.; Gürnes, Ortaca *Akşehir, Geçit *İlgın, Kireli, Körtler *Karaağaç, Ayaslar *Ermenek, Akçalar *Seydişehir-Kn.; Çavuşköy *Babaeski-Krk.); [bici (VIII) -3]: (-Ks.; Fariske *Ermenek-Kn.), [bücü bücü] 1. Bir yaşında dana. (Mençek *Ermenek -Kn.)

bülüş [bılıç, bılla (II), biliç, bilik (II) -3, biliş (II), bula (II), bulada (I)-1, bulla (II)-1, bülle, büllü (I), bülüş, bülüş-1, 2] 1. Piliç. (Balçıkhisar, Dişli, *Bolvadin-Af.; *Eşme ve köyleri-Uş.; Hisarardı *Yalvaç, Tilgili *Gelendost, Yassıviran *Senirkent, Hamallar *Keçiborlu-Isp.; Çeltik, Navlu *Yeşilova, Devri, Kuşbaba *Bucak, Kozluca, Çeltikçi-Brd.; İğdir, Çıtak *Çivril, Darıveren, Alaettin, Oğuz, Yukarıkaraçay *Acıpayam, Karahisar, Kızılca, Garipköy, Hırka *Tavas, Ortaköy *Çal, *Sarayköy ve köyleri-Dz.; *Bozdoğan-Ay.; Falaka *Bayındır-İz.; Hacıahmet *Düzce-Bo.; Karakuş ve köyleri *Ünye-Or.; Uğurlu, Görmel *Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri,*Anamur-İç.; Süleymaniye *Akseki, Bağyaka, Çavdır, *Finike, Kışla *Elmalı-Ant.; *Bodrum, *Fethiye ve köyleri, *Milas ve köyleri; 2. civciv. (İncesu *Dinar -Af.; Sarıdris, Bağlılı *Eğridir-Isp.; Çerçin-Brd.; Alan, Yendiğin *İlgın, Uğurlu *Ermenek-Kn.; Akşahap *Alanya-Ant.); [bülle]: (Baş-Brd.; Fariske *Ermenek-Kn.; Süleymaniye *Akseki-Ant.)

cinnat [cinnat] Ferik, piliç. (*Ermenek ve köyleri-Kn.); [**cinnat**] (Çukurbağ, Uğurlu *Ermenek-Kn.)

cücük (I) [cakcan (I), cavcuk, cıbık (I), cıcık (VII)-1, cıllak, cıllık (II)-2, cibi (I)-1, cibik (V), cibul, çiğcik, cimete (III), cipik (II), civcar, civce, civcen, civci, civcik (I)-1, 2; cucuk (I), cucul (I), cuga (I), cuku, culle, cuncu, cungu, cüce (I), cücek (I)-2, cücen (III), cücü (I)-1, cüçik, cülle (I), cüllü (II), cülü (II), cülük (I)-1, 3; cüllük (II), cürük (I), cüvcü, cırka, çipçe (II), çırmık (III), çöçe (IV), çuçük, çucul, çuğu, çücük (II), çüçük (IV), çüçül (III)] 1. Kümes

hayvanlarının yavrusu, civciv [cülle (I)]: (Çepni *Gemerek-Sv.; *Ermenek-Kn.; *Gülнар, *Mut ve köyleri-İç.)

çebiş (I) [çebiş, cebis, cebiş-1, 3; cemiş (II), cibiş (IV), cibişçe, çebil, cebiş (I)-1; çeliç, cemiş (II), cemiş (II), çepiç (I)-1, 2, 3, 4; çepiş (I)-1, 2, 3; çibiş (II), çiğleme (V), çileme (II)] 1. Bir yaşındaki keçi yavrusu. (Çapalı, Uluköy, Eber *Dinar, Balçıkhisar-Af.; Çaltı *Gelendost ve köyleri, İlyas *Keçiborlu, Yassıviran *Senirkent, *Eğridir ve köyleri -Isp.; Kavak, Çuvallı *Yeşilova, Yayla *Tefenni-Brd.; *Çal -Dz.; Toygar, Arpaz *Nazilli -Ay.; *Akyazı ve çevresi -Sk.; -Ist.; *Safranbolu -Zn.; Kızılköy *Zile -To.; -Or.; -Tr.; Havsu *Kelkit, Süle-Gm.; Gave, *Ardeşen-Rz.; -Kr.; Keçek *Oltu, *Pasinler-Ezm.; Sasunga *Çayırılı, *Refahiye, Ergan, Cenciğe-Ezc. ve köyleri; *Ağın, Kesirik-El.; -Adı.; Başlamış *Dört Yol-Hat.; Ağrakos *Suşehri -Sv.; *Şereflikoçhisar-Ank.; -Krş.; Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; -Nş.; Bahçeli *Bor ve köyleri -Nğ.; Fariske, Çukurbağ *Ermenek, *Karaman, Alan *Çumra, Kameni, Alibeyhüyüğü, İsmil, Tömek-Kn.; *Mersin, Çaltılı *Mut, *Anamur, Topraklı *Tarsus-İç.; Güzelsu *Akseki, Kışla *Elmalı-Ant.; Köfünye, Larnaka-Kıbrıs); [çebiş (I)-1]: (Karabağ, Dişli *Bolvadin-Af.; *Eşme ve köyleri-Uş.; *Uluborlu, Uluğbey, Yassıviran *Senirkent, Atabey-Isp.; Devri *Bucak ve köyleri, Karamanlı *Tefenni, Ambarcık *Göhlisar, Kozluca, Çeltikçi, Çalış, Arvatlı-Brd.; Kadıköy *Buldan, Bereketli *Tavas, İshaklı, Bulkaz *Çivril, *Çal-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Kemaliye *Alaşehir-Mn.; Demirkapı *Susurluk, Kerem *Burhaniye -Ba.;-Kü.; Bozan, Tokat-Es.; *Kandıra-Kc.; *Akyazı ve çevresi-Sk.; *Osmancık, Buğabağı, Çıkrık *Mecitözü-Çr.; Çilehane *Reşadiye, Çayır *Zile, *Taşova, Kızılköy-To.; Denizli, Beşikdüzü *Vakfikebir-Tr.; Uluşiran *Şiran-Gm.; *Refahiye ve çevresi-Ezc.; -Dy.; -Ml.; *Kilis-Gaz.; *Göksun, Şekeroba-Mr.; *Antakya ve köyleri, Hisarcık *Yayladağı-Hat.; Çöplü, Telin *Gürün, Çepni, İğdeli *Gemerek, Hüyük *Şarkışla, Zara, *Yıldızeli, *Divriği-Sv.; Türkmenaraplısı-Yz.; *Bala, *Beypazarı, *Haymana-Ank.; *Çiçekdağı -Krş.; Avşar aşireti *Pınarbaşı, Kızılviran *İncesu, *Bünyan, *Develi, Hisarcık -Ky.; -Nş.; *Bor ve köyleri-Nğ.; *Ermenek -Kn.; *Seyhan-Ada.; Apdurrahmanlar *Serik-Ant.; *Marmaris, *Bodrum, Çaltılar-Mğ.;-Ed.); [çeliç]: (*Ermenek -Kn.); 2. Bir yaşındaki dişi keçi yavrusu. (*Sarayköy ve köyleri-Dz.; -Sm.; -Gr.; Uluşiran *Şiran -Gm.; Yavuz, Çandarlı *Şavşat, *Yusufeli-Ar.; *Göle, *Posof, *Ardahan-Kr.; Elecik-Ank.; Uğurlu *Ermenek -Kn.; Çiftlik -İç.; *Marmaris -Mğ.)

deliyazmış İki yaşındaki dişi keçi. (*Ermenek -Kn.)

demirtülek 1. İki yaşındaki keklik. (*Eşme Uş.; Kasaba *Kaş-Ant.) **2.** Dört yaşında ve daha yaşlı keklik. (Çonya *Ermenek -Kn.; *Mut köyleri-İç.)

ekti (I) [ehdi (II), ehti (I), ekdi (I)-1, 2; ekte (I), ektioğlak] 1. Anası ölüp de başka bir koyuna alıştırılan ya da elde beslenen kuzu; **[ekdi (I)-2]:** (*Sorgun-Yz.; Çanıllı *Ayaş-Ank.; *Ermenek ve köyleri-Kn.)

emlik (I) Süt emmekte olan insan ya da hayvan yavrusu. (Sofular *Eğridir-Isp.; Çıtak *Çivril-Dz.; Sarıkavak, Tokat-Es.; *Araç-Ks.; Orman *Çarşamba, *Kavak-Sm.; *Merzifon-Ama.; Çayır *Zile-To.; *Nazimiye-Tn.; Aşudu *Darendeml.; Kapıdere *Elbistan, *Afşin ve köyleri, *Göksun, Hartlap-Mr.; *Kilis-Gaz.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya, Hisarcık *Yayladağı-Hat.; Soğukpınar *Kangal, Çepni *Gemerek, *Gürün,

*Divriği-Sv.; Çayırılı *Haymana, Karaköy *Nallıhan, Etimesgut-Ank.; *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Anamur

enik [elincek (I), encek (I)-1, encik (I), ençek, enek (IX), enig] Kedi ve köpek yavrusu; *Doğubeyazıt-Ağ.; *Erciş-Vn.; Harput, *Ağın-El.; Aşudu *Darendede-Ml.; *Besni-Adı.; -Ur.; *Kilis-Gaz.; *Afşin ve köyleri, Önsen, Hartlap, Tombak-Mr.; Hisarcık *Yayladağı, Küçükçaylı, Kuzuculu *Dört Yol, *Antakya-Hat.; Çepni, Karaözü *Gemerek, Telin *Gürün, Vazıldan *Divriği-Sv.; *Boğazlıyan, İncirli-Yz.; Çokveren *Polatlı, *Keskin-Ank.; -Krş.; Erki-let, Zencidere, Hisarcık-Ky.; *Bor-Nğ.; *Sille, *Karaman, Uğurlu *Ermenek, Balı *Ilgın.

erkeç (I) [ergeç-1, erkeş-2] 1. Üç ya da dört yaşlarında olan enenmiş erkek keçi. (Çığır, İncesu *Dinar, Eskiakviran *Emirdağ-Af.; Sücüllü, Örkenez *Yalvaç, Bağlılı *Şarkıkaraağaç Ank.; *Bor-Nğ.; Alan *Çumra, Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı, *Ermenek ve köyleri

ferik (I) [firig (I), firik (II)-1] 1. Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç. Nğ.; *Karaman, *Ermenek, *Ilgın; **ferik (I) [ferük] 2.** Dişi piliç. (Kışla -Zn.; Karabüzey *Araç-Ks.;-Ama. ve köyleri; Şehli-Gr.; *Ermenek -Kn.)

gandak (I) İhtiyar manda. (Sarıkavak-Es.; *Kelkit ve köyleri-Gm.;-Nş.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Anamur -İç.)

gart (I)-2. Üç yaşını geçmiş erkek koyun. (*Ermenek-Kn.)

gezem [geyem, gezdan-3, 4; gezen (I)-2, gezezan -1, gezgecik, gezgeçik, gezin-2, 3; gezine, gezlam, gezyazma-3, gezyazmış-3] 2. Üç yaşında dişi keçi [gezyazmış -3]. (*Ermenek -Kn.)

oğul (I) Arıların baharda çıkardığı yavrular. (İğdecik, Bağlılı *Eğridir-Isp.; Kurna, Çerçin, Çamköy *Göhlisar, Güney *Yeşilova-Brd.; Çöplü *Çivril, Kösten, Dallica *Nazilli-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Demirkapı *Susurluk-Ba.; Fili *Biga-Çkl.; Tokat, Bozan *Sivrihisar-Es.; *Kandıra, *Akyazı-Kc.; -Ks.; *Kurşunlu -Çkr.; *İskilip-Çr.; *Çarşamba-Sm.; *Merzifon, *Taşova köyleri-Ama.; *Artova-To.; Bayadı, Salman *Akkuş-Or.; *Akçaabat, *Maçka ve köyleri-Tr.; Gare *Ardeşen-Rz.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; -Ml. ve çevresi; *Nizip-Gaz.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya-Hat.; Maksutlu *Şarkışla, Hacılyas *Koyulhisar, *Zara-Sv.; Çanıllı *Ayaş-Ank.; Köşker-Krş.; *Pınarbaşı köyleri-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; *Elmalı, *Korkutelü köyleri-Ant.; *Lüleburgaz-Krk.)

seyis [seyiz] İki üç yaşında enenmiş erkek keçi. (-Dz.; *Gelibolu-Çkl.; Akalan *Orhaneli-Brs.; Üçyüyük *Altıntaş, Şaphane *Gediz, Kızılcaören-Kü.; Keskin *Sivrihisar, Tokat, -Es.; -Bo.; Kurt *Küre-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *İskilip, *Alaca-Çr.; Sıralı *Kavak-Sm.; *Merzifon-Ama.; *Niksar, *Zile-To.; *Bayburt-Gm.; -Mr.; Maksutlu *Şarkışla, Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; Gülâbi-Yz.; *Ayaş, Üçem *Balâ, *Beypazarı, Keşanuz-Ank.; *Çiçekdağı-Krş.; Tuzhisar *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek, Göcer-Kn.; Kadıköyü, Misis-Ada.; *Mut, Çiftepınar-İç.; -Ant.)

yavşah, yavşak (I) [yavışak, yavşı, yavşu, yavşuk, yavuşah, yavuşak] Bit yavrusu. (İşaklı *Bolvadin, *Sandıklı-Af.; Kumdanlı *Yalvaç-Isp. ilçe ve köyleri; Çamköy *Göhlisar, *Yeşilova köyleri, Karamanlı *Tefenni-Brd.; İsabey *Çal, Çöplü *Çivril, Darıveren *Acıpayam-Dz.; -İz. ve ilçeleri; Yeniköy-Ba.; Fili *Biga-Çkl.; -Kü.; *Sögüt-Bil.; *Sivrihisar,

Keskin-Es.; *Ereğli-Zn.; *Kandıra-Kc.; *Düzce-Bo.; -Ks. ve çevresi; -Çr.; -Sn.; -Sm.; *Merzifon köyleri-Ama.; *Şebinkarahisar-Gr.; *Perşembe köyleri-Or.; *Erciş -Vn.; Kızılhisar-Gaz.; *Antakya-Hat; Hacılyas *Koyulhisar-Sv.; Kuyumcu-Yz.; *Kızılcahamam-Ank.; *Bünyan-Ky.; -Nğ.; Gürnes *Akşehir, Civler *Ermenek-Kn.; -Ada.; Namrun *Tarsus, *Mersin köyleri-İç.; *Keşan-Ed.)

8. Hayvan Uzuvarı, Uzuvarın Bölümleri ve Özellikleri ile İlgili Kelimeler

Ermenek ağzında hayvan uzuv, uzuv bölümleri ve özelliklerini ifade eden 11 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 1'i EUTS'de (*mingiz / müyüz / müngüz*), 3'ü DLT'de (*bakanak, bakanuk / bakayuk, münüz, kamçı (II)*), 4'ü TRS'de (*bakanak, boynuz, cidav, çav (II) [çavgın (II)]*), 4'ü de TS'de (*bakanak, boynuz, (halk.) cidav (II), çav (II)/çavgın (II)*) tanıklanmıştır.

bakanak ⁴⁶ (I)-1, 2, 5 [baḥanaḥ-1, 2, 3; baḥanak (I)-1, 2, 3, 4; bakınak (I)-1, 2, 3; bıkanak -2] (DS/II 490)	DLT: <i>bakanak</i> ⁴⁷ <i>bakanuk / bakayuk</i> (DLT/D 62) TRS: <i>bakanak</i> (TRS 23) TS: <i>bakanak</i> (TS/I 132)	körelmiş tırnaklar
boynuz (I) ⁴⁸ (DS/II 808)	EUTS: <i>mingiz / müyüz / müngüz</i> (EUTS 130/134) DLT: <i>münüz</i> (DLT/D 417) TRS: <i>boynuz</i> (TRS 37) TR: <i>boynuz</i> (TS/I 216)	boynuz
cidav ⁴⁹ (II) [cıdav (II), cıdavi (II), cıdavı (II), cidago, cıdağı, cıdavi (II) -1, cıdavlıg, cidov (I)] (DS/III 960)	DLT:---- TRS: <i>cidav</i> ⁵⁰ (TRS 45) TS: (halk.) <i>cidav</i> (II) (TS/I 259)	omuzbaşı
çav (I) [çav (I), çavın-1, çavgın (II), çavın (II), çavır (III), çavun (I)] (DS/III 1093)	DLT: <i>kamçı (II)</i> (DLT/D 258) TRS: <i>çav</i> (II) [çavgın (II)] (TRS 51) TS: <i>çav</i> (II), <i>çavgın</i> (II) (TS/I 284)	erkeklik organı
daşlık ⁵¹ (I) [daşdıḥ, daşlanguç, daşlantı (I), daşlıca (I), daşlıg, daşlıḥ] (DS/IV 1377)	DLT:---- TRS:---- TS: <i>taşlık-3</i>	kümes hayvanlarının midesi
didik [didak, dıkdık, dındık (IV), didak (I), didik (I), diktek, dikti, dimdig, dimdik, dimdiy-1, dındık, ditmek (I)] (DS/IV 1481)		gaga
doğ (II)-5 [di (I), dog, dog-1, doğ (III)-1, doğa (I)-1, doğ koyun, doğ kulak, dovı] 1. [→doga-2] (DS/IV 1538)		küçük kulaklı davar
ekmeklik (I) (DS/V 1697)		öküz, manda gibi hayvanların gerdanından sarkan kısım
geyin (I) [geyn] (DS/VI 2016)		dişilik organı
gıcık (II) (DS/VI 2026)		kuyruğu düz, kısa olan ya da hiç olmayan koyun

⁴⁶ Tarama Sözlüğü'nde kelime 1. *Çatal tırnaklı hayvanların tırnakları* 2. *At, deve, siğir gibi hayvanlarda topuk ile taban arasındaki boğum, bakaçılık* (TRS 1983:23); Türkçe Sözlük'te *hık*. geviş getiren hayvanların ayaklarının arkasındaki körelmiş tırnak, kemik çıkıntısı (TS 1988:132).

⁴⁷ DLT/D'de kelime çatal tırnaklıların iki tırnakları arası ve iki tırnakları (DLT/D 1988:62) Eski Uygur Türkçesinde *nal* anlamındadır (EUYTS 1968:30).

⁴⁸ Azerbaycan Türkçesinde *boynuz*; Başkurt Türkçesinde *mögöz*; Kazak Türkçesinde *müyüz*; Kırgız Türkçesinde *müyüz*; Özbek Türkçesinde *şah/mügüz*; Tatar Türkçesinde *mögiz*; Türkmen Türkçesinde *boynuz/şah*; Uygur Türkçesinde *müngüz* (ÇTSL 1991:78-79); Gagauz Türkçesinde *boynuz/buynuz* (GTS 1991:39).

⁴⁹ Gagauz Türkçesinde *cıda/cıdaa: at yalesi* (GTS 1991:47).

⁵⁰ Tarama Sözlüğü'nde kelime hayvanın omuz başında semer ya da eğer vurmasından olan yara (TRS 1983:45)

⁵¹ Kelime Uygur Türkçesinde de *taşlık* biçimindedir (YUTS 1995:393).

bakanak (I) [baħanaħ-1, 2, 3; baħanak (I)-1, 2, 3, 4; bakınak (I)-1, 2, 3; bıkanak-2] 1. Geviş getiren hayvanların körelmiş tırnakları. (Yassıviran *Senirkent, *Eğridir köyleri, Yeşilyurt *Keçiborlu-Isp.; Devri, Ürkütlü *Bucak-Brd.; *Çal-Dz.; Bornova-İz.;Yeniköy, Minnetler-Ba.; *Mustafa Kemal Paşa, Nilüfer-Brs.; Yenice *Emet-Kü.; İkipınar *Mihalıççık, Şücaeettin *Seyitgazi, Tokat-Es.; *Darendede-Ml.; Hisarcık *Yayladağı-Hat.; *Şereflikoçhisar, Çalış *Haymana-Ank.; -Krş.;*Bünyan-Ky.; *Ermenek köyleri-Kn.; 2. Geviş getiren hayvanların tırnaklarının arası. (*Senirkent, *Uluborlu-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; *Çal-Dz.; İkipınar *Mihalıççık, Tokat-Es.; Bayadı-Or.; *Göksun-Mr.; Bey, Uruş-Ank.; *İncesu-Ky.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.); 5. Hayvanların arka bacağı ile karnının birleştiği yerdeki tersine dönen tüyler: Hayvanın bakanağı küçüğürek, pek büyüyecek. (Uğurlu *Ermenek-Kn.)

buynuz (I) 1. Boynuz. (İshaklı *Bolvadin-Af.; Örencik *Yeşilova-Brd.; Darıveren *Acıpayam-Dz.; -Ks.; Nefsiköseli *Görelde-Gr.; Kuzköy *Akkuş-Or.; Taşburun *İğdir-Kr.; -Sv. ve çevresi; Hasanoglu-Ank.; -Ada.; Egiste *Hadım, *Ermenek-Kn.; *Silifke

cidav (II) [cıdav (II), cıdavu (II), cidago, cidağı, cidavı (II)-1, cidavlı, cidov (I)] Omuzbaşı, kürek kemiğinin (insan ve hayvanlarda) üstü. (*Hasankale-Ezm.; *Bor-Nğ.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.

çav (I) [cav (I), çavan-1, çavgın (II), çavın (II), çavır (III), çavun (I)] Hayvanların erkeklik organı. (*Eşme-Uş.; Gelegermi *Yalvaç-Isp.; *Sarayköy, Kösten, Honaz-Dz.;-Ay;-İz.; *Biga -Çkr.; Orhanı *Orhaneli, * İnegöl- Brs.; Alayunt-Kü.; Hortu *Sivrihisar, Bozan, -Es.; *Çatalca-Ist.; Peşman *Daday-Ks.; *Kurşunlu-Çkl.; *Kargı-Çr.; *Vezirköprü-Sm ; -Ama.; -Gr.; Bayburt *Sarıkamış-Kr.; *Refahiye-Ezc.; -Vn .; Kemaliye-Ml.; Lohan, *Kilis-Gaz .; Taşoluk *Göksun-Mr .; Palha * Divriği-Sv.; -Yz .; Gürcü *Kızılcahamam, Solakusağı *Şereflikoçhisar-Ank.; -Krş.; *Bünyan, *İncesu, Pınarbaşı-Ky.; *Akşehir, *Ermenek-Kn.; -Ada .; *Mut-İç.; Çimi *Akseki-Ant.; Çavuşköy *Babaeski-Krk.; Kumbağ, Karacakılavuz-Tk.; Şumnu, Bulgaristan); [**cav (I)**]: (*Edremit-Ba.; Kü.; Gökçeşu-Bo.; *Zile-To.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.; -Ada.; -Ed.; Şumnu, Bulgaristan)

daşlık (I) [daşdıħ, daşlanguç, daşlantı (I), daşlıca (I), daşlığ, daşlıħ] Kümes hayvanlarının midesi, katı, taşlık. (Çıkrık *Mecitözü-Çr.;-Sm.; *Merzifon köyleri-Ama.;-Gaz.; Karaözü *Gemerek-Sv.; İncekum *Silifke,*Mut köyleri-İç.); [**daşlıca (I)**]: (*Ermenek -Kn.)

didik [dıdak, dıkdık, dındık (IV), didak (I), didik (I), diktek, dikti, dimdig, dimdik, dimdiyh-1, dindik, ditmek (I)] Gaga. (İshaklı *Bolvadin, Macıl *Sandıklı-Af.; Yılanlı, Kasımlar, Sofular *Eğridir-Isp.; Kuşbaba *Bucak-Brd.; Dededit, Darıveren *Acıpayam, *Çal-Dz.; Kırcaklı *Nazilli-Ay.; *Tire ve çevresi-İz.; Derbent *Alaşehir-Mn.; *Bigadiç-Brs.; Deretürbeli-Ezc.; Yukarıbademli *Kilis-Gaz.; Büyükaşar *Bala-Ank.; Kaş, Köşker-Krş.; Mastat *Karaman, *Ermenek

doğu (II) [dī (I), dog, doga-1, doğ (III)-1, doğa (I)-1, doğ koyun, doğ kulak, dovı] 1. [→doga-2] 5. Küçük kulaklı davar. (Kaçar aşireti, *Eşme ve çevresi-Uş.; *Eğridir köyleri, *Sütçüler-Isp.; *Çivril köyleri-Dz.; Karageyikli *Mihalıççık-Es.; -Çr.; Akpınar-Or.; Karahoca *Haymana-Ank.; -Krş.; -Ky.; Hatip, Hatunsaray, Sille *Ermenek köyleri-Kn.; Oymaklı

ekmeklik (I) İnek, öküz, manda gibi hayvanların gerdanından sarkan kısım. (Küpesi ,Ezc.; Uğurlu, *Ermenek-Kn.; Kırıklı *Karaisalı-Ada.)

geyin (I) [geyn] Geviş getiren hayvanların dişilik organı. (Başpınar *Tefenni-Brd.; Hacılar, *Eğridir ve köyleri-Isp.; Bozan-Es.; Gökçesu, İğneciler *Mudurnu-Bo.; Peşman *Daday-Ks.; *Kuşunlu-Çkr.; *Ayaş-Ank.;-Nğ.; Gendiğin *Ilgın, Sarıvadi *Ermenek-Kn.; *Kadirli-Ada.; *Anamur-İç.)

gabiş (I) [gabeş (I)] Boynuzsuz keçi. (*Eğridir-Isp.; Kuşbaba *Bucak-Brd.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Uğurlu *Ermenek-Kn.; *Mut

gıcık (II) 5. Kuyruğu düz, kısa olan ya da hiç olmayan koyun; (*Gelendost, *Şarkıkaraağaç-Isp.; Seki *Ödemiş -İz.; İğdecik ve köyleri, Sancaklıboz ve köyleri-Mn.; *Pınarbaşı ve çevresi, *Bünyan-Ky.; Boyalık *Ermenek-Kn.

9. Cinsellikle İlgili Kelimeler

Ermenek ağzında cinsellik ifade eden 7 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 1'er tanesi EUT'de (*sidmāk*) ve DLT'de (*sid-*), 1'i TRS'de (: *güre olmak*; *küremek* [*kürükmek*]), 2'si de TS'de (*halk*) *güre-1*, *siy-*) tanıklanmıştır. *Gızañköpeği* ifadesi sadece Ermenek bölgesinden fişlenmiştir.

badak (II) (DS/II 460)		iyi burulmamış, dişisine yanaşamayan hayvan
çara (I) [çağanak, çağ (VIII), çağnak, car (IX), cara (I)-1-2-3, carnak, cava (I) cera (I), cere (V), çar (I), çer (V), çere] (DS/III 1079)		dişilik organlarından akan sıvı
dalab olmak (I) [dalaba gelmek, dalab etmek (I)-2, dalabılmak (II)-2, dalap olmak-1, dalaplamak, dalapsamak, dalıp olmak] (DS/IV 1334)		dişi hayvan çiftleşmek istemek
gınavlamak (DS/VI 2061)		kediler çiftleşme isteği göstermek
gızañ köpeği (DS/VI 2070)		azgın köpek
güre (I) -1 [güresek] güre olmak (II) [güremek (II)-1] (DS/VI 2234)	DLT:--- TRS: güre olmak; küremek [kürükmek] ⁵² (TRS 104) TS: (<i>halk</i>) <i>güre-1</i> (TS/I 586)	çiftleşmek isteyen kısırak
siygin ⁵³ (II) (DS/X 3651)	EUTS: <i>sidmāk</i> (EUTS 205) DLT: <i>sid</i> - ⁵⁴ (DLT/D 521) TRS:--- TS: <i>siy</i> - ⁵⁵	tohum akıtan teke

badak (II) 1. Tek husyeli hayvan, iyi burulmamış, dişisine yanaşamayan hayvan. (Bayat *Emirdağ -Af.; *Eşme ve çevresi-Uş.; Kozluca *Keçiborlu-Isp.; Gökçeyaka *Yeşilova-Brd.; Satılmış-Mn.; *Sivrihisar, Bozan-Es.; Tepe *Seben-Bo.; Peşman *Daday, Kayı *Tosya-

⁵² Kelime *dişi hayvan erkek istemek* anlamındadır (TRS 1983:151).

⁵³ Yeni Uygur Türkçesinde kelimenin *siygek*, *siygeklilik*, *siyiş*, *siymek* şekilleri vardır (YUTS 1995:356).

⁵⁴ DLT'de kelimenin türemiş şekilleri *sidhit-*: işetmek; *sidhtür-*: işetmek, *siydirmek*; *sidhük*: sidik vardır (DLT/D 1986:521). Kelimenin Karayay-Malkar Türkçesinde *siy-*: işemek; *siydik*: idrar, sidik; *siydür-*: işetmek; *siygek*: çişini tutamama (KMITS 2000:349); Gagauz Türkçesinde *siidik*: idrar; *sidikli*: sidikli (GTS 1991:217); Altay Türkçesinde *siy-*: işemek; *siydik*: sidik (ATS 1999:155) biçimleri vardır.

⁵⁵ *Siy-* kökünden gelen *siygin* kelimesi Türkçe Sözlük'te yoktur (TS/II 1988:1317).

Ks.; Taşkaracalar, *Kurşunlu, Genek, Kalafat-Çkr.; *Gürün, *Kangal-Sv.; Çanlı *Ayaş, Karahoca, Çalış, Çayırılı *Haymana, Pazar *Kızılcahamam, *Beypazarı-Ank.; *Ermenek ve köyleri

çara (I) [çağanak, çağ (VIII), çağnak, car (IX), cara (I)-1-2-3, carnak, cava (I) cera (I), cere (V), çar (I), çer (V), çere] 1. Memeli hayvanların kızgınlık zamanlarında ve doğumları yaklaşınca dişilik organlarından akan sıvı. *Şereflikoçhisar-Ank.; *Pınarbaşı, *Bünyan-Ky.; *Ermenek,*Ereğli; [çağ (VIII)]: (-Bt; -Ur.) 3.Yeni doğan yavrunun ilk pislği. (*Çukurbağ, *Ermenek-Kn.; Boztepe *Serik-Ant.; Meydan *Mut-İç.)

dalab olmak (I) [dalaba gelmek, dalab etmek (I)-2, dalabımak (II)-2, dalap olmak-1, dalaplamak, dalapsamak, dalıp olmak] Dişi hayvan çiftleşmek istemek, erkek istemek. (Çiftlik *Dinar-Af.; *Eğridir köyleri, Yakaköy *Gelendost, Atabey, Tahtacı-Isp.; Yayla *Tefenni, Anbarcık *Göhlhisar-Brd.; Bulkaz *Çivril, Beylerli-Mr.; Çepni *Gemerek, Soğukpınar *Kangal, Tekerahma, Karadoruk *Gürün, Tutmaç, Hacılıyas *Koyulhisar-Sv.; -Nğ.; *Ermenek, *Karaman

gırvanlamak Kediler çiftleşme isteği göstermek. (Çığrı *Dinar-Af.; Tokat-Es.; -Çr.; Karkıncık *Artova-To.; Denizli, Beşikdüzü *Vakıkebir-Tr.; Erkinis *Yusufeli-Ar.; *Ağın, *Keban-El,*Arapkir -Ml.; *Nizip-Gaz.; Hacılıyas, *Koyulhisar, Palha *Divriği-Sv.; -Krs.)*Bor-Nğ.; *Karaman, Ermenek -Kn.

gızañköpeği Azgın köpek. (*Ermenek-Kn.)

güre (I) [güresek], güre olmak (II) [güremek (II)-1] 1. Çiftleşmek isteyen kısarak, dişi eşek. (*Şarkikaraağaç,*Gelendost-Isp.; Dadıç-Bo.; *İskilip-Çr.; Çoran -Ama.; Sulusaray-To.)*Gemerek-Sv.; Demirli *Çiçekdağ, *Kaman-Krs.; -Ky.; Salkuma, *Pınarbaşı, *Bünyan-Ky.; *Bor-Nğ.; Haşhaşı *Bozkır, *Ereğli, *Zile, Gargara *Ermenek-Kn.; **güre olmak (II) [güremek (II)-1]** At ve eşek çiftleşmek istemek. (Ömerhacılı *Kaman-Krs.; *Ermenek-Kn.; Karadirlik *Tarsus-İç.)

siygin (II) Koç katımı döneminde sidik ve tohum akıtan teke. (*Ermenek-Kn.; *Mut ve köyleri, Civanyaylağı-İç.)

10. Hayvanlarda Doğum ve Hamilelikle İlgili Kelimeler

Ermenek ağzında hayvanların cinsine göre doğum ve hamilelikle ilgili 9 kelime belirlenmiştir. Bunlardan 1'i EUTS'de (*änüklämäk*, 6'sı DLT'de (*buzagula-*, *töle-*, *enükle-*, *kulnaçı*, *kulnamaç*, *tüge*), 7'si TRS'nde (*buzalamak*, *botlacı*, *döl dök-*, *enikle-*, *kunlacı* [*kunnacı*], *kunlamak*, *düge*), 4'ü TS'de (*buzayılamak*, *döl ver-*, *enikle-*, *düve*) tanıklanmıştır.

burakmak (I) [burakmak, burantalamak] (DS/II 668)		yavrusunu düşürmek
bızlamak ⁵⁶ (I) [bızağlamak, bızalamak, bızılalmak (I), bızılmak, bızılmak, buzağlamak, buzalamak , buzamak, buzlamak, buzulamak] ⁵⁷ (DS/II 676)	DLT: <i>buzagula-</i> (DLT/D 122) TRS ⁵⁸ : <i>buzalamak</i> (TRS 42) TS: <i>buzayılamak</i> (TS/I 235)	ineğin doğması

⁵⁶ *Buzayıla-* kelimesinin çeşitli formları Türk lehçelerinde de vardır. Yeni Uygur Türkçesinde *mozayılamak* (YUTS 1995:276); Gagauz Türkçesinde *buzalamaa* (GTS 1991:44)

⁵⁷ Buzağı kökünden türeyen kelimenin isim hâli Derleme Sözlüğü'nde Ermenek çevresinden derlenen kelimeler içinde yoktur. Buzağı kelimesinin türemiş şekilleri ve değişik formlarının kullanılıyor olması buzağı kelimesinin Ermenek'te kullanılmadığı anlamına gelmez. Buzağı

buzalacı [biğaz, bızağlı-2, bızalacı, bızılacı, bızlacı, boğaz (III), buzalaçı, buzaleci, buzlacı, buzulacı] Gebe inek, manda, gebe hayvan. (-Nğ.; Şehli, Akkışla *Develi, Kızılhisar *Pınarbaşı-Ky.; *Ermenek köyleri

döl dökmek 1. İlkbaharda hayvanlar yavrulemek. (*Kuşunlu-Çkr.; *Göle, *Ardahan, *Posof ve çevresi-Kr.; *Afşin-Mr.; Bürüngüz *Bünyan-Ky.; *Ermenek-Kn.)

eniklemek Kedi ya da köpek doğurmak. (Karamanlı *Tefenni-Brd.; Kösten, Honaz-Dz.; *Düzce-Bo.; *Merzifon, -Ama.; -Kr. ve köyleri; -Gaz.; *Antakya-Hat; Çamova *Divriği-Sv.; *Ermenek-Kn.; İncekum *Silifke-İç.)

gunnacı [gumlacı, gunlayıcı, gunnayıcı, guzlacı] Gebe hayvan. (Çığırı *Dinar-Af.; *Senirkent-Isp.; Kuşbaba *Bucak-Brd.; Tokat, Bozan-Es.; Saray-Çkr.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; *Arapkir-Ml.; Bertiz-Mr.; Çamova *Divriği, *Zara-Sv.; Demirtaş, Çanlı *Ayaş-Ank.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn

gunnamak [goluñlamak, gulunlamak, guluntamak, gumlamak, gumramak, gunlamak, guzlamak] 1. At, eşek vb. hayvanlar doğurmak. (Yassıören *Senirkent, *Uluborlu, Bağlı *Şarkikaraağaç-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; İshaklı *Çivril-Dz.; -Çkl.; *Yenişehir-Brs.; *Sivrihisar-Es.; Karaağaç-Bo.; *Taşköprü-Ks.; Feriköy-Ist.; -Ks.; *Merzifon-Ama.; Haşhaşu-Ezc.; *Keban, Hozakpur *Ağın-El.; Hacıilyas *Koyulhisar, *Gürün-Sv.; Çanlı *Ayaş, Hasanoğlu, Kıbrisköyü-Ank.; Bahçeli, *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.

güde Yavruylayacak, gebe inek. (-Ba.; *Ermenek-Kn.)

11. Hayvan Ölümü İle İlgili Kelimeler

Hayvanların ölümü ile ilgili Ermenek bölgesinden 1 kelime (*çelemek (I)-1-2-3 [çelemek (I), cerlemek, cerlemek (I), çellemek (I), çerlemek (I)-1, 2; çerlenmek-2-3]*) derlenmiştir. TRS ve TS yer almayan *çeler-* kelimesi DLT'de *çerlen-* şeklinde tanımlanmıştır.

çelemek (I)-1-2-3 [çelemek (I), cerlemek, cerlemek (I), çellemek (I), çerlemek (I)-1, 2; çerlenmek-2-3] ⁶⁸ (DS/III 1121)	DLT ⁶⁹ : <i>çerlen-</i> (DLT/D 142) TRS: ---- TS: ----
--	---

çelemek (I) [çelemek (I), cerlemek, cerlemek (I), çellemek (I), çerlemek (I)-1, 2; çerlenmek-2-3] 1. Hayvan, zehirli ot yiyerek ölmek. (*Alaşehir-Mn.; Alayunt-Kü.; *Sivrihisar, Tokat, Bozan-Es.; Kurugöl-Nş.; *Bor-Nğ.; *Ermenek, *Hadım-Kn.; Sultanhanı, Aksaray, Güzelsu, *Akseki-Ant.); **[çerlenmek]: 2.** Hayvan fazla yağlanarak ölmek. (Yılanlı *Eğridir -Isp.; Çerçin-Brd.; *Sivrihisar-Es.; *Ermenek-Kn.; *Anamur-İç.; Çiçekli-Mğ.) **3.** Hayvanlar ansızın ölmek. (*Eşme ve çevresi-Uş.; *Kula-Mn.; -Kü.; Aydınlı Göge Bakan aşireti *Pınarbaşı, Hamurcu *İncesu-Ky.; Çukurbağ *Ermenek-Kn.

12. Hayvanlara Seslenme İle İlgili Kelimeler⁷⁰

⁶⁸ Tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde de *çer* kökünden geliştiği anlaşılan kelimeler vardır: Kıpçak Türkçesinde *çerlen-*: *ağırmak*, (*göz çipillenmek*) (KTS 2007:48); Altay Türkçesinde *çerbey-* 1: (*karn için şişmek*) (ALT 1999:71); Nahçıvan ağzında *çer:* *şaşı* (NAS 2010:17); Karacay-Malkar Türkçesinde *çetne-*: *ağırmak*, *sızlamak* (KMTS 2000:172).

⁶⁹ *Çer (I): vücudun ağırlığını bildiren bir kelime* (DLT/D 1986:141) kelimenin DLT'de başka genişlemiş şekilleri de vardır: *çerlet-*: *ağırlık vermek* (DLT 1986:142); *çertil-*: *ölmek, yok olmak* (DLT 1986:143).

⁷⁰ DLT tarihî lehçeler içinde hayvanlara seslenme ile ilgili bize en geniz bilgi veren eserdir. Hayvanlara seslenme ile ilgili söz varlığı şöyledir: *çık çık: oğlağı çağırmaq ve gütmek için kullanılan bir söz* (DLT/D 1986:152); *çılık çılık: oğlağı çağırmaq için kullanılan bir söz* (DLT/D 1986:153);

Hayvanlara seslenme ile ilgili Ermenek bölgesinden 8 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan hiçbirisi DLT, TRS ve TS'de tanıklanmamıştır. *aş (III)* ve *çitilemek (IV)* sadece Ermenek'ten derlenmiştir.

aş (III) (DS/I 349)		öküzlere sesleniş şekli
bici bici (II) [bıcı bıcı (II), bıcık bıcık, bıçı bıçı, bicik bicik (I), biç biç, biçi biçi, biçik biçik (II), biji biji, bijo bijo, bücük bücük, bücü (II), bücü bücü-2 , bücük bücük, büş büş] (DS/II 680)		hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi
bidi bidi (II)-1 [bıdı bıdı-3] (DS/II 687)		deve yavrusunu çağırma ünlemi
bisi bisi (DS/II 704)		kedi çağırma ünlemi
çitilemek (IV) (DS/III 1243)		keçiyi çit çit diyerek yürütmek
dah, dâh (I) [daha (I), dâhdâh (I)-2, dahey] (DS/IV 1326)		at, eşek ve başka hayvanları yürütme
dast (DS/IV 1374)		at, eşek, katar vb. hayvanları kovalama, yürütme ünlemi
düğüş düğüş [dügüş düğüş] (DS/IV 1626)		inek, öküz vb. hayvanları çağırma ünlemi

aş (III) Çift sürerken öküzlere sesleniş şekli. (Uğurlu *Ermenek -Kn.)

bici bici (II) [bıcı bıcı (II), bıcık bıcık, bıçı bıçı, bicik bicik (I), biç biç, biçi biçi, biçik biçik (II), biji biji, bijo bijo, bücük bücük, bücü (II), bücü bücü-2, bücük bücük, büş büş] Hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi [bücü bücü -2]: (Çukurbağ *Ermenek-Kn.); [büş büş]: (*Ermenek köyleri-Kn.)

bidi bidi (II)-1 [bıdı bıdı-3] 1. Deveyi, deve yavrusunu çağırma ünlemi. (Falaka *Bayındır-İz.; Uğurlu, *Ermenek, Karahisar-Kn.)

bisi bisi Kedi çağırma ünlemi. (Süçüllü *Yalvaç, *Yeşilova-Brd.; Alâettin *Acıpayam, Kösten *Honaz, İsabey *Çal-Dz.; Ulucak *Menemen-İz.; *Çarşamba-Sm.; Mençek *Ermenek-Kn.)

çitilemek (IV) Keçiyi çit çit diyerek yürütmek. (*Ermenek-Kn.)

dah, dâh (I)[dâha (I), dâhdâh (I)-2, dahey] 1. At, eşek ve başka hayvanları yürütme, kovalama ünlemi-Ank.; *Bünyan-Ky.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek köyleri-Kn.; Kışla

dast At, eşek, katar vb. hayvanları kovalama, yürütme ünlemi. (*Ermenek-Kn.)

düğüş düğüş [dügüş düğüş] İnek, öküz vb. hayvanları çağırma ünlemi. (Kızılviran *İncesu-Ky.; *Ermenek köyleri, Balkandak

13. Hayvanların Çıkardığı Seslerle İlgili Kelimeler

çök çök: deveyi çöktürmek için kullanılan bir söz (DLT/D 1986:158); *çuh çuh:* atı yürütmek için kullanılan bir söz (DLT/D 1986:159); *heç heç:* atları gayretlendirmek için kullanılan söz (DLT/D 1986:212); *hoç hoç:* keçileri gayretlendirmek için kullanılan söz (DLT/D 1986:212); *kâh kâh:* köpeği çağırma için kullanılan bir söz (DLT/D 1986:251); *kunh kunh / kuru kuru / kurh kurh:* tay çağırma için kullanılan bir söz (DLT/D 1986:381-382); *op op:* eşeğin ayağı kayınca söylenen bir söz (DLT/D 1986:440); *tah tah:* doğanı çağırma sözü (DLT/D 1986:562); *tuşu tuşu:* eşeği durdurma için söylenen söz (DLT/D 1986: 661); *tükü түkü:* eniği çağırma için kullanılan söz (DLT/D 1986:669); *uş uş:* öküzü sulamak için söylenen söz (DLT/D 1986:701); *zak zak:* koçları toslaşmak için söz (DLT/D 1986:828).

Hayvanların çıkardıkları seslerle ilgili Ermenek bölgesinden 8 kelime tespit edilmiştir. Bunlardan 1'i EUTS'nde (*müngrämäk / möngrämäk*), 3'ü DLT'de (*añlamak, bele-, ür-*), 4'ü TRS'de (*añra- [añran-, iñra-, iñran-]*, *bozlamak, çenilemek [çenilemek], megre-*), 4'ü TS'de (*anırmak, bozlamak, mele-, ürü-*) tanımlanmıştır.

angıramak [angırdamaḥ, angırmak, angurmak, añırmak-1 , ankırmaḥ, akırmak]: [añırmak-1] ⁷¹ (DS/I 266)	DLT ⁷² : <i>añlamak</i> (DLT/D 26) TRS ⁷³ : <i>añra- [añran-, iñra-, iñran-]</i> ⁷⁴ (TRS 10) TS: <i>anırmak</i> (TS/I 70)	eşek bağırarak, anırmak
beğirmek [bēarmek, begirmek , beğermek-1, beğürmek, beñirmek, bērmek (II), boğürmek-1, boğormek, böğirmek, böğürmek , böğlemek, böğürmek, böürdemeğ, böürdlemek, büğürmek, bürmek] (DS/II 597)		hayvan bağırarak, melemek
bozulamak [bozlamak (I)] ⁷⁵ (DS/II 752)	DLT: ---- TRS: <i>bozlamak</i> (TRS 38) TS: <i>bozlamak</i> (TS/I 218)	deve acı acı bağırarak
çenilemek , çenilemek (I) [çayuklamak, cenilemek, çankurmak, çengildemek (I), çengilemek (I), çenğlemek, çenkürmek (I), çenlemek, çenülemek] ⁷⁶ (DS/III 1138)	DLT:---- TRS: <i>çenilemek [çenilemek]</i> (TRS 52) TS:----	havlama, haykırmak
hafkırmak [hafkırmak (II), haflamak (II)] (DS/VII 2251)		havlama
müleme [mürleme] ⁷⁷ (DS/IX 3228)	EUTS: <i>müngrämäk / möngrämäk</i> (EUTS 134) DLT: <i>bele-</i> (DLT/D 81) TRS ⁷⁸ : <i>megre-</i> (TRS 153) TS: <i>mele-</i> (TS/II 1003)	öküz, inek ve davarın bağırması
pavkırmak (I)-5 [pavfurmak, pavkırmak, pavlamak, penkürmek, pevkirmek , pevlemek] (DS/IX 3414)		uluma, ürümek
ürmek (I) [üremek (II)] ⁷⁹ (DS/XI 4070)	DLT: <i>ür-</i> ⁸⁰ (DLT/D 714) TRS:---- TS: <i>ürü-</i> (TS/II 1537)	havlama

angıramak [angırdamaḥ, angırmak, angurmak, añırmak-1, ankırmaḥ, akırmak]: [añırmak-1] Eşek bağırarak, anırmak (*Şarki Karaağaç, Aydoğmuş *Keçiborlu-Isp.; Garipköy *Tavas, İshaklı *Çivril, Bekilli *Çal-Dz.; *Bayındır köyleri-İz.; Yenice *Emet-

⁷¹ Kelime Türk lehçelerinde de mevcuttur: Gagauz Türkçesinde *anırmak*: 1. *Anırmak* 2. *Avazı çıktığı kadar bağırıp çağırarak (mec.)*; *anırmak: anırma; gürültü etme* (GTS 1991:14); Kıpçak Türkçesinde *anra-*: haykırmak (KTS 2007:9).

⁷² DLT hayvanların çıkardığı seslerle ilgili önemli kelime hazinesine sahiptir: *buç buç: kuşun ötmesi* (DLT/D 1986:109); *kağ kuğ/kañ: kazın çıkardığı ses* (DLT/D 1986:250); *muıyav-: miıyavlamak* (DLT/D 1986:416);

⁷³ Tarama Sözlüğü'nde *anırm-* fiilinden türeyen *añırgan: haykıran, kükreken* kelimesi de mevcuttur (TRS 1983:10)

⁷⁴ Kelime Tarama Sözlüğü'nde homurtulu ses çıkarmak, haykırmak, kükreken anlamlarındadır (TRS 1983:10)

⁷⁵ Kelime Türk lehçelerinde: Kıpçak Türkçesinde *bozla-*: kükreken (KTS 2007:35); Yeni Uygur Türkçesinde *bozlamak: bağırarak, hıçkırmak; ızdıraplı hüzünlü ses* (YUTS 1995:50).

⁷⁶ Kelime Kıpçak Türkçesinde *çenle-* formunda kullanılmıştır (KTS 2007:48).

⁷⁷ Kelime Türk lehçelerinde: Teleüt ağzında *möörö-* (TAS 2000:73); Altay Türkçesinde *möörö-* (ATS 1999:136); Karaçay-Malkar Türkçesinde *möngürde-* (KMTS 2000:301); Kıpçak Türkçesinde *mele- / mula-* (KTS 2007:180/187); Karaçay-Malkar Türkçesinde *möñürde-* (KMTS 2000:458); Şor Türkçesinde *mükte-* (ŞTS 1995:64);

⁷⁸ Tarama Sözlüğü'nde kelimenin *megre-*: *meleşmek; melegen: çok meleyen* biçimleri de vardır (TRS 1983:153)

⁷⁹ Kelime Türk lehçelerinden Kıpçak, Altay, Teleüt, Karaçay-Malkar; Hakas Türkçesinde *ür-* (I): *havlama; ür-* (II): *üfleme* (KTS 2007:298; ATS 1999:197; TAS 2000:127; KMTS 2000:423; HTS 2005:549); Tuva Türkçesinde *ürüleer: gürültü etmek* (TUTS 2003:115)

⁸⁰ DLT'de kelimenin *üfleme* anlamı da vardır (DLT/D 1986: 714). Tarama Sözlüğü'nde kelimenin *üfleme, üfürmek* anlamı verilmiştir.

Kü.; *Merzifon ve köyleri-Ama.; -Çr.; *Artova, *Zile Hayati *Erbaa, Kekün *Niksar-To., Nefsiköseli *Görelle-Gr.;-Tr. ilçe ve köyleri; *Kilis-Gaz.; *Antakya-Hat.; -Nğ.; *Ermenek-Kn.

beğirmek [bêarmek, begirmek, beğermek-1, beğürmek, beñirmek, bêrmek (II), bogürmek-1, boğormek, böğirmek, böğürmek, böğlemek, böğrümek, börüldemeğ, börüldemek, büğürmek, bürmek] Hayvan bağırarak, melemek, acı acı ses vermek [begirmek]: Eğridir-Isp.; Kargı-Ks.; *Boyabat-Sn.; *Ermenek; [böğürmek]: (*Keçiborlu-Isp.; *Edremit-Ba.; -Sm.; Kozan *Geyve-Kc.; *Arapkir -Ml.; *Ermenek-Kn.

bozulamak [bozlamak (I)] 1. Deve acı acı bağırarak . (İncesu *Dinar-Af.; *Eşme ve çevresi-Uş.; Tokat-Es.; İçerenköy-Ist.; Kuzayca,*Sorgun-Yz.; *Bor-Nğ.; Sarıverdi *Ermenek.

çeñilemek, çenilemek (I) [cayuklamak, cenilemek, çankurmak, çengildemek (I), çengilemek (I), çeñlemek, çenkürmek (I), çenlemek, çenülemek] Köpek can acısından havlamak, haykırmak. (İncesu *Dinar-Af.; Bozan, Tokat-Es.; *Kandıra-Kc.; -Çr.; *Merzifon-Ama.; *Zile-To.; -Gaz.; *Afşin, *Elbistan-Mr.; -Sv.; *Boğazlayan-Yz.; *Şereflikoçhisar, Çayırılı *Haymana-Ank.; -Krş.; -Nş.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn

hafkurmak [hafkırmak (II), haflamak (II)] Havlamak; [haflamak (II)]: (Fariske *Ermenek-Kn.)

müleme [mürleme] Öküz, inek ve davarın bağırması, böğürme. (Taşbaşı *Bozkır, Balkandak *Beyşehir-Kn., *Mersin köyleri-İç.) **[mürleme]:** (*Ermenek-Kn.; *Mut köyleri-İç.)

pavkırmak (I) [pavfurmak, pavkurmak, pavlamak, penkürmek, pevkirmek, pevlemek] 5. Ulumak, ürümek (kurt, çakal, tilki, köpek vb. hayvanlar). (Çığırı *Dinar-Af.; İğdecik-Isp.; Kozluca-Brd.; Yukarıseyit *Çal-Dz.; Sürez *Bozdoğan-Ay.; Yağbastı *Kula-Mn.; Yahşeli *Bayramiç, *Ezine-Çkl.; Tokat-Es.; *Çarşamba-Sm.; *Hadım Balkandak *Beyşehir, *Ermenek-Kn.; Neşidiye *Ceyhan, *Saimbeyli-Ada.; Anaypazarı *Gülнар, *Mut köyleri, *İskenderun-İç.; -Ant.; *Milâs, Bozburun, *Bodrum-Mğ.) **[pavlamak]:** (Eymir *Bozdoğan- Ay.; -Ada.) **[pevkirmek]:** (Kozacı *Tefenni -Brd.; Işıklı *Çivril, Kaklık, Honaz-Dz.; *Alaşehir-Mn.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; *Ermenek-Kn.; Yavru *Kaş-Ant.)

ürmek (I) [üremek (II)] 1. Havlamak. (*Atabey-Isp.; Salda, Kavak *Yeşilova-Brd.; İsabey, Yukarı Seyit *Çal, Homa *Çivril, Alâattin *Acıpayam, Honaz-Dz.; *Alaşehir-Mn.; *Söğüt-Bil.; *Sivrihisar, Tokat, Bozan-Es.;-Çkr. ilçe ve köyleri; Halâs *Gümüşhacıköy, *Merzifon, *Taşova-Ama.; Uzunisa-Or.; -Gm.; Lârhan *Maçka-Tr.; -Ağ.; -Ezm.; Cenciğ-ezc.; *Ahlat-Bt.; *Varto-Mş.; *Ağın-El.; *Arapkir-Ml.; *Afşin-Mr.; *Güdül, Hasanoglan, Çanılı *Ayaş-Ank.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri-Hat.; -Sv. ilçe ve köyleri; Ömerhacılı *Kaman-Krş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Karaisalı-Ada.; *Mut, *Mersin-İç.; Abdurrahmanlar *Serik-Ant.; *Ula, *Marmaris-Mğ.; Lefkoşe-Kıbrıs) **[üremek (II)]:** (*Düzce -Bo.; *Osmancık-Çkr.; *Marmaris-Mğ.)

14. Hayvanların İşaretlenmesiyle İlgili Kelimeler

Hayvanlara vurulan işaretlerle ilgili Ermenek bölgesinden 1 kelime (*enemek (I) [eneş-türmek, enlemek (I), ennemek, en vurmak, işnemek]*) tespit edilmiştir. DLT'de *éne-* şeklin- de tanımlanan kelime TRS ve TS'de yoktur.

enemek (I) [eneştürmek, enlemek (I), ennemek , en vurmak, işnemek] ⁸¹ (DS/V 1750)	DLT: <i>éne-</i> (DLT/D 182) TRS:---- TS:----	kulaklarını kesmek ya da boynuzunu kertmek
---	---	--

enemek (I) [eneştürmek, enlemek (I), ennemek, en vurmak, işnemek] Hayvan- lara işaret koymak amacıyla kulaklarını kesmek ya da boynuzunu kertmek; [**ennemek (I)**]: (Çıgırı *Dinar-Af.; Uluğbey *Senirkent, Kumdanlı *Yalvaç-Isp.;-Brd.; Sürez *Bozdoğan- Ay.; Bağlıca *Ardanuç-Ar.; *Refahiye ve çevresi-Ezc.; Köprüköy *Keskin-Ank.; *Ermenek- Kn.; Eldirek, Dont *Fethiye -Mğ.); [**işnemek**] (Mulumu *Ermenek -Kn.)

15. Hayvanların Dinlendiği-Çeşitli Eylemlerini Gerçekleştirdiği Yerlerle İlgili Kelimeler

Hayvanların dinlendiği ve çeşitli hareketlerini yerine getirdiği yerlerle ilgili Ermenek bölgesinden 4 kelime belirlenmiştir. Bunlardan 1'i DLT'de (*tünek*), 3'ü TRS'de (*ağnaç, dünek, egrek-2*), 1'i de TS'de (*tünek*) tanımlanmıştır.

ağnak (I)-1, anlak, aňlak (I) [ának, anlık-2, annak (I) - 3] (DS/I 105)	DLT: ---- TRS: ağnaç (TRS 4) TS: ----	at, eşek gibi hayvanların debelendikleri yer
dünek (II)-2-3 [düneklik] (DS/IV 1631)	DLT: <i>tünek</i> ⁸² (DLT/D 671) TRS: dünek (TRS 75) TS: tünek (TS/II 1503)	kümes
eyrek (I) [egrek, eğrek (I)-1, eğrik (I)] (DS/V 1825)	DLT: ---- TRS:egrek-2 (TRS 78) TS: ----	hayvanların dinlendikleri yer
kuzluk (I) (DS/VIII 3022)		küçük ağıl

ağnak (I), anlak, aňlak (I) [ának, anlık-2, annak (I)-3] 1. At, eşek gibi hayvanların debelendikleri tozlu, topraklı yer. (Banus *Eğridir-Ank.; *Bünyan-Ky.; Çukurkuyu, Bahçe- li, *Bor-Nğ.; Çukurbağ, Uğurlu *Ermenek; [**anlak, aňlak (I)**] 1. At, eşek, tavuk, keklilik gibi hayvanların yatıp yuvarlandıkları tozlu yer. (*Eşme-Uş.; *Eğridir çevresi-Isp.; *Ermenek ve köyleri

dünek (II)-2-3 [düneklik] 1. Kümes. (İlyas *Keçiborlu-Isp.; Kalkan-Kü.; *Develi-Ky.; Yalılıyüyük *Bozkır-Kn.; *Anamur-İç.) **2.** Tünek. (*Dinar, İshaklı *Bolvadin-Af.; *Eşme çev- resisi-Uş.; Kasımlar *Eğridir, Yassıviran *Senirkent, Sücüllü *Yalvaç-Isp.; Anbarcık,

⁸¹ Kelime Tarama Sözlüğü'nde ve Türkçe Güncel Sözlük'te *enemek*: *hayvanı işdiş etmek* anlamında kullanılmıştır (TRS 1983:83; TS/I 1988:457). Diğer Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde *en (I)*, Nağvan ağızlarında *en*, Karaçay-Malkar Türkçesinde, *en (II)*: *hayvanın kulağına konan işaret* anlamındadır (YUTS 1995:113); NAS 2010:28); KMTS 2000:192).

⁸² Kelime DLT'de *hapishane, zindan* (DLT/D 1986:670); Tarama Sözlüğü'nde *tünek*, *in* (TRS 1983:75); Türkçe Sözlük'te *Kuş, tavuk, horozun üzerinde tünedikleri dal veya sırım* anlamlarında kullanılmıştır. Diğer Türk lehçelerinde durum şöyledir: Altay Türkçesinde *tünek* (ATS 1999:189); Teleüt ağzında *tülü* (TAS 2000:121); Yeni Uygur Türkçesinde *tünek* (YUTS 1995:430); Hakas Türkçesinde *tünek* (HTS 2005:533); Şor Türkçesinde *tünek* (ŞTS 1995:119).

*Göhlisar, Kuşbaba *Bucak-Brd.; *Sarayköy köyleri, *Çal-Dz.; Hamzabali *Nazilli, Eymir *Bozdoğan-Ay.; Yeniköy-Ba.; Tokat-Es.; *Kurşunlu, -Çkr.; Zana-Ama.; Vavru, *Zile-To.; *Refahiye çevresi-Ezc.; Aşudu *Darende-Ml.;-Mr.; *Koyulhisar, *Kangal köyleri-Sv.; Çanlı *Ayaş-Ank.; *Boğazlıyan-Yz.; Köşker-Krş.; Avşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı-Ky.; Adiller, *Ermenek; 3. Kekliklerin toplu olarak bulunduğu yer. (*Ermenek-Kn.)

eyrek (I) [egrek, eğrek (I)-1, eğrik (I)] 1. Hayvanların yazın öğlen sıcağında toplanıp dinlendikleri yer; **[eğrik (I)]:** (Yılanlı *Eğridir-Isp.; Başpınar *Tefenni-Brd.; *Seydişehir, Karaviran *Bozkır, Avdan *Ilgın, Uğurlu *Ermenek-Kn.)

kuzluk (I) Kuzu ve oğlak barındırılan küçük ağıl. (Sofular *Eğridir-Isp.; Çamköy *Göhlisar-Sv.; *Tire-İz.; *Ayancık-Sn.; *Ermenek-Kn.; Mansurlu, Başlamış, Köreken *Kozan-Ada.; *Tarsus, *Anamur-İç.; *Alanya-Ant.)

16. Hayvanların Hareketleri İle İlgili Kelimeler

Hayvanların yaptıkları hareketleri ifade eden Ermenek bölgesinden 8 kelime belirlenmiştir. Bunlardan 1'i EUTS'de (*ağnamağ / ağınamağ*), 2'si DLT'de (*ağna-*, *tüne-*), 4'ü TRS'de (*ağna-*, *taşırğamağ / taşırkamağ*, *düne-*, *ıhar-*), 3'ü TS'de (*ağna-*, *tüne-*, *ıhtır-*) tanımlanmıştır. *ağna-* eylemi Türk lehçelerinde aynı kelime ve formları ile karşılık bulmuştur: Kıpçak Türkçesinde *ağna-* (I): *yere yatıp debelenmek*; Hakas Türkçesinde *ağlan-*: *ağnamak*, *toprakta yuvarlanmak*; *ağnamağ/ağnamax*: *eşeğin yerde sırt üstü yuvarlanması*; Yeni Uygur Türkçesinde *ağnimak*: *ağnamak*; *ağnatmak*; *ağnatmak*. *gıraşmak [gıraştırmak]* sadece Ermenek bölgesinden fişlenmiştir.

açık eşkin [accık eşkin] (DS/I 59)		atın sık ve çevik adımlarla yürüyüşü
ağnamak (I) [ağnanmak (I)-1, analamak, anamağ, anamak, anamak (I)-1, 2; ananmak, andırmak (II), angalamak, angalanmak-1, anglamak, anğnanmak, anlamak (I), anlanmak , añlanmak (I), anmak (III), annamak (I), annandırmak (I), annamak-1, anramak (II), anranmak] ⁸³ (DS/I 106)	<i>EUYS: ağnamağ / ağınamağ</i> EUTS 7) <i>DLT: ağna-</i> (DLT/D 11) <i>TRS: ağna-</i> (TRS 4) <i>TS: ağna-</i> (TS/I 28)	hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak
daşırğamak [daşırğamağ, daşırkamağ] (DS/IV 1376)	<i>DLT:----</i> <i>TRS: taşırğamağ / taşırkamağ</i> (TRS 205) <i>TS:----</i>	hayvanın ayağını taş aşındırıp, acıtarak hayvan yürüyememek
dideklemeğ [didaklamağ] (DS/IV 1481)		gagalamak
dünemek (I) (DS/IV 1631)	<i>DLT: tüne-</i> (DLT/D 670) <i>TRS: düne-</i> (TRS 75) <i>TS:tüne-</i> (TS/II 1503)	kümes hayvanları tünemek
gıraşmak [gıraştırmak] (DS/VI 2053)		keçi, koyun, sığır gibi hayvanlar tolaşmak
gömeçlenmek (DS/VI 2148)		yılan çöreklenmek
ıharmak (II) [ıhartmak (II), ıhtırmak, ıhırmak (I), ıhırtmak, ıhlamak (II), ıhlatmak, ıhtırmak, ıkarmak, ıhtırmak] (DS/VII 2459)	<i>DLT:----</i> <i>TRS: ıhar-</i> (TRS 109) <i>TS: ıhtır-</i> (TS/I 1661)	deveyi çöktürmek, oturtmak

⁸³ Türk lehçelerinde durum şöyledir: Kıpçak Türkçesinde *ağna-* (I): *yere yatıp debelenmek* (KTS 2007:4); Hakas Türkçesinde *ağlan-*: *ağnamak*, *toprakta yuvarlanmak* (HTS 2005:31); *ağnamağ/ağnamax*: *eşeğin yerde sırt üstü yuvarlanması* (NAS 2010:5); Yeni Uygur Türkçesinde *ağnimak*: *ağnamak*; *ağnatmak*; *ağnatmak* (YUTS 1995:4).

açık eşkin [accık eşkin]: Atın sık ve çevik adımlarla yürüyüşü (Pazaravdan *Bucak, Aziziye-Brd.; Irgılı*Çivril-Dz.; Kemaliye*Alaşehir-Mn.; Pelitköy *Edremit-Ba.;-Kü.; *İnegöl-Brs.; Bozan-Es.; *Çatalca-İst.; *Kandıra-Ke.; Genek-Çkr.; *Merzifon-Ama.; *Kilis-Gaz.; *Göksun ve köyleri-Mr.; *Divriği, Şarkışla ve çevresi-Sv.; Avşar ve Türkmen aşiretleri *Pınarbaşı-Ky.; *Avanos köyleri-Nş.; Bahçeli *Bor-Nğ.; Uğurlu *Ermenek

ağnamak (I) [ağnanmak (I)-1, anlamak, ànamağ, anamak, ànamak (I)-1, 2; ànamak, andırmak (II), angalamak, angalanmak-1, anglamak, anğnanmak, anlamak (I), anlanmak (I), anmak (III), annamak (I), annandırmak (I), annanmak-1, anramak (II), anranmak] 1. Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak; [anlamak, anlamak (I)]: (Kuşbaba *Bucak-Brd.; *Çal-Dz.; Mulaka *Maçka-Tr.; *Ermenek köyleri-Kn. köyleri; [anlanmak, aňlanmak (I)]: (Dikici, Çiftlik *Dinar-Af.; Eber *Keçiborlu, Yakaköy *Gelendost-Isp.; Güney, Örencik *Yeşilova, Çamlık *Bucak, *Tefenni-Brd.; Homa *Çivril, *Buldan köyleri-Dz.; *Demirci-Mn.; Minnetler *İvrindi-Ba.; Bergaz *Ezine-Çkl.; Cumalıkızık-Brs.; Yakakayı, -Es.; Nefsiköseli *Görelle-Gr.; *Ermenek-Kn.;

daşırğamak [daşırğamağ, daşırkamak] Hayvanın ayağını taş aşındırıp, acıtarak hayvan yürüyememek. (*Eşme ve çevresi-Uş.; *Eğridir köyleri, Sücüllü *Yalvaç-Isp.; Yayla *Tefenni-Brd.; İğdir *Çivril-Dz.; *Ayvacık-Çkl.; Hırka, Tokat-Es.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; *Taşköprü, Peşman *Daday, Tepeköy-Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *Çarşamba köyleri-Sm.; *Refahiye çevresi-Ezc.; *Afşin-Mr.; *Gürün, *Gemerek-Sv.; Avşar köyleri *Pınarbaşı-Ky.; *Ermenek-Kn.

dideklemek [didaklamak] Gagalamak. (Bayat *Emirdağ-Af.; *Eğridir köyleri-Isp.; Darıveren *Acıpayam-Dz.; -Ba.; -Çkl.; *Ermenek-Kn.

dünemek (I) 3. Kümes hayvanları tünemek. (*Dinar köyleri-Af.; Yassıviran *Senirkent, *Eğridir köyleri-Isp.; Karamanlı *Tefenni-Brd.; *Sarayköy köyleri, İğdir *Çivril-Dz.; *Bozdoğan, Kırcaklı *Nazilli-Ay.; *Alaşehir-Mn.; Yeniköy, *Susurluk,-Ba.; İğneciler *Mudurnu-Bo.; -Ks.; *Kurşunlu-Çkr.; *Zile -To.; *Refahiye çevresi-Ezc.; Aşudu *Darende-Ml.; -Sv.; -Yz.; Çanlı *Ayaş-Ank.; *Develi-Ky.; *Bor-Nğ.; *Ermenek

gıraşmak [gıraştırmak] Keçi, koyun, sığır gibi hayvanlar toslaşmak. (*Ermenek -Kn.)

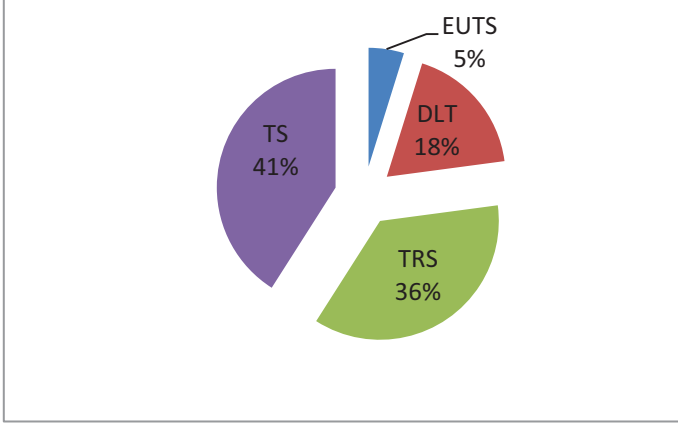
gömeçlenmek Yılan çöreklenmek. (*Gelendost,*Şarkıkaraağaç-Isp.; Bezdegüme *Ödemiş, *Bergama-İz.; Yeniköy-Ba.; -Krş.; *Bünyan-Ky.; Gargara *Ermenek-Kn.)

iharmak (II) [ihartmak (II), ihtirmek, ıhırmak (I), ihırtmak, ihlamak (II), ihlatmak, ihtirmek, ıkarmak, ihtirmek] Deveyi çöktürmek, oturtmak. (*Merzifon-Ama.; -Mr. ve çevresi; Eşke *Divriği-Sv.; *Bor-Nğ.; *Ermenek-Kn.; Mut ve köyleri-İç.; Dont *Fethiye, Yerkesik-Mğ.) **[ihartmak (II)]:** (*Ermenek-Kn.)

SONUÇ

Ermenek bölgesinde tespit edilen hayvancılıkla ilgili söz varlığı Batı Türkçesinin hem tarihsel derinliğini hem de çağdaş Türk lehçeleri ile olan düşünce dünyalarındaki kültürel ortaklıkları ortaya koymasından önemlidir. Derleme Sözlüğünde Ermenek bölgesine ait hayvancılıkla ilgili 150 kelime tespit edilmiştir. Tamamına yakını Türkçe olan bu kelimelerden 8'ini Eski Uygur Türkçesinde, 30'unu 11. yüzyılda Kaşgarlı Mah-

mud'un eseri *Divânü Lugâti-t-Türk'te*, 60'ını 13 ve 19. yüzyıllarda Anadolu sahasında yazılmış metinlerin taranmasıyla oluşturulmuş Tarama Sözlüğü'nde bulabilmekteyiz. Ermenek ağzında görülen 68 kelimenin Türkçenin standart yazı dilini ortaya koyan Güncel Türkçe Sözlük'e geçtiğini görmekteyiz.

Grafik: Ermenek bölgesinde tespit edilen 150 kelimenin tarihî metinlerindeki oranı

Ermenek bölgesinde tespit edilen kelimelerin bazılarının sadece tarihî metinlerde değil, çağdaş Türk lehçelerinde de aynen ya da fonetik farklılıklarla kullanıldığı belirlenmiştir. Örneğin; *Ağustos böceği* için Türkiye ağzlarında *cırcır (I)*, [*cambalaz, cancan (II), cemuz, cıca (II), cıgıcığı (II), cığırğan (I), cığırğan (I), cıdırıyık (I), cıllangaç, cıncırak, cırcır böce, cırcır böcücüğü, cırğa (II), cırlavuk, cırlağan, cırlağuk, cırlak (II), cırlangeç (II), cırlangıç (II), cırlavık (I), cırlavuh, cırlavuk (I), cırlayık (I), cırrık (III), cırtangeç, cırtlavuk (III), cıscıs (I), cıyrgan, cızcız (III), cızga (II), cızka (I), cicika, cicina, ciji, cillek (I), çillik (VII), cincin, çirçir (I), cirik (III), cirina, cirleğen, civcir, çığırğan (II), çığırğan (II), çillağaç, çillagaş, çırçır (III), çırçıra, çırçır böceği, çirğan, çırım-bula, çırkıt (I), çırlagaç, çırlağaç, çırlangıç (I), çırlavık, çırlavuk (I)* (DS (III 926) kullanılırken; Azerbaycan Türkçesinde *cırcırama*; Başkurt Türkçesinde *siñirtkâ*; Kazak Türkçesinde *şırıldavık/şıldelik*; Kırgız Türkçesinde *saratan*; Özbek Türkçesinde *çinçırak/çiyıldak*; Tatar Türkçesinde *çârildik*; Türkmen Türkçesinde *çirkin*; Uygur Türkçesinde *ziñildaş/çirilda*; Anadolu ağzlarında renk ifade eden *ger/ker* kelimesinin renk anlamıyla Hakas, Altay, Şor, Teleüt ve Yeni Uygur Türkçesinde de kullanıldığı görülmüştür. Çapar kelimesi Uygur Türkçesinde çıpar “alaca” şekliyle kullanıldığı tespit edilmiştir; Kıpçak Türkçesinde *çerlen-* “ağırnak, (göz) çipillenmek”; Altay Türkçesinde *çerbey- 1* “(karın için) şişmek”; Nahçıvan ağzında *çer* “şası”; Karaçay-Malkar Türkçesinde *çetne-* “ağırnak, sızlamak”; Kıpçak Türkçesinde *ağna-* (I): *yere yatıp debelenmek*; Hakas Türkçesinde *ağlan-*: *ağnamak, toprakta yuvarlanmak; ağnamağ/ağnamax: eşeğin yerde sırt üstü yuvarlanması*; Yeni Uygur Türkçesinde *ağnimak: ağnamak; ağnatmak; ağnatmak*; domuz karşılığında kullanılan kelimeler: Azerbaycan Türkçesinde *donuz*; Başkurt Türkçesinde *suska*; Kazak Türkçesinde *doñız/şoşka/kaban*; Kırgız Türkçesinde *çoçko/doñuz*; Özbek Türkçesinde *çoçka/çuçka*; Tatar Türkçesinde *duñgız*; Türkmen Türkçesinde *doñuz*; Uygur Türkçesinde *tonğuz/kavan/çoçka* gibi.

DS'de 14 kelime sadece Ermenek bölgesinde tespit edilmiştir: alagüdük, dirik (III), gebis; duzağıburnu, oyaz ve taştartan; cıvramak (II), dolama (III), esnek (II), garıncalı olmak; deliyazmış, gart (I) gızañköpeği; graşmak [gıraştırmak]. Bu kelimelerden Bunlardan gebis kelimesinin pisik kelimesinden gelişerek bölgede kazandığı bir form olmalıdır. Buzağıburnu böceği için kullanılan duzağıburnu kelimesinin de fişleme ya da yazım yanlışlığı olma ihtimali yüksektir. Çünkü duzağıburnu ifadesinin sadece Ermenek'te tespit edilmiş olması ancak buzağıburnu ve formlarının Anadolu'da yaygınlık göstermesi bunu düşündürmektedir.

Ermenek bölgesinde bazı kelimelerin birden fazla söyleyiş şekillerinin olduğu görülmüştür: ağaç delen / deddeleğen / deddelek (3); bardakçı (II) / bardakçıl (2); ağ böcü / ağı (I) (2); cırlavuk / cırlavık (I) / cırlavuk (I) / çıllağaç / çıllagaş / çırlagaç / çırlağaç (7); eğrice (I)-1 / eyrice (I)-1 (2); boduk (I) / bödük (IV) (2), bülüç / bülle (2), çebic / çeliş (2), yavısı / yavşah (2).

Son dönemlerde Anadolu ağızları üzerine ağız araştırmaları artarak devam etmektedir. Ancak Derleme Sözlüğü gerek tarihsel geçmişi gerekse coğrafi kapsamı dolayısıyla Anadolu ağızlarının sözcüklüğünün belirlenip sınıflandırılmasında, Anadolu Türkçesinin tarihî ve çağdaş lehçelerle olan ilgisini ortaya koymada önemli bir kaynak eser olma niteliğini muhafaza etmektedir.

EUTS	DLT	TRS	TS	Ermenek ağızdaki şekli
-----	-----	pisik [büsük, pisik, püsük]	-----	bisi
-----	-----	ceren [ceran, ceyran]	ceren	ceran
toʔuz	toʔuz	doñuz [toñuz]	domuz	doñuz
-----	keleği, alangır	geleği [geleği sıcan]	geleni	geleği
-----	kösürge, [kösürken]	gözsüz seped [gözsüztebek]	köstebek	gözsüz köpek
-----	-----	ağaçdelegen [ağaçdelen]	ağaçdelen	ağaç delen/ deddeleğen/ deddelek
-----	-----	alıcı [alıcı kuş]	alıcı kuş	alıcı kuş
-----	-----	arkuşu	arı kuşu	arı kuşu
-----	çulık, çumguk [çumuk]	-----	-----	cula
-----	-----	delücedoğan [delicedoğan, delücedoğan]	delice-5	delice (I)
-----	-----	ağukurdu	-----	ağ böcü/ ağı (I)
-----	-----	banbulkurdi [bamılkurdi, panbulkurdi]	bambul	bambıl arısı
-----	-----	cırlayık [cırlayık, çırlayık, çırlayık]	cırlayık	cırlavuk/ cırlavık (I)/ cırlavuk (I)/ çıllağaç/ çıllagaş/ çırlagaç/ çırlağaç
-----	çadan	çıyan	çayan	çayan (I)
-----	-----	buzagağışi [buzagağışi]	danaburnu	duzağıburnu
-----	-----	eğrice (I) [büvelek, bügelek, eğrigez, köyegen]	eğrice (III)	eğrice (I)-1/ eyrice
-----	-----	güğüñ [güğüñ kurdi]	-----	-----
-----	öyez	üyez [üvez]	üvez (III)	övez
-----	-----	yavısı [yavısı, yavısı, yavşak]	yavşak	yavısı (I)
-----	-----	arpa tutmak	arpalama	arpalama
-----	-----	kabak (III)	kabak-9	kabış (I)
-----	kiçik / kiçük	kiçük / giçi/kiçi /kici	kiçük-1, 8	kiçik (I)-4
-----	-----	çapar (I)	çapar (I)-2-3	çapar
-----	-----	göklür	gök kır	göklür-2
-----	-----	çamış [çamus]	-----	çamış

-----	-----	süsegen [sürsegen, süsek, süsgeñ]	-----	süsegeñ
-----	anaç	-----	anaç	anaç (I)-1
-----	-----	bortlak	-----	boduk (I)
-----	-----	bülüç [bilüç, pülüç]	piliç	bütüç
-----	-----	cüçük, cüje	cüçük	cülle (I)
-----	çepiş	çebiş [çepiş]	çebic	çebic
-----	-----	ekti [ekdi, ektü, ikdi, ikdü, ikti, iktü]	ekti-2-4-6	ekdi (I)-1, 2
-----	-----	emlik	emlik	emlik
änük/önüg	enük	enik [enük]	enik	enik
ärkäç	erkeç	erkeç	erkeç	erkeç
-----	-----	ferik	ferik	ferik
-----	-----	kart	kart (I)	gart
-----	ogul	ogul	oğul	oğul (I)
-----	-----	yavısı [yavısı, yavusu, yavşak]	yavısı	yavısı /yavşak]
-----	bakanak bakanuk / bakayuk	bakanak	bakanak	bakanak
mingiz /müyüz / müngüz	mürüz	boynuz	boynuz	buynuz
-----	-----	cidav	cidav (II)	cidav
-----	kamçı (II)	çav (II) [çavgın (II)]	çav (II), çavgın (II)	çav (I) /çav (I)
-----	-----	-----	taşlık-3	daşlica (I)
-----	-----	güre olmak; küremek [kürükmek]	güre-1	güre (I)-1
sidmäk	sid-	-----	siy-	siygin
-----	buzagula-	buzalamak	buzajlamak	buzalamak
-----	-----	botlacı	-----	bortlacı
-----	töle-	döl dök-	döl ver-	döl dökmeç
änüklämək	enükle-	enikle-	enikle-	eniklemeç
-----	kulnaç	kunlacı [kunnacı]	-----	gunnacı
-----	kulnamak	kunlamak	-----	gunnamak
-----	tüge	düge	düve	güde
-----	çerlen-	-----	-----	çelemek (I)-1-2-3
-----	añılamak	añra- [añran-, inra-, inran-	añırmak	añırmak-1
-----	-----	bozlamak	bozlamak	bozulamak
-----	-----	çenilemek [çenilemek]	-----	çenilemek
müñgrämäk / möñgrämäk	bele-	megre-	mele-	mürleme
-----	ür-	-----	ürü-	ürmek (I)
-----	éne-	-----	-----	ennemek/ ignemek
-----	agnak	-----	-----	açnak (I)-1
-----	tünek	dünek	tünek	dünek (II)-2-3
-----	-----	egrek-2	-----	eğrik (I)
ağnamak / ağnamak	ağna-	ağna-	ağna-	anlanmak/ añlanmak
-----	-----	taşırkamak / taşırkamak	-----	-----
-----	tüne-	düne-	tüne-	dünemek
-----	-----	ihar-	ihitr-	iharmak (II) / ihartmak (II)

KISALTMALAR-KAYNAKÇA

- EUTS Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1968.
DS Derleme Sözlüğü, 12 C., TDK Yay., 1993.
DLT/D Divanü Lügati'-t-Türk Dizini, TDK Yay., Ankara, 1986.
NAS Ebülföz Amanoğlu Guliyev, Nahçıvan Ağızları Söz Varlığı, Kültür Ajansı Yay., Ankara, 2010.
NDŞL Ebülföz Quliyev, Nuray öliyeva, Naxçıvan Dialekt və Şivələrinin Lüğəti, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Naxçıvan, 2017.
ATS Emine Gürsoy Naskali, Muvaffak Duranlı, Altayca-Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1999.
YUTS Emir Necipoviç Necip, Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, (çev. İkil Kurban), TDK Yay., Ankara, 1995
HTS Ekrem Arıkoğlu, Örneklı Hakas Türkçesi Sözlüğü, Akçağ Yay., 2005.

- TUTS Ekrem Arıkoğlu-Klara Kuular, Tuva Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara 2003.
- GTS G.A. Gaydarci vd., Gagauz Türkçesinin Sözlüğü (Akt. İsmail Kaynak-A. Mecit Doğru), Kültür Bak. Yay., Ankara 1991.
- BTS G. D. Zeynullina, Türkçe-Başkurtça / Başkurtça-Türkçe Sözlük, 1996
- ÇTLS Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 1991.
- TAS L. T. Ryumina-Sırkaşeva, N. A. Kuçığaşeva, Teleüt Ağzı Sözlüğü (çev. Şükrü Halûk Akalın, Çaştegin Turgunbayev), TDK Yay., Ankara, 2000.
- ŞTS Nadejda N. Kurpeşko Tannağaşeva-Şükrü Halûk Akalın, Şor Sözlüğü, Çukurova ün. Basımevi, Adana, 1995.
- KTS Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 2007.
- TRS Tarama Sözlüğü, VIII C., TDK Yay., 1996.
- TRS/D Tarama Sözlüğü, 8. C., TDK Yay., Ankara, 1996.
- TS Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara, 1988.
- KMST Ufuk Tavkul, Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, 2000.
- Ahmet Caferoğlu, Konya İlinin Ermenek Ağzı, TDAY Belleten, 1972, s. 1-16
- Ali Akar, "Ağzı Araştırmalarında Yöntem Sorunları", International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume ½ Fall 2006, s. 37-53.
- Fatih Numan Küçükballı, "Bozkır (Konya) Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", Uluslararası Geçmişten Günümüze Bozkır Sempozyumu, Konya, 2016, 643-658.
- Hacı Ömer Karpuz- İdris Nebi Uysal, "Karaman İli Ağzılarının Özellikleri ve Sınıflandırılması", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27. Konya, 2010, s. 1-16
- Kemal Yavuz, "Emenek Kazasının Başdere Köyleri Ağzı", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, 1984, s. 451-506.
- Leyla Karahan, Anadolu Ağzılarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Melike Ertemiz, Derleme Sözlüğü'ndeki (1-2-3) Hayvancılıkla İlgili Kelimelerin Tasnifi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBBF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, 2017.
- Serdar Bulut, "Gümüşhane İli ve Yöresi Ağzılarından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, XV/57-Bahar 2018, s. 171-190.
- Serpil Kılınc, Derleme Sözlüğü'ndeki (4-5-6) Hayvancılıkla İlgili Kelimelerin Tasnifi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBBF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, 2017.

ERMENEK VE ÇEVRESİNİN ÖNDE GELEN ÜÇ ŞAİRİ

Kemal YAVUZ*

Karaman'ın il olması ile yeni idarî durumların ortaya çıkması, aslında Ermenek'e bağlı kasabaların birdenbire ilçe olmasını da beraberinde getirdi. Göktepe (Fariske) bucaklık vasfını yitirirken Sarıveliler ilçe statüsüne geçti (30.08.1991). Başyayla da Başrede ağzında öteyüz adı ile anılan köylerin içinden sıyrılarak aynı seviyeye yükseldi. Bu durumda ana yapı Ermenek olmakla birlikte kaza sınırları içinde üç ilçe meydana geldi. Ama Ermenek büyüklüğünü korudu. Biz ve aşağı yukarı bizim yaşımızda olanlar Ermenek'in yollarına düşerek ortaokulu orada okuduk. Şimdi sulara gömülen, düşte gördüğümüz yerlerin içinde gezip dolaştık. Yokluk içinde de olsa bağlarında, bahçelerinde oynadık. Ceviz ağaçlarına çıktık; narlarını, üzümlelerini, kısaca söylemek gerekirse çeşit çeşit meyvelerini topladık. Bin bir hatıra yükü ile bu zamana geldik.

Ermenek bir kültür şehri olarak eski bir tarihe sahiptir. Cumhuriyet devrine girerken Kel Şair adı ile anılan Hasan Rüşdi ve onu izleyen şairleri vardır. Ayrıca başka şairler de yetişmiştir. Sarıveliler'de doğan Fil Ahmet de aynı zamanın şairidir. Bunları Cumhuriyet devrine girerken, Ahmet Tufan Şentürk, Mehmet Çınarlı, Mehmet Zeki Akdağ ve diğerleri izledi. Atatürk'ün sağlığında çocukluk zamanlarını yaşayan bu üç şair aynı zamanın sanatkârları olmaları sebebi ile savaştan yeni çıkmış fakir, fakat manen kuvvetli bir milletin yokluk zamanlarını görürler. Edebiyatımız bu zamanda Anadolu'ya yönelir. Memleket edebiyatı ön plana çıkar. Bu üç şair de yetiştikleri bölge gereği nostaljiye önem verirler. Yaşadıkları hayata dönerler, acı da olsa o günleri tatlı bir rüya gibi anarlar, anlatırlar. Hayatlarında yollarının kesiştiği de olur.

Aslında aralarında yaş bakımından fazla bir fark olmayan bu şairlerin yaşça en büyüğü Ahmet Tufan Şentürk'tür. Mehmet Çınarlı bunların ortasında görünür. Şentürk'ten bir yaş küçük olan Çınarlı Zeki Akdağ'dan dört yaş büyüktür. Sıra ile doğum tarihlerini verirse Ahmet Tufan Şentürk 1924 yılında doğmuştur. Çınarlı 1925, Zeki Akdağ da 1929 doğumludur. Çınarlı Ermenek'in içinden, Akdağ Göktepe (Fariske) bucağından, Şentürk de Esentepe (Lemos) köyündendir. Bu durumda her üç şair de Cumhuriyetin ilk yıllarında doğmuştur. Şimdiki Sarıveliler ilçesine bağlı bulunan Göktepe bucağı ile Lemos (Esentepe) arasında pek uzaklık yoktur. Ancak gerek Göktepe'nin, gerekse Esentepe'nin Ermenek'e uzaklıkları aşağı yukarı 30-35 kilometredir. O günlerin zor şartları içinde bu yol hep yaya olarak gidilip gelinen bir yoldur. Biz de Ermenek Ortaokulu'nda okurken 58-60

* Prof. Dr.; FSM Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Üsküdar/İstanbul

yıllarında o yıllardan yaya olarak gidip geldik. O zahmetlerle Ermenek'e bağlandık; Ermenek bizim dışarıya açılan tek kapımızdı.

Mehmet Çınarlı ilkokulu Ermenek'te bitirir. Şiirlerine de akseden zengin bir çocukluk hayatı yaşar. Yerine göre horoz dövüştürür, yerine göre sincap besler, cebinde taşır. Güvercinleri vardır, onlarla hayat geçirir. Ancak tahsil hayatı onu Ermenek'ten uzaklaştırır. Bu ayrılıştta *bir ölüm sessizliği* vardır. Oyunlar, güvercinler, horozlar, sincaplar hep geride kalır. Artık Karaman yolunda kiracılarla gidecektir. Ortaokulu Konya'da okur. Takvimler 1940 yılını gösterdiği zaman Antalya Lisesi'ndedir ve liseyi parasız yatılı okur. Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Ferhat ile Şirin başta olmak üzere devamlı kitap okur. Bu okumalarında Türk edebiyatının her alanına gider gelir; her sahada durup düşünür. Fakat Ermenek hasreti hiç bitmemiştir; bu özlem alev alev bütün sıcaklığı ile onu sarar.

Ahmet Tufan Şentürk'ün durumu ise hiç iç açıcı değildir. 1935 yılında Ankara'ya gelmiştir. On, on bir yaşlarındadır, fakat daha okul nedir bilmemektedir. Hacı Bayram-ı Veli'nin müritleri ile birlikte ekin biçtikleri Akşemseddin'in rüyasının işareti Solfasol köyündedir. Ağabeyi Mustafa Şentürk ile yengesinin yardımcıları sayesinde burada ilkokula başlar. Yaşı sınıf arkadaşlarına göre biraz ileridedir. Üçüncü sınıfı Solfasol Köyü'nde tamamlar. Sonra Göktepe (Fariske)'ye gider. İlkokulu Göktepe (Fariske)'de yatılı okuyan Şentürk öğretmeni Hüsnü Yaylalı'nın işareti ve yardımı ile Ankara'ya Ağabeyi Mustafa Şentürk'ün yanına gider. Otel kâtipliği, garson çıraklığı, hatta amelelik de yapar; fakat azmi vardır. Parasız yatılı okumak için girdiği sınavı kazanır, ortaokulu Bilecik'te, liseyi de İstanbul'da Haydarpaşa Lisesi'nde okur. Karacaoğlan'ın ve Yunus'un şiirlerine düşkünlüğü vardır. Türküleri de ihmal etmez. Edebî alanda ilk kaynakları bunlardır. Okul hayatında özellikle ortaokul sıralarında onda İstiklâl savaşının geçtiği yerlerde gezip dolaşması, Şentürk'ün ruhunda tesirler meydana getirir.

Zeki Akdağ 28 Haziran 1929 tarihinde Göktepe (Fariske)'de doğar. O da Ahmet Tufan Şentürk gibi Fariske İlkokulundan mezun olur. Sonra Veteriner Sağlık teknisyeni Okulu'na gider ve burayı 1948 yılında bitirir. Orduda görev alır. Astsubaydır; Ordu Dil Okulu'nu 1960 yılında tamamlar. Zeki Akdağ'ın türkülere tutkunluğu vardır. Türkülerimiz onun beslendiği kaynakların başında gelir. Ayrıca Yunus'un ve Karacaoğlan'ın şiirlerini de elden bırakmaz. Leyla ile Mecnun, Dadaloğlu, Âşık Kerem de bunların arasındadır.

Ahmet Tufan Şentürk şiir yazmaya ilkokul sıralarında başlar. Çınarlı ile Zeki Akdağ'da bu verimler lise yıllarında ortaya çıkar. Hepsi aydınlık ve ümitle dolu bir geleceğe yürürler. Hepsi gurbetin çocuğudur ve şiirleri hasret yüklüdür. Tufan Şentürk bu devrede en çok şiir yazan şairdir. Kendi ifadesine göre şiirleri iki defterde toplanmıştır. Ancak üç bin kitabın arasında olan bu verimler yatıp kalktığı gece kondunun çatısında kalmıştır. Oradan ayrılınca komşuları, kitaplarını, defterlerini, mecburiyetten kışın çıra yerine, ateş tutuşturmak için yakarlar. Bu şiirlerden sadece biri Zeki Akdağ'ın hafızasındadır ve *Ah Gelse Sevgilim Ziyaretime* adını taşır. Şentürk bu şiirini Akdağ'a ithaf eder ve *Şölen* adlı şiir kitabına da alır. Şimdi bunu okuyalım.

AH GELSE SEVGİLİM ZİYARETİME

Derdimi bir Allah bilir bir de ben
Hastayım yatağım ateş ve diken
Bir çiçek koparsa bana gelirken
Ah gelse sevgilim ziyaretime.

Kopmadan hayattan henüz son bağım
Gelin dostlar gelin şu anda sağım
Yarın kayb olmadan taşım, toprağım
Ah gelse sevgilim ziyaretime...

Şentürk bu şiirini 1942 yılında İstanbul'da yazmıştır. Bu zaman her halde Haydarpaşa Lisesi'ne öğrenci olarak girdiği yıl olmalıdır.¹ Çınarlı da ilk şiirini 1944 yılında yazar. tabii o da gurbettedir.

Daha yeşermeden sararmış bağlar;
Ve bir sürü toprak olmuş emelim.
Ciltler tutan yazılmamış eserim;
Sıra sıra okunmamış kitaplar.²

dörtlüğü ile başlayan bu şiir ıstıraplar, hastalıklar, ayrılıklar ve memleket hasreti sonunda yazılmıştır. Ancak onun Ermenek hasreti bir türlü dinmez. Antalya Lisesi'nde iken, *O YER Kİ* adlı şiirini yazar. Antalya Gazetesi'nde yayımlanan bu şiirin tamamına bakalım.

O YER Kİ
O yer ki çevrilmiş sıradağlarla
Kışın eksik olmaz yağmuru karı.
O yerde her taraf bağ, bahçe, tarla,
Yemyeşil geçirir bütün baharı.

Kuşatır kavaklar orda her yolu,
Ceviz ağaçları sincapla dolu.
Yaz günleri süsler hep sağı solu
Elması, armudu, ayvası, narı.

Adı Çağlayan'dır suları çağlar.
Benim meskenimdi o güzel bağlar.
Benimle gülerdi benimle ağlar,
En sıcak dostumdu Soğuk pınarı.

Dalında serçeler öter her sabâh
Kâh tepesindeyim dibindeyim kâh
Her imza atışta hatırlarım âh!
İsmi andığım yaşlı çınarı³.

¹ Ahmet Tufan Şentürk; *Şölen*, Kültür Bakanlığı Yayını, nu. İstanbul 1991, s. 102.

² Mehmet Çınarlı; *Misralarda Gezinti*, 2. Baskı, Ankara 1997, s. 63.

³ Mehmet Çınarlı; *Altmış Yılın Hikâyesi*, İstanbul 1999, s. 64

Bu şiir daha sonra Orhan Seyfi Orhan ve Yusuf Ziya Ortaç gibi şairlerin çıkardığı *Çınarlı* dergisinde de yayımlanır. Çınarlı edebiyat dünyasına Ermenek'i anlatan bu şiiri ile girmiş olur. Artık adı Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz ve Mithat Cemal gibi şairlerin arasındadır.

Şiir yazmaya 1945 yılında başlayan Zeki Akdağ hayat boyunca şiiri bırakmaz; hep yazar. İlk şiirleri 1947 yılında *Erciyes Dergisi* ve *Bayrak Gazetesi*'nde yayımlanır. O da Çınarlı ve Şentürk gibi memleketine olan hasretini dile getirir. Şiirini okuyalım.

KÖYÜME HASRET

İçimde bir heves var,
O dünyadan bir ses var,
Bir duvaklı gelin ağlar
Varsam sana köyüm sana...

Gurbet adımlarıyla
Köyümün rüzgârlarıyla
Dağlarında karıyla
Varsam sana köyüm sana...

Burcu burcu gülün kokar,
Yağmurlarda yolun kokar,
Yeşillenmiş dalın kokar
Varsam sana köyüm sana...

Bitsin gurbet eller bitsin,
Bu çileli yollar bitsin,
Ümit kuşlarımız ötsün
Varsam sana köyüm sana...⁴

Akdağ'ın bu hasreti hiç bitmeyecektir. Sonra yazdığı şiirlerinde de köyüne, memleketine yönelecektir. Hatta bu üç şair dergilerde buluşacak, şiir toplantılarında da birlikte olacaklardır. Artık hepsi bir meslek sahibidir. Şentürk, Ankara İli Özel İdaresi'nde memurdur. Çınarlı 1952 yılında Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamıştır. Zeki Akdağ orduda veteriner astsubaydır. Mehmet Çınarlı'nın Mülkiye yılları edebiyatın içinde şiirle doludur. Hece ve aruz ile şiirler yazar. Hece ile yazdığı şiirlerinde Çalçene, aruz ölçüsü ile yazdıklarında Sükûtî ve Bahârî mahlaslarını kullanır. Mülkiye Mektebi'nin çıkardığı *Kazgan Dergisi* onun denetiminde yayımlanır (1945-1948). Artık edebiyat, musiki, şiir ve dergi arasında gider gelir. *SONBAHAR* şiiri ile Ankara Üniversitesi Talebe Birliği'nin açtığı yarışmada (Nisan 1948) birinci gelir. Bu onun kendini ikinci defa şiir âleminde birinci olarak buluşudur. Çünkü Çınarlı 1943-1944 yılında Ankara Halkevi'nin açtığı şiir yarışmasında da birinci gelmiştir. Onun bu şiirini de okuyalım:

⁴ Zeki Akdağ; *Gecenin Gözleri* (Bayrak Gazetesi, Kars 22.11.1947), İstanbul 2006, s. 153.

GİDİLMEZ Kİ

Yaylaları kapladı kar
Ne yol geçer, ne kuş uçar
Toroslar'da bizim diyar,
Yaz gelmeden gidilmez ki!

Çırpınma boş yere gönül
Su akmadan gürül gürül
Açılmadan çiğdem, sümbül
Dağlar esir edilmez ki!

Yüklendi de bir kır ata,
Yola çıktı belki posta.
Her gün hesap tuta tuta
Günler artar eksilmez ki!

Düştüm diye gurbet ele,
Hayatını verdin yele
Neden açılırsın ele?
Eller derdini bilmez ki!⁵

Ancak yarışmaya katılan bu şiirin gereği yapılmamış ve Çınarlı'nın hakkı yenmiştir. Fakat o yılmadan bu yolda ilerlemektedir.

Çınarlı 1950 yılında *Hisar* dergisini çıkarır. *Hisar*, şair dostların, edebiyatla uğraşanların buluştuğu, herkesin birbirine şiir ve yazılarını okuduğu birleştirici bir dergidir. Bu topluluk Ocak 1957 yılında derginin birinci safhasının kapandığı zamana kadar samimi-
yetle yürür. Çınarlı da Amerika'ya gider ve sıkıntılı anlarında şiire sığınır. İşte *SORMA* adlı şiirini burada yazar. Şiire bakalım.

SORMA

Sorma eski tadı yok dalların yaprakların,
Altında ilkbaharın yabancı bayrakların.

Beyaz bir taş üstüne oturdum yapayalnız
Uzak bir rü'yâ gibi ellerin dudakların.

Hayâlimden geçiyor terk edilmiş bağımız,
Beynimde uğultusu upuzun kavakların.

Önümde gelip geçen insan değil makine
Nerede sıcaklığı o bizim sokakların.

İçmek ne hoş olurdu hayatı gözlerinden
Böyle bir ilkbaharda, altında leylakların.

⁵ Mehmet Çınarlı; *Altmış Yaşın Hikâyesi*, İstanbul 1999, s. 110/ Kemal Yavuz; Mehmet Çınarlı'nın Ardından, Türk Dili, sayı 584, Ankara Ağustos 2000, s. 163.

Muhakkak benimkidir, uykuda zaman zaman
Uzaktan bir hiçkink duyarsa kulakların⁶

Hisar'ın yayın hayatına ara vermesi, yokluğu edebiyat ve sanat dünyasında bir boşlu-
ğu da yanında getirir. Bunun farkına varan Çınarlı derginin 1964 yılında yeniden yayın
hayatına dönmelerini sağlar. O yılda Mali Tetkik Kurulu'nda çalışır, sonra Sayıştay Üyesi
olur. Ancak Hisar'dan vazgeçmez. Ardından Anayasa Mahkemesi Üyeliğine seçilir, bu
vazifesini 1987 yılına kadar yürütür ve nihayet emekli olur. Artık hep ailesinin ve edebi-
yat dünyasının içindedir. Mesleği ile ilgili bir eser yazmasını karşılık, deneme ve şiir ola-
rak edebî sahada tam on iki eser verir.

Edebiyat âleminin yanında musiki dünyamız da ona yabancı değildir. Şiirleri; Rüşdü
Şardağ, Bilge Özgen, Çinuçen Tanrıkorur, G. Çeki, R. Erinc, İsmail Akçapınar, Bekir Sıtkı
Sezgin, Hatice Sevtap Bayraktar tarafından bestelenir⁷. Böylece radyo ve televizyonlarda
milletin zevkine de hitap eder.

Buna karşılık, Ahmet Tufan Şentürk'ün edebiyat dünyasındaki yeri farklıdır. Ata-
türk'ün ölümü üzerine yazdığı şiiri 1938 yılında yayımlanmıştır. Tiyatro yazarı, şair ve
yazar Yahya Akengin anlatır:

Kendisiyle tanışmamız “Hisar” ocağında oldu. Tanışıklığı dostluğa dönüştüren ilk adım-
lar, onun her fırsatta Karacaoğlan'dan hatırlattığı türkülerdi. Doğup büyüdüğü Ermenek, Ka-
racaoglan coğrafyasına komşu olmalıydı. Fakat Mehmet Zeki Akdağ'ın çilesini çekerek yetiş-
tiği o yerlerin iki “Hisar” şairi daha vardı. Derginin sahibi, yöneticisi ve yönlendiricisi Mehmet
Çınarlı, bir de çiçek bozuğu çehresinde daima güller açan Ahmet Tufan Şentürk. Mehmet
Çınarlı hepimizle olduğu gibi Akdağ'la da sınırlı samimiyetleri tercih eden “ağır ağabey” ya-
pıydı. Akdağ, Ahmet Tufan Şentürk'le ise daha içli dışlı bir konumda idi. İstanbul'dan An-
kara'ya geldiği zamanlarda müsafiri olduğu Ahmet Tufan'ın evinde sohbetlerimiz devam
ederdi.⁸

Bu edebiyat yolculuğunda Ahmet Tufan Şentürk'ün evi bir toplantı yeri, bir şairler
meclisi olur. Abdullah Satoğlu da şunları söyler:

1970'te matbaa tesislerimizi Ankara'ya naklettikten sonra, edindiğim dostluk halkası git-
tikçe genişliyor, yeni yeni dostlar ediniyordum. Bu arada, sık sık ziyaretine gittiğimiz rahmetli
şair Ahmet Tufan Şentürk'ün evinde, tanıştığım şairler arasında, ismini çok yakından bildi-
ğim Mehmet Zeki Akdağ da bulunuyordu... Mehmet Zeki Akdağ, Ahmet Tufan'ın hemşerisi
idi..⁹

Bir tarafta şairler topluluğu Ahmet Tufan Şentürk'ün evini şiir ve edebiyat sohbetleri
ile şenlendirirken, diğer yanda *Hisar*'da yazan şair ve yazarlar!.. Bu bir bakıma onların
kendilerini de gözden geçirmeleri, daha başka neler neler yapılır diye düşüncelerinin
oluştduğu, geleceğe açılan pencere. Şimdi de Özcan Ünlü'ye kulak verelim:

1950'li yıllarda başlayan ve Türk şiirinde önemli bir damarı oluşturan “Hisar” grubu şair-
leri arasında yer aldığını düşündüğün Mehmet Zeki Akdağ'ın türkülere yaslanan şiirleri bana

⁶ Mehmet Çınarlı; *age.*, 169.

⁷ Mehmet Çınarlı, (Bütün Şiirleri 1), İstanbul 2014, s. 10.

⁸ Mehmet Nuri Yardım; Günümüzün Karacaoğlanı Mehmet Zeki Akdağ, Akıl Fikir yayınları, İstanbul Nisan 2015, s. 67.

⁹ Mehmet Nuri Yardım; *age.*, s. 30.

daima bu duyguları çağırıştırılmıştır. Kurucuları arasında Munis Faik Ozansoy, İlhan Geçer, Mehmet Çınarlı, Gültekin Samanoğlu, Mustafa Necati Karaer, Bekir Sıtkı Erdoğan, Feyzi Halıcı, Yahya Akengin, Coşkun Ertepinar ve Yavuz Bülent Bakiler gibi geleneğe yaslanan Türk şiirinin modern temsilcilerinin de olduğu **Hisar Akımı**, sanatın ideolojinin emrine girmesine karşı bir duruş sergilemişlerdir.¹⁰

diyerek bize *Hisar Dergisi*'ni tanıtır. Bir yanda Mehmet Çınarlı *Hisar*'da bu şairleri edebiyat âleminde yürütürken, diğer tarafta Ahmet Tufan Şentürk evinde misafir eder. Şairler dostluğu oluşur; zevk ve fikir alışverişleri devam eder.

Mehmet Zeki Akdağ'a gelince; onun da kimlerle nasıl tanıştığına, edebiyat ve fikir adamları ile olan ilgisine bakalım. Zeki Akdağ şanslı bir şairdir. İbrahim Zeki Burdurlu, Kayseri askeri ortaokulda hocası olarak karşısına çıkar. İbrahim Zeki Burdurlu şiir okuyarak öğrencilerini yetiştirmeye çalışan yirmi yaşlarında bir hoca, Zeki Akdağ ise on on iki yaşlarında bir öğrencidir. Burdurlu şiir zevki olan şiire düşkün bir hocadır; sınıfta hep şiir okur. Sonra aynı okulda Zeki Ömer Defne hocası olur. Defne Akdağ ile ilgilenir, yazdıklarını gözden geçirir ve şairi yönlendirir, kitaplar tavsiye eder. Ölüncüye kadar mektuplaşırlar; irtibatları kesilmez. Bundan sonrasını Zeki Akdağ'dan dinleyelim:

Bu anlattığım Kayseri Ortaokuluydu. Ankara'da askerî veteriner okulu vardı. Orada şair Ahmet Tufan Şentürk'ü henüz ilkokulda iken tanıdım. O delikanlıydı, biz birinci sınıftaydık. Ankara'da Tufan ağabeyle daha sonra buluşunca başkentteki bütün şair ve yazarlarla tanışmaya ve dostluk kurmaya başladık. Halil Soyuer; Bekir Sıtkı Erdoğan, Mehmet Çınarlı, İlhan Geçer, Mustafa Necati Karaer ile diğer şair ve yazarlarla bir çevre oluşturduk. 1946'da Ankara'da ne kadar şair varsa hepsile temas kurduk. Bizim orada asıl okulumuz Behcet Kemal Çağlar idi. Pazar günleri Behcet Kemal'in evinde toplanırdık. O hafta yazdığı şiirleri okurdu. Şiir üzerine yorum ve tartışmalar yapılırdı. Hiç kırıcı olmazdı bu sohbetler... Milletvekili idi... bizim büyüğümüzdü. Orada aşağı yukarı iki sene devam etti. Bu arada İstanbul Pasta Salonu vardı. Bütün sanatçıların edebiyatçıların toplandığı mekân... Aralarında yaşı en küçük, en tıfıl bendim. Sanıyorum bir şeyler yazabiliyordum ki, beni de dinliyorlardı. Sonra neşretmeye başladım. "Ülkü" dergisi ve "Yurt" gazetesi vardı. Buralarda şiirlerim yayınlanmaya başladı. O dönemin dergilerinde şiirlerim çıktı. 1946, 47, 48 yıllarıydı. Demokrat Parti henüz iktidara gelmemişti. Sonra Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç gibi dönemin meşhur şairlerinin çıkardığı "Çınaraltı"nda yazmaya başladım. "Doğu" mecmuası vardı. O iyi bir edebiyat mecmuasıydı. Sonra milliyetçi "Orkun" dergisi çıktı... 50'li yıllarda Konya'daydım. "Hisar" çıkmaya başlamıştı. Ben Konya'dan şiir gönderiyordum onlara. Çünkü dergiyi çıkaranlar daha önce tanıdığım ve sevdiğim arkadaşlarımdı. Mehmet Çınarlı Ermenekli hemşerim, Bekir Sıtkı, Mustafa Necati ve İlhan Ağabeyle Ankara'dan tanışıyorum.

Konya'da 1957'ye kadar kaldım. Bu beş sene içerisinde "Hisar"a şiirlerimi gönderdim. Behcet Kemal Çağlar bir sene kadar yayınlanan dergi çıkardı. İstanbul'daki dergilere de şiir yolladım. Konya'da bir şiir ve edebiyat ortamı vardı. Feyzi Halıcı, Rıdvan Bülbül, Mehmet Önder birlikteydi. Orada da bir grup oluştu.¹¹

1968 yılında emekli olan Zeki Akdağ İstanbul'a yerleşir. Matbuatın içine girer. Gültekin Samanoğlu'nun delaletiyle Milliyet gazetesine girer ve 1970 yılına kadar burada çalışır.

¹⁰ Mehmet Nuri Yardım; *age*, s. 81.

¹¹ Mehmet Nuri Yardım; *age*., s. 117-118.

sır. Sonra sıra ile; Akşam, Yeni İstanbul, Hergün ve Ortadoğu gazetelerinde çalışır. 1985 yılında İLESAM kurulunca İstanbul Şube Başkanı olur. Bu görevini de 2003 yılına kadar sürdürür.

Bütün bunlar şair Mehmet Zeki Akdağ'ın sanatına da tesir eder ve o şiiri hiç bırakmaz. Şiirleri Çınaraltı, Hisar, Türk Edebiyatı, Türk Dili, Millî Kültür, Yeni Ufuklar, Türk Yurdu, Türk Dünyası, Kültür Dünyası, Orkun, Tarla, Kızılelma, Türk Sanatı, Petek, Dokuz Eylül ve Sarmaşık, Kültür gibi dergilerde yayımlanan Zeki Akdağ'ın yedi şiir kitabı vardır. Bunlardan *Kırk İkinci* adlı eserini 1967 yılında neşretmiştir.

Zeki Akdağ'ın otuzdan fazla şiiri, Ahmet Tufan Şentürk ve Mehmet Çınarlı'da görüldüğü gibi, TRT repertuarına girmiş ve Zeki Müren, Ahmet Özhan ve Bilge Pakalınlar tarafından seslendirilmiştir.¹²

Hepsinin şiire ayrı ayrı bakışları vardır. Şentürk; *bana göre şiir yedi renkli gökkuşağı gibidir. Sen ona doğru koştukça o senden uzaklaşır. Yakalanması zordur. Onun için her şairin her yazdığı, her söylediği şiir değildir. Bir de şiir sözcüklere (kelimeye) ruh verebilme sanatıdır*¹³

*Benim "Şölen"imde rakı, şarap, şampanya, viski değil içtenlik vardır, güler yüz tatlı dil vardır*¹⁴ demektedir. Çınarlı ise şiiri, "soylu sanat" olarak niteler.¹⁵ Ayrıca şiir için; "kelimelerle bir musiki eseri yaratmaktır" der.¹⁶

Zeki Akdağ ise; "şiir bir ses, bir çığlık, bir gülüşür" *Şiir öyle kıskanç bir sevgilidir ki başka yönler bakmayı yasaklar*¹⁷ şeklinde tarif eder ve şiir yazmak için çok okumak gerektiği üzerinde önemle durur.

Çınarlı, Şentürk, Zeki Akdağ yazılarını ve şiirlerini Türkçeye borçludurlar. Her üç şair de Türkçenin iyi kullanılmasını isterler. Dilin şiirde oynadığı rolün farkındadırlar. Üçü de millî yerli şairdir. Ermenek ve çevresinden ayrı olsalar da gönülleri asıl doğdukları yere sıkı sıkıya bağlıdır. Hepsinde saf, sade, samimi ve açık söyleme vardır. Çınarlı, Şentürk ve Akdağ'dan şairliğin dışında, denemeler ve otobiyografi yazması yönüyle ayrılır. Ayrıca şiirlerinin çoğu aruz vezni ile yazılmıştır. Akdağ ve Şentürk'ün şiirleri hece vezni ile yazılmıştır. Böyle olmasına rağmen her üç şair de hece ve serbest şiirler de yazarlar. Hepsi usta sanatçısıdır. Kendilerine mahsus özellikleri ile ayrı ayrı neşe ve zevk şairi olarak görülürler. Şentürk'ün Çınarlı ve Akdağ'dan ayrı bir yönü daha vardır. Ahmet Tufan Şentürk'ü hanımının ölümü onu *Makber* şairimiz Hamid tarafına çekmiştir. Bu yüzden ağlayan şiirler de yazmıştır. Çınarlı olsun, Şentürk olsun, Akdağ olsun şiirlerine hiç yadırganmayacak şekilde, Ermenek ve çevresi ağızlarından kelimeler ve söyleyişler de karıştırmışlardır. Hepsinde hatıraların da büyük yeri vardır. Şiirlerinde zaman zaman o tarafa açıldıklarını da görürüz. Ama hepsinde özlem, eskiyi anma ve nostalji vardır. Her birinden

¹² Mehmet Nuri Yardım, age. S. 90

¹³ Ahmet Tufan Şentürk; *Şölen*, s. VII.

¹⁴ Ahmet Tufan Şentürk; age. S. VIII.

¹⁵ Güzel Yazıları, Röportajlar, Türk Dil Kurumu Yayınları: 648, Ankara 1997, s. 295.

¹⁶ Mehmet Çınarlı; *Glülüm, Bütün Şiirleri*, İstanbul 2014, s. 11.

¹⁷ Mehmet Nuri Yardım; age. S. 108. 114.

bunlara örnek olarak bildirimize son verelim. Ahmet Tufan Şentürk'ün gurbet şiirine bakalım.

YOLLARIM GURBETTEN GURBETE BENİM¹⁸

Yıllar gelip geçti bak bir gün gibi.
Her şey hatırimda sanki dün gibi
Ucu bulunmayan kör düğüm gibi
Yollarım gurbetten gurbete benim.

Kapılıp rüzgârın esintisine
Koşsam da anamın tatlı sesine
İnanmam yalandır, yalandır, yine
Yollarım gurbetten gurbete benim.

Kış gelir kapanır yaylalar, beller
Keser yollarımı bulanık seller
Baharla silya dönerken eller
Yollarım gurbetten gurbete benim.

Nerde güzel yurdum, şimdi ben nerde
Gözlerimde hayal hep perde perde
Gelen gelir dostlar, giden gider de
Yollarım gurbetten gurbete benim.

Bedduâ etmişler gülme demişler
Sürün dizin dizin, ölme demişler
Gittiğin yollardan gelme demişler
Yollarım gurbetten gurbete benim.

Çınarlı'da da aynı durumu görürüz

ZAMAN PERDESİ¹⁹

Eskiden bağlarda insanlar yaşardı.
Bu taşlı yollarda çocuklar koşardı.
Genç kızlar, gelinler, tef ve zilli maşa...
Her gün bir şekilde düğün dernek vardı.

Su kavgası örter tokuş seslerini
Derken sincapların cümbüşü başlardı.

Ahenkle et kıyan satırların keyfi
Güz vakti akşamdan sabaha kadardı.

Pekmezin kokusu göklere yükselir,

¹⁸ Ahmet Tufan Şentürk; Şölen, s. 93..

¹⁹ Mehmet Çınarlı; *Güzelliklere Doymam*, Ankara 1995, s. 111, 112.

Asma yaprağından köpükler taşardı.

... ..

O canım bağlara şimdi hiç göçen yok.
Arık kenarından bir gelip geçen yok.

Bandırma batıran, para köfte yapan
Şıra, nar şerbeti, müselles içen yok.

Ne safalar gören sofalar yıkılmış,
Bunca hatraya bir değer biçen yok.

Birer taş altında uykuya dalmışlar;
Baban, babaannen, halan, enişten yok.

Kalan ağaçlarda elmalar kızarmış,
Dallara tırmanan, toplayan, seçen yok.

HASRETE HASRET²⁰

Özlemek bir ağrı gibi içimde
Her gün kimsesiz bir çocuk doğurur.
Elli yıldan beri beni çağırır
Dumanlar altında duran köyüme.
Bağırsam sesimi duyan var mı ki?
Bu öksüz hâlime uyan var mı ki?

Nergis topladığım Beğ Kayası'nın.
Taşlarının izi ayaklarımda.
Bir ömrün türküsü dudaklarımda,
Sayıp sayıp dağa saldığim kuşlar,
Eski yuvasına döndüler mi ki?
Yoz kuşlardan kaçıp sindiler mi ki?

Göçüp gitmiş bütün beni tanıyan,
Sarmış bahçemizi ayrık otları.
Çatlamış kahrından vefa atları,
Değirmen kurduğum küçük dereler,
Çarkımı durmadan döndürür mü ki?
Hasretten yangını söndürür mü ki?

Bunlardan Zeki Akdağ kütüphanesini Göktepe'de açmış, Ahmet Tufan Şentürk'ün kitapları da Sarıveliler'de hizmet vermekte ve varlıkları devam etmektedir. Biz Ahmet Tufan Şentürk ile Mehmet Çınarlı'ya ve bu sempozyumdan 25 gün sonra (29 Ağustos 2018) ebedî âleme göçen Zeki Akdağ'a Allahu teâlâdan rahmet dileriz.

²⁰ Mehmet Zeki Akdağ; Uzunhava (şiiirler), İstanbul 1991, s. 53.

ERMENEK TURİZM EYLEM PLANININ OLUŞTURULABİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Abdurrahman DİNÇ* - Pınar YEŞİLÇİMEN**

GİRİŞ

Dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olan turizm sektörü üretim faaliyetlerinden dolayı ekonomik olarak önemlidir. Ayrıca turistler ve yerel halk için sosyal faydalar sunmaktadır. Vurma etkisine sahip olduğu için altyapı ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesini teşvik etmektedir. (Oyola vd,2012:659) Tüm bu olumlu özelliklerinden dolayı turizm pazarından pay almak isteyen bölgeler, bu amaçla çeşitli yatırımlar yapmakta ancak genellikle sadece günün koşullarına göre hareket etmektedirler. Oysa sahip olunan doğal, kültürel, fiziki değerleri korumak ve yıpranarak yok olmalarını engellemek için yapılacak planlar yatırımların çok daha uzun süreli kazanç elde etmesini sağlayacaktır. Planlama çalışmaları olmadan turizm gelişiminin istenen seviyeye ulaşabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bölgenin turizm merkezi olabilmesi için yapılan planlama çalışmaları, bölgenin sahip olduğu turistik ürünlerin yapısını da istenen düzeye getirecektir. Bu sayede bölgede mevcut olan ve geliştirilmesi düşünülen turistik ürünler, rekabet ortamına uyum sağlayacak ve nesiller boyu korunacaktır (Mercan,2010:36).

Türkiye'yi turizm pazarında daha ön sıralara çıkarmak amacıyla 2023 yılına kadar yapılması planlanan eylemler "Türkiye Turizm Stratejisi" adı altında sıralanmıştır. Ayrıca bu strateji ile birlikte onun önemli bir bileşeni olan ve 2007-2013 yıllarını kapsayan bir eylem planı da hazırlanmıştır. Bu eylem planı ile turizmin kısa, orta ve uzun vadede sorunları belirleme, bu sorunları çözecek kuruluşlar ve bunların üstlendikleri rollerin açıklığa kavuşturulması hedeflenmiştir. (Demir,2014:106-107) Bu gelişmelerin yanında bölgesel anlamda da çalışmalar yapılması önemlidir. Yapılacak bu planlama çalışmalarında sürdürülebilirlik ilkesine uygun kararlar alınması gerekmektedir. Çünkü mevcut varlıkların turistlere istedikleri memnuniyeti sağlayabilmesi ancak yeterli korunması ile mümkündür. Turizm hareketinin çeşitlendirilmesi ile birlikte mevcut koruma bölgelerinin taşıma kapasitelerinin aşımı engellenecek ve sahip olunan doğal ve kültürel unsurlarda korunacaktır.

1. Ermenek Turizm Potansiyeli

Turkuaz renkli bir göl, yemyeşil ormanlar, adrenalin sporları için oldukça elverişli sarp kayalıklar, muhteşem kanyonlar, akarsu sporları için uygun nehirler ve daha sayıla-

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi a.dinc@konya.edu.tr

** Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. pinaraydag@kmu.edu.tr

bilecek birçok tarihi ve doğal güzelliğin başkentidir Ermenek. Sarp Klikeya kayalıklarına konuşlanan, Hititlerden bu yana birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Torosların bu bereketli toprakları günümüzde huzur arayanlar için eşsiz bir cennet konumundadır.

Son yıllarda artan stresli iş koşulları şehir insanının doğal yaşama kaçış sürecini başlatmıştır. Tüm yıl yoğun tempoyla çalışan insanların yeşile ve doğaya kaçışı akarsu turizmi, av turizmi, dağcılık, yayla turizmi, kış sporları turizmi, kuş gözlemciliği, mağara turizmi, su altı dalış turizmi gibi farklı turizm türlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu açıdan Ermenek ilçesi özellikle macera severler ve adrenalin tutkunları için yüksek potansiyele sahiptir. Eşsiz manzara eşliğinde yapılabilecek doğa yürüyüşleri, dağcılık, bisiklet gezileri, safari, turkuaz renkli muhteşem gölde tekne ve yelkenli turları, kürek sporları, akarsu sporları, balıkçılık, botanik turizmi yapılabilecek aktivitelerden bazılarıdır.

Tablo 1: Ermenek ilçesinin sahip olduğu turistik unsurlar

Arkeolojik Alanlar	Germanikopolis (Ermenek), Domitiopolis (Katranlı / Dindebol), Neopolis (Güneyyurt / Gargara), Lauzados (Lafsa / Kirazlıyayla), Zenonopolis (İznebol / Elmayurdu), Eirenepolis (İrnebol) Philadelphia (Gökçeseki), Sbdie (Yukarı Çağlar), Göktepe/Fariske (Pharax) Köristanı, Ermenek Mevlevhanesi, Aykadin Hanı
Sosyal Alanlar	Santral Parkı, Zeyve Pazarı
Mağaralar	Dikilitaş Mağarası, Maraspoli Mağarası
Kiliseler	Kuşakpınar Kilisesi, İnöğlü Kilisesi, Kirseönü Kilisesi, Adras Dağı Kilisesi, Gavuroğlu Kilisesi
Ermenek'e Özgü	Bulgurca, Batırma, Deli Böreği, Bandırma, Pekmez Helvası, Arabaşı Çorbası, Gaygana, Kaynarca, Ermenek Gül Şerbeti, Eğrim ve Eğrim Kurusu, Maş, Kaktı, Tarhana, Ceviz
Camiler	Akça Mescit, Tol Medrese, Ulu Cami, Meydan Camısı-Emir Rüstem Paşa Camısı, Sipas Camısı, Yukarı Çağlar Camısı, Yenimahalle Camisi, Kirazlıyayla Camisi
Çeşmeleri	Yediünlüklü Çeşme
Kaleleri	Mennan Kalesi, Firan Kalesi
El Sanatları	Semercilik, Demircilik, Çömlekçilik,
Ermenek'in Hayat Suları	Fariske Çayı, Küçüksu, Tekeçatı, Göksu
Ermenek'in Eşsiz Doğası	Çam, Köknar, Ardıç, Sedir, Trüf Mantarı, Toros Kardeleni, Anadolu Siklameni, Siale Ermenekensi, Viola Ermenekensi, Çakşır Otu, Kaya Kekiği
Festival Ve Şenlikler	Karacaoğlan Ve Yayla Şenlikleri, Türk Dil Bayramı, Kiraz Festivali, Kardelen Şenliği, Sıla Festivali
Kanyonlar	Balkusan Kanyonu, Kındam Kanyonu, Nadire Kanyonu

Kaynak: (Ermenek 1001 adlı eserden derlenmiştir)

2. Sürdürülebilir Turizm Eylem Planları

Sürdürülebilir turizm, belirli bir turizm şekli değil, tüm turizm türlerini çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan daha faydalı hale getirmek için kullanılması gereken bir yaklaşım olarak tanımlanabilir (Oyola vd,2012:659). Sürdürülebilir turizm gelişimi kavramı ise

çevreyi tehlikeye atmadan dengeli, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi içermektedir (Najdeska ve Rakicevik,2012:211). Potansiyel olumsuz etkilere karşı korunmak için yeterli planlama yapılmasının nedeni budur. Bu nedenle son zamanlardaki turizm planlama süreçleri, bu aktiviteyi destekleyen doğal ve kültürel kaynakların korunmasıyla, rekabetçi turizm faaliyetlerinin gelişimini uzlaştırmayı amaçlamıştır (Oyola vd,2012:659). Sürdürülebilir kalkınma, geliştirilmekte olan kaynakların bozulması veya tükenmesi olmaksızın gelişimin sağlanmasına izin veren bir süreçtir (Najdeska ve Rakicevik,2012:211).

Turizm birçok olumlu sonuca sahip olmasının yanı sıra gerçekte çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan birçok alanda kaostan sorumludur. Bu durum genellikle, turizm gelişiminin her zaman planlama stratejileri ile desteklenmemesinden kaynaklanmaktadır. (Fazenda vd., 2010: 428) 3).

Sürdürülebilir turizm kalkınması doğal, kültürel ve diğer tüm turizm kaynaklarının istismar edilmeden kullanılması ve mevcut jenerasyondan gelecek nesillere korunarak aktarılması anlamına gelir. Belli bir alanda turizmin gelişmesi büyük ölçüde çevredeki doğal ve kültürel çekiciliğe bağlı olduğundan, sürdürülebilir kalkınmanın uygulanması gittikçe daha önemli hale gelmektedir. Bu kaynakların yok edilmesi veya bozulması halinde, hedefin çekiciliği de azalır, ancak aynı zamanda bu bölgede turizmin gelişmesi için de bir soruna yol açar, çünkü potansiyel turistler yüksek kalitede hizmet sunan çekici ve temiz destinasyonları ziyaret etmekle ilgilenirler. Düzensiz turizm gelişimini engellemenin ve çevrede meydana gelebilecek sorunları başarılı bir şekilde yok edebilmenin tek yolu sürdürülebilir turizm gelişiminin planlanması olarak görülmektedir (Najdeska ve Rakicevik,2012:210).

İnsan ilişkileri, kaynak yönetimi ve eğitimi, turizm değer zincirinin başarısına katkıda bulunan ana unsurlar arasındadır. Enerji verimliliğinin, dijital ekonominin, çevrenin ve her alanda yenilik ve modernleşmenin bir öncelik olması gerektiği de doğrudur. (Jesus,2017:659) tüm bunları gerçekleştirirken turizmin olumsuz etkilerinin sınırlandırılmasında ve turizm faaliyetinin bağlı olduğu kaynakların korunmasında turizm planlaması önemli bir rol oynamaktadır. İyi yapılmış bir planlama ve dikkatli bir yönetim, turizmin faydalarını optimize etmek ve endüstri tarafından yaratılabilecek herhangi bir sorunu önlemek veya en azından azaltmak için önemlidir (Fazenda vd.,2010:429).

Sürdürülebilir turizmi oluşturmak için genel olarak 3 aşama önerilmektedir: bölgesel düzeyde genel eylem planlarının oluşturulması, hedefler için kısa vadeli stratejilerin tanımı ve hedef kıyaslama uygulamalarının oluşturulması (Oyola vd,2012:659). Ayrıca sürdürülebilir kalkınma kavramı dört temel ilkeye dayanmaktadır (Najdeska ve Rakicevik,2012:211):

- Bir toplumun geleneksel değerleriyle uyumlu bir gelişim sağlayarak, kimliklerini güçlendiren sosyal sürdürülebilirlik prensibi;
- Hayati ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve biyolojik kaynakların sürdürülmesi ile uyumlu bir gelişme sağlayan çevresel sürdürülebilirlik ilkesi;

- İnsan toplumunun kültürel değerleri ile uyumlu kültürel gelişim sağlayan ve kimliklerin güçlenmesine katkıda bulunan sürdürülebilirlik ilkesi,
- Kaynakların etkin kullanılması ve gelecek nesillere aktarılmasına olanak sağlayan ekonomik kalkınma ilkesi.

Turizm planlaması hedeflenen sürede turizm sektöründe kısa, orta ve uzun vadede ulaşılmak istenen hedefleri, hedeflere ulaşabilmek için kullanılması gereken araçları, yapılması gereken işlerin kimler tarafından, hangi sürede, hangi kaynaklarla yapılacağını gösteren plan olarak tanımlanabilir (Erkol ve Zengin,2015:378-379). Turizm planlaması, turizmin gelişme sürecini, bu süreçte kazanacak ve kaybedecek paydaşları, sürecin faydalarının ve etkilerinin nasıl dağılacığını belirleyen en önemli faktörlerden birisidir (Dredge ve Jamal,2015:285).

Sürdürülebilir turizm gelişiminin planlama süreci hazırlık, hedef belirleme, tüm unsurların incelenmesi, analiz ve sentez, plan ve politikaların oluşturulması, tavsiyelerin oluşturulması ve diğer uygulama ve izleme uygulamasıdır. Planlama sürecindeki ilk adım, tüm planlama süreci boyunca bir rehber olan dikkatli bir hazırlıktır. Bu nedenle, kılavuz hazırlanması, araştırmanın yürütülmesi için takım seçimi ve çalışmanın hazırlanması sırasında faaliyetlerin kontrol edilmesi ve organize edilmesi için komitelerin oluşturulması gerekir (Najdeska ve Rakicevik,2012:213).

Planlamanın ikinci aşamasında bölgeye uyumlu hedefler belirlenmelidir. Bu hedefleri belirleme aşamasında sürdürülebilir kalkınma kavramı göz önünde bulundurulmalıdır. Yerel ekonominin sürdürülebilir hale getirildiği, toplumsal refah düzeyinin ve turizm bilincinin arttığı, kalifiye işgücü bulma sorununun ortadan kalktığı, doğal ve kültürel unsurların korunduğu bir gelecek hayal edilmeli ve çalışmalar buna göre yapılmalıdır.

Bu çalışmaların en önemli anlarından biri de turistik aktiviteler ve ilgi çekici yerlerdir. Bu ilgi çekici yerleri kategorilere göre sınıflandırmak ve kullanılabilirliklerine, pazarlama eğilimleri geliştirmeye yönelik beklentilere veya diğer faktörlerle birlikte bir marka hedefi oluşturmaya göre derecelendirmek gerekmektedir (Najdeska ve Rakicevik, 2012:213).

Yirminci yüzyılda modernist devlet görüşleri, hükümetleri ve bürokrasilerini halkın iyiliğini tanımlayacak ve bu amaçla harekete geçecek en güçlü organlar olarak görmüştür. Ancak burada hükümete biçilen rol, uygun ya da arzu edilen değişimin yapıtıcısı olmasından ziyade; ekonomik faaliyetin kolaylaştırıcısı olmasıdır. Kamu-özel sektör ortaklıkları, işbirlikçi planlama ve politika geliştirme ve devlet işgücü paylaşımının giderek artması bu rolün karakteristik özelliğidir. Planlama ve politika yalnızca hükümetlerin işlevi değil, kamu ve özel sektör arasında müzakere ve uzlaşma sürecidir (Dredge ve Jamal,2015:287). Tüm paydaşların katılımını öngören, özenle geliştirilmiş bir turizm eylem planını izleyerek herhangi bir turistik destinasyonun etkili bir yönetime sahip olacağını ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Ladeiras vd,2010: 357-363). Belirlenen hedeflerin ulusal veya yerel düzeydeki hedeflerle uyumlu olması için işbirliği ihtiyacı ihmal edilmemelidir (Najdeska ve Rakicevik, 2012:213). Bu işbirliği için turizm hareketine direk ve dolaylı yoldan katkı sağlayabilecek bakanlık yetkilileri, turizm sektör temsil-

cileri, akademisyenler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları gibi planlama çalışmalarına katılması gereken paydaşlar belirlenmelidir.

Sürdürülebilir turizm gelişiminin planlanması, aslında çevre koruma planlamasına atıfta bulunur ve bu nedenle, gelişimin yönünü belirleme kararından önce çeşitli araştırma faaliyetleri ve analizleri içerir. Tüm sürdürülebilir turizm planlama faaliyetleri, kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasını ve tahrip olmasını engellemek amacıyla yapılmaktadır (Najdeska ve Rakicevik,2012:211). Bazı çalışmalar karbondioksit salınımını azaltmak için detaylı politika ve eylem planları hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Turizmin gelecekteki büyümesi için gerekli görülen bu çabalar dünya genelinde tüm turistik alanlarda yönetilmelidir (Azam vd,2018: 330-338).

Planlama çalışmaları yapılırken tanıtıma yeterince özen gösterilmesi gerekmektedir. Son yıllarda seyahat önerisi sistemleri, turistik geziler düzenlemeyi kolaylaştıran popüler uygulamalar haline gelmiştir. Bu sistemler turist destinasyonları hakkında güncel bilgileri içeren bir nevi turist rehberidir (Cenamor vd,2017:1). Kolay ulaşılabilir turizm bilgilendirme ofisi olarak da adlandırabileceğimiz bu tür uygulamalar gidilecek destinasyon hakkında bölgenin gidilecek zamandaki hava durumu, o zaman aralığında yapılacak etkinliklerin listesi, bölgede var olan tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerin ayrıntılı listesi, ziyarete açık bu alanların açılış-kapanış saatleri ve ücretleri gibi her türlü bilgiyi içermektedir.

3. Ermenek Turizm Eylem Planı İçin Öneriler

Ermenek turizm eylem planı çizilirken eylemlerin içeriğine göre sınıflandırılmasının uygulama aşamasını daha şeffaf kılacağı ve bu eylemlerin hayata geçirilmesini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Bu nedenle ilk olarak planlama ve araştırma çalışmaları için önerilerde bulunulmuştur. Daha sonra yapılması gereken eğitim çalışmaları, altyapı problemlerinin çözümü, yatırım ve destekler, ürün geliştirme ve reklam/tanıtım çalışmaları için önerilerde bulunulmuştur.

3.1. Planlama ve Araştırma Çalışmaları

Eylem planı bir dönemde turizm sektöründe ulaşılmak istenen hedefleri, bu hedeflere varabilmek adına kullanacağımız kaynakları, kaynakları şekillendirecek insan gücünü ve bu gücün yetki ve sorumluluklarını kapsamalıdır. Eylem planının esas amacı ilçe turizminin geleceğine yön vermektir. Bu amaçla 4 aşamalı bir planlama çalışması önerilmektedir:

1. Aşama: Eylem planı komisyonunun kurulması

Eylem planı komisyonu kurulurken bölge yöneticileri, turizm temsilcileri, çeşitli eğitim kurumlarının konu ile ilgili yetkilileri, bölge sanayi ve iş adamlarını temsil edecek yetkililer ve bölgeye katkı sağlayacak kalkınma ajanslarının yetkilileri bir araya getirilmelidir. Hangi yetkilere sahip olacakları, hangi gelişim ve planlama sürecinden sorumlu tutulacakları belirlenmelidir.

2. Aşama: Mevcut durum analizinin yapılması

Bu aşamada ilçenin kabul ettiği turist miktarı ve turizmden elde ettiği gelir incelenmelidir. Bu rakamların arttırılması için yapılacak turizm geliştirme çalışmalarının başlangıç noktası burasıdır. İl merkezinden bağımsız olarak bazı istatistikler oluşturmak kontrol mekanizmasının doğru ve etkili çalışması bakımından önemlidir.

3. Aşama: Mevcut turistik ürün ve hizmetlerin belirlenmesi

Sahip olunan tarihi, kültürel ve doğal varlıkların eksiksiz envanteri çıkarılmalıdır. Bu envanter içerisine henüz gün ışığına çıkarılmamış varlıklar eklenmeli, bu varlıkların turizme kazandırılması için projeler yapılmalıdır. Ayrıca potansiyel turiste hizmet verecek yeterlilikte konaklama, yeme-içme, rekreasyon ve alışveriş işletmelerinin, enformasyon ofislerinin artması sağlanmalıdır.

4. Aşama: Mevcut kalifiye iş gücünün belirlenmesi

Mevcut işletmelerde çalışan ve turizme hizmet veren personelin yeterliliğinin ölçülmesi, belirli aralıklarla çeşitli eğitimlere ve kontrollere tabi tutulması, ilçe genelinde iş gücü oluşturabilecek potansiyeli bulunan genç-yaşlı halkın eğitim programları aracılığı ile turizm çalışanı olmasının sağlanması gerekmektedir.

5. Aşama: Halkın turizme bakış açısını belirlenmesi

Sürdürülebilir turizm öncelikli koşulu çevreyle uyumlu, yerel halkı içine alan bir yapıyı oluşturmasıdır. Bu kriterden yola çıkarak yerel halkın gelen turiste hoş olmayan tepkilerinin ortaya çıkmasını önleyici ve turizm hareketinden zevk almasını sağlayıcı çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalara ne düzeyde ihtiyaç duyulduğu, akademisyenlerin yapacağı araştırmalar sonucu netlik kazanacaktır. Bir turizm varış noktası oluşturmak için yapılan tüm çalışmaların çöpe gitmemesi ilk olarak turistin kente ve yerel halkın turiste bakış açısının ölçülmesi ve beklentilerinin belirlenmesi ile sağlanabilir.

6. Aşama: Sektör temsilcileri arasında iletişimin arttırılması

Sektör içerisinde dolaylı ya da dolaysız olarak turizme hizmet veren tesislerin yöneticilerinin birbirleri ile düzenli olarak iletişim kurmalarının sağlanması gerekmektedir. Birbirine rakip olan işletmelerin dahi bir araya gelmesi ve ortak bir paydada buluşması önemlidir. Ayrıca sektöre direk veya dolaylı olarak hizmet veren kamu temsilcileri, kâr amacı gütmeyen kuruluş temsilcileri, çeşitli alışveriş, yiyecek içecek vb. işletmelerin yöneticileri, yerel topluluk, yerel ve ulusal basın kuruluşlarının turizmin faydasından ve yapılması gereken eylem planlarından haberdar olması verimi arttıracaktır.

3.2. Eğitim Çalışmaları

- Turizm alanında girişim yapmak isteyenlere mentorluk hizmeti verilmelidir.
- Bu bölgede çalışacak rehberlerin teşvik edilmesi amacıyla özel eğitim ve destek programları yapılmalıdır.

- Turizm okulları desteklenmeli ve bu okullar aracılığı ile yöredeki genç ve çalışabilir nüfusa turizm eğitimi verilmelidir.

3.3. Altyapı Problemlerinin Çözümü

- Tarihi kent merkezleri yenilenmelidir.
- Şehir estetiği oluşturmak için özel projeler üretilmelidir.
- Ulaşım sıkıntılarının çözümü için yetkili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmalıdır.
- Karayollarında eksik levha ve tabelaların tespit çalışmaları yapılmalıdır.
- Karayollarında turisti bilgilendirici levha ve tabelalar yapılmalıdır.
- Turistlerin mevcut araçlarıyla ulaşamayacakları yerlere ulaşabilmeleri için uygun jeep, atv, teleferik gibi araçların temini sağlanmalıdır.
- Restore edilecek yapıların hangi amaçla kullanılacağını önceden tespitinin yapılması ve bu yapıların turizme kazandırılması sağlanmalıdır.
- Bölgedeki doğal, tarihi ve kültürel yapılar internete veya broşürdeki resimleri ile uyumlu hale getirilmelidir.
- Bu yapıların etrafındaki çevre kirliliği önlenmelidir.
- Bu yapılar etrafında turistlerin tuvalet ve yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri hizmetler sunulmalıdır.
- Hizmet veren tüm yapıların ve işletmelerin düzenli olarak denetlemesi yapılmalıdır.
- Yeşil yıldız, yeşil anahtar gibi çevresel sürdürülebilirliği destekleyen uygulamalar arttırılmalıdır.
- Hazine avcılarının saldırısı altında bulunan, ayrıca doğal etkenler yüzünden bozulmaya başlayan tarihi yapılar korumaya alınmalıdır.

3.4. Yatırım ve Destekler

- Yenilenebilir enerji üretimi için destek ve fonlar araştırılmalı, bu alanda projeler yapılmalıdır.
- Yatırımlar için devletin sağladığı teşvik, kredi ve indirimler konusunda potansiyel girişimci olan yerli halk bilinçlendirilmelidir.
- Çeşitli araziler teşvik vasıtasıyla yerel halka sunulmalı ve küçük aile işletmelerinin önü açılmalıdır.

3.5. Ürün Geliştirme Çalışmaları

- Bölgede yerli halka ve turiste hizmet verecek kahvaltı ve yeme-içme tesisleri yaptırılmalıdır (bahçesi ve organik ürünleri bulunan, kişinin kendi elleriyle toplayıp kendisinin pişirebileceği ya da pişirme hizmeti satın alabileceği mekanlar).
- Flora ve fauna göz önünde bulundurularak turistlerin derste alabileceği botanik bahçeleri ve botanik otelleri kurulmalıdır.
- Sportif olta balıkçılığını geliştirmek amacıyla uygun balık tutma mekanları ve sandal turları düzenlenmelidir.

- Doğa fotoğrafları çekmek isteyen insanları uygun alanlara götüren bir rehberlik hizmeti olan foto turizm hizmeti verilmelidir.
- Atlı doğa yürüyüşleri organize edilmelidir.
- Ermenek çayının akarsu turizmüne kazandırılması için derinlik ve debi çalışmaları yaptırılmalıdır.
- Yayla turizmüne hizmet verecek özel merkezler oluşturulabilir (ahşap konaklama tesisleri, dağ evi vs.).
- Jeep safari turları düzenlenmelidir.
- Uygun mevsimlerde av turizmi için rehber eşliğinde turlar düzenlenmelidir.
- Modern değil tarihi yapıya uygun konaklama tesisleri yapılmalıdır.
- Lüks oteller yerine eko turizmi geliştirecek, doğa ile iç içe, küçük çaplı konaklama tesisleri desteklenmelidir.
- Özel yürüyüş ve bisiklet yolları yapılmalı ve bu rotalarda güvenlik açısından belirli aralıklarla telefon hizmeti verilmelidir.
- Tarihi evlerin yoğun olduğu bir mahalleyi komple restore ederek araçsız turizm merkezi oluşturulmalıdır.
- Paraşüt, trekking için uygun alanlar ve hizmet verebilecek tesisler oluşturulmalıdır.
- Ekoköyler oluşturulmalıdır.
- Yüksek noktalarda fiziki ihtiyaçlarında rahatlıkla giderilebileceği Seyir terasları yapılmalıdır.
- Ermenek'e özgü coğrafi işaretli ürünler oluşturulmalıdır.
- Temalı evler gastronomi müzesi olarak açılmalıdır. Örneğin ceviz evi kurulmalı, ceviz ve cevizle yapılan diğer tüm ürünleri satmalıdır.
- Kışlak köyünde unutulmuş çömlekçiliğin yeniden öğretilmesi ve turistik çekicilik unsuru olarak kullanılması sağlanmalıdır.
- Gül açtığı ayda düzenlenecek bir festival düzenlenmeli ve gül şerbeti ikramı yapılmalıdır.
- Yumrutepe'yi kış sporları için gelişmiş bir merkez haline getirmek için kapsamlı tesisler yapılmalıdır.

3.6. Reklam ve Tanıtım Çalışmaları

- Karaman'ı Konya'nın ilçesi; Ermenek'i Mersin'in ilçesi olarak tanınmaktan kurtarmak için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Ermenek tanıtım broşürleri çevre illerdeki gar, terminal, havaalanı gibi yerlere konulmalı ve turistlere ulaşım kolaylaştırılmalıdır.
- Ermenek gezisinden dönüşte insanların alabilecekleri hediyelik eşyalar için merkezde bir satış ofisi kurulmalıdır.
- Bu satış ofisinde satılmak üzere başka bir yerde satılmayan ve şehrin markasını ifade edebilecek bir logoya sahip ürün geliştirilmelidir.
- Ermenek yemekleriyle çeşitli illerdeki yarışmalara katılım sağlanmalı ve gastronomi turizmi potansiyeli gösterilmelidir.

- Büyük şehirlerde ve yurtdışında düzenlenen tanıtım günleri ve fuarlara katılım sağlanmalıdır.
- Şehre gelen yabancılara kültürel gezi imkânı sunulmalıdır. Bu amaçla sürekli ulaşabilecek bir gezi arabası ve daimî hizmet veren bir rehber sağlanmalıdır.
- Şehir merkezinin önemli yerlerine şehrin tanıtımına katkı sağlayacak kişi ve hikayelerin resimli anlatımları asılmalıdır. Önce yerel halkın kendi şehrini tanınması sağlanmalıdır.
- Rehberleri bölgeye çağırıp tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmelidir.
- Turizm bilgilendirme ofisleri şehir merkezlerine ve mümkünse turizmin yoğun olduğu başka bölgelere kurulmalıdır. (örn: Mevlana Türbesi'ne gelen bir turisti Ermenek'e yönlendirmek için)
- Sosyal medya tanıtımlarına özel personel atayarak hız verilmelidir.
- Yerel mekanlarda kültür tanıtma faaliyetleri gerçekleştirilmelidir (unutulmaya yüz tutmuş zanaatlar, yöresel yemekler vs.).
- Yöresel ürünlerden özel tat keşfedebilmek için yarışmalar düzenlenmelidir.
- Yüksek gelire sahip turist profili hedef seçilerek ilgi turizmi çalışmaları arttırılmalıdır.
- Gizemli tur rotaları hazırlanmalı ve bunlar sosyal medya vasıtasıyla yayılmalıdır.
- Belgesel çekimleri arttırılmalıdır.
- Çeşitli festivaller düzenlenmelidir.
- Tv programları şehre çağrılmalı ya da yöresel ürünlerle tv programlarına gidilmelidir.
- Tur operatörlerini ve seyahat acentalarına özel tanıtım turları düzenlenmelidir.
- Marka kent oluşturma çalışmaları yapılmalıdır.
- Yerel topluluk, tanıtım malzemeleri hazırlama ve satma konusunda teşvik edilmelidir.
- Ülkemizde ilk kez hayata geçirilen Turkuaz Gölü'nün üzerindeki göl evlerinin daha kalabalık kitlelere duyurulması sağlanmalıdır.
- Düzenlenen festivallerin ulusal ve uluslararası tanıtımı sağlanmalıdır.

SONUÇ

Popüler turizm destinasyonu oluşturma aşamasında hazırlanması gerekli olan turizm eylem planları, bu hazırlık aşamasında hiç kuşkusuz öncelikli olarak bölge halkının refahını ön planda tutmalı, kültürel ve fiziki unsurların gerçekleşmesi beklenen turizm hareketinden zarar görmesi engellenmelidir.

Ermenek ilçesini tercih oranı yüksek, popüler bir turizm destinasyonu haline getirebilmek için öncelikle altyapıya gereken önem gösterilmelidir. Yerel veya yabancı kaynakları turizm alanında yatırım yapmaya ikna edecek teşvikler oluşturulmalıdır. Turizm hizmeti verecek personeli bulmak ve eğitmek için çalışmalar arttırılmalıdır.

Kaliteli ve uzun soluklu bir turizm destinasyonu tüm paydaşların katılımı ile hazırlanmış bir eylem planı vasıtasıyla oluşturulabilir. Bu nedenle paydaşların kim ya da hangi kuruluşlar olacağı açıkça belirlenmelidir. Ayrıca ilçenin sahip olduğu turistik çekicilik unsurlarını rehberlere ve acentalara tanıtmak suretiyle işbirliği yapılmalıdır.

Turizm hareketi gerek ekonomik, gerekse sosyo-kültürel açıdan çeşitli olumlu getirilere sahiptir. Ancak bu olumlu katkıların yanında birçok olumsuz sonucun da sebebi

olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan olumsuz faktörler çevresel ve kültürel eskimeye yol açmakta ve turizm destinasyonunun sürdürülebilirliğini tehlikeye atmaktadır. Tüm bu negatif durum aslında doğru planlama çalışmalarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Sahip olunan tarihi ve kültürel mirası şimdiki haliyle gelecek nesillere ulaştırabilmek için oluşturulacak destinasyondaki en ufak bir hareket bile planlanmalıdır. Bu kıt kaynakların korunması ve muhafaza edilmesi sağlanmalıdır. Bölgenin kırsalda yaşayan topluluklarına turizm bilinci aşılmalı ve pastadan pay almaları için yol gösterilmelidir. Kaliteli turisti çeken kaliteli işletmeler kurulmalıdır. Kaliteli işletmeleri oluşturan hiç şüphesiz binadan çok insan kaynaklarıdır. Emek yoğun bir sektör olan turizmde, kaliteli binalardan ziyade kaliteli insanla karşılaşmak daha önemlidir. Bu nedenle akademinin desteği alınarak işbirliği çalışmaları yapılmalı ve hizmet veren tüm personeller, turizm hizmetine dolaylı olarak katılan yerel halk eğitilmelidir. Sürdürülebilirlik kavramının ana temalarından olan çevre koruma bilinci her kesime aşılmalıdır.

Tüm bu önerileri başarıyla uygulayabilmek ancak iyi planlanmış, tüm paydaşların katılımı ile hazırlanmış, toplumun değerlerini ön planda tutan eylem planlarına bağlıdır ve turizm hareketinin faydalarını optimum düzeye çıkararak, olumsuz etkilerini minimuma indirmek için gereklidir.

KAYNAKÇA

- Azam, Muhammad; Alam, Mahmudul; Hafeez, Muhammad Haroon (2018). "Effect Of Tourism On Environmental Pollution: Further Evidence From Malaysia, Singapore And Thailand". *Journal Of Cleaner Production* 190, Ss 330-338
- Cenamora, Isabel; Rosa, Tomás De La; Núñez, Sergio; Borrajo, Daniel (2017). "Planning For Tourism Routes Using Social Networks". *Expert Systems With Applications* 69, Ss 1–9
- Demir, Ş. Ş. (2014). "Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/15, Ss 101-119
- Dredge, Dianne; Jamal, Tazim, (2015), "Progress In Tourism Planning And Policy: A Post-Structural Perspective On Knowledge Production". *Tourism Management* 51, Ss 285-297
- Erkol, Gül; Zengin, Burhanettin, (2015). "Bölge Turizmini Planlama Ve Sürdürülebilir Gelişim: Şanlıurfa Örneği". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/17, Ss 377-396
- Ermenek Belediyesi, "Yeniden Başlamak İçin Ermenek 1001" <http://ermenek.bel.tr/ermenek1001/>
- Fazenda, Nuno; Silva, Fernando Nunes Da; Costa, Carlos, (2010) "Douro Valley Tourism Plan: The Plan As Part Of A Sustainable Tourist Destination Development Process", *Worldwide Hospitality And Tourism Themes*, Vol. 2 Issue: 4, Pp.428-440,
- Jesus, Eduardo (2017) "Madeira Tourism Strategy: How To Re-Qualify A Destination", *Worldwide Hospitality And Tourism Themes*, Vol. 9 Issue: 6, Pp.659-662,
- Ladeiras, Ana; Mota, António; Costa, Jorge (2010) "Strategic Tourism Planning In Practice: The Case Of The Open Academy Of Tourism", *Worldwide Hospitality And Tourism Themes*, 2/4, Ss 357-363,
- Mercan, Şefik Okan, (2010). "Turizmde Bölgesel Planlama Ve Sürdürülebilirlik: Altınoluk Örneği". *Aksaray Üniversitesi İİB Dergisi*, 2/2 Ss 35-47
- Najdeska Angelevska, Katerina; Rakicevik, Gabriela (2012). "Planning Of Sustainable Tourism Development". *Procedia - Social And Behavioral Sciences* 44, Ss210 – 220
- Oyola Lozano, Macarena; Blancas, Francisco Javier; González, Mercedes; Caballero, Rafael (2012). "Sustainable Tourism Indicators As Planning Tools In Cultural Destinations". *Ecological Indicators* 18, Ss 659–675

ERMENEK'E ÖZGÜ GASTRONOMİK UNSURLARIN TURİZMDE ÇEKİCİLİK UNSURU OLARAK KULLANILMASI

Merve ÖZBAY* - Pınar YEŞİLÇİMEN** - Meral İŞ***

GİRİŞ

İnsanoğlunun boş zamanını değerlendirmek için son yıllarda en çok tercih ettiği aktivitelerden biri olan turizm sektörü, ekonomik olarak da oldukça önemlidir. Turizm bölgelerinde direk ve dolaylı yollardan birçok alt sektörde canlanma yaratması ve yüksek gelir getirmesi gibi ekonomik katkılarının yanı sıra, sosyal ve çevresel etkileri de önemli bir gelişim aracı olarak görülmektedir. Uzun yıllar boyunca deniz-kum-güneş turizminin etkisinden kurtulamamış kıyı şeritlerinin potansiyelleri tam olarak değerlendirilememiştir (Ballı, 2013:206). Gelişen teknoloji ve yaşam koşulları sebebiyle turizmden beklentisi tamamen değişmiş bir turist profili ortaya çıkmış, 3s turizmi tek seyahat nedeni olmaksızın uzaklaşmıştır. Kim olduğunu ve nereden geldiğini merak eden insanoğlu yeni kültürleri tanımak istemiş ve bu noktada yöresel mutfaklar oldukça talep görmüştür. Bir turizm akımının oluşması sebebiyle gastronomi turizmi daha çok önemsenir hale gelmiştir (Aksoy ve Sezgi, 2015: 79).

Yenilik arayan ve kültürleri tanımaya istekli turistler, gittikleri bölgeleri ziyaret etmelerinde ana amaçlar dışında bölgenin sahip oldukları yerel lezzetleri tatmak için seyahat etmektedirler. Hatta kimi zaman sadece yeme içme kültürünü tanıma hevesi seyahat isteğinin ana temasını oluşturmaktadır (Ballı, 2013:206). Bu sebeple gelişmek ve pastadan pay almak isteyen destinasyon geliştiriciler gastronomi turizminin sahip olduğu sürdürülebilir ve olumlu birçok ekonomik, sosyal etkileri yanında (Ballı, 2016: 3), "kaliteli turist" olarak tanımlanan kitleyi destinasyona çekebilmek için (Durlu-Özkaya vd, 2013:13) gastronomi turizmi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu turizm türü bölgenin kültürel kimliği ve mirasını yansıtarak gastronomik kimlik oluşturması ve rekabet avantajı sağlaması açısından da önemlidir (Çalışkan,2013:39).

Dünyada turizmden elde edilen gelirin büyük bir bölümünün nedeni olan gastronomi turizmi (Aksoy ve Sezgi, 2015: 79), birçok ülkeden daha zengin potansiyele sahip Türkiye'de ise istenilen düzeyde gelişmemiştir (Bucak ve Aracı, 2013:203). Türkiye sahip olduğu bu potansiyeli etkili kullandığında turizmden elde edilen gelirin de artacağı düşünülmektedir (Aksoy ve Sezgi, 2015: 79). Bu açıdan turizm pazarında henüz iyi konumda

* Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. mozbay@kmu.edu.tr

** Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. pinaraydag@kmu.edu.tr

*** Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. meralbozdogan@kmu.edu.tr

olmayan ve turizm pazarında yer edinmek isteyen bölgelerin gastronomik unsurların tanıtımını etkin bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Özellikle Ermenek gibi doğal, tarihi ve kültürel açısından zengin bir potansiyele sahip, geliştirilmeye müsait bölgelerde gastronomik unsurlar önem arz etmektedir. Yüzyıllar boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış bu topraklarda kültürlerin etkileşimi sonucu oluşan bir çok yerel yiyecek-içecek yöresel yemek meraklısı turistlerin ilgisini çekmesi açısından kullanılabilir elemanlar olarak göze çarpmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada bölgenin zengin kültürünü yansıtan yöresel yemek örneklerine yer verilmiş, bu çalışma sayesinde yöresel yemeklere dikkat çekilerek bölge turizmüne katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

GASTRONOMİK UNSURLARIN TURİZMDE ÇEKİCİLİK UNSURU OLARAK KULLANILMASI

İlk kez Fransa da karşımıza çıkan ve anlamı iyi yeme sanatı olan Gastronomi sözcüğü son iki yüzyıldır kullanılmaktadır (Pullphothong ve Sopha,2013). Kimi kaynaklara göre ise dilimize Yunanca'dan geçmiş, Gastro ve Nomos sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Gastronomi, başka bir kültüre katılma ve kendi kimlikleriyle güçlü bir şekilde insan ve mekanlarla ilişki kurma deneyimi(Martins,2016:33) olarak tanımlanmaktadır.

Gastronomi yerine mutfak turizmi kavramını kullanan Uluslararası Mutfak Kültürü Derneği'ne (ICTA) göre, bu turizm türü “eşsiz ve unutulmaz yeme ve içme deneyimlerinin peşinde olmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle gastronomi turizmi, yöresel yiyecek ve içeceklerin seyahat için ana motivasyon faktörleri olduğu destinasyonlara yapılan gezileri ifade etmektedir (Pullphothong ve Sopha :2013). Gastronomi turizmi turistik bölgeye yapılan deneysel bir yolculuk olarak da tanımlanabilir. Bu yolculukta birincil ve ikincil gıda üreticilerine yapılan ziyaretler, gastronomi festivalleri, yemek fuarları, çiftçi marketler, gıda tadım merkezleri veya gıda ile ilgili herhangi bir turizm faaliyeti karşımıza çıkmaktadır (Martins,2016:34). Kuşkusuz yiyecek ve içecekler kişiyi belirli bir hedefe seyahat etmesi için motive eden temel faktörlerden biridir destinasyonların yerel otantik mutfaklarını tatmak ve deneyimlemek amacıyla gezmeye istekli kişi ise gastronomi turisti olarak tanımlanmaktadır (Pullphothong ve Sopha ,2013).

Turizm literatürü incelendiğinde gastronominin turizm için önemini anlatan çalışmalar göze çarpmaktadır (Nebioğlu, 2017:40).Destinasyonların tanıtma çalışmalarında gün geçtikçe mutfak kültürünün daha çok ön plana çıkarılma isteği yer almaktadır (Cömert ve Sökmen,2017:7). Bu isteğin birkaç önemli nedeni vardır. İlk olarak, gastronomi turizmi özellikle gelişim düzeyi düşük kırsal bölgelerde gıda üreticilerine, tarım ürünlerine değer katmak için alternatif fırsatlar yaratmaktadır. İkincisi, gıdaların yerel kaynakları pazarlanabilir cazibe merkezlerine dönüştürme özelliği bulunmaktadır. Üçüncüsü, gıdalar turistik cazibe unsuru olarak direk kullanılabilir olmalarının yanı sıra etkinliklerin alt unsuru olarak da kullanılabilir (Quan ve Wang, 2004:303). Gastronomi turizmin standart çekim unsurlarının dışında, yöreye özgü bir turistik ürün oluşturulmasını sağlayan, yerel ekonomiyi destekleyen, yerel kültürün korunarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan, turistlere yoğun bir tatil deneyimi sunan bir turizm türüdür (Nebioğlu, 2017:40).

Gastronomi birçok araştırmacıya göre turistlerin destinasyonu ziyaret etme sebeplerinin başında gelmektedir (Kivela ve Crotts,2006: 354-377). Turizm hareketinin ayrılmaz bir parçası ve temel seyahat güdüsüdür. Sektörün gelişimini sağlamak ve turizm çeşitliliğini arttırmak amacıyla kullanılmalıdır (Cömert ve Sökmen,2017:7). Gastronomi turizmi sektörün en dinamik ve yaratıcı segmentlerinden biri haline gelmiştir. Yaşanan turizm deneyimlerinde gittikçe daha fazla insan gastronomik özelliklerden motive olmaktadır. Bu nedenle artık yiyecek-içecek unsuru seyahatin sadece bir tamamlayıcısı değil, seçim sürecindeki en temel kriterlerden biri haline gelmiştir. (Martins,2016:35).İnsan hayatının idamesi için gereken fiziksel unsurların başında gelen doyma ihtiyacını en farklı ve hoş şekilde karşılayabilen bölgeler pazarda bir adım önde olabilmektedirler (Kivela ve Crotts,2006: 354-377).

Gastronomik unsurlar, öncelikle gastronomi imajından, daha sonra festivaller, müzeler, kurslar gibi gastronomi etkinliklerinden; yöresel gastronomik ürünlerden ve yiyecek-içecek işletmelerinden oluşmaktadır (Cömert ve Sökmen,2017:8). Gastronomik turizm unsurlarını, bir yöreye ait yiyecek ve içecek türleri, bu türlerin üretildiği ve satıldığı tesisler, etkinlikler ve üretim yerlerine yapılan ziyaretler şeklinde sıralayabiliriz (Nebioğlu,2017: 39-60).

Gastronomi turizmi ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Çünkü sezonluk değildir ve turizm hareketinden tüm yıl gelir getirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu değerli katkının yanı sıra, herşey dahil sistemin yarattığı harcamayan turist profilini ortadan kaldırmakta, kaliteli turist profili oluşturmaktadır. Gastronomi turizmi kapsamında seyahat eden bu kaliteli turistler gittikleri bölgelerin yiyecek-içeceklerini deneyimlemekte ve hatta satın alıp evlerine götürmektedirler. Gastronomik hareket kırsal topluluklara sadece ekonomik olarak katkıda bulunmaz aynı zamanda bölge halkının kendi kültür mirasına sahip çıkmasını sağlar (Cömert ve Sökmen,2017:8-9).Gastronomi etkinlikleri yerli halkın yerel kimliğini geliştirmeye yardımcı olan kaynaklardan biridir ve dolayısıyla daha fazla insanın katılımını sağlar. Bu tarz katılımlar gastronomi turizminin sürdürülebilir olması için gereken sosyal koşullardan biridir. Dolayısıyla yerel ve geleneksel gıdaların önemsiz görülmemesi ve turizm gelişiminde göz ardı edilmemesi gerekir (Quan ve Wang,2004: 303). Sürdürülebilir gastronomi kavramı son yıllarda oldukça önemli hale gelmiştir. Yerelleştirilmiş gastronomik sistemler özellikle çevrenin sürdürülebilir hale getirilmesi, sosyal adaleti, yerel kalkınmayı ve adil ticareti teşvik etmektedir (Yurtseven ve Karakaş,2013:91). Yavaş yemek kavramı gastronomi turizmini sürdürülebilir hale getirmek için tercih edilen etkili konseptlerden biridir. Slowfood kavramı ile yavaşlama felsefesinin altı çizilmekte, endüstriyel gıda sisteminin kültürel kimliğiyle yaptığı negatif etkinin önüne geçilmektedir (Yurtseven ve Karakaş,2013:94).

Geceleme oranlarının düşük olduğu ve turistlerin genellikle günübirlik konakladığı bölgelerde önerilen en önemli çözümlerden biri turistlerin ilgi duyacakları aktivitelerin artırılmasıdır (Bucak ve Ateş,2014:325). Herhangi bir turizm aktivitesi bulunmayan ve turist çekemeyen bölgelerin özellikle ihtiyacı gastronomi müzeleridir. Gastronomi müzeleri geçmişten bu yana bilinen kültürlerin yeme içme alışkanlıklarını devam ettirebilme

şansının yakalandığı ve bu alışkanlıkların birer turistik çekicilik unsuru olarak kullanıldığı önemli merkezlerdendir (Bekar vd.,2017: 468-477).

Gastronomi, turist için önemli pazarlanabilir imaj ve deneyimler kaynağı olarak görülmektedir (Quan ve Wang,2004:299). Geleneksel alışkanlıklardan oluşan, tarih ve yaşamışlık kokan yeme-içme kültürü aslında gastronomi turizminin kökenini oluşturmaktadır. Ermenek bu anlamda oldukça zengin bir kültüre sahiptir. Sarp klikya kayalıklarında kurulan bu eşsiz kent yüzyıllardır farklı ulus ve kültüre ev sahipliği yapmış ve her nefesten bir iz saklamıştır.

Gastronomi turizminin öne çıktığı bir turizm destinasyonu oluştururken yerel ürünlerin geliştirilmesi ve tanıtılması ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmelidir. Turistlerin ilgisini çekebileceği düşünülen yerel ürünlerin modern hale getirilmesi, farklı tariflerle değerlendirilmesi, tarih kokan yöresel yemeklerin turistlere hitap edebilecek şekilde yapılandırılması sağlanmalıdır. Bu ürünlere ulaşımın kolaylaştırılması açısından önemli olan yöresel pazarların haftanın her günü açılması, ulusal ve uluslararası fuarlarda tanıtılması, turistlerin katılım sağlayacağı yöresel festivaller düzenlenmesi etkili çalışmalar arasında sayılabilir.

ERMENEK'İN GASTRONOMİK UNSURLARI

Turizm sektörünün ayrılmaz bir parçası olan yeme-içme faaliyetleri, turizm hareketine katılan turistlerin en temel ihtiyaçlarından biridir (Çapar ve Yernipınar, 2016: 101). Turistlerin turistik motivasyonları incelendiğinde gastronomi ile turizmin ilişkisi doğrudan niteliktedir (Zengin vd., 2015: 362). Günümüzde, dünya çapında artan sayıda insan, özellikle yöresel mutfakları tatmak ve deneyimlemek için seyahat etmektedir (Guan ve Jones, 2014: 416). Turistler yöreye ait yiyecek ve içeceklerin özelliklerini tanımak, bir sosyal etkinlik olarak sebze, ot ve bostan toplamak, yemek pişirmek, pişirme tekniklerini izlemek ve farklı yöntemlerle hazırlanıp sunulan yiyecekleri zevkle yemek için seyahat etmektedir (Bozok ve Kahraman, 2015: 88).

Turistik bir destinasyonda sunulan yöresel yemek kültürü turistlerin seyahatlerinde oldukça önemli düzeyde çekicilik arz etmektedir (Aslan vd. 2014:5). Bir yörenin özgün yemeği, özgün lezzeti, özgün kültürel unsurları turizm gastronomisi için önem taşımaktadır (Erdem vd., 2017:20). Başka bir ülkeyi ziyaret eden insanların bu seyahatten beklentileri arasında, yeni yerleri görmenin ve yeni kültürleri tanımanın yanı sıra yeni yöresel tatlarla tanışma arzusu da yatmaktadır (Cömert ve Özkaya, 2014:63).

Son yıllarda gastronomi turizminin artan trendi ile birlikte yöresel lezzetler ve mutfak kültürü, turistlerin destinasyon tercihini etkileyen önemli bir kriter olmuştur(Erdem vd.: 2017:20). Yöresel yiyecek ve içeceklerin destinasyon pazarlamasında önemi giderek artmasına rağmen, birçok destinasyon yöre mutfağının ve yöresel unsurların yarattığı potansiyelden yeterince faydalanamamaktadırlar (Bezirgan ve Koç, 2014). Oysaki turizm gelirlerinin dağılımı göz önüne alındığında yiyecek-içecek harcamalarının kayda değer yüksekliği dikkat çekmektedir (Zengin vd., 2015: 362). Artık turizm sektöründe tarihi ve

kültürel özelliklerin yanı sıra zengin yöresel yemek kültürüne sahip olmak toplumlarda önemli bir avantaj sağlamaktadır (Erdem vd.,2017:20).

Ermenek'e Özgü Yöresel Yemekler:

Ermenek İslamiyet öncesi devirlerde kurulmuş olup tarihi ve kültürel kalıntılarını yanı sıra, uygarlık kalıntıları bakımından da köklü bir geçmişe sahiptir(ermenek.gov.tr). Ermenek'in yöresel yemekleri ağırlıklı olarak tarımsal ürünlerden oluşmaktadır (www.karamankulturturizm.gov.tr).Ermenek mutfağı pek çok özgün tadı yüzyıllardır korumayı başarabilmiş nadide bölgeler arasında yer almaktadır. Bu durum daha çok üretim biçimlerinin pek fazla değişmemesinden ve yerli ürünleri kullanarak yöresel yemeklerini yapmalarından kaynaklanmaktadır (ermenek.bel.tr).

Yapılan bu çalışmada önemli turizm noktalarına yakınlığı ve dokunulmamış doğal güzelliği ile dikkat çeken Ermenek'in yemek kültürü ortaya konmuştur. Ermenek bölgesine ait olan yemeklerin her biri geleneklere ilişkin özellikler taşımaktadır. Bölgenin coğrafi özelliklerinin ve tarımsal ürünlerin elverdiği ölçüde yöre mutfağının geliştiği gözlemlenmektedir. Ermenek'te yöresel yemeklerin dokusu bu ürünlerin turistik çekicilik unsuru olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu açıdan hareketle çalışmada Ermenek'e özgü belli başlı gastronomik unsurlar kısaca tanıtılacaktır.

Ermenek'e özgü yöresel yemeklerden bazıları şunlardır:

TAHRANABAŞI

Ermenek'e özgü yöresel lezzetler arasında yer alan Tahranabaşı Ermenek sofralarının olmazsa olmazları arasın da yer almaktadır. Bulgur köftesine benzeyen, içinde patates, domates kuru, soğan, kıyma, bulgur gibi malzemeler bulunan Tahranabaşı özellikle yörede yetiştirilen ürünler kullanılarak yapılmaktadır (lezzetler.com).

ARABAŞI

Ermenek yöresinde özellikle kış gecelerinin vazgeçilmez çorbası olarak Arabaşı Çorbası sofralarda yer almaktadır. Özel tavuk eti ile yapılan çorbanın yanında servis edilmek için özel olarak hazırlanan hamurun kesilerek servis edildiği eşiz lezzette bir çorba türüdür (karamankulturturizm.gov.tr).

SAÇ KEBABI

Saç kebabının özelliği Ermenek bölgesinde yetiştirilen doğal ürünler kullanılarak yapılmasıdır. Ermenek'te özellikle Zeyve Pazarı'nda yörede yetiştirilen ürünler kullanılarak hazırlanıp, özel odun ateşi ile fırında pişirilerek halka sunulmaktadır. İçerisinde kuzu eti, patates, patlıcan, biber, soğan, sarımsak, domates gibi ürünler bulunan saç kebabı isteğe bağlı olarak sebzeli veya sade de yapılabilmektedir.

BATIRMA

Ermenek halkının vazgeçemediği yemekler arasında yer alan Batırma(Batırık), Karaman ve Ermenek bölgesine ait bir yemektir(Pektaş, 2016: 2). Kadınlar bir araya geldiklerinde kek, kısır veya börek yerine Batırma ya da Batırık hazırlayıp tüketmektedirler. İçinde bulgur, salça, ve baharat bulunan genellikle yaz aylarında tüketilen ve damak tadı-

na göre etli ya da cevizli yapılan bir nevi sulandırılmış çiğ köfte gibidir. Deli Batırık olarak da halk arasında adlandırılmaktadır.

KAYGANA

Ermenek'e özgü yöresel yemekler arasında yer alan kaygana yumurta, un, buğday ni-sastası, yoğurt ve ceviz ile yapılan bir çeşit tatlıdır (ermenek.bel.tr).

DELİ BÖREK

Ermenek çevresinde yapılan bir çeşit börektir. Patates, yoğurt, un gibi ürünler ile ha-zırlanan hamurun içine kıyma, soğan, maydanoz ve baharat karışımından oluşturulan iç harcı eklenerek yapılmaktadır (ermenek.bel.tr).

SAÇ BÖREĞİ

Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinde yapılan bu börek Ermenek'te de yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Peynirli ve kavurmalı olmak üzere iki şekilde pişirilen bu börek özerlikle odun ateşinde pişirilmektedir.

SU BÖREĞİ

Ülkemizin hemen hemen her bir bölgesinde görülen su böreği Ermenek bölgesinin vazgeçilmez börek çeşitleri arasında yer almaktadır. Yöreye özgü hazırlanan su böreğine peynir veya kavurma eklenerek yapılmaktadır. Özellikle tepside odun ateşinin üstünde pişirilir (ermenek.bel.tr).

KIVIRIMA TATLISI

Ermenek yöresine özgü bir tatlı türü olan kıvrıma tatlısı içine ceviz eklenerek yapılan özellikle bayram ve özel günlerde misafirlere ikram edilen yöreye özgü bir lezzettir.

ERMENEK DOLMASI

Domates, biber, patlıcan, maydanoz, kıyma, reyhan, soğan, buldur ve baharat eklene-rek yapılan bu dolma Ermenek'te yaygın bir şekilde yapılan dolma türüdür (erme-nek.bel.tr).

Resim 1: Ermenek Mutfağına Ait Bazı Yemekler (Tahranabaşı, Arabaşı Çorbası, Saç Kebabı, Batırma, Kay-gana, Deli Börek, Saç Böreği, Kıvrıma Tatlısı)

Ermenek'e Özgü Yöresel Tatlar:

ERMENEK PEKMEZ HELVASI:

Ermenek'te el değmemiş bir doğa içinde kendiliğinden yetişen kuru üzümle yapılan pekmez geleneksel yöntemlerle işlenerek helva yapılmaktadır. Büyük bir özenle toplanan üzümler öncelikle ince ince kesilerek kurutulularak depolanıyor ve ardından 3 4 gün su içine yatırılarak pekmeze dönüştürülüyor (Uca ve Ülker, 2016: 232) Ermenek'in sembollerinden olan Ermenek helvası büyük kazanlı makinelerle pekmez konularak ardından maya işlevi gören çöğen (otsu bitki) ekleniyor. Pekmeze çöğen yaklaşık 2 saat kaynatılarak ardından kaynamış çöğen otlu pekmeze tahin eklenerek ve iki kişi tarafından sürekli karıştırılarak elde ediliyor (ermenek.bel.tr).

Karaman iline bağlı Ermenek ilçesinde yapılan bu helva da şeker kesinlikle kullanılmamakta yerine pekmez kullanılmaktadır. Pekmez helvanın renginin açık kahverengi olmasını ayrıca helvada ayrı bir pekmez tadı oluşmasını sağlamaktadır. Yöresel ürünler

arasında ayrı bir yeri olan bu helva içi astarlı yayvan teneke kutularda pazarlanmaktadır (Uçar, 2008: 1394).

ERMENEK GÜL ŞERBETİ:

Gül Ermenek için sembol değeri olan çiçekler arasında yer almaktadır. Yılın sadece bir ayında açan Mis kokulu pembe ve kırmızı gülleri Yöre halkı yüzyıllardır kendi usullerince gül şerbeti yaparak içip yazın sıcaklarına karşı mükemmel bir serinleme içeceği elde etmektedirler (ermenek.bel.tr).

ERMENEK ÇAYI: KAYNARCA

Ermenek'te yüzyıllardır içilen bir sıcak içecek olarak dikkat çeken Kaynarca 7-8 çeşit baharatın karışımından oluşan ve dibekte(büyük havan) dövülerek un kıvamına getirilip hazırlanan bir çeşit çaydır. Son zamanlarda gençler tarafından biraz unutulsa da aktarlarda bulmak mümkündür (ermenek.bel.tr).

ERMENEK'İN EĞRİMİ VE EĞRİM KURUSU

Ermenek'te pembe yani henüz olgunlaşmamış domates "eğrim" olarak adlandırılmaktadır. Pazarlarda eğrim ve domates ayrı ayrı satılır. Mis kokulu ve sulu eğrim, tamamen organik olup çok fazla dayanmamaktadır. Bu nedenle eğrimler hemen kurutulur veya salça yapılır (ermenek.bel.tr). Kurutulan bu eğrimler özellikle batırmanın vazgeçilmez sosu olarak kullanılmaktadır.

ERMENEK TARHANASI

Ayran ya da yoğurttan yapılan, bütün kış boyu bozulmadan dayanan ve sabahların acı soğuğuna karşı dağlı insanların en büyük silahı olan Ermenek tarhanası aynı zamanda kavurması ile de muhteşem bir tattır (ermenek.bel.tr).

ERMENEK CEVİZİ

Ermenek'in bağlarında ve yaylalarında yükselen ulu ceviz ağaçları Ermenek için hem yemeklerinde lezzet, hem de ekonomik bir zenginliktir. Şimdilerde eski talebi kalmamış olsa da ceviz ağacından yapılan çeyiz sandıklarının cazibesi hâlâ devam etmektedir (ermenek.bel.tr).

BANDIRMA

Ermenek'e özgü bir tür cevizli sucuk olan Bandırma kazanlarda kaynatılan pekmeze ceviz batırılarak güneşte kurutularak elde edilmektedir (ermenek.bel.tr).

Ermenek'te ayrıca çok sayıda elma, armut, nar, incir, kiraz yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yetiştirilen kirazlar iyi kalitede olup ihraç edilmektedir. Meyve kuruları Ermenek'te kak diye adlandırılır. Yazları bağlarda yetiştirilen ve tüketim fazlası olan meyveler (elma, erik vs.) çekirdekleri çıkarıldıktan sonra güneşte kurutularak kış boyunca, gerek hoşaf gerekse çerez olarak bolca tüketilir (ermenek.bel.tr). Tarımsal ürünlerden buğday, mısır, susam yine Ermenek'te bolca üretilmektedir (www.karamankulturturizm.gov.tr). Ceviz ise Ermenek için ayrı bir öneme sahiptir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk tarihi kadar zengin bir geçmişe sahip olan Karaman'ın gözde ilçelerinden biri olan Ermenek bugüne kadar turizm pazarından hak ettiği payı alamamıştır. Ermenek'te turizmin geliştirilebilmesinin yollarından birisi de hiç kuşkusuz gastronomi turizmidir. Ermenek gibi ulaşım açısından sıkıntıların yaşandığı sapa bir köşede bulunan bölgelerde turizmin geliştirilebilmesi oldukça güç hale gelmektedir. Bu açıdan Ermenek için alternatif turizm türlerinin geliştirilebilmesi için farklı kültürlerin ve yöresel lezzetlerin tanıtılması da oldukça önem taşımaktadır. Yöresel unsurlar kültürel mirasın bir parçası olup Ermenek'te turizmin geliştirilebilmesine oldukça önemli katkıları olacağı açıktır.

Karaman mutfağının esintilerine sahip olan Ermenek mutfağı, tanıtım eksikliği nedeni ile unutulmaya yüz tutmuş ve henüz hak ettiği ilgiyi görememiş olsa da tarımsal ürün ağırlıklı içeriği ve taşıdığı kültürel özellikleri ile gastronomi turizmi açısından çekicilik arz etmektedir. Bu çalışma da gastronomi turizmi kapsamında Ermenek yemeklerini ve yöreye özgü gastronomik değerleri ele almak, yöreye özgü tatların genel özelliklerini belirlemek ve Ermenek'e özgü yöresel unsurların gastronomi turizmi kapsamında kullanılabilirliğine ilişkin bir takım öneriler sunmak amaçlanmıştır. *Ermenek'in gastronomik mirasının turizme kazandırılması ve bir çekicilik unsuru olabilmesi ayrıca yöresel gastronomik unsurların yeni nesillere aktarılabilmesi için şu önerilerde bulunulabilir;*

- Özellikle Ermenek'te derenin yanı başında kurulu olan Zeyve pazarında günün her saati yöresel lezzetlerin her bir çeşidinin sunulması hem oraya ziyarete gelen insanlara Ermenek yöresel lezzetlerini tatma hem de Ermenek yemeklerinin tanıtımını yapmak açısından önemlidir.
- Yerel özelliklere sahip ürünlerin orjinalini kaybetmeden tanıtılması ve pazarlanması için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Ermenek yöresel lezzetleri hem yerel ve küresel pazarda sunulabilecek düzeye getirilerek yöreye özgü gastronomik unsurlar ön plana çıkartılmalıdır.
- Yerel ve küresel pazara sunulacak olan ürünlerde ürünün yöresel özelliğini kaybetmemesi için geleneksel sunumlar ön plana çıkarılmalıdır.
- Ermenek'in yöresel lezzetlerini gastronomi turizmi kapsamında dijital tanıtım mecralarında ön plana çıkarabilecek gerekli adımlar atılmalıdır.
- Hem Ermenek hem de Karaman'da bulunan yiyecek-içecek işletmelerinin menülerinde tanıtım amacıyla Ermenek mutfağından örnekler sunmaları özendirilmelidir.
- Yörede bulunan turizm işletmelerine gelen misafirlere yöresel yemeklerin sunulmaması yöresel mutfak kültürünün zamanla kaybolmasına neden olacaktır. Bu konuda gerekli adımlar atılmalıdır.
- Ermenek'e özgü gastronomik unsurları layıkıyla temsil edecek işletmelerin açılması özendirilmeli ve desteklenmelidir.
- Ermenek'in yöresel lezzetlerini tanıtabilmek Ermenek mutfağını bir marka haline getirebilmek için ulusal ve uluslararası yarışmalarda yöreye özgü yiyecekler temsil edilmelidir.
- Yöresel gastronomik unsurların kalitesini koruyabilmek için standart reçeteler oluşturulmalıdır.
- Yabancı şef, gazeteci, blogger ve kanaat önderlerinin Ermenek'e özgü gastronomik unsurların tanıtımını yapması sağlanmalıdır.
- Ermenek'e özgü gastronomik unsurların sunumunu yapan işletmelerin yöreye özgü bir dekorasyona sahip olmaları ve yöreye has sunum şekillerine özen göstermeleri gerekmektedir.
- Menüünde yöresel yemekleri sunması planlanan işletmelerde yöresel yiyeceklerin geleneksel hazırlanma usullerine uygun hazırlanmasına ve servis edilmesine de özen gösterilmelidir.
- Turistlerin ağırlandığı konaklama tesislerinde bir tanıtma vepazarlama mecrası olarak değerlendirilmeli Ermenek yöresel yemeklerine mümkün olduğunca geniş yer verilmelidir.
- Ermenek'in yöresel lezzetleri üzerine yazılabilecek kitaplar, hazırlanabilecek yöresel yemek broşürleri vasıtasıyla yerli ve yabancı turistlere hitap edilmelidir.
- Ermenek'te düzenlenebilecek gastronomi şenlikleri ve festivaller ile unutulmaya yüz tutmuş Ermenek mutfağı tekrar canlandırılmalıdır.

- Ermenek için bir gastronomi haritası çıkarılarak bölge için bir çekim faktörü haline getirilmelidir.

Ermenek'e özgü yöresel gastronomik unsurlar yöre halkının yaşadığı coğrafi konuma, bitki örtüsüne ve sosyal yapıya uygun bir şekilde oluşturulmuş, doğallığını bozmadan, kendine özgü kalmayı başarabilmiş nadide yöresel mutfaklar arasında yer almaktadır. Bu özgünlüğünü korumayı başarabilmiş yöresel yemeklerin bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlere uygun araç-gereçlerle ve sunum şekillerine bağlı kalarak yaşatılması yörede geliştirilecek turizm uygulamalarına önemli bir çekicilik unsuru olacaktır.

Ermenek, kültürel özelliklerinin yanı sıra gastronomik değerleri ile de turistler tarafından tercih edilebilecek bir bölge özelliğindedir. Kırsal alanda yer alan bu ilçenin hem ekonomik hem de sosyal gelişimini sağlayabilmek için Ermenek'e özgü yiyeceklere, yöresel konseptte ve hazırlama yöntemlerine sahip çıkılmalı ve bu değerler korunmalıdır.

Ermenek'in yöresel kültürünün etkin bir şekilde hem tanıtımının yapılması hem de bu gastronomik değerlerinin turistik çekicilik oluşturabilmesi için kamu kurumlarının üzerine önemli görevler düşmektedir. Çalışma sadece Karaman'ın Ermenek ilçesi baz alınarak gerçekleştirilmiş olsa da ülkemizde zengin yemek kültürüne sahip çok sayıda il vardır. Bu alanda gastronomi turizmi ile ilgili gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M., Sezgi, G. (2015). "Gastronomi Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3/3, 79-89.
- Aslan, Z., Güneren, E., Çoban, G. (2014). "Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2/4, 3-13.
- Ballı, E. (2013). "Gastronomi Turizmi ve Adana Mutfak Kültürü". *Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu*, 206-218.
- Ballı, E. (2016). "Gastronomi Turizmi Açısından Adana Sokak Lezzetleri". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 4, 3-17.
- Bekar, A., Arman, M. S. ve Sürücü, Ç. (2017), "Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Marmaris Bal Evi Örneği". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/42, 468-477.
- Bezircan, M. ve Koç, F. (2014). "Yerel Mutfakların Destinasyona Yönelik Aidiyet Oluşumuna Etkisi: Cunda Adası Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 7(34), 917- 928.
- Bozok, D., ve Kahraman, K. (2015). "Kırsal Turizmde Yöresel Yemek Kültürünün Rolü: Balıkesir". *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 5(1), 85-90.
- Bucak, T. ve Ateş, U. (2014). *Gastronomi Turizminin İl Turizmine Etkisi: Çanakkale Örneği*. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 315-328
- Bucak, T. ve Aracı, Ü. (2013). "Türkiye'de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/30, 203-2016.
- Cömert, M.ve D. Özkaya (2014). "Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi" *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2/2 (2014) 62-66.
- Cömert, M. ve Sökmen, A. (2017). "Türkiye'de Gastronomi Turizmi: Antalya'da Konaklayan Turistler Üzerine Bir Araştırma". *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/ Journal of Travel and Hospitality Management*, 14 (3), 6-26.
- Çalışkan, O. (2013). "Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 1/2, 39-51.
- Çapar, G., ve Yenipınar. (2016). "Somut Olmayan Kültürel Miras Kaynağı Olarak Yöresel Yiyeceklerin Turizm Endüstrisinde Kullanılması". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 4/Special issue1, 100-115.
- Durlu- Özkaya, F., Sünnetçioğlu, S., Can, A. (2013). "Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü" *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 1/1, 13-20.
- Erdem, Ö ; Mızrak, M ; Kemer,A.K (2017), "Yöresel Yemeklerin Bölge Restoranlarında Kullanılma Durumu :Mengen Örneği", *First International Sustainable Tourism Congress*, 23-25 Kasım,

- Guan, J. ve Jones, D.L. (2014). "The Contribution of Local Cuisineto Destination Attractiveness: An Analysis Involving Chinese Tourists' Heterogeneous Preferences", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*.
- Kivela, J. ve Crotts, J. C. (2006), "Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience A Destination". *Journal of Hospitality&Tourism Research*, 30/3, 354-377.
- Martins, M. (2016). "Gastronomic tourism and the creative economy". *Journal of Tourism, Heritage& Services Marketing*, Vol. 2, No. 2, 33-37.
- Nebioğlu, O. (2017), "Gastronomik Kimlik ve Gastronomik Turizm Ürünlerinin Sınıflandırılması Üzerine Nitel Bir Araştırma: Alanya Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5/2, 39-60.
- Pullphothong L. ve Sopha, C. (2013). "Gastronomic Tourism in Ayutthaya, Thailand." *International Jurnal of Business Tourism and Applied Sciences*. http://www.ijbts-journal.com/images/main_1366796758/0043-Ladapha.pdf.
- Quan, S. ,Wang,N (2004). "Towards a structural model of the tourist experience: anillustration from food experiences in tourism". *Tourism Management* 25, 297-305.
- Uca, A. ve Ülker, A. (2016) "Geçmişten Günümüze Karaman'da Meslekler", Palet Yayınları, Konya.
- Uçar, A. (2008), "Geleneksel Türk Tadı: Pekmez". 38. ICANAS Bildiriler. Maddi Kültür. III. Cilt. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 1383-1397, Eylül 2008, Ankara, Türkiye.
- Yurtseven, H. Ridvan ; Karakas, N. (2013). "Creating a Sustainable Gastronomic Destination: The Case of Cittaslow Gokceada-Turkey". *American International Journal of Contemporary Research*-Vol. 3 No. 3, 91- 100.
- Zengin, B., Uyar, H. ve Erkol, G. (2015). "Gastronomi Turizmi Üzerine Kavramsal bir İnceleme". <https://www.researchgate.net/publication/286250190>.
- İnternet Kaynakları:
[http://ermenek.bel.tr/ermenek1001/Yeniden Başlamak için Ermenek 1001 \(Ermenek 1001 for a New Beginning\)](http://ermenek.bel.tr/ermenek1001/Yeniden-Başlamak-icin-Ermenek-1001-(Ermenek-1001-for-a-New-Beginning))
 PEKTAŞ, H. (2016)" Torosların Gizli cenneti Ermenek" [http://www.hasippektas.com/ Ermenek_Hakkinda.pdf](http://www.hasippektas.com/Ermenek_Hakkinda.pdf).
<http://www.karamankulturturizm.gov.tr/TR,129511/karaman-mutfagi.html>
<http://www.ermenek.gov.tr/turizm>
<http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/ermenek-mutfagi/>
<http://www.karamankulturturizm.gov.tr/TR,95892/ermenek.html>
<http://lezzetler.com/tarhana-basi-ermenek-karaman-vt34656>

ERMENEK BAŞ TARHANASI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Ali ŞEN* - Yılmaz SEÇİM** - Mustafa AKTURFAN***

GİRİŞ

Yiyecek ve içecekler kalite yönünden kimyasal, mikrobiyolojik ve duyuşsal kalitenin yanı sıra, sanat yönünden gelişiminin gözlemlenmesi, gıdanın özelliklerinin detaylı bir şekilde bilinmesi, araştırma-geliştirme çalışmalarının yapılarak günümüz şartlarına uygun hale getirilmesini kapsayan bilim dalına gastronomi ismi verilmektedir (Hatipoğlu 2010). Kaliteli yemeği ayırt edebilmenin yanı sıra pişirme ve tatma sanatı olarak tanımlanabilen gastronomi kelimesinin kökeni 19. Yüzyıla dayanmaktadır. Yunanca'da ve Fransızca'dan gelen kelimelerden türetilen "gastronomia" ya dayandığı bilinmektedir (Anonim 2016). Gastronominin birçok amacı olmasına rağmen temel amaç olarak; insanın yaşamına devam edebilmesi için yeterli ve dengeli beslenmesi, insan sağlığının korunması, yaşamdan ve yemek yemekten zevk alınmasının sağlanması, yiyecek ve içeceklerin hijyen ve sanitasyon kurallarına uygun hazırlanması, hazırlanan yemeğin hem damağa hem göze hitap etmesini sağlayarak insana haz vermesini temin etmek temel amaçlar içinde söylenebilir (Hatipoğlu ve ark 2009).

Turizm faaliyeti açısından değerlendirildiğinde gastronomi turizm faaliyetinin gerçekleşeceği yerlerin seçiminde önemli bir çekim noktası olarak görülmektedir. Gastronomi turizmi; özellikle yöresel ürünler başta olmak üzere yiyecek ile ilgili üretim alanlarını ziyaret etmek, yörelere ait özel bir yemeğin tadımını yapmak, yemek festivallerini, yöresel yiyecek ve içecek üreticilerini, yemeklerin üretim süreçlerindeki farklılıkları veya bir yemeğin üretimini görmek amacıyla yapılan destinasyon ziyaretleri olarak tanımlanabilir. (Hall ve ark 2003; Hall ve Mitchell 2005; Yüncü 2010; Kodaş 2013).

Yemek kültürü ve beslenmede ülkelere özel bazı geleneksel yiyecek ve içecekler bulunmaktadır. Yöresel yiyecekler bölgesel kültürün sembolik özelliklerini yansıtan, mekânların beğenilmesine etki eden ve turistleri yöresel kültüre yakınlaştıran ürünler olarak bilinmektedir. Türk mutfak kültüründe bulunan yöresel ürünler ülkemiz coğrafi koşulları ve iklim şartlarına göre şekillenmekte ve çeşitli yöntemler ile yörelere özgün bir şekilde üretilmektedir (Kodaş 2013).

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Baş Tarhanası Üzerine Nitel Bir Araştırma" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Otel Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Karaman-Türkiye, alisen@kmu.edu.tr

** Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak sanatları Bölümü, Konya-Türkiye, ysecim@konya.edu.tr

*** Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Besin Hijyeni ve Teknolojisi Anabilim Dalı, Konya-Türkiye, mstf4207@gmail.com.tr

Türk Mutfak kültüründe önemli bir yere sahip olan tarhana ülkemizde birçok yörede farklı malzeme ve yöntemlerle üretilmektedir. Tarhana, kuru halde iken uzun süre saklanabilmesi, üretiminin ekonomik olması, pişirmeye çabuk hazırlanması açısından sevilerek tüketilmektedir. Ayrıca içerisinde kullanılan ürünlerin besleyici değerlerinin çok yüksek olması beslenmemiz açısından önem arz etmektedir. Tarhana besin değeri açısından içerisinde A vitamini, B grubu vitaminler, C vitaminleri ile magnezyum, sodyum, kalsiyum, potasyum, çinko, demir ve bakır gibi mineral maddeleri bulundurmaktadır (Altun 2015).

Ermenek ve Ermenek Tarhanasının özellikleri

Ermenek, doğusunda Mersin'in Mut, güneyinde Gülnar ve Anamur ilçeleri, batısında Karaman'ın Sarıveliler, kuzeybatısında Başyayla ilçeleri ile kuzeyinde Karaman merkez köylerinin sınırları ile çevrili 1645 kilometre kare toprağı ve 31 Aralık 2016 kayıtlarına göre köyleri ile birlikte 29.475 nüfuslu bir ilçedir. Bulunduğı Taşeli Platosu, Türkiye'nin nüfus yönünden en tenha yerlerinden biridir. Yörede kilometre kareye düşen insan sayısı yaklaşık 22 kişi düşerken Ermenek'te bu sayı 18 kişiye inmektedir. Türkiye ortalaması 102, Karaman il ortalaması ise 28 kişidir. Dağlık, ormanlık sarp kayaların bulunduğu bir platoda doğal kayalıklarla çevrili bir kalenin önünde kurulmuş tarihi derinliğı olan bir ilçedir. İlçe topraklarının tam ortasından Göksu'nun güney kolu olan Ermenek Çayı üzerinde Türkiye'nin 4. Büyük Gölü olan Ermenek Barajı ve HES' i vardır (Ermenek Belediyesi)

Ermenek belediyesi tarafından verilen bilgilere göre Ermenek ilçesinde 25.559,6 ha lık alan işlenmektedir. Bu alan Karaman ilinin toplam işlenen tarım arazisi bakımından % 9,65'ini ifade etmektedir. Ermenek ilçesinde işlenen arazilerin yaklaşık % 42'sinde tarla tarımı yapıldığı bilinmektedir. Ermenek ilçesinde daha çok kuru tarım yapılmaktadır. Kuru tarım yapılması nedeniyle nadas'a ayrılan alan oldukça yüksektir. Ermenek bağcılık anlamında da iyi bir durumdadır. Toplam alanın %4,05'i bağcılık faaliyeti için kullanılmaktadır. Bağcılığın gelişmiş olmasına istinaden "Ermenek Pekmezi" gibi marka olabilecek ürünlerin üretiminin de hayli yüksek olduğu görülmektedir. Ermenekte bulunan toplam tarım alanının yaklaşık %13'ü meyvecilik faaliyetleri için kullanılmaktadır. Tarla ürünleri açısından Ermenek ilçesinde buğday ve arpa başı çekmektedir (Ermenek Belediyesi, 2018).

Ermenek tarhanası özel şekli, tadı ve farklı hazırlanması ile yöresel bir üründür. Ermenek tarhanasının üretiminde uygulanan işlem basamakları farklılık gösterebilmektedir. Türkiye de neredeyse her bölgeden tarhana yapılmasına rağmen hepsi birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Ermenek tarhanası da gerek üretim açısından gerek lezzet açısından diğer tarhanalardan ayrılmaktadır. Dövme ve yoğurttan yapılan evlerin damlarında temiz bezler üzerine şekil verdikten sonra serilerek kurutulan kurumuş halde çerez gibi yenerek, yağda kızartılarak, çorbası yapılarak, soğan eşliğinde ıslanmış tarhananın soğanla kavrulması ile yada saç üzerinde gevretilmek suretiyle tüketilebilmektedir (Yöre Halkı).

Materyal ve Metot: Ermenek Tarhanası Yapılışı

Bu araştırmada nitel araştırma tercih edilmiştir. Nitel araştırma tercih edilmesinin sebebi ise özellikle mutfak kültürü ve beslenme gibi olguların bir bütün halinde araştırılması ve incelenmesinde kullanılma yöntemlerinde birisi olmasıdır (Harris vd. 2009). Nitel çalışmalarda derinlemesine bir veya daha fazla olayın, durumun derinlemesine araştırılmasına dayanır. Durumun incelenmesinde ortaya çıkan olaylar ve etkenlerin (ortam, bireyler, olaylar vb.) bir bütün halinde araştırılması, araştırmaya konu olan durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan etkilenmeleri üzerinedir (Yıldırım ve Şimşek 2005). Nitel araştırmalar sayesinde geleneksel gıdaların sosyo-kültürel anlamdaki ilişkileri ve üretim-tüketim süreçlerindeki zaman içinde meydana gelen değişim ve dönüşüm durumları incelenebilmektedir (Aktaş ve Saillard 2014).

Çalışma, 2018 yılında Haziran ve Ağustos aylarında yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcıları, Ermenek ilçesi Boyalık köyünde Tarhana yapan kişilerden oluşmuştur. Katılımcılar, araştırmaya katılmaya gönüllü 35-65 yaş aralığında bireylerden seçilmiştir. Katılımcıların 10'u kadın 2'si erkek olmak üzere toplam 12 kişidir. Araştırma da sorulan soruların hazırlanmasında ilgili literatürler taranmış ve konu ile ilgili bilgili kişilerden faydalanılmıştır. Kaynak kişiler seçilirken ön görüşmeler yapılmış ve konu hakkında bilgili ve uygulama yeteneğine sahip kişiler seçilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda, kaynak kişi olarak katılım gösteren kişilerin demografik özellikleri, tarhana üretim süreci, tarhana içerisinde bulunan bileşenler, tüketim alışkanlıkları, tarhananın bir tüketim malzemesi olarak kullanım alanlarının çeşitliliği, halkın tarhanaya bakış açısı ve eylemlerini tespit etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler esnasında yeterli cevabın alınmaması durumunda ek sorulara başvurulmuştur.

Tarhananın üretim sürecindeki uygulanan işlem basamakları yerinde incelenmiştir. Çalışmaya katılanlar ile yapılan tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında toplanan verileri desteklemek amacıyla kısa notlar tutmaya dikkat edilmiştir. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarının geçerliğini ve iç güvenilirliğini arttırmak için çalışmaya katılanların görüşlerinden alıntılara yer vermeye çalışılmıştır.

Çalışmaya katılan kişilerden elde edilen verilere göre, Ermenek tarhanasının yapım şekli yöreye özgüdür. Ermenek tarhanasının üretiminde ana bileşen olarak dövme olarak da isimlendirilen buğday yarması ve yoğurt kullanılmaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre,

Neden Tarhana yapıyorsunuz? Sorusuna katılımcılar “yemek ve çorba olarak kullanmak için”, “besleyici ve sağlıklı olduğu için”, “pazardan alınan ve endüstriyel olarak üretilenden çok daha güzel bir lezzete sahip olduğu için” cevabını vermişlerdir [1-12]. Bazı katılımcılar [4,7,12] “ekonomik açıdan gelir sağlamak için” bazı katılımcılar ise [2,7,12] “alışkanlıklardan dolayı” tarhana üretimi yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Tarhananın ana bileşenleri nelerdir? Sorusuna katılımcılar “yarma ve yoğurt” cevabını vermişlerdir [1-12].

Tarhananın ana bileşenlerinden yarma nasıl elde edilir? Sorusuna katılımcılar “Buğday yarması buğdayın hasat edildikten sonra kaynatılması ile başlar. Kaynatılan buğday süzülür ve kuruması için güneş alan bir bölgeye serilir. Bu işlemler bittikten sonra kepeğinin alınması için elekten geçirilir. Elekten geçirilen buğday dövülür ve bez torbalar doldurulur. Yarma buğdayın bir diğer ismi de dövme buğdaydır. Hazırlanış aşamasında dövüldüğü için bu isimle de bilinir. Yarma buğday aynı bulgur gibi yapılıdır. Ancak bulgur yapımından daha az uğraş ister. Buğday yarmasından birçok yemek yapılmaktadır. Bu yemeklerin en başında keşkek gelmektedir. Bunun yanı sıra ayran aşı çorbası da yarmadan yapılmaktadır.”cevabını vermişlerdir [1-12].

Tarhananın ana bileşenlerinden yoğurt nasıl elde edilir? Sorusuna katılımcılar inekten sağılan sütü tencereye alıp kaynamaya bırakın, sütün üzeri köpük köpük olunca tahta bir kaşıkla havalandırılmalı, ardından kaynamaya başlayan süt kısık ateşte 10 veya 15 dakika kadar pişirmeye devam edin. Yoğurdu mayalamak için cam toprak veya seramik bir kap kullanılabilir. Mutfak örtüsünün üzerine mayalama için kullanılacak kap seçilip koyulur ve kaynayan süt içerisine boşaltılır. Bu kapta serçe parmak hafif yanacak ısıya gelene kadar soğutulur. Sütün çok sıcak veya çok soğuk olması halinde maya atılsa bile yoğurt tutmaz onun için sıcaklık çok önemlidir. Yoğurdu mayalamak için daha önceden yapılmış yoğurt kullanılır. Eskiden yapılmış yoğurt maya için kullanılırsa daha kaliteli yoğurt elde edilir. Maya için kullanılacak yoğurt bir kaba alınıp az miktarda süt ilave edilerek güzelce karıştırılır. Karıştırılan bu süt ve maya tahta bir kaşık yardımıyla serçe parmağı yanacak kadar soğutulan sütün içerisine ilave edilir. Süt sulanmadan buharlaşsın ve hava almasın diye mayalama kabının üzerine tel bir süzgeç, süzgeç yoksa köylerde yaygın olarak kullanılan hava alan beyaz tülbentle kapatılır. Tülbentten sonra kabın kapağı kapatılır. Tülbentten altta kalan kısımları kapağın üzerine kapatılır ve bu kap bir başka bez veya battaniye ile sarılıp 5-6 saat bir köşede bekletilir. Ortalama 6 saat sonra yoğurt kapağı açılıp bakılır. Mayalanan yoğurt çok fazla sarsılmadan buzdolabına kaldırılıp orada bekletilir.” cevabını vermişlerdir [1-12].

Yoğurt *Lactobacillus delbrückii* sub *bulgaricus* ve *Streptococcus thermophilus* bakterilerinin 1:1 veya 2:1 oranında karışık kültürüyle üretilen bir fermente süt ürünüdür. Bugün aynı isimle tüm kıtalarda tanınıp, rağbet gören yoğurdun ilk kez Orta Asya’da Türkler tarafından yapıldığı ve tüm dünyaya buradan yayıldığı bilinmektedir. Paris Enstitüsü’nde bilim adamı olan Metchnikow’un Kafkaslarda yaşayan dağ insanların sürdürdüğü sağlıklı uzun yaşam sırrını yoğurda bağladığı araştırmasıyla 1908 yılında Nobel ödülü kazanması yoğurda olan ilgiyi artırmıştır (Demirci ve Şimşek 1997).

Tarhana hangi aylar arasında yapılır? Sorusuna katılımcılar “haziran ve ağustos ayları” cevabını vermişlerdir [1-12].

Tarhananın hazırlanma aşaması nasıldır? Sorusuna katılımcılar “Ermenek tarhanası için 1 kg dövme 2-3 kg sulandırılmış yağlı ve az ekşi yoğurt eklenip karıştırmak suretiyle pişirilir. Tarhananın gevrek ve lezzetli olması için üretiminde kullanılan yoğurt

yağlı ve birazda ekşi olmalıdır. İçerisine atılacak kekik, çörek otu, tuz vb. atılacak baharatlar ayarlanır. Baharat ilavesi isteğe bağlı değişebilir. Hazırlanan tarhanalar sepetlere serilen bezlerin üzerine boşaltılıp soğumaya bırakılır bu sayede yoğurdun suyunun süzülerek ekşimesi sağlanır. Daha sonra tarhanalar temiz ve muhafaza koşullarına uygun saklama kaplarına alınır ve tüketileceği zaman kullanım şekline göre hazırlanır [1-12].

Tarhananın kurutulma aşaması nasıldır? Sorusuna katılımcılar “ hazırlanan tarhanaların daha sonra şekil verilerek özel bir sergi üzerine incecik serilerek ve 3 günlük sürede kuruması sağlanır cevabı vermişlerdir [1-12].

Tarhananın muhafaza koşulları nelerdir? Sorusuna katılımcılar “tarhana saklama yöntemlerinden kurutma yöntemi ile hazırlandıktan sonra temiz torbalara konularak muhafaza edilir ” cevabı vermiştir [1-12].

Kaç yıldır tarhana yapıyorsunuz? Sorusuna katılımcıların bazıları “20-25 yıl” [2,3,5,6,7,11] bazıları “40-50 yıl” [1,4,8,9,10,12] cevabı vermiştir.

Tarhananın yöresel adları neler? Sorusuna, katılımcıların tamamı genellikle “Baş tarhana” isimlerini kullandıkları cevabını vermiştir. [1-12]. Bazı katılımcılar, bazen “tarhana” ismini kullandıklarını söylemişlerdir [4,5].

Tarhananın yapımında kullanılan araç-gereç nelerdir? Sorusuna katılımcılar “tarhana için yarma ve yoğurdu karıştıracağımız ve pişireceğimiz kazan ve kepçe ile tarhanayı kurutmak için sereceğimiz sergi ve saklamak için kullanacağımız bezler yeterlidir ” cevabını vermişlerdir. [1-12].

Tarhana üretiminde özellikle nelere dikkat edilmelidir? Sorusuna katılımcılar “Tarhana yaparken özellikle yarma ve yoğurdun kaliteli malzemeden seçilmesi ve yarma ile yoğurdun karışımının çok önemli olduğunu belirttiler.” [1-12] ayrıca “kurutma esnasında tarhananın yapışmayacağı temiz bir serginin üzerine serilmesi gerekir ” [6,8,9,11,12] diye ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazıları “kolaylık sağlaması için karıştırımda kullanılacak araç uzun saplı ve mümkünse delikli olması gerektiğini” [1,2,4,6,7,9,10] bazıları da toz, sinek böcek ve yabancı maddeler gibi istenmeyen maddelerin tarhananın içerisine düşmesini veya karışmasını engellemek için devamlı karıştırılması gerektiğini” [3,5,6,7,10,12] belirtmişlerdir.

Tarhanada olması gereken özellikler nelerdir? Tarhana başta koku, tat, Renk, lezzet, gibi özelliklerin en iyi şekilde sağlanabilmesi için nelere dikkat edilmelidir? Sorusuna katılımcılar “hazırlanan tarhananın mutlaka kendine has kokusu ve tadı olması gerektiğini” ayrıca renginin “sarımsı” kıvamının “akışkan koyulukta olması ve koyuluğunun iyi ayarlanması gerektiğini” belirtmişlerdir [1-12]. Kalite özelliklerinin en iyi olabilmesi için tarhana üretiminde tarhananın devamlı karıştırılarak ve tam kıvam almadan ocaktan alınmamasının temel gereklilik olduğu bildirilmiştir” [1,2,4,5,6,10,11,12]. Katılımcılar “ tarhana yapımında kullanılan yoğurdun hafif ekşi olmasının tarhanada daha iyi bir hoş koku verdiğini ve kurutma süresine dikkat edilmesi gerektiğini belirttiler.

Tarhananın mutfakta kullanıldığı yerler nelerdir? Sorusuna katılımcılar[1-12] “Ermenek tarhanası genel olarak çorba, çerez ve kavurma şeklinde tüketilmektedir.

Baş Tarhana için tarhana bir gün boyunca ıslatılır ertesi gün nane, yağ, nohut, pancar ve su hazırlanır. Daha sonra tencereye ıslatılmış tarhanalar yoğrularak konulur ve üzerine su ilave edilerek ocağa konur özleşinceye kadar pişirilir. Pişen tarhananın üzerine yağda nane kavrularak dökülür isteğe göre tarhana pişerken içerisine nohut ve pancar ilave edilebilir. Yanında soğan ve sumak eşliğinde tüketilebilir. Çerez ince tabakalar halinde kurutulan tarhananın cips şeklinde tüketilmesidir. Kavurma için tarhana akşamdan ıslatılır ve kavurma için ıslatılan tarhanalar ovularak ezilir sıkılır ve yağ ile soğan kavrulduktan sonra kırmızıbiber ilave edilerek tarhana kavrulur pişince sofraya hazır hale getirilerek” kullandıklarını bildirmişlerdir.

Tarhananın sağlık açısından faydalı olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna katılımcılar [1-12] “Tarhana, B grubu vitaminler, A vitamini, folik asit, potasyum, kalsiyum, fosfor açısından iyi bir kaynak” olduğunu [1,2,4,8,10,11,12] söylemişlerdir.

Yılda ortalama ne kadar Tarhana yapıyorsunuz? Üretilen tarhanalar sadece aile içerisinde mi yoksa satış için mi kullanılıyor? Sorularına bazı katılımcılar [1,3,5,6,7,9,10] “Yılda ortalama 5-10 kilo yapıyorum. Ticari amaçla yapmıyorum” bazıları “20-30 kg” [2,4,8] bazıları da [11,12]“50-60 kg” arasında tarhana ürettiklerini ve fazlasını özellikle mahalli pazarlarda satışa sunduklarını her yıl fiyatlarının değiştiğini bildirmişlerdir. Katılımcılardan bazıları [1,3,5,6,7,9,10,11,12] fazla çıkan tarhanadan “eşe dosta vermekteyim” diye ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar [1-12] “tarhanaya son yıllarda ilginin arttığını” bunun da “satın alma taleplerini arttırdığını” ve eski zamanlara göre “daha çok sipariş aldıklarını” belirtmişlerdir.

SONUÇ

Tarhana ülkemizde evlerde ve yeni yeni sanayi işletmeleri üretimi şeklinde yapılmakta olan geleneksel gıdalarımızdan biridir. İnsanların severek tükettiği tarhana, içeriğindeki hayvansal ve bitkisel kaynaklı besinler nedeniyle besleyici bir besin maddesidir. Tarhana üretiminden tüketime kadar geçen süreçte ürünün gıda güvenliğini artırmanın aynı sıra besleyici özelliğinin kaybetmemesi için tedbirler alınması gerekmektedir. Tarhana geleneksel üretim biçimleri açısından zengin bir yöresel üretim becerisine sahiptir. Ermenek yöresinde yaygın olarak yapılan tarhana genellikle çorba şeklinde tüketilmektedir. Gastronomi alanı açısından Ermenek yöresiyle özleşmiş olan tarhananın önemi ve üretiminin sürekliliğinin devamı yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Bu ürünlerin üretiminin devam ettirilmesi ve öneminin vurgulanması amacıyla bilimsel çalışmalar artırılmalıdır. Ermenek tanıtımı için yapılan yiyecek ve içecek festivallerinin sıklıkla organize edilmesi gereklidir. Yöre halkı dışında sivil toplum kuruluşları, Kamu kurum ve kuruluşları, il ve ilçe yöneticileri gibi bileşenlerin bir araya gelerek bölgesel anlamda yöresel lezzetlerin ortaya çıkarılarak tanıtımları yapılmalı, üretimi yaygınlaştırılmalı, tüketimleri konusunda teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aktaş N, Saillard Kuş E 2014. Geleneksel Gıdaların Kayıt Altına Alınması: Nitel Araştırma Deseni. 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 17-19 Nisan 2014, Çukurova Üniversitesi, Adana. 2014, s. 161-165.
- Altun İ, 2015. Kahramanmaraş-Elbistan'da Geleneksel Olarak Yapılan Tarhana ve Tarhana Çorbası. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 5(1): 45-49.
- Anonim 2016. Gastronomy. www.oxforddictionaries.com. (Erişim tarihi: 08.10.2016).
- Demirci M, Şimşek O, 1997. Süt İşleme Teknolojisi; Hasad Yayıncılık, İstanbul.
- Ermenek Belediyesi. (2018). (<http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/ermenek-mutfagi/>)
- Gök S.A, Sezgin A.C, Yıldırım F, Aydın Gastronomy, 1 (1):61-70, 2017 Gastronomi Alanında Maraş Tarhanasının Değerlendirilmesi
- Hall M.C, Sharples L, Mitchell R, Macionis N, Cambourne B, 2003. Food tourism around the world: development, management and markets, Butterworth-Heinemann: Elsevier.
- Hatipoğlu A, 2010. İnançların Gastronomi Üzerindeki Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otellerin Mutfak Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Hatipoğlu A, Batman O, Sarıışık M, 2009. Gastronomi ve Din. 3.Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Alanya.
- Harris J.E, Glesanon P.M, Sheean P.M, Boushey C, Beto J, Bruemmer B, 2009. An Introduction to Qualitative Research for Food and Nutrition Professionals. Journal of the American Dietetic Association, 109, 80-90.
- Kodaş D, 2013. Yerli Ziyaretçilerin Yerel Yiyecek Tüketim Güdülerinin Belirlenmesi: Beypazarı Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Eskişehir.
- Yıldırım A, ve Şimşek H, 2005. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi

Kaynak Kişiler

- Akturfan, A. (2018). Yüz yüze görüşme. 60, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Akbulut, K. (2018). Yüz yüze görüşme. 56, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Atay, A. (2018). Yüz yüze görüşme. 35, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Karateke, F. (2018). Yüz yüze görüşme. 63, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Yalçın, G. (2018). Yüz yüze görüşme. 64, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Akturfan, A. (2018). Yüz yüze görüşme. 53, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Bilgin, S. (2018). Yüz yüze görüşme. 57, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Yayla, F. (2018). Yüz yüze görüşme. 64, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Özdemir, E. (2018). Yüz yüze görüşme. 65, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Sanbay, A. (2018). Yüz yüze görüşme. 62, İlkokul, Ev Hanımı, Ermenek, Karaman.
- Bilgin, N. (2018). Yüz yüze görüşme. 60, İlkokul, Muhtar, Ermenek, Karaman.
- Akturfan, A. (2018). Yüz yüze görüşme. 56, İlkokul, Çiftçi, Ermenek, Karaman.

ERMENEK PEKMEZ HELVASI*

Ali ŞEN* - Merve ÖZBAY** - Yusuf YERLİ***

GİRİŞ

Turizm sektörünün en önemli bütünleyicilerinden birisi yiyecek ve içecek faaliyetleridir. Benzeri olmayan gastronomi deneyiminin diğer turistik faaliyetler gibi turistleri etkileme özelliği bulunmaktadır. Seyahat endüstrisi içinde kendine çok önemli bir yer bulan gastronomi seyahatleri, sahip oldukları dışında yeni ve egzotik kültürlerle tanışmak ve yiyecek-içecek deneyimi yaşamak isteyen ziyaretçiler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Kesici, 2012: 33). Bölgesel pazarlamada önemli bir unsur haline gelen gastronomi turizmi (Cömert, 2014: 64), yalnızca yiyecek-içecek üretimi ve tüketimi ile ilgili bir süreç değil, aynı zamanda bölgenin kültürü, sosyo-ekonomik ve politik yapısı ile ilgilidir (alıŐkan, 2013: 39).

Gastronomi etkinliğine katılma amacıyla yapılan hareketi ifade eden gastronomi turizmi, yerel gıdaları görmek, tatmak, yerel kültürü öğrenmek ve deneyimlemek amaçlı gerçekleştirilen seyahatleri ifade etmektedir (alıŐkan, 2013: 39). Son yıllarda üzerinde önemle durulan kültürel kimlik ve kültürel miras kavramlarının gastronomi turizmi aracılığıyla yansıtıldığı, bölgenin rekabet ve pazarlama gücünü arttırdığı görülmektedir (alıŐkan, 2013: 39). Kültürel kimliğin oluşması ve diğer yöresel kimliklerden ayrılması yöre mutfağına bağlıdır. Halkın yaşayış şeklini yansıtan mutfak, yöre kültürünü tanımada kullanılan en önemli araçlardan dır (Aksoy ve Sezgi, 2015: 79). Yemek turizmi sayesinde gidilen bölgenin kültürel özellikleri daha kolay öğrenilir ve turist aynı zamanda bir "kültür turisti" haline gelir. Ziyaretçilerin yeme-ieme isteği, seyahat deneyiminin birincil veya ikincil amacı olabilir (Birdir ve Akgöl, 2015: 57) ancak günümüzde değişen turist profili ve bölgelerin gastronomik etkinlikleri sayesinde sadece yeni lezzetleri tanımak isteği ile seyahat yaygınlaŐmıştır.

Sahip olduğu tarihi ve doğal çekiciliklerinin yanı sıra oldukça zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Türkiye, gastronomi turisti için oldukça önemli bir güzergah konumdadır (Gülen, 2017: 31). Ancak mutfak değerlerinin yeterince ön plana çıkmadığı deniz-kum-güneş turizmine dayalı bir turizm hareketliliği söz konusudur. Bu yanlıŐtan dönölmesi ve pazarda rekabet avantajı sağlayabilmek için, niŐ pazarların keŐfedilerek etkinleŐ-

* Bu alıŐma Geçmişten Günümüze Ermenek ve evresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Pekmez Helvası" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. alisen@kmu.edu.tr

** Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. mozbay@kmu.edu.tr

*** Öğretim Görevlisi-Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler M.Y.O. yusufyerli@kmu.edu.tr

tirilmesi gereklidir. G astronomi turizmi bölgeleri turizmde uzun soluklu olmak isteyen ülkeler açısından önemli bir araçtır (Bucak ve Aracı, 2013:203).

İnsanlar eski çağlardan beri yaşadıkları bölgelerde sahip olduklarını kullanarak farklı tat ve lezzette yiyecek veya içecek hazırlamışlardır. Bu yüzden coğrafi bölgelere özgü yiyecek ve içecek çeşitleri ve tarzları bulunmaktadır. Coğrafi açıdan bakmak gerekirse bir bölge veya yöreye özgü, ün ve kalitelerini bölgenin doğal yapıları ve bölgesel özelliklerinden alan, yöre insanının bilgi, adet ve geleneklerinden de etkilenen ürünler olarak bilinen yöresel ürünlere günümüzde talebin arttığı gözlenmektedir. Yörelere özgü yiyecek ve içecekleri tanıma ve deneyimleme amacıyla yapılan seyahatler olan gastronomi turizmi, son zamanlarda önemi artan bir turizm çeşidi olarak birçok insanın ilgi odağı olmuştur. Bu ilgi doğru şekilde kullanılırsa yöre insanlarını ve ekonomisini olumlu yönde etkileyerek bölgeye önemli bir kazanç sağlamaktadır (Ceyhun-Sezgin ve Yönet-Eren, 2017:198).

Klikya kavalıklarında yüzyıllar boyunca hüküm sürmüş birçok medeniyet tarafından oluşturulan zengin bir kültüre sahip Ermenek ilçesinde yapılan bu çalışmada, yöreye özgü en önemli değerlerden biri olan Ermenek pekmez helvası incelenmiştir. Bu çalışmanın yöresel lezzetlere dikkat çekerek bölge turizmine ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

HELVA VE ERMENEK PEKMEZ HELVASI

Ermenek, güneyinden Göksu (Ermenek Çayı) kollarının geçtiği, dar vadi tabanlarında ve yamaçlardaki alanlarda zeytinden incire, susamdan üzüme, nardan cevize her türlü bitki ve meyvenin yetiştiği, insanların 5000 yıldır yaşadığı bir yerleşim merkezidir (Sanal, 2018).

Tahin Helvası geleneksel Türk lezzetleri arasında yer almış olup, Batı dünyasında Türk Tatlısı, Türk Helvası veya Türk Balı olarak tanınmaktadır (Karakahya, 2006). Kabukları çıkarılan susamların kavrulmasıyla oluşturulan tahine belirli miktarlarda şeker şurubu, çöven ekstraktı ve sitrik asit ilave edilerek hazırlanan şeker ağdasının özel bir yoğurma işlemiyle karıştırılması sonucunda Tahin Helvası elde edilmektedir (Pazır ve ark., 2013).

Ermenek Pekmez Helvasının tüketimi havalar ısındığında azalmakta, soğuk geçen aylarda oldukça artmaktadır. Tahin helvası bileşimi, fiziksel özellikleri ve kalori değeri nedeniyle genellikle kış aylarında tüketilir (Karakahya, 2006). Ana malzemesini Ermenek'in geleneksel ürünleri tahin ve pekmezin oluşturduğu Ermenek Pekmez Helvası, tarihi tıpkı Ermenek ilçesi gibi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Ermenek'in yüzyıllardır geleneği haline gelen, yoğun ve hoş kokulu tadıyla yerli halk için vazgeçilmez bir besin olan Ermenek Pekmez Helvası, enerji ve besin değerleriyle sevilerek tüketilmektedir (Sanal, 2018).

Helvanın bileşimi besin elementi olarak % 2,5-3 su, % 11-12 protein, % 32-35 yağ, % 40-45 şeker ve 100 gramının 520-530 kalori olduğu belirtilmiştir. Başlıca bileşenini tahin

ve şekerin oluşturduğu bu gıda maddesi yüzyıllardır geleneksel yöntemlerle üretilmektedir (Karakahya, 2006).

Yüksek besin değeri, ekonomik olması, üretim ve depolanmasının kolay olması, kolaylıkla temin edilebilmesi gibi nedenler, tahin helvasını ideal bir gıda haline getirmektedir. Tahin helvası, üretim hacmi 35 ile 40 bin olan Türkiye’de genellikle kahvaltılarda tüketilen geleneksel bir gıdadır (Meydani, 2008). Tahin helvasının ülkemizden başka, Rusya, İsrail, Balkan ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri, Polonya, Doğu Avrupa ülkeleri ile İngiltere ve Amerika’da da tüketildiği ihracatçı birliklerinin istatistik sirkülerinde belirtilmektedir (Karakahya, 2006). Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde de oldukça popüler olan helva, Arapça tatlı anlamına gelen ‘Hulv’ kökünden gelmektedir. Helva tüketimi, sosyo-ekonomik durum, beslenme alışkanlıkları, örf ve adetler ve bölgelere göre değişim göstermektedir. İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde en fazla tahin tüketilirken, İç Anadolu’da daha çok helva tüketilmektedir (Meydani, 2008).

Susam yurdumuzda en çok Antalya, Muğla, Manisa, Balıkesir, İzmir, Aydın, Bursa ve Denizli’de yetiştirilmektedir. Türkiye’de yetişen “ beyaz susam ” dünyanın en iyi susamıdır. Besleyici değerinin yüksek olması nedeniyle son yıllarda tüketimi artan tahin helvasında beyaz susam yerine fiyatı daha düşük olan esmer susam kullanılarak elde edilen tahinden yapılan kalitesiz helvaların üretimi artmıştır (Karakahya, 2006). Susam bilinen en eski gıda kaynaklarından biridir. Susam yağı, susamın % 44-54’lük büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yağ acılaşmaya karşı bazı antibiyotik maddeler içermektedir. Ayrıca susam tohumları %25 protein ve %50-60 yağ içeren bir yağ bitkisidir (Batu ve Elyıldırım, 2009).

Susam (*SesaminIndicum L.*) ilk önce organik ve inorganik materyallerinden uzaklaştırılmak için elenir veya salamurada bekletilerek temizlenir. Temizleme işleminden sonra ıslatılır. Bunun amacı kabukları ayrılmasını kolaylaştırmak ve de salamuradan gelebilecek tuzlu tadı gidermektir. Daha sonra kolay işlenebilmesi ve tahinin kendine özgü kokusunu ve aromasını alması için 100-150 °C’de fırında kavrulur. Son aşama olarak da soğutularak değirmenlerde öğütülür. Macun kıvamında ki bu öğütülmüş susama tahin adı verilir (Karakahya, 2006).

Tahin; tahine uygun olan susam tohumlarının kabukları ayrılıp, fırında kurutulup kavrulmasının ardından değirmen taşlarında öğütülmesi ile elde edilen işlenmiş bir üründür (Karakahya, 2006, Işık, 1995).

Susam danesinin en fazla % 20 gibi bir kısmını kabuk oluşturmaktadır. Geriye kalan kısım tahin eldesinde kullanılır. Böylece 100 kg hammaddeden en az 80 kg ürün elde edilebilir (Meydani, 2008). Susamın yetiştirildiği bölge tahinin duyuşal özelliklerine büyük oranda etki etmektedir. Susam tanelerinin kırılabilirliğinin artması ve sertliklerinin azalması sayesinde susamın kolay öğütülmesi ve tahinin kendine özgü aromasını kazanması için yapılan kavurma aşaması da tahin üretiminde önemli bir aşama olup bu aşamada birçok fiziksel, kimyasal, yapısal ve duyuşal değişimler gerçekleşmektedir. Kavurma, tahinin renk, kompozisyon, tat ve kalite gibi özelliklerine etki etmektedir (Çavuşoğlu, 2017).

Tahin helvası yapımında ana madde olan tahin B grubu vitaminleri, %60 yağ ve %26 yüksek değerli protein içermesinden dolayı çok kaliteli bir gıda sayılmaktadır (Yurdagel ve Baysal, 1996). Bu nedenle tahin en az süt ve et kadar değerli bir besin olarak değerlendirilmektedir (Karakahya, 2006). Susam tohumlarının yüksek miktarlarda yağ ve protein içermesi tahinin, dolayısıyla helvanın zengin ve kaliteli bir bileşime sahip olmasını sağlamaktadır. Susam yağında doğal olarak bulunan ve hidrolizle parçalandığında aktif sesamol oluşturan fenolik bir yapıya sahip olan sesamolün ve tokoferollerin yüksek düzeydeki antioksidan etkisi, susam yağı, tahin ve tahin helvasını acılaşımaya karşı dayanıklı kılmaktadır. Ayrıca tahin helvasında su miktarının çok düşük olması, besin yoğunluğunun yanı sıra mikrobiyolojik açıdan dayanıklılığının da önemli bir nedenidir (Meydani, 2008).

Tahin ülkemizde bal ya da pekmeze karıştırılarak sevilerek tüketilen bir gıda olmasının yanında unlu mamullerde, salata ve mezelerde kullanılmaktadır. Fakat en büyük kullanım alanı tahin helvası üretimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yurdagel ve Baysal, 1996).

Tahine ilişkin TS – 2589 nolu standarda göre en az % 45 susam yağı, en az %11 protein miktarı, en fazla % 3 toplam kül miktarı, en fazla % 3 rutubet miktarı, ham selüloz miktarı en çok % 4,5 asitlik en çok % 2, peroksit sayısı en çok 5 olmalı ve acılaşıma olmalıdır (Karakahya, 2006). Tahindeki yağ yüksek oranda (% 82) doymamıştır. Oleik (% 42.4) ve linoleik (% 39.7) asit doymamış yağ asitlerinin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Doymuş yağ asitlerinden palmitik asit (% 9.8) ve stearik asit (% 6.4) baskındır. Oleik asit, linoleik asit, palmitik ve stearik asit tahindeki toplam yağ asitlerinin % 98'ini oluşturmaktadır (Meydani, 2008).

Tahin helvasının üretiminde tat vermesi esas amacıyla şeker (sakkaroz) kullanılmasına rağmen geleneksel yöntemlerle üretilen pekmezli tahin helvasında şekerin yerine pekmez kullanılmaktadır. Türk mutfağında tatlıların azımsanmayacak bir yeri vardır. Bu tatlıların başını helvalar çekmektedir. Türk tatlılarının tatlandırıcı öğelerini şekerden önce pekmez ve bal oluşturmaktadır (Baysal, 1997).

Tahin helvasının hammaddelerinden bir diğeri olan pekmeze bakacak olursak; pekmezin, ülkemizde binlerce yıllık bir geçmişi vardır. Üretim çoğunlukla aile işletmeciliği şeklinde geleneksel olarak yapılmaktadır (Battaloğlu, 2009). Üzüm pekmezi, yurdumuzun hemen her yerinde üretilmekle birlikte kırsal bölgelerde daha yaygın üretilmektedir ve oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Üzüm pekmezi, kuru ve taze üzüm şirasının kalsiyum karbonat veya sodyum karbonat ile asitliğini azaltarak veya asitliğini azaltmadan yapılabilir. Daha sonra tanen, jelatin ya da enzimlerle durultuktan sonra tekniğine uygun olarak açıkta veya vakum altında koyulaştırılması ile elde edilen koyu kıvamlı bir gıdadır. Ya da bal, çöven, süt süttozu, yumurta akı gibi maddeler ilavesi ile katılaştırılabilen bir üründür (Kaya ve ark, 2005).

Ülkemizde bilinen 1200 tane üzüm çeşidi vardır. Bu kadar üzüm cinsinden misket, güzel üzüm, hasan dede, dökülgen, narince, ak üzüm, kabarcık, dirmet, yediveren, köfter,

kozan beyazı, şehre varmaz gibi cinsler pekmez yapımına daha elverişli olmaktadır (Battaloğlu, 2009).

Pekmez, fazla şeker içeriği nedeniyle iyi bir enerji ve karbonhidrat kaynağıdır. Ayrıca, önemli bir mineral kaynağıdır. Pekmez, günlük potasyum, kalsiyum ve magnezyum gereksiniminin önemli kısmını karşılamaktadır (Arıkan ve Şanlıer, 2000).

Türkiye'de, üretim teknolojisi çok değişmemiş olan, pekmez eski zamanlardan beri üretilmektedir. Geleneksel yöntemlerle yapılan pekmezde ilk başta üzümler çeşitli işlemlerle sıklır (Battaloğlu, 2009). Sıkımdan alınan bu şıra çeşitli irilikte kabuk parçaları, meyve parçaları, hücre ve hücre parçaları ihtiva eder. Ayrıca üzüm sırasında protein, pektin ve tartarik asit gibi bileşiklerde mevcut olup pekmez üretiminde olumsuzluklar oluştururlar. Bu olumsuzlukları gidermek için şırada asit giderme ve durultma yapılır. Durultma yöntemlerinin başlıcaları, ısı uygulaması, tanen-jelâtin uygulaması, soğukta bırakmak ve enzimatik yollarla durultmadır. Türkiye'de asit giderme ve durultma işlemi tatlı pekmez üretiminde genellikle pekmez toprağı ilave edilerek yapılmaktadır. Bu uygulamada kullanılan toprak asiti azalttığı gibi süzme ve durultmayı da kolaylaştırır. Pekmez toprağı, beyaz ve beyaza yakın bir topraktır. 100 kg. şıraya 15 kg ak toprak yeterli olacaktır. Bu miktar yörelere göre değişiklik göstermektedir (Battaloğlu, 2009).

Sıkımdan alınan şıraya pekmez toprağı ilave edilerek 50-60°C'de 10-15 dk. kaynatılır. Şıra dinlenme kaplarında 4-5 saat dinlendirilir. Dinlenme sonunda kabın dibinde tortu oluşur. Şıranın berrak kısmı alınarak kaynatma işlemine geçilir. Şıra kaynadıkça köpükler oluşur. Bu köpükler kevgir ile alınır. İyice kıvama gelen sıvı artık pekmez olmuştur (Battaloğlu, 2009).

Tahin helvası imalatında bir diğer hammadde olan çöven, Anadolu'da doğal olarak yetişen bir ot türüdür. Ülkemiz gıda sanayisinde çeşitli lokum ve şekerleme üretimlerinde kullanılan çöven, *Caryophyllaceae* familyasına ait otsu bir bitkidir. Anadolu'da 46 farklı çöven bitkisi çeşiti olduğu belirtilmektedir (Pazır ve ark., 2013). Kullanılan ölçü üreticiden üreticiye değişkenlik göstermektedir. Genellikle tahin helvası üretiminde bu ekstraktın 0.5 litresi 100 kg için yeterli gelmektedir. (Marston ve Hostettmann, 1995).

Çöven ekstraktı, çöven otunun rizom ve köklerinin yongalar halinde bir kaptan 4-5 kez kaynatılması ve ardından kaynama sularının ayrı bir kaptan tekrar kaynatılması ile elde edilmektedir. Bu çöven suyuna çöven ekstraktı ve çöven özütü denir. Çöven suyu reçine, şeker ve saponinden ibarettir (Pazır ve ark., 2013).

Çöven otunun kaynatılmasıyla elde edilen ve temel bileşeni saponin olan, gıda katkı maddesi olarak kullanılan bir ekstrakt olan çöven ekstraktı, tahin helvası üretiminde ağartıcı katkı maddesi olarak kullanılmaktadır (Battal, 2002). Tahin helvası şurubunun ağartılmasında çöven içindeki saponinin etkisi rol oynamaktadır. Saponin aynı zamanda şekerli yumuşatır. Sünger gibi yapar. Çöven tahindeki susam yağının şekerle karışmasını sağlayan emülgatör görevini de yapmaktadır (Pazır ve ark., 2013).

MATERYAL VE METOT

Nitel araştırma gıdalar, beslenme ve mutfak kültürü ile ilgili olguların bütünüyle anlaşılmasında ve incelenmesinde başvurulan araştırma yöntemlerinden biridir ve gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır (Harris vd, 2009, Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşmeler ile elde edilen kavramsal ve imgesel unsurlar, belgeler ve gözlemler nitel araştırmaların veri biçimleridir (Neuman, 2006).

Nitel araştırmalarda bir konu derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve keşifsel (betimleyici) araştırma modeli kullanılarak Nisan-Mayıs 2018 tarihinde yürütülmüştür. Karaman ili Ermenek İlçesinde yaşayan araştırmaya katılmaya gönüllü olan toplam 3 kadın, 7 erkek toplam 10 kişi ile görüşülerek bulgular kısmında elde edilen veriler elde edilmiştir. Araştırmanın veri toplama aracı araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenerek ve kaynak kişi olma özelliğine sahip olan bireylerle yapılan ön görüşmeler neticesinde hazırlanmış olup araştırma verilerin elde edilmesinde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Görüşme formunda, kaynak kişilerin demografik özellikleri, pekmez helvasının üretim aşamalarını belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler esnasında yeterli cevabın alınmadığı durumlarda da ek sorulara başvurulmuştur. Verileri desteklemek amacıyla kısa notlar tutulmuştur. Tüm görüşmeler ses kayıt cihazı ve kamera ile kaydedilmiştir. Ayrıca araştırma bulgularının iç güvenilirliğini ve geçerliğini arttırmak amacıyla katılımcıların görüşlerinden alıntılara sıkça yer verilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre geleneksel Ermenek Helvası hakkında bilgi verir misiniz sorusuna katılımcılar "Ermenek helvası yörede yetişen ürünlerden hazırlanan kuşaktan kuşağa yapımı öğrenile gelmiş tamamen doğal bir üründür" şeklinde cevap vermişlerdir (K1-K10).

Ermenek helvası yapmak için gerekli olan malzemeler nelerdir şeklindeki soruya ise "Kuru Üzüm Pekmezi, tahin, çöğen suyu" şeklinde cevaplamışlardır (K1-K10).

Ermenek helvasının yapım mevsimi var mıdır sorusuna katılımcılardan bazıları "Ermenek Helvası genellikle kış aylarında havaların soğuk olduğu dönemlerde yapılır (K1-K5), derken bazıları da eğer soğutma sorunu yoksa her dönem yapılabilir" şeklinde cevap vermiştir (K5-K10).

Ermenek helvası yapımında kullanılan araçlar nelerdir şeklindeki soruya katılımcılar "1 adet pekmez kaynatmak için ve 1 adet de kaynatılan pekmezi tahinle inceltmek için bakır tencere, pekmezi kaynarken karıştırmak için kürek, kepçe, pekmezi tahinle inceltmek için kürek, terazi" cevabını vermişlerdir (K1-K10).

Helva yapım aşamalarını anlatır mısınız şeklinde sorulan soruyu katılımcılar "Daha önceden Kuru üzümünden hazırlanmış pekmezi çöğen suyuyla beraber bakır kazana alıp orta harlı ateşte ortalama 3 saat sürekli karıştırarak kaynatılır. Daha sonra oda sıcaklığına

ğındaki tahinle bakır kazanda kürekler vasıtasıyla pekmez incelineceye kadar karıştırılır. İnceldiğinde tartılıp ambalajlanır” şeklinde cevap vermiştir (K1-K10).

Ermenek helvası yapımında özellikle dikkat edilmesi gereken noktalar nelerdir sorusuna “Pekmez kaynatılırken mutlaka sürekli karıştırılmalıdır. Pekmez kaynatılırken baş ve işaret parmağına biraz pekmez alınır, parmaklar pekmez koparılmadan hafif açılır, biraz bekletilir, geri kapatılır bu esnada pekmez kırılıyorsa tahinle karışmaya hazırdır kırılmıyorsa kaynatmaya devam edilmelidir” diye cevap vermişlerdir (K1-K10).

Ermenek helvasında istenen özellikler nelerdir sorusunu katılımcıların tamamı “Kendine has kokusu olan, hafif esmer renkte olması istenir” şeklinde cevaplandırmışlardır (K1-K10).

Ermenek helvasının ambalajlanması ve depolanması hakkında bilgi verir misiniz şeklindeki soruya “Tahinle yeterince inceltilen helva el yakmayacak dereceye geldiğinde tartılır ve paketlenir. İçerisindeki tahin yağının erimeyeceği sıcaklıktaki depolar da muhafaza edilir” cevabını vermişlerdir (K1-K10).

Ermenek helvasının Mutfakta kullanımını hakkında bilgi verir misiniz Sorusuna katılımcıların tamamı “Sofralarda tatlı olarak üretildiği şekliyle, fırınlanıp sıcak tatlı olarak, çobanların azıklarında veya sadece ana yemek olarak mutfağımızda geniş bir kullanım alanı vardır şeklinde cevaplandırmışlardır (K1-K10).

SONUÇ

Ermenek ilçesinin önemli bir değeri olan Ermenek Pekmez Helvasının araştırıldığı bu çalışmada elde edilen bilgiler ışığında, yerel halk tarafından üretiminin sürdürüldüğü gözlenmektedir. Kendine has bir tadı olan bu helvanın bölge halkının tüketim alışkanlıkları sebebiyle üretiminin devam ettiği ve üretim yapan birimler arasında üretim aşamalarında bazı küçük farklılıklar olabildiği sonucuna ulaşılabilir.

Katılımcılar genel olarak bölgenin geleneksel bir ürünü olan Pekmez Helvasını aile bütçesine katkı amaçlı ürettiğini belirtmiştir. Tüketicilerin satın alma taleplerini arttırmak ve dolayısıyla yöre halkının kazancını arttırmak amacıyla tanıtımının yapılması gerekmektedir. Ayrıca var olan ve oluşabilecek taleplerin karşılanabilmesi için eski üretim alışkanlıklarının korunarak sürdürülmesinin olumlu olacağı sonucuna varılmıştır.

Yöresel ürünlerin sürdürülebilir hale getirilmesi için coğrafi işaretleme ile yasal koruma sağlanması, haksız rekabetin ve tüketicinin sahip olabileceği bilgi yanlışlığının da önüne geçecektir. Tatlı çeşitliliği bakımından zengin olan ülkemizde bu değerlere dikkat çekilmesi önemlidir. Ermenek Pekmez Helvasının geleneksel bir gıda olarak tescillenmesi ve standart hale getirilmesi yararlı olacaktır. Bölge halkına üretim ve pazarlama aşamalarında ilgili kurum ve kuruluşlar aracılığıyla destek verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, M., Sezgi, G. (2015). “Gastronomi Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gastronomik Unsurları”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3/3, 79-89.
- Anıkan, B., Şanlıer, N. (2000). Toplumumuzun Beslenmesinde Pekmez Kullanılması ve Önemi. *TSE Tüketici Bülteni*, 8.
- Batu, Ali ve Elyıldırım, Filiz, 2009. *Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi* Cilt: 4, No: 3, (32-43).

- Battal H, 2002. Ankara Üniversitesi Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı. Çöven Ekstraktı Üretimi Üzerine Yüksek Lisans Araştırma Tezi.
- Battaloğlu, R. (2009). Niğde İlinde Toplanan Pekmez Toprağı Örneklerinde Pestisit Kalıntıları ve Polisiklik Aromatik Hidrokarbon (PAH) Aranması, 1. Tıbbi Jeoloji Çalıştayı, 30, 207-213.
- Baysal, A., (1997), Türk mutfağında pekmez ve ürünleri. V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1904, Halk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 249, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 56, Ankara: THK Basımevi İşletmeciliği. 118-124.
- Birdir, K. ve Akgöl, Y. (2015). "Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi". İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi 3/2, 57-68.
- Bucak, T. ve Aracı, Ü. (2013). "Türkiye'de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16/30, 203-2016.
- Ceyhan-Sezgin, A. ve Yönet-Eren, F. (2017). "Yöresel Ürünlerin Gastronomi Turizminin Sürdürülebilirliği Bakımından Değerlendirilmesi: Pestil ve Köme Örneği. 1st International Sustainable Tourism Congress Kastamonu. 198-206.
- Cömert, M. (2014). "Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi ve Hatay Mutfağı Örneği". Journal of Tourism and Gastronomy Studies 2/1, 64-70.
- Çalışkan, O. (2013). "Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik". Journal of Tourism and Gastronomy Studies 1/2, 39-51.
- Çavuşoğlu, Y. Ç., 2017. Tahin Üretimi Sırasında Fiziksel, Kimyasal ve Antioksidan Özelliklerdeki Değişim. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
- Gülen, M. (2017). "Gastronomi Turizm Potansiyeli ve Geliştirilmesi Kapsamında Afyonkarahisar İlinin Değerlendirilmesi". Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 31-42.
- Harris, J.E., Glesanon, P.M., Sheean, P.M., Boushey, C., Beto, J. ve Bruemmer, B. (2009). An Introduction to Qualitative Research for Food and Nutrition Professionals. Journal of the American Dietetic Association, 109:80-90.
- İşık, Ç., 1995. Samsun Kaynaklı Susam Tohum Yağı Üzerinde Farmakognozik Araştırmalar. Ankara Üniversitesi Farmakognozik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Karakahya, E., 2006. Tahin Helvası Üretiminde Farklı Bitkisel Yağ ve Soya Proteini Kullanımının Kalite Özellikleri Üzerine Etkisi. Trakya Üniversitesi Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ.
- Kaya, C., Yıldız, M., Hayoğlu, İ., & Kola, O. (2005). Pekmez üretim teknikleri. GAP VI. Tarım Kongresi, 1482-1490.
- Kesci, M. (2012). "Kırsal turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü". KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 14(23,) 33-37.
- Marston, A., Hostettmann K., 1995. Saponins, [In] Encyclopedia of Analytical Science, Editor. London: Academic Press Inc., p. 4540-4544.
- Meydani, E., 2008. Samsun'da Üretilen Sade Tahin Helvalarının Özellikleri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Samsun.
- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar 1, (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın odası.
- Pazır, F., Özdikicierler, O., ve Dirim, N. (2013). Tahin Helvası Üretiminde Çöven Ekstraktı Tozunun Kullanılması. Gıda, 38 (2): 95-101.
- Sanal, 2018. <http://www.karamankulturturizm.gov.tr/TR,129451/karaman-ermenek-helvasi.html>.
- TS 3792, Üzüm Pekmezi Standardı, TSE, Ankara, 1987.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yurdagel, Ü. ve Baysal, T., 1996. Helva Yapımında Çöven Kökü ve Meyan Kökünün Kullanımı. Gıda Teknolojisi. 1(2):35-37.

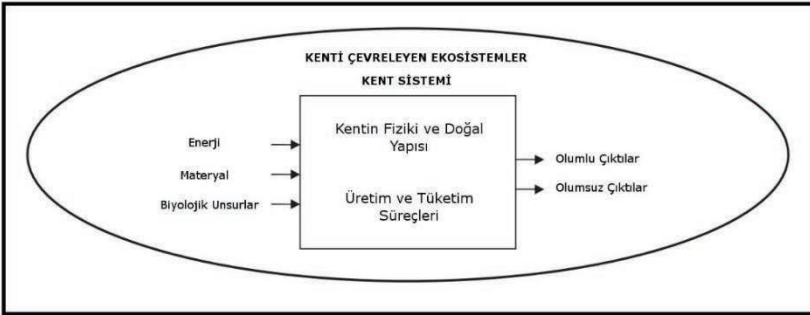
SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE İÇİN YEŞİL ALTYAPI: ERMENEK ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Fırat Harun YILMAZ* - Ali ŞAHİN**

Kent, Çevre ve Sürdürülebilirlik

Kentsel alanlar politik, ekonomik, sosyal, kültürel açıdan insan faaliyetlerinin temel yoğunlaşma noktalarıdır. On bin yıldan uzun süredir var olan kentsel alanlar son birkaç yüzyılda gelişmenin baskın faktörü konumuna gelmiştir. Teknolojik gelişmenin, istihdamın, temel hizmetlerin ve üretimin temel mekânı olan kentler 2007 yılı itibariyle dünya nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Nüfusun yarısından fazlasını barındıran kentlerin dünya yüzeyinde kapladıkları alan oranı % 2.8'dir. Küçük bir alanda büyük miktarda nüfusun barınması kentlerin ekonomik, kültürel, sosyal gelişmenin temel aracı olmasını sağlamaktadır (Egger, 2006: 1236; Dodman vd., 2003: 22). Ancak gelişmenin temel aracı olmasının yanı sıra kentler çevresel sorunların da kaynağıdır. Kente doğru göçün artması sonucu yaşanan nüfus artışı, motorlu araç kullanımının artması ile yaşanan kentsel yayılma, yenilenemez kaynaklara bağımlı tüketim anlayışı, kaynakların bilinçsiz kullanımı hava, su, toprak, gürültü kirliliği gibi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Geniş çerçevede kent metabolizması insan yapımı unsurlar ve kentsel faaliyetler aracılığı ile doğal çevreye zarar vermektedir (Bithas, 2006: 180).

Şekil 1: Kent Metabolizmasının Fizyolojisi

Kaynak: Bithas, 2006: 182

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü, firatyilmaz@selcuk.edu.tr
** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi, alisahin@selcuk.edu.tr

Kent metabolizması kentlerde meydana gelen büyüme, yayılma, enerji ve materyal üretim/tüketimi ile sonuçlanan sosyo-ekonomik ve teknolojik değişimlerin bütünüdür (Kennedy, 2007: 44). Benzer bir tanıma göre kent metabolizması ekosistemlerin tahrip edilmesi ile sonuçlanan, yapay enerji akışlarının yaşandığı bir sistemdir. Bir diğer yaklaşım ise kentin başlı başına bir ekosistemi oluşturduğunu ifade edilmektedir (Haughton, 2004: 14). Bütün görüşler açısından değerlendirildiğinde kent sisteminin enerji, ham madde ve diğer biyolojik materyal ihtiyacını kentin dışarısında bulunan bölgelerden sağladığı görülmektedir. Mevcut durumda kent sisteminin yapısından kaynaklı olumlu ve olumsuz çıktılar meydana gelmektedir. Yetişmiş insan gücünün varlığı, doğal kaynakların işlenerek kullanılabilir hale getirilmesi, bilgi alışverişi kenti ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmenin aracı kılmaktadır. Bu sürecin sonuçlarını kentin olumlu çıktıları olarak nitelendirmek mümkündür. Kent sisteminin olumsuz çıktıları sosyal, ekonomik ve çevresel sorunlardır. Sosyal açıdan kentte temel hizmetlere erişimin sınırlandırılması, dezavantajlı grupların dışlanması kentsel gerilimlerin artmasına neden olmaktadır. Yine ekonomik açıdan gelir dağılımında adaletsizliğin yaşanması söz konusu olmaktadır. Son olarak kentin mevcut yapısı çevre sorunlarına neden olmaktadır. Yerel, bölgesel ve küresel ölçekte çevre sorunlarının en yoğun yaşandığı ölçek kentsel boyuttur (Haughton, 2004: 9). Kentte yoğunlaşan ekonomik ve toplumsal faaliyet çevresel tahribata neden olmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin sonucu olarak hava, su, toprak, gürültü kirliliği; çarpık ve düzensiz kentleşme; estetik bozulma; doğanın asimile edeceğinden fazla miktarda atık üretimi sorunları ortaya çıkmaktadır. Doğal alanların kaybı ve parçalanması; tür çeşitliliğinin azalması, hidrolojik döngülerin kesintiye uğraması, besin-enerji akışlarının değişimi ve doğanın değişimlere cevap verme kapasitesi olarak ifade edilen direnç (resilience) seviyesinin düşmesi de yine kentin yapısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu süreçte suyun filtrelenmesi, havanın temizlenmesi gibi doğanın ücretsiz olarak sunduğu ekosistem hizmetlerinin kaybı söz konusudur. Son olarak yerel düzeyde çevre sorunları altyapı ve üstyapı hizmetlerinin aksamasına; kamusal hizmet maliyetinin artmasına neden olmaktadır (Tuna, 1997: 43; Benedict, 2002: 11-12; Mell, 2008: 241).

Karşılıklı olarak materyal alışverişi yapacak şekilde birbirlerini etkileyen canlı (biyotik) unsurlar ile cansız (abiyotik) unsurların birlikte yer aldığı bir doğa parçası ekosistem olarak tanımlanmaktadır (Torunoğlu, 2010: 10). Kentler de doğal ekosistemlerin bir parçasıdır. Kent her ne kadar yapay süreçler ile şekillenen bir yapı olsa da ormanlık alanlar, bataklıklar gibi başlı başına bir ekosistemi oluşturmaktadır (Beatley, 2012: 197). Kentler insan faaliyetlerin yoğunlaştığı bölgeler olmalarına ek olarak doğal yapı ve sistemleri bünyesinde barındıran, doğal yapıların birbiri ile karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu alanlardır. Sonuç olarak bu alanları ekosistem olarak nitelendirmek mümkündür (Yaman, 2014: 242). Şekil 1'de ifade edildiği üzere kentsel yapı civarında bulunan ekosistemler ile doğrudan ilişki içerisinde. Kent ekosistemi bölgesel ve küresel ekosistem ile karşılıklı olarak bağımlıdır. Karşılıklı bağımlılık kentte yerel düzeyde meydana gelen çevresel tahribatın bölgesel ve küresel düzeyde sorunlara yol açmasına neden olmaktadır. Kentin çevre sorunlarını başka bölgelere transfer etmesi küresel ısınma, biyolojik

çeşitliliğin kaybı, asit yağmurları, toprak erozyonu, okyanusların kirlenmesi gibi büyük ölçekli çevre sorunlarına neden olmaktadır (Satterthwaite, 1997: 1699; Egger, 2006: 1237).

Yerel ve küresel düzeyde meydana gelen sorunların üstesinden gelmek kentin sürdürülebilir olması ile mümkündür. Kelime anlamı ile bir şeyin sürekliliğinin, devamlılığının kesinti olmayacak biçimde sağlanması anlamına gelen sürdürülebilirlik kavramı "*günümüz gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama yeteneğinden fedakârlık yapmaksızın karşılamak*" olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987:43). Sürdürülebilirlik kavramı ekonomi, siyaset, sosyoloji, mimari gibi farklı alanlarda farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır (Low, 2005: 4-5). Kent açısından sürdürülebilirlik ideal kentsel gelişmeye yol gösterici bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer ifade ile sürdürülebilirlik ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan gelecek nesillere yaşanabilir yerleşim alanları bırakmanın aracıdır. Kavram ayrıca birçok eylemi tek seferde yapabilmeyi ifade eder. Kent açısından bu eylemlerin örnekleri şu şekilde sıralanmaktadır (Beatley ve Newman, 2016: 7):

- Kent ekosistemi ile yapıyı çevreyi uyumlaştırmak,
- Doğal kaynak ihtiyacını minimuma indirmek
- Kentin ekolojik ayak izini azaltmak
- Yaşanabilirliği ve yaşam kalitesini arttırmak
- Gelir dağılımını düzenlemek ve sosyal adaleti sağlamak

Sürdürülebilirlik doğrultusunda kentlerde dikkate alınması gereken boyutlardan biri çevredir. Çevresel sürdürülebilirlik kısaca doğal çevrenin korunması ve insan yaşamı için hayati öneme sahip ekosistem hizmetlerinin devamlılığının sağlanmasıdır. Diğer bir ifade ile çevresel sürdürülebilirlik küresel, bölgesel ve yerel ölçekte ekosistemlerin korunması ile birlikte doğal sermayenin devamlılığının sağlanmasıdır. Buna ek olarak sürdürülebilir bir çevrenin sağlanmasının araçları kaynak tüketiminin en alt düzeye indirilmesi, materyal kullanımının geri dönüştürülebilir malzemeler ile sağlanması, atıkların geri dönüşümünün sağlanması, enerji ihtiyacının yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanarak mevcut kaynakların korunması, çevre koruma sürecinde biyolojik çeşitliliğe, canlı unsurlara zarar vermeyecek yöntemlerin uygulanmasıdır (Goodland, 1995). Yukarıda ifade edilen çevresel sürdürülebilirlik meseleleri kent ölçeğinde kahverengi ve yeşil gündem (green-brown agenda) boyutlarında ele alınmaktadır. Genelde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke kentlerinde uygulanan kahverengi gündem yeterli ve temiz içme suyu, kentsel hava kalitesi, katı atık yönetimi gibi doğrudan temel hizmetlere ilişkin meselelere odaklanmaktadır. Yeşil gündem ise kent bünyesinde doğal sistemi korumaya ve ekolojik açıdan sürdürülebilir bir kent ekosistemini sağlamaya odaklanmaktadır (Dodman vd., 2013: 22-23). Yeşil gündem doğrultusunda sürdürülebilir bir kentsel çevreyi sağlama araçlarından biri yeşil altyapıdır. İlerleyen bölümde yeşil altyapı yaklaşımı, unsurları ve ilkeleri ele alınmaktadır.

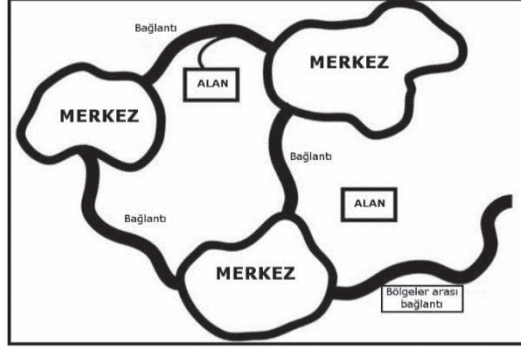
Altyapı ifadesi belirli bir sistemin veya girişimin işlevsellik kazanması; işlerliğinin devam etmesi için gerekli olan imkânlar ve fiziki yapılar olarak tanımlanmaktadır. Yeşil altyapı ifadesinde yer alan yeşil kelimesi çevresel sürdürülebilirlik bağlamında doğaya ile uyumlu ve duyarlı bir altyapıyı ifade etmektedir (Aleti, 2015: 253-254). Farklı ölçeklerde doğal alanların sürdürülebilir yönetimi modeli olarak karşımıza çıkan yeşil altyapı kavramı olarak yeni kullanımına rağmen fikir olarak 150 yıl kadar öncesine dayanmaktadır. Bu süreçte yeşil altyapının fikir olarak ortaya çıkışını doğal alanları koruma ve planlama çabalarında gözlemlemek mümkündür. Bu çabalar parkları ve yeşil alanları birbirine bağlamak; kentsel faaliyetlerden kaynaklı habitat parçalanmasını engellemek, biyolojik çeşitliliği korumak amaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Başlangıçta sadece yeşil alan yönetimi ve yağmur suyu drenajına ilişkin ele alınan yeşil altyapı kavramı günümüzde bütün bir ekosistem içerisinde incelenmektedir. Geçmişte yeşil alanlar ve diğer doğal unsurlar kendi kendine yeterli yapılar olarak görülürken günümüzde yeşil altyapı aktif biçimde yenilenmesi ve korunması gereken doğal unsurları ifade etmektedir. Yine yeşil alanların birbirinden izole, bağlantısız rekreasyon bölgeleri olarak görüldüğü yaklaşım yeşil altyapıda karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve etkileşimli doğal alanlar olarak değerlendirilmektedir (Benedict, 2002: 7-8; Riffat, 2016: 15).

Kentsel yeşil altyapı yeşil alanlara sürdürülebilir bir yaklaşım olarak son yıllarda ivme kazanmıştır. Kavram kentsel yeşil alan politikasını belirlemek amacıyla politika yapıcı ve uygulayıcılar tarafından benimsenmeye başlamıştır. Kentte yeşil altyapı ayrıca sağlıklı yaşam, ekoloji, iklim değişikliği adaptasyonu, sosyal kaynaşma gibi meseleler üzerinde çalışanların da dikkate aldığı bir konu haline gelmektedir (Horwood, 2011: 3). Kentsel yeşil altyapı kavramı ilk tanıma göre geniş kapsamda kent içerisinde ve dışında çok fonksiyonlu doğal, yarı doğal ve yapay ekolojik sistemlerin bütünü olarak ifade edilmektedir (Roseland, 2001: 169; Kambites, 2006: 418). Tanıma göre ekosistem hizmetlerinin sağlanması, biyolojik çeşitliliğin korunması için planlanan ve yönetilen bütün doğal unsurlar yeşil altyapı içerisinde yer almaktadır (European Commission, 2013: 7). Mell (2010: 34) kentsel yeşil altyapıyı kentler ve kasabaların arasında ve bünyelerinde bulunan fiziki çevre olarak tanımlamaktadır. Buna göre yeşil altyapıyı oluşturan fiziki çevre yerel topluma sosyal, ekonomik ve çevresel faydalar sağlayan açık alan ağıdır. Bu ağın içerisine halka açık parklar, suyolları, kent bahçeleri, koruluklar, yeşil koridorlar ve sıralı ağaçlar gibi unsurlar girmektedir. Yine bu tanıma göre yeşil altyapı kentin içerisindeki bütün çevresel kaynakları kapsamaktadır.

Benedict ve McMahon (2012: 3) ise yeşil altyapıyı kavram, sıfat ve süreç olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre kavram olarak yeşil altyapı insanlara fayda sağlayan ve doğal değere sahip karşılıklı bağımlı yeşil alan sistemi (doğal alanlar, kamusal ve özel koruma alanları ve diğer koruma altındaki açık alanlar) ifade etmektedir. Sıfat olarak yeşil altyapı ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte arazi korumaya ilişkin stratejik ve sistematik yaklaşımları nitelendirmektedir. Süreç olarak yeşil altyapı korunmada öncelikli doğal alanlara ilişkin planlamayı sağlayan ortak bir mekanizmayı ve bu mekanizmaya ilişkin süreçleri nitelendirmektedir. Tanımlardan hareketle yeşil altyapıyı kentsel alan içerisinde birbiri-

ne bağlı biçimde yer alan; ekosistem hizmetlerinin devamlılığının sağlanması, doğal unsurların korunması amacıyla oluşturulan doğal ve yarı-doğal alanların (kent parkları, ormanları, kent bahçeleri, özel yeşil alanlar, yeşil çatılar, yeşil duvarlar gibi) bütüncül olarak ele alındığı bir ağ olarak nitelendirmek mümkündür (Hepcan ve Hepcan, 2018: 37).

Şekil: 2 Yeşil Altyapı Sisteminin Bileşenleri

Kaynak: Benedict ve McMahon, 2012: 34

Yeşil altyapı yeşil alanlar, ormanlar, doğal parklar, rekreasyon bölgeleri gibi birbiri ile bağlantısız unsurları değil, doğal alan sistemi ve diğer alanların bağlantısını sağlayacak yeşil koridorlar, yeşil çatılar gibi unsurları ifade eden bütüncül bir sistemdir (Atmış, 2016: 65). Yeşil altyapı bileşenlerinin içerisinde yer alan unsurlar uyumlu bir bütünü ifade etmektedir (Sansdstrom, 2002: 380). Yeşil altyapının bir unsuru diğer unsurlar ile ilişkilendirilebildiği takdirde önem kazanmaktadır. Örneğin tek bir ağaç yeşil altyapının parçası kabul edilmektedir. Ancak ağaç daha geniş çaplı bir ekosistemin unsuru olarak ele alındığında önem kazanmaktadır. Yine bir kent parkı havayı temizlediği, su kaybını engellediği ve diğer yeşil altyapı unsurlarına bağlı olduğu düzeyde yeşil altyapının bütüncül bir unsuru kabul edilmektedir. (European Commission, 2013: 7). Geniş çaplı ekosistemin bir parçası olarak yeşil altyapı sisteminde yer alması gereken iki temel bileşen bulunmaktadır. Bunlar çekirdek bölge ve koridorlardır. Çekirdek bölgeler doğal ve yarı doğal arazilerden oluşmaktadır. Çekirdek bölgeler geniş çaplı merkezler (hubs) ile daha küçük alanlardan (site) oluşmaktadır (Tokuş, 2012: 39). Merkezler yeşil altyapı ağlarının dayanak noktasını oluşturan yerel bitki ve hayvan türlerine ev sahipliği yapan geniş alanlardır. Merkezler ayrıca yeşil altyapıyı birbirine bağlayan doğal yaşama; sistem içerisinde yer alan ekolojik süreçlerin ortaya çıkışına ev sahipliği yapan alanlardır. Merkezler farklı ölçeklerde olabilmektedir. Rezerv bölgelerini, milli parkları, ulusal ormanları, özel çiftlikleri, kaynak çıkarmak amacıyla kullanılan geniş doğal alanları, bölgesel ve yerel düzeydeki parkları merkezlere örnek olarak vermek mümkündür. Küçük alanlar (sites) merkezlerden daha küçük çaplı alanlardır. Bu alanlar daha geniş kapsamlı koruma alanlarına doğrudan bağlı olmayabilir ancak vahşi yaşama habitat oluşturma, doğa temelli rekreasyon gibi ekolojik ve sosyal değerlere katkı sağlamaktadır. Bağlantılar yeşil altyapı sistemini bir arada tutan, merkezler arasındaki etkileşimi sağlayan ve yeşil altyapıyı işlevsel

kılan bölgelerdir. Koruma koridorları, kent içi akarsu nehir koridorları, yeşil kuşaklar bağlantılara örnektir (Benedict ve McMahon 2012: 13-14; Benedict, 2002: 8; Tokuş, 2012: 40-41). Bileşen ve unsurları ile uyumlu bir bütünü oluşturan yeşil altyapı kentlere çok yönlü fayda sağlamaktadır. Neden yeşil altyapının ele alınması gerektiğinin cevabı yeşil altyapının sağladığı faydalarda saklıdır Bu faydalar şu şekilde sıralanmaktadır (European Commission, 2013: 6; Kambites, 2006: 487; Gill vd., 2007):

-*Çevresel Faydalar:* Temiz su temini, Su ve havada bulunan kirleticilerin uzaklaştırılması, Toprak erozyonuna karşı koruma, Tozlaşmayı arttırarak yerel bitki türlerini koruma, Yağmur suyunu tutma, Kent ekosistemine zarar verme potansiyeli bulunan haşereler ile mücadeleyi sağlama, Arazi kalitesinin arttırılması, Verimli toprak ve arazi kayıplarını engelleme

-*Sosyal Faydalar:* Çevre düzenleme ve korumaya ilişkin işlere yönelik istihdamın sağlanması, Yerel ekonominin güçlendirilmesi, Daha nitelikli ve cazip kentsel alanların oluşturulması, Emlak değerlerinin artması, Entegre ulaşım ve enerji çözümlerine kolaylık sağlanması, Turizm ve rekreasyon imkanlarının artması, İnsan sağlığının korunması ve refahın artması

-*İklim Değişikliği Adaptasyonuna Yönelik Faydalar:* Sel önleme, Ekosistemlerin direncinin (resilience) artması, Karbon tutma ve ayrıştırmanın sağlanması, Kentsel ısı adası etkisinin hafifletilmesi, Fırtına, arazi kayması, yangın gibi afetlerin etkilerinin azaltılması

-*Biyolojik Çeşitliliğe Yönelik Faydalar:* Kent içerisinde yer alan bitki ve hayvan türleri için doğal habitatın sağlanması, Ekolojik koridorların güçlendirilmesi, Yeşil altyapı ağı aracılığı ile canlı türlerin hareketliliğinin sağlanması

Yeşil Altyapı Planlama ve Yönetim İlkeleri

Yeşil altyapının geniş çerçevede dört temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar sürdürülebilir doğal alan yönetimi, biyolojik çeşitliliğin korunması, rekreasyon ve yerel ölçekte sosyo-ekonomik gelişmedir (Davies, 2006: 2). Belirtilen fonksiyonların sağlanabilmesi sürdürülebilir bir yeşil altyapı planlaması ve yönetimi ile mümkündür. Planlama ve yönetimin ilk aşaması mevcut yeşil alanları koruma altına almak ve çevresel tahribatın önüne geçmektir. Kentsel yayılmanın ve arazi parçalanmasının (landscape fragmentation) olumsuz sonuçlarının belirlenerek planlamanın yapılması yeşil alanları korumanın ilk adımındır. Ayrıca bu aşamada yeşil alan koruması ve gözetimi için hukuki altyapının oluşturulması; halkın bu konuda bilinçlendirilmesi doğrultusunda çalışmalar (eğitim programları, bilgilendirme panoları, uyarı ve ikazlar) yapılması gerekmektedir. Yeşil altyapının planlama ve tasarım aşamaları bölgesel kalkınma planlarından önce oluşturulmalıdır. Yapılı çevrenin (built environment) gelişmesinin ardından uygulanacak yeşil altyapı çalışmalarının maliyeti yüksektir. Yerel ekosistem hizmetlerinin sağlanması amacıyla yeşil altyapı unsurlarının çeşitliliği ve kalitesini geliştirmek bir diğer önemli husustur. Yerel bitki ve hayvan türlerinin belirlenmesi; yeşil altyapının mevcut yerel nitelikler göz önüne alınarak yapılması; nesli tükenmekte olan türlerin koruma altına alınması gerekmektedir. Planlama açısından dikkat edilmesi gereken bir husus bağlantısallık du-

rumudur. Bağlantısallık (connectivity) balık savakları, çalılıklar gibi küçük ölçekli unsurların yanı sıra geniş kent parkları, turbalık alanlar, longoz ormanları gibi büyük ölçekli unsurların birbiri ile ilişkilendirilebilir biçimde bağlantılı olma durumudur. Doğal alanların; izole bölgelerin bağlantılar (link) aracılığı ile ilişkilendirilmesi yeşil altyapının bütüncül biçimde yönetimi açısından önem arz etmektedir. Bu aşamada yapılması gereken parçalı durumda olan bütün yeşil altyapı unsurlarının bir plan içerisinde ele alınarak bağlantısallığın sağlanmasıdır. Yeşil altyapı planlama ve yönetim sürecinde yerel niteliklerin de belirlenmesi gerekmektedir. Planlama yerelin ekonomik, siyasi, kültürel ve coğrafi nitelikleri dikkate alınarak yapılmak durumundadır. Yeşil altyapı planlama teorileri ve uygulamaları doğrultusunda geliştirilmelidir. Bu aşamada planlama diğer arazi planlama ve yönetim unsurları ile birlikte ele alınmalıdır. Taşkın önleme planlaması, akarsu yönetimi, tarihi/kültürel miras, kent merkezlerinin yenilenmesi, açık hava etkinlik alanları gibi farklı unsurlar yeşil altyapı planlama-sürecinde dikkate alınmalıdır. Yeşil altyapı planlarında ülkesel, bölgesel ve yerel ölçekte yapılan diğer politikalarda göz önüne alınmalıdır. Planlama ve yönetim sürecinde doğa koruma ve insan ihtiyaçlarının yerine getirilmesi birlikte ele alınmalıdır. Nihai aşama olarak görülebilecek son husus toplumsal katılımıdır. Nitekim paydaş katılımı olmaksızın yürütülen planlama ve yönetim süreci sürdürülebilir bir çevrenin sağlanması açısından yetersiz olacaktır. Bu süreçte çıkar grupları, kamusal aktörler, özel sektör temsilcileri, sivil toplum kuruluşlarının ve arazi sahiplerinin görüşleri dikkate alınmalıdır. Kısaca yeşil altyapı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunan her aktör planlama ve yönetim sürecine katılmalıdır (European Commission, 2013: 7; Davies vd., 2006 :10; Benedict, 2002: 15; 2000: 522; Kambites, 2006 :488).

Sonuç: Ermenek İlçesi ve Yeşil Altyapı İçin Öneriler

Ermenek ilçesi Karaman ili sınırları içerisinde yer almaktadır. İlçe Güney Anadolu (Taşeli) coğrafi yapısı içerisinde yer almaktadır. Doğusunda Mut (87 km), batısında Alanya (320 km), güneyinde Gülnar-Anamur (110 km), kuzeyinde Hadim-Bozkır, Karaman (Mut üzerinden 160 km) ile sınırları vardır (ermenek.gov.tr).

Harita 1: Ermenek İlçesinin Konumu

Ermenek ilçesi Akdeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında geçiş bölgesidir. Denizden yüksekliği 1250-1300 metre olan ilçenin çevresi yüksek dağ ve tepeler ile çevrilidir. Ekilebilir toprakların az olduğu ilçe orman ve su kaynakları bakımından zengindir (ermenek.bel.tr). 2017 verilerine göre Ermenek ilçesinin nüfusu 11500 kişidir (biruni.tuik.gov.tr).

Harita 2: Ermenek'te Yeşil Altyapı

Kaynak: earth.google.com'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yeşil altyapı açısından Ermenek'in gelişmiş olduğunu ifade etmek mümkündür. İlçe sınırları içerisinde imarlı arazi toplamı 820 hektardır. İmarlı alanlar içerisinde toplam yeşil alan miktarı ise 65,6 hektardır. İmarlı alanlar içerisinde yeşil alanların oranı % 8'dir. Kişi başına düşen yeşil alan ise yaklaşık 57 metrekaredir. İlçenin güneyinde bulunan doğal alanlar yeşil altyapı açısından önemli merkezlerdir (hubs). Yapılı çevrenin (built environment) yoğunlaştığı alanlarda yeşil altyapı unsurlarının yoğunluğu azalmaktadır. Yeşil altyapı açısından bir diğer husus ise bağlantısallıktır. İlçe içerisinde bulunan doğal alanlar yoğun olmakla birlikte bu alanların birbiri ile bağlantısı yapılı çevre nedeni ile kesilmektedir.

Ermenek'te yeşil altyapının güçlendirilmesi, ekosistem hizmetlerinin devamlılığının sağlanması; iklim değişikliğinin neden olduğu ani değişimlere karşı ilçenin direncinin (resilience) artırılması; biyolojik çeşitliliğin korunması açısından önem arz etmektedir. Yeşil altyapının sosyal faydaları (ilçenin cazibe merkezi haline gelmesi, nitelikli kamusal alanların oluşturulması, emlak değerlerinin artması, turizm ve rekreasyon olanaklarının sağlanması) dikkate alındığında ilçede yeşil altyapıyı güçlendirmenin ve buna yönelik bir plan oluşturmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Ermenek'te yeşil altyapı planlaması için ortaya konulması gereken sorular şunlardır (Davies vd., 2006);

- Yeşil altyapının hangi unsurları koruma altına alınmalıdır?
- Hangi unsurlar güçlendirilmeli veya değiştirilmelidir?
- Yeni oluşturulacak doğal alanların yeri ve bu doğal alanların türü ne olmalıdır?
- Yeşil altyapının yapılı çevre ile ilişkisi ne düzeyde olmalıdır?
- Yeşil altyapı bağlantıları hangi noktalarda güçlendirilmelidir?

-Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak açısından oluşturulacak yeşil altyapı yönetimi nasıl olmalıdır?

İfade edilen sorulardan yola çıkarak Ermenek açısından atılması gereken ilk adım mevcut yeşil altyapı envanterinin belirlenmesidir. Bu aşamada ilçe içerisinde yer alan biyolojik çeşitliliğin tespiti, doğal alanların mevcut durumunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Ardından yeşil altyapının parçalı olmasının nedenleri, çevreyi tahrip eden insan kaynaklı faaliyetler tespit edilmelidir. Yine bu aşamada ilçede doğal açıdan koruma altına alınması gereken unsurlar (nesli tükenmekte olan türler vb.) belirlenmelidir. İlçenin doğal ekosistemine zarar veren türlerin (istilacı türler vb.) etkinliği azaltılarak yerel türlerin güçlendirilmesine öncelik verilmelidir. Bu süreçte Ermenek ilçesinde yaşayanlar zararlı ve yerel türlere ilişkin bilgilendirilmelidir. İlçede mevcut boş alanların doğal alanlara dönüştürülmesi yönünde çaba gösterilmelidir. Doğal alanlar oluşturmada sadece kamu otoritelerinin çabası yeterli değildir. Bu nedenle Ermenek ilçesinde yaşayanların yeşil altyapıya ilişkin bilgilendirilmesi (bilgilendirme programları, eğitici panolar, okullarda eğitim çalışmaları) ve ilçe halkının yeşil altyapıyı güçlendirme çalışmalarına katılımının sağlanması gerekmektedir. Bu sürecin ardından doğal unsurların (ağaçlar, çalılıklar, küçük sulak alanlar vb.) kalitesinin ve çeşitliliğinin artırılması yönünde planlar oluşturulmalıdır. Ermenek açısından üzerinde durulması gereken bir başka husus yeşil altyapının bağlantısallığının sağlanmasıdır. Bu nedenle imar planları oluşturma ve doğal alanları planlama sürecinde bağlantıların dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca bu aşamada ilçenin hinterlandında bulunan merkezler ile bağlantısının sağlanması da gerekmektedir. İlçenin yeşil altyapısının planlanması ve yönetimi tek bir aktör tarafından yürütülmesi zor olan karmaşık bir süreçtir. Bundan dolayı yeşil altyapı yönetimine farklı aktörlerin (Ermenek Belediyesi, Ermenek Kaymakamlığı, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları) katılımı sağlanmalıdır. Farklı paydaşların katılımı ile ortak bir yönetim mekanizması oluşturulmalıdır. Sonuç olarak Ermenek ilçesinin çevresel açıdan sürdürülebilir kılınması; gelecek nesillere yaşanabilir bir Ermenek'in bırakılması yeşil altyapının bütüncül bir biçimde yönetimi ve güçlendirilmesinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Aleti, Achyutha Rao ve Talacheeru, Krishna Chaithanya. (2015). *Green Infrastructure: Issues and Recommendations*. (Editör: S. Mahendra Dev-Sudhakar Yedla) *Cities and Sustainability Issues and Strategic Pathways*. Springer, 253-264
- Atmuş, Erdoğan (2016). Kentlere Soluk Aldıran Bir Sistem Yeşil Altyapı. https://www.researchgate.net/publication/312220197_Kentlere_Soluk_Aldıran_Bir_Sistem_Yesil_Altiyapi_Erişim_Tarihi:26.05.2018
- Beatley, Timothy, Newman, Peter (2016). *Biophilic Cities Are Sustainable, Resilient Cities* (Editör: Kimberly Etingoff). *Sustainable Cities Urban Planning Challenges and Policy*. Apple Academic Press, 3-29
- Beatley, Timothy. (2012). *Green urbanism: Learning from European cities*. Island Press.
- Benedict, Mark A ve McMahon, Edward T. (2002). Green infrastructure: Smart conservation for the 21st century. *Renewable resources journal*, 20 (3), 12-17.
- Benedict, Mark A ve McMahon, Edward T. (2012). *Green infrastructure: linking landscapes and communities*. Island Press.
- Benedict, Mark A. (2000). *Green infrastructure: A Strategic approach to land conservation*. American Planning Association. Planning Advisory Service Memo. Chicago, IL.

- Bithas, Kostas P ve Christofakis, Manolis. (2006). Environmentally sustainable cities. Critical review and operational conditions. *Sustainable development*, 14 (3), 177-189.
- Davies, C, MacFarlane, R, McGloin, C ve Roe, M. (2006). *Green infrastructure planning guide*. Project: Final Report.
- Dodman, David, McGranahan, Gordon., Dalal-Clayton, Barry. (2013). *Integrating the environment in urban planning and management: Key principles and approaches for cities in the 21st century*. United Nations Environment Programme Publications
- Egger, Steve. (2006). Determining a sustainable city model. *Environmental Modelling & Software*, 21 (9), 1235-1246.
- European Commission (2013). *Building Green Infrastructure for Europe*. European Union Publication Belgium
- Gill, Susannah E, Handley, John F, Ennos, A Roland ve Pauleit, Stephan. (2007). Adapting cities for climate change: the role of the green infrastructure. *Built environment*, 33 (1), 115-133.
- Goodland, Robert. (1995). The concept of environmental sustainability. *Annual review of ecology and systematics*, 26 (1), 1-24.
- Haughton, Graham ve Hunter, Colin. (2004). *Sustainable cities*. Regional Development and Public Policy Series Routledge
- Hepcan, Çiğdem Coşkun ve Hepcan, Şerif. (2018). Kentsel yeşil altyapı analizi: Bornova örneği. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 31 (1), 37-43.
- Horwood, Karen. (2011). Green infrastructure: reconciling urban green space and regional economic development: lessons learnt from experience in England's north-west region. *Local environment*, 16 (10), 963-975.
- <http://www.ermenek.gov.tr/genel-cografya-ve-yeryuzu-sekilleri>
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim Tarihi: 22.06.2018
- <https://earth.google.com/web/@36.63549,32.8971164,1205.71828901a,4289.69124285d,35y,0h,45t,Or/data=CkwShJCCiUweDE0ZGJIOGE1YzQ0NDMyNzU6MhhlZDlwOWlyODFkM2FyY2YwGb7zixLOUUAJQZIGk0uckBAKgdFcm1lbnVrGAlgASgCKAI> Erişim Tarihi: 20.06.2018
- Kambites, Carol, Owen, Stephen. (2006). Renewed prospects for green infrastructure planning in the UK. *Planning, Practice & Research*, 21 (4), 483-496.
- Kennedy, Christopher, Cuddihy, John ve Engel- Yan, Joshua. (2007). The changing metabolism of cities. *Journal of industrial ecology*, 11 (2), 43-59.
- Low, Nicholas. (2005). The green city: sustainable homes, sustainable suburbs. UNSW Press.
- Mell, Ian Caleb. (2008). Green infrastructure: concepts and planning. *FORUM ejournal* 8, 69-80
- Mell, Ian Caleb. (2010). *Green infrastructure: concepts, perceptions and its use in spatial planning*. Doctoral Dissertation Newcastle University
- Riffat, Saffa, Powell, Richard ve Aydin, Devrim. (2016). Future cities and environmental sustainability. *Future cities and Environment*, 2 (1), 1-23
- Roseland, Mark. (2001). The eco-city approach to sustainable development in urban areas. (Editör: Dimitri Devuyt-Luc Hens-Walter de Lannoy) How green is the city Sustainability Assessment and Management of Urban Environments. Columbia University Press, 85-104.
- Sandstro m, Ulf G. (2002). Green infrastructure planning in urban Sweden. *Planning Practice and Research*, 17 (4), 373-385.
- Satterthwaite, David. (1997). Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development? *Urban Studies*, 34 (10), 1667-1691.
- Tokuş, Müge (2012). *Kentsel Yeşil Ağlar İstanbul Sarıyer Örneği* İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Torunoğlu, Ethem (2010). Çevre Ekosistem ve Temel Kavramlar, (Editör: Ülker Bakır Öğütveren) *Çevre Sorunları ve Politikaları Eskişehir AÖF Yayınları*, 2-22
- Tuna, Yusuf ve Ceritli, İsmail. (1997). Kentsel Kalkınma Sürecinde Kent Ekonomisinin İşlevleri ve Sorunları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 6 (4), 19-44
- WCED (1987). Report of World Commission on environment and development."Our Common Future". United Nations
- Yaman, Gülce ve Doygun, Hakan. (2014). Yeşil Alanların Kent Ekosistemine Katkılarının Kahramanmaraş Kenti Örneğinde İncelenmesi. II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu Bildiriler Kitabı 22-24.

ERMENEK İLÇESİ OLUKPINAR KÖYÜ DÜZ DOKUMALARI*

Mehmet AKTÜRK*

GİRİŞ

Olukpınar köyü Karaman ilinin Ermenek ilçesine bağlı Mersin ili Gülnar ilçesi ile komşu 129 nüfuslu¹ bir köydür. Eski ismi Kopukoğlu olan Olukpınar köyü Ermenek ilçe merkezine 35 km uzaklıktadır. Hayvancılık ve tarım köyün başlıca geçim kaynaklarıdır. Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi bu yörede de uzun zamandır dokumacılık geleneği vardır. Bölgede diğer köylerin bazılarında da dokumacılık yapıldığı bilinmektedir (H. Arslan).

Dokuma, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; Dokumak işi, tekstil olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr/> Büyük Türkçe Sözlük 02.07.2018). Dokumak sözcüğünün eski Türkçede "tokimak" olarak söylenmekte olduğu ve "tokmak" kelimesinden geldiği bilinmektedir (Deniz, 2000:5).

Türklerin yaşadığı Orta Asya'da keçe, halı ve düz dokuma yaygılar (kilim, cicim, zili, sumak) oldukça yaygın kullanılan bir örtü malzemesidir. İlk olarak yapım tekniği diğerlerine göre daha basit olan keçenin keşfedildiği, sonra daha zor bir teknik olan düz dokuma yaygılar ve en son da halının geliştirilmiş olduğu düşünülmektedir (Deniz, 2000: 5).

Orta Asya'da Türklerin halı, kilim gibi dokumalarda kullandığı malzemelerin yün, keçi kılı (tiftik), devetüyü ve pamuk olduğu bilinmektedir. Yün kendi besledikleri koyunlarından elde ediliyordu. Devetüyü ve keçi kılı yünün yanında ikinci derecede kalan bir malzemeydi. Pamuk ise, muhtemelen daha az kullanılıyordu (Hidayetoğlu, 2007: 18).

Kilim sözcüğü, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; Türk Döşeme, divan gibi yerlere serilen, genellikle desenli, havsız, kalın, kıl veya yün dokuma olarak tanımlanmaktadır ve Farsça kökenli olduğu belirtilmektedir (<http://www.tdk.gov.tr/> Büyük Türkçe Sözlük 04.07.2018). Fakat aslında kilim sözcüğünün Türkçe kökenli bir kelime olduğu ve Farsça'da aynı anlama gelen gelim, kelim kelimelerinin Türkçeden alındığı kabul edilmektedir ve hatta tüm Slav dilleriyle, Ukrayna ve Güney Rusya dillerine Türkçe 'den geçtiği bilinmektedir (Deniz, 2000: 11).

Kilim olarak bilinen ilk dokuma tekniği yatay (atkı, argaç) ve dikey (çözü, arış) ipliklerin birbiri arasından geçirilmesi (bez ayağı örgüsü) ile meydana gelir. Yatay ve dikey ipliklerin arasına desen oluşturmak için özellikle farklı renklerde yatay olarak yerleştirir-

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek İlçesi Olukpınar Köyü Düz Dokumaları" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, m.akturk@hotmail.com.tr

¹ TÜİK nüfus veri tabanından alınmıştır.

len, üç veya daha fazla iplik sistemine dayalı düz dokuma yaygılar yapılıdır. Düz dokuma yaygılar kullanılan tekniklere göre cicim, zili, sumak ve kilim olarak birbirinden ayrılır (Deniz, 2000:48, Hidayetoğlu, 2007: 1, Türel, 2017: 17). Aytaç, düz dokumaları Zili, Cicim, Kilim ve Sumak olarak sınıflandırmış ve hepsine birden kilim denilmesinin yanlış olduğunu açıklamıştır (Aytaç, 1980: 35;42).

İlk düz dokuma yaygının kim tarafından, nerede ve ne zaman dokunduğu bilinmemektedir. İlk kilim dokuyanların Mısırlılar ve Asurlular olduğu tahmin edilmektedir (Yazıcıoğlu ve Tezel, 1995: 75).

Kilimin Türk toplumunda çok ayrı bir yeri vardır. İlk Türk toplulukları hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden ve kollarından elde ettikleri ipliklerle kilim dokumaktaydılar. Türk toplumunda ilk dokuma örnekleri Uygur Türkeri'ne aittir (Yazıcıoğlu ve Tezel, 1995: 75). Kilim yaşadıkları çadırın ısı yalıtımının ve süslemesinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Günümüzde ise kilimler genellikle köy evlerinde ve çadırlarında kullanılmaktadır. Son yıllarda şehir hayatında da görülen kilimler ev, otel, büro gibi yerlerde bir dekoratif öge olarak kullanılmaktadır. Kilim dokumacılığı, dokunan kilimlerin dokunduğu bölgenin özelliklerini taşıması, kültürel değerlerini yansıtması ve dokunduğu bölgeye ekonomik olarak katkıda bulunması açısından önemlidir (Ölmez, 2005:90-91).

Olukpınar köyünde eskiden halı, kilim, heybe (fot.1-2) vb. çeşitli dokumalar yapılmaktaymış. Yörede evlenecek kızlar, anneleri ve kaynanaları çeyiz için dokumalar yaparlar. Günümüzde köyde dokuma yapan çok az kişi kalmıştır. Bazı dokuyucular yaşlarının ilerlediğini ve artık dokuma ile uğraşmadıklarını, bazıları ise teknoloji sayesinde gelişen makine halıları ve kilimlerinden dolayı el dokumalarının önemini yitirdiğini belirtmektedirler.

Fotoğraf 1 Kıl Heybe (Aktürk 2018)

Fotoğraf 2 Kıl Heybe Detay

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden; gözlem, görüşme ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Edinilen iletişim bilgileri sonucunda 07.04.2018 tarihinde Ermenek'e gidilerek meslek sahipleriyle karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Doğal ortam inceleme ve doğrudan veri toplama yöntemi ile kullanılan araç, gereçlerin ve üretilen ürünlerin fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Çekilen fotoğraflar bilgisayar ortamına aktarılarak düzenlenmiştir.

Bulgular

Dokumacılık Anadolu'nun her bir köşesinde geçmişten günümüze var olmuştur. Teknolojinin gelişimi zaman içerisinde geleneksel sanatlara zarar vermektedir ve dokumacılık da makineleşme ile geçmişteki önemini yitirmiş, yavaş yavaş kaybolup gitmektedir. Olukpınar köyü ve çevre köylerde geçmişten beri dokumacılık yapıldığı bilinmektedir. 1830 yılı nüfus kayıtlarına göre Ermenek'te 66 Çulha bulunmaktadır (Kızılca, 2016: 70). Hayvancılığın bu bölgenin geçim kaynaklarından olması ve yörük ve türkmen kültürünün etkisi düz dokumaların gelişimine katkı sağlamıştır. Zaman içerisinde düz dokumalar önemini kaybetmiş ve günümüzde birkaç hanede sadece çaput kilim dokumacılığı devam etmektedir.

Geçmişte ıstar tezgâhlarda ve yörede çulhalık (çulhalık) denilen pedallı tezgâhlarda dokuma yapıldığı bilinmektedir. Istar tezgah kullanımı ise günümüzde yoktur. Istar tezgahlar sökülmüş ve çürümeye bırakılmıştır. Istar tezgâhlarda kilim, cicim ve zili dokunmaktaymış. Kıl kilimler ıstar tezgâhta dokunmuş. Günümüzde sadece çulhalık denilen mekikli, yüksek tezgahlar kullanılmaktadır (fot. 3) iki adet pedala sahip olan bu tezgahların tarihi M.Ö. II. ve III. yüzyıllara Çin ipek dokumacılığına dayanmaktadır (Oyman, 2005:79). Eskiden bu tezgahlar köyde yapılır, çıkırık ise Aşağı çağlar köyünde yaptırılmış (fot. 4).

Fotoğraf 3 Tezgâh

Fotoğraf 4 Çıkrık

Tezgahlarda dokuma işlemini anlatacak olursak; tezgâha çözü gerilir, gücü işlemi yapılır, çiti (zincir) örülür, ağızlık pedal yardımı ile açılır, mekik el ile atılır ve tefe ile iplikler sıkıştırılarak dokuma işlemi yapılır. Düz, bez ayağı örgü sistemine sahiptir ve iki çerçevesi vardır. Yörede tefeye el ağacı denilmektedir ve kargı tarak (fot. 6) kullanılmaktadır.

Fotoğraf 5 Dokuma İŞlemi

Fotoğraf 6 Kargı Tarak

Yörede dokumacılıkla ilgili kullanılan diğer terimler ise; masır, mekik, kanat, ayakçak, cımbar, direzin, sermin, seyker gelmektedir.

Masır: Masuraya yörede verilen isimdir. Atkı ipliklerinin üzerine sarıldığı bobindir (fot.7).

Mekik: Atkı ipliklerinin masuraya veya direk üzerine sarılarak çözgülerin arasından geçirilmesine yarayan araçtır (fot. 7).

Kanat: Kilimin birbirine dikilen her bir parçası. Şak.

Ayakçak: Çerçveleri hareket ettirerek ağızlığın açılmasını sağlayan pedal (fot. 8).

Cımbar: Dokumanın daralmasını engellemek için kullanılan, iki tarafı dişli uzunluğu ayarlanabilen, demir parçası (fot. 9).

Direzin: Çözgü iplikleri (fot. 10).

Sermin: Dokumaya devam edilebilmesi için, dokunan kısımlarının sarıldığı parça.

Seyker geldi: Dokunan işleminin bitişi. Dokumanın tezgâhtan alınma zamanı.

Fotoğraf 7 Mekikler ve Masırlar

Fotoğraf 8 Ayakçak

Fotoğraf 9 Cımbar

Fotoğraf 10 Direzin

Dokumalarda kullanılan malzemeler, önceleri kullanılan doğal boyalı yün iplikler ve kıl iplikler yerini orlon ipliklere bırakmıştır. Köydeki dokuyucular orlon iplikleri bakkalardan temin etmekteymiş. Zamanla dokumaların önemini kaybetmesi sonucu dokuyucular maliyeti azaltan çözümlere yönelmişlerdir. Bir geri dönüşüm ürünü olan çaputlar dokumada kullanılmıştır. Eski kıyafetlerin ince şeritler halinde kesilmesi ile dokumada kullanılacak iplikler elde edilmektedir.

Fotoğraf 11 Çaput Kilim

İliksiz kilim tekniği ile dokunan çul, çaput kilimler iki kanat halinde dikilerek birleştirilirler. Dokumada belirli bir desen yoktur, desenleri bakımından süslemesiz dar kuşaklara sahip, tahtalı kilim, çıbıklı kilim, gorafılı kilim olarak tabir edilen kilimlere benzemektedirler (Hidayetoğlu, 2007:364). Dokuyan kişi elindeki kumaş parçalarının renklerini birbirine uydurur. Desensiz oluşu ve kullanılan çaput iplik şeritlerinin kalın olması nedeniyle diğer kilimlere göre daha basit ve hızlı dokunurlar. Bazı yörelerde bu kilimlere “cacala” ismi verilmektedir. İsteğe göre yolluk veya iki kanatın birbirine dikilmesi ile iki parçalı olarak kullanılmaktadır. Kilimlerin eni 90 cm civarında olmakla birlikte boyu 5-6 metreye kadar uzayabilmektedir.

Fotoğraf 12 Çaput Kilim

Fotoğraf 13 Çaput Kilim Detay

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Ermenek ilçesi, Olukpınar köyünde düz dokumalardan sadece çaput kilim dokumacılığı devam etmektedir; kilimler eski kıyafetlerin şeritler halinde kesilmesi ile elde edilen ipliklerle dokunmaktadır.

- Pazarlama problemi,
- Genç neslin dokumaya ilgi duymaması,
- Dokuyan kişilerin yaşlılık ve sağlık gibi problemlerden dolayı dokumayı bırakmaları,
- El dokuma ürünlerin zahmetli olması,
- Günümüzde makine üretimi halı ve kilimlerin fiyatlarının uygun olması ve ulaşılabilirliğinin kolaylığı,
- Makine üretimi halı ve kilimlerin desen ve malzeme yelpazesinin gelişmiş olması,
- Çeyizlik kilim geleneğinin terk edilmiş olması vb., köyde düz dokumaların yok olmaya başlamasının başlıca sebepleridir.

Çaput kilimler sürdürülebilirlik ve milli ekonomiye katkı açısından önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze yapıla gelen bu kilimler aslında yakın zamanda ülkemizde ve dünyada moda haline gelen ileri dönüşüm (upcycling) ürünlerdir. Doğaya ve ekonomiye katkı sağlayan çaput kilimlerden modern tasarımlarla sırt çantası, el çantası, giysi ve iç mekân aksesuarları üreten firmalar bulunmaktadır.

Kültür hafızası oluşturulabilmesi için köyde evlerde bulunan ve günümüzde artık dokunmayan kilimlerin daha kapsamlı bir şekilde araştırılması ve belgelenmesi gereklidir. Çaput kilimlerden yapılabilecek tasarımların gösterilerek, gençlerin bu alana ilgilerinin artırılması gerekmektedir. Dokuyucuların ürünlerini pazarlayabilmeleri için kamu kurum ve kuruluşları destek vermelidir. Dokuyuculara teşvik desteği sağlanmalıdır. Proje

kapsamında dokuma atölyesi kurulmalı, yöreye özgü hediyelik turistik eşya üretimleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKTÜRK, Mehmet (2013). Gaziantep İlinde Yaşayan El Sanatları, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları ASD, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- AYTAÇ, Çetin (1980). El Dokumacılığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- DENİZ, Bekir (2000). Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 215, Ankara.
- <http://tdkterim.gov.tr>, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim tarihi 10.07.2018.
- HİDAYETOĞLU, H. Melek (2007). Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi ABD, Doktora Tezi, Konya.
- KIZILCA, Mükremin (2016). 1830 Ermenek Kayıtları, Aybil Yayınları, Konya.
- OYMAN, N. Rengin (2005). El Dokumacılığının ve El Dokuma Tezgahının Tarihçesi, El Dokuma Tezgahı Çeşitleri, Sanat Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sayı:8, Erzurum.
- ÖLMEZ, Filiz Nurhan (2005). Bayat İlçesinde Kilimcilik ve Üretilen Kilimlerin Bazı Teknolojik Özellikleri, Milli Folklor Uluslararası Halk Bilim Dergisi, sayı: 66, cilt: 9, yıl: 17, Ankara.
- TÜRELİ, Erhan (2017). Sütçüler, Aksu (Isparta) Düz Dokumaları ve Bireysel Desen Uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanat ve Tasarım ASD, Sanatta Yeterlilik Tezi, Isparta.
- YAZICIOĞLU, Yahşi ve TEZEL, Zeynep (1995). Düz Dokuma Yaygılarının Modern Yaşamda Kullanılma Olanaklarının Arttırılması İle İlgili Somut Öneriler, I. Uluslararası Eşme Kilim Festivali. Türkiye Kilimciliğinin Üretim ve Pazarlama Sorunları Sempozyumu Kitabı, Sayfa: 75-84, Turizm Geliştirme Vakfı Yayını, Ankara.
- ARI Halime Kaynak Kişi Olukpınar Köyü.
- ARSLAN Hasan Kaynak Kişi Olukpınar Köyü Muhtarı.

ERMENEK’TE KEÇECİLİĞİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU VE TASARIM ÖNERİLERİ*

Yasemin KOPARAN*

GİRİŞ

Keçe geçmişten gelen kültürel bir bağdır. Başlangıçta insanoğlunun barınma giyinme ihtiyacını karşılayan malzemelerden biri olan keçe, yünün (resim1) su ve sabunla nemli ortamda sıkıştırılmasıyla yapılmış liflerin birbirine kenetlenmesiyle elde edilen kalın, kaba bir kumaştır (resim2). Keçenin ilk kez nerede ve ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak M.Ö. III. yüzyıla tarihlenen Noin-ula, pazırık kurganlarında yapılan kazılar sonucunda ele geçmiş eserler arasında görülmüştür (Topbaş, Seyirci, 1982: 255).

Göçebe Türk toplumlarında gerek çadırlarda, gerekse diğer eşyalarında kullandıkları süsleyici unsurlarda doğal olarak yetiştirdikleri hayvanların yünlerinden yararlanmışlardır (Ergenekon, 1994: 13). Türkçe konuşan ve Orta Asya’daki Türk topluluklarını güçlü bir devlet anlayışı ile birleştirerek tarihte ilk göçebe imparatorluğu kuran Hunlar, ilk kez keçeyi kullanmaya başlamışlar ve keçe çadırlarda yaşamışlardır. Yüzlerce yıl göçebe yaşayan Türkler keçeyi sadece çadırlarda değil; çadırların tabanında yaygı olarak, yeni doğan bebeklerin kundaklarında, çuvallarda, çobanların sırtlarında kepenek olarak, çizmelerde, külahlarda ve daha birçok yerde kullanmışlardır (Sevinç ve Oyman, 2016: 264). Hunlardan sonra keçe kullanımını Göktürkler takip etmiştir. Göktürklerde Hakan’ın tahta çıkış törenlerinde keçe yaygılar kullanılmıştır. Göktürk egemenliğini sonlandırarak kurulan Uygur Devleti’nde kullanmayı sürdürdükleri keçeyi sanatlarını yansıtmışlardır. Uygurlar yaptıkları fresk ve minyatürlerinde farklı keçe başlıklarla, Mevlevi sikke tarzında yüksek keçe başlık ve keçe yaygıları da yer vermişlerdir (Yalçınkaya,2009:4). Daha sonra Selçuklular ve Beylikler döneminde keçe kullanılmaya devam etmiştir. O dönemde de keçeden giysiler, çizme, başlık gibi birçok kullanım ve süs eşyası yapılmıştır. Selçuklular döneminde keçe üzerine yapılan süslemeler zenginleştirilmiştir. Selçukluların ardından Osmanlı döneminde de keçe önemli kullanım alanı bulmuştur. Çadırlarda, yaygı olarak, giysilerde, çizmelerde, baş giysisinde kullanmışlardır ve üst kültür ürünü sayılmıştır. Sarayda yüksek rütbeli kişiler tarafından kullanılmıştır ve yapılan

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan "Ermenek'te Keçeciliğin Günümüzdeki Durumu ve Tasarım Önerileri" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, El Sanatları Tasarımı ve Üretimi Bölümü Selçuklu/KONYA yaseran@hotmail.com

keçeler şekli, süslemesi, renkleri bakımından sınıflara göre farklılık göstermiştir (Doğan, 2015: 295).

I. Dünya savaşıyla Osmanlı Devletinin sona ermesi ve Cumhuriyet döneminin başlamasıyla birlikte keçecilik gibi daha birçok küçük el sanatları Anadolu'nun pek çok kasaba ve illerinde atölye sisteminde devam etmiştir (Begiç, 2013: 25). Böylece Türk keçecilik sanatı Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan tarihsel süreçte değişim ve dönüşümlerle sürdürülen önemli el sanatlarından olma özelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Ancak ilk zamanlarda sosyal statü göstergesi olarak üst kültür tarafından kullanılan keçe, dünya-daki teknolojik gelişmeler, sanayi devriminin getirdiği seri üretim, yeni ürün ve malzeme çeşitliliği, toplumsal yaşamdaki değişimler sonucu alt kültürün ihtiyacını karşılayan bir ürün haline dönüşmesine neden olmuştur (Begiç, 2017: 48).

Keçe doğal bir malzeme olan yünden yapıldığından dolayı sağlık açısından son derece elverişlidir ve soğuk iklim şartlarında sıcak, sıcak iklim koşullarında ise serin tutma özelliğine sahiptir. Bu nedenle çok tercih edilen önemli bir tekstil malzemesi olmuştur (Ovacık, Gümüşer, 2016: 156). Ancak keçeyi yapmak o kadar da kolay bir iş değildir, oldukça zahmetlidir. Keçe yapımı için ağustos sonu eylül başı, ikinci kırkımda koyunlardan kırkılan yünler en uygundur (Atlıban, 1992:56). Kırkım sonrasında elde edilen yünün pıtrak ve pislikleri ayıklanır, yıkanarak temizlenir ve kurutulur. Temizlenen yün, elle didiklenerek kabartılır, daha sonra tarak makinesinde ya da hallaç yardımıyla birbirinden ayrılır, bu işleme atma işlemi denilmektedir (Yılmaz, 2006: 67). Tüm bu işlemlerden sonra artık yün keçe yapımına hazır hale gelmektedir. Öncelikle birbirine bağlı kamışlarla yapılan hasır yere serilir, hasırın üzerine yün, eşit aralıklarla çubuk ile yayılır. Üzerine büyüklüğüne göre sabunlu su serpilir. Hasır rulo haline getirilir ve iplerle sıkıca bağlanır. Rulo halinde bağlanan kalıp, tepme makinesine verilir 1-1,5 saat tepilir daha sonra tersyüz yapılır ve tekrar 1 saat daha tepilir. İşlem sona erdikten sonra keçe yıkanır, suyu akıtılır ve kurumaya bırakılır.

Keçecilik tarihine bakıldığında yapım tekniği olarak tepme keçecilik ile karşılaşılmaktadır. Ancak günümüzde keçeye yeni bir bakış açısı getirilerek kuru keçe adı verilen iğneli keçe tekniği geliştirilmiştir (resim 3). Yapımı tepme keçeden daha kolaydır, bu teknik için sadece keçe iğnesi, sünger ve renkli yünlerin kullanılması yeterlidir (Çeliker,2011:6).

Keçe desenlendirme teknikleri olarak ise; yapım aşamasında desen oluşturma, aplike tekniği ile desenlendirme, işleme tekniği ile desenlendirme ve kuru elyaf ile desenlendirme olarak dört gruba ayrılmaktadır (Çeliker,2011:12). Yapım aşamasında desenlemede ilk önce desen oluşturulur daha sonra düz zemin konulur ve birlikte tepme işlemi yapılır. Aplike tekniğinde zemin tepilir ve kurutulur daha önceden tepilmiş renkli parçalar keserek istenilen desen oluşturulur ve tepilen zemin üzerine aplike yapılır. İşleme tekniğiyle desenlendirmede ise, ipek, yün, keten, pamuk iplik kullanılarak çeşitli iğneler ile zeminin üzerine desenleme oluşturulur. Kuru yün ile desenlendirmede tepilen keçe zemine veya uygun kumaş üzerine, keçe iğnesi yardımıyla kuru yünden motif oluşturulur adına da iğneli keçe denir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, keçecilik sanatını tanımak ve Ermenek ilçesinde keçeciliğin günümüzdeki durumunu tespit etmek ve yeni tasarım önerileri sunmaktır.

Bu çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden biri olan “görüşme yöntemi” kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada veri toplama yöntemi olarak görüşme yönteminden “yarı yapılandırılmış görüşme tekniği” benimsenmiştir. Çalışmamızda Ermenek ilçesinin, Aşağıçağlar, Balkusan, Ardıckaya ve Gökçekent köylerinde keçecilik sanatıyla uğraşmış olan kişiler ve muhtarlar ile görüşme yapılarak konuyla ilgili durum tespiti yapılmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırma Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Ermenek Karaman ilin bir ilçesidir. İl merkezine uzaklığı 160 km dir. İlçenin kuzeyinde Karaman, Konya ili, Hadim ilçesi, güneyinde Antalya ili Gazipaşa ilçesi, Mersin ili Anamur ilçesi, batısında Sarıveliler, Başyayla ilçeleri ve doğusunda Mersin ili, Mut, Gülnar ilçeleri bulunmaktadır (Ermenek İlçe Raporu, 2014: 2). Ermenek ve çevresi Akdeniz iklimine benzeyen yüksek bir yayla ve dağ iklimine sahiptir (Bardakçı, 1976: 260). Bu nedenle yörede tarım ve hayvancılık halkın geçim kaynaklarını oluşturmaktadır.

Ermenek'te hemen hemen her hane tarımın yanında birkaç baş hayvan da beslemektedir. Çevrede beslenen hayvanlar arazinin dağlık ve otların kısa boylu oluşu nedeniyle daha çok küçükbaş hayvanlardır. Küçükbaş olarak da koyun ve keçi yoğun olarak yetiştirilmektedir. Özellikle kıl keçisi çok yetiştirilmektedir. Ayrıca yörede Yörük diye adlandırılan Türkmen Oymakları da hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu Yörüklerin kendine has giyimleri, töre ve gelenekleri vardır. Türk yaşantısını halen muhafaza ederler. Çullarından, kilimlerinden, keçelerinden kundak bağlarına, heybesinden torbasına, çuvalından çorabına kadar kendilerine özgü geleneklerini yansıtırılar (Bardakçı, 1976: 310).

Ermenek'te Keçeciliğin Günümüzdeki Durumu

Ermenek ilçesinde dört köyde inceleme yapılmıştır. Yapılan bu incelemeye göre keçe yapımının 15 -20 yıl öncesinde olduğu ancak maalesef yörede günümüzde keçe yapımının kalmadığı bilgisine varılmıştır.

Gökçekent köyü muhtarı Zeki Demircan'dan alınan bilgilere göre halen hayatta olan ve 15 yıl öncesine kadar keçe yapımı ile uğraşmış olan Abdullah ve eşi Asiye Selçuk ile görüşme yapılmıştır. Abdullah Selçuk 73 eşi 70 yaşındadır, 15 yıl öncesine kadar koyunlarının olduğunu ve onların yünlerini kırkıp işlemden geçirdiğini söyleyen Abdullah Selçuk, o yünlerden eşi Asiye Selçuk tarafından hayvanların sırtına koymak için, semer altına keçe yaptığını söylemektedir. Bunu hem kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hem de para kazanmak için yapmışlardır. Ancak yaşlandıkları için bundan da öte artık hayvancılığın kalmadığını ve hazır semer vurmaların (örtülerin) çıktığını söyleyerek uzun süredir zahmetli olan keçe işini yapmadıklarını bildirmişlerdir.

Ardıckaya köyü muhtarı Ercan Yiğit'den alınan bilgilere göre halen hayatta olan ve bugün 90 yaşında olan Fadime Sevili ile görüşme yapılmıştır. Fadime Sevili Gökçekent köyünde yaşayan Selçuk çifti gibi 20 yıl öncesinde kadar semer altına konulan keçeleri

yapıyormuş. Çok emek isteyen iş olduğunu söyleyen Fadime Sevili hem yaşlandığı için hem de artık ihtiyaç duyulmadığı için yapmayı bıraktığını söylemiştir. “Neden kimseyi öğretmedin” diye bir soru yöneltildiğinde de buna ihtiyacın kalmadığını her şeyin hazır olduğunu ayrıca öğrenmek isteyeninde çıkmadığını bildirmiştir.

Aşağıcağlar köyü muhtarı İbrahim Çağlar ve Balkusan köyü muhtarı Zekai Balcı ile yapılan görüşmede günümüzde hayvan yetiştiriciliğinin azaldığını bu nedenle geçmişe köylerinde yapılan keçeciliğin artık yapılmadığını söylemişlerdir. Hayvanların yünlerinin ziyan olduğunu ancak yapacak kişilerin kalmadığını bildirmişlerdir. Geçmişte keçe işlerini çobanların ve Yörüklerin yaptığı bilgisini de vermişlerdir. Artık Yörüklerin çadırlarının keçeden olmadığını, çobanlarında kepenek giymediğini bildirmişlerdir.

Bu köylerin dışında daha birçok köy muhtarı ile görüşme yapılmış ancak köylerinde keçecilik yapılmadığını bildirmişlerdir.

Ermenek İlçesinde Keçecilik İçin Tasarım Önerileri

Yerel bilginin, kültürel değerlerin, sanat ve zanaatın yeniden önemsenmesi ve hatırlanması için birkaç tasarım önerisi sunulabilir. Ermenek'te bir zamanlar ihtiyaç doğrultusunda ihtiyacı karşılamak için keçecilik yapılmış ancak bugün ihtiyaçlar sanayi ürünü ile karşılanınca bu sanatı devam ettirmemişlerdir. Oysaki keçecilik günümüzde yeniden canlanmış, geleneksel motifler kullanılarak çağdaş tasarımlar yapılmaya başlanmış ve turizm açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Geçmişe sadece çadır, yer yaygısı, kepenek, semer altına konulan örtü gibi ihtiyacı karşılayan ürünler yapılırdı. Günümüzde ise birçok usta ve sanatçı hem sağlıklı olduğu, hem de şık görünüp gelenekselliği yansıttığı için, yelek (resim 4), çizme (resim 5), çanta (resim 6), şal (resim 7), fular (resim 8), şapka (resim 9), pano (resim 10-11), kolye (resim 12), tespih (resim 13) v.b. daha birçok giyim ve süs eşyası yapmaktadır.

Ermenek'te küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine özellikle koyun yetiştirilmesine teşvik edilerek koyun yetiştiricileri bilinçlendirilmelidir. Yünün boşa harcanmaması sağlanarak, nasıl işlem den geçirecekleri ve nasıl boya yapacakları konusunda proje kapsamında eğitimler verilerek yeni bir iş sahasının doğması sağlanabilir. Bunun sonucunda elde ettikleri yünlerden günümüzde kullanılan çanta, şal, şapka, çizme gibi ürünlerin yapılması öğretilir. Bu yapılanları ilgili kurumlar aracılığıyla ve devlet desteğinin sağlanması ile satışa sunulabilir. Bu sayede hem evde oturanlar bir meslek sahibi olmuş ve el becerisi geliştirmiş olur. Hem de bölgeye gelen turistler için alabilecekleri hediyelik eşya pazarı oluşturulmuş olur. Üzerindeki süslemeler için ise Ermenek yöresine ait o bölgeyi çağrıştıran motiflerle işlenebilir böylece bölgenin tanıtımı da yapılmış olur.

Ayrıca bugün üniversitelerimizin Sanat ve Tasarım fakültelerinde dahi yer alan keçe dersleri meslek liselerine de konulmalı ve yeni neslin geçmiş kültürümüzün önemli bir el sanatı olan ve günümüzde yeniden modernize olarak kullanım alanı bulan keçecilik sanatına öğrenmeleri sağlanmalıdır.

Bu çalışma için yapılan araştırmada Ermenek'te bulunan Ulu Cami incelenmiş ve camide bulunan süslemelerden esinlenerek, örnek olarak dört adet tasarım oluşturulmuş-

tur İlk tasarımıımızda Ulu Cami minberinin korkuluk süslemesinde bulunan lale motifinden esinlenerek keçe yelek tasarlanmıştır (resim 14). Renk olarak ister süslemedeki orijinal renklere bağlı kalarak sarı, lacivert, turuncu, siyah kullanabiliriz dilersek de istediğimize uygun başka renkler kullanabiliriz. İkinci tasarım olarak Ulu Cami mihrabında bulunan on köşeli yıldız ve minberinin korkuluk süslemesinde yer alan lale motifinden esinlenerek keçe çanta tasarlanmıştır (resim 15). Üçüncü tasarım olarak yine Ulu Cami minberinin korkuluk süslemesinde bulunan penç motifinden esinlenerek keçe patik tasarlanmıştır (resim 16). Son olarak da Ulu Cami mihrabının kolonunda bulunan bordür motifi ve mihrapta bulunan çiçek motiflerinden esinlenerek keçe yelek tasarlanmıştır (resim 17). Ayrıca Ulu Cami minberinin korkuluk süslemesinde bulunan lale motifinden esinlenerek bir adet keçe çanta tasarlanmış ve uygulanmıştır (resim 18). Bunun gibi örnekler, yöreye ait motifler ve yapılarda bulunan süslemelerden esinlenerek artırılabilir ve Ermenek'in tanıtımı yapılabilir.

SONUÇ

Bildiri için yapılan araştırma sonucunda endüstrileşme öncesi dönemde insanların keşfettiği, işlediği ve gündelik yaşamda sıkça üretimini yapıp kullandığı keçeyi Ermenek ilçesi ve köylerinde halen koyun yetiştiriciliği olmasına rağmen yapan kişilerin bulunmadığı görülmüştür. Yaklaşık 15- 20 yıl öncesine kadar sadece ihtiyaç doğrultusunda semer altı için yaygı yapıldığı ayrıca Yörüklerin yine ihtiyaç doğrultusunda kepenek ve pantolon yaptığı görülmüştür. Ancak sanayileşme ile birlikte bu yaptıklarını daha kolay elde etmeleri, ayrıca hayvancılığın gün geçtikçe azalmaya başlaması sonucunda keçeden yaptıkları bir iki ürünü de yapmamaya başladıkları gözlenmiştir.

Oysaki bugün Batı'da ve endüstrileşmiş ülkelerdeki tasarımcıların işlerinde yöresel kültüre ait birçok tasarım yer almaktadır. Bunların en başında güncel keçe yapımı ve tasarımı gelmektedir. Gelenekselden çağdaşa dönüştürme eğilimleri, yerel ve kültürel bilginin yeniden önemsenerek ürün tasarlanmanın yapıldığı gözlenmektedir.

Keçe yapımı zor ve emek isteyen bir sanat olduğu için yapılan ürünlerin fabrikasyon ürünlerle karıştırılmamalı ve karıştırılmamalıdır. İlgili kurumlar aracılığıyla devlet desteği ile projeler yapılmalı ve halk bilinçlendirilmeli keçecilik öğretilmeli ve yapılması sağlanmalıdır. İlk göçebe yaşamdan günümüze kadar var olmayı başaran keçecilik sanatı tanıtılmalı ve yapmaya teşvik edilmelidir.

Keçeciliğin tanıtılmasında, yapılan bilimsel çalışmalar da oldukça önemlidir ve özellikle görsellerle desteklenerek artırılmalıdır. Böylece bizden sonraki nesiller bu mesleğe tanıtılmış oluruz ve sahip çıkmalarına öncülük yapmış oluruz.

KAYNAKÇA

- ATLIBAN, Ş. (1992). Fethiye Yöresinde Yaşayan Keçeler. Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi. Yıl:22. Sayı:67. Akbank yayınları.
- BARDAKÇI, H. (1976). Bütün Yönleriyle Ermenek. Konya.
- BEGİÇ, H.N. (2013). Geçmişten Günümüze Konya Keçeciliği. Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları. Konya.
- BEGİÇ, H.N. (2017). Türk Keçecilik Sanatı. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Yayın No: 481. Ankara.

- ÇELİKER, D. (2011). Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi. ART-E Kasım. Isparta.
- DOĞAN, Ş. (2015). Konya Kitabı Kaybolmuş ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler. İçinde "Keçe ve Keçecilik". İpek Yolu Dergisi. Özel Sayı: Konya.
- ERGENEKON, C. (1994). Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi İle Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri. Gazi Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.
- SEVİNÇ, B., OYMAN, N. R. (2016). " Keçe Üzerine Farklı Yüzey Düzenleme Teknikleri İle Giyilebilir Sanat Ürünleri". İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi. Cilt:6. Sayı: 13.
- TOPBAŞ, A., SEYİRCİ, M. (1982). "Keçecilik ve Batı Anadolu'daki Bazı Keçe Merkezleri", 2. Uluslar arası Sempozyum Bildirileri, 18-20 Kasım 1982: İzmir.
- OVACIK, M., T. GÜMÜŞER. (2016). "Geçmişten Günümüze Keçe: Ayfer Güleç İş Modeli Üzerine Bir Analiz". Sanat, tasarım ve Bilim dergisi. Sayı: 15. Ocak. İzmir.
- YALÇINKAYA, R.G. (2009). Keçeye Ter Düştü. Elik yayınevi: Uşak.
- YILMAZ, M. (2006). Gözyaşıyla Yıkanmış Yünün Adıdır Keçe. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları El Sanatları Dergisi. Sayı: 2. İstanbul

KEÇEDEN YAPILMIŞ GÜNCEL TASARIM ÜRÜN ÖRNEKLERİ

Resim 1: Doğal baya ile boyanmış yünler

Resim 2: Yünün tepilmesinden oluşan keçe

Resim 3: Keçe yelek
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 4: Keçe çizme
(Mehmet Girgiç atölyesi Konya)

Resim 5: Keçe çanta
(Mehmet Girgiç atölyesi Konya)

Resim 6: Keçe şal
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 7: Keçe fular
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 8: Keçe şapka
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 9: Keçe pano
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 10: Keçe pano
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 11: Keçe kolye
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Resim 12: Keçe tespih
(Celalettin Berberoğlu atölyesi Konya)

Ermenek Ulu Cami Bulunan Süslemelerden Esinlenerek Yapılan Keçe Ürün Tasarımları

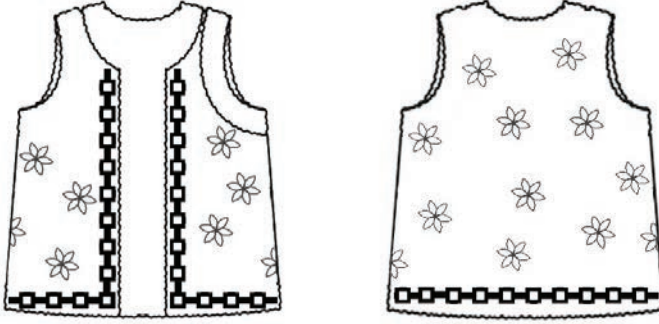
Resim 14: Keçe yelek tasarımı

Resim 15: Keçe çanta tasarımı

Resim 16: Keçe patik tasarımı

Resim 17: Keçe yelek tasarımı

Resim 18: Ulu Cami minberinin korkuluk süslemesinde bulunan lale motifinden esinlenerek tasarlanıp uygulanmış keçe çanta

GÜNÜMÜZDE ERMENEK'TE BAKIRCILIĞIN DURUMU*

Emine NAS* - Mehmet AKTÜRK**

GİRİŞ

Köklü el sanatlarımız içinde önemli yeri olan sanat türünden biri de maden sanatıdır. Bu durumda öncelikle madeni tanımlamamız gerekirse, Maden: Toprakta "filiz" denilen birleşimler halinde çıkarılıp eritilerek arı haline getirilen maddedir. (Tan,1976: 34'den akt. Ertaş, 2014: 161).

Bakır, Romalılar tarafından ilk olarak Kıbrıs'ta bulunmuştur ve bulunduğu yer nedeniyle bakır adı Kıbrıs (Cyprus) olarak anılmış ve zamanla "copper" olarak ta anılmıştır (Baydur, 1976'dan akt. Akpınarlı, 2004:266). Bakırın eritilmesi ile metal bilimi olan metalürji başlamıştır, bu nedenle bakırın tarihi metalürjinin tarihi olarak kabul edilmektedir (Uçarer, 2007:271).

Bakır, Türk Dil Kurumu sözlüğünde; Atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 °C'ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kızıl renkli element, olarak tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>, [10.07.2018]).

Bakır, kızıl kahve renkli, kolay işlenebilir bir madendir. Çok çeşitli fonksiyonel eşyanın yapıldığı bakır; doğada hem doğal maden hem de cevher olarak bulunmaktadır. Dere yataklarında rastlanan doğal bakır, okside olabilen bir madendir. Altın ve gümüşten daha sert olan bakır madenin kullanım alanı bu nedenle çok yaygındır. Metalik haldeki bakır dış etkilere karşı çok dayanıklı olması bakımından "tükenmez metal" adını almıştır. Bakırın yüzeyi üzerinde oluşan bileşikler bakırın değişik renklerde görünmesini ve dış koşullara uzun yıllar dayanmasını sağlamaktadır (Bezirci, 2001: 23).

Bakır tarih öncesinde alet ve silah yapımında kullanılan ilk madenlerdendir. Daha sonraları alet ve silah yapımında tunç ve demirin kullanılmaya başlanması ile bakır daha çok mutfak eşyaları, ev aletleri ve süs eşyaları üretiminde kullanılmıştır. Kullanımı eski çağlardan günümüze kadar uzanan bakır, dış etkilere dayanıklılığı, diğer metallerle alaşımlar yapılabilmesi ve diğer madenlere göre işlenmesinin daha kolay olması nedeniyle sanayi alanında ve günlük yaşam alanında çok geniş kullanım alanı bulmuştur (Erdoğan ve Etikan, 2002:92).

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Günümüzde Ermenek'te Bakırcılığın Durumu" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Prof. Dr., Sanat Ve Tasarım Fakültesi El Sanatları Tasarımı Ve Üretimi Bölümü, eminenas@selcuk.edu.tr

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Sanat Ve Tasarım Fakültesi, m.akturk@hotmail.com.tr

İnsanların medeniyet seviyelerinde hızlı ve büyük ilerleme sağlaması önce bakırın ve ardından bakır ile kalayın birleşiminden oluşan tuncu keşfetmelerine dayanmaktadır (Anonim, 2012: 7). Arkeolojik kazılardan elde edilen bilgilere göre ilk arıtma işleminin milattan önce 7000 yılında Çatalhöyük'te yapıldığı ve ilk arıtılan madenin bakır olduğu anlaşılmaktadır. Madencilğin başlangıcı olan "tavlama" işleminin de yani madeni ısı ile yumuşatıp işlenir hale getirme işleminin ilk kez Anadolu'da yaşamış insanlar tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Özen, 2008: 190, Ehsani ve Yazıcı, 2016: 44). Saf bakır metali nispeten yumuşak olduğundan ve özellikle de silah yapımına uygun olmaması sebebi ile insanoğlunu bakır kullanımı için başka yöntemlere sevk etmiştir. Bakır çağında Anadolu da yaşayan insanlar bakır metalinin sertliğini çekiç ile döverek (soğuk işlem), iki katına çıkarabilir olmasını keşfetmiştir (M.Ö. 7000). Bu işlemde sonra bakır çok kırılğan bir yapıda olsa bile, saf demir sertliğine eşittir. Bununla birlikte, hafif ısıtma (tavlama işlemi) ve tekrar çekiç ile dövülerek şekillendirilebilir ve sert bir yüzeye sahip olabilmektedir (Ehsani ve Yazıcı, 2016: 45). Birçok müzede Çatalhöyük, Çayönü, Hacılar gibi Anadolu'nun önemli neolitik çağa ait yerleşim merkezlerinde rastlanan bakır ürünler sergilenmektedir (İltar ve Eren, 2012: 158).

Bakırcılığın kökeninin Orta ve Ön Asya'ya ait olduğu bilinmektedir (Çetin, 1956: 95). Büyük Selçukluların madeni eserlerinde çeşitli tekniklerin kullanılması, bu sanatta önemli bir seviyeye ulaştıklarını göstermektedir (Bezirci, 2001: 28). Osmanlı döneminde önce Anadolu'daki daha sonra Balkanlar'daki bakır yataklarının yoğun olarak işletilmesi sonucu bakır işlemeciliği doruk noktasına erişmiş, pek çok merkezde yeni atölyeler açılmıştır. İmalathanelerin bakır ihtiyacını bol miktarda karşılayan Ergani ve civarından toplanan külçeler, kalhanelerde eritilip arıtdıktan sonra dövülerek inceltir, levhalar haline getirilirdi. Yaprak veya tahta adını alan bu levhalar kara ve deniz yollarıyla İstanbul'a iletilir ve esnafa dağıtırdı (Çetin, 1956: 95).

Bakır insan topluluklarının yaşayışlarına etki eden en önemli madenlerdendir. İnsanların gündelik yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Bakır madeninin kolay eritilebilmesi sonucu gündelik yaşamda kullanılan birçok eşya üretilmiştir. Eritilmesinin kolay olması ve diğer madenlere oranla bakırın daha ucuz olması nedeniyle bakır işlemeciliği hızlı bir şekilde gelişmiş ve bakırın kullanım alanı genişlemiştir (Aktürk, 2013: 32). Ata yadigârı el sanatlarından biri olan bakırcılık, diğer el sanatlarında olduğu gibi fazla emek ve zaman istemesi, verilen emek ve zamanın karşılığında üretim miktarının az olması, yapılanların pazarlanmasından elde edilen gelirin yeterli düzeyde olmaması; aynı gereksinimi karşılayan değişik hammaddeli sanayi ürünlerinin çeşit ve miktarda bol ve ucuz olması karşısında satışının güçleşmesi gibi nedenlerle giderek azalmaktadır (Özdemir ve Kaya, 2011: 1250). Anadolu'da Gaziantep, Ankara, Kahramanmaraş, Trabzon, Giresun, Ordu, Diyarbakır, Siirt, Mardin, Malatya, Elâzığ, Erzurum, Sivas, Tokat, Kayseri, Çankırı, Çorum, Amasya, Kastamonu Erzincan, Gerede, Konya, Burdur, Denizli, Muğla Kavaklıdere, Afyon, Kütahya, Balıkesir, Bursa, İstanbul ve Edirne illerinde devam etmektedir (Kayabaşı ve Şanlı, 2014: 735).

Binlerce yıldan beri uygulanmakta olan tekniklerin yanı sıra günümüz modern toplumlarında gelişen teknolojiye paralel olarak bakır ürünlerin yapım teknikleri gelişerek çoğalmıştır. Artan bu yapım tekniklerinin yanı sıra insanlığın doğasından gelen süsleme isteği üzerine süsleme teknikleri de ortaya çıkarak günümüze kadar gelişim göstermiştir. Bakır işlemeciliğinde kullanılan yapım teknikleri; dövme, sıvama, preste basma ve dökme tekniğidir. Bakır işlemeciliğinde kullanılan süsleme teknikleri ise; kazıma, boyama, kabartma, ajur, zımba ve kakma tekniğidir (Aktürk, 2013: 44).

Geleneksel sanatlarımız zaman içerisinde kaybolup gitmektedir. Çalışmada Karaman iline bağlı Ermenek ilçesinde kaybolmaya yüz tutmuş olan geleneksel sanatlarımızdan bakırcılık sanatının incelenerek, belgelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden; gözlem, görüşme ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Edinilen iletişim bilgileri sonucunda 07.04.2018 tarihinde Ermenek'e gidilerek meslek sahipleriyle karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Doğal ortam inceleme ve doğrudan veri toplama yöntemi ile kullanılan araç, gereçlerin ve üretilen ürünlerin fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Çekilen fotoğraflar bilgisayar ortamına aktarılarak düzenlenmiştir.

Bulgular

Konya'nın Çumra ilçesinde bulunan, Çatalhöyük yerleşim merkezinde neolitik çağa ait bakır ürünler bulunmuştur. Bu merkez Ermenek'e oldukça yakındır. Anadolu'nun birçok merkezinde var olan bakırcılık geçmişten günümüze Ermenek'te de var olmuştur. 1830 yılı Ermenek nüfus kayıtlarına göre 1 Bakırcı, 17 Kalaycı vardır. Fakat bakırcılığın en revaçta olduğu bilinen o dönemde 1 bakırcı olması mümkün değildir ve muhtemelen kalaycılarla bakırcılar birlikte yazılmışlardır (Kızılca, 2016: 71-72). Mehmet ustanın verdiği bilgilere göre geçmişte Ermenek'e işlenmek üzere bakır İstanbul'dan temin edilirken, sonraları Samsun, Manisa ve Kula'dan getirilmiştir. Eskiden birçok ocağın var olduğu bu ilçede, günümüzde aktif olarak çalışan sadece on 1 ocak bulunmaktadır. Bu ocağın sahibi Mehmet UZUN yaklaşık 60 yıldır bu işi yapmaktadır. 4 çocuk (2 erkek, 2 kız) sahibi olan ustanın sadece 1 oğlu bakırcılık ile ilgilenmiştir. 20 yıl beraber çalışan oğlu daha sonra maddi kaygılardan dolayı farklı mesleklere yönelmek zorunda kalmış ve bu mesleği terk etmiştir. Günümüzde bu ustanın işini devam ettirecek herhangi bir çalışanın olmaması Ermenek'te bu mesleğin kaybolacağına göstergesidir. Geçmişte Ermenek'te birçok ustanın bulunduğu bilinmektedir, zaman içinde bu ustalardan bazıları yaşlanarak mesleğini icra edemez duruma gelmiş, bir kısmı farklı mesleklere yönelmiş, diğer kısmı ise Konya, Antalya gibi büyük şehirlere göç ederek mesleklerini buralarda icra etmişlerdir. Mehmet Usta ya göre "Plastik, emaye ve alüminyumun yaygınlaşması bakırcılık mesleğini öldürmüştür. Günümüzde genel olarak yerli ve yabancı turistler tarafından satın alınan bakır ürünler kullanım amaçlı değil süs eşyası olarak satın alınmaktadır."

Fotoğraf 14 Bakır Ustası Mehmet UZUN (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 15 Bakır Ustası Mehmet UZUN ile Görüşme (Onurcan Erdal 2018)

Ermenek'te Üretilen Bakır Ürünler

Ermenek'te Mehmet ustanın ürettiği ürünler genellikle yerli turistler tarafından alınmaktadır. Günümüzde insanların artık kullanım ürünü olarak değil de süs eşyası olarak bakır ürünler aldığını belirtmektedir. Üretilen ürünler ise ağda, kazan, haranı, leğen, helke, buçuk, sitil, güğüm ve kevgirdir.

Ağda: Pekmez, bulgur kaynatmak ve helva pişirmek için kullanılır. Bulgur ve pekmez zamanı köylüler tarafından satın alınan ağdalar imece usulü pişirimlerde kullanılır (Fot. 3).

Kazan: Şeker, lokum ve pekmez pişirmek için kullanılır (Fot. 4).

Haranı: Büyük boy tenceredir. Genellikle süt pişirmek için kullanılır. Yoğurt çalmak, ayran yapmak için de kullanılır. İçi kalaylı ve kulpsuzdur (Bezirci, 2001: 108).

Leğen: Hamur yoğurmak için kullanılır.

Helke: Yoğurt çalma, süt ve su taşıma işlerinde kullanılır. Ayrıca kuyudan su çekmek için de kullanıldığı bilinmektedir (Bezirci, 2001: 104).

Buçuk: Helke ile aynı amaçlar için kullanılır. Helkenin bir küçüğüdür. Türk dil kurumu sözlüğünde; yarım batman sıvı alan bakır kova kap olarak tanımlanmıştır.

Siti: Helke ve buçuk ile aynı amaçlar için kullanılır. Buçuğun bir küçüğüdür. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde Büyük bakraç, su kovası olarak tanımlanmıştır (Fot. 5).

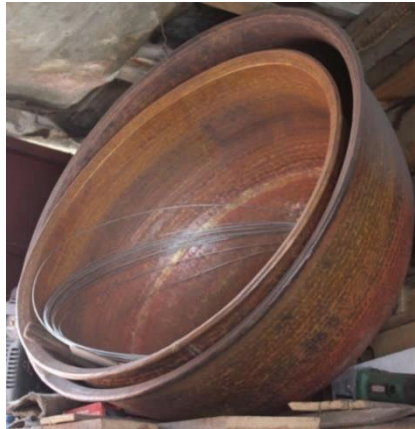
Güğüm: Sıvıları taşımak için kullanılır. Taşıma işlevi haricinde su vb. kaynatmak için de kullanılır.

İbrik: Su vb. sıvıları koymaya ve taşımaya yarayan emzikli ve kulplu kaplardır (Bezirci, 2001: 127).

Kevgir: Yemek ve tatlı yaparken süzerek alma işlemi için kullanılır (Fot. 6).

Fotoğraf 16 Ağda (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 17 Kazan (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 18 Sital (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 19 Kevgir (Mehmet Aktürk 2018)

Üretimde Kullanılan Araçlar

Mengene: Sıkıştırarak tutma işlemi yapan araçtır (Fot. 7).

Çember: Kapların ağzlarının bükülmesinde ve düzeltilmesinde kullanılan araçtır (Fot. 8).

Silindir (Merdane): Tel çekme ve inceltme işleminde kullanılan araçtır (Fot. 9).

Avuçlu Kıskaç: Sıcak parçaları tutmaya yarayan ağız eğimli kıskaç (Fot. 10).

Havya Demiri: Lehimleme işleminde kullanılan araçtır (Fot. 10).

Perçin Başı Kalıbı: Perçinlere baş yapmaya yarayan bir kalıptır (Bezirci, 2001: 42) (Fot. 10).

Fırça: Çapakları almak, temizlemek ve pürüzleri gidermek için kullanılan araçtır (Fot. 11).

Diş Makası: Bakırı keserek diş açmaya yarayan araçtır. Dövme işlemine geçilmeden önce kesilen bakır levhalar üzerine diş makası ile çentikler açılarak, iki parça birbirine birleştirilir (Dursun, 2014: 801) (Fot. 12).

Körük: Ocağın yanması için hava üfleyen araçtır (Fot. 13).

Pergel: Ölçü, almak, çember çizmek için kullanılan araçtır (Fot. 14).

Tokmak: Bakırı dövmek için kullanılan ahşaptan yapılmış araçtır (Fot. 15).

Sarmık: Nişadır ezme ve yumuşatmak için kullanılan araçtır (Fot. 16).

Perdah Çekici: Perdahlama işleminde kullanılan çekiçtir (Fot. 17).

Koca Çekiç: Bakırı dövme ve düzeltme işleminde kullanılan araçtır (Fot. 17).

Nari: 400 gr. ağırlığa sahiptir. Tek ağızlı olup ibrik ve güğümlerde göğüs eteğinin toplanması işleminde kullanılan çekiçtir (Bezirci, 2001: 37) (Fot. 17).

Nallama Çekici: En küçük boyutta çekiçtir. İbrik güğüm boyunlarını içten genişletme, perçin yapma ve onarımda kullanılır (Bezirci, 2001: 37) (Fot. 17).

Örsler: Nay, kazan demiri, eşek ayağı, depme nay, ağda örsü gibi çeşitli bakır dövme, kazan düzeltme gibi çeşitleri olan üzerinde dövme ve düzeltme işlemlerinin yapıldığı çelik veya demir araçtır (Fot. 18).

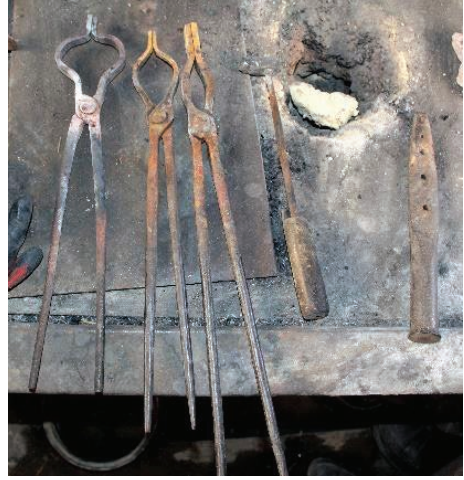
Fotoğraf 20 Mengene (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 21 Çember (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 22 Silindir (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 23 Avcuflu Kısac, Havya Demiri, Perçin Başı Kalıbı (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 24 Fırça (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 25 Diş Makası (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 26 K r k (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 27 Pergel (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 28 Tokmaklar (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 29 Sarmık (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 30 Çekiçler (Mehmet Aktürk 2018)

Fotoğraf 31 Örsler (Mehmet Aktürk 2018)

Sonuç ve Öneriler

Geleneksel kültür öğelerimizden bakırcılık önemli bir desteğe ihtiyaç duymaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesinde var olan bakırcılık sanatı zaman içerisinde teknolojinin etkisi ile eski önemini kaybetmektedir. Bakırcılık sanatı eskiye dönüş modasının etkisi ile bazı illerde tekrar canlanmaya başlasa da Ermenek'te son 1 ocak kalmıştır. Burada bu alanın son temsilcisi olan Mehmet UZUN aslında bu işten para kazanmadığını fakat mesleğinin bu iş olması sebebiyle devam ettiğini belirtmiştir. Ermenek'te var olan bu ustadan sonra bu meslek kaybolup gidecektir.

Bu mesleğin canlandırılması yöre ve ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacaktır. Kaybolmasının engellenmesi ve canlandırılması için Ermenek'te bakırcılar çarşısı kurulup diğer şehirlerde yaşayan Ermenekli bakır ustaları davet edilebilir. Buradaki esnafa gerekli maddi destek ve Türkiye İş Kurumu aracılığı ile iş gücü sağlanmalıdır. Hazırlanacak projeler ile hibe ve destekler alınabilir. Hammadde temini kurumlar aracılığıyla toplu olarak uygun fiyata temin edilebilir ve üretilen ürünler resmî kurumlar aracılığı ile pazarlanabilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tanıtıcı faaliyetler düzenlenmelidir. Ermenek Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu tarafından bu alanda kurslar verilmesi ve alana kalifiye eleman sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKPINARLI, H. Feriha (2004). Kırım El Sanatlarının Dünü ve Bugünü, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AKTÜRK, Mehmet (2013). Gaziantep İlinde Yaşayan El Sanatları, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları ASD, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- ANONİM (2012). İpekyolu'nun Ustaları, Bakırcılık, Gaziantep Ticaret Odası, El Sanatları Kitapçığı, no: 1, Gaziantep.
- BEZİRCİ, Zuhâl (2001). Konya'da Bakır İşçiliği Ürünü Eserler ve Konya İli Bakır İşçiliğinin Bugünkü Durumu, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı, Dekoratif Ürünler ve Çiçek Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- ÇETİN, Perihan (1956). Etnografya Müzesindeki Bakır Eserler Üzerinde Araştırma, Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 1, Maarif Basımevi, Ankara.
- DURŞUN, Necla (2014). Çorum'da Bakırcılık, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Issue: 5, Volume: 9, Ankara
- ERTAŞ, Asena (2014). Ankara İli Bakırcılık Sanatı, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/edebiyat Dergisi, Sayı: 79, Cilt: 20, Lefkoşa, Kıbrıs.
- ETİKAN, Sema ve ERDOĞAN, Zeynep (2002). Kavaklıdere İlçesinde Dövme Bakırcılık, Türk- Koop. Ekin Dergisi, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Yıl:6, Sayı: 19, Ankara.
- İLTAR, Gazanfer ve EREN, Sevinç (2012). Giresun'da Bakırcılık, Karadeniz Black Sea Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Kültür Ajansı, Sayı: 14, Ankara.
- KAYABAŞI, Nuran ve ŞANLI, H.Sinem (2014). Türkiye'de Dövme Bakırcılık Sanatı, International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 1, Volume: 5, Ankara.
- KIZILCA, Mükremin (2016). 1830 Ermenek Kayıtları, Aybil Yayınları, Konya.
http://tdkterim.gov.tr, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim tarihi 10.07.2018.
- ÖZDEMİR, Melda ve KAYA, Ozan Fatma (2011). Günümüzde Gaziantep İlinde Bakırcılık, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 3, cilt: 10, Gaziantep.
- ÖZEN, Kutlu (2008). Sivas Yöresi Geleneksel El Sanatları, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- UÇARER, ULCA Y. E. Nigâr (2007). Gaziantep El Sanatları, Gaziantep "Dört Yanı Dağlar Bağlar", Y.K.Y, İstanbul.

KARAMAN ERMENEK İLÇESİNDE BULUNAN KANAVİÇE İŞLEMELERİ*

Sema ÖZHAN* - Nazan ÖZCAN**

1. GİRİŞ

Türk el sanatları içerisinde önemli bir yere sahip olan işlemler kültürel, sosyal ve ekonomik zenginlikle birlikte toplumun ruh güzelliğini, yeteneklerini duygu ve düşüncelerini de yansıtmaktadır. İşlemler, insanların iç dünyalarında yaşadıkları sevgi, korku, heyecan, aşk, nefret, şefkat, vb. çevrelere ifade edemedikleri duygu ve düşüncelerini şekillerle biçimlendirerek yansıtan geçmişle günümüz arasında bağ kuran bir kültür köprüsüdür (Nevzer, 1979: 4).

İşlemler içinde önemli bir yere sahip olan kanaviçeler, Anadolu'da kadınların özellikle çeyiz ürünü olarak yaptığı ve yaygın olarak kullandığı basit nakış iğne tekniği ile yapılan bir işleme türüdür. Üst üste ve yan yana, birbirini çarpı şeklinde kesen formlardan oluşmaktadır. Kanaviçeler Anadolu'nun her yöresinde aynı teknikle işlenmekte desen, renk ve kompozisyon açısından farklılık göstermektedir. Türk toplumunun geleneklerine, göreneklerine, duygu ve düşüncelerine göre biçim alan kanaviçe işlemleri, Türk kadının elinde, toplumun özelliklerine uygun yeni bir kimlik kazanarak halkla mal olmuştur. Bu çalışmada, Karaman ili Ermenek ilçesinde tespit edilen kanaviçe işlemlerini tanıtmak ve elde edilen bilgileri kayıt altına alarak belgelendirmek amaçlanmıştır.

2- Kanaviçenin Tarihçesi ve Tanımı

İşleme; her cins kumaş ve deri üzerine elde veya makinede, iğne ve tığ gibi araçlarla, kasnak, gergef ve kağıt vasıtasıyla gerilen zemin üzerine, iplik, sim, sırma, tel kullanılarak, işlenen kumaşın özelliğine göre sayılarak ya da sayılmadan, düz veya kabarık bir şekilde uygulanması sonucu el emeği, göz nuru ile oluşturulan süsleme sanatıdır (Altun, 2004: 56).

Giyecek ve kullanılacak eşyaları bezemek arzusu ile doğan işleme sanatı, süsleme sanatlarının en eskilerinden olup ilk defa ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir (Berker, 1981:1).

Arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular çok eski tarihlerden bu yana işlemenin yapılmakta olduğu kanıtlamaktadır. Arkeologlar Hitit, Mısır, Mezopotamya, Asur, İran, Yu-

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan " Karaman Ermenek İlçesinde Bulunan Kanaviçe İşlemleri" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

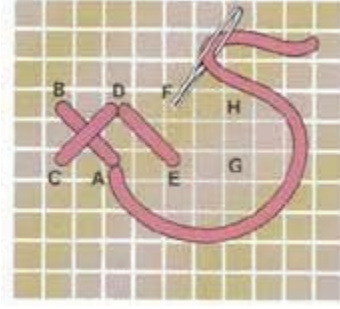
* Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, sozhan@nku.edu.tr

** Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, nozcan@nku.edu.tr

nan ve Anadolu uygarlıklarına ait çeşitli buluntular ele geçirmiş, aynı zamanda Orta Asya'da işleme sanatının varlığını gösteren pek çok eser bulunmuştur (Sürür, 1976: 8). Araştırmalarda Uygur Hanlarının yabancı elçileri altın ve gümüş telle işlenmiş örtülerle süslü tahtlarda kabul ettikleri, bu yörede yapılmış araştırmalar ile ortaya çıkmıştır. Yine bu araştırmalar sonucunda bulunan iğneler, işleme sanatının varlığına kuvvetli birer belgedir (Berker, 1981:1). Kanaviçe gibi sayılarak yapılan işlemlerin M.S. 618-907 yılları arasında Çin Tang Hanedanlığı döneminde var olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde kanaviçenin Çin'den Avrupa'ya doğudan tekstil ticareti yoluyla ya da haclı seferleri ile gitmiş olabileceği düşünülmektedir (Can,2017: 322). Tarihi akış içinde baktığımızda Kanaviçe işlemleri 15.ve 16. yy'da en çok tercih edilen el işlerinden biri haline gelmiştir (Anonim, :201). 17.yy' da en parlak devrini yasayan kanaviçe, Fransız saraylarının koltuk yüzlerine kadar her alanda kullanılmıştır (Can, 2017: 322) Kanaviçe İngiltere Kraliçesi Victoria zamanında işsiz hanımların yaptığı elişleri arasına yer almıştır. Avrupa'da kullanılan ilk kanaviçe desenleri dini semboller, çiçek ve hayvan desenleri ile alfabe ve sayılardır. Üzerinde harf ve sayıların yer aldığı panolar pratik yapmaları için kız çocuklarının eğitiminde kullanılmıştır. Bu nedenle kanaviçe sadece bir işleme türü olarak değil aynı zamanda kadınların ve çocukların eğitiminde de kullanılan bir araç olmuştur. Avrupa'da 18. yüzyıla gelindiğinde kanaviçe desenlerinde daha gerçekçi bir üslup gözlenmeye başlamıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısında manzara desenlerinin kanaviçeye konu oluşturduğu görülmüştür. 19. yüzyıl örneklerinde ise kanaviçe desenleri daha dekoratif hale gelmiş ve işlemlerde daha özgün formlar kullanılmıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısından sonra kadın dünyasını yansıtan romantik tarzdaki desenlerde azalma olmuştur. II. Dünya savaşının çıkması ile sanat faaliyetleri durağan bir döneme girmiş Kanaviçe ise unutulmaya yüz tutmuştur. Savaşın ardından 20. yüzyılın ortalarında kanaviçe tekrar eski canlılığına kavuşmuştur (Can, 2017: 323).

Kanaviçe işleme tekniği; Türklerde, 16. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlamıştır. (Barışta,2001:50). 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşarak Anadolu Türk halk işlemleri içerisinde yerini almıştır. Yapılan araştırmalarda kanaviçenin özellikle Ankara-Beypazarı, Mersin-Tarsus, Konya-Hadim, Ankara-Ayaş, Afyon-Emirdağ, Adana-Örcün gibi il merkezlerine yakın ilçelerde ve köylerine kadar geniş bir alanda uygulandığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır (Barışta, 2005: 212).

Kanaviçe, seyrek telli bez üzerine iğne ve renkli iplikler ile çarpı şeklinde yapılan bir işleme türüdür. Kanaviçe ismi İtalyanca Canavaccio veya Caneveccio kelimelerinden gelmektedir. Seyrek dokunmuş kolalı keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, el işlemlerinde kullanılan çok seyrek örgülü bir cins tül (Meydan Larousse, 1971: 859) olarak açıklanmıştır.

Resim-1 Kanaviçenin yapım tekniği (www.goblen.com/tr).

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe sözlüğünde; el işleri için kullanılan seyrek dokunmuş keten bezi, bu bezin üzerine yapılan işleme, çuval olarak kullanılan kendirden veya kenevirden yapılmış seyrek bez olarak tanımlanmıştır (www.tdk.gov.tr).

Tanımlara göre kanaviçe kumaşı, seyrek dokunuşlu sert kumaş olup işleme (çarpı işi) bu kumaş kılavuz alınarak yapılmaktadır. Kanaviçe kumaşına ise kanava adı verilmektedir.

Kanava, keten, kenevir ve jüt gibi sert lifli ipliklerden, bez ayağı dokuma tekniği ile üretilmektedir. Günümüzde keten iplikle dokunmakta ve kolalama işlemine tabi tutulmaktadır. Çift telli olarak dokunan kanaviçe kumaşı, yan yana getirilmiş iki sık iplik sıraları ile atkı ve çözgü yönünden eşit aralıklarla seyrek görünümlü düzgün kareler oluşturmaktadır. Kanaviçe kumaşında kareler bazılarında küçük, bazılarında ise büyük olabilmektedir. Halk arasında “sık kanaviçe”, “seyrek kanaviçe” olarak adlandırılmaktadır. İşlenecek modelin büyük düşmesi isteniyor ise seyrek kanaviçe, küçük düşmesi isteniyor ise sık kanaviçe tercih edilir. Kanaviçe kumaşı ana kumaş ve işleme arasında kalan yardımcı bir malzemedir.

Patiska, kumlu keten vb. düz dokunuşlu, ipliği sayılamayan kumaşlar üzerine kanaviçe iğne tekniği uygulanacağı zaman, işlemenin düzgün olması, sayılarak işlenmesi için kanaviçe kumaşının karelerinden faydalanılır. İşlenecek modelin ölçülerine göre kesilen kanaviçe ana kumaş üzerine teyellenir. İşleme tamamen bittikten sonra kanaviçe kumaşı en-boy ipliklerinden çekilerek temizlenir. İşlenen model çok geniş ise kanava kumaşına kesikler atılır. Bu şekilde temizlemek daha kolay ve daha az vakit alır. Kanava kumaşı ana kumaştan arındırıldığında ana kumaş üzerinde işlenen model kalır. Kanaviçe işleme tekniği, üzerine uygulandığı kanaviçe kumaşının adını taşımaktadır. Kanaviçe işlemeleminde genellikle 8 ve 12 numara koton iplik kullanılmıştır. Özellikle domino marka daha çok tercih edilmiştir. Bunun dışında orlon, moher, muline, flos, çamasır ipeği gibi iplikler de kullanılmaktadır.

Kanaviçe, işleme tekniği çok kolay olan bir işleme türüdür. İşleme tekniğinin kolaylığı ve işlenmek istenen objenin birebir kumaşa aktarılmasına uygun olması nedeniyle gerçeğe çok yakın renkli ve gösterişli sonuçlar elde edilir. Bundan dolayı Anadolu’da her genç kızın çeyizinde bulunan kanaviçe çok eskiden beri sevilen ve yaygın olarak yapılan

bir işleme çeşidi olmuştur. Kanaviçe işlemler genellikle karyola takımı, yorgan ağızlığı, seccade ağızlığı, süs yastığı, tek yastık, küstüm yastığı, yaygı, hasır yastık örtüsü, elbise örtüsü, bebek karyola takımı vb. ihtiyaçları karşılamak için yapılmıştır. Günümüzde çeyiz hazırlama kültüründe değişen beğeni ve zevkler, kanaviçe işleminin zor ve zahmetli olması nedeniyle kanaviçe işleme artık yapılmamaktadır. Günümüzde kanaviçe işleminin yerini hazır goblen kumaşlara yapılan işlemler almıştır.

Resim-2 Kanava ve üzerine işlenmiş hali

3. Bulgular

3.1. Ermenek İlçesinde Bulunan Kanaviçe İşlemleri

Tarihi geçmişi 4500- 5000 yıl öncesine dayanan Ermenek ilçesi ondan fazla piskoposluğun "Piskoposluk Merkezi" ve uzun yıllar Karamanoğulları Beyliğine başkentlik yapmıştır (<http://www.ermenek.gov.tr/tarihi>). Günümüzde Karamanın ilçesi olan Ermenek, doğusunda Mersin'in Mut, güneyinde Gülnar ve Anamur ilçeleri, batısında Karaman'ın Sarıveliler, kuzeybatısında Başyayla ilçeleri ile kuzeyinde Karaman merkez köylerinin sınırları ile çevrili 1645 kilometre kare toprağı ve 31 Aralık 2016 kayıtlarına göre köyleri ile birlikte 29.475 nüfuslu bir ilçedir. Geçen yüz yılın başında hayvancılık, el sanatları ve rençperlikle geçimini sağlayan Ermenek halkı, günümüzde meyvecilik (elma, kiraz, ceviz), sebzeçilik, ticaret, nakliye, madencilik (linyit ve mermer) ve hayvancılık gibi alanlarda faaliyet göstererek geçimini sağlamaktadır (<http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/ermenekin-kisa-tarihi/>). Ermenek çeyiz kültürünün önemli bir unsuru olan kanaviçe işlemlerinin araştırıldığı bu çalışmada, 85 adet kanaviçe işlemesine ulaşılmış ve 30 tane kanaviçe işlemesine bu bildiri de yer verilmiştir. Çalışma kapsamında kanaviçe işlemlerinin fotoğrafları çekilerek kayıt alınmış ve her biri için desen şablonu hazırlanmıştır. Kanaviçelerin kullanım şekilleri, kime ait oldukları ve ulaşılabilen isimleri yine bu çalışma kapsamında belgelenmiştir.

Model No1

Model İsmi
Zambak
İşleyen
Ayşe Gümrah
1975-1980

Kullanım Şekli Karyo-
la Takımı

Model No 2

Model İsmi
Hercai Menekşesi
İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

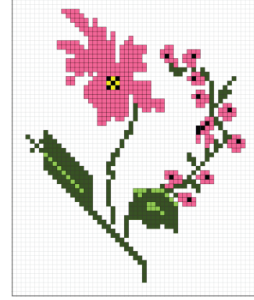
Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 3

Model İsmi
Şeftali Çiçeği
İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

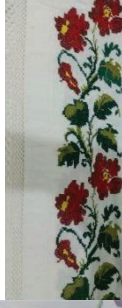
Kullanım Şekli
Küstüm Yastığı

Model No 4

Model İsmi
Adana Gülü
Gelincik
İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

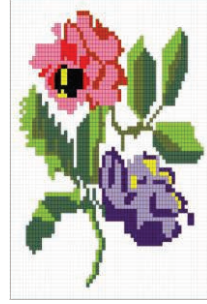
Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 5

Model İsmi
Adana Gülü
İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 6

Model İsmi
Bi Tutam Gül
İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 7

Model İsmi
Sarhoş Yolu Şaşırıcı
İşleyen
Ayşe Karakaya
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

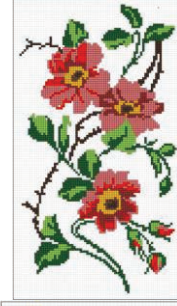

Model No 8

Model İsmi
Yadımlı Alamadım

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 9

Model İsmi
İsimsiz

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Uzun Yastık

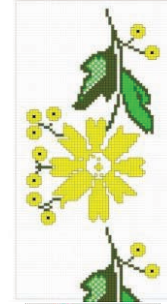

Model No 10

Model İsmi
Sarı Çiçek

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1975-1980

Kullanım Şekli
Küstüm Yastık

Model No 11

Model İsmi
Yadımlı Alamadım

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1975-1980

Kullanım Şekli
Süs Yastığı

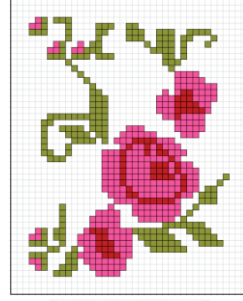

Model No 12

Model İsmi
İsimsiz

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1980-1985

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 13

Model İsmi
Bir Top İnci

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 14

Model İsmi
Erguvan Dalı

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Yorgan Ağızı

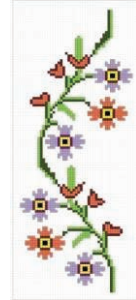

Model No 15

Model İsmi
Rozet

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Yaygı
(Hasır Yastık Örtüsü)

Model No 16

Model İsmi
Onbir Aylık

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

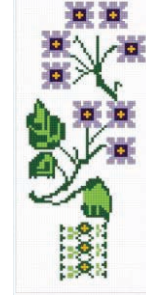

Model No 17

Model İsmi
Onbir Aylık

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Süs Yastığı

Model No 18

Model İsmi
Zengin Salatası

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Yorgan Ağızı

Model No 19

Model İsmi
Zengin Salatası

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

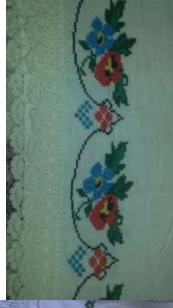

Model No 20

Model İsmi
Çerçeveseli

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1985

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 21

Model İsmi
Asma Yaprağı

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1975-1980

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 21

Model İsmi
Geyikli

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1990-1995

Kullanım Şekli
Süs Yastığı

Model No 22

Model İsmi
Karanfil

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 23

Model İsmi
Kuyruklu Yıldız

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 24

Model İsmi
Gelin Kakülü

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1985-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

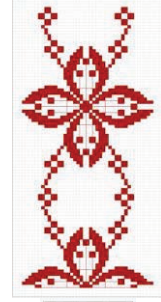

Model No 25

Model İsmi
İsimsiz

İşleyen
Hacer Öztürk
1975-1980

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 26

Model İsmi
Pıtrak

İşleyen
Ayşe Yaylalı
1975-1980

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 27

Model İsmi
Pembe Gül

İşleyen
Hacer Öztürk
1985-1990

Kullanım Şekli
Seccade Ağzı

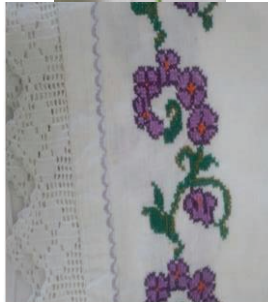

Model No 28

Model İsmi
Karıbahar

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 29

Model İsmi
İsimsiz

İşleyen
Hacer Öztürk
1980-1990

Kullanım Şekli
Karyola Takımı

Model No 30

Model İsmi
Tavus Kuşu

İşleyen
Hacer Öztürk
1970-1975

Kullanım Şekli
Elbise Örtüsü

4. Değerlendirme

Kanaviçe kolay yapılışı, renkli ve gösterişli bir işleme olması nedeniyle Anadolu'nun hemen hemen her yöresinde özellikle çeyiz hazırlama da yoğun olarak uygulanmıştır. Her genç kızın evleneceği güne kadar kendi el emeği göz nuru ile hazırladığı bu çeyizler gelin kızın en önemli gurur kaynağıdır. Çeyiz hazırlama geleneği Ermenek ilçesinde de halen devam etmekte, kanaviçe işlemleri kız çeyizi hazırlama adetleri kapsamında yaygın bir biçimde üretilerek kullanılmaktadır. Ermenek'te kanaviçe, gelinlik kızın çeyiz ihtiyacını karşılama amaçlı olarak; karyola eteği, yastık ve yorgan kapığından oluşan yatak takımları, seccade, çeşitli örtüler, farklı kullanım amacına yönelik yastıklar (uzun yastık, süs yastığı, küstüm yastığı, torba yastığı, yanak yastığı, bebek yastığı) hasır yastık örtüsü, elbise örtüsü, mutfak takımı, buzdolabı örtüsü, ocak örtüsü, elbise örtüsü, mendil olarak işlenmiştir. Kanaviçe işlemlerinin önemli bir kısmı sandıklarda saklanmakta bazıları ise halen kullanılmaktadır. Kullanılmayan bazı kanaviçeler ise kesilerek başka kumaşın üzerine aplik edilmekte ve dönüştürülmektedir (Model 7). Kanaviçelerin uç süslemeleri yine elde örülen tenteneler (dantel) ile süslenmiştir. Bazı takımlarda ara dantel ile birlikte uç danteli kullanılarak süslenmiştir (Model 12). Kanaviçeler, kullanım alanlarına göre kenar temizlemeleri işlemeye uygun renkte piko ya da düz makine dikişi ile yapılmıştır. Piko aynı zamanda süsleme unsuru olarak ta kullanılmıştır. Kanaviçe işleme tekniği olarak çapraz teknik kullanılmıştır. Ermenek'te kanaviçe işlemlerinin zemininde çoğunlukla patiska kumaş (humayın); kumlu keten kumaşı ve etamin kumaş, işlemede ise sekiz ve on iki nolu pamuklu koton iplikler kullanılmıştır. Kanaviçe işlemlerinde tek renkli (monokrom) ve çok renkli (polikrom) modellere rastlanmıştır. Desen kaynaklarına baktığımızda yöre kadının doğayı gözlem gücü ve gördüklerini sadeleştirerek kumaşa aktarma başarısı açıkça görülmektedir. Doğayla iç içe olan kadınlar bitkileri, çevresindeki figürleri, nesnelere kendi hayal dünyası içerisinde dönüştürerek işlediği

desenlerde yüksek bir zevki yansıtmaktadır. Özellikle her türden çiçek ve yaprakların doğadan alınıp, ana karakteristik özellikleri bozulmadan stilize edilen bitkisel kaynaklı desenlerin kullanımı oldukça yoğundur. Araştırma konusu olan kanaviçe işlemlerinde çoğunlukla kırmızı, pembe ve tonları, sarı, turuncu, yeşil ve tonları, beyaz, mavi ve eflatun tonlarının kullanıldığı görülmektedir.

Kanaviçe işlemlerinde ağırlıklı olarak bitkisel, figür ve nesneli bezeme görülmüştür. Çiçek, dal ve yapraklardan oluşan bezemeler de doğadaki çiçekler olduğu gibi (natüralist) çalışılmış bazı desenlerde tek çeşit çiçek bazılarında ise farklı çiçekler bir arada kullanılmıştır. Kanaviçe desenleri aynı zamanda isimlendirilmekte ve belli anlamlar yüklenmektedir. Her biri ayrı bir anlam içeren kanaviçeler genç kızın zevkini, beğenisini yansıtmakta, duygusunu, düşüncelerini, isteklerini anlatmaktadır. Yapılan çalışmada; Yandım alamadım, Adana Güülü, Kuyruklu yıldız, Erguvan dalı, Rozet, Karnabahar, Sarhoş bacağı, Sarı çiçek, Geyikli, Tavus Kuşu, Bir top inci, Çerçeveli, Hercai Menekşesi, Bi tutam gül, Karanfil, Zengin Salatası, Onbir aylık, Pıtrak, Zambak ve Gelin kakülü isimleri tespit edilmiştir. Yörede tespit edilen kanaviçe işlemlerinde, araştırılan kaynaklarda rastlanmayan farklı bir uygulama da görülmüştür. Bu uygulamada ara danteli belli aralıklarla desen ve sık iğne olarak örülmüş ve sık iğne üzerine gül deseni kanaviçe tekniği ile işlenmiştir. Bu modelin yöreye özgü olduğu belirtilmiştir (Model 12). Sembolik anlamı olan Adana Güülü, Kuyruklu Yıldız, Bi Top İnci, Zengin Salatası, Yandım Alamadım gelin kızın çeyizine işlenerek mutlaka konulması gereken desenlerdir. Bi Top İnci, Zengin Salatası damat tarafından hediye edilen altın, inci gibi değerli takıları sembolik olarak temsil etmekte, bu da zenginlik, bereket, varlık ve güç anlamına gelmektedir. Kuyruklu Yıldız gelinin gittiği ailede sevilmesi sayılması ve bir yıldız gibi parlamasını, eşinin gözünde her zaman değerli kalmasını simgelemektedir. Adana Güülü ve Yandım Alamadım işlemesi zor ve zahmetli desenler olduğu için kayınvalide bohçasına konması gereken kanaviçe desenleridir. Gelin kız bu desenleri işlerken kayınvalidesine aynı zamanda evliliği boyunca her türlü zorluğa göğüs gereceğini de iletmiş olur. Araştırma kapsamında kayıt altına alınan kanaviçelerin neredeyse tamamı 30-35 yıl önce işlenmiştir. Kanaviçelerin bazıları geline kayınvalidesi ve annesi tarafından hediye verilmiş, bazıları da gelin kızlar tarafından işlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bir milletin kültür ve kişiliğinin en canlı belgelerinden sayılan el sanatları; asırlar boyu toplumların, yaşayış, zevk, sanat anlayışı ve el becerisiyle bütünleşerek, insan ruhunun derinliklerinden gelen duygu ve düşüncelerle yoğrularak karşımıza çıkmıştır. Sanat, bir toplumun maddi ve manevi değerlerinin aynası olarak kabul edilir.

Türklerin güzel sanatlar düzeyine çıkarmış olduğu Türk işlemeciliği, tarihi tekstil el sanatları içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. İşleme sanatı da diğer el sanatları gibi, günlük giyecek ve kullanım eşyasını bezemek isteği ile doğmuştur. İşleme sanatçısı bahçesinde, bağında gördüğünü almış, kendi duygu ve düşüncesine göre yorumlayarak, yeni bir biçime sokmuş ve işlemlerinde konu olarak kullanmıştır. Halkın duygu ve düşünce dünyasının, en iyi şekilde dışa vurum ve anlatım aracı; işleme sanatı eserleridir.

Sanat eseri değeri bulunan Türk işlemeciliğinin eserleri; bugün, birçok yerli ve yabancı ülkelerin müzelerinde, özel koleksiyonlarda yerini almıştır.

Kanaviçe tarihsel süreç içerisinde Anadolu insanının sanatsal beğenisini belirleyen ve estetik anlayışını sergileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürümüzde ka-

naviçenin geçmişi çok eskilere dayanmamakla birlikte bugün en çok tanınan ve sevilerek uygulanan işlemler arasında varlığını sürdürmektedir. Desenler elden ele, komşudan komşuya, köyden şehre, mahalleden mahalleye ya da şehirden şehre göç etse de kadınlar, sevgilerini, özlem ve isteklerini, işlemlerdeki desenlerle ve renklerle anlatma geleceğini sürdürmektedirler. Ermenek ilçesinde kanaviçe işlemesi az da olsa halen devam etmektedir. Fakat bunun çok uzun süre devam etmeyeceği ortadadır. Saklanan kanaviçelerin çoğu artık kullanılmadığı için kesilip farklı şekillerde değerlendirilmekte buda kültürel miras olarak değerlendirebileceğimiz kanaviçenin yok olması anlamına gelmektedir. Hatta bazı hanımlar kanaviçe işlemlerini beğenmediklerini daha modern örtüler kullandıklarını ve bazılarını sobada yaktıklarını söylemişlerdir. El emeği göz nuru bu eserlerin gördüğü muamele çok acı vericidir.

Avrupa'da 1800'lerin ortalarında kanaviçe desen kataloglarının hazırlandığı düşünülürse, geleneksel Anadolu kültürüne ait desen kataloglarının hazırlanması ve kayıt altına alınması yapılması gereken ilk işler arasında yer almaktadır. Yapılan çalışmada Ermenek yöresinin kanaviçe deseni açısından oldukça zengin olduğu gözlenmiştir. Bu zenginliğin kaybolmaması ve koruma altına alınması için belki Türkiye'de ki ilk Kanaviçe müzesinin Ermenek'te açılması doğru olacaktır. Yine yöresel desenler tescillenmeli, kanaviçe işleyen hanımlar tespit edilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde Somut Olmayan Kültürel Miras envanterlerine kayıt edilmelidir. Bu kapsamda sadece desenler değil, aynı zamanda üstün sanat eseri statüsüne girecek ürünlerin üretilme şekilleri, boyutları bölgesel üslup ve uygulamaları da dikkate alınarak koruma altına alınmalı ve maddi bir değer olarak var olmaları sağlanmalıdır. Ürünlerin belgelenmesi, araştırılması, muhafaza ve korunması aşamalarında yerel yönetimler, il-ilçe kültür müdürlükleri, Kültür Bakanlığı ve üniversiteler ile ortak projeler yapılmalıdır.

Sonuç olarak bu çalışmada Ermenek kanaviçeleri tanıtılmaya ve belgelendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarının Ermenek ile sınırlı kalmaması tüm Türkiye'de yapılması gerekmektedir. Kültürel miras değerlerimiz olan kanaviçelerimiz talan edilmeden, halk Eğitim Merkezlerinde kesilip biçilmeden koruma altına almamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- Altun, Gülizar., "Konya Meram İlçesi Karadığın Kasabasında Kanaviçe İşlemler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 11, 2004, s.56
- 2- Anonim, "Kanaviçe", Meydan Larousse, C. 6, İstanbul, 1971
- 3- ANON M., "Kanaviçe", Türkiye Rehber Ansiklopedisi, C.9, s.201
- 4- Barışta, H. Örcün, "Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler", Ankara, 2001, s. 49-52
- 5- BARIŞTA, H. Örcün., "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları". Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 3045. (2005).
- 6- Berker, Nurhayat, "İşlemler", İstanbul, Topkapı Müzesi 6. Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1981, s.1.
- 7- Can, Mine., "Anadolu Türk Kültüründe Kanaviçe", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi Cilt:10, Sayı:20 / 2017 / Aralık s. 319-334
- 8- Okan, Nevzer, "Nakış", İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979, s.4.
- 9- SÜRÜR, Ayten, "Türk İşleme Sanatı", İstanbul, Ak Yayınları Türk Süsleme Sanatları Serisi: 4, 1976, s.8

İnternet Kaynakları

- 1- www.goblen.com/tr.
- 2- <http://www.tdk.gov.tr>
- 3- <http://www.ermenek.gov.tr>
- 4- (<http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/ermenekin-kisa-tarihi/>).

ERMENEK BARAJI'NIN KARAMAN İLİNİN SU BÜTÇESİNE ETKİSİ*

Onur ARSLAN*

GİRİŞ

Sulak zamanlarda suyun biriktirilmesini ve kurak zamanlarda kullanılmasını sağlayan barajlar içme suyunun temini, tarım alanlarının sulanması, enerji üretiminin gerçekleştirilmesi ve taşkınlar ile bunlara bağlı can ve mal kaybının önlenmesi başta olmak üzere birçok amaca hizmet eden önemli yapılardır. Ancak buldukları bölgenin iklimini dolayısıyla da buldukları bölgenin su bütçesini değiştirebilmektedirler. Barajların iklim dolayısıyla su bütçesi üzerindeki etkileri baraj gölünün büyüklüğüne ve bulunduğu yere göre değişmektedir. Su bütçesinin belirlenmesi su kaynaklarının planlanması ve yönetimi açısından büyük önem taşımaktadır.

Barajların iklim üzerindeki etkileri çeşitli çalışmalarda araştırılmıştır. Tonbul, Keban Baraj Gölü'nün çevre ikliminde yapmış olduğu değişiklikleri araştırmıştır (Tonbul, 1986: 275). Yeşilnacar ve Gülşen, Türkiye'nin üçüncü büyük gölü durumunda olan Atatürk Baraj Gölü'nün yöre iklimine etkilerini incelemiştir (Yeşilnacar ve Gülşen, 1999: 122). Erdaş vd., Kahramanmaraş yöresindeki barajların iklim üzerindeki etkilerini araştırmışlardır (Erdaş vd., 2001: 355). Bulut vd., Atatürk Baraj Gölü'nün bölge iklimine etkisini incelemek amacıyla bazı meteorolojik parametrelere lineer regresyon, Mann-Kendall ve Sen yöntemleri ile trend analizi yapmışlardır (Bulut vd., 2006: 79). Keban Barajı'nın Elazığ İlinde kış aylarında minimum sıcaklıklarda artışa neden olmuş ve bu nedenle kış aylarında az da olsa bir yumuşamaya neden olduğunu belirtmiştir (Şengün, 2007: 116). Degu ve ark. [8], Kuzey Amerika'da bulunan 92 büyük barajın iklim üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bacanlı ve Tuğrul, Vali Recep Yazıcıoğlu Gökpinar Baraj Gölü'nün Denizli İli'nin iklimine etkisini araştırmışlardır. Lineer regresyon, Mann Kendall ve Sen yöntemlerini kullanarak Denizli ili meteoroloji istasyonundan alınmış maksimum, minimum ve ortalama sıcaklık, rüzgâr hızı, yağış ve buharlaşma verileri için trend analizi yapılmıştır (Bacanlı ve Tuğrul, 2016: 154). Arslan, küçük bir baraj olan Akkaya Barajı'nın Türkiye'nin en kurak illerinden bir tanesi olan Niğde İli'nin iklimine olan etkisini trend analizi ile araştırmıştır ve baraj sonrasında yılın çoğu ayları için aylık toplam yağış ve aylık minimum sıcaklık değerlerinde artmalar ve aylık maksimum sıcaklık, aylık ortalama sıcak-

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Barajı'nın Karaman İlinin Su Bütçesine Etkisi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi; Niğde Ömer Halisdemir Ü., Müh. Fak., İnşaat Müh. Böl., Niğde, Türkiye; onurarslan@ohu.edu.tr

lık, aylık ortalama nispi nem ve aylık ortalama rüzgâr hızı değerlerinde azalmalar gözlenmiştir. (Arslan, 2017: 627).

Thornthwaite yönteminin asıl amacı iklim tipini belirlemek olsa da yöntem kapsamında bir yerin aylık ortalama sıcaklık ve aylık ortalama yağış değerlerinden faydalanılarak su bütçesi tablosu hazırlanmaktadır. Bu tablodan yararlanılarak aylık olarak zemin rezervi, zemin rezervindeki su değişimi, gerçek evapotranspirasyon, su fazlası, su eksiği ve akış miktarları ile nemlilik oranı hesaplanmaktadır. Farklı yıllar ya da farklı periyotlar için oluşturulan su bütçeleri birbiri ile karşılaştırıldığında tabloda yer alan tüm verilerin birbiri ile karşılaştırılma imkânı doğmaktadır.

Yeşilnacar vd., Thornthwaite yöntemini kullanarak Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki 9 ilin (Sanlıurfa, Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Batman, Mardin, Sırtak, Siirt) su bilançolarını hesaplamışlardır (Yeşilnacar vd., 1998: 283). Bacanlı ve Saf kuraklık analizi için Thornthwaite yöntemini kullanmışlardır ve bu amaçla Antalya için su bütçesini oluşturmuşlardır (Bacanlı ve Saf, 2005: 184). Dragotâ vd. Güney Oltenia'daki su eksiğini belirlemek için Thornthwaite yöntemini kullanmışlardır. Kuzeyden güney ve güneybatıya doğru artan kurak bir alan belirlemişlerdir (Dragotâ vd., 2011:140). Kafalı-Yılmaz ve Yılmaz, Rize ve Ardahan'ın iklim tiplerini belirlemek üzere Thornthwaite yöntemini kullanmışlardır (Kafalı-Yılmaz ve Yılmaz, 415:2013). Usta, Thornthwaite yöntemini kullanarak Türkiye'nin su potansiyelini belirlemiştir. Türkiye'deki toplam 278 meteoroloji istasyonu verilerine göre Türkiye'nin su potansiyeli 180,66 milyar m³ olarak hesap edilmiştir (Usta, 1: 2016).

Bu çalışmada Ermenek Barajı'nın Karaman ilinin su bütçesine olan etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Karaman İlinin 2001 ve 2008 arasındaki baraj öncesi su bütçesi Karaman ilinin 2010 ve 2017 arasındaki baraj sonrası su bütçesi ile karşılaştırılmıştır. Su bütçesinin hesaplanması için Thornthwaite yöntemi uygulanmıştır.2. materyal ve metot

1 Çalışma Alanı

Akdeniz Bölgesi'nde dar bir boğaz olan Görmel Boğaz'ında inşa edilmiş olan Ermenek Barajı, Karaman İli, Ermenek İlçe merkezinin 11 km güneydoğusunda, Göksu Nehrinin Ermenek Çayı kolu üzerinde 32°58' - 33°02' boylamları ile 36°34' enlemi arasında yer almaktadır (Şekil 1).

Enerji üretimi amacıyla inşa edilen barajda 361 m'lik düşünün 194 m'si inşa edilen kemer baraj ile, 167 m'si ise 8064 m uzunluğunda inşa edilen kuvvet tüneli ve eğimli kuvvet şaftı ile sağlanmaktadır (Çevlik, 2013:23).

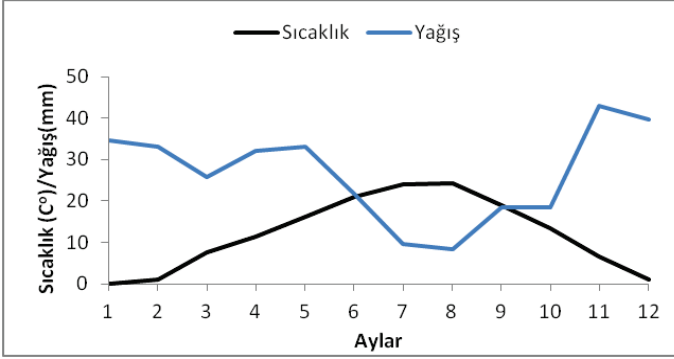
Maksimum işletme seviyesinde göl hacmi 4582 milyon m³ ve göl alanı 5784 ha'tır. Minimum işletme seviyesinde ise olup göl hacmi 2835 milyon m³ ve göl alanı 4405 ha'tır (Çevlik, 2013:28).

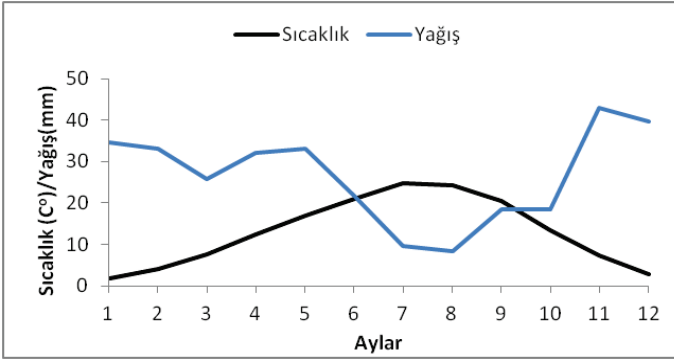
Şekil 1: Ermenek Barajı'nın yeri (Çevlik, 2013:24)

2. Veri

Bu çalışmada, Karaman meteoroloji istasyonunun 2001-2008 ve 2010-2017 yılları arasındaki aylık ortalama sıcaklık ve aylık toplam yağış değerleri kullanılmış olup bu veriler Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır. Şekil 2'de baraj öncesi Karaman meteoroloji istasyonunun aylık toplam yağış ve ortalama sıcaklık değerleri, Şekil 3'te ise baraj sonrası Karaman meteoroloji istasyonunun aylık toplam yağış ve ortalama sıcaklık değerleri verilmiştir.

Şekil 2: Baraj öncesi Karaman meteoroloji istasyonunun aylık toplam yağış ve ortalama sıcaklık değerleri

Şekil 3: Baraj sonrası Karaman meteoroloji istasyonunun aylık toplam yağış ve ortalama sıcaklık değerleri

3. Thornthwaite Yöntemi

Thornthwaite yönteminde aylık ortalama sıcaklık değerinden ve enlem düzeltme katsayısından faydalanılarak evapotranspirasyon değeri hesaplanır. Bu amaçla öncelikle Denklem 1 yardımıyla aylık sıcaklık indisi belirlenir. Ardından Denklem 2 kullanılarak yıllık sıcaklık indisi bulunur. Elde edilen bu indisler Denklem 3'te kullanılarak hesaplanan evapotranspirasyon değeri Denklem 5'te enlem düzeltme katsayısı ile çarpılarak düzeltilmiş evapotranspirasyon değeri hesaplanır.

$$i = \left(\frac{t}{5}\right)^{1.514} \quad (1)$$

$$I = \sum_{k=1}^{12} i \quad k=1, \dots, 12 \quad (2)$$

$$PE = 16 \left(\frac{10 \cdot t}{I}\right)^a \quad (3)$$

$$a = (0.000000675 \cdot I^3) - (0.00077 \cdot I^2) - (0.01792 \cdot I) + 0.49239 \quad (4)$$

$$DPE = PE \quad (5)$$

Burada; i, aylık sıcaklık indisi; t, ortalama aylık sıcaklık (°C); I, yıllık sıcaklık indisi; PE, potansiyel evapotranspirasyon (mm/ay); a yıllık sıcaklık indisi kullanılarak hesaplanan bir katsayı; DPE, düzeltilmiş potansiyel evapotranspirasyon (mm/ay) ve c ise ortalama

güneşlenme sürelerine göre değişen ve çizelge biçiminde Thornthwaite tarafından hazırlanmış enlem düzeltme katsayısıdır.

Hesaplanan düzeltilmiş evapotranspirasyon değerleri yağış ve zemin rezervi su değerleri ile karşılaştırılarak gerçek evapotranspirasyon değerleri ve zemin rezervi su miktarları bulunur. Su bütçesi tablolarında gerçek evapotranspirasyon GE (mm) ile, zemin rezervi RZ (mm) ile ve zemin rezervi değişimi ise RZD (mm) ile gösterilmiştir. Bu aşamada:

1. Eğer yağış değeri düzeltilmiş evapotranspirasyon değerinden büyük ise düzeltilmiş evapotranspirasyon değeri gerçek evapotranspirasyon değeridir. Zemin rezervi su değeri değişmez. Aradaki fark fazla su olarak hesaplanır. Su bütçesi tablosunda fazla su FS (mm) olarak gösterilmiştir.
2. Eğer yağış değeri düzeltilmiş evapotranspirasyon değerinden küçük ise;
 - a) Düzeltilmiş evapotranspirasyon ile yağış arasındaki fark zemin rezervindeki sudan karşılanıyorsa düzeltilmiş evapotranspirasyon değeri gerçek evapotranspirasyon değeridir. Zemin rezervi su miktarında azalma olacaktır.
 - b) Düzeltilmiş evapotranspirasyon ile yağış arasındaki fark zemin rezervindeki sudan karşılanmıyorsa yağış değeri gerçek evapotranspirasyon değeridir. Aradaki fark eksik su olarak hesaplanır. Su bütçesi tablosunda eksik su ES (mm) olarak gösterilmiştir.
 - c) Hesaplamalara su fazlasının olduğu aydan başlanır ve bu aydaki su fazlasının yarısı bu ayın akış hanesine diğer yarısı da bir sonraki ayın su fazlasına eklenir. Niğde’de su fazlası oluşmaya Şubat ayından itibaren başlamaktadır. Su bütçesi tablosunda akış A (mm) ile gösterilmiştir.

En son olarak nemlilik değeri Denklem 6 kullanılarak hesaplanır.

$$N = \frac{P - DPE}{DPE} \quad (6)$$

Burada; P yağışı (mm), N nemlilik oranını göstermektedir.

4. Araştırma Bulguları

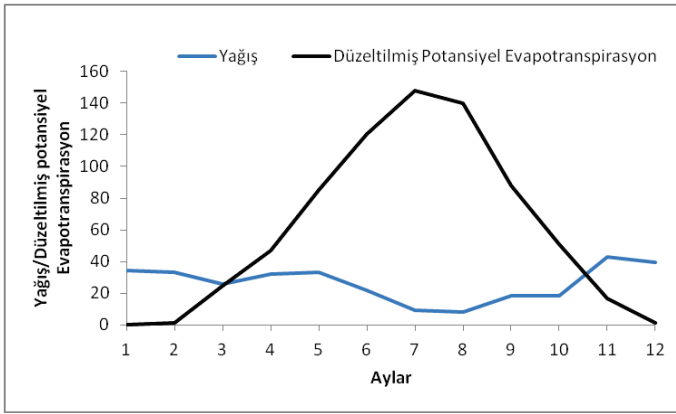
Karaman ilinin 2001-2008 dönemine ait su bilançosu tablosu Thornthwaite yöntemi ile hesaplanmış ve Tablo 1’de verilmiştir. Bu tabloya göre:

1. Yıllık ortalama sıcaklık miktarı 12,07 °C’dir.
2. Yıllık yağış değeri 317,98 mm’dir.
3. Yıllık düzeltilmiş potansiyel evapotranspirasyon değeri 723,59 mm ve yıllık gerçek evapotranspirasyon değeri 286,17 mm’dir.
4. Su fazlası Şubat ve Mart aylarında görülmektedir. Yıllık su fazlası 31,80 mm’dir.
5. Zemin rezervinden Nisan ayında kullanılmaya başlanmaktadır ve zemin rezervi Şubat ayında tamamlanmaktadır.
6. Su eksiği Haziran ayında başlamakta ve Ekim ayına kadar devam etmektedir. Yıllık su eksiği 437,42 mm’dir.
7. Toplam akış miktarı 31,80 mm’dir.

Tablo 1. Karaman İlinin 2001-2008 dönemi su bilançosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	YILLIK
t	0.10	0.91	7.49	11.30	16.30	20.93	23.99	24.18	18.89	13.30	6.48	0.99	12.07
I	0.00	0.08	1.84	3.44	5.98	8.73	10.74	10.87	7.48	4.40	1.48	0.09	55.13
PE	0.07	1.39	24.26	42.46	69.88	98.15	118.19	119.45	85.39	53.00	19.91	1.54	633.69
c	0.86	0.84	1.03	1.10	1.22	1.23	1.25	1.17	1.03	0.97	0.85	0.83	-
DPE	0.06	1.16	24.99	46.71	85.26	120.73	147.73	139.75	87.95	51.14	16.83	1.28	723.59
P	34.66	33.21	25.66	32.10	33.16	21.80	9.53	8.36	18.40	18.50	42.86	39.73	317.98
ZR	99.08	100.00	100.00	85.39	33.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	26.03	64.48	-
ZRD	34.60	0.92	0.00	-14.61	-52.10	-33.29	0.00	0.00	0.00	0.00	26.03	38.45	-
GE	0.06	1.16	24.99	46.71	85.26	55.09	9.53	8.36	18.40	18.50	16.83	1.28	286.17
ES	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	65.64	138.20	131.39	69.55	32.64	0.00	0.00	437.42
FS	0.00	31.13	0.67	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	31.80
A	0.01	15.57	8.12	4.06	2.03	1.01	0.51	0.25	0.13	0.06	0.03	0.02	31.80
N	590.48	27.52	0.03	-0.31	-0.61	-0.82	-0.94	-0.94	-0.79	-0.64	1.55	30.01	-

Karaman ilinin baraj öncesi su bilançosu diyagramı Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Karaman ilinin baraj öncesi su bilançosu diyagramı

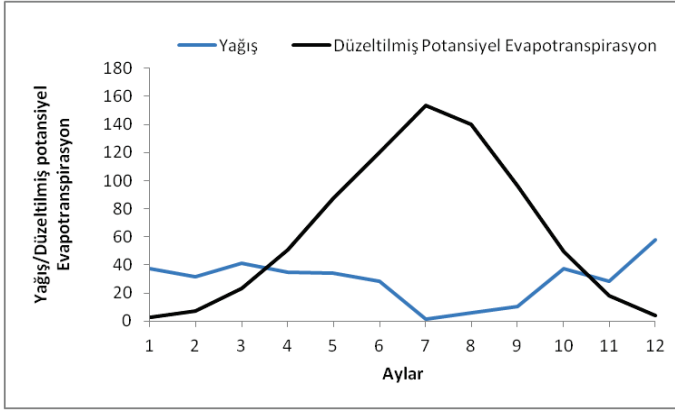
Karaman ilinin 2010-2017 dönemine ait su bilançosu tablosu Thornthwaite yöntemi ile hesaplanmış ve Tablo 2'de verilmiştir. Bu tabloya göre:

1. Yıllık ortalama sıcaklık miktarı 13,08 °C'dir.
2. Yıllık yağış değeri 350,94 mm'dir.
3. Yıllık düzeltilmiş potansiyel evapotranspirasyon değeri 753,73 mm ve yıllık gerçek evapotranspirasyon değeri 311,62 mm'dir.
4. Su fazlası Şubat ve Mart aylarında görülmektedir. Yıllık su fazlası 41,93 mm'dir.
5. Zemin rezervinden Nisan ayında kullanılmaya başlanmaktadır ve zemin rezervi Şubat ayında tamamlanmaktadır.
6. Su eksiği Haziran ayında başlamakta ve Kasım ayına kadar devam etmektedir. Yıllık su eksiği 442,11 mm'dir.
7. Toplam akış miktarı 41,92 mm'dir.

Tablo 2. Karaman İlinin 2001-2008 dönemi su bilançosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	YILLIK
t	1.79	3.94	7.60	12.49	16.99	21.09	24.75	24.33	20.45	13.45	7.36	2.70	13.08
I	0.21	0.70	1.88	4.00	6.37	8.84	11.26	10.97	8.44	4.47	1.80	0.39	59.33
PE	2.89	8.92	22.78	46.24	71.72	97.61	122.66	119.67	93.43	51.40	21.77	5.21	664.29
c	0.86	0.84	1.03	1.10	1.22	1.23	1.25	1.17	1.03	0.97	0.85	0.83	-
DPE	2.47	7.49	23.46	50.86	87.49	120.07	153.32	140.01	96.24	49.61	18.39	4.32	753.73
P	37.63	31.71	41.54	35.08	34.38	28.74	1.34	5.76	10.59	37.41	28.66	58.11	350.94
ZR	99.63	100.00	100.00	84.21	33.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	26.03	64.48	-
ZRD	35.15	0.37	0.00	-15.79	-53.12	-33.29	0.00	0.00	0.00	0.00	26.03	38.45	-
GE	2.47	7.49	23.46	50.86	87.49	62.03	1.34	5.76	10.59	37.41	18.39	4.32	311.62
ES	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	58.04	151.98	134.25	85.65	12.19	0.00	0.00	442.11
FS	0.00	23.86	18.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	41.93
A	0.01	11.93	15.00	7.50	3.75	1.88	0.94	0.47	0.23	0.12	0.06	0.03	41.92
N	14.22	3.23	0.77	-0.31	-0.61	-0.76	-0.99	-0.96	-0.89	-0.25	0.56	12.45	-

Karaman ilinin baraj sonrası su bilançosu diyagramı Şekil 5'te verilmiştir.

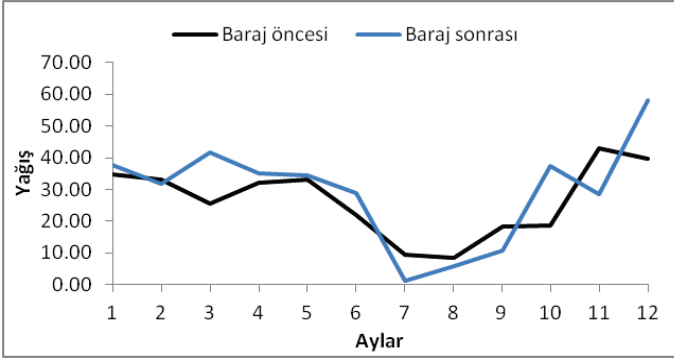
Şekil 5. Karaman ilinin baraj sonrası su bilançosu diyagramı

Karaman ilinin baraj öncesi ve sonrası durumda aylara göre toplam yağış değerlerindeki değişim Tablo 3 ve Şekil 6'da verilmiştir. Tabloya göre;

1. Ocak, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Ekim ve Aralık aylarında yağış miktarında artış olmuştur.
2. Şubat, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Kasım aylarında yağış miktarında azalış olmuştur.
3. Maksimum artış Ekim ayında olmuştur.
4. Maksimum azalış Temmuz ayında olmuştur.

Tablo 3. Karaman İlinin baraj öncesi ve sonrası durumda toplam yağış değerlerindeki değişim

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Değişim (%)	8.55	-4.52	61.86	9.27	3.66	31.82	-85.94	-31.10	-42.47	102.24	-33.13	46.29

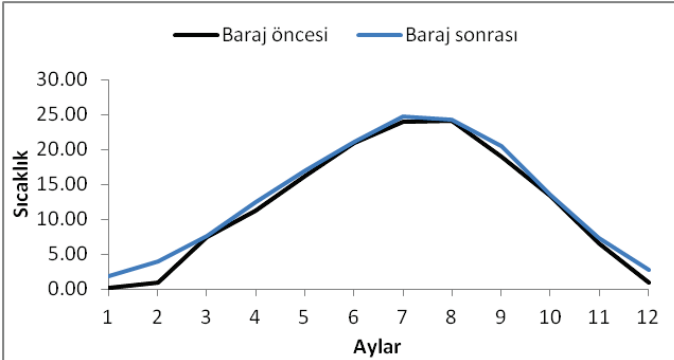
Şekil 6. Karaman meteoroloji istasyonunun baraj öncesi ve sonrası aylık toplam yağış değerleri

Karaman ilinin baraj öncesi ve sonrası durumda aylara göre ortalama sıcaklık değerlerindeki değişim Tablo 4 ve Şekil 7'de verilmiştir. Tabloya göre;

1. Tüm aylarda artış olmuştur.
2. Maksimum artış Ocak ayında olmuştur.

Tablo 4. Karaman İlinin baraj öncesi ve sonrası durumda ortalama sıcaklık değerlerindeki değişim

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Değişim (%)	1687.50	331.51	1.50	10.51	4.22	0.78	3.18	0.62	8.27	1.13	13.71	173.42

Şekil 7. Karaman meteoroloji istasyonunun baraj öncesi ve sonrası aylık ortalama sıcaklık değerleri

5. Sonuç

Bu çalışmada Ermenek Barajı'nın Karaman ilinin su bütçesine olan etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Karaman İlinin 2001 ve 2008 arasındaki baraj öncesi su bütçesi Karaman ilinin 2010 ve 2017 arasındaki baraj sonrası su bütçesi ile karşılaştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Yıllık ortalama sıcaklık değeri 1,01 °C artmıştır yani %8,37 artış göstermiştir.
2. Yıllık toplam yağış miktarı 32,96 mm artmıştır yani %10,37 artış göstermiştir.
3. Yıllık gerçek evapotranspirasyon değeri 25,43 mm artmıştır yani % 8,89 artış göstermiştir.
4. Yıllık eksik su miktarı 4,69 mm artmıştır yani % 1,07 artış göstermiştir.

5. Yıllık fazla su miktarı 10,13 mm artmıştır yani % 31,86 artış göstermiştir.

6. Yıllık akış miktarı 10,13 mm artmıştır yani % 31,86 artış göstermiştir.

Sonuçlara göre Karaman ilinin su bütçesinde önemli değişimler gözlenmiştir. İki dönem birbiri ile karşılaştırıldığında ortalama sıcaklık, toplam yağış, toplam evapotranspirasyon, eksik su, fazla su ve akış değerlerinde artışlar belirlenmiştir. Bu sonuçlar Ermenek Barajı'nın Karaman ilinin su bütçesini değiştirdiğini göstermektedir.

REFERANSLAR

- Ahmed, Mohamed, Degu, Faisali, Hossain, Dev, Niyogi, Roger, Pielke, Sr, J, Marshall, Shepherd, Nathalie, Voisin, Themis, Chronis, "The Influence of Large Dams on Surrounding Climate and Precipitation Patterns", *Geophysical Research Letters*, 38, 2011, 1-7.
- Ayhan, Usta, "Türkiye'nin Su Potansiyeli'nin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Küresel Mühendislik Çalışmaları Dergisi*, 3 (2), 2016, 1-9.
- Carmen-Sofia, Dragotă, Monica, Dumitraşcu, Ines, Grigorescu, Gheorghe, Kucsicsa, "The Climatic Water Deficit in South Oltenia Using the Thornthwaite Method", *Forum geografic. Studii și cercetări de geografie și protecția mediului*, 10 (1), 2011, 140-148.
- Fatma, Kafalı, Yılmaz, Özer, Yılmaz, Thornthwaite İklim Tasnifine göre Rize ve Ardahan Örnekleri 3. Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Bildiri Kitabı; 10-13 Haziran 2013, Antalya, Türkiye, GEO-MED, 2013, 415-428.
- Hasan, Çevlik, H., Ermenek Baraj Gölü Limnolojisi, T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013, 251.
- Hüsamettin, Bulut, Bülent, Yeşilata, Mehmet, İrfan, Yeşilnacar, Atatürk Baraj Gölünün Bölge İklimi Üzerine Etkisinin Trend Analizi ile Tespiti, GAP V. Mühendislik Kongresi, Bildiri Kitabı, 26-28 Nisan 2006, Şanlıurfa, Türkiye, 79-86.
- Mehmet, İrfan, Yeşilnacar, Hakkı, Gülşen, Şanlıurfa ve Çevresinin İklim Özellikleri ve Atatürk Barajının Yöre İklimi Üzerine Etkileri, 52. Türkiye Jeoloji Kurultayı, Bildiri Kitabı, 10-12 Mayıs 1999, Ankara, Türkiye, 122-128.
- Mehmet, İrfan, Yeşilnacar, Reşit, Gerger, Mustafa, Sait, Yazgan, GAP Kapsamındaki İllerin Su Bilançosu, II. Ulusal Hidroloji Kongresi, Bildiri Kitabı, 22-24 Haziran 1998, İstanbul, Türkiye, 1998, 283-294.
- Mustafa, Taner, Şengün, "Son Değerlendirmeler Işığında Keban Barajı'nın Elazığ İklimine Etkisi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları (DAUM) Dergisi*, 5, 2007, 116-121.
- Onur, Arslan, "Akkaya Barajı'nın Niğde İli İklimine Etkisi", *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 6 (2), 2017, 627-633.
- Orhan, Erdaş, Alaadin, Yüksel, Mehmet, Başaran, K. Maraş Yöresindeki Barajların İklim Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması, I. Türkiye Su Kongresi, Bildiri Kitabı, 8-10 Ocak 2001, İstanbul, Türkiye, 355-362.
- Saadettin, Tonbul, Elazığ ve Çevresinin İklim Özellikleri ve Keban Barajının Yöre İklimi Üzerine Olan Etkileri, Fırat Havzası Coğrafya Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 14-15 Nisan 1986, Elazığ, Türkiye, 275-293.
- Ülker, Güner, Bacanlı, Betül, Saf, Kuraklık Belirleme Yöntemlerinin Antalya İli Örneğinde İncelenmesi, Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Sempozyumu, Bildiri Kitabı, 22-25 Eylül 2005, Antalya, Türkiye, 184-196.
- Ülker, Güner, Bacanlı, Ayşe, Tuğba, Tuğrul, "Baraj Göllerinin İklimsel Etkisi ve Vali Recep Yazıcıoğlu Gökpinar Baraj Gölü Örneği", *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 22, 2016, 154-159.

ERMENEK BÖLGESİNDEKİ MADENCİLİK İŞLETMELERİNDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ İÇİN RISK DEĞERLENDİRMESİNİN ÖNEMİ

Aysel ÇİMEN^{*} - Ali BİLGİÇ^{**} - Ahmed Nuri KURŞUNLU^{***}

1. GİRİŞ

Madencilik faaliyetleri insanlık tarihi boyunca önemini kaybetmeden ve uygarlıkları şekillendiren temel sektörlerden biri olmuştur. İçinde yaşadığımız 21. Yüzyılda insan yaşamının madencilik faaliyetleri olmadan sürdürülebilmesi imkânsızdır. Bugün kullanmakta olduğumuz araç gerek ve içinde yaşadığımız ev vb. hemen her şey madencilik faaliyetleri sonucu elde edilen ürünler sayesinde kazanabilmektedir.

Madencilik sektörü doğası gereği içerdiği tehlikelerden dolayı dünyanın her yerinde çok özel önlemler, donanım, bilgi, deneyim, uzmanlık ve sürekli denetim gerektiren en ağır iş kollarından birisidir. Yeraltı ve yerüstü kömür madenciliği bütün ülkelerde iş kazalarının en fazla olduğu faaliyet gruplarından birisi olup, iş kazalarının çok olması ise bu faaliyet grubundaki kazaların daha yakından izlenmesini, değerlendirilmesini ve kaza önleme çalışmalarına daha da fazla ağırlık verilmesini gerektirmektedir [1-2]. Gerçekleşebilecek iş kazalarının azaltılması için gerekli koruyucu önlemler alınmalı, gerekli koruyucu önlemler alınabilmesi için 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu kapsamında risk değerlendirmesi yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği ve diğer yayınlar çerçevesinde risk değerlendirmesi sırasında, maden işyerinde ve dışarıdan gelebilecek tüm tehlikelerin dikkate alınması ve risk analizine ilişkin ayrıntıların ortaya çıkarılması amaçlanmış ve örnek formlar ve tablolar ile risk değerlendirmesinin nasıl yapılması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca oluşturulan risk değerlendirmesi belge üzerinde kalmaması, kesinlikle uygulanması gerektiği açıklanmaktadır.

2. Araştırma Yöntemi

Dünyada ve Türkiye’de iş kazaları çok ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır [3]. İş kazaları, bütün ülkelerin ortak sorunu olmasına rağmen, gerekli önlemlerin alınmasıyla beraber belli oranlarda azaltılabilir [3]. Bu önlemlerin alınmasında yetersiz kalan ülkeler kazalardan daha fazla etkilenmektedir[3,4,5,6]. İş kazalarından ve meslek hastalıklarının azaltılması için 29.12.2012 tarihinde yayınlanan İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliğine uygun risk değerlendirilmesi yapılmalıdır.

* Doç.Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kamil Özdağ Fen Fakültesi, Kimya Bölümü, Karaman_ayselcimen42@hotmail.com

** Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, TBMYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Karaman alibilgic100@hotmail.com

*** Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi, Kimya Bölümü, Konya, ankursunlu@hotmail.com

İş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesi yönetmeliğinde;

Risk: Tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimalini,

Tehlike: İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek zarar veya hasar verme potansiyelini,

Kabul edilebilir risk seviyesi: Yasal yükümlülüklerle ve işyerinin önleme politikasına uygun, kayıp veya yaralanma oluşturmayacak risk seviyesini,

Ramak kala olay: İşyerinde meydana gelen; çalışan, işyeri ya da iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olduğu halde zarara uğratmayan olayı,

Önleme: İşyerinde yürütülen işlerin bütün safhalarında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için planlanan ve alınan tedbirlerin tümünü ifade etmektedir [10].

İş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesi yönetmeliğinin 6 maddesinde;

(1) Risk değerlendirmesi, işverenin oluşturduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilir. Risk değerlendirmesi ekibi aşağıdakilerden oluşur.

a) İşveren veya işveren vekili.

b) İşyerinde sağlık ve güvenlik hizmetini yürüten iş güvenliği uzmanları ile işyeri hekimleri.

c) İşyerindeki çalışan temsilcileri.

ç) İşyerindeki destek elemanları.

d) İşyerindeki bütün birimleri temsil edecek şekilde belirlenen ve işyerinde yürütülen çalışmalar, mevcut veya muhtemel tehlike kaynakları ile riskler konusunda bilgi sahibi çalışanlar.

(2) İşveren, ihtiyaç duyulduğunda bu ekibe destek olmak üzere işyeri dışındaki kişi ve kuruluşlardan hizmet alabilir.

(3) Risk değerlendirmesi çalışmalarının koordinasyonu işveren veya işveren tarafından ekip içinden görevlendirilen bir kişi tarafından da sağlanabilir.

(4) İşveren, risk değerlendirmesi çalışmalarında görevlendirilen kişi veya kişilerin görevlerini yerine getirmeleri amacıyla araç, gereç, mekân ve zaman gibi gerekli bütün ihtiyaçlarını karşılar, görevlerini yürütmeleri sebebiyle hak ve yetkilerini kısıtlayamaz.

(5) Risk değerlendirmesi çalışmalarında görevlendirilen kişi veya kişiler işveren tarafından sağlanan bilgi ve belgeleri korur ve gizli tutar.

İş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesi yönetmeliğinin 9 maddesinde belirtilen Risklerin belirlenmesi ve analizi için;

(1) Tespit edilmiş olan tehlikelerin her biri ayrı ayrı dikkate alınarak bu tehlikelerden kaynaklanabilecek risklerin hangi sıklıkta oluşabileceği ile bu risklerden kimlerin, nelelerin, ne şekilde ve hangi şiddette zarar görebileceği belirlenir. Bu belirleme yapılırken mevcut kontrol tedbirlerinin etkisi de göz önünde bulundurulur.

(2) Toplanan bilgi ve veriler ışığında belirlenen riskler; işletmenin faaliyetine ilişkin özellikleri, işyerindeki tehlike veya risklerin nitelikleri ve işyerinin kısıtları gibi faktörler

ya da ulusal veya uluslararası standartlar esas alınarak seçilen yöntemlerden biri veya birkaçı bir arada kullanılarak analiz edilir.

(3) İşyerinde birbirinden farklı işlerin yürütüldüğü bölümlerin bulunması halinde birinci ve ikinci fıkralardaki hususlar her bir bölüm için tekrarlanır.

(4) Analizin ayrı ayrı bölümler için yapılması halinde bölümlerin etkileşimleri de dikkate alınarak bir bütün olarak ele alınıp sonuçlandırılır.

(5) Analiz edilen riskler, kontrol tedbirlerine karar verilmek üzere etkilerinin büyüklüğüne ve önemlerine göre en yüksek risk seviyesine sahip olandan başlanarak sıralanır ve yazılı hale getirilir [10].

Risklerin belirlenmesi ve analizinde ise İş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmesi yönetmeliğinin 9 maddesinde [10];

(1) Tespit edilmiş olan tehlikelerin her biri ayrı ayrı dikkate alınarak bu tehlikelerden kaynaklanabilecek risklerin hangi sıklıkta oluşabileceği ile bu risklerden kimlerin, nelelerin, ne şekilde ve hangi şiddette zarar görebileceği belirlenir. Bu belirleme yapılırken mevcut kontrol tedbirlerinin etkisi de göz önünde bulundurulur.

(2) Toplanan bilgi ve veriler ışığında belirlenen riskler; işletmenin faaliyetine ilişkin özellikleri, işyerindeki tehlike veya risklerin nitelikleri ve işyerinin kısıtları gibi faktörler ya da ulusal veya uluslararası standartlar esas alınarak seçilen yöntemlerden biri veya birkaçı bir arada kullanılarak analiz edilir.

(3) İşyerinde birbirinden farklı işlerin yürütüldüğü bölümlerin bulunması halinde birinci ve ikinci fıkralardaki hususlar her bir bölüm için tekrarlanır.

(4) Analizin ayrı ayrı bölümler için yapılması halinde bölümlerin etkileşimleri de dikkate alınarak bir bütün olarak ele alınıp sonuçlandırılır.

(5) Analiz edilen riskler, kontrol tedbirlerine karar verilmek üzere etkilerinin büyüklüğüne ve önemlerine göre en yüksek risk seviyesine sahip olandan başlanarak sıralanır ve yazılı hale getirilir.

Risk değerlendirmesi yapılacak sistemdeki tehlikeleri belirlemek üzere genellikle aşağıdaki yöntemler kullanılmaktadır [11];

- * Ön Tehlike Analizi,
- * Birincil Risk Analizi
- * Güvenlik Fonksiyon Analizi
- * Risk Haritası,
- * İş Güvenliği Denetlemesi,
- * İş Güvenliği Analizi
- * Süreç/Sistem Kontrol Listeleri,
- * İşlemleri İnceleme Tekniği,
- * Göreceli Sıralama-Dow ve Mond İndisleri Analizi,
- * Risk Analizi,
- * Olursa Ne Olur? Analizi,
- * Tehlike ve İşletebilirlik Analizi,
- * Hata Türleri, Etkileri ve Kritiklik Analizi,

- * Hata Ağacı Analizi,
- * Olay Ağacı Analizi,
- * Neden - Sonuç Analizi,
- * İnsan Hatası Analizi,
- * İnsan Hata Tanımlaması,
- * İnsan Güvenilirlik Değerlendirmesi,
- * İnsan Hata Oranı Tahmini Tekniği,
- * Hiyerarşik Görev Analizi,
- * Yönetim Bakışı ve Risk Ağacı Analizi,
- * Enerji Analizi,
- * Güvenlik Bariyer Diyagramları,
- * Kinney Modeli,
- * Zürih Tehlike Analizi,
- * Makine Risk Değerlendirmesi,
- * Tehlike Erken Uyarı Modeli,
- * Ortalamalardan Sapma Tekniği,
- * Ağırlıklandırılmış Ortalamalardan Sapma Tekniği,
- * Risk Değerlendirme Tablosu

a) L Tipi Matris

b) X Tipi Matris.

Bu risk değerlendirme örneklerinden özellikle Fine - Kinney Metodu oldukça çok kullanılmaktadır.

Fine - Kinney Metodu

Kullanımı kolay, yaygın olarak kullanılan bir metottur. Yöntem İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) risk değerlendirmesi için özellikle Avrupa'da çok yaygın şekilde kullanılmaktadır [7]. Kullanımı 2012 yılı sonrasında Türkiye'de de giderek yaygınlaşmaktadır [8].

Yöntemde üç risk faktörü çarpılarak risk puanı (R) elde edilir; bunlar Frekans (F), İhtimal (İ) ve Şiddet (S)'tir.

$$\text{Risk Değeri} = \text{İ} \times \text{F} \times \text{Ş}$$

Burada;

İ= İhtimal(Olasılık), (0,2-10 arası bir değer)

F=Frekans, (0,5-10 arası bir değer)

D=Sonuçların Derecesi

İhtimal: Zarar ya da hasarın zaman içinde gerçekleşme ihtimali olarak tanımlanır.

Tablo 1, 2 ve 3'te bunlara ilişkin skalalar verilmiştir.

Tablo 1: İhtimal Skalası (Zarar ya da hasarın zaman içinde gerçekleşme ihtimali) [8].

Olasılık	O Değeri
Beklenir, kesin	10
Oldukça mümkün (%50-%50)*	6
Seyrek ama olası	3
Düşük olasılık ama mümkün	1
Çok düşük olasılık, beklenmez	0.5
Pratik Olarak İmkansız	0.2
Neredeyse İmkansız	0.1

*parantez içindeki ifade Fine'a aittir.

Tablo 2: Frekans (Maruziyet) Skalası (Tehlikeye maruz kalma sıklığı) [8].

Frekans (F)	F Değeri
Sürekli	10
Sık (Günde bir defa)	6
Ara Sıra (Haftada bir defa)	3
Sık Değil (Ayda bir defa)	2
Seyrek (Yılda birkaç defa)	1
Çok Seyrek (Yılda bir veya daha seyrek)	0.5

Tablo 3: Şiddet (Etki/Zarar) Skalası (Tehlikenin gerçekleşmesi halinde insan, işyeri ve çevre üzerinde oluşturacağı zarar ya da hasarın şiddeti) [8].

Şiddet	Ş Değeri
Birçok Ölümün Yaşandığı Bir Felaket	100
Birden Fazla Ölümlü Kaza	40
Ölümlü Sonuçlanabilecek Çok Ciddi Yaralanma	15
Ciddi yaralanma (uzuv kaybı, kalıcı sağlık problemleri/iş göremezlik)	7
Önemli Yaralanma (dış ilk yardım gerekli)	3
Küçük Yaralanma, ilk yardıma ihtiyaç	1

*parantez içindeki ifadeler daha açıklayıcı olması için eklenmiştir. Maddi zarar ifadeleri ise güncel olmadıkları için burada verilmemiştir.

Bu üç değerın çarpılmasıyla elde edilen risk puan düzeyleri de önlem düzeyi ve önceliğine göre Tablo 4'te gösterildiği şekilde sınıflandırılmıştır:

Tablo 4: Risk düzey sınıflandırması

Risk (R)	Risk Değerlendirme Sonucu
$R > 400$	Çok Büyük Risk: hemen gerekli önlemler alınmalı, sürecin durdurulması düşünülmelidir.
$200 \leq R \leq 400$	Esaslı Risk: Hemen önlem alınmalıdır.
$70 \leq R < 200$	Önemli Risk: Önlem ihtiyacı vardır.
$20 \leq R < 70$	Olası Risk: Süreç gözetim altında uygulanmalıdır.
$R < 20$	Önemsiz Risk: Önlem Öncelikli Değildir.

Tablo 4 ile görüldüğü gibi 400 puan ve üzeri riskler için gerekirse iş durdurulur. Önlemler alındıktan sonra tekrar iş başı yapılır. Eğer risk değeri 200 ile 400 puan arasındaysa riske bağlı olarak iş durdurulabilir ancak çoğunlukla önlemler 3 aylık sürede uygulanır. 200 ve 70 arasındaki puanlarda ve daha aşağı puan değerlerindeyse önlemler 1 yıl süresi içerisinde alınır. Ancak önlemlerin alınması yeterli değildir, risk analizi sonrası mutlaka saha kontrolleri yapılarak önlemlerin uygunluğu kontrol edilmelidir [9].

Yapılacak olan risk değerlendirmesi 6331 sayılı iş kanunu ve bu kanun kapsamında çıkarılan (19.09.2013 tarihli ve 28770 sayılı) Maden işlerinde iş sağlığı ve güvenliği yönetmeliği ve diğer yönetmelikler ve standartlar dikkate alınarak ve elde edilen gözlem ve verilerden yararlanarak hazırlanmalıdır.

3. Bulgular

Yapılan bu analizler örneği sonunda riskin önem durumlarına göre renk seviyeleri ile risk bölgeleri belirlenmiş ve sorumlular tayin edilmiştir. Fine - Kinney Metodu tablolarında ayrıca tehlikeleri minimize edebilmek için alınması gereken önlemler de sıralanmıştır. Aşağıda Fine - Kinney Metodu ile yapılmış risk değerlendirme örneğinin belli bölümleri verilmiştir.

İşverenin Adı/Ünvanı: İşverenin Adresi: İşveren/İşveren Vekili: Hazırlayan Kişi: Hazırlanma Tarihi: Geçerlilik Tarihi:		KÖMÜR MADENİ FİNE KINNEY YÖNTEMİ RİSK DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI										Revizyon No:				
												Revizyon Tarihi:				
												Sayfa No: 1				
Tehlike ve Risklerin Belirlenmesi						Risk Değeri			Kontrol önlemlerinin Planlanması			Önlemden sonra risk değerleri				
Sıra	Faliyet	Tehlike	Risk	Kimler Etkilenir	Önlem alınmazsa ne olur	Olasılık	Sıklık	Frekans	SKOR	Alınacak Önlemler	Termin Tarihi	Sorumlu Kişi	Olasılık	Sıklık	Frekans	SKOR
1	İşletmeye giriş ve çıkışlar	Düştürme parçaları	Çarpma, takılma, göçme ezilme	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☒ Maddi kayıp	☐ Ölümlü Kaza ☐ Büyük Yaralanma ☐ Hafif Yaralanma ☒ Maddi Kayıp ☒ İmaj Kötülenmesi	1	15	6	90	Tavan ve cidarların rutin olarak kontrol edilmesi, baret kullanılması.	...	İşveren İşveren vekili	1	7	2	14
2		Kaygan Zemin	Düşme, yaralanma	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☒ Maddi kayıp	☒ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☒ Maddi Kayıp ☐ İmaj Kötülenmesi	6	15	3	270	İşletme girişine kaymaz şekilde düzenlenmeli ve kaygan zemin olduğunda uyarı levhaları konulmalıdır.	...	İşveren İşveren vekili	3	15	2	60
3		Uygun levha olmaması	Dikkatsizlik sonucu işlenilmeyen olaylar.	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☒ Maddi kayıp	☒ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☒ Maddi Kayıp ☐ İmaj Kötülenmesi	3	3	6	63	Maden girişlerine iş sağlığı ve güvenliği açısından uygun levhası asılması gereklidir.	...	İşveren İşveren vekili	1	3	3	9
4		Yetersiz aydınlatma	Düşme, Çarpma	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☒ Maddi kayıp	☒ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☒ Maddi Kayıp ☐ İmaj Kötülenmesi	3	40	3	360	Galeri aydınlatmaları haricinde her çalışanın barefine takılabilir baş lambası bulunmalıdır.	...	İşveren İşveren vekili Çalışan Ziyaretçiler	3	40	1	120
KESİN RİSK (20 - 70)						ÖNEMLİ RİSK (70 - 200)			YÜKSEK RİSK (200 - 400)			ÇOK YÜKSEK RİSK (R > 400)				
R < 20 Kabul edilebilir risk																

İşyerinin Adı/Ünvanı: İşyerinin Adresi: İşveren/İşveren Vekili: Hazırlayan Kişi: Hazırlanma Tarihi: Geçerlilik Tarihi:		KÖMÜR MADENİ FİNE KİNNEY YÖNTEMİ RİSK DEĞERLENDİRME ÇALIŞMASI										Revizyon No:			
												Revizyon Tarihi:			
												Sayfa No: 1			
Tehlike ve Risklerin Belirlenmesi					Risk Değeri			Kontrol Önlemlerinin Planlanması				Önlemlen sonra risk değerleri			SKOR
Sıra	Faliyet	Tehlike	Risk	Kimler Etkilenir	Önlem alınmazsa ne olur	Olasılık	Sıklık	Frekans	Alınacak Önlemler	Termin Tarihi	Sorumlu Kişi	Olasılık	Sıklık	Frekans	
5	Tavan Delici Makinenin bağlantılarının yapılması ve kontrolü	Elektrik çarpması tehlikesi	İstenilmeyen sonuçlara meydana gelebilir.	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☒ Çevre ☒ Maddi kayıp	☐ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☒ Maddi Kayıp ☒ İmaj Kötülenmesi	1	40	6	240	İşveren İşveren vekili Çalışan	0,5	40	2	40
6		Kapalı saha	İhvasız kalma, karışıklık, gaz sıkışması.	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☐ Maddi kayıp	☐ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☐ Maddi Kayıp ☐ İmaj Kötülenmesi	1	15	6	90	İşveren İşveren vekili	3	15	1	45
7		Enerji kesme verem (elektrik, hidrolik, pneomatik)	İstenilmeyen sonuçlara meydana gelebilir.	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☒ Çevre ☒ Maddi kayıp	☐ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☐ Maddi Kayıp ☒ İmaj Kötülenmesi	1	100	6	600	İşveren İşveren vekili	0,2	100	6	120
8		Aydınlatma yetersizliği	Dikkatli görememe	☒ İşveren ☒ Çalışanlar ☒ Ziyaretçiler ☐ Çevre ☐ Maddi kayıp	☐ Ölümlü Kaza ☒ Büyük Yaralanma ☒ Hafif Yaralanma ☐ Maddi Kayıp ☐ İmaj Kötülenmesi	3	7	2	42	İşveren İşveren vekili	0,5	7	6	21
KESİN RİSK (20 - 70)					ÖNEMLİ RİSK (70 - 200)			YÜKSEK RİSK (200 - 400)				ÇOK YÜKSEK RİSK (R > 400)			
R < 20 Kabul edilebilir risk															

4. Sonuç

Ülkemizde son yıllarda iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının etkinliğinin artmasına paralel olarak, gerek iş kazası sayısında, gerekse sürekli iş göremezlik, geçici iş göremezlik ve kaybedilen iş günü sayıları gibi kaza sonuçlarında kayda değer iyileşmeler sağlanmıştır [11]. Fakat gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında, halen ülkemizde iş kazası sıklığı açısından çok iyi bir noktada olmadığımız gerçektir. Bu çalışmada yukarıda da ifade edilen kömür madeni işletmesi için genel Fine - Kinney Metodu Risk Değerlendirme Tablosu yöntemi kullanılarak Risk değerlendirilmesi örneği yapılmıştır. Örnek formlar ve tablolar ile risk değerlendirmesinin nasıl yapılması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca oluşturulan risk değerlendirmesi belge üzerinde kalmaması, kesinlikle uygulanması gerektiği açıklanmaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] İstanbulluoğlu, Y.S., 1999, 1984-1999 Yılları arasında TKİ kurumunda olan iş kazalarının istatistiksel değerlendirilmesi, Madencilik Dergisi, 38, 4, 29-41.
- [2] Mutlu, M., 2013, Açık İşletme Kömür Madencilğinde Lojistik Regresyon Analizi İle İş Kazalarının Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- [3] Ceylan, H. ve Başhelvacı V.Ş., 2011, Risk Değerlendirme Tablosu Yöntemi İle Risk Analizi: Bir Uygulama, International Journal of Engineering Research and Development, 3(2): 25-33.
- [4] H. Ceylan, "Türkiye'deki iş kazalarının genel görünümü ve gelişmiş ülkelerle kıyaslanması", KU. İJARED, (Basımda).
- [5] Eurostat, "European Statistics on Accidents At Work (ESAW)", <http://europa.eu.int/comm/eurostat>.
- [6] ILO (International Labour Office), <http://laborsta.ilo.org>.

- [7] Babu, G., Moraru, R. ve Cioca, L. 2011, Kinney-Type Methods: Useful or Harmful Tools in the risk assessment and management process? International Conference on Manufacturing Science and Education-SIBIU-Romania
- [8] Birgören, B., 2017, Fine Kinney Risk Analizi Yönteminde Risk Analizi Yönteminde Risk Faktörlerinin Hesaplama Zorlukları ve Çözüm Önerileri, Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi, 9(1): 19-25.
- [9] Şengöz, M.C., ve Merdan M., 2017, Fine-Kinney risk analizi metoduyla, İşyerlerinde elektrik nedenli yangınların önlenmesinde yeni bir yöntem, Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 3(3): 74-82
- [10] İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.16925&MevzuatIsmi=0&sourceXmlSearch>
- [11] Ceylan, H. ve Başhelvacı V.S, 2011, Risk Değerlendirme Tablosu Yöntemi İle Risk Analizi: Bir Uygulama, International Journal of Engineering Research and Development, 3(2): 25-33.

SOSYO-EKONOMİK GELİŞİMİŞLİK ENDEKSİ (SEGE) SIRALAMASI KAPSAMINDA ERMENEK İLÇESİ*

Bülent DARICI* - İclal ÇÖGÜRCÜ** - Mehmet Ali CANBOLAT***

1. GİRİŞ

Gelişim çok boyutlu bir olgudur. Ana boyutları arasında ekonomik büyüme, eğitim seviyesi, sağlık hizmetleri düzeyi, modernleşme derecesi, kadınların durumu, beslenme düzeyi, konut kalitesi, mal ve hizmetlerin dağıtımı ve iletişime erişimi (Das, 1999: 313) gibi konuları saymak mümkündür. Gelişim kavramını oluşturan bu çok boyutlu çerçeve, bölgeler arasında yaşanan eşitsizliğin tek bir açıdan değil farklı açılardan da yaklaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Dünya ölçeğinde gelişim dinamiklerinin eşitsiz oluşu gerçeği, öncesi olmakla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir görünüm kazanmıştır. Eşitsizliğin bölgeler ve ülkeler boyutu daha çok ekonomik anlamda taraftar bulurken, sosyal ve diğer alanlardaki etkenler kullanılarak yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır. Kalkınma ve modernleşme düzeylerinin belirlenmesi konusunda Polonyalı matematikçiler 1960 yılının sonlarına doğru ülke ve yörelerin karşılaştırma, sınıflandırma, sıralaması için "Taksonomi" yöntemini ortaya koymuşlar ve bu yönteme göre gerek ülkeleri ve gerekse ülke içerisinde bölge ve illeri sınıflandırmışlardır (Nalan Ölmezoğullarından aktaran, Kaştan, 2004:34)

Sosyal ve ekonomik boyutun birlikte analizlerde yer almaya başlaması, ister global ölçekte olsun ve isterse yerel düzeyde olsun yeni gelişim yönlerini tayin etmiştir. Eşitsizliklerin çok boyutlu görünümünde ele alınması, sosyo-ekonomik gelişme için, yeterli ve artan bir mal ve hizmet tedarikini verimli bir şekilde üretme, sermayeyi biriktirme ve üretim sonuçlarını nispeten adil bir şekilde dağıtma yeteneğini keşfetmiştir. Sosyoekonomik gelişmenin ve uluslararası literatürde farklılaşan ilgili teorilerin analizi, bireysel, örgütsel, toplumsal ve uluslararası olarak farklı düzeylere atıfta bulunmaktadır (Mitrică vd, 2017:900). Bu nedenle, çok aşamalı yaklaşım içinde, her düzeyde faaliyet gösteren sosyal, ekonomik ve politik güçlerin entegrasyonu ile birleştiğinde, söz konusu sorunun kapsamlı bir analitik çerçevesini oluşturarak, gelişim dinamikleri hakkında bilgi vermektedir (Jaffee, 1998: 203).

Ülkemiz açısından bölgesel eşitsizlik vurgusu, kalkınma planlarının hazırlanmaya başladığı 1960'lı yıllardan sonra gündeme gelmiştir. 1980'li yıllardan sonra yaşanan küreselleşme süreci ardından kalkınmanın makro boyutu yanında mikro boyutunun gündeme gelmesi, yerel aktörlerin gelişme dinamiklerindeki etkisini artırmıştır. Yine bu

* 2-4 Ağustos 2018 tarihinde "Uluslararası Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu" isimli etkinlikte sunulan özet bildiri genişletilerek tekrar yayına sunulmuştur.

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, bulentdarici@kmu.edu.tr

** Dr. Öğr. Ü., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, icogurcu@kmu.edu.tr

*** Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Lojistik Programı, mcanbolat@kmu.edu.tr

sürecin devamında Avrupa Birliği'ne (AB) uyum çalışmaları yerel kalkınma boyutunun bir diğer belirleyicisi olmuştur.

Ülkenin kalkınmasında AB uyum çalışmaları yanında; Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY), Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri (KSS), Bölgesel Gelişme Planları (BGP) (Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)) gibi kırsal kalkınma projeleri gibi araçlar da kullanılmıştır. Sonraki yıllarda hazırlanan planlarda, bölgesel anlamda ve mekân boyutu ele alınarak kalkınma, il ve hatta ilçeler seviyesinde yürütülmüş ve gelişme eksenleri belirlenmeye başlamıştır. İl ve ilçeler seviyesinde gelişme sorunsalı, verilerle desteklenme ihtiyacı noktasında Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerince (SEGE) belirli aralıklarla hesaplanmıştır. Çeşitli alanlarda farklı değişkenler kullanılarak hesaplanan SEGE, bölge ve yörelere gelişmişlik seviyelerini, bölge ve alt bölge ayrımını ve homojen özellik taşıyan bölgeler ortaya çıkarmak için kullanılmaya başlanmıştır (Dinçer vd., 2004:1-12).

SEGE çalışmaları, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), yeni adı Kalkınma Bakanlığı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı) tarafından 1996 yılında "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", 2003 yılında "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", 2004 yılında "İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", 2011 yılında "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" şeklinde hazırlanmıştır. Bunun yanında son yıllarda Kalkınma Ajansları tarafından sorumlu oldukları bölgeler için hazırlanan SEGE çalışmaları da bulunmaktadır.

Çalışmamız, daha önce özet bildiride sunulan SEGE 2004 İlçeler bazında değerlendirme yanında, kapsamı kalkınma ajanslarının araştırmaları ve yeni akademik çalışmalar beraberinde genişletilerek, mekansal yerleşim ve ekonomik geçim kaynakları olarak benzerlik gösteren; Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçelerinin, çeşitli değişkenler aracılığı ile SEGE araştırmalarında konumunu ve gelişme eksenini belirlemeye çalışmak ve ilçe master planlarını bu doğrultuda yönlendirmektir.

2. SEGE ve İlgili Literatür

Ülkelerin gelişmişlik seviyesini göstermede kullanılan değişkenleri salt ekonomik bakış açısıyla değerlendirmek, değişkenler arası bütüncül ilişkiler göz önüne alındığında gerçeği yansıtmaktan uzak kalmaktadır. Bu durumun gerekliliği 1990'lı yıllarda fark edildiğinde, ekonomik göstergeler yanında sosyal ve yaşama ilişkin göstergeler kullanılarak yeni ölçümler geliştirilmeye başlanmıştır.

Bu ölçüm yöntemleri ülkemiz içinde ve dışında yeni teknikler (ör: temel bileşenler analizi vb.) geliştirilerek günümüze değin devamlılığı sağlanmıştır.

2.1. Dünyada SEGE Literatürü

Das (1999); bölgesel bir analiz olarak Hindistan'da sosyo ekonomik gelişmenin ölçümü için yapılan bir çalışmada sadece Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) kullanımının yeterli olmayacağını bunun yanında söz konusu bölge için beşerî kabiliyetin de önemli olduğunu, Develop Composite Index (DCI) yardımıyla ortaya koymuştur.

Bhatia ve Rai (2004); Küçük Bölgelerdeki Sosyo-Ekonomik Gelişimin Değerlendirilmesi üzerine bir araştırma projesini, Yeni Delhi Tarımsal İstatistik Kurumu tarafından yürütülmüştür. Gelişimin, yaşam kalitesini artıran bir süreç olduğunu, ülkede dengeli bir insan kaynağı gelişimin gerekliliğini ve tarım sektöründe teknoloji emilimi ile birlikte sosyal sektörün gelişeceğini ve bunun da herhangi bir ekonomik kalkınma çabasının temel amacı olarak düşünülebileceğini vurgulamışlardır. 2001 yılı için 23 sosyo-

ekonomik gösterge ile yapılan çalışmada, mikro düzeyde planlamanın yapılması gerektiğine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Department for Communities and Local Government, Lad (2011); İngiltere Yoksunluk Göstergeleri, ayrı bir şekilde fark edilebilen ve ölçülebilen farklı mahrumiyet alanları fikrine dayandırdığı çalışmasında, 38 ayrı gösterge kullanarak, alt bölgeler nezdinde ayrışmanın olduğunu ve yoksunluk alanlarının buna göre tanımlanması gerektiği konusunda bilgiler verilmiştir.

2.2. Türkiye'deki SEGE Literatürü

Dinçer vd. (1996); İllerin gelişmişlik düzeylerinin ve homojen özellik taşıyan bölgelerin belirlenmesi amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışmada, illerin sıralamanın belirlenmesi yanında ülkemizde yaşanan mekansal gelişme eğilimlerinin "sıçrama" lardan ziyade, "yayılma" dinamiklerince belirlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Dinçer vd. (2003); İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması isimli çalışmada, ülkemizin başlıca yapısal sorunlarından birisi; iller, coğrafi bölgeler ve istatistiki bölge birimleri olmak üzere farklı seviyelerdeki mekanlar arasında gözlenen gelişmişlik farklılıkları ve sektörel olarak gelişmişlik sıralaması yapılmıştır.

Dinçer vd. (2004); İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre, gelişmişlik açısından değişimin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, çeşitli gelişmişlik seviyesi gösteren yerleşme grupları saptanmış, bölge ve alt bölgeleri analiz edilerek homojen bölgeler bulunmuş, ülkemiz ilçelerinin mukayeseli üstünlüklere dayalı olarak öncelikleri belirlenmiş, mevcut ve gelişmesi muhtemel sektörler ortaya çıkarılmıştır.

Kalkınma Bakanlığı (2011); İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2011 çalışması, 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik sisteminin mekânsal boyutuna temel oluşturmuştur. Güçlü Temel Bileşenler Analizi'nin (GTBA) kullanıldığı çalışmada iller bazında daha geniş göstergeler bağlamında gelişim izlenmeye çalışılmıştır.

Mevlana Kalkınma Ajansı (2011); TR52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi kapsamında, Konya ve Karaman ilçelerinin; demografik, eğitim ve sağlık göstergeleri açısından sıralamasının yaparak, merkez ve diğer ilçelerin durumunu incelemişlerdir. En gelişmiş ilk üç ilçenin Konya merkez ilçeleri olduğu çalışma sonucunda ortaya çıkmıştır.

Buluş vd (2012); TR-52 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi çalışmalarında Temel Bileşenler Analizi çerçevesinde TR52 Bölgesi ilçeleri gelişmişlik sıralaması yapılmıştır. Buna göre Konya ili ilçelerinin Karaman ili ilçelerinden daha gelişmiş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

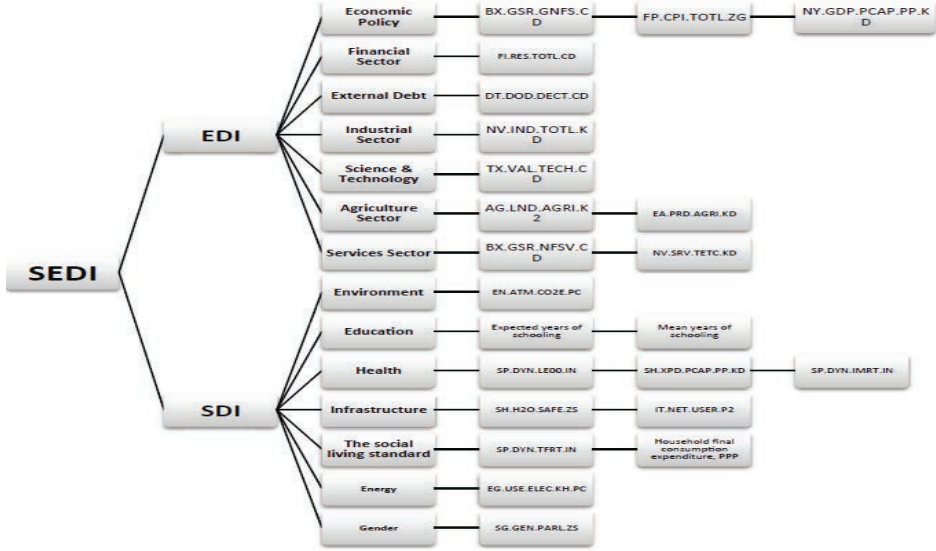
3. SEGE Nedir?

Kalkınma ve büyüme kavramları çerçevesinde kullanılan gelişme, modernleşme kelimeleri önceleri birbirleri yerine kullanılmasına karşılık 1960-70'lerden sonra daha farklı ölçekte kullanılmaya veya kapsamı değişmeye başlamıştır. Özellikle gelişme kelimesi ülkenin sadece ekonomik anlamda ilerlemesinin yanında; sosyal, siyasal, kültürel anlamda değişimleri yansıtması bakımından çerçevesi genişlemiştir. Sosyo-Ekonomik Gelişme kavramı ise gelişme kavramının genişlemesine paralel hem büyüme ve kalkınma ve hem de yapısal ve insani gelişmeyi hatta yaşam kalitesinin geliştirilmesini içerir duruma gelmiştir (Dinçer vd., 1996: 18).

The Social Economic Development Index (SEDI), bir ülkede sosyal ekonomik kalkınmanın çeşitli boyutlarına dayanan ortalama başarıları ölçen sosyal ve ekonomik kalkın-

manın özet bir ölçüsüdür. SEDI, ekonomik gelişme endeksinin ve sosyal gelişim endeksinin seçilen alt endekslerinden hesaplanan bir bileşik endekstir (Ayasrah, 2012:38-39).

Şekil 1: Sosyal Ekonomik Gelişme Endeksi'nin Hesaplanması

Kaynak: (Ayasrah, 2012:43).

4. Türkiye'de SEGE Çalışmaları

Dünya ölçeğinde endeks çalışmaları 1950'li yıllara kadar götürülebilmektedir (Ayasrah, 2012:38). Ülkemizde ise bu çalışmalar planlı dönemle birlikte başlamış ve günümüze değin sürdürülmüştür. Konu ile ilgili akademik çalışmalar olmakla birlikte bugünkü adı Kalkınma Bakanlığı (yenilenen ve birleştirilen yeni ismiyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) olan Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde yapılan çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Daha çok illerin gelişmişlik sıralaması yanında, mekân boyutunun ele alınması açısından bölge sınıflandırması yapılarak kalkınma hamleleri ve teşvikler konusunda araç olarak yararlanıldığı da görülmektedir.

Temel Bileşenler Analiz (TBA) ile endekslemenin yapıldığı SEGE çalışmaları için önceleri Klasik anlamda yapılan TBA yöntemi ilerleyen dönemlerde Güçlü TBA (GTBA) uygulamaları ile daha sağlıklı sonuçlar alınmaya başlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 3-19).

Ülkemizde 1996, 2003, 2004 ve 2011 yıllarında yapılan çalışmaların kapsamı değerlendirildiğinde iki amacın ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki farklı kademelerdeki yerleşimlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını belirlemek. İkincisi ise çeşitli göstergeler ışığında bölgesel gelişme politikaları geliştirilmesi amaçlanmıştır (Sakarya ve İbişoğlu, 2015: 211-238).

4.1. İller Seviyesinde SEGE Çalışmaları

Ülkemizde yapılan SEGE çalışmalarının büyük çoğunluğu iller seviyesinde gelişmişlik sıralaması uygulamaları şeklinde görülmektedir. Planlama anlayışının daha çok ülke çapında ele alınması ve çeşitli kalkınma hamlelerinin iller ve bölgesel bazda yapılması bu anlayışın bir gerekçesi olarak düşünülebilir. Bir diğer gerekçe olarak ülkemizin (The

Nomenclature of Territorial Units for Statistics) kısa adı NUTS¹ olarak bilinen İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) ayırımına göre veri seti oluşturulması amaçlanmış ve bu doğrultuda iller düzeyinde SEGE araştırması yapılmıştır. Tablo 1’de Türkiye’de iller düzeyinde yapılan çalışmalar sunulmuştur. Tabloya göre, çalışmalar incelendiğinde 1996 yılında başlayarak günümüze kadar farklı boyutlarla ele alındığı, hesaplandığı ve illerin sıralandığı görülmektedir.

Tablo 1: SEGE İller Düzeyinde Yapılan Çalışmalar

SEGE İller Düzeyinde Yapılan Çalışmalar	
(DPT, BGYUGM) Dinçer, B., Özasan, M., & Satılmış, E. (1996)	İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması
(DPT, BGYUGM) Dinçer, B., Özasan, M., & Kavasoglu, T. (2003)	İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması
Özdemir, Ali İ., ve Altıparmak, A. (2005)	Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi
Hülya, Ş. E. N., Çemrek, F., & Özyayın, Ö. (2006)	Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi
Kılıç, İ., Saraçlı, S. & Kolkusaoğlu, S. (2011)	Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler İle İncelenmesi
Albayrak, A. S. (2012)	Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi
Yıldız, A. G. E. B., Sivri, U., & Berber, M. (2012)	Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)
Kalkınma Bakanlığı, (BGYUGM), (2013)	İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması
Sakarya, A., & İbişoğlu, Ç. (2015)	Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli İle Analizi
Çetin, I., & Sevüktekin, M. (2016)	Türkiye’de Gelişmişlik Düzeyi Farklılıklarının Analizi

4.2. İlçeler Seviyesinde SEGE Çalışmaları

Yerel kalkınma hamlesinin öneminin anlaşılması ile birlikte mikro birimler seviyesinde SEGE çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Yine küçük birimler halinde ölçümlerin yapılmasında Kalkınma Ajanslarının araştırma iştahı yanında bölgesel anlamda kalkınma projelerinin güncellenmesi, eylem planlarının hazırlanması da bu konu da ön plana çıkmaktadır. Yerel kalkınma ve farkındalığın sağlanmasında yeni kurulan bölge üniversitelerinin ihtisaslaşma alanlarının bölgesel gelişme konusunda gelişimi ile ulusal ve uluslararası boyutlarda proje çağrıları mikro yerleşim yerlerine ait veri seti ihtiyacını gündeme getirmiş bu haliyle SEGE çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Tablo 2’de ilçeler seviyesinde yapılan SEGE çalışmalarının bazıları görülmektedir. İlçeler düzeyinde hesaplamaların yapılmasına 2000’li yıllardan sonra başlanmış ve günümüze kadar devam etmiştir.

¹ İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS), Avrupa Birliği’nin ekonomik bölgesinin bölgesel istatistiklerin üretilmesi ve siyasi müdahalelerin hedeflenmesi için toprak birimlerine ayrılmasını sağlamak amacıyla 30 yıl önce Eurostat tarafından bölgesel düzeyde hazırlanmıştır. NUTS sınıflandırması, 1988’den beri AB mevzuatında kullanılmış ancak 2003 yılında Avrupa Parlamentosu ve Konsey’in resmi bir Yönetmeliği olarak kodlanmıştır. NUTS sınıflandırması, normalde yalnızca, önceki versiyondan bu yana en az üç yıl geçtikten sonra değiştirilebilmektedir. İlk iki değişiklik 2006 ve 2010’da yapılmıştır. Üçüncü değişiklik 2013 yılında ve Portekiz’de idari yapının önemli ölçüde yeniden düzenlenmesinin ardından 2014 yılında dördüncü, olağanüstü bir değişiklik daha yapılmıştır (EUROSTAT, 2011:4).

Tablo 2: SEGE İlçeler Düzeyinde Yapılan Çalışmalar

SEGE İlçeler Düzeyinde Yapılan Çalışmalar	
(DPT, BGYUGM) Dinçer, B., Özasan, M., & Kavasoglu, T. (2004)	İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması
Mevlana Kalkınma Ajansı (2011)	TR52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi
Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012)	TR-52 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
Ahler Kalkınma Ajansı (2013)	TR71 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Analizi
Mevlana Kalkınma Ajansı (2014)	İlçelerin Sosyo Gelişmişlik Endeks, 2012
Erilli, N. Alp. (2014).	TR72 Bölgesi İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Verilere Göre Bulanık Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması

5. Karaman İlçeleri ve Ermenek İle İlgili Sosyo-Ekonomik Durum Tespiti

Aşağıdaki tablo 3, Karaman ili ve ilçelerinin çeşitli sosyo-ekonomik ve demografik bilgilerini vermektedir. Nüfus yönünden Karaman ilinin en büyük ilçesi 42643 kişi ile Ermenek birinci sırada yer alırken, 21308 kişi ile Sarıveliler ikinci, 8155 kişi ile Başyayla ise Ayrancının ardından dördüncü sırada yer almaktadır. Şehirleşme oranı yönünden %67,61 ile Başyayla birinci sırada iken, %36,37 ile Ermenek, Kazımkarabekir'den sonra üçüncü ve Sarıveliler ise %31,53 ile dördüncü sırada bulunmaktadır. Nüfus artış hızında Sarıveliler %23,54 ilk sırada, %8,34 ile Ermenek ikinci ve %1,15 ile Başyayla üçüncü sırada yer almaktadır. Nüfusa bağımlılık oranında Başyayla %73,04 ilk sırada, %68,38 ile Sarıveliler ikinci ve %57,31 ile Ermenek Ayrancı ve Kazımkarabekir'in ardından son sırada bulunmaktadır. Ortalama hanehalkı büyüklüğünde, 5,78 ile Sarıveliler birinci, 5,42 ile Başyayla ikinci ve 4,65 ile Ermenek üçüncü sırada yer almaktadır. Tarım sektöründe çalışanlar oranında, Sarıveliler ve Başyayla, sanayi sektöründe çalışan oranında Ermenek, hizmetler sektörü çalışan oranında Ermenek, işsizlik oranında Başyayla, okuryazar oranında Başyayla, bebek ölüm oranında Sarıveliler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 3: Karaman İlçeleri Çeşitli Sosyo-Ekonomik Göstergeler

İL : KARAMAN

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELER

	Merkez	Ayrancı	Başyayla	Ermenek	Kazımkarabekir	Sarıveliler
Nüfus	152 450 (60)	13 212 (719)	8 155 (819)	42 643 (335)	5 442 (855)	21 308 (582)
Şehirleşme Oranı (%)	69,13 (94)	23,86 (747)	67,61 (110)	36,37 (526)	66,78 (119)	31,53 (622)
Nüfus Artış Hızı (%)	16,38 (238)	-9,99 (669)	1,15 (488)	8,34 (366)	-25,75 (819)	23,54 (139)
Nüfus Yoğunluğu	42 (494)	7 (866)	22 (740)	28 (640)	6 (870)	57 (361)
Nüfus Bağımlılık Oranı (%)	59,25 (376)	59,97 (363)	73,04 (163)	57,31 (444)	58,75 (392)	68,38 (206)
Ortalama Hanehalkı Büyüklüğü	4,07 (664)	4,29 (608)	5,42 (331)	4,65 (517)	4,20 (632)	5,78 (257)
Tarım Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	53,66 (716)	85,12 (126)	80,72 (256)	75,87 (414)	66,76 (583)	86,63 (77)
Sanayi Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	15,77 (70)	3,41 (478)	3,42 (476)	6,90 (258)	10,41 (154)	1,94 (669)
Hizmetler Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	30,57 (199)	11,47 (798)	15,86 (613)	17,23 (551)	22,83 (348)	11,43 (801)
İşsizlik Oranı (%)	7,32 (266)	2,73 (751)	11,40 (96)	4,54 (498)	7,41 (255)	6,68 (303)
Okur Yazar Oranı (%)	90,76 (131)	88,33 (245)	90,30 (149)	88,22 (249)	87,39 (308)	86,58 (366)
Bebek Ölüm Oranı (%)	50,17 (193)	45,80 (279)	23,17 (803)	37,59 (475)	22,56 (810)	49,32 (205)
Fert Başına Genel Bütçe Geliri (Bin TL)	91 664 (174)	24 667 (557)	5 439 (839)	31 356 (489)	64 375 (265)	6 917 (815)
Vergi Gelirlerinin Ülke İçindeki Payı (%)	0,06644 (94)	0,00166 (666)	0,00027 (867)	0,00645 (403)	0,00219 (628)	0,00098 (764)
Tarım Üretiminin Ülke İçindeki Payı (%)	1,24716 (2)	0,06304 (414)	0,02646 (608)	0,14712 (215)	0,04591 (493)	0,03301 (560)

NOT: PARANTEZ İÇİNDEKİ RAKAMLAR İLÇENİN İLGİLİ GÖSTERGEYE GÖRE 872 İLÇE İÇİNDEKİ SIRASINI GÖSTERMEKTEDİR

Kaynak: (Dinçer vd., 2004:216).

TÜİK'in Seçilmiş Göstergelerle Karaman (2013) yayınına göre, il ve ilçe merkezleri ile belde ve köy nüfusu bakımından sırasıyla; Ermenek 11070 (%36,82), 18994 (%63,18),

Sariveliler 5866 (%45,56), 7010 (%54,44), Başyayla 2081 (%50,73), 2021 (%49,27) şeklindedir (TÜİK, 2013:97).

6. SEGE İlçe Çalışmaları Kapsamında Ermenek, Sariveliler ve Başyayla İlçelerinin Değerlendirmesi
Çalışmanın bu kısmında, SEGE kapsamında yapılan çalışmalarda Ermenek, Sariveliler ve Başyayla ilçelerinin endeks değerleri incelenecektir.

Tablo 4: Karaman İlçeleri Çeşitli Çalışmalara ait SEGE Göstergeleri					
SEGE İlçe Düzeyi Sıralama Kapsamında; Ermenek, Başyayla ve Sariveliler					
Çalışmalar		(DPT, BGYGM) Dinçer, B., Özaslan, M., & Kavasoglu, T. (2004)	Mevlana Kalkınma Ajansı (2011)	Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012)	Mevlana Kalkınma Ajansı (2014)
Ermenek	Gelişmişlik Sırası	417 (Ülke İçi)	20 (İl İçi)	22 (İl İçi)	21 (İl İçi)
	Gelişmişlik Endeksi	-0,17404	-0,3132	-6,17977	-0,33
	Gelişmişlik Grubu	3	4	-	-
Başyayla	Gelişmişlik Sırası	552 (Ülke İçi)	21 (İl İçi)	16 (İl İçi)	26 (İl İçi)
	Gelişmişlik Endeksi	-0,41912	-0,3253	-3,74861	-0,52
	Gelişmişlik Grubu	4	4	-	-
Sariveliler	Gelişmişlik Sırası	700 (Ülke İçi)	17 (İl İçi)	25	22
	Gelişmişlik Endeksi	-0,68293	-0,213	-7,31257	-0,34
	Gelişmişlik Grubu	5	3	-	-

Ermenek; İstanbul, İzmir ve Ankara Büyükşehir ilçeleri hariç tutulduğunda ülke genelinde toplam 872 ilçe sıralamasında 417. sırada yer almaktadır. Endeks sıralaması göz önüne alındığında; demografik, ekonomik, eğitim, istihdam ve sosyal alanlarda daha az gelişmenin sağlandığı görülmektedir. Ermenek'in gelişmişlik endeksi -0,17404 ve gelişme grubu 3'tür. 3. derecede gelişme grubunda öne çıkan durumlar arasında; demografik göstergelerin çoğu ülke ortalamasının altında, nüfusun önemli bir büyüklüğü tarım sektöründe, sanayi ve hizmetler sektörlerinin yeterince gelişme gösterememesi, eğitim istatistikleri ise ülke ortalamasının altında yer alması sayılabilir (Dinçer vd., 2004:61-62).

Başyayla; İstanbul, İzmir ve Ankara Büyükşehir ilçeleri hariç tutulduğunda ülke genelinde toplam 872 ilçe sıralamasında 552. sırada yer almaktadır. Başyayla'nın gelişmişlik endeksi -0,41912 ve gelişme grubu 4'tür. İlgili grup için, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan değişkenlerin tamamında ülke genel ortalamalarından daha düşük değerlere sahiptir. 4. derecede gelişme grubunda öne çıkan durumlar arasında; nüfusun önemli bir bölümünün köylerde yaşaması, istihdamda ağırlıklı olarak tarım sektörünün payının görülmesi, okur-yazar nüfus oranı, kadın okur-yazarlık oranı ve eğitim istatistiklerinin ülke ortalamasının altında seyretmesi gibi durumlar sıralanabilir (Dinçer vd., 2004:62-63).

Sariveliler; İstanbul, İzmir ve Ankara Büyükşehir ilçeleri hariç tutulduğunda ülke genelinde toplam 872 ilçe sıralamasında 700. sırada yer almaktadır. Sariveliler'in gelişmişlik endeksi -0,68293 ve gelişme grubu 5'dir. Bu grupta yer alan ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi, nüfus, eğitim, demografik göstergeler ve sektörler bakımından ülke ortalamasının altında yer almaktadır (Dinçer vd., 2004:64-65).

Birbirine benzeyen ancak ağırlıkları birbirinden farklı olan, Mevlana Kalkınma Ajansı (2014) çalışmasında 17 değişken, Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012) ile Mevlana Kalkınma Ajansı (2011) çalışmalarında ise 30 veri seti üzerinde inceleme yapılmıştır.

Konya ve Karaman illerinin ilçeleri arasında sıralama yönünden farklılıklar bulunmaktadır. Konya ilçeleri Karaman ilçelerine göre sıralamada daha üst seviyelerdedir. Konya ve Karaman illerinin ilçe sayıları toplamı 37 dir. SEGE sıralaması bu 37 ilçe arasında yapılmıştır. Tablonun son üç sütununda TR52 Bölgesi Konya-Karaman ilçeleri sıralaması yer almaktadır. Tablonun bu kısmında TR52 ilçeler sıralaması ile endeks değerleri hesaplanmasına karşın son iki sütun çalışmalarda gelişmişlik grubu bulunmamaktadır. Bu çalışmalar Mevlana Kalkınma Ajansı (2014) ve Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012)'ye aittir. Ülke bazında tüm ilçeler kendi aralarında sıralamaya tabi tutulurken TR52 illeri bazında temel bileşen değerleri ilçeler için sıralamada kullanılmıştır. Bu haliyle farklı sıralama rakamları ortaya çıkmıştır.

Tablonun son üç sütunu, sıralama olarak farklılık sergilemektedir. Mevlana Kalkınma Ajansı (2011) çalışmasında; Karaman ili için yapılan sıralamada Sarıveliler birinci, Ermenek ikinci Başyayla üçüncü sırada iken, Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012) çalışmasında; Başyayla birinci, Ermenek ikinci Sarıveliler üçüncü sırada ve son olarak Mevlana Kalkınma Ajansı (2014) çalışmasında ise Ermenek birinci, Sarıveliler ikinci Başyayla üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Bu farklılıklar kullanılan veriler ve veri setlerinden kaynaklanmış olabileceği gibi ilçelerin son yıllarda sergiledikleri kalkınma hamlelerinin başarılarından da ileri gelmektedir. Gelişme yolundaki ilçelerin gelişmişlik farklılıkları, ulusal ve uluslararası pek çok ekonomik ve sosyal yönü ağır basan kalkınma içerikli projeler yardımıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve elde edilen başarılar sıralamayı olumlu yönlere etkilemiştir.

Tablo 5: Karaman İli SEGE Bilgileri

il	ilçe	872 İlçe İçinde Gelişmişlik Sırası	Gelişmişlik Grubu	Gelişmişlik Endeksi
KARAMAN	Merkez	93	2	1,13624
KARAMAN	Kazımkarabekir	277	3	0,12351
KARAMAN	Ermenek	417	3	-0,17404
KARAMAN	Başyayla	552	4	-0,41912
KARAMAN	Ayrancı	606	4	-0,51339
KARAMAN	Sarıveliler	700	5	-0,68293

Kaynak: (Dinçer vd., 2004:127).

Yukarıdaki tabloda, Karaman ilinin tüm ilçelerinin 2004 SEGE araştırmasına göre bilgileri verilmektedir. Karaman ili merkezinin de yer aldığı tabloda, Kazımkarabekir 277. sıra ile gelişmişlik seviyesi en yüksek ilçe olurken, Ermenek 417. sıra ile ikinci, Başyayla 552. sıra ile üçüncü, Ayrancı 606. sıra ile dördüncü ve Sarıveliler 700. sıra ile sonuncu sırada yer almaktadır.

7. Sonuç

Kullanılan değişkenlerin belirli dönemleri değil tek dönemi ele alan bir yapıda olması endeks çalışmalarının yatay kesit analizi olduğunu göstermektedir. Bu haliyle diğer dönemler için yapılacak çalışmalar için süreklilik sağlandığı ölçüde karşılaştırma yapmaya imkân sağladığı için önemlilik arz etmektedir. Yapılan çalışmalar kendi arasında ve birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır; Yerel kalkınmanın öneminin gün geçtikçe arttığı göz önüne alındığında, proje bazlı kalkınma

- Çalışmalar değerlendirildiğinde en başta, Karaman ilçelerinin sıralamaları sürekli değişmekte olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri arasında hesaplamaya katılan değişkenlerin sayı, çeşit ve yıl farklılıkları sayılabilir.

- Gelişme grubu sırası tüm çalışmalarda yer almamakta ve karşılaştırmaya imkân sağlamamaktadır.
- Alt endeksler bağlamında değerlendirmede; şehirleşme, nüfus varlığı ve dağılımı, sektörlerin gelişme seviyeleri gibi kalkınma göstergelerinde oluşan değişimler daha açıklayıcı olabilmektedir.
- Yer şekilleri, iklim, bitki örtüsü ve yaşam koşulları gibi coğrafi etmenlerin ağırlıkta olduğu belirleyici etkenler iller arası karşılaştırmalarda, ilçeleri endeks sıralamasında daha alt sıralarda yer almasını sağlamaktadır. Bu durum Karaman ili Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçeleri için de geçerlidir.
- Tarım sektörü ağırlıklı yapı sergileyen söz konusu ilçeler, sosyo-ekonomik değişkenler için sıralamayı olumsuz etkileyen diğer bir neden olarak görülebilir.

Yerel kalkınmanın öneminin gün geçtikçe arttığı göz önüne alındığında, proje bazlı kalkınma anlayışı, coğrafi etkenlerin ağırlıkta yaşandığı ilçeler için gelişmenin anahtarı haline gelebilecektir. Kalkınma projeleri hazırlanırken ise endeks ve veriler yoluyla toplanan istatistikî bilgilerin önemi daha da artmakta ve bu bilgilerin kullanımı için hesaplamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Veri kaynaklarının gelişimi açısından yerel ölçekli endekslerin geliştirilmesi yerel kalkınmanın anahtarı rolünü üstlenecektir.

KAYNAKÇA

- Ahiler Kalkınma Ajansı (2013). TR71 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Analizi, Planlama, Programlama ve Koordinasyon Birimi, (http://ahika.gov.tr/assets/ilgili_dosyalar/Tr71-Bolgesi-Ilceleri-Sosyo-Ekonomik-Gelismislik-Analizi.pdf) Erişim Tarihi: 26.05.2018
- Albayrak, A. S. (2012). Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1 (1), 153-177.
- Bhatia, V. K., & Rai, S. C. (2004). Evaluation Of Socio-Economic Development In Small Areas, *Indian Society of Agricultural Statistics*, IASRI Campus, Library Avenue, Pusa, New Delhi, 110, 012.
- Buluş, A., Erdoğan, S., & Özel, B. (2012). TR-52 Bölgesi İlçeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi, TR52-12-TD01/045, Konya.
- Çetin, I., & Sevüktekin, M. (2016). Türkiye’de Gelişmişlik Düzeyi Farklılıklarının Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2).
- Das, Abhiman. (1999). Socio-Economic Development In India: A Regional Analysis.
- Diñçer, B., Özaslan, M., & Satılmış, E. (1996). İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı, BGYUGM.
- Diñçer, B., Özaslan, M., & Kavasoglu, T. (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara: DPT-BGYUGM.
- Diñçer, B., Özaslan, M., & Kavasoglu, T. (2004). İlçelerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara: DPT-BGYUGM.
- Erilli, N. Alp. (2014). TR72 Bölgesi İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Verilere Göre Bulanık Kümeleme Analizi İle Sınıflandırılması, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2.
- EUROSTAT. (2011). *Regions in The European Union, Nomenclature of Territorial Units for Statistics NUTS 2013/EU-28 Edition*.
- Hülya, Ş. E. N., Çemrek, F., & Özaydın, Ö. (2006). Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1 (11), 155-171.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)*. Ankara: BGYUGM.
- Kaştan, Y. (2004). Sosyo-Ekonomik Gelişmede “Devlet Yatırımı” ve “Bölge” Kavramlarının Tarihi Gelişimi. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:21 s. 29-40
- Kılıç, İ., Saraçlı, S. & Kolkusaoğlu, S. (2011). Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler İle İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 4 (2).
- Jaffee, D. (1998). *Levels of Socio-Economic Development Theory*, Greenwood Publishing Group.
- Lad, M. (2011). *The English Indices Of Deprivation 2010*, London: Department for Communities and Local Government.
- Mevlana Kalkınma Ajansı (2011). TR52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi, Bölgesel Araştırma Raporları Serisi, Yayın No: 2. Konya.

- Mevlana Kalkınma Ajansı (2014). Karaman-Konya (2014/2023) Bölge Planı, Konya. (<http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/Dsyg4TbDe73201790304PM.pdf>) Erişim Tarihi: 26.05.2018
- Mitrică, B., Mocanu, I., Dumitraşcu, M., & Grigorescu, I. (2017). Socio-economic Disparities In The Development of The Romania's Border Areas, *Social Indicators Research*, 134 (3), 899-916.
- Özdemir, Ali İ., ve Altıparmak, A. (2005). Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24).
- Sakarya, A., & İbişoğlu, Ç. (2015). Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon Modeli İle Analizi, *Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 32, Temmuz - 2015*, s.211-238.
- Tha'ir Mutlaq Mohammed Ayasrah, (2012). The Social Economic Development Index: A New Measurement of Development. *Jurnal Ekonomi Malaysia*, 46 (2). pp. 37-53. ISSN 0127-1962
- TÜİK. (2013). Seçilmiş Göstergelerle Karman (2013), Yayın No: 4230, Ankara.
- Yıldız, A. G. E. B., Sivri, U., & Berber, M. (2012). Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010). (<http://www.metinberber.com/makaleler.asp>) Erişim Tarihi: 26.05.2018

ÇAĞDAŞ LİDERLİK YAKLAŞIMLARI VE SELÇUK ECZA A.Ş. LİDERİ AHMET KELEŞOĞLU ÖRNEĞİ*

Filiz DEMİR**

GİRİŞ

Kıyasıya rekabetin ve değişimin etkisinin yaşandığı günümüzde işletmelerin varlığını sürdürmeleri için geleneksel liderlik anlayışları artık yetersiz kalmış, insanlığın var olmasıyla birlikte ortaya çıkan liderlik kavramında birçok değişim yaşanmıştır.

Bu değişim kimi zaman güçlü ve yetenekli kişiliğiyle, kimi zaman duygusallığı ve empati becerisiyle öne çıkanları, kimi zaman ise babacan ve adaletli karakterleri ile bilinen, değişimi takip ederek izleyenlerini de bu yönde teşvik eden kişilerin bu nitelikleri sayesinde lider kabul edilmeleri yönünde gelişmiştir.

Bu ve buna benzer niteliklerin bir liderde bulunması gerektiği düşüncesi ve lider ile izleyen arasındaki ilişkinin boyutunun incelenmesi çağdaş liderlik yaklaşımlarının gelişiminde ana etken olmuştur. Günümüz örgütleri için hayati önem taşıyan liderler olmasa, öngörü ve ilerlenecek yol seçiminde eksiklikler ve yanlışlıklar oluşur. Özellikle çağdaş liderler işletmeye ve çalışanlarına ayakta kalma, ilerleme ve bağlılık gücü sağlamaktadır.

1. Kavramsal Açıdan Lider ve Liderlik

Türk Dil Kurumu'na göre gücü, ünü ve sosyal statüsü sebebiyle belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimseye lider denir (tdk.gov.tr, 2018).

Liderlik, belirli ortamlarda izleyenleri belirli amaçlarda birleştiren ve harekete geçiren rol davranışı olarak tanımlanabilir (Davis, 1984: 144). Burns (1978: 425) teorisinde liderliği bağımsız veya karşılıklı belirlenmiş amaçlara ulaşmak için ekonomik, politik ya da buna benzer güç ve değerler kullanılarak izleyenleri harekete geçirme süreci olarak tanımlamıştır.

Liderlik konusunda ortaya atılan birçok tanımın incelendiği ve bir sentez oluşturulduğu takdirde bu kavramı, bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme yetenek ve bilgilerinin toplamıdır diyen Eren (2014: 435), belirli amaç ve hedeflere yönelmiş insan gruplarının oluşturulmasının ve harekete geçirilmesinin her insanda kolay kolay bulunmayan ayrı bir beceri ve ikna yeteneği gerektirdiğini de vurgulamaktadır.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Çağdaş Liderlik Yaklaşımları ve Selçuk Ecza A.Ş. Lideri Ahmet Keleşoğlu Örneği" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

** Öğretim Görevlisi Türk Hava Kurumu Üniversitesi filizdemir_yilmaz@hotmail.com

Dönmezer (1982: 288)'e göre liderlik, kişisel otoritenin sosyal grupları etkilemek amacıyla kullanılmasıdır. Buna göre lider, şahsi otoritesini grubun üyeleri vasıtasıyla çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kullanır. Liderler zorda kalmadıkça zorlayıcı yolları kullanmazlar. Keskinlik, doğruluk, cesaret, zekâ, ileriye görüş, kişisel otorite gibi çeşitli karakter özellikleri liderin varlığını sağlar, ancak liderlerin kişisel özellikleri birbirinin aynı değildir.

Liderin kişiliği, huyu-suyu, karakteri, mizacı onun yönetim şekline etki eden özelliklerdir (Akdoğan, 2007: 39). Liderlik nitelikleri için kesin bir liste yapılabilir mi sorularına verilebilecek bir cevap kesinlikle yoktur. Özel'in Denizli, Kayseri ve Elazığ'da yönetici ve işadamları üzerinde yapmış olduğu bir araştırmada en fazla değer verilen üç liderlik nitelikleri sorulmuş. Elde edilen bilgilere göre en çok aranan liderlik özellikleri sırasıyla sevgi dolu, dürüst/güvenilir, cesur, sabırlı, inançlı, istikrarlı, alçakgönüllü, girişimci, çalışkan, birleştirici, akıllı/ferasetli, yenilikçi, bilgili, uyumlu, yaratıcı ve karizmatik olmuştur. En fazla öne çıkarılan niteliğin sevgi olması son derece düşündürücüdür (Özel, 2017: 33).

İnsanlar, lider olarak ortaya çıkan kişinin ilkelerini, fikirlerini ve hedeflerini benimsemeye başladıkları an, onu izlemeye ve onun peşinden gitmeye başlarlar. Böylece liderlerin insanları etkileme süreci başlar ve liderliği de gerçekleşmiş olur (Bedük, 2012: 148).

Liderlik ve yöneticilik sık sık birbiriyle karıştırılan ama birbirinden farklı kavramlardır. Liderlik önderliği, yöneticilik ise resmi otoriteyi temsil eden kavramlardır (Kıngır ve Şahin, 2005: 408). Liderlik için lider durumundaki kişinin resmi yetkilerle donatılması gerekmez. Resmi yetkisi olmadan belirli bir grubu peşinden sürükleyen liderler de vardır. Ayrıca geniş yetkileri olduğu halde bunları kullanamayan yöneticiler de olabilir. Çoğu kez lider ile yönetici kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır, ancak bu yanlıştır. Yönetici ve lider aynı kişi olabilirler, kişilerde liderlik ve yöneticilik özellikleri bir arada bulunabilir. Bu tercih edilen bir durumdur. Fakat bununla birlikte her zaman bir lider yönetici olmayabildiği gibi bir yönetici liderlik özelliklerine de sahip olamayabilir (Tekin, 2015: 209).

Liderlikle ilgili en çok tartışılan konulardan bir tanesi de, liderliğin doğuştan mı yoksa sonradan eğitim öğretimle kazanılan bir durum mu olduğudur. Bu konuda üzerinde anlaşma sağlanan temel nokta, liderlik için doğuştan bazı özelliklere sahip olunması gerektiği ve bu özelliklerin eğitim öğretimle geliştirilmesi gerektiğidir. Daha açık bir ifadeyle, liderlik hem doğuştan hem de çevresel faktörlere bağlı olarak oluşan ve gelişen bir durumdur ve eğitim öğretimle geliştirilmesi önem arz etmektedir. Zaten bir kişinin doğuştan gelen bazı liderlik özellikleri olmazsa, bir grubu etkileyip peşinden sürüklemesi de mümkün değildir (Güney, 2009: 360).

2. Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

Liderlik araştırmaları tarihi boyunca birçok araştırmacının liderlik anlayışları ve uygulamalarına bağlı olarak farklı çalışmalar yaptığı ve liderliğin sadece bir yönüyle ilgilendiğini, buna bağlı olarak da ortaya birbirinden farklı yönleri olan birçok liderlik anlayışının çıktığı ortadadır (Yukl, 1989: 137). Ortaya çıkan farklı liderlik tipleri yaşam

şartları, demografik ve kültürel etkenlere bağlı olarak (Kılıç Özkaynar, 2017: 157) değişmektedir.

Çağdaş liderlik yaklaşımları olarak bilinen liderlik tipleri 1978 yılından itibaren J.M. Burns ve B.M. Bass'ın yaptıkları çalışmalarla yeni boyutlar kazanmaya başlamıştır. Liderlik konusuna yeni yaklaşımlar sunan bu çalışmalar (Bektaş, 2016: 45) her ortama uygun tek bir lider tipinin olmadığını, incelenen ortama göre pek çok lider tipinin ortaya çıkabileceğini iddia etmişlerdir. Bundan dolayı liderlik için idealize bir rol şeması oluşturmak oldukça güçtür. Liderin kişisel özellikleri ve bunları etkin bir şekilde kullanabilmesi (Gürsel ve Negiş, 2012: 53) onun ne tür bir lider kişiliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda yapılan açıklamalardan hareketle, son yıllarda öne çıkan bazı modern liderlik yaklaşımları ele alınacaktır. Bu yaklaşımlar; izleyenleri etkisi altına alan farklı kişiliğiyle karizmatik liderlik, “büyük resmi gören” ve izleyenlerinin de görebilmesi için yol gösteren vizyoner liderlik, örgütlerinde değişimi yöneten dönüşümcü liderlik, geleneklere ve geçmişe daha bağımlı olan işlemler liderlik, astlarını sahiplenen tavırlarıyla babacan liderlik, varlığını astlarının varlığına adayan hizmetkâr liderlik ve işgörenleri yönetsel eylemlere müdahil eden dağıtımcı liderlik tarzıdır.

2.1. Karizmatik Liderlik

Fransızca “charisme” kelimesinden Türkçe’ye geçmiş olan karizma ve karizmatik kelimesi, günümüzde etkileyici veya etkileyicilik anlamına gelmektedir (tdk.gov.tr, 2018). Antik Yunan’da ortaya çıktığı düşünülen karizma kelimesi o dönemlerde armağan, hediye anlamına karşılık gelmektedir. Ayrıca Hristiyan Kilisesi temsilcisi St. Paul-Romans’ın mektubunda “Kutsal Ruh”u (Holly Sprit) tanımlamak için de kullanılmıştır. Zaman içinde hediye, şifa, kâhinlik, akıl, sıra dışı başarı, yönetme, öğretme ve nezaret olarak tanımlanan karizma, kilise tarafından daha çok tanrının bir hediyesi olarak kabul görmüştür (Conger ve Kanungo, 1994: 440).

Karizmatik Liderler grup üyelerini peşinden sürükleyen büyüleyici bir yapıya sahiptir ve bu nedenle de etkinlikleri yüksektir (Çetin ve Beceren, 2007: 122). Bu tanımlanması oldukça zor olağan dışı bir güçtür. Karizmatik liderler, etraflarında kendilerine özgü kişiliği ve davranış kalıplarıyla adeta manyetik bir alan yaratırlar. İnsanlar bu lidere yalnızca saygı ve güven duymakla kalmaz, aynı zamanda süper güçlere sahip bir kahraman ya da kurtarıcı olarak bağlanırlar. Esasında bu liderleri karizmatik yapanlar onun izleyicileri, yandaşları ve çevresindeki insanlardır (ismetbarutcuil.com, 2015).

Karizması yüksek, herkesi kucaklayan kuvvetli bir vizyona sahip lider, içinde bulunduğu ve yönettiği topluluğu böylece daha kolay etkiler, değişim için isteklendirir, heyecanlandırır, cesaretlendirir ve harekete geçirir. Çünkü karizma, insanları etkileyerek ilgilerini çekme yeteneğidir (Ürkmez, 2008: 66). Bu yeteneği sahip oldukları öz güven, cesaret, konuşma ve ikna yeteneği, vizyon ve değerleriyle elde eden (Oktay ve Gül, 2003: 405) karizmatik liderlerin karizması vizyonu ile birleşmiş o liderin liderlik etme gücü çok artar. Çünkü karizma ile vizyon birbirini besleyen ve güçlendiren kavramlardır (Ürkmez, 2008: 66).

2.2. Vizyoner Liderlik

İşletme açısından vizyon, işletmelerin gelecekte olmasını arzuladıkları durumun ifadesidir ve başarı için “büyük resmin anlaşılması, görülmesi” olarak (Akgemci, 2013: 24-25) tarif edilebilir. Bu tanımın gereği olarak vizyon yönetimi sürecinde güçlülük, amaçlılık, belirlilik, somutluk, çok yönlülük ve duygusallık gibi farklı kriterlerin ve koşulların sağlanabilmesi gerekir. Bu sürecin etkin bir şekilde yönetilerek belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılması (Özer, 2008: 617) vizyoner liderin görevidir.

Vizyoner liderlik açısından öncelikle yolu görmek büyük önem taşımaktadır. Vizyoner lider, hedefe ulaşmak için değişik yollardan en uygun olan yolu görebilmelidir. Geleceği düşlemeyen projersiz ve plansız bir yönetici için yolu görmek bir yana “bir arpa boyu ilerisini görmek” bile mümkün değildir. Vizyoner liderin başarısı sadece yolu görmekle sınırlı kalmaz, yolu gören, ancak yolda yürümeyen birçok lider vardır. Vizyoner lider, yolu görmenin yanında gördüğü yolda yürümesini başaran liderdir. Bunların yanında vizyoner liderin izleyicileri açısından en önemli rolü olan yol olmak ise, yol açmak demektir. Vizyoner liderin açtığı bu yoldan, izleyenler güven içinde yürüebilirler ve yolun sonundaki hedefe ulaşabilirler (Doğan, 2016: 101-102).

2.3. Dönüşümcü (Transformasyonel) Liderlik

Liderliğin, her geçen gün daha çok ilgi gören kavramlardan biri haline gelmesinin en önemli nedenlerinden biri, kurumların başarısının çevresel değişimlerin etkili yönetimiyle mümkün olduğunun düşünülmesidir (Şimşek ve ark., 2016: 193). Değişim, herhangi bir şeyi bir düzeyden başka bir düzeye getirmeyi ifade etmektedir. Bu, kişilerin, nesnelere yerlerini değiştirmekten tutun, kişisel bilgi, yetenek vs.nin mevcut durumundan farklı bir konuma getirilmesini ifade eder. Örgütlerdeki değişim de örgüt faaliyetlerinin mevcut durumdan farklı bir duruma gelmesi anlamını taşımaktadır (Aldag ve Stearns, 1987: 387).

Lider, bir değişim yöneticisidir. Lider, şirkete en uygun yönetimin nasıl olduğuna karar vererek, değişim yaratan ve sonucu değiştiren kişidir. Çünkü değişimin nasıl olacağına ve nasıl gerçekleşeceğine karar vermek ve yönetmek değişimin kendisi kadar önemlidir (Ürkmez, 2008: 60). Bu doğrultuda dönüşümcü liderler, izleyenlerinin ihtiyaçlarını, inançlarını ve değer yargılarını da değiştirirler (Karaman, 2005: 71) ancak, günümüzde başarılı olmak için sadece değişimin yeterli olamayacağını, bu değişimin yeterince hızlı olması gerektiğini (Hochmann, 2005: 5), aksi halde başarıya götüren fırsatların elden kaçırılabilceği de unutulmamalıdır.

2.4. İşlemci (Transaksiyonel) Liderlik

Etkileşimci, işlevsel veya transaksiyonel lider olarak da bilinen işlemci lider kavramıyla lider ve izleyicileri arasındaki karşılıklı değişimlerin ve etkileşimlerin yani pazarlığın önemine vurgu yapılmaktadır. İstenilen işi yaptıkları sürece ödülleri veren lider, astlarını bu şekilde etkileyebilmektedir (Yusuf, 1998: 170). Yani, işlemci liderler otoritelerini astlarını ödüllendirerek kullanırlar. Ayrıca, astlarının geçmişten gelen çalışma faaliyetle-

rini daha etkin hale getirerek iş yaptırma tarzı uygularlar. Şarta bağlı ödüllendirmeye, aktif ve pasif yönetime ve tam serbestliğe önem verirler (Özer, 2008: 615).

İşlemci liderler çalışanlarının sarf ettiği gayret ve ulaştığı performansa paralel olarak bu grup üyelerine o doğrultuda daha fazla destek ve kaynak sağlarlar. Bunun yanında iş ve iş yapma standartlarını belirlerler ve astlarının çalışma süreçlerini izleyerek, gerektiğinde müdahale ederler. Buna işlemci liderlikte aktif yönetim denir. Bazı işlemci liderler ise daha pasiftir ve ancak işle ilgili bir sorun çıktığı vakit olaya müdahil olurlar (Koçel, 2013: 591). İşlemci liderlikte tam serbestlik boyutu ise liderin sorumluluk almaktan kaçınması anlamına gelir; lider çalışanları ve sistemi kendi haline bırakır; kendisine ihtiyaç duyulan durumlarda sistemde ve yönetimde bulunmaz; isteksiz, hareketsiz, etkisiz ve kararsızdır (MacKenzie ve ark., 2001:116).

İşlemci liderler, geçmişteki olumlu ve yararlı gelenekleri devam ettirme ve bunları gelecek nesillere aktarma konusunda oldukça başarılı olan liderlerdir (Şimşek ve ark., 2016: 201). Dönüşümcü liderlerin aksine çalışanların geçmişten süregelen faaliyetlerini daha etkin ve verimli kılmak suretiyle iş yapma ve yaptırma yolunu seçmektedirler. Çalışanların yaratıcı ve yenilikçi yönleriyle çok az ilgilenirler. Örneğin, aynı üretim ve satış konularının satışını, pazar payını ve kârını arttırma veya maliyetlerini düşürme çabaları geçmiş faaliyetlerin devamı olduğu için transaksyonel liderliğin gereklerindedir (Eren, 2014: 465-466).

Dönüşümcü liderlik ve işlemci liderlik birbirinin zıttı gibi görünen iki liderlik yaklaşımı olsa da, her iki tip liderlik özelliğinin doğuştan bir bünyede bulunabileceği yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Fakat iki liderlik türünden birisinin diğerine göre daha ağır bastığı aşikârdır.

2.5. Babacan (Paternalist) Liderlik

Güçlü disiplin ve otoriteyi babacan yardımseverlik ve ahlaki bütünlükle birleştiren babacan liderliğin (Farh ve Cheng, 2000: 84) özü, liderlerin izleyenlerinden itaat bekleme ve onlarla yakından ilgilenme konularında bir denge kurmaya çalışmaları gereğidir. Bu nedenle babacan liderler liderliği özen ve yardımseverlikle dengeleyen bir otokratik yönetici olarak görülebilirler (www.businessmate.org).

Batılı olmayan kültürlerde iş bağlamında yaygın bir liderlik tarzı olan paternalist liderlik üç boyutla karakterize edilir: otoriterlik, yardımseverlik ve ahlak (Lu ve Hsu, 2015: 115). Otoriterlik boyutu, liderin astları ilgilendiren tüm kararları aldığı ve eylemlerini kontrol ettiğini ifade eder. Yardımseverlik boyutu, astları önemseyen ve onlar için kaygılanan liderin yumuşak yanını gösterir. Ahlak boyutu ise, liderin yüksek ahlaki değerler barındırmasını, iyi vatandaşlık davranışları sergilemesini, bencil olmamasını ve takipçiler için üstün kişisel erdemler ve öz disiplin çizgisi örneği oluşturmasını gerektirir (Sheer, 2013: 6).

2.6. Hizmetkâr Liderlik

Hizmetkâr liderlik arzusu, hizmet etme isteği olan sorumluluk sahibi kişilerin içtenlik, cömertlik, doğruluk ve cesaret gibi özellikleri sayesinde başkalarından ayrılmasıyla orta-

ya çıkar (Uysal, 2007: 17). Hizmetkâr liderler, astların, izleyicilerin veya paydaşların ihtiyaçlarını önceleyen ve varlığını onların varlığına armağan eden bir liderlik tipidir. Bunlar, duygusal desteğine güvenilen, ikna kabiliyeti olan, misyon ve vizyonunu aktarabilen, dinleme yetisi bulunan, öğrenme ve gelişimin önündeki engelleri kaldıran, rahatça empati kurabilen ve önsesizi yüksek liderlerdir (Şimşek ve Çelik, 2017: 71).

Mahatma Gandhi, hizmetkâr liderliği “hizmet etmeye çabaladığımız insanların ihtiyaçlarını anlamak için attığımız her adım (büyüklüğünün önemi yok) onlarla ilişkilerimizi geliştirecek ve bizi yüksek liderlik standartlarına taşıyacaktır” şeklinde açıklayarak (Herrmann, 2003: 130) astların öncelikli ihtiyaçlarını karşılamanın önemini vurgulamakta ve bunları karşılamanın liderde yaratacağı erdem duygusunu tanımlamaktadır.

2.7. Dağıtımsal Liderlik

Dağıtımsal liderlik, işgörenlerin yönetsel eylem ve kararlarla birlikte yönetim süreçlerine müdahil olduğu, bunlarda aktif rol aldığı ve işgörenler arasında karşılıklı ilişki ve etkileşimin yaşandığı bir liderlik yaklaşımı olarak ele alınabilir (Cemaloğlu, 2017: 1). Spillane ve diğerleri (2004: 10,11) dağıtımsal liderlikte işlerin dağılımını sıraya koymuşlardır. Bu durumda işler önce lider ve izleyenler arasında dağıtılır, ardından grup üyelerinin yaptıkları işlerle bütünleştirilir. Buna göre liderlik fonksiyonu lider, izleyici ve süreç olmak üzere üç ana etmeden oluşmaktadır ve işlerin grup üyeleri arasında paylaşılmasını ve böylece birden fazla liderin etkileşimine dayalı olarak yapılmasını içermektedir.

Bu açıklamalardan yola çıkarak dağıtımsal liderliğin işbirlikçi, katılmalı, demokratik ve paylaşımcı liderlik anlayışlarına çok benzediğini hatta bu sözcüklerin taşıdığı anlamlardan daha geniş bir anlama sahip bir liderlik uygulaması olarak (Davis, 2009: 27) görülebileceğini söyleyebiliriz.

3. Lider Ahmet Keleşoğlu ve Selçuk Ecza Deposu

1924 yılında Ermenek'te doğan iş adamı Ahmet Keleşoğlu, ilköğretimi de burada tamamlamıştır. Genç yaşta Ermenek'te manifaturacılıkla ticarete başlamış, kısa zamanda işini geliştirerek, bonmarşe usulü büyük mağaza haline gelmiştir. 1957 yılında kayınbiraderleri eczacı Nevzat Karpuzcu ve Nazım Karpuzcu ile Konya'da “Selçuk Ecza Deposu”nu kurmuşlardır (Bardakçı, 2005: 419). Kollektif Şirket olarak Konya'da kurulan Selçuk Ecza, ilk zamanlarda sadece Konya ve ilçelerine ilaç dağıtımını yapan yerel bir depoydu. Dağıtım alanında yaptığı yeniliklerle ilk seneden başlayarak her yıl hizmet verdiği eczacı ve dağıtım noktası listesine yenilerini ekleyerek müşteri profilini genişletmiştir (www.selcukecza.com.tr).

1978 yılında büyüyerek İstanbul'u merkez edinen Selçuk Ecza Deposu Kuruluşu “Aksel Holding” i oluşturan şirketler içinde en büyüğü olmuştur. O dönemde Selçuk Ecza ve Aksel Holding bünyesinde 4000 kişi çalışmakta, 1000 araç her gün eczanelere dağıtım yapmaktaydı. 1980 yılına kadar, Türk ilaç sektöründe sadece ecza depoculuğu alanında faaliyet gösteren Ahmet Keleşoğlu, 1980'de İbrahim Ethem ULAGAY İlaç Sanayi T.A.Ş.'ne ortak olup Yönetim Kurulu Başkanlığı üstlenerek, bu tarihten itibaren, sanayici sıfatı ile

de çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir (egtsemp.konya.edu.tr). Başarılarını sürdüren iş adamı lider 1987 yılında Selçuk Ecza Deposu'nun içinde bulunduğu "Selçuk Ecza Holding A.Ş."nin ikinci dağıtım kanalı olan As Ecza Deposu'nu kurmuştur (ankvakfi.org.tr). Böylece 33 şubesi ve 4000'den fazla çalışanı ile Türkiye'nin her köşesinde hizmet veren "Ulusal Bir Ecza Deposu" yapılanması başarı ile sağlanmıştır. Ahmet Keleşoğlu 1995 yılında Turizm ve İnşaat sektörüne girerek, Kemer Tekirova'da 600 yataklı "Clup Hotel Phaselis Rose"u faaliyete geçirmiştir. İnşaat sektöründe ise muhtelif yerlerde iş merkezleri ve site biçiminde lüks konut yapıları ile "Selçuklu Konakları"ni inşaa ettirmiştir (egtsemp.konya.edu.tr).2006 yılında hisselerinin yüzde 20'lik bölümünü halka açarak başında bulunduğu ecza deposunu ebedileştirmek amacı ile İMKB'ye kote etmeyi sağlayan Fahri Doktor Ahmet Keleşoğlu (Şimşek, 2013: 1), üretim, hizmet ve ticaret alanlarındaki çalışmalarını ve sosyal sorumluluk faaliyetlerini devam ettirecek bir yapı oluşturma hedefi doğrultusunda en büyük arzusu olan "Ahmet ve Nezahat Keleşoğlu Vakfı"nın kuruluşunu da 11 Mart 2009 tarihinde gerçekleştirmiştir (Denge, 2015: 51). Vakıf kurulduğundan bu yana ülke genelinde kültürden eğitime, sanattan sağlığa ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanlarına kadar birçok iyiliğe öncü olmaktadır. Bunlara İstanbul'da birçok ilköğretim, lise ve yükseköğretim kurumu; Konya'da Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ahmet Keleşoğlu Lisesi, Konya Eczacı Odası, Selçuklu Belediyesi Ahmet Keleşoğlu Kültür Merkezi; yine Ermenek'te Nezahat ve Ahmet Keleşoğlu Kültür Merkezi, cami, aşevi, erzak dağıtımı, kurban kesimleri ve her yıl yüzlerce öğrenciyeye sağlanan burs imkânları örnek verilebilir (Altıntaş: 2018: 1).

14 Ocak 2015'te 91 yaşında vefat eden Ahmet Keleşoğlu'nun zirveye çıkarıp kurumsallaştırdığı şirketi ve kurduğu Ahmet ve Nezahat Keleşoğlu Vakfı, Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Başkanı olan Sayın Sonay Gürgen'in yönetiminde Ahmet Bey'in ilkeleri doğrultusunda ve aynı tempoda ve amaçta ilerlemesine devam etmektedir (Şimşek, 2016: 1). Selçuk Ecza Deposu, bugün 103 şubesi ile Türkiye çapında yaklaşık 19.000 eczaneye hizmet ulaştırmaktadır. 6500'e yakın çalışanı ve 2200'den fazla aracıyla ülke dâhilinde ulaşamadığı il ya da ilçe yoktur (www.selcukecza.com.tr).

4. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada çağdaş liderlik yaklaşımlarından karizmatik, vizyoner, dönüşümcü (transformasyonel), işlemci (transaksiyonel), hizmetkâr, babacan (paternalist) ve dağıtımçı (paylaşımçı) liderliğin kuramsal düzeyde tanıtılması ve merhum iş adamı Ahmet Keleşoğlu'nun astlarını yönetirken bu yaklaşımlardan hangilerini ne şekilde ve derecede benimseyip sergilediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca söz konusu liderlik uygulamaları sayesinde takımını büyük bir başarıya taşıyan yönetici liderin uygulama ve davranışlarının girişimci ve iş adamlarına örnek teşkil etmesi de çalışmanın amaçları arasındadır.

Yöntem olarak vaka analizinden (case study) faydalanılmıştır. Konunun kapsamlı olarak araştırılabilmesi için veri toplamada merhum iş adamının en yakınlarından olan Selçuk Ecza A.Ş. Genel Müdürü Sonay Gürgen'le mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları söz konusu liderlik yaklaşımlarının merhum Ahmet Keleşoğlu tarafından ne

derece benimsendiğini ölçmek amacıyla yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır. Buna ek olarak internet kaynakları, dergi, doküman, biyografi ve belge tarama işlemleri gerçekleştirilmiştir.

5. Bulgular

5. 1. Ahmet Keleşoğlu'nun Yönetim Anlayışı

Selçuk Ecza Genel Müdürü Sayın Sonay Gürgen'le gerçekleştirilen mülakat, Selçuk Ecza yayını olan "Denge" dergisi ve Koraltürk'ün (2008) Selçuk Ecza Deposu'nun 50. Yılı anısına hazırlanmış olduğu çalışmanın incelenmesi sonucunda Ahmet Keleşoğlu'nun yönetim anlayışı ve liderlik özellikleri hakkında elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir.

5.1.1. Ahmet Keleşoğlu ve Karizmatik Liderlik

Temel prensibi herkese eşit ve dostça yaklaşmak olan iş adamı liderin kişiliği son derece olumlu, hoşgörülü ve sabırlıydı. Sakin davranışı sayesinde birçok kriz atlatan Ahmet Keleşoğlu'nun eğitici ve öğretici yaklaşımıyla her kesime hitap edebilen bir yapısı da vardı. Ayrıca başarıyı severdi. Son derece başarılı, özgüveni ve hitabet gücü yüksek, mütevazı ve çalışkan bir liderdi. Zekâsı, espri yeteneği, modern ve bakımlı giyim tarzı, işini ve yaşamını kontrollü bir şekilde yürütmesi çevresini örnek bir kişilik olarak etkilemesinde öncü davranışlarıydı. İşini her şeyin üstünde tutan lider, mesleğinin tüm inceliklerini bilen bir duayandı. Satış yapmaktan mutlu olan heyecanlı yapısıyla etrafına ışık saçarak çevresini de heyecanlandıran liderin izleyicileri, onun yerinde duramayan kişiliğinden etkilenip yolunda gitmeye çalışırlardı.

Yukarıda sayılan özellikler karizmatik bir liderde bulunan özellikler arasında yer almaktadır. Ahmet Keleşoğlu'nda bu özelliklerin bir arada bulunması onun karizmatik lider sıfatıyla astlarını etkileme ve amacına doğru harekete geçirme konusunda etkin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Selçuklu İnşaat Yönetim Kurulu üyesi Hulki Yücel'in bir röportajda "Ahmet Bey'in ilk toplantıda üzerimde bıraktığı etki sihir gibiydi, çok etkilenmişim" şeklinde duygularını hayranlıkla ifade etmesi de, yönetici liderin karizmatik çekiciliğine tam anlamıyla karşılık gelmektedir.

5.1.2. Ahmet Keleşoğlu ve Vizyoner Liderlik

Vizyonu gelişmek, büyümek ve ilerlemek olan Ahmet Keleşoğlu çağdaş Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, işinde en son teknolojileri kullanma vizyonuna sahipti. Avrupa'daki eczacılık uygulamalarını inceleyip bunları şirketine yerleştirebilmenin çalışmalarını sürdüren iş adamı paydaşlarıyla olan ilişkilerinde düzgün, ölçülü ve saygın bir şekilde yer almayı da hedef belirlemişti.

Astları arasında yer alan Finansman Müdürü Ali Akcan "İleriyi görebilme yeteneği süperdir" ifadesiyle Ahmet Bey'in vizyonu ve stratejik düşünme yeteneğine vurgu yapmaktadır. Azimli, kararlı ve güçlü yönüyle belirlediği vizyonun peşinden giden iş adamı, geleceğe yönelik güçlü önsesiziyle başarıya giden yolu görmekteydi. Hiçbir zaman plansız ve projersiz yola çıkmayan lider, üstün zekâsı sayesinde gelecekle ilgili hesapları zihninden yapabilme kapasitesine sahipti. İş adamı liderin çalışanları, Ahmet Bey'in paylaştığı vizyonuna inanarak, gittiği yolda güven içinde yürüyebiliyor ve hedefe ulaşabiliyorlardı.

5.1.3. Ahmet Keleşoğlu ve Dönüşümcü Liderlik

Ahmet Bey astlarını yönetirken yeniliklere ve değişikliklere önem verir, yaratıcı ruhuyla fikirler üretir, bunları geliştirmek isterdi. Çalışanlarıyla aralarındaki ilişkiyi son derece dostane tutan Keleşoğlu, sık sık şubeleri dolaşır, fikirleri için ayrıca çalışanlarının da katkısını isterdi ve bunları tartışır. Farklı fikirlerin yeniliğin, yaratıcılığın ve değişimin temeli olduğunu bilen iş adamı, bunların detaylarını öğrenmek ve geliştirmek isterdi.

Senede en az 4 veya 5 kez grup toplantısı ve birkaç kez eğitim çalışmaları düzenletti-rerek, çevresel değişimleri de gündeme alırdı. Çağdaş Avrupa ülkelerindeki değişiklikleri takip edip, kendi işine uyarlayan iş adamı, en son teknolojileri kullanmayı tercih eder, çalışanlarını da teknolojinin takibi ve kullanımı konusunda cesaretlendirirdi. Yeniliklerin ve çevresel değişimlerin iş yerinde uygulanmasını desteklerdi.

Bu özelliği ile dönüşümcü liderliğin gereğini sağlayan Ahmet Keleşoğlu, Türkiye’de ecza depoculuğuyla ilgili birçok ilki başlatmıştır. Bunlardan bir tanesi telefonla eczanelere bağlanıp sipariş alınmasıdır. Bunun haricinde teleks ve faks cihazları ve otomatik teyp-lerle kayıt sisteminin kullanılması da sektörde ilk olarak Selçuk Ecza Deposu’nda gerçekleştirilmiş, gece dahi sipariş alımları kesintisiz devam etmiştir. En çok kullanılan ilaçların bir minibüse doldurularak eczaneyi ziyaret eşliğinde sıcak satış yapılması da Ahmet Keleşoğlu’nun çevredeki değişen ihtiyaçlara yönelik gerçekleştirmiş olduğu ilklerden birisidir.

5.1.4. Ahmet Keleşoğlu ve İşlemci Liderlik

Ahmet Bey takım oyununa inanan, arkadaşlarına güvenen ve onlara takımın bir parçası olduklarını hissettiren modern bir liderdi. Çalışanlarına şirketin sahibi oldukları hissini vererek bu örnek davranışıyla işlemci liderliğin bir boyutu olan astlarına sorumluluk dağıtma işlevini yerine getirmiş oluyordu. Ahmet Bey’in şirketinde yetki devri uygulaması ve gerekli durumlarda müdahale edip o yetkinin şirketin ve kendisinin prensipleri doğrultusunda kullanılmasını istemesi işlemci liderliğin aktif yönetim olarak adlandırılan tipik boyutunu gösterir.

Çalışanlarına güvenmeyi ve bunu göstermeyi de bir motivasyon aracı olarak kullanan iş adamı, güveninin hiçbir zaman sarsılmayacağına inanır, karşılıklı güven etkileşimi oluşturarak işlemci liderliğin önemli unsuru olan her iki tarafın da birbirini etkilemesi üzerine kurulu lider ve izleyici ilişkisini yansıtır. İletişimi son derece kuvvetli olan iş adamının herkesle çok kısa bir sürede dostluğunu iletmesi ve toplantılarda katılımcı-larla tek tek el sıkışması da karşılıklı etkileşime verilebilecek örnekler arasındadır.

Her şeyden haberinin olmasını isteyen iş adamı lider çalışanların görev tanımlarını yaparken kişilerin bir birilerinin alanlarına girmeyecek şekilde düzenlemesini yapardı. Ahmet Bey çalışanların görevlerini belirlemede etkin bir karakterdi. Bu örnek Ahmet Keleşoğlu’nun astlarının görev dağılımlarında en ince ayrıntıya kadar gözlemler yaptığının ve doğru adımlar atmaya gayret ettiğinin işaretidir.

Personelin şirkette mutlu ve verimli olabilmesi için onların başarılarını takdir eden iş adamı astlarını terfi ettirerek ve bazı durumlarda ücret ödülleri ile destekleyerek işlemci liderliğin ödül boyutunu da uygulamış oluyordu. Ceza metodu uygulamasını tercih etme-

yen Keleşoğlu, hatası olan birine nasihat eder, öğütlerde bulunurdu. Çok ağır suç işlenmedikçe ceza verilmez, verilen cezalar ancak işten çıkarılma olurdu.

İşlemci liderlerin bir özelliği de, geçmişteki olumlu ve yararlı gelenekleri devam ettirme ve bunları gelecek nesillere aktarma becerisidir. Ahmet Keleşoğlu'nun şirketinde uzun yıllardır devam eden bir gelenek, bünyesinde yer alan tüm binalarda mutfak olmasıydı. Ahmet Bey hane içinde yemek pişirilmesinin uğuruna inanır, dışarıdan yemek satın almayı doğru bulmaz, şirketinin mutfağında tencerenin kaynamasını, bu üretimin diğer üretimleri de döngü şeklinde harekete geçireceğini düşünürdü.

5.1.5. Ahmet Keleşoğlu ve Babacan Liderlik

Ahmet Keleşoğlu'nun en belirgin özelliği, çalışanlarını ailenin bir bireyi, evlatları gibi görmesiydi. Astlarına bir baba gibi davranan babacan lider, onlara sık sık nasihatler ederdi. Ahmet Bey'in "Biz bir aileyiz ve siz benim evlatlarımsınız" ifadesiyle çalışanlarına patronun çocukları veya şirketin sahibi oldukları hissini vermesi babacan liderliğin gereklerindedir.

Ahmet Bey otoriterdi, ama bu otoritesini asla baskıyla göstermezdi. İnsanlar onun yanına geldikleri vakit otoriteyi hissederlerdi. Bağırmaıyla çağırmaıyla değil de, konulara olan hâkimiyetiyle gerekli otoriteyi sağlayan Ahmet Keleşoğlu her şeyden haberinin olmasını isterdi. Kesinlikle doğru konuşulmasını isteyen iş adamı, yalan söylenmesinden ya da yanlış rapor verilmesinden asla hoşlanmazdı.

Temel prensibi herkese eşit ve dostça yaklaşmak olan yönetici liderin kişiliği son derece olumlu, hoşgörülü ve sabırlıydı. Selçuk Ecza Deposu Finansman Müdürü Ali Akcan'ın "Ahmet Bey hoşgörülü ve sabırlıdır. Şirkette herkes ona Baba der" şeklindeki ifadesi bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Dürüstlüğe ve adalete dayanan felsefesiyle sektöründe istikrarın, güvenin ve iş ahlakının simgesi olan Ahmet Keleşoğlu dinlemeyi sever, herhangi bir şikâyet geldiğinde hem şikâyet edeni, hem de şikâyet edileni dinlerdi. Hiçbir zaman tek taraflı karar vermezdi. Küçük bir çırak bile olsa çalışanlarını tıpkı bir baba edasıyla dinler, görüşlerine değer verir ve hesaba katardı. Artık baba, oğul, kardeş haline gelmiş aile müessesesine benzer yapıdaki şirketinde, emir ve komuta işlemleri saygı çerçevesinde yürütülmekteydi. İş adamı Ahmet Keleşoğlu sözle, uyarıyla değil, davranış ve yaşam biçimiyle sözünü dinletmeyi başarmış örnek bir babacan liderdi.

5.1.6. Ahmet Keleşoğlu ve Hizmetkâr Liderlik

Ahmet Bey astlarının şirkette mutlu ve verimli olabilmeleri için gereğini yapan, onların ihtiyaçlarını ve yaşam seviyesini belli bir düzeye getirmek için ücret miktarını gözetken, gerekli tedbirleri alan bir işverendi. İşini özveriyle icra eden başarılı çalışanlarına sahip çıkar, onların elinden tutup önünü açarak ve onlara çeşitli imkânlar sağlayarak daha üst kademelere geçmeleri için gerekli pozisyonları yaratan Keleşoğlu, çalışanların görevlerini kendisi belirlerdi. Birçok çalışanın çekirdekten yetişerek yöneticilik pozisyonuna yükselmesinde iş adamının astlarının başarıları için hizmet etmesi, onun hizmetkâr liderlik özelliği taşıdığına bir ispatı niteliğindedir.

Bundan 30-40 sene önce “Benim parayla işim bitti, amacım para kazanmak değil, işi büyütüp daha fazla kişiye istihdam sağlayarak çalışanlarımı mutlu etmek” şeklinde misyonunu açıklayan iş adamının bu ifadesi, onun hizmetkâr liderlik vasfını özetlemektedir. Parasını israf etmeyen, gerekli yerlerde gerektiği gibi harcayan Ahmet Keleşoğlu şirketini kurumsallaştırarak ve vakıf kurarak varlığını izleyenlerinin varlığına armağan etti. Bu sayede çalışanlarının iş hayatını ve geleceklerini bir anlamda garanti altına almış olan lider, kendisinden çok astlarının huzurunu gözeten bir kişiliğe sahipti.

5.1.7. Ahmet Keleşoğlu ve Dağıtımsal Liderlik

Ahmet Keleşoğlu astlarına şirketin sahibinin kendisi değil de, değer verdiği çalışanları olduğu hissini verirdi. Hiçbir zaman ben merkezli davranmazdı, uygulamalarında ve kararlarında demokratik, paylaşımcı, ortak karar almaya yönelik bir yapıyla işlerini yönetirdi. Güvendiği kişiye yetki verir, o yetkinin şirketin yararları doğrultusunda rasyonel bir şekilde kullanılmasını ister, ancak gerekli durumlarda müdahale de ederdi. Kararlarında sadece kendini haklı görmeyen, en alt kademedeki çalışan bile olsa astlarını dinleyen, görüşlerine değer veren ve hesaba katan iş adamının bu vasıfları dağıtımsal liderliğe uygun özellikteydi.

Önemli bir karar alınacağına birçok kişinin fikrini alıp öyle karar veren dağıtımsal lider, bazı konuları tamamen profesyonellere bırakmıştı. Özellikle problem çözümlerinde uzman departman yöneticileri tamamen inisiyatif alabilirler, yetkilerini kullanabilirlerdi. Bu yönetim uygulaması da dağıtımsal liderliğin katılımcı ve demokratik yönünü oluştururdu, ancak her ne kadar yetki devri uygulansa da, son sözün Ahmet Bey’de olduğunun tüm çalışanları tarafından bilinmesi, dağıtımsal liderliğe küçük de olsa sınırlama getiren bir unsurdur.

6. Sonuç ve Öneriler

Liderlik tarihinin başlangıcında toplumu yönlendiren liderler özellikleriyle ön plana çıkarken, daha sonraları liderin davranışları dikkate alınmıştır. Liderliği açıklamada bu da yetersiz kalınca bireysel özellikler ve davranışlar birlikte değerlendirilerek, duruma uygun hareket etmek gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylece liderin durumsal davranış göstermesi gerektiğinin uygun olacağı konusunda yaygın kanaate ulaşılmıştır. Modern dönemde ise liderlik araştırmaları, işlemci ve dönüşümcü liderlik üzerine odaklanarak, liderin takipçilerini ve örgütünü istediği yöne dönüştürerek başarılı olacağını kabul etmiştir. Zamanla işlemci ve dönüşümcü liderlik yaklaşımlarına yeni liderlik boyutları eklenerek; karizmatik liderlik, hizmetkâr liderlik (Bektaş, 2016: 52), vizyoner liderlik, babacan liderlik, dağıtımsal liderlik ve daha pek çok çağdaş liderlik türleri ortaya çıkmıştır.

Çağdaş liderlik yaklaşımları ve merhum iş adamı lider Ahmet Keleşoğlu’nu birlikte inceleyen bu çalışmada ortaya çıkan sonuca göre Ahmet Bey’de yukarıda bahsi geçen tüm liderlik türlerinin bulunduğu şeklinde yorum yapılabilirse de, bazılarının diğerlerine göre daha ağır bastığı söylenebilir:

- Eğitici, öğretici, olumlu, hoşgörülü ve sabırlı yaklaşımıyla; sayesinde birçok kriz atlattığı sakin davranışı ve başarılı, özgüveni ve hitabet gücü yüksek, zeki, modern giyimli,

bakımlı, işinde uzman ama mütevazı, çalışkan, esprili ve yaşamını kontrollü bir şekilde yürüten kişiliğiyle Ahmet Keleşoğlu'nun astlarını etkileyen oldukça belirgin bir karizmatik lider yapısı vardı.

- İleriyi görebilme yeteneği güçlü olan iş adamı gelişme, büyüme ve ilerleme hedefiyle işinde en son teknolojileri kullanma vizyonuna sahipti. Geleceğe yönelik güçlü önsezisiyle başarıya giden yolu gören vizyoner lider izleyenlerine de yol olmaktaydı.

- Ahmet Keleşoğlu yenilik ve değişikliklere önem veren, çevresel değişiklikleri takip eden, yaratıcı ruhuyla fikirler üreten ve bunları geliştiren bir liderdi. Çağdaş Avrupa ülkelerindeki değişiklikleri takip ederek kendi işine uyarlayan iş adamı, Türkiye'de ecza depoculuğuyla ilgili birçok ilki başlatmıştır. En son teknolojileri kullanmayı tercih eden ve çalışanlarını da teknolojinin takibi ve kullanımı konusunda cesaretlendiren, yeniliklerin ve çevresel değişimlerin iş yerinde uygulanmasını destekleyen Ahmet Keleşoğlu dönüşümcü liderliğin belirgin bir örneğiydi.

- Ahmet Bey'in şirketinde yetki devri uygulaması ve gerekli durumlarda müdahale etmesi, çalışanlarıyla karşılıklı iletişim ve etkileşime önem vermesi, şirketinde ücret ve terfi ödülleri uygulaması ve geçmişteki olumlu ve yararlı gelenekleri sürdürerek gelecek nesillere aktarması onun işlemci lider özelliğini göstermektedir. Ahmet Bey işlemci liderliğin müdahaleci aktif boyutunu belirgin olarak taşımaktayken, sorumluluk almaktan kaçınan pasif boyutunu kesinlikle benimsememekteydi.

- Ahmet Keleşoğlu'nun en belirgin özelliği, çalışanlarını ailenin bireyi olarak görmesiydi. Astlarına bir baba gibi davranan lider, otoriter ama olumlu, hoşgörülü ve sabırlıydı. Çalışanlarıyla ilişkisinin baba, oğul, kardeş haline gelmiş aile müessesesine benzer yapıdaki şirketinde uyarıyla değil, dürüstlüğe ve adalete dayanan yaşam biçimiyle sözünü dinletmeyi başarmış örnek bir babacan liderdi.

- Astlarının şirkette mutlu ve verimli olabilmeleri için gereğini yapması, başarılı çalışanların elinden tutup önünü açması ve onlara çeşitli imkânlar sağlayarak daha üst kademelere geçmeleri için gerekli şartları yaratması Ahmet Bey'i hizmetkâr lider yapan özellikleridir. Şirketini kurumsallaştırarak ve vakıf kurarak çalışanlarının işini bir nevi garanti altına alan hizmetkâr lider Keleşoğlu, böylelikle kendini izleyenlerine adanmış bulunmaktaydı.

- Uygulamalarında ve kararlarında demokratik, paylaşımcı ve ortak karar almaya yönelik bir yapıyla işlerini yöneten lider Ahmet Keleşoğlu şirketinde güvendiği kişiye yetki verir, önemli bir karar alınacağına birçok kişinin fikrini danışır, bazı konularda ise sorumluluğu tamamen alanında uzman profesyonellere bırakırdı. Tüm bu demokratik yönetim anlayışına rağmen her adımda çalışanlarını izleyen ve gerekli durumlarda müdahale ederek kontrolü elinden bırakmayan iş adamı, dağıtımsal liderliğine küçük de olsa bir sınırlama getirmişti.

Çalışmada ele alınan modern liderlik yaklaşımları ayrıntılarıyla incelendiğinde, nitelik itibarıyla birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş yaklaşımlar olduğunu söylemek mümkündür. Bir yaklaşımı benimseyen liderde bulunan özellik, aynı zamanda diğer liderlik yaklaşımının da özelliği olabilmektedir. Çalışmadan örnek verilecek olursa; şirketinde son sözün Ahmet Bey'de olduğunun tüm çalışanları tarafından bilinmesi hem babacan liderliğin otoriter tarafını, hem de işlemci liderliğin müdahaleci yönünü yansıtmaktadır. Veya Ahmet Keleşoğlu'nun olumlu, hoşgörülü, dürüst ve sabırlı olması hem onu karizma-

tik lider yapan, hem de iş adamının babacan liderliğinin baba sıfatının gerektirdiği özellikleridir. Ayrıca Keleşoğlu'nun işinde en son teknolojileri kullanma vizyonuna sahip olması hem vizyoner liderliğinin, hem de çevresel değişimleri takip eden ve edilmesini teşvik eden dönüşümcü liderliğinin özelliklerindedir. Şirketinde yetki devri uygulaması da hem çalışanları söz sahibi yaparak demokratik yönünü temsil ettiği için dağıtımsal liderliğin, hem de yetki vererek çalışanların kendini daha rahat geliştirmelerine ve yük-selmelerine hizmet ettiği için hizmetkâr liderliğin vasıflarındandır.

Modern liderlik yaklaşımlarından en çok ve belirgin bir şekilde babacan liderlik ve karizmatik liderlik vasıflarını taşıyan merhum Ahmet Keleşoğlu, aynı zamanda vizyoner, dönüşümcü ve hizmetkâr liderliğin özelliklerini de eksiksiz olarak barındırmaktadır. İşlevsel liderliğin tüm boyutlarını sergileyen merhum iş adamı, pasif yönetim boyutunu sergilememekle birlikte, dağıtımsal liderliğin gereklerinin büyük oranını yerine getirirse de, şirketinde personel tarafından verilen karar ve yapılan uygulamalara zaman zaman müdahil olarak dağıtımsal liderliğin niteliklerini tam anlamıyla taşımamaktaydı. Ancak bunlar yok denecek kadar küçük noksanlıklardı ve Ahmet Keleşoğlu'nun kendine has yönetim anlayışını oluşturmaktaydı.

Liderlikte benimsenip kişiye göre farklı oranlarda bir araya getirilen farklı yaklaşımlar liderin kendine özgü kişilik özelliği olarak farklı tarzlarda kendini göstermektedir ki, liderler arasında da lider kişilik farklılıklarının olduğu söylenebilir. Ahmet Keleşoğlu kendi liderlik vasfını ortaya koyarak şirketinde gerekli koşullara uygun bir örgütsel zemin hazırlamıştır. Çalışmada ortaya çıkan sonuç, merhum iş adamının çağdaş liderlik türlerinden bir yapbozun parçaları gibi birbirini tamamlayıcı türdeki parçaları birleştirerek bir bütün oluşturmuş olduğudur.

Kendine has kişiliği ve yönetim anlayışıyla çağdaş liderlik yaklaşımlarından bir sentez yaparak şirketini ve takımını yadsınamaz büyüklükte bir başarıya taşıyan modern lider Ahmet Keleşoğlu'nun yönetim tarzının girişimci, iş adamları ve yöneticilere örnek teşkil etmesi düşünülmektedir. Yeni bir iş kuranların, işinde başarı göstermek isteyenlerin ve büyüme planları yapan işletme sahiplerinin Ahmet Keleşoğlu'nun iş hayatını araştırmaları ve rol model olarak dikkate almaları tavsiye edilmektedir.

TEŞEKKÜR

Bildirinin oluşması sürecinde her türlü bilgiyi benimle paylaşan ve desteğini esirgemeyen Selçuk Ecza Deposu Genel Müdürü Sayın Sonay Gürgen'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Yalçın, *Lider – Siyasi Liderlik ve Erdoğan*, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Akgemci, Tahir, *Stratejik Yönetim*, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013.
- Aldag, Roman ve Stearns, Timoty, *Management*, South Western, 1987.
- Altıntaş, Ramazan, “Bir Vakıf İnsan Örneği: Dr. Hacı Ahmet Keleşoğlu”, <http://www.ankvakfi.org.tr/basin.php?sayfa=bir-vakif-insan-ornegi-dr-haci-ahmet-kelesoglu>, 2018, erişim tarihi: 20.06.2018.
- Bardakçı, Halit, *Bütün Yönleriyle Ermenek, Başyayla ve Sarıveliler*, 2. Baskı, ERÇEV, İstanbul, 2005.
- Bedük, Aykut, *Karşılaştırmalı İşletme Yönetim Terimleri Sözlüğü*, Nobel Akademik Yayıncılık, 3. Baskı, Konya, 2012.
- Bektaş, Çetin, “*Liderlik Yaklaşımları ve Modern Liderden Beklentiler*”, Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, Cilt 2, Sayı 7, 43-53.
- Burns, James McGregor, *Leadership*, Harper and Row, New York, 1978.
- Cemaloğlu, Necati, “Okulda Liderliği Paylaşan Lider: Dağıtımçı Lider”, <http://www.kamudanhaber.net>, 2017, erişim Tarihi: 01.06.2018.
- Çelik, Adnan ve Demir, Filiz, “*The Role and Importance of Effective Leadership in Organizations: Sample of the Selçuk Medicine Corporation Leader Ahmet Keleşoğlu*”, Fifth International Conference on Global Business, Economics, Finance and Social Sciences (GB16Chennai Conference), 2016, ISBN: 978-1-943579-74-7.
- Çetin, Nesrin Gökben ve Beceren, Ertan, “*Lider Kişilik: Gandhi*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2007, Yıl: 3, Sayı: 5, 110-132.
- Conger, Jay A., ve Kanungo, Rabindra N. “*Charismatic Leadership in Organizations: Perceived Behavioral Attributes and Their Measurement*”, Journal of Organizational Behavior, 1994, 15 (5), 439-452.
- Davis, Keith, *İşletmelerde İnsan Davranışı*, 2. Baskı, Çeviren: Kemal Tosun, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- Davis, Monique Whittington, “*Distributed Leadership and School Performance*”, Dissertation Submitted to The faculty of The Graduate School of Education and Human Development of The George Washington University, 2009.
- Denge Dergisi, Özel Sayı, Selçuk Ecza Deposu A.Ş., Maestro Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Doğan, Soner, “*Çağdaş Liderlik Yaklaşımları: Vizyoner Liderlik – Dönüşümcü Liderlik – İşlemci Liderlik*”, Eğitim Yönetiminde Liderlik: Teori, Araştırma ve Uygulama içinde, Editör: Prof. Dr. Nezahat Güçlü, Editör Yardımcısı: Dr. Serkan Koşar, Pegem Akademi, Ankara, 2016.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.
- Eren, Erol, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, 14. Baskı, Beta Yayınları, 2014.
- Farh, Jiing-Lih and Bor-Shiuan Cheng, “*A Cultural Analysis of Paternalistic Leadership in Chinese Organizations*” in: Li J.T., Tsui A.S., Weldon E. (eds) *Management and Organizations in the Chinese Context*. Palgrave Macmillan, London, 2000.
- Güney, Salih, *Sosyal Psikoloji*, 1. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- Gürsel, Musa ve Neğiş, Ayşe, “*Liderlik ve Roller*”, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi içinde, Editör: Hüseyin İzgar, 3. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012.
- Hermann, Ned, *İş Yaşamında Bütünsel Beyin*, Hayat Yayınları, Çeviren: Mehmet Öner, İstanbul, 2003.
- Hochmann, Lary, “*Magnetic Appeal*”, Personal Today, 2005.

- <http://www.ankvakfi.org.tr/hakkimizda.php?sayfa=kurucularimiz>, erişim tarihi: 03.06. 2018.
- <http://www.businessmate.org>, erişim tarihi: 11.06. 2018.
- <http://egtsemp.konya.edu.tr/akkimdir.php>, erişim tarihi: 19.06. 2018.
- <https://ismetbarutucugil.com/2015/03/06/karizmatik-liderlik/>, erişim tarihi: 16.06. 2018.
- <http://www.selcukecca.com.tr/kurumsal/kilometre-taslari>, erişim tarihi: 20.06.2018.
- <http://www.selcukecca.com.tr/kurumsal/tarihce>, erişim tarihi: 19.06.2018.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b13df1c25fd8230069167, erişim tarihi: 03.06.2018.
- Lu, Frank Jing-Hong and Hsu, Yawen: “*The Interaction Between Paternalistic Leadership and Achievement Goals in Predicting Athletes’ Sportpersonship*”, *Kinesiology*, 2015, 47 (1), 115-122.
- Karaman, Abdullah, Vizyon Yönetimi, Nasıl ve Niçin? IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Kılıç Özkan, Gülnaz, “*Çağdaş Liderlik Yaklaşımlarında Kamu Çalışanlarının Tercihi*”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 10 (2), 157-180.
- Kingır, Sait ve Şahin, Mustafa, “*Yönetici ve Liderlik*”, *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler içinde*, 1. Baskı, Editör: Mehmet Tikici, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.
- Koçel, Tamer, İşletme Yöneticiliği, 14. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Koraltürk, Murat, Ahmet Keleşoğlu, Başarıya Adanmış Yaşam, 1. Basım, İstanbul, 2008.
- Oktay, Ercan ve Gül, Hasan, “*Çalışanların Duygusal Bağlılıklarının Sağlanmasında Conger Ve Kanungo’nun Karizmatik Lider Özelliklerinin Etkileri Üzerine Karaman ve Aksaray Emniyet Müdürlüklerinde Yapılan Bir Araştırma*”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003, Sayı10 ss.403-428.
- Özel, Mustafa, Stratejik Liderlik, Küre Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2017.
- Özer, M. Akif, 21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler, 1. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2008.
- Sheer, Vivian C., “*In Search of Chinese Paternalistic Leadership Conflicting Evidence From Samples of Mainland China and Hong Kong’s Small Family Businesses*”, *Management Communication Quarterly*, 2013, 27, (1) 34-60.
- Şimşek, Hasan, “*Ahmet Keleşoğlu Zirvedeki Bir Ermenekli*”, 2016, <https://ermenekinsesi.com/makaleler/ahmet-kelesoglu-zirvedeki-bir-ermenekli/>, erişim tarihi: 20.06.2018.
- Şimşek, Hasan, “*Köyüm Büyükkarapınar, Ahmet Keleşoğlu*”, 2013, <http://www.hasansimsek.com.tr/index.php/kim-kimdir/8-ahmet-kelesoglu>, erişim tarihi: 20.06.2018.
- Şimşek, M. Şerif ve Çelik, Adnan, Yönetim ve Organizasyon, 19. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.
- Şimşek, M. Şerif, Çelik, Adnan ve Akçemci, Tahir, Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, Eğitim Kitabevi, 9. Baskı, Konya, 2016.
- Spillane, James P., Halverson, Richard ve Diamond, John B., “*Towards a Theory of Leadership Practice: A Distributed Perspective*”, *Journal of Curriculum Studies*, 2004, 36:1,3-34.
- Tekin, Mahmut, İşletme Bilimi, 5. Baskı, Günay Ofset, Konya, 2015.
- Uysal, Osman, Liderliğin Anatomisi, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007.
- Ürkmez, İlhan, Liderin Başarı Anahtarları, Sistem Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2008.
- Yukl, Gary A., Leadership in Organizations, 2nd Edition, Pearson Education, India, 1989.
- Yukl, Gary A., Leadership in Organizations, 4th, PrenticeHall, New Jersey, 1998.
- Yusof, Aminuddin, “*The Relationship Between Transformational Leadership Behaviours of Athletic Directors and Coaches’ Job Satisfaction*”, *Physical Educator*, 1998, Vol. 55 No. 5.

GIDA İŞLETMELERİNDE SÜREÇ YÖNETİMİ UYGULAMALARI: ERMENEK İLÇESİ ÖRNEĞİ*

Selçuk KORUCUK** - Erhan Nuh ÖZTÜRK***

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünya ile birlikte gün geçtikçe toplumun ihtiyaç ve beklentileri artmakta ve ihtiyaçlar çeşitlenmektedir. Kişiler, kurum ve kuruluşlar hatta firmalar kaynaklarını en etkin biçimde kullanmak, zamansal ve rasyonellik açısından kazançlı çıkmak için yeni yönetim kavramlarına yönelmişlerdir. Bu kavramlardan biri de süreç ve süreç yönetimi uygulamalarıdır. Bu kavramlar sistematik bir çalışmayı gerekli kılmakta ve yapılacak olan her işin başlanılmadan önce sonucunun tahmin edilmesi öngörerek başlanması gerektiği zorunluluğunu doğurmaktadır.

Öte yandan bir ürünün kalite standardını yakalamasında ve ürünün başarısını garanti altına alacak yöntemlerin başında süreç yönetimi gelmektedir. Bu yöntemin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi yapılan işlerin birimler bazında değil de süreç bazında değerlendirilmesine bağlıdır. Bir süreç yönetiminde girdilerin çıktılara dönüştürülmesi faaliyetinde katma değer yaratmayan adımların çıkarılmasıyla süreç iyi işletilmiş olmaktadır. Bu çerçevede süreç kavramı; girdileri alıp kaynak kullanarak bir çıktıya dönüştüren her bir aktivite, faaliyet veya operasyon süreç olarak tanımlanabilir. Genel olarak bakıldığında bir sürecin çıktısı bir sonraki sürecin girdisi olarak sistemi etkileyecek bir yapı ortaya koyar. Aynı zamanda belli girdileri içeren ve belli çıktıları üreten, katma değerli çabalarla karakterize edilen, birbiriyle ilişkili, iş faaliyetleri kümesidir. (<https://www.xing.com/communities/posts/proses-tanimi-ve-kavrami-1003533652>)

Lynch ve Werner, 1992 yılındaki çalışmalarında süreç yönetimi kavramının temelinde; insanları, prosedürleri, malzeme ve ekipmanı içeren süreçler, işletilme yöntem ve becerilerine göre iyi ya da kötü sonuçlar üretilmesini, sonuçların (süreç performansının) değiştirilmesi ve iyileştirilmesi isteniyorsa, süreçlerin işleyiş biçimlerinin değiştirilmesini, süreçler, sorumluları tarafından değiştirilene dek, mevcut durumların ve işleyişlerin korunmasını ve insanlar, sürecin unsurlarından birisi olmakla birlikte ancak insanlar süreç iyileştirilmediği takdirde tek başlarına sonuçları iyileştirilemeyeceğini ifade etmişlerdir.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Gıda İşletmelerinde Süreç Yönetimi Uygulamaları: Ermenek İlçesi Örneği" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, selcuk.korucuk@giresun.edu.tr

*** Öğr. Gör, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksekokulu, enuhozturk@kmu.edu.tr

(<http://dspace.yildiz.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11871/2326/0041592.pdf?sequence=1>)

Kurumlardaki problemleri ve kaosu önlemek adına ‘Süreç Yönetimi’ kavramı tam da bu noktada devreye girmektedir. Süreç yönetimi, süreçlerin sürekli ve düzenli olarak izlenmesi ve geliştirilmesini garanti altına almak için yapılan faaliyetler dizisidir. Süreç yönetimi süreçlerin tasarımı, sürdürülmesi, müşteri ihtiyaçlarının daha iyi karşılanması için sürekli değerlendirme, analiz ve geliştirmeleri kapsayan bir çevrimdir (Okay, 1998). Başka bir kaynakta ise bu kavram; iyileştirmeyi ve iyileştirme süreçlerin yönetilmesini içerir. Sürekli iyileştirme yapılmadan süreç yönetimi yapıyorum denemez; ya da süreç iyileştirme yapan bir kuruluşun süreçlerini yönettiği açıktır (Darnton, 1997: 3). Bir işletmenin iş süreçlerinin belirlenmesi, tanımlanması, süreçlerin sahiplerinin atanması, sürekli izlenmesi “süreç yönetimi” (BPM) olarak adlandırılabilir. Ancak önemli olan nokta şudur: Süreç yönetimi, içinde “iyileştirme” barındırmıyorsa, ona “süreç yönetimi” demek yanlış olacaktır. Süreçlerini belirlemiş ve yönetmeye başlamış bir kuruluştaki sürekli iyileştirme döngüsü içinde ele alınan süreçle ilgili olarak ilk yapılacak şey, sürecin mevcut durumunun incelenmesidir (Teymur, 2009: 47).

Hızla küreselleşen ve büyük bir yapısal dönüşüm içerisinde olan dünya ekonomisinin odak noktası haline gelen rekabet, ülkeler ve büyük isteyen büyük şirketler arasında önemli bir konuma gelmiştir. Ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmek, bu yaşam standartlarını devam ettirmek ve insanlara daha kaliteli, istedikleri ürünleri üretebilmede en büyük etken rekabet gücü olmuştur. (Karaaslan ve Tuncer, 2010: 23). Annual Competitiveness Report’ a göre rekabet gücü; piyasalardaki başarı ile insanların yaşam standardının yükselmesidir. Başarı seviyesinin belirleyen unsurlarda bireysel işletmelerde daha fazla istihdamın olması, gelir seviyesinin yükselmesi, mal ve hizmetlerin yaygınlaşmasıdır. Gelir seviyesinin yükselmesiyle beraber yaşam standartlarının artması ve bunun ulusal düzeyde yaygınlaşmasıdır (Annual Competitiveness Report, 1998). Rekabet gücü, genel olarak bir firmanın pazar payını, karlılığını ve büyüme gücünü daha önceki düzeyine göre yükseltebilmesidir. Bu durum ülkelere yansımaları firmaların sayı ve etkinliğinin fazla olması aynı zamanda ülkenin uluslararası piyasalarda güçlü bir konumda olmasının yanında uluslararası ekonomik sosyal ve siyasal gücünün de yükselmesi olarak neticelenir (Altay ve Pazarlıoğlu, 2007: 96).

Günümüzde yüksek rekabet gücüne sahip kuruluşlar dahi şirketlerin rekabet gücünü arttırmak için kalite yönetiminin temelini sürekli gelişmeye dayandırmışlardır. Amaç sadece istenilen hedefi tutturmak değil, kalite, sevkiyat zamanı ve fiyat konuları gibi argümanları da süreç yönetimi içinde doğru bir şekilde analiz ederek maksimum verime ulaşmaktır. Bu kapsamda süreç ve süreç yönetimi uygulamalarına ilişkin yapılan bazı çalışmalar şunlardır;

Işıl, (1999), işletmelerde süreç yönetimine geçiş ve uygulama sonuçlarını, Tütüncü ve Kılınç (2001), sürekli süreç geliştirme kapsamında performans değerlemesinin kâr amacı gütmeyen kuruluşlar açısından analizini, Ayanoğlu ve Turan (2003), işletmelerin süreç yönetimine geçiş ve uygulama sonuçlarını, Sansarcı, (2006), ISO/TS 16949’da sü-

reç yönetimi uygulamalarını Sentanin vd, (2008), Brazilya'daki kamu kurumlarında süreç yönetimi uygulamalarının performans üzerindeki etkilerini, Pyon vd, (2011), süreç yönetimi uygulamalarının müşteri şikayetleri ile olan ilişkilerini, Stolze vd, (2012) süreç yönetimi uygulamalarının işletme sürdürülebilirliğini, Brocke vd, (2014) süreç yönetimin temel on ilkesini, Herand ve Doğruel (2014), süreç kontrol yöntemlerinin analizini, Özveri ve Kabak (2016), süreç yönetimi olgunluk modelleri ve bir organizasyonun ve süreç yönetimi olgunluğunun değerlendirilmesini, Şahin ve Arıcı (2017), yenilikçi süreç yönetiminde yalın üretim sistematiğini incelemişlerdir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, uygulama ve araştırmanın bulguları sunulmuştur. Ardından genel bir tartışma bölümü ile araştırmanın sınırlılıkları ve ileride yapılacak çalışmalara önerileri de içeren sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

II. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmada ele alınan konular iki kısımda değerlendirilmiştir. İlk kısımda teorik bilgilere ulaşmak için araştırmalar, raporlar, resmi kayıt ve belgelerden yararlanılmıştır.

İkinci kısımda ise ilk kısımda teorik olarak ele alınan bilgilerin uygulamadaki karşılığını ortaya koymak için analiz amaçlı anket çalışmasından yararlanılmıştır.

Bu çerçevede süreç yönetimi uygulamalarının gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki rekabet gücü üzerine olan etkisini belirlemek üzere bilgi toplama formu (anket) oluşturulmuştur. Bilgi toplama formu uygulanacak işletmelerin 2017 yılı Karaman Ticaret ve Sanayi Odası verileri esas alınarak gıda işletmeleri üzerine faaliyet gösteren toplam 17 işletme çalışması ile işletme ortamında yüz yüze görüşülmüş ve anketlere yanıt alınmıştır.

Sorulan sorular aşağıda verilen ana başlıklar halinde sıralanmıştır. Bunlar;

1. Genel Bilgiler,
2. Süreç yönetimi uygulamaları ve rekabet gücü ile ilgili sorulardan oluşmaktadır.

Anket sonuçları SPSS ortamına aktarılarak istatistik yöntemlerle değerlendirilmiştir. Ayrıca frekans ve yüzde dağılımlar ile belirlenen değişkenler arasında ilişki analizleri yapılmıştır.

Gıda işletmelerinde rekabet gücüne ilişkin olarak yapılan güvenilirlik analiz sonucu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Analiz Sonucu

Ölçekler	Cronbach's Alpha (α)
Rekabet Gücü	0,702
Süreç yönetimi	0,758

Kullanılan ölçeklerin Cronbach Alfa (α) katsayıları değerlendirildiğinde gıda sektöründeki işletmelerin rekabet gücü ve süreç yönetimine yönelik ölçeğin güvenilirlik analizi sonuçları sırası ile 0,702 ve 0,758 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca göre ölçeklerin iyi düzeyde ($\alpha > 0,70$) güvenilir olduğu söylenebilir. Bu nedenle ölçekten herhangi bir değişken çıkarılmayarak, diğer analizlere devam edilmiştir. Araştırmaya katılan gıda işletmelerine ilişkin demografik bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	F	%
Yaş		
16-25	4	23,5
26-35	5	29,4
36-45	6	35,3
46-55	2	11,8
Cinsiyet		
Erkek	17	100
Kadın	0	0
Eğitim Durumu		
Orta Öğretim	4	23,5
Önlisans	12	70,6
Lisans	1	5,9
Hizmet Süresi		
1-5	4	23,4
6-10	9	52,9
11-15	2	11,8
16-20	2	11,8
Ünvanı		
Sahip / Yönetici	14	82,4
Bölüm Müdürü	3	17,6
Toplam	17	100

Araştırmaya katılanlara ilişkin demografik bulgulara göre; katılımcıların, % 23,5'i 16-25 yaş, % 29,4'ü 26-35 yaş, % 35,3'ü 36-45 yaş ve % 11,8'inin 46-55 yaş grubunu oluşturduğu belirlenmiştir. Öte yandan katılımcıların tamamının erkek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çalışanların, % 23,5'inin ortaöğretim, % 70,6'sının ön lisans ve % 5,9'unun lisans eğitim düzeyine sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çalışanların % 23,4'ünün 1-5 yıl, % 52,9'unun 6-10 yıl, % 11,8'inin 11-15 yıl ve aynı önem düzeyine sahip % 11,8 ile 16-20 hizmet yılı olduğu belirlenmiştir. Çalışanların % 82,4'ünün sahip / yönetici ve % 17,6'sının bölüm müdürü olduğu saptanmıştır. Aşağıda verilen Tablo 3. de ise süreç yönetimi uygulamaları verilmiştir.

Tablo 3: Süreç Yönetimi Uygulamaları

Süreç Yönetimi Uygulamaları	Ortalama	Standart Sapma
Planlama		
Kaynaklar ve elde edilecek çıktıların önceden planlandığı bir süreç söz konusudur.	2,94	1,1974
İşletmenin stratejik hedefleri tanımlanmış ve süreç yönetimi işletmenin belirlenen vizyona ulaşmasına katkı sağlamaktadır.	2,64	1,4552
Yaptığım iş yazılı olarak tanımlanmış ve düzenli olarak ölçümü yapılmaktadır.	2,47	1,0665
İş süreçlerine ilişkin iş akış şeması ve süreç haritası mevcuttur.	2,88	1,8827
Çalıştığım bölümde süreç hiyerarşisi belirlenmiştir.	2,43	0,7995
İşletmenin tedarik, malzeme akışı ve teslimat süreçleri tanımlanmıştır.	2,46	1,0744
Yapılan işin sorumlusu (sahibi) belirlenmiş ve süreç ekibi bu konuda yeterli tecrübe ve bilgi birikimine sahiptir.	3,17	1,0736
Uygulama		
İşletmenin stratejik hedefleri doğrultusunda tüm birimlerde süreç yönetimi uygulanmaktadır.	3,05	0,7124
Süreç yönetimi uygulamalarına geçmeden önce ve geçtikten sonra çalışanlara yeterli	3,41	0,7129

düzyede eğitimler verilmektedir.		
Süreç çalışmalarına üst yönetim gerekli desteği vermekte ve çalışmalara müdahil olmaktadır.	3,29	0,9851
Süreç yönetimine karşı olan değişme ve dirençlere karşı üst yönetim gerekli önlemleri almaktadır.	2,88	1,4521
İş süreçlerinin birimler arası geçiş noktaları kontrol altına alınmış ve birimler arasında birçok geçiş noktası vardır.	2,94	1,2584
Yarar		
Yaptığım işin en doğru şekilde yapılmasında süreç yönetimi faydalı ve gereklidir.	3,59	1,3714
Süreç yönetimi uygulamaları iç ve dış müşteri memnuniyetinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.	3,94	0,9665
Süreç yönetimi uygulamaları çalışanların motivasyon ve morallerini artırıcı bir etkiye sahiptir.	3,58	0,5555
Süreç yönetimi uygulamaları işletme içerisindeki bürokrasiyi azaltmıştır.	3,17	0,8828
Performans		
Yapılan işin süreç performans göstergeleri ve hedefleri belirlenmiştir.	2,47	1,0675
Yapılan işin süreç performans göstergelerine ilişkin hedefler düzenli olarak ölçülmekte ve rapor edilmektedir.	3,01	1,3693
Yapılan iş ile ilgili hazırlanan rapor sonuçlarına göre süreç iyileştirme çalışmaları yapılmakta ve çalışanların görüşleri de alınmaktadır.	2,70	0,9195
Süreç İyileştirme		
Süreç yönetimi uygulanırken hatalı ve tekrarlı adımlar mevcuttur.	3,12	1,2929
Sürecin iyileştirilmesi için sistematik çalışmalar yapılmaktadır.	2,82	1,0561
Süreç iyileştirmesi sürekli iyileşme anlayışıyla ele alınmaktadır.	3,11	0,9538

Gıda işletmelerinin süreç yönetimi uygulamalarında planlama ölçeğine göre, “Yapılan işin sorumlusu (sahibi) belirlenmiş ve süreç ekibi bu konuda yeterli tecrübe ve bilgi birikimine sahiptir” ifadesinin önem düzeyi (3,17) ile en yüksek çıkmıştır. “Kaynaklar ve elde edilecek çıktıların önceden planlandığı bir süreç söz konusudur.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,94), “İş süreçlerine ilişkin iş akış şeması ve süreç haritası mevcuttur.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,88) “İşletmenin stratejik hedefleri tanımlanmış ve süreç yönetimi işletmenin belirtilen vizyona ulaşmasına katkı sağlamaktadır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,64) ile nispeten yüksek çıkan süreç yönetimi uygulamaları olmuştur.

“Çalıştığım bölümde süreç hiyerarşisi belirlenmiştir.” ifadesinin önem düzeyi ise (2,43) ile en düşük çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “İşletmenin tedarik, malzeme akışı ve teslimat süreçleri tanımlanmıştır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,46) ve “Yaptığım iş yazılı olarak tanımlanmış ve düzenli olarak ölçümü yapılmaktadır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,47) ile diğer düşük önem düzeyine sahip süreç yönetimi uygulamaları olmuştur. İşletmelerin süreç yönetimi uygulama ölçeğine göre, “Süreç yönetimi uygulamalarına geçmeden önce ve geçtikten sonra çalışanlara yeterli düzeyde eğitimler verilmektedir.” ifadesinin önem düzeyi (3,41) ile en yüksek çıkmıştır. “Süreç çalışmalarına üst yönetim gerekli desteği vermekte ve çalışmalara müdahil olmaktadır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (3,29) ve “İşletmenin stratejik hedefleri doğrultusunda tüm birimlerde süreç yönetimi uygulanmaktadır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (3,05) ile diğer yüksek çıkan süreç yönetimi uygulamaları olmuştur.

“Süreç yönetimine karşı olan değişme ve dirençlere karşı üst yönetim gerekli önlemleri almaktadır.” ifadesinin önem düzeyi ise (2,88) ile en düşük çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “İş süreçlerinin birimler arası geçiş noktaları kontrol altına alınmış

ve birimler arasında birçok geçiş noktası vardır.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (2,98) ile diğer düşük önem düzeyine sahip süreç yönetimi uygulaması olmuştur.

İşletmelerin süreç yönetimi uygulamalarından yararlanma ölçeğine göre, “Süreç yönetimi uygulamaları iç ve dış müşteri memnuniyetinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.” ifadesinin önem düzeyi (3,94) ile en yüksek çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “Yaptığım işin en doğru şekilde yapılmasında süreç yönetimi faydalı ve gereklidir.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (3,59) ve “Süreç yönetimi uygulamaları çalışanların motivasyon ve morallerini artırıcı bir etkiye sahiptir.” ifadesinin ağırlıklı ortalaması (3,58) ile diğer yüksek çıkan süreç yönetimi uygulamaları olmuştur.

“Süreç yönetimi uygulamaları işletme içerisindeki bürokrasiyi azaltmıştır.” ifadesinin önem düzeyi ise (3,17) ile en düşük çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur.

İşletmelerin süreç yönetimi uygulamaları performans ölçeğine göre, “Yapılan işin süreç performans göstergelerine ilişkin hedefler düzenli olarak ölçülmekte ve rapor edilmektedir.” ifadesinin önem düzeyi (3,01) ile en yüksek çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “Yapılan iş ile ilgili hazırlanan rapor sonuçlarına göre süreç iyileştirme çalışmaları yapılmakta ve çalışanların görüşleri de alınmaktadır.” ifadesinin önem düzeyi (2,70) ile nispeten yüksek çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur.

“Yapılan işin süreç performans göstergeleri ve hedefleri belirlenmiştir.” ifadesinin önem düzeyi ise (2,47) ile en düşük çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur.

İşletmelerin süreç yönetimi uygulamaları süreç iyileştirme ölçeğine göre, “Süreç yönetimi uygulanırken hatalı ve tekrarlı adımlar mevcuttur.” ifadesinin önem düzeyi (3,12) ile en yüksek çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “Süreç iyileştirmesi sürekli iyileşme anlayışıyla ele alınmaktadır.” ifadesinin önem düzeyi (3,11) ile yüksek çıkan diğer süreç yönetimi uygulaması olmuştur. “Sürecin iyileştirilmesi için sistematik çalışmalar yapılmaktadır.” ifadesinin önem düzeyi ise (2,82) ile en düşük çıkan süreç yönetimi uygulaması olmuştur. Tablo 4. de ise süreç yönetimi uygulamalarının rekabet gücü üzerindeki etkisini içeren KMO and Bartlett’s test tablosu verilmiştir.

Tablo 4: Süreç Yönetimi Uygulamalarının Rekabet Gücü Etkisini İçeren KMO and Bartlett’s Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,677
Bartlett’s Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3,52132
df		288
Sig.		,000

Yapılan analiz sonucuna göre tabloda gösterildiği gibi KMO 0,677 olarak bulunmuştur. KMO’nun 0,50’den büyük olması örneklem büyüklüğünün uygun veya yeterli olmasını göstermektedir. Tablo 5. de rekabet gücüne ilişkin regresyon analizi içeren tablo verilmiştir.

Tablo 5: Regresyon Analiz Tablosu

Bağımlı Değişken: Süreç Yönetimi	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminin Standart Hatası	
		0,517	0,421	0,401	0,21458
Anova	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
Regresyon	6,117	1	4,711	877,99	,000
Artıklar	2,936	45	,071		
Toplam	9,053	46			
Bağımsız Değişken: Rekabet Gücü	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t Değerli	P
	B	Standart Hata	Beta		
Sabit	,511	,221		1,212	,031
Rekabet Gücü	,488	,055	,444	5,012	,000

Regresyon analizi tablosuna göre bağımsız değişken olan rekabet gücü ve bağımlı değişken olan süreç yönetimi ilişkin değişkene ait varyansı %40 oranında açıkladığı, başka bir ifadeyle süreç yönetimi uygulamalarının %40 oranında rekabet gücünü etkilediği saptanmıştır.

III. Sonuç

Globalleşen pazar koşulları ve artan rekabet olgusu tüm sektörleri çeşitli arayışlara yönlendirmiştir. Bu arayışlar genellikle maliyet azaltımı, iş gücü etkinliği, kalite, performans, verimlilik, rekabet gücü vb. unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar tüm sektörlerin vazgeçilmez enstrümanlardır. Çünkü müşteri tatminin sağlanmasında ve rekabet gücünün artırılmasında işletmelerin çok fazla üzerinde durduğu hayati öneme sahip unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu unsurların gerçekleşmesinin bir yolu da süreç ve süreç yönetimi uygulamalarından geçmektedir.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı ise; Karaman ili Ermenek ilçesinde faaliyet gösteren gıda işletmelerinde süreç yönetimi uygulamalarının işletmelerdeki önem düzeyinin belirlenmesi ve gıda işletmelerinde süreç yönetimi uygulamalarının rekabet gücü üzerine olan etkisinin tespit edilmesidir.

Öncelikle süreç yönetimi bileşenleri olan sürecin uygulanması, sürecin planlanması, süreçten yararlanma, süreç performansı ve süreç iyileştirme unsurlarının önem düzeyleri belirlenmiştir. Bu kapsamda süreç yönetimi bileşenlerinin en önemlisi gıda işletmelerinde; "Süreç yönetimi uygulamaları iç ve dış müşteri memnuniyetinin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır." ifadesi olmuştur. Bu ifadeyi "Yaptığım işin en doğru şekilde yapılmasında süreç yönetimi faydalı ve gereklidir.", "Süreç yönetimi uygulamaları çalışanların motivasyon ve morallerini artırıcı bir etkiye sahiptir.", "Süreç yönetimi uygulamalarına geçmeden önce ve geçtikten sonra çalışanlara yeterli düzeyde eğitimler verilmektedir.", "Süreç çalışmalarına üst yönetim gerekli desteği vermekte ve çalışmalara müdahil olmaktadır.", "Yapılan işin sorumlusu (sahibi) belirlenmiş ve süreç ekibi bu konuda yeterli tecrübe ve bilgi birikimine sahiptir.", "Süreç yönetimi uygulamaları işletme içerisindeki bürokrasiyi azaltmıştır.", "Süreç yönetimi uygulanırken hatalı ve tekrarlı adımlar mevcuttur.", "Süreç iyileştirmesi sürekli iyileşme anlayışıyla ele alınmaktadır.", "İşletmenin stratejik hedefleri doğrultusunda tüm birimlerde süreç yönetimi uygulan-

maktadır.” ve “Yapılan işin süreç performans göstergelerine ilişkin hedefler düzenli olarak ölçülmekte ve rapor edilmektedir.” ifadeleri izlemiştir.

Öte yanan süreç yönetimi bileşenlerinden en az önem düzeyine sahip ifade ise “Çalıştığım bölümde süreç hiyerarşisi belirlenmiştir.” olduğu saptanmıştır. Bu ifadeyi “İşletmenin tedarik, malzeme akışı ve teslimat süreçleri tanımlanmıştır.”, “Yaptığım iş yazılı olarak tanımlanmış ve düzenli olarak ölçümü yapılmaktadır.”, “Yapılan işin süreç performans göstergeleri ve hedefleri belirlenmiştir.” ve “İşletmenin stratejik hedefleri tanımlanmış ve süreç yönetimi işletmenin belirtilen vizyona ulaşmasına katkı sağlamaktadır.” ifadeleri izlemiştir. Ayrıca gıda işletmelerinde süreç yönetimi uygulamalarının rekabet gücü üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan bu sonuç aynı zamanda gıda işletmelerinde rekabet gücünü artırmanın bir yolun da süreç yönetimi uygulamaları olduğunu ortaya koyan önemli bir faktördür.

Yapılan bu çalışma sonucunda ulaşılan sonuçlar, gıda ürünleri üreten işletmelerin yöneticilerine, sanayi ve ticaret odalarına ve konu ile ilgili çalışma yapan akademisyenlere katkı sağlayacaktır. Ayrıca araştırmanın Karaman ili Ermenek ilçesinde planlandığı göz önüne alındığında il ve ilçede faaliyet gösteren üretim işletmelerine yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altay, A, Pazarlıoğlu, M.V, (2007). Uluslararası Rekabet Gücünde Beşeri Sermaye: Ekonometrik Yaklaşım. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi, 12 (9).
- Ayanoğlu, M, ve Turan, H, (2003), “İşletmelerde Süreç Yönetimine Geçiş ve Uygulama Sonuçları, III. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Bozkurt, Rıdvan, Reengineering Semineri, MPM, Ankara, 1996.
- Brocke, J, Schmiedel, T, Recker, J, Trkman, P, Mertens, W, Viaene, S, (2014), “Ten Principles of Good Business Process Management”, Business Process Management, 20/4, 530-548.
- Darnton, G., “Business Process Analysis”; International Thomson Business Press, First Edition, 1997.
- Doğan, Özlem İpekçil-Topoşan., Mert-Tütüncü, Özkan., Süreçlerle Yönetim ve Bir Hizmet İşletmesi Uygulaması, Selçuk Üniversitesi IV. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler, Konya, 2004.
- Gök, M, Arıcı, T. (2017). Yenilikçi Süreç Yönetiminde Yalın Üretim Sistematiği. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), 0-0. DOI: 10.18221/bujss.303367
- Herand, D, Doğruel, S., 4 (1), 55-64. Retrieved from <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/issue/10268/125946>
- İnce, A. R., Erol, Y., & Karagöz, N. (2013). Bir Süreç İyileştirme Örneği Olarak Görüntü Arşivleme ve İletişim Sisteminin (Pacs) Değerlendirilmesi (Sivas Numune Hastanesi Uygulaması). İşletme Araştırmaları Dergisi, 243-257.
- Karaaslan, A., & Tuncer, G. (2010). “Uluslararası Rekabet Gücünün Artırılmasında Temel Politikaları,” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.26, s. 23-45.
- Lynch, F.R., ve Wemer, J.T., (1992), “Continuous Improvement Teams and Tools, QualTeam Inc. Atlanta.
- Okay, I., (1998), “İşletmelerde Süreç Yönetimine Geçiş ve Uygulama Sonuçları” 7. Ulusal Kalite Kongresi, İstanbul.
- Özveri, O, Kabak, M. (2016). Süreç Yönetimi Olgunluk Modelleri ve Bir Organizasyonun ve Süreç Yönetimi Olgunluğunun Değerlendirilmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1), 0-0. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/akuiibfd/issue/24314/257664>
- Pyon, C, Woo, J, and Park, S, (2011), “Service Improvement By Business Process Management Using Customer Complaints in Financial Service Industry”, Expert Systems with Applications, 38/4, 3267-3279.
- Sentanin, O, F, Santos, F, and Jabbour, C, (2008),” Business Process Management in A Brazilian Public Research Centre”, Business Process Management Journal, 14/4, 483-496.

- Stolze, C Semmler, G, and Thomas, O, (2012), "Sustainability in Business Process Management Research-a Literature Review", 10. SIGGREEN.
- Teymur, İ, (2009), "İşletmelerde Süreçlerin Analizi, İyileştirilmesi ve Süreçlerle Yönetim Yapısının Kurulması: Karaman'da Bir Gıda Sanayi İşletmesinde Süreç İyileştirme Projesinin Sonuçlarının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. file:///C:/Users/dicle/Downloads/dosya_ilker_teymur_tez.pdf
- Tütüncü, Ö. Kılıç, İ. (2014). Sürekli Süreç Geliştirme Kapsamında Performans Değerlemesinin Kâr Gütmeyen Kuruluşlar Açısından Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 1 (1) Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/ife/issue/4612/62976>
(<https://www.xing.com/communities/posts/proses-tanimi-ve-kavrami-1003533652>)
(<http://dSPACE.yildiz.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11871/2326/0041592.pdf?sequence=1>)
<http://www.competitiveness.ie/Publications/1998/Annual-Competitiveness-Report-1998.pdf>

SARIVELİLER'DEN KARAMAN'A İYİLİĞE ADANMIŞ BİR HAYAT: ERMENEKLİ (DELI) SAİT DOĞAN*

Mehmet AKGÜL **

Sait Doğan'ın Hayatı, Kişiliği ve Yetiştği Sosyal Çevre

Karaman'da 1950'li yıllardan vefatına kadar (1983) tanınan ve şehre göç ederek yerleşen, daha sonra esnaf ve kişilik olarak renk katan Ermenekli Deli Sait (1903), şehir kimliği ve sosyolojisine dair önemli bir simadır. İnsanı çepce çevre saran doğal ve toplumsal dünyanın insan üzerindeki çok yönlü etkileri, tarihin alaca karanlığından beri yapılagelen tartışmalarla çok zengin bir literatüre sahiptir. Ancak insanın doğal ve toplumsal şartlara, kısıtlılıklara teslim olmaksızın, dış dünyayı, zahiri şartları değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olduğunu ve kişinin anlam dünyasına uygun bir dünya kurma çabası içinde olduğu da bilinen bir gerçektir. Belki de kişinin anlam dünyasına uygun bir dünya kurma çabası, onun isminden gelmektedir. Bilindiği üzere, çocuğa isim verme kültürümüzde, 'Said' ismi, hayatının sonunda kurtuluşa eren ve cennete girmeye hak kazanan anlamlarına gelir. 'Şaki' ise, bunun tam tersini işaret eder. Babasının ona verdiği isim, nihayetinde onun hayat çizgisini belirlemiştir.

Bu bağlamda Sait Doğan'ın, Karaman'daki namı ile Deli Sait'in, kişiliğine etki eden şartlar ve mecburiyetler, yetiştiği bölgenin Sariveliler'in sosyo-ekonomik durumu, bu şartların hayat evrelerine yansımaları ve nihayetinde insan hayatında iz bırakan evrelerin bileşimi, özgün insan hikayesine dönüşen yaşanmışlıklarıyla, sosyal tarih veya köy ve kent sosyolojisi açısından çok önemli göstergelere sahiptir.

Sait Doğan, hicri 1319, Miladi 1903 yılında o zamanki idari bölümlenimde Fariske Nahiyesine bağlı bir köy olan Adiller' de dünyaya geldi. Sülale olarak Arslanlar (mahalli tabirle *arslan uşağı*) sülalesine ait bir kişiliktir. Tarihi anlamda o yıllara kuş bakışı bir nazar atfedecek olursak, bugün bilinen kent kültürü ve ortamından uzak, geleneksel kırsal kültürün egemen olduğu bir sosyal çevrede dünyaya gelmiştir. Eğitim ve öğretim imkanları, belki ilçe merkezi olan Ermenek'te ve nahiyede mümkün olduğundan bugünkü anlamda bir okul hayatı yoktur. Atadan dededen nakledilen klasik dini ve gündelik hayat bilgisi ve kültürüne sahiptir. Zira babası köyün imamı olduğu için ondan halk tabiri ile eski yazıyı öğrenmiş ve ilk dini terbiyeyi almıştır. Dükkanında gözlüklerini aşağıya indirerek, eski harflerle yazı yazdığını ve yine eski rakamlarla hesap yaptığını hatırlarım.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Sariveliler'den Karaman'a İyiliğe Adanmış Bir Hayat:Ermenekli (Deli) Sait Doğan" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

** Prof.Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, A.K. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, makgul70@hotmail.com

Gençlik yıllarında taşra şartlarında yetişmiş ve modern bilgi ve dünya anlayışının aktarıldığı okullara devam etmemiş/ edememiştir.

Sait Doğan, O yıllarda rençberliğin ve kısmen hayvancılığın yaygın olduğu bu ortamda, doğal ve fiziki şartlarla mücadeleyi esas alan bir hayatta var kalma mücadelesi içinde büyümüştür. Çocukluk ve gençlik yılları bu şartlarda geçen Sait Doğan, genç ve gürbüz bir delikanlıdır. Anlatılanlara göre, güçlü kuvvetli bir yapıya sahip olduğu için, çevresinde dikkat çeken, çekinilen ve sözü geçen bir insandır. Gençliğinde, o günün şartlarında 'eşkiyalık' yaptığı rivayet edilir. Babam bazen sohbet esnasında, 'Sait dayı, şu şu işleri nasıl yaptınız bir anlatıver' diye sorar, O da gençlik hikayelerini çeşitli nüktelerle anlatırdı. Nüktedan bir kişiliğe sahipti¹. İki evli idi. Malum 'çatal kazık yere geçmez', ikinci evlilik, aile de bazı sıkıntılara sebep olmuştur. Çocukları iki evlilikten kaynaklanan aile içi çatışma ortamında büyümüştür.

Resim:1 Gençlik Yılları ve kucagında Kızı Sıdika ile.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, zorlu hayat şartlarının hakim olduğu, devlet düzeni ve sağlıklı toplum kültürünün yerleşmediği Başdere bölgesinde namından söz ettiren, devleti sadece ne zaman yolu düşmüşse, yani yeni doğanları nüfusa kaydetdirmek, evlenme, ölüm, mahkemede zanlı veya şahitlik gibi asayiş durumunda caydırıcı bir güç

¹ 'Eşşek hırsızı, dükkana gelen müşterilere tanısın tanımasın alışveriş sonrası 'anana selam söyle' derdi. Bazı müşterilerin bu yüzden kavga için dükkana geri geldiği vakidir. Hatta hiç unutulmayan şakası, eski günlerin hoşgörüsüne uygun olarak, tekel bayisi olan rahmetli Kürt Sezai, alevi kimliği taşıyan iyi bir insandı. Onun bu özelliğini bilen Sait Amca, avcılardan arabası çorbası yapmak için satın aldığı tavşanlardan birini sabah erkenden onun dükkanının önüne asar; Sezai amca gelince, tavşanı görür, görmez bağırmağa başlar, ama yapanın kim olduğunu bilir. O da, ertesi gün bu yapıla karşılık, belediyeye giderek, Sait Doğan'ın hopörlerden tim karaman'a ölüm ilanını yaptırır. Babam, ilanı duyar duymaz hemen yanı başındaki Sait Doğan'ın az önce masada oturduğunu görünce koşarak yerinden fırlar; ancak bakar ki, Sait amca yerinde kahkaha atarak oturuyor. Zira, O da bunun kimim yaptığını çok iyi bilmektedir.

olarak tanır. Devlet olarak sadece nahiye müdürü, jandarma, ormancı ve köy muhtarı olarak hatırlayan bir neslin evladıdır. O yüzden zorlu hayat mücadelesinin eşlik ettiği savrulmalar onu genç yaşında cezaevi ile tanıştırır. Sait ismine 'deli' gençlik yıllarında eklenir. Cezaevi yılları, güçlü bünyesi- güreş tutması- ve kişiliği onun adını ve şöhretini etrafa duyurur. Yardımseverliği, haklının yanında yer alması ve zayıfları himaye etmesi, ona çevresinde korku ile karışık bir saygınlık kazandırır. Yirmi yaşında (1925) Emine Hanım ile evlenir. İki kız ve bir erkek evlat sahibi oluyor. Ancak,1928 de cezaevine giriyor. Cezaevi hayatı zor şartlar altında geçer, orada çorap örerek, fotoğrafçılık yaparak hayatını idame ettirir. Ayrıca güçlü bir fiziğe sahip olduğu için, iyi güreş tuttuğu, hatta koğuştta söz sahibi olduğu için cezaevi şartlarında pehlivan olarak anılır; dolayısıyla herkesin saygı duyduğu bir kişi haline gelir. Ve on bir yıl cezaevinde kalır ve 1939 yılında tahliye olur.

Resim:2, Cezaevi günlerinde kahve ve nargile içerken.

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, yani 1939-1943 yılları arasında askerlik vazifesini yapar. Halkın 'kıtlık yılları' olarak anlattığı ve zor şartların egemen olduğu savaş yıllarında askerlik vazifesini ifa etmektedir.

Askerlik sonrası 1950'li yıllara kadar Adiller'de kalır ve daha sonra Karaman'a göç eder. Karaman'da o yıllarda 'Çavuş Gölü'nün yakınlarındaki Güdümen Köyüne yerleşir ve kamış biçerek, camız yetiştirerek hayatını idam ettirir. Camız sütünü bisiklet aracılığıyla, yaklaşık on kilometrelik yolu kat ederek şehre taşır ve dondurma yaparak satmaya başlar. O zamanlar henüz soğuk hava depoları buz üretmediği için dondurmaya kar ile yaparlarmış. Uzun yıllar bu şekilde meşakkatli bir hayat sürdükten sonra, 1960 'lı yıllarda Ferit Çelebi'nin oteli altında ilk dondurma sattığı pastane dükkanını işletmeye açar. 1960-

1970'li yıllarda Karaman'ın en önemli ticari merkezlerinden olan Kervan Saray mevkiinde, benim de ilkokul çağıma tesadüf eden yıllarda, önemli bir işletme haline gelir. Kervan Saray dendiği zaman Deli Sait akla gelirdi.

Resim:3 O yıllarda meşhur Gümüş Ekmek fırınının önünde oğlu Abidin Doğan ile .

Hemen hemen hepsi Ermenekli olan ve kervan saray semtine o yıllarda damgasını vuran önemli simalar vardı. Hacı Akkaş'ın Ermenek Otobüs yazıhanesini, Haceli Alkan'ın kervan saray otelini işletirdi. Ermenekli Ali ve Kerim ağaların işlettiği (bizim) bakkal dükkanı, kervan saray kahvehanesi Kervan saray esnafını etrafı ile birlikte tamamlayan parçalardan müteşekkildi. Kervan sarayın karşısında Hacı Çolak'ın toptancı dükkanı, Kadir Mangırcı'nın kırtasiye dükkanı, helvacı dükkanı, Besler Lokantası, halıcı, ayakkabıcı ve daha nice esnaf o semte hayat vermiştir. Tabi o yıllara renk katan Kürt Sezai Lakaplı esnafın işlettiği tekel bayii'ni de buna dahil etmek gerekmektedir. Hatta o semti tamamlayan mecnunlar, İrebiş, Mehmet Emin, Onbaşı'yı; ve de semtin sarhoşu Baldan'ı da zikretmek gerekir. İrebiş, günlük topladığı paralarla, kervan saray otelindeki sabit odasında kalırdı. Mehmet Emin ise, iyi tavla oynar, esnaftan bazıları onunla tavla oynardı. Onbaşı ise, Sait Doğan'ın himaye ettiği bir kişi idi ve onu yedirir, içirir ve ölünceye kadar evinde misafir olarak ağırlardı. Allah hepsine rahmet etsin.

Kervan saray semtinde, sabah ezanı ile açılan dükkanlar, Deli Sait'in Pastanesi'nde içilen ve hakiki avlanmış tavşan etinden yapılan 'arabaşı çorbası' ve radyodan dinlenen sabah ajansı ve türküler yaşanan canlılığın habercisi olurdu. Yine karşıda Besler lokantasında işine gitmek isteyenlerin acele olarak içtiği çorbalar ve çay ocaklarında içilen çaylara eşlik eden sıcak simitlerle başlayan hayat, gecenin on ikisine doğru, sinemadan çıkan bir de askerlik şubesi'nin bahçesinde yer alan yazlık sinema- son müşterilere de hizmet

verdikten sonra kepenklerin iniş sesleriyle semt sabah ezanlarına kadar, gece bekçilerine emanet edilirdi.

Hemen herkesin birbirini tanıdığı, güvendiği, güler yüzlü insanların ve çocukların, yani bizlerin hayatlarına damga vuran semt, bugün eski günlerini adeta unutmış sessiz, ıssız bir semt olarak kalmış, adeta akşamüzeri hayatın bittiği ölü bir mekana dönüşmüştür. Zira şehre, semte ve ticari hayata anlam katan eski ruh adeta uçup gitmiş gibidir. ‘

Hayat Döngüsü ve Yetiştirdiği İnsanlar

Geleneksel hayat tarzının bir yansıması olarak, insan hayatı belli bir yaşa kadar mücadele ile dolu, belli dönemler gel-git ve sürçmelerle devam etse de, olgunlaşan yaşlar ve tecrübe edilen hayat çevrimi, Sait Doğan'ın hayat tarzını sabitler ve dingin hale getirir. Belli bir yaşa kadar hayatın mecburiyetlerinin kişiye yansıttığı şartlar, değerler alanını kısmen gölgede bırakır; ancak insan anlam varlığı olduğuna göre ve 'hayatın anlamı nedir' sorusunun cevabını aramaya başladığı yıllar, genellikle Anadolu insanında maişet derdinin azalmaya başladığı zamana tesadüf eder. Bu zaman diliminde insan, hayatını yeni ve farklı bir eksene oturtur: İşleyen bir dükkan, düzenli bir gelir, huzur bulunan bir mesken ve ailevi ihtiyaçların görece temin edildiği bir ticari ve sosyal vasat mevcuttur. Hal böyle olunca, o yıllarda belli bir yaşa gelince, dünya hayatı başka bir zaviyeden görülmeye başlar. Yaş kemale erdiğine, maişet derdi asgariye indiğine göre, imkanı olanların hac farızasını yerine getirme arzusu, 1965 yılında Sait Doğan'ın gönlüne düşer ve böylelikle hacca gider. Ve geçmiş hayatında bazı vazgeçilmez zannedilen alışkanlıklar, sigara vs. terk edilerek² hac sonrası yeni bir hayat tarzı tercihi ilerleyen yaşa baskın gelmeye başlar.

Artık Deli Sait, Hacı Said'e dönüşmüştür. Uzun beyaz sakalı ve başındaki beyaz takkesi onun ayrılmaz parçası olmuştur adeta. Önceki hayatında çalışkanlık, cesaret, fedakarlık, cömertlik, nükte en önemli şeyler idi. Lakin hac dönüşü daha olgun ve yetkin bir kişilik sahibi haline gelmiştir. Bıraktığı sakalı ve başındaki takkesi ile Hacı Sait, işini yetiştirdiği oğlu ve çalıştırdığı kişilere bırakır çoğu zaman. Zira ezan okunduğu zaman sakalını taryarak, güzel kokular sürünerek camiye gider. Kendisinin yetiştirdiği ve akşamları işini emanet ettiği yeğeni Mustafa Doğan bunlardan biridir.³ Daha sonra kendine ait bir pastane dükkanı açarak ölümüne kadar mesleğini sürdürmüştür.

Köyler Aklın Mezarıdır: Doğal Şartlar Bedeni Güç, Şehirler İse İşlenmiş Zihinler İster.

Toros Dağlarının eteklerini yurt tutmuş, hayvancılık yaparak, ya da zaman içinde orman arazinden elde edilen küçük arazi parçalarını ekip biçerek, başta da ifade ettiğimiz gibi sadece rençberlik yaparak sınırlı imkanlarla hayatını idame ettirmeye ve ailesini geçindirmeye çalışan yöre insanları, çocuklarının hayatının kendilerine benzememesi için, tek çareyi kısıtlı imkanlarla onları okutmakta bulmuşlardır.

² Bir sohbet esnasında, 1980 li yıllarda, babama ve bizlere 'yeğenim ben bu sigarayı bırakalı kırk yıl oldu, ama hala burnuma türül türül tüter' dediğini ben hatırlarım.

³ Mustafa Doğan, meslek, ev, iş sahibi yaptığı kişilerden biridir ve birkaç yıl önce vefat etmiştir.

Yöre halkının zihniyetinde yer eden iki temel faktör, onları şehirlere göç etmeye zorlamıştır. Birincisi, çalışmak için gittikleri şehirlerde, Aydın, İzmir, Antalya'da, daha iyi hayat yaşayan, verimli topraklarda ve geniş arazilerde yaşayan zengin ağaları görmüşlerdir. Böylelikle kendi hayat tarzları ile onları mukayese ederek, işi amelelik yapmak olan insanlarda 'yeni bir hayat' umudunu canlandırmıştır. İkincisi, keza şehirlerde okuyarak statü kazanmış, düzgün kıyafetli, kravatlı, memur ve sabit maaşı olan insanları tanımıştır. Yine kendilerinin imkansızlıklar sebebiyle yapamadıkları ve geç kaldıklarını düşündükleri eğitim ve öğretim hayatını çocukları için keşfetmişlerdir.

Yöre halkının önünde iki tercih vardır; ya emeklerinin karşılığını alacakları verimli toprakların bol olduğu veya ticari hayatın canlı olduğu şehirlere *göç etmek*, ya da *çocuklarını okutarak*, onların 'hayatlarını kurtarmak', onların daha iyi şartlarda yaşamasını sağlamak. Eğer çocuklar, doğdukları yerlerde kalırlarsa, babalarının kaderini yaşayacaklardır. Zira, yöredeki iş ve hayat şartlarının yetersizliği nedeniyle, bahar ve yaz aylarında kendi topraklarında, güz ve kış aylarında ise, Ege ve Akdeniz şehirlerinde amelelik yaparak hayatını idame ettiren insanlar, çocuklarının kaderini ancak *eğitim ve öğretim* hayatına dahil etmekle, ya da şehirde bir *meslek sahibi* yapmakla kurtaracaklarına inanmaktadırlar.

Mesela, İzmir'in Selçuk ilçesi, Belevi kasabası Sarıveliler'den ve civar köylerden amelelik yapmaya gidip, hayat şartlarından dolayı göç eden insanlardan oluşmaktadır. Burarlarda görülen yenilik ve usullerle, klasik ziraat anlayışı ile fenni ziraat imkanları kıyas edilerek, tarıma dair, ürün çeşitliliği ve fenni bağ-bahçecilik öğrenilmiştir. Dolayısıyla taşrada da göç ve değişim başlamıştır.

1950'li yıllara kadar Ermenek ve Fariske/Göktepe'de mevcut olan ortaokul aracılığıyla sınırlı sayıda genç, zor şartlarda eğitim ve öğretim imkanı bulurken, 1950 sonrasında sosyal gelişmeye bağlı olarak kısmen okullar çoğalmış ve okuma oranı artmıştır. Çünkü o yıllarda yakın köy ve kasabalar arasında bile ulaşım imkanları yaya olarak sağlandığı için, bugün birbirine çok yakın olan mekanlar, köyünden sadece askerlik için çıkan insanlar için, oldukça uzak fiziki ve sosyal mesafeyi teşkil ediyordu. Sosyal mesafeden kastımız ise, o yıllarda eğitim ve öğretimin ideolojik karakterinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Ermenek bölgesinden 1950 öncesi dönemde okul ile tanışanlar, Cumhuriyet ideolojisinin taşıyıcıları konumunda oldukları için, bürokraside üst kademedede yer alsalar da, çevreye çok fazla etki edememişlerdir. 1950 sonrası ise, farklı toplumsal kesimler göç ve kentleşmeye bağlı olarak farklı modernlik anlayışları ortaya çıkmış, aynı zamanda ideolojik farklılaşmanın kapısını aralamıştır.

Özellikle 1950'li yıllardan sonra görece, ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesi sayesinde, taşra ve şehirler arasındaki mesafeler azalmış, şehir hayatı tanınmaya başlamış, iki hayat tarzını kıyaslayacak bilgi ve tecrübe imkanı doğmuştur. Böylece şehir hayatı '*iyi hayat*' tarzının adresi olmaya başlamıştır.

İşte Sait Doğan, göç ederek geldiği Karaman'da bir ömre sığdırdığı iki hayat tarzına şahit olarak, şehir hayatı boyunca Ermenek'in köy ve kasabalarından okumak veya mes-

lek sahibi olmak için şehre gelen gençlere sahip çıkarak, onlara şehirde daha iyi bir hayatın yolunu açmıştır.

İş Verip Meslek Sahibi Yaptığı ve Yetiştirdiği Talebeler

Yukarıda ismi geçen Mustafa Doğan (yeğeni) pastaneci olarak yerine ikame ettiği ve uzun yıllar birlikte çalıştığı kişidir.

Fariske'den soyadını hatırlayamadığım Mebus ve daha nicelerine iş ve aş vererek, onların iâşe ve ibatelerini sağlamıştır. Kendi oğlu Abidin Doğan'ı çok sevmesine ve yerine ikame etmek istemesine rağmen, iki evlilikten kaynaklanan aile içi problemler sebebiyle, maalesef bu emelinde başarılı olamamıştır. Onun yerine evlatlık olarak bakımını üstlendiği Hüseyin Karaman ise, şu an Alanya'da güneş enerjisi ile ilgili bir firmanın sahibidir.

Resim 4: 1965 Hac Dönüşü oğlu ve Yeğeni Rasık Doğan ile.

Yetiştirdiği talebelere gelince, Özkan Yavuz, Küçük Karapınar köyüden gelen ve öğretmen olan, aynı zamanda Karaman Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ve Konya'da aynı kurum bünyesinde uzun yıllar görev yapmıştır.

Şu an Marmara üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Ali Yılmaz, Karaman İmam Hatip Lisesi'nde öğrenci iken, tatil günleri pastanede çalışarak, eğitim ve öğretimine devam etmiştir.

Mehmet Sezer ve Mustafa Sezer kardeşlerden biri öğretmen, diğeri imam hatip olmuştur. Ayrıca değişik lise ve ortaokullarda okuyan hemşehrilerine kısa zamanlı iş vererek onları himaye etmiştir.

Diğer taraftan yakın hısım ve akrabalarını Karaman'da himaye ederek onların şehirde tutunmalarını sağlamıştır. Yakın akraba ve yeğenleri olan Rasık, Derviş ve İsmail Doğan

ve Mustafa Altun, Karaman'ın, tarım, hayvancılık ve ticaret hayatında etkili olmuş ve tanınmış isimlerdir.

Sosyal Sorumluluk Ya Da Unutulmayacak Bir İyilik

'Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir'⁴.

Sait Doğan, Onbaşı lakaplı mecnuna/deliye, ölümüne kadar ilgilenmiş, evinde barındırmış, her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Hatırladığım kadarı ile, Onbaşı'nın cenaze namazına bütün Karaman halkı koşarak iştirak etmiştir.

Bu davranış bizlere, yukarıdaki ayet-i kerimede bildirildiği üzere, öksüz-yetim, fakir, kimsesiz ve himayeye muhtaç insanlara sahip çıkmak bir insanlık vazifesi ve en büyük faziletlerden biri olduğunu göstermektedir. Rahmetli Deli Sait, bu faziletlere sahip insanlardan biri olarak yaşamıştır.

Resim 5: Karaman'da Sait Doğan'ın himayesinde yaşayan simge deli/veli Onbaşı.

Karaman halkı, 1983 yılında Deli Said'in cenaze namazına katılımlarıyla, onun iyi bir insan olduğuna şahitlik etmişlerdir.

Allah rahmet etsin ve mekanı cennet olsun.

Resim 6: Sait Doğan eşi Emine Doğan ile birlikte, vefatından sonra (Fotoğraf Montajdır)

Sonuç

Sait ismi, bilindiği gibi, dini-itikadi bir anlam dünyasına sahiptir. Said, kurtuluşa eren, cennet giden; şaki günahkâr ve cehenneme giden demektir. Çeşitli savrulmalar yaşasa da ismi onun kader çizgisini belirlemiştir adeta. Bu topraklarda binlerce yıllık tarihi ve insani tecrübenin yoğurduğu derin 'dünya görüşü'nün yansıması olarak okunabilir. Dolayısıyla çocuklarımıza vereceğimiz isimler, Peygamber efendimizin 'çocuklarınıza güzel isimler koyunuz' tavsiyesine de uygun olmalıdır.

Şöyle ki, adeta onun hayatı, Türk toplumunda egemen olan dini anlayışın genişliğine ve sağlıklı oluşuna da delalet etmektedir. Zira günümüzde sağlıklı dini bilgilenmeden ve kültürlenmeden kaynaklanan marazi din anlayışları mevcuttur. İnsan hayatının başından sonuna izlediği safhaları görmeksizin, sadece hayatın bir anını göz önüne alarak onun hakkında dini değerlendirmede bulunmak gibi. Sait Doğan'ın hayat tecrübesi bizlere, böyle acele yapılmış değerlendirmelerin ne kadar yanlış olduğunu da çok açık olarak göstermektedir. Eskilerin tabiri ile, son nefese kadar beklemeksizin, insan hakkında herhangi bir dini hüküm vermenin günümüzde insan ilişkilerini bozduğu gibi, sağlıklı bir hayat ve din anlayışının göstergesi olduğunu söyleyebiliriz.

Bir toplumun, bir şehrin, hülasa insanlığın tarihi, bir bakıma iyi veya kötü olarak hatırlanan insanların tarihidir. Ama 'şaki' olarak değil, 'said' olarak hatırlanmak en büyük amacımız ve niyazımız olmalıdır.

Mekânı cennet olsun.

KAYNAKÇA VE KAYNAK KİŞİLER

Kur'an-ı Kerim

Abidin Doğan (oğlu) 1953 Doğumlu, Karaman'da ikamet etmektedir.

Rasık Doğan (yeğeni) 1930 Doğumlu, Karaman'da ikamet etmektedir.

İsmail Doğan (yeğeni) 1932 Doğumlu, Karaman'da ikamet etmektedir.

ERMENEKLİ MUSTAFA SAFVET'İN AHLAKA KATKISI

Yakup AKYÜZ* - Bayram DALKILIÇ**

Ermenek ilçesinde 1877 yılında doğan Mustafa Safvet, Sarf ve Nahiv ilmini Ermenek'te, mantık, Fıkıh, Meanî, usûl ve Akaid'i ise Konya'da okumuştur. Hadis, tefsir, sair ilimleri de İstanbul'da tamamlamıştır. 1904 yılında Bayezid Camiinde ilk dersine çıkmıştır. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan olması iddiasıyla 1927'de devlet hizmetinde bulunması yasaklanmıştır. Ermenekli Mustafa Safvet 1965'de 88 yaşında iken vefat etmiştir.

Aralık 1904 yılında müderris olmuş, Mayıs 1905'da Şehit Ali Paşa Kütüphanesi ikinci hafız kütüblüğüne ardından da Mayıs 1908 yılında birinci hafız kütüblüğüne terfi etmiştir. Zilhicce 1909 'de İbtidâ- hâriç İstanbul müderrisliğine layık görülmüştür. Mart 1919'de Medaris-i ilmiye İaşe Müdürlüğü'ne, aynı yılın nisan ayında Medaris Müfettiş-i Umumîliğine bir yıl sonra da Dârü'l Hikmeti'l İslâmiyye azalığına tayin edilmiştir.1920 yılında Medaris Umum Müfettişliğine naklen tayin edilmiş, bundan iki yıl sonra da mecburi emekliliğe sevk edilmiştir. 1923'de Osmanlıda Padişah'ın huzurunda yapılan Huzur derslerine muhatab tayin edilmiş bir yıl sonrada baş muhatab olmuştur.¹

Ayrıca 1907 yılında Konya mebusluğu yapmıştır. Mustafa Saffet yaşamında döneminde siyasal İslam düşüncesi olarak adlandırılan oluşumların içinde hep yer almıştır. 1919 yılında ise Müderrisler Cemiyeti diğer adı ile Teali İslam Cemiyeti kurucuları arasında yer almıştır.² Hürriyet ve İtilâf Fırkasından olması hasebiyle Ağustos 1927'de devlet hizmetinde bulunması yasaklanmıştır.³

Mustafa Saffet efendinin yazılarını yayınladığı Beyan'ül Hak dergisi ikinci meşrutiyet döneminde 1908 yılından başlayarak dört yıl boyunca yayınlamıştır. Toplamda yedi cilt 182 sayı yayınlamıştır.⁴ Dergi içerik olarak edebi, siyasi ve fenni konulara ağırlık vermiştir. Gazete kendi mottosunu "pazartesi günleri neşr olunur. Dini, edebi, siyasi ve fenni haftalık gazetedir" şekli ile sunmaktadır.

Dergi Cemiyeti İlmiyye-i İslamiye⁵ tarafından çıkarılıp, başyazarlığını Hürriyet ve ihtilaf liderliği yapmış Mustafa Sabri Efendi üstlenmiştir. Dergide Abdülahad Dâvud, Abdülah Âtîf (Tüzüner), Ahmed Tâhir, Ali Zeki, Ali Tayyar, Ayıntablî Edib, Ahmed Şîrânî, Ah-

* K. M. Ü. İslami İlimler Fakültesi Dr. Öğretim Üyesi.

** N.E.Ü.A.K. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

¹ Albayrak, Sadık, "Mustafa Saffet Efendi, Son Devir Osmanlı Uleması VI, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1996, s.118; Bilgin, Azmi, "Mustafa Saffet Efendi, (Saffet Aysu)", Şehir ve Alimleri, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya, 2017, s.291-2914.

² İhsanoğlu Ekmeleddin, "Teâlî-i İslâm Cemiyeti", DİA, İstanbul, 2011, s.207-208.

³ <http://insanvefikir.blogcu.com/ermenekli-mustafa-safvet-efendi-nin-beyanu-l-hak-dergisi/11708589> (erişim tarihi 18.05.2018)

⁴ Bektaş, Ekrem, "Beyanülhak", DİA, c.6, İstanbul, 1992, s.34.

⁵ Bkz, Ayhan, Halis, "Cem'iyyet-i İlmiyye-i İslâmiyye" DİA, İstanbul, 1993, s.332-333.

med Fâik, Hâfız Câfer, Hayret (Adanalı), Hüseyin Hâzım, İbn Hâzım Ferid, İbnülemin Ahmed Tevfik (İnal), İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), Kilisli Mehmed Münir, Küçük Hamdi (Elmalılı), Kemâleddin Harpûtî, Mehmed Tâhir (Bursalı), Mehmed Âtîf, Mustafa Faki, M. Saffet, Mustafa Âsım, Mehmed Zeki, Mehmed Sâdık, Mehmed Hulûsi, Mehmed Vehbi (Konyalı), Mustafa Nuri, Mehmed Esad, Mehmed Ârif, Mustafa Sabri, Mehmed Fatin (Gökmen), Osman Nuri, Ömer Hayri, Ömer Nasuhi (Bilmen), Suudülmevlevî, Şevket Gavsî, Şükri, Bandırmalı Şerefeddin (Yaltkaya) ve Tâhirülmevlevî (Tâhir Olgun) vs. gibi tanınmış simalar makale yayımlamışlardır.⁶

Gazete yayınlanış amacını derginin birinci sayısında ortaya koymuş “emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker” âyetinden (Âl-i İmrân 3/104, 114) hareketle toplumu dini konularda aydınlatmak olarak sunmuştur. Bu husus dergide “İffet ü istikamet, hamiyet, hemcinsine muavenet, sûret-i meşrûada hürriyet, ciddiyyât ile ülfet, zulm ü istibdâda nefret, ulûm ve fûnûna muhabbet gibi hissiyyât-ı fâzlayı ta'mîme medâr olacak neşriyat ile millet-i necîbe-i Osmâniyye'nin seviyye-i fikriyyelerini yükseltmeye çalışacak ve bilhassa dîn-i İslâm'ın mâni-i terakkî olması gibi zunûn u tekavvülâtın butlânını bihavlîhî teâlâ isbat edecektir” sözleriyle açıklanır.⁷

Yukarıda ifade edildiği üzere derginin çıkarılmaya başlandığı tarih olan 1908 yılından 1918 veya 3 Mart 1924 yılına kadar olan dönem Osmanlı devleti içinde diğer fikri hareketlerle birlikte, İslamcılık düşüncesinin tarihsel gelişim sürecinde “İslamcılık dönemi” olarak adlandırılan yılların başlarına denk gelmektedir. Bu hareket içinde yer alan aydınların, ilmiye ve tarikat mensuplarının neredeyse tamamına yakını Sultan Abdülhamit, yani istibdat muhalifi ve buna karşılık meşruiyet taraftarı, ittihatçı harekete mensup, muhip ve yakınıdır.⁸ İslamcılık düşüncesinin dini düşüncenin ötesine geçip, siyasal ve politik bir pratik olarak benimsenmesi derginin çıktığı yılları içine alan II. Meşrutiyet dönemidir. İslamcıların II Abdülhamit'e itiraz etmeleri onu İslamcılığı siyasal ve sosyal bir sistem olarak benimsemiştir.⁹

Siyasal ve sosyal bir sistem olarak İslamcılığın tanımını yapan Sait halim Paşa İslamcılığı şöyle tanımlar: İslam'ın inançlarını, ahlak, toplum ve siyaset anlayışını zamanın ve zeminin ihtiyaçlarına en uygun şekilde, yorumlayarak bunlara gereği gibi uymaktır. Kant'ın ya da Spencer'in ahlak görüşünü, Fransız'ın siyaset anlayışı, İngiliz toplum biçimini benimseyen bir Müslüman ne kadar bilgili olursa olsun ne yaptığını bilmeyen bir kişidir.¹⁰ Bayanülhak'taki yazılar ve değinin yayın politikası ve üzerinde yazdığımız Mustafa Saffet'in yazılarına baktığımız zaman aynı düşüncenin yansımalarını gördüğümüzü söyleyebiliriz.

⁶ Bektaş, Ekrem, “Beyanülhak”, s.35.

⁷ Bektaş, Ekrem, “Beyanülhak”, s.34; Boyacıoğlu, Ramazan, Beyanü'l Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1998, sayı: 2, s.52-55; Ayhan, Halis, “Cem'iyet-i İlmîyye-i İslâmiyye” s. 332-333.

⁸ Kara, İsmail, “Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.23.

⁹ Çağan, Kenan, Münewerden Entelektüele, Modernleşme, İslamcılık ve Yerlilik, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2015, s.54-55; Boyacıoğlu, Ramazan, II. Meşrutiyet Döneminde Beyanü'l-Hak Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, sayı: 3, s.27-32.

¹⁰ Toku, Neşet, Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s.69-70.

İslamcılık dönemi olarak adlandırılan bu dönem, Türkiye’de İslamcılık fikriyatının büyük yazarlarına ve etkili yayın organlarına kavuştuğu, İslamcılığın düşünce olarak en çok gündemde olduğu, en fazla tartışıldığı, dini alandan siyasete, gündelik hayatın düzenlenmesine, kurumlaşmaya, toplum içinde en tesirli ve siyasetle iç içe olduğu dönemdir. Mustafa Saffet’in yazılarına baktığımız zaman bu tespitin yerinde ve doğru olduğu göze çarpar. Bu dönemde Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, İslam Mecmuası, Kelime-i Tayyibe, Beyanül Hak, hatta türklüğe dayalı düşüncü temele alan Türk Yurdu İslamcı denemeler istibdat karşıtı blok içinde yer almışlardır.¹¹

Beyânü'l-Hak dergisi meşrutiyet döneminde şiddetli bir istibdat karşıtı, İttihat ve Terakki Partisi yanlısıdır. O dönem İslamcı düşünceye sahip kişilerde istibdat eleştirisi olan bir olgudur. Bu bağlamda yazılan yazılarda Mustafa Sabri Efendi de dahil istibdat eleştirisine sık bir şekilde rastlanmaktadır. Dergi ilerleyen dönemlerde İttihat ve Terakki ile de yollarını ayırmıştır. Dergi yazarları İttihat ve Terakki Partisinin kimi icraatlarını eleştirdikleri için partiyle karşı karşıya gelmiştir. İttihatçılar, Beyânü'l-Hak dergisini siyasi davranma ile suçlarken, onlar yaptıklarının siyasetten çok “emir bi'l ma'rûf ve nehiy ani'l-münker” ayeti doğrultusunda hareket etmek olduğunu vurgulamışlardır. Zaten bu ayet-i kerime derginin aynı zamanda kuruluş amacı olarak belirtilmiştir.

Mustafa Safvet Efendiye göre ahlak insanlık için en önemli konuların başında gelir. Onun, Beyanül-Hak dergisindeki yazılarında ele aldığı her konunun temelinde ahlak bulunmaktadır. O, yazmış olduğu yazılarını Ermenekli Mustafa Saffet imzasıyla yazmıştır. Metinler okunduğu zaman, onların sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazıldığını görürüz. Ancak metinlerde yer yer, yerel şivenin etkisi de söz konusudur. Çalışmada onun yazmış olduğu yazılardaki konular bağlamında ahlaka bakışını irdeleyerek ortaya koymaya çalışalım.

Mustafa Saffet yazılarını sade bir dille kaleme almasının yanında, yazılarında sık sık iki zıt olguyu ya da olayı karşılaştırma yaparak okuyucularının zihninde kendi doğrusunu net ve açık bir şekilde ortaya koyma çabası içindedir. Yine yazdığı yazıları çok uzun tutmayarak orta boyutta bir deneme haline getirmiştir. Yazdığı yazılardan anladığımız kadarıyla döneminde diğer dergilerde yazılan yazılara atıf yaparak, üzerinde yazdığı konuya hâkim olduğu izlenimini vermektedir. Ayrıca makalesinde odaklandığı konuları tarihsel olgu ve olaylarla destekleme yoluna gitmektedir. Mustafa Saffet ahlak olgusu üzerinden dönemindeki toplumu ve halkı okuma yoluna gitmiştir.

M. Saffet, toplumda meydana gelen ahlak zafiyetlerini ve buna dayalı gelişen çözülmeyi, toplumun yıkılması için başlıca gerekçe olarak göstermektedir. Mustafa Saffet Efendi baktığımız zaman dergide yazmış olduğu yazılarında, genellikle ahlak konuları düzleminde toplumun yaşadığı değişim ve dönüşümle beraber olayları ele almaktadır. Özde Batılılaşma etkisiyle başlayan toplum üzerindeki değişimin etkilerini ele alır. Bu yönüyle de aslında eski ve yeni toplum katmanları arasındaki geçiş sürecini değerlendi-

¹¹ Gökalp, Ziya, Türkleşmek İslamlaşmak Musasırlaşmak, Eflatun Matbası, İstanbul, 2010, s11. Kara, İsmail, “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, s.25.

rir. İlk cami derslerine çıkmış olduğu 1904'ten itibaren derginin kapandığı zamanı düşürsek değişimin ve dönüşümün getirdiği karmaşa dolu yıllar olduğu ortaya çıkacaktır. O, bu yılları ahlaki bir perspektifle ele alarak değerlendirmiştir.

Mustafa Saffet Efendi'nin olaylara bakışı "İslam ahlak" anlayışı çerçevesinde olmuş, o, diğer olay ve olguları batılılaşma, yenileşme, İstibdat ve meşrutiyet, bilimin gelişmesi, medreseler vb. konuları hep ahlaki bir çerçevede ele alarak yansıtmıştır. Ona göre ahlaki konularda oluşabilecek en ufak bir gedik, üst yapıya dair tüm kurumları sarsacak niteliktedir. Bu durum ise onda ahlaki, insan hayatının merkezine konuşturmayı kaçınılmaz kılmaktadır. İnsana, topluma dair her konuyu bu düzlemde ele alarak, var olan kimi sorunları bir çözüme ulaştırmak için işin en başından yani ahlaktan başlamaktadır.

Mustafa Saffet düşüncesinde ahlak beşer için, insanın kendisinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Yani ahlak insandan ayrı düşünülmemeyen insanın asli organları gibidir. İnsanın ahlaklı olması da kendinde bulunan güzellikleri iyi yönde kullanması iledir. Eğer insan Allah'ın belirttiği en iyi suretin dışına çıkarsa sıhhat, hayat ve servetini kaybedecektir.¹² Özellikle de Avrupa'nın ahlaksızlık illetiyle baş başa olduğunu düşünür. Bu bağlamda da gençlerin başıboş bırakılmamasını öğütler. Avrupa'dan alınan dans gibi adetlerin İslam ve ahlakla bağdaşmadığını ve yozlaşmaya yol açacağını görerek şiddetli bir eleştiriye tabi tutar.¹³

Toplumun bozulmasından bahseder ve bunun düzeltilmesinin tek yolunun ahlakın güzelleşmesi olduğunu belirtir. Hangi din ve millete mensup olunursa olunsun, eğer o milletin ahlakı güzel değilse o millet ve din hakir ve zelil olacaktır.¹⁴ Milletın bozulmasın da yabancı etkisi görmekle beraber, asıl suç yozlaşmaya teşni olan toplumda görür ve toplumu kim bozuyor sorusuna verdiği cevap "sen ve ben'dir. Çünkü bir millet ona göre kendisinde bir meziyet görmeyerek maymunlar gibi her şeyi taklit ederse kendisinde hak ve batılı, iyi ve kötüyü ayırt edemez yahut ederde zulme göz yumarsa o millet terakki etmeyecek, akıbeti kötü olacaktır.¹⁵ Aslında toplum taklidi bırakıp, özüne dönmüş olsa gerçek İslami değerlerle karşılaşacaktır.

Mustafa Saffet'in yazıları okunduğu ve bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda ahlaki yozlaşmanın dış etkenlerine vurgu yapması ön plandadır. Ancak o, bu yozlaşmanın iç saiklerine de temas etmekte ve bunun nedeni olarak istibdat yönetimin sorumlu tuttuğunu yer yer anlamaktayız. Onda bütün bu olumsuzluklara tepkinin karşılığı, bu olumsuzluklar yaşanırken yönetim ne yapmakta? sorusu ön plana çıkmaktadır.¹⁶

Mustafa Saffet'in medeniyetlerin gelişimini çizgisel tarih okumasıyla değerlendirdiğimizde, medeniyetlerin ölümünü de ahlak ve ahlaktan kopuşla izah eder. Ne oldu da Endülüs medeniyeti yok oldu? Yine Araplar İslam'la beraber iyi bir medeniyet kurmuşken sonradan neden zayıf düşmüşlerdir? Yine Ertuğrul'un kurduğu ve sonra bütün Avru-

¹² Ermenekli M. Saffet, Ahlak / M. S.-- İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 19 Nisan 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 58, s. 1183-1185.

¹³ Ermenekli M. Saffet, Ahlak, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 6 Mayıs 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 60, s.1214.

¹⁴ Ermenekli M. Saffet, Ahlak, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 17 Mayıs 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 62, s. 1247.

¹⁵ Ermenekli M. Saffet, Ahlak, sayı.62, s. 1248.

¹⁶ Bkz. Ermenekli M. Saffet, sayı.62, Ahlak, s. 1249.

pa'yı etkisi altına alan devletimizin düşmesine neden olan nedir? Bütün bu soruların cevabı onda ahlak ve onun değerlerinin yok olmasıdır.¹⁷

M. Saffet, toplumda meydana gelen ahlak zafiyetlerini toplumun yıkılması için başlıca gerekçe olarak göstermektedir. Batı Roma'nın daha erken yıkılmasının gerekçesine ahlaki çözülmeyi işaret ederek, devletin yıkılışını Batı Roma'daki ahlaki çözülmeye Doğu Roma'ya oranla daha ileri seviyede oluşuna bağlamaktadır. Araplar ise, bedevi bir toplum olmalarına rağmen ahlaki meziyetleriyle Endülüs örneğinde görüldüğü gibi büyük bir medeniyet oluşturabilmişlerdir.¹⁸ M. Saffet, bunun arkasında Arapların, temel erdemlerden olan şecaat, sehavet ve sadakat gibi ahlaki erdemlerin bulunduğunu belirtmiştir. Saffet'in iki yazısında Doğu-Batı Roma kıyası yapmasının nedeni Avrupa medeniyeti örneği üzerinden ahlaksızlık, onun topluma etkisiyle içinde bulunduğu toplumu değerlendirmeye ve ahlaki çözülmüşlük içinde gördüğü topluma uyarıdır.

Mustafa Saffet Efendi toplum ve devlet için vazgeçilmez olan en önemli konunun halkın iyi bir ahlakla ahlaklanmasıdır. Devlette, bireylerin ahlaki olgunluğunu her şeyin üstünde tutar. Bu nedenle de toplumda halkı oluşturmak eğitile, eğitimin sağlanmasını ise devlet ve hükümete vermektedir. O, bu konuda "devletin en önemli vazifesi ahlaka hizmet etmektir. Bu açık bir önerme ve umumi bir kaidedir. 'Milletler ne kuvvetleriyle, servetiyle, zenginlikleriyle, ne de kanunla yaşamazlar belki ahlakla yaşarlar" demektedir. Hükümetin en önemli amacı kaderini eline aldığı halkın ahlakını tezyin etmesidir. Ahlaksız milletin ne kanuna ne hükümete, ne de kuvvete itaat edeceğini, bunu sağlayacak yegâne şeyin milletin ahlakının güzelleştirilmesinden geçeceğini belirtir.¹⁹ Ahlaksız bir milletin helak olacağını düşünür. Böyle bir milletinde mutsuz ve zillet içinde bir yaşam sürdüreceğini söyler. Anadolu'nun bu bağlamda büyük bir eğitim zafiyeti yaşadığını ve eğitimin çok kötü olduğunu belirler.²⁰

O, ahlakın bir ömür boyu olduğu ve pratik boyutunun olması gerektiğini düşünür. Ona göre hoca iyi ahlak sahibi değil ise çocuklara iyi ahlak vermesi beklenmemelidir. Böyle ahlaki bozuk kişinin değil ahlaki düzeltme, fitraten iyi olanı da bozacağı kanaatini taşır. Devlet içinde memurlarında ahlaklı olması gerektiğini, ahlaksız eylemleri olursa memuriyetinin sonlandırılarak, toplumun kurtarılması gerektiğini düşünür. Memurun değişim düşüncesi ile hareket ederek halka ters bir şekilde değil, içinde yaşadığı halkın örf, dini, gelenek ve göreneklerine uygun davranması gerektiğini söyler. Fransızların tecdit tecdit diyerek her şeyi değiştirdiklerini, ama aslında değiştirdiklerini sandıklarını söyler. Bu düşüncesini " (Fransızlar) bütün tecdidat (yenilikler) ile uğraştılar. Yine netice de kullandıkları eski ay, eski güneş, eski Pazar, eski kilise, eski Allah" ironisiyle dile geti-

¹⁷ Ermenekli M. Saffet, *Ahlak*, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 7 Haziran 1326, Beyanülhak, cilt: III, s. 1295.

¹⁸ Ermenekli M. Saffet, *Ahlak: Mabad*, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 21 Haziran 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 67, s.1327-1328; Ermenekli M. Saffet, *Ahlak: Mabad*, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 28 Haziran 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 68, s.1340-1342.

¹⁹ Ermenekli Mustafa Saffet, *Nazar-ı Hükümete Ahlak*, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 11 Nisan 1327, Beyanülhak, cilt: V, sayı: 107, s.1980.

²⁰ Ermenekli M. Saffet, *Dertlerimiz En Büyüğü*, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 5 Eylül 1327, Beyanülhak, cilt: V, sayı: 128, s.2314.

rir.²¹ Eğer halkın memurlara ve devlete saygılı olması isteniyorsa kanunların ve devletin ahlak üzere olması gerekir.

O, okulların sadece ilim değil ahlak eğitimini vermesi gerektiğini düşünür. M. Saffet Efendi yabancı okullar meselesine de ahlak temelli bakmaktadır. Ona göre Osmanlılar, çocuklarını bu okullara göndermemelidir. Çünkü verilen bilgi, kültür, ahlak anlayışları, çocuklarımızı kendi kimliklerine, milletine, vatanına ve devletine karşı yabancılaştırmaktadır.²²

M. Saffet, diğer bir makalesinde tiyatroları konu edinmiştir. Tiyatrolar, ona göre Osmanlı halkı üzerinde olumsuzluklara sebebiyet vermektedir. Tiyatrolarda oynanan oyunlar, ona göre bizim dini ve ahlaki toplum yapımıza uygun değildir. Bu nedenle tiyatrolar, toplumda birçok karmaşaya sebebiyet vermektedir. Gençler, çalışarak ailesinin ihtiyaçları için kazanmış olduğu parayı buralarda bir gecede harcamakta, oralarda oynan sahte yaşamlara özenmektedirler, dolayısıyla bu tür kurumlar, gelecek nesil için tehlike oluşturmaktadırlar. Tiyatrolar kötü olmakla beraber, ona göre yapılan şey aslında tiyatro bile değildir. Eğer buralarda tarihi, edebi bir şeyler gösterilmiş olsa itirazının o kadarda sert olmayabileceğini söyler. Ona göre burada gösterilen şeyler gençleri ahlaksızlığa sevk eden, paralarını alan, etrafta gürültüye sebep olan yapılarıdır.²³ Tiyatrolara karşı çıkanların çıkardığı adli olayların irtica ve ihtilal gibi gösterilmesine de karşı çıkar. Yazının devamında tiyatrolar ve sebep olduğu olaylar üzerinden siyasal bir eleştiri getirir ve “dini İslam olan hükümetin biraz bunları düşünmeye ihtiyacı vardır” sözüyle eleştirir. Onun, tiyatrolar üzerinden topluma bakışını yansıtmayı açısından aşağıdaki değerlendirmesi ilginçtir.

“Anadolu’nun içlerine giden bu kumanyalar bir kere tiyatrocü değildir. Bu kumanyalar şuradan buradan birkaç göbek atacak kadın toplayarak, adına bir tiyatro süsü verecek, Anadolu’nun saf, duru, fakir ahalisini soymak için senenin her zamanında şehirden şehire gezen bir takım çürük avcılarıdır.”²⁴ Yine o Ramazan ayında açık saçık bir filmin gösterimini ahlaka aykırı bulur.²⁵

Sokak ortasında alelade içki içilmesini ve buna zabitanın tavrını, müdahalesini takdire şayan bularak bu tür davranışların halkta büyük yıkıntılara neden olacağını belirttiği yazısı da önemlidir. O, müesseselerin hemen gerekli çalışmaları yaparak ve önlemleri alarak bu tür hadiselerin tekrarına meydan verilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Mustafa Saffet Efendi, toplum eleştirisi yaptığı makalelerinde toplumda gördüğü olumsuzlukların sebebini bizzat devletin uygulamalarından kaynaklandığını düşünmüştür. Bir başka deyişle modernleşme olarak görülen liberallik, feminizm gibi hareketler, gençliği ifsat eden akımlar, devletin kurduğu ve faaliyete geçirdiği tiyatro vb. şeylerde bu

²¹ Ermenekli Mustafa Saffet, *Nazar-ı Hükümette Ahlak*, s.1982.

²² Ermenekli M. Saffet, *Ahlak: Mabad*, İstanbul: Cem’iyet-i İlimiye-i İslamiye, 31 Mayıs 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 64, s. 1277-1279.

²³ Ermenekli Mustafa Saffet, *İlgin’da Bir Vaka Münasebetiyle - Tiyatrolarımız*, İstanbul: Cem’iyet-i İlimiye-i İslamiye, 9 Mayıs 1327, Beyanülhak, cilt: V, sayı: 111, s. 2042-2043.

²⁴ Ermenekli Mustafa Saffet, *İlgin’da Bir Vaka Münasebetiyle – Tiyatrolarımız*, s.2042.

²⁵ Ermenekli M. Saffet, *Ağamız Eğleniyor mu? Yoksa Neşr-i Şenaat, İfsad-i Ahlak mı?*, İstanbul: Cem’iyet-i İlimiye-i İslamiye, 27 Eylül 1326, Beyanülhak, cilt: IV, sayı: 80, s. 1536-1537.

akımların etkisiyle gelen yapılarıdır. Bütün bu karmaşanın nedeni ise yönetimin yanlış politikalarından kaynaklanmaktadır.

Mustafa Saffet Efendi toplumdaki olay ve olguların bir başlangıcının bulunduğunu, bunun ise her akıllı insanın bilgisi dâhilinde olduğunu söyler. Ancak insanlar kendi idraklerini (akıl) olumsuz olarak kullanmış ve kendilerince hak ve hakikatin tersi bir takım efsaneler yaratmışlardır. Hâlbuki takip edilmesi gereken iki yol bulunmakta, bunlardan biri “tariki ilim ve irfan” diğeri ise “tariki ahlak ve fazilet” olması gerekir. Cahil insanların yapıp ettikleri ise bu ikisi dışında kalmaktadır. Toplumsal yapıda bir kısmın cahil, bir diğer kısmın ahlaksız olması sonucu, onlar beşerden bir ferdi mabud tanımışlardır demektir.²⁶ O, İslami değerlerden kopuk olan her şeyi özden kopuş olarak görmektedir. Bu bağlamda hayalat ve efsun olarak gördüğü bütün olaylara karşı çıkmaktadır. Bir ağacın dalına çaput bağlamak vb. eylemleri de din ve ahlaka ters, olumsuz eylemler olarak görür.²⁷

O, hadisatı dehrin (modern dönem) dimağına has müşterek vasıtasıyla tersim ettiği gölge ve hayalin o günden beri bir sinema fotoğrafı gibi ayrı ayrı geçip gittiğini ve bu durumunda fikirsel yorgunluk getirdiğini söylüyor. Olaylardan her birini bir diğerinden ayırmak mümkün olmayıp, sadece fikirlerinin (akıl) değil bütün uzuvlarının siyahı beyazdan seçemez halde bulunduğunu belirtmektedir. Çünkü bitmek tükenmek bilmeyen yeni hadiseler birbirini takip etmekte, bu olaylar olup bitmekte, fakat hiçbirisi de aynı doğrultuda gelişmiyordu demektir. O, olguların nasıl farklı olabileceğini görmüş olduğu iki farklı resim üzerinden değerlendirerek, kendi kendisine bunların bir hakikat mi yoksa bir hayal mi olduğunu sorduğunu söylemektedir.²⁸ Resimlerden birincisi Trablus çöllerinde sıcakta atı üstünde İslam dini için savaşan bir askeri tasvir ederken, ikinci resim Beyoğlu'nun veyahut Avrupa'nın sefil (kötü) bir sahnesinde, ağza bile alınmayacak şekilde, sokak ortasındaki köpeklerin halini tasvir eden şekilde, bütün açıklığı ile çıplak bir halde bir erkek ile bir kadının halini tasvir eden resimdir. İkinci resim insan suretine karışan iki sefihin resmini tasvir etmektedir.²⁹ Onun burada dile getirmek istediği şey, birbirine zıt iki hakikati gösteren resim üzerinden, hakikat nasıl ayırt edilebilir? sorusunu sorduğu ve bunun üzerinden hakikatin ne olduğunun belirlenmesinin zorluğu üzerinde durmaktadır. O, bu iki resim üzerinden her ikisinin de realitede gerçek olmasından hakikatle, hangisinin doğru ve ahlaki olduğu sorusuyla dönemi için ahlak çözümlemesi yapmaktadır. Bir nevi değişen ve dönüşen Osmanlı toplumunu levhalar üzerinden sembolik okumaya tabi tutmaktadır. Aslında bu resimlerle anlatılan olgulardan hareketle hakikatin nasıl zıtlıklar üzerinden daha iyi gösterilebileceğini sorgulamaktadır.

Onun yazmış olduğu yazılara bakarsak ahlakın daha çok teorik yönünden öte, yaşanan pratik değeri üzerine değerlendirmelerde bulunduğunu görürüz. Yani teorik bir

²⁶ Ermenekli Mustafa Saffet, Mebde-i Feyz, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslamiye, 23 Nisan 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 158, s. 2795.

²⁷ Ermenekli Mustafa Saffet, Mebde-i Feyz, s.2795.

²⁸ Ermenekli Mustafa Saffet, Kısm-ı Ahlakî ve İctimai : Mütelevvin İki Levha Karşısında, İstanbul: Cem'iyet-i İlmiye-i İslamiye, 23 Nisan 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 157, s.2784-85.

²⁹ Ermenekli Mustafa Saffet, Kısm-ı Ahlakî ve İctimai : Mütelevvin İki Levha Karşısında, s.2786.

ahlak felsefesi inşa etmek yerine, İslami değerleri ahlaki değerlerinin temeli yaparak olay ve olguları değerlendirmiştir.

Saffet Efendi “Düşüncesizlikler” isimli makalesinde ise her an tartıştığımız birçok ahlaki meseleye dikkat çekmiştir. Bu meselelerden en başta geleni “söz söyleyen insanın sözüne her daim dikkat etmesidir”. “Düşüncesizlikler yüzündendir ki herkes ağzına geleni söylüyor, hatırına geleni yazıyor. Bize öyle geliyor ki ‘bir hakikat kalmasın Allah’ım âlemde nihan’ sözüne binaen.”³⁰ Hâlbuki şiirdeki “sözden” kastedilen “hakikatin ortaya konulması olup, bilip bilmeden her önüne geleni söylemek” olarak anlaşılması gerektiği vurgulanır. Gazete yazıları üzerinden her şeyi konuşup yazmanın sakıncalarına dikkat çekilmek istenir. Sözü bir ağırlığının olması gerektiği ve halk üzerindeki etkisinin gözden kaçırılmaması gerektiği vurgulanır.

Yazının devamında ise din ve değerleri üzerinden gazete yazılarında çıkan yazıların niteliği ve içeriği üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. O, gazetede rüyalar üzerinden yazılan bir olgu ile “peygamberi rüyada gördüm” neşrinin hak ve hakikat içermediğini, rüyanın sahil olduğu gibi olmayabileceği, rüyanın sadece göreni bağlayacağı ifade edilerek halkın rüyalarla etkilenmemesi vurgulanıyor. Hatta o, Hazreti peygamberden her şey açık bir şekilde gelip, açıklığa kavuşmuşken rüyaya ne ihtiyaç olabilir ki sorusunu sormaktadır.³¹ Saffet Efendi ahlaki oluşumları salt bireysel tecrübeye değil, peygamberin kadim mirası olan akli yapıyla inşa etmek istemektedir. Saffet efendi din ve ahlaka bakısında daha çok akılcı çizgide kalıp, dinin anlaşılmasında tasavvuf düşüncesi denecek duyguya dayalı düşünüşe mesafeli davranmıştır.³²

Yazının devamında söylenen şeyler üzerinden, dönemindeki bir başka çelişkili duruma dikkat çeker. O içinde bulunulan savaş esnasında yaşanan, toplumun yaşamış olduğu bir çelişkiden hareket eder. Bir kısmımız vatani düşmandan sürüp çıkarırken, bir kısmımızdan tesirat yerine kahkahalar işitiyoruz der. Bu durumu da “bir mebusun dediği gibi, gramofon sedalarından başka hiçbir şey duyulmuyor. Bir taraftan, meşihat ulya camilerde salati münciye, Buhari, şifa okunması için ulamayı davet ediyor. Diğer taraftan, kadınların erkeklerin tiyatrolara eğlenmek için kavuştuklarını görüyoruz. Biz sanki bunları döküp saymakla bir paye, böyle çıkmazı ihtar etmiyoruz. Ancak ahlakımızın ne derece tenzil etmiş olduğunu, dinimize irtibatımızın ne nispette zayıflık hâsıl ettiğini muvazene etmek istiyoruz”³³ sözüyle değerlendirir. Ona göre örnek alınılan Fransa’da bile ihtilal döneminde insanların “alameti matem olmak üzere” üzüntülerini belirtmek için, tiyatro binalarının kapılarına birer siyah perde çekilerek, üzüntüden tiyatroya bir ferdin girdiği görülmezdi demektedir. Aslında Saffet Efendi etkilenilen Batı kültürünün bile acı durumlarında bizdeki kadar çöküntüye uğramadığını, her şeyin bir sınırının olması gerektiğini değerlendiriyor.

³⁰ Ermenekli Mustafa Saffet, Düşüncesizlikler, İstanbul, Cem’iyet-i İlmiye-i İslamiye, 28 Mayıs 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 162, s. 2858.

³¹ Ermenekli Mustafa Saffet, Düşüncesizlikler, s.2859.

³² Gencer, Bedri, İslamda Modernleşme, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2017, s.434; Gencer, Bedri, Modernliğin Hikmetinden Sual, Kadim Yayınları, Ankara, 2016, s.115.

³³ Ermenekli Mustafa Saffet, Düşüncesizlikler, s.2859.

Skolastik makalesinde ise o, Batı etkisiyle Osmanlı ilim dünyasının içinde bulunduğu durumu, bir başka yazarın yazmış olduğu skolastik metni üzerinden okuyarak, medreselerin içinde bulunduğu durumu değerlendirmektedir. Medreselerin son zamanlarda bir gerileme yaşadığını kabul etmekte, ancak eleştirenlere biraz insaflı olmalarını söylemektedir. Fizik, kimya, mühendislik gibi bilimlerin şark ve garb ayrımı yapılamayacağını, bunların medreselerde şu an için yeterli olmadığını, ama bir zamanlar medrese isimlerine bakılsa bile bu sözün yanlış olduğunun ortaya çıkacağını söylemektedir.³⁴ O, medreselere büyük önem atfederek Osmanlı'nın ve İslam toplumunun gelişip büyümesinde onların ne kadar büyük ve etkin rol aldığını ifade eder. Hatta modern okullar kurularak atıl hale gelen medreselerin eğitimin toplumun tüm katmanlarına yaygınlaşmasında ve memleketin her sathına ulaşmasında etkisinin büyük olduğunu düşünür.

“Bizdeki Yenilikler” makalesinde tekrar Osmanlı Batı karşılaştırması ile Batı-Osmanlı kıyası yapar. Oradan alınan her şeyin topluma uyup uymadığı bahsine geçer. Bazı uygulamaların zamansız olduğunu düşünür. Feminizm meselesi de bunlardan biri olup, Avrupalı kadınların bir şey istediğini ve ne istediklerini bildiğini söyler. Feminizm meselesini kadın erkek eşitliği üzerinden okumaktadır. Ancak hali hazır toplumda kimse kadına kendi emvalından sarf et, zevcene yük ol diyemez” demektedir.³⁵ Toplumda kadının hem yasa hem de din nazarında tabiplik yapmasına izin verdiğini söyler. Kadınların hakkını savunmada ne kanunun nede dinin bundan kadınları alıkoymadığını vurgular. Saffet, günümüzde bile değişmeyen bir söylemle o dönemde “değil kadınların erkeklerin esiri, erkeklerin kadınların esiri” olduğunu düşünür.³⁶ Ancak kadınların seyahat özgürlüğü meselesine gelince hakkın erkeklerde olduğunu, bu özgürlüğe hiçbir Müslümanın rıza göstermemesi gerektiğini beyan eder. Aslında Avrupalı kadınlar feminizm talebinde buldukları zaman ne istediklerini biliyor. Bizdeki kadınların ne istedikleri anlaşılıyor. Kadınların seyahat özgürlüğü bağlamında ki değerlendirmesi ar, namus değerlendirme haline gelir. Hatta tabiatta domuzlar hariç hayvanların bile eşlerini kiskandığını söyler. O bu durumu da şöyle ifade eder: “En kıymetli olan ırzının muhafazası olduğunu nasıl anlayabilir? Yoksa bu kıymetli olan ırzın muhafazası lazım değil midir? Yahut Avrupa da arz ve namus meselesi yok mudur? Varda kadınlar onu tamamıyla muhafaza mı ediyorlar”³⁷

Saffet, Avrupa ve feminizmin kaynağı hakkında kanaatimizce tam bir değerlendirmede bulunmamakta, Osmanlıdaki kadınların talebini görmezden gelmekte gibidir. Ya da feminizmi yanlış anlamaktadır. Saffet, ırz namus meselesi üzerinden ahlaki okumakta, erkekler ile ilgili bir değerlendirme de bulunmamaktadır.

Saffet, Avrupa'dan alınarak yenileşme ve modernleşme sürecinin olması gerektiğini ama bunun aynısını alıp, topluma birebir uygulama şeklinde olmaması gerektiğini düşünür. Aslında skolastik düşünüş olarak anlatılan Osmanlı toplum düşüncesi ile modern

³⁴ Ermenekli Mustafa Saffet, İskolastik, İstanbul, Cem'iyet-i İlimiye-i İslamiye, 11 Haziran 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 164, s.2897-2898; Boyacıoğlu, Ramazan, Beyanü'l Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese, s.67-71.

³⁵ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler, İstanbul, Cem'iyet-i İlimiye-i İslamiye, 9 Temmuz 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 168, s.2955.

³⁶ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler, s.2955.

³⁷ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler, s.2956.

toplum düşüncesi değişiminin sağlıklı bir değerlendirmeye dayanmadığına dem vurur. Avrupa'da ortaya çıkan birçok yenilik Osmanlı toplumuna uymayan gereksiz değişimlerdir.³⁸ Salt Avrupa hayranlığını bir hastalık olarak görür. Kadınlar değerlendirmesinde tesettür meselesine girer ve toplumda kadın ve erkeğin tesettür hariç eşit olduğunu söyler. Tesettür üzerinden ahlak eleştirisi getirir. "Tesettür bir kadının namaherem ad olunan mahremleriyle ziynetlerini setr etmek (kapatmak) demektir. Yoksa bir kısım İstanbul kadınlarının bir kısmının tesettür diye en parlak, en kıymetli, en gösterişli, ipek kuşaklar içine vücudun şekli resmini gösterircesine sarınmak, bunlada iktifa etmeyerek saçlarının bir kısmını, gerdanını, kollarını, halkın, erkeklerin inzarı müşeyesine (izlemesine) vaz etmek (sunmak) değildir."³⁹Saffet efendinin bu duruma bakışı da İslam nazarı noktasında olup, kadının ziynetini İslam düşüncesinde sadece kendi aralarında ve evinde gösterebileceği şeklindedir.

Saffet, toplumda kadınların eğitilmediğinin farkında ve onlara formal eğitimin verilmesi gerektiği düşüncesindedir. "Yalnız şurası kalıyor ki bizim memlekette kadınların terbiye ve tahsiline ehemmiyet verilmeyerek, onları yalnız valide kucağına bırakmışız. Bu doğru değildir. Ancak eğitim yapılan yerlerde makus (ters, olması gerektiği gibi değil) surette yapılmış ve yapılmakta..."⁴⁰ M. Saffet'e göre erkek ve kadınların aynı mekânlarda bulunmadığı ve kadınlar fitratlarına uygun olmayan bir iş tutmadıkları müddetçe onların iş hayatında yer almasında herhangi bir engel bulunmamaktadır. Aynı durumun eğitim içinde geçerli olduğunu söyler.⁴¹

Ancak eğitimin neliğini ise yine gelenek üzerine inşa eder. Döneminde yapılan eğitimin ise, tam aksi şekilde gelenekten ve değerlerden uzak ve doğrudan kopuk olduğudur. O, toplumdaki kadınların eğitimini "bir kadına dikiş vesaire tahsil ettirecek yerde, bir en evvel saz çalmayı öne süreriz. Bir kadına ahlakı İslamiyye'yi, edebi diniyye'yi talim edecek yerde Fransızca okuturuz. Teessüf ederek belirtmeli ki, kadınlarımızın sokaklarda ellerinde iplik ipek masureleri (koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb. nden yapılan araç) göreceğimiz yerde, koltuklarında ud, kemençe görüyoruz" sözleriyle eleştirir.⁴²

Saffet efendinin, tesettür tartışması üzerinden dönemdeki ahlakilik tartışmasına katılmış olduğu söz konusudur. Aslında Saffet Efendi döneminden itibaren, Türk modernleşmenin kadın üzerinden okunması devam etmiştir.⁴³ Saffet efendide görülen toplumun yeni yeni karşılaştığı kadınların bir kısmının açık olmasına itiraz, devrimler sonrası kadının saçlarının açık olması düşüncesine dönüşmüştür. O dönem bir kısım kadının açık olmasına itiraz daha sonra bir kısım kadının kapalı olmasına çevrilmiş, son dönemde

³⁸ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler: Mabad, Ermenekli Mustafa Saffet, İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 23 Temmuz 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 170, s. 2995; Ermenekli Mustafa Saffet, Kara Kuvveti, Nur Kuvveti, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 2 Temmuz 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 167, s.2942; Ermenekli Mustafa Saffet, Şark ve Garb Kadınları, s. 438.

³⁹ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler: Mabad, s.2996.

⁴⁰ Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler: Mabad, s. 2997.

⁴¹ Ermenekli Mustafa Saffet, Şark ve Garb Kadınları, İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 9 Ağustos 1326, Beyanülhak, cilt: III, sayı: 74, s.1439.

⁴² Ermenekli Mustafa Saffet, Bizde Yenilikler: Mabad, s.2997.

⁴³ Bkz. değerlendirme için Ramazanoğlu, Yıldız, "Osmanlı Kadın Hareketinde İslamcı Temalar", Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.129-141.

sorunun görece çözüme kavuşmasından sonra ise “kapalı çıplak” tartışmasıyla tartışmanın korunduğunu ve sürdürülmekte olduğunu görürüz.

“Kara kuvveti Nur kuvveti” makalesinde Mustafa Saffet “kara kuvveti” lafzının Avrupa tarihindeki çatışmalardan hareketle ruhbanlara, hükümdarların sert ve kaba buyurgan fikirlerine kara kuvveti denmekte ve bunun Avrupa için doğru olduğunu söylemektedir. Bu durumda karşısında halkın konumlandığı kuvvet ise nur kuvveti olmaktadır. Bu husus makalede “papazların bildiği her ne ise ilim odur. Başkaca bir ilmin tahsili de yasaktır. Herkes ilmi papazlardan öğreniyor, bir çocuğun papazdan başkasından ilim alması mümkün değildir. İşte bir skolastik bir kara kuvveti” sözünü taarruz eder.⁴⁴ Saffet efendi bir diğer makalesinde de İslam düşüncesinin skolastik olarak nitelenmesini de yanlış bulmuştur. Tartışmada Osmanlı İslam düşüncesinin kara kuvveti (skolastik) olarak nitelendirilmesine karşıdır. O bu betimlemesinin sonunda bizim memlekette “kara kuvveti” ne olmalı ya da nedir? sorusunu sorar.

Bizim memlekette kara kuvveti ne olabilir diye şöyle bir mülahazaya mecbur olduk. Acaba kara kuvveti adliye kuvveti mi? Divan-ı harbiye mi? Askeri kuvvet mi? Yoksa din kuvveti mi? Papaz kuvveti mi diye düşünülüyor. Mustafa Saffet bu sorular ışığında bizde papaz kuvveti olmadığına göre, bundan din kuvvetinin anlaşıldığını söylüyor. Din kara kuvveti ise bunun mukabilinde nur kuvveti olarak betimliyor. Hâlbuki bu İslam düşüncesinde böyle değildir. İslam dininin ilim ve irfana mani olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu söyler.⁴⁵

Buchner’ in yazmış olduğu “Madde ve Kuvvet” adlı eserin toplumda pek bir tepki görmemesine şaşırır. Bu esere karşı yazılan bir reddiyeyi olumlu görür. Aynı şekilde çırıl çıplak kadın resimleri olan bir başka gazete (Zeka gazetesi), madde ve kuvvete eleştiri yazan Hacı Mustafa efendinin eleştirisi⁴⁶ (reddiye) yazısına itiraz etmektedir. M. Saffet, bu gazetenin amacı Avrupalı fikirleri kadınlara vermekse, niçin Hacı Mustafa Efendi’nin reddiyesine eleştiri yazmaktadır sorusunu sorar. Reddiyeye yazılan eleştiriye baktığında ise gördüğü şeyin, ya Mustafa efendinin şahsiyetini ta’riz ya da hatadan kaynaklı harfleri düzeltmekle, kelimelerle oynamaktan ibaret kaldığını belirtir. Ancak eleştiri yazarının cevabının burada kalmadığını, sözünde ileri giderek, Hacı Mustafa Efendi’ye karşı “sen nesen ki böyle bir eseri tenkid (eleştiri) edersin? Başında sarık, böyle ilim ile sen nasıl münasebatta oluyorsun?” eleştirisi getirdiğini görür. Mustafa Sabri Efendinin itirazı, gazetenin rediyenin özü hakkında söz beyen etmekten yoksun halde, yazarın giyimine bakarak eleştiri yazarına şahsiyet itibarsızlığı yapmasıdır. Eleştirmen, eleştirisini basit kelime düzeltmeden öteye taşıyarak, yazarı itibarsızlaştırmaya girmiştir. M. Saffet efendiye göre esas bağnazlık aslında bu yapılandır.⁴⁷ Toplumun ve toplumu aydınlatıldığını düşündüğü aydınların bu hali makalede, “memlekette uğruna ağladığınız bağırduğunuz şey-

⁴⁴ Ermenekli Mustafa Saffet, Kara Kuvveti, Nur Kuvveti, s.2943.

⁴⁵ Ermenekli Mustafa Saffet, Kara Kuvveti, Nur Kuvveti, s.2943.

⁴⁶ Bkz. Harputizade Hacı Mustafa Efendi, *Red ve İspat*, Çizgi Yayınları, Konya, 2014.

⁴⁷ Kimler Daha Mutaassib, İstanbul: Cem’iyet-i İlimiye-i İslamiye, 25 Haziran 1328, Beyanülhak, cilt: VII, sayı: 166, s.2936.

lerden öte, başka ağılanılacak, düşünülecek bağırlacak şeyler var. Ne oldu size! Sesiniz mi kısıldı. Vay liberallik vay” nidasiyla son bulmaktadır.⁴⁸

Saffet, Beyanülhak dergisi adlı gazete yazılarında dönemi içinde yaşadığı toplumu İslami değerler ışığında aydınlatma çabası içinde yazılarını kaleme almıştır. Bu bağlamda onun yazıları yozlaşmakta olduğunu düşündüğü toplumu aydınlatma amaçlıdır. Yazılarının odak noktasını, ahlak, ahlak anlayışının odak noktasını ise geleneksel ameli ahlak temeline oturtur. O, dönemindeki modernleşme, feminizm, medreseler, skolastik düşünce, materyalist düşünce, düşüncede liberallik olabilecek söylemler, söz söylemede olgunluk vb. meselelerde şiarı ve tutumunu İslam'ı düsturla hareket etmek üzerine kurgular.

Ahlaki, hayatın tamamına temel olarak alan ve hayatta karşılaşılan meselelerin temelinde ahlakın bulunduğunu düşünen Mustafa Saffet, ahlaki konularda ortaya çıkacak çöküşün, bütün hayatı sarsacağını ileri sürmektedir. Nazari ahlaka önem veren M. Saffet, insan nefsinin durumunu analiz ettiği yazısı temelinde insanı anlatmaya ve bu nefsin durumları doğrultusunda da ameli ahlak konularını ele aldığı yazılarının çoğunda günlük hayatta karşılaşılan meseleleri çözmeye ve önerilerde bulunmaya çalışmıştır. O, günlük, gerçek ve siyasi hayattan hiçbir vakit kopmadan cesurca önerilerde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Sadık, “Mustafa Saffet Efendi (Ermenekli)”, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ayhan, Halis, “Cem’iyet-İ İlmîye-İ İslâmiyye” *DİA*, İstanbul, 1993.
- Bektaş, Ekrem, “Beyanülhak”, *DİA*, c.6, İstanbul, 1992.
- Bilgin, Azmi, “Mustafa Saffet Efendi, (Saffet Aysu)”, *Şehir ve Alimleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya, 2017.
- Boyacıoğlu, Ramazan, Beyanü'l Hak'ta Ulema, Siyaset ve Medrese, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 2, ss. 51-92.
- Boyacıoğlu, Ramazan, II. Meşrûtiyet Döneminde Beyânü'l-Hak Dergisindeki Bazı Görüş ve Düşünceler Üzerine, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, sayı: 3, ss. 27-50.
- Çağan, Kenan, *Müneverden Entelektüele, Modernleşme, İslamcılık ve Yerlilik*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak: Mabad”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 31 Mayıs 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 64, sayfa: 1277-1279.
- Ermenekli M. Saffet, “Ağamız Eğleniyor mu? Yoksa Neşr-i Şenaat, İfsad-ı Ahlak mı?”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 27 Eylül 1326, *Beyanülhak*, cilt: IV, sayı: 80, sayfa: 1536-1539.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak: Mabad” İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 28 Haziran 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 68, sayfa: 1340-1342.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak: Mabad”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 21 Haziran 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 67, sayfa: 1326-1328.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak” İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 19 Nisan 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 58, sayfa: 1183-1185.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 6 Mayıs 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 60, sayfa: 1213-1214.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 17 Mayıs 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 62, sayfa: 1247-1249.
- Ermenekli M. Saffet, “Ahlak”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 7 Haziran 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 65, sayfa: 1294-1296.
- Ermenekli M. Saffet, “Dertlerimiz En Büyüğü”, İstanbul: Cem’iyet-i İlmîye-i İslamiye, 5 Eylül 1327, *Beyanülhak*, cilt: V, sayı: 128, sayfa: 2314-2316.

- Ermeneqli Mustafa Saffet, "İnfialat-ı Nefsaniye", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 24 Kanunusani 1326, *Beyanülhak*, cilt: IV, sayı: 97, sayfa: 1806-1808
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Kısm-ı Ahlaki ve İctimai: Mütelevvin İki Levha Karşısında", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 23 Nisan 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 157, sayfa: 2784-2786.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Mebde-i Fez", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 23 Nisan 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 158, sayfa: 2794-2796.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Bizde Yenilikler", İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 9 Temmuz 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 168, sayfa: 2954-2956.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Ahlaksızlığın Vahim Neticeleri", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 12 Kanunuevvel 1327, *Beyanülhak*, cilt: VI, sayı: 140, sayfa: 2508-2510.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Ayan Nazarında Tecelli Eden", İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 9 Temmuz 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 168, sayfa: 2958-2961.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Bizde Yenilikler: Mabad" İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 23 Temmuz 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 170, sayfa: 2995-2997.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Derterimizin En Büyüğü", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 5 Eylül 1327, *Beyanülhak*, cilt: V, sayı: 128, sayfa: 2314-2316.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Düşüncesizlikler", İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 28 Mayıs 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 162, sayfa: 2858-2860.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "İlgün'da Bir Vaka Münasebetiyle-Tiyatrolarımız", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 9 Mayıs 1327, *Beyanülhak*, cilt: V, sayı: 111, sayfa: 2042-2044.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "İskolastik", İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 11 Haziran 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 164, sayfa: 2896-2900.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Kara Kuvveti, Nur Kuvveti", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 2 Temmuz 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 167, sayfa: 2942-2945.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Kimler Daha Mutaassıb", İstanbul, Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 25 Haziran 1328, *Beyanülhak*, cilt: VII, sayı: 166, sayfa: 2935-2936.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Nazar-ı Hükümette Ahlak", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 11 Nisan 1327, *Beyanülhak*, cilt: V, sayı: 107, sayfa: 1980-1984.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Osmanlılık ve İslamiyyet", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 24 Teşrinievvel 1327, *Beyanülhak*, cilt: VI, sayı: 134, sayfa: 2416-2418.
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Safahat-ı Hayat", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 12 Kanunuevvel 1327, *Beyanülhak*, cilt: VI, sayı: 140, sayfa: 2516-2519
- Ermeneqli Mustafa Saffet, "Şark ve Garb Kadınları", İstanbul: Cem'iyet-i İlmîye-i İslamiye, 9 Ağustos 1326, *Beyanülhak*, cilt: III, sayı: 74, sayfa: 1437-1440.
- Gencer, Bedri, *İslam'da Modernleşme*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Gencer, Bedri, *Modernliğin Hikmetinden Sual*, Kadim Yayınları, Ankara, 2016.
- Gökçalp, Ziya, *Türkleşmek İslamlaşmak Musasırlaşmak*, Eflatun Matbası, İstanbul, 2010.
- Harputizade Hacı Mustafa Efendi, *Red ve İspat*, Çizgi Yayınları, Konya, 2014.
- <http://insanvefikir.blogcu.com/ermeneqli-mustafa-safvet-efendi-nin-beyanu-l-hak-dergisi/11708589> (erişim tarihi 18.05.2018).
- İhsanoğlu Ekmeleddin, "Teâlî-i İslâm Cemiyeti", *DİA*, İstanbul, 2011.
- Kara, İsmail, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ramazanoğlu, Yıldız, "Osmanlı Kadın Hareketinde İslamcı Temalar", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Toku, Neşet, *Türkiye'de Anti-Materyalist Felsefe*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN MEDHAL-I FIKH ESERİNİN FIKHİ TAHLİLİ*

İsmail BİLGİLİ*

Medhal-i Fikh Eserin Tanıtımı, Konuların Tasnifi, Tertibi ve Fikhî Tahlîli

Mekteb-i Hukuk birinci sınıfına bir şube açılması üzerine nikah muallimi olarak Eylül 1898'de Mekteb-i Hukuk muallimliğine atanan Süleyman Sırrı Efendi, ayrıca Darülfünun'un Ulûm-ı Âliyye-i Dîniyye (İlahiyat) şubesinde fikh dersleri verdiği¹ dönemde *Medhal-i Fikh* eserini hazırlayarak neşretmiştir.

A) Eserin Tanıtımı

Medhal-i Fikh, Osmanlı Türkçesiyle yazılarak Kostantiniye/İstanbul'da Matba'a-i Ebu'z-Ziyâ'da 1329 tarihinde basılmıştır. Eser 120 sayfadır. Eser, Süleyman Sırrı Efendi'nin Dârü'l-fünûn Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye şubesi, İlahiyat fakültesi öğrencilerine verdiği dersler neticesinde meydana gelmiş, ders kitabı olarak hazırlanıp yayınlanmıştır.²

Eserin isminden de anlaşıldığı gibi içeriği Fıkıh ilmine giriş konularını kapsamaktadır. Eser, kısa bir fihristten sonra besmele, hamdele ve salvele ile başlayan bir sayfalık önsözün ardından "Mebâdi-i Lâzıme" başlığı altında bir sayfalık konuların genel ilkelerine yer verilen girişle devam etmektedir. Eser, 230 konu başlığı altında toplam 263 mesele olarak ele alınmaktadır.

Sağ taraftaki tüm sayfaların üst kısmında eserin ismi yani *Medhâl-i Fikh* lafızları yer almakta, sol taraftaki sayfaların üst kısımlarında ise ilgili sayfanın ilk konu başlığı bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eserin baskısına teknik olarak o dönem itibarıyla emek verildiği ortaya çıkmaktadır.

Müellif eserin sonunda daha sonra yazmayı düşündüğü kitaplar hakkında şu bilgileri vermektedir.

"Tevfîkât-ı ilâhiye refik ve rehberim olursa bundan sonra Ahkâm-ı Vakıf, Vasiyet, Nikâh, Eyman emsali ibâdât-ı iltizamiye dahi ber vech-i üslup neşir olunacaktır." (s. 120) Bu usul, o dönemlerde yazılan bazı kitaplarda da görülmektedir.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin Medhal-ı Fikh Eserinin Fikhî Tahlîli" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Dr. Öğr. Gör. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Meram Yeni Yol Meram/Konya bilgiliismail@hotmail.com

¹ Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış YL Tezi, İstanbul 2008, s. 104.

² Mustafa Oral, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'alâ Kifâyeti'l-Mübedî Adlı Eserinin Tahkiki*, FSM Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 31.

B) Konuların Tasnif ve Tertibi

Eser fıkıh ilminin fûru, usul ve tarihçesi hakkında kısa bilgiler sunan fıkıh ilmine giriş mahiyetinde bir kitaptır. Eser genel olarak fıkıhın vaz' edicisi, vaz' ve tesis edilme şekli, kaynağı, şer'î hükmü, konusu, amacı, hakikati, dört imamın metodu ve menkıbeleri, fakihlerin tabakaları, fikhî meselelerin dereceleri ve bunların ahkamı, resm-i müftî, alâmet-i iftâ, içtihat bahisleri, telfikin hükmü, efâl-i mükellefin kısımları, taharet, namaz, zekat, oruç, hac gibi zaruri meselelerin hükümlerini konu edinmektedir.

Eserde konular, başlıklar altında incelenmektedir. Yeri geldikçe dipnotlarla mesele hakkında ilave bilgi verilmektedir. Mesela "Nisab" konusu işlenirken 91. sayfada 200 dirhem olan gümüşün nisabının ağırlık birimleri bakımından neye tekabül ettiği dipnotta izah edilmektedir. Yine aynı dipnotta Hz. Ömer döneminde on dirhem yedi miskal olarak kabul edilmesinin sebebi açıklanmaktadır. O dönemde on dirhem on miskal, on dirhem altı miskal ve on dirhem beş miskal olarak farklı üç türlü dirhem uygulamasından bahsedilmekte, mevcut miskallerin birleştirilerek yirmi bir miskalin ortalaması alınmak suretiyle mezkûr dirhemlerin sabitlendiği bilgisine yer verilmektedir.

Eserde müellif konuları izah ederken yer yer şiire de müracaat etmektedir. Arapça yazılan şiirler tespit edebildiğim kadarıyla eserin farklı yerlerinde toplam 47 beyit olarak yer almaktadır. İlahiyat fakültesi fıkıh ilmine giriş ders kitabının şiirlerle zenginleştirilmesi, bilginin şiirle kalıcı hale getirilmesi bakımından dikkat çekici, önemli bir eğitim yöntemidir. İslami ilimlerin farklı disiplinlerinde de bu yöntem kullanılmış pek çok ilmi eser şiirle kaleme alınarak literatüre geçmiştir.

Medhal-i Fıkıh'ta yer alan konu başlıkları, kitabın içindekilerini oluşturacak şekilde çıkarıldığında günümüzde yazılan fıkıh ilmine giriş mahiyetindeki eserlerden bazı farklılıklara sahip olduğu görülmektedir.

Eserin, içindekiler, önsöz, giriş ve konular bakımından tertibine riayet edilmiş, kitap formatında yayına hazırlanmıştır. Eserdeki konu başlıkları, yer aldığı sayfalarına göre şu şekildedir.

İÇİNDEKİLER

Münderecâtı (Genel Fihrist)	1
Önsöz	2
Mebâdi-i Lâzıme (Giriş)	3
Fıkıhın Keyfiyet-i Te'sîs ve Tedvîni ve Meslek-i Hanefî	3
Ehl-i Hadisin Mesleki ve İmamı	4
Mezheb-i Zahirîye	5
Mezheb-i Şafi'î	6
Mezheb-i Hanbelî	6
Hükm-i İçtihat ve Taklîd	7
Menâkıb-ı Celîle (Dört İmam)	8
Menâkıb-ı Umûmiye	9
Tabakât-ı Fukahâ-yı Hanefiye	10
Tabakât-ı Mezkûre Yedi Derece Üzeredir	10
Derecât-ı Mesâil	12

Resm-i Müftî	13
Alamet-i İftâ	13
Hükm-i Kaza	14
Hükm-i Telfîk	15
Fıkhın Me'hazı	16
Sünnet	16
Haber-i Meşhûr	17
Haber-i Vâhid ya da Âhâd	17
İcma-ı Ümmet	17
Kıyas-ı Fukahâ	17
Fıkhın Hükm-i Şer'îsi	18
Fıkhın Nisbet-i Faidesi	18
Fıkhın Fedâili	18
Bilhassa Fadâil-i Fıkh	20
Fıkhın Mevzu'u ile Tasvîr-i Mesâili	21
Mükellef	21
Mahkûmun Bih Olarak Kendilerine Hitâb-ı Şârî' Ta'alluk Eden Ef'âl-i Mükellef	21
Adâb	22
İbadât	22
Mu'âmelât	24
Ukubât	24
Keffârât	24
Umûr-i Dîniyenin Medârı	25
Mesâil-i Fıkhıyye ve Ahkâm-ı Şer'ıyyenin Mercî'leri İtibariyle Aksamı	26
Fıkhın Gayesi	28
Hakikat-ı Fıkh	28
Semere-i Hılaf	29
Tenbîh	29
Edille	29
Tenbîh	30
Ahkâm	32
Aksâm-ı Azimet	33
Menhiyyun Anh	35
Ahkâm-ı Vaz'ıyye	36
Mahkûmun Bih	37
Sırf Hakk-ı Bârî Taalluk Eden Ef'âl-i Mükellef	38
Ef'âl-ı Mezkûreden İbadet-i Halise	38
Zekât	39
Savm	39
Hac	39
Asıl ve Halef	43

Ahkâm-ı Halef	44
Şartu'l-Halefiyyet	44
Halefiyyette İhtilaf	45
Inde'l-Hanefi Halefiyyette İhtilaf	45
Semere-i Hılaf	46
KİTÂB-I TEHÂRET	46
Maksad	46
Hakikat-ı Tehâret	46
Ahdâs	47
Taharet-i Mezkûrenin Sebeb-i Vucûbi	47
Vucûbunun Şartları	47
Sihhatinin Şartları	47
Hükmü	47
Fazileti	47
Sıfatı	48
Erkânı	48
Âleti	48
Delilleri	49
Abdest ile Gusül ve Teyemmüm Beynlerinde Fark	49
Âlet-i Tehâret Olan Suyun Aksâm ve Ahkâmı	50
Mâ-i Mukayyed	51
Mâ-i Mahlût	51
Mâ-i Müsta'mel	51
Mâ-i Mutlak	52
Mâ-i Râkid	52
Kuyuların Ahkâmı	52
Teneccüs Eden Kuyuların Sûret-i Tathîri	53
Suyu İfsâd Edip Etmeyen Hayvanlar	54
Artıkların Hükümleri	54
İçine Necaset Düşen Kuyunun Vakt-i Teneccüsü	55
Hâl-i İktidarda Guslün ve Hâl-i Acizde Ondan	
Bedel Teyemmümün Esbâb-ı Mûcibeleri	55
Ahkâm-ı Teyemmüm	56
Teyemmümle Namazın Sihhatinin şartları	56
Sihhat-ı Teyemmüm İçin Suyu İsti'malden Acz	57
Abdesti Bozan Şeyler	57
Nevâkız-i Hükmî	58
Hükm-i Mesh	58
Üzerine Mesh Caiz Olan Şeyler	59
Sihhatinin Şartları	59
Müddet-i Mesh	59

Tebeddül-i Müddet	60
Hükmü	60
Cebîre ve Sarıĝı Üzerine Meshin Hükümleri	60
Erkân-ı Vudu'da Mevâdı-'ı İhtilâfla Keyfiyet-i İhtilâf	60
Hades-i Ekber Olan Ahvâl-i Nisânın Ahkâmı	62
Müddet-i Hayz	62
Nifâs	63
Müddet-i Nifas	63
Hükmü	63
Hükm-i Vilâdet	63
Hükm-i İstihâza	64
Hükm-i Tuhur	64
Necâsetten Tehâret	64
Ğalîza ve Haffife	64
Necâset-i Ğalîza Olan Kan	65
Mutahherât	65
Hükm-i Hayevânât	66
KİTABU'S-SALÂT	66
Farz Namazları Terkin Hükmü	67
Sıfatı İtibariyle Aksâm-ı Salât	67
Vacib Olan Namazlar	68
Nafîle Namazlar	68
Ahkâm-ı Nevâfil	68
Farz Namazların Esbâb-ı Vücûbları	69
Asl-ı Vücûbun Sebeb-i Hakîkisi	69
Hükm-i Sebeb	69
Vücûb-i Edanın Sebeb-i Hakîki ve Zahirileri	70
Vücûd-i Edanın Sebeb-i Hakîki ve Sebeb-i Zahirileri	70
Sebeb Olan Vaktin İntifâsıyla Müsebbeb Olan 'İşâ ile Vitrin İntifâları	70
Farz Olan Namazların Evkât-ı Mahsûseleri	71
Mezheb-i Hanefi'de Dahi İki Namazı Bir Vakitte Cem'in Cevazı	71
Evkât-ı salât	72
Salât-ı Zuhrun Vakti	72
Akşam Namazının Vakti	72
Vakt-i 'İşâ	73
Vakt-i Vitr	73
Eda ve Kaza	73
Evkât-ı Mekrûhe	74
Evkât-ı Mekrûhenin İkinci Kısmı	74
Namaz Kılmak Mekruh Olan Mahaller	75
Namazın Şurût ve Rekânı	75

Sihhat-ı Edasının Şartları	75
Erkân-ı Salât	76
Rükün, Şart, Farz	76
Farz-ı Kat'î, Farz-ı Ameli	77
Setr-i Avret	77
Sünen-i Avret	78
Avret-i Ğalîza ve Hafife	78
Niyyet	78
İstikbâl-i Kible	79
Ta'yîn-i Kible	79
Vakit	79
Ahkâm-ı Ezân	79
Hükm-i İmâmet	80
İmâmetin Şartları	80
Hükm-i İktidâ	80
Sihhat-ı İktidanın Şartları	80
Aksâm-ı Muktedi	81
Salât-ı Cumu'a	82
Vücûbunun Şartları	82
Sihhat-ı Edasının Şartları	82
Salât-ı İdeyn	83
Salât-ı Merîz	83
Salât-ı Sefîne	83
Salât-ı Sefer	84
Umrân-ı Belde	85
Hükm-i Seferin Cevâz-ı İcrâsının Şartları	85
Hükm-i İktidâ	85
Sihhat-ı İkâmetin Şartları	86
Ahkâm-ı Cenaze	86
Ahkâm-ı Mezkûrenin Vücûbunun Şartları	86
Ahkâm-ı Nevâfil	86
Salât-ı Terâvîh	87
Ahkâm-ı Sücûd	87
Secde-i Tilâvetin Ahkâmı	88
Ehli	88
Namazda Hükmü	88
AHKÂM-I ZEKÂT	89
Hakikat-ı Zekât	89
Havâyic-i Asliye	90
Nisâb	90
İcab-ı Zekâta Mu'teber Olan Nemâ	91

Zekâtın Asl-i Vücûbuna Sebeb	92
Asl-i Vücûbunun Şartları	92
Vücûb-i Edasının Şartları	92
Nisaba İ'tibar	93
Sihhat-ı Edasının Şartları	93
Zekâtın Mahalli	95
Emvâl-ı Zekât	96
Nisabın Hükmi Telefi	96
Zekât-ı Nukûd	97
Hükmi Mahlût	97
Zekât-ı Urûz	97
Emvâl-ı Urûzun Ahkâmı	98
Zekât-ı Sevâim	99
Nisâb-ı Sevâim	99
Sığır ve Mandanın Nisabları	100
Devenin Nisâbı	100
AHKÂM-I SAVM	101
Savm-i Ramazan'ın Farziyeti	102
Savm-i Ramazan'ın Sebeb-i Vucûbi	103
İsbât-ı Hilal	103
Aksâm-ı Savm	103
Savm-i Ramazan'ın Vücûb-i Edasının Şartları	104
Rüknü	104
Hükmü	104
AHKÂM-I HAC	105
Hakikat-ı Hac ve Ahkâm-ı Lâzimesi	105
Aksâm-ı Hac	106
Tavaf	106
Iztıba', İstilâm, Remel, Hervele	107
Mevâkît-i Hac	107
Âfâkîlerin Mîkatları	108
Haccın Sebeb-i Vücûbi ve Hükmü	109
Sıfat-ı Hac	109
Şurût-i Hac	110
Vücûb-i Edasının Şartları	111
Sihhat-ı Edasının Şartları	111
Farz Olan Hacdan Vukû'unun Şartları	111
Mahzûrât-ı İhram ve Hac	112
Aksâm-ı Cinâyet	112
Sadaka İcab Eden Cinayetler	113
Tasadduk İcab Eden Cinayetler	113

Kıymetlerini Tasadduk İcab Eden Cinayetler	113
Ahkâm-ı İhsâr	113
Bedel-i Hac	114
Ahkâm-ı İtikâf	114
Ahkâm-ı Dahâyâ	115
Rüknü	115
Hükmü	115
Ahkâm-ı Hedâyâ	118
Fedâil-i Cihâd	118
Lüzum-i Cihâdın Şartı	119
Hükmü	120

Eserde yer alan başlıkların belirlenmesinde takip edilen yol tahlil edildiğinde şu değerlendirmeler yapılabilir.

Eser görüldüğü gibi 230 başlıktan oluşmaktadır. Başlıkların iki tanesi “**Kitâb**” unvanıyla **Taharet** ve **Namaz** bölümlerini kapsamaktadır. Bu iki ana bölüm **Kitâb-ı Tahâret** ve **Kitâbu’s-Salât** başlıklarıyla ifade edilmektedir. İki bölüm başlığının belirlenmesinde üslup birliği sağlanmamıştır. Zira taharet bölüm başlığı *Kitâb-ı Tahâret* şeklinde Osmanlıca isim tamlaması olarak, namaz bölüm başlığı ise *Kitâbu’s-Salât* şeklinde Arapça isim tamlaması olarak verilmiştir.

Bölüm mahiyetinde olan **oruç**, **zekât** ve **hac** gibi diğer konu başlıkları ise *Kitâb* lafzı değil, “**Ahkâm**” lafzı kullanılarak belirlenmiştir. Ayrıca Fıkıh ilminin ana konularından olan usul için ise ne *Kitâb* ne de *Ahkâm* bölüm başlığı kullanılmamış, usul konuları müstakil bölüm başlığı altında ele alınmamıştır. Bir de Fıkıh ilmine giriş mahiyetindeki bir eserde yer almaması gereken ayrıntıya gidilerek başlıklar çoğaltılmıştır.

C) Konuların İçeriği ve Fıkıh İlmi Açısından Tahlili

Eserde yer alan konuların içeriği fıkıh ilmi bakımından tahlili konusunda şu değerlendirmelerde bulunmak mümkündür.

1. İlimlerin Tasnifi: Eserin giriş kısmında ilimlerin dört ana kısma ayrıldığı belirtilerek her kısmın kapsamında yer alan ilimler şu şekilde sıralanmaktadır. (s. 2)

a) Şer’î İlimler: Tefsir, Tevhid (Akaid ve Kelam), Hadis ve Fıkıh İlmi.

b) Aklî İlimler: Mantık, Cedel, Usûl-i Dîn, Usûl-i Fıkıh, İlm-i İlahi, İlm-i Tabi’î, İlm-i Mîkât, Felsefe, Kimya ve benzeri ilimler.

c) Edebî İlimler: Lügat, Sarf, İştikâk, Nahiv, Me’ânî, Beyân, Bed’î, Arûz, Kâfiye, Karz-ı Şi’ir, İnşâ-ı Nesir, Kitâbet, Kiraât, Muhâdarât ve Tarih İlmi.

d) Rıyazî İlimler: Hesab, Cebir, Hendese, Mûsikî, Tasavvuf, Siyâset-i Medeniyye, Tedbir-i Menzil gibi kısımlardan oluşur.

İlimlerin taksiminde temel yaklaşımdan ziyade daha yüzeysel bir kısımlandırma göze çarpmaktadır. Özellikle şer’î ilimlerin iman, amel ve ahlak şeklinde üç ana bölüm olarak ele alınması gerekirken, bunlardan iman yani tevhid ve amel yani fıkıh ilimlerine tefsir ve hadis ilimleri de ilave edilerek dört olduğu belirtilmektedir.

Tasavvuf ilminin, şer’î ilimlerde değil de rıyazî ilimlerde yer alması da dikkate şayanıdır. Halbuki Cibril hadisiyle de işaret edildiği ve ilk dönemlerden itibaren sonraki dönem-

lerde de alimlerin beyan ettikleri gibi tasavvuf ilmi; iman, amel ve ihsan yani ahlaktan oluşan üç temel İslam ilimlerinden biridir. Cibril hadisinde geçen *ihsan* tabirini de alimler genellikle ahlakın olgunlaştırılması yönünde ortaya konan ilm-i vicdanî, fikh-ı batın yani ilm-i tasavvuf olarak açıklamışlardır.

Müellif, eserinde ilimleri tasnif ederken fıkıh ilminin, ilimler arasındaki yerini tespit etmeyi hedeflemekte, fıkıh ilmine geçiş mahiyetinde kısa bir girizgâh yapmaktadır. Fıkıh ilmine şer'î ilimler kategorisinde yer verirken fıkıh usulü ilmine ise aklî ilimler kategorisinde yer vermektedir. Fıkıh ile fıkıh usulü arasında bu şekilde bir ayırma gitmesinin sebebini de fıkıh usulünün kıyas gibi aklî istidlal yöntemlerini barındırması olarak izah etmektedir. Fakat fıkıh usulünde aklî istidlal yöntemleri ile beraber şer'î deliller ve şer'î hükümlerin de yer aldığı göz önünde bulundurduğumuzda usulü, fûru ile aynı bölümde zikretmek daha isabetli olacaktır.

2. İlim Dalının Çerçevesinin Belirlenmesi: Eserde ilim öğrenmek isteyenlerin öğreneceği ilimle ilgili bilmesi zorunlu ilkeler üzerinde durulmaktadır. Öncelikle ilim öğrenenin **basiret** sahibi olması, elinden geldiğince **kolaylık** yolunu artırması, nezaketi elden bırakmaması gereğine işaret edilmektedir. Sonra da ilim taliplisinin öğreneceği ilmin **ismini, icat edenini, ortaya konuluşunu, müesseseseleşip tedvin edilmesini, kaynağını, şer'î hükmünü, kıymet ve değerini, konusunu, gayesini ve hakikatini** bilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Böylece bir ilim dalının çerçevesinin çizilmesi ve de iyice öğrenilip kavranması için gerekli olan on ilkeye yer verilmektedir.

Eserde fıkıh ilmini vaz edenin **Allah** Teâlâ, tebliğ etme bakımından vaz edenin Hz. **Peygamber** (s.a.s) ve şer'î delillerinden tasnif ve tedvin bakımından vaz edenin de **İmam-ı Azam** olduğu bilgisine yer verilmektedir.

Eserde İmam-ı Azam'ın fıkıh ilmini Hammad'dan, onun da İbrahim en-Nehâî'den, onun da Alkame'den, onun da Abdullah b. Mes'ûd'dan, onun da Hz. Peygamber'den (s.a.s), onun da Cebrâil vasıtasıyla Cenabı Hak'tan aldığı ifade edilerek ilim silsilesine yer verilmekte, ilmin asıl kaynağının Allah Teâlâ olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Fıkıh ilminin vaz edilme süreci de güzel bir benzetme ile Arapça iki beyitle şöylece hikâye edilmektedir.

Fıkıhî **İbn-i Mesûd** ekti; **Alkame** onu hasat etti; sonra da **İbrahim** harmanını kaldırdı. **Numân** öğüttü; **Yakûb** (b. İbrahim/Ebû Yûsuf) yoğurdu, hamur yaptı; **Muhammed** de pişirip ekmeğe yaptı. İnsanlar da onu yiyorlar. (s. 3)

3. Fıkıh İlminin ve Mezheplerin Oluşum Süreci: Eserde Fıkıh ilminin oluşum sürecinden bahsedilirken, sahabenin ekseriyetinin okuma-yazma bilmeyen ümmi bir toplum olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun bir neticesi olarak da sahabenin tamamının fetva verecek seviyede fakih olmadığı, fakih sahabenin ise Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas gibi birkaç kişiden oluştuğu belirtilmekte, bu bilgi de güvenilir kaynaklara atıfla bulunarak ortaya konulmaktadır. Fakih sahabenin de Kur'ân'ın farklı okuyuşlarını, dini hükümlerin asıllarını, nasih ve mensuhu, muhkem ve müteşabihi, mücmel ve müfesserî, şer'î deliller ile şer'î hükümlerin elde edilmesinde gerekli olan ayet ve hadisleri ve bunlardan hüküm çıkarma yöntemlerini Hz. Peygamber'den (s.a.s) aldıkları ifade edilmektedir. İslam'ın öğretilip yayılması da sahabenin havâssı olarak nitelendirilen bu fakihler vasıtasıyla gerçekleştiği vurgulanmaktadır. (s. 3-4)

Bu husus, sahabenin tamamının fıkıh ilmi bakımından aynı seviyede olmadığını, sadece bir kısmının şer'î delillerden hüküm çıkarabilecek seviyede bulunduğunu göstermektedir. Mezhepler de sınırlı sayıdaki bu fakih sahabeler vasıtasıyla ve tabii seyri içerisinde sonraki dönemlerde oluşmuştur. Mezheplerin oluşumunda sınırlı sayıdaki içtihat ehli fakih sahabenin hüküm istinbatında takip ettikleri farklı yöntemlerin etkisi büyüktür. Aslında fıkıh mezhepleri Hz. Peygamber (s.a.s), sahabe ve tabiîn döneminde oluşan **fıkıh birikimin** bir sonucudur.

4. Fıkıh İlminin Tedvininde İki Meslek (Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis): Eserde, fıkıh ilminin ilk iki kuşakta yani sahabe ve tabiîn devrinde genellikle dinleme neticesinde hafızada tutarak ezberleme ve anlatmak suretiyle şifahi yolla aktarıldığı, yazıya ise pek fazla müracaat edilmediği bilgisine yer verilmektedir. Özellikle raşid halifeler döneminden sonra yani tabiîn devrinde, biri Irak'ta **ehl-i rey**, diğeri Hicaz'da **ehl-i hadis** olmak üzere iki fıkıh mesleği ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Eserde bu iki ekolün oluşma nedeni şu şekilde açıklanmaktadır. Irak ehli, yanında hadis ravilerinin az olması sebebiyle genelde şer'î hükümleri kitap, sünnet ve icma-i ümmet ile mansus olan hükümlere kıyasla içtihat etmek suretiyle istinbat ediyorlardı. Irak ehlinin içtihat ve kıyası daha sıkça kullanması neticesinde meleke kazanması ve bu sahada yeteneklerinin artması kendilerine ehl-i rey yani rey ehli denilmesine sebep oldu. Irak ehlinin öncüsü de "Kınından Çekilmiş Allah'ın Kılıcı" Ebû Hanîfe Numan b. Sabit'tir ki, içtihatı halef ve seleften hiçbir müçtehit ve imam, onun ökçesine dahi ulaşamadığı için İmam Malik ve İmam Şafî gibi seçkin müçtehitler tarafından *İmâmü'l-eimme* unvanıyla tanınmaktadır. (s. 4)

5. Ehl-i Hadisin Mesleği ve İmamı: Eserde ehl-i hadis mesleğinin imamının, hicret diyarı Medine'nin de imamı olan Malik b. Enes olarak belirtilmektedir. Eserde İmam Malik ve hüküm çıkarma metodu hakkında şu özet bilgi de yer almaktadır. İmam Malik Medine halkının bir konu üzerindeki ittifakını, sonrakilerin öncekilerden yani halefin seleften iktibas etmek suretiyle silsile-i sünen-i seniyyeye dayanarak hükümlerin elde edilmesinde şer'î bir delil gibi kabul etmekle beraber İmam Malik, Medine halkının ittifakını asla her asırdaki müçtehitlerin bir konu üzerindeki görüş birliği ile oluşan icma gibi değerlendirmemiştir. İmam Malik, sonradan gelen halef alimlerinin, selef alimlerinin Hz. Peygamber'den aldıkları uygulamaya itibar ederek kendileri için de bağlayıcı kabul etmeleri üzerine bu durumu sadece icmaya benzetmiş, fıkıh usulü ilminde yer alan ve müçtehitlerin ittifakıyla oluşan icma olarak benimsememiştir. (s. 4-5)

6. Zahirî Mezhebi: Eserde zahirî mezhebine yer verilmekte, mezhebin hüküm çıkarmadaki ilkeleri üzerinde kısaca durulurken özellikle kıyası kullanmayı kabul etmemelerinin sebebi şöylece açıklanmaktadır. Zahirilere göre aslında Kur'ân-ı Kerim'in her şeyi açıklayıcı nitelikte olduğunu bildiren ayetlerin Allah'ın kitabının bütün şer'î hükümleri ibare, işaret, iktiza ve delaletiyle ifade etmekte, bu sebeple de hükümler sadece nass ve icma ile elde edilebilir. Bunun neticesi olarak da bir hükmü, illet birliği neticesinde her meseleye tatbik etmek olan kıyas ile amel edilmez. Eserde, Zahirilerin kıyasın kullanılmasını kabul etmeyerek kıyası inkâr etmeleri yaklaşımı, ehl-i rey ve ehl-i hadisten ayrı üçüncü bir mezhep olarak Zahirilerin ortaya çıkmalarına neden oldu denilmektedir. Ayrıca Zahirî mezhebinin kıyası reddetmesi, mezhebin pratikte uygulanmamasına, bunun sonucu olarak da mezhebin sonraki dönemlerde mensuplarının kalmayıp devam

etmemesine neden olduğu ifade edilmektedir. Zahiri mesleğinin sonraki dönemlere etki edememesi neticesinde İslam'ın ahkâmının Irak'ta ehl-i rey, Hicaz'da da ehl-i hadis meslekleri vasıtasıyla olgunlaşmış yayıldığı belirtilmektedir. (s. 5-6)

Eserde Zahiri mezhebinin ehl-i hadis ve ehl-i rey gibi üçüncü bir meslek olarak görülmesi ve de hüküm çıkarma usulü sebebiyle mezhebin sonraki asırlarda mensubunun kalmaması bilgisinin yer alması dikkate değerdir.

7. Şafî Mezhebi: Eserde İmam Şafî ve mezhebi hakkında şu bilgiler bulunmaktadır. Şafî mezhebinin imamı İmam Şafî, önce İmam Malik'ten hadis mesleğini sonra da Irak'ta Hanefî alimlerinden rey ve içtihat usulünü alarak her iki mesleği kendisinde bir araya getirip birleştirmek suretiyle müstakil üçüncü bir mezhep oluşturdu. İmam Şafî Arap dilcilerinden olduğu için önce ayet ve hadisin lafzının ifadelerine bakarak hükme ulaşırdı. Ayet ve hadis lafızlarının konuyu açıkça ortaya koymadığını gördüğünde ise rey ve kıyasla amel ederdi. Bu hüküm çıkarma metodu sebebiyle birçok usul ve fûru meselelerinde ehl-i rey ve ehl-i hadise muhalefet ettiğinden müstakil bir müçtehit olarak bilindi. (s. 6)

8. Hanbeli Mezhebi: Hanbeli mezhebi imamı Ahmed b. Hanbel de Hanefî mezhebi imamlarından ve İmam Şafî'den ilim tahsil edip üç imamın mesleğini öğrendikten sonra pek çok hadisi şerif ezberlemiştir. Hadislerin birbirlerini desteklemeleri esas olarak diğer delillere tercih etmiştir. Ahmed b. Hanbel, görüşlerini çoğunlukla hadisi şerifler üzerine bina ettiğinden diğer imamların görüşlerine muhalefet etmiş olmakla amelde müstakil mezhep sahibi olmuştur. Neticede amelde ehli sünnet mezhepleri dörtte karar kalmış olsa da kaynaklarının, çıkış noktalarının birliğine binaen gerçekte hepsi de aynı şeriattan meydana gelmiş, ortaya çıkmıştır. Aralarındaki görüş farklılıkları zamanın ve şahısların değişimine bağlı olarak Ümmet-i Muhammed hakkında bir ilahi lütuftur. Mezheplerin şerî bir hükümde ittifakları da hüccet-i katî'ya yani kesin bağlayıcı bir delildir. (s. 6)

Mezheplerin ihtilaflarında her mükellefin tabi olduğu imamın içtihadına, o içtihadın hata ihtimaliyle beraber doğruluğuna kanaat getirerek gereğiyle amel etmesi lazımdır. (s. 7)

9. İctihadın Hükümü ve Taklid: İctihadın hükümü nassın varit olmadığı alanlarda geçerlidir. İctihat şartlarına sahip olan müçtehidin içtihadında gerek isabet ve gerek hatası hakkında nas bulunmayacağı gibi müçtehidin içtihadı zanni delile dayanmakla her müçtehidin içtihatla istinbat ettiği hükmün isabet veya hataya ihtimali zaruri olup mesele hakkında hasıl olan zanni galibiyle gerek kendisi gerekse kendisine taklit ve ittiba eden mükellefe amel lazımdır. Hiçbir müçtehit içtihadındaki hata sebebiyle sorumlu tutulmayacaktır. Çünkü hadisi şerifte "İsabet ettiğinde on sevap kazanırsın, hata ettiğinde de bir sevap kazanırsın" buyurulmaktadır. Buna göre müçtehit içtihadında isabet ederse biri içtihat, dokuzu isabet sevabı olmak üzere bir sevaba müstahak olacağından üzerinde ittifak edilen meselelerde isabetlerine kail olunup üzerinde ihtilaf edilen meselelerde her mukallide tabi olduğu imamın hata ihtimaliyle beraber isabetine kail olarak gereğiyle amel lazımdır. Aksi taktirde taklit ve ittiban sahih olmaması gerekirdi. (s. 7) İman ise tasdik ve kesinlikten ibaret olduğundan itikadın esası yakın üzerine kurulmakla itikat ve akaid konusunda biz ehli-sünnetin mezhebi kesinlikle hak olup muhalif bulunan sapık fırkaların batıl olduklarına kail olmak lazımdır. (s. 8)

10. Dört İmamın Menkıbeleri: İmamların menkıbeleri güvenilir pek çok kaynaklarda geçmektedir. Özellikle İmam-ı Azam'ın üstünlüğü sahabeden Ebû Tufeyl, Ebû İmâme, Mahmud b. Rebî', Mahmud b. Lebîd, Abdurrahman b. Yezîd, Enes, Sehl b. Sa'd, İbn Sa'lebe, İbn Nüfeyl, Abdullah b. Âmir, İbn Ebi Evfâ ve Utbe gibi seçkin kişilerle görüşmesinden ve onlardan hadis rivayet etmesi sebebiyledir. Eserde İmam-ı Azam'ın üstünlüğüne işaret eden, bizzat ismiyle zikredilen hadislere de yer verilmektedir. (s. 8)

Eserde bir kimse Cenabı Hakk'a vuslat hususunda İmam-ı Azam'a tevessül ederse eminim ki, muradına nail olur yaygın kanaatine de yer verilmektedir. (s. 9)

11. Diğer İmamların Menkıbeleri İle Dört İmamın Doğum ve Vefat Tarihleri: Ümmet, hüsnü zan ederek dört imamın Allah'ın yardımına yakın oldukları konusunda ittifak ettiği gibi, diğer müçtehitlerin görüşlerine sonraki dönemlerde tabi olan mensuplarının kalmaması, içtihatlarının uygulanmaması sebebiyle günümüzdeki ehli sünnet furu konularında sadece bu dört imama tabidirler. (s. 9)

Eserde dört imamın hicri doğum ve vefat tarihleri ile kaç yıl yaşadıkları, nereye defnedildikleri bilgisine de verilmektedir.

İmam Azam Ebû Hanîfe: d. 80, v. 150, **70** yaş, Bağdat'ta metfun.

İmam Malik: d. 90, v. 179, **89** yaş, Medine'de metfun.

İmam Şafî: d. 150, v. 204, **54** yaş, Mısır Kahire'de metfun.

İmam Ahmed b. Hanbel: d. 164, v. 241, **77** yaş, Bağdat'ta metfun.

12. Hanefi Fakihlerinin Tabakası, Dereceleri: İfta veya kaza ile meşgul olan bir müftünün fetva verirken fetvasını aktaracağı fakihlerin sadece isim ve neseplerini bilmesi fetvanın sıhhati için yeterli değildir. Müftünün aynı zamanda fetvasını aktaracağı fakihlerin fakihler tarafından belirlenmiş fıkıh derecesini de bilmesi gerekir. (s. 10)

Hanefi fakihleri yedi derece yani yedi tabakadır ki bunlar şöylece sıralanır.

Birinci tabaka dinde/şeriatta müçtehit ki bunlar şer'î delillerden usul kaidelerini istinbatla tesis ederek şer'î hükümleri çıkarmakla kısımlarına ayıran dört imam ile onların metotlarına tabi olan diğer müçtehitlerdir. (s. 10)

İkinci tabaka mezhepte müçtehit ki az önce zikredilen imamların kurdukları ekol sistematiği vasıtasıyla şer'î delillerden şer'î hükümlerin istinbatına kadir olan fakihlerdir. Hanefi usulüne nispetle Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed gibi Ebû Hanîfe'nin ashabıdır. Bunlar, her ne kadar bazı ferî meselede Ebû Hanîfe'ye muhalefet etseler de usulde ona tabi olduklarından mutlak müçtehit sayılmayıp mukallit olarak kabul edilirler. (s. 10-11)

Üçüncü tabaka meselede müçtehit ki Hassaf, Ebû Cafer Tahâvî, Ebû'l-Hasen el-Kerhî, Serahsî, Hulvânî, Pezdevî ve Kâdîhân gibi müçtehitlerdir ki, bunlar ne usulde ne de fûruda mezhep sahibine asla muhalefet edemezler. Mezhep sahibinin ortaya koyduğu usul ve kaideler doğrultusunda ve de mezhep sahibinin açıklamadığı bazı konularda içtihat ederek ahkâmını istinbat ederler. (s. 11)

Dördüncü tabaka tahrir ashabıdır ki, asla içtihat edemezler. Bunlar mezhebin yerleşik usulünü öğrenip kaynaklarını da kavramak suretiyle İmam Azam ve ashabından gelen birkaç veçhe ihtimali olan görüşleri, asıllarına bakarak fûrudan benzerlerine kıyasla tayin edebilen Ebû Bekir er-Râzî ve benzerleri gibi mukallitlerdir. (s. 11)

Beşinci tabaka tercih ashabıdır. Bunlar Kudûrî, Merğînânî gibi fakihlerdir ki, bir görüşün diğerinden daha sahih veya insanlara daha elverişli ya da zamana daha uygun olması gibi nedenlerle tercih ederler. (s. 11)

Altıncı tabaka temyiz ashabıdır. Sonraki dönem mukallitlerinden ve de *Kenz, Muhtâr, Vikâye, Mecma'* gibi muteber metin sahiplerinden olan tercih ashabı, sadece rivayet edilen görüşlerden hangisinin daha kuvvetli veya daha zayıf veya zâhir-i rivâyeye, zâhir-i mezhep, rivâyet-i nâdire olduklarını ayırt edebilip kitaplarında kabul edilmeyen zayıf rivayetleri asla nakletmezler. (s. 11)

Yedinci tabaka sadece mukallit ashabıdır. Bunlar usule kadir olmayıp bazı ferî meseleleri ezberleyen zayıf mukallitlerdir ki, ezberledikleri meselelere nazaran fakihlere göre fakih sayılsalar da usul alimlerine göre sadece mukallitlerden olarak ilimlerine fıkıh, kendilerine de fakih denilmez. Bunlar diğer tabakada bulunan fakihlerin fetva ve hükümlerine tabi oldukları gibi, ifta ve hükümlerinde onların tashih ve tercih ettikleri görüşlere uyarak gereğince amel ederler. (s. 11-12)

Kıyamet gününe kadar zikredilen bu tabakalarda yer alan fakihlerin ameli gibi amel eden insanlar sürekli bulunacağından fetva ve hüküm verme işinde temyiz ve tefrikten aciz olan müftü ve hakimlere lazım olan şey, zayıf görüşlerle fetva ve hüküm vermekten sakınmak, erbabına müracaat ederek görevlerine önem ve özen göstermektir. Fetvahane, günümüzde de bu görev için açık bulundurulmaktadır. (s. 12)

13. Meselelerin Dereceleri: Fakihlerin dereceleri yedi iken fıkıh meselelerinin dereceleri **zahir-i rivayet, nevâdir** ve **vakiât** şeklinde üçtür.

Zahir-i rivayet mesail-i usul olarak İmam-ı Azam'dan, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed gibi imamın öğrencilerinden rivayet edilerek İmam Muhammed'in *Mebсут, Ziyâdât, Camiu's-sağîr, Camiu'l-kebîr, Siyer-i sağîr, Siyer-i kebîr* isimli kitaplarında zikredilip mütevatir ya da meşhur olarak güvenilir raviler vasıtasıyla İmam Muhammed'den rivayet edilen meselelerdir. (s. 12) İmam Muhammed'in tasnif ederek kaleme aldığı ve mezhebin görüşlerini yansıtmada şüphe duyulmayan senetle tevatüren naklettiği bu altı esere *el-Usûl* ya da *Mesâilü'l-usûl* de denilmektedir.

Mesâil-i nevâdir, İmam Muhammed'in *Keysâniyyât, Hârûniyyât, Cürçâniyyât, Rakkiyyât* gibi zikredilen altı kitabın dışında ele alınan meselelerdir. (s. 12) Kitaplarda isnadı kesin olmayan nevâdir eserlere İmam Muhammed'in *Ziyâdâtü'z-ziyâdât*'ı, İmam Ebû Yûsuf'un *el-Emâlî*'si ile Hasan b. Ziyad'ın *el-Muharrer*'i de ilave edilmektedir.

Vakiât diye adlandırılan eserlerde mezhebin önde gelen imamlarından rivayet edilmeyen, sonradan ortaya çıkan olaylar neticesinde İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in öğrencileri ile diğer tabakatta yer alan fakihler tarafından içtihatla elde edilen meseleler bulunmaktadır. (s. 12-13) Nevâzil de denilen Vakiât eserleri, mezhep fakihlerinin delillerden istinbat ettikleri meseleleri kapsamaktadır.

Amel etme konusunda bunların en kuvvetlisi zâhir-i rivayettir. Kuvvet bakımından sonra nevâdir gelmekte ve en sonuncu derecede de vakiât yer almaktadır. Zahir-i rivayetten üzerinde ittifak edilen meseleler ile fetva ve hüküm vermek caiz olup ihtilaf olanlarda resm-i müftî esas alınarak amel edilir. (s. 13) Zahir-i rivayet görüşler terkedilerek asla hüküm verilmez. Çünkü bunlar kesin olarak nakledilmmiştir.

14. Resm-i Müftî: Bir müftünün sahih görüşler ile fetva vermesine alamet ve delil manasına olarak **rivayet-i zahirede** Hanefi imamlarının ittifak ettikleri görüş ile fetva verilmektedir. Hanefi fakihlerinin üzerinde ittifak ettikleri görüş ile fetva vermek ve yargıda bulunmak doğru ve sahih olmaktadır. Hanefi fakihlerinin hakkında ihtilaf ettikleri meselelerde hangisi ile ifta ve yargıda bulunma konusunda ihtilaf edilmiştir. Konuyla ilgili şu şekilde en sahih bir yol takip edilir. Böyle bir durumda müftünün müçtehit ve mukallit olmasına göre farklı iki yol ortaya çıkar. Müftü, üzerinde görüş farklılığı bulunan meselelerden birini diğerine tercihe ve delillerinin kuvvetlisinin zayıfından tefrik ve temyize güç yetirecek derecede müçtehit ise delili kuvvetli olanla fetva vermesi gerekir. (s. 13) İbn Âbidîn de *Ukûd-u Resmî'l-müftî*'de diyor ki; "Günümüzde artık mezhep içinde tercih yapılacağında delile bakarak, delilin kuvvet derecesini esas alarak tercihte bulunma işi yoktur. Çünkü tercihi sadece müçtehit yapabilir.

Fakat müftü müçtehit değil de mukallit ise önce İmam-ı Azam'ın sahip olduğu görüşü tercih eder. İmam-ı Azam, ister yalnız isterse diğer imamlarla ittifak etmiş olsun, fark etmez. İmam-ı Azam'dan sonra ise Ebû Yûsuf'un, Ebû Yûsuf ondan sonra da İmam Muhammed'in görüşüyle fetva verir. Bir meselede imâmeyn ittifak ederek, İmam Azam'a muhalefet etmişlerse müftü, hangi tarafın görüşüyle fetva verirse geçerlidir. İmam Züfer ile Hasan b. Ziyad'ın görüşleri de birinci derecede kabul edilmiştir. (s. 13)

Bir meselede iki görüş sahih kabul edilip de birinin tashihi diğerinden daha kuvvetli olmayıp birbirine eşit ise her hangisiyle fetva verilse veya muktezalarıyla hüküm olursa caizdir. (s. 13)

15. Alâmet-i İftâ: En sahih görüşle fetva vermenin belirtisi fakihlerin "ve aleyhi'l-fetvâ", "ve bihi yüftâ", "ve bihi ne'huzu", "ve aleyhi'l-i'timâd", "ve aleyhi amelü'l-yevm", ve aleyhi amelü'l-ümme", "ve hüve's-sahîh", "ve hüve'l-esah", ve hüve'l-ezhar", "ve hüve'l-eşbeh", "ve hüve'l-evceh", "ve hüve'l-muhtâr" gibi benzer tabirlerinden biriyle meseleyi çözmesi gereklidir. (s. 13-14)

Alâmet-i iftâ lafızlarının bazıları, diğer bir kısmından daha kuvvetli olduğundan ifta ve yargıda alâmet-i akvâ ile çözümlenen görüş diğerine tercih edilir. "Fetva" lafzı "sahih", "esahh", "eşbeh" gibi tabirlerden; "ve bihi yüftâ" kavli "ve aleyhi'l-fetvâ" kavlinden, "ve'l-ahvetu" kavli "ve'l-ihtiyâtu" kavlinden daha kuvvetlidir. "Esahh" kavli "sahih" kavlinden daha kuvvetlidir denilmiş ise de "Abdestsiz olarak Kur'an'a ancak kabıyla dokunmak caizdir" görüşünün sıhhati müttefekun aleyh olup "esahh" ile çözüme kavuşturulmuştur. Müttefekun aleyh olan sahih kavil ile amel etmek daha uygundur denilmiştir. Binaen aleyh "el-vecîh" kavli, "el-evceh" gibi ismi tafdil ile ifade edilen kavilden daha kuvvetlidir. (s. 14)

Resm-i müftî konusunda açıklanan hükümlerde müftü ile hâkim arasındaki fark, müftü şerî hükmü haber verir bildirir, hâkim ise bağlayıcı olmakla akvâl-ı râciha yani tercih edilen görüşler var iken aksiyale gerek fetva ve gerek hüküm vermesi icmaya aykırı olarak geçersizdir. (s. 14)

16. Hüküm-i Kaza /Yargılama: Hâkim atamaları zaman, mekân, şahıs ve toplum gibi bazı özelliklerle sınırlandırılabilir. Mesela bir sene müddetle tayin olunan hâkim ancak o sene içinde hüküm verebilir, önce veya sonraki senelerde verdiği hükmü geçerli değildir. Belli bir bölgede hüküm vermeye tayin edilen hâkim sadece o bölgede hüküm verebilir,

başka bölgede hüküm veremez. Bir mahkemede hükme tayin edilen hâkim, ancak o mahkemede hüküm verebilir. (s. 14)

Bir müçtehidin bir konudaki görüşü halkın maslahatına daha elverişli olması sebebiyle devlet tarafından görüşüyle amel olunmak üzere emir verilirse o görüşün hilafına diğer müçtehidin içtihat ve görüşüyle hüküm geçerli olmaz. (s. 15)

Ehliyetsiz insanların içtihatlarına ve de dinde bidatlerin yerleşmesine engel olmak amacıyla hicri dört yüz tarihinden sonra rey ve kıyasla içtihattan icma ile menolunarak gerek müftü ve gerekse hâkim şerî bir meselede imamlardan açıklama bulunmadıkça başka bir meseleye kıyas ederek onunla ifta ve kazadan alıkoyarak insanları dört mezhepten birine yönlendirmekle taklit ve tabi olmaya sevk ederek içtihat kapısı kapalı hükmünde kılınmıştır. (s. 15)

Dört mezhebin görüşlerinin iyice yayılıp mensuplarının artması itibariyle artık mezheplerinin hilafına içtihatla ifta ve kazada bulunmak icma ile geçerli değildir. Bundan sonra yapılacak içtihadın hükmü onların içtihatlarına muvafık ise bu onların içtihatlarının meyvesi demektir. Fakat onların içtihatlarına muhalif ise bu durum alimlerin konuyla ilgili vardıkları icmaya aykırı olması hasebiyle yeni içtihat geçersiz olacaktır. Yeni bir meseledeki içtihat ise geçerlidir. (s. 15)

17. Telfikin Hükmü: Dört mezhebin bir konudaki görüşlerini karıştırıp uygulamak olan telfik, dini konuları hafife almak ve onlarla oynamak olacağından icma ile batıldır. Mesela, vücudundan kan çıkan birinin Şafî mezhebine binaen abdestinin bozulmadığına ve yine kadınlara dokunan aynı kişinin Hanefi mezhebine binaen abdestinin olduğunu kabul ederek o abdestle namaz kılması telfiktir. (s. 15-16)

18. Fıkıhın Kaynağı: Fıkıhın kaynağı kitap, sünnet, icma-ı ümmet ile kıyas-ı fukahadır. (s. 16) Mütevatir sünnet, üç asırda yalan üzere bir araya gelmeleri aklen mümkün olmayan topluluğun rivayeti olup ilm-i zaruri ifade ettiğinden inkârı küfrü gerektirir. (s. 17)

Meşhur sünnet de sahabe döneminde haber-i vahit iken tabiin ve tebe-i tabiin döneminde tevatür derecesine ulaşan sünnettir. Meşhur sünnet tuma'ninet ve zan ifade eder. Müellefe-i kulûbe zekâttan pay verilmemesi meselesinde olduğu gibi meşhur sünnet kitaba ziyadede bulunur. Meşhur sünnetin inkârı küfrü gerektirmese de dalalet gerektirir. (s. 17)

Haber-i vahid veya âhâd sünnet, her üç asırda da ravileri tevatür ve meşhur derecesine ulaşamayan haberlerdir. Kitap ve sünnete muhalif olmaması gibi şartlarla haber-i vahit, müçtehitler tarafından ifta ve hüküm vermeye elverişli görülmüştür. İnkârı küfrü gerektirmez. (s. 17)

İcma, her asırda müçtehitlerin kavlen, fiilen ve itikaden şerî bir hüküm üzerine ittifaklarından ibaret olup aklen ve naklen kesin hüccettir. İcman gereğiyle amel etmek zorunlu olduğu gibi hüccet olduğunu inkâr küfrü gerektirir. (s. 17)

19. Fıkıhın Şerî Hükmü: Farzın tevakkuf ettiği farz, vacibin tevakkuf ettiği vacip, nafilinin tevakkuf ettiği nafile hükmündedir. Mükellefin zimmetinden namaz gibi farzları ıskat edebilmesi namaz için gerekli olan şart ve rükünlerin tamamını öğrenmesi de farzdır. (s. 18)

20. Fıkıhın Faydası: Fıkıh ilmi, mükellefin fiilleriyle alakalı bilcümle hükümleri düzenleyerek iki cihanda mutluluğunu temin eder. (s. 18)

21. Adap: Üstün ahlak örneklerinden olan edep kısaca hikmet, şecaat/cesaret, iffet ve adaletten ibarettir. Hikmet kuvve-i akliyenin, şecaat/cesaret kuvve-i gadabiyenin, iffet kuvve-i şehevaniyenin ifratla tefrit arasında orta bir faziletten ibarettir. Adalet de zikredilen kuvvelerin orta yollu meydana gelmelerinden ibarettir. Hz. Peygamber'in gönderilme sebebi de güzel ahlakı tamamlamak içindi. Güzel ahlak mutluluğun anahtarıdır. Güzel ahlakın özeti adalet ve ihsandır. (s. 22)

Fıkıh ilmine giriş ders kitabında güzel ahlaka bir sayfa kadar yer ayrılması, ahlakın mükellef için nihai hedef olduğunu belirtmesi bakımından dikkat çekicidir.

22. İbadetler: Eserde ibadetin sözlük ve terim anlamı verildikten sonra kısımları üzerinde durulmaktadır. Vasiyet, vakıf ve nikah/evlilik gibi ibadet-i iltizamiye yani bile-rek yapılan bağlayıcı ve yükümlü kılıcı ibadetler de mücerret itaat kastıyla eda olunan mükellefin fiillerindedir. Bunlar aslında ibadet için meşru kılınmadıklarından kulların sıradan, normal fiillerinden olduğundan ibadete ehil olmayan gayri müslimlerden de meydana gelmeleri sahihtir. (s. 23)

İltizam lafzı bir şeyi kendi üzerine gerekli kılma, yükümlülük altına girme, borçlandırıcı ve bağlayıcı işlem yapma gibi anlamlara gelmektedir.³ İltizam lafzının ibadetle bir terkip halinde kullanılması ibadetin geniş anlamda ele alındığı fikrini doğurmaktadır. Zira eserde kavramın kullanılmasında verilen örnekler normalde fıkıh ilminin ibadet konularının alt başlıklarından değil, muamelat bölümünün alt başlıklarındandır.

Müellif eserinde daha önce klasik fıkıh kitaplarında bir istilah olarak yer almayan *ibâdet-i iltizâmiye* tabirini bir terim olarak kullanmaktadır. Böylece ibadet çeşitlerine yeni bir kavram ilave etmekte, konuyu zenginleştirmektedir. Kavramı açıklarken de vasiyet, vakıf, nikah, köle azadı gibi fıkıhın akdi gerektiren konularından örnek vermektedir. Örnek olarak verilen bu konuların neticede ibadet değeri taşıması, akdi yapan tarafın niyetiyle doğru orantılıdır. Zira bu tür akitler yalın haliyle ibadet değeri taşımamaktadır. Bu akitler, müslümanlara özel değildir; gayri müslim de bu tür akitleri yapabilir. Halbuki gayri müslimin ibadet düşüncesiyle de olsa yaptığı hiçbir davranışı mümin olmadığı için kendisine ibadet sevabı kazandırmadığı halde ibadet-i iltizamiye diye tanımlanan bu tür akitleri yapabilmekteler. Neticede burada kullanılan ibadet lafzının müslümanla ve de niyetiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

D) Eserin "Fıkıh İlmine Giriş" Ders Kitabı Olması Bakımından Değerlendirmesi

Medhâl-i Fıkıh, İlahiyat fakültesi müfredatında yer alan "Fıkıh İlmine Giriş" ders kitabı olarak hazırlanıp kullanılması sebebiyle eserin hedeflenen konuları kapsayıp kapsamadığına dair şu değerlendirmeler yapılabilir.

1. İlk olarak şunu ifade etmek gerekir ki, eser, fıkıh ilmine girişten ziyade özet bir ibadet ilmihali görünümündedir. Zira 120 sayfadan oluşan eserin yarısından çoğu -ki bu da 74 sayfa tutmaktadır- ilmihal konularını kapsamaktadır. İlmihal konularından taharet/temizlik konusuna 20 sayfa, namaz konusuna 23 sayfa, zekât konusuna 11 sayfa, oruç konusuna 5 sayfa, hac konusuna 10 sayfa, kurban ve itikaf konularına 5 sayfa, en son olarak da cihad konusuna 3 sayfa yer verilmiştir.

³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013, s. 247-248.

2. Fıkıh ilmine giriş mahiyetindeki bir eserde hiç görülmedik bir tarzda ilmihal konularının tamamına yer verilmesi ve de bir kısmının alt başlıklarla ayrıntılı olarak ele alınması dikkate değerdir. Mesela taharet bölümünde kuyuların temizliği, suların kısımları müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. Yine namaz bölümünde sünen-i avret, avret-i ğalfıza, avret-i hafffe gibi konular da ayrıntılı olarak müstakil alt başlıklarda ele alınmıştır. Bu durum, *Fıkıh İlmine Giriş* dersinde ibadet konularına daha fazla yer verildiğini göstermektedir. Ayrıca müellifin daha önce ibadetlerle ilgili yaptığı bir çalışmasını esere büyük oranda yansıttığı izlenimini de vermektedir.

3. Eser fıkıh ilmine giriş olmasına rağmen, ibadetler dışındaki fıkıh ilminin usul, tarihçe ve muamelat gibi diğer konularına ya çok az değinmekte ya da hiç yer vermemektedir. Bu da eserin, fıkıh ilmine giriş ders kitabı olmaya çok da elverişli olmadığını göstermektedir.

4. Eserde fıkıh ilmi tarihine neredeyse hiç yer verilmemiştir. Halbuki fıkıh tarihi kısmı, fıkıh ilminin gelişim sürecini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Eserde fıkıh tarihi konularıyla ilgili sadece mezhepler ve mezhep imamları kısaca tanıtılmakta, imamların doğum ve vefat tarihleri aktarılmakta, müçtehitlerin derecelerine kısaca yer verilmektedir. Halbuki fıkıh ilminin tarih bakımından ilgili dönemleri ve bu dönemlere ait özellikleriyle giriş mahiyetindeki bir ders kitabında mutlaka bulunması gerekirdi.

5. Eserde fıkıh usulü konuları da tarihçe gibi hem eksik hem de izah bakımından yetersiz kalmaktadır. Fıkıh ilminin çok önemli bir bölümü olan usul konularına sadece 20 sayfa kadar yer ayrılması eserin usul konuları açısından zayıf kaldığını göstermektedir.

6. Eserde konulara tahsis edilen yer bakımından da bir insicam görülmemektedir. Bazı konulara hiç değinilmediği gibi, ele alınanlar arasında da genişlik kısıklık bakımından farklılık bulunmaktadır. Zira konuların bir kısmına az, bir kısmına ise daha çok yer verilmiştir. Bu da konular arasındaki düzeni ortaya bakımından çok elverişli gözükmemektedir.

SONUÇ

Ermenekli Süleyman Sırrı Efendinin yazdığı *Medhal-i Fıkıh*, Osmanlı devleti son dönemlerinde ilahiyat fakültesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Kitap önce öğrenciye takrir edilmiş sonra da notlar gözden geçirilerek basılmıştır.

Kitap Hanefi fıkhı esas alınarak hazırlanmıştır. Diğer mezheplerin hüküm çıkarma usulleri ve imamları hakkında kısa bilgi verilmekle yetinilmiştir.

Fıkıh ilminin konularına özetle değinen kitabın ibadetler kısmına daha fazla yer ayırması ve de ibadet konularıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermesi dikkat çekicidir. Bu husus hocanın ibadet konularını daha çok önemsemesi ya da ilgili dönemde bu şekilde bir müfredat takip edilmesine yorumlanabilir.

Kitapta fıkıh ilminin usul, tarihçe ve furu gibi konularına eşit derecede yer verilmedi ise de *ibâdet-i iltizâmiye* gibi yeni kavramların kullanılması kitaba ayrı bir değer katmaktadır. Kitap, sadece bir tebliğ konusu olmaktan daha öte, ilmi bir makalenin oluşmasına zemin hazırlayacak değerde görülmektedir.

DR. LÜTFİ DOĞAN'IN İLMİ KİŞİLİĞİ VE KELAM İLMİNE KATKILARI

İbrahim COŞKUN*

Hayatı ve İlmî Kişiliği

Dr. Lütfi Doğan'ın hayatı ile ilgili olarak özette sunduğumuz bilgilere ilave olarak Dr. Lütfi Doğan'ın Gateteci Yazar Mükremin Kızılca'nın telif ettiği *Dünden Bugüne Taşeli'nin İncisi Güneyyurt (Gargara)* adlı kitabında yayınlanmak üzere kendisi ve babası Mevlüt Doğan'ın hayatı hakkında 12 Nisan 2012 tarihinde kaleme aldığı kısa hayat hikâyelerini aynen aktarıyoruz.

“Babam A. Mevlit Doğan¹, Numan Efendinin kalabalık ailesinin, dört kız dört erkek sekiz çocuğundan biri olarak hicrî 1315 (miladi 1897) yılında Gargara'da doğdu. Eğitiminin temel taşlarını, ilk bilgilerini zamanında bir medrese yöneten babası Numan Efendiden aldı. Ancak babamın sık sık bana anlattığına göre köy hayatına uyum sağlamakta güçlük çekiyordu. Oduna gitmek, tarlada çalışmak ona güç geliyordu. Babası ve ağabeyi Lütfi Efendi gibi okumak istiyordu. Her ne kadar onlardan medresenin ilkel bazı bilgilerini edinmişse de medresede eğitim ezberle dayanıyordu. Babamın doğrudan bana anlattığına göre bunlar hep ezberlenmiş kalıplardı. Kendisi küçükken bunları öğrendiği için zihninde yer etmişti. Eski günleri, babasının ve annesinin ilgilerini anlatırken ezberlerini tekrarlardı. “Allahu Tanrı bir ismi Rahman bariu fatır hafız nigahban” Babam, yetersiz olduğunu düşündüğü eski medrese yöntemi ile değil, Osmanlıların son dönemde uyguladıkları öğrenim sistemi içinde okumak istiyordu. Gargara'da böyle bir okul yoktu. Çok yakın olan Ermenek'teki Rüştüye'yi okumak istiyordu. Gargara Ermenek'e yakındı ancak o tarihlerde çok az binek bulunuyordu. Çoğu zaman Ermenek'e yürüyerek gider, geç kaldığı zaman Ermenek'teki arkadaşlarında kalırdı. Yeni okulları beğeniyordu. Sınıfının çalışkan başarılı öğrencilerindendi. Öğretmenleri derslerde kendisinden övgü ile söz ederlerdi.

Ermenek'teki Rüştüye'yi bitirmişti. Sevinçle köye, Gargaraya döndü. İlk işi elindeki karnesi ile babası Numan efendiye başarı kâğıdını göstermek oldu. Babasına köyde kal-

* Prof. Dr., NEÜAK İlahiyat Fakültesi, ibrahimcoskun@hotmail.com

¹ Dr. Lütfi Doğan, Mükremin Kızılca'nın Dünden Bugüne Taşeli'nin İncisi GÜNEYYURT (GARGARA), kitabı için yazdığı takdim yazısında soyları ile ilgili olarak babasından edindiği bilgilerden hareketle şöyle söylüyor: “Kendi yorumuma göre ünlü bilgin mutasavvıf Ahmet Yesevi'ye bağlı bilginlerden bazıları Gargara ve çevresine gelip yerleşmişlerdir. Ancak aralarında ilmi ve sihirî yakınlığı kaybetmemişlerdir. Gargara'da bunlar İmamlar ailesi diye adlandırılmışlardır. Gargaradaki İmamlar ailesinden Numan Efendi, benim babam Mevlüt Doğan'ın babasıdır. Numan Efendi İstanbul'da Sultanahmet Medresesinde 25 yıldan fazla okumuş ve icazet alarak köyünün büyük müşidi olmuştur. Onun eşi Ayşe Mona'mın anlattığına göre İstanbul'daki medresede tahsilini bitirdikten sonra bir görev almamışlar tüm hayatlarını Allah rızası için dini irşada vermişlerdir. Numan Efendi bana anlatıldığına göre 12 kardeştir. İçlerinde okuyamayan yoktur. Numan Efendinin sekiz çocuğu vardı bunlardan babam Mevlüt Doğan yalnız biraz babasından medrese bilgisi almış devamında da Rüştüye'yi Ermenek'te bitirdikten sonra tahsiline devam etmiştir. Dedem Numan Efendinin kendi evinde özel bir odada kitaplarını görmek birçoğuna okumak fırsatını buldum...”

mayacağına, köy işlerini beceremediğini, ne odun, ne tarla işlerini yapamadığını söylemiş. Kendisinin de yirmi beş yıl İstanbul'da Sultanahmet'te okuduğunu bununla gurur duyduğunu belirtmiş. Ermenek'te aldığı eğitimin çok iyi olduğunu ve sonuçlarını babasına göstermişti. Ne yazık ki Numan Efendi, okumayı çok sevdiği halde oğlunun dışarı gitmesini istememişti. Ona başarılı bir öğrenci olduğunu, tahsilini burada tamamlamasını söylemişti. Hatta "okuyup ta valimi olacaksın" deyince babam çok üzülmüştü. Annesi ise çok kişilikli bir kadındı. Şifahi olarak o zamanki toplumun yaşamak için edindiği bilgiyi biliyordu. Aslında aileyi yöneten annesi idi. Kız çocukları öğreneceklerini, isterse medrese bilgisi olsun şifahi olarak öğrenirlerdi. Büyükannemde aslen Kafkasya'dan gelmiş Hasan ağalardandı. Ağabeyi Ali Rıza Efendi varlıklı ve tımar sahibi, köyün muhtarı, aynı zamanda köyün devlete karşı sorumlu kişisi idi. Bundan ötürü Ayşe monam medreseye gitmemiş ancak şifahi olarak toplumun tüm bilgilerini edinmişti. İyi bir Müslüman'dı. Çok çalışkandı. Yenilikçi idi. Yalnız Kur'an bilgisi değil o zamandaki Yunus divanı ve benzerlerini ezbere okurdu.

Osmanlı devletinin medreseden ayrı olarak yeni örgütlediği eğitim sistemi, sürekli geliyordu. Babam işte bu yeni okullarda okumak istiyordu. Karar vermişti Konya'daki muallim mektebine gidecekti. Ancak tüm köyün saygı gösterdiği, konuştuğu zaman hiç itiraz görmediği Numan Efendi onay vermiyordu. Buna çok üzülmüştü. Annesi Ayşe monam köyün en akıllı kadını, cebinden bir kuruş çıkardı oğluna uzattı ve bu parayı harçlık yapıp, aklını bilgisini kullanarak istediği yere gitmesi için ona arka çıktı. Bu babamı çok sevindirmişti. Ertesi gün helalleşip ağlaşarak köyden ayrıldı. Annesinin cebindeki bir kuruşla Gargaradan yürüyerek Ermenek'e, Karaman'a ve Konya'ya gidecekti. Hayatı için hayatını harcayarak. İstiklal savaşında düşmanlara karşı tüm varlığını harcayarak, cumhuriyeti kuran Türk milletinin ve onların uluları paşaları gazileri ve şehitleri gibi.

Babam, geleceğin ışığını görmüşçesine 1,80 boyunda et kemik halinde bir Anadolu ermişi gibi annesinin, babasının ellerini öperek yola çıktı. İlk uğrak yeri Ermenek olmuştu. Birincilikle bitirdiği okulun müdüründen aldığı tavsiye mektubu ve istasyon müdürüne yazılmış trene ücretsiz binmesine dair yazı ile birlikte Karaman'a yürüyerek ulaşmıştı. Uzun süre cesaretini toplamaya çalışarak istasyon müdürüne yaklaşmış ve elindeki mektupları uzatmıştı. Ancak istasyon müdürü, savaş zamanı olduğu için trenlerde ve yollarda çok eşkiya olduğunu, kendisi için en güvenli yolun, yürüyerek ve tren yolunu uzaktan takip ederek Konya'ya ulaşmak olabileceğini söylemişli. Babam, annesinin verdiği bir kuruşla aldığı ekmeği, kendisine saldıran köpeklere yem ettikten sonra, on yedi yaşında bir gencin çekingenliğini yüreğinde taşıyarak savaş zamanının tüm tehlikelerine rağmen Konya'ya ulaşmayı başarmıştır. Konya'da ilk gittiği yer muallim mektebi idi. Okula yazıldı. İyi bir Karne getirmişti. Mevlüt Efendi burada çok başarı gösterdi. Yemeklerini eksiksiz yemeğe gayret ediyordu. Okul her öğünde yüz paradan fazla yemek yememelerini yerlerse babalarından tahsil edeceklerini bildirmişti. Babam yüz paranın çok üstünde yiyordu. Okula başladığında çok zayıftı. Tüm gücünü yollarda kullanmıştı. Maalesef muallim mektebinde eğitim bir buçuk ay sürdü. Mevlüt Doğan, on beşli olarak (17 yaşında) kıtaya katılmış ihtiyat subayı (yedek subay) olarak talimgâha alınmıştı. Savaşın 1917 yılı

çok cephelerde başarılı olduğumuz halde acıklı son gelmiş, Türk milleti vatanını korumak için emret delikanlılarını askere almıştı. Bütün anneler ağlıyordu. O türküyü (Hey on beşli) hala kimse unutmadı. Babam 17 yaşında Ayastafonos ordugâhına katıldı.

Eğitim çok hızlı uygulanıyordu. Babamın anlattığına göre çok zaman vücutlarının gelişmesi için yerde sürünme yapıyorlardı. Sürekli talim ve terbiyeden dolayı yorulmuşlardı. Eğitim sırasında sürünürken bulduğum havucun kokusu ve tadını hiç unutamıyorum diye anlatırdı. Kendisini bitkin hissettiği bir gün muayene olduğu Alman askeri Doktor, Mevlit Doğan'ın geniş çene kemiklerinden hasta olduğunu zannedip altı ay hava değişimi istirahati vermişti. Bu istirahat döneminde Silifke'de dayısının makine fabrikasını kurmasına yardım etti ve bir süre burada çalıştı. Bundan sonrada köye geri dönüp köy muhtarı olan dayısının kızı Dürüye ile nişanlandı. Ancak nişanlı iken eksik kalan harp okulu eğitimini İstanbul'da tamamladı. Teğmen Mevlüt iyi bir subay olmuştu.

Türk topraklarını düşmanlar sarmıştı. Ankara'dan yeni bir ufuk açıldı Mustafa Kemal Paşa çalışmaları ile düşmana karşı ülkeyi hazırlamış vatani kurtaracak olan savaş başlamıştı. Bu günleri anlatırken çok zaman gözü yaşlı olarak Ankara'ya nasıl geldiğini anlatırdı. Artık harp okulu bitmiş ince, uzun, güçlü, askeri eğitim almış Mevlüt Efendi Ankara talimgâhına katıldı. Talimgâh Cebeci'de idi her taraf mezarlıkla dolu idi. Gece gündüz demeden talimleri sürüyordu. Harp okulundaki ikmalî tahsilinin üzerine Çankırı'da piyade eğitimini de bitirdikten sonra bir makineli tüfekçi olmuştu. Sakarya savaşında düşmana göz açtırmayan silahını zaman zaman severdi. Tetiği açınca hedef darmadağın olurdu. Sakarya savaşında makineli tüfeği ile övünürdü. 22 gün ve gece makineliyi ateşledi. Buradaki başarısı ile süvari kolordusuna alındı. Yıldırım gibi hızlı, beyaz bir atı vardı. Durmadılar. Düşmanın ardından gece ve gündüz koşuyorlardı. Genellikle İstiklal savaşını bizim kazanmamızı yedek subayların çok oluşuna bağlarlar. Yorumcular İstiklal savaşının, özellikle Yunan cephesi başarısının ordumuzun iyi yetişmiş eğitilmiş subayları ile olduğunu belirtirler. Burada babamın gözyaşları ile bize anlattığı olaylar arasında atları ile bir yere geldiklerini akşam olmadan piyadelerin onlara yetiştiğini bunun onlara Tanrı tarafından verilen güç ve sabır olduğunu söylerdi. Gözyaşları ile tüm bu anıları bizlere aktarırdı.

Sakarya cephesinden sonra yeni bir kıtaya atanmıştı. Daha önce birçok cephelerde deneyimli General Fahri Altaylı'nın komuta ettiği kolorduda görev verildi. Savaş çok ciddileşmişti. Garp cephesi kumandanlığına İsmet Paşa getirilmişti. Her hareket planlı ve programlı idi. Tüm ordular Afyon'da başlayacak olan büyük taarruza hazırlanmıştı. Kocatepe'nin epeyce uzağında olan Şuhut'ta vurucu güçler hazırlandı. Hareket çok gizli tutulmuştu. Askerî harekattan kimsenin bilgisi yoktu. Gerçek gizlenmişti. Mustafa Kemal Kocatepe'de idi. Saat beşten önce Şuhut'tan gelenler Kocatepe'de yerlerini aldılar. Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile birliklerimiz tam saat beşte güneş doğarken ateşe başladılar. Mustafa Kemal Paşa Allah'a sığınarak "Tevfik-i Sübhaniye'ni (Yüce Başarını) istiyorum Ya Rab" dedi. Tüm topçular ateş püskürüyordu. Kocatepe çevresi karma karışıktı. Bir zaman sonra Yunan ordusu dağıldı paramparça oldu. Allah'ın zafer güneşi doğmuştu. Yunan askeri paramparça idi. Babam bu süvarilerin içinde idi. Hiçbir asker arkasını düşünmü-

yor hep ileriye koşuyordu. Kocatepe'den tüm dünyanın duyduğu ünlü tarihi komut çıkmıştı. "Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri!" Sanki her biri ister atın üstünde ister yerde olsun bu sesi duymuştu. Beklemek zamanı değildi sürekli düşmanı kovalıyorlardı. Ulaş-tıkları her şehirde gözyaşları ile karşılanıyor, yerliler ne varsa varlıklarını Türk askerine açıyorlardı. Sanki arkalarında onların ellerinden tutan ruhaniler vardı. Tüm bunları anlatırken sanki babam her şeyi yeniden yaşıyordu. Gözü yaşlı bize yardıma koşan seven halkı anlatıyordu. Yunan kuvvetleri darmadağın olmuştu. Türk ordusu güneş batmadan Kadife kale'de görünmüştü. Türk ordusu buradan İzmir 'e girdi. Bir taraftan düşman kuvvetleri şehri ateşe vererek kaçıyor, deniz yolu ile uzaklaşmak istemeleri karmaşayı büyütüyordu. Diğer taraftan zaferi yaşayan Türkler, askeri sevinçle kucakladılar. Türk bayrağı her yerde dalgalanmaya başladı. Halkın sevinç gözyaşları içinde İzmir'de zaferi kutladılar. Bu zafer yalnız Türklerin değil esaret altındaki halkların ve tüm İslâm dünyasının da sevinci idi. Hindistan, Asya, Afrika, Rusya içindeki esir milletler Türk'ün zaferi ile bayram yapıyorlardı.

Şimdi yarı kalmış savaşın ilk günlerinde Babamın başladığı harp okulu hayatına temas etmek istiyorum. Konya'da muallim mektebinde okurken birinci dünya savaşının sonucunda yedek subay olarak alınmış savaş bitmiş, bu kez İstiklal savaşında Ankara talimğâhına girmiş, oradaki eğitimi ile İstiklal savaşını süvari olarak bitirmişti. Şimdi eksik kalan bu askeri eğitimi o zaman İstanbul'da bulunan Harbiye'de tamamlayacaktı. Okulu bitirdikten sonra Çankırı'daki piyade okulunda da stajını tamamladı ve ilk tayini Akşehir'e oldu.

Aile köyde idi. Annem, kız kardeşim Ayşe Güner, babam ve ben (hatırladığıma göre 3-4 yaşında idim) ilk tayin yeri olan Akşehir'e gittik. Gece yarısı bir katırın üzerinde sandık içinde Karaman yolunda "Yelli bel"den gece yarısı geçtiğimizi hala hatırlıyorum. Benim hayvanım bir eski mezarın içine düşmüştü. Hayvan sahipleri ile zorlukla yola devam ettik. Sonra Akşehir'de annem, babam ve kız kardeşimle birlikte yaşayışımızın bazı sahnelerini hatırlıyorum. Babam sürekli gelişen hayatın yeni buluşlarını izlerdi. Akşehir'de de kendisine maddi bakımdan sıkıntı verse dahi güzel bir bisikleti vardı onunla orduğâha ve çarşıya giderdi. Hayatımızın burada iki yılı geçti. Her fırsatta Gargara'ya uğradık. Doğduğum yerden o zamanlar hiç ayrılmadım desem yerinde olur. Annem Gargara'nın muhtar ailesinden çok iyi tanınmış, varlıklı Ali Rıza Bey'in kızı idi. Bundan sonraki hayatımız Van'da devam etti. Babam Yüksekova hudut taburuna takım subayı olarak atanmıştı. Bu yeni yolculuk çok uzun bir mesafe idi. O zamanın koşulları içinde Van'a kadar trenle gittiğimizi sanıyorum. Van'da ilk hatırladığım kaldığımız ordu evi idi. Ordu Evi'nin fazla yatağı olmadığından sandalyelerin üzerinde geceleme zorunda kaldık. Gevar Yüksekova yolumuz bir katırın üzerinde on bir gün sürdü. Ve Yüksekova'da orduğâha yakın dervişin evinde kiralık olarak üç yıl Anadolu'nun en soğuk, en çok kar yağın yerinde yaşadım. Yüksek ova güzel iklimi olan gelişmeye müsait bir yerdi. Kışın çok soğuk olurdu. Ancak yazın çok güzel, insanları çok ahlaklı, yardımsever, çalışkan insanlardı. Hayvan besleme de çok ilerlemişlerdi. Nüfus az olduğundan ürettiklerini satamıyorlar, sütleri yollara döküyorlardı. Yüksekova'ya çağdaş hiçbir nakil aracı gelmemişti. Üç yıl kaldığımız bu

küçük kentten ayrılırken ilkokulun üçüncü sınıfında idim. Van'da görevimiz sona erdi. Elazığ'a tayin olduk. Oradan da Hozat'a geçmek nasibimiz oldu. Her iki dedemin de burada iken vefatlarını öğrendim. İlkokul üçüncü sınıfı Hozat'ta, dördüncü sınıfı Pertek'te okudum. Bu iki şehirde yanımızda bulunan babaannem bize İslam dininin geleneksel bilgilerini öğretti. Pertek'te cami mahallesinde otururduk. Evimiz caminin bitişiğinde ve okulun yanında idi. Buradaki eğitim benim üzerimde çok etkili olmuştur. Babamın görevli olduğu yerde okul olmadığı için ben ve kardeşim Pertek'te babaannemle kalıp okula devam ettik. Caminin ve okulun bana verdiği bilgi dünya görüşümün temellerini attı. Dedem Numan Efendinin eşi bilgili ve hünerli Ayşe monamın ilahi ve hikâyeleri ve kişiliği üzerimizde çok etkili olmuştur. Aradan yıllar geçti. Düşüncesini sevgi ile süsleyerek bizi yetiştirdi.

Gargara'da yaşayan insanların, benim aklımda çok eski zamanlardan kalan bir bilgisi var. Belki yanlıştır. Gargaralılar çok çalışmak zorundadır. Havasının, yaratılışının, sularının, yaşayışının güzelliğini çalışarak hayatına katmak ister. Onun için bana ve kardeşime bakan büyükannemiz de o çalışkan kişiliğini burada gösterdi. Pertek'teki mahallemiz gargaranın güzelliğine benziyordu. Dut, ceviz ve diğer benzeri meyveler çoktu. Zemin tamamıyla yeşildi. Büyük ceviz ağaçları da vardı. Ayşe monam bu güzellikten yararlanarak mahalleliye ipek kozası üretimini öğretti. Köyde evdeki tezgâhında her gün bir arşın kumaş dokurdu. Gargara, bundan ötürü kendi yetiştirdikleri ile çalışırdı. Yılda bir dışarıdan tuz ve kumaş devalerle getirilirdi. Pazarlarda, gargaralılar beyaz renkte giydikleri dokumadan yapılmış elbise ile tanınırdı. Söylemek istediğim şu ki Gargaralılar çalışkanlıkları ile kendilerine yeterdi. Bu nedenle büyükannem birazda beni kollayarak çalışkanlığımı Pertek'te gösterdi.

Dördüncü sınıfı Pertek'te bitirip beşe geçtim. Şehirden kendi kendime alışveriş yapabiliyordum. Hayatımın hiç unutulmayacak günlerini Pertek'te yaşadım. 1937 yılında Atatürk'ün geleceğini, öğrencilerin karşılama töreninde bulunacağını öğretmenlerimiz bize aktardı. Kitaplarda, gazetelerde okuduğumuz büyük Atatürk'ü görmek için büyük bir heyecan içindeydim. O zaman Pertek'te sadece tek ilkokul vardı. Kırmızı beyaz önlüklerle ve güzel hazırlanarak karşılamaya çıktık. Bizimle sevgi ile ilgilendi. Bu sahneyi hiç unutamıyorum çevresi çok kalabalıktı, spor kıyafet giyinmişti. O günkü gazetelerde resimlerimiz çıktı.

Çok uzun süre merkezlerde bulunmayan babam Mevlüt Doğan'ın doğu hizmeti bitmişti. İstiklal savaşında başarılı bir süvari idi. Türk ordusu ile ilk İzmir'e girenlerdendi. Yetişkin, bilgili, askerlik hayatı onu çok ciddi yerlerde bulunmak zorunda bıraktı. 1937 yılı yazı İstanbul askeri tıbbiye sınıfı subayı olarak Beyazıt'taki fakülteye tayin edildi.

Babam babası Numan efendiden öğrendiği medrese bilgileri yanında yeni bilgiler almaya açık bir insandı. Bu nedenle, İstanbul'un öteki vaiz ve hocaları yanı sıra yeni tanıdığı bilerek konuştuğuna inandığı, İstanbul'un ünlü ve saygın, faziletli, güngörmüş medrese tahsili yanında İslâm hukukuna da hâkim hocası Süleyman Efendi'yi de dinliyordu. Artık hepimiz sevinçli idik. İstanbul'da hiç tanımadığımız bir hayatla karşılaştık. Ben yakınlar da Kadırğa'daki üçüncü ilkokul son sınıfına girdim. Çok geçmeden İstanbul'un bize göre

çok değişik havasına uyum sağladım. Evimiz Kumkapı da idi. Yürüyerek kiliselerin önünden geçerek okuluma kendim gidiyordum. Babam ve annem sürekli çalışır hiç boş kalmazlardı. Hiç beklemediğimiz olayla bir Perşembe günü derste karşılaştım. Yaşça bizden biraz büyük bir arkadaşımız ağlıyordu. Çevresinde toplandık Atatürk vefat etmişti. Sanki bütün ülke ayakta ve saygıda idi. Hafta içinde bir gün Dolmabahçe sarayında Atayı ziyaret edip son görevimizi yerine getirdik. Şu dünyaya bakın bir yıl önce Pertek'in güzel günesinde seyrettiğimiz bizim ve tüm ezilmiş milletlerin önderi kurtarıcımız Gazi Mustafa Kemal Rabbine yönelmişti. Türk milleti ve onun kişiliğini bilen bütün insanlık ona İstanbul'da son görevini yaptı. O günün İstanbul'unu da yaşadım. Artık ortaokula başlıyordum. Evimizin yakınında Kumkapı'daki ortaokula girdim. Dünya yeni bir felaketin içine katılmıştı. İkinci dünya savaşı başladı. Birçok sıkıntılar çektik, hep birlikte o günlerin acı ve korkularını yaşadık. Babam yüzbaşı ve tıbbiyede sınıf subayı idi. Zaman zaman okulda yeni şeyler öğreniyordum. Akşamları Beyazıt meydanında da yeni şeyler görüyoruz. İstanbul'da her gün beynimi hiç bilmediğim, görmediğim değişik manzaralarla besliyorum. Derslerimi iyi izliyordum. Yeni şeyler öğrenmeyi seviyordum. Okuldan gelirken beni en çok sevindiren pazartesi günleri aldığım dergilerdi.

Ortaokul çok sıkıntılı ve disiplinli geçti. İstanbul'un güzellikleri içinde savaşın acı ve sıkıntılarını yaşadık. Ortaokulda, önce babam kendi bildiği dini kuralları bana anlatır oldu. Daha önce Pertek'te büyük annemden öğrendiğim anlatımları yaşamaya başladım. Yakınımdaki Azak mescidine gidip namazlarda babama uymaya başladım. Kimi vakit okul için erken kalktığım zaman sabah namazına Soğan Ağa camiine giderdik. Bu titizlikle çalışmalarında yavaş yavaş benim kişiliğim oluşuyordu. Ortaokulda Fransızca dilini öğrenmeye başladım. Babam bana bir gün oğlum tıp fakültesinde yabancı dil bilen bazı askeri kişiler var. Bunlardan biri sana gelsin okuldaki Fransızcanı kuvvetlendirir dedi. Ortaokul öğrencisi olarak bir taraftan okulun yeni dersleri, diğer taraftan dini yeni bilgiler derken hiç duymadığım yepyeni bir dili öğrenmek... Ayrıca beni bırakmayan İstanbul'un rengârenk hayatı. Aslında ben artık bu şehre âşık olmuştum. Bir gün boş geçmiyordu. Ortaokulda eski İstanbul hayatını yaşayan Cevdet hocamız kendini bize merakla dinletiyordu. Bir Süleymaniye'yi görmek bir Ayasofya'yı yaşamak, Soğanağa'daki hoca-dan hatip yapmak beni bir kimliğe doğru yöneltiyordu. Önce 1941 senesinde boş vakitlerimde Kur'an'ı, dini daha iyi anlayayım diye bilgili bir hafızdan özel surette Arapça öğrenmeye başladım. Başlangıçta tatillerde sonrada diğer zamanlara yayarak gerekli bilgileri kavramıştım. Fransızca ve Arapça çalışmalarım ufkumu çok genişletti. İstanbul Erkek Lisesini o zamanki devlet olgunluk sınavını geçerek 1944 yazında bitirdim. Doktor olmak istedim. Ancak tüm bu koşturmacalar beni böyle bir meslekte olamayacağımı gösterdi. Yatılı olmak için gösterdiğim müracaatta sağlıklı çıkmadım. Ancak ben zaten yönümü belirtmiştim. Arapça okudum, eski medreselerde söylendiği gibi itmamı nusahı (okunacak kitapların metinleri) bitirmiştim. Tefsir, mantık, akait ve benzerlerini, Telhis meaniyi bitirmiştim.

Edebiyat Fakültesi Arapça, Farsça Bölümü ile Şarkiyat Enstitüsüne öğrenci oldum. Sonra İstanbul'un bilimsel bolluğunda ancak bir yıl kaldım. Sonra Ankara Dil Tarih Fakül-

tesinde Klasik Şark dilleri Arapça Farsça bölümünde devam ettim. Türkiye'nin bu alanda büyük otoritesi Necati Lugal'in öğrencisi olarak 1948-49 tarihinde mezun oldum. Bilim yolu hiçbir zaman kapanmaz. İslam literatüründe beşikten mezara kadar ilim sürer. Bu Peygamberimizin hadisidir. Her Müslüman bilgi deryasına adım atarsa durmaz. Nefesi tükeninceye kadar öğrenir ve öğretir. İşte bu anlamda yeni bir kapı açıldı önüme... Rahmetli Necati Bey severek ve sevinerek bu yeni ufka beni yolladı. Suriye üniversitesi edebiyat fakültesinde çalışmalar yaptım. İstedğim sonuca ulaşmadan Ankara ilahiyat fakültesi asistanlığına davet edildim. Kalam asistanı olarak üç sene çalıştıktan sonra doktora-mı bitirdim. Önce Diyanet İşleri Başkanlığı gezici vaizliğine geçtim. Oradan bir süre İmam Hatip okulunda meslek dersleri ve Arapça öğretmenliği yaptım. Sonradan Ankara il müftülüğüne atandım. İki yıl sonra Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğinden sonra Diyanet İşleri Başkanlığına atandım. Diyanet İşleri Başkanlığından ayrılınca Başbakanlık mütehasşıs müşavirliğine atandım. O zamanki Başbakan Süleyman Demirel idi. Yeni bir seçim dönemi başlamıştı. Ben siyasi hayata katılmak istemediğim halde, zorunlu kaldığım bazı olaylar üzerine, Malatya ilinden birinci sıradan Malatya milletvekili seçildim. İki kez kurulan Ecevit hükümetinde, din işleri ve arşivle sorumlu Devlet Bakanı görevlerinde bulundum.

Ben Diyanet İşleri Başkanı olmadan önce Ankara Müftüsü iken Babamı kaybettik. Babamın son günlerinde bana söylediği bir sözü hiç unutmuyorum." Oğlum ben çok yorul-dum. Allah senin duanı kabul eder. Hadi bir dua et ben uçup gideyim Sen muhakkak Diyanet İşleri Başkanı olacaksın." Herkesten önce müjdeyi babam vermişti. Namazdan sonra tespih çekerken son nefesini verdi. Çok sevdiği dilinden ve gönlünden hiç eksik etmediği Rabbine 1970 yılında kavuştu. Gazi babam rahat uyu seni bilenler seni sevenler sayılamayacak kadar çok. Öğrettiklerini her sabah eşimle birlikte yalvarışlarımızla anıyoruz."²

Dr. Lütfi Doğan doğup büyüdüğü Güneyyurt'u da hiç unutmamış, buranın hep özlemini çekmiştir. Mükremin Kızılca'nın Dünden Bugüne Taşeli'nin İncisi Güneyyurt (Gargara), kitabı için yazdığı takdim yazısında o duygularını şöyle ifade ediyor:

"Sayın hemşerim Mükremin Kızılca!

Gargarayı ve hemşerilerimi, akrabalarımı hiç unutmadım. Son zamanlarda yeni değişik sorumluluklarım Türkiye dışı bilimsel bazı çalışmalarım Gargarayı yaşamaktan beni uzaklaştırdı. Ancak siz hemşerilerim ve dostlarımla aktardıkları yeni bilgiler beni sevindiriyor.

Babam emekli olmuştu. Sordular Mevlüt Efendi Gargara'da kalacak mısınız? Akpınar'da yemek yiyorduk Hayri Efendi dayımız ve diğerleri sordu. Babam güldü "Kalmam baksana ayakkabım burada sık sık yırtılıyor. Burada ne ayakkabımı ne de beni onaracak doktor yok." dedi. Hep beraber gülüştük. Ben de onun sözünü tekrarlıyorum. Ancak sizin gibi çalışkan insanların sayesinde biz Gargara'dayız. Gargara bizim kalbimizde, birlikte yaşıyoruz. Siz İletişimciler anlatımlarınızla hep birlikteyiz. Sorduklarımızı açalım bilgilerimizi aktaralım. Gargara'nın yeni gelişmesini hep birlikte seyredeceğiz. Hemşerilerime ve size selam ve sevgilerimi sunuyorum..."

² Mükremin Kızılca, Dünden Bugüne Taşeli'nin İncisi GÜNEYYURT (GARGARA), Konya 2016, s. 337-341.

Din hizmetlerinin farklı kademelerinde hizmet vermiş olan Dr. Lütfi Doğan 1972 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına atandı. Bu görevini 1976 yılına kadar sürdürdü. 13 Mart 1975 yılında, bugün dev bir ekonomi güce sahip olan Türk Diyanet Vakfı'nı yardımcıları Dr. Tayyar Altıkulaç, Yakup Üstün ve Özlük İşleri Müdürü Ahmet Uzunoğlu ile birlikte kurdular. Diyanet İşleri Başkanlığına destek amacı ile kurulan TDV, din hizmetlerin daha geniş kitleler ulaştırılması ve din hizmetlerinde görev alacak neslin yetiştirilmesinde bugüne kadar önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıca Türk Diyanet Vakfı ülkemizde ve gönül coğrafyamızın her bölgesinde pek çok camii ve din eğitimi binası yaptırmıştır. Yine bir kültür abidesi olan 44 ciltlik İslam Ansiklopedisi TDV tarafından yazdırılıp neşredilmiştir.

Dr. Lütfi Doğan'ın önemli bir hizmeti de 1954 yılında ilk defa İbn Fadlan'ın seyahatnamesini Türkçe'ye çevirmiş olmasıdır.³ Bu eser, Abbasi Halifelerinden el-Muktedir'in Sekalibe kralına gönderdiği Elçi Muhammed b. Süleyman'ın kölesi olan Ahmed b. Fadlan b. el-Abbas b. Reşid b. Hammad'ındır. Müellif bu eserinde Türk, Hazer, Rus, Sekali, Başkurd ülkelerinde ve gezdiği diğer memleketlerde, onların çeşitli mezheplerinden, hükümdarlarından, örf ve adetlerinden edindiği müşahedeleri anlatmaktadır.

Kelam İlimine Katkıları

Kelam ilmi, İslam dininin iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan belirleyen onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandırılan bir ilimdir. Tarih boyunca hem adı, hem de muhtevası çeşitli değişikliklere uğradı. Sözelimi iman temellerini (akide) incelediği için Akaid ve Usulî'd-Din; konularının ağırlığını Allah'a iman, Allah'ın birleşmesi (tevhid) ve sıfatları oluşturduğu için İlm-i Tevhid ve Sıfât; fıkhnın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için Fıkhu'l-Ekber (Büyük Fıkıh); temel yöntem olarak düşünme ve akıl yürütmeyi seçtiği için İlm-i İstidlal ve Nazar gibi adlarla anıldı.

Kelâm ilminin muhtevası, tarihi içinde giderek genişlemiştir. Başlangıç döneminde Kelâm ilminin başlıca konusu Allah'ın zati, sıfatları ve fiilleridir. İslâm dünyasında felsefenin yaygınlık kazanmasından sonra Kelâm'ın konusu genişleyerek "varlık" (mevcud)u da içine aldı. Ancak Kelâm "varlık"ı tabii bilimler gibi değil, başlangıcı ve sonu açısından (mebbe ve mead), yaratılışı ve döneceği yerle ilgili meseleler açısından konu edinir. Gazalî'den (ö.505/1111) sonraki kelâmcılar döneminde Kelam ilmi'nin muhtevası daha da genişleyerek felsefenin konularıyla birlikte mantığın birçok temel konusunu da içine aldı. Bu dönemde Kelâm, bir bilgi nesnesi (malum) olabilen hemen tüm konularla ilgilenmeye başladı. Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana Kelâm'ın muhtevasında yeni değişiklikler gözlemlendi. Yeni İlm-i Kelâm dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Kelam ilmi, felsefi bir görüş olarak materyalizmi bütün biçimleriyle reddeden, dine karşı yapılan biyolojik ve psikolojik eleştirileri cevaplayan, yeni felsefe akımlarını İslâm esasları açısından eleştiren, tabii bilimlerden yararlanarak Allah'ın varlığını kanıtlayan, İslâm'ın inanç ilkelerini açıklayan bir ilim durumuna geldi.

³ Çeviri için bkz., "İbn Fadlan Seyahatnamesi", çev., Lütfi Doğan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 1-2, s.58-80.

İslam düşüncesinde Kelâm ilmini ortaya çıkaran nedenler Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ölümünden hemen sonraki döneme kadar uzanır. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ölümünden sonra İslâm toplumunda giderek artan anlaşmazlık ve toplumsal olaylar inanç konularına ilişkin görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına yol açtı. Hilafet tartışmaları, iç savaşlar, çeşitli din ve kültürlerle başlayan ilişkiler, felsefi düşüncenin çeviriler yoluyla yaygınlık kazanması, kimi âyet ve hadislerin farklı biçimlerde yoruma imkan tanınması gibi etkenlerle Allah'ın sıfatları, kader, büyük günah (kebâir) işleyen insanın durumu, imamet gibi konularda çeşitli görüşler oluştu. İlk yüzyılın sonuna kadar süren tartışmalar, ikinci yüzyılın başında bütün bu konuları sistemli biçimde ele alan ilk kelâm okulunun doğmasına neden oldu. Vasil b. Ata (ö. 131/748) ve Amr b. Ubeyd (ö.144/761) tarafından kurulan bu Kelâm okulu Mutezile olarak adlandırıldı. Mutezile okulu, iki yüzyıl boyunca tek okul olarak inanç konularındaki anlaşmazlıkları belli bir sistem içinde çözümlenmeye, İslâm'a yöneltilen eleştirileri cevaplamaya çalıştı. Ancak kendi içinde bütünlüğünü koruyamayarak ayrıntılara ilişkin kimi küçük görüş ayrılıkları üzerine kurulan çok sayıda kola ayrıldı.⁴

Kelâm ilmi alanındaki Mutezile egemenliği, dördüncü yüzyılın başlarında özellikle Abbasi Halifesi Me'nun döneminde devletin bir ideolojisi şekline dönüştü. Arkalarına devletin desteğini alarak kendileri gibi düşünmeyenlere karşı şiddet uygulamaya başladılar. Bu durum Halife Mütevekkil dönemine kadar devam etti. Mütevekkil'in Ahmed B. Hanbel'in önderliğinde Mu'tezileye karşı mücadele veren kesime destek olmasıyla Mu'tezile zayıflamaya başladı. Ayrıca onların içinde yetişen büyük Kelâm bilgini el-Eş'ari (ö.324/936) tarafından kurulan ilk Sünni Kelâm okulu Mutezilenin neredeyse yok olmasına yol açtı. El-Eş'ari, kelâm anlayışını Basra ve Bağdat'ta yayarken, aynı zamanda Mave-raünnehir'de Maturidi (ö.333/944) tarafından sünni Kelâm'ın ikinci büyük okulu ortaya çıktı. Kurucularının adından hareketle Eş'ariye ve Mâturidiyye olarak adlandırılan bu iki okul, küçük farklarla Sünnî inanç esaslarını belirledi ve zamanla İslâm dünyasında etkinlik kurdu. Mutezile okulu ise, varlığını ancak çok sınırlı bir çevre içinde sürdürebildi.

Kelâm bilginlerine göre Kelâm ilminin çeşitli amaçları vardır. Bunlardan ilki, kişiyi taklit düzeyinden araştırma ile elde edilen kesin bilgi (tahkik) düzeyine yükseltmektir. Kelâmıla uğraşmayanlara ilişkin olan ikinci amaç, inanç sorunlarını açıklığa kavuşturarak doğru yolu arayanları aydınlatmak ve şüpheleri, itirazları ortadan kaldırarak inanmakta inat edenleri susturmaktır. İslâm'ın temel inançlarına ilişkin olan üçüncü amaç, temel inanç ilkelerini yanlış yoldakilerin ortaya attıkları şüphelerle sarsılmaktan korumaktır. Dördüncü amaç, diğer İslâm ilimlerine ilişkindir. Bu, İslâm ilimleri için üzerinde hareket edebilecekleri sağlam bir inanç temeli hazırlamaktır. İnsanın davranışlarına, edimlerine ilişkin olan beşinci amaç, kişinin davranış ve edimlerindeki niyet ve inancı güçlendirmek, sağlamlaştırmaktır. Nihayet bütün bu amaçların toplamıyla ulaşılabilecek asıl büyük amaç ise kişiyi dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Onun için Fahreddin Razi gibi kimi alimler bu ilmin derecesini ifade ederlerken "eşrafu'l-ulûm" ilimlerin en

⁴ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 15 vd.

şereflisi) “reisu’l-ilm” gibi terimler kullanmışlardır. Yine Razi bu ilmin öneminden bahsederken bütün peygamberlerin tebliğlerine önce iman esaslarından başladıklarını sağlam bir inanç zemini oluşturduktan sonra dinin diğer yönlerini insanlara tebliğ etmeye devam ettiklerine dikkat çekmiştir.⁵

Modernizm ile pek çok inkârcı akımın yaygınlık kazandığı İslam Dünyasının da bu yıkıcı akımlardan etkilendiği bir dönemde yaşayan Merhum Dr. Lütfi Doğan’ın İlm-i Kalam alanında doktora yapması son derece isabetlidir. Ben onun bilinçli olarak bu alanda ilmi çalışmalar yaptığı kanaatindeyim. Şimdi onun doktora tezi olarak “en-Nizâm/Nizamî Fi Usulî’d-Din ve Eş’ari Mektebi” adıyla hazırladığı, ancak “*Ehl-i Sünnet Kelamında Eş’arî Mektebi*”⁶ (Rüzgarlı Matbaa Ankara 1961) adıyla yayınladığı eserini inceleyebiliriz:

Eser, genel kitap boyutunda (13 x 19.5) olup 96 sayfadır. Girişten sonra dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eser hazırlanırken konu ile ilgili toplam 95 kaynanağa müracat edilmiş, bu kaynaklara 276 atıf yapılmıştır. Müracat edilen kaynaklar, İslam ile ilgili her bilimsel çalışmada olduğu gibi öncelikle konu ile ilgili klasik eserlerden oluşmaktadır. Ayrıca konu ile ilgili müsteşriklerin çalışmalarına da müracat edilmiştir. Müellif konu ile ilgili yakın dönemlerde yapılan bilimsel çalışmaları da incelemeyi ihmal etmemiştir.

Muhtevaya gelince; Müellifimiz giriş kısmında Ehl-i sünnet-i amme olarak bilinen Eş’ariliğin ve Maturidiliğin ortaya çıkmasından önce İslam inançları alanında fikir beyan eden Ehl-i hadis ile Mutezileyi tanıtır karşılaştırmaktadır. Ehl-i hadis Hz. Peygamber asrını devam ettirmek için nasaların zahirine bağlı kalarak muhafazakâr bir yol takip eden kimseleri temsil etmektedir. Doğan’a göre Müslümanların henüz başka din ve kültürlerle karşılaşmadan önceki dönemlerde bu yol yeterli görülüyordu. Fakat fetihlerle birlikte nassın yanında akla ve akli delillere ihtiyaç hasıl oldu. Mutezile bu ihtiyaçtan doğdu. Doğan’ın da belirttiği gibi bu metodu savunan kimi mutezile alimleri akla gereğinden fazla rol verdiler. Akıl-nakil dengesi bozuldu. Bu dengeyi koruyacak yeni bir din yorumuna ihtiyaç vardı. İşte bu ihtiyacı kırk yaşına kadar mutezilî bir kalam alimi iken Ahmet b. Hanbel’in safına geçen Ebu’l-Hasen el-Eş’arî tesis etmeye başladı.⁷

Dr. Lütfi Doğan tezinde Eş’ariliğin doğuşundan hicri beşinci asra kadar olan dönemini incelemiştir. Birinci bölümünde Ebu’l-Hasen el-Eş’arî’nin hayatını ve eserlerini tanıtmaktadır. Daha sonra da öne çıkan kelami görüşlerini açıklamaktadır. İkinci bölümde Eş’arî’nin görüşlerini sürdüren ve yorumlayan yeni yorumlar getiren Kadı Ebubekir el-Bakillanî ve İbn Furek gibi alimleri, bu alimlerin eserlerini Eş’ariliğe sağladığı katkıları anlatmaktadır. Üçüncü bölümde Eş’ariyye-mutezile kıyaslaması yapılmaktadır. Dördüncü bölümde ise “*Nizamî fi Usulî’d-Din*” kitabı üzerinde durulmaktadır. Burada Eş’ariliğin gelişmesini gösteren ve Hicri 465 yılında yazıldığı öğrenilen bu kitabın edisyon kritiği ile ilgili bilgiler vermektedir.⁸

⁵ Fahreddin er-Razî, *Kelime-i Tevhidin Sırları*, Çev. İbrahim Coşkun, İstanbul, 2015, s. 13-38.

⁶ Lütfi Doğan, *Ehl-i Sünnet Kelâmında Eş’arî Mektebi*, Ankara, 1961.

⁷ Doğan, age., s. 7-15.

⁸ Doğan, age., s. 87-88.

Müellifimizin verdiği bilgilere göre ilim çevrelerinde bu eser İbn Furek'e ait olarak biliniyor. Mesela Keşfezzunun, bu eserin İbn Furek'e ait olduğunu ve vezir Nizamülmülk nanmina telif edildiğini kaydediyor. Brokelman da aynı malûmatı veriyor. Doğan'a göre bunların verdikleri bilgi yanlıştır. Zira İmam Ebu Bekr Muhammed, b. Haşan b. Furek b. Furek h. 406 (1015 m.)'da vefat etmiştir. Halbuki Nizamülmülk h. 408 (1018 m.)'da doğmuştur. Bu durum karşısında Nizamülmülk'e takdim edilen bir eserin İbn Furek'e ait olması imkânsızdır. Evet eser Nizamülmülk'e takdim edilmiştir, onun için Nizamî adını almıştır. Kitabda Nizamülmülk adı, Atabek Ebu Ali ... şeklinde geçtiği gibi kitabın adı da "Bi kitbî'n - Nizamî el - Kıvamî er - Rıdavi" olarak geçmektedir. Bu kayda göre kitabın adı "Nizamî el - Kıvamî er - Radavî fi İrşadi'l - Mübtediin ilâ Kavaidi'd-Din"dir. Eser, İmam Furek'in değil, yine aynı ismi taşıyan, onun kızının oğlu Ahmet b. Muhammed b. Furek'ye aittir. Bunu eserin muhtelif yerlerinde geçen: "Dedem Şeyh Ebubekr B. Furek diyorki...", ifadelerinden anlamak mümkündür.

Hülâsa Nizamî, İmam İbn Furek'in değil, torunu olan ve onun kadar âlim, Nizamiye medreselerinde hocalık yapmış bulunan ve 478 h. de vefat eden Ahmet b. Muhammed b. Hasan Muhammed b. İbrahim Ebubekr Fureki'nindir. Eser halen tek nüsha olup Ayasofya Kütüphanesinde 2378 noda kayıtlıdır. Hicri beşinci asırda Eş'arî mektebinin durumunu göstermesi bakımından ehemmiyete haizdir.

Dr. Lütfi Doğan daha sonra kitabın tavsifini yaptıktan sonra muhtevasını açıklamaktadır. Kitapta kelâmı mevzular, mes'eleler halinde incelenmektedir. Doğan'a göre bu eser Eş'arîliğe yeni bir şey getirmemekle beraber zamanındaki Eş'arîliğin bütün mes'elelerine temas etmektedir. Bilhassa müteşabihati tevili önemli bir mevki işgal eder. Doğan'ın tespitlerine göre yazmanın elimizde ikinci bir nüshası yoktur. Yaptığı edisyonda metinleri tesbit için çeşitli kaynaklara başvurmuş ve doğruya en yakın bir metin hazırlamıştır. Kendisi yaptığı edisyonda bazı sayfalarda kurt yeniklerine tesadüf edildiğinden buraları noktalar halinde gösterdiğini metinde geçen Kur'an ayetlerin sure ve ayet numaralarını ve hâdis-i şeriflerin kaynaklarını tespit ettiğini ifade etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dr. Lütfi Doğan, hayatı boyunca İslam dinin hizmetine çalışmış ve kendisini bu hizmete adanmış, olaylara ve dini problemlere objektif, kapsamlı ve kendi içerisinde tutarlılığı barındıran bir bakış açısına sahip din âlimi olduğu kadar aynı zamanda Diyanet Teşkilatı'nın başında çok iyi bir yöneticilik örneği göstermiştir. Ayrıca Acil Yardım Trafik Vakfı, Polis Vakfı, Körler Vakfı gibi onun üzerinde vakfın kurucu üyeliğini başkanlığını yapmıştır. Diyanet işleri Başkanlığına bağlı personelin kadrolaşmasında, özlük haklarının sağlanmasında çok büyük çabaları olmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz kitaplarının yanı sıra farklı gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır. TRT ve diğer özel televizyonlarda, İslam dinimizi anlatan ve topluma ahlaki değerleri yüksek/güzel mesajlar vererek insanların İslam'ın güzel değerlerini öğrenmesi için elinden geleni yapmıştır.

İslam vasat bir dindir. Her türlü aşırılığa karşıdır. Müellifimiz hazırladığı doktora teziyle ilmi bir zihniyetle itikat alanındaki aşırılıklara dikkat çekmiş Ehl-i sünnet yolunun önemli bir ekolü olan Eş'arîliğin din yorumunun orta yol olduğunu Kur'an ve sünnete

uygunluğunu temellendirmiştir. Eş'ariliğin kurucusu Ebu'l - Haşan el - Eş'arî, Selef ve mutezilenin çarpışmasından meydana gelmiş, İslâm akaidinin ifrat derecedeki akıl ve teşbihe giren nakilcilerin karışıklığından kurtarmıştır. Hem akıl hem de nakilci bir mektep tesis etmiştir. Bilindiği üzere Eş'arî, Mutezilî idi. Akli delilleri kullanmasını iyi biliyordu, İslâm akaidini karışık durumunun tesiri altında kalan Eş'arî kendisinin Ehli sünnete geçtiğini ilan ederek, sunnî yolu savunmağa koyulmuşsa da bu hakikaten Eş'arî'nin eski selef yolunu aynen tutacağı mânasına gelmemelidir. Eş'arî Muteziledeki akli metodu, Ehli sünnetteki nakle tatbik ederek akıl - nakil telifi yapmıştır. Kendisini muhafazakârların hucumundan kurtarmak bidatçı olmadığını isbat için Ahmet b. Hanbel'in yoluna tabi olduğunu iddia etmiştir. Etba'ı da aynı görüşün ifadesi olarak Eş'ariliğin yeni bir şey olmadığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Eş'ariliğin tam böyle olmadığı aşikardır. Eş'ari Ahmed b. Hanbel'in safına geçtikten bir müddet sonra nakli akılla teyid etme yöntemini sürdürmüştür. Yazdığı istihsanulhavd fi ilmil kelam adlı risalesinde bunu açıkça savunmuştur. Bununla birlikte kader inancı ve insanın donanımı konuları başta olmak üzere İmam Eş'ari'nin ve diğer pek çok Eş'ari alimin Ehli-i hadisin etkisi altında kaldığı cebri düşünceye sahip oldukları bilinmektedir. Öyle olunca müellifimiz bu çalışmasında yeri geldikçe Ehli-i sünnetin diğer ekolü olan Maturidilik ile ilgili karşılaştırmalar ve değerlendirmelerde bulunmuş olsaydı daha mükemmel olurdu diye düşünüyorum. Merhuma Allah'tan rahmet diliyor hepimizi saygıyla selamlıyorum.

BİBLİYOGRAFYA:

Doğan, Lütfi, Ehli Sünnet Kelâmında Eş'arî Mektebi, Ankara, 1961.

İbn Fadlan, "İbn Fadlan Seyahatnamesi" Çev. Lütfi Doğan, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Der-gisi, sayı: 1-2.

Kızılca, Mükremin, Düünden Bugüne Taşeli'nin İncisi GÜNEY YURT (GARGARA), Konya 2016.

Razî, Fahreddin, Kelime-i Tevhidin Sırları, Çev. İbrahim Coşkun, İstanbul, 2015.

Topaloğlu, Bekir, Kelam ilmi, Damla Yayınevi, İstanbul, 1985.

ERMENEK VE ÇEVRESİNDEN HUZUR DERSLERİNE KATILAN ÂLİMLER

Alparslan KARTAL*

GİRİŞ

Tarihin çok eski devirlerinden beri coğrafi, topografik ve stratejik özellikleri nedeniyle dikkatlice seçilmiş bir yerleşim yeri olup, eski Kilikya bölgesinde yer alan Ermenek (Germanikopolis), eski devirlerde Anadolu'daki krallıkların birbirleriyle olan mücadelelerine konu olmuş ve pek çok defa el değiştirmiştir.¹ Ermenek, Hitit, Firik, Lidya, Pers, Helen, Roma ve Bizanslı hâkimiyetleri devrelerini müteakiben, nihayet XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kesif bir Türkmen yerleşimine sahne olmuştur.² Bölgeye yerleşen Türk boyları, Karamanoğulları Beyliği'ni teşkil etmiş ve Ermenek şehri bu devletin ilk başkenti olmuştur. 1475'te ise Ermenek kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.³ Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer bölgelerde olduğu gibi Ermenek'te de kısa zamanda camiler, medreseler ve diğer sosyal mekanlar inşa edilmiştir. Ermenek'in ilmî hayatı Osmanlı Devleti döneminde zenginleşmiştir.

Osmanlı padişahları çoğunlukla küçük yaşta itibaren ilmî ortamlarda büyüdüklerinden ilme ve alimlere önem verirlerdi.⁴ İlim adamlarının yetişmesi için çok sayıda medrese ve dâru'l-hadis⁵ imâr etmiş olmaları bunun bir göstergesidir. İslam devletlerinde padişah veya devlet rüesasası huzurunda ilmî müzakereler ve derslerin yapılması eski bir gelecektir. Bu alanla ilgili karşımıza çıkan ilk kavram muhâdarâdır.⁶ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden yıkılışına kadar, muhâdarâ kültürünün bir devamı ve yansıması olarak mûtâd tefsir dersleri yapılmıştır. Ramazan'da ağırlık kazanan bu sohbetler için muayyen kurallar bulunmamaktaydı. Bu dersler, padişahın ve devlet rüesasasının riyasetinde farklı zaman ve mekanlarda icra edilebilirdi. Osmanlı padişahlarından Sultan III. Mustafa Han (1757-1774) bu güzel adeti resmîleştirmiş ve muayyen kurallara bağlamış-

* Dr. Öğr. Üyesi Alparslan KARTAL, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, KARS. kartalalparslan@hotmail.com

¹ Halit Bardakçı, **Bütün Yönleriyle Ermenek**, Konya, 1976, s.7-12, 51-52.

² M. Faud Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, (nşr. O. F. Köprülü), İstanbul 1986, s. 73.

³ Bilal Gök, "XVI. Yüzyılda Ermenek Camileri ve Cami Vakıfları", **Hikmet Yurdu**, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), s. 258.

⁴ Ahmet Gül, **Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri**, TTK, Ankara, 1997, s. 34.

⁵ Dâru'l-hadislerle ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Yıldırım, "Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Daru'l-hadisî", *Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Edirne, 2003, ss. 681-723.

⁶ Sözlükte "bir topluluğun huzurunda bilgi ve birikimlerini aktarmak, onlarla ilmî tartışmada bulunmak" gibi mânalara gelen muhâdara kelimesinin çoğulu olan muhâdarât, terim olarak başkasına ait sözlerden muhataba veya okuyucuya uygun alıntılar halinde aktarmalar yapmayı ve bu nitelikteki sözleri toplayan edebî eser türünü ifade eder. Bu türe muhâdara adının verilmesinin sebebi, bunun, ileri gelen devlet ricâliyle büyük âlimlerin huzurunda düzenlenen meclislerde karşılıklı soru-cevap şeklinde sohbet ve tartışmalar halinde başlamış olmasıdır. İki âlim arasında gerçekleşen sohbet ve münakaşalar belli bir tarihten itibaren derlenerek kitap haline getirilmiş, bu eserler de muhâdarât veya mecâlis adıyla anılmıştır. (Hüseyin Yazıcı, "*Muhâdarât*", DİA, İstanbul, 2005, XXX/391-92.)

tır. Huzur Dersleri⁷(Huzûr-u Humâyûn Dersleri) adı verilen bu uygulama 1759'dan 1924'e inkıtaya uğramaksızın yaklaşık 165 sene icra edilmiştir. ⁸

Bu çalışmada Huzur Dersleri'ne katılan Ermenekli alimlerin kimler olduğu, ne zaman bu derslere katıldıkları tespit edilecektir. Bu alimlerin hayatları hakkında kaynaklarda bize ulaşan bilgiler derlenecektir. Bu şekilde Ermenek'in yetiştirmiş olduğu ve Osmanlı Devleti'nin en yüksek ilmî derslerine katılma şerefi kazanan alimler zikredilerek Ermenek'in Osmanlı ilim hayatındaki yerine dair bir perspektif ortaya konulmuş olacaktır. Huzur derslerine Ermenekli alimlerden kimlerin katıldığı ve diğer ayrıntılar hususunda Ebu'l-Ûlâ Mardin'in Huzur Dersleri adlı çalışması temel kaynağımız olmuştur.⁹ Tespit edilen alimlerin hayatlarıyla ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla Osmanlı dönemi alimlerinin hayatlarını anlatan diğer kitaplar da taranmıştır.

I. HUZUR DERSLERİNİN TANIMI ve HUSÛSİYETLERİ¹⁰

Muhadarâ kültürünün Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki yansıması mûtaad tefsir dersleridir. Mûtâd tefsir derslerinin muayyen kurallara bağlanarak süreklilik arz edecek bir şekilde Huzûr Dersleri namıyla resmiyet kazanması ise Sultan III. Mustafa Han (1757-1774) zamanında olmuştur. Bu süreci şu şekilde ifade edebiliriz:

Muhadarâ → Mûtâd Tefsir Dersleri → Huzur Dersleri

1. Tanımı:

Huzur dersleri ile ilgili Ebu'l-Ûlâ Mardin'in tarifi şu şekildedir:

Huzur dersi tabiri, Hicrî 1172 Ramazanı'ndan itibaren her sene Osmanlı padişahının huzuriyle muayyen mütebahhir ve İslam diniyle müteveyyin zatlardan tereküp etmek üzere Ramazan günleri sarayda mün'akit ilmî mecliste Kadı Beyzâvî Tefsiri'ni münazaralı tarzda tedrisi ifade etmek üzere kullanılan bir istihlaktır. ¹¹

Mardin'in bu tarifini daha da genişleten Kara ise Huzur dersini şöyle tanımlamıştır:

Padişahın huzurunda/katında yapılan dersler" anlamlarına gelen Huzur Dersi, h. 1136 yılında Sadrazam Damad İbrahim Paşa ile Sadaret makamının uhdesinde başlayan ve h. 1172 Ramazan'ından itibaren Sultan III. Mustafa'nın fermanıyla Saltanat makamıyla

⁷ Huzur Dersleri ile ilgili ayrıntılı bilgi edinebilmek için şu kaynaklara bakılabilir: Ebu'l-Ûlâ Mardin, **Huzur Dersleri I-III**, DİB Yayınları, Ankara, 2017; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **"Huzur Dersleri"**, **Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı**, Ankara, 1965, s. 215-22; Semiha Omay, **Huzur Dersleri ile İlgili Konuşmalar**, İstanbul, 1965; Mehmed Emin, **"Huzur-i Hümayun Dersleri"**, Sebülür-Reşad, İstanbul, 26 Haziran 1335, cilt: XVII, sayı: 425-6, s. 75-7; Mehmed Zeki Pakalın, **"Huzur-i Hümayun Dersleri"**, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, s. 74 (29 Haziran 1918), s. 816-819; Mustafa Sabri, **"Huzur-i Hümayun Dersleri"**, Beyanü'l-Hak, İstanbul, 29 Eylül 1324, cilt: 1, sayı: 2, s. 3-6; Mehmet İpşirli, **"Huzur Dersleri"**, DİA, İstanbul, 1998; XVIII/441-444; Erol Özbilgen, **"Huzur Dersleri"**, Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 116-117; Süheyl Ünver, **Bir Ramazan Birbir İstanbul**, Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 29 vd.; Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1971, I/862.

⁸ İpşirli, a.g.e; XVIII/441-444.

⁹ "Huzur derslerinin mahiyetini, tarihçesini, yapılarını, mukarrir ve muhatapların seçimlerini ve isimlerini araştıran Ebu'l-Ûlâ Mardin, çalışmasını önce üç geniş makale halinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda 1950-1951 yıllarında yayımlamış, daha sonra bu yazılarını Huzur Dersleri adıyla kitap haline getirmiştir (İstanbul 1951). Huzur dersi hocalarının mazhar oldukları ihсанlar ve mâruz kaldıkları cezalar, bu derslerin yapıldığı yerler, mukarrir ve muhatapların hal tercümelere, ders ve icâzetaîme örnekleri, menkibeler ve bazı eklerden oluşan II ve III. ciltleri ise İsmet Sungurbey 1966'da ikisi bir arada olmak üzere neşretmiştir." (İpşirli, a.g.e, s. 443) Baskısı tükenmiş olan bu eseri, 2017 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı yeniden basarak umumun istifadesine sunmuştur.

¹⁰ Huzur Derslerinin mahiyeti ile ilgili bu bölüm, daha önce telif ettiğimiz bir makaleden istifade edilerek yazılmıştır. Alparslan Kartal, "Huzur Derslerine Katılan Karşı Alimler", **KAÜİFD**, IV/8, 2017, ss. 224-243.

¹¹ Mardin, **Huzur Dersleri**, I/15.

resmileşen, binış merasimi¹² sonrası Osmanlı padişahının hazır bulunmasıyla, Şeyhulislam tarafından seçilen ve Padişah tarafından onaylanan yetkin ulemadan müteşekkil bir heyet tarafından her yıl Ramazan'ın belirli günlerinde padişahça tayin edilen mekanlarda gerçekleştirilen ilmi mecliste Kadi Beyzavi tefsirinin münazaralı tarzda tedrisinin yapıldığı ilmî toplantı için kullanılan bir terimdir.

2. Husûsiyetleri:

Yukarıdaki tanım da belirtildiği üzere Huzur Dersleri'nin bazı kuralları vardır ki bunlar aşağıda açıklanacaktır. Huzur derslerinin husûsiyetlerini belirtmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş döneminde başlayan, Fatih Sultan Mehmed Han döneminde ise yoğunlaşarak devam eden mûtaad tefsir dersleriyle huzur dersleri arasındaki farkları ortaya koymak konuyu daha vâzılı hale getirecektir.

a. *Huzur derslerinde münazara esas olup dersi sunan mukarrir ile seçkin ulemalardan olan muhataplar arasında ders mubahese edilirdi.* Mûtaad tefsir derslerinde ise dersi bir zat verir, diğerleri ise istima' makamında olurlardı.¹³ Bu anlamda mûtaad tefsir dersleri monolog iken huzur dersleri karşılıklı ders niteliğindedir.

Huzur Dersi aslında padişah huzurunda yapılan münazaralı bir tefsir dersidir. Bu tefsir derslerinde Kadî Beyzâvî'nin *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* adlı eseri takip edilmiştir. Osmanlı medreselerinde okutulan ders ve eserlere bakıldığında tefsir derslerinde Kadî Beyzâvî ve Zemahşerî'nin tefsirleri ile bu tefsirler üzerine yazılan bazı haşiyelerin okutulduğu görülmektedir.¹⁴ Her ne kadar tefsir dersi olsa da münazaralı bir usûl takip edildiğinden zaman zaman fikhî, kelâmî ve hadisle ilgili tartışmalara da temas edilmiştir.¹⁵ Konuyla ilgili hadislere ve diğer kavillere müracaat edilmiştir.¹⁶

b. *Huzur dersleri müzakerelerinde tam bir fikir hürriyeti mevcûd idi.* Mutad tefsir derslerinde ise böyle bir durum söz konusu değildi. Dersi sunan mukarrir ile ona soru sormakla görevli muhatapların zaman zaman hararetili ilmî tartışmalara girdikleri; padişahın huzurunda sair zamanlarda sahip olmadıkları bir serbestiyet içinde oldukları bilinmektedir. Bu konudaki hürriyetleri dersin başlangıcında bizzat padişah tarafından dile getirilirdi. Bazen bu fikir hürriyetinin sınırlarını aşarak karşı tarafa hakaret eden alimler dahi olurdu. Bu nevi haddi aşan tavırlar sergileyen alimler bir daha derslere çağrılmamak veya uzak bir memlekete sürgün edilmek gibi cezalarla tecziye edilirdi.¹⁷

¹² "Osmanlı padişahlarının özellikle son yüzyıllarda at veya saltanat kayığı ile yaptıkları kısa süreli gezintiler için kullanılan bir tabir. "Binış-i hümâyun" veya "binış-i saltanat" denilen bu geziler küçük fakat gösterişli bir tören halinde olur ve özellikle yabancıların büyük ilgisini çekerdi. Kısa süreli gezilere "yarım göç", uzun süreli, bazan bir mevsimi geçirmek üzere yapılan göçe de "nakl-i hümâyun" denirdi." (Abdülkadir Özcan, "Binış", DİA, İstanbul, 1998, VI/184)

¹³ Mardin, a.g.e, I/17.

¹⁴ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* (13. yy-18. yy), İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2-6 Ağustos 2010, s. 102. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, I-II, İstanbul, 1997.

¹⁵ Aydın Temizer, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahsil Ve Tenkiltli Tefsir Metni Neşirleri II", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, Sayı: 31 (Haziran 2015), s. 169.

¹⁶ Yanyalı Hacı Ömer Lütfi Efendi, *Huzur Dersleri*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr. 3525, vr. 7b-11a

¹⁷ Mardin, a.g.e, I/12.

c. *Huzur dersleri sadece Ramazan ayında yapılmaktayken mutad tefsir dersleri için böyle bir zaman dilimi kaydı yoktur.* İlki 18-29 Ramazan 1172 (15-26 Mayıs 1759) tarihleri arasında cuma dışında her gün padişahın huzurunda yapılan bu dersler Sepetçiler Kasrı, Sarık Odası, Ağa Bahçesi, Sofa ve Divanhâne gibi Topkapı Sarayı'nın çeşitli mekânlarında gerçekleştirilmiştir. Dersler öğle ile ikinci arasında icra edilmiş, ikinci namazından sonra padişah Harem'e çekilmiştir.¹⁸

Ramazan ayında kaç huzur dersi yapılacağı hususunda ise kesin bir rakam yoktur. Ancak iki asra yakın bir süre devam eden derslerde bir Ramazan'da en az 8 ders yapıldığı bilinmektedir. Cuma günleri resmi tatil olması sebebiyle ders yapılmadığından, bu sekiz derslik mubahase; 9-10 günde nihayet bulurdu.¹⁹ Bir mukarrir ve beş muhatapla başlayan bu derslerde muhatapların sayısı zaman içinde artmış, eksilmiş, ders adediyle günleri, saatleri ve dersin süresi değişikliğe uğramıştır.²⁰

d. *Huzur Dersleri, resmî vazife ifâ olunan mahallerde binîş merâsimiyle²¹ yapılırken, mûtat tefsir dersleri padişahın uygun göreceği herhangi bir yerde merasim olmaksızın ifâ olunurdu.* Bu şekilde Huzur Dersleri'nin hususiyeti vurgulanmış olmaktadır.²²

e. Huzur Dersleri'ne padişahın katılımı zorunlu iken mutad tefsir derslerinde böyle bir şart bulunmamaktaydı. Padişahın katılmasına engel bir durum ortaya çıktığında huzur dersi de ertelenirdi. Huzur Dersleri'nin ikinci yılı olan 1173'te Ramazan ayının üçüncü ve dördüncü günlerinde ders yapıldığı halde beşinci gün Sultansaray yakınlarında çıkan bir yangın nedeniyle padişah meşgul olduğundan ders yapılamamıştır.²³

f. Mûtat tefsir derslerinde ayetlerin sırasına göre takrîri şart değilken, h. 1200 yılından itibaren Huzur Dersleri'nde Fatiha Suresi'nden itibaren Mushaf'taki muayyen sıra takip edilmiştir. Huzur Dersleri'nin ilk başladığı 1172 yılından itibaren Mushaf'taki sıranın takip edildiğini iddia eden Mustafa Sabri Efendi²⁴ ve vak'anüvis Lütfi Efendi'yi²⁵ tenkîd eden Mardin, başlangıçta ayetlerin takririnde sıraya dikkat edilmediğini ancak h. 1200'den itibaren Fatiha Suresi'nden başlamak üzere ayetlerin sırasıyla mübahese edildiğini delilleriyle ispat etmiştir.²⁶

3. Huzur Dersleri'nin Katılımcıları

Huzur Dersleri'nin katılımcıları padişah, şeyhülislam, padişahın maiyeti, bazı memurlar, mukarrir, muhataplar ve dinleyicilerdi. Mukarrir, muhataplar ve dinleyicileri şeyhü-

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 216.

¹⁹ Osman Öztürk, "Ramazan Mubahaseleri Huzur Dersleri", *DİB Dergisi*, C.10, S. 112-113, Ankara, 1971, s. 331.

²⁰ İpşirli, "Ramazanda Huzur Dersleri", *Din ve Hayat*, TDV, 2008, s. 42.

²¹ Osmanlı padişahları İstanbul içi ve dışındaki bahçelere bazı zamanlarda günübirlik geziler yaparlarken bazen az bir maiyetle birkaç gün bazen de kalabalık bir maiyetle aylarca süren kalma şeklinde geziler yapmaktaydılar. Osmanlı sultanlarının bu bahçelere günübirlik yaptıkları seyahatlere binîş-i hümayun denilirdi. (Volkan Ertürk, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlenme Ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Eylül 2013, Yıl 6, Sayı XV, s. 99) Binîş-i hümayunlarda kalabalık bir saray maiyeti padişahla birlikte bulunurdu. (Necdet Sakaoğlu, "Binîş", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, III/235.)

²² Mardin, *a.g.e.*, I/19.

²³ Mardin, *a.g.e.*, I/19.

²⁴ Mustafa Sabri Efendi, *Beyanülhâk Mecmuası*, S:2, 16 Ramazan 1326, s.3.

²⁵ Lütfi Efendi, *Lütfi Tarihi*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul, h. 1292, III/170.

²⁶ Mardin, *a.g.e.*, I/20-23.

İslam teklif eder padişah ise onaylardı.²⁷Şeyhülislamın tercih ettikleri ekseriyetle padişah tarafından da onanırdı.

Padişahın sağında mukarrir, onun yanında da muhataplar dizilir yarım daire şeklinde vaziyet alırlardı. Mukarrir ve muhatapların önlerinde rahle; altlarında da minder vardı. Dinleyicilere de şilte serilirdi. Mukarrir, muhataplar, misafir ve dinleyicilerin hepsinin, minderlere diz çökerek oturmaları esastı. Hatta padişahlar da, mazeret bulunmadıkça, mezkur şekilde ders dinlerlerdi.²⁸

4. Huzur Derslerinin Önemi

XVI. asır sonlarında devlet teşkilatına dair *Usulu'l-Hikem fi Nizami'l-alem* adlı bir eser telif eden Hasan Kâfi el-Akhisarî (v. 1615) kendisi de ilmiye sınıfına mensup bir kişi olarak ulema sınıfının cemiyet içindeki önemine temas etmekte ancak bir süreden beri kim-senin ulemayı dinlemediğini onların haklı ikazlarına bilhassa idareci zümrenin uymadığını, bu durumun devletin geleceği için hiç de iyi olmadığını, yakınlıkla ifade tir.²⁹İlim ehlinin uyarılarına idarecilerin uymaması eleştirilmiş; bununla birlikte ilim ehlinin bozulması da tenkit edilmiştir.³⁰

Yükselme döneminden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda ilmiye sınıfının devlet ve halk nezdindeki konumu hususunda bu ve benzeri tenkitler³¹ olsa da bir bütün olarak bakıldığında ulemanın ilmi ve Şer-i Şerif-i temsilîyet yönleriyle itibarlı bir konuma sahip oldukları görülmektedir.

Huzur Dersleri, ilme ve onun taşıyıcıları, mümessilleri olan ulema sınıfına Osmanlı padişahlarının verdiği önemi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Huzur Dersleri'ne katılan alimlerin çok seçkin ulemadan intihap edilmesi, bu derslerin bizzat padişahın huzurunda yapılması, padişahın dahi minderde oturarak dersleri takip etmesi, alimlerin fikirlerini tam bir serbestiyet içinde huzûr-u hümayûnda dile getirebilmesi, mukarrir ve muhataplara çok kıymetli atıyyelerin verilmesi vb. hususlar derslere verilen ehemmiyetin tezahürlerindedir.

Tayyârzâde AhmedAtâ'nın Cevdet Paşa'nın isteği üzerine yazdığı beş ciltlik *Tarîh* adlı eserde Huzur Dersleri'nin faydaları ile ilgili bazı değerlendirmeler vardır. Buna göre Osmanlı padişahlarının ilme vermiş oldukları değer İslam coğrafyasının çok farklı bölgelerindeki alimlerin payitaht olan İstanbul'a yerleşmelerine neden olmuştur. Bu alimler kendi bölgelerinin ilmî müktesabâtını da İstanbul'a taşımışlardır. Kuruluş döneminde alimler ilimlerini inkişaf ettirmek için Şam, Bağdat gibi ilim merkezlerine giderken yükseliş döneminden sonra İstanbul tüm İslam aleminin en önemli ilim merkezi olmuştur.³² Huzur Dersleri, o dönemlerde bir alimin bulunabileceği en yüksek ve şaşaâlı ilim meclisi-

²⁷ Kara, "İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II* içinde, Edt. Bilal Gökçir, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmettin Gökçir, İlim Yayma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, II/318.

²⁸ Kara, *a.g.e.*, II/319.

²⁹ İpşirli, "Hasan Kafi el-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-hikem fi Nizami'l-âlem", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 10-11, s. 256-259.

³⁰ Koç Bey, *Risale*, Yay. A.K. Aksüt, İstanbul 1939, s. 33-37

³¹ Bknz. İpşirli, "Osmanlı İlimiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI-XVII. Asırlar)", *Osmanlı Araştırmaları*, S: VII-VIII, İstanbul, 1988, ss. 276-282.

³² Muhiittin Eliaçık, "TayyârzâdeAhmedAtâ'nın Bir Baytarnâme Tercümesi", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2013, s. 1.

siydi. Bu meclise katılmak için ise İstanbul dersiâmlarından olmak gerekiyordu. Bu da ulema arasında güzel bir rekabetin oluşmasına neden oluyordu.

Mardin'e göre Huzur Dersleri bilhassa tefsir ilmindeki ihtilafların en yüksek çözüm mahallidir.³³ Ancak Kara bu konuda Mardin'le aynı düşüncede değildir. Ona göre Huzur Dersleri'nde va'z ve nasihat maslahatı akademik niteliğinin önüne geçmiştir. Dersler ne tam müzakere ne de tam münazaradır. İkisi arasında bir keyfiyettir. Bazen gramatik ve kelâmî problemlere girilmişse de akademik tefsir anlayışının geliştirici yönünün zayıf olduğu söylenebilir. Ayrıca ulemanın kendisini ispat etme ve diğer alimleri ilzam etme için girmiş oldukları polemikler de derslerin bilimsel seviyesine gölge düşürmüştür.³⁴

Kanaatimizce Huzur Dersleri, sahip olduğu imkanlar göz önüne tutulduğunda Mardin'in de belirttiği gibi tefsir alanındaki ihtilafların en üst çözüm mahalli olma potansiyeline sahipti. Ancak tarihsel süreçte böyle bir rol oynamadığı da aşıkardır. Bunun birçok sebebi olabilir. Padişahın bu sohbetlerden kendisinin ve dinleyicilerin de istifadesi için derslerin nasihat eksensli olup ilmî ihtilaflara çok girmeden icra edilmesini istemesi en önemli nedenlerden biri olarak görülebilir.

Ulemanın bu sohbetlerde bu maslahatı hedeflememesi de bir başka sebeptir. Bir de ilmin doğasında olan ihtilafların herkesi bağlayıcı karar alınmak suretiyle ortadan kaldırılması da bizatihi ilmin gelişimine engel olabilirdi. Ancak bu yüksek ilmî sohbetlerin Osmanlı coğrafyasındaki alimlerin ve halk tabakasının istifadesine sunulması tefsir doktrininden haberdar olmaları açısından faydalı olabilirdi. Ancak bu konuda gerekli hassasiyetinin gösterilmediği de bilinen bir durumdur.

Padişahlar tarafından büyük bir ehemmiyet verilen Huzur Dersleri'nin faydalı taraflarını Öztürk şu şekilde sıralamaktadır:

- a) Padişahların dersler esnasında bahis mevzuu edilen birçok ilmi mevzularda ve alimlerin ilmi seviye ve davranışları hakkında mâlûmat sahibi olması,
- b) Padişah şehzadelerinin küçük yaşlarından itibaren pek çok ilmi meselelere ve İslami adâba âşina olma imkânını elde etmeleri,
- c) Derse iştirak eden hoca efendilerin karşılıklı sual-cevap tarzında cereyan eden mübahase ve münazaralar sebebiyle ilmi görüş ve kabiliyetlerinin inkişafı,
- d) Devlet adamlarının ve diğer davetlilerin böyle yüksek seviyedeki ilmi bir meclisten muhtelif cihetlerden kazandıkları mâlûmat Huzur Derslerinin temin ettiği en başta gelen faydalar cümlesindedir.³⁵

II. HUZUR DERSLERİNE KATILAN ERMENEKLİ ALİMLER

Huzur Dersleri'ne katılan alimlerin nereli oldukları, hangi yıl hangi derse hangi sıfatla (mukarrir veya muhatap) katıldıkları ve pâyeleri kayıt altına alınır. Bu kayıtları büyük oranda tespit eden Ebu'l-Ulâ Mardin başlangıçtan son derse kadar Huzur Dersleri'ne katılanların bilgilerini ihtiva eden bir eser yazmıştır. Huzur Dersleri adındaki bu kitap bu konuda yazılan müstesna eserlerin başında gelmektedir. Bu eser başta olmak üzere tarihi

³³ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Ekin Yayınları, Bursa, 2008, s. 167-168.

³⁴ Kara, "İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri", II/353-354.

³⁵ Öztürk, "Ramazan Mubahaseleri Huzur Dersleri", s. 332.

kaynaklarda yapmış olduğumuz incelemelere göre Ermenekli alimlerden üç tanesi bu derslere katılmıştır.³⁶

TARİH	İSİM	HİCRİ TAYİN TARİHİ	AYRILMA TARİHİ	AYRILMA SEBEBİ
H.1302	Ermanaklı Muhammed Ayni Efendi	1313	1317	Vefat
1293	Ermanaklı Muhammed Ayni Efendi	1287	1313	Mukamiriğe Tayin
1324	Ermanaklı Muhammed Fevzi Efendi	-	1332	Mahreç Payesini ihraz
1337	Ermanaklı Mustafa Saffet Efendi	1339	-	-

2.1 MUSTAFA SAFFET EFENDİ (Ermenekli)

Son dönemin önemli alimlerinden olan Mustafa Saffet Efendi, ulemadan Mustafa Edip Efendi'nin oğlu olup 1293'de (1887) o zamanlar Konya'ya bağlı olan Ermenek kasabasında doğmuştur. *İlk tahsilini hususi surette görmüş ve Ermenek Rüştüyesi'ni Temmuz 1304'de bitirip sarf ve nahvi Ermenek'te, mantık, fıkıh, meani, usül, ve akaidi Konya'da, hadis, tefsir ve sair ilimleri İstanbul'da Beyazıt dersiamlarından Arabgirli Hüseyin Avni Efendi'den okuyup h. 1319'da icazet almıştır. H. 1320'de imtihan olup Beyazıt Camiinde derse çıkmıştır.*

Kanunievvel 1320'de müderrislik maaşına nail olmuş ve Mayıs 1321'de Şehit Alipaşa Kütüphanesi ikinci hafız kütüblüğüne terfi'an tayin edilmiştir. Zilhicce 1325'de İbtida-i Hariç İstanbul müderrisliği uhdesine tevcih olunmuştur. 1 Mayıs 1335'de Medaris-i İlmiye İaşe Müdürlüğüne, Nisan 1335'de Medaris Müfettiş-i Umumiliği'ne Daru'l-Hikmeti'l-İslamiye azalığına tayin olunmuştur.16 Teşrinievvel 1336'de Medâris umum Müfettişliğine naklen tayin edilmişse de Ağustos 1338'de mecburi mezuniyete sevk olunmuştur. Dersiam maaşı ile hayatını devam ettirdiği sırada 88 yaşında 1965'de vefat etmiştir.³⁷

Ebu'l-Ulâ Mardin'e bizzat kendisinin göndermiş olduğu mektup ve yakinen tanıyanların vermiş olduğu bilgilere göre *Safvet Efendi'nin babası Mustafa Edip Efendi ve büyükbabası Ahmed Vasfi Efendi'ler de ulema sınıfında ve müderris idiler. Annesi Hanife Hanım tarafından da cedleri, ifta makamını işgal eden zatlarıdır. İlk ve rüşdi tahsilini memleketinde yaptıktan sonra, babasından ve muhtelif üstadlardan, Konya'da bulunduğu sırada Yalvaçlı Ömer, Aladağlı Hacı Ahmed Efendiler'den ders görerek müretteb dersleri ikmal etmiş ve icazet almıştır. İstanbul'da Ödemişli Mustafa Efendi'nin hikmet ve Arabgirli Hüseyin Avni Efendi'nin tefsir ve belagat derslerine devam ederek muvaffak olmuş ve dört senelik olmak üzere alınacaklar arasında birinci seneye intibah olunmuştur. 1320 senesi Muharrem'in 20'nci günü Beyazıt Cami'i Şerifi'nde tadrise başlayarak 1332 senesinde talebesine icazet vermiştir. Mutelif mektebelerde, Darü't-ta'limde tedriste bulunmuş, hususi surette Arabi, Farisi ve arada Şeyh Sa'di'nin Gülistan'ını, Hafız divanını ve Molla Cami'nin Baharistan'ını*

³⁶ Mardin, a.g.e.

³⁷ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İ.B.B Yayınları, İstanbul, 1996, IV/118-119.

*tedrise muvaffak olmuştur. İlmiyye Salnamesi, S.126'da, H.1325'te ibtidai Haric tevcih olunduğu belirtilmiş, 1335'de ruus-u ibtidai Dahil derecesine yükseltmiştir.*³⁸

1920'de Müderrisler Cemiyeti'nin kurucusu olan Mustafa Saffet Efendi, Beyanü'l-Hak mecmuasında pek çok ilmi ve dini yazılar kaleme almıştır. 1328'de Konya Mebusu seçilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fıkrasından olması nedeniyle Ağustos 1927'de devlet hizmetinden men edilmiştir.³⁹

Mustafa Saffet Efendi, 1339 senesinde huzur dersleri muhataplığı yapmıştır. 1340 yılında yapılan huzur dersleri VII. meclisinde Debrelî Vildan Faik Efendi'nin mukarrirliğinde baş muhattap olarak dersi şerife iştirak etmiş, bu vazifesi bir yıl kadar daha devam ettirmiştir. Katıldığı Huzur Dersleri'nin son meclislerinde sure-i Nahl'in 3. Sahifesinde "Kat mekerellezinemingablihîm" ayeti kerimesi takrir edilmiştir. Alim, fazıl hakkı söylemekten çekinmeyen bir zattu. Memuriyet hayatında, muarızlarının dahi takdirine mazhar olmuştur.⁴⁰

Mustafa Saffet Efendi'nin, Huzur Dersleri'nin aşağıda belirtilen meclislerine katıldığı tespit edilmiştir:⁴¹

Ramazan 1339	VIII.	Muhatap	Ermenaklı Mustafa Saffet Efendi
Ramazan 1340	VII.	Muhatap	Ermenaklı Mustafa Saffet Efendi
Ramazan 1341	VI.	Muhatap	Ermenaklı Mustafa Saffet Efendi

2.2 MEHMET FEVZİ EFENDİ (Ermenekli)

Ahmet Efendi'nin oğlu olup 1272 tarihinde Ermenek kazasında doğmuştur. Baba cihetinden Mustafa Paşa'ya ve ana cihetinden de Arap Hafızzade'ye mensuptur. Mahalle mektebinde Kulak-çekiştiren Mustafa Efendi'den besmele ile derse başlamıştır. Kur'an'ı hatm ettikten sonra mahalli ulemadan Hafız Abdullah, el-Hac Mehmet Ayni Efendi'nin ve el-Hac Abdurahman Efendilerden ders görmüştür. H.1285 tarihlerinde İstanbul'a gelip Sokullu şehit Mehmet Paşa Medresesine kaydolmuştur.⁴²

İçelli diye meşhur olan ancak aslen Ermenekli olan el-Hac Mehmet Ayni Efendi'den ders almış ve h.1298'de icazet almaya hak kazanmıştır. Ayni Efendi bununla beraber devrin önemli alimlerinden olan Kayserili Derviş Efendi ile Malatyalı el-Hac Mehmet Efendiler'den de istifade etmiştir. Cemaziyelevvel 1297'de imtihan olup niyabet ehliyetnamesi almıştır. İmtihanla Mekteb-i Nüvvâb'a girmiş ve Recep 1304'de dördüncü sınıftan mezun olmuştur. 1320'de Bilad-ı Hamse payelerine terfi etmiş ve Manastır naibi bulunduğu sıralarda üçüncü rütbeden Osmanlı Nişanı kendisine ihsan olunmuştur.⁴³

Teşrîn-i evvel 1298'de (1882) müderris olmuştur. Bayezit dersiâmları arasına girerek derse çıkmıştır. Talebe okutmaya başladıktan sonra 1310'da (1884) üstadlar huzurunda talebelerine icazet vermiştir. Şeyhülislâm Üryânizâde Ahmet Es'ad Efendi'nin tertibi ve

³⁸ Mardin, a.g.e, II/340-341.

³⁹ Albayrak, a.g.e, IV/119.

⁴⁰ Mardin, a.g.e, II/341.

⁴¹ Mardin, a.g.e.

⁴² Albayrak, a.g.e, III/151.

⁴³ Albayrak, a.g.e, III/151.

irşâdı ile İstanbul müderrisliği ruûsuna nâil olmuştur. Hicrî 1309'da Haraket-i Hâric'e, 1316'da İbtidâî Dâhil'e, 1322'de Hareket-i Dâhil'e ve 1325'de Musıla-i Sahn'e terfi etmiştir. Kanuni sâni 1312'de Kassam-ı Umûmî celb memuru ve Ağustos 1327'de (1911), Mahmut-paşa Mahkemesi nâibi olmuştur.

İlmiyye Salnamesi'nde ilmi rütbesinin İstanbul ruûsunun Musıla-i Sahn derecesinde olup dördüncü rütbeden Mecidi ve Osmani nişanlarını haiz bulunduğu belirtilmiştir. Yenicami ve Valide Cami'inde cihetleri vardı. Arapça, Farsça okur yazar, Fransızca da bilir, açık fikirli bir zattı. Huzur Derslerine H.1322-1333'de muhataptıktan ayrılmıştır.

H. 1322'de Huzur Dersleri muhataplığına tayin edilmiş ve on yıl sonra 1332'de Mahreç pâyesine nâil olarak muhataptıktan ayrılmıştır. Uzun seneler dersiâm olarak kalmış ve 4 Mayıs 1929'da vefat etmiştir.⁴⁴ 4 Mayıs 1929'da Kuzguncuk'ta vefat etmiş olup orada Nakkaştepe mezarlığında medfundur.⁴⁵

Fevzi Efendi'nin katılmış olduğu derslerle ilgili malumât şu şekildedir:⁴⁶

Ramazan 1321	VIII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1324	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1325	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1326	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1327	VI.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1328	VI.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1329	V.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1330	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1331	IV.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1332	IV.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi
Ramazan 1341	VI.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Fevzi Efendi

2.3 MEHMET AYNİ EFENDİ (ERMENEKLI)

Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bir bilgi bulunmayan Ermenekli Mehmed Aynî Efendi'nin, mukarrir ve kazasker iken 12 Recep 1318'de (23 Teşrinievvel 1316/5 Ekim 1900) vefat ettiği bilinmektedir.⁴⁷ Hayatı hakkında aşağıdaki bilgiler dışında bir malûmâta ulaşılamamıştır.

Eylül 1279 (1863) senesinde müderris olmuş ve Nisan 1281'de (1865) tarik maaşına nail olmuştur. Mart 1313'de Meclis-i Mesalih-i Talebe azası olmuştur. Şaban 1287'de Huzur derslerine muhatap olmuş ve ilmi rütbesi rütbesi Musıla-i Sahn'a terfi etmiştir. 25 Ramazan 1317'de (1899) Anadolu kazaskeri olmuştur..⁴⁸

En önemli talebelerinden olan Sırrı Efendi kendi talebesi Yozgatlı Ömer Fevzi Efendi'ye vermiş olduğu icâzetnâmede diğer hocalarını zikrettikten sonra Mehmed Aynî Efendi'den, "Benim ve herkesin hocası, efendim, dayanağım, muhakkiklerin burhânı, müdakkiklerin sultânı, tüm sermâyemin sâhibi, vakar ve temkîn abidesi, yakîn dairesi

⁴⁴ Albayrak, a.g.e, III/152.

⁴⁵ Mardin, a.g.e, II/339-340.

⁴⁶ Mardin, a.g.e.

⁴⁷ Albayrak, a.g.e, III/39.

⁴⁸ Albayrak, a.g.e, III/39.

anahtarlarının sahibi, mebânî (lafızlar) ve me’ânî (anlamlar) haremelerinin imamı, feyiz ve emel deryalarının dizgini, ilim kalelerinin kilitlerini açan, konuşma ve anlama yurtlarının ganimetini bahşeden, eşi benzeri bulunmayan, eşini ve benzerini hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın duymadığı...” gibi birçok medh u senâ ifadeleriyle bahsetmektedir.⁴⁹

Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi’nin katılmış olduğu derslerle ilgili malumât şu şekildedir:

TARİH	MECLİS	SIFATI	İSMİ	RÜTBESİ
Ramazan 1287	VIII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1288	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1289	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1290	VII.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1291	VI.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1292	V.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Muslâi Sahn
Ramazan 1293	IV.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	İptidai Altmışlı
Ramazan 1295	III.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi	Hareketi Altmışlı

TARİH	MECLİS	SIFATI	İSMİ
Ramazan 1296	II.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1297	II.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1298	II.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1299	II.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1301	II.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1302	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1303	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1304	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1305	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1306	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1307	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1308	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1309	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1310	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1311	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1312	I.	Muhatap	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1313	VIII.	Mukarrir	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1314	VII.	Mukarrir	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi
Ramazan 1315	VI.	Mukarrir	Ermenaklı Muhammed Aynî Efendi

⁴⁹ Mustafa Oral, “Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyeti’l-Müntehî ‘AlâKifâyeti’l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, FSV İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2015, s. 7.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu padişahları ilme son derece ehemmiyet vermiş, ilim adamlarını maddi ve manevi olarak desteklemişlerdir. Sultan III. Mustafa ilk defa padişah huzurunda yapılan “Huzur Dersleri”ni resmî bir prosedüre bağlamıştır. Padişahın biniş merasimi yaparak katılımının zorunlu olduğu ve birçok prosedürle kayıt altına alınan bu derslere o dönemin en büyük dersiâmlarından özel bir davet ile çağrılanlar katılabilmişlerdir. Bu derslere Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinden temayüz edip İstanbul medreselerinde dersiâm seviyesinde görev alan alimler davet edilmiştir. Derslere katılanlar kaydedilmiştir. Bu kayıtlar üzerinden yapmış olduğumuz inceleme sonucunda Ermenekli nisbesine sahip üç alimin derslere iştirak ettiği görülmüştür. Bunlar Ermenekli Mustafa Safvet Efendi (Safvet Aysu), Ermenekli Hafız Muhammed Fevzi Efendi ve Ermenekli Muhammed Ayni Efendiler’dir.

O dönem için büyük Osmanlı coğrafyasında orta seviyede bir kaza olan Ermenek’ten yetişen üç alimin en üst düzey ilmî müzakere ortamı olan Huzur Dersleri’ne çağrılmış olması Ermenek’teki medreselerin kalitesi hakkında az da olsa bir kanaat vermektedir. Şüphesiz Ermenekli olmakla birlikte bu nisbeyi kullanmayan alimlerin de Huzur Dersleri’ne katılma ihtimali vardır.

Mezkur üç alimin bu derslere çoğunlukla muhatap olarak katıldıkları görülmektedir. Yalnız Ermenekli Muhammed Ayni Efendi 1313, 1314 ve 1315 yıllarında mukarrir olarak derslere katılmıştır. Huzur Dersleri’nde mukarrir olmak için üst düzey ilmî birikim ve tecrübe gerekmektedir. Genelde bir süre muhataplık görevi icra etmeyen alimlere mukarrirlik vazifesi verilmezdi. Ermenekli Muhammed Ayni Efendi de 24 yıl muhatap olarak Huzur Dersleri’ne çağrıldıktan sonra 1313’te derslere mukarrir olarak iştirak etmiştir. 3 yıl aralıksız mukarrir olarak derslere çağrılmıştır. 27 yıl boyunca derslere çağrılmış olması Aynî Efendi’nin ilmî seviyesini göstermektedir. Çünkü böyle bir durum çok az alime nasip olmuştur. Mukarrir olarak katılmış olduğu bir dersin kayıtları İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde mevcuttur.

Ermenekli Muhammed Ayni Efendi’nin Huzur Dersleri’ne katıldığı tarih aralığında üç Osmanlı sultanı tahta çıkmıştır. Bunlar Sultan Abdülaziz, V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid’dir. V. Murad rahatsızlığı sebebiyle 3 ay görev yaptığından Huzur Dersleri’ne katılmadı. Bu nedenle Aynî Efendi 2 yıl Sultan Abdülaziz’in, diğer yıllarda ise Sultan II. Abdülhamid’in huzurunda derslere katılmıştır. 25 yıl boyunca Sultan II. Abdülhamid tarafından derslere davet edilmesi onun padişahın takdirine mazhar olduğunu göstermektedir.

Ermenekli Mehmed Fevzi Efendi, Ermenek’teki tahsilini müteakiben İstanbul’a gitmiş ve yine Ermenekli olan ve Huzur Dersleri’ne uzun yıllar katılan Ermenekli Muhammed Ayni Efendi’ye talebe olmuş ve ondan icazet almıştır. Aynî Efendi 27 yıl bu derslere iştirak edip h. 1318’de vefat ettikten sonra onun talebesi olan Ermenekli Mehmed Fevzi Efendi 1321’de ilk defa Huzur Dersleri’ne çağrılmıştır. O da 11 yıl bu derslere iştirak etmiştir. Ramazan 1321, 1324,1325 ve 1326’da Sultan II. Abdülhamid dönemlerinde muhatap olarak Huzur Dersleri’ne katılmıştır. 1327-1332 tarihleri arasında aralıksız 6 sene yine derslere çağrılmıştır. Bu dönemde Osmanlı tahtında Sultan V. Mehmed Reşad

oturmaktaydı. Hicri 1341’de ise halife Abdülmecid Efendi döneminde son defa muhatap olarak bu derslere çağrılmıştır.

Ermenekli Mustafa Saffet Efendi ise h. 1339, 1340 ve 1341 yıllarında derslere katılmıştır. H. 1339 ve 1340 yıllarında Sultan VI. Mehmed Vahdettin’in huzurunda derslere iştirak eden Saffet Efendi, ertesi yıl Halife Abdülmecid tarafından derslere davet edilmiştir. Bu durumda h. 1341 yılındaki derslerde aynı anda iki Ermenekli alim derslere iştirak etmiştir.

Ermenekli alimlerin Osmanlı Devleti’nin en buhranlı dönemlerinde Huzur Dersleri’ne çağrılmış olmaları önem arz etmektedir. Gerçek alimlerin azaldığı ve ilmî faaliyetlerin bozulduğu bir dönemde uzun yıllar Ermenekli alimlerin bu derslere davet edilmesi olumlu bir durumdur. Ermenek’in daha önce İcel’e bağlı olması hasebiyle aslen Ermenekli olmakla beraber İçelli nisbesi ile maruf alimler de olabilir. Bu nedenle çalışmamızda Ermenekli nisbesine sahip alimlerden Huzur Dersleri’ne katılanlar tespit edilmiştir. Daha derin bir çalışma sonucu bu sayının artma ihtimali vardır. Ermenek’in çevresinde bulunan İcel ve Hadim bölgelerinden de çok sayıda alimin Huzur Dersleri kayıtların yer almış olması bu bölgenin ilmî anlamda mümbit bir coğrafya olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Atâ Tayyârzâde, Tarih, İstanbul, h. 1293.
 Albayrak Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, İ.B.B Yayınları, I-IV, İstanbul, 1996
 Bardakçı Halit, Bütün Yönleriyle Ermenek, Konya, 1976.
 Eliaçık Muhittin, “Tayyârzâde Ahmed Atâ’nın Bir Baytânâme Tercümesi”, Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Güz 2013.
 Emin Mehmed, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, Sebül’r-Reşad, İstanbul, 26 Haziran 1335, cilt: XVII, sayı: 425.
 Gök Bilal, “XVI. Yüzyılda Ermenek Camileri ve Cami Vakıfları”, Hikmet Yurdu, Yıl: 2, S.3 (Ocak-Haziran 2009), ss. 257 – 274.
 Ertürk Volkan, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlenme ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi”, Tarih Okulu Dergisi (TOD), Eylül 2013, Yıl 6, Sayı XV
 Gözler Kemal, Hukuka Giriş, Ekin Yayınları, Bursa, 2008.
 Gül Ahmet, Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru’l-Hadislerin Yeri, TTK, Ankara, 1997.
 İpsirli Mehmet, “Huzur Dersleri”, DİA, İstanbul, 1998; XVIII/441-444.
 , “Hasan Kafi el-Akhisarî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü’l-hikem fi Nizami’l-âlem”, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 10-11, s. 256-259.
 , “Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI-XVII. Asırlar)”, Osmanlı Araştırmaları, S: VII-VIII, İstanbul, 1988, ss. 276-282.
 İzgi Cevat, Osmanlı Medreselerinde İlim, I-II, İstanbul, 1997.
 Kara Ömer, “İslam Geleneğinde Ümera Huzurundaki Bilimsel Toplantıların Osmanlıcası: Huzur Dersleri”, Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II içinde, Edt. Bilal Gökür, Necdet Yılmaz, Ömer Kara Muhammed Abay, Necmettin Gökür, İlim Yayma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
 Kartal Alparslan, “Huzur Derslerine Katılan Karşılı Alimler”, KAÜİFD, IV/8, 2017, ss. 224-243.
 Koçi Bey, Risale, Yay. A.K. Aksüt, İstanbul 1939.
 Köprülü M. Fuad, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, (nşr. O. F. Köprülü), İstanbul 1986.
 Lütfi Efendi, Lütfi Tarihi, Matbaâ-i Âmire, İstanbul, h. 1292.
 Mardin Ebu’l-Ülâ, Huzur Dersleri I-III, DİB Yayınları, Ankara, 2017.
 Mustafa Sabri, “Huzur-i Hümayun Dersleri”, Beyanü’l-Hak, İstanbul, 29 Eylül 1324, cilt: 1, sayı: 2, s. 3-6.

- Omay Semiha, Huzur Dersleri ile İlgili Konuşmalar, İstanbul, 1965.
- Oral Mustafa, "Emenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyeti'l-Müntehî 'AlâKifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, FSV İlahiyat Fakültesi, İstanbul, 2015.
- Özbilgen Erol, "Huzur Dersleri", Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 116-117.
- Özcan Abdülkadir, "Biniş", DİA, İstanbul, 1998.
- Öztürk Osman, "Ramazan Mubahaseleri Huzur Dersleri", DİB Dergisi, C.10, S. 112-113, Ankara, 1971
- Öztürk Mustafa, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış", Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları (13. yy-18. yy), İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi, İstanbul 2-6 Ağustos 2010.
- Pakalın Mehmed Zeki, "Huzur-i Hümayun Dersleri", Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, S. 74 (29 Haziran 1918).
-Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, 1971.
- Sakaoğlu Necdet, "Biniş", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1994.
- Temizer Aydın, "Osmanlıda Huzur Dersi Örnekleri Tahlil ve Tenkitli Tefsir Metni Neşirleri II", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVII, Sayı: 31 (Haziran 2015).
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı, TTK, Ankara, 2014.
- Ünver Süheyl, Bir Ramazan Bin bir İstanbul, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Yanyalı Hacı Ömer Lütfi Efendi, Huzur Dersleri, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr. 3525, vr. 7b- 11a.
- Yazıcı Hüseyin, "Muhâdarat", DİA, İstanbul, 2005.
- Yıldırım Selahattin, "Osmanlı İlim Geleneğinde Edime Daru'l-hadis", I. Edime Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Edime, 2003, ss. 681-723.

ERMENEKLİ SÜLEYMAN SIRRI EFENDİ'NİN PRATİK ARAPÇA ÖĞRETİM METODU

Orhan OĞUZ* - Serkut Mustafa DABBAGH**

1. GİRİŞ

Arapça Öğretiminin Başlangıcı

Arapça, İslamiyet öncesi sadece Arapça konuşan toplumlarda geçerli bir lisan iken İslamiyet'in gelişi ile birlikte asıl önemini kazanmaya başlamıştır. Daha İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar çok ağır şartlarda yaşama mücadelesi verirken, İslam dinine girenler türlü işkencelere uğrarken bir yandan da yeni gelen ayetlerin okunması, ezberlenmesi ve yazılması faaliyetleri yürütülüyordu. İslam öncesi Arap edebiyatının sözlü edebiyat olması düşünülürse bu faaliyetlerin ne kadar büyük ve yeni bir atılımı getirdiği kabul edilecektir.

İslam ülkesinin toprakları Dört Halife ve Emeviler dönemlerinde hızla yayılmış yeni toplumlar bu dine çok kısa bir zaman içerisinde girmişler ve Arapçayı öğrenmeye başlamışlardır. Burada Arapçanın yanlış kullanımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Arapçanın öğretimi de işte bu yanlış kullanımların yayılması ile birlikte hicri yedinci yüzyılda başlamıştır. (Versteegh ve Çev: Günaydın 2007, 331) Fakat bu dönemde yazılan kitaplar doğrudan Arapça bilmeyenlere, bu dili öğretmeyi amaç edinmemiştir. Kitapların özellikle de nahiv (dilbilgisi) kitaplarının yazılış amaçları şu şekilde sıralanabilir.

1. Arap dilinin asıl kullanıcıları olan Bedevilerin konuşmalarındaki dil yapılarını açıklamak. (Versteegh ve Çev: Günaydın 2007, 331)

2. Nahiv kitapları yazmakla kişinin Arapçaya yönelmesi. el-Usul fi'n-Nahv adlı eserinde bu hedefi dile getiren İbnu's-Serrâc (316 h.) Arapça öğreniminden beklenen hedefin gramer kurallarını öğrenme olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: "Gramer, geçmiş alimlerin Arap dilini inceleyerek ortaya koydukları ve böylece bu dili yeni öğrenenlerin son gayelerine ulaştıkları bir ilimdir." (Versteegh ve Çev: Günaydın 2007, 333) (İbnu's-Serrac tsz, 1/35)

3. Dil yanlışlarını düzeltmek. Arapçada لحن adı verilen dil yanlışlarının ortaya çıkışının çeşitli sebepleri vardır. Bunlar yukarıda da ifade edildiği gibi yeni fetihlerle birlikte Arapların, Acem yani Arap olmayan milletlerle karışması. İslamiyet'e yeni giren bu milletlerin

* Dr. Öğrt. Üye. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Mütercim Tercümanlık Arapça ABD Öğretim Üyesi.

** Dr. Öğrt. Üye. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Mütercim Tercümanlık Arapça ABD Öğretim Üyesi.

Arapça öğrenirken hatalı öğrenmesi ve hatalı kullanması. Arap ailelere, Arap olmayan köle, cariye girmesi. Arapların Arap olmayan kadınlarla yaptıkları evlilikler. Böylece ortaya çıkan dil yanlışlıkları Arap dili alimlerini Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapçayı koruma düşüncesine sevk etmiştir. Böylece Arapça alanında çalışmalar başlamıştır. (Rızku'r-Ra's ve Hani 2018)

Türklerin İslam'a Girişi

Türklerin Müslüman Araplarla ilişkileri üç bölümde incelenmektedir. Bunlar Hz. Ömer zamanındaki fetihlerden başlayarak Emeviler'in yıkılışına kadar devam eden mücadele dönemi. Bu dönemde Türk hakimiyetindeki bazı topraklar Müslüman Arapların eline geçmiş ve bir kısım Türkler Müslümanlığı kabul etmişlerdir. İkinci dönem Emevilerin son zamanlarında başlayıp, Abbasiler döneminde devam eden hizmet dönemidir. Özellikle halife Memun ve Mu'tasım Billah dönemlerinde Türkler hilafet ordusunu önemli bir unsur haline gelmiştir. Ayrıca yönetim kadrosuna da yükselerek idari hayatta da büyük hizmetler görmüşlerdir. Üçüncü dönem hakimiyet dönemidir. Dandanakan savaşından sonra Selçuklu Türkleri ile başlayan İslam dünyasının hamiliği dönemi başlamıştır. (Özaydın 2012, 475)

Türklerin Arapçaya Hizmetleri

İslam'ın gelişiyile birlikte bir İslam medeniyeti oluşmuş ve bu medeniyetin oluşmasında Arapça önemli bir rol üslenmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Arapça inmesi İslam dinine giren Arap olmayan unsurların Arapçayı ikinci bir dil olarak kabul etmelerini ve bu dile hizmet etmelerine yol açmıştır. (Gürkan 2007, 3)

Türklerin de bu noktada büyük çok büyük gayretleri olmuştur. Hatta bu gayret o kadar ileri boyuttadır ki Selçuklularda bilim dili Arapça ve Farsça iken Osmanlılarda bilim dili Arapçadır. Türkler Arapçayla ilgili olan çalışmaları İslam dinine hizmet olarak görmüşler, buna bağlı olarak ana dili Türkçe olan birçok âlim Arapça eserler vermiştir. (Gürkan 2007, 600) Bu âlimlerden ve telif ettiği eserlerden bazıları şunlardır:

ez-Zemahşeri: Hicri 467 yılında Türkmenistan'da Harizm bölgesindeki Zemahşer'de dünyaya geldi. Bu bölgenin büyük çoğunluğunu Türkler oluşturduğu için Türk asıllı kabul edilmektedir. Tefsir ile ilgili Keşşaf adlı eseri ve Esasu'l-Belağa adlı sözlüğü vardır. Eserlerini Arapça kaleme almıştır. (Öztürk ve Mertoğlu 2013, 235)

Maturidi: Tam ismi Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944) dir. İmam Maturidi'nin nisbet edildiği Mâtürîd (Mâtürîft), günümüzde Özbekistan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde yer alan Semerkant'ın bir mahallesidir. (Özen 2003, 146)

Gerek dil ve üslûp özellikleri gerekse yaşadığı Semerkant ve çevresinin Türkler'in çoğunlukta bulunduğu bir bölge olması göz önüne alındığında Mâtürîdî'nin Türk asıllı olduğunu söylemek gerekir. (Özen 2003, 148). En önemli eseri Kitabü't-Tevhid'dir.

Ebu's-Suud: Ebusuud Efendi, 1490 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İyi bir ilim tahsili gören Ebusuud Efendi Fenarizade Muhyiddin Efendi'den sonra 1545 yılında şeyhülislamlık makamına yükselmiştir. (Akgündüz 1994, 365)

Arapça birçok eser telif eden Ebussuud Efendi, Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir eden alimlerin içerisinde yer alır. Bu eserlerden birisi İrşadu'l-Akli's-Selim ila Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim ismini verdiği tefsir kitabıdır. Arapça olarak kaleme almış ve Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir. (Akgündüz 1994, 369)

Farabi: Doğumu konusundaki genel kanaatlere göre, 871 yılında Türkistan'ın Farab şehrinde doğmuştur. (Kaya 1995, 145) Çok iyi bir Arapça eğitimi alan Farabi Arapça eserler telif etmiştir. En önemli kitabı el-Medinetu'l-Fadıla'dır. (Kaya 1995, 157)

Birgivi: 1523'te Bahkısir'de dünyaya gelen Birgivi'nin asıl adı Takıyyüddin Mehmed'dir. (Yüksel 1992, 191). Onun Arap grameri konusunda telif ettiği ve Osmanlıda uzun süre okutulan eserleri Avamil ve Izhar'dır. (Yüksel 1992, 193)

2. Ermenekli Süleyman Efendi'nin Hayatı

Süleyman Sırrı Efendi o zaman İçel sancağına bağlı olan Ermenek kasabasında dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili iki malumat vardır. Birincisi Sicill-i ahval defterindeki bilgilere göre 1271/1855 yılında, ikincisi İstanbul Müftülüğü meşihat arşivindeki kendi doldurduğu sicil kaydına göre ise 1267/1851 yılında dünyaya gelmiştir. Ermenek'te doğduğu için kendisi Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi olarak anılmıştır (Alak 2016) (Oral 2015, 4).

Süleyman Efendi eğitim hayatına Ermenek'te medresede başladı. Orada sarf ve nahiv ilimlerini aldıktan sonra Ermenek Rüşdiye mektebine yazıldı ve 1870 yılında buradan mezun oldu. Tekrar medreseye dönen Süleyman Efendi şeri ilimlerdeki bilgilerini geliştirdi. Daha sonra İstanbul'a giderek Beyazıt Camii Dersiamlarından Ermenekli Mehmed Ayni Efendinin derslerine devam ederek ondan icazet aldı.

Süleyman Sırrı Efendi 14 Eylül 1876 yılında Beşiktaş'taki Mektebi Rüştiyei Askeri'sine Arapça hocası olarak tayin oldu. Bu görevine ilaveten İstanbul Sultanisi'nde din dersi öğretmenliği yaptı. 1879 tarihinden itibaren Beyazıt Camiinde ders vermeye başladı. 1883 yılında İstanbul müderrisliği görevi verildi.

Bu görevlerin dışında birçok görevler ifa eden Süleyman Sırrı Efendi 1 Aralık 1913'te Dârülfünun'daki görevinden emekliye ayrıldı. 28 Ağustos 1931 Cuma günü İstanbul'da vefat etti ve Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi. (Alak 2016)

Eserleri

Süleyman Sırrı Efendi, memuriyet hayatı boyunca ifa ettiği görevlerin yanında ilmi eserler telifi ile de meşgul olmuştur. Emekliliği döneminde de telif faaliyetlerine devam etmiştir. Arapça ve Türkçe on yedi telif ve tercüme eseri bulunan Süleyman Sırrı Efendi'nin bu eserlerinden çoğu neşredilmiştir.

Telif Eserleri

1. Esbâbü'l-Felâh. Bu eseri 1302 yılında İstanbul'da neşredilmiştir. Müminun Suresinin tefsiri olarak anılan bu eser her ayetin çeşitli kaynaklardan yapılan iktibaslarla tefsir edilmiştir.

2. Mi' yârü'l-Makâl. Mantık ilmiyle ilgili konuların Arapça ve Türkçe işlendiği bu eseri İstanbul'da 1303 tarihinde neşredilmiştir.

3. Hülâşatü'l-efkâr 'alâ Şerhi'l-'Alâka Mahmud el-Antaki'nin mecaz ve kinaye dair kalemeye aldığı el-Alaka adlı risalesine Hafız Seyyid tarafından azılmış olan şerhine yazdığı haşiyedir. Bu eser İstanbul'da 1305 yılında neşredilmiştir.

4. Kifâyetü'l-müntehâ fî şerhi Kifâyeti'l-mübtedî. Birgivî'nin sarf ilmine dair Türkçe eserine yazdığı Arapça şerhidir. İstanbul'da 1312 de neşredilmiştir.

5. Kenzü'l-akâid. Süleyman Sırrı Efendi bu eserinde kelâm konularını delilleriyle birlikte ele almıştır. İstanbul'da 1315 yılında neşredilmiştir. Müellif aynı eseri 1321 yılında Miftâhu'l-akâid adıyla ihtisar etmiştir.

6. Teshîlü'l-lehceti ve's-sarf fî usûli'l-mükâlemeti'l-Arabiyye: Bu araştırmanın konusunu oluşturan bu kitap Ermenekli Süleyman Efendi'nin sarf ve nahiv ilimlerindeki bilgileri açıklamak üzere telif ettiği bir eserdir. Hicri 1325 yılında Dersaadet yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. 205 sayfadır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. 132. sayfaya kadar olan ilk bölümü sarf ilmini, ikinci bölümü de nahiv ilmini anlatmaktadır. Osmanlıca olarak yazılmıştır. Süleyman Efendi'nin konuları anlatmadaki metodu şu şekildedir: Önce konuyu açıklar. Konuyu açıklarken konu ile ilgili örnekler verir. Daha sonra Tatbikat başlığı altında konu ile ilgili örnekleri içeren günlük konuşma metni verir.

7. Hulâsatü'l-Muhtâreyn. Süleyman Sırrı Efendi bu eserini Mektebi hukuk talebeleri için telif etmiştir. İslam hukukunda evlenme ve boşanma ile ilgili olan hükümleri İbn Abidin'in Reddu'l-Muhtar isimli eserini esas alarak yazmıştır. İstanbul'da 1324 yılında neşredilmiştir.

8. Vesîletü'l-felâh. Süleyman Sırrı Efendi bu eserinde İlmihal konularını ele almıştır. Bu eserin her bölümü ayrı ayrı ve 1'den başlayan sayfa numaralarıyla düzenlenmiştir. İstanbul'da 1328 tarihinde neşredilmiştir.

9. Medhal-i Fıkıh. Süleyman Sırrı Efendi bu eserini Dârülfünun Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi öğrencileri için telif etmiştir. Bu eseri İstanbul'da 1329 tarihinde neşredilmiştir.

10. Makâsîd-i Münciye fî Siyeri Fahri'n-Nübüvve. Bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair telif ettiği beş ciltlik bir kitabdır. İstanbul'da neşredilmiştir.

11. Keşf-i Bâl. İlmihali Sağır adlı eserin şerhidir. İstanbul'da neşredilmiştir.

12. Kitâbü'l-İbâdât. Bu eserini Dârülfünun talebeleri için ders notu olarak yazmıştır. İstanbul'da neşredilmiştir.

Tercüme Eserleri

1. Tâcü'l-mefârik fî îzâhi'l-Meşârık. Süleyman Sırrı Efendi Radıyyüddin es-Sâganî'ye ait olan Meşârîku'l-envârî'n-nebeviyye adlı eserini izahlı olarak tercüme etmiştir.

2. İzâhu'l-Eşbâh. Süleyman Sırrı Efendi Zeynüddin İbn Nüceym'in telif ettiği el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir adlı kitabı tercüme etmiştir. Beş cilttir.

3. İzâhu'l-Hidâye. Süleyman Sırrı Efendi Burhâneddin el-Mergînânî'nin telif ettiği el-Hidâye adlı kitabı izah ve tercüme etmiştir. (Alak 2016)

3. Osmanlı Döneminde Arapça Öğretimi

Ermeneqli Süleyman Sırrı Efendi'nin pratik Arapça öğretim metodunu anlayabilmek için dönemin Arapça öğretim metodunu ve Arapça öğretiminde kullanılan kitapları incelemek gerekmektedir.

Arapça Osmanlılarda bilim dili idi. Bilim dili olması bu dilin medreselerde ve ilmi çevrelerde kullanılması sonucunu doğurmuştur. Ama halkın kullandığı bir konuşma dili hüviyetine geçmemiştir. Tanzimat'a kadar medreselerde dilin Arapça olması da bunun en önemli delilidir. (Gürkan 2007, 601) Bu dönemde gerek ilmiye sınıfı ve gerekse Arapça ile meşgul olanların yanında Arapça öğretiminden kast olunan şey sarf, nahiv ve belagat ilimlerinin teferruatlı olarak öğretilmesidir. Böylece Arapça öğrenen Arapça eserleri okuyup anlamasını sağlayacak dil bilgisine sahip olmaktadır. Bu öğretimde pratik Arapçaya yer verilmemiştir. (Hazer 2002, 274)

Arapçada sarf, nahiv ve belagat ilimleri ile ilgili kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Arapça çekimli dil grubuna girmektedir. Bu dilde çekimler ve kalıplar önemli bir yer tutmaktadır. Türkçede hem fiil çekimleri hem dilbilgisi kuralları aynı kategori içinde değerlendirilirken, Arapçada bu iki kural farklı disiplinlerde ele alınmaktadır. Fiil çekimleri ve kelimelerin kökü ile ilgili bilgiler sarf ilminin konusuna girerken, dilbilgisi konuları nahiv ilmine dâhildir.

Osmanlı döneminde sarf ve nahiv ilimleri öğretildikten sonra belagata geçilmektedir. Belagat ise sözdeki açıklık ve güzellik anlamlarına gelen بَلْغ kökünden türemiştir. Sözün hem fasih olması hem de söylendiği yer ve zamana uygun olmasına denmektedir (Bulut 2014, 45).

4. Osmanlı Döneminde Arapça Öğretiminin Amaç ve Metotları

Osmanlı döneminde medreselerde okutulan dersler iki grupta incelenmiştir. Bunlar Ulumu Eliye (araç ilimleri) ve Ulumu Âliye (yüksek ilimler) dir. Arapça araç ilimleri içerisinde müteala edilmiştir. (Hazer 2002, 277) Ulumu Aliye ise Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi İslami ilimlerdir. Bu ilimlerdeki kitaplar Arapça olduğu için, Arapça bu ilimlere girişte bir kapı, bir başlangıç olarak düşünülmüştür. Asıl hedef bir dil öğrenmek olmamış bu ilimleri okumak ve mütalaa etmek olmuştur.

Çünkü Arapça medreselerde okuyan talebelere, dildeki fiil ve kelime yapısını tahlil etme, kitaplardaki cümle ve metinleri anlama, metinleri kurallara göre okuyabilme becerisi kazandırmaktaydı. (Hazer 2002, 278). Talebeler bu becerileri kazandıktan sonra asıl olarak düşünülen yani Ulumu Âliye (yüksek ilimler) kitaplarına geçmekteydi.

Osmanlı medreselerinde Arapça dersinin öğretim metodunu iki esas belirlemektedir.

Birincisi ders kitabıdır. Talebe sınıf geçme esasına göre değil kitap geçme esasına göre tedrisat yapmıştır. Kitaplar muhtasar bilgilerden tafsilatlı malumatlara doğru bir seyir takip etmiştir.

Medreselerin ikinci önemli unsuru hocadır. Arapça dersleri usta çırac ilişkisi içerisinde öğretilmiştir. Hoca dersi öğrenciye okutmuş, gerekli izahatları kendisi yapmış ve öğretimin her kademesinde etkili olmuştur. (Hazer 2002, 280)

Hocanın etkisi ile birlikte değişik metotlar da kullanılmıştır. Bunlar, takrîr metodu, tekrar metodu, kavrama metodu, yazma (imlâ) metodu, soru-cevap metodu, tartışma ve münâzara metodu ile müzâkere metodu gibi öğretim yöntemlerine de sıklıkla başvurulduğu tespit edilmiştir. (Can 2010, 317)

Dil öğretiminde tümden gelim yerine tümevarım metodu uygulanmıştır. Arapça tahsilinde değişmez usul Emsile, Bina, Maksud gibi kitapların silsile yoluyla okutulması olmuştur. (Hazer 2002, 283) Bu aşamada bir kitap ezber derecesinde öğretilmeden diğerine geçilmemiştir.

5. Osmanlıda Kullanılan Arapça Öğretim Kitapları

Derslerde uygulanan metot her ders için bir kitap olduğuna göre Osmanlı döneminde âlimler her basamak için ayrı eserler telif etmişler (Can 2010, 318) veya telif edilen eserlere şerh ve haşiyeler yazmışlardır.

Bu çalışmada kısaca Osmanlıda kullanılan Arapça öğretim kitaplarından bahsedilecek. Daha sonra Ermenekli Süleyman Sırrı Efendinin telif ettiği Teshîlu'l-Lehce ve's-Sarf fi Usûli'l-Mukalemeti'l-Arabiyye kitabının bu kitaplardan farklı yönlerinin olup olmadığı araştırılacaktır. Sarf ve nahiv ile ilgili kitapların tek tek baskılarının yapıldığı gibi, Mecmuatu's-Sarf ve Mecmuu'l-Mutuni'n-Nahviyye adı altında tek kitap olarak da bir araya getirilmiştir. Sarf ilmi ile ilgili kitaplardan bazıları şunlardır:

Emsile: Müellifi kesin olarak bilinmeyen bu eser 15. Yüzyıldan itibaren medreselerde okutulmuştur. Bu eser Arapça öğretiminde ilk basamak olarak değerlendirilmektedir. (Hazer 2002, 286).

İncelediğimiz Mecmuatu's-Sarf kitabının Emsile ile ilgili bölümü Sururî'nin şerhi ile birlikte verilmiştir. Bu kitapta bir sayfasına orijinal metin diğer sayfasına da şerhi konulmuştur. Kitap, نصر fiilinin mazi, muzari, mastar, ismi fail, ismi meful, cahdi mutlak, cahdi mustağrak, nefyi hal, nefyi istikbal, tekidi nefyi istikbal, emri gaib, nehyi gaib, emri hazır, nehyi hazır, ismi zaman, ismi alet, masdar binai merre, masdar binai nev, ismu tasğir, ismi mensub, mübalağa ismi fail, ismu tafdil, taaccub fiili kalıplarına çevrilmesiyle başlar. (Mektebetu Yasin 2008, 2-4)

Daha sonra çevrilen bu 24 kalıbın tek tek ayrıntılı çekimi yapılmaktadır. Örnek olarak 24 kalıp içinde bulunan ناصر kelimesi ile ilgili kalıpların bulunduğu yerde şu açıklama bulunmaktadır: “ اسم فاعل، مفرد منكر، مغناسي: ياردم ايديجي بر ار / İsmu Fail, Müfred Müzekker, Manası: Yardım edici bir er.” (Mektebetu Yasin 2008, 2) Aynı kelimenin ayrıntılı şekilde çekimi kitapta şöyle yer almaktadır:

Tablo 1

ناصر	ناصران	ناصرون	نُصَّارٌ
اسم فاعل، مفرد مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی بر ار	اسم فاعل، تثنیه مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی ایکی ارلر	اسم فاعل، جمع مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی جمع ارلر	اسم فاعل، جمع مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی جمع ارلر
ونصَّرُ	ونصَّرَةٌ	ونصَّرَةٌ	ونصَّرَتان
اسم فاعل، جمع مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی جمع ارلر	اسم فاعل، جمع مذکر، معناسی: یاردم ایدیجی جمع ارلر	اسم فاعل، مفرد مؤنث، معناسی: یاردم ایدیجی بر عورت	اسم فاعل، تثنیه مؤنث، معناسی: یاردم ایدیجی ایکی عورتلر
ناصرات	ونواصر		
اسم فاعل، جمع مؤنث، معناسی: یاردم ایدیجی جمع عورتلر	اسم فاعل، جمع مؤنث، معناسی: یاردم ایدیجی جمع عورتلر.		

(Mektebetu Yasin 2008, 12) Burada kelimenin müfred, müsenna ve cemi ile müzekker ve müennese göre çekimi yapılmış altında anlamları verilmiştir.

Diğer 24 kalıptaki bütün kelimeler aynı metotla açıklanmıştır. Kitapta çekimler sırasında herhangi bir alıştırma veya konuşma metni yer almamaktadır.

Bina: Müellifi bilinmeyen bu eser Emsile kitabından sonra okutulmuştur. Eserde 35 fiil çekim kalıbı bulunmaktadır. (Hazer 2002, 237) Kitapta sülasi ve mezid fiillerin kalıpları yer almaktadır. Konuların Arapça anlatıldığı bu eserde önce kısa açıklama yapılmış daha sonra bir cümle ile örnek verilmiştir. Alıştırma ve pratik Arapça bölümleri yoktur. Bir bölümün örnek olarak verilmesi konuyu daha aydınlatıcı olacaktır.

“ (الباب الأول) أفعال يفعل افعالا، موزونه: أكرم بكرم اكراما.

وعلامته: أن يكون ماضيه على أربعة أحرف بزيادة الهمزة في أوله، وبنأوه: للتعدية غالبا وقد يكون لازما. مثال المتعدي: نحو أكرم

زيد عمرا ومثال اللازم، نحو أصبح الرجل”

“Birinci bölüm افعال يفعل افعالا Bu kalıba konulmuş fiil اكرام اكراما

İşareti: Mazi fiilinin başına hemze eklenerek dört harfli olmasıdır. Amacı: Genellikle geçişli yapmaktır. Bazen geçişsiz de olabilir. Geçişliye örnek زید عمر Zeyd Amr'e ikram etti. Geçişsizi örnek أصبح الرجل Adam sabaha ulaştı.” (Mektebetu Yasin 2008, 64)

Maksud: Müellifi bilinmeyen bu eser İmam Azam Ebu Hanife'ye nispet edilmiştir. 30 fiil kalıbı vardır. (Hazer 2002, 288)

Arapçanın Şer'î ilimlere bir vesile olduğu (Mektebetu Yasin 2008, 122) zikredilen bu kitapta konular sülasi fiil kalıpları verilerek başlamıştır. Sonra mezid fiiller açıklanmıştır. Bina kitabında olduğu gibi konu açıklanmış ve bir örnek cümle verilmiştir. Burada da alışırmalar ve pratik Arapça bölümlerine yer verilmemiştir.

İzzi: Musannifi İzzeddin İbrahim b. Abdulvehhab adıyla da anılmıştır. Eser 100 amil ve örneklerinden oluşmuştur. Medreselerin kuruluşundan kapanışına kadar her asırda okutulmuştur. Bu eser üzerine Saddettin Taftazani ve Seyyid Şerif Cürcani şerh yapmışlar ve bu şerhler medreselerde okutulmuştur. (Hazer 2002, 288)

Maksud mezid fiiller hakkında bilgi verirken izzı sülasi kalıplar, muzariyi nasb ve cezm eden edatlar, tekid nunu, ismul fail, hakkında da bilgi vermiştir. Usul olarak diğerle-

riyle hemen hemen aynıdır. Tek farkı İzzi'de örnek cümle yer almamıştır. Konu ile ilgili bir örnek şu şekildedir:

”...ويدخل الجازم على الفعل المضارع، فيسقط العين إذا سكن ما بعده، وتثبت إذا تحرك ما بعده تقول لم تصن، لم تصونا، لم تصونا“

“Cezm eden edatlar muzari fiile gelir. Kendisinden sonra sakin harf varsa ortadaki harfi düşürür. Kendisinden sonraki harf harekeli ise harf kalır. Şöyle söylersin: لم تصن، لم تصونا، لم تصونا.....” (Mektebetu Yasin 2008, 264)

Örnekte görüldüğü gibi sadece tanımlar vardır. Bu kitapta da alıştırmalar ve pratik Arapça ile ilgili örnekler bulunmamaktadır.

Sarfla ilgili bu kitaplar bitirildikten sonra nahiv kitaplarına geçilmektedir. Nahiv kitaplarından bazıları da şunlardır:

Avamil: Eseri Abdulkadir b. Abdurrahman el-Curcani telif etmiştir. Kitap 100 amil ve örneklerinden oluşmaktadır. (Hazer 2002, 289)

“فاللفظ على قسمين، سماعي وقياسي، فالسماعي تسعة وأربعون، وأنواعه خمسة، النوع الأول حرف تجر اسما واحدا فقط تسمى “حروف الجر، وحروف الإضافة وهو عشرون، الأول الباء، نحو آمنت بالله

“Lafız iki kısımdır. Semai ve kıyasi. Semai kırk dokuz tanedir. Beş türdür. Birincisi tek bir ismi cer yapan ve harfi cer ya da izafet harfi adı verilen harf. Bu da yirmi tanedir. İlki be harfidir. Örnek آمنت بالله Allah'a iman ettim.” (Mecmuatu'n-Nahv tsz, 191)

Metinde görüldüğü gibi kitabın metodu tanımların yapılması ve bir örnek verilmesi şeklindedir. Bu kitapta da alıştırma ve pratik Arapça metinleri yoktur.

İzhar: Birgili Mehmet Efendi telif etmiştir. Kitap üzerinde 30 a yakın şerh yapılmıştır. (Hazer 2002, 289)

Metodu diğerlerinden biraz daha farklıdır. Tanımlar diğerlerinden daha uzun örnekler daha azdır. Alıştırma bölümü ve pratik Arapça metinleri yoktur.

Kafiye: İbn Hacib Cemaleddin Ebu Amr Osman tarafından telif edilmiştir. (Hazer 2002, 289) Bu kitap Arapça nahiv terimlerinin tanımları şeklindedir. Fakat belli bir teriple yazılmamıştır. Konudan konuya geçmektedir. İlk sayfasında kelime çeşitleri anlatılırken ikinci sayfada irab konusuna geçmektedir. (Mecmuatu'n-Nahv tsz, 3) Bu kitapta da alıştırma ve pratik Arapça metinleri yer almamaktadır.

Osmanlı döneminde okutulan yukarıda bilgi verdiğimiz Arapça kitaplarının pratik Arapçaya önem vermediği ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi şudur. Arapça o dönemde İslam dininin dili olarak görülmüş ve bu dili öğrenmede hedef dini metinlerin okunması ve anlaşılması olmuştur. Fakat Ermenekli Süleyman Efendi'nin kitabını incelediğimizde bu metodun dışına çıktığını ve eserinde daha önce yapılmamış bir metodu takip ettiğini görmekteyiz.

Ermenekli Süleyman Efendi'nin Pratik Arapça Öğretim Metodu

Yukarıda örneklerini verdiğimiz Arapça öğretim kitaplarında metodun konuyu açıklamak ve örnek cümle veya kelime vermekle yetinmek olduğunu zikretmiştik. Süleyman Efendi de *Teshîlu'l-Lehce ve's-Sarf fi Usûli'l-Mukalemeti'l-Arabîyye* adı kitabında önce konuyu anlatmış ve örnek kelime veya cümle vermiştir. Bundan sonra takbikat başlığı altında kısa okuma metinleri vermiştir. Bu metinler pratik Arapça ile ilgilidir. Konunun daha iyi kavranması için kitaptan örnek derslerin verilmesi uygun olacaktır.

İlk tatbikatı kitabın 30. sayfasında 18. ders olarak vermiştir. Buraya kadarki olan bölümlerde

درس – ۱۸

تطبيقات

سيدي هل بدأت بالدرس. نعم سيدي (بدأنا اليوم) بلفظه تعالى. بياي درس بدأت. (بدأنا) بالصرف. أصبحت سيدي. فإن الصرف أم العلوم والنحو أبوها. سيدي كيف تقرأون الدرس. (قرأ) بالكتابة. أصبتم فيه أيضا فإن العلم صيد والكتابة قيد. هل تحفظون دروسكم. نعم. ففهمون... وتعلمون الدرس. من حَزَرَ هذا الكتاب. أنا (كتبت) سيدي

“Efendim derse başladınız mı? Evet efendim (Bugün başladık) Allahü tealanın lafzını zikrederek. Hangi dersle başladınız? Sarfla (başladık). Doğru yaptınız efendim. Çünkü sarf ilimlerin anası, nahiv de babasıdır. Efendim, dersi nasıl okuyorsunuz. Yazarak (okuyoruz). Yine doğru yaptınız. Çünkü ilim bir avdır. Yazı da onun kayıt altına alınmasıdır. Derslerinizi ezberliyor musunuz? Evet. Böylece anlar ve dersi öğrenirsiniz. Bu kitabı kim yazdı. Ben (yazdım) efendim...” (Sırrı 1325 h., 30)

İlk tatbikatta dersin nasıl işleneceğine ve öğretim tekniklerine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Kitabın ilk dersleri olduğu için ilk tatbikatı 18. derste vermiş buraya kadar sarfla ilgili temel bilgiler ve çekimler verilmiştir. Bundan sonraki tatbikatlar için dersleri biriktirmemiştir. Örnek olarak bir sonraki tatbikat 21. derste, 24. derste şeklinde birkaç dersten sonra verilmesi şeklindedir.

درس – ۲۱

تطبيقات

هل نفخت في الماء حين تشرب. لا ياسيدي (مانفخت) فإنه مكروه. من أي شجر سقط هذا التفاح. أظن أنه سقط من هذه الشجرة. أين وقع. (وقع) هنا. من قرع باب فلان. أنا (قرعته). لم قرعته. لأبصر صاحبه. هل بصرته. لا. لم لم تبصره. ليس في البيت. أما نظرت إلى بيت فلان. ما نظرت. هل أكلت طعاما. نعم سيدي. أين أكلت. (أكلت) في داري. هل شربتم القهوة. نعم يا سيدي. نحن ما شربنا اليوم ماء.....”

“Su içerken içine üfledin mi? Hayır efendim (üflemedim) çünkü o mekruhtur. Bu elma hangi ağaçtan düştü? Bu ağaçtan düştüğünü zannediyorum. Nereye düştü. Buraya (düştü). Falan kişinin kapısını kim çaldı. Ben (çaldım). Niçin çaldın. Sahibini görmek için. Onu gördün mü? Hayır. Niçin görmedin? Evde değil. Falan kişinin evine bakmadın mı? Bakmadım. Yemek yedin mi? Evet efendim. Nerede yedin? Evimde (yedim). Kahve içtiniz mi? Evet efendim. Biz bugün kahve içmedik...”

21. derste bulunan tatbikatta temel olarak hedeflenen o dersteki fiillerin farklı çekimleri ile ilgili örnek göstermek olmuştur. Bütün olarak düşünüldüğünde konu bütünlüğü yoktur. Çünkü başta su içmeden, sonra elmanın ağaçtan düşmesinden, sonra bir evin kapısının çalınmasından ve daha sonra yemek yenip kahve içilmesinden bahsedilmektedir. Fakat bu bölümler kendi içinde düşünüldüğü zaman bir bütünlük görülmektedir.

Nahiv bölümündeki tatbikatlar da yine aynı usul takip edilmiştir. 93. dersten başlayarak önce nahivle ilgili temel bilgiler (kelime çeşitleri, isim, fiil, harf) verilmiştir. 97. derste ilk tatbikat yer almaktadır.

درس – ۹۷

تطبيقات

علمتُنَّ. ما علمتُك. علمه. يعلمك. هو كتابه. لا كتابنا. بل هو كتابك. أخذه منك هذا القلم وهولك. لا بل هو له. أنت في دارك. أنا في دار “... أبي. دار أبي أوسع من دار أخيكم. هل أعطيت الدراهم إياه. نعم أعطيتها. هل أعطها إلى غيره. نعم أعطها إلى أبيه”

“O kadınlar bildiler. Seni bilemedim. Onu bildi. Seni bilir. O onun kitabı. Bizim kitabımız değil. Bilakis o senin kitabın. O senden bu kalemi aldı. O senin. Hayır aksine o onun. Sen evindesin. Ben babamın evindeyim. Babamın evi sizin kardeşinizin evinden daha geniş. Dirhemleri sadece ona mı verdin. Evet, onları verdim. Onları başkasına verdi mi? Evet onları babasına verdi.” (Sırrı 1325 h., 140)

Süleyman Sırrı Efendi kitabının bu bölümünde nahiv dersine yeni başladığı için bu tatbikatta kelime çeşitlerine (isim, fil ve harf) örnek vermiştir. Yine parça bütünlüğü yoktur. Parça içerisinde birkaç farklı konudan bahsedilmektedir.

Süleyman Sırrı Efendi kitabının nahiv bölümünde nahiv konusundan çıkarak bugünkü anlamda pratik Arapça kitaplarında gördüğümüz bir usulü de uygulamıştır. 111. derste akrabalarla ilgili kelimeler (أب baba, جد dede, أم anne, جدة nine vb) vermiş ve devamında akrabalarla ilgili tatbikat koymuştur.

تطبيقات

من أبوك. أبي يقال له أحمد أفندي كاتب في دائرة كذا. هل تعلم جدك. ما وصلته. أنا وصلته إنه رجل صالح فاضل. ماسم أمك. فاطمة. هل رأيت جدتك. نعم. إنها امرأة فطينة. خذ كتاب ابنك. وقلم بنتك. أين وجدتهما. في المكتب. من هذا. إنه حفيدي هل لك أخ أو أخت. ... نعم ثلاثة أخوة”

“Baban kim? Babama Ahmed Efendi derler. Şu dairede katiptir. Dedeni biliyor musun? Ona ulaşmadım. Ben ona ulaştım. O salih faziletli bir adamdır. Annenin ismi ne? Fatma. Nineni gördün mü? Evet. O keskin zekalı bir kadındır. Oğlunun kitabını al. Kızının kalemini de. Onları nerede buldun? Büroda. Bu kim. O benim torunum. Senin kız ve erkek kardeşin var mı? Evet üç kardeş...” (Sırrı 1325 h., 159)

Sonuç

Süleyman Sırrı Efendi zamanında okutulan Arapça kitaplarından farklı bir metot uygulamıştır. Onun zamanına kadar Arapça kitaplarında alıştırma ve pratik konuşma metinleri kullanılmamıştır. Sadece tanım yapılmış ve örnek verilmiştir.

Süleyman Sırrı Efendi ise öncekilerin metodunu takip ederek tanım ve örnekler vermiştir. Ama onlardan farklı olarak tatbikat başlığı altında okuma alıştırması vermiştir. Bu okuma alıştırmaları:

Pratik Arapça metinleri içermektedir. Bu zamanındaki ders kitaplarında olmayan yeni bir özelliktir.

Yine o dönemde Arapça kitapları sarf ve nahiv olmak üzere iki bölüm olarak yazılmıştır. Önce sarf kitapları okutulmuş. Bu kitaplar bittikten sonra nahiv kitaplarına geçilmiştir.

Süleyman Sırrı Efendi ise sarf ve nahiv konularını *Teshîlu'l-Lehce ve's-Sarf fi Usûli'l-Mukalemeti'l-Arabiyye adını verdiği* aynı kitabında toplamıştır.

Pratik Arapça metinleri iki şekilde düzenlenmiştir. Birincisi anlatılan konu ile bağlantılı olan metinler. İkincisi sadece günlük konuşma ihtiyacına cevap verecek metinlerdir. Süleyman Sırrı Efendi burada da çağdaşlarından farklı bir yenilik getirmiş sarf ve nahiv konuları haricinde müstakil olarak konuşma dersleri vermiştir.

Konuşma metinleri basit ve o günün ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeydedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet. «Ebusuud Efendi.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, 365-371. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Alak, Musa. *Süleyman Sırrı*. 2016. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-sirri> (06 10, 2018 tarihinde erişilmiştir).
- Bulut, Ali. *Belagat Meani-Beyan-Bedi*. İstanbul: İfav, 2014.
- Can, Bettül. «Tanzimat Öncesi Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemleri.» *Ekev Akademi Dergisi*, 2010: 305-320.
- Gürkan, Nejdet. «İslam Medeniyet Dili Arapça'nın Türk Kültüründeki Yeri ve Türklerin Bu Dile Katkıları.» *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2007. 599-610.
- Hazer, Dursun. «Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları.» *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002: 274-293.
- İbnu's-Senac, Ebu Bekr Muhammed b. es-Sırrı b. Selh. *el-Usul fi'n-Nahv*. Lübnan-Beyrut: Muessetu'r-Risale, tsz.
- Kaya, Mahmut. «Farabi.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, 145-162. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Keskin, İshak, Muhammet Hanefi Kutluoğlu, ve Sabriye Serap Kurbanoğlu. *Ermenek Kaynakçası*. İstanbul, 2009.
- Mecmuatu'n-Nahv*. İstanbul: Fazilet Neriyyat, tsz.
- Mektebetu Yasin. *Mecmuatu's-Sarf*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008.
- Oral, Mustafa. «Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Kifâyetü'l-Müntehî 'Alâ Kifâyeti'l-Mübtedî Adlı Eserinin Tahkiki.» *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, 2015.
- Özaydın, Abdülkerim. «Türklerin İslamiyeti Kabulü.» *İslam Ansiklopedisi* içinde, 531-533. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.
- Özen, Şükrü. «Maturidi.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, 146-151. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Öztürk, Mustafa, ve Mehmet Suat Mertoğlu. «Zemahşeri.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, 235-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Rızku'r-Ra's, Abdulkadir, ve Muhammed Hac Hani. «el-Lahn fi'l-Luğat'l-Arabiyye Esbabuhu Asaruhu ve Munsafatuhu.» *el-Akademiyye li'd-Dirasati'l-İctimaiyye ve'l-İnsaniyye*, 2018: 34-39.
- Sırrı, Süleyman. *Teshîlu'l-Lehce ve's-Sarf fi Usûli'l-Mukalemeti'l-Arabiyye*. İstanbul: Dersaadet, 1325 h.
- Versteegh, Kees, ve Muhammet Çev: Günaydın. «Arap Dili Öğretiminin Tarihçesi.» *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 16 (2007): 331-353.
- Yüksel, Emrullah. «Birgivi.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, 191-194. Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

KARAMANOĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE ERMENEK’TE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Ahmet ÖZKAN*

GİRİŞ

İslam’ın yaşama ve anlaşılma biçimlerinden biri olan tasavvuf, var olduğu toplumlarda zamanla kendi kültürünü oluşturmuştur. Tasavvuf kültürü denilince şu dört unsurdan bahsetmek gerekir. İnsan, müessesese, ıstılah, metot. Yaklaşık on dört asırlık bir geçmişi bulunan tasavvufi düşüncenin kültür haline gelmesi, müessesese yani tarikat ve tekkeler olarak ortaya çıktığı XII. Yüzyıla denk gelir. Çünkü tarikatlar ve kolları yaygınlaştıkça tekke sayısı artmış, hal böyle olunca tasavvufi düşünce daha geniş kitlelere ulaşarak toplumun zihniyetini şekillendiren temel dinamiklerden biri olmuştur.¹ Bu tarihten günümüze doğru geldikçe tasavvuf, şiirden mimariye, müzikten edebiyata her alanda varlığını hissettirmiştir Anadolu söz konusu olduğunda bu tesir daha fazla ön plana çıkar. Selçuklu devletleri döneminde ve Osmanlı’nın kuruluş yıllarında Orta Asya’dan özellikle de Horasan Bölgesi’nden adeta akın halinde gelen gazi dervişlerin bu kültürün oluşmasındaki katkıları yadsınamaz. Bu meyanda özellikle Anadolu Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı Devletleri’nin mayasında tasavvufun önemli oranda var olduğu bir gerçektir.

Karamanoğulları’nın kuruluşu ile ilgili rivayetlerde devletin oluşumuna tesir eden amillerden biri olarak sayılan Babai hareketi de bir yönüyle tasavvuf kaynaklı bir oluşum olarak zikredilmektedir.² Ermenek’te oluşan tasavvuf kültürüne yer yereceğimiz çalışmamızda ilk önce yukarıda zikredilen Babailik hareketi üzerinde duracağız. Aslında bir isyan ile başlayan bu hareketin siyasi sebep ve sonuçlarına çok fazla değinmeden tasavvufi açıdan değerlendirmeye çalışacağız.

1-Vefailik Tarikatı’nın Karamanoğulları Beyliği’nin Kuruluşuna Tesiri İddiaları

Selçuklu tarihinin en önemli siyasi olaylarından bir olan Babai isyanının Selçuklu Devleti’nin yıkılışına tesir ettiği gibi, Osmanlı ve Karamanoğulları Beylikleri’nin de kuruluşunu etkilediği kabul edilmektedir. İsyanın önderleri Baba İlyas Horasânî ve halifesi Baba İshak’ın Vefai Tarikatı’na bağlı birer şeyh olmaları ve propaganda aşamasında kullandıkları dini söylemlerin yanı sıra Baba İlyas’ın kendisini mehdi ilan etmesi bu isyan hareketini tasavvufi ve mesiyani bir karaktere büründürmüştür. Aslında isyanın asıl sebebinin

* Dr. Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

¹ Mustafa Kara, "Makbûl ve Maktûl Tasavvuf Kültürü ile İlgili Tespitler, Problemler, Teklifler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 11, sayı 1, Bursa 2002, s. 3.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 83.

Selçuklu yönetiminden memnun olmayan Türkmen gruplarının Konya'yı ele geçirerek devletin yönetimini devralma düşüncesi olduğu kabul edilmektedir. Çünkü yönetim kadrosu devletin asıl unsurları olan Türkmenlerden çok İranlıların eline geçmiş, Orta Asya'dan sürekli gelen yeni göçler sebebiyle otlaklar daralmıştır. Bu durum da halkın memnuniyetsizliğini artırmıştır.³ Biz burada Babai isyanının dini tasavvufi boyutu üzerinde duracağımızdan yukarıdaki sebeplere ayrıntılı olarak değinmeyeceğiz.

Genel kabule göre Babai isyanının lideri Baba İlyas Horasani, propaganda döneminde önce münzevi bir hayat yaşayan bir Türkmen babasıydı ve İslam'ı yeni benimsemiş olan konar-göçer Türkmenler arasında onların hayat tarzlarına uygun, eski inanışlarıyla zaman zaman bağdaşan bir halk İslam'ını tebliğ ediyordu. Türkmenler o'nu hastalıklarına şifa kaynağı bir şaman olarak görüyordu. İsyân öncesinde propaganda yapmaya başladığında bu özelliklerine bir de mehdiliği ekledi ve halk kitlelerinin gözünde kutsal bir yer edindi.⁴

1240 yılında Selçuklular tarafından başarısızlığa uğratan Babai isyanına birçok Türkmen boyunu katılmıştır. Bunlar arasında Karamanoğullarının boyu olan Avşarlar da vardı. Karamanoğullarının atası olarak kabul edilen Nure Sofi'nin Baba İlyas'a intisap ederek "sofi" lakabını aldığı hatta onun halifesi olduğu rivayetleri vardır.⁵ Baba İlyas Horasani'nin katli ve Babai isyanının başarısızlığa uğramasından sonra şeyhin oğlu Muhlis Paşa'nın Karamanoğulları ile birlikte hareket ederek Konya'yı ele geçirdiği, kırk gün yahut altı ay kadar tahtta kalıp yerini Nure Sofi'nin oğlu Karaman'a teslim ettiği başka bir tarihi rivayettir. Ancak bu rivayet Şikâr'î Tarihi'ne dayanmaktadır ve diğer kaynaklar bu rivayeti tekrar etmektedir.⁶ Kesin olarak bildiğimiz, Karamanoğullarının boyu olan Avşarlar'ın isyandan sonra Sivas dolaylarından çıkarak Karaman-Ermenek yöresine geldikleridir.⁷ Mehmed Neşri, Karamanoğullarının Nure Sofi önderliğinde İran'dan Moğol istilasıyla beraber çıkarak Ermenek civarına geldiklerini yazmaktadır.⁸

Babai İsyanı siyasi olarak Selçuklu Devletini yıpratmış, adeta pusuda bekleyen Moğolları Anadolu'ya girme konusunda cesaretlendirmiştir. 1242 tarihinde Moğol ordusu kumandanlığına atanan Baycu Noyan'ın Erzurum'u işgaliyle Moğollar'ın Anadolu'yu işgal hareketleri de başladı.⁹ İstila ile birlikte meydana gelen siyasi ve askeri otorite zafiyetinden istifade eden aşiretler beylikler şeklinde teşkilatlanarak küçük devletçikler oluşturmuşlardır. Bunlardan biri de ve hatta en güçlüsü Karamanoğulları Beyliğidir.¹⁰

Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Karaman Bey'in babası Nure Sofi'nin Vefai Tarikatı mensubu olması ve Avşarların Vefai Şeyhi Baba İlyas'ın çıkardığı ayaklanmaya katılmış olmaları bu tarihlerde Karamanoğulları'nın Babailerle dolayısıyla Vefai Tarikatı müntesipleriyle irtibatlı olduklarını göstermektedir. Burada bilinmesi gereken önemli bir

³ Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 57-65.

⁴ Haşim Şahin, "**Vefaiyye**", **Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür**, ed. Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 144.

⁵ Şikari, **Karamanname**, Haz. Metin Sözen-Necdet Sakaçoğlu, Karaman Belediyesi-Karaman Valiliği Yayını, İstanbul 2005, s. 20.

⁶ Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 191-192.

⁷ Faruk Sümer, "**Karamanoğulları**", **DiA**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 455.

⁸ Mehmed Neşri, **Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi**, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 42.

⁹ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 581.

¹⁰ Bilal Gök, **Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi**, **Hikmet Yurdu Dergisi**, c. 6, sayı: 11, Haziran 2013/1, s. 224.

husus Babailiğin bir tarikat olmadığı, Babai mensuplarının Vefai Tarikatına müntesip oldukları gerçeğidir. Babai kelimesi Baba İlyas'ın ayaklanmasına katılanlar için kullanılmış, tarihin seyri içinde Vefaiye mensupları için Babai kelimesi kullanılır olmuştur.¹¹

O tarihlerde Anadolu'ya sürekli olarak göç eden Türkmen aşiretlerinin ve bunların hem dini hem de siyasi liderleri konumundaki İslamiyet ile yeni tanışmış Türkmen babalarının yeni oluşan siyasi birliklere tesir edebileceğini yakın bir ihtimal olarak görmek gerekir. "Heteredoks" olarak isimlendirilen ve Anadolu'da Alevi-Bektaşiliğin temeli olduğu iddia edilen bu liderlerin Karamanoğulları'na tesirinin ne derece olduğunu anlamak için kuruluş sonrası yıllara bakmak gerekir.

Karamanoğulları'nın kurucusu Karaman Bey'in babası olan Nure Sofi Vefailik Tarikatı bağlantısı konusunda ilk halkadır. Birçok kaynakta bir Vefai Şeyhi veya Vefai müridi olduğu kayıtlıdır. Kendisinden sonra aşiretin başına geçen Karaman Bey'in de bir Vefai şeyhi veya müridi olduğu bilgisi kaynaklarda yer almakla beraber bu bilgi birincisi kadar yoğun değildir. Karaman Bey'den sonra hüküm süren beyler hakkında ise bu konuda pek rivayete rastlanmaz. Kuruluş aşamasında söz konusu Türkmen Babaları ile münasebetleri bulunduğu rivayet edilen Karamanoğullarının kuruluşunun üzerinden çok geçmeden 1310-1320 tarihleri arasında Karaman'da bir Mevlevîhâne'nin yaptırılması,¹² 1333-1340 yıllarında beyliğin önemli merkezi Ermenek'te Mevlevîhâne inşa edilmesi¹³ bu tarihlerde Mevlevîliğin Karaman coğrafyasında kabul gördüğünün göstergesidir. Bu dönemde Karaman beyleri Mevlevîlerin nüfuzlarından da istifade etmişlerdir. Bu tarihi kayıtlar ve Babailik hareketinin bağlı olduğu Vefaiye Tarikatıyla ilgili Karaman ve Ermenek coğrafyasında herhangi bir ize rastlanmaması Babailiğin tesirinin çok sürmediğini göstermektedir.

2-Ermenek'te Tasavvuf Kültürü Şekillendiren Tarikatlar

Kadim bir yerleşim merkezi olan Ermenek, Karamanoğulları Beyliği'nin kurulması ve burayı başkent olarak belirlemesiyle önemini artırmıştır. Beyliğin kuruluş yıllarından itibaren sufilere izlerine rastlanan şehirde özellikle büyük ve etkin tarikatların tekkelelerinin açılmasıyla tasavvufi düşünce var olmaya başlamıştır. Bu meyanda ilk karşımıza çıkan tarikat Mevlevîye'dir.

2.1 Mevlevîye

Karamanoğlu Halil Bey (ö. 1340) tarafından yaptırılan ve Karamanoğlu Halil Bey Tekkesi olarak bilinen Mevlevîhane şu an mevcut değildir. Binayı Sipas Camii'nin bitişğinde gösteren kaynaklar bulunmakla beraber Mevlevîhane'ye ait iki ayrı hurufat kaydına göre Değirmenlik Mahallesinde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Halit Bardakçı ise Taşbaşı Mahallesinde Tekke Mescidi bitişğinde oluşunu söylemektedir. Bu durum zamanla mahallelerin sınırlarının değiştiğine işaret edebileceği gibi, önceden Değirmenlik olan

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babailik", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 4, s. 373.

¹² Ş.Barihüda Tanrıkorur, *Karaman Mevlevîhanesi*, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 447.

¹³ Mevlüt Eser-Yusuf Küçükdağ, *Ermenek Mevlevîhanesi/Karamanoğlu Halil Bey Tekkesi*, Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 2013, s. 307.

mahalle adının Taşbaşı olarak değiştiğini de gösterebilir.¹⁴ Tekke Mescidi ismini de Mevlevi Tekke'sinden almış olmalıdır. Çünkü Anadolu'da cami ve mescitler tekke olarak kullanıldığı gibi, birçok tekke de camilere bitişik olarak inşa edilmiştir.

Tarihi kayıtlara göre Ermenek Mevlevihanesi fukara ve dervişanın sürekli kaldığı ve içerisinde medrese bulunan bir yapıydı. Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar faal olarak kullanılan yapı bu tarihten sonra atıl kamış ve yıkılmıştır.¹⁵

2.2 Nakşibendiyye

Yukarıda bahsedilen Mevlevihane'nin kurulduğu yıllarda Ali Semerkandî'nin halifelerinden Süleyman Halife isminde bir zatın bulunduğu ve etrafına çok sayıda mürid topladığı döneme ait belgelerde belirtilmektedir.¹⁶ Ali Semerkandî, "Karamanî" adıyla da bilinen ve yaklaşık 30 yıl Karaman'da ikamet eden Nakşibendi Şeyhi olmalıdır. Bu bilgi doğru olarak kabul edilirse Nakşibendiyye Tarikatının çok erken bir tarihte Ermenek'e geldiği söylenebilir. Ancak daha sonraki tarihlerde bu tarikata ait bir tekkenin varlığına rastlayamadık. Bölgede bulunan ve tarikatları belli olmayan zaviyelerde varlığını devam ettirmiş olması muhtemeldir.

2.3 Bayramiyye

Bayramiyye Tarikatı'nın en önemli halifelerinden Akşemseddin b. Hamza'nın halifelerinden Hamza-i Şamî'nin Adana-Maraş bölgesinde tarikatı yaydığı bilinmektedir. Şamî'nin Akdeniz Bölgesi'nde bir çok halifesi bulunmaktadır. Zâtın Ermenek'te ki halifesi de Seyyid Mehmed Hadimî'dir. Hadimî, 01 Muharrem 1174/13 Ağustos 1760'a kadar İhsaniye Zaviyesi'nde ders vermiş ve zaviyedarlık yapmıştır. Bu tarihten sonra da Medine'ye yerleşmiş, yerine kardeşi Seyyid Mehmed Emin adındaki kişiye bırakmıştır.¹⁷

3. Ermenek Zaviyeleri

Zaviye birçok kaynakta tekke ile aynı anlamda yani "tasavvuf faaliyetlerinin icra edildiği yer" anlamında kullanılmaktadır.¹⁸ Ancak Anadolu'ya baktığımızda özellikle kırsal kesimde birçok köyde zaviyelerin inşa edildiğini görüyoruz. Bu gerçek bize bu yapıların fonksiyonlarının yalnızca tasavvufi faaliyetler olmadığını göstermektedir. Tarihi kayıtlar bize zaviyelerin köylerde ve derbentlerde asayişin sağlanması, gelen misafirlerin ağırlanması gibi farklı fonksiyonlarını da göstermektedir. Bu farklı hizmetleri karşılığında, zaviyelere tahsis edilen toprakları tasarruf etme ve vergi muafiyeti sağlanmıştır. 155 tarihinde Ermenek'in İznebolu Köyü yakınlarında Karapınar adıyla bilinen mevkiye bulunan Yatağan Dede isimli dervişin makamında ikamet eden Şeyh İsmail'in, Karamanoğlu İbrahim Bey (1424-1463) tarafından avarız-ı divâniye'den muaf edildiği, ondan sonra gelen yöneticilere de gelen gidene hizmet etmeleri kaydıyla muafiyet tanındığını gösteren tarihi nakil, zaviyelerin farklı fonksiyonlarını göstermesi açısından önemlidir.¹⁹

¹⁴ Eser-Küçükdağ, s. 305.

¹⁵ Eser-Küçükdağ, s. 307-308.

¹⁶ Bilal Gök, Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi, s. 28-229.

¹⁷ Eser, s. 176-177.

¹⁸ **Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, ed. Zafer Erginli, Kalem Yayınları, Trabzon 2006, s. 84.

¹⁹ Bilal Gök, **Ermenek Kazası** (1500-1600), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2006, s. 52.

Ermenek merkezi ve çevresinde bulunan zaviyelerin birçoğunda icra edilen tasavvufi faaliyetleri hangi tarikatın esasları çerçevesinde yapıldıkları belli değildir. Kanaatimize göre yukarıda sayılan çeşitli askeri, sosyal ve kültürel fonksiyonların ön planda olması veya zamanla çeşitli tarikatlara hizmet etmeleri resmi kayıtlara da sadece zaviyedarların isimleriyle kaydedilmelerine sebebiyet vermiştir. Ermenek'te varlığı tespit edilen zaviyeleri iki başlık altında tasnif etmek yerinde olacaktır.

3.1. Şehir Merkezinde Bulunan Zaviyeler

Ermenek tarihi üzerine yapılan araştırmalarda şehir merkezinde dokuz adet zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyeler şunlardır;

3.1.1. Halil Bey Evladı Karaman Zaviyesi (Mevlevihane)

Zaviye Halil Bey Camisinin yanındadır. Mevlevihane olarak bilinmektedir.²⁰

3.1.2. Abdullah Hüsameddin Altunbaş Zaviyesi

Ermenek Merkezinde tahmini olarak 1333 tarihinde yapılmıştır. Hacı Abdullah Zaviyesi olarak da bilinir. Ermenek'in köylerinden çok sayıda vakfa haizdir.²¹

3.1.3. Hacı İvaz Zaviyesi

Zaviyenin yeri ve tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 16. Yüzyıl kayıtlarında adı geçen zaviye şuan mevcut değildir.²²

3.1.4. Yalıncağ Zaviyesi

Kim tarafından ve nerede kurulduğu belli değildir. Horasan bölgesinden gelerek Larende civarına yerleşen Yalıncağ Dede isimli zatın müritleri tarafından yapılmış olmalıdır. 1520-1522 yılları arasında faal olduğu görülmektedir.²³

3.1.5. Arabşah Zaviyesi

Ermenek merkezinde Arabşah Mahallesinde kurulmuştur. 1555'ten sonra kayıtlarda rastlanılmamaktadır.²⁴

3.1.6. Karaman Neslinden Efendi Çelebi Zaviyesi

Ermenek şehir merkezinde kurulmuştur. 1518 tarihinde harap vaziyette iken 1543 tarihinde Seydi Ali isimli bir zat tarafından ihya edilmiştir.²⁵

3.1.7. Halil Bey Evlad-ı Karaman Zaviyesi

"Karamanoğlu Halil Bey tarafından muhtemelen Ermenek merkezinde kurulmuştur. Zaviyenin Ermenek şehrinde olduğu ihtimalini kuvvetlendiren husus, vakıf zeminleri arasında geçen Saray yeri adındaki bahçenin varlığıdır. Ermenek köylerinde saray yeri isimli arazi bulunmadığı için adı geçen bahçe, Saray Mahallesi'nde olmalıdır".²⁶

3.1.8. Paşa Bey Zaviyesi

²⁰ Bilal Gök, **Ermenek Kazası**, s. 143; Mevlüt Eser, **Hurufat Defterlerine Göre Ermenek**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2011, s. 177.

²¹ Bilal Gök, **Ermenek Kazası**, s. 144.

²² Gök, **Ermenek Kazası**, s. 144-145; Eser, 183.

²³ Gök, **Ermenek Kazası**, s. 145; Eser, s. 183

²⁴ Gök, **Ermenek Kazası**, s. 146.

²⁵ Gök, **Ermenek Kazası**, s. 146.

²⁶ Gök, **Ermenek Kazası**, s. 146.

Muhtemelen Tol Medrese'nin banisi Musa Bey tarafından yaptırılmıştır. Kurulduğu yer tam olarak belli değildir.²⁷

3.1.9. İhsaniye Zaviyesi

XVI. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Ermenek şehir merkezindedir.²⁸

3.2. Köylerde Bulunan Zaviyeler

Görmel Şeyh Pürçeklü-Börklü Zaviyesi, Göremel Zaviyesi, Gargara Zaviyesi, Gargara Halil Bahadır Zaviyesi, Bednam Halil Bey Evlad-ı Karaman Zaviyesi, Lamus Şeyh Ali Bey Zaviyesi, Lamus Hacı İsmail Zaviyesi, Lamus Şeyh Kasım Zaviyesi, Dindebol Bayram Seydi Zaviyesi, Boyalık Şeyh Yumlu Zaviyesi, Davdas Derviş Ahmed Zaviyesi, Şadgeldi Yatağan Dede Zaviyesi, Çukurbağ Şeyh Hail b. Şeyh İsmail Zaviyesi, Bedene Şeyh Hasan Zaviyesi, İznebol Halil Bey Evlad-ı Karaman Zaviyesi, Nadire Şeyh Hüseyin Zaviyesi, Günderler Şeyh Paşa Zaviyesi. Bunlardan Pürçeklü, Görmel, Bednam Halil Bey, Lamus Şeyh Kasım, Şad Geldi Yatağan Dede, İznebol Halil Bey, Zaviyeleri Karamanoğulları döneminde kurulmuştur.²⁹

4. Ermenek'te Tasavvuf Kültürünün Sosyal ve Kültürel Hayata Katkıları

Tasavvuf Anadolu kültürü için adeta ruh üfleyici bir tesir yapmıştır. Sadece Anadolu'nun İslamlaşmasına hizmet etmekle kalmamış aynı zamanda mayaladığı irfan ile adeta hücrelerimize nüfuz etmiştir. Bu nadide kültür isimlerimize, mekânlarımıza, yemeklerimize, davranışlarımıza velhasıl tüm hayatımıza tesir etmiştir. Tarihi kayıtlar incelenirken tasavvuf kültürünün varlığı ilk önce isimlerle karşımıza çıkar.

Ermenek Kazası'nın XVI. Yüzyıla ait Tapu Tahrir ve Evkaf Defterlerini makalesinde tetkik eden Bilal Gök'ten öğrendiğimize göre, bu tarihte Ermenek yöresinde kullanılan Şeyh Baba, Şah Kulu, Teâl Baba, Can Baba, Ali Baba, Halil Baba, Şaban Baba gibi isimlerin varlığının yanında isimlerle birlikte kullanıldığı görülen Şeyh, Pir, Rirî, Kul, Emir, Efendi, Sûfi, Derviş gibi lakaplarda mevcuttur.³⁰Burada kullanılan "Baba" ismi direk olarak Vefailiğin veya Bektaşiliği bir etkisi olarak görülmemelidir. Çünkü "baba" ismi Orta Asya'da "ata" anlamında kullanılan kelimedir ve Anadolu'da baba/ata şeklinde kullanılmaktadır. Tasavvuf büyüklerine baba veya ata denilmesi onlara gösterilen hürmetten ileri gelmektedir. Yine 19. yüzyılda Ermenek havalisinde temettuat defterlerine kaydedilmiş isimler arasında "Dede" ve "Veli" isimlerine, lakaplar arasında da "Pir" lakabına rastlamak mümkündür.³¹ Yörede rastlanan Şeyh, Pir, Derviş gibi lakaplar hem Sünni hem de gayr-i Sünni cenah tarafından kullanılan tasavvufi isimlerdir. Bu isimlerin varlığı yörede tasavvuf kültürünün yaşandığının göstergesidir.

Ermenek ve çevresinde çok sayıda ziyaret mekânı mevcuttur. Bunlardan bir kısmı tasavvufi isimler taşımaktadır. En çok dikkat çeken ise "Dede" adıyla anılan mekânların

²⁷ Gök, *Ermenek Kazası*, s. 147.

²⁸ Eser, s. 180.

²⁹ Bilal Gök, *Ermenek Kazası*, s. 147-157; Eser, s.185-190.

³⁰ Bilal Gök, Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi, Hikmet Yurdu Dergisi, s.228.

³¹ Önder Çulhacı, *19.Yüzyıl Ortalarında Ermenek Kazası 1839-1856*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 38.

çokluğudur. Avdın Dede, Azim Sofu Dede, Civandere Dedesi, Derman Dede bunlardan birkaçıdır. Erenler ve Evliya değirmi de yine bu meyanda ziyaret edilen mekânlardandır.³² Dede ismi Mevlevi şeyhlerine verilen bir unvan olmakla beraber burada genel anlamda veli anlamında da kullanılmış olabilir.

Kerametlerinden dolayı ermiş bir kişi olduğuna inanılan Yağır Ahmet isimli bir zât halk arasında “*Kutbu'l-Aktab*” olarak anılmaktadır.³³ Tasavvufi literatürde bu terim dünyayı manevi olarak idare eden evliyaların başı anlamına gelmektedir. Bu zâtın böyle bir ünvanı taşıması şöhretli bir veli olduğunu gösterir. Ermenek ve civarında anlatılan halk hikâyelerinde de tasavvufun izlerini görmek mümkündür. Bu anlamda anlatılan birçok ermiş hikâyesi mevcuttur.³⁴

SONUÇ

Karamanoğulları Beyliğinin kuruluşuna tesir eden amiller arasında sayılan Babailik hareketinin gayri Sünni eğilimli olması, beyliğin temelinde bu unsurların varlığının bulunduğu izlenimini vermektedir. Karamanoğulları'nın atası Nure Sofi ve beyliğin kurucusu Karaman Bey'in Babailik ile dolayısıyla Vefai Tarikatı ile münasebetlerinden bahseden kaynaklar da mevcuttur. Ancak sonraki yıllarda Karaman topraklarında bu tarikatın izleri sürüldüğünde tatmin edici bilgi ve belgelere ulaşılamamaktadır. Aksine, XIV. Yüzyılda hem Karaman'da hem de Ermenek'te Mevlevîhanelerin açılması daha başlangıçtan itibaren Mevlevîliğin Karaman topraklarında yayıldığını, gayr-i Sünni İslam anlayışına sahip olan Babailik hareketinin tesirinin ise ya hiç ortaya çıkmadığını veya çok kısa sürdüğünü gösterir. XVI. Yüzyıl belgelerine bakıldığında da yine Mevlevilik ve Nakşibendilik gibi sünni tasavvuf hareketlerinin varlığı gözükcektir.

Ermenek'te ilk karşımıza çıkan tarikatlar Mevlevilik ve Nakşibendiliktir. Mevlevîliğin erken bir tarihte Karaman ve Ermenek topraklarına gelmesinin en önemli amili, tarikatın merkezi olan Konya ile coğrafi yakınlık olmasıdır. Aynı zamanda Mevlevilerin elde etmiş oldukları itibar ve nüfuzunda bunda etkin olduğu söylenebilir.

Sonraki dönemlerde Ermenek'te Bayramîliğin de temsil edildiğini görmekteyiz. Tekkelerin dışında çok sayıda zaviyenin varlığı da Ermenek'te tasavvufi faaliyetlerin yoğun şekilde yapıldığını göstermektedir. Bu zaviyelerin büyük bir kısmının köylerde ve kırsal arazilerde olması da söz konusu faaliyetlerin bölgeye yayıldığı fikrini oluşturmaktadır.

Tüm bu birikim yöre halkının günlük yaşantısına da tesir etmiş, tasavvufi şahıs isimleri ve lakaplar oluştuğu gibi yine aynı meyanda mekân isimleri de ortaya çıkmıştır. Başka bir husus da tekke ve zaviyelerin vakıflarının çokluğudur. Birçoğu ticari olan bu vakıflar şehrin ekonomik hayatına da katkı sağlamışlardır.

³² Rabia Gökçen Şimşek, **Barçın Yaylası (Başayla-Sarveliler-Ermenek) Folkloru**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 256-258.

³³ Şimşek, s. 73.

³⁴ Şimşek, s. 67,68,71, 72.

KAYNAKLAR

- Çulhacı, Önder, 19.Yüzyıl Ortalarında Ermenek Kazası 1839-1856, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Eser Mevlüt - Küçükdağ Yusuf, Ermenek Mevlevihanesi/Karamanoğlu Halil Bey Tekkesi, Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Konya 2013.
- Eser, Mevlüt, Hurufat Defterlerine Göre Ermenek, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya 2011.
- Gök, Bilal, Babailer İsyanı ve Karaman Beyliği'nin Kurulmasına Etkisi, Hikmet Yurdu Dergisi, c. 6, sayı: 11, Haziran 2013/1 (ss. 217-233)
- Ermenek Kazası (1500-1600), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2006.
- Kara, Mustafa, "Makbül ve Maktül Tasavvuf Kültürü ile İlgili Tespitler, Problemler, Teklifler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 11, sayı 1, Bursa 2002 (ss. 1-16).
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, ed. Zafer Erginli, Kalem Yayınları, Trabzon 2006.
- Neşri Mehmed, Kitâb-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi, Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Babailik", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 4,(ss. 373-374)
- , Babailer İsyanı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Sevim Ali - Merçil Erdoğan, Selçuklu Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Sümer, Faruk, "Karamanoğulları", DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24 (ss. 454-460)
- Şahin, Haşim, "Vefaiyye", Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, ed. Semih Ceyhan, İSAM Yayınları, İstanbul 2011..
- Şikari, Karamanname, Haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi-Karaman Valiliği Yayını, İstanbul 2005.
- Şimşek, Rabia Gökçen, Barçın Yaylası (Başayla-Sarveliler-Ermenek) Folkloru, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.
- Tannıkorur, Ş. Barihüda, Karaman Mevlevihanesi, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24,(ss. 447-448)

HALKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK TEKNOLOJİNİN KULLANIMI: ERMENEK BELEDİYESİ WEB SİTESİNİN TEMATİK İNCELENMESİ*

Gülsüm ÇALIŞIR* - İhsan TURKAL** - Aleyna Makbule ÜNAL***

“Teknoloji sayesinde herkesin kapısı, kocaman bir pencereye dönüşebiliyor.”
Daniel Palmer

GİRİŞ

Halkla ilişkiler, günümüzde artık hemen her alanda yoğun şekilde kullanılan bir uygulama olmuştur. Özellikle de kamu kurum ve kuruluşları bünyelerinde halkla ilişkiler biriminin bulunmasına özen gösterir hale gelmişlerdir. Halkla ilişkiler denilen kavram, adı üzerinde halka kurulan bağ ve ilişki olarak kısaca özetlense de içerik olarak çok yoğun bir anlama sahiptir. Zira adı geçen kavram, kurum ve kuruluşların dışarıya açılan penceresi olduğu için buradan aktarılacak bilgilerin güvenilirliği ve güncelliği hedef kitle üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olmaktadır. Bu anlamda da halkla ilişkiler denilen kavramın önemi bir kez daha artmaktadır. Kurum ve kuruluşların var olma mücadeleleri aslında halkla ilişkiler birimlerinin başarısı ile doğrudan orantılıdır, demek pek de abartılı bir söylem olmasa gerek.

Yukarıda ifade edilen önemden dolayı günümüzde pek çok kurum, halkla ilişkiler uygulamalarına hız vermeye başlamıştır. Hatta öyle ki teknolojinin gelişmesiyle birlikte kurumlar sadece yüz yüze hizmet vermekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu hizmetlerini web ortamına da taşımışlardır. Söz konusu uygulamayı hayata geçiren kurumlar arasında belediyeler de bulunmaktadır. Bu çalışmada Ermenek Belediyesi'nin internet ortamında hizmet sağlamak amacıyla web uygulaması kapsamında gerçekleştirdiği halkla ilişkiler faaliyetleri incelenmiştir. İncelemeler sonucunda adı geçen belediyenin web ortamında sahip olduğu kurumsal sayfasında halkla ilişkiler faaliyetlerini yürüttüğü, tıpkı belediye binasında verilen halkla ilişkiler hizmeti gibi web ortamında da ilgili hizmetleri sürdürdüğü bilgisine ulaşılmıştır.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresinde Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Halkla İlişkiler Aracı Olarak Teknolojinin Kullanımı: Ermenek Belediyesi Web Sitesinin Tematik İncelenmesi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi, gulsuncalisir@gumushane.edu.tr ; gulsuncalisir@yahoo.com

*** Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Elemanı, ihstr@yahoo.com

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, unal.aleynamakbule@gmail.com

Kuramsal Çerçeve

Bölgesinde yaşayan halkın sosyo-kültürel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan birimlerden birisi olan ve yerel yönetimin bir parçası olarak değerlendirilen belediyeler, hukuki bir çerçevede oluşturulmuş anayasal kuruluşlardır. Belediyeler, kendi coğrafi bölgesinde yaşayan halkın her tür ihtiyacını karşılamakla yükümlü olup, aynı zamanda çoğulcu ve katılımcı demokrasinin de bir gereği olarak sınırları içinde kalan tüm halka aynı hizmeti sunmakla görevlidir. Belediyeler, yerel halkın ihtiyaçlarına karşılık verdiği için de yerel yönetimin bir uzantı olarak bilinmekte ve kamu tüzel kişiliğine sahip olmaktadır (<https://www.turkcebilgi.com/belediye>).

Bir başka ifade ile yerel yönetimler, hem demokratik toplumlarda oynadıkları roller gereği hem de kamu hizmetlerinin halka ulaştırılmasında sahip oldukları görevleri nedeniyle yerel halkın yönetime dahil olmasını sağlamaktadırlar. Böylelikle merkez ile yerel hizmetin bütünlüğünün kurulabilmesi ve yerelde yaşam kalitesinin artırılması, verilen hizmetlerin verimliliğin sağlanması, alınan kararlara halkın katılımı ve hemşerinin yerel ve müşterek isteklerinin önem kazanması yerel mevzuatta öncelikle vurgulanmaktadır. (Toprak, 2014)

Belediyeler, bir ülkede yerele yakın yönetim birimlerinden birisi olması bakımıyla yerel halka da yakın olmayı zorunlu kılan bir yönetim şeklinin benimsenmesini gerektirmektedir. Hal böyle olunca da her an yerel halkla iç içe olmayı, halkın sıkıntılarını bilmeyi, istekleri kabul etmeyi, sorunları en kısa zamanda çözmeyi hedefleyen bir yönetim anlayışına sahiptir. Söz konusu bu girişimlerin gerçekleştirilebilmesi için de halktan haberdar olmak gerekmektedir. Bu durum halkla ilişkiler kavramının ve biriminin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, belediyelerde halkla ilişkilerin öneminin anlaşıldığı ve kavrama ayrıca önem verildiğini söylemek mümkündür.

Belediyeler söz konusu olduğunda, doğrudan hedef kitlesi halk olan bir yapıyla gelmektedir. Bu bağlamda halkla düzenli şekilde ilişki kurmak ve gerçekleştirilen işlerden halkı bilgilendirmek önceliklidir. Aksi halde yapılan işlerden haberdar olması beklenen halkın, neler yapıldığı konusunda bilgisi olmaz. Bu nedenle belediyecilik denildiğinde, halkla ilişkiler önemli başlıklardan birisi olmaktadır.

Yerel yönetimlerin bir parçası olarak hizmet veren belediyeler; kendilerini, yaptıkları işleri, gerçekleştirdikleri projeleri hedef kitlesi konumunda olan bölge halkına ulaştırmak için halkla ilişkiler biriminden ve çalışmalarından destek almaktadırlar. Bölgesindeki halk ile bütünleşemeyen belediyelerin başarısı, tartışmalı bir konu olmaktadır. Bu durum da halkla ilişkiler faaliyetlerinin önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu nedenle belediyelerde halkla ilişkiler birimleri son yıllarda yaygınlık kazanmakta ve bu birim aracılığıyla da halk bilgilendirilmektedir. Halkın bilgilendirilmesi demek, belediyelerin yaptıkları işleri duyurması ve başarısını artırması demek olduğu için günümüzde belediyelerde halkla ilişkiler faaliyetlerinin varlığı eskiye oranla daha çok dikkat çekmektedir. Nitekim Henden ve Henden (2005: 48) de bu düşünceleri doğrularcasına belediyelerin vatandaşlara en yakın kamu yönetim birimleri olduğunu vurgulayarak, yerel halkın istek,

talep ve ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için kurulan kuruluşlar olduğunu dile getirmektedirler.

Halkla ilişkiler kavramının gelişim tarihine bakıldığında, kökenlerinin çok da eski olmadığı bilinmektedir. İlk olarak 1850-1900 yıllarında Basın Ajansı ve Tanıtım Modeli olarak başlayan halkla ilişkiler çalışmaları, 1900-1920 Kamuyu Bilgilendirme Modeli, 1920-1960 İki Yönlü Asimetrik Model ve 1960'ların sonu 1970 sonrası da İki Yönlü Simetrik Model çerçevesinde çalışmalarına devam etmiştir. Kavramın özünde; bir kurum/kuruluşla hedef kitlesi arasında karşılıklı bir iletişim ortamı oluşturmak ve bu ilişki ve iletişim ortamını sürdürülebilir kılmak esası vardır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, bir yönetim görevi görmektedir. Kavramın Türkiye'deki durumuna bakıldığında ise, yapılan uygulamaların özellikle 1960 sonrasında ivme kazandığı görülmektedir (Balta Peltekoğlu, 2014; Kazancı, 2004; Asna, 1978; Özodaşık, 2014; Gürgen vd. 2009). Belediyelerde halkla ilişkiler uygulamalarının yoğun şekilde kullanılması ise 2000 sonrasına denk gelmektedir.

Okay ve Okay (2005: 2) halkla ilişkiler kavramını şu şekilde açıklamışlardır: Halkla ilişkiler; bir kuruluşla hedef kitlesi arasında karşılıklı iletişimi, anlayışı, kabulü ve işbirliğini oluşturmaya ve sürdürmeye yardımcı olan, sorun ve problemlerin yönetimini içeren, kamuoyuna cevap veren, kamuoyunun bilgilendirilmesi için yönetime yardımcı olan, kamu yararına hizmet etmek için yönetimin sorumluluğunu tanımlayan ve vurgulayan, eğilimleri önceden tahmin etmeye yardımcı olmak için bir erken uyarı sistemi gibi hizmette bulunan, değişikliklerden etkin bir şekilde faydalanmak için yönetime yardımcı olan ve başlıca araçları olarak ahlaki iletişim tekniklerini ve araştırmayı kullanan ayrıcalıklı bir yönetim fonksiyonudur.

Cutlip ve Center (1985: 3) halkla ilişkileri tanımlarken; karşılıklılık esasına ve iki yönlü iletişime dayalı, dürüst ve sorumluluk bilinciyle gerçekleştirilerek kamuoyunu etkilemeye yönelik yapılan planlı çabalara dikkat çekmektedirler. Nolte (1979: 10'dan aktaran Balta Peltekoğlu, 2014: 4) de benzer bir ifade ile halkla ilişkilerin tarafların yararını gözeterek, kurum/kuruluşun sosyal, politik ve ekonomik çevreyle olan uyumunu ve çevrenin de kurum/kuruluşla uyumunu sağlayan bir yönetim görevi olduğunu vurgulamaktadır.

Halkla ilişkiler, siyasal sistemin politikasını etkilemenin yanında kurum/kuruluşun politikası doğrultusunda da bir yönetim görevine sahip olmakta ve hedef kitleleri ilgilendirecek iletişim prensiplerini belirlemektedir. Halkla ilişkiler içerik olarak bir yandan çevrenin beklentileriyle kurum/kuruluşun beklentilerini karşılaştıran, hedef kitlelerin memnuniyetini sağlayarak sistemin performansını aynı çizgiye çekmeye çalışan yönetsel bir çaba iken, diğer yandan da söz konusu grupların destek ve güvenini kazanmaya yönelik karşılıklı iletişim kurulmasını üstlenen bir göreve sahiptir (Pira ve Sohodol, 2004: 262).

Belediyelerin yürüttüğü halkla ilişkiler faaliyetlerinin temel amaçlarını; vatandaşların belediyelerin politikasından ve yürüttüğü gündelik faaliyetleri hakkında bilgilendirmek, alınacak önemli kararlar öncesinde bölgede yaşayan vatandaşların görüşüne başvurmak, belediyelerin işleyiş, hak ve sorumluluklarının neler olduğuna ilişkin vatandaşların bilgi-

lendirilmesi ve vatandaşlık bilincini aşılması şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Tortop, 1997: 153). Böylesi bir düşünceden yola çıkıldığında belediyelerin yürüttüğü halkla ilişkiler faaliyetlerinin temelinde bölge halkının bilgilendirilmesi ve beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması düşüncesi yatmaktadır. Bu da bölgede yaşayan halkın değerli olarak görülmesi ve önceliğin kendisine verilerek, merkeze onun alınması anlamına gelmektedir. Zira belediyelerin varlık nedeni bölgesinde yaşayan halktır. Bunun için de öncelikli olarak onun ihtiyaç ve beklentilerinin giderilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü gibi belediyeçilik söz konusu olduğunda, yönetimin gerçekleştirdiği faaliyetlerin duyurularının yapılabilmesi için en etkin birimlerden birisinin halkla ilişkiler olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan değişen zamanla birlikte teknolojik gelişimin de sağladığı kolaylıkla birlikte belediyelerde internet kullanımının varlığı ortaya çıkmıştır. İnternetin kullanımı da beraberinde web sitelerinin düzenlemesini neredeyse zorunlu hale getirmiştir. Zira adı geçen sitelerden bölge halkına ulaşmayı hedefleyen belediyeler, günümüzde neredeyse pek çok belediyeçilik hizmetini de online (çevrimiçi) şeklinde web siteleri üzerinden yürütür hale gelmiştir. Bu düşüncelerden hareketle bu çalışmada Ermenek Belediyesi'nin sahip olduğu web sitesinin tematik analizi, halkla ilişkiler bağlamında değerlendirmeye alınmıştır.

Yöntem

Çalışmada 1 Ekim 2017 ile 31 Mart 2018 tarihleri arasında Ermenek Belediyesi'nin web sitesindeki gelişmeler incelenmiştir. Bu süre içerisinde web sitesinde halkla ilişkiler bağlamında paylaşılan haber, taziye, duyuru, fotoğraf vb. gibi bilgiler sayısal değerler dikkate alınarak, değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde çalışmada içerik analizi yapıldığını söylemek mümkündür.

İçerik analizi özellikle sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemle metnin içeriklerinden yola çıkarak, sosyal gerçeğe ilişkin çıkarımlar yapılmaktadır. Bu çözümleme tekniğinin kapsamına herhangi bir şekilde yazılı/açık hale getirilebilen tüm iletişim içerikleri dahil edilmektedir (Gökçe, 1995).

Çalışmada Ermenek Belediyesi'nin web sitesi incelenirken şu sorulara cevap aranmıştır:

- Web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri ile ilgili olarak kaç paylaşım yapılmıştır?
- Web sitesindeki halkla ilişkiler faaliyetlerini ilgilendiren paylaşımlar ne şekilde yapılmıştır? (Fotoğraf, video, açıklama vb.)
- Web sitesinde her gün halkla ilişkiler faaliyetlerini içeren bir paylaşım yapılmış mıdır?

Çalışma sırasında bulgular bölümünde elde edilen bilgileri desteklemesi için kullanılan haber ve fotoğraf bilgilerine ise Ermenek Belediyesi'nde görevli olan Emine Boyalıklı ile yapılan 12 Haziran 2018 tarihli elektronik posta görüşmesi ile ulaşılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Çalışmada 1 Ekim 2017 ile 31 Mart 2018 tarihleri arasında Ermenek Belediyesi'nin web sitesindeki gelişmeler incelenmiştir. İnceleme sonuçlarına bakıldığında ilgili tarihler

arasında Ermenek Belediyesi web sitesinde toplam 57 haberin paylaşıldığı görülmüştür. Bu anlamda haber paylaşımlarında bir süreklilik olmadığı belirlenmiştir. Nitekim 1 Ekim 2017 ile başlayan inceleme sürecinde haberlerin 2 Ekim 2017 tarihinde verilmeye başlandığı görülmüştür. Bunu daha iyi detaylandırabilmek adına haberlerin web sitesinde verilmiş günlerinin hangi tarihlere karşılık geldiğini tek tek yazmak uygun olacaktır. Bu bağlamda bulgular başlığı altında elde edilen bilgileri alt başlıklar altında sınıflandırmak, çalışmada elde edilen bilgilerin daha iyi anlaşılması için gerekli görülmüştür. Ulaşılan bilgilerin tasnifini kolaylaştırmak için alt başlıklar aşağıdaki şekliyle sunulmuştur.

- Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri ile ilgili kaç haber paylaşıldığı, paylaşılan haberlerin tarihsel akışı ve haber başlıkları:
 1. 2 Ekim 2017: Katı Atık Transfer İstasyonu.
 2. 3 Ekim 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı şehit Uzman Çavuş Mehmet Kızılca için yapılan taziye açıklaması.
 3. 4 Ekim 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı şehit Uzman Çavuş Ömer Doğan için yapılan taziye açıklaması.
 4. 6 Ekim 2017: Ermenek Belediye Meclisi'nden Anlamlı Karar.
 5. 12 Ekim 2017: Ermenek Şehir Stadyumu Kuruseki Mevkii'nde Hızla Yükseliyor.
 6. 13 Ekim 2017: 14 Araç Hizmet Filosuna Katıldı.
 7. 13 Ekim 2017: Genç Girişimciler Ermenek'te.
 8. 16 Ekim 2017: İskele Ulaşım Yolları Çalışmaları.
 9. 18 Ekim 2017: Jandarma Binbaşı 1'inci Jan. Kom. Öz. Hrk. Ts. K. Tolga Baş imzalı teşekkür mesajı.
 10. 18 Ekim 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı Mersin'de bombalı saldırı sonucu yararlanan polis ve vatandaşlara acil şifa dileme mesajı.
 11. 19 Ekim 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı "Muhtarlar Günü" mesajı.
 12. 20 Ekim 2017: Eğitime Hizmet.
 13. 24 Ekim 2017: Atık Pil Yarışması.
 14. 24 Ekim 2017: Kamuoyu Duyurusu.
 15. 27 Ekim 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı 28 Ekim 2014 tarihinde Ermenek'te şehit olan madenciler için yapılan başsağlığı mesajı.
 16. 28 Ekim 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı "Cumhuriyet Bayramı Kutlu Olsun" mesajı.
 17. 31 Ekim 2017: Ermenek Belediyesi Kadın Meclisi'nden Ankara ve İstanbul'da Tiyatro.
 18. 31 Ekim 2017: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Toplum Gönüllülerinden Belediyeye Katkı.
 19. 2 Kasım 2017: Ermenek Belediyesi'ne Ait İşyerleri Kirasında Artış Yok.
 20. 2 Kasım 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı Hakkari ili Şemdinli ilçesinde şehit düşen 6 asker ve 2 güvenlik korucusu için yapılan taziye açıklaması.

21. 6 Kasım 2017: Seyran Mahallesi Kuruseki Mevkii Yol Aydınlatması Tamamlandı.
22. 9 Kasım 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı Atatürk'ün ölümünün 79. yılı nedeniyle yapılan anma mesajı.
23. 9 Kasım 2017: Kamuoyu Duyurusu.
24. 13 Kasım 2017: Ermenek Turizmüne Teknolojik Katkı.
25. 15 Kasım 2017: Madde Bağımlılığı.
26. 16 Kasım 2017: İlçemiz Mezbaha Projesinde Çalışmalar Devam Ediyor.
27. 17 Kasım 2017: Ermenek Belediyesi Kadın Meclisi'nin 5 Kasım 2017'de Ankara'da sergilediği tiyatro gösterisinin internette izlenmesi için verilen link.
28. 17 Kasım 2017: Çocuklara Müjde.
29. 19 Kasım 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı halterci Naim Süleymanoğlu'nun vefatının ardından yapılan taziye açıklaması.
30. 20 Kasım 2017: Ermenek.bel.tr web Sitemiz Yenilendi.
31. 24 Kasım 2017: Belediye Başkanımız Uğur Sözkese İlçemizde Öğretmenler Günü Etkinliklerine Katıldı.
32. 29 Kasım 2017: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı "Mevlid Kandili" kutlama mesajı.
33. 3 Aralık 2017: Belediye Başkanımız Uğur Sözkese'in "Engeliler Günü" Mesajı.
34. 5 Aralık 2017: Ermenek'te Arıcılık Bilgilendirme Toplantısı Yapıldı.
35. 14 Aralık 2017: İskele Ulaşım Yolları Çalışmaları Bitti.
36. 18 Aralık 2017: Belediye Başkanımız Uğur Sözkese'in Son Günlerdeki Bazı İddialar Hakkındaki Açıklaması.
37. 21 Aralık 2017: 5000 Kişilik Ermenek Şehir Stadı ve Gençlik Merkezi Çalışmaları Hızla Devam Ediyor.
38. 8 Ocak 2018: Mahallelere Hamur Yoğurma Makinesi.
39. 11 Ocak 2018: Ermenek Belediye Başkanımız Uğur Sözkese "Beyaz Baston Görme Engelliler Haftası" sebebiyle Bir Mesaj Yayınladı.
40. 14 Ocak 2018: Minnet ve Şükranla. (Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı merhum hayırsever işadamı Dr. Hacı Ahmet Keleşoğlu'nun ölümünün 3. yılı nedeniyle yaptığı açıklama.)
41. 16 Ocak 2018: Adnan Göksu Sokak'ta (Tol Medrese Altı) Parke taşı Döşeme Çalışmaları Tamamlandı.
42. 18 Ocak 2018: Ermenekli Bilim Kahramanları Yeniden Turnuva Yolunda.
43. 20 Ocak 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı "Türk Ordusu" için yapılan açıklama.
44. 28 Ocak 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı taziye mesajı.
45. 11 Şubat 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı şehitler için yapılan açıklama.
46. 25 Şubat 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı şehit Uzman Çavuş Şükrü ÜNLÜ için yapılan taziye açıklaması.

47. 26 Şubat 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "Hocalı Katliamı" ile ilgili açıklama.
48. 1 Mart 2018: Ermenek'te Eğitime Dev Adım.
49. 2 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı Őehitlerimiz için yapılan açıklama.
50. 8 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "Kadımlar Günü" mesajı.
51. 12 Mart 2018: Belediye Başkanımız Uğur Sözkesen'in 12 Mart İstiklal MarŐı'nın Kabul ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Mesajı.
52. 14 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "Tıp Bayramı" kutlama mesajı.
53. 17 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "Çanakkale Zafe-ri"nin yıldınmne ilişkin kutlama mesajı.
54. 20 Mart 2018: Cumhurbaşkanımızın Katılımı ile Ermenek Doğalgaz Hattı Resmen Devreye Girdi.
55. 20 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "YaŐlılar Haftası" açıklaması.
56. 22 Mart 2018: Ermenek Belediye Başkanı Uğur Sözkesen imzalı "Regaip Kandili" kutlama mesajı.
57. 31 Mart 2018: Ermenek Bağlarında UlaŐılamayacak Bağ Kalmıyor.

Yukarıda verilen tarihler ve haber baŐlıklarına bakıldığında, Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde 1 Ekim 2017-31 Mart 2018 tarihleri arasında faaliyetleri kapsamında toplam 57 adet haber paylaşıldığı görülmektedir. Haberlerin başlıkları incelendiğinde ise belediyenin alt yapı çalışmalarının yanı sıra; kültür-sanat, özel gün ve haftalar, anma ve kutlamalar, taziye mesajları ile kamuoyu duyurularının da yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ermenek Belediye Başkanlığı

Zübejde Semih tarafından paylaşıldı · 14 Aralık 2017 ·
İskele ulaşım yolları çalışmaları bitti.

Ermenek Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü ekipleri kontrolünde, yapılan Zeyve İskelesi ve Nadire İskelesinde ki yol çalışmaları tamamlandı.

Vatandaşlarımızın yapılacak olan Zeyve iskelesine ve Nadire İskelesine ulaşımını sağlanması amacıyla toplamda 4,3 km olan yol yapım çalışmaları hakkında Belediye Başkanımız Uğur SÖZKESEN "Ermenek Turkuaz gölü üzerine yapacağımız 3 adet iskeleden; Nadire köyümüzü Nadire iskelesine, Zeyve ve İkizçınar köyümüzü Zeyve iskelesine bağlayan yollarımızın yapımı tamamlandı. Parke taşları ile kaplandı. Bölgemiz turizmi için çok önemli bu çalışmada yer alan Çalışma arkadaşlarımıza teşekkür ederim" dedi.

Zeyve Pazarı – Zeyve İskelesi arası yol 2 km
Yeşilköy – Nadire İskelesi arası yol 2,3 km

Resim 1: Ermenek Belediyesi web sitesinde yayınlanan yol çalışmaları ile ilgili 14 Aralık 2017 tarihli haber.

Ermenek Belediye Başkanlığı

Emine Boyalıktı tarafından paylaşıldı - 6 Kasım 2017 -

Seyran Mahallesi - Kuruseki Mevkii Arası Yol Aydınlatması Tamamlandı.

28720 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Genel Aydınlatma Yönetmeliği hükümleri çerçevesinde Ermenek Belediyesinin talebi ile, Genel Aydınlatma Komisyonu Kararı sonucu Medaş tarafından yapılan Refüj aydınlatması tamamlanmıştır.

Resim 2: Ermenek Belediyesi web sitesinde yayımlanan yol aydınlatma çalışmaları ile ilgili 6 Kasım 2017 tarihli haber.

Verilen bilgiler değerlendirildiğinde, Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde sadece belediye ve o bölgede yaşayan halkı ilgilendiren haberlerin verilmediği tespit edilmiştir. Eğer öyle olsaydı belediyenin altyapı - üst yapı çalışmaları ile yetinip, başka haberlere yer vermemesi gerekirdi. Oysa Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde öncelikli olarak başta Ermenekli şehitler olmak üzere, gündemi meşgul eden terör olayları sonucunda şehit düşen askerlerle ilgili doğrudan Belediye Başkanı Uğur Sözkesezen imzalı taziye mesajlarının varlığı dikkat çekmektedir. Web sitesinde bu şekilde verilen haberlerin sayısının 10 olduğu tespit edilmiştir. Toplam 57 haber içerisinde bu başlık altında 10 haberin verilmesi önemli olarak nitelendirilebilir. Buradan da Ermenek Belediyesi'nin ve Belediye Başkanı'nın bu konudaki hassasiyeti anlaşılmaktadır.

[Ermenek Belediye Başkanlığı](#) bir [gönderi](#) paylaştı.

[Emine Boyalıktı](#) tarafından paylaşıldı - 25 Şubat

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'de PKK/YPG/PYD terör örgütlerine karşı yürüttüğü Zeytin Dalı Harekatında Suriye sınırında çıkan çatışmada Kazancı beldemizden Uzman Çavuş Şükrü ÜNLÜ şehit olmuştur. Ailesinin ve Milletimizin başı sağ olsun. Allah rahmet eylesin

[Uğur Sözkese](#)n

25 Şubat

Uzman Çavuş Şükrü Ünlü kardeşimiz şehadete erdi. [Hemşehrimize](#) Allah rahmet eylesin, [mekam](#) cennet olsun. Cenaze namazı bugün ikindi namazı sonrası Kazancı beldemiz de kılınacak.

Resim 3: 25 Şubat 2018 tarihinde Ermenek Belediyesi web sitesinde şehit Uzman Çavuş Şükrü Ünlü için yayınlanan taziye mesajı.

Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında paylaşılan haber içeriklerine bakıldığında Belediye Başkanı'nın önemli gün ve haftaları unutmadığı ve bunlarla ilgili açıklamalar yaptığı görülmektedir.

Ermenek Belediye Başkanlığı

Emine Royalıkçı tarafından paylaşıldı - 29 Kasım 2017 -

Resim 4: 29 Kasım 2017 tarihli ve Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı Mevlit Kandili ile ilgili yapılan açıklama haberi.

Ermenek Belediye Başkanlığı

Emine Royalıkçı tarafından paylaşıldı - 28 Ekim 2017 -

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet'in 94. yıldönümünü kutlamanın mutluluğu içindeyiz. Bundan 94 yıl önce Türk Milleti başkalarının egemenliğinde yaşamayacağını destansı mücadelesiyle tüm dünyaya ilan etmiştir. Elde edilen bu büyük zafer şehitlerimizin kanları ve ecdadımızın fedakârlığı sayesinde. Bize düşen Ülkemizi ve Cumhuriyetimizi hep birlikte korumaktır. İnanyorum ki Asırlarca kardeşlik içinde yaşayan ülkemizin evlatları, bölünmez bütünlüğümüzü ilelebet sürdürecektir.

Bu duygu ve düşüncelerle; Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere ebediyete geç etmiş şehitlerimizi ve gazilerimizi şükran ve rahmetle anıyorum. Cumhuriyet Bayramımız kutlu olsun.

Uğur SÖZKESEN
Ermenek Belediye Başkanı

Resim 5: 28 Ekim 2017 tarihli ve Belediye Başkanı Uğur Sözkese imzalı Cumhuriyet Bayramı ile ilgili yapılan açıklama haberi.

Ermenek Belediyesi'nin belediyeyi ilgilendiren alt yapı ve yol çalışmaları ile ilgili haberlerin web sitesinde yer aldığı belirlenmiştir. Belediyelerin öncelikli çalışmaları arasında bulunan altyapı-üstyapı ve yol çalışmalarına ilişkin haberlerin Ermenek Belediyesi'nin sitesinde de yer bulduğu görülmüştür. Bu anlamda belediyelerin bölgesi sınırlarında kalan halkın daha düzgün yollarda yürümelerini sağlamak, yağmur sularından kaynaklı sıkıntıların giderilmesi için gerekli olan altyapı çalışmalarının da zaman zaman halka sunulduğu belirlenmiştir. Bunun yanında Ermenek Belediyesi'nin sosyal belediyeçilik anlayışının bir gereği olarak bölge halkının kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için tiyatro etkinliklerine ilişkin haberleri de sitesine taşıdığı görülmüştür. Ayrıca turizmin geliştirilmesi için belediyenin çabalarının habere dönüştürülerek, sitede yer bulması da önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Yine sosyal bir yara olarak görülen madde bağımlılığına ilişkin yapılan çalışmaların haberleştirilmesi ve bölgedeki çocukların unutulmaması da dikkat çeken haberler arasında yer almaktadır.

Haberlerin detaylı şekilde incelenmesi sonucunda ortaya çıkan fotoğraf, bir belediyenin halkla ilişkiler çalışmaları kapsamında bulunan hemen her konunun haberleştirilmesi ve başta bölgede yaşayan halk olmak üzere hemen herkesle paylaşılması değerli bir durumdur. Değerlendirmeye alınan Ermenek Belediyesi web sitesinde yer alan haberlerin, belediyenin halkla ilişkiler biriminde verilen hizmetin bir sonucu olarak web sitesinde de sunulduğu, belediye yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Nitekim belediye görevlileri, web sitelerinde yer alan haberlerin kamuoyuyla paylaşılan haberler olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında web sitesinde verilen haberlerden yola çıkarak, halkla ilişkiler biriminin bir kurumun dışarıya; yani kamuoyuna açılan penceresi olduğu görüşünün doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde verilen tüm haberlerin kamuoyunu bilgilendirmek için verildiği anlaşılmaktadır. Bu durum belediyeçilik anlayışının teknolojinin gelişimi ile birlikte değişip, dönüştüğünü de göstermektedir. Zira önceden basın yoluyla kamuoyuna duyurulan haberler, artık günümüzde web sitelerinden ve sosyal medya mecralarında da kamuoyuna daha hızlı ve anında iletilebilmektedir. Zaten Ermenek Belediyesi görevlileri ile gerçekleştirilen görüşmelerde de benzer uygulamaların adı geçen belediye de kullanıldığı belirlenmiştir. Yani belediye ile ilgili haberlerin sadece belediyenin web sitesinde yayınlanmakla kalmayıp, aynı haberlerin belediyeye ait sosyal medya mecralarında (Facebook ve Tiwtter) da aynı şekilde paylaşılarak, kamuoyunun bilgisine sunulduğu anlaşılmıştır.

- Ermenek Belediyesi web sitesindeki halkla ilişkiler faaliyetlerini ilgilendiren paylaşımların ne şekilde yapıldığı (Fotoğraf, video, açıklama vb.):

Ermenek Belediyesi web sitesinde yer alan 57 haberden 44'ünün haber metninin yanında fotoğraf ile verildiği, diğer haberlerin ise sadece metin olarak sunulduğu belirlenmiştir. Bir haberin fotoğraf ile desteklenmesi, haberin değerini artırmanın yanı sıra ilgili haberin güvenilirliğini de artırmaktadır. Çünkü haberde verilen bilgilerin fotoğraf ile sunulması, haberin zenginleşmesi ile birlikte onun gücünü ve inanılabilirliğine da etkilemektedir.

Web sitesinde yer alan haberler incelendiğinde, hiçbir haberde video görüntüsüne rastlanmamıştır. Bu anlamda haberlerin sesli/görüntülü/hareketli sunumunun yapıldığını söylemek mümkündür. Bunu belediyenin bu başlık altındaki bir eksiği olarak dile getirmek olasıdır. Youtube gibi bir kanalın hemen her alanda kullanıldığı bilinmektedir. Adı geçen belediyenin bu mecrayı kullanmaması belki teknik altyapısı ile ilgili olabilir; ama bu alanda haberlerini sadece görsel ve yazılı olarak sunmak yerine, sesli/görüntülü/hareketli olarak sunabilseydi akıllarda daha kalıcı olabilir miydi, diye bir soru da akla geliyor. Zira insanlar okuduklarını, izlediklerini ve gördüklerinden daha çabuk unutabilmektedir. Çalışmanın bu başlık altındaki yorumları da ilgili belediye yetkililerinin dikkatine sunmak araştırmanın bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

- Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde her gün halkla ilişkiler faaliyetlerini ilgilendiren bir paylaşımın yapıp yapılmadığı:

1 Ekim 2017-31 Mart 2018 tarihleri arasında incelemeye alınan Ermenek Belediyesi web sitesinde yayınlanan haberlerin günleri ve başlıkları yukarıda detaylı olarak sunulmuştur. Söz konusu gün ve başlıklara bakıldığında adı geçen belediyenin web sitesinde 6 aylık süre içerisinde her gün haber yayınlanmadığı görülmektedir. Zira 6 ay 180 günden oluşmaktadır. Oysa Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde bu süreç içerisinde sadece 57 haberin kamuoyu ile paylaşıldığı tespit edilmiştir. Çok açıkça görüldüğü gibi verilen haber sayısı 6 aylık sürenin neredeyse üçte biri oranıyla sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, ilgili belediyenin kamuoyuna günlük bir haber akışı sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum adı geçen belediyenin bir ilçe belediyesi olması nedeniyle belki de çok sayıda haber paylaşımı yapmasına engel bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum yine de paylaşılan haber sayısının düşüklüğünü gidermek için yeter sebep olarak görülmeyebilir. Öte yandan bir ilçe belediyesinin web sitesinde, teknolojiyi kullanarak kamuoyunu bilgilendirmek adına halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında bilgi paylaşımı yapması da her şekilde önemli ve değerli bir gerçek olarak değerlendirilmesi ve göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak da not edilmelidir.

İnceleme kapsamında Ermenek Belediyesi web sitesinde verilen haberlerin ay bazında da değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre incelenmeler sonucunda 18 haberin Ekim 2017, 14 haberin Kasım 2017, 5 haberin Aralık 2017, 7 haberin Ocak 2018, 3 haberin Şubat 2018, 10 haberin de Mart 2018 tarihinde kamuoyunun bilgisine sunulduğu görülmüştür. Böylelikle en çok haberin Ekim 2017, en az haberin de Şubat 2018 tarihinde verildiği anlaşılmıştır.

Sonuç

Belediyeler, sorumlusu oldukları kamuoyunu yürüttükleri halkla ilişkiler faaliyetleri ile bilgilendirmektedirler. Bu sayede bölgesindeki halkına ulaşabildiğini gösterebilmektedirler. Bu anlamda bir belediyenin başarısından söz etmek gerektiğinde öncelikle yürüttüğü halkla ilişkiler faaliyetlerine bakılmaktadır. Halkın beklentilerine yanıt olamayan bir belediyenin başarılı olduğunu iddia etmek doğru bir söylem olmasa gerek. Belediyeler halkın beklentilerine yanıt olabilmek ve başarıyı yakalayabilmek için halkla ilişkiler sürecini en etkin şekilde kullanabilmelidirler. Belediyeler bölgesinde yaşayan halkın

ihtiyaç ve isteklerine yanıt olmak için oluşturulan birimlerdir. Bu bilinçle de hareket etmekle yükümlüdürler (Henden ve Henden (2005: 48).

Ermenek Belediyesi'nin 6 aylık süre içerisinde halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında paylaştığı haberler değerlendirildiğinde, günlük olmasa bile düzenli şekilde bir haber akışının olduğu; fakat zaman zaman bunun sekteye uğradığı görülmüştür. Haberlerin hemen hepsinin ya metin ya da metin artı fotoğraf şeklinde sunulduğu tespit edilirken, video şeklinde bir haberin sunulmadığı anlaşılmıştır. Haberlerin ay bazında dağılımına bakıldığında da sonbahar ve ilkbaharda haberlerin yoğun şekilde verildiği, kış aylarında ise haber sayısında bir azalma olduğu belirlenmiştir.

Ermenek Belediyesi gibi bir ilçe belediyesinin teknolojiyi kullanarak, bölgesinde yaşayan halkı hemen her konuda bilinçlendirmek için web sitesini kullanmasının önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte ilgili web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında haber paylaşımlarının yapılması da yukarıda belirtilen aksaklıklar da dikkate alınarak, yine de göz ardı edilemeyecek şekilde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Eraslan Yayınoğlu'na göre (2005: 57) belediyelerin başarısını, kullandıkları halkla ilişkiler faaliyetleri belirlemektedir. Özellikle daha sınırlı alanda hizmet veren belediyeler, halkla daha yakın ve sıkı ilişkiler kurdukları ölçüde başarılı olabilirler. Böylelikle hizmet bölgesinde bulunan halkı daha rahat yönetebilirler. Belediyeler, yürüttükleri faaliyetleri halkın gözü önünden ondan gizli olmayacak şekilde gerçekleştirdiği ölçüde başarılı olurlar.

Çalışmada yapılan incelemeler sonucunda Ermenek Belediyesi'nin teknolojiye duyarlı kalmayarak, web sitesi kullandığı bilgisine ulaşılmıştır. Adı geçen belediyenin kendisine ait web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında kamuoyunu bilgilendirmek için paylaşımlar yaptığı görülmüştür. Paylaşımlarda sadece belediyeçilik anlayışı ile gerçekleştirilen altyapı çalışmaları ile sınırlı kalınmayıp, bölge halkının sosyo-kültürel anlamda da bilgilendirildiği anlaşılmıştır. Ayrıca Belediye Başkanı'nın özellikle şehit haberleri, özel gün ve haftalar gibi toplumsal konularda duyarlı kalmadığı ve bunlarla ilgili açıklamalar yaptığı bilgisine de yine belediyenin ilgili web sitesinde paylaşılan haberlerden ulaşılmıştır.

Bu çalışmada inceleme kapsamına alınan Ermenek Belediyesi'nin web sitesinde halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında değerlendirilen haberler ve sunum şekilleri ile haberlerin sunulmalarına ilişkin zaman aralıkları ile ilgili aktarılan görüşler, belediye yetkilileri tarafından dikkate alınabilir. Burada verilen bulgulardan yola çıkarak ilgili yetkililer, bundan sonraki paylaşımlarına ona göre yön verebilirler. Benzer şekilde bu çalışmada elde edilen bilgiler ışığında diğer belediyelerin halkla ilişkiler faaliyetleri kapsamında web sitelerini ne şekilde kullandıklarını gösteren yeni çalışmalar yapılabilir. Bu çalışma ile ne tür benzerlik ve farklılıklar ortaya çıktığı belirlenebilir.

KAYNAKÇA

- Asna, Alaeddin. (1978). *Halkla İlişkiler*, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları.
- Balta Peltekoğlu, Filiz. (2012). *Halkla İlişkiler Nedir?*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Eraslan Yayınoğlu, Pınar (2005), *Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler*, 1. Baskı, İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Gökçe, Orhan (1995), *İçerik Çözümlemesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Gürgen, Haluk. (2009). *Halkla İlişkiler*, Editör: Haluk Gürgen, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Henden, Burçin ve Henden, Rıfki. (2005). “Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim ve e-Belediyecilik”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (14), s.s. 48-66.
- Kazanıcı, Metin. (2004). *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, 5. Baskı, Ankara: Turan Kitabevi.
- Okay, Ayla ve Okay, Aydemir. (2002). *Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları*, İstanbul: Derya Yayınevi.
- Özodaşık, Mustafa. (2014). *Halkla İlişkiler ve İletişim*, Editör: F. Seçil Banar, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Pıra, Aylin ve Sohodol, Çisil. (2004). *Kriz Yönetimi, Halkla İlişkiler Açısından Bir Değerlendirme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Zerrin. (2014). “Türkiye’de Yerel Yönetimler-Yapılanma-Merkez-Yerel Yönetim İlişkileri”, <http://kisi.deu.edu.tr/zerrin.toprak/turkiye'de%20yerel%20yonetimler%20yapilanma.pdf>, Erişim Tarihi: 11.06.2018.
- Tortop, Nuri (1997), *Halkla İlişkiler*, 7. Baskı, Ankara: Yaygı Yayınları.
<https://www.turkcebilgi.com/belediye>, Erişim Tarihi: 12.06.2018.
<http://ermenek.bel.tr/>, Erişim Tarihi: 1 Ekim 2017- 30 Haziran 2018.

“SAKİN ŞEHİR” HAREKETİNDE YÖNETİM VE YÖNETİCİNİN ROLÜ: ADAY İLÇE ERMENEK VE BELEDİYE YÖNETİMİ ÖRNEĞİ*

Filiz DEMİR**

“Sakin yaşa ki, kaliteyi tadasın.”

1. GİRİŞ

Günümüzde küçük kentler iş imkânlarının sınırlı olması, sosyal etkinliklerin yetersizliği, eğitim ve sağlık tesislerindeki yetersizlikler vb. etkenler nedeni ile göç vermekte ve nüfusları hızla azalmaktadır. Bu bağlamda doğal güzelliklere ve tarihi değerlere sahip küçük kentlerin varlığını sürdürebilmesi için değerlerine sahip çıkıp özgünlüğünü koruması doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir (Pajo ve Uğurlu, 2015: 66). Bu yaklaşımı benimseyen kentler ve yönetimleri Cittaslow konusuna gün geçtikçe daha çok ilgi duymaya başlamışlardır.

Literatürde “Yavaş Şehir” veya “Sakin Şehir” olarak da geçen Cittaslow kavramı, yirmi yıldan kısa bir süre önce İtalya’da doğan uluslararası bir küçük şehirler ağıdır. Şaşırtıcı bir hızla günümüzde dünya çapında 250’ye yakın sakin şehre ulaşan bu ağ her geçen gün daha da büyümekte ve yayılmaktadır.

Cittaslow, kent ruhunun korunarak kalkınmasıdır. Her kentin geçmişinden gelen, kentin tarihi, yerel özellikleri gibi unsurlarından oluşan bir ruhu vardır. O topraklarda yaşayan uygarlıkların, üretilen ürünlerin, söylenen şarkıların, yazılan şiirlerin, dostlukların ve yaşananların birikimi olan bu ruh bir kenti özel kılar. Kent ruhu bir anda oluşturulamayacağı gibi, yanlış politikalar sonucu bu ruhun kaybolması da oldukça kolaydır (<http://cittaslowturkiye.org>). Burada bu kentlerin yönetimlerine büyük yükümlülük ve görevler düşmektedir. Uygun proje, politika ve desteklemelerle kentlerinin özünü koruyarak sürdürülebilir kılmak ve kentlerde iyi bir yaşam kalitesi sağlamak belediye yönetiminin inisiyatifindedir. Zira Sakin Şehirlerin başarısı ve gelecekteki konumu kentler için en önemli kurum olan yerelin temsilcisi belediyelerin çalışmalarına bağlı gözükmektedir.

Kentlerin Sakin Şehir üyeliğinin tamamen belediye kurumu üzerinden gerçekleştiğini göz önünde bulundurursak, aday veyahut üye olan kenti Cittaslow ölçütlerine uyumlu hale getirmek, geliştirmek ve korumak konusunda da sorumlu birincil kurumun yine belediyeler ve yönetimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevres i Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Sakin Şehir” Hareketinde Yönetim ve Yöneticinin Rolü: Aday İlçe Ermenek ve Belediye Yönetimi Örneği” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

** Öğretim Görevlisi Türk Hava Kurumu Üniversitesi filizdemir_yilmaz@hotmail.com

2. Sakin Şehir Hareketi ve Önemi

2.1. Sakin Şehir Kavramı ve Kapsamı

Cittaslow, 21.Yüzyılın kalabalık ve karmaşa dolu, büyük ve hızlı kentlerinden farklı bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. İtalyanca Citta (Kent) ve İngilizce Slow (Yavaş) kelimelerinin birleşiminden oluşan Cittaslow, küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle homojenleşen kent kimliklerini ve yaşam tarzlarını öz değerleri korunarak kent sakinleri ve ziyaretçiler için daha özel ve keyifli hale getirmeyi amaçlayan bir kentler birliğidir (Tayfun ve Acuner, 2014: 52).

Ulusal yazında “Yavaş Şehir”, “Sakin Şehir” veya “Sakin Kent” olarak da kullanılan Cittaslow hareketi, yavaş yemek hareketinin felsefesinden esinlenerek oluşturulmuştur. Başlarda beslenme alışkanlıkları ve gıda maddelerinin üretim ve tüketimi ile ilgili olan “Yavaş Hareketin” kentsel boyuta taşınmasıyla Cittaslow hareketi doğmuştur (Şen, 2017: 6).

Küreselleşmenin bireylerin yaşamlarında meydana getirdiği olumsuz değişimler, Yavaş Hareketi’ni çekici bir alternatif olarak ortaya çıkarmıştır. Doğal olarak yavaşlık küreselleşme karşıtı hareketle ortak amaçlar içermektedir (Ekincek, 2014: 6). Sakin Kentlere Yavaş Hareketinden geçmiş bulunan yavaşlık kelimesi kavramsal açıdan daha iyi bir yaşam kalitesi anlamına gelmektedir (Radstrom, 2011: 94) ve uyusukluk ya da geri kafa lılık olarak anlaşılmalıdır, aksine geleneğin korunup modern dünyanın iyi yanlarını sonuna kadar benimseme olarak algılanmalıdır (Honore, 2008: 89’dan aktaran Savaş Yavuzçehre ve Donat, 2017: 302). Aslında doğal, çevresel ve kültürel değerlerin korunması için çalışmalar yürüten ve bu değerlerin yaşatılması amacıyla pek çok girişimi olan Sakin Şehir hareketi, insanların modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan sorunlarına bir cevap niteliğindedir. Kent kimliğinin ve kentlerin sahip olduğu değerlerinin yaşatılması amacıyla faaliyetleri olan bu hareketin günümüzde dünyanın en etkili STK’larından birisi olduğunu söylemek mümkündür (Şen, 2017: 149).

Cittaslow Hareketi kentlerin özel ve farklı olduğu alanları hatırlamaları ve bu özelliklerini koruyarak isimlerini duyurmalarını hedeflemektedir. Böylece hayattan tat alarak yaşanabilen ve kendine has dinamikleri ile var olan sürdürülebilir kentlerde yaşam kalitesinin yükselmesi sağlanabilmektedir (Tayfun ve Acuner, 2014: 52). Hareket; çevre, kalkınma, turizm ve kentsel politika alanları gibi pek çok alanda kriterler belirleyerek “kentlerin öze dönüşü”ne vurgu yapmaktadır. Yaşam rutinlerinin hızlanması ve aynı zamanda monotonlaşması ve tektipleşmesiyle birlikte insanlar kaçış noktaları aramaya başlamışlardır. Bu kaçış noktalarının birisi de Sakin Şehirlerdir. İnsanlar, büyük şehirlerden Sakin Şehirler artık sadece tatil amaçlı değil, kalıcı yerleşme amacıyla da göç etme arzusu içindedirler. Bu durum bir “öze dönüş” süreci olarak ifade edilebilmektedir (Bayraktar ve ark., 2016: 69).

Sakin Şehirler başka bir açıdan bakan Keskin’e (2010: 101) göre, Cittaslow bir sonuç değil süreçtir. Öyle ki şehirlerin insan yaşamı için sürekli bir gelişim içinde olmasını hedefleyen bir felsefeye sahip olmaları Cittaslow kriterlerini yerine getirmekten daha

önemlidir. Çünkü insan yaşamı sürekli bir gelişim ve değişim içindedir. Bu bağlamda Cittaslow, üyesi olan şehirler için bir “kalite yolculuğu”dur.

Cittaslow, küreselleşme ve kapitalizm’in getirdiği rekabeti aynılaştırarak değil farklılaşarak yaşamasıdır, hatta ekonomi açısından bakıldığında Cittaslow’un gelecek perspektiflerde kapitalizmin ve küreselleşmenin karşı karşıya olduğu çevresel ve ekonomik krizler için en uygun çözüm olduğunu da söyleyebiliriz. Sakin Şehir konsepti çevreye ve insana zararlı olmayan alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesini, çöp ayrıştırılmadan ilaçlamaya kadar birçok konuda önlem alma ve uygulamayı içermektedir (<http://thrakis.org>).

Cittaslow felsefesi hayatın, yaşamaktan zevk alınacak bir hızda yaşanmasını savunmaktadır. Cittaslow hareketi; insanların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, bunlar için teknolojinin kolaylıklarından yararlanan kentlerin gerçekçi bir alternatif olacağı hedefiyle yola çıkmıştır (<http://cittaslowturkiye.org>).

Özetle Sakin Şehirler, küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan olmayı istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünyada varlığını sürdürmek isteyen şehirlerin katıldığı uluslararası bir birliktir (www.cittaslow.org). Sakin Şehir birliğinin bir zinciri olmak isteyen kentlerin hangi alanlarda özel ve önemli olduklarını tespit etmeleri ve bu özelliklerini sürdürmek için strateji geliştirmeleri gerekmektedir. Belki de bu hareketin en güzel noktası bir şehrin, dünyada tek tip olan binlerce şehirden farklılaşmasıdır.

Sakin Şehir Birliği’nin resmi dili kurucu ülkesinin dili olan İtalyanca ve İngilizce olup, logosu üzerinde modern ve tarihi binaları taşıyan turuncu renkli, sola dönük bir salyangoz şeklinde belirlenmiştir. 1999’da yayınlanan Sakin Şehir Bildirgesi’nde belirtildiği üzere, logonun kullanımı izinle mümkün olup bu hak sadece Sakin Şehir Birliği üyesi olan şehirlere verilmektedir. Hareketin sloganı ise; “Sakin Şehirler Birliği: Yaşamın kolay olduğu kentlerin uluslararası ağı” şeklinde oluşturulmuştur (Cittaslow International Charter, 2017: 6, 28).

2.2. Tarihsel Gelişimi

Sakin Şehir akımının temeli, 1980’li yıllarda İtalya’da ortaya çıkan yavaş yemek (Slow Food) hareketidir. Slow Food hareketi, Roma’nın ünlü İspanyol Merdivenleri’nde McDonald’s’in bir şube açacağını duyurmasıyla yeme-içme geleneklerine ve kültürlerine bağlı olan İtalyanlar tarafından başlatılmıştır. Bu hareketi, fast food alışkanlığının yeme-içme kültürlerini tektipleştirmesine karşı başlatılan eleştirel bir bakış olarak özetlemek mümkündür. Yaklaşık 10 yıl sonra ise, Slow Food hareketinin kendine özgü ve korunmaya muhtaç özel ürünleri ve yerel kültürleri bulunan kentlere uyarlanması gerekçesiyle, İtalya’da Paolo Saturnini öncülüğünde Sakin Şehir (Cittaslow) hareketi başlatılmıştır (Ak, 2017: 884).

Toskana tepe kasabası Greve-in-Chianti’nin belediye başkanlığını yürüten Paolo Saturnini Ekim 1999’da Bra (Francesco Guida), Orvieto (Stefano Cimicchi) ve Positano

(Domenico Marrone) belediye başkanları ile Yavaş Şehir 'in niteliklerini belirlemek için bir araya gelmiştir. Orvieto'daki kurucu toplantıda bu dört başkan; çevrenin kirlenmesini önlemek, yerel kültür ve geleneklerin korunması, yerel üretimin ve yöresel mutfağın teşviki gibi konuları içeren bir dizi ilke üzerinde uzlaşmıştır. Amaç, temiz ve iyi yemeklerin, sağlıklı ortamların, sürdürülebilir ekonomilerin ve gelenek ve göreneklere bağlı toplumların geliştirilmesini ve bu sayede hayattan tat alan yaşantıları teşvik etmek olmuştur (Knox, 2005: 6).

Kuruluşundan bu yana, Cittaslow birliği ulusal sınırlarının dışına çıkarak küçük şehirlerin organize küresel ağı haline gelmiştir (Pink, 2008: 97). Günümüzde 30 ülkede 241 Sakin Şehir üyesiyle varlığını sürdüren birlik, dört yılda bir düzenli olarak üye şehirlerini denetleyerek faaliyetlerini devam ettirmektedir.

2.3. Sakin Şehir Olma Kriterleri

Cittaslow'a üye olabilmek için temel şart, kentlerin 50.000'in altında bir nüfusa sahip olması ve birtakım kıstaslara uymaları gerekliliğidir. Kıstaslar kentlerin uygulama derecesine göre puanlanmakta ve bir kentin üye olması için 50 ve üzerinde puan alması, başka bir deyişle kriterlerden %50'sini yerine getirmiş olması gerekmektedir. Birliğin 1999 yılında belirlemiş olduğu kriterler sayı ve kategori olarak zamanla değişmiştir. Bu kriterlerin güncel hali sırasıyla Çevre Politikaları (12 adet); Altyapı Politikaları (9 adet); Kent- sel Yaşam Kalitesi Politikaları (17 adet); Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara dair Politikalar (10 adet); Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim için Planlar (10 adet); Sosyal Uyum (11 adet) ve Ortaklık (3 adet) Politikaları olmak üzere toplam 72 adettir.

Daha genel bir söylemle, Sakin Şehir hareketinin 3 ana ilkesi vardır diyebiliriz. Bunlar yaşam kalitesini yükseltmek için teknolojinin kullanılması; geçmiş değerlere, geleneklere, kültüre ve lezzetlere sahip çıkılması ve yaşatılması ve son olarak bunları yaparken doğal çevrenin korunmasıdır. Sakin Şehir hareketinin başarısı bu 3 maddenin dengeli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamasıdır (Mutdoğan 2010: 9).

2.4. Sakin Şehir Olmanın Faydaları

Sakin Şehir olmanın yöre sakinlerine özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda birtakım getirilerinin olacağı açıktır. Bir Cittaslow her şeyden önce sakinlerine kaliteli ve yaşanabilir bir ortam sunmaktadır. Yerel üretimi teşvik ederek, bölgesel kalkınmayı hızlandırmakta ve istihdama olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Doğanın ve tarihin korunması sürdürülebilir bir yaşam için önemli unsurlardır. Sakin Şehir olmanın sunacağı faydalardan olan kaliteli yaşam standartları ve ekonomik hareketlilik yöre insanının büyük şehirlere göç etmesini engelleyerek, kendi şehirlerinde çalışma için istek ve imkân yaratacaktır (Yalım, 2017: 24).

Bir kent, Cittaslow'a üyeliği kabul edildikten sonra, hareketin unvanı ve logosunu kullanma ve aynı zamanda hareketin üstlendiği girişimlere katılma hakkına sahip olur. Ayrıca, hareketin hedeflerine ulaşmasına katkıda bulunan tüm kamusal ve özel girişim ve faaliyetlerde de Cittaslow logosunu kullanabilecektir (Miele, 2008: 141). Cittaslow etiketi alan şehirler, önemli bir marka değeri kazanmaktadır. Dünyadaki turizm eğilimleri artık

çeşitlenmiştir. Şehirleri ve yaşamları hızla akan, kalabalık, gürültülü küresel eğilimlere karşı, Cittaslow sakin de kalınabileceğini ve bunun da değerli olduğunu kanıtlamıştır. Yavaş akımının en önemli katkılarından biri Cittaslow oluşumuyla turizm alanında olumlu gelişmelerin gözlemlenmesidir, zira Cittaslow gibi uluslararası bilinirliğe ve değere sahip bir markanın, destinasyonu geliştirmesi oldukça önemli bir avantajdır (Doğan ve ark., 2014: 10).

2.5. Dünyada Sakin Şehirler

Merkezi İtalya'nın Orvieto kentinde olan Cittaslow birliğinin dünyada 30 ülkede 241 üyesi mevcuttur ve üye olan her bir kent kendi kültürüne göre farklı ama özgün nitelikler taşımaktadır; ama her birinin ortak özelliği tarihi, kültürel ve doğal güzellik ve mirasına sahip çıkmış olmalarıdır. 82 şehir ile bu akımın öncüsü olan İtalya'yı üye şehir sayısına göre sırayla Polonya (28), Almanya (18), Türkiye (15), Güney Kore (13), Hollanda (10), İspanya (8), Çin (7), Fransa (7), Belçika (6), Portekiz (6), Büyük Britanya (5), Kanada (4), Tayvan (4), Norveç (4), KKTC (3), Avusturya (3), Avustralya (3), ABD (2 şehir), Danimarka (2), Japonya (2), Kolombiya (1), Finlandiya (1), Macaristan (1), İzlanda (1), İrlanda (1), Yeni Zelanda (1), İsveç (1), İsviçre (1) ve Güney Afrika (1) takip etmektedir.

2.6. Türkiye'de Sakin Şehirler

Ülkemizde Cittaslow birliğine katılmış 15 şehir vardır. Bunlardan ilki İzmir'in güneyinde yer alan Seferihisar beldesidir. 2009 yılında birliğe kabul edilen kent aynı zamanda Cittaslow Ulusal Ağ Türkiye Koordinatörlüğü görevini yürütmektedir. Seferihisar'ın Yavaş Şehir olmasında öne çıkan güçlü yönlerine markalaşmış mandalinası, geniş enerji kaynakları (güneş, jeotermal ve rüzgâr) ve tarihi zenginlikleri önek gösterilebilir. Türkiye'de Cittaslow'a üye diğer şehirler Akyaka (Muğla), Eğirdir (Isparta), Gökçeada, Göynük (Bolu), Halfeti (Şanlıurfa), Perşembe (Ordu), Şavşat (Artvin), Taraklı (Sakarya), Uzundere (Erzurum), Vize (Kırklareli), Yalvaç (Isparta), Yenipazar (Aydın), Gerze (Sinop) ve Cittaslow unvanını 5 Mart 2018 de elde eden Mudurnu'dur (Bolu). Bir ülkenin dokuz yıl kadar kısa bir süre içerisinde 15 şehrini "sakin" ilan edebilmesi, bu ülkede yaşayan insanların sahip oldukları yaşam tarzlarıyla, değerleriyle ve tüketim özellikleriyle farkında olmadan sakin yaşamı desteklediklerinin soyut bir göstergesidir.

3. Kavramsal Açından Yönetim ve Yönetici

Yönetim, 18. Yüzyıldan itibaren literatürde ele alınan evrensel bir kavramdır. Temel ilgi alanının insanların belirli bir amaç doğrultusunda yönlendirilmesi olan yönetim kavramı, insanın toplumsal yaşamın gereği olan diğer kişilerle ilişkilerini, onların çeşitli çevresel, psikolojik, ekonomik ve diğer etmenler altındaki davranışlarını inceler (Akgemci, 2013: 3).

Yönetim, örgütün amaçlarını geliştirmek için yönetim süreçlerini sistemli bir şekilde uygulama işidir (Şimşek ve ark., 2014: 193). Yönetimi bir süreç olarak tanımlamak gerekirse; Yönetim, bir işletmenin veya örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu üretim kaynaklarını etkili ve verimli olarak kullanması sürecidir, diyebiliriz. Bu üretim

kaynakları doğal kaynaklar, insan kaynağı, sermaye, hammadde ve benzeri olarak sayılabilir (Bedük, 2012: 265).

Üretim faktörleri ne denli yeterli ve istenen nitelikte bulunursa bulunsunlar, bunlara yön verecek etkili bir güç olmadan birer kaynak yığını olmanın ötesine geçemezler. Bu nedenle, söz konusu üretim faktörlerinin yardımıyla faaliyetlerin etkili ve yeterli düzeyde gerçekleşebilmesi için (Şimşek ve Çelik, 2013: 163) bunları koordine edecek bir yöneticiye ve komutları uygulayacak personele ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir yönetici, bir bütün olarak örgütün ve alt birimlerinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde kendisine yardımcı dokunan her düzeyde personelle çalışır. Bunun yanında, yöneticiler görevlerin başarılması için gereksinim duydukları sağlıklı bilgileri temin etmek için örgüt içinde birlikte ve dayanışma halinde çalışırlar. Bu durumda yöneticiyi örgütte bir iletişim kanalına benzetebiliriz. Yöneticiler ayrıca, örgütün uzun vadeli planlarını belirlemek ve bunları hayata geçirebilmek için başka yöneticilerle de birlikte çalışmak durumundadırlar (Şimşek ve Çelik, 2017: 13).

Planlamanın yanında organize etme, koordinasyon, motivasyon ve denetleme yönetim ve yöneticinin temel görevidir; yerine getirdiği işlemler ise; amaç ve politika belirleme, kaynakları sağlama ve düzenleme, personel yönetimi ve kadrolama, bütçe ve mali işler, yetki devri temsil, karar verme, haberleşme, dış ilişkiler ve benzeridir (Tekin, 2015: 15).

Bir başka anlatımla yönetici; idare eden, madde ve insan kaynaklarını organizasyonun amaçları doğrultusunda sevk eden; yalnızca işin durumuna göre seçilmiş olmayıp, aynı zamanda kişilikli, yetenekli, eğitilmiş, liyakatli, sevilen, sayılan, sözü dinlenen, karar alabilen, disiplinli, şefkatli kişi olarak yönetimin başında duran kişidir (Güneş, 2017: 11).

Yukarıda yapılan açıklamalardan sonra, “yöneticiliği” bir meslek ve “yöneticiyi” de bu mesleği icra eden kişi olarak tanımlayabiliriz. Başka bir ifadeyle yöneticilik, yönetim alanında birikmiş bilgi birikimini kullanarak, başkaları ile çalışarak ve bunlar vasıtasıyla iş görerek örgütlerini amacına ulaştırma işidir. Yönetici de, bu birikmiş bilgiye ek olarak kendi kişisel beceri ve yeteneklerini kullanarak, yöneticilik işini fiilen uygulayan kişidir (Koçel, 2013: 63) diyebiliriz.

4. Sakin Şehir Hareketinde Belediye Yönetiminin Rolü

Şehirlerin kalabalık, gürültülü ve yoğun bir atmosferle standartlaşmasına yönelik küresel eğilimlere karşı olan Cittaslow Hareketi, sakin de kalınabileceğini hatta bunun önemli bir değer olduğunu anlatmaktadır. Kentlerin kültürel değerlerinin sürdürülebilirlik ve kalkınma açısından önemi büyüktür. Bir kentin sahip olduğu potansiyelin verimli ve ekonomik bir gelişme modeli olarak kullanılabilmesi için, tüm doğal ve kültürel kaynakların korunarak yönetilmesi gerekmektedir (Atalan ve Süyük Makaklı, 2016: 554).

Tam da bu noktada belediyeler devreye girmektedir. Yerel kalkınmanın en önemli yapıcı ve uygulayıcı organı olan belediyeler, kalkınma stratejileri araştırıp geliştirme çalışmalarına dâhil olarak yerelde başlayıp genele yayılan bir sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde en önemli rollerden birini üstlenmişlerdir (Atakara, 2017: 1).

Bir kentte Sakin Şehir hareketini belediye yönetiminden ayrı düşünmek olanaksızdır. Öyle ki,

Cittaslow hareketinin fikir babası Saturnini'nin ve onun fikirlerini benimseyen diğer üç kişinin de belediye başkanı oldukları bilinmektedir. Saturnini'nin kentler için alternatif bir kalkınma modeli ortaya koyması düşüncesi ve bu düşüncenin kısa sürede diğer belediye başkanları tarafından kurucu toplantıda onaylanması ve geliştirilmesi, temelden itibaren belediye yönetimi ve Cittaslow hareketinin bağdaştığının kanıtıdır.

Buna ek olarak Cittaslow'un manifestosunda neredeyse tüm paragrafların "Yavaş bir şehirde yaşamak, aynı zamanda onu yönetmek..." cümlesiyle başlaması, cittaslow'la yönetme terimini aynı cümle içinde defalarca buluşturarak adeta Cittaslow ve yönetim ilişkisini göstermektedir.

Ayrıca halk pazarları kurularak yerel üreticilerle tüketicilerin buluşturulması, yöresel yemekler yapan lokantaların teşvik edilmesi, festivaller organize edilmesi, güneş enerjili aydınlatmanın kullanıldığı peyzaj projelerinin gerçekleştirilmesi, mahallelere geri dönüşüm atık kutuları yerleştirilmesi ve Cittaslow kriterlerini destekleyen buna benzer uygulamalarda bulunulması ancak belediyelerin tekelinde olan faaliyetlerdir. Bu da Sakin Şehir hareketi ve belediye yönetiminin birbirinden ayrı düşünülemez iki unsur olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

5. Aday İlçe Ermenek

5.1. Ermenek ve Tarihi

"Ermenek" ismi üzerinde birçok rivayet vardır. İlk adının "Marassa" sonraları da "Maraspolis" olduğu tespit edilen şehir, M.Ö.1320 yılında da Hititler'in, M.Ö.1180 yılında da Ergler'in hâkimiyetine daha sonra M.Ö.458'de Yunanlıların, M.Ö.396'da Perslerin eline geçmiştir. M.Ö.103 yılında Romalıların yönetimine geçmiş olan şehir (karamankulturturizm.gov.tr), Romalı komutan Germanic'in kendi ismi ve Roma dilinde şehir anlamına gelen "polis" kelimelerinin birleşiminden oluşan ve "Germanic'in Şehri" anlamına gelen "Germanicopolis" adını alıyor. Ermeni şehri olduğu için isminin Ermenek olduğu sanısı, Ermenek ve çevresinde yapılan kazılarda hiçbir Ermeni izine rastlanmamasıyla çürütülmüştür (Özbek, 2017: 17).

Tarihte Kilikya olarak nitelendirilen Ermenek bölgesinin tarihi, dünya üzerinde insanoğlunun yaşadığı en eski merkezlerden biri olma özelliğine sahiptir. Yüzyıllar boyunca bu bölgeden birçok medeniyet gelip geçmiştir. Ermenek'in yaşam alanı olarak tercih edilmesinde çevresinde oymaya elverişli mağaraları ve zengin su kaynaklarının olması büyük etkindir. Ayrıca bu mağaraların çoğunlukla tepelerde veya yüksek dağ yamaçlarında olması orada yaşayan toplumlara savunma ve korunabilme olanağı sağlamıştır (Bardakçı, 2005: 18-21).

Bizans döneminde önemli bir Hristiyanlık merkezi haline gelen Ermenek ve çevresi, Haçlılardan sonra Karamanoğulları Beyliği'nin eline geçmiştir. Karamanoğulları Ermenek'ten Konya'ya, Mu'tan Niğde'ye kadar yayılan geniş bir alana hâkim oldular. Karamanoğulları'ndan sonra Ermenek 15. Yüzyılda tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil

edildi. 1919 yılında Konya'ya bağlandıktan sonra 1989'dan itibaren Karaman'ın il olmasıyla birlikte bugün artık Ermenek Karaman'a bağlı bir ilçe durumundadır (Yeniden Başlamak İçin Ermenek 1001, 2017: 9).

5.2. Konumu ve Nüfusu

Ermenek, 36°58' Kuzey enlemi ile 32°53' Doğu boylamı arasında yer almaktadır. İl merkezine uzaklığı 160 km olan ilçenin deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1.250 metre, yüzölçümü 1.222,9 km² dir (<http://ermenek.bel.tr>). Batıda Antalya bölgesi, kuzeyde Isparta-Burdur bölgesi ve Konya, doğuda Seyhan ve Ceyhan nehirleri, güneyde Akdeniz ile çevrili tarihi Kilikya bölgesinin en eski yerleşim yerlerinden biridir Ermenek. Taşlık Kilikya ve Ovalık Kilikya olarak ikiye ayrılan tarihi bölgenin Manavgat Çayı ile Tarsus Çayı arasında kalan bölümüne Taşlık Kilikya denir. Gökusu Nehri ve kollarının meydana getirdiği bu havzaya bugün "Taşeli" denir. Ermenek; Alanya, Anamur, Gilindire, Silifke, Kızkalesi, Mut ve Karaman gibi tarihi şehirlerle çevrili Taşeli havzasının ortasında, Ermenek Çayı üzerine kurulmuş Yumrutepe'nin eteklerinde kartal yuvası görünümü bir şehirdir (Koraltürk, 2008: 15).

Ermenek nüfusu 2017 yılına göre 28.903'tür. Bu nüfus, 14.684 erkek ve 14.219 kadından oluşmaktadır ve yüzde gösterimle, %50,80 erkek, %49,20 kadından oluşmaktadır (www.nufusu.com).

5.3. Tarihi, Kültürel ve Doğal Mirası

Ermenek; tarihi, kültürel birikimi ve iklimi ile insanları kendine hayran bırakan bir yapıya sahiptir. Binlerce yıldır nice insanlara bir sığınak olan Ermenek için bunlar etkili birer çekim gücü sayılabilir (Sözkesen, 2016: 4).

Ekonomisi tarım, hayvancılık, madencilik, taşımacılık sektörlerine dayanan Ermenek yöresi zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahiptir. Bölgede 75.000 hektarlık büyük bir alan içerisinde yüzyıllardır değişik maksatlarla işletilen kömür, demir, krom, kurşun vs. gibi zengin maden yatakları yanında pelit, çam, köknar ve sedir ormanları da mevcuttur (www.ermenek.gov.tr). Ermenek ormanlarının yanı sıra ayrıca bir endemik bitki cennetidir. Bugüne kadar Taşeli Bölgesi'nde (Ermenek, Sariveliler, Başyayla, Taşkent ve çevresi) yapılan araştırmalar bu bölgenin endemik bitkiler bakımından son derece zengin olduğunu (yaklaşık 180 tür) ortaya koymaktadır (Öztaş, 2017: 4-5).

Doğal pınarların büyüleyici güzelliği Ermenek'i bir su cenneti yapıyor. Gökusu, Mençek Çayı, Küçüksu ve Zeyve Pazarı'ndan akan dere suları bugünkü Ermenek Turkuaz Gölü ve HES Barajı sularını besleyen kollar olarak göle karışır. Ayrıca Balkusan yöresinden gelen Tekeçatı Suyu'da önce Tekeçatı'nda Baraj Gölü'nde toplandıktan sonra Ermenek suyuyla birleşerek akmaya devam ediyor. Büyüleyici kanyonlar, Zeyve Pazarı, Santral Park ve Turkuaz Gölü ve Mesire alanı gibi suyun bahsettiği güzelliklerin yanı sıra, sarkıt ve dikitleriyle dünyanın en büyük yeraltı sularından birine sahip olan Maraspoli Mağarası, Ermenek'in doğal mirası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karstik Toros Dağları'nın ortasında geçmişte manastır yaşamının olduğunu gösteren odacıkların yanı sıra pek çok kaya kilisesi de bulunmaktadır. Bunlar Gavuroğlu Kilisesi, Adras Dağı Kilisesi, Kirseönü Kilisesi, Kuşakpınar Kilisesi ve İnöğlesi Kilisesi (Bardakçı, 2005: 131-132) olarak Ermenek'in tarihi mirasından bazılarıdır.

Karaman Beyliği'nin ilk başkenti olan Ermenek'te döneminin tipik mimarî özelliklerini taşıyan camiler bu dönemde inşa edilen Ulu Cami, Sipas Cami ve Meydan Camisidir (Gök, 2009: 273). Ermenek'te bulunan diğer Karamanoğlu eserlerinden bazıları ise Balgusan köyünde bulunan Karamanoğlu Mehmet Bey Türbesi, Ermenek merkezde bulunan Tol Medrese, Akça Mescit, Karamanoğlu Hamamı, Yedi Üzlük Çeşme ve Görmeli köyü yakınlarındaki Mennan Kalesi'dir.

Yeniden Başlamak İçin Ermenek 1001 (2017) kitabından derlenen bilgilere göre Germanikopolis, Domitiopolis, Neopolis, Lauzados, Zenonopolis, Eirenopolis, Philadelphia ve Sbide Ermenek sınırları içinde yer alan antik kentlerdir. Bu kentlerin nekropollerinin dışında kalan pek çok başka görkemli kaya mezarları da mevcudiyetini korumaktadır. Ermenek şehrindeki antik buluntular, aslında yaslandığı dağın tümünü kaplayan Germanikopolis Antik Nekropolisi, yani mezarlığıdır. Dağın hemen eteklerinde başlayan ve eski Ermenek evlerinin altında bulunan mezarlar ya hiç açılmamış ya da evlerin ahırları olarak kullanılmakta. Aşağıya uzanan şehrin altında nekropolisin devamı olduğu düşünülüyor.

Ermenek, tarihi ve kültürel değerleriyle, gelenek ve göreneklerine bağlı bir yerleşim merkezidir. Ermenek yöresinde yapılan yemekler, yöre insanı tarafından doğal olarak yetiştirilen malzemenin bol kullanıldığı, el emeği, göz nuruyla yapılan yemeklerdir (Ak-pınar, 2012: 1). Bunlara yöreye özgü olarak öne çıkanlar başta "Batırık" olmak üzere, "Bulgurca", "Tarhanabaşı", "Sulu Diri", "Ermenek Dolması", "Lakişe", "Mıkla", "Deli Börek", "Maş Böreği", "Öğmeç Çorbası", "Kaygana" ve "Ekmek Kadayıfı" örnek gösterilebilir.

Ermenek'in geleneksel lezzetlerinden Toros Helva, 70 ilin yüzlerce ürünle yarıştığı Yaşama Dokunanlar Platformu'nun Kültür Ürünleri Oskar Yarışması'nda kalite birincilik ödülü ile tescillendi. İçindeki malzemelerin kalitesiyle, doğallığıyla ve üretim şekliyle tamamen yöresel olan ve şeker barındırmayan Toros Ermenek Helvası 1964'ten bu yana kurucusu Ahmet Aydoğdu'nun üretim tekniği ve markasıyla iki oğlu tarafından üretilmeye devam etmektedir (www.torosnaturel.com, 2018).

Ayrıca eski Ermenek evleri ve Konaklar, geleneksel "Taşeli Kültür, Sanat ve Sıla Festivali" ve Türk Dil Bayramı etkinlikleri ve niceleri de Ermenek'in sayısız tarihi ve kültürel zenginliklerine verilebilecek örnekler arasında yer alır. Ancak burada bu zenginliklerin hepsine yer vermek kapsam açısından mümkün olamayacağından, gösterilen örnekler en bilinenlerle sınırlandırılmıştır.

6. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Literatür incelendiğinde özellikle Sakin Şehir hareketinin en önemli paydaşlarından biri olan Sakin Şehir yöneticilerinin destek ve uygulamalarına ilişkin araştırmaların kısıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, Sakin Şehir belediye yöneticilerinin Sakin Şehir üye-

liğine adaylık sürecinde kriterlere uyumda sağladıkları desteği ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca ilçe merkezlerinin Cittaslow birliğine dâhil olabilmesi için belediye yönetiminin ve yöneticinin gerçekleştirdiği projeler ve uygulamalar araştırılarak bu bilgiler ışığında belediye yönetim ve yöneticisinin rolünün öneminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen verilere göre Ermenek'in Cittaslow üyesi adaylığına yönelik planlama-tasarım-uygulama süreçlerinde öneriler sunulması amaçlanmıştır. Bunlara ek olarak Cittaslow kavramının kapsamlı olarak açıklanarak, Sakin Şehir hareketi ve belediye yönetimi ilişkisinin daha iyi anlaşılacak literatürdeki boşluğa katkı sağlaması ve Sakin Şehir olmak isteyen diğer kent yönetimlerine süreç ve uygulama bakımından örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada bilgilere ulaşım kolaylığı ve araştırma konusunun insan ve süreçten bağımsız düşünülemez olmasının sebebi ile nitel araştırma yöntemi olan vaka analizinden faydalanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan veriler Ermenek'i Cittaslow Hareketine dâhil etme konusunda büyük çaba gösteren ve yerel yönetim uygulamalarıyla destekleyen Ermenek Belediye Başkanı Sayın Uğur Sözkese ile ayrıntılı mülakat ve görüşmeler yürütülerek elde edilmiştir. Konunun araştırılması kapsamında ayrıca Ermenek Belediyesi Cittaslow proje temsilcisi sosyolog Emine Boyalıklı tarafından da yardım alınmıştır. Kavramsal çerçevenin araştırılması konusunda ise literatür taraması olarak broşür, katalog, makale, kitap ve tezler incelenmiş ve konu ile alakalı kapsamlı internet taraması yapılmıştır. Yerel yönetim ve halk ile görüşmeler yapılmış, betimleyici bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

7. Evren, Örneklem ve Kısıtlar

Araştırmanın evrenini Sakin Şehir yerel yönetimleri ve yöneticileri, araştırmanın örneklemini ise 2014-2018 dönemi Karaman ilinin Ermenek ilçesi Belediye yönetimi oluşturmaktadır. Araştırmanın sadece Ermenek ilçesi ile sınırlı kalması ve zaman açısından Cittaslow Türkiye Koordinasyonunun (Cittaslow Türkiye Bilim Komitesi ve Yavaş Yaşamı Destekleme Derneği) kente adaylık değerlendirme ziyaretinde henüz bulunmadan önce yapılmış olması araştırmanın kısıtları arasında sayılabilir.

8. Bulgular

Ermenek Belediye Başkanı Sayın Uğur Sözkese ile yürütülen ayrıntılı mülakat ve Ermenek Belediyesi Cittaslow proje temsilcisi sosyolog Emine Boyalıklı ile gerçekleştirilen görüşme sonucunda aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir. Cittaslow üyeliğine kabul için gerekli kriterler ve Ermenek Belediye yönetimi tarafından yürütülen uygulamalar aşağıda özetlenmiştir.

8.1. Çevre Politikaları

- Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi: Ermenek'te hava kirliliği fosil yakıtların etkisinden dolayı kısmen ve sadece kış mevsiminde üç ay boyunca görülmektedir. Bununla ilgili ölçümler Çevre Bakanlığı tarafından yapılmaktadır ve kirlilik kritik seviyeye ulaşmamıştır. İlçede an itibarıyla kullanımı %30 civarında olan doğalgazın devam eden altyapı çalışmalarının 2019 yılında ta-

mamlanması ve hava kirliliği sorununun tamamen çözülmesi öngörülmektedir. Toplam 30 km'lik doğalgaz hattının 20 km'si tamamlanmış durumdadır.

- **Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi:** Özellikle halk tarafından kullanılan içme sularının ve dere yataklarındaki suların sık sık Belediye, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve ilçedeki halk sağlığı birimlerince tahlilleri düzenli olarak yapılmaktadır. Bugüne kadar olumsuz bir sonuca rastlanmamıştır. İçme sularındaki klor miktarı Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen klor miktarı sınırları dâhilindedir ve otomatik klorlama sistemi tüm su depolarında mevcuttur.

- **Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması:** Ulusal standartlarda günlük kişi başı su tüketimi 217 litre iken Ermenek'te kişi başı su tüketim miktarı 185 litredir. Bu miktarın ulusal ortalamasının altında olmasında belediye yönetiminin su tasarrufu teşviki konusundaki çalışmaları etkili bir unsur sayılabilir.

- **Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması:** Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi kurulabilmesi için gerekli olan nüfus kriteri 50.000'dir. Ermenek İlçe nüfusu 47.500 olduğundan dolayı nüfus kriterleri gereğince Katı Atık Düzenli Depolama Tesisi kurulamamaktadır. Bunun yerine katı atıkların değerlendirilebilmesi için Ermenek Belediyesi tarafından Katı Atık Transfer İstasyonu kurulumu sağlanmıştır. Söz konusu istasyonda toplanan atıklar (ambalaj, cam vb.) Karaman Çevre Altyapı Birliği'ne üye olan ilçe belediyesi tarafından Karaman'daki merkeze ulaştırılmaktadır.

- **Endüstriyel ve evsel kompostlamanın desteklenmesi:** Belediye'ye ait restoran işletmesinde kompostlama desteklenmektedir.

- **Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması:** 2007 yılında 1000 m³ hacimli olmak üzere ilk ikisi, 2015 yılında ise 750 m³ hacimli olmak üzere üçüncü arıtma tesisi kurulmuştur. İlçenin tamamının atık suyu arıtılmaktadır.

- **Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu:** Kendi enerjisini üretilen fazlasını satabilecek örnek binalar mevcut olup bunun yaygınlaştırılmasına belediye yönetimi destek sağlamaktadır.

- **Kamunun yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi:** Ermenek Kaymakamlığı hükümet konağı enerji tasarrufu planları doğrultusunda kendi elektriğini üretmektedir. Binanın tepesine kurulu güneş enerji panelleriyle elektrik enerjisi üretilmektedir. Belediyenin kendi enerjisini üretebilmesi için Maliye Bakanlığı Milli Emlak Genel Müdürlüğü'nden 26.000 m² alanın tahsisi yapılmıştır, bu alanda güneş enerjisinden faydalanıp kendi ihtiyaçlarının karşılanması konusunda son aşamaya gelinmiştir.

- **Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması:** Görsel kirlilik konusunda özellikle binaların görüntü kirliliğiyle ilgili çalışmalar belediye encümen toplantılarında sık sık dile getirilmektedir, ancak büyük oranda halkın ekonomik durumuyla ilgili olduğu için bu sorunun çözülmesi zaman almaktadır. Vatandaşların uyarılması konusunda belediye resmi olarak takibini yapmaktadır. Trafik gürültüsü sorunu yaşanmamaktadır.

- **Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması:** Ermenek'te rahatsızlık verici bir ışık oranı tespit edilememiştir.

- **Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi:** Medaş'tan alınan bilgiye göre Ermenek'te hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi miktarı günlük 1,5 - 2 kW arasındadır ve bu enerji tasarrufu açısından gayet makul bir miktardır.

- **Biyoçeşitliliğin korunması:** 1999 yılından bu yana Ermenek Serper bölgesinde tıbbi ve aromatik bitkiler konusunda Selçuk Üniversitesi ve Ermenek belediyesi desteği ile bir çalışma yürütülmektedir. Bunun yanında, yaklaşık 180 tür endemik bitki barındıran Taşeli Bölgesi'nde yer alan ilçenin yönetimi bu konuda çalışmalar yürüten araştırmacılara destek vermektedir. Pelit, çam, köknar ve sedir ormanları açısından zengin olan kentte yine ağaçlandırma ve ormanların korunması çalışmalarının yanı sıra ceviz ve üzüm yetiştiriciliğinin geliştirilmesi ile ilgili fidan dağıtımı gibi projeler mevcuttur. Bunun yanında su kaynaklarının ve hayvanların korunması konusunda da gerekli önlemler alınmaktadır.

8.2. Altyapı Politikaları

- **Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları:** İlçenin arazi yapısı çok eğimli olduğundan dolayı bisiklet yolları yapımı uygun bulunmamaktadır. Ancak şehir merkezinde belirlenen alanlarda çocukların bisiklet kullanmaları için gerekli düzenlemeler yapılmaktadır.

- **Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması:** İlçenin jeolojik yapısı elverişli olmadığından bisikletle ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamaktadır.

- **Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri:** Yukarıdaki açıklama bu kriter için de geçerlidir.

- **Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması:** Şehir içi toplu taşıma aracı kullanımı desteklenmektedir.

- **Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması:** Kaldırımlarda engellilere, çocuk ve pazar arabalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Görme engellilerinin rahat yürüyebilmeleri için kamu binaları içinde sarı bant uygulamaları yapılmış, kaldırımlar için de hazırlıklar sürmektedir. İhtiyaç duyulan okulların önünde engelli asansörleri de mevcuttur.

- **Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler:** Dinlenme için banklar ve kurumlarda emzirme odaları yapılmış ve yapılmaktadır.

- **Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik:** Evlerde hasta bakımı ve engelli vatandaşlara ulaşım kolaylığı sağlanması desteklenmektedir.

- Kent merkezlerinde malların sürdürülebilir dağıtımı: Destek verilmekte, sıkıntı görülmemektedir.

- **Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı:** Şehir dışında çalışandan ziyade Ermenek dışından istihdam için göç alınmakta.

8.3. Kentsel Yaşam Kalitesi Politikaları

- **Kentin direnci için planlama:** Kentlerin kriz dönemlerinde direncini arttırmakla ilgili olan bu kriterle alakalı enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynakları, kompostlama, verimli bitkiler dikimi ve yerel yiyeceklerin teşviki gibi konular desteklenmektedir.

- **Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar:** Ermenek belediye yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu “Yeniden başlamak için Ermenek 1001” projesi Ermenek’te turizmin geliştirilip yaygınlaştırılarak değerinin artırılmasında katkı sağlamaktadır. Ayrıca restorasyon, tamirat, park çalışmaları v.b. yürütülmektedir.

- **Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi ve/veya oluşturulması:** Kamu alanlarında imar planında yeşil alan olarak geçen bölgelerde ceviz, badem ve ıhlamur gibi verimli bitkiler ve meyve ağaçları dikilmektedir.

- **Kentsel yaşanabilirliğin artırılması:** Belediye hizmetleri özellikle trafik yoğunluğu oluşturmama çabası içinde işe gidiş geliş ve mesai saatleri dışında yerine getirilmektedir.

- **Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması:** Birçok atıl alanlarda ulaşım yolları ve merdivenler yapılması, küçük parkların oluşturulması ve yeşillendirme sağlanmaktadır.

- **Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması:** Belediye bünyesinde “beyaz masa” enformasyon birimi, otelde ve merkezde yer alan haritalarla vatandaş ve turistlere sunulan gezi rehberi, el broşürü ve turistik yerlerde kare kodlu tanıtım çalışmaları mevcuttur.

- **Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması:** Belediye meclisinin kararı ve yasanın verdiği yetkiyle İmar Müdürlüğü kentin tarihi ve kültürel mimarisini korumayı sürdürmektedir. Konak ve bağ evleri gibi eski yapıların restorasyonu ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır.

- **Kentin internet ağına sahip olması:** Kentin internet ağı ve fiber optik hat konusunda herhangi bir sıkıntı bulunmamakla birlikte internet hızı da oldukça iyidir.

- **Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması:** Görsel kirliliği olan enerji hatları yer altına alınmıştır. Şehir merkezini etkileyecek herhangi bir kirletici bulunmamaktadır.

- **Tele çalışmanın geliştirilmesi:** Bu konuda henüz bir çalışma bulunmamaktadır.

- **Kişisel sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki:** Yasal olarak uygulamalar yapılmakta, binalarda ısı yalıtımı tekniği uygulanmaya devam etmektedir. Ermenek en uzun süre güneş ışını alabilen bölgelerden birisi olduğundan ötürü enerji tasarrufu konusunda ilçe genelinde sıkıntı görülmemektedir.

- **Sosyal altyapıyı desteklemek:** İlçe belediyesi sosyal altyapı kapsamında yeşil alanlar, parklar, mesire alanı, toplu konutlar, kent meydanı, pazar yeri gibi çeşitli çalışmalarda bulunmuş ve bulunmayı sürdürmektedir.

- **Kamusal sürdürülebilir kentsel planlamanın teşviki:** İmar planı içinde yer alan ve almayan tüm yeşil alanlar ve Tekke mevkiinde dere yatağı ıslahı çalışmaları düzen-

lenmiş olup, parklar olarak halkın kullanımına açılmıştır. İçme suyunun israf edilmeden tasarruflu kullanılabilmesi için bilgilendirici afişler asılmakta ve okullarda eğitim seminerleri verilmektedir.

- Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi:

Kamu alanlarında imar planında yeşil alan olarak geçen bölgelerde ceviz, badem ve ıhlamur gibi verimli bitkiler ve meyve ağaçları dikilmektedir.

- Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması: Yerel meyve ve sebze üreticilerine destek verilmesi amacıyla pazar yerinde yerel üreticiler ayrı bir bölümde muhafaza edilmektedirler.

- Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması - doğal/yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması: Atölyelerin ücretsiz yer ve malzeme tahsisi belediye tarafından yapılmaktadır. Festivallerde özellikle yöresel ürün satışları teşvik edilmekte, bunların satışının yapıldığı stantlara öncelik verilmekte ve stant kira ücreti alınmamaktadır. 2019 yılında açılacak olan "Kültür Han"da kadınların ve gençlerin kendi imkânlarıyla ürettikleri ürünlerin rahat bir ortamda tüketiciyle buluşabileceği planlanmaktadır.

- Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı: İlçede bulunan mevcut yeşil alanların yenilenmesinde ve yeni yapılan yeşil alanlarda beton kullanımı mümkün olduğunca düşük tutulup çoğunluk olarak toprak çimlendirme çalışması yapılmaktadır.

8.4. Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanatkârlara Dair Politikalar

- Agroekolojinin geliştirilmesi: İlçede doğal tarım, geleneksel tarım, organik tarım, gübreleme ve damlama sulama sistemleri ile ilgili eğitim ve tanıtımlar desteklenmektedir. Vatandaşların büyük bir oranı bireysel tarım faaliyetleri ile uğraşmakta, belediye tarla, bağ ve bahçelere ulaşım yolları ve ilaçlama konusunda destek vermektedir. İlçe tarım işbirliğiyle çeşitli bilgilendirme toplantıları (ör.: arıcılık bilgilendirme toplantısı), kurslar, seminerler ve çiftçilere eğitim verilmesi amacıyla bir ziraat mühendisine ücretsiz ofis tahsisi gibi destekler devamlı olarak sağlanmaktadır.

- El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf/sanatkâr ürünlerinin korunması: El sanatlarının geliştirilmesi ve özellikle geleneksel el sanatlarının gelecek nesillere aktarılması konusunda belediyenin destekleri devam etmektedir. Belediyenin bu kurslara ve atölyelere yer tahsisi desteği mevcuttur. Bu konularda vatandaşlardan gelen talepler olumlu yönde değerlendirilmektedir. Kalite birincilik ödülü alan Toros helva üretimi teşvik edilip desteklenmekte, Ermenek pekmezi ve cevizinin markalaştırılması için planlama çalışmaları sürmektedir.

- Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması: Ahşap yakma, sökme (Ermenek'e özgü bir el sanatı), iğne oyası, kırk yama kursları ve çömlekçilik, sermercilik ve bakırcılık zanaatları desteklenmektedir.

- Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini artırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak: Arazi ve ulaşım yolları, içme suyu, sulama ve elektrik çalışmalarında önemli bir yol kat edilmiştir.

- Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması: Belediyeye ait restoran işletmesinde kullanılan ürünler

restorana ait bahçede yetiştirilmekte ve yine satışa sunulan balıklar göldeki balık havuzunda üretilmektedir. Sadece kamuya ait alanlarda değil, özel alanlarda ve yerel pazarda da yerel ve organik ürünlerin kullanımı teşvik edilmektedir.

- Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi: Yemek kitabı hazırlığı için ilçeye gelen çok sayıda gurme olmuştur. Bunlardan birisi olan ünlü şef Ömür Akkor “Komili Lezzet Seyahatnamsi 2” isimli kitabında Ermenek’ten ve yemeklerinden fazlasıyla bahsetmiştir. Ayrıca tat eğitimi başlığı altında aşçılık kursları da verilmektedir.

- **Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması:** 1994 yılından bu yana Ermenek’te belediye bünyesinde her yıl kutlanan geleneksel Taşeli Kültür, Sanat ve Sıla Festivali ve Türk Dil Bayramı etkinlikleri devam etmektedir. Yeni bir gelişme olarak bu yıl 3-4 Ekim’de Ankara Ermenekliler Derneği, Ermenek Belediyesi ve Kaymakamlığı işbirliğiyle yapılacak olan “1. Uluslararası Taşeli Karamanoğlu Mehmet Bey Kültür ve Sanat Festivali” (çocuk edebiyatı ve okuma kültürü) etkinlikleri örnek gösterilebilir.

- **Otel kapasitelerinin artırılması:** Ermenek Selçuklu otelde yatak kapasitesi 70, Konerkon Otelde 36, Belediyenin Konukevinde de 36 oda ve diğer küçük otel ve konaklama işletmeleriyle birlikte yatak kapasitesi 200’e yaklaşmıştır.

- **Tarımda GDO kullanımının yasaklanması:** Gerek üretici gerekse tüketici halk yerli tohum kullanma konusunda teşvik edilmektedir.

- Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı: Bağ evlerinin restorasyonu ve işletmeciliği teşvik edilmektedir.

8.5. Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim İçin Planlar

- **İyi karşılama:** Bu konuda ilçe belediyesi sivil toplum kuruluşları ve esnaf ve sanatkârlar odasıyla işbirliği halindedir. Esnaflar, dışarıdan ilçeye ziyaret amaçlı gelen kişilere her türlü katkıyı sağlamaları konusunda sosyolog yardımıyla bilinçlendirilmektedir. Ziyaretçilere güler yüz ve yol gösterme konusunda cömert davranılması teşvik edilmektedir.

- **Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak:** Özellikle okullar ve esnaf kurumları başta olmak üzere çevresel farkındalık, çevreyi koruma ve kamu kaynaklarının doğru kullanımı hakkında eğitimler verilmektedir.

- **Yavaş güzergâhların mevcut olması:** Ücretsiz Ermenek tanıtım broşürleri ve kitapları dağıtılmaktadır. Ermenek belediyesinin internet sayfasında ve sosyal medya hesabında tanıtımlar sürmektedir.

- **Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi:** Bu konuda her ay STK’lar, muhtarlar ve parti başkanları basın da katılımıyla sivil toplum platformu adı altında toplantılar gerçekleştiriyor. “Beyaz Masa” kanalıyla vatandaşlar talep, dilek ve şikâyetlerini belediye başkanına ulaştırabildikleri gibi bireysel olarak da görüşebilmekte, ayrıca sosyal medya kanalıyla da vatandaş belediye başkanına mesajlar iletebilmektedir.

- Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi: Üyelik müzakeresi belli bir konuma ulaştıktan sonra eğitim çalışmaları başlatılacaktır.

- **Sağlık eğitimleri:** Sağlık personelleri ile irtibat halinde olunarak ilçenin sağlık sorunları üzerine çeşitli görüşmeler tertip edilerek fikir alışverişinde bulunulmakta, bunun yanında eğitim ve seminerler için gerekli girişimler yapılmaktadır.

- **Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek:** Üyelik müzakeresi belli bir konuma ulaştıktan sonra halkı bilgilendirme çalışmaları başlatılacaktır.

- **Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı:** Üyelik müzakeresi belli bir konuma ulaştıktan sonra derneklerle bilgi paylaşımı yapılacaktır.

- **Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi:** Üyelik tespit dosyası hazırlanma sürecine geçilmediğinden henüz kampanyalar başlatılmamıştır.

- **Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kâğıt üzerinde kullanımı:** Belediyenin web sayfasında Cittaslow üyelik fikri bilgilendirme paylaşımı ile birlikte Cittaslow logosu da paylaşılmaktadır. Antetli kâğıt kullanımı ilerleyen süreçte düşünülebilir.

8.6. Sosyal Uyum

- **Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar:** İlçede azınlık niteliğinde farklı etnik kökene sahip vatandaş bulunmamaktadır.

- Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşamaları: İlçede farklı etnik kökene sahip vatandaş bulunmamaktadır.

- **Engelli kişilerin entegrasyonu:** Ermenek rehabilitasyon merkezi aracılığıyla dışarıdan engelli nüfus barındıran yapıda bir ilçedir. Zihinsel engelli bu vatandaşlar farklı eğitim, kurs ve sosyal aktivitelerle topluma kazandırılmaktadırlar.

- **Çocuk bakımının desteklenmesi:** Çocuk bakımından ziyade ilçede birçok yaşlı yaşam ve bakım evleri bulunmaktadır. 6 yaşından küçük çocukların bakım ve dini eğitimi için 5 katlı bina restorasyonu ve tahsisi yapılmıştır.

- **Genç neslin istihdam durumu:** Çağrı merkezi, Rehabilitasyon Kurumu, diğer kamu kurumları ve hizmet sektöründe yaklaşık 450 genç vatandaş istihdam edilmektedir. Belediye ayrıca KOSGEB'in girişimcilik eğitimine destek vererek istihdama da katkı sağlamış bulunmaktadır. Çağrı merkezi binasının yer tahsisi ve altyapı hizmetleri yine belediye tarafından karşılanmıştır. Ermenek Belediyesi, Kalkınma Bakanlığı Konya Ovası Projesi (KOP) ve Selçuk Üniversitesi işbirliğiyle kurulan süs taşı işlemeciliği atölyesi de genç neslin istihdamına katkı amacıyla yürütülen projelerdendir.

- **Yoksulluk:** Yoksulluk Türkiye ortalamasının üzerinde görünmemektedir.

- **Toplumsal ortaklıklar/sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyeti:** ERÇEV, Ahmet ve Nezahat Keleşoğlu Vakfı, Ankara Ermenekliler Derneği, Antalya Ermenekliler Derneği, Alanya Ermenekliler Derneği, KONER, Ermenek Turkuaz Yelken Spor Kulübü Derneği, Gençlik Meclisi, Kadın Meclisi, Çocuk Kulübü ve Satranç Kulüpleri bu konuda verilebilecek örnekler arasındadır.

- **Farklı kültürlerin entegrasyonu:** İlçede farklı kültürlere sahip vatandaşlar bulunmamaktadır.

- **Politikaya katılım:** Belediye başkanı, belediye başkan yardımcısı, encümen, muhtarlar, parti başkanları ve il genel meclis üyelerinin katılımıyla düzenli toplantılar gerçekleştirilmektedir.

- **Belediyenin kamu konut yatırımı:** TOKİ konutlarının ve Afet Evlerinin yer tahsisi ve altyapı çalışmaları belediye tarafından tahsis edilmiştir.

- **Gençlik faaliyetlerinin yürütüldüğü alanların ve bir gençlik merkezinin mevcudiyeti:** Gençlerin toplumsal hayata entegre olmasını sağlayacak teşvikler mevcuttur (Bilim Kahramanları Projesi kapsamında robot geliştirme programı, süs taşı işlemeciliği, dil eğitimi gibi). Bunlar için mekânsal olanaklar belediye yönetimi tarafından sağlanmaktadır. Halk Eğitim Merkezi işbirliğiyle eğitim faaliyetleri sunulmaktadır. Belediye bünyesinde çocuk ve gençlik meclisi ve satranç kulübü faaliyetlerini sürdürmektedir. Meslek edindirme kursları konusunda belediye yönetimi kadın ve gençlere her türlü desteği sağlamaktadır.

8.7. Ortaklıklar

- **Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek vermek:** İşletmeciler Ermenek Kebabı, Topalak (Sıkma), Gözleme, Tarhanabaşı, Bulgurca ve Batırma gibi yöresel yemeklerin sunulması konusunda teşvik edilmekte ve festivallerde yöresel yiyeceklerin satılması önerilmekte, bunların satışının yapıldığı stantlara öncelik verilmekte ve stant kira ücreti alınmamaktadır.

- **Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek:** Ermenek'te herhangi bir fast food gıda zincirine ait işletme bulunmamaktadır. Açılması talebinde ise yasanın verdiği yetki dâhilinde, girişimciyi yöresel ve yerel yemekler üretme konusunda yönlendirme eğilimi bulunmaktadır. Menüsinde fast food türü gıda bulunduran kafe tarzı işletmeler de sınırlı olmakla birlikte, üretici-tüketici dengesine fazla müdahale edilmeden gerekli uyarılar yapılmaktadır.

- Eşleştirme projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak: Üyelik müzakeresi belli bir konuma ulaştıktan sonra eşleştirme projeleri destekleme çalışmaları başlatılacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Sakin Şehir (Cittaslow), genel merkezi İtalya'nın Orvieto kentinde bulunan dünyanın çeşitli coğrafyalarından kent belediyelerinin başvurduğu bir yerel yönetim modelidir. Bu modeli kentlerine uygulamak isteyen belediyelerin yöneticileri Cittaslow Genel Koordinatörlüğü ile irtibata geçerek başvurularını gerçekleştiriyorlar, gereken incelemeler yapıp onay verildikten sonra önce adaylık süreci işliyor, adaylıkta uygulamaların olumlu olması durumunda ise belli aşamalardan sonra üyelik başlıyor.

Karaman İline bağlı Ermenek İlçesi de 2017 yılında, Türkiye Ulusal Ağ temsilcisi Seferihisar Belediyesine Sakin Şehir üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ermenek başvuru

dosyası Cittaslow Ulusal Komite tarafından değerlendirme aşamasına alınmıştır. Eğer Ulusal Koordinasyon Komitesi'nin başvuru dosyasını incelemesinin ardından dosya yeterli puanı alırsa, başvuru dosyası Cittaslow Uluslararası Ağı Genel Merkezine gönderilecektir. Koşulların sağlanması durumunda uluslararası organizasyon yapılması bu süreci başlatarak Ermenek'e Cittaslow üyelik statüsünü kazandırabilecektir.

Bu çalışmada Sakin Şehir hareketinde belediye yönetiminin rolü araştırılmaktadır. Ermenek Belediye Başkanı Sayın Uğur Sözkese ile yapılan ayrıntılı görüşmelerin sonucunda belediye tarafından verilen çeşitli destek ve yapılan uygulamaların gerekli kısıtlarla uyum sağladığı ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda Ermenek'te hava ve su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi ve takip edilmesi, geri dönüşüm sistemi için bir katı atık transfer istasyonunun kurulması, su arıtma tesislerinin işletilmesi, kendi elektrik enerjisini üreten yapıların varlığı, biyoçeşitliliğin korunması ve kompostlamanın teşvik edilmesi gibi çalışmalar belediye yönetiminin çevre politikalarına verdiği önemi göstermektedir.

Kentsel yaşam kalitesi kriterleri konusunda Ermenek'te park ve yeşil alanların artırılması, buralara ceviz, badem ve ıhlamur gibi verimli bitkilerin dikimi ve sokak mobilyalarının yerleştirilmesi, atölyelerin tahsisi ve korunması, yerel üreticilerin tüketicilerle buluşturulması ve yerel yiyeceklerin teşviki gibi çalışmalar belediyenin bu kriterlerin sağlanmasına verdiği desteğin işaretidir.

Ermenek belediye yönetiminin gerçekleştirmiş olduğu "Yeniden Başlamak İçin Ermenek 1001" projesi, konak ve eski bağ evlerinin restorasyonu, otel kapasitelerinin artırılması gibi girişimler de Ermenek'te turizmin geliştirilip yaygınlaştırılarak turistik politikalar ve misafirperverlik kriterlerini karşılamakta önemli bir adımdır.

Geleneksel el sanatlarının sürdürülebilmesi için Belediye ve Halk Eğitim Merkezi işbirliğiyle çeşitli kurslar düzenlenen ilçede ahşap yakma, sökme, kırk yama ve nakış kursları gibi tükenmeye yüz tutmuş sanatlar öğretilmektedir. Belediye yönetiminin bu kurslara yer ve malzeme tahsisi sağlaması ve 1994 yılından bu yana Ermenek'te belediye bünyesinde her yıl kutlanan geleneksel "Taşeli Kültür, Sanat ve Sıla Festivali"ni ve "Türk Dil Bayramı" etkinliklerini düzenlemesi kültürel etkinliklere yaptığı katkılardan bazılarıdır.

Ermenek'te yöresel yiyeceklerin çeşitliliği ve hiçbir zincir fast food işletmesinin bulunmaması Cittaslow hareketi açısından çok önemli bir unsurdur. Bölgede restoran, lokanta, kafe, kermes ve festivallerde Ermenek Kebabı, Topalak, Saç Böreği ve Bulgurca gibi geleneksel yiyeceklerin satışa sunulmasının teşvik edilmesi yerel yönetimin slow food hareketini desteklediğinin göstergesidir.

ERÇEV, Ahmet ve Nezahat Keleşoğlu Vakfı, Ankara-Antalya-Konya-Mersin Ermenekliler Derneği, Ermenek Turkuaz Yelken Spor Kulübü Derneği, Gençlik ve Kadın Meclisi, Çocuk ve Satranç Kulüpleri gibi toplumsal ortaklıklar ve sivil toplum kuruluşları Ermeneklilerin sosyal duyarlılığının bir göstergesidir. Ayrıca genç nesle istihdam sağlanması, halkın politikaya katılım imkânı ve engelli vatandaşların bir rehabilitasyon kurumunda

bakımı ve topluma entegrasyonunun sağlanması gibi olanaklar belediye yönetiminin sosyal uyum kriteri konusunda verdiği desteğin örneklerindedir.

Özetlenecek olursa, Ermenek ilçesinin Cittaslow olabilmesi için en büyük görevin belediye yönetiminde olduğu araştırmanın bulgularıyla belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. Elde edilen bilgiler yönetim ve yöneticinin Sakin Şehir kriterlerini yerine getirmede öneminin yadsınamaz büyüklükte olduğunu kanıtlar niteliktedir. Cittaslow ve yönetimin pozitif ilişkisini gösteren sonuca göre, belediye yönetimi ve Sakin Şehir hareketini birbirinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Ermenek Belediyesi Yönetimi bu konuda tüm imkânlarını seferber etmiş durumdadır.

Sakin Şehir üyeliği için gerekli tüm kriterlere cevap vermeye çalışan yönetimin en çok katkı sağladığı uygulamalar doğal ve kültürel kaynakların korunarak yönetilmesi, park ve peyzaj bakımları ve önemli bir oranda yer tahsisi olarak göze çarpmaktadır. Karşılanamamış kriterler bisiklet yolları ve bunların park yerleri ile ilgili uygulamalar, tele çalışma uygulaması ve çocuk bakım evleri kurulması ile ilgili düzenlemelerdir. İlçenin jeolojik yapısının elverişli olmadığından dolayı bisikletle ilgili düzenlemeler imkânsız görünmektedir. Bununla ilgili belediyenin yapabileceği herhangi bir uygulama görünmemektedir.

Ermenek için Cittaslow adaylığı sürecinin başlatılması durumunda yapılması gereken çalışmalar tele çalışma uygulamaları, daha fazla çocuk bakım evleri kurulması, kent sakinlerinin Cittaslow konusunda bilgilendirilmesi ve cittaslow kampanyalarının düzenlenmesi ve yürütülmesidir.

Bu çalışma kapsamında yapılan değerlendirmelerle Ermenek'in belediye yönetimi uygulamaları sayesinde hâlihazırda kriterlerin büyük bir çoğunluğunu sağladığı görülmektedir. Ulusal Koordinasyon Komitesi tarafından incelenecek başvuru dosyasında Sakin Şehir adayı kentin kriterlerin %50'sini sağlamakla yükümlü olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, adaylık başvurusunu henüz başlatmış olan Ermenek ilçesi için kabul edilebilirliğin oldukça yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Kriterlerin bir kısmının da adaylık süreci boyunca sağlanabilecek özellikte olduğu hesaba katıldığında, Ermenek'in Sakin Şehir olma olasılığı çok yüksek görünmektedir.

Sakin Şehir olmak isteyen kentlerde yerel yönetimin ve yöneticinin öneminin büyük olduğu söylenmişti. Bunun yanında bölgedeki diğer kamu ve sivil toplum kuruluşlarının ve medyanın da kentine sahip çıkması ve Cittaslow kriterlerini benimsemesi gerektiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Cittaslow olmak isteyen kentler büyük oranda yerel yönetimden aldıkları desteğin yanında kamu kuruluşları, STK'lar ve halk işbirliğiyle hareket etmek zorundadırlar. Harekete katılan kentlerin yerel yönetimleri, hareketin yaygınlaşmasını ve halkın bu hareketin gereklerini yerine getirmesi konusunda bilinçlenmesini sağlamak için gayret göstermelidirler.

Ermenek ilçesi ve yerel yönetim faaliyetlerini de kapsamlı bir şekilde tanıtan bu çalışmanın akademik literatüre katkı sağlamasının yanında, Sakin Şehir birliğine üye olmak isteyen kentlere ve bunların yerel yöneticilerine de yol gösterici olması beklenmektedir.

Bildirinin oluşması sürecinde her türlü bilgiyi benimle paylaşan Ermenek Belediye Başkanı Sayın Uğur Sözkese ve Ermenek Cittaslow Temsilcisi Emine Boyalıklı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

- Ak, Duygu, "Yavaş Kent (Cittaslow) Hareketi ve Türkiye Önemli Üzerine Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2017, Cilt: 10 Sayı: 52, 884-903.
- Akgemci, Tahir, Stratejik Yönetim, 3. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013.
- Akpınar, Necati, Ermenek Yöresel Ev Yemekleri içinde, 2. Baskı, derleyen: Mustafa Şenol, Dizi Medya, Ermenek, 2012.
- Atakara, Cem, "Sürdürülebilir Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü, KKTC-Yeniboğaziçi Cittaslow (Sakin Şehir) Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017.
- Atalan, Özlem ve Süyüklü Makaklı, Elif, "Cittaslow Hareketi ve Tarihsel Kentler", International Journal of Social Science, 2016, Number: 42, p. 545-556.
- Bardakçı, Halit, Bütün Yönleriyle Ermenek Başyayla ve Sarveliler, Erçev Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bayraktar, Eylül; Öztürk, Kübra ve Kocaoğlu, Mustafa, "Küreselleşmeye Karşı Yereli Koruma Çabası: Sakin Şehirler"; PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 2016, Cilt 11, 66-84.
- Bedük, Aykut, Karşılaştırmalı İşletme Yönetim Terimleri Sözlüğü, 3. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Cittaslow International Charter 2017, http://www.cittaslow.org/sites/default/files/content/page/files/257/statuto_cittaslow_en_12.05.pdf, erişim tarihi: 01.06.2018.
- Doğan, Mustafa; Aksu, Murat; Çelik, Özge ve Kaymak, Hilal, "Cittaslow Markasının Turizm Etkisi: Seferihisar'daki Konaklama İşletmeleri Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma", International Journal of Social and Economic Sciences, 2014, 4 (2): 06-1.
- Ekincek, Sema, "Sakin Şehir (Cittaslow) Yöneticilerinin Sakin Şehir Hareketine ve Sürdürülebilirliğe Yönelik Değerlendirmeleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 2014.
- <https://www.cittaslow.org>, erişim tarihi: 21.05.2018.
- <http://cittaslowturkiye.org>, erişim tarihi: 24.05.2018.
- <http://ermenek.bel.tr/kente-bakis/ermenekin-kisa-tarihi/>, erişim tarihi: 30.05.2018.
- <http://www.ermenek.gov.tr/sosyo-ekonomik-yapi>, erişim tarihi: 30.05.2018.
- <http://www.karamankulturturizm.gov.tr/TR,95892/ermenek.html>, erişim tarihi: 30.05.2018.
- https://www.nufusu.com/ilce/ermenek_karaman-nufusu, erişim tarihi: 30.05.2018.
- <https://www.torosnaturel.com/tr/>, erişim tarihi: 18.05.2018.
- <http://thrakis.org/sakin-sehir-nedir-ne-degildir.html/>, erişim tarihi: 27.05.2018.
- Gök, Bilal, "XVI. Yüzyılda Ermenek Camileri ve Cami Vakıfları", Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2009, 2 (3), 257-274.
- Güneş, Vedat, Müdür Müdür Müdür, 2. Baskı, Yükseliş Yayınları, Ankara, 2017.
- Keskin, Enes Battal, "Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış Olarak Yavaş Şehirler (Cittaslow): Seferihisar Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Knox, Paul L., "Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World", Journal of Urban Design, 2005, 10:1, 1-11.
- Koçel, Tamer, İşletme Yöneticiliği, 14. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Koralı, Murat, Ahmet Keleşoğlu, Başarıya Adanmış Yaşam, 1. Basım, İstanbul, 2008.
- Miele, Mara, "CittàSlow: Producing Slowness Against the Fast Life, Space and Polity", 12:1, 2008, 135-156, DOI: 10.1080/13562570801969572.
- Mutdoğan, Selin, "Seferihisar Örneğinde Sakin Şehir Hareketi", Greenage Symposium, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 2010, ss. 1-10.
- Özbek, Durmuş Ali, Torosların Yukarısı Ermenek, Çimke Yayınları, Konya, 2017.
- Öztaş, Haydar, Ermenek (Taşeli) Bölgesinde Yetişen Bazı Endemik Bitkiler, Önka Yayıncılık, Ankara, 2017.
- Pajo, Aykut ve Uğurlu, Kaplan, "Cittaslow Kentleri için Slow Food Çalışmalarının Önemi", Electronic Journal of Vocational Colleges, 2015.
- Pink, S., "Sense and sustainability: The case of the slow city movement. Local Environment", 2008, Vol. 13 (2), pp. 95-106.
- Radstrom, Susan, "A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow", Italian Journal of Planning Practice, 2011, 1/1, s.90-113.

- Savaş Yavuzçehre, Pınar ve Donat, Onur, "Türkiye'de Sakin Kent (Cittaslow) Üyelüğünün Kamusal Mekânlara Etkisine Yönelik Bir İnceleme", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, s. 299-320.
- Sözkesen, Uğur, 1830 Ermenek Nüfus Kayıtları içinde, Hazırlayan: Mükremin Kızılca, Aybil Yayınları, Konya, 2016.
- Şen, Uğur, "Çevre Politikaları Kapsamında Sakin Kentlerin Çalışanların Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkileri: Uzundere Örneği", Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Şimşek, M. Şerif ve Çelik, Adnan, İşletme Bilimine Giriş, 20. Baskı, Eğitim Kitabevi, Konya, 2013.
- Şimşek, M. Şerif ve Çelik, Adnan, Yönetim ve Organizasyon, 19. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya, 2017.
- Şimşek, M. Şerif, Çelik, Adnan ve Akgemci, Tahir, Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış, 8. Baskı, Eğitim Kitabevi, Konya, 2014.
- Tayfun, Ahmet ve Acuner, Elif, "Cittaslow: A Model Proposal For Çamlıhemşin, Cittaslow: Çamlıhemşin İçin Bir Model Önerisi", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2014, 2/1, 46-54.
- Tekin, Mahmut, İşletme Bilimi, 5. Baskı, Günay Ofset, Konya, 2015.
- Yalım, Funda, "Yavaş Şehir (Cittaslow) Hareketi Ekseninde Kent Markalaşması ve Kent İletişimi: Kırklareli "Vize" Yavaş Şehir Örneği", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2017, 6 (2), 1-28.
- Yeniden Başlamak İçin Ermenek 1001, Ermenek Belediyesi, Keskin Color, İstanbul, 2017.
- Makalede kaynak gösterilmeden kullanılan Cittaslow'la ilgili tüm sayısal veriler ile üye ülke ve kent isimleri <https://www.cittaslow.org> , <http://cittaslowturkiye.org/#turkiye> adreslerinden derlenmiştir.

KÜLTÜR MİRASI OLARAK GELENEKSEL ERMENEK EVLERİNİN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZ KENT GELİŞİMİ İÇERİSİNDE KORUMA VE GELECEĞE AKTARILABİLME YÖNTEMLERİ

Sibel DEMİRARSLAN*

1. GİRİŞ

Konut yapıldığı her dönem içerisindeki kültürü tanımlar ve geleceğe aktarır özellikler taşımıştır. Toplumla, yaşama dair belirgin ipuçları vermektedir. Bu nedenle, pek çok bilim dalına kaynak oluşturmaktadır.

Osmanlı evi ve daha sonra da Geleneksel Türk evi olarak anılan konutlar, kültürel miras olarak önemli bir göreve sahiptirler. Gerek yaşamın gerekse konstrüksiyonla ilgili bilgilerin aktarılmasında aracılırlar. Artan nüfus, değişen ve gelişen dünya ile birlikte ihtiyaçlar değişmektedir. Yeni ihtiyaç duyulan farklı fonksiyonlardaki binalar ile birlikte yerleşim yerleri genişlemekte, yayılmaktadır. Eski ve yeni dokunun bir arada olduğu bugünün kentleri de kültürel mirası koruma ve aktarma endişesinde olmalıdırlar. Yani kentlerde bir katmanlaşma söz konusudur.

Katmanlaşma mevcutta bulunan bir tabakanın üstüne yenisinin gelmesiyle, birbirinden ayrı yataklar halinde üst üste sıralanarak oluşur. Bu katmanlaşma oluşan ürüne bir tarihsellik katar. Bir üste binen katmanlar daima alt katmanlardan etkilenir ve bu izlerle yeni bir katman oluşturmuş olur. Bu katmanlar birbirlerinden bağımsız, özgürce şekillenmez, kendinden önceki ve sonrakine göre yeniden evrilir ve sürekli bir değişim, dönüşüm içindedir. Kentlerdeki katmanlaşma mevcut fiziksel çevre koşullarına göre gerçekleşmelidir. Fakat günümüzde koruma içgüdüsünü kaybederek gerçekleşen yapılaşma eylemlerinin sınırları yoktur (kolokyum.com). Bu durumda kontrolsüz ve kimliksiz kentleşmenin meydana çıkması ve kent belleğinin yitirilmesi kaçınılmazdır.

2. Konut Kavramı

Türk Dil Kurumu konutu “İnsanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgâh” ifadesi ile tanımlamaktadır. Her insanın mutlaka sahip olmak istediği mekândır. Bir kişinin örneğin ofisi olmayabilir ama konutu olmalıdır. Barınma, korunma, güven, mahremiyet, aidiyet, statü, fonksiyon gibi gereksinimlerinin giderilmesi için ilk insandan bu yana mutlaka bir yeri sahiplenmişlerdir. Mağara, ağaç kovuğu ile başlayan bu süreç artık müstakil konut, villa, yalı, rezidans dairesi gibi seçenekleri bol bir haldedir. Bu nedenle, konut hep vardı ve var olacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi Mimar, Kocaeli Üniversitesi KMYO sdarslan@kocaeli.edu.tr

Kültür ve Geleneksellik

Bozkurt Güvenç'e göre kültür, oldukça karmaşık bir örüntü olup; toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir bütünü ve işlevidir (www.piramithaber.com).

Bir başka açıklamada orijinal kavrama göre kültür, statükonun korunmasından çok bir değişim aracıydı ya da daha açıkçası sosyal evrimi evrensel insan koşullarına göre doğru yöneltmeyi sağlayan bir yön bulma aletiydi. Kültür kavramının birinci amacı süregelen durumun tanımını, dökümünü ve kodlamalarını kaydetmek değildi. Onun asıl amacı gelecekteki çabalar için bir hedef ve yön göstermekti (Bauman, Z., 2015 :9).

Geleceğe miras bırakmak, birikimleri, yaşamışlıkları yani kültürü aktarmak için, konutlara da görev düşmektedir. Çünkü konut içerisinde yaşam pratiklerini barındırmaktadır. Osmanlı evi ve geleneksel Türk konutu da geniş alanlarda kıymetli kültür miraslarına dönüşmüşlerdir.

Türk evi, ilk olarak Anadolu'da kendisine has karakterini bulmuş ve buradan zaman ile inkişaf ederek ve muhtelif dış tesirleri benimseyerek Osmanlı fütuhatını takiben Avrupa'nın muhtelif yerlerinde köklemiştir. Birbirinden yüzlerce kilometre mesafede ve çok farklı şartlar altında inşa edilmiş evlerde bile, planın ana hatları bakımından daima aynı olduğu göze çarpar. Bu vaziyete göre, Türk evinin muhtelif tiplerini birbirine bağlayan, aradaki vahdeti temin eden başlıca unsur planıdır. Bir evin esas teşkilatı, bünyesi ve bir dereceye kadar kitleviyeti, planı ile ifade edildiği gibi, ekonomik ve sosyal durumu, yine planda aynasını bulur (Eldem, S. 1954:12).

Kültür > Dünya Görüşü > Değerler > Şema Görüntü > Şekil > Yaşam Tarzı > Eylemler

Şekil 1. Kültür-Eylem Etkileşimi (Rapoport, 1977, akt. Demirarslan, S. 2000:22)

Kültürel tüm unsurlar en sonunda eyleme dönüşmektedir (Şekil1) Eylemler de fonksiyonu belirlemektedir. Tasarıma ya da oluşuma katkı sağlayan girdiler, kültürel değerlerdir. Her toplum dolayısı ile her birey kültürüne uygun inşa edilmiş mekânlarda sağlıklı, huzurlu, mutlu yaşayacaktır.

Kültür egemenlik alanına göre dört çeşittir;

- Bireysel Kültür
- Yöresel (Bölgesel) kültür
- Ulusal kültür
- Evrensel kültür (Demirarslan, S., 2000:15)

Aslında, kültürel unsurlar etkileşim halindedirler. Günümüzde küreselleşme ile birlikte toplum kültürleşmeye meyletmektedir. Evrensel kültür, diğer kültürel etkileri değiştirmeye çalışmaktadır. Ancak, toplumun bekası, huzuru, mutluluğu için unutulmaması gereken insanların kendi kültürlerine sahip çıkmaları gerekliliğidir.

Konut oluşumunun ve tasarımının temelinde kültürün tatmini bulunmaktadır. Kullanıcının kültürüne hitap eden mekânlar, doğru işleyen, sorun çıkarmayan, sağlıklı, huzur ve mutluluk veren alanlara dönüşürler. Bina genelinde konut, odaların tesadüfî bir şekil-

de yan yana dizilmesi ile oluşan bir duvarlar bütünü değildir. Özellikle Osmanlı konutu ile başlayan ve geleneksel Türk evi adı ile devam eden konutlar, ihtiyaçlardan ortaya çıkan, deneye-yanıla birikmiş ihtiyaçlar ve fonksiyonlar ile biçimlenen konutlardır. Bu nedenle başarılı olmuşlar ve tarihe imza atmışlardır. Her bireye, her yöreye küçük değişikliklerle hitap eden yapıya sahiptirler. Yöresellik o küçük değişiklikleri iklim, malzeme temini bağlamında biçimlendirmektedir. Taşın bol bulunduğu yerde taş, ahşabın bol bulunduğu yerde ahşap strüktürle uygulanan binalar, belli bina planlamalarına sahiptirler bu nedenle tipolojik olarak sınıflandırılmaları mümkün olmuştur.

Geleneksel Türk Evi Genel Özellikleri

- Türk evi umumiyetle bir katlıdır. Ancak, zaman ile kat adedi fazlaşmıştır. Öyle olmakla beraber, daima esas kat tektir. Bu esas kat ise, birkaç katlı evlerde, mutlaka en yukarıdadır.
- Evin bulunduğu yer veya arsanın büyüklüğüne göre, esas katın altı tamamıyla veya kısmen boşaltılır. Bu kata fazla ışık, güneş, hava ve manzara vermek arzusu, mümkün olduğu kadar zeminden yükseltilmesine sebep olmuştur (Eldem, S:H.; 1954:12,13).
- Plan, oda, sofa ve merdivenden oluşmaktadır.
- Bulduğu yörenin iklimsel özellikleri planlamayı etkilemiştir.
- Yöresel malzemeler kullanılmaktadır.
- Komşu binalara bakan pencere açılmamasına özen gösterilmiştir.
- Mahremiyet önemlidir.
- Genelde iç bahçeler bulunmaktadır. İçeriden sokağa yeşiller taşmaktadır.
- Ergonomik bir boyutlandırma söz konusudur.
- Duvarlarda nişler, dolaplar kullanılmakta ve faydalı alanlar arttırılmaktadır.
- Her oda bir hanedir.
- İnsan, her zaman tasarımın merkezindedir.
- Misafire önem verilmiştir.
- Depolama alanları bulunur.

Şekil 2, 3. Ermenek Geleneksel Evlerinde Yöresel Malzeme kullanımı
(Demirarslan, S.M., 2018 Özel Arşivi)

3. Ermenek

Ermenek, Güney Anadolu (Taşeli) Coğrafi yapısı içinde, Önceden Konya'ya bağlı iken 1989 yılında Karaman'a bağlanmıştır; 5000 yıldır insanların yaşadığı bir yerleşim merkezi-

dir. Doğusunda Mut (87 km), Güneyinde Gülnar-Anamur (110 km), Batısında Alanya (320 km) Kuzeyinde Hadim-Bozkır, Karaman (Mut üzerinden: 160 km) ile sınırları vardır. Akdeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında bir geçiş bölgesidir. Denizden yüksekliği şehir içinde 1250-1300 m. olup çevresi oldukça yüksek dağ ve tepelerle çevrilidir. Ekilebilir toprakları azdır. Orman ve su bakımından zengin sayılır, Küçükbaş hayvancılık ve meyvecilik ile günlük hayata yönelik el sanatları, özel ve resmi sektörün işlettiği Linyit madenlerine bağlı, işletmeler ve taşımacılık halkın geçim kaynağıdır (ermenek.bel.tr).

Şekil 4. Ermenek Geleneksel Evleri Şekil 5. Ermenek Yerleşiminin Turkuaz Gölü Bakışı
(Şekil 4,5; Demirarslan. S.M., 2018, Özel Arşivi)

Tarihçe

İlk Ermenek yerleşimi (şehir çekirdeği) olan (Marassa'nın) şimdiki 'Maraspolli' denilen mağaranın önündeki göçüklerin altından başlayarak 'İkidelik' denilen 'Firan Kalesi' önlerindeki yıkıntı ve göçük kayaların altında kaldığını gösteren işaretler vardır (www.ermenek.gov.tr).

Hitit, Roma ve Bizans döneminden kalan birçok yaşam izlerini üzerinde barındıran İlçe (<https://www.karamandauyanis.com>) önemli bir medeniyet geçişine sahiptir.

On'u aşkın Piskoposluğun 'Piskoposluk merkezi' olarak tarihi bir özelliği yanında bir başka öne çıkan özelliği de uzun yıllar bir Türk beyliğine (Karamanoğulları Beyliğine) başkent oluşudur.1256 dan 1475 yılına kadar 250 yıla yakın hüküm süren 'Karamanoğulları Beyliği'nin Başkenti, Kültür ve sanat Merkezi olarak tarih sayfasında yer alan Ermenek'te Kerimüddin Karaman Bey'den sonra beyliğin başına oğlu Mehmet Bey geçmiş, büyük imar ve idari işler yanında 1277 Mayısında 'Bu günden sonra Divanda , Dergahta , Barigahta , Mecliste ve Meydanda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır .Fermanı ile Türk dilini Fars-Arap dilleri baskısından kurtarıp, Öz Türkçemizi Türk milletine kazandırmıştır.1960 yılından beri Karaman'da yapılan Türk Dil Bayramı Kutlama Programlarının açılışı 1998 Mayısından beri Beyliğin Başkentinin Ermenek olması, kurucusu Kerümiddin Karaman Bey ve Türk Dilinin mimarı olan oğlu Mehmet Bey'in ve kardeşi Mahmut Bey'in Türbesinin Ermenek'e bağlı Balkusan Köyünde bulunması nedeniyle Ermenek Aydınlarının gayretleri ile Ermenek'te yapılmaktadır. Tanzimatın ilanından sonra 1845 yılında yapılan yeni Vilayet teşkilatına göre Ermenek İçel Sancak Merkezi olur. Mut, Anamur, Silifke, Gilindire, Karataş Sancağına Bağlanır. 26 Yıl-Sancak Merkezi olarak hizmet verir.

- 1871 Yılında Sancak Merkezi Silifke'ye aktarılır. Ayrıca bu tarihte Belediye Teşkilatı kurulmuştur.

- 1910-1915 Yıllarında Konya vilayetine.
- 1915 Tekrar İçel sancak merkezine
- 1919 Yılında Konya iline bağlanan Ermenek 1989 yılında Karaman'ın İl olması ile Karaman'a bağlı bir ilçedir. (<http://www.ermenek.gov.tr/tarihi>)

Ermenek, doğusunda Mersin'in Mut, güneyinde Gülnar ve Anamur ilçeleri, batısında Karaman'ın Sarıveliler, kuzeybatısında Başyayla ilçeleri ile kuzeyinde Karaman merkez köylerinin sınırları ile çevrili 1645 kilometre kare toprağı ve 31 Aralık 2016 kayıtlarına göre köyleri ile birlikte 29.475 nüfuslu bir ilçedir. Bulunduğı Taşeli Platosu, Türkiye'nin nüfus yönünden en tenha yerlerinden biridir. Yörede kilometre kareye düşen insan sayısı yaklaşık 22 kişi düşerken Ermenek'te bu sayı 18 kişiye inmektedir (ermenek.bel.tr).

Ermenek Evleri

Dağlık, ormanlık sarp kayaların bulunduğu bir platoda doğal kayalıklarla çevrili bir kalenin önünde kurulmuş tarihi derinliği olan bir ilçedir. İlçe topraklarının tam ortasından Göksu'nun güney kolu olan Ermenek Çayı üzerinde Türkiye'nin 4. Büyük Gölü olan Ermenek Barajı ve HES' i vardır (ermenek.bel.tr).

Bu coğrafi ve topoğrafik özellikleri, arazi kullanımını ve konut oluşumunu tamamen yönlendirmiştir ve yönlendirecektir. İlk insandan bu yana doğa örneklerinin incelenmesi ve taklit edilmesi ile araziye uyumu, strüktür kurgusu sağlanmıştır. Geleneksel konutların oluşumu özellikle doğaya uyumlu, yarışmadan, inatlaşmadan oluşmuş, çevreci, sürdürülebilir binalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 6,7,8. Ermenek Geleneksel Doku
(ermenekilcesi.blogspot.com, kendingez.com, ermenek.bel.tr/fotograf-galerisi/ermenek-evleri)

Genelde spontane olarak oluşmuş tüm çevrelerde ev tiplerinin biçimlenişi malzeme ve iklim gibi çevresel kaynaklara ve toplumun kültür sistemine -ideoloji ve teknolojisine- bağlıdır. Özeldense çevre biçimlenişi yukarıdaki ana ölçütlerin farklılaşmasını sağlayan, zamana, yöreye ve biçimlenişe katkıda bulunan sosyal sınıflara bağlıdır (Yürekli, H., 1979:5).

Ermenek, karşıdan bakıldığında doğayla yarışmayan, uyumlu bir doku oluşturmaktadır. Aslında, geleneksel dokunun en önemli özelliği doğayla yarışmaması, inatlaşmaması, birlikte yaşamaya niyetli oluşudur. Bu nedenle, yıllara meydan okurcasına var olurlar. Kolay bir bakım, tamirle ayakta durmaya devam ederler. Eğimli bir doğa içerisinde konumlanmıştır, malzeme olarak ahşap, taş, toprak kullanıldığı, yöresel malzemenin önemi hissedilir. Geleneksel Türk evine uygun, üst katta dışarıya açılmayı sağlayan cumbaların/çıkımların kullanıldığı örnekler mevcuttur.

Şekil 9,10,11 de arazinin topografyası nedeni ile de bitişik nizam evlerin varlığı ve alttan geçiş uygulamaları ile yerleşim sirkülasyonunun sağlandığı görülmektedir. Gerek mahremiyet gerekse iklime karşı koruma amaçlı pencere güneş kırıcı, kapak vb. uygulamalar yapılmıştır. Doğramalar içerisinde geleneksel uygulamalarda sıkça rastlanılan giyotin pencerelerin varlığı görülmektedir. Ancak, yıllar içerisinde tamir, onarım gibi ihtiyaçlarla farklı pencere doğramaları uygulamalarının yapıldığı izlenmektedir.

Şekil 9. Değirmenlik Mahallesi (www.cekulvakfi.org.tr/) Şekil 10,11. (ermenek.bel.tr/)

Şekil 12,13,14. Geleneksel Evleri ve zaman içerisinde yapılaşmaya devam eden Ermenek (ermenek.bel.tr)

Geleneksel dokunun arasına sonradan yapılan binaların tarihi dokuyu bozduğu, değerini düşürdüğü görülmektedir. Tabii ki bu uygulamla süreç içerisinde kaçınılmaz bir duruma dönüşmektedir. Aynı perspektif içerisinde dokunun tarihi özelliğinin bozulması, kültürel mirasın korunamayacağı ve geleceğe aktarılamayacağı endişesine yol açmaktadır.

Şekil 15. Ahşap hatıllı yığma taş duvar Şekil 16. Bina aldı pasaj uygulaması, arka planda yeni binaların geleneksel doku ile uyumsuzluğu görülmektedir. (ermenek.bel.tr/) Şekil 17. Yeni konut ihtiyacı ile yükselmeye başlayan Ermenek (ermenekilcesi.blogspot.com/2009/)

Bakımsız, çivi çakılmayan kültürel değerler, aslında dünya kültürel mirasının da birer eseridirler, turizm için büyük bir cazibe oluşturmaktadırlar. Artık turizm çeşitlenmiş, ülke, bölge ve yörelerin kültürünü tanımak ön plana geçmiştir.

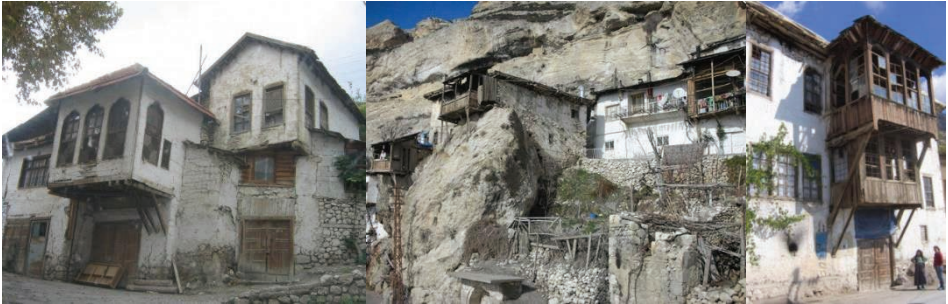
Zemin katlarda genelde olduğu gibi taş yığma konstrüksiyon kullanılmıştır. (şekil 2,3,14,15) Taş yığma duvarların arasında strüktür açısından ahşap hatullara yer verildiği görülmektedir.

Şekil 18. 1935 yılında Ermenek (ermenekilcesi.blogspot.com/2009/)

Şekil 19,20. (ermenekilcesi.blogspot.com/2009/)

Şekil 21,22,23. 2, 3 katlı Geleneksel konut Örnekleri (www.selcukluotel.com)

Şekil 19 ve 20'de doğaya uyumun, doğayla bütünleşmenin ve mekân ihtiyacını giderirken doğa ile inatlaşmamanın örneği görülmektedir. Şekil 21 ve 23'te 2 ve 3 katlı binalar üzerinde cumba ve çıkma örnekleri izlenebilir. Cumba veya çıkma, "bir binanın üst

katlarından dışarıya taşan kısım” olarak tanımlanmakta “cumba, şahnişin, cihannüma” gibi isimler almaktadır. (Akyüz, E., <http://egemimarlik.org/17/06.pdf>) Geleneksel Türk evlerinde asıl kat üst kat, olduğundan dışarıya açılmak, mekânı genişletmek, manzara, ışık gibi etkenlerle cumbanın sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Özellikle şekil 23’te ki değişik cumba uygulaması güzel bir örnek teşkil etmektedir. Üç görsele de bakıldığında zemin katların geçiş ve depolama için kullanıldığı görülmektedir. Dışa kapalı bir kat olarak, az pencere yüzeyi ile fonksiyonlarını dışa vurmaktadırlar.

“Eski evlerimizin iç ve dış bölümlerinin (Araboğaz, Ambar ev, musandıra, yüklük, katlanabilir ahşap kapı ve pencere korkulukları, ahşap kapı ve cumbalar, çulhalık v.b unsurlar) aslına uygun bir şekilde korumak lazım. Belediye yıkım ve tadilat ruhsatı verirken eski evlere göre farklı bir yol izlemeli diye düşünüyorum.” (kazancihaber.com)

Günümüz Yapılaşması

Nüfus artmakta, göç hareketliliği yaşanmakta, insanlar daha rahat yaşama, çalışma arzusu duymaktadırlar. Bu duyguların karşılanması için hızla yeni yapılaşmalar yapılmakta, araziler zaman zaman da bilinçsizce tüketilmektedirler. Hızlı ve yeni olmasının kullanıcıya her zaman daha şık, daha kullanışlı, daha konforlu gelmesi nedeni ile doğa, çevre, sürdürülebilirlik ya da yavaş kent veya marka kent olma hedefi koymadan yapılan çevre ile uyumsuz, standart, her yer gibi olan yapılaşmalar aslında güzel ve özel coğrafyaya, tarihi ve kültürel mirasa, doğaya zarar verebilmektedir.

Günümüzde tarihi kentlerimizin hızla yok edilerek çehre değiştirmesi, bu kentlerde modernleşme olarak algılanmaktadır. Geleneksel dokunun dar sokaklarını geniş cadde ve sokaklar haline getirmek, eski yapıların yerine büyük, rantı yüksek, modern iş hanları inşa etmek; bütün bunları yaparken de eskiyi ortadan kaldırmak adeta vazgeçilmez gibi görülmektedir. Böylece kültür kimliğimizin önemli unsurları olan tarihi kentlerimizin eski geleneksel dokusu bozulmakta, anıt yapılarımız ya tümüyle yıkılarak yok edilmekte ya da fiziki çevrelerinden soyutlanarak yeni yapılarla kuşatılmaktadır (Sayan, Y., 2009:157)

Acele etmeden, yerleşimin 50 yıl, 100 yıl sonrası düşünülerek plan geliştirilmesi, potansiyelin olduğu yerlerde turizmi aktifleştirmek için dokunun bozulmamasına, aksine korunmasına ve restorasyonuna önem verilmesinin planlamada yer alması büyük kazanç olacaktır.

Şekil 24,25. Karaman Ermenek konutları (www.toki.gov.tr, emlakkulisi.com)

Günümüzün modasından etkilenerek, daha şık, daha modern olduğu zannedilen apartman tipi ve toplu konut örneklerinin Ermenek'te de yapılıyor olması, yerleşimin özgünlüğünü, gelecek gelişme potansiyelini, doğa ile uyumunu zedeleyecektir. Eski kent dokusunun doğa ile bütünleşmiş ve göze batmayan sürdürülebilir duruşu ile doğayı delip çıkan, manzaraya duvar oluşturan yüksek binalar arasında hangisi doğru diye düşünmek gerekir. Ermenek halkı az katlı binalarda yaşamaya alışmışsa, genel dokuyu bozmadan az katlı konut projeleri önermek en doğrusu olacaktır. İnsanların alıştıkları yaşamı bozmadan yenilemek de bir sürdürülebilir davranış modelidir. Kent silüetine bakıldığında, sadece gözlem ile bile kronolojik bir bina sıralaması yapmak mümkündür. Parsel veya ada inşaatlarında çevre ile ilişkiyi, yerleşimin mevcut dokusunu göz önünde bulundurmak gerekir. Ermenek için özel bir durum ise rijit bir doğa parçası ile sınırlanıyor olmasıdır.

Ermenek'de sürdürülebilir yaşam alanları ile ilgili değişik mimari fikirler geliştirilme çalışmaları yapıldığı, çevreci fikirler üretilmeye çalışıldığı örnekleri basından da izlemek mümkündür. Bunlardan birisi de in konutlarıdır; Yetkililer, fikir ve düşüncelerini şu cümlelerle aktarmaktadırlar “İn Konutlarının sadece giriş kısmını göreceksiniz. Konutun üstünde ve çevresinde ağaç, çim ve bir bahçesi ile toprak altında konaklayan insanların da yazın serin ve kışın sıcak ve doğallığını da hissedebileceği bir konaklama” (<https://www.karamandauyanis.com/>, 07. 09,2016) imkânından söz etmişlerdir. Toprağın ısısından faydalanmak sürdürülebilir bir davranış modeli ve doğayla bütünleşmiş bir bina türü de çevreci davranışı işaret etmektedir.

Şekil 26,27. Ermenek İn Konutları (Demirarslan, S.M., 2018, Özel Arşivi)

Günümüzde inşaat sektörünün çevreye verdiği kirlilik ve zararın farkına varılması, dünyanın enerji kaynakları da dâhil hızla tüketildiğinin fark edilmesi ile birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek, doğayı tasarımların içerisine almak, alternatif iş kolları, doğal beslenme imkânları sağlamak gibi dünya insanının çabalarını benimsemek ve ortak olmak önemlidir.

Bir başka yenilikçi fikrin “su evleri” olduğu görülür. Yetkili kişiler tarafından basından takip edilen açıklamada “Önümüzdeki günlerde Turkuaz Gölü ile birlikte su evlerini inşa edeceğiz. İnsanlara alternatifler sunacağız. Su evlerinde oluşturduğumuz mahalle tarzında bir yapı ile gecelik konaklama imkânlarını sunacağız.” (www.karamandauyanis.com,

07.09.2016) ifadeleri ile yenilikçi projeleri geliştirilmeye çalışıldığı ve devam edeceği önemlidir. Ancak, doğa ile iç içe yaşam hazırlarken, çevre bilincini oluşturmak, doğaya zarar vermeden, kirletmeden, olduğu gibiliğini bozmadan bu fikirleri gerçekleştirebilmek çok daha önemlidir.

4 Koruma-Yaşatma ve Günümüz Yapılaşmaları İle Dönüşüm Uygulamalarında Dikkat Edilecek Hususlar

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kartları

Şekil 28. 19 Mayıs 1936, Ermenek'de Bayram (ermenekilcesi.blogspot.com/2009/)

Ermenek, özel ve güzel bir konuma, üstelik zengin bir tarihe sahiptir. Yapılan bilimsel ve sosyal faaliyetler ile Ermenek için güzel düşüncelerin olduğu ortadadır. Bu durumda gelecek için karar vermek gereklidir? Ermenek için nasıl bir gelecek planlanmalıdır?

Tarihçesinde söz edildiği üzere din, dil ve sanatta merkez olduğu dönemler yaşamıştır. Aydınlar merkezi olarak anılan Ermenek için bugün de aynı değerleri geçmişe öykünerek diriltmek, yaşatmak önemlidir.

Engelibeli arazisi nedeni ile iş kollarının belirli alanlarda yoğunlaşması, halka turizm alanında fırsat verilmesini düşündürebilir. Bu konuda duyarlılığın olduğu da görülmektedir. Turistler, geldikleri yerlerde kültürü, yemeği, içmesi, yaşamdan kesidi, temizliği, tarihi, insan ilişkileri gibi her yönü ile solumak isterler. Bu durumda yeni yapılaşmalarda mevcut dokuyu ve doğayı zedelememe duyarlılığına sahip olmak, geleneksel dokuda doğru bir restorasyon çalışması, bozulmuş mimari unsurların orijinal hale döndürülmesi, daha yeşil Ermenek kazanılması hedeflenebilir.

Son yıllarda Turkuaz gölünün öne çıkarılması, "Balık üretiminin yanında olta balıkçılığı ile birlikte sörf sporları, tekne sporları, yelken, kano, dragon yarışmalarına" (<https://www.karamandauyanis.com> 07.09.2016) ev sahipliği yapılacağı yönündeki açıklamalar yenilikçi yaklaşımı destekler niteliktedir.

Şekil 29. Turkuaz Gölü (www.canlimobeseizle.com)

Nüfus yoğunluğunun az olması sakinliği desteklemektedir. Yavaş şehir özelliklerini koruyup geliştirebilir.

Cittaslow felsefesi yaşamın, yaşamaktan zevk alınacak bir hızda yaşanmasını savunmaktadır. Cittaslow hareketi, insanların birbirleriyle iletişim kurabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, kendine yeten, sürdürülebilir, el sanatlarına, doğasına, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan ama aynı zamanda alt yapı sorunları olmayan, yenilenebilir enerji kaynakları kullanan, teknolojinin kolaylıklarından yararlanan kentlerin gerçekçi bir alternatif olacağı hedefiyle yola çıkmıştır. (<http://cittaslowturkiye.org>)

Özetle, Cittaslow yani yavaş şehir akımı, hem orada yaşayan yerli halk hem de turistlere huzur, keşfedilecek bir yaşam, güven, dinlenme, hareket, merak gibi pek çok güzel duyguyu yaşatmaktadır. Bu nedenle, ulaşım araçlarının duyarlılığı dâhil çevrenin korunulduğuna dair çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Şekil 30. Ermenek Mutfağı (www.selcukluotel.com/)

Bu bağlamda, geleneksel dokusu, doğal güzellikleri, tarihi, batırık veya Tarhanabaşı gibi muhteşem lezzetleri ile var olan değerleri, sürdürülebilir enerji kaynakları, geri dönüşüm duyarlılığı ile destekleyerek bu konuda marka kent olmak, adı ve yöresel özellikleri ile öne çıkmak güzel Ermenek için güzel yarınlar demektir. Bilinçli bir turizm politikası yürütmek, yöreyi anlatan orijinal hediyelik eşyalara varana kadar titiz bir çalışmayı gerektirmektedir.

5. Değerlendirme

Ermenek, güzel ve özel bir yerleşim yeridir. Doğası farklıdır. Zengin bir tarihe sahiptir. Bu özellikleri ile yerleşimin değerlendirilmesi için pek çok faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ermenek'te zaman içerisinde düzenlenen Taşeli Kültür, Sanat ve Sıla Festivali, kongre Turizm şurası ve diğer etkinlikleri ile dikkat çekmek, marka kent özelliğini yakalamak arzusunda olduğu görülmektedir.

Ermenek Belediyesi tarafından yürütülen T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının genel koordinasyonu altında T.C. Mevlana Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilen "Eski Ermenek Canlanıyor; Renklerimiz Geri Geliyor" adlı sokak ve cephe sağlıklaştırma projesi 22 Temmuz 2012 etkinliği de yine yerleşime, kültüre, tarihi dokuya, korunma ve yaşatılmasına gösterilen önemi anlatmaktadır. (<http://kazancihaber.com>)

Kuru seki Okullar Bölgesinde, TOKİ konutları civarında, Mezarlıklarda, İlçenin kuzey kısmındaki alanlarda (kale dibi) mevcut parklar ile yeni yapılacak olan parklarda ve muhtelif yerlerde 10.000 üzerinde Selvi-Ardıç dikimi, Ermenek'i daha yeşil bir hale getirmek için dikimi gerçekleştirilecek ağaçlar, özellik bakımından Ermenek'te yetişmesi mümkün olan ağaçlardan oluşması (<https://www.karamandauyanis.com>) da güzel bir sürdürülebilirlik örneğidir.

Şekil 31. Ağaçlandırma çalışmaları (www.karamandauyanis.com)

Ermeneklilerin sürdürdüğü çalışmalarda sürdürülebilirliğe, çevreyi bozmadan gelişmeye, yeni kazanç imkanları sağlamaya yönelik projeler geliştirdikleri heyecan vermektedir.

Gelecekteki Ermenek için yapılan çalışmaların geliştirilmesi, özelliklerini koruyarak, kentsel ara yüz oluşturan yıkılmak üzere olan veya cephe düzeni bozulan geleneksel evlerin orijinal haline dönüştürülmesi ve restorasyonlarının sağlıklı bir şekilde yapılması gerekmektedir. İmar düzenlemelerinde, mevcut tarihi doku göz önünde bulundurularak, bozmayacak bir yeni yapılaşma politikası çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

6. Sonuç

İçinde bulunduğumuz yüzyıl itibari ile farkındalıklar artmış, duyarlılıklar gelişmiştir. İnsanlar elindekilerin kıymetini bilmek, korumak, doğaya saygılı, sürdürülebilir ve yeşil bir çevre oluşturmak, enerji tüketimini azaltmak, dünyayı tüketerek değil geliştirerek para kazanmak, bacasız sanayi turizmde dünya insanların beklentilerine cevap verebilmek, bulunduğu coğrafyaya ve kültüre sahip çıkmak ve böylece özel olduğunu bilmek ve hissettirmek zorundadırlar. Eğer duyarlı olurlarsa, hem sağlıklı, huzurlu, mutlu yaşayacaklar hem de gelecek nesillere de dünyayı yaşanabilir halde bırakacaklardır.

Bu duyarlılığın farkına varan Ermenek işi başlatmıştır, bundan sonra yapılabilecekler acele etmeden, yanlış yapmadan yola devam edebilmektir. İnsanlara ev sahipliği yapmayı seven yerleşim, değerlerini koruyarak tanıtmak için bir program oluşturmalıdır. Eski şehir yerleşimi korunmalı, bakım ve onarımı yapılamayan, yıkılmak üzere olan mimarlık miraslarının bilimsel bir biçimde restore edilerek, turizme katkı sağlaması hedeflenmelidir. Yeniden işlevlendirme ile değerlendirmek çözümcül bir yöntemdir. Yeni yapılaşmalarda mevcut dokunun zedelenmemesi için bir tasarım ve proje stratejisi geliştirmek, el

yordamı ile yapılabilecek küçük detaysız uygulamaların güzelliği zedelemesine fırsat vermemek gerekir.

Yeni imar adaları açarken, doğa ile yarışacak değil, barışacak bir imar düzeni oluşturmak; yerleşime uzaktan bakıldığında öne çıkan değil, mütevazı ve doğal görünümü koruyan bir doku olmasına dikkat etmek önemlidir. Mevcut tarihi kent dokusunun bir bölümünün butik oteller olarak değerlendirilmesi, hem yerleşimin turizm potansiyelini arttıracak ve hem de bir koruma yöntemi olarak kültürel mirası yaşatacaktır. Yeniden ele alınarak, fonksiyonel bir şekilde kullanılabilir olması geleneksel binaların yaşamasını ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasını sağlayabilir.

Marka kent ve yavaş şehir / cittaslow olabilmek potansiyeli bulunan yerleşimin hedeflerini doğru planlaması önemlidir. Bilinçli bir turizmde, hedeflenen turist profilinin belirlenmesi önemlidir. Tarihi, doğal ve kültürel zenginlik yönünden şanslı olan ilçe, doğru bir amaçla doğru sonuçları hedeflemeli, dünyanın geleceğine sürdürülebilir, çevreci, kültür ve doğa mirasına sahip çıkmış, sağlıklı yaşayan ve beslenen, eğitilmiş, bilinçli ve kültürlü insanları çekebilen ve böylece korumaya katkı sağlayan bir politika izlemelidir.

KAYNAKÇA

Akyüz, E., <http://egemimarlik.org/17/06.pdf>

Demirarslan Aslan, S. (2000), *Günümüz Konut Tasarımı İçin; Kullanıcı- Tasarımcı Etkileşiminde Kültür Etkeninin İzmit Örneğinde İrdenmesi Ve Bir Yöntem Önerisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora tezi, 2000

Demirarslan, S.M., (2018), *Özel Fotoğraf Arşivi*, Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Lisans Öğrencisi, İstanbul

Bauman, Z., *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Atıf Yayınları, Ankara, 2015, s.9

Eldem, S., (1954), *Türk Evi Plan Tipleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Pulhan matbaası, İstanbul

Sayan, Y., (2009) *“Türk Kültür Mirasının Korunması Ve Tarihi Çevre Bilinci Üzerine”* Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: IX, Sayı 1, Sayfa:157-160, İzmir 2009.

Yüreklî, H., O.D.T.Ü. *“Türk Evinin Karakteristiklerinin Dış Gözlem İle Saptanması İçin Bir Yöntem”* Mimarlık Fakültesi Dergisi Cilt 5, Sayı 1, Bahar 1979, S.5-13

<http://www.canlimobeseizle.com>

<http://cittaslowturkiye.org>

<https://www.cekulvakfi.org.tr/>

<https://emlakkulisi.com>

<http://ermenek.bel.tr>

<http://ermenek.bel.tr/fotograf-galerisi/ermenek-evleri/>

<http://ermenekilcesi.blogspot.com>

<https://www.karamandauyanis.com>

http://kazancihaber.com/haber_detay.asp?haberID=1866

http://kolokyum.com/yazi/7503/bir_palimpsest_kent_olarak_istanbul_ve_sonsuz_tasarim_katmanlari_

<http://www.piramithaber.com>

<http://www.selcukluotel.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

GÖKTEPE BELEDİYESİ UYGULAMASINDAN HAREKETLE, ERMENEK HAVZASINDA KÖYLERİN BELEDİYE SINIRLARINA ALINMA POTANSİYELİ VE GEREKLİLİĞİ

Hacı KURT*

GİRİŞ

Günümüzde toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlerin değişmesi, kentleşme olgusunun artması gibi gelişmeler sonucunda yerel yönetimlerin, özellikle belediyelerin önemi artmıştır. Türkiye tarihinde de Osmanlının modernleşme tarihine paralel olarak ilk örnekleri görülen belediye yönetimleri Cumhuriyet döneminde daha önemli hale gelmiş ve 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı nüfus artışı, göç ve hızlı kentleşmeye paralel olarak belediye sayılarında da hızlı bir artış görülmüştür. 1980'lerden sonra ise küçük belediyelerin birleştirilmesi, 2000'li yıllardan sonra da kaynaklarının büyük bölümü personel harcamalarına giden küçük belediyelerin kapatılmasına yönelik bir eğilim başlamıştır. Yapılan bazı çalışmalar Türkiye'de küçük belediyelerin hizmet verimliliği açısından önemli bir sorun olduğunu ve özellikle belde belediyelerinin bu açıdan optimal büyüklüğe ulaşmaları için beş binin üzerinde nüfusa sahip olmaları gerektiğini, dolayısıyla küçük ölçekli belediyelerin veya yerleşim birimlerinin birleştirilmesinin bir seçenek olabileceğini ortaya koymaktadır (Gündüzöz, 2011: 220-221). Nitekim 6360 sayılı yasayla büyükşehirlerin yönetiminde yapılan düzenleme yüzlerce belde belediyesinin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte bu düzenlemeyle, otuz büyükşehir sınırı içinde bulunan binlerce köy mahalle olarak belediye sınırlarına dahil edilmiştir ya da bir başka ifadeyle söz konusu illerde bütün yerleşim yerleri belediye hizmet alanının bir parçası olmuştur.

Ermenek havzasında bugün altı belediye teşkilatı vardır, fakat yöredeki köylerde de beledi hizmetlere önemli ölçüde talep ve ihtiyaç vardır. Gerek bu köylerin yerleşik sakinleri, gerekse dışarıya yoğun göç veren yörenin insanlarından emekliliğinde gelip köyüne yerleşenler ve yaz tatillerini burada geçirenler düzenli şebeke suyu, düzenli köy içi yollar, düzenli haşereyle mücadele ve evsel atıkların toplanmasını, düzenli depolanmasını veya imhasını talep etmektedirler. Bu ve buna benzer hizmetlerin bugünkü koşullarda köy yönetimleri tarafından yeterince yapılması da mümkün değildir. Diğer yandan belde belediyelerinin bazıları, belediye statülerini devam ettirebilmek için gerekli nüfus ölçü-

* Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, hacci1963@hotmail.com

tünü yerine getirmekte zorlanmaktadırlar veya hizmet maliyetleri açısından optimal büyüklüğün oldukça altında kalmaktadırlar.

Belediye sınırlarının düzenlenmesinde kullanılan yöntemler ve bunları açıklayan kavramlar “katma-katılma” (annexation), “bütünleştirme” (amalgamation), “birleştirme” (consolidation) gibi farklılıklar içermektedir. Bu yöntem ve terimlerin hepsi bazı açılardan farklılıklar taşımakla birlikte hepsinin ortak noktası belediye sınırlarında bir genişlemeyi ifade etmesidir (Çınar, Duru, Çiner & Zengin, 2013: 45-49). Bu çalışmada da kavramlar arasındaki nüanslar bir yana bırakılarak farklı statüdeki yerel yönetim birimlerinin, bir başka ifadeyle köy ve beldelerin birleşerek belediyelerin yeni hizmet alanlarına kavuşması ve bunun Ermenek havzasındaki potansiyeli ve gerekliliği üzerinde durulacaktır. Mevcut belediyelerle, mümkün olan köylerin birleşmesi, karşılıklı olarak bu yerleşim birimlerine ve yörenin tümüne önemli faydalar sağlayacak, bundan sadece bugünkü kuşaklar değil gelecek kuşaklar da yararlanacaktır.

Görece uzak mesafedeki köylerin belediye sınırlarına dahil edilmesinin hizmet sunumunda sorunlar yaratabileceğini kabul etmekle birlikte, günümüzde gelişen iletişim ve ulaşım imkanları bu konuda önemli avantajlar sağlamaktadır. Esasen, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu’nda bu kapsamdaki birleşmelerde mesafenin 500 metre olmasına karşın 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun bu mesafeyi 5000 metreye çıkarması bunun bir göstergesidir. Bunun da ötesinde, 6360 sayılı büyükşehir belediyeleriyle ilgili düzenleme il sınırları içindeki bütün köyleri mahalleye dönüştürerek bu mesafeyi en uç noktaya çıkarmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde, eğer Karaman il olmasaydı, bu düzenlemeyle Ermenek havzasındaki bütün köyler, havzadaki üç ilçe belediyesinin mahallesi olarak bu belediye hizmetlerinin bir bölümünü bu üç merkezden, bir bölümünü de Konya merkezden alıyor olacaktı. Örneğin, Olukpınar’ın sokaklarının düzenlenmesi, çöplerinin toplanması 38 km mesafedeki Ermenek Belediyesi tarafından, su ve kanalizasyon, mezarlık gibi hizmetler 323 km mesafedeki Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından yerine getirilecekti.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın Türkiye’nin de kabul ettiği ve kabulü zorunlu olan 5. Maddesi “yerel yönetimlerin sınırlarında, mevzuatın elverdiği durumlarda ve mümkünse bir referandum yoluyla ilgili yerel topluluklara önceden danışılmadan değişiklik yapılamaz” hükmünü içermektedir. 6360 sayılı Yasayla binlerce köy ve yüzlerce belde belediyesi Şart’ın bu hükmüne aykırı olarak başka yerel yönetimlerin sınırlarına dahil edilmiştir. Bugün büyükşehir sınırları içinde bulunan çok sayıda köy, bazı mahalli müşterek hizmetlerini onlarca kilometre uzaktaki ilçe belediyelerinden ve bazı hizmetleri de yüzlerce kilometre uzakta bulunan büyükşehir belediyelerinden almaktadırlar. Örneğin, Anamur’un köylerinin beş tanesi hizmet alabileceği en yakın belediye olan Anamur’a 50 kilometre ve üzerinde mesafede, bütün köyler il merkezine ya da bazı hizmetleri aldığı büyük şehir belediyesine 200 kilometreden daha uzak mesafededir. Ankara Nallıhan’ın bir köyü Nallıhan ilçe merkezine 78 kilometre mesafede, 7 köyü 50 kilometre ve daha fazla mesafede, onyediy köyü kırk kilometre ve üzeri mesafede, otuz beş köyü 30 kilometre ve daha fazla uzaklıktadır ve bu uzak mesafelerden belediye hizmetle-

ri almaktadırlar. İl merkezine 200 kilometreden uzak köylerin sayısı ise on dördtür (Kurt, 2013: 376-377). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Elbette, Ermenek havzasındaki belediyelerin personel, araç, mali kaynak ve hizmet üretme kapasitesi verilen örneklerle karşılaştırılmaz. Bununla birlikte, burada bizim önerdiğimiz birleşme, görece makul mesafelerdeki yerleşim birimleri arasında, bir halkoylamasıyla halkın rızası alınarak yapılacak bir katılım ve birleşmedir. Göktepe Belediyesi ile çevredeki üç köyün bu bağlamda birleşmesinden, günümüze kadar geçen zaman içinde ciddi bir sorun çıkmamıştır ve karşılıklı kazanımlar söz konusudur. Bu örneğin Ermenek havzasında yaygınlaştırılması olanaklı ve gereklidir.

Köy Yönetiminin Tarihçesi ve Gelişimi

Muhtarlık tipi yönetim ya da örgütlenme diyebileceğimiz yönetim modeli kentlerde mahallenin, kırsal alanda ise köylerin yönetim modeli olarak başlamıştır ve hala da öyledir. Zaman içinde mahalle muhtarlığı, kendi başına bir yerel yönetim türü olmaya doğru evrilmemişken, köy muhtarlığı ya da köy yönetimi zaman içinde kendi başına bir yerel yönetim türü haline dönüşmüştür (Güler, 2010: 295)

Köy yönetiminin ayrı bir yerel yönetim türü olarak başlangıç tarihini vermek zor, en azından tartışma götürür bir durumsa da Muhtarlığın, II. Mahmut döneminde yapılan yönetsel reformların bir parçası olarak 1830'lu yıllarda ortaya çıktığı bilinmektedir (Çadırcı, 1993: 3-11). Bu bağlamda 1829'da İstanbul'da mahalle muhtarlıklarının kurulduğu, ayan, eşraf ve mültezimlerin had safhaya ulaşan zorbalıklarına son vermek amacıyla da bazı girişimlerin yapıldığı ve köylük yerlerde de muhtarlık kurumunun oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Aytaç, 2000: 20).

Bu süreç içinde, 1858'de ilk defa bir talimatta Osmanlı Devleti'nin mülki idare bölümleri arasında eyalet, liva ve kaza yanında kariye (köy)lere de yer verilmiştir (Gözübüyük, 1970: 362). Birkaç yıl sonra 1864'te çıkarılan Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'nin mülki idare bölümlerinin vilayet, liva (sancak), kaza ve köy şeklinde sıralandığı; kasaba ve şehirlerde asgari elli hanenin bir mahalle sayılacağı ve her mahallenin köy hükmünde sayılacağı belirtilmiştir. Nizamname köylere tüzel kişilik sağlamamakla birlikte bazı düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, her köyde ve dinleri ayrı olan her sınıf halk için ikişer muhtar ve birer ihtiyar meclisi oluşturulmaktadır. İhtiyar meclisine köyün temizliği ve tarımın geliştirilmesine dair görevler verilmekle beraber, köylerin asıl görevinin devlete ait vergilerin köylüler arasında kime ne kadar düştüğünün belirlenmesi ve bu vergilerin toplanması gibi merkezi idareye yardımcı olmak amacını güttüğü görülür (Ülkmen, 1960: 4).

1870'li yıllarda yapılan düzenlemeler temelde bu amaca yönelikti. 1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre bir köy yirmi haneden büyükse ikinci bir muhtar seçer ve bunların memuriyeti kaymakam tarafından tasdik edilirdi. Muhtar seçimi yılda bir yapılır, 18 yaşını dolduran Osmanlı uyruklu ve yıllık en az 50 kuruş vergi verenler seçme hakkına sahipti. Muhtar ve ihtiyar meclisi üyesi olarak seçilmek içinse yılda en az 100 kuruşluk vergi verme ve 30 yaşında olma şartı gerekiyordu. Kısaca bu dönemde köy yönetiminde

yapılan düzenlemeler merkezi yönetimin yeniden her şeye hâkim olma yönündeki çabaları olarak değerlendirilebilir (Ortaylı, 1979: 293-294).

Bu dönemde yapılan düzenlemeler ışığında köylerin yönetiminin tüzel kişiliğe sahip olmadığı genellikle kabul edilmektedir. Yine, Ortaylı'ya göre (1979: 294) o dönemin birçok Osmanlı hukukçusu köyü tüzel kişiliğe sahip bir yönetim birimi olarak görüyorlardı. Oysaki çağdaş ölçütlerle bakıldığında bu oldukça tartışmalıdır. Kısaca, bu dönemdeki düzenlemelerle, devlet, imkanları elverdiği ölçüde, mahalli özerk yönetim ilkelerini dik-kate almadan, otoriter bir tutumla her alana el atmış, imkanları elvermediği zamanlarda ise köyü başıboş bırakmıştı. Bir başka ifadeyle, merkezi devlet beklediği yerde ve zamanda bulunmuyor, karışmaması gereken yer ve konuda ise kırtasiyecilik ve engelleme ile yerel atılımı bütünüyle önlüyordu.

1864-1871 dönemindeki Vilayet Nizamnamelerine göre muhtarlar devlet tarafından azledilebilir, ihtiyar meclisi de azledilmesini isteyebilirdi. Devletin nizam ve tebligatını duyurma yanında, vergilerin toplanması, nüfus kayıtlarının tutulması ve veraset davalarında mahkemelere yardımcı olmaları gibi görevleri dolayısıyla muhtarlar, taşrada devletin ajanı durumuna gelmekteydi (Ortaylı, 1974: 100). Öte yandan seçme ve seçilme hakkının belirli bir servete sahip olma şartına bağlanması bir yandan devletin, en alt yönetim kademelerinde bile merkez tarafından kontrol edilebilen dar bir kadronun yönetimde etkin olmasını sağlıyordu. Bu nedenle bu koşulların getirilmesini, aynı dönemlerde benzer koşullar bulunan Avrupa idari mevzuatının doğrudan taklidi biçiminde görülmesi çok doğru değildir (Ortaylı, 1974: 101).

Takip eden dönemde, 1876'da hazırlanan Nizamname ise 200 haneden fazla olan köyleri nahiye olarak örgütlemiş, diğerlerini de yönetsel anlamda nahiye olacak biçimde, 200 haneye ulaşacak şekilde birleştirilmesini öngörmüş, fakat bu düzenleme ancak bir iki vilayette kısmen uygulanabilmiştir (Nadaroğlu, 1998: 242).

İkinci Meşrutiyet döneminde de köyün bir yerel yönetim birimi haline getirilmesini amaçlayan çalışmalar sürmüştür, İdare-i Kura (köyler idaresi) adlı bir kanun tasarısı Mebuslar Meclisi'ne sunulmuş, ancak I. Dünya Savaşının araya girmesiyle tasarı kanunlaşamamıştır (Nadaroğlu, 1998: 242). Sonuç olarak Cumhuriyet öncesi dönemde köy yönetimiyle ilgili yapılan girişimler ve hukuki düzenlemeler köyü gerçek bir yerel yönetim birimi haline getirmeye yetmemiştir.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet henüz kurulmadan önce, Cumhuriyet'in kurucu liderleri, yeni devletin köye yönelik politikalarında köklü değişiklikler olacağını açık işaretlerini vermişlerdir. Atatürk'ün 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü toplantı yılının açılış konuşmasında dile getirdiği, yaygın olarak bilinen "Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür" vecizesinin de içinde bulunduğu söylev bu işaretin en belirgin olanlarından biridir.

Bu bağlamda, Cumhuriyet'in ilanından sadece dört buçuk-beş ay sonra çıkarılan Köy Kanunu, Cumhuriyet'in ilk yasalarından biri olma özelliği yanında, bu yasayla ilk kez köy yönetimine açıkça tüzel kişilik verilmiştir. Keleş'in ifadesiyle (2009: 197) "Gerçekte, Köy

Yasası, küçük yerleşme birimleri için çıkarılmış bir Belediye Yasası niteliğindedir.” Köy Kanunu’nun gerekçesinde de buna açıkça işaret edilmektedir.

Köy Kanunu bu anlamda, çıkarıldığı dönem düşünüldüğünde, Kanun’un dilinden başlayarak, getirdiği kurumlar ve demokratik değerlere kadar Cumhuriyet yönetiminin köye verdiği büyük önemi ve bir devrim niteliğinde olduğunu kabul etmek gerekir (Kurt, 2003: 237). Bu bakımdan Köy Kanunu, ilerleyen yıllarda kırsal alana yönelik ekonomik ve sosyal gelişme politikalarının yönetsel ayağını oluşturan önemli bir araç olarak düşünülmüştür. Ne var ki, takip eden birkaç yıl içinde belirgin bir canlılık gösteren Türk ekonomisi ve köy yaşamı, 1929 ekonomik bunalımı ve sonraki on yılda İkinci Dünya Savaşı’nın da etkisiyle Savaş sonuna kadar kendini toparlayamamış, bu olumsuz gelişmeler Köy Kanunu’nun başarıyla uygulanamamasının başlıca nedeni olmuştur (Keleş, 2009: 198-199).

Köy Kanunu ve Yönetimsel Sorunlar

Genel olarak kırsal yerleşim yerlerinin ve köylerin sorunları çok geniş kapsamlı ve Köy Kanunuyla sınırlı olmamakla birlikte, bu sorunların bir bölümü doğrudan Köy kanunuyla ilişkilidir. Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, 1924 yılından bu yana doksan dört yıldır yürürlükte olan Köy Kanununun, çıkarıldığı dönem düşünüldüğünde, dilinden başlayarak, getirdiği kurumlar ve demokratik değerlere kadar bir devrim sayılabileceğini ve Cumhuriyet yönetiminin köye verdiği büyük önemi gösterdiğini belirtmek gerekir. Ne var ki, bu durum bu yasanın birçok maddesinin bir ütopya olarak kaldığı ve yeniden yazılması gerekliliğini değiştirmez.

Her şeyden önce Köy Kanununun çıkarıldığı dönemde önemli bir gelir kalemi olan salmanın sabit bir değer olarak belirlenmesi ve yirmi lira olarak üst sınır konması zaman içinde bütünüyle anlamsızlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle, salma belki de başka bir isim altında, paranın değer kaybına da uyum sağlayacak biçimde köylünün bugünkü gelir ve ödeme gücü de dikkate alınarak yeniden belirlenmelidir. Tarımsal ürün fiyatlarıyla da ilişkilendirilerek güncelleştirilecek salma, köylerin bazı sorunlarını çözmek için gerekli kaynağı bir ölçüde sağlayabileceği gibi, vergi veren köylünün, köy yönetimine daha etkin katılımını sağlama ve köy yönetiminde hesap verilebilirliğin gelişmesi gibi demokratik süreçlerin yerleşmesine de hizmet edebilir.

Bir başka konu imeceyle ilgilidir. Köydeki işlerin yapılması için düşünülen ve kökünü Anadolu’daki yardımlaşma geleneğinden alan imece daha ayrıntılı ve yeniden düzenlenmelidir.

Köy kanununda yeterince ayrıntılı anlatılmayan imece sık sık köy ihtiyar meclisinin kötüye kullanılmasına, bazı köylülerin kayırılmasına ve köylülerle köy yönetimi arasında kavgaya kadar varan anlaşmazlıklara ve husumetlere neden olabilmektedir. Anayasada angaryanın yasak olduğu belirtilmesine karşın, birçok köyde imecenin köylüler arasındaki yaygın adının ‘angarya’ olması, hatta köy yönetimlerinin de genellikle bu kavramı kullanarak köylüleri imeceye çağırması bunun bir göstergesi sayılabilir. İmecenin bugünkü uygulama biçimiyle büyük bir emek israfına yol açtığı da bilinmektedir. Üç kişinin

yapabileceği iş için on kişinin imeceye çağırılması, hatta sık sık ve gerekli gereksiz bütün köylünün imeceye –köylünün deyimiyle “umum angarya”ya – çağırılması önemli bir işgücü israfına neden olmaktadır.

Köylülerden sağlık ve yaşlılık durumuna göre kimlerin imeceden muaf tutulacağı subjektif olarak ve köy yönetimiyle ilişkiler çerçevesinde belirlenmektedir denebilir. Öte yandan köylerde de otuz kırk yıl öncesine göre işlerin çoğu artık makinelerle yapılmaktadır ve doğrudan insan gücüyle yapılan işler ortadan kalkmamakla birlikte oldukça azalmıştır. Bütün bu gelişmeler ve ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde imecenin kaldırılması yoluna gidilmemekle birlikte sınırlarının iyi çizilerek yeniden düzenlenmesi gerekir. Bunun kaynak israfını giderecek biçimde, yaşlı ve hastaların muafiyetinin objektif olarak belirlenmesi, köylüler arasında ayrımcılık yapılmasının önüne geçilmesi, şahsen çalışma ve yevmiye ödeme tercihinin açıklığa kavuşturulması, makinesiyle imeceye katılanların kişisel imece eşdeğerliğinin tespit edilmesi gibi konuların yasada ya da ayrı bir yönetmelikte ayrıntılı olarak belirtilmesi gereği vardır.

Köy Kanununun ütöpik yönünü en açık gösteren, köyün ve köylünün mecburi işlerini sayan 13. Maddesidir. Köy Kanununun 12. Maddesi “Köylü mecburi olan işleri görmezse ceza görür” dedikten sonra, 13. Maddede 37 fıkra halinde sayfalarca köylünün yapması gereken mecburi işleri sayar ki, bunların bir bölümü orta büyüklükte bir kent belediyesinin bile yapamayacağı şeylerdir. Bataklıkları kurutmak, köye içme suyu getirmek; köyün bir başından öbür başına köy meydanından geçecek biçimde çaprazlama iki yol yapmak, köye mescit ve okul yaptırmak; köyden komşu köylere ve hükümet merkezine giden yolların yapılması bu görevler arasındadır. Köy yollarının etrafına, yakındaki su kenarlarına, mezarlığa ve mezarlıkla köy arasına ağaç dikmeye kadar, üstelik köylünün her yıl adam başına en az bir ağaç dikmesi ve bu ağacın tamamen tutup yeşilleninceye kadar bakımından da sorumlu olması emredilmiştir. Hatta “devlet parasını kıymetinden aşağı aldırtmamak”a kadar mali polislik’ görevi de köye ve köylüye zorunlu görev olarak verilmiştir. Köy Kanununda sayılan bu ve benzeri görevlerin çoğunun bir köyün gücünü çok aştığı ve uygulanamaz olduğu ortadadır. Bu nedenle de köye verilen görevlerin çoğu zaten fiilen merkezi yönetim veya bir başka yerel yönetim birimi olan il özel idareleri tarafından yerine getirilmektedir. Bu nedenle köyün bir yerel yönetim birimi olarak sorumlu olduğu hizmetler günümüzün hizmet gereksinimleriyle uyumlu olmalı ayrıca köyün mali ve insan kaynaklarıyla orantılı olmalıdır.

2004-2005 yıllarında büyükşehir belediyeleri, belediye ve il özel idareleri yönetimleriyle ilgili köklü düzenlemeler yapıp yeni yasalar çıkarılmasına rağmen köy yönetimleriyle ilgili yeni bir yasa çıkarılamamıştır. 2009 yılında hazırlanan ve 2010 yılında yeniden gözden geçirilerek güncellenen Köy Kanunu Tasarı Taslağı, belediyelere benzer bir köy yönetim modeli öngören ve köye genel bütçe vergi gelirlerinden düzenli gelir sağlayan bir tasarı olmakla birlikte sonraki yıllarda unutulmuştur. Yaklaşık yüzyıl sonra 1920’lerin şartlarında hazırlanan Köy Kanunu artık günümüzün ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır.

Göktepe Belediyesinde Birleşme Süreci

2005 yılında yapılan yeni düzenlemelerle bir yerde belediye kurulabilmesi için gerekli nüfus 5000'e çıkarılmıştır. Buna ek olarak küçük belediyelerin tasfiye edilerek belediye ölçeğinin büyütülmesi yönünde bir anlayış hâkim olmuştur. Türkiye'de 1960'lı yıllardan, özellikle 1970'li yıllardan itibaren artan belediye sayısı dikkat çekicidir. Bu süreçte kurulan belediyelerin önemli bir bölümü, o dönemde yürürlükte olan 1580 sayılı Belediye Kanunu'na göre 2000 nüfusa sahip olma yeterliliğini taşıma ve ilgili halk oylaması ve diğer süreçleri tamamlayarak belediye olabiliyorlardı. Bu belediyelerin büyük bölümü nüfusu sınırlı küçük belde belediyeleridir. Söz konusu belediyelerin önemli bir bölümü sözü edilen nüfus kriterini zar zor karşılıyorlardı. Çoğu zaman ülkenin başka yerlerine göç etmiş hemşehrilerin belediye olma sürecinde memlekette sayımları sıkça uygulanan bir yöntemdi. Ayrıca genel bütçe vergi gelirlerinden daha fazla ödenek almak için de sıklıkla bu yöntem belediyeler, özellikle küçük belediyeler tarafından kullanılmaktaydı. Hayali nüfus sayımları ve zaman zaman bu konuda açılan soruşturma ve teftişler de basında çıkıyordu. Göktepe belediyesi de bu çerçevede sayılabilecek belediyelerden birisidir. Bu bağlamda, 2000 yılı nüfus sayımında 5395 olan belde nüfusunun 2007 yılı adrese dayalı nüfus tespitinde 1643'e inmesi, cinsiyete göre nüfus kompozisyonu açısından bakıldığında ise 2000 yılı nüfus sayımında 2894 erkek ve 2501 kadın nüfustan oluşan dağılım, 2007'de 819 erkek ve 824 kadın nüfus dağılımına dönüşmüştür. Aynı yıllarda Göktepe çevresindeki bazı köylerin nüfus değişimi ise şöyledir: Esentepe 465'ten 448'e gerilemiş, Koçaşlı 401'den 399'a gerilemiş, Çukurbağ 772'den 664'e düşmüş, Dumlugöze 2282'den 1753'e düşmüş, Günder 134'ten 146'ya çıkmıştır (Tapur, 2008: 224). Bu yıllarda yörede herhangi bir doğal afet veya toplu göç vakası olmadığına göre, Göktepe nüfusunda bu şekilde büyük bir nüfus azalmasının, daha önceki yıllarda mükerrer ya da hayali nüfus yazımı yapılmasının dışında bir açıklaması olamaz.

Bu tablonun da gösterdiği gibi, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi küçük belediyelerin hayali nüfus yazımıyla nüfus ölçütünü sağlamaları ve genel bütçe vergi gelirlerinden daha fazla pay almaları dönemini sona erdirmiştir. Buna ek olarak, takip eden yıllarda hükümetlerin nüfusu iki binin altına düşen belediyelerin belediye tüzel kişiliklerini sona erdirmeye konusundaki ısrarcı tutumu bu durumdaki belediyeleri yeni arayışlara yöneltmiştir. Nitekim takip eden yıllarda Türkiye genelinde yüzlerce belediyenin belediye olarak kamu tüzel kişiliği sona ermiş, uygun koşullar varsa başka bir belediyeyle birleştirilmiş ya da köy tüzel kişiliğine dönüştürülmüştür. 2014 yılına kadar sadece Karaman ilinde beş belediye kapatılmıştır.

Bu şartlarda, Göktepe belediyesinin de 2000'in altına düşen nüfusu nedeniyle belediye statüsünü kaybetme tehlikesine karşı yakındaki köylerle birleşme, tek ve ivedilikle uygulanması gereken bir seçenek haline gelmiştir. Bu bağlamda, 2007 yılında Çukurbağ köyü ile birleşen Göktepe Belediyesi bir süreliğine bu tehlikeyi atlattıysa da Türkiye'nin genelinde olduğu gibi yörede kırdan kente göçün hala devam etmesi nedeniyle nüfus kriterini karşılayamama riski varlığını korumuştur. 2011 yılında ise yapılan halk

oylamasını müteakip Günder ve Esentepe köyleriyle birleşme süreci tamamlanmış ve adı geçen köyler Göktepe'nin mahalleleri haline gelmiştir. Kısaca, bu köylerle birleşme Göktepe belediyesi için bir hayat memet meselesi olmuştur. Bu birleşmelerin Göktepe Belediyesi için ne kadar önemli olduğunu dönemin belediye başkanı Bayram Şahin 2014 yılında, dönemin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Lütfi Elvan'ın katılımıyla Göktepe'deki bazı tesislerin açılış töreninde yaptığı konuşma çok net olarak göstermektedir: "... Biliyorsunuz Göktepe'miz belki nüfus olarak değil ama hacim olarak 3 kat büyüdü. 2007 yılında belediyemize katılan Çukurbağ, 2011 yılında belediyemize omuz ve güç veren Esentepe ve Günder mahallelerimizle hizmet vereceğimiz sınırlarımız çok ama çok genişledi. Ben buradan, bu yeni mahallelerimizde yaşayan vatandaşlarımıza çok teşekkür ederim. Zira onlar bize güç ve destek vermeselerdi bugün burada toplanmış olamayacak, Göktepe'de belediye başkanlığı seçimi yerine, köy muhtarlığı seçimi yapılacak ve 60 yıldır belediye hizmetine alışmış halkımız mağdur olacak ve boynu bükük kalacaktı."

Bu bağlamda birleşme konusunda çözülmesi gereken en önemli iki konu vardır. Bunlardan biri Göktepe belediyesine katılacak köylerin seçmenlerini birleşme konusunda ikna etmek ve yapılacak halkoylamasında katılma yönünde bir karar çıkmasını sağlamaktır. Bu daha çok siyasal boyutu olan bir konudur ve iletişim, pazarlık ve belli konularda taviz verme, kulis yapma gibi faaliyetleri içermektedir ve bu süreç aşağıda anlatılmıştır. Bunun yanında asıl güçlüklerden biri Göktepe belediyesi ile birleşecek köyler arasındaki fiziki mesafedir. Bu konuda daha önce belirtildiği gibi her ne kadar mevcut Belediye Kanunu bir önceki kanuna göre bu mesafeyi on kat arttırarak 500 metreden 5000 metreye çıkarmışsa da bu köylerden hiçbiri bu mesafe ölçütüne uymuyordu; bunların arasında yaklaşık on kilometre mesafede olan köy vardı. Bu sorunun aşılması için gerçekten yaratıcı diyebileceğimiz bir yol izlenmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun "Birleşme ve katılma" başlıklı 8. Maddesinde "Belde, köy veya bunların bazı kısımlarının bir başka beldeye katılabilmesi için bu yerlerin meskûn sahalarının katılacak beldenin meskûn sahasına uzaklığı 5.000 metreden fazla olamaz" hükmü bulunmaktadır. Bu yasa hükmünü halkoylamasında olduğu gibi bazı pazarlıklar, ikna ve ilişkilerle değiştirmek mümkün olmadığına göre mevcut durumda bu hükmün gereğini yerine getirmek aşılması mümkün olmayan bir durum gibi görünmüştür. Bu noktada, yerleşim yerlerini taşımak mümkün değildir, ancak yerleşim yerlerinin meskûn alan sınırını değiştirmek zor da olsa mümkün olabilecek bir durumdur. Bu amaçla, belde merkezi olan Göktepe'nin sınırları içinde daha önceden yapılmış bazı bağ evlerinin kullanılarak meskun alanın sınırlarının genişletilmesi, diğer yandan beldeye katılacak köylerde benzer yöntemin kullanılması ve bunun da yeterli olmadığı durumlarda Göktepe Belediyesi tarafından köyün mevcut meskun alanının dışında belli mesafelerde düşük maliyetli "evler" yapılarak köylerin ve Göktepe belediyesinin meskun alanları birbirine yaklaştırılmış ve Belediye Kanununun mesafe kriteri yerine getirilmiştir.

Birleşme Sürecinde Köylerin Beklentileri ve Tavrı

Birleşme sürecinde, Göktepe belediyesinin temel beklentisi yukarıda belirtildiği gibi, beldenin nüfusunun 2000'in altına düşmesi nedeniyle belediye statüsünü kaybetmenin önüne geçmektir.

Köylerin beklentileri ise daha farklı boyutlardadır ve köylüler arasında Göktepe Belediyesine mahalle olarak katılma konusunda ciddi bölünmeler ve direnç olduğu da görülmüştür. Bu bölünme ve direnç sadece adı geçen köylerde ikamet edenler arasında değil, bu köylerde doğup büyümüş olmakla birlikte genellikle memuriyet ya da başka biçimlerde iş ve görevlerle Türkiye'nin başka yerlerinde yaşayan fakat hala köyleriyle ilişkisi devam eden hemşehriler arasında da görülmektedir.

Birleşmeye Karşı Olanların Savları

Birleşmeye karşı çıkanlar bazıları duygusal nedenlerle, bazıları ekonomik faaliyetlerde yeni kuralların gelmesi, yeni vergiler vb. nedenlerle bu birleşmeye karşı çıkmışlardır.

Bunların başında, köylerinin artık köy statüsünden çıkıp mahalle olması nedeniyle kişilerin doğup büyüdüğü yerin kişisel bellek ve kimlik oluşumundaki yerine ilişkindir. Bu köylerde ikamet eden veya başka yerleşim yerlerinde yaşayan hemşehrilerin "artık Esentepeyim (Lemosluyum), Günderliyim, Çukurbağlıyım demek yerine, Göktepeyim ya da Göktepe'nin şu mahallesindenim demek zorunda kalacağını düşünmesi birçok kişiyi ciddi olarak kaygılandırmış, bu durumu bir kimlik kaybı olarak görmüşlerdir.

Birleşmeye karşı olanların bir başka savı, belediye olmanın köy hayatı ve köydeki iktisadi faaliyetler açısından iyi bir şey olmadığı yönündedir. Bu konuda sıklıkla verilen örnek Dumlugöze (Muzvadi)dir. Bu kesim, eğer "belediye olmak iyi bir şey olsaydı Dumlugöze belediye olurdu" demektedir. Gerçekten, 2007 yılı verilerine bakıldığı zaman Göktepe'nin 1643, Dumlugöze'nin 1753 nüfusa sahip olduğu düşünüldüğünde, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, o dönemde yürürlükte olan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 2000 nüfus kriterini yerine getirerek, Dumlugöze belediye olabilirdi ki bu yönde yapılan bazı girişimler Dumlugöze sakinlerinin çoğunluğu tarafından desteklenmediği için sonuçsuz kalmıştır. Belediye kurulan yerde hayvan beslemenin zor olacağı, belediyenin sıkı kontroller getireceği, ahırlara karışılacağı, hayvanları köy içindeki ahır ve avlularda beslemenin mümkün olmayacağı gibi görüşler ileri sürülmüş ve bu yönde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Köyün daha büyük bir yapı olan belediyeye katılmasıyla köyün idari faaliyetler içindeki inisiyatifinin kaybolacağı, kendilerinin daha büyük bir nüfusa sahip olan Göktepe tarafından göz ardı edileceği, bundan sadece Göktepe'nin kazançlı çıkacağı öne sürülmüştür. Göktepe halkının yapı olarak soğuk olduğu, insan ilişkilerinde samimi olmadıkları Sarveliler'e gittikleri zaman Göktepelilere göre daha sıcak, samimi ve yardımsever insanlarla karşılaştıklarını söyleyenler de azımsanmayacak düzeydedir. Bu görüşteki köylüler sıklıkla Çevrekavak (Mençek) örneğini vermektedirler. Onlara göre vaktiyle Göktepe'nin bir mahallesi olan Çevrekavak köyü bu nedenlerden dolayı Göktepe'den

ayrılmış ve tekrar köy statüsüne dönmüştür. Çevrekavak köyü, daha sonra, 2014 yılında Sarıveliler ilçe belediyesine mahalle olarak katılmıştır.

Köyde ev yapmanın ya da evde ciddi tadilat yapmanın zor olacağı, artık eskisi gibi herkesin evini istediği zaman istediği gibi yapmasının mümkün olmayacağı, ruhsat almak için çok uğraşılacağı ve ödenecek harçlar nedeniyle maliyetin çok artacağını ileri sürenler de bu gerekçeleri kullandılar. Köylünün kendi emeğiyle yıllarca uğraşarak dağdan getirdiği suyun da paralı olacağı, elektriğin daha pahalı olacağı, köylülerin oturduğu ev ve sürdüğü tarla için emlak vergisi ödeyeceği, kısaca yeni harçlar, vergiler ve tarifelerle zaten geliri yetersiz olan köylüye yeni mali yükler geleceği sıklıkla ileri sürülen görüşlerdendir.

Köyün önceden sahip olduğu köy konağı, ortak köy tarlaları gibi varlıkların da köyün elinden çıkacağı yine paylaşılan kaygılar arasındadır.

Birleşmeyi Destekleyenlerin Görüşleri

Mahalle olarak Göktepe Belediyesiyle birleşmeyi destekleyenler ağırlıklı olarak bir süre başka yerlerde, şehirlerde yaşadıkdan sonra emekliliğinde köye gelip yerleşen ya da yazları köyde uzunca vakit geçiren veya halen başka yerlerde yaşamakla birlikte köyle sıkı ilişkileri olan kişilerdir. Bu kesimlerin içinde de birleşmeye sert muhalefet edenler olmakla birlikte, genelde bu kategorideki kimseler birleşmeyi yoğun olarak desteklemişler ve köyde birleşme yönünde kamuoyu oluşturmada belirleyici olmuşlardır.

Birleşme yanlısı kesimlerin başlıca savları şöyle özetlenebilir: Belediye teşkilatı belli bir büyüklüğe ulaşan toplulukların mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamada daha etkindir, bir başka ifadeyle belediye hizmetleri medeni toplumların hizmetleridir. Birleşme durumunda kazanımlar kayıplardan çok daha fazla olacaktır. Birleşme karşıtlarının savları doğru değildir. Köyde çözülemeyen birçok sorun belediye yönetiminde çözüme kavuşacaktır. Bunların başında köyde çok şikâyet edilen sinek ve sivrisinek konusunda ilaçlama faaliyetleri daha düzenli olacak ve yaz mevsiminde daha rahat edilecektir. Su şebekesindeki arızalara daha çabuk müdahale edilecektir. Köy yollarının kış bitiminde bakımı ve arazi yollarının tesviyesi daha iyi olacaktır. Yangın durumunda daha kısa sürede müdahale yapılabilecektir. Köy içinde çöplerin toplanması ve çevre temizlik hizmetleri mümkün olacaktır. Kısaca medeni toplumların ihtiyacı olan hizmetlere erişim sağlanacaktır ki bunların çoğu köy yönetimi olarak yapılamıyor. Birleşmeye karşı olanların öne sürdüğü gibi hayvan beslemenin zorlaşacağı savı da doğru değildir. Göktepe'de belediye olduktan sonra da uzun yıllar ciddi bir küçükbaş hayvan varlığı devam etmiştir. Bazı köyler, özellikle Esentepe Köyü için su sorununun çözümü bu süreçte son derece belirleyici olmuştur. Uzun yıllardır bütün köylülerin olağanüstü çabalarına ve kamu kurumlarının girişimlerine rağmen içme suyu sorununun çözülememesi, bu çerçevede dönemin Göktepe Belediye başkanının içme suyu sorununun çözümüne yönelik somut ve belli bir takvime bağlı taahhütte bulunması birleşme yanlısı kesimin artmasında belirleyici olmuştur.

Ermenek Havzasında Köylerin Belediyelerle Birleşme Potansiyeli

Ermenek havzası olarak adlandırdığımız bölge, Göksu nehrinin batı kolu olan, 1980'li yılların sonuna kadar yöredeki tek içe olan Ermenek sınırlarını ifade etmektedir. Bugün aynı alan, kurulan yeni ilçelerle birlikte Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçe sınırlarını içine almaktadır. Bu sınırlar içinde adı geçen üç ilçe belediyesi yanında Göktepe, Güneyyurt ve kazancı belde belediyeleriyle birlikte altı belediye bulunmaktadır. Bu belediyelere yakın köylerin önemli bir bölümünün söz konusu belediyelerle birleşme potansiyeli vardır.

Güneyyurt Belediyesi

Güneyyurt beldesi yakınlarında iki köyün birleşme potansiyeli vardır. Bu köyler Aşağıçağlar (Aşağı İzvit) ve Yukarıçağlar (Yukarı İzvit) köyleridir. Aşağıçağlar köyü Güneyyurt'a 6 km uzaklıkta Yukarıçağlar köyü ise 3 km uzaklıktadır.

Kazancı Belediyesi

Kazancı Belediyesi ile Gökçekent (Akmanastır) ve Sarıvadi köylerinin birleşme potansiyeli vardır. Sarvadi köyünün beldeye uzaklığı 11 km, Gökçekent dört kilometredir.

Göktepe Belediyesi

Göktepe belediyesi, daha önce üç köyle birleşmiş olmakla birlikte nüfusun azalması nedeniyle hala bu yönde arayışlarını sürdürmesi gerekmektedir. Halen, 2138 nüfusu olan Göktepe'nin gelecek yıllarda 2000 nüfus büyüklüğünün altına düşme riski devam etmektedir. Bu bağlamda Civler ve Civandere köyleri birleşme potansiyeli olan köylerdir. Özellikle Civler Köyü sahip olduğu nüfus büyüklüğüyle, sorunu uzun vadeli çözmek açısından, bu bağlamda ilk akla gelebilecek köydür.

Sarıveliler Belediyesi

Sarıveliler ilçe belediyesi olduğu için nüfus kriterini sağlama açısından yakın ve uzak gelecekte bir sorunu olmayacaktır. Bununla birlikte Başdere Boğazı olarak bilinen alt havzanın daha düzenli planlanması ve yapılaşması ve buradaki köylere belediye hizmetlerinin götürülmesi açısından birleşmelere devam edilebilir. Halihazırda Turcalar, Ortaköy, adiller, Çevrekavak gibi çok sayıda köyle geçmişte birleşme sürecini tamamlayan Sarıveliler'in Civler ve Civandere köyleriyle birleşme potansiyeli vardır.

Başyayla Belediyesi

Başyayla Belediyesi, ilçeye uzaklığı 3 km olan Bozyaka (Gerede) köyü ile, 5 km mesafedeki Kışla Köyü ve 6 km mesafedeki Üzümlü (Davdas) köyü ile birleşme potansiyeline sahiptir. Buna ek olarak belli düzenlemeler yapılarak 12 km mesafedeki Büyükkarapınar Köyü ile de birleşme gerçekleştirilmesi düşünülebilir.

Ermenek Belediyesi

Ermenek Belediyesinin de ilçe statüsü olmasından dolayı nüfus kriteriyle ilgili bir sorunu yoktur ve olmayacaktır. Bununla birlikte havzanın en eski ve köklü ilçe merkezi, idari ve ekonomik merkezi olarak havzadaki gelişmelere karşı duyarlı ve bu konularda öncü olması Ermenek belediyesinin tarihi sorumluluğudur. Bu bağlamda Ermenek Bele-

diyesi ile Kayaönü (Ezvendî), Çamlıca (Muhallar) ve Gökçeseki (İmsi) köylerinin birleşmesi düşünülebilir. Ermenek doğu yönündeki çıkış levhasından Kayaönü köyü giriş levhasına kadar 5.9 km, Kayaönü çıkış levhasından, birbiriyle iç içe girmiş iki köy olan Çamlıca ve Gökçeseki girişine ise 4 kilometre mesafe vardır. Ayrıca inşaatı devam eden köprü tamamlandığında bu mesafeyi 1 kilometreden fazla kısaltacaktır. Bu durumda, normal koşullarda Ermenek ve adı geçen köylerin meskun alanlarında bazı genişletmeler yapılarak birleşmenin önkoşullarından biri sağlanabilir. Ne var ki, bu aradaki mesafede yoğun bir orman varlığı mevcuttur. Bu durumun söz konusu düzenlemede ne kadar engel olacağı ayrıca araştırılmalıdır.

Meskun alanların yapay da olsa genişletilmesiyle gerçekleştirilecek birleştirmelerle ortaya çıkacak yeni yerleşik alan sınırları, sonraki dönemde, havzanın genelinde başka köyler için de belediyelerle birleşme fırsatı yaratabilecektir.

Birleşme Nedeniyle Sağlanacak Kazanımlar

Ermenek havzasındaki köylerin bir kısmının daha, yakın mesafedeki belediyelerle birleşmesi hem halihazırda var olan belediyelere katılan köyler hem de söz konusu belediyeler için kısa, orta ve uzun dönemde önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Bu kazanımların başında havzanın daha iyi planlanması gelmektedir. Ermenek havzası önemli tarihi eserlere ve mekanlara sahip, somut kültür değerleri açısından zengin bir yerdir. Yöre aynı zamanda bitki çeşitliliği açısından da Türkiye'nin en önemli yerlerindedir. Akdeniz ve İç Anadolu arasında bir geçiş bölgesi olmanın yanında engebeli arazi yapısı, derin kanyonları ve yüksek rakımlı dağlarıyla birçok mikroklima alanını bünyesinde barındıran yöre zengin bir biyolojik çeşitliliğe, özellikle flora zenginliğine ve endemik türlere ev sahipliği yapmaktadır. Benzer bir çeşitliliği zirai bitkiler açısından da söylemek mümkündür.

Ayrıca, yöre önemli su kaynaklarına sahiptir. Gezende barajı ve Ermenek barajı yanında son yıllarda inşa edilen sulama göletleri ile Ermenek merkez, Zeyve pazarı, Nadire değirmeni, Aşağı Çağlar, Büyükkarapınar ve başka yerlerde bulunan önemli tatlı su kaynakları önümüzdeki on yıllarda ortaya çıkabilecek su kıtlığı açısından yöreyi önemli bir merkez haline getirecektir.

Ermenek havzasını çevredeki merkezlere bağlayan ulaşım imkanlarının gelişmesi de yöreyi turizm faaliyetleri açısından gelecek vadede önemli bir alternatif haline getirebilecektir.

Bütün bu nedenlerle Ermenek havzasının tarihi, turistik, doğal, kültürel, tarımsal değerlerinin korunması gelecek için hayati önem taşımaktadır. Bu amaca ulaşmak için de yöredeki ekonomik faaliyetlerin, yapılaşmanın, belli bir plan içinde yapılması, doğal çevreyle uyumlu olması, kısaca insan faaliyetlerinin ortaya çıkardığı negatif dışsallıkların asgari düzeyde tutulması çok önemlidir.

Bu süreçte belediye teşkilatına sahip olmak önemli avantajlar sağlamaktadır. Belediyelerin sahip olduğu teknik personel kapasitesi, mali imkanlar ve tecrübe yöredeki yerleşim yerlerinin planlı gelişmesi, tarım alanlarının korunması, yerleşim yerleri için imar planları hazırlanması, katı atıkların düzenli olarak toplanması, depolanması ve bertaraf

edilmesinde köylerin yapamayacağı önemli olanaklar sağlamaktadır. Kanalizasyon sistemlerinin kurulması ve işletilmesi için de benzer şeyler söylenebilir. Her ne kadar günümüzde bu hizmetlerin belediyeler, özellikle küçük belediyeler tarafından da yeterince yerine getirildiğini söylemek mümkün değilse de, hemen hemen hiçbir personeli ve mali kaynağı olmayan köylere göre önemli bir üstünlüğü vardır. Bizim mevzuatımız nüfusu on binin üzerindeki belediyeler için imar planı yapılmasını zorunlu kılmış, on binin altındaki belediyeler içinse isteğe bağlı bırakmıştır. Köyler, bu konuda bütünüyle düzensiz gelişmektedir. Bu nedenle vaktiyle organik olarak gelişen köylerdeki sokaklar ve yollar günümüzde motorlu taşıtların artması nedeniyle büyük sorun olmaktadır. Bu sorunlar kısa dönemde çözülemese de yapılacak uygun imar planları ile uzun dönemde daha modern ve düzenli köy yerleşmelerinin ortaya çıkması sağlanabilir.

Köylerin ihtiyaç duyduğu hizmetler günümüzde birçok merkezi yönetim kuruluşu tarafından yerine getirilmektedir ve zaman zaman görev uyumsuzluğuna ve bu hizmetlerin sahipsiz kalmasına neden olmaktadır. Belediyelerle birleşmek bu yeni mahallelerin mahalli müşterek hizmetlerinin belediyeler tarafından karşılanmasını sağlayacak, içme suyu, köy içi yollar, mezarlıkların bakımı, katı atıkların depolanması ve imhası gibi konularda önemli iyileşmeler ortaya çıkacaktır.

Yakın mesafedeki köylerin belediyelere katılımı yerel kamusal hizmetler açısından ölçek tasarrufu sağlayacaktır. Halihazırda belli bir personel kapasitesi, yönetim binası ve örgütü, makine parkı bulunan belediyelerin aynı imkanlarla veya bunlara küçük eklemeler yaparak daha geniş bir alana ve daha büyük bir nüfusa yerel kamusal hizmetler götürmesi mümkün olabilecektir. Bir başka ifadeyle, hizmetlerin belli bir alandaki kişi başına düşen maliyeti özellikle belli bir nüfus ve alana kadar düşecektir. Bu durum ayrıntılı hesaplamalarla ölçülebilecek bir durumsa da genel olarak böyle bir durumun olduğu kabul edilmektedir.

Mahalle olarak belediye sınırlarına dahil olacak köyler artık köy tüzel kişisi olarak değilse bile belediye aracılığıyla önemli bir gelir kaynağına sahip olacaklardır. Günümüzde büyükşehir sınırları dışındaki küçük belediyelere yıllık 338 Türk Lirası civarında kişi başına genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmektedir. Örneğin, Civler köyünün Göktepe Belediyesiyle birleştiğini varsayarsak, Göktepe Belediyesinin yıllık sadece bu birleşme nedeniyle genel bütçe vergi gelirlerinden alacağı pay sayesinde geliri 440.000 Türk lirası civarında artacaktır. Bu durum hem Göktepe Belediyesinin hizmet üretme kapasitesini önemli ölçüde artıracak hem de Civler köyü daha önce olmayan belediye hizmetlerine sahip olacaktır. Burada bir tarafın kaybettiği değil bütün tarafların kazandığı bir durum söz konusu olacaktır.

Sonuç

Ermenek havzası olarak adlandırdığımız üç ilçe ve üç belde belediyesinin bulunduğu yörede geçmişte bazı belde belediyeleri yakınlarında bulunan köylerle birleşerek belediye olmak için gerekli nüfus kriterini yerine getirmişler, daha sonra da çevredeki köylerle başarılı birleşme faaliyetleri olmuştur. Bugün de havzada birleşme potansiyeli olan köy-

ler vardır ve buralarda yapılacak birleşmelerin önemli kazanımlar getirmesi muhtemeldir.

Yapılan değerlendirmeler çerçevesinde havzadaki altı belediyenin ondan fazla köyle birleşmesi mümkün görünmektedir. Günümüzde, Köy Kanununun yerel topluluklara hizmet götürmekte yetersiz kalması ve bu çerçevede yeni bir düzenlemenin de olmaması alternatif çözümleri gündeme getirmektedir. Her ne kadar 5393 sayılı Belediye Kanunu birleşmeler için 5000 metrelik bir mesafe içindeki yerleşim yerleriyle birleşmeye izin veriyorsa da Göktepe Belediyesinin Günder, Çukurbağ ve Esentepe köyleriyle gerçekleştirdiği başarılı birleşme çalışması merkez sayılan beldenin ve katılacak köylerin meskûn alanlarında yapılacak düzenleme ve değişikliklerle bu mesafenin on kilometrenin üzerine çıkarılabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda yapılacak birleşmeler bir yandan küçük belediyelerin yerel hizmetlerin sunumunda optimal nüfus büyüklüğüne ulaşmalarını ya da yaklaşımlarını sağlayacak, daha çok kaynak elde etmelerini mümkün kılacaktır. Diğer taraftan belediye sınırlarına dahil olan köylerin bu yolla düzenli bir gelire sahip olmaları ve kentsel nitelikli mahalli müşterek hizmetlerden yararlanmaları mümkün olacaktır. Bütün bunların ötesinde, uzun dönemde yörenin daha düzenli gelişmesi, yapılaşmanın belli bir düzen ve plan çerçevesinde gerçekleşmesi, evsel atıkların toplanması sayesinde çevresel değerlerin, tarım alanlarının ve su kaynaklarının korunması daha olanaklı hale gelecektir. Bugünden alınabilecek önlemler gelecekte havzanın potansiyelinin korunması açısından sadece bu köylere değil bütün Ermenek yöresine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aytaç, Fethi (2000), Açıklamalı Köy Kanunu: Köy İdaresi Hakkında Bilgiler, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Çadirci, Musa (1993), "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Gelişimi", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Mayıs, s. 3-11.
- Çınar, Tayfun, Bülent Duru, Can Umut Çiner & Ozan Zengin (2013), Belediyelerin Sınırları, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Gözübüyük, Şeref (1970), Türkiye'de Mahalli İdareler, TODAİE Yayınları, Yayın No: 74, Ankara.
- Güler, Birgül Ayman (2010), Türkiye'nin Yönetimi: Yapı, İmge Kitabevi Yayını, Ankara.
- Gündüzoğlu, İlker (2011), Küçük Belediyeler Sorunu, Türkiye Belediyeler Birliği Yayını, Ankara.
- Keleş, Ruşen (2009), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kurt, Hacı (2003), Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi, Siyasal Kitabevi Yayını, Ankara.
- Kurt, Hacı (2014), "Uzaktan Yerel Yönetim: Yeni Büyükşehir Düzenlemesi ve Köyler", Türk Dünyasında Yerel Yönetimlerin Sorunları, Deniz İşçiöğlü (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 373-382
- Mahmutlarpost (2014), www.mahmutlarpost.com/elvan-goktepede (Erişim tarihi: 21.06.2018)
- Nadaroğlu, Halil (1998), Mahalli İdareler, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (1974), Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), TODAİE Yayınları, Yayın No: 142, Ankara.
- Ortaylı, İlber (1979), Türkiye İdare Tarihi, TODAİE Yayınları, Yayın No: 180, Ankara.
- Tapur, Tahsin (2008), "Sarıveliler İlçesi'nin (Karaman) Nüfus Coğrafyası", Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 20, s. 219-238.
- Ülkmen, İ. Hakkı (1960), Mahalli İdareler Maliyesi Dersleri, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 173, Ankara.

ALTERNATİF TURİZM AÇISINDAN ERMENEK İLÇESİNİN POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ali ŞAHİN* - Mehmet POLAT** - Muhammet Mustafa PEPE***

1.GİRİŞ

Turizm, dünyada 1970'li yıllardan sonra gelişen en önemli sektör ve kavramlardan birisi olmuştur. Ülkemizde ise 1980'lerden sonra dışa açık büyüme ile birlikte daha çok önem ve ivme kazanmıştır. Türkiye son yıllarda turizm sektöründe büyük gelişmeler göstermektedir. Bununla birlikte turizmin çeşitleri, sorunları, geleceği ve bu alandaki fırsatlar, her geçen gün yaygın bir şekilde tartışılmaktadır (Çiçek ve Avderen, 2013: 27).

Türkiye'de ve Dünyada özellikle 1980'lerde hızlanan ekonomik, teknolojik ve kültürel değişimler, turizm faaliyetlerinin doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri ve bu etkilerin turizmin kendi geleceğini tehlikeye attığının anlaşılmaya başlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda kaynakların sürdürülebilir kullanımı alternatif turizm, eko turizm, doğa turizmi gibi içerikleri neredeyse aynı olan fakat farklı zamanlarda farklı isimler verilen turizm türlerini gündeme getirmiş ve önemlerini bir hayli arttırmıştır (Akdu, 2009: 7).

Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar büyük ölçüde deniz-kum-güneş üçlüsünden meydana gelen turizm anlayışı, tüketici talebinde meydana gelen değişim ile birlikte ülkeleri ve işletmeleri değişen talebe uygun ürünler geliştirmeye zorlanmıştır. Ülkeler mevcut potansiyelleri çerçevesinde dünya turizminden daha fazla pay alabilmek için, rekabet edebilir ve satılabilir ürünler geliştirme ve stratejiler oluşturma yoluna gitmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak alternatif turizm kavramı ortaya çıkmıştır (Kostak, 2007: 89).

Alternatif turizm uzun süredir farklı şekillerde kullanılan bir kavram olmakla birlikte, bu turizm türleriyle ilgili genel olarak iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Birinci yaklaşıma göre; alternatif turizm diğer turizm türlerine bağlı ancak tamamlayıcı bir turizm türü olduğu yönündedir. İkinci yaklaşım ise; alternatif turizmin oluşumu yönünden geleneksel turizmden farklı özelliklere sahip daha özel konularla harekete geçirilen bir turizm türü olduğunun üzerinde durulmaktadır. Bu özellikler genel olarak doğal çekicilik, turistik talepteki birtakım özellikler olarak ifade edilmektedir (Britton, 1977: 269 aktaran Çontu, 2006: 6).

* Prof.Dr., Selçuk Üniversitesi, alisahin@selcuk.edu.tr

** Öğr.Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, mehmetpolat@kmu.edu.tr

*** Öğr.Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, mustafapepe@kmu.edu.tr

Alternatif turizm kavramının birçok farklı tanımı mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları değinecek olursak Hacıoğlu ve Avcıkurt (2008: 8) alternatif turizmi, kaynak olarak güneşin, denizin ve sahillerin kullanıldığı kitle turizmine alternatif olarak gelişen turizm türlerini ele alan bir kavram olarak tanımlamaktadır.

Bir başka tanım ise alternatif turizmi; doğa, sosyal ve bölge halkının değerleri ile uyum içerisinde olan hem ziyaretçilerin hem de yerel halkın olumlu ilişkilerine olanak sağlayacak ve deneyimlerini paylaşmalarını mümkün kılacak turizm çeşitleri olarak tanımlanmaktadır (Günlü ve Şahin, 2007: 151).

Başka bir çalışmada ise alternatif turizm sosyal ilişki üstünde duran, kitle turizmine tepki olarak geliştirilen ve özel tercihe dayalı bir turizm türü olarak ifade edilmektedir (Çontu, 2006: 6).

Türkiye turizmde büyük ölçüde mevsimlik yoğunlaşma yaşayan bir ülkedir. Bu mevsimlik yoğunlaşma genelde yaz sezonunda kendini göstermektedir (Kozak vd., 2010: 141). Bu nedenle farklı turizm türlerinde hizmet verilerek, turizm mevsiminin çok geniş bir zaman dilimine yayılması gerekmektedir (Hacıoğlu, 2000: 117-118)

Turizmi geniş bir zaman dilimine yaymak için turistik ürün çeşitlendirme önemli bir yöntem olarak karşımızda durmaktadır. Turistik ürün çeşitlendirme, mekânsal ve zamansal yoğunluğun azaltılmasını amaçlamaktadır. Turistik ürün çeşitlendirmesi ile turizm, sadece yaz aylarında ya da belli dönemlerde yapılan bir faaliyet olmaktan çıkmakta buna bağlı olarak arz ve talep çeşitliliği sağlanmakta, istihdam olanakları, döviz girdileri ve ek faydalar artmaktadır (Günlü ve Şahin, 2007: 145-146).

Gelişmekte olan ülkelerin turizm pazarından aldıkları payı arttırmaları ancak sundukları turizm hizmetlerini ve ürünlerini çeşitlendirmeleri ile mümkün olmaktadır. Turizm hizmet ve ürünlerinin çeşitlendirilmesinden kasıt alternatif turizm faaliyetlerinin geliştirilmesinin sağlanmasıdır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 184).

Bugün gelinen noktada yıllardır güneşi, kumu ve denizi ile ön plana çıkan Türk turizminin bu kavramlarla pazarlamaya devam etmesi, turizm gelirlerinin ve rekabet gücünün artırılmasında yetersiz bir çaba olarak görülmektedir. Nitekim Türkiye'ye gelen turist sayısı artmasına rağmen turizm gelirleri aynı oranda artmamaktadır. Bu nedenle, artık Türkiye'nin sahip olduğu potansiyeli alternatif turizm türleriyle farklı konseptlerle sunması gerekmektedir (Gökdayı ve Polat). Türkiye'nin sahip olduğu bu potansiyeli yeni trendler, yeni kaynaklar ve yeni istihdamlarla birleştirerek dünya pazarına sunması gerekmektedir. Yeni trendler denildiğinde akla ilk gelen alternatif turizm türleridir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 8).

Alternatif turizm çeşitleri Turizm ve Kültür Bakanlığı tarafından aşağıdaki şekilde sınıflandırılmış ve tanımlanmıştır (<http://www.kultur.gov.tr/TR,96269/turizm-cesitleri.html>)

1.Sağlık turizmi	12.Mağara turizmi
2.Termal turizm	13.Kongre turizmi
3.Yayla turizmi	14.Gençlik turizmi
4.Kış turizmi	15.Av turizmi

5.Golf turizmi	16.Botanik turizmi
6.Yat turizmi	17.Kuş gözlemciliği
7.Hava sporları turizmi	18.İnanç turizmi
8.Akarsu – Rafting turizmi	19.Doğa turizm
9.Dağcılık turizmi	20.Kruvaziyer turizmi
10.Su altı dalış turizmi	21.Kırsal turizm
11.Kültür turizm	

2.Materyal ve Metot

2.1.Araştırmanın Amacı: Ermenek ilçesinde baraj yapımından sonra büyük çaplı bir sosyo-ekonomik değişim ve dönüşüm süreci yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Bu bağlamda ilçenin geçim kaynakları ve bunların oransal dağılımı değişmiş aynı zamanda gelir getiren veya getirecek faaliyetler de değişmiştir. Bu faaliyetlerden biri de Ermenek Turkuaz barajının sağladığı yeni yüzün bazı alt ve üst yapı yatırımlarıyla turizm amaçlı olarak kullanılmasını sağlamak olarak düşünülmektedir (Ekiz, 2013; Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016). Yeni geçim kaynaklarıyla göçün tersine çevrilmesi, ülke ve yöre ekonomisine katkı sağlaması amacıyla turizme odaklanması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel amacı Karaman ili Ermenek ilçesi alternatif turizm potansiyelinin değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaca uygun olarak belirlenen turizm potansiyelinin ülke ve yöre ekonomisine kazandırılmasının önündeki engeller tespit edilerek bazı önerilerde bulunulmuştur.

2.2.Araştırmanın Yöntemi: Araştırmada çalışmanın amacına uygun olarak ikinci elden veri toplama tekniği olan kaynak tarama yöntemi kullanılarak konu ile ilgili tez, makale, bildiri, stratejik plan, master plan ve benzeri kaynaklar detaylı bir şekilde taranmıştır.

2.3.Araştırmanın Kapsamı: Çalışmanın kapsamı Karaman ili Ermenek ilçesi olarak belirlenmiştir ve bu kapsamda Ermenek ilçesi sınırlarında yer alan tüm alternatif turizm kaynakları değerlendirmeye çalışılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu çalışmada Ermenek ilçesine yakın bulunan Sarıveliler gibi diğer ilçelerin kaynakları çalışmaya dâhil edilmemeye çalışılmıştır.

2.4.Araştırmanın Sınırlılıkları: Ermenek ilçesi ile ilgili gerek turizm gerek diğer konularda çok az çalışma yapılmış olması çalışmanın kısıtlarından biri olarak görülmektedir. Aynı konuda farklı kaynakların farklı bilgi sunması da çalışmayı güçleştirmektedir. Ancak Ermenek ilçesini alternatif turizm potansiyeli açısından inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle çalışmanın birçok yararlı çıktısı olduğu gerçeğini de belirtmek gerekir. Bu açıdan çalışma geliştirilerek gerek Ermenek ilçesi için gerek bilim dünyası için daha yararlı çıktılar elde edilebileceği düşünülmektedir.

3.Ermenek ilçesi'nin Alternatif Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi

Ermenek ilçesinin alternatif turizm potansiyeli değerlendirildiğinde bunları dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; kültür ve inanç turizmi, eko turizm, kış turizmi ve kongre turizmidir.

3.1.Kültür ve İnanç Turizmi: Kültür geleneği güncelle harmanlayan bir yapıda olması sebebiyle, ortaya çıkardığı birikim ve eserler sayesinde canlılığını korumaktadır. Alternatif turizmin temel taşlarından olan kültür turizmi; tarihi yapıların görülmesi, gün yüzüne çıkan eserlerin gezilmesi, dini yapılar, ören alanları, gezi parkurları gibi alternatifler sayesinde hem dini hem de kültürel cazibe haline gelmektedir.

Bu bakış açısıyla Karaman ili Ermenek İlçesinin kuzeyinde yer alan Maraspoli Mağarası, dünyanın en büyük yer altı mağaraları ve yer altı nehirlerinden birisini bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca 1302 yılında kesme taşlarla inşa edilen Ermenek Ulu cami, Tol medrese, Ermenek ilçesine 18 km. uzaklıktaki Balkusan köyünde yer alan Karaman Bey Türbesi, Dalmaçalı, Akmanastır ve Ala kilise İlçenin kuzeyinde yer alan Ermenek kalesi, 600 yıllık tarihi olan günümüzde mesire alanına çevrilmiş Zeyve pazarı dönemin estetik birikimini gösteren başat eserlerdir (Anonim, 2013: 19-24).

Bu değerlere biraz daha yakından bakacak olursak Karamanoğulları Beyliği'nin anıtsal örneklerinden Ermenek Tol Medrese, Beyliğin eğitim politikalarını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır (Anonim, 2016:152)

Ulu Cami Eski Ermenek'te bütün şehre ve göle hâkim bir yerde konumlanan bir yapıdır. Karamanoğullarının yapmış olduğu camiler arasında önemli bir yeri vardır ve erken dönemde yapılmış olması nedeniyle Karamanoğulları mimarisi açısından büyük bir önem taşımaktadır (Anonim, 2016:161).

Gökçeseki Örenyeri Ermenek ilçesi; Gökçeseki Köyünün kuzeyinde yer alan iki tepeden güneyde yer alan tepe üzerinde, tepenin güney, doğu ve batı eteklerinde Gökçeseki Örenyeri bulunmaktadır. Örenyeri içerisinde birçok yapının temel izleri; bazı mimari parçalar, bol miktarda çanak çömlek parçaları ve tam tepe noktasında basamaklı bir kutsal alan bulunmaktadır (Baycan, 2016:30).

Ermenek ilçemizde bulunan mağaranın iki giriş kapısı vardır. Mağara Ermenek Kalesi'nin altındadır. Mağaranın uzunluğu 196 metredir. Dünyanın üç büyük mağarasından biri olduğu uzmanlarca tespit edilmiştir (Baycan, 2016:45).

3.2.Eko Turizmi: Eko turizm; ekolojik turizmin kısaltılmış halidir. Eko-turizm, doğayı bozmayan ve koruyan bir turizm anlayışını ifade etmektedir. Eko turizmin benimsenmesi oldukça yenidir. Eko turizm kaynakların sürdürülebilir kullanımının gündeme gelmesi ve bu hususun turizm sektörü içinde hayati öneme sahip olduğu anlaşılmasıyla ortaya çıkmıştır. Gerek yöre halkının kültürüne, gerek doğaya ve diğer tüm kaynaklara zarar vermeden yöreye katkı sağlamak eko turizmin odak noktasını oluşturmaktadır (Kaypak, 2010: 95). Bu yönüyle ekoturizm son yıllarda turizm endüstrisi içinde hızla gelişen bir alternatif olarak dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle özellikle artan eğitim olanakları ile paralel olarak gelişen çevre duyarlılığı turizm talebinde değişiklik yaratarak eko turizme olan talebi giderek artırmaktadır (Üzümcü ve Koç, 2017: 14)

Ermenek ilçesi eko turizm açısından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Yöre kuş gözlemciliğinden safariye yayla turizminden yelken sporuna birçok imkân sunmaktadır. Turkuaz gölü ve çevresinin sunduğu imkânlar en önemlileri olarak değerlendirilmektedir. Ermenek Turkuaz Gölü, Ermenek Göksuyu'nun kollarının buluştuğu geniş vadide

2009'da oluşturulmuştur. Baraj suları 2009'da toplanmaya başlamıştır (Anonim, 2016:229). Turkuaz Gölü'nden Nadire Kanyonu'na doğru tekne turuna çıkılabilmekte ve yelkenli sporu yapılabilmektedir. Ayrıca Türkiye'de ilk olarak Turkuaz Gölü'nde tesis edilen göl evleri farklı bir deneyim sağlamaktadır. Yine Turkuaz Gölü'nün kıyısı doğa yürüşüne elverişlidir. Tarım arazilerinin büyük kısmının su altında kalmış olması Ermenek için dezavantaj olmasına rağmen Turkuaz Baraj Gölü'nün varlığı bölgeye farklı bir iklim ve görsellik getirmiştir. Baraj gölünün bölge ekonomisine fayda getirmesi amacıyla Ermenek Belediyesi tarafından çeşitli plan ve projeler yürütülmektedir. (Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016:115; Ekiz, 2013)

Yaklaşık 500 yıllık bir tarihe sahip olan Zeyve Pazarı; Ermenek ilçemize bağlı, ilçeye 26 km. uzaklıktaki İkizçınar Köyü ile Yayla Pazarı köylerini ayıran dere üzerinde ve çevresinde yerleşmektedir. 300'e yakın sayıda tarihi ulu çınarı, doğal güzellikleri, soğuk suları, yerleşim durumu, otantikliği, su değirmenleri, su hızarı, fırını, pazarı ile birçok doğal güzelliği barındırmaktadır (Baycan, 2016:64).

Dalmaçalı Ormanları'nda bisikletle dolaşmak ve ATV Safari yapmak mümkündür. Zeyve'den Kazancı'ya birçok rota da bisiklet turları için elverişli araziler sağlamaktadır. Bu rotalar doğa yürüyüşleri için de elverişlidir. Ermenek nehirlerinde olta balığı sporu için de imkân sağlanmıştır. Kindam ve Balkusan Kanyonları trekking için uygun bir arazi yapısına sahiptir. Yine Ermenek ilçesi endemik bitkilerin bulunduğu dolayısıyla florasıyla da bitki gözlemciliği için elverişlidir. Bölgenin florasında 170'i Türkiye'nin endemik bitkisi olmak üzere; 900 alt tür bulunmaktadır. Dalmaçalı, Göktepe ve Güneyyurt Ormanları endemik bitki çeşitliliği açısından oldukça zengindir.

Eko turizm tesisleri Karaman için önem taşıdığı için çiftlik evi, yayla evi ve dağ evi yapılması 2011 yılında Karaman'da yapılan 1.Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu sonuç bildirgesinde önerilmiştir. Bu tesisler için eko turizm faaliyetleri de yoğun olan Kazımkarabekir, Ermenek gibi ilçeler önem taşımaktadır (Sezgin vd., 2014: 48). Gölü, kanyonları, nehirleri, dereleri, çayları, ormanları ve benzeri birçok doğal güzelliğiyle Ermenek ilçesi eko turizme oldukça elverişli ve zengin kaynaklara sahip bir yöre olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bu potansiyelin çok azının kullanıldığı ve büyük ölçüde bu potansiyelin kullanılmadığı da araştırmacılar tarafından belirlenmiştir.

3.3.Kış Turizmi: Teknolojik gelişmeler makineleşmeyi ve otomasyonu artırırken iş gücüne gereksinimi azaltmış, iş gücünün boş vakti artarken aynı zamanda iş stresi de artmıştır. Bu dönüşüm tatil anlayışını da değiştirerek alternatif turizm türlerinin gündeme gelerek turizmin 12 aya yayılarak mevsimsellikten arındırılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda turizm sadece yaz sezonunda yapılabilen bir aktivite olmaktan çıkartılarak kış turizmi de bir alternatif olarak gelişme göstermiştir. Bu gelişmeyi 2014 yılında yayınlanan Uluslararası Kış ve Dağ Turizmi Raporu gözler önüne sermektedir. Laurent Vanat tarafından hazırlanan "2014 Uluslararası Kış ve Dağ Turizmi Raporu"na göre; Bugün dünyada 20 ülkede kapalı, 70 ülkede açık kayak merkezlerinde olmak üzere toplam 80 ülkede kayak sporu aktif olarak yapılabilmektedir. Her yıl tahminen 500 milyon kayakçı

bu kayak merkezlerine gitmektedir. Dünyadaki kayak merkezlerinin %36'lık önemli bir kısmı Alpler bölgesinde yer almakta, bunu %22 ile Amerika, %18 ile Asya-Pasifik bölgesi ve %12'şerlik pay ile Batı Avrupa ve Doğu Avrupa-Orta Asya bölgeleri takip etmektedir. Kış turizmine uygun dağlarda ki toplam yatak kapasitesi 6 milyon seviyesindedir. Sektörün büyük çoğunluğu yıllık ziyaretçi sayısının 100 bin ve üzerinde olduğu kayak merkezlerinde faaliyet göstermektedir. Bu tür kayak merkezlerin sayısı %20'yi oluştursa da, kayakçıların %80'ini ağırlamaktadır (Aktaran Korgavuş, 2017:14).

Ermenek ilçesi kış turizmi açısından yeni alt yapısını kurma aşamasında olduğu Yumrutepe Kayak Merkezi değerlendirilmektedir. Ancak bu merkez henüz çok yeni olması ve tanıtımının yapılmaması nedeniyle kısa vadede bölgeye yakınlık tercih sebebi olacak gibi gözükmektedir. Ancak uzun vadede alt yapı ve üst yapı tamamlandığında kış turizmi için bir destinasyon (uğrakeri) olabileceği düşünülmektedir.

3.4. Kongre Turizmi: Günümüz dünyasında baş döndürücü bir hızla ilerleyen bilim ve teknoloji, artan dünya ticareti nedeni ile insanlar bir araya gelerek bilgi alışverişi yapma ihtiyacı duymuşlardır. Bu husus kongre turizmini ortaya çıkararak giderek yaygınlaşmasına ve her geçen gün bu turizm türüne ilginin artmasına sebep olmuştur (Erdoğan, 2006: 29). Kongre Turizminin birçok farklı tanımı yapılmaktadır. Aynı veya farklı meslek gruplarındaki kişilerin kısa, sınırlandırılmış ve kesin bir program çerçevesinde kendi meslekleri, belirli bir bilimsel alan veya konuda bilgi alışverişi yapmak maksadıyla sürekli yaşadıkları ve çalıştıkları yerler dışına yaptıkları seyahat ve konaklamalarda ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kaya ve Batman, 2016: 81).

1950'li yıllarda yaklaşık 15 turizm destinasyonu dünyadaki toplam turistin hepsini çekmekteydi. 60 yıl sonra ise bu 15 destinasyonun toplam destinasyonlar içerisindeki payı % 98'den % 57'ye düşmüştür (Özçelik Heper ve Sarışık, 2015: 86).

Bu turizm türüne ilginin giderek artmasının sebeplerinden biri de kongre turizmine genellikle üst gelir ve eğitim grubunun katılması olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten hem bilgi alışverişini sağlaması hem yöre kaynaklarına saygılı bilinçli kesimin katılması kongre turizminin yapıcı bir turizm türü olarak avantajlarından (Erdoğan, 2006: 29).

Kongre turizminde öncelikli amaç bilgi alışverişi iken bu amacın yanında konaklama, gezi gibi turistik faaliyetler de yürütülerek yöre halkının gönencini artırıcı etkide bulunması rekabeti artırmaktadır. Rekabet edebilme kapasitesi ise birçok unsuru bağlıdır ve araştırmacılar rekabet unsurları hususunda farklı görüşleri ifade etmektedir (Özçelik Heper ve Sarışık, 2015: 87).

Ermenek ilçesi turizm kaynakları açısından zengin bir ilçe olduğu birçok çalışmanın ortak vurgusudur. Bu potansiyelin tanıtımının yapılmasının bir yolu da kongre turizmi aracılığıyla yerli ve yabancı turistleri yörede ağırlamakla sağlanabileceği düşünülmektedir. Ermenek İlçesi'nin gerek Türkiye gerek dünyadaki diğer destinasyonlarla rekabet ederek yerli ve yabancı turist için seçenek haline gelebilmesi ise uzun vadede ancak mümkün gözükmektedir.

Tablo 3.1. Ermenek İlçesinin Turizm Potansiyeli

Kültür ve İnanç Turizmi	Mennan Kalesi, Tol Medrese, Ulu Cami, Ermenek Kalesi, Karamanoğlu Türbesi, Firan Kalesi, Gavuroğlu Kilisesi, Adras Dağı Kilisesi, Kuşakpınar Kilisesi, İnöğlesi Kilisesi, Kirseönü Kilisesi, Gökçeseki Örenyeri, Susanlı Konağı, İzgarlar Konağı, Sönmezler Konağı, Aykadin Hanı, Karamanoğlu Hamamı, Yedi Ünlü Çeşme, Yeni Mahalle Camisi, Yukarı Çağlar Camisi, Sipas Camisi, Meydan Camisi, Göktepe ve Uğurlu Köristanı
Mağara Turizmi	Maraspoli Mağarası
Kış Turizmi	Yumurtape Kayak Merkezi
Kongre Turizm	Tüm Değerler
Eko Turizm	
Kuş Gözlemciliği (Ornitoloji)	Toroslar
Gezi Yeri ve Mesireler	Zeyve Pazarı, Şehit Pilot Hasan Baysal Mesire Yeri
Doğa Yürüşü	Toroslar, Balkusan Kanyonu, Kındam Kanyonu, Nadire Kanyonu, Zeyve ve Kazancı
Yayla Turizmi	Toroslar, Bolkar Dağlar, Tekeçatı Yaylası, Dalmaçalı Yaylaları, Kamış Yaylaları
Av Turizmi	Toroslar, Ermenek Havzası
Sualtı Dalış	Ermenek Barajı
Sportif Olta Balıkçılığı	Ermenek Baraj Gölü
Akarsu Turizmi	Mençek Suyu (Fariske Çayı), Küçükusu, Tekeçatı, Ermenek Göksu
Atlı Doğa Yürüşü	Toros Dağları ve Yaylaları
Bisiklet Turizmi	Taşeli platosu, Zeyve ve Kazancı
Botanik Turizmi	Dalmaçalı Ormanları, Göktepe Ormanları, Güneyyurt Ormanı, Toroslar
Yaban Hayatı (Fauna) Gözlemciliği	Torosların Etekleri, Ermenek Vadisi
Safari (ATV'lerle)	Ermenek Vadisi, Dalmaçalı-Balkusan Kanyonu-Göktepe rotası
Tarım ve Çiftlik Turizmi	Birçok Farklı Potansiyel Mevcut
Tekne Turu ve Yelken Spor	Ermenek Baraj Gölü
Trekking (Dağ Yürüyüşü)	Zeyve Pazarı'ndan Kazancı'ya kadar olan trekking rotası,

4. Sonuç

Turizm, Türkiye'nin karşılaştırmalı rekabet üstünlüğünün bulunduğu sektörler arasında yer almaktadır. Sahip olduğu üstünlükler ve gelişim potansiyeli, turizm sektörünün gelecekte daha önemli bir konuma ulaşabileceğini ortaya koymaktadır (Anonim, 2010:1). Ülkemiz birçok turizm türünü bir arada barındırması açısından eşsiz bir konuma sahiptir. Ülkemizdeki bu potansiyelin, enerjiye çevrilmesi önem arz etmektedir. Ancak, her bölgenin, hatta her ilin turizm potansiyeli birbirinden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Bu nedenle de her yörede aynı turizm türünün geliştirilebileceğini düşünmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu çerçevede her yöre kendi değerleriyle çok yönlü ve iyi bir şekilde analiz edilmeli ve o yöreye ait turizm gelişim stratejisi belirlenmelidir.

Bu bakımdan Ermenek'in turizm potansiyeli ve kullanımı ile ilgili makale, tebliğ, tez gibi az sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların ortak vurgusu; Ermenek'in zengin bir turizm potansiyeline sahip olduğu, fakat bu potansiyelin tam anlamıyla hayata geçirilmediği hususudur (Anonim, 2013; Ekiz, 2013; Sezgin vd., 2014; Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016). Bunun yanında diğer ortak nokta; mevcut turizm potansiyelinin hayata geçirilmesi durumunda, yörenin ekonomik ve sosyokültürel anlamda geliş-

ceği vurgusudur. Gerçekten Ermenek ilçesinde böyle bir potansiyel fazlasıyla mevcuttur. Ancak turizm konusunun bile tartışmalı olduğu bir ilçede özel olarak bir turizm türünün geliştirilmesinden ziyade turizm alt yapısının geliştirilmesi daha uygun olacaktır. Bu nedenle ilk aşamada Ermenek günübirlik bile olsa yapılan turizm organizasyonlarında yer alarak tanıtımını yapmalı, adını ve özelliklerini (doğasını vb.) duyurmalıdır. Bu açıdan kongre turizmi önemli bir seçenek olarak karşımızda durmaktadır. Daha sonra ise Ermenek ilçesinin konaklama, ulaşım, turistik alt yapı sorunu çözülerek, Ermenek az sayıda turistin günübirlik uğradığı bir günde gezilen konumundan kurtarılmalıdır. Bu hususta en önemli rol kamu kurum veya kuruluşlarına düşmektedir. Çünkü alt yapısı tamamlanmamış karlı durmayan bir destinasyona diğer paydaşların ilgi duymaması normal olarak karşılanmaktadır. Nitekim turizm acentelerinin Ermenek'e karşı ilgilerini çekmek ancak kamu kurum veya kuruluşlarının söz konusu eksiklikleri diğer paydaşlarla işbirliği içinde tamamlanarak mümkün hale geleceği düşünülmektedir. Bunun için tüm sektör temsilcilerinin bir arada koordineli olarak çalışması sağlanmalıdır. Bu konuda Ermenek ilçesinde eko turizmi geliştirmek için tüm sektör temsilcilerinin bir araya getirildiği bir kurul oluşturularak Ermenek Turizm Gelişim Stratejik Planı hazırlanarak uygulamaya konulmalı ve uygulama sonuçları sürekli geribesleme yapılarak denetlenmeli, aksaklıklar giderilmelidir.

Ermenek ilçesi daha kolay, daha güvenli ve alternatifli ulaşılabilen bir destinasyon durumuna getirilmelidir. Turistik tesisler arttırılmalı, sürekli bakımı yapılmalı, doğa koruma alanlarına turistik tesis yapımı ve turizm yatırımları kolaylaştırılmalı ve bu konudaki bürokrasi azaltılmalıdır.

Ermenek ilçesinin bir başka zayıf yönünü oluşturan turistlerin kentte vakit geçireceği, yerel ve kültürel ürünler üzerine alışveriş yapacağı mekânların yetersiz olmasıdır. Bu konuda kente yapılacak yatırımlar teşvik edilerek kentin alt yapısının bir kısmı bu şekilde oluşturulmalıdır. Ancak burada başka yine yukarıda belirttiğimiz sorun karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun ise Ermenek ilçesini yerli ve yabancı yatırımcıların kârlı bulmaması, cazip görmemesidir. Girişimci az sayıda turist tarafından ziyaret edilen bir destinasyonu kârlı bulmamakta dolayısıyla buralarda turizm yatırımı yapmamaktadır (Durgun, 2007; Kılınç, 2013). Şu halde önce Ermenek ilçesinin turizm potansiyelini kullanarak turistik alt yapı tamamlanmalı, bunu belirttiğimiz gibi kamu kurum ve kuruluşları paydaşlarla işbirliği içinde tamamlamalı, daha sonra buraya yatırım yapmak isteyen ve/veya isteyecek yatırımcıları teşvik etmek daha yerinde ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Yine gerek kamu kurumları, gerek özel sektör kurumları özeleştirme yapmalı, kendilerinin aksayan yanları konusunda diğer paydaşları yanlış yönlendirmek, yerine bunları mümkünse tamamen düzeltmeye bu mümkün değilse sorunları en aza indirmeye çalışmalıdır.

Araştırmanın vurgularından bir diğeri ise; Ermenek halkının turizm bilinç düzeyinin zayıflığıdır (Anonim, 2013; Ekiz, 2013; Sezgin vd., 2014; Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016). Hemen hemen her çalışma farklı şekillerde bu konuya değinmiştir. Turizm faaliyetlerini halktan ayrı düşünmek pek mümkün olmadığından bu soruna da bir an önce eğilmek gerekmektedir. Bu sorunun çözümü ise uzun zaman ve uğraş isteyen uzun soluklu bir

çaba gerektirmektedir. Sorun tüm paydaşların birlikte hareket ederek yöre halkının turizm konusunda bilinç düzeyini yükseltecek etkinlikler düzenleyerek bu etkinliklere geniş katılımın sağlanmasıyla çözümün mümkün olacağı düşünülmektedir.

“Yeniden Başlamak için Ermenek 1001” projesi önemli bir adım olarak değerlendirilmekte ancak yeterli görülmemektedir. Yine Ermenek Belediyesi'nin Cittaslow başvurusunda bulunması da oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Son olarak Ermenek ilçesi düzeyinde ilçenin turizm potansiyelini belirleyen ve bu potansiyeli harekete geçirecek stratejileri olan bir çalışma maalesef mevcut değildir. Bu nedenle yukarıda değinilen tüm noktaları kapsayan bir stratejik plan en kısa zamanda yapılmalı, plan ve program dâhilinde koordineli bir şekilde çalışılmalı ve bu şekilde Ermenek ilçesinin turistik imajı güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKDU AKASYA S. (2009) Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm ve Türkiye'deki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma; İstanbul ve Ankara Örneği, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşl. A.B.D. Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi.
- ANONİM (2010) Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Yayın No: DPT: 2727 ;ÖİK: 679: 1-2
- ANONİM (2013) T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü “TR52-12-DFD-02 Karaman İli Turizm Yatırım Rehberi ve Haritası” Projesi, Karaman.
- ANONİM (2016) Yeniden Başlamak için Ermenek 1001, Ed. Melih GÜNEL, Güniz Acar BALCI, Ermenek Belediyesi, Karaman
- BAYCAN S. (2016) T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü İl Turizm Sunusu, Karaman
- ÇİÇEK R., AVDEREN S. (2013) Sağlık Turizmi Açısından İç Anadolu Bölgesi'ndeki Kaplıca ve Termal Tesislerin Mevcut Yapısının ve Potansiyelinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15 (25): 25-35.
- ÇONTU M. (2006) Alternatif Turizm Çeşitleri ve Kızılcahamam Termal Turizmi Örneği. Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşl. A.B.D. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi.
- DURGUN, A. (2007) Isparta Turizminin SWOT Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (5): 93 - 109.
- ERDOĞAN C. (2006) İzmir İli Kongre Turizmi Arz Potansiyelinin İncelenmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens. Turizm İşl. A.B.D. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi.
- EKİZ İ. (2013) Kalkınma Politikası Olarak Barajlar ve Toplumsal Değişim: Karaman-Ermenek Örneği, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bildiriler Kitabı-I, s 235-247
- GÖKDAYI İ., POLAT M. (2015) KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 17 (29): 9-16
- GÜNLÜ E., ŞAHİN N. (2007). “Turizmde Ürün Geliştirme ve Alternatif Turizm”, Genel Turizm Temel Kavramlar ve İlkeler, Ed. Orhan İçöz, Turhan Kitabevi, Ankara, 141-164.
- HACIOĞLU N., ŞAHİN M. (2008) “Üçüncü Yaş Turizmi”. Editör: HACIOĞLU N., AVCIKURT C., Turistik Ürün Çeşitlendirmesi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım; 8-9.
- KAYA M. C., BATMAN O. (2016) Sakarya'nın Kongre Turizmi Pazarı Arz Analizi: Yerel Paydaşlar Üzerinde Bir Araştırma, İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 4 (1): 79-97.
- KAYPAK Ş. (2010) Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s. 93-114
- KILINÇ, E. (2013) Medikal Sağlık Turizminin Stratejik Planlaması: Isparta Örneği. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Ens. İktisat A.B.D. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi.
- KOÇYİĞİT N., EMİROĞLU A. (2016) Turkuaz Ermenek Baraj Gölünün Verimlilik Potansiyeli, Sosyo Ekonomik Etkiler ve Bölge Halkını Göçe Zorlayan Sebepler Açısından İncelenmesi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:3, Sayı:10, s. 108-127
- KORGAVUŞ B., (2017) Erzurum Palandöken'in Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, ATA Planlama ve Tasarım Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s. 13-23
- KOSTAK D. (2007) Turizm Hareketleri; Türkiye Örneği Üzerinden Sağlık Turizmi. Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşl. A.B.D. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi.

- KOZAK N., AKOĞLAN KOZAK M., KOZAK M. (2010). Genel Turizm İlkeler Kavramlar, 9. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- ÖZÇELİK HEPER F., SARIŞIK M. (2015) Kongre Turizmi Açısından İstanbul İlinin Uluslararası Rekabetçilik Analizi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, s. 85-108
- ÖZTÜRK Y. , YAZICIOĞLU İ. (2002). “Gelişmekte Olan Ülkeler için Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma”, Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara, 2002, S. 2, ss 183-195.
- SEZGIN M., BÜYÜKİPEKÇİ S., GÜMÜŞ M. (2014) Karaman İli Turizm Yatırım Analizleri ve Turizm Yatırım Haritası, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:3, s.39-54.
- ÜZÜMCÜ O. O., KOÇ B. (2017) Ekolojik Turizm Kavramı: Fethiye Örneği, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi, Cilt:1, Sayı:10, s.14-19
- <http://www.kultur.gov.tr/TR,96269/turizm-cesitleri.html> Erişim Tarihi: 13.07.2018

ÇEVRESEL SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ: ERMENEK BELEDİYESİ ÖRNEĞİ*

Ali ŞAHİN* - Sibel ÇALIŞKAN**

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile birlikte nüfus, üretim ve tüketimde daha önce görülmemiş düzeyde bir artış başlamış ve bu artış neticesinde çevre sistemi ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki Sanayi Devrimi insanların çevre üzerindeki tahribatının başlangıcı olarak görülebilmektedir. Çevre-insan-devlet arasındaki ilişki ağının tersine dönmesi, çevre üzerindeki tahribatın zaman içinde artış göstermesine neden olmuştur. Doğanın insan için insanın ise devlet için yaşam kaynağı olarak varolduğu ilişki ağının ters düz olması ve devlet-insan-çevre şeklinde bir ilişki ağının ortaya çıkması, devletin insan için insanın da çevre için tehdit kaynağı oluşturmasına yol açmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren hemen hemen her alanda neoliberal eksenli politikaların uygulanması ve küreselleşme zemininde gerçekleşen gelişmeler, toplumların tüketime yönelik yeni bir yaşam tarzı benimsemesine yol açmıştır. Feodal yaşam tarzının terk edilmesi, modern kapitalizmin doğuşuyla birlikte en az maliyetle en fazla kâr sağlamak temel amaç haline gelmiştir. Çevre de bu amaç uğruna Makyevelist bir şekilde metalaştırılmıştır. Bugün hava, su, toprak gibi çevre değerlerinde artan kirlilik oranları ve ülkelerin karşı karşıya geldiği yeni çevresel sorunlar bu anlayışı açıkça göstermektedir. Çevre kirliliği bumerang tarzı bir etkiyle insanlığı ilgilendiren hemen bütün alanlara nüfuz etmektedir. Dünyamızı topyekûn tehdit eden çevre sorunları, hayatımızın her alanında bizi etkilemekte ve insanlığın geleceğini de yakından ilgilendirmektedir. Her yıl birçok hayvan ve bitki türünün neslinin tükenmesi, temiz suya erişimin zorlaşması, ormanların yok olmaya yüz tutması ve çölleşmenin hızla yayılması, ozon tabakasının gelecek nesiller için tehlike oluşturmaya başlaması, artan nüfus sonucunda sağlık ve beslenme koşullarında yetersizlikler ve nihayetinde ekolojik dengenin onarılması mümkün olmayacak şekilde bozulması tüm insanları çevre hususunda duyarlılığa davet etmektedir. Çevre konusunda gösterilmesi gereken hassasiyet bireylerle sınırlı kalmamalı, siyasi otoriteler de bu konuda duyarlı olmalıdır. Siyasal toplumu temsil eden büyük küçük tüm örgütlenmeler çevre sorunlarına karşı

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Çevresel Sorunların Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü: Ermenek Belediyesi Örneği" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, alisahin@selcuk.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, sibelcaliskan6@gmail.com

gerekli tedbirleri almalıdır. Bu konuda yerel yönetimlere, özellikle de belediyelere çok önemli sorumluluklar düşmektedir.

Son yıllarda çevre eksenli sorunların artması ve çeşitlenmesi yerel yönetimleri yeni çözüm arayışlarına sevk etmektedir. Bu doğrultuda ülkemiz yerel yönetimlerinin çevre koruma ve farkındalık konusundaki faaliyetlerini hızlandırdığı, artan tarım alanlarının ve su kaynaklarının, sanayileşmenin ve kentleşmenin etkilerinden korunmak adına yapılacak hamleleri sıklıkla değerlendirdikleri görülmektedir. Yerel yönetimler tarafından özellikle sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ekseninde çeşitli faaliyetler yürütülmekte, kırsal ve kentsel ölçekte arıtma ve ayrıştırma sistemleri kurulmaktadır. Belediyelerin hava kalitesinin artırılması, su kaynaklarının daha iyi yönetilmesi, toprağın kalitesinin korunması, flora ve faunaların iyileştirilmesi, katı atıkların yönetimi ve yeniden kazanımı, gü-rültü kirliliğinin önlenmesi gibi konulara yeni açılımlar getirdikleri görülmektedir (Jama-li, 2007: 295). Ancak çevre sorunlarına yönelik kalıcı nitelikte çözümlerin üretilebilmiş olduğunu söylemek şu an için mümkün değildir.

Bu çalışmada öncelikle çevre ve yerel yönetimler hususunda kavramsal çerçeve oluşturulduktan sonra ülkemizin temel çevre sorunları ve yerel yönetimlerin söz konusu sorunların çözümünde oynadıkları rol ve izledikleri politikalar ele alınmaktadır. Ardından çevre ve yerel yönetim ilişkisi üzerinden, Karaman ili Ermenek ilçesinin çevre sorunları ve ilçe belediyesinin bu sorunlara yönelik yaklaşımı, uyguladığı politikalar ve yürüt-tüğü faaliyetler incelenmektedir.

1. Türkiye’de Çevre Bilinci

Dünya üzerindeki tüm canlıları çevreleyen, canlı/cansız varlıklar, olaylar ve faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilecek olan *çevre* kavramı (İsbir, 1997: 141), sanayileşme ve kentleşme ile birlikte artan sorunların etkisine bağlı olarak bütün toplumların gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Çevresel problemlerle ve bu problemlerin insan sağlığına ve yaşamına olumsuz etkileriyle 1970’li yıllarda tanışan Türkiye, çevresel çözüm politikalarını diğer ülkelere kıyasla oldukça geç benimsemiştir (Türk ve Erciş, 2017: 354).

Geç dahi olsa Türkiye’nin izleyen süreçte çevreye yönelik yaklaşım tarzında değişiklik gerçekleşmiş; çevre, insan merkezlilikten çıkarak doğa merkezliliğe doğru kaymıştır. Böylece çevrenin ve çevre bilincinin yeni bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Bu bilinç hükümetlerin politika ve uygulamalarında yansıma bulmuş; beş yıllık kalkınma planlarının tümünde çevre kavramı ayrı bir başlık altında ele alınmış, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik politikalar üretilerek uygulanmaya çalışılmıştır (Sarıçoban ve Yıldırımci, 2015: 9).

Ancak teorik ve söylemsel açıdan umut vaad eden çözüm politikaları, pratikte ortaya çıkan bazı engel ve karmaşıklıklar nedeniyle ülkemiz çevresini olumlu bir sonuca ulaştır-amamıştır (Ulucak ve Erdem, 2012: 94-95).

Dolayısıyla bugün Türkiye’de çevre sorunları etkisini halen göstermeye devam etmektedir. Özellikle hava, su ve toprak kirliliği ülkemizde başat çevre sorunları olarak varlığını korumaktadır. Türkiye’de bilhassa 1950’lerden sonra artan nüfus, sanayileşme,

kırdan kente göç ve çarpık şehirleşmenin sonucunda başlayan çevre kirliliği kendini ilk önce havada göstermiştir (Bozyiğit ve Karaaslan, 1998: 24-25).

Türk Toraks Derneği tarafından gerçekleştirilen hava kirliliği araştırması sonuçlarına bakıldığında; Türkiye’de 2016 yılı hava kirliliği oranlarının neredeyse ülke genelinde arttığı görülmektedir (<http://www.cumhuriyet.com.tr>, 2017: Erişim Tarihi: 31.05.2018). Yine su ve toprak kirliliğinin de benzer nedenlerle artış gösterdiği söylenebilmektedir. Ayrıca Türkiye’deki bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklılıkları ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler, nüfus artış hızının gelişim hızından yüksek olması, çevrenin korunması ile ekonomik kalkınma hedefleri arasında uzlaşma sağlanamaması, hukuki ve kurumsal düzenlemelerin eksikliği, çevrenin korunmasına ilişkin halkın bilinçlendirilmesinin ve kamuoyu katılımının yetersiz olması gibi faktörlerin sorunlara kaynaklık ettiği dikkat çekmektedir (Kızılboga ve Batal, 2012: 200).

2. Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Yerel Yönetimler

Çalışma çerçevesinde esas üzerinde durulan nokta, çevre sorunlarından ziyade bu sorunlara yönelik alınan önlemler ve geliştirilen çözüm pratikleri ve yeterlilikleridir. Bu konuda Anayasa’nın 56. Maddesi: “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” hükmünü içermektedir. İlgili madde, çevreyi bir insan hakkı olarak değerlendirirken, devlet ve vatandaşlara da çevre koruma ödevi yüklemektedir. Türkiye’de devlet aygıtının çevresel sorumlulukları, diğer bir deyişle çevre yönetimi; merkezde bakanlıklar, yerelde ise belediyeler ve il özel idareleri tarafından yerine getirilmektedir. Yani Türk kamu yönetimi sisteminde çevre yönetimi konusunda görev, yetki ve sorumlulukların büyük çoğunluğu merkezi hükümet organlarına ve merkezi hükümetin yereldeki temsilcilerine verilmektedir (Orhan, 2005: 59). Bu bağlamda, Anayasa’da çevreye ilişkin belirtilen ödevin yükümlüleri olarak ve çalışmanın odağını oluşturmaları sebebiyle yereldeki temsilcilerden yani yerel yönetimlerden söz etmek yerinde olacaktır. Çevre sorunları yaşandığı çevreye özgü nitelikler taşımaktadır. Bu durum, çevre yönetiminin yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluk alanına girmesi gerektiğine işaret etmektedir (Yerel Yön. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2001: 151).

Devlet sınırları içerisinde yerleşmiş insan topluluklarının ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hukuk düzeni içerisinde oluşturulmuş yasal kurumları ifade eden *yerel yönetimlerin* (Nadaroğlu ve Varcan, 1995: 3) çevreye yönelik fonksiyonları -çevresel sorunlar paralelinde- her geçen gün artmaktadır. 1992 yılında Rio’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda “Gündem 21” ismiyle sunulan proje, bu yönde bir girişime karşılık gelmekle birlikte; yerel yönetimlere sivil toplum örgütleri ve diğer ortaklarla birlikte çevre koruma ve geliştirmede (planlama, karar alma ve uygulama alanlarında) daha etkin işlevler yüklemiştir (Sümer, 2009: 59). Türkiye’de yerel yönetimler bu tür faaliyetleri Anayasa’nın 56. maddesi, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve diğer yasal düzenlemelere dayanarak, kendi bütçeleri ile veya çeşitli kurum ve kuruluşlardan aldıkları destek finansman ile gerçekleştirmektedirler (Çoban ve Kılıç,

2009: 119-122). Özellikle belediyeler, çevre kirliliğine ilişkin konularda denetim ve hizmet görevleri yürütmektedirler. Çöp kirliliği, atık su kirliliği, hava kirliliği, park ve yeşil alanların yapılması ve korunması, görüntü kirliliği, gürültü kirliliği ve diğer kirlilik türlerinde yapacakları denetimlerle çevre sorunlarına çözüm sunmaya çalışmaktadırlar (Çoban ve Kılıç, 2009: 120). Ancak yerel yönetimlerin mali açıdan merkeze bağlı olup, yerel sorunların çözümü noktasında yeterince insiyatif alamıyor olmaları, onların sonuç verecek çözümler üretmelerini engellemektedir. Örneğin bu konuda yerel birimlere çevre vergisi koyma yetkisi tanınması, bu vergilerden elde edilecek gelirlerin çevre sorunlarının önlenmesinde ve giderilmesinde kullanılabilmesini sağlayacak olması açısından, faydalı bir öneri olabilir (Güzel, 2001: 5).

3. Belediyelerin Çevreye Yönelik Hizmetleri

Diğer yerel yönetim birimleriyle (il özel idaresi ve köy) karşılaştırıldığında birçok konuda olduğu gibi çevre konusunda da belediyelerin daha geniş ve çeşitli bir hizmet alanına sahip olduğu görülmektedir. Çevresel değerlerin korunması açısından belediyelere emir ve yasak koyma, uymayanlara yaptırım uygulama yetkisi tanınmıştır (Şengül, 1999: 93-100). Yerel ortak gereksinimleri karşılamak üzere kurulan belediyeler, hukuki düzenlemelere dayanarak çevreye yönelik hizmetlerin doğrudan muhatabı kurumlar haline gelmişlerdir. Belediyelerin çevreye ilişkin hizmetlerinin en önemlilerinden birisi kent planlamasıdır. Kent planlaması sadece yerleşim yerinin fiziksel olarak düzenlenmesini değil, aynı zamanda o yerleşim yerinde yaşayan halkın toplumsal ve ekonomik gereksinimlerinin karşılanmasını da anlatmaktadır. Kent planlamaları, çevreye yönelik potansiyel zararların önceden tahmin edilebilmesini ve mümkün olduğu ölçüde engellenebilmesini sağlamakta, bu yönüyle önemli bir role sahip bulunmaktadır.

Belediyelerin çevreye ilişkin görev ve sorumlulukları 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda yer almaktadır. Belirtilen kanunların yanı sıra bir takım yönetmeliklerde de belediyelerin çevre hizmetlerine yönelik içeriğe yer verilmektedir. Belediye Kanunu'nun 15. maddesi "Belediyenin Yetkileri ve İmtiyazları" başlığı altında belediyelerin çevreye ilişkin bazı yetkileri belirtilmektedir. Bunlar "müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek; katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak; gayrisihhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sivilaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve yerler ile taşımalarda çevre kirliliği oluşmaması için gereken tedbirleri almak" şeklinde ifade edilmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesi "Büyükşehir, İlçe ve İlk Kademe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları" başlığı altında ise büyükşehir belediyele-

rinin çevreye ilişkin görevleri şöyle sıralanmaktadır: “Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer iş yerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynaktan toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak; tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak; su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak; gıda ile ilgili olanlar dâhil birinci sınıf gayrisihhî müesseseleri ruhsatlandırmak ve denetlemek, yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvarlar kurmak ve işletmek”. Ayrıca kanununun 15. maddesi içersinde önemli bir ayrıntı yer almakta, çevre konusunda bir komisyon kurulması zorunluluğı belirtilmektedir. Özetle belediyelerin çevreye ilişkin geniş bir hizmet çerçevesi bulunmakta ve bu çerçeve kanunlar aracılığıyla netlik kazanmaktadır.

4. Ermenek, İlçe Belediyesi ve Çevre

4.1. Ermenek İlçesi ve Özellikleri

Ermenek, Konya'nın güneyinde, Karaman'ın güneydoğusunda yer almaktadır. Bugün Karaman ilinin yaklaşık 30.000 nüfuslu, 1.222,9 km²'lik yüzölçümüne sahip bir ilçesi olarak İç Anadolu bölgesinde bulunan Ermenek, eşsiz doğası, tarihi ve kültürüyle gözde bir kenttir. Egemen olan iklim yapısı genelde yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı olan Karasal İklim yapısındadır. Heybetli Toros Dağları'nın ortasında masmavi sulara, sedir ağaçlarına, endemik bitkilere ve daha birçok doğa güzelliğine ev sahipliği yapmaktadır. Kentin tarihte bilinen ismi Germetikopolis'tir. Bazen “yükseklerde yaşayan yiğit insanların ülkesi” anlamına gelen Ermenek olarak da anılan ilçe, 13. yüzyılda Karmanoğulları Beyliği'ne başkentlik yapmış, 15. yüzyılda ise tamamen Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilmiştir.

Osmanlı döneminde önceleri Adana Eyaleti'ne bağlı İçel Sancağı'nın “Paşa Hassı” olarak yönetilmiş, 1845 yılında Konya Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olmuş ve 1910 yılında ilçe yapılmıştır. Önce Konya'ya sonra Mersin'e bağlanan ilçe, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte tekrar Konya'ya bağlanmış, son olarak 1989 yılında Karaman'ın il olmasıyla Karaman'a bağlanmıştır.

Günümüzde önemini yitirmiş olsa da tarihi süreçte Orta Toroslardan İç Anadolu'yu Akdeniz'e bağlayan en kısa kervan yolu Ermenek'ten geçmiştir. İlçe topraklarının tam ortasında Göksu'nun güney kolu olan Ermenek Çayı bulunmakta ve üzerinde Türkiye'nin 4. büyük gölü olan Ermenek Baraj Gölü, diğer bir adıyla Ermenek Turkuaz Baraj Gölü ve HES'i yer almaktadır¹. Ermenek Barajı Dünya'nın sayılı barajlarından biri olup 218 metre yüksekliğiyle Dünya'da 26, Avrupa'da 6 ve Türkiye'de 1. sırayı almaktadır (Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016: 116).

İlçenin Ermenek Barajı ile Tekeçatı Barajı elektrik üretimi adına büyük imkân sağlamış ve sulama sıkıntılarının çözüme kavuşturulmasına hizmet etmiştir. Bunlarla da sınırlı kalmamış ve barajın etrafına kurulan mesire alanları sayesinde insanlar vakit geçirebilecek, piknik yapabilecek bir yere kavuşturulmuştur. Ayrıca tekne turları ve su sporları gibi faaliyetler ile turizme ve sosyal yaşama hareketlilik kazandırılmıştır. Baraj gölünün bölge ekonomisine fayda getirmesi amacıyla Ermenek Belediyesi tarafından halihazırda çeşitli plan ve projeler yürütülmektedir (Koçyiğit ve Emiroğlu, 2016: 115).

Yaz aylarında hayvancılık yapmak amacıyla yörüklerin geldiği Tekeçatı, yayla turizmi bakımından önemli bir değerdir. Ermenek halkı hayvancılık, el sanatları, meyvecilik (elma, kiraz, ceviz), sebzeçilik, ticaret, nakliye ve madencilik (linyit ve mermer) gibi alanlarda faaliyet göstererek geçimlerini sağlamaktadır.

Diğer taraftan kentin geniş ormanlarla kaplı olması (çam, meşe, köknar, koçaş, yalman ormanları), orman ürünlerinin burada yaşayan insanlar için önemli bir gelir kaynağı olmasını sağlamıştır. Bu ormanlarda yetişen sedir ağaçlarının ayrıca bir önemi vardır.

Uzun ömürlü olmaları sebebiyle değerli olan sedir ağaçları dünya üzerinde yalnızca Lübnan'da ve Akdeniz havzasında yetişmekte, Ermenek'te yetişenler ise belediye tarafından koruma altına alınmaktadır. İlçenin verimli topraklarında sedir ağaçlarının yanı sıra çam, köknar ve ardıç ağaçlarına da rastlanmaktadır. Tüm bunların yanı sıra zengin doğası, tarihi güzellikleri ve turizm potansiyeli ile Maraspoli mağarası ve yeraltı dereleri de ilçeki önemli doğal değerlerdendir.

4.2. Ermenek İlçesi Temel Çevre Sorunları

Bir önceki başlık altında belirtildiği üzere Ermenek, birçok doğal güzelliği içinde barındırmakla birlikte birçok canlıya da ev sahipliği yapmaktadır. Ancak bazı çevresel sorunlar bu doğal değerler ve burada yaşamakta olan insanlar için birer tehdit unsuru oluşturmaktadır. Çevre sorunlarına karşı doğru teknikler geliştirilebilmesi ve neticede etkili çözümler sunulabilmesi için öncelikle bu sorunların nedenlerinin iyi araştırılması ve saptanması gerekmektedir. Ermenek'in en önemli çevre sorunu temelde kirliliktir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, Karaman ilinde ve bu kapsam içinde değerlendirilebilecek olan Ermenek ilçesinde varolan temel çevre sorunlarının, hava kirliliği, su kirliliği ve katı-sıvı atık yönetimine yönelik olduğunu göstermektedir (Karaman 1. Çevre Çalıştayı, 2018). Karaman ili çevre sorunlarının öncelik sırası ise 2015 yılı verilerine göre

¹ Ermenek Barajı ve HES: 61,45 km² göl alanı ile yaklaşık 5 milyar m³ depolama hacmi bulunan Ermenek Barajının kurulu gücü 306,50 MW, yıllık enerji üretimi 1 milyar 47 milyon kWh'tir.

sırasıyla atıklar, toprak kirliliği, hava kirliliği, gürültü kirliliği ve su kirliliği olarak saptanmıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 9).

Ermenek'te hava kirliliğine ilişkin çevre sorunları; başta ısınma amaçlı kullanılan ve halkın alım gücünün düşük olmasından dolayı tercih ettiği genellikle kalitesiz nitelikteki yakıtlar nedeniyle ortaya çıkmakta, bu sebeple kış aylarında etkisini artırmaktadır. Dolayısıyla 2018 yılı Mart ayına kadar doğal gaz imkanı bulunmayan ilçede hava kirliliğinin birincil kaynağı evsel ısınma olmuştur. Hava kirliliğine neden olan diğer kaynaklar ise tozuma, maden işletmeleri, karayolu trafiği ve imalat sanayi işletmeleri olarak kendini göstermektedir. ÇED, İzin ve Denetim Müdürlüğü tarafından hazırlanan Karaman ili 2014 yılı çevre durum raporundaki anket sonuçlarına göre halk, hava kirliliğine yönelik alınan tedbirlerin bazı güçlükler nedeniyle yetersiz kaldığını ve alınan tedbirlerden en dikkat çekenin ağaçlandırma çalışmaları/orman alanlarının, yeşil alanların artırılması şeklinde olduğunu düşünmektedir (Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2015: 93-96). Aynı raporun 2016 yılına ait verilerine bakıldığında ise hava kirliliğinin yine evsel ısınma kaynaklı olduğunun ancak tedbirler konusunda kaliteli katı/sıvı yakıt kullanımının, bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının ve denetim faaliyetlerinin ön plana çıktığı yönünde bir kamuoyu algısının olduğu göze çarpmaktadır (Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017: 73-78).

Ermenek'te su kirliliği konusundaki çevresel sorunlar; Karaman ili kapsamında değerlendirildiğinde öncelikli olarak evsel atıksulardan kaynaklanmaktadır (Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017: 79-83). Evsel atıksu kaynaklı kirlenmenin ilçe özelinde somut olarak kendini gösterdiği alıcı ortam ise Ermenek Baraj Gölü'dür. İlgili konuda etkili bir projenin geliştirilememiş olması gölün yıllarca ilçe çöplerinin oluşturduğu kirliliğe maruz kalmasına neden olmuştur. İlçedeki su kirliliğinin giderilmesine yönelik çabalar, kanalizasyon şebekesi ve toplu arıtma konularındaki altyapı yatırımlarının yetersizliği nedenleriyle uzun bir süre karşılık bulamamıştır. Araştırma sonuçlarına göre su kirliliğinin giderilmesi noktasındaki güçlükler; toplumda bilinç eksikliği, mali imkansızlıklar nedeniyle arıtma tesislerinin kurulamaması ve yeterli denetim yapılamaması olarak ifade edilmektedir (Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2017: 79-83).

Ermenek'te katı-sıvı atıklar konusundaki çevre sorunları; ilçe doğası için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Karaman İli Çevre Durum Raporları 2015 verilerine göre Karaman ilinin birinci öncelikli sorunu atıklardır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 10). İç Anadolu Bölgesi kapsamında yer alan toplam 13 ilden 6'sında (Aksaray, Çankırı, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Yozgat) su kirliliği birinci öncelikli çevre sorunuyken; Ankara, Karaman ve Kayseri'de atıklar temel çevre sorunudur (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 6). Katı-sıvı atıkların Karaman ilinde dolayısıyla Ermenek'te başat sorun olarak ortaya çıkmasının nedenleri büyük oranda şunlardır: "Bir kısım evsel atıkların düzensiz depolanması, hayvansal atıkların bertarafıyla ilgili sorunlar, hafriyat atıklarının düzensiz depolanması sorunu, atıklarının toplanması, geri dönüşümü ve bertarafının sağlanmasında

meydana gelen sıkıntılar, atıkların kaynağında toplanarak ayrılmasında yaşanan eksiklikler, atıklarla ilgili lisanslı firmaların yetersiz olması” (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 35). Sayılanlar arasından özellikle evsel katı atıklar çevre kirlenmesinde büyük bir paya sahiptir. Ermenek Baraj Gölü’nün kirlenmesine neden olan temel kaynak da bu paralelde evsel atıklardır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 69).

4.3. Ermenek Belediyesi’nin Çevre Sorunlarına Yönelik Faaliyetleri

Yerel yönetimlerin varlık sebebi vatandaşlara temiz bir çevre, sağlıklı ve kaliteli kentler sunabilmektir. Birer yerel yönetim birimi olarak görev alan ilçe belediyelerinin ana gayeleri söz konusu ilçenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlamaya, ilçe halkının yaşam kalitesini artırmaya endeksli (1. Bölgesel Belediye Başkanları Çalıştayı, 2016). Ermenek Belediyesi Başkanlığı 2017 Yılı Faaliyet Raporu’nda (2018: 3) yer alan ifadelerden hareketle; aynı şeyin Ermenek İlçe Belediyesi için de geçerli olduğu ve belediyenin uyguladığı çevre politikalarının belirtilen gaye çerçevesinde veya etkisinde şekillendiği yargısına varılabilir. Dolayısıyla belediyenin çevresel faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma ekseninde, ilçe çevresel değerlerini korumaya yönelik, ilçe halkını çevre sorunlarından uzak tutma gayesinde olduğu söylenebilir. Ermenek Belediyesi’ne ait faaliyet raporları, çeşitli medya kaynakları ve etkinliklerden elde edilen bilgiler doğrultusunda belediyenin -bilgisine ulaşılabilen ve yakın zaman- çevresel faaliyetleri maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

- “Ermenek’e Yeşil Yakışır” söyleminden hareket eden belediye, rutin bir şekilde temizlik ve park bahçe çalışmaları yapmaktadır (www.karamandauyanis.com, 2016). Belli aralıklarla ana cadde ve ara sokaklar itfaiye araçlarıyla yıkanmakta olup, ayrıca park bahçe ve mezarlık gibi alanlar yabancı otlardan temizlenmektedir (Ermenek Belediye Başkanlığı, 2018).
- Yine rutin belediyecilik hizmetleri kapsamında, ilçenin farklı yerlerine çeşitli ağaçlar dikilmektedir (www.karamandauyanis.com, 2016). Yakın tarihte Orman İşletme Müdürlüğünden yaklaşık 1000 adet tüplü orman fidanı temin edilerek ilçenin çeşitli yerlerine ve yamaçlarına dikildiği, ayrıca Meydan mahallesi Otogar içine 12 adet büyük boy ağaç dikildiği rapor edilmiştir (Ermenek Belediye Başkanlığı, 2018).
- Ermenek’te daha temiz ve sağlıklı bir çevre için belediye bünyesinde çöp toplama araçları ile yol süpürme, yaprak toplama araçları bulundurulmaktadır (www.karamandauyanis.com, 2016).
- Atıksu altyapıları ile ilgili düzenlemeler, bakımlar yapılmaktadır (Ermenek Belediye Başkanlığı, 2018).
- Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Güneyurt Beldesi, Kazancı Beldesi, Göktepe Beldesi ve bağlı köylerde oluşan katı atıkların Karaman İl merkezinde bulunan Katı Atık Düzenli Depolama Tesisine ulaştırılması için Ermenek’te “Katı Atık Transfer İstasyonu Yapım İşİ İhalesi” yapılmış, tesisin %80’lik kısmı tamamlanmıştır. 2018 mali yılı içerisinde hizmete açılması planlanmaktadır (Ermenek Belediye Başkanlığı, 2018).

- Belediye tarafından çevre bilincinin artırılması için bilboardlara ve muftelif yerlere broşürler asılmakta, bu sayede halkın kalorifer, sobaların yakılması ve çevre temizliği ile ilgili konularda bilgi sahibi olması sağlanmaktadır (www.ermenekinsesi.com, 2016).
- Belediye tarafından sosyal sorumluluk çerçevesinde çevre kirliliğinin zararları ve çevreyi korumanın önemine vurgu yapmak, çevre bilincini çocuklara ve gençlere aşımak için Ermenek'teki tüm öğrencilere çevre seminerleri verilmektedir. Öğrenciler özellikle çevre kirliliği, katı atıkların toplanması ve geri dönüşüm hakkında bilgilendirilmektedir (www.ermenekinsesi.com, 2014; <http://www.yesilermenek.com>, 2017).
- Belediyenin ilçe halkını doğal gaz kullanımı konusunda teşvik ettiği görülmektedir (www.ermenekinsesi.com, 2014).
- Belediye, Kurban Bayramı nedeniyle oluşacak çevre kirliliğini minimuma indirmek için ilçe merkezinde kurban satış ve kesim yerleri belirlemekte ve gerekli uyarıları yapmaktadır (www.ermenekinsesi.com, 2013).
- İlçe içersindeki birçok alan belediyenin kurmuş olduğu güneş panelleri ile güneş enerjisinden faydalanarak elektrik üretmek suretiyle aydınlatılmaktadır (www.ermenekinsesi.com, 2015).
- Karaman Valiliği ve Ermenek Belediyesi işbirliği ile ilçe halkına ve çocuklara çevre duyarlılığı kazandırmak adına çalışmalar yürütülmektedir. "Minik Eller Çöp Topluyor" ismiyle başlatılan kampanya bunun bir örneğidir (www.ermenekinsesi.com, 2018).
- Belediye tarafından her yılın 5 Haziran tarihinde Dünya Çevre Günü kapsamında etkinlikler yürütülmektedir. Sağlıklı yaşam sağlıklı çevre ile olur ve yarının doğası bugünden yaratılır sözünden yola çıkarak temizlik kampanyaları yürütülmekte ve temizlik etkinliklerine katkısı olan vatandaşlara belediye yetkilileri tarafından çeşitli ikramlar dağıtılmaktadır (www.ermenekinsesi.com, 2014).
- Yerel yönetimler ve çevre faaliyetleri bağlamında bahsedilmesi gereken bir başka önemli etkinlik 2018 yılı Mart ayında gerçekleştirilen 1. Çevre Çalıştayı'dır. Karaman Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü öncülüğünde başlatılan, Karaman ilçe belediyelerinin haliyle Ermenek İlçe Belediyesi'nin de katılımıyla gerçekleştirilen çalıştayda öncelikli çevre sorunları konu edilerek bu sorunlara karşı üretilen çözüm önerileri tartışılmıştır.

Yukarıda belirtilen faaliyetler dizisinden görüldüğü üzere Ermenek Belediyesi çevre ile ilgili olumsuzluklara ciddi bir tepki göstermekte ve çevre sorunlarına karşı aktif bir şekilde çalışmaktadır. Özellikle yereldeki çevre sorunlarının giderilmesi ve önlenmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak belediyenin yürüttüğü faaliyetler çevresel sorunların tamamıyla ortadan kalkması için yeterli olmamaktadır. Öyle ki bugün Ermenek'te çevre kirliliği ilçenin kanayan bir yarası olarak halen etkisini sürdürmektedir. Atıklar, toprak kirliliği, hava kirliliği, gürültü kirliliği ve su kirliliği konularındaki çevre

re sorunları belediye tarafından gerçekleştirilen projeler ve etkinlikler neticesinde etkisini azaltsa da varlığını korumaktadır.

Belediyenin çevre sorunlarıyla mücadelesinin olumsuz sonuçlanmasının altında yatan birtakım nedenler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi; ilçe halkının çevre duyarlılığının düşük olmasıdır. Örneğin belediye ekiplerince temizlenen alanların vatandaşlar tarafından çöp atılması suretiyle tekrar ve kasten kirletildiği görülmektedir. Oysa vatandaşların temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamak için, belediyenin çabalarını sonuçsuz kılabacak bu tür yanlış faaliyetlere girişmemesi, daha duyarlı davranması gerekmektedir. Çevresel duyarlılık, çevre sorunlarının birey tarafından bilinçli bir şekilde algılanarak çevresel farkındalığının oluşması ve buna uygun davranış göstererek çevreyi korumaya yönelik tedbir alması faaliyetleri ile gelişecektir (Özbebek Tunç vd., 2012: 230). Belediyenin yukarıda belirtilen seminerler, broşürler ve çeşitli çevre eğitimleri ile toplumda sağlamaya çalıştığı şey de işte bu çevre duyarlılığı ve bilincidir. Bir başka neden; belediyenin uzun vadeli çözümler üretmekten kaçınmasıdır. Çevre kirliliğine neden olan unsurların uzun vadeli ve etkili çözüm pratikleri ile "önlenmesi" yoluna gidilmesi gerekirken kısa vadede bu kirliliğin temizlenmesi yolunun tercih edilmesi sorunların devam etmesine yol açmaktadır. Ancak Katı Atık Transfer İstasyonu Projesi bu konuda oldukça önemli ve olumlu bir adımdır. Diğer çevre sorunlarıyla ilgili de böyle etkili ve büyük projeler geliştirilebilir. Söylenebilecek son neden ise; Ermenek Belediyesi'nin bir ilçe belediyesi olmasından dolayı hem idari hem de maddi sınırlılıkları olmasıdır. Ermenek İlçe Belediyesi, çevre sorunlarıyla başedebilmek için yeterli güç, imkan ve hareket serbestisine sahip değildir ve bu durum onun çevresel sorunlara müdahale düzeyini aşağıya çekmektedir. Sonuç olarak bunlar ve benzer nedenler belediyenin çevre sorunlarının çözümündeki rolünü sınırlandırmaktadır.

Sonuç

Ülkemizde her geçen yıl artış gösteren ve çeşitlenen çevre sorunlarına karşı hem merkezi hem de yerel yönetim birimlerinin alternatif çözüm pratikleri sunmaları gerekmektedir. Ermenek İlçe Belediyesi çevresel korumaya ilişkin yerel ölçekte sorumluluk alan birimler içersinde yer almakta ve yerel yönetim birimi olmasının gerektirdiği üzere çevre sorunlarını ilgilendiren konularda denetim ve hizmet görevleri yürütmektedir. Çalışmada bu görevlerin çevresel koruma bağlamındaki değeri incelenmiş olup; Ermenek Belediyesi'nin çevre faaliyetleri ve bu faaliyetlerin çözüm noktasındaki rolü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Belediyenin faaliyetlerine bakıldığında sürdürülebilir kalkınma ekseninde, ilçenin doğal değerlerini koruma hedefinde olduğu görülmektedir. Çevre sorunlarına karşı korumacı bir yaklaşım sergileyen belediyenin temizlik ve ağaç dikimi gibi çevre faaliyetlerini rutin belediyeçilik hizmetleri çerçevesinde yürüttüğü, çevre dostu araçlar kullandığı, ilçe halkının çevresel duyarlılığının gelişmesi için etkinlikler ve kampanyalar düzenlediği, önemli çevre projelerine imza attığı görülmektedir.

Yapılan incelemeler ve değerlendirmeler ışığında; belediyenin çevre sorunlarının farkında olduğu, bu sorunların çözümüne yönelik ilçe genelinde önemli faaliyetlerde bulunduğu, ancak bazı engel ve nedenlerden dolayı sorunların büyük oranda ortadan kalkma-

sına hizmet edecek nitelikte, kesin bir çözüme ulaşamadığı sonucuna varılmıştır. Gerek ilçe halkının çevre duyarlılığının az olması, gerekse belediyenin uyguladığı politikaların bazen yanlış olması veya çözüm sürecinde karşılaştığı engeller nedeniyle belli sınırlılıkları olması, çevre sorunlarına karşı etkili ve kalıcı çözümler üretilmesine engel olmuştur. Bu bağlamda, çevresel sorunların aşılmasında ilçe belediyesinin faaliyetlerinin tek başına yeterli olmadığı, bu konuda vatandaşlara da önemli sorumluluklar düştüğü, ayrıca belediyenin sınırlı kaynak ile çevre hizmeti üretmeye çalıştığı göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Bozyiğit, Recep ve Tufan Karaaslan. *Çevre Bilgisi*, Nobel Yayın, Ankara, 1998.
- Çoban, Ayşe ve Selim Kılıç. “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevreye Yönelik Politikaları: Konya Selçuklu Belediyesi SELKAP Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya, 2009, Sayı: 22, Syf 117-130.
- DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 2001.
- Güzel, Alper. “Sürdürülebilir Kalkınma’da Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları”, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Örgütü Projesi, TÜBİTAK, 2001, Syf 1-5.
- İsbir, G. Eyüp. *Kentleşme ve Çevre Sorunları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1997.
- Jamali, Tank. *Ekolojik Vergiler: Çevre Vergileri, Yaklaşım Yayıncılık*, Ankara, 2007.
- Kızılboğa, Ruveyda ve Salih Batal. “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, Sayı: 20, Syf 191-212.
- Koçyiğit, Nezahat ve Atiye Emiroğlu. “Turkuaz Ermenek Baraj Gölünün Verimlilik Potansiyeli, Sosyo Ekonomik Etkiler Ve Bölge Halkını Göçe Zorlayan Sebepler Açısından İncelenmesi”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2016, Sayı: 10, Syf 108-128.
- Nadaroğlu, Halil ve Nezh Varcan. *Yerel Yönetimler*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1995.
- Orhan, Gökhan. *Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Çevre*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- Özbebek Tunç, Ayşegül vd. “Çevresel Farkındalık”, İ.Ü. S.B.F. Dergisi, 2012, Sayı: 47, Syf 227-246.
- Sarıoğlan, Kazım ve Elif Yıldırım. “Çevre Politikaları Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevresel Harcamalar: AB Üyesi Ülkeler İle Bir Karşılaştırma”, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 2015, Sayı: 3, Syf 7-24.
- Sümer Çakır, Gülizar. “Türkiye’de Yerel Yönetimler Yazınında Çevre: Lisansüstü Tezler Üzerinden Bibliyografik Bir İnceleme”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2009, Sayı: 2, Syf 57-72.
- Şengül, Mihrihan. “Yerel Düzeyde Çevre Yönetimi ve Belediyeler”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 1999, Sayı: 3, Syf 91-102.
- Türk, Bahar ve Aysel Erciş. “Türkiye’de Çevre Politikası ve Uluslararası Çevre Sözleşmeleri”, The Journal of Academic Social Science Studies, 2017, Sayı: 6, Syf 351-362.
- İnternet Kaynakları
- Ermenek Belediye Çalışmaları* (2016).
<https://www.karamandauyanis.com/ermenek-belediye-calismalari/33552/>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- Ermenek Belediyesi Çevre Broşürleri* (2016).
<https://ermenekinsesi.com/ermenek/cevremizi-koruyalım/>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- Ermenek Belediyesi Çevre Seminerleri* (2014).
<https://ermenekinsesi.com/sariveliler-haberleri/cevre-kirliligi-ve-cevreyi-koruma-semineri/>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- Ermenek Belediyesi Çevre Seminerleri* (2017).
<http://www.yesilemenek.com/haber/429/cevre-kirliligi-ve-cevreyi-koruma-semineri.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- Ermenek Belediyesi’nin Doğal Gaz Konusunda Halkı Teşvik Etmesi* (2014).
<https://ermenekinsesi.com/11/dogal-gaz-ve-cevre-kirliligi/>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.
- Ermenek Belediyesi’nin Kurban Satış ve Kesim Yeri Belirlemesi* (2013).
<https://ermenekinsesi.com/11/kurban-satis-ve-kesim-yerleri-belirlendi/>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Ermenek Belediyesi ve Güneş Enerjisi Konusu (2015).

<https://ermenekinsesi.com/ermenek/yasam-icin-doga-icin-temiz-enerji/>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Ermenek Belediyesi Temizlik Kampanyaları (2014).

<https://ermenekinsesi.com/ermenek/belediyeden-temizlik-kampanyasi/>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Ermenek Belediyesi Çevre Kampanyaları (2018).

<https://ermenekinsesi.com/ermenek/ermenekte-minik-eller-cop-topladi/>, Erişim Tarihi: 20.06.2018.

Ermenek Belediye Başkanlığı (2018). "*Ermenek Belediyesi 2017 Yılı Faaliyet Raporu*".

<http://ermenek.bel.tr/wp-content/uploads/2018/04/2017faaliyetrapor.pdf>, Erişim Tarihi: 19.06.2018.

Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2015). "*Karaman İli 2014 Yılı Çevre Durum Raporu*".

http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/eduardosya/Karaman_icdr2014.pdf, Erişim Tarihi: 11.06.2018.

Karaman Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2017). "*Karaman İli 2016 Yılı Çevre Durum Raporu*".

http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/eduardosya/Karaman_icdr2016.pdf, Erişim Tarihi: 11.06.2018.

http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/eduardosya/cevre_sorun_2017.pdf, Erişim Tarihi: 12.06.2018.

Türk Toraks Demeği (2017). "*Hava Kirlilik Raporu*".

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cevre/717737/iste_Turkiye_nin_il_il_hava_kirliligi_raporu.html, Erişim Tarihi: 31.05.2018.

Diğer Kaynaklar

Karaman Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. "*Karaman İli 1. Çevre Çalıştayı*", Karaman, 2018.

Çukurova Belediyeler Birliği ve REC Türkiye. "*1. Bölgesel Belediye Başkanları Çalıştayı*", Adana, 2016.

ELMALARIN HASAT SONRASI DEPOLANMASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ERMENEK VE BAŞYAYLA ÖRNEĞİ

Tuğba ÇAKIR* - Hülya ÖZGÖNEN ÖZKAYA**

GİRİŞ

Elma, ülkemizde uzun yıllardan beri yetiştiriciliği yapılan, üretim alan ve ağaç sayısı bakımından, öteki ılıman iklim meyvelerinin başında gelen bir meyve türüdür (Koyuncu ve Eren, 2016). Elma üretim miktarı iller düzeyinde incelendiğinde tüm illerimizde elma yetiştiriciliğinin yapıldığı ancak ticari düzeyde üretimin özellikle güney illerimizde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Sırasıyla Isparta, Karaman, Antalya, Denizli, Niğde, Çanak-kale, Mersin, Kayseri, Kahramanmaraş ve Konya illeri elma üretiminin en fazla yapıldığı illerdir (Aras, 2015). Her yıl üretim miktarı artmakla birlikte 2017' de bu sayı 3,032,164 ton olmuştur (Tuik, 2018). Elmaların hasattan sonra çeşitli üretim kanalları için ayrımları söz konusudur. Bu ayırım işlemi hasattan hemen sonra meyve suyu üretimi, sirke yapımı ve bebek maması yapımı gibi çeşitli sektörlerde yararlanılmak üzere gerçekleştirilir. Bu ayırımdan sonra elmalardan yıl içinde tüketim sebebiyle yararlanmak için depolama yapılması gerekir. Depolama yapıları; yetiştirme mevsimi dışında üründen yararlanmayı, üreticinin pazar fiyatlarını izleyerek ürünün uygun zamanlarda uygun fiyatlarla pazara sürümünü, tüketicinin pazarda uzun süre daha nitelikli ve uygun fiyatlarla ürün bulmasını, üretim ve pazarlama işlerinin iş gücünün yıl içerisinde dengeli şekilde dağılımını, ürünü değerlendiren sanayinin daha uzun süre ve ekonomik olarak çalışma olanağı bulmasını sağlamaktadır (Örüng, 2016). Elma, klimakterik özellik gösteren ve uzun depolama ömrüne sahip bir meyve türüdür (Çalhan, 2016). Gerek hasat sonrası gerekse depolama kısmında biyotik ya da abiyotik hastalıklar meydana gelmektedir. Hasat sonu hastalıklardan dolayı meydana gelen ürün kayıplarının azaltılması önemli hale gelmiştir (Özgönen ve Çulal,- Kılıç, 2009). Çünkü ürünün daha sonra pazarlanması ya da tüketilmesi aşamasında herhangi bir sorunla karşılaşmak, istenilmeyen bir durumdur. Ürünlerin depolanmasında, muhafaza edilmesinde çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Böylelikle istenilen kalite ve uygunluk durumu sağlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Karaman İli

* Öğr. Gör., Tuğba ÇAKIR. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Programı, 70400, Ermenek, Karaman, Türkiye. tyetgin@kmu.edu.tr

** Doç.Dr., Hülya Özgönen ÖZKAYA. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, Bitki Koruma Bölümü, Isparta, Türkiye. hulyaozgonen@sdu.edu.tr

Ermenek ve Başyayla İlçelerinde elma depolarındaki problemleri belirleyip, bunlara çözüm önerileri sunmak için ön çalışma yapmaktır.

MATERYAL ve METOD

Bu çalışma 2018 yılında Karaman İli' nin Ermenek ve Başyayla ilçelerinde yürütülmüştür. Bu iki ilçede sadece iki soğuk hava deposunun varlığı tespit edilmiştir. Bu iki soğuk hava deposunun görevlileriyle karşılıklı görüşme yapılmıştır. Diğer depolar ise en çok Başyayla'nın Büyük Karapınar köyünde rastlanılan, "kara depo" olarak adlandırılan, kişilerin şahsi depolarıdır. Buradaki kişilere anket uygulanıp görüşmeler yapılarak, SPSS programında istatistiki veriler elde edinilmeye çalışılmıştır. Sorular ise anket yapılan tarih, üretilen elma türü, depo büyüklüğü, depolama kapasitesi gibi soruları içeriyor olup, 77 adet üreticinin kendileriyle cevaplanmıştır. Sonuçlarda elma depolama şekilleri, hangi çeşitlerin bulunduğu ve şahısların depolarının ne kadar kapasiteye sahip olduğu belirlenmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Karaman İli' nin Ermenek ve Başyayla ilçelerinde gerçekleştirilen çalışmamızda 2 adet soğuk hava deposuna rastlanmıştır. Ermenek ve civarındaki elma üreticileri depolama için Güneyyurt beldesindeki A.Ş. kuruluşu soğuk hava deposunu, Başyayla ve civarındaki üreticilerin ise Elmayurdu beldesindeki Tarımsal Kalkınma Kooperatifinin soğuk hava deposunu kullandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Verinin 2 adet olmasından dolayı herhangi bir istatistiksel programa tabi tutulmamıştır. Fakat bu iki soğuk hava deposunun durumu ve özellikleri kaydedilmiştir. Elmayurdu, Tepebaşı ve Boyalık Köyleri S.S. Tarımsal Kalkınma Kooperatifi sorumlusu; 3 bin ton depolama kapasitesine sahip, 0°C ve %90 nem kapasiteli kontrollü bir depo olduğu, plastik kasalarda odalarda elmaların bekletildiğini belirtmiştir. Depolamadan önce deponun içerisinde herhangi bir ilaçlama ya da gaz uygulamasının yapılmadığını, ancak genel temizlik yapıldığını belirtmiştir. Elmalarda ise herhangi bir hastalık ya da faktörü ile karşılaşmadığı ancak ara ara acı benek görüldüğü, bu durumun da hasattan önce elmalara yapılan kalsiyum uygulamasının eksikliğinden olduğunu tahmin ettiklerini, ayrıca hasat hatası olan el izi sıkıntısı olduğunu söylemiştir. Elmalarda herhangi bir ayırım yapılmadığı eğer istenirse "1. Kalite" ve "2. Kalite" olarak ayırımının yapıldığını belirtmiştir. Buradaki en büyük sıkıntının üreticilerin ürünlerinin depolandıktan sonra ani bir kararla satmaları üzerine depodan çıkarılması durumunun olduğu söylenmiştir. Çünkü en arkaya yığılmış olan sandıkların çıkarılması için öndeki birçok kasanın dışarı çıkarılıp tekrar depoya alınması depolanan diğer ürünlere zarar verebileceği, çalışanlar açısından ekstra iş gücü olarak düşünülmektedir. Ermenek ve civarında hasat edilen ürünlerin depolamak üzere Güneyyurt' ta ki soğuk hava deposuna getirildiği belirlenmiştir. Güneyyurt' ta ki soğuk hava deposunun 4.500 ton depolama kapasitesine sahip olduğu ve kontrolsüz özellikte olduğunu belirtmişlerdir. Firma ihracat ürünlerinin depolandığı söz konusu depoda plastik kasalara yerleştirilen elmalar, kasaları yağmak suretiyle muhafaza edilmektedir. Depolamadan önce yapılan ayırımın ise depoya yakın alanda "1. Kalite" ve "2. Kalite" uygulamalarına göre ayırımlarının yapıldığı belir-

tilmiştir. Depolamadan önce depoların temizlenip, depolanan ürünlerin ömrünü uzatmak için 1-MCP (SmartFresh) uygulaması yapıldığı, en çok karşılaşılan problemin ise acı benek (bitter pit) oluşumu, pas ve şekil bozukluğu olduğu söylenmiştir. Bunlarda ise yayılma olmayıp, imhalarının gözlem sonucu kasalardan elle uzaklaştırılması şeklinde olduğu belirtilmiştir. Ürün depolamada en istenmeyen özelliğın ise el izi olduğu, böyle durumdaki hiçbir ürünün depolanmak istenilmediğı söylenmiştir. ‘Hasat hatası’ olarak nitelendirilen ‘el izi’ durumu, elma hasat edilirken ya da ayrımı yapılırken elma yüzeyine elle yapılan sert müdahale sonucu oluşan kararmalar olduğu söylenmiştir. ‘1. Kalite’ olarak nitelendirilen ürün büyük boy, renk olarak koyu olarak nitelendirilirken ‘2. Kalite’ ise küçük boy, açık ya da ala renkli olarak nitelendirilmektedir. Başyayla ve civar köyle- rinde hasattan sonra ürünlerin bahçelerde ayrımı yapıpı direkt satımının yapıldığı ya da Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’ nin soğuk hava deposuna konulduğu belirlenmiştir. Ayrıca Ermenek ve Başyayla’ da elma üretim alanlarının da zamanla kiraz üretim alanına dönüştüğüne rastlanmıştır. Ancak Başyayla’nın Büyük Karapınar Köyü’ nde durum farklıdır. Civarda en fazla elma üreticisinin olduğu bölge olup, burada birçok üreticinin “Kara Depo” olarak nitelendirdiğı depoları bulunmuştur. Buradaki üreticilerden elde edilen bilgiler Çizelge 1, Çizelge 2 ve Çizelge 3’te verilmiştir.

Çizelge 1. Üretilen elma çeşitleri

Elma çeşidi	%
Starking	2.7
Golden	38.4
Starking- Golden	39.7
Starking-Golden-Süper Golden	11.0
Golden-Süper Golden	6.8
Golden-Starking-Süper Golden-Arjantin (Granny Smith)	1.4

Çizelge 2. Deponun büyüklüğü ve depolanan ürün miktarı

Deponun büyüklüğü	%	Depolanan ürün miktarı (Ton)	%
10-20 m ²	8.2	5-20	67.1
21-30 m ²	21.9	21-30	13.7
31-40 m ²	23.3	31-40	12.3
41-50 m ²	12.3	41-50	1.4
≥50 m ²	34.2	≥50	5.5

Çizelge 3. Depolama şekli, ayırım yeri ve depolamadan önceki uygulamalar

Depolama şekli	%	Ayırım yeri	%	Depolamadan önceki uygulamalar	%
Ahşap	69.9	Bahçede	93.2	Genel temizlik	86.3
Plastik	1.4	Depoda	6.8	Güneşli-fareden koruma	4.1
Ahşap-plastik	27.6			Genel temizlik- güneşli-ğından koruma	9.6

Üretilen çeşitler değerlendirildiğinde karışık çeşit üretiminin fazla olduğu, bunun da %39.7 Starking ve Golden üretimi olduğu, üreticilerin Süper Golden olarak adlandırdığı türün de karışık yetiştiricilikte yer bulduğu saptanmıştır. Tek çeşit üretiminde en fazla %38.4'le Golden çeşidi olduğu belirlenmiştir. %1.4'lük grupta Arjantin (Granny Smith) çeşidinin üretiminin yapıldığı gözlemlenmiştir. Depo büyüklükleri incelendiğinde 50 m² ve üzeri depo büyüklüğüne sahip fazla üreticinin olduğu, en az ise 10-20 m² büyüklüğündeki depoya sahip üreticilerin izlediği görülmüştür. Depo büyüklüklerinin oturulan alanın büyüklüğü ve üretimle de orantılı olduğu gözlenmiştir. 50 m² depo alanının fazla olması ise hem bu depolarda farklı şeylerin depolanmasında kullanıldığı hem de ilerleyen zamanlarda üretim miktarını artırıp, daha fazla ürün depolama amacıyla büyük yapıldığı söylenmiştir. Depolanan ürün miktarına bakıldığında ise en fazla 5-20 ton arasında ürünün depolandığı gözlemlenmiştir. Bunu %13.7 ile 21-30 ton arası ve %12.3 ile 31-40 ton arası üretim izlemiştir. En az 41-50 ton arası üretimle %1.4' lük kısım bulunmaktadır. 50 ton ve üzeri ise sadece %5.5' lik kısım. Üreticilerden alınan bilgi ise tarlaların/bahçelerin miras usulüyle bölündüğü, kişi başına düşen üretim miktarının azaldığı, bir an evvel arazi toplulaştırmanın yapılması şeklindedir. Depolama şeklinde ise en fazla ahşap kasalar kullanılmaktadır. Bunun sebebinin ise depo içerisindeki soğuk ve nemli ortamı deponun tabanının sulayarak sağlamaları ve ahşap kasaların su tutma özelliğinden faydalanılıyor olmalarıdır. Elmaların ayrımının ise sadece 1. Kalite ve 2. Kalite olarak adlandırılan yöntemle, %93.6' lık kısım bahçede yaptıklarını, %6.8' lik kısmı ise elmaların bahçede öylece kasalandığını, ayrımı ise depoda yaptıklarını belirtmişlerdir. Elmalar depolanmadan önce depoda yapılan uygulamaların en başında genel temizlik gelmektedir. %86.3' lük kısım üretici deponun içerisindeki çöp, atık, toz ve çamurların fırça ya da süpürgeyle gidererek yaptıklarını belirtmişlerdir. %9.6'luk kısım üretici genel temizlikle beraber depolarının günışığına maruz kalmasından dolayı buna karşıda önlem almaktadırlar. Ayrıca %4.1 üretici dere yatağına yakınlıktan ya da herhangi bir sebeple fareye karşı da önlem aldıklarını belirtmişlerdir. Üreticilere depolarında rastlanılan hastalıkları sorulduğunda ise hiçbir şekilde hastalıkla karşılaşmadıklarını, olursa acı benek gözlemlediklerini, bunu da elle ayrımını yapıp ürünlerini pazarladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca depolamanın sonlarına doğru mavi-yeşil çürümelerin ya da ara ara küflenmelerin oluştuğunu, onun da nadir olduğunu, bunu da elleriyle depodan uzaklaştırdıklarını söylemişlerdir. Bu durumda da *Botrytis* spp. ve *Penicillium* spp.' dan şüphelenilmektedir.

Çalışmanın yapıldığı zaman da elma depolama zamanı olmaması ve üreticilerin ellerindeki ürünleri pazarlamış olmalarından dolayı şahsi olarak hastalık araştırması ya da teşhisi yapılamamıştır. Ancak uygun zamanda bu durum tekrar gözden geçirilerek depolama zamanına denk getirilip hastalıkların teşhisi yapılabilir. Üreticiler bölgelerinde yeterli kapasiteye sahip kontrollü bir soğuk hava deposu tesisinin inşasını ümit etmektedirler.

Ermenek ve civarında şahsi depolara rastlanmamıştır.

SONUÇ

Elmalara hasattan önce yapılacak tüm uygulamalar hasattan sonraki evrede koruyucu nitelik taşır. Gerek depolama gerekse pazarlama aşamasında kolaylık sağlar. Ermenek ve Başyayla'da elma üretimi azalarak devam etmektedir. Eskisi kadar çok üretimin olmayışı genç nüfusun şehirleri tercih etmesi, herhangi bir kurum veya kuruluşta maaşlı çalışmaları, elma üretimine alternatif ceviz ve kiraz yetiştiriciliğinin artışı gibi sebeplere bağlanmaktadır. İki adet soğuk hava deposu için en fazla acı benek ve hasat hatası sıklığı belirlenmiştir. Bu durumda hasat öncesi dönemde yapılan uygulamalara dikkat edilmesi gerekmektedir. En fazla yetiştiricilik yapılan Büyük Karapınar Köyü'nde de ihtiyacı karşılayacak donanımlı bir soğuk hava deposu talebi bulunmaktadır. Depolarda hastalık problemlerinin giderilmesi için istenilmesi durumunda uygun zamanda detaylı araştırma yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Koyuncu, M. A. ve Eren, İ., 2005. Bazı Elma Çeşitlerinin Soğukta Depolanma Koşullarının Belirlenmesi. ADÜ Ziraat Fakültesi Derg., 2(1): 45-42, Aydın.
- Aras, İ., 2015. Elma Sektörü Raporu. Mevlana Kalkınma Ajansı, Karaman.
- Anonim, 2018. www.tuik.gov.tr. (Erişme Tarihi: 18.05.2018).
- Çalhan, Ö., Onursal, C.E., Seçmen, T., Güneşli, A. ve Eren, İ., 2016. Galaxy Gala Elma Çeşidinde Muhafaza Öncesi Sencyfresh Uygulamasının Depolama Süresince Meyve Kalitesi Üzerine Etkisi. Ege Üniv. Ziraat Fakültesi Derg., 53(1): 51-59, İzmir.
- Örüng, İ., Karaman, S. ve Şirin, Ü., 2016. Nevşehir Yöresindeki Doğal Depoların Modern Depolarla Karşılaştırılması. Nevşehir Bilim ve Teknoloji Derg., TARGİD, Özel Sayı, 9-18, Nevşehir.
- Özgönen, H. ve Çulal, Kılıç, H., 2009. Isparta İli'nde Elmalarda Sorun Olan Hasat Sonrası Hastalıkların ve Yaygınlık Oranlarının Belirlenmesi. Tarım Bilimleri Araştırma Derg., 2(2): 53-60.

ERMENEK (KARAMAN/TÜRKİYE) ÇEVRESİNDEN TANIMLANAN BİTKİLER*

Ömer ÇEÇEN*

GİRİŞ

Ülkelerin bitkileri en önemli doğal kaynaklarından. Bu doğal kaynaklardan ülke insanının daha fazla yararlanabilmesi için bitkilerinin tanıtılması ve yazılı eserlere dönüştürülmesi temel adımdır (Güner vd., 2012). Bunun yanında insanların yaşadığı bölgedeki bitkileri incelemesi ve bu bitkilerin özelliklerini öğrenmesi hayatında önemli bir noktayı oluşturur.

Ülkemizin bitki çeşitliliği ve bitkilerin ilk tanımlandığı yerleri belirten yazılmış en önemli eser, iki ek ciltle beraber 11 cilt yayınlanan Türkiye ve Doğu Ege Adaları Florası'dır (Davis, 1965-1985; Davis vd., 1988; Güner vd., 2000). Bunun yanında yine zamanla ilk tanımlanan bitkiler ile ilgili Türkiye Florası Ek Ciltlerine İlave Edilen Taksonların Listesi I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, isimli derlemeler yapılmıştır (Özhatay vd., 1994, 1999, 2009,2011, Özhatay ve Kültür, 2006, Özhatay vd., 2013, 2015, 2017).

Dünyada bilinen, tanımlanan ve kabul edilen yaklaşık 374.000 bitki türünün 308.312 tanesi vasküler bitkileri oluşturmaktadır (Christenhusz ve Byng; 2016). Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler) kitabında kibrit otları da dahil edilerek ülkemizden 11466 doğal, 171 yabancı, 70 tarım olmak üzere toplam 11707 damarlı bitki listelenmiş, bunlardan 3035 (% 31,12) takson endemiktir. Son olarak Resimli Türkiye Florası çalışması başlatılmış, 2. cildi yayınlanmıştır (Güner vd., 2012, Güner ve Ekim, 2014, Güner vd., 2018). Halkın kullandığı yerel isimler baz alınarak her bitki türüne bir Türkçe isim önerisi (Güner, 2012; Menemen vd., 2016) ortaya çıkmış her bitki taksonuna bir Türkçe bilimsel isim verilmiştir.

Son yıllarda Ermenek sınırları içinde bitki biyoçeşitliliği ve kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır; Taşeli Platosu Florası I, II, III, IV (Sümbül ve Erik, 1986, 1988a, 1988b, 1990), Taşeli Platosundan Yeni Floristik Kayıtlar (Sümbül ve Erik, 1986), Mut, Ermenek ve Karaman Arası Orman-Step Geçit Bölgesinin Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönden Araştırılması (Vural, 1987), Karaman'ın Bir İlçesi ve Üç Köyünde Tespit Edilen ve

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek (Karaman/Türkiye) Çevresinden Tanımlanan Bitkiler" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

Dr. Öğr. Ü., KMÜ Ermenek Meslek Yüksekokulu, Bitkisel ve Hayvansal Üretim / Tıbbi ve Aromatik Bitkiler, omercecen@kmu.edu.tr

Hastalıkları Tedavi Amacıyla Kullanılan Bitkiler (Santur, 1995), Karaman ve Ermenek Step Vejetasyonu Etüdü (Akman vd., 1996), Hadim, Ermenek ve Bucakkışla (Karaman) Arasında kalan bölgenin Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönden Araştırılması (Şanda, 1999), Karaman Yöresinde Etnobotanik Bir Araştırma (Koçak, 1999), Tufan Dağı, Çorak Dağı ve Turanşah Dağı (Karaman) Florası (Doğu, 2007), Sarıveliler (Karaman) ve Çevresinde Yetişen Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri (Bağcı vd. 2016), *Phlomidio armeniaca* - *Astragalion microcephali* için Yeni Sintakson (Geven vd., 2017).

Yine Karaman İli Sınırları içerisinde; Türkiye Florasındaki C4 Karesi İçin Yeni Floristik Kayıtlar (Ünal, 1987), Karadağ'ın (Karaman) Bitkileri (Ünal ve Ocakverdi, 1991), Türkiye Florasındaki C4 Karesi İçin Yeni Kayıtlar (Ketenöğlü ve Serin, 1988), Hacıbaba Dağı'nın (Karaman-Kazımkarabekir) Florasına Katkıları (Serin, 1996), Gökçe Çamlığı (Karaman)'nın Florası (Ermüt, 1999), C4 Karesi İçin Yeni Floristik Kayıtlar (Sağlam ve Ünal, 2007), Ayrancı Barajı, Karakükürtlü Dağı, Alahan ve Karaman Arasında Kalan Bölgenin Florası 1, 2 (Ünal ve Sağlam, 2008 a, b), İç Anadolu'dan (Ereğli-Karaman) *Onobrychido artneni-Thymetalia leucostomi* Akman, Ketenöğlü, Quezel 1985, Ordosu için Yeni Bir Alyans (Geven vd., 2010), Kisecek Kasabası (Karaman) ve Çevresinde Bulunan Bazı Yabancı Bitkilerin Kullanım Biçimleri ve Besin Ögesi İçeriklerinin Belirlenmesi (Yücel vd., 2011), İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda (Ereğli-Karaman) *Artemisia santonicum* L. kominitesinin floristik ve ekolojik özellikleri (Geven vd., 2015), Çakırdağ'ın (Karaman/Türkiye) Florası (Çeçen vd., 2018), çalışmaları yapılmıştır. Floristik Çalışmaların yanında *Aethionema karamanicum* Ertuğrul & Beyazoğlu (Ertuğrul ve Beyazoğlu, 1997), *Paracaryum hedgleyi* Aytac et R.R. Mill (Aytaç ve R.R. Mill., 2005), *Erysimum dinci* Yıldırım (Yıldırım, 2008), *Klasea serratuloides* (DC.) Greuter & Wagenitz subsp. *karamanica* B. Doğan & A. Dogan & A. Duran (Doğan vd., 2014), *Verbascum misirdalianum* Karavel., Çeçen & Ünal (Çeçen vd., 2015), *Astragalus unalii* Çeçen, Aytaç & Mısırdalı (Çeçen vd., 2016), *Valerianella turcica* Doğru-Koca & Zare (Doğru-Koca vd., 2016) gibi bilim dünyasına ve Karaman'ın biyoçeşitliliğine katkı sunan yeni türlerin tanımı da yapılmıştır.

Bitkilerin ilk bilimsel anlamda sınıflandırılması ve isimlendirilmesi Carl Linnaeus (1707-1778) tarafından başlanmıştır. Bitki olarak kabul edilen organizmaların isimlendirilmesinde Uluslararası Botanik Adlandırma Kodunda (International Code of Botanical Nomenclature=ICBN) yer alan kurallar ve tavsiyeler esas alınmıştır (McNeill ve ark., 2006:5). Bir bitki türüne veya tür üstü ve altındaki taksonlara belli kural ve prensipler çerçevesinde isim verilebilmektedir (Simpson, Micheal G., 2012:612)

Bitki türleri ve diğer taksonlar daima Latince bilimsel birer ad taşırlar. Bir türün bilimsel adı iki Latince kelimedenden bir düzen içinde oluşturulmasına ikili isimlendirme (Binominal) adı verilir. Bu birinci kelime cins adını, ikinci kelime tür adını belirtir. Bu ikinci kelimeye epitet de denir. İsimlendirmede bitkiye özgü sıfat veya isimler kullanılır. İsimler bilimsel bir yayında yayınlandıktan sonra kesinlik kazanır (Seçmen vd., 2008:11, Simpson, Micheal G., 2012:615)

Bitkilerin isimlendirilmesinde yayın önceliği esas alınır. Bitkiyi isimlendirirken kullanılan epitet bitkinin bir morfolojik, fizyolojik özelliğini, bulunduğu coğrafi alanı, bitkiyi

toplayan veya toplamaya yardımcı olan kişiyi belirtebilir (Seçmen vd., 2008:11; Avcı, 2004:32).

Cins ve alt kategorideki taksonların isimlendirenmesinde isimlendirilmesinde tanımlamayı ve isimlendirmeyi yapan kişi ve kişilerin adları yer alır. Bu kişiye veya kişilere Latince adın yazarı (Otör) denir (Seçmen vd., 2008:12; Avcı, 2004:32).

Bir bitki karakterleri itibarıyla farklı ise bu bitkiden farklılıklarına göre yeni bir isim verilmektedir. Farklılık gösteren ve yeni isim verilen bu herbaryum örneğine tip örnek denilmektedir (Seçmen vd., 2008:12; Avcı, 2004:32). Türkiye bitkilerine verilen cins isimlerinden çok, bu cins isimleri niteleyen tür ya da alt tür düzeyindeki isimlerin önemli bir kısmının coğrafya ile ilgili olduğu dikkati çekmektedir (Avcı, 2004:33). Dolayısıyla bitkinin ilk toplandığı alandaki yeri de önem kazanmaktadır. Bu yere de tip lokalitesi yani ilk tanımlandığı yer denilmektedir. Ermenek ismini alan 8 bitki türü olduğu literatürde belirtilmektedir (Avcı, 2004: 32).

Karaman İlinin güneyinde yer alan Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçeleri bitki coğrafyası bakımından İran-Turan Floristik-Akdeniz Bölgesi içinde yer almakta, Davis'in Grid sistemine göre C4 karesinde yer almaktadır. Güner vd. (2012) göre Akdeniz Bölgesi Adana Bölümünde yer almaktadır. Ermenek ve çevresinde 600 m düştüğü yerlerden 2700 m yükseklikte tepelerin oluşturduğu sıra dağları, akarsular, vadileri vb. farklı coğrafik özellikleri içeren alanları ve bu alanlardaki Akdeniz iklimi ile Karasal iklim arasında geçiş özelliği göz önüne alındığında bitki biyoçeşitliliğinin artışı göze çarpmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçeleri haritası.

Materyal ve Metod

Ermenek'ten tanımlanan bitkiler listesini tip lokalitesi dediğimiz ilk tanımlandığı yere göre tarihi süreç içerisinde şimdiki Sarıveliler ve Başyayla ilçeleri de bölge içerisinde bulunduğu için bu ilçelerimizden tanımlanan vasküler bitkiler oluşturmaktadır.

Çalışmamızda Liste'nin hazırlanmasında APG3 (Angiosperm Filogeni Grubu [Angiospermi Phylogeny Group]) sisteminde kabul edilen familyalar esas alınmıştır. (Güner vd.,

2012). Cins ve altı kategorileri belirten taksonlarda güncel literatürde kabul edilen statüler göz önünde bulundurulmuştur. Bitkilerin isimleri yazılırken geçerli kabul edilen takson isimleri verilmiş, tarihi süreç içerisinde Ermenek, Sarıveliler ve Başyayla ilçesi sınırlarından tanımlanan bitkiler ile ilgili sinonim ve statü değişiklikleri de liste içerisinde verilerek metinde açıklanmıştır.

Ülkemizin bitki çeşitliliği ve bitkilerin ilk tanımlandığı yerleri belirten yazılmış en kapsamlı eser, iki ek ciltle beraber 11 cilt yayınlanan Türkiye ve Doğu Ege Adaları Florası'dır (Davis, 1965-1985; Davis vd., 1988; Güner vd., 2000). Bunun yanında yine zamanla ilk tanımlanan bitkiler ile ilgili Türkiye Florası Ek Ciltlerine İlave Edilen Taksonların Listesi I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, isimli derlemeler yapılmıştır (Özhatay vd., 1994, 1999, 2009, 2011, Özhatay ve Kültür, 2006, Özhatay vd., 2013, 2015, 2017). Bitkilerin ilk tanımlandığı yerler bu kaynaklar taranarak bir envanter oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan Türkçe bitki isimleri, Türkçe Bilimsel Bitki Adları Yönergesinde (Menemen vd., 2016) belirtildiği gibi Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler) kitabında kullanılan isimlerdir (Güner vd., 2012).

Endemik bitkiler (Güner vd., 2012) ve bitkilerin tehlike kategorileri Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Ekim ve ark. 2000) ve ayrıca son yıllarda yapılan yayınlarda dikkate alınarak hazırlanmıştır (Persson, 2000; Bağcı, 2008; Bağcı & Doğu, 2009; Doğu vd., 2009; Bağcı vd., 2009; Tekin ve Civelek, 2016; Cecchi vd. 2016;)

Araştırma alanında bulunan endemik ve nadir bitkilerin listesi çıkarılmış, tehlike kategorileri Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Ekim vd., 2000) ve IUCN Red List Categories Version 8.1'e (IUCN, 2010) kriterlerine göre yapılmıştır.

IUCN Red List Categories) Version 8.1'e göre Tehlike Kategorileri;

1. Extinct (EX): Tükenmiş
2. Extinct in the wild (EW): Doğada tükenmiş
3. Critically endangered (CR): Çok tehlikede
4. Endangered (EN): Tehlikede
5. Vulnerable (VU): Zarar görebilir.
6. Near threatned (NT): Tehlike altına girebilir.
7. Last concern (LC): Az endişe verici.
8. Data Deficens (DD): Veri yetersiz.
9. Not evaluated (NE): Değerlendirilemeyen, şeklinde kısaca ifade edilmektedir.

Bulgular

Bu çalışma ile Ermenek ve çevresinden 24 familyada, 61 cinsten yer alan 92 taksonun dünyaya tanıtıldığı ortaya çıkmıştır (Tablo 1). Bu bitkilerin ilk tanımlandığı yerler şimdiki Ermenek, Sarıveliler ve Başyaya ilçelerininin sınırlarından oluşmaktadır. 84 tür mevcut literatür bilgilerine göre endemiktir (Tablo 2). Bu endemik türlerin bulunduğu kategoriler ve sayıları tabloya işlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 1. Ermenek çevresinden tanımlanan bitkilerin listesi.

SIRA NO	FAMILYA LATİNCE VE TÜRKÇE ADI	TAKSON LATİNCE ADI	TAKSON TÜRKÇE ADI	ENDEMİZM	☞ ☜
1	AMARYLLIDACEAE (NERGİSGİLLER)	Allium gœkyığıtı Elâm, H.Duman & Güner (Sinonim: Allium yıldırımlı Dural, Bağcı & Ertugrul)	gökyığıt soğanı	ENDEMİK	EN
2	AMARYLLIDACEAE (NERGİSGİLLER)	Allium isaunicum Hub.-Mor. & Wendelbo	dağ sarmsağı	ENDEMİK	VU
3	APIACEAE (MAYDANOZGİLLER)	Antriscus lamprocarpa Boiss. subsp. chelidii Tekin & Civelek		ENDEMİK	EN
4	APIACEAE (MAYDANOZGİLLER)	Glaucosciadium cortusifolium (Boiss.) Burt & Davis	sakarotu	ENDEMİK	
5	APIACEAE (MAYDANOZGİLLER)	Pimpinella isaurica V. A. Matthews subsp. isaurica	hanfeçikotu	ENDEMİK	VU
6	ASPARAGACEAE (KUŞKONMAZGİLLER)	Asparagus coodei PH. Davis	tilotu	ENDEMİK	EN
7	ASPARAGACEAE (KUŞKONMAZGİLLER)	Bellevia mathewii N.Özhatay & B. Koçak	gevne sümbülü	ENDEMİK	CR
8	ASPARAGACEAE (KUŞKONMAZGİLLER)	Hyacinthella venusta K. Persson	zarif sümbül	ENDEMİK	NE
9	ASPARAGACEAE (KUŞKONMAZGİLLER)	Muscari vuralii Y. Bağcı & Doğu	meçit sümbülü	ENDEMİK	CR
10	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Arthemis fimbriata Boiss.	sacıklı papatya	ENDEMİK	VU
11	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Centaurea isaurica Hub.-Mor.	dik sarbaç	ENDEMİK	EN
12	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Centaurea pinetorum Hub.-Mor.	barama otu	ENDEMİK	VU
13	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Cousinia davisiana Hub.-Mor.	ıç kazan	ENDEMİK	EN
14	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Cousinia ermenekensis Hub.-Mor.	ermenek kazanı	ENDEMİK	NT
15	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Filago anatolica (Boiss. & Heldr.) Chrtk & Holub (Sinonim: Evax anatolica Boiss. & Heldr.)	ana keçe otu		
16	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Helichysum plicatum DC. subsp. isaunicum Parolly	svran	ENDEMİK	EN
17	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Inula sarana Boiss.	yar andızotu	ENDEMİK	VU
18	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Lactuca oyukludaghensis (Parolly) N. Kilian & Parolly (Sinonim: Prenanthes oyukludaghensis Parolly)	has marul	ENDEMİK	EN
19	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Onopordum bracteatum Boiss. & Heldr. var. arachnoideum S. Erik & H. Sümbül	şuyuma	ENDEMİK	EN
20	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Rhaponticoides aytachii Y. Bağcı, Doğu & Dinç	ay tülüşahı	ENDEMİK	CR
21	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Senecio tauricolus V. A. Matthews	yörükotu	ENDEMİK	LC
22	ASTERACEAE (PAPATYAGİLLER)	Tanacetum argenteum (Lam.) Willd. subsp. flabellifolium (Boiss. & Heldr.) Grierson	bayrak pireotu	ENDEMİK	CD
23	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Alkanna dumanii Sümbül	paşa havacıotu	ENDEMİK	CR
24	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Alkanna hispida Hub.-Mor.	kılı havacıva	ENDEMİK	EN
25	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Alkanna punctulata Hub.-Mor.	berni havacıva	ENDEMİK	VU
26	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Alkanna saxicola Hub.-Mor.	kaya havacıvası	ENDEMİK	EN
27	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Cynoglossis chetkiana Vural & Kit Tan subsp. chetkiana.	dağ dansı	ENDEMİK	VU
28	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Onosma juliae L. Cecchi & Selvi		ENDEMİK	NE
29	BORAGINACEAE (HODANGİLLER)	Onosma riedliana Binzet & Örcan	gülhar emceği	ENDEMİK	CR
30	BRASSICACEAE (TURPGİLLER)	Isatis ermenekensis Yıldırım	ermenek çiviti	ENDEMİK	EN
31	CAMPANULACEAE (ÇANÇİÇEĞİGİLLER)	Campanula isaurica Contandriopoulos, Quezel & A. Pamukçoğlu (Sinonim: Campanula ermenekensis Contandriopoulos & Quezel)	ermenek çanı	ENDEMİK	EN
32	CAMPANULACEAE (ÇANÇİÇEĞİGİLLER)	Campanula leucosiphon Boiss. & Heldr.	in çançičeği	ENDEMİK	EN
33	CAMPANULACEAE (ÇANÇİÇEĞİGİLLER)	Campanula myrtifolia Boiss. & Heldr.	boçtur çançičeği	ENDEMİK	CD
34	CAMPANULACEAE (ÇANÇİÇEĞİGİLLER)	Campanula pubicalyx (P.H. Davis) Damboldt	suluk çançičeği	ENDEMİK	EN
35	CAMPANULACEAE (ÇANÇİÇEĞİGİLLER)	Mixhauxia thyrsoidea Boiss. & Heldr.	garcemek	ENDEMİK	CD
36	CAPRIFOLIACEAE (HANİMELİGİLLER)	Cephalaria ekimiana Göktürk & Sümbül	ağa pelemiri	ENDEMİK	EN
37	CAPRIFOLIACEAE (HANİMELİGİLLER)	Cephalaria isaurica V.A. Matthews (Sinonim: Cephalaria monocephala Sümbül)	kargı pelemiri	ENDEMİK	EN
38	CAPRIFOLIACEAE (HANİMELİGİLLER)	Valeriana speluncaria Boiss. subsp. galbriscula Contandr. & Quezel.	in kediotu	ENDEMİK	EN
39	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Arenaria angustifolia McNeill (Sinonim: Arenaria unius-emrei Aytaç & H. Duman)	eme kumotu	ENDEMİK	CD
40	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Arenaria speluncarum McNeill	taş kumotu	ENDEMİK	CR
41	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Dianthus stramineus Boiss. & Heldr.	yörük karanfili	ENDEMİK	DD
42	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Dianthus zonatus Fenzl. var. hypodorus (Boiss. & Heldr.) Reeve.	kaya karanfili		
43	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Minuartia hybrida (Vill.) Schischk. subsp. vaillantiana (DC.) Friedr. var. manelli Kit Tan	kr tetsi	ENDEMİK	LC
44	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Silene capillipes Boiss. & Heldr.	in naklı	ENDEMİK	EN
45	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Silene duralii Bağcı	toros naklı	ENDEMİK	CR
46	CARYOPHLLACEAE (KARANFİLİGİLLER)	Silene ermenekensis Vural & Kit Tan	ermenek naklı	ENDEMİK	EN
47	CRASSULACEAE (DAMKORUGÜGİLLER)	Sedum samium Runemark & Greuter subsp. micranthum T. Hart & Alpınar (Sinonim: Sedum ciliatum Kit Tan & Vural)	antalya kuruğu	ENDEMİK	
48	CRASSULACEAE (DAMKORUGÜGİLLER)	Sedum uvillet DC. (Sedum ermenekensis Yıldırım & M. Dinç)	çınanotu		
49	EUPHORBIACEAE (SÜTLEĞENGİLLER)	Euphorbia isaurica M.L.S. Khan	in sitleğeni	ENDEMİK	CR
50	FABACEAE (BAKLAGİLLER)	Astragalus rosocalycinus V.A. Matthews (Sinonim: Astragalus citriniflorus Sümbül)	gülcanak	ENDEMİK	EN
51	FABACEAE (BAKLAGİLLER)	Ebenus plumosa Boiss. & Bal. var. speciosa Hub.-Mor.	tarla geveni	ENDEMİK	EN
52	FABACEAE (BAKLAGİLLER)	Onobrychis argyrea Boiss. subsp. isaurica Hedge & Hub.-Mor.	toros korungası	ENDEMİK	VU
53	FABACEAE (BAKLAGİLLER)	Podocytisus caramanicus Boiss. & Heldr.	şoruç burcağı		
54	FABACEAE (BAKLAGİLLER)	Trigonella velutinoides Hub.-Mor.	karaman boçotu	ENDEMİK	LC
55	FAGACEAE (KAYINGİLLER)	Quercus trojana P.B. Webb. subsp. yaltırıklı Ziel.	yaltırık meşesi	ENDEMİK	NE
56	GERANIACEAE (TURNAĞAGASIGİLLER)	Erodium pelargoniflorum Boiss. & Heldr.	has ığnelik	ENDEMİK	VU
57	HYPERICACEAE (KANTARONGİLLER)	Hypericum imbricatum Poulter	anamur kantaronu	ENDEMİK	EN
58	IRIDACEAE (SUSENGİLLER)	Crocus karamanensis Kerndorff & Pasche		ENDEMİK	NE
59	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	Clinopodium tauricolom (P.H. Davis) Govaerts (Sinonim: Calamintha tauricola P.H. Davis) tauricola P.H. Davis)	ermenek fesleğeni	ENDEMİK	VU
60	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	Lamium eriocephalum Bentham (Sin: Lamium eriocephalum Bentham subsp. glandulosidens (Hub.-Mor.) R. Mill.)	al balıcaç	ENDEMİK	NT

61	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Lamium garganicum</i> L. subsp. <i>striatum</i> (Sm.) Hayek var. <i>striatum</i> (Sin: <i>Lamium tenuiflorum</i> Fisch. & Mey.)	bol balıcağ		
62	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Marrubium lutescens</i> Boiss. & Heldr. subsp. <i>micranthum</i> (Boiss. & Heldr.) P.H. Davis (Sin: <i>Marrubium globosum</i> Monfret & Aucher ex Benth. subsp. <i>micranthum</i> (Boiss. & Heldr.) P.H. Davis)	akdemre	ENDEMİK	LC
63	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Nepeta nuda</i> L. subsp. <i>glandulifera</i> Hub.-Mor. & Davis	yağlıkücü	ENDEMİK	CR
64	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Nepeta sulfuriflora</i> P.H. Davis	san pisikotu	ENDEMİK	CD
65	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Origanum leptocladum</i> Boiss.	bayır mercanı	ENDEMİK	VU
66	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Salvia albimaculata</i> Hedge & Hub.-Mor.	hoşduvak	ENDEMİK	VU
67	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Salvia aucheri</i> Benth. var. <i>canescens</i> (Boiss. & Heldr.) Celep, Kahraman & Doğan (Sin: <i>Salvia ermenekensis</i> Rech.)	karamoz	ENDEMİK	VU
68	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Salvia adenocaulon</i> P.H. Davis	kızlar yılmışi	ENDEMİK	EN
69	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Salvia potentillifolia</i> Boiss. & Heldr. Ex Benth.	san poruk	ENDEMİK	NT
70	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Sideritis bilgerana</i> P.H. Davis	altınbaş çayı	ENDEMİK	VU
71	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Sideritis hololeuca</i> Boiss. & Heldr.	çalçayı	ENDEMİK	CD
72	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Stachys euadenia</i> P.H. Davis	kaya delisi	ENDEMİK	CD
73	LAMIACEAE (BALLIBABAGİLLER)	<i>Teucrium cavemanum</i> P.H. Davis	biber yeşanı	ENDEMİK	VU
74	LILIACEAE (ZAMBAKİLLER)	<i>Gagea goekyigitii</i> Eker & Telsen	Gökyığı yıldızi	ENDEMİK	NE
75	LILIACEAE (ZAMBAKİLLER)	<i>Tulipa cinnabarina</i> K. Persson (Sinonim: <i>Tulipa caramanica</i> Özhatay & B. Koçak)	karaman lalesi	ENDEMİK	CR
76	PLANTAGINACEAE (SİNİRÜTÜGİLLER)	<i>Veronica bombycina</i> Boiss. & Kotschy subsp. <i>bolikardagensis</i> M.A. Fisch.	bolkar mavisi	ENDEMİK	NT
77	PLUMBAGINACEAE (KARDIKENİGİLLER)	<i>Acantholimon doğanii</i> Y. Bağcı, Doğu & Akaydın	beşyarkikeni	ENDEMİK	CR
78	POACEAE (BUGDAYGİLLER)	<i>Poa speluncarum</i> Edmondson	sultan salımerotu	ENDEMİK	EN
79	RANUNCULACEAE (DÜĞÜNÇİGİGİLLER)	<i>Consolida lineolata</i> Hub.-Mor.	tel mahmuz	ENDEMİK	EN
80	RANUNCULACEAE (DÜĞÜNÇİGİGİLLER)	<i>Delphinium litanium</i> Ilarslan	çelik hezaren	ENDEMİK	CR
81	RANUNCULACEAE (DÜĞÜNÇİGİGİLLER)	<i>Delphinium petradotsianum</i> Ilarslan & Kit Tan	göke hezaren	ENDEMİK	VU
82	RANUNCULACEAE (DÜĞÜNÇİGİGİLLER)	<i>Ranunculus dissectus</i> Bieb. subsp. <i>ermenekensis</i> Kit Tan & Vural	has kebilic	ENDEMİK	EN
83	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum cheiranthifolium</i> Boiss. var. <i>heldreichii</i> Boiss.	bozkulak	ENDEMİK	CD
84	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum cheiranthifolium</i> Boiss. var. <i>obtusicaulum</i> Hub.-Mor.	bozkulak	ENDEMİK	VU
85	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>V. x ermenekense</i> Hub.-Mor. (<i>Verbascum glomeratum</i> Boiss. x <i>leuconeum</i> Boiss. & Heldr.	ermenek şığıruyuğu		
86	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum isauricum</i> Boiss. & Heldr.	göksu şığıruyuğu	ENDEMİK	EN
87	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum leuconeum</i> Boiss. & Heldr.	yivli şığıruyuğu	ENDEMİK	EN
88	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum microsepalum</i> Hub.-Mor.	anamur şığıruyuğu	ENDEMİK	VU
89	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum pseudoholotrichum</i> Hub.-Mor.	daz şığıruyuğu	ENDEMİK	VU
90	SCROPHULARIACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Verbascum pterocalycinum</i> Hub.-Mor. var. <i>pterocalycinum</i> (var. <i>mutense</i> Hub.-Mor.)	atlı şığıruyuğu	ENDEMİK	VU
91	VIOLACEAE (SIRACAOTUGİLLER)	<i>Viola isaurica</i> Contandr. & Quézel	ballısan menşesi	ENDEMİK	VU
92	VIOLACEAE (MENEŞEGİLLER)	<i>Viola ermenekensis</i> Yild. & M. Dinç	ermenek menşesi	ENDEMİK	NE

Bitki listemize baktığımızda ilk tanımlandığında endemik olan 6 tür zamanla yapılan çalışmalarla ülkemiz sınırları dışında yayılışı olduğu için artık endemik değildir. Bu türler; *Glaucosciadium cordifolium* (Boiss.) Burt & Davis, *Filago anatolica* (Boiss. & Heldr.) Chrtk & Holub (Sinonim: *Evax anatolica* Boiss. & Heldr.), *Dianthus zonatus* Fenzl. var. *hypoclorus* (Boiss. & Heldr.) Reeve, *Sedum urvillei* DC. (*Sedum ermenekensis* Yıldırım & M. Dinç), *Podocytisus caramanicus* Boiss. & Heldr., *Lamium garganicum* L. subsp. *striatum* (Sm.) Hayek var. *striatum* (Sinonim: *Lamium tenuiflorum* Fisch. & Mey.). *V. x ermenekense* Hub.-Mor. (*Verbascum glomeratum* Boiss. x *leuconeum* Boiss. & Heldr. taksonu hibrittir.

Tablo 2. Ermenek çevresinden tanımlanan bitkilerin endemik durumu.

Takson Sayısı	Endemik	Endemik olmayan	Toplam
	84	8	92

Bu bitkilerin 81 adedinin yapılan yayınlarda tehlike kategorisi tespit edilmiştir. *Crocus karamanensis* Kerndorff & Pasche, *Gagea goekyigitii* Eker & Tekşen, *Hyacinthella venusta* K. Persson, *Onosma juliae* L. Cecchi & Selvi, *Quercus trojana* P.B. Webb. subsp. *yaltirikii* Ziel., *Viola ermenekensis* Yild. & M. Dinç taksonları bilim dünyasına yeni tanı-

tılmış ve tehlike kategorisi tespit edilmemiştir ve tabloda bu 6 takson NE kategorisinde belirtilmiştir (Tablo 3)

Tablo 3. Ermenek çevresinden tanımlanan bitkilerin tehlike kategorileri ve sayıları.

Kategori Adı	CR	EN	VU	NT	LC	DD	NE
Endemik	12	28	22	4	11	1	6

Sonradan yapılan çalışmalarla Ermenek epiteti içeren 3 türden ***Campanula ermenekensis*** Contandriopoulos&Quezel taksonu *Campanula isaurica* Contandriopoulos, Quezel & A.Pamukçuoğlu taksonunun, ***Salvia ermenekensis*** Rech. taksonu *Salvia aucheri* Bentham. var. *canescens* (Boiss. & Heldr.) Celep, Kahraman& Doğan taksonunun ve ***Sedum ermenekensis*** Yıldırımli & M.Dinç türü *Sedum urvillei* DC. türünün sinonimi olmuştur. Dolayısıyla Ermenek epiteti olan 6 takson tablomuzda verilmiştir.

Tablo 4. Epitetinde Ermenek olan taksonlar.

S. No	Latince ismi	Türkçe ismi
1	<i>Cousinia ermenekensis</i> Hub.-Mor.	Ermenek kızıanı
2	<i>Isatis ermenekensis</i> Yıldırımli	Ermenek çiviti
3	<i>Ranunculus dissectus</i> Bieb. subsp. <i>ermenekensis</i> Kit Tan & Vural	Has kebikeç
4	<i>Silene ermenekensis</i> Vural & Kit Tan	Ermenek naklı
5	<i>Viola ermenekensis</i> Yıldırımli & M. Dinç	Ermenek menekşesi
6	<i>V. x ermenekense</i> Hub.-Mor. (<i>Verbascum glomeratum</i> Boiss. x <i>leuconeurum</i> Boiss. & Heldr.)	Ermenek sığırkuyuğu

Antik çağda Ermenek ve çevresinde geniş bir alanı kapsayan İsauria Medeniyeti hüküm sürdüğü için bu bölgeden tanımlanan 8 bitki türü de “İsauri” epiteti almıştır (Tablo 4).

Tablo 5. Ermenek çevresinden tanımlanan İsauria Medeniyetinden epitetini alan bitkiler.

S. No	Latince ismi	Türkçe ismi
1	<i>Allium isauricum</i> Hub.-Mor. & Wendelbo	dağ sarımsağı
2	<i>Campanula isaurica</i> Contandriopoulos, Quezel & A.Pamukçuoğlu	ermenek çanı
3	<i>Centaurea isaurica</i> Hub.-Mor.	dik sarıbaş
4	<i>Cephalaria isaurica</i> V.A.Matthews	karğı pelemiri
5	<i>Helichrysum plicatum</i> DC. subsp. <i>isauricum</i> Parolly	savran
6	<i>Pimpinella isaurica</i> V. A.Matthews subsp. <i>isaurica</i>	hanfecikotu
7	<i>Verbascum isauricum</i> Boiss.& Heldr.	göksu sığırkuyuğu
8	<i>Viola isaurica</i> Contandr. & Quézel	balkusan menekşesi

Tulipa caramanica Özhatay & B.Koçak (Karamana lalesi), ***Tulipa cinnabarina*** K. Persson türünün sinonimi olmuştur. Dolayısıyla Karaman epiteti alan 4 tür Ermenek çevresinden tanımlanmıştır.

Tablo 6. Ermenek çevresinden tanımlanan Karaman epitetini alan bitkiler.

S. No	Latince ismi	Türkçe ismi
1	<i>Crocus karamanensis</i> Kemdorff & Pasche	hanfecikotu
2	<i>Podocytisus caramanicus</i> Boiss. & Heldr.	sorguç burçağı
3	<i>Senecio inops</i> Boiss.&Balane <i>karamanicus</i> Hamzaoğlu & Budak	Karamanotu
4	<i>Silene caramanica</i> Boiss. & Heldr. var. <i>caramanica</i>	Karaman naklı

Sonuç

Ermenek ve çevresinden tanımlanan bu bitkilerin bu çalışma ile envanter çıkarılmış oldu. Bir kısmının yerlerinin ve populasyonlarının arazi çalışmaları ile tespit edilmiştir. Ermenek çevresinden tanımlanan ve lokal endemik olan türlerin arazi çalışmaları ile populasyon durumlarının tespit edilmesi gerekmektedir.

Bu bitkilerin doğal olarak halk tarafından kullanım şekillerinin tespit edilmesi ve kullanılan bitkilerin insanlığa yayalarının öne çıkarılması gerekmektedir. Tehlike altında olan ve kullanımında azami fayda olan taksonların tespit edilerek kültüre alınması, üretimi, verimi ve standartizasyon çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir. Bu çalışmalar sonucunda yararlı olduğu bilinen bitkilerin insanlığın yararına ve ekonomiye kazandırılması için projeler gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Tehlike altında olan Endemik taksonların gerekirse yerinde (in situ) tür koruma eylem planlarının yapılarak neslinin devamı sağlanmalıdır. Aşırı otlatma, ağaç kesimi, değişik amaçlar için bitkilerden yararlanmak amacıyla tahribatın ortadan kaldırılması için gerekli tedbirler neler olacağı araştırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akman, Y., Vural, M., Quézel, P., Kurt, L., Ketenoğlu, O., Serin, M, Barbéro, M. (1996). Etüde de la végétation steppique de la région de Karaman et d'Ermenek (sud de l'Anatolie centrale). Ecol. Mediterr., 22,1-7.
- Avcı, M. 2004 Türkiye Bitkilerinin İsmlendirilmesinde Coğrafi Özelliklerin Etkisi. İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi Sayı 12 Sayfa 31-45, İstanbul.
- Aytaç Z, Mill RR (2005). Two new species of Boraginaceae (Tribe Cynoglosseae) from Turkey. Edinburgh J Bot 61: 109–118.
- Bağcı Y (2008). A new species of *Silene* L. (Caryophyllaceae) from South Anatolia, Turkey. Turk J Bot 32: 11-15.
- Bağcı, Y. & Doğu, S., (2009). *Muscari vuralii* sp. nov. (Liliaceae/ Hyacinthaceae) from South Anatolia, Turkey. Nord J Bot 27: 243-246.
- Bağcı, Y., Doğu, S. & Akaydın, G. (2009) *Acantholimon doganii* sp. nov. (Plumbaginaceae) with persistent circinnate leaf bases, a new species from Turkey. Nordic Journal of Botany 27: 228–231.
- Cecchi, L., Coppi, A., & Selvi, F. 2016 . *Onosma juliae* (Boraginaceae), a new species from southern Turkey, with remarks on the systematics of *Onosma* in the Irano-Turanian region. Phytotaxa. 288 (3): 201–213
- Christenhusz, M.J.M. Byng, J.W., 2016. The number of known plants species in the world and its annual increase. Phytotaxa, 261 (3),201-217. doi:10.11646/phytotaxa.216.3.1.
- Çeçen, Ö., Aytaç, Z. & Mısırdalı, H. (2016) *Astragalus unalii* (Fabaceae), a new species from Turkey, Turkish Journal of Botany, 40, 81-86. doi:10.3906/bot-1407-9
- Çeçen, Ö., Karavelioğulları, F.A., Ünal, A. (2015). *Verbascum misirdalianum* (Scrophulariaceae), a new species from central Anatolia, Turkey. Phytotaxa, 217, 96–99. doi:10.11646/phytotaxa.217.1.10.
- Çeçen, Ö., Mısırdalı, H. & Ünal, A. (2018) Çakırdağı'nın Florası (Karaman/Türkiye) Biological Diversity and Conservation. 11/1 45-60.
- Davis, P.H., (ed.). (1965-1985). Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 1-9. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Davis, P.H., (1988) Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol.10, Edinburgh Univ. Press. Edinburgh.
- Doğru-Koca, A., Zare, G., Çeçen, Ö., (2016) *Valerianella turcica*, a new species from Turkey, *Phytotaxa* 272 (2): 157–164. <http://dx.doi.org/10.11646/phytotaxa.2272.2.7>
- Doğu, S., Bağcı, Y. & Dinç, M., (2009). *Rhaponticoides aytachii* sp. nov. (Asteraceae) from South Anatolia, Turkey. *Nord J Bot* 27: 479-482.
- Dogan B, Duran A, Coşkun F (2014). *Klasea serratulooides* subsp. *karamanica* subsp. nov. (Asteraceae), from the central and South Anatolia transition zone, Turkey. *Nordic Journal of Botany* 32: 479-484.
- Dural, H., Bağcı, Y., & Ertugrul, K., (2009), *Allium yildirimlii* (Alliaceae), a new species from South Anatolia, Turkey. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 16 (1): 1-8.
- Ekim, T. (2014). *Damarlı Bitkiler*. Şu eserde: Güner, A. ve Ekim, T., (edlr.), (2014). *Resimli Türkiye Florası*, Cilt 1. İstanbul: Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları Flora Dizisi 2, Flora Araştırmaları Derneği Yayını ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z. & Adıgüzel, N., (2000), *Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler) Red Data Book of Turkish Plants (Pteridophyta and Spermatophyta)*. Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Van 100. Yıl Üniv., Yayın No: 18. Ankara. 1-149.
- Ermüt, E. E. (1999), *Gökçe Çamlığı (Karaman)'nın Florası*, Yüksek Lisans Tezi. S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya. 74 s.
- Ertugrul, K., Beyazoğlu, O. (1997). A New Species From South Anatolia-*Aethionema karamanicus* (Cruciferae) *Doğa Türk Botanik Dergisi*, 21 (2), 99,17.
- Geven, F., Adıgüzel, N, Vural, M. (2010). İç Anadolu'dan (Ereğli-Karaman) *Onobrychido artneni-Thymetalia leucostomi* Akman, Ketenoğlu, Quezel 1985,Ordosu için Yeni Bir Alyans, *Ekoloji*, 19,89-101.
- Geven, F., Adıgüzel, N, Vural, M. (2015). İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda (Ereğli-Karaman) *Artemisia santonicum* L. *kommunitenin floristik ve ekolojik özellikleri*, *Journal of Biodiversity and Environmental Sciences (JBES)*, 7 (1), 368-379.
- Geven, F., Ünal, A., & Özdeniz, E., (2017) *Phlomidio Armeniaceae - Astragalio Microcephali İçin Yeni Sintakson (Karaman/Ermenek/Türkiye)*
- Güner, A. ve Ekim, T., (edlr.), (2014). *Resimli Türkiye Florası*, Cilt 1., İstanbul: Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları Flora Dizisi 2, Flora Araştırmaları Derneği Yayını ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güner, A. ve Ekim, T., (edlr.), (2018). *Resimli Türkiye Florası*, Cilt 2. İstanbul: Ali Nihat Gökyiğit Vakfı, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi, Flora Araştırmaları Derneği.
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., Babaç, M.T., (edlr.), (2012). *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. İstanbul: Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını.
- Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (eds), (2000). *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*. Vol. 11. (Supplement 2) Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hamzaoğlu, E., Budak, Ü., Aksoy, A., (2009), A new taxon of *Senecio* (Asteraceae) from Turkey: *Senecio inops* Boiss. & *Balansa* subsp. *karamanicus* Hamzaoğlu & Budak. *Turk J Bot.* 33:285-289. IUCN, (2010), *IUCN Red List of Threatened Species*. Version 8.1. IUCN, Gland, Switzerland.
- Menemen, Y., Aytaç, Z., Kandemir, A., 2016. *Türkçe Bilimsel Bitki Adları Yönergesi*. Bağbahçe Bilim Dergisi 3 (3): 1-3
- Özhatay, N., Kültür, S., Aksoy, N. (1994). Check-List of Additional taxa to the Supplement, Flora of Turkey, *Turkish Journal of Botany*, 18 (6), 497-514.
- Özhatay, N., Kültür, S., Aksoy, N. (1999). Check-List of Additional taxa to the Supplement, Flora of Turkey II, *Turkish Journal of Botany*, 23, 151-169.
- Özhatay, N., Kültür, S. (2006). Check-List of Additional taxa to the Supplement, Flora of Turkey III, *Turkish Journal of Botany*, 30, 281-316.
- Özhatay N, Kültür, Ş. & Aslan, S., (2009), Check-list of additional taxa to the Supplement Flora of Turkey IV. *Turk J Bot* 33: 191-226.
- Özhatay N, Kültür Ş, Gürdal, B. (2011). Check-list of additional taxa to the Supplement Flora of Turkey V. *Turkish Journal of Botany*. 35, 589-624.
- Özhatay N, Kültür Ş, Gürdal, B. (2013). Check-list of additional taxa to the Supplement Flora of Turkey VI. *J. Fac. Pharm. İstanbul* 43 (1), 33-82.
- Özhatay N, Kültür Ş, Gürdal, B. (2015). Check-list of additional taxa to the Supplement Flora of Turkey VII. *J. Fac. Pharm. İstanbul* 45 (1), 61-86.

- Özhatay N, Kültür, Ş. & Gürdal, B., (2017), Check-list of additional taxa to the supplement flora of Turkey VIII.
- Persson, K., 2000. Two new bulbous species from the central Taurus mountains of Turkey. *New Plantsman Vol.7 No.4* pp.200-208 ref.18.
- Duman, H. ve Öcal, H., 2012. Bölüm 16, Bitkilerin Adlandırılması, Şu Eserde; Simpson, Micheal G. Bitki sistematığı -Plant Systematics / Çeviri Editörü: Zeki Aytaç - Çeviri Editör Yardımcısı: Bahar Kaptaner İçci.
- Sümbül, H. (1989), Türkiye Florası'ndaki Çeşitli Kareler için Yeni Floristik Katıtlar, *Doğa, Turk, J.Bot.* 13 (2): 314-330.
- Sümbül, H., Erik, S., (1988a), Taşeli Platosu Florası I. *Doğa Türk Bot. Derg.* 12 (2): 175-205.
- Sümbül, H., Erik, S., (1988b), Taşeli Platosu Florası II. *Doğa Türk Bot. Derg.* 12 (3): 254-322.
- Sümbül, H., Erik, S., (1990a), Taşeli Platosu Florası III. *Hacettepe Fen ve Müh. Bil. Derg.* 2:1-38.
- Sümbül, H., Erik, S., (1990b), Taşeli Platosu Florası IV. *Hacettepe Fen ve Müh. Bil. Derg.* 2: 61-120.
- Ünal, A., Ocakverdi, H., (1991), Karadağ'ın (Karaman) Bitkileri. *Doğa Türk. J. of Botany*, 15, 380-399.
- Ünal, A., Sağlam, C., (2008), Ayrancı Barajı, Karakükürtlü Dağı, Alahan ve Karaman Arasında Kalan Bölgenin Florası 1. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Sayı :17, s.27-47.*
- Ünal, A., Sağlam, C., (2008), Ayrancı Barajı, Karakükürtlü Dağı, Alahan ve Karaman Arasında Kalan Bölgenin Florası 2. *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Sayı :18, s.15-32.*
- Vural, M., (1987), "Mut, Ermenek ve Karaman Arası Orman-Step Geçit Bölgesinin Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönünden Araştırılması. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Fak. 23-26.
- Yıldırım, Ş. (2008). The Genus *Erysimum* L. (Brassicaceae) in Turkey, some new taxa, records, a synopsis and a key. *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 15 (2), 1-80.

EK-1

Cousinia ermenekensis Hub.-Mor.
(Ermenek kızıanı)

Fotoğraf: Prof . Dr. Osman TUGAY

Viola ermenekensis Yıldırım & M. Dinç
(Ermenek menekşesi)

Silene ermenekensis Vural & Kit Tan
(Ermenek nakılı)

Isatis ermenekensis Yıldırım
(Ermenek çiviti)

Verbascum isauricum Boiss. & Heldr.
(Göksu sığırkuyruğu)

Lactuca oyukludaghensis (Parolly) N.Kilian & Parolly
(has marul)

Tanacetum argenteum (Lam.) Willd. subsp.
flabellifolium (Boiss. & Heldr.)
Grierson (bayrak pireotu)

Alkanna punctulata Hub -Mor.
(benli havaciva)

Ebenus plumosa Boiss. & Bal. var. *speciosa* Hub.-Mor.
(tarla geveni)

Salvia albimaculata Hedge & Hub.-Mor.
(hoşdudak)

Pimpinella isaurica V. A. Matthews subsp. *isaurica*
(Hanifecik otu)

Onosma juliae L. Cecchi & Selvi

ERMENEK MENEKŞESİ (*VIOLA ERMENEKENSIS* YILD & DİNÇ, VIOLACEAE) VE TÜRKİYE'DEKİ YAKIN AKRABALARI

Muhittin DİNÇ* - Şinasi YILDIRIMLI** - Ayvaz ÜNAL***

GİRİŞ

Menekşegiller (*Violaceae*) familyası orta büyüklükte çok yıllık veya nadiren tek yıllık otsu bitkileri veya çalları içeren bir familyadır. Familya kozmopolit olmakla birlikte, daha tipik olarak ılıman bölgelerde yayılış göstermekte ve yüksek dağlık alanlarda sınırlanma eğilimi göstermektedir. Familyada 22 cinse mensup 900 civarında tür bulunmaktadır.

Violaceae familyasının en büyük cinsi olan *Viola* L. dünya çapında yaklaşık 600 türle temsil edilmektedir (Heywood 1993, Ballard ve ark. 1999, Marcussen ve ark. 2005). Cins çoğunlukla ılıman bölgelerde yayılış göstermekte olup ülkemizde toplam 34 tür ile temsil edilmektedir (Blaxland 2004, Coode & Cullen 1965, Davis ve ark. 1988, Dinç ve ark. 2001, 2003, Dinç & Yıldırımli 2002, Marcussen & Borgen 2000, Yıldırımli 1994, 2000, Yıldırımli & Dinç 2002).

Halen geçerli Becker (1925)'e dayanan seksiyonal sınıflandırmaya göre *Viola* cinsi 14 seksiyona ayrılmaktadır. Bu seksiyonlardan *Viola* and *Melanium* seksiyonlarına ait türler Türkiye'de doğal yayılış göstermektedir (Coode & Cullen, 1965; Davis ve ark. 1988; Yıldırımli, 2000). *Melanium* seksiyonuna ait türler tek veya çok yıllık olmalarıyla, yaprak pullarının (*stipullar*) bazı türlerde oldukça indirgenmekle beraber yapraklı ve bölünmüş olmasıyla; stilluslarının tabanda dizsi büklümlü, uçta kıvrılıp ana eksene yapışmış, topuz şeklinde olmasıyla; stigmatik ağzın stillusun kıvrılma bölgesinde olmasıyla; keistogami görülmemesiyle, çiçeklerin sarı, menekşe, pembe veya karışık renkli (*hercai*) olmasıyla; tohumların belirsiz elaiizomlu olması ve brakteol uzunluğunun 4 mm'den az **olmasıyla** rizomlu, çok yıllık, yaprak pulları yapraklı olmayan, saçaklı veya saçaklı-dişliye değişken, stillusları tabanda büklümsüz, uçta aşağı veya yana kıvrılarak gagalı bir yapı almış, stigmatik ağızları stillusun en uç noktasında, kazmogam ve kleistogam çiçekleri mevcut olan kazmogam çiçekleri menekşe, mavi, pembemsi veya beyaz, tohumları belirgin elaiizomlu ve brakteol uzunluğu 4 mm'den az olmayan *Viola* seksiyonu türlerinden ayrılmaktadır.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalı, Meram, Konyamuhdinc@yahoo.com
 ** Hacettepe Üniversitesi, Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, Beytepe, Ankara
 *** Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Meram, Konya

Melanium seksiyonu ülkemizde yayılış gösteren 16 türe sahiptir (Yıldırım 2000). Seksiyon yakın türler arasındaki hibritleşme ve oldukça az ve belirsiz diagnostik karakterden dolayı önemli taksonomik problemlere sahiptir. Bu seksiyona dahil olan *Viola ermenekensis* (Ermenek menekşesi) 2002 yılında Ermenek-Kazancı'dan bilim dünyasına tanıtılmıştır. Gösterişli görünümünden dolayı, Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü tarafından *Dianthus elegance* (Karanfil), *Anthemis rosea* (Papatya) ve *Paeonia turcica* (Şakayık) ile birlikte Antalya'da düzenlenen Expo 2016 da "Expo çiçeği" olarak önerilmiştir (Ulusoy ve ark. 2013). Dikkat çekici görünümüne rağmen dahil olduğu seksiyondaki taksonomik problemler, bu endemik tür üzerine detaylı sistematik çalışmayı gerekli hale getirmiştir. Bu çalışmada, biyoçeşitliliğin korunmasında önceliğin belgelenmesi noktasından hareketle, Ermenek menekşesi ile seksiyondaki yakın akraba türler karşılaştırılarak ülkemizdeki yayılış haritaları güncellenmiştir.

Materyal Metod

Çalışmanın ağırlıklı materyalini 1998-2002 yıllarında birinci yazarın doktora tezi kapsamında yaptığı arazi çalışmaları esnasında topladığı ve herbaryum numunesi haline getirdiği örnekler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında ayrıca ülkemizdeki ANK, HUB, GAZI, KNYA, YILDIRIMLI ve Niğde Üniversitesi herbaryumu ziyaret edilerek örnekler incelenmiş ve gerekli yayılış verileri kaydedilmiştir. Tablo 1'in hazırlanmasına esas karşılaştırmalı morfolojik karakterler, bu örnekler üzerinde Olympus SZ51 marka stereomikroskop ile yapılan çalışmalara dayanmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Çiçek rengi, bu türlerin dahil olduğu seksiyonda oldukça değişkenlik gösterdiğinden diagnostik açıdan değerli bulunmamıştır. Toplanarak herbaryum örneği haline getirilen örnekler üzerinde yapılan karşılaştırmalı morfolojik çalışmalar, Tablo 1'de verilen karakterlerin Türkiye'de yayılış gösteren *V. ermenekensis* ve yakın akrabalarını ayırmada diagnostik (ayırıcı) değeri olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, genel morfoloji açısından oldukça benzerlik gösteren bu türler (Şekil 1), çoğu zaman detaylı inceleme ile birbirinden ayrılabilir. Örneğin stipul morfolojisindeki farklar detaylı inceleme ile görülebilmektedir (Şekil 2).

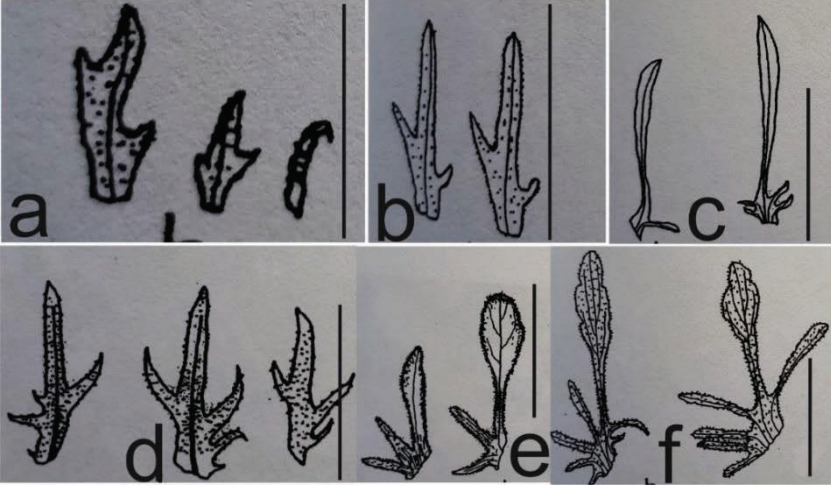

Şekil 1. *Viola ermenekensis* ve yakın akraba türlerin doğal görünüşleri. **a.** *Viola ermenekensis*, **b.** *V. modesta*, **c.** *V. heldreichiana*, **d.** *V. occulta*, **e.** *V. parvula*.

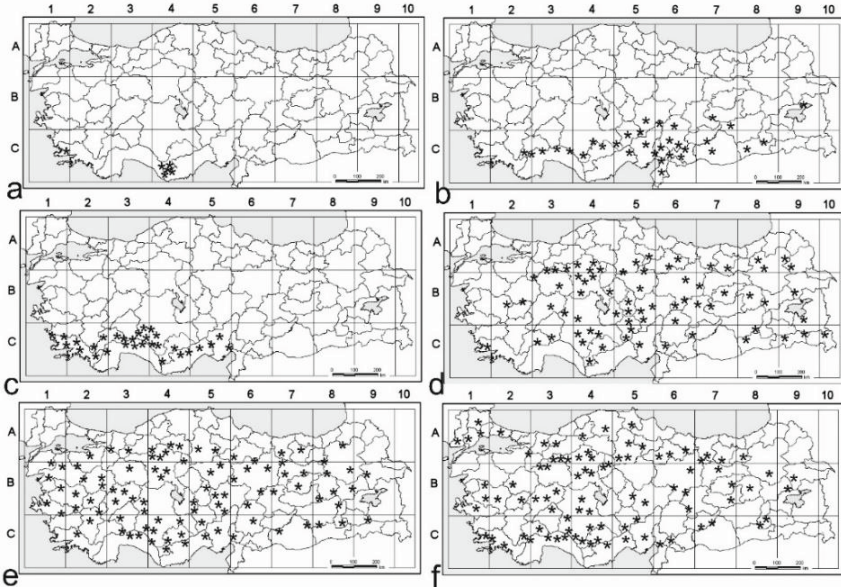
Tablo 1. Ermenek menekşesi ve yakın akrabalarını ayıran diagnostik karakterler

	<i>V.ermenekensis</i>	<i>V. modesta</i>	<i>V.heldreichiana</i>	<i>V.occulta</i>	<i>V. parvula</i>	<i>V.kitaibeliana</i>
Tüylenme	Seyrek kısa-hispid	Seyrek kısa-hispid	Seyrek kısa-hispid	Seyrek kısa-hispid	Sık villoz	Sık kısa-hispid
Brakteoller	Gizli	Gizli	Görünür	Gizli	Görünür	Görünür
Stipul	Stipullar indirgenmiş, bölünmemiş veya 2-3 parçalı	Stipullar bölünmüş 3 parçalı	Yapraklara benzer, tabanda 1-4 parçalı	3-6 parçalı, terminal parça büyük	Tek yanda palmatsı bölünmüş	İki yanda palmatsı bölünmüş
Periant	Korolla kaliksten uzun, üst taç yapraklar yandakilerin 2-3 kat uzunluğunda	Korolla kaliksten uzun, üst taç yapraklar yandakilere eşit veya en fazla 1.5 kat uzunluğunda	Korolla açıkça kaliksten uzun	Korolla açıkça kaliksten kısa	Korolla açıkça kaliksten kısa	Korolla açıkça kaliksten uzun
Tohum testası	Parlak kiremit kırmızısı	Mat kahverengi	Parlak kiremit kırmızısı	Mat kahverengi	Mat kahverengi	Parlak kiremit kırmızısı

V. occulta, *V. parvula* ve *V. kitaibeliana*, diğerleriyle karşılaştırıldığında, ülkemizde oldukça geniş yayılış gösteren türlerdir (Şekil 3). Bu türler periant, tüylenme, stipul şekli, brakteollerin lokalizasyonu ve tohum testa rengi gibi *Melanium* seksiyonundaki temel ayırıcı karakterler birlikte değerlendirildiğinde kolayca Ermenek menekşesi'nden (*V. ermenekensis*) ayrılmaktadırlar. Örneğin periant açısından *V. occulta*'dan, stipul morfolojisi bakımından *V. kitaibeliana*'dan, tüylenme ve perianta bakıldığında *V. parvula*'dan farklı olduğu açıkça görülebilmektedir (Tablo 1)

Şekil 2. *Viola ermenekensis* ve yakın akrabada türlerde stipullar. **a.** *Viola ermenekensis*, **b.** *V. modesta*, **c.** *V. heldreichiana*, **d.** *V. occulta*, **e.** *V. parvula*, **f.** *V. kitaibeliana* (Ölçek a için 0.5 cm, diğerleri 1 cm).

Şekil 3. *Viola ermenekensis* ve yakın akrabalarının Türkiye'deki yayılışları. **a.** *Viola ermenekensis*, **b.** *V. modesta*, **c.** *V. heldreichiana*, **d.** *V. occulta*, **e.** *V. parvula*, **f.** *V. kitaibeliana*.

Ermenek menekşesi'nin (*V. ermenekensis*) ülkemizdeki yakın akrabaları ile karşılaştırma tablosu incelendiğinde, morfolojik olarak *V. modesta* ve *V. heldreichiana* ile daha fazla benzerlik gösterdiği açıkça görülebilmektedir (Tablo 1). *V. ermenekensis* stipullarının indirgenmiş, bölünmemiş veya 2-3 parçalı olması, üst petallerinin yan ve alt petallere göre belirgin biçimde büyük olması ve tohum testasının parlak kiremit kırmızısı olmasıyla *V. modesta*'dan; stipullarının indirgenmiş, bölünmemiş veya 2-3 parçalı olması, üst petallerinin yan ve alt petallere göre belirgin biçimde büyük olması ve brakteollerinin

kaliks yaması altına gizlenmiş olmasıyla *V. heldreichiana*'dan farklılık göstermektedir. Bu 3 tür Güney Anadolu'da doğal olarak yetişmekle birlikte, *V. modesta* Muğla'dan Van'a kadar geniş bir hat boyunca, *V. heldreichiana* Hatay'dan Muğla'ya kadar olan Güneybatı Anadolu kesiminde, *V. ermenekensis* ise sadece Ermenek ve civarında yayılış göstermektedir (Şekil 3).

Ülkemiz geleceğin en önemli hazinesi olan biyoçeşitlilik açısından oldukça zengin bir durumdadır ve bu zenginlik % 30 civarındaki endemizm oranı ile daha da önemli hale gelmektedir (Güner ve ark. 2012). Biyoçeşitliliğin zenginliği kadar sürdürülebilir korunması da gelecek kuşaklara aktarılabilirliği açısından son derece önemlidir. Biyoçeşitliliğin etkin şekilde korunabilmesi için mutlaka belgelenmesi ve tanınması gerekmektedir (Primack 2012). Bu çalışma ile ülkemiz için endemik olan ve sadece Ermenek ve civarında yetişen *V. ermenekensis* morfolojik ve korolojik açıdan tanımlanmıştır.

Ermenek menekşesi, Bilim dünyasına tanıtıldığı yıllarda sadece Ermenek'ten biliniyorken, sonraki çalışmalar, Ermenek'den Anamur ve Silifke'ye doğru olan Orta Toroslar kesimindeki kalker kayalıklarda yayılış gösterdiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, toplam yayılış alanı 20.000 km², yerleşim alanı 2.000 km²'den az olup yaklaşık 10 lokasyondan bilinmektedir. Ayrıca türün yayılış alanının en az yarısı insan yerleşim alanlarına yakın olup insan aktivitelerinden olumsuz etkilenmesi söz konusudur. Arazi gözlemlerine göre, gelecek 10 yılda hem birey sayısında, hem yayılış alanında ve hem de yerleşim alanında azalmalar kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle Ermenek menekşesinin tehdit kategorisi "Vulnerable (VU) = Korunmasız" olarak değerlendirilmelidir B1, B2, C (IUCN 2012).

Teşekkür

Bu çalışma kapsamındaki materyaller SÜAF 99/149 nolu proje ile desteklenmiştir. Teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

- Ballard, H.E., Sytsma, K.J. & Kowal, R.R. (1999). Shrinking the violets: Phylogenetic relationships of infrageneric groups in *Viola* (Violaceae) based on internal transcribed spacer DNA sequences. *Systematic Botany* 23: 439–458.
- Becker, W. (1925). *Viola L.* In: Engler, A. (Ed.) Die natürlichen Pflanzenfamilien, vol. 21. Parietales und Opuntiales. *Wilhelm Engelmann*, Leipzig, pp. 363–376.
- Blaxland, K. (2004). A new species of *Viola* (Violaceae) from south-west Turkey. *Botanical journal of the Linnean Society* 145: 505–509.
- Coode, M.J.E. & Cullen, J. (1965). *Viola L.* In: Davis, P.H. (Ed.) *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol. 1. University Press, Edinburgh, pp. 525–529.
- Davis, P.H., Mill, R.R. & Tan, K. (1988). *Viola L.* In: Davis, P.H. (Ed.) *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol. 10 (Supplement). University Press, Edinburgh, pp. 62–64.
- Diñç, M., Yıldırım, Ş., Dural, H., Savran, A. (2001). A new violet record for the flora of Turkey, *Viola jordanii* Hanry. *Ot Sistematik Botanik Dergisi* 8 (1): 9–13.
- Diñç, M., Bağcı, Y. & Yıldırım, Ş. (2003). A new species of *Viola L.* (Violaceae) from South Anatolia. *Botanical Journal of the Linnean Society* 141: 477–482.
- Diñç, M. & Yıldırım, Ş. (2002). A new species of *Viola* (Violaceae) from Turkey. *Botanical Journal of the Linnean Society* 138: 483–487.
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç MT. (edlr.) (2012). Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını.
- Heywood, V.H. (1993). *Flowering Plants of the World*, B T Batsford Ltd, London

- IUCN (2012). IUCN red list categories and criteria, version 3.1, 2. ed. Gland, Switzerland and Cambridge (U.K.). 32 pp. Available from: <http://www.iucnredlist.org/>
- Marcussen, T., Borgen, L. & Nordal, I. (2005). New distributional and molecular information call into question the systematic position of the West Asian *Viola sintenisii* (Violaceae). *Botanical Journal of the Linnean Society* 147: 91–98.
- Primack RB (2012). *Koruma Biyolojisi* (Çev. Ed. Ali Dönmez, Emel Dönmez). Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Ulusoy B, Çengil A, Özalp Konyar H, Alpman A, Açıkbaz Ö, Avşar Z, Köseoğlu G, Erhan G (2013). Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Dergisi, Sayı 339, sayfa 61.
- Yıldırım, Ş. (1994) *Viola bocquetiana*, new species of violet from Turkey. *Ot Sistematik Botanik Dergisi* 1: 1–4.
- Yıldırım, Ş. (2000). *Viola L.* In: Güner, A., Özhatay, T., Ekim, T. & Baser, K.H.C. (Eds.) *Flora of Turkey and the East Aegean islands*, vol. 11 (Supplement 2). *University Press, Edinburgh*. Pp. 43–44.
- Yıldırım, Ş., Dinç, M. (2002). A new species of *Viola L.*, *V. ermenekensis* (Violaceae) from Ermenek-Konya-Turkey. *Ot Sistematik Botanik Dergisi* 9 (1): 1–6.

ERMENEK VE ÇEVRESİNE ÖZGÜ ENDEMİK BİTKİLER

Kuddisi ERTUĞRUL* - Osman TUGAY**

Türkiye, sahillerinden buzul kaplı dağlarına, derin vadilerinden yüce dağ doruklarına, verimli ovalarından kıraç ve kayalık yamaçlarına kadar değişen çeşitli ekosistemleri içine alır. Bu arazi mozaiğinde yaşayan ve çoğu endemik olan binlerce bitki ve hayvan türü, bu türlerin farklı ırkları, farklı gen havuzları ve farklı evrimsel birimleri vardır. Bunlara koşut olarak, ülkemizde, değişik türlerin nitelik ve nicelik bakımından farklı karışımlarıyla oluşan çok çeşitli canlı-birliği tipleri ve habitat mozaikleri yer alır. Bunlardan başka, belirli bir canlı-birliğinin üyeleri olan türlerin birbirleri ve cansız çevreleri arasında pek çeşitli biyolojik olaylar ve etkileşimler dizini, ekolojik işlevler, milyonlarca yıldan beri, değişik boyutları ve etkinlikleriyle süregelir. Bütün bunlar bir araya gelince, Türkiye’de, aynı derecede muhteşem boyutlu zengin bir biyolojik çeşitlilik ortaya çıkar. Anadolu kendi başına ayrı bir kıta değildir. Ancak, bir kıta kadar büyük olmamasına karşın, sanki ayrı bir kıtayımış gibi, büyük bir kıtanın sahip olabileceği tüm biyolojik çeşitlilik özelliklerini sergiler. Üç ayrı kıtanın kavuşma ve geçiş noktasında bulunan Anadolu, geçmişteki farklı jeolojik devirler boyunca, kendisini çevreleyen üç kıtada yaşayan çok çeşitli canlı türleri için, kötü çağlarda “sığınak”, iyi çağlarda da “dağınak” görevini üstlenmiştir. Örneğin, Buzul Çağı boyunca Kuzey Yarımküre’ de pek çok canlı türünün nesli yok-olurken, bazı türler Anadolu’ya göç ederek orada barınmış; buzul çağı geçip iklim ılımanlaşmaya başladıktan sonra da Anadolu’dan üç kıtaya dağılmışlardır. Bu nedenle Anadolu, hem tür çeşitliliği hem de genetik çeşitlilik bakımından oldukça zengin bir konumdadır (Işık, 2014).

Ermenek ilçesinin bağlı olduğu Karaman ili İç Anadolu Bölgesinin en güney ucunda yer alır. Doğu ve güney kısımları Toros Dağları’nca çevrelenmiştir. İran-Turan ve Akdeniz bitki coğrafyası bölgeleri geçiş kuşağında yer alır. Alanda Karaman ve Ayrancı ovaları olarak adlandırılan iki büyük ova mevcuttur. Alanın üçte ikisi dağlıktır. Karadağ, Hacibaba Dağı ve Orta Toros Dağları silsilesi önemli yükseltilerdir. Ermenek vadisi Önemli Bitki Alanları’ndandır. Literatür ve arazi çalışmaları neticesinde elde edilen sonuçlara göre; Karaman ilinde yaklaşık 2100 bitki türü yayılış göstermektedir, Bu bitkilerin 532’si endemiktir. Endemizm oranı %25,3 tür (Tablo 1). Endemik taksonların 58’i Karaman iline özgüdür. Karaman ili küçük bir yüzölçümüne sahip olmasına rağmen oldukça zengin bir bitki çeşitliliğine sahiptir.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü, ekuddisi@selcuk.edu.tr

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Eczacılık Meslek Bilimleri Bölümü, otugay@selcuk.edu.tr

Tablo 1. Bazı illerdeki yaklaşık bitki türü sayısı

İller	Toplam Tür Sayısı	Endemik Tür Sayısı
Adana	2046	340
Ankara	2326	382
Bursa	1802	165
Erzurum	2209	341
Konya	~ 3000	580
Karaman	2100	532
Sivas	2033	422
Uşak	1072	109
Van	2571	314

Bu zenginliğin nedenleri;

Akdeniz ve İran-Turan bitki coğrafya bölgeleri arasında geçiş oluşturma, 300 m'den 3000 m'ye kadar değişen yükselti, derin vadileri de içeren coğrafik yapı ve değişen iklim koşullarıdır.

Karaman ilindeki yüksek bitki çeşitliliğinin büyük bir kısmı Ermenek ve çevresinden kaynaklanmaktadır. Ermenek Vadisi, Göksu Nehri'nin en büyük iki kolundan biri olan Ermenek Çayı'nın orta kesimlerinde çok büyük bir vadi ve hemen çevresindeki platolardan oluşur. Vadinin güney ve orta bölümleri, Erken Miyosen kireçtaşlarından oluşan yüksek ve büyük bir plato içerir. Bu plato yükselerek Jurasik-Kretase kireçtaşlarından oluşmuş Oyuklu Dağı'nı (2427 m, Toros Dağları'nın bu bölümündeki en yüksek zirvesi) meydana getirir. Ermenek Çayı, bu platoda kireçtaşları, serpantin ve daha erken çağlarda oluşmuş diğer kayalar arasında kendine yol açarak aşağı doğru ilerlemiştir. Sonuç olarak alan, büyük ölçüde, tepesinde olağanüstü sarp kireçtaşı kayalıklarının bulunduğu, derin V biçiminde bir vadiden oluşur. Kayalıkların tepesinden nehre kadar, vadinin en derin yeri 1000 m'yi bulur. Alan sınırları içinde, Ermenek Çayı'yla benzer jeolojik ve peyzaj özellikler taşıyan bazı kolları da yer alır: Bunlar arasında doğudan batı ya doğru Değirmenlik Dere, Balkusan Dere, Kamış Dere ve Küçük Çay (ve onların kolları) sayılabilir. Özellikle Balkusan Dere ve Kamış Deresi çevresi, Türkiye Florasında kaydı geçen yerlerdir. İran-Turan ve Akdeniz floristik bölgeleri arasındaki sınırda yer alan vadinin açık plato ve yüksek zirvelerinde, kışları yarı kurak ve soğuk bir iklim görülür. Buna karşılık, vadinin derinliklerinde Akdeniz Bölgesi'nin alt kesimlerine özgü ikliminin bir uzantısı görülür. Bu nedenle, Karaman'ın 25 km güneybatısında yer alan Bucakkışla ve Çukurbağ köylerinin kuzey kesimlerine kadar, Akdeniz iklimine özgü nar, susam ve turuncgiller gibi tarım ürünleri yetiştirilebilmektedir.

Alanda iki tip orman bitki örtüsü yer alır. Alçak kesimlerde baskın kızılçam (*Pinus brutia*) ormanı yüksek kesimlerde sedir (*Cedrus libani*) ormanı ile yer değiştirir. Kızılçam ormanı kireçtaşları üzerinde ve daha ılıman ortamlarda (genellikle 300-1200 m) yaygın olarak bulunur. Orman örtüsünün en az zarar gördüğü bölümlerde, kızılçam ormanları %70-90'dan fazla bir kaplama oranıyla, çok iyi gelişmiş zengin bir çalı topluluğu ile birlikte bulunur. Sedir (*Cedrus libani*) ormanları, daha yüksek kesimlerde (1400-1800 m)

yaygın olup en güzel örneklerine Ermenek'in kuzeydoğusunda, Damlaçal'da rastlanır. Bu ormanlar nemli ortamlarda Toros göknarı (*Abies cilicica* ssp. *isaurica*) ile birlikte bulunur. Sedir ormanlarında lokal olarak karaçam (*Pinus nigra* ssp. *pallasiana*) toplulukları da görülür: Örneğin Balkusan Deresi'nin kuzey yamaçlarında 1400-1500 m arasında karaçam topluluklarına rastlanır. Frigana toplulukları yoğun kesim, yangın ya da aşırı otlatma nedeniyle zarar gören klimaks çam ormanlarının yerini almıştır. Kermes meşesi (*Quercus coccifera*) frigana toplulukları alanda oldukça yaygındır ve özellikle vadinin tepesindeki sarp kayalıklar altında, yumuşak kireçli yamaçlarda çok iyi gelişmiştir. Ardiç orman topluluklarında boylu ardiç (*Juniperus excelsa*) baskındır. Ardiç ormanı yüksek kesimlerde sedirle yer değiştirir ve oradan da aşırı otlatma baskısı altındaki geniş dağlık ardiç step topluluklarına geçiş yapar. Bu iki habitat tipinde genellikle aşırı otlatmadan etkilenmeyen, çok sayıda ortak karakteristik takson yer alır. Ermenek Vadisi'ndeki sarp kayalık habitatlar, Toros Dağları'nın bu bölümüne özgü doğal bir peyzaj ve olağanüstü önemli bir flora içerir. Alanda yetişen dar yayılışlı endemikler, genellikle açık sarp kayalık yüzeylerde ve sarp kayalıklar üzerinde oyulmuş çok sayıda küçük mağarada yer alır. Önemli endemik bitki topluluklarına hem güneye bakan kurak kayalıklarda, hem de kuzeye bakan daha nemli ve serin kayalıklarda rastlanır. Küçük nemli çayır topluluklarına Ermenek Çayı'nın kolları başta olmak üzere, vadi tabanları boyunca rastlanır. Genellikle çok sınırlı miktarda bulunan bu topluluklar, Kamış Dere yakınlarında yetişen nadir *Crenosciadium siifolium* popülasyonları nedeniyle özellikle önemlidir. Alanın bir bölümü Ermenek Yaban Hayatı Koruma Sahası içinde yer almasına karşın, genelde resmi olarak koruma altında değildir. Alan, tarihi Isauria, Lykaonia ve Kilikya Bölgelerindeki Toros Dağları Bitkisel Çeşitlilik Merkezi (SWA No. 15) olarak ilan edilen bölgede yer alır. Alanda bulunan Bern Sözleşmesi'ne göre Tehlike Altındaki Habitatlar: Güney Anadolu kızıl- çam ormanları ve Orta Toroslar sedir ormanlarıdır (Özhatay ve ark.,2003). Özetle; Ermenek Vadisinin, Toros Dağlarının bu bölümüne özgü doğal bir peyzaj ve olağanüstü önemli bir floraya sahip sarp kayalık habitatlar içermesi, bölgenin İran-Turan ve Akdeniz Bitki coğrafyası bölgeleri arasında geçit oluşturması, alanda farklı iklim tiplerinin etkisinin görülmesi, alandaki akarsuların dik ve derin vadiler oluşturması, bölgede çok farklı ekosistem ve habitatların mevcut olması, bölgenin oldukça zengin bitki çeşitliliğine ve çok sayıda endemik ve nadir bitkiye ev sahipliği yapmasına imkan tanır.

Ermenek ve çevresine özgü endemik bitkiler, Türkiye Florası Ciltlerindeki (Davis, 1965-1988, Güner ve ark.,2000) Ermenek ve çevresine ait bitki kayıtları, Türkiye Florası sonrası Ermenek ve çevresinden yayımlanan yeni tür ve yeni kayıtları içeren yayınlar (Özhatay ve Kültür, 2006, Özhatay ve ark., 2009-2017), Ermenek ve çevresinde gerçekleştirilen flora ve vejetasyon çalışmaları (Vural, 1981, Doğu 2008) ve 2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen "Karaman Biyoçeşitlilik Projesi" kapsamında gerçekleştirilen arazi çalışmaları sırasındaki veriler derlenerek elde edilmiştir. Yukarıda belirtilen çalışmalar sonucunda Ermenek ve çevresinde toplam 1332 bitki türünün yayılış gösterdiği, bu türlerin 307 'sinin endemik olduğu, Endemizm oranının % 23 olduğu, endemik türle-

rin 38'inin sadece Ermenek ve çevresinde yayılış gösterdiği, yani bu bölgeye özgü olduğu tespit edilmiştir. Tablo 2' de Ermenek ve çevresinde yayılış gösteren bitki sayılarıyla bu türlerin tehdit durumları verilmiştir.

Tablo 2. Ermenek ve çevresinde yetişen bitki türleri ile ilgili sayısal veriler

Ermenek Yöresi		Toplam Tür Sayısı	Endemik Tür Sayısı
		1332	307
		Genel Endemikler	Bölgesel Endemikler (Ermenek Yöresi)
Toplam		307	38
TEHDİT ALTINDA	CR	10	10
	EN	43	16
	VU	46	6
	Toplam	99	32

Aşağıda Ermenek ve çevresine özgü 38 endemik bitkinin listesi tehdit kategorileriyle birlikte verilmiştir (Tablo3). Belirlenen türlerin tehdit kategorileri yönünden değerlendirilmesi sonucunda, 10 türün Kritik (CR), 16 türün Tehlikede (EN), altı türün Zarar Görebilir (VU) ve üç türün Tehdide Yakın (NT) tehdit kategorilerinde yer aldığı tespit edilmiştir. (NE) kategorisindeki üç türde ise henüz bir tehdit değerlendirilmesi yapılmamıştır. Yörede oldukça dar bir alanda yayılış gösteren ve yoğun tehdit altında bulunan, *Alkanna dumanii* (Paşa Havacivaotu), *Cousinia davisiana* (İç Kızan), *Silene duralii* (Toros Nakalı), *Silene ermenekensis* (Ermenek Nakalı), *Rhaponticoides aytachii* (Ay tülüşahı) ve *Muscari vuralii* (Mecit sümbülü) türleriyle ilgili yerinde (*in situ*) ve gurbette (*ex situ*) koruma çalışmalarına bir an önce başlanması gerekmektedir.

Tablo 3. Ermenek ve çevresine özgü endemik bitkiler ve tehdit kategorileri

No	TÜR*	TÜRKÇE ADI	IUCN*
1	<i>Acantholimon doganii</i>	Bey Kardikeni	CR
2	<i>Acantholimon karamanicum</i>	Karaman Kardikeni	CR
3	<i>Alkanna dumanii</i>	Paşa Havacivaotu	CR
4	<i>Alkanna saxicola</i>	Kaya Havacivası	EN
5	<i>Arenaria speluncarum</i>	Taş Kumotu	CR
6	<i>Arenaria angustifolia</i>	Emre kumotu	NT
7	<i>Campanula leucosiphon</i>	İn Çançıçeği	EN
8	<i>Campanula pubicalyx</i>	Soluk çançıçeği	EN
9	<i>Cephalaria ekimiana</i>	Ağa pelemiri	EN
10	<i>Cousinia davisiana</i>	İç Kızan	EN
11	<i>Cousinia ermenekensis</i>	Ermenek Kızanı	NT
12	<i>Delphinium petrodavisianum</i>	Gökçe Hezarenı	VU
13	<i>Delphinium kitianum</i>	Çekik Hezaren	CR
14	<i>Euphorbia isaurica</i>	İn Sütleğeni	CR
15	<i>Helichrysum plicatum</i> subsp. <i>isauricum</i>	Savran	EN
16	<i>Hyacinthella venusta</i>	Zarif Sümbül	NE
17	<i>Isatis ermenekensis</i>	Ermenek Civiti	EN
18	<i>Lactuca oyukludaghensis</i>	Has Marul	EN
19	<i>Minuartia isaurica</i>	Koru Tıstısı	VU
20	<i>Muscari vuralii</i>	Mecit sümbülü	CR

21	<i>Onopordum bracteatum</i> var. <i>arachnoideum</i>	Sıyırma	EN
22	<i>Onosma juliae</i>	Yok	NE
23	<i>Origanum leptocladum</i>	Bayır Mercanı	NT
24	<i>Ranunculus dissectus</i> subsp. <i>ermenekensis</i>	Has Kebikeç	EN
25	<i>Rhaptonticooides aytachii</i>	Ay Tülüşahı	CR
26	<i>Salvia adenocaulon</i>	Kızlaryülmesi	EN
27	<i>Salvia albimaculata</i>	Hoşdudak	VU
28	<i>Sedum samium</i> subsp. <i>micranthum</i> (Syn. <i>S. cilicicum</i>)	Antalya koruğu	EN
29	<i>Senecio inops</i> subsp. <i>karamanica</i>	Karamanotu	CR
30	<i>Silene capillipes</i>	İn nakılı	EN
31	<i>Silene duralii</i>	Toros Nakılı	CR
32	<i>Silene ermenekensis</i>	Ermenek Nakılı	EN
33	<i>Stachys euadenia</i>	Kayadelisi	VU
34	<i>Teucrium cavernarum</i>	Biber Yavşanı	VU
35	<i>Tulipa cinnabarina</i>	Karaman Lâlesi	EN
36	<i>Verbascum leuconeurum</i>	Yivli Sığırkuyruğu	EN
37	<i>Viola isaurica</i>	Balkusan Menekşesi	VU
38	<i>Viola ermenekensis</i>	Ermenek Menekşesi	NE

KAYNAKLAR:

- Davis, P.H., 1985. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 9, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1965. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 1, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1967. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 2, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1970. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 3, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1972. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 4, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1975. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 5, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1978. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 6, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1982. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 7, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1984. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 8, Edinburgh: University Press.
- Davis, P.H., 1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 10, (Supplement I), Edinburgh: University Press.
- Doğu, S., 2008. Tufandağı, Çorakdağ, Turaşah Dağı (Karaman) Arasında Kalan Bölgenin Florası, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol 11 (Supplement II). Edinburg: University Press.
- Işık, K, 2014, Biyolojik Çeşitlilik, TEMA-ANG Yayınları, 224 s.
- Özhatay, N., Byfield, A., Atay, S., 2005, Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı. WWF Türkiye, İstanbul.
- Özhatay N, Kültür Ş, Gürdal B (2015). Check-list of additional taxa to the Supplement Flora of Turkey VII. J Fac Pharm Istanbul 45 (1): 61-86.
- Özhatay, F.N., Kültür, Ş, Gürdal, M.B., 2011. Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey V. Turk. J. Bot., 35:589-624.
- Özhatay, N., Kültür, Ş., 2006. Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey III. Turk. J. Bot., 30: 281-316.
- Özhatay, N., Kültür, Ş., Aslan S., 2009. Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey IV. Turk. J. Bot., 33: 191-226.
- Özhatay, N., Kültür, Ş., Gürdal, B., 2013. Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey VI, J. Fac. Pharm. Istanbul, 43 (1): 33-82.
- Özhatay, N., Kültür, Ş., Gürdal, B., 2017. Check-List of Additional Taxa to the Supplement Flora of Turkey VIII, Istanbul J Pharm 47 (1): 31-46
- Vural, M., 1981. Mut, Ermenek, Karaman Arası Orman-Step Geçit Bölgesinin Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönden Araştırılması.

ERMENEK İLÇESİ MERALARINDA ÇOĞALICI BİTKİ DAĞILIMINA ETKİ EDEN BAZI FAKTÖRLERİN POISSON REGRESYON ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ*

Ufuk KARADAVUT* - Çetin PALTA** - Ali ÇARKACI*** - Murat Aydın ŞANDA****
Mehmet TEZEL***** - Şeref AKSOYAK*****

GİRİŞ

Bitkiler büyüme ve gelişmeleri süresince çok sayıda faktörün etkisi altında kalırlar. Bu etkilerin türüne ve şekline göre de şekillenir. Bitkiler için verim en önemli belirleyicidir. Verim ve verime etki eden karakterlerin etkilenme olasılık oranları arttıkça verimde de değişiklikler söz konusu olmaktadır. Elbette bu değişikliğin olumlu yönde olması istenen bir özelliktir. Çevrenin yapacağı değişiklik miktarı bitkilerin genetik özelliklerinin izin vereceği miktar ile sınırlı olacaktır. Bu fizyolojik olarak çevrenin ne derecede etkisinde olduğuna göre değişiklik gösterecektir.

Meralar açık alanlarda ve her türlü ekolojik faktörün etkisine açık bulduklarından ekolojide gözlenen farklılıklar mera bitkileri üzerinde hemen kendini gösterir. Bu değişimlere uyum sağlayan türler varlıklarını sürdürürken, uyum sağlayamayanlar ise bir süre sonra mera vejetasyonundan çekilirler. Azalıcı, çoğalıcı ve istilacı türler olarak kullanılan kavramlar burada geçerli olmaktadır. Bu çalışmada çoğalıcı türler üzerinde durulmuştur. Çünkü meralarda ekolojik şartlar hızla değişmeye başladığında azalıcı olarak belirtilen türler azalırken, çoğalıcı bitkiler kendini göstermeye başlar. Ülkemizdeki meraların önemli kısmında azalıcı veya istilacı türler ön plana çıkmışlardır.

Meralardaki bitkilerin ekolojik faktörler yanında coğrafik faktörlerden de etkilendikleri bilinmektedir. Yükseklik, yönet, fizyoğrafya, bakı ve köye uzaklık gibi faktörler meralardaki bitki dağılımını da dorudan etkilemektedirler. Azalıcı bitkilerin çok hassas olmaları ve hızlıca meraları terk etme eğilimlerinden dolayı çoğalıcı bitkiler hızla çoğalmakta ve bu faktörler hızlanmanın derecesinde etkili olmaktadır.

Meralardan yapılan çalışmalarda elde edilen veriler genel olarak kesikli verilerdir. Sayımla elde edilmesi nedeni ile çoğu zaman parametrik çalışmaların yapılması imkânı

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek İlçesi Meralarında Çoğalıcı Bitki Dağılımına Etki Eden Bazı Faktörlerin Poisson Regresyon Analizi ile Belirlenmesi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Kırşehir

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniv.Ereğli Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fak., Konya-Ereğli

*** Öğr. Görevlisi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman Meslek Yüksek Okulu, Karaman

**** Prof. Dr., Muş Alpaslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Muş

***** Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Konya

***** Dr., Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Konya

ortadan kalkmaktadır. Bunda merada yerleşik olan bitkilerin dağılımlarının genel olarak poisson dağılım göstermesi nedeni ile doğrusal regresyon modeli ile analiz edilmeleri zorlaşmakta ve sonuçlar çelişir olabilmektedir (Ankaralı ve ark., 2005). Hesaplanan katsayılar doğru bir şekilde yorumlanmazlarsa model için bir anlam ifade etmeyeceklerdir. Bu nedenle katsayıların doğru bir şekilde yorumlanmasına dikkat edilmelidir. Poisson dağılımlı verilere poisson regresyon uygulanması en uygun olanıdır (Hendrickx, 2002). Meralardaki bitki dağılımı da poisson dağılım gösterdiğinden çözümün buna göre yapılması önerilmektedir (Cameron and Trivedi, 1998).

Bu çalışmada poisson dağılım gösterdiği tespit edilen Karaman ili Ermenek ilçesi meralarındaki çoğalıcı olarak tanımlanan bitki tür dağılımlarının poisson regresyon ile analizi yapılarak bu dağılıma hangi faktörlerin etki ettiklerini belirlemektir.

Materyal ve Metot

Bu çalışma Karaman ili Ermenek ilçesi meralarında yürütülmüştür. Çalışmada materyal olarak bu doğal meralardaki çoğalıcı olarak tanımlanan bitki türleri kullanılmıştır. Çalışmada bitki türleri tek tek değerlendirilmiştir. Seçilen bir noktadan 100'er metrelik dört ayrı noktaya doğru gidilerek tekerlekli lup yöntemi ile var olan bitkiler belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Poisson regresyon analizi ile değerlendirilmiştir. Kullanılan Poisson regresyon modeli;

$$\frac{c}{N} = e^{\alpha + \beta_i x_i + \varepsilon_i}$$

şeklindedir. Burada

c : Coğrafi konumun etkisindeki bitki türü sayısı,

N : Toplam bitki tür sayısı,

α : Sabit terim,

β_i : Açıklayıcı değişkenin regresyon katsayısı,

x_i : i. açıklayıcı değişken,

ε : Hata terimi,

e : 2.1718 (Doğal logaritma tabanı) dır.

Yapılan analiz sonuçları çeşitli uyum iyiliği testlerine tabi tutulmuştur. Bunlar şu şekilde açıklanabilir (Dobson, 2002; Özmen, 2003; Deniz, 2005).

1. Paerson İstatistiği:

$$P_p = \sum_{i=1}^n \frac{(y_i - \hat{\mu}_i)^2}{\hat{\mu}_i}$$

Hesaplanan P_p değeri de benzer şekilde (n-k) değeri ile karşılaştırılacaktır. Burada;

$P_p > n-k$ ise seride aşırı yayılım

$P_p < n-k$ ise seride eksik yayılım

var olduğu söylenir.

2. Sapma İstatistiği:

$$G^2 = 2 \sum_{i=1}^n y_i \ln \left(\frac{y_i}{\mu_i} \right)$$

Bu istatistik değeri 0'a yakınsıyor ise model uyumu artıyor denilebilir. Eğer bu istatistik değeri tam 0'a eşit ise model uyumu mükemmeldir denebilir.

3. Yapay R^2 Ölçümü:

$$R_p^2 = 1 - \frac{\log L(y) - \log L(\hat{\mu})}{\log L(y) - \log L(\bar{\mu})} 0,$$

Burada log-olabilirlik fonksiyonları;

$$\log L(y) = \sum_{i=1}^n (y_i \log(y_i) - y_i - \log(y_i!))$$

$$\log L(\hat{\mu}) = \sum_{i=1}^n (y_i \log(\hat{\mu}_i) - \hat{\mu}_i - \log(y_i!))$$

$$\log L(\bar{y}) = \sum_{i=1}^n (y_i \log(\bar{y}_i) - \bar{y}_i - \log(y_i!))$$

biçiminde elde edilmektedirler. Bu log-olabilirlik fonksiyonları düzenlenirse yapay R^2 ölçüsü elde edilir.

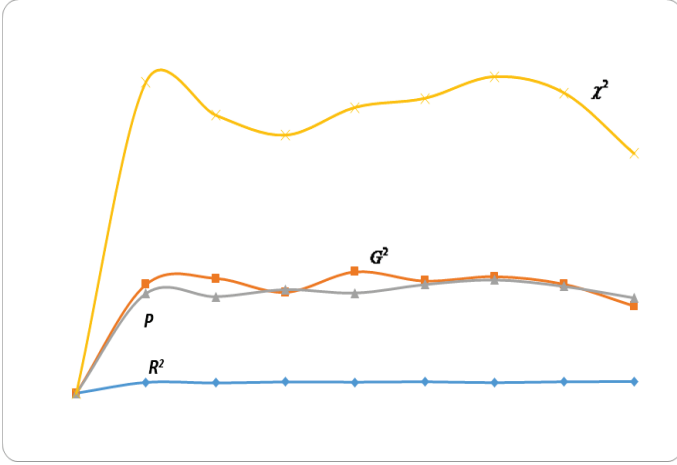
4. Ki-Kare uyum iyiliği testi:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^j \frac{(n\bar{p}_i - n\hat{p}_i)^2}{n\hat{p}_i}$$

Burada $n\bar{p}_i$ gözlenen frekanslar, $n\hat{p}_i$ teorik frekansları göstermektedir. Bu eşitlik yardımıyla bulunan sonuç (N-p) serbestlik dereceli χ^2 değeriyle karşılaştırılır. N birim sayısı, P tahmin edilmek istenen parametre sayısıdır. Hesaplanan değer χ_{N-p}^2 değerini aşıyorsa hipotez reddedilir ve verilen Poisson modele uygunluk gösterdiği kabul edilir.

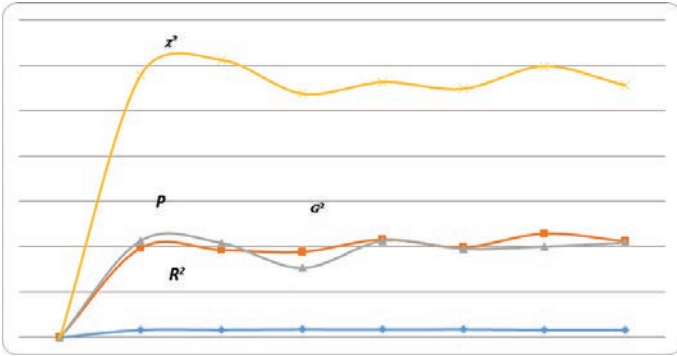
Bulgular ve Tartışma

Yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre yükseklik bakımından en çok etkilenen türler Şekil 1'de gösterilmektedir. Medicago sativa, Onobrychis armena, Trifolium pratense, Trifolium repens, Astragalus cicer, Onobrychis galegionifolia, Trifolium fragiferum ve Vicia cracca türleri olmuştur. Bunun dışında kalan türler yükseklikten daha az şekilde etkilenmişlerdir.

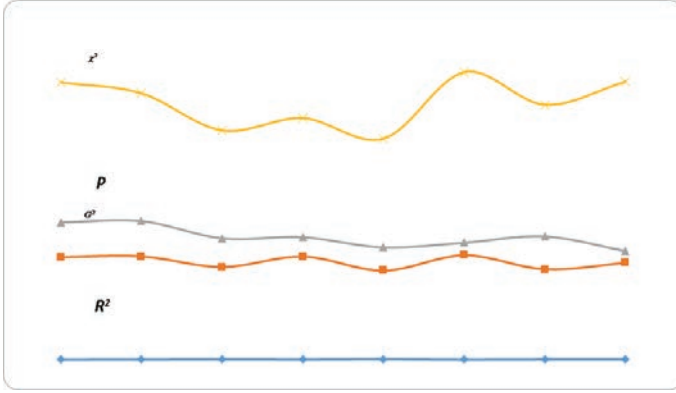
Şekil 1. Yükseklikten en çok etkilenen bitki türleri

Yapılan çalışmada yöneyden etkilenme bakımından bitki türleri Şekil 2’de gösterilmektedir. *Medicago sativa*, *Onobrychis armena*, *Trifolium hybridum*, *Trifolium pratense*, *Trifolium repens*, *Onobrychis galegifolia* ve *Trifolium fragiferum* türleri en az etkilenmişlerdir. Bunun dışında yer alan türlerin yöneyden büyük oranda etkilendikleri ve çok hızlı oransal değişim gösterdikleri tespit edilmiştir.

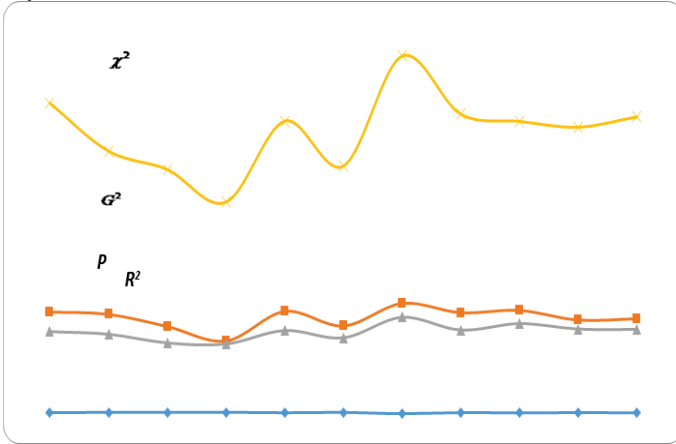
Şekil 2. Yöneyden en çok etkilenen bitki türleri

Yapılan çalışmada eğimden etkilenme bakımından bitki türleri Şekil 3’de gösterilmektedir. Eğimin artması ya da azalması bitki tür ve çeşitliliğini etkilemektedir. En çok etkilenen türler ise *Onobrychis armena*, *Trifolium hybridum*, *Trifolium montanum*, *Trifolium pratense*, *Astragalus cicer*, *Medicago varia*, *Trifolium fragiferum* ve *Vicia cracca* türleri olmuştur.

Şekil 3. Eğimden en çok etkilenen bitki türleri

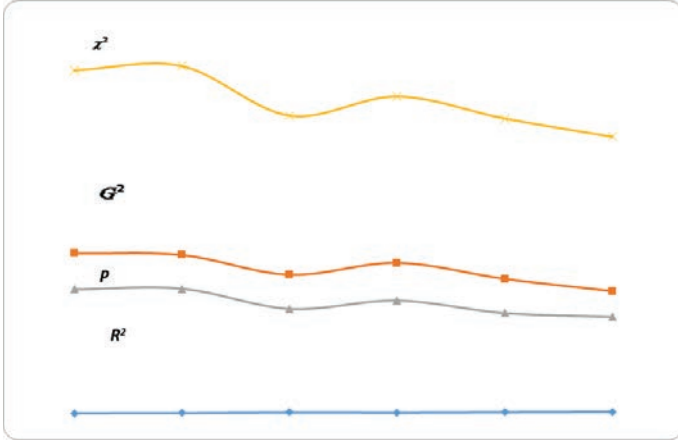
Erozyon bilindiği gibi hangi şekilde olursa olsun (rüzgâr, su vb.) bitki tür ve çeşitliliğini etkilemektedir. Yapılan çalışmada erozyonun bütün bitkileri etkilediği ancak bazı türleri ise çok daha fazla etkilediği tespit edilmiştir. Erozyondan en çok etkilenen türler *Medicago papillosa*, *Medicago sativa*, *Onobrychis armena*, *Trifolium hybridum*, *Trifolium pratense*, *Trifolium repens*, *Astragalus cicer*, *Trifolium fragiferum*, *Trifolium trichocephalum*, *Vicia cracca* ve *Trifolium pannonicum* türleri olmuştur. Ancak diğer az etkilendiği tespit edilen türlerinde istatistiksel olarak değerleri çok etkilenenlerin değerlerine yakın çıktığı görülmüştür.

Şekil 4. Erozyon derecesinden en çok etkilenen bitki türleri

Fizyografya arazinin sahip olduğu şekilsel değişimleri ifade etmektedir. Mera arazilerinin önemli bir kısmı düz alanlarda değildir. Daha çok taşlık ve dağlık alanlarda yer almaktadır. Bu nedenle de fizyografya bitki tür ve çeşitliliğinde önemli etki yapabilmektedir. Yapılan çalışmada fizyografya'nın etkili olduğu alanlardan çok etkilenen bitki türleri Şekil 5'de gösterilmiştir. Buna göre *Medicago papillosa*, *Medicago sativa*, *Trifolium hybridum*, *Trifolium pratense*, *Trifolium repens* ve *Vicia cracca* fizyografyadan en çok etkilenen

türler olarak tespit edilmiştir. Ancak genel olarak gerek azalıcı ve gerekse çoğalıcı bitkilerden önemli bir kısmı fizyografyadan büyük ölçüde etkilenmemişlerdir.

Şekil 5. Fizyografyadan en çok etkilenen bitki türleri

Sonuç:

Yapılan çalışmada kullanılan coğrafik değişkenlerin bitki tür ve çeşitliliğine etkisinin ciddi anlamda yüksek olduğu görülmüştür. Poisson dağılıma sahip olan bitki tür ve çeşitlerinin dağılımlarının ve etkilerinin daha iyi tanımlandığı gözlenirken, poisson dağılım göstermeyenlerin ise daha az başarılı şekilde tanımlandıkları gözlenmiştir.

KAYNAKLAR

- Ankaralı, H., M. Mendes, Z. Akkuş, S. Erden, S. Erdoğan, S. Keskin, F. Toros, Mersin'de Yaşayan Çocuklarda İntihar Girişim Sıklığı İçin Poisson Regresyon Modelinin Kullanımı. VIII. Ulusal Biyoistatistik Kongresi 20-22 Eylül 2004 Bursa, 138.
- Cameron, C., Trivedi, P., (1998), Regression Analysis of Count Data, Cambridge, Cambridge University Pres.
- Hendrickx, J. 2002. Review of Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata by Long and Freese

ERMENEK’TE ENDEMİK *SALVIA ALBIMACULATA* VE *SALVIA CAESPITOSA* BİTKİLERİNİN UÇUCU YAĞ BİLEŞENLERİNİN BELİRLENMESİ*

Hasan MARAL* - Musa TÜRKMEN** - D. Alpaslan KAYA*** - Saliha KIRICI****

GİRİŞ

Türkiye’de son yapılan araştırmalar ve teşhislerle birlikte 12.000’ in üzerinde bitki taksonu bulunmaktadır Bunun yaklaşık 3.500 tanesi endemiktir ve endemizm oranı % 34’tür. Türkiye’nin bu konumu komşuları ve Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Avrupa Kıtası’nın toplam bitki tür sayısı 12.500 olup bunun yaklaşık 2.500 tanesi endemiktir. Endemizm oranlarına bakıldığında birinci sırada Yunanistan (800 tür), ikinci sırada İspanya (720 tür) ve üçüncü sırada da Eski Yugoslavya (150 tür) gelmektedir. Komşularımız içinde ise en zengin ülke İran olup bitki türlerinden 1.500 tanesi endemiktir. Türkiye’de bulunan bitki türleri 145 familya içerisinde toplanmış olup tür sayısı bakımından en zengin familyalar sırasıyla; *Asteraceae* (1118 tür), *Fabaceae* (924 tür), *Lamiaceae* (524), *Poaceae* (512 tür), *Brassicaceae* (460 tür) olup cins sayısı bakımından ise *Astragalus*, *Verbascum* ve *Centaurea* şeklinde sıralanmaktadır (Avcı, 2005; Karagöz ve ark., 2010; İpek ve ark., 2014).

Lamiaceae familyası 236 cins ve 7133 türü ile dünyada geniş alanda yayılış göstermektedir (Harley ve ark., 2004). *Lamiaceae* familyasına bağlı bitkiler Akdeniz Bölgesi’ndeki iklim koşullarının hakim olduğu, tropikal ve ılıman bölgelerde yüksek rakımlı düzlüklerde dağılış göstermektedir (Cantino ve ark., 1992; Yılar ve ark., 2017). Bu familyanın 45 cinsini, 558 türünü ve 742 taksonunu bünyesinde bulunduran ülkemiz önemli gen merkezlerinden birisidir. Endemizm % 44.2’dir (Koyuncu ve ark., 2010; Belen, 2012). Bu familyaya dahil bitkilerin birçoğu uçucu yağlar ve sekonder bileşiklerce zengin olması nedeniyle tıp gibi pek çok alanlarda oldukça önemlidir (Kahraman ve ark., 2009; Yılar ve ark., 2017).

Lamiaceae familyasının birçok cinsi olup bunların en önemlilerinden birisi de Türkiye’de adaçayı olarak adlandırılan *Salvia* cinsidir. Dünyada *Salvia* cinsine ait 900 tür bu-

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Ermenek’te Endemik *Salvia Albimaculata* ve *Salvia Caespitosa* Bitkilerinin Uçucu Yağ Oran Bileşenlerinin Belirlenmesi” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksekokulu, Karaman/Türkiye
hasmaral@kmu.edu.tr

** Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay, Türkiye

*** Doç. Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay, Türkiye

**** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Adana, Türkiye

lunmaktadır. Fakat bunlar çoğunlukla Amerika ve Güney-Batı Asya kıtalarında yayılış göstermektedir. *Salvia* cinsi Avrupa kıtasında 36 tür, İran da 70 tür ve Eski Sovyetler Birliği sınırları içerisinde ise 75 tür içerdiği belirtilmektedir. Türkiye’de ise 97 tür, 4 alt-tür ve 8 varyete bulunmaktadır. Bu türlerden 51 tanesi endemik olup, endemizm oranı (%52.5) oldukça yüksektir. Türkiye’de yetişen 97 türün 58 tanesi (%59.7)’si İran-Turan, 27 tanesi (%27.8) Akdeniz, 5 tanesi (%5) Avrupa-Sibirya fitocoğrafik bölgede, diğer kalan 7 tanesinde (%7) birden fazla fitocoğrafik bölgede yayılış göstermektedir (İpek ve ark., 2014).

Salvia türleri gerek tıbbi gerekse ekonomik önem taşıyor ve doğal yayılışları ile tür sayısı bakımından ülkemizde zengin bir potansiyele sahiptir (Nakipoğlu, 1993; Bağcı ve Koçak, 2008). *Salvia* türleri tıbbi değer taşımalarının yanı sıra güzel görünümlü çiçekleri nedeniyle bahçe ve parklarda dekoratif süs bitkileri olarak yetiştirilmektedirler (Bağcı ve Koçak, 2008). *Lamiaceae* familyası üyeleri uçucu ve aromatik yağ içermelerinden dolayı farmakoloji ve parfümeri sanayinde de önemlidir. Bunlardan eterik yağ elde edilir, baharat olarak kullanılır (Seçmen ve ark., 1998; Bağcı ve Koçak, 2008).

Salvia cinsini de kapsayan *Lamiaceae* üyeleri sekonder metabolitler bakımından zengindir (Görmez ve ark., 2015; Bayan ve Aksit, 2016; Sönmezdağ ve ark., 2017). Bu kadar zengin içeriğe sahip ve tıbbi açıdan da önem taşıyan *Salvia* türlerinin içeriklerinin belirlenmesi bu bitkilerin aydınlatılması içinde önemlidir. Bu sebeple *Salvia* türlerinin uçucu yağ kompozisyonlarının ve sekonder bileşenlerinin belirlenmesine yönelik hem dünyada hem de Türkiye’de çok sayıda çalışmalar yürütülmüş ve halende devam etmektedir (Yılar ve ark., 2017).

Salvia cinsine ait önemli türlerden biriside *Salvia albimaculata*’dır. Bitki çok yıllık çalimsı, çiçekli ve gövdesi yatık durumdadır. Yapraklar genellikle tabanda toplanmıştır. Yaprak sapı 0,4-1 cm arasında değişmektedir. Bu yapraklar kirpiksi tüylerle kaplıdır. Bitki haziran ayında çiçeklenmektedir. Çiçeklenme çalılık açıklığı ve yamaçlarda 800-1650 m yükseklikte gerçekleşmektedir. Bu tür ülkemizde sadece Karaman-Ermenek civarında yayılış göstermektedir. Tehlike kategorisinde EN olarak belirtilmiştir (İpek ve ark., 2008).

Salvia caespitosa çok yıllık, bodur, yarıçalimsı yaklaşık 60 cm çapında sık gövdeli, gövde toprak üzerine yatıktan hemen hemen dike doğru, altları salgsız pubescent tüylü, üste doğru pubescentten villoza, bazen kapitat salgı tüyü içerir. Yapraklar pinnatisek, anahattaki segment obovat, krenat, terminal segmentler hemen hemen lanseolat, 0,6-2 x 0,1-0,6 cm. Petiyol 0,5-2 cm, sıklıkla uzun-silli. Rasemler yoğunlaşmış, hemen hemen yaprak seviyesini aşmıştır. Vertisillatlar 2-6 çiçekli, yakınlaşmış. brakteler ovat, akuminat, 11-12 x 5-8 mm; brakteoller mevcuttur. Pediseller 3-6 mm. Kaliks çan şeklinde, sıklıkla morumsu, 10-14 mm; meyvede 15 mm’ ye kadar, tüy örtüsü piloz/villoz’ dan yoğun kapitat salgı tüye kadar. Korolla menekşe-maviden leylak-pembemsi (nadiren beyaz) renklere kadar, 18-30 mm, tüp düz, 11-20 mm halkalı. A tipi stamenlidir. Nutlet dairesel, trigonal yada hemen hemen sferik, 2,7 x 2,5 mm’ dir (Davis, 1982).

Karaman'ın Ermenek ilçesinin bulunduğu bölge hem coğrafik ve floristik hem de iklim bakımından İç Anadolu - Akdeniz Bölgeleri arasında geçit teşkil etmekte olup, Davis'in (1965 - 1988) Türkiye için yaptığı kareleme sistemine göre C4 karesine girmektedir. Ermenek çıplak kaya ve molozlardan, bol humuslu orman alanlarına kadar farklı karakterlere sahip çok sayıda habitatları ihtiva etmektedir. Bu habitatlar üzerinde İç Anadolu ve Akdeniz iklimlerinin karşılaştığı da dikkate alınırsa bölge vejetasyonundaki çeşitlilik kendiliğinden anlaşılır. Bölgenin florasının analizine baktığımızda ise İran - Turan (% 21.20) ve Akdeniz (% 20.45) elementlerinin oranının birbirine çok yakın bulunması bu geçiş durumunun bir neticesi olarak düşünülebilir. İlçenin muhtelif mevkilerinde *Thymus* sp. (Kekik), *Salvia* sp. (Ada Çayı), *Rhus coriaria* (Sumak) yöre halkı tarafından toplanmakta ve değerlendirilmektedir (Davis, 1965-1988; Vural, 1981; Tanker ve ark., 1985; TUBİVES, 2011).

Bu çalışmada Karaman'ın Ermenek ilçesinde toplanan *Salvia* türlerinden ikisinin *S. albimaculata* ve *S. caespitosa*'nın uçucu yağ oranları ve uçucu yağların temel bileşenlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Materyalin Elde Edilmesi

Çalışmanın materyalini Karaman'ın Ermenek ilçesinde yaylış gösteren *Salvia albimaculata* ve *Salvia caespitosa* türleri oluşturmaktadır. Bitkiler 2014-2015 vejetasyon döneminde çiçeklenme periyodunda, 1280 m yükseklikte toplanmıştır.

Uçucu Yağların Elde Edilmesi

Ermenek'te toplanan örnekler gölgede kurutulmuştur. Uçucu yağ elde etmek için su distilasyon yöntemi kullanılmıştır. Distilasyon balonuna 40 gr bitki koyularak içine 200-250 ml. su ilave edilmiştir ve distilasyon balonu mantolu ısıtıcı ile 150 °C'yi aşmayacak bir sıcaklıkta ısıtılmıştır. Yaklaşık 3 saat süren ısıtma işleminin ardından taksimatlı boruda su yüzeyinde toplanan uçucu yağ, taksimatlı boru yardımıyla ml cinsinden miktarı tespit edilerek, muhafaza edilmek için küçük cam şişelere alınmıştır. Elde edilen yağlar analizleri yapılana kadar 4-6 °C'de buzdolabında muhafaza edilmiştir. Uçucu yağın içerisindeki bileşenlerin analizi GC/MS (Gaz Kromatografisi/Kütle Spektrofotometre) kullanılarak yapılmıştır.

Uçucu Yağ Bileşenleri

Su buharı distilasyonu yöntemi ile elde edilen uçucu yağların GC/MS yardımı ile bileşenleri Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Analiz laboratuvarında gaz-kromatografik yöntem ile saptanmıştır. Her bir farklı bitki grubu için üç tekrarlamalı olarak uçucu yağ bileşeninin analizi yapılmıştır. Uçucu yağ bileşenlerinin belirlenmesi Thermo Scientific ISQ Single Quadrupole model gaz kromatografi cihazı ile aşağıdaki şartlar altında gerçekleştirilmiştir. TG-Wax MS model, % 5 Phenyl Polysilphenylenesiloxane, 0.25 mm iç çap x 30 m uzunlukla, 0.25 µm film kalınlığına sahip kolon kullanılmıştır. Taşıyıcı gaz olarak 1 mL/dak akış hızında helyum (% 99,9) kullanılmıştır. İyonizasyon enerjisi 70 eV, kütle aralığı m/z 1,2-1200 amu olarak

ayarlanmıştır. Veri toplamada tarama modu (Scan Mode) kullanılmıştır. MS transfer line sıcaklığı 250°C, MS İyonizasyon sıcaklığı 220 °C, Enjeksiyon port sıcaklığı 220 °C, kolon sıcaklığı başlangıçta 50°C olup 3°C/dak ısı artış oranı ile 220°C ye kadar yükseltilmiştir. Her bileşiğin yapısı Xcalibur programı ile kütle spektrumları kullanılarak (Wiley 9) tanımlanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada incelenen iki *Salvia L.* türüne ait uçucu yağ analiz sonuçları Çizelge 1’de verilmiştir. *S. albimaculata* ve *S. caespitosa*’nın toprak üstü organlarından elde edilen uçucu yağın analizinde sırasıyla 29 ve 23 bileşen tanımlanmıştır. Bu bileşenler toplam yağın % 98.44 ve % 98.02’lik kısmını oluşturmuştur. *S. albimaculata* ve *S. caespitosa*’nın toplam uçucu yağ oranı % 0.38 ve % 0.23 olarak ölçülmüştür.

S. albimaculata uçucu yağının ana bileşenleri sırasıyla Sabinyl acetate % 12.15, γ -terpinene % 11.19, p-cymene % 9.84, α -methylcyclopentanone % 8.77, karvakrol % 7.38, Cyclohexanol % 6.99 ve α -pinene % 5.85 olmuştur. Yukarıdaki bileşenler toplam yağın % 62.17’sini oluşturmuştur (Çizelge 1).

S. caespitosa’dan elde edilen uçucu yağda en yüksek oranda Karvakrol (% 35.47) bulunduğu, bunu sırasıyla p-cymene (% 17.02), γ -terpinene (%16.09), α -pinene (% 12.15) ve thymol (% 4.22) takip ettiği ve bu ana bileşenlerin toplam yağın % 84.95’ini oluşturduğu tespit edilmiştir (Çizelge 1).

Demirci ve ark. (2003) yaptıkları çalışmada altı endemik *salvia* türünün uçucu yağ oran ve bileşenlerini belirlemek için yaptıkları çalışmada *S. caespitosa*’nın uçucu yağ oranını % 0.20 olarak belirlemişlerdir. *S. caespitosa* uçucu yağının ana bileşenlerini ise β -Pinene (% 22.70), 1.8-Cineole (10.30) ve α -pinene (% 6.80) olarak bildirmişlerdir. İpek ve ark., (2014), Kültüre aldıkları *Salvia albimaculata* uçucu yağ oran ve bileşenleri üzerine yaptıkları çalışmada uçucu yağ oranını % 0.76 olarak bulmuşlardır. Uçucu yağın ana bileşenlerini ise borneol % 38.13, camphor % 16.99 ve d-limonene % 14.90 olarak bildirmişlerdir. Bağcı ve Koçak, (2008), Elazığ ve civarında yetişen *S. Ceratophylla L.* ve *Salvia aethiopsis*’in toprak üstü kısımlarının uçucu yağlarının analizini yapmışlardır. Elde edilen yağ verimi % 0,4 ve % 0,3 oranında olup düşük yağ miktarı elde etmişlerdir. *S.ceratophylla* ‘ da ana bileşenler olarak germakren D (%27,4), bisiklogermakren (% 11,3) spatulenol (% 10) saptamışlardır. *S. aethiopsis*’ te ise α -kopaen (%21,1), β -kubaben (%8,1) germakren D (% 26,3), bisiklogermakren (%24,1) tespit etmişlerdir. Kelen ve Tepe, (2008), Endemik olan *Salvia aucheri* ssp. *Aucheri* Bent, *Salvia aramiensis* ve *S. pilifera*’ nın uçucu yağ bileşenlerinin antimikrobiyal ve antioksidan etkilerini incelemişlerdir. Toprak üstü kısımlarından elde edilen uçucu yağın GC/MS cihazıyla bileşenleri tanımlanmıştır. *Salvia aucheri* var. *aucheri*’ de 41, *S. aramiensis* 51, *S. pilifera* 83 bileşen tespit edilmiştir. *Salvia aucheri* ssp. *Aucheri* Bent, ‘ de 1.8-Cineole (%30,5), Camphor (%21,3), Borneol (8,30) ve α -Pinene (%7,6), *S. aramiensis*’ te 1.8-Cineole (%46), β -Pinene (%10,3), Camphor (%8,7), *S. pilifera*’ da ise α -Thujene (%36,1), α -Pinene (%13,8) ve Myrcene (% 4,7) en yüksek tespit edilen bileşenler olarak bildirmişlerdir. Karaman ve ark. (2005), Kahramanmaraş Ahır Dağından toplanan *S. pilifera*’ nın uçucu yağ bileşenle-

rini GC/MS cihazıyla çalışmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen en yüksek bileşenler 1.8-cineol (% 12.4), β -pinene (%10.2) ve α -Pinene (%10)' dir. Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçlar literatürle kıyaslandığında; *S. albimaculata*'dan elde ettiğimiz değerler İpek ve ark., (2014)'e göre uçucu yağ oranı bakımından daha düşük, uçucu yağın ana bileşenleri bakımından da oldukça farklı çıkmıştır. Bu durum İpek ve ark., (2014)'ün çalışmasını kültüre almış oldukları bitkiler üzerinden yapmasından kaynaklanmış olabilir. *S. caespitosa*'dan elde ettiğimiz uçucu yağ oranı Demirci ve ark., (2003)'e benzerlik göstermiştir ancak uçucu yağın ana bileşenleri bakımından oldukça farklı olmuştur. Bu farklılıkların iklim ve toprak şartları, vejetasyon devresi ve sezonsal varyasyondan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Cizelge 1. *Salvia albimaculata* ve *Salvia caespitosa*'nın Uçucu Yağ Bileşenleri

RT	Bileşenler	<i>S. albimaculata</i>	<i>S. caespitosa</i>
3.39	α-pinene	5.85	12.15
4.02	Camphene	1.80	0.80
4.12	Nonanedioic acid. dihexyl ester	0.70	-
4.74	β -Pinene	1.50	1.02
5.01	Sabinene	0.91	0.15
5.99	Myrcene	0.72	0.90
6.34	α -Terpinene	2.23	1.44
6.82	D-Limonene	4.03	0.56
7.01	1.8-Cineole	6.64	2.28
8.15	γ-Terpinene	11.19	16.09
8.93	Cymene	9.84	17.02
9.18	2-Methylpentyl acetate	0.55	-
9.53	α-Methylcyclopentanone	8.77	-
13.4	Cyclohexanol	6.99	-
1			
15.34	1-Octen-3-ol	0.57	0.10
15.72	trans Sabinene hydrate	0.49	0.21
17.30	Camphor	3.47	1.46
18.82	4-Thujanol	0.53	0.25
19.03	Linalool	3.26	0.12
20.28	trans-Caryophyllene	2.44	1.76
20.80	4-Terpeneol	0.44	0.18
22.6			
1	Sabinyl acetate	12.15	-

23.58	Z-Citral	1.45	-
24.37	endo-Borneol	1.77	0.29
25.43	Myristoleic acid	0.55	-
26.23	Cadinene	0.47	0,1
33.64	Caryophyllene oxide	1.24	1.34
38.43	Spathulenol	0.51	0.11
40.8	thymol	-	4.22
41.2	Karvakrol	7.38	35.47
Toplam (%)		98.44	98.02
Bileşik sayısı		29	23

KAYNAKLAR

Avcı, M. 2005. Çeşitlilik ve endemizm açısından Türkiye'nin bitki örtüsü. Coğrafya Dergisi, Sayı 13.

Bağcı, E., Koçak, A., 2008. *Salvia palaestina* Bentham ve *S. tomentosa* Miller Türlerinin Uçucu Yağ Kompozisyonu, Kemotaksonomik Bir Yaklaşım. Fırat Üniv. Fen ve Müh. Bil. Dergisi 20 (1), 35-41.

Bayan Y., Aksit H. (2016). Antifungal activity of essential oils and plant extracts from *Sideritis germanicopolitana* BORN. grown in Turkey. Egyptian Journal of Biological Pest Control, 26(2) ; 333-337.

Belen V. (2012). *Salvia pilifera* Montbret & aucher ex Bentham collected from different areas populations variations and analysis of the essential oil components. Department of Biyology, Kahramanmaraş Sütçü İmam University (M.Sc.Thesis). (In Turkish with English abstract).

Cantino PD., Harley RM., Wagstaff SJ. (1992). Genera of Lamiaceae; status and classification. In; Harley, R.M. & Reynolds, T. eds, Advances in Labiate Science; 511-522. Kew; Royal Botanic Gardens.

Davis, P. H., 1982. "Flora Of Turkey And East Aegean Islands", Vol. 7, Edinb. Un. Press., Edinburgh.

Davis, P. H., 1965-1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Island*, Vol; 1-10, Edinburgh; Edinburgh University Press.

Demirci, B., Baser, H. C. B., Yıldız B., Bahcecioğlu Z., "Composition of the essential oils of six endemic *Salvia* spp. from Turkey", *Flavour Fragr. J.*, (2003) 18;116-121.

Görmez A., Bozari S., Yanmış D., Güllüce M., Şahin F., Agar G. (2015). Chemical composition and antibacterial activity of essential oils of two species of Lamiaceae against phytopathogenic bacteria. Polish Journal of Microbiology, 64(2); 121-127.

İpek, G., Vural, E.Ö., Çoşge Şenkal, B., Bingöl, Ü., İpek A., Tüfekçi A.R. Gül, F. 2014. Türkiye Florasında Endemik Olan *Salvia Albimaculata*'nın Uçucu Yağ Bileşenleri ve Oranları. Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 7 (2); 25-27.

İpek A., Gürbüz B., Türkiye Florasında Bulunan *Salvia* Türleri ve Tehlike Durumları, 2010.

Harley RM., Atkins S., Budantsev A., Cantino PD., Conn BJ., Grayer R., Harley MM., de Kok R., Krestovskaja T., Morales R., Paton AJ., Ryding O. and Upson T. (2004). Labiatae. In: Kubitzki, K. (ed.), The Families and Genera of Vascular Plants, vol. 7, pp. 167-275. Springer-Verlag, Berlin.

Karagöz, A., Zencirci, N., Tan, A., Taşkın, T., Köksel, H., Sürek, M., Toker, C. ve Özbek, K. 2010. Bitki genetik kaynaklarının korunması ve kullanımı. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, s; 155-177, 11-15 Ocak 2010, Ankara.

Kahraman A., Celep F., Doğan M. 2009. Morphoogy, anatomy and palynology of *Salvia indica* L.(Labiatae). World Applied Sciences Journal, 6 (2);289-296

Karaman Ş., Çömlekçioğlu N., İlçim A. 2005. Chemical and Morphological Investigations and Habitat Specificity of Endemic *Salvia plifera* Montbret & Aucher ex Betham from Turkey. XVII. Botanical Congress, Poster Bildiri, Abstract Book, p 44, Vienna, Austria.

Kelen M., Tepe B., 2008. Chemical composition, antioxidant and antimicrobial properties of

the essential oils of three *Salvia* species from Turkish flora, Bioresource Technology 99; 4096-4104.

Koyuncu O., Yaylacı ÖK., Öztürk D., Erkara İP., Savaroğlu F., Akçoşkun Ö., Ardiç M. (2010). Risk categories and ethnobotanical features of the Lamiaceae taxa growing naturally in Osmaneli (Bilecik/Turkey) and environs. Biological Diversity and Conservation, 3(3); 31-45.

Nakipoglu, M. (1993). Türkiye'nin Bazı *Salvia* L. türleri üzerinde karyolojik araştırmalar II. *S. viridis* L., *S. glutinosa* L., *S. virgata* Jacq., *S. verbenaca* L., *S. argentea* L., *Doga Tr. J. Of Botany*, 17, 157-161.

Seçmen, Ö., Gemici, Y., Bekat, L. ve Leblebici, E. (1998). Tohumlu Bitkiler Sistematigi. Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Kitaplar Serisi No;116, İzmir.

Sönmezdağ AS., Kelebek H., Selli S. (2017). Identification of aroma compounds of Lamiaceae species in Turkey using the purge and trap technique. Foods, 6-10, 0.3390/foods6020010.

Tanker, N., Koyuncu, M., Coşkun, M., İlisulu, F., Sezik, G., 1985. Ermenek-Mut-Gülnar Yöresinin Tıbbi Bitkileri ve Ana Etkin Maddelerinin Saptanması. II. Leguminosae Familyası" *Doğa Bilim Dergisi*, 9(1), 64-78.

TUBİVES,2011.

<http://www.eski.tubitak.gov.tr/tubives/index.php?com=12210&v=karm>

Vural, M., 1981. Mut- Ermenek- Karaman Arası Orman-Step Geçiş Bölgesinin Fitososyolojik ve Fitoekolojik Yönden Araştırılması. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya,122 s.

Yılar, M., Kadioğlu, İ., Telci, İ. 2017. Tokat İlinde Doğal Olarak Yetişen *Salvia virgata* Jacq. ve *Salvia candidissima* subsp.candidissima Vahl. Bitkilerinin Uçucu Yağ Kompozisyonlarının Belirlenmesi. Turkish Journal of Weed Science 20(1); 70-77.

ERMENEK’TE KEKİK OLARAK ADLANDIRILAN BİTKİLERİN UÇUCU YAĞ ORAN VE BİLEŞENLERİNİN BELİRLENMESİ*

Hasan MARAL* - Saliha KIRICI**

GİRİŞ

Yurdumuzun doğal bitki türleri açısından zenginliği herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu bitki türleri arasında tıbbi ve aromatik bitkilerin önemli bir yeri vardır. Özellikle Akdeniz Bölgesi uçucu yağ bitkileri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Ancak bu bitkilerin şimdiye kadar üretime alınmaması yanında bunların tabiat içerisinde korunması konusunda da istenilen amaca ulaşılamamıştır (Ayanoğlu ve Kaya, 1999).

Türkiye, *Lamiaceae* familyasının önemli bir gen merkezi konumunda olup, son yapılan araştırmalara göre ülkemiz florasında yer alan tür sayısı 9.996, cins altı takson sayısı da 11.707’dür. Türkiye Florasındaki bitkilerin 3.649 tanesi (% 31) ise endemiktir (Güner ve ark., 2012; Şirin ve Ertuğrul 2015). Ülkemizde kullanılmakta olan *Lamiaceae* türleri arasında en fazla tanınmış olanı “kekik” olarak bilinen türlerdir.

Dünyada “kekik” denildiği zaman uçucu yağ içeren ve bu uçucu yağında ana bileşen olarak karvakrol ve/veya timol içeren bitkiler anlaşılmaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde farklı familyalara ait değişik cins ve türdeki bitkilerin kekik olarak adlandırılıp kullanıldığını görmekteyiz. Türkiye’de farklı yörelerde kekik olarak *Lamiaceae* familyasına ait 5 farklı cins (*Origanum*, *Thymus*, *Thymbra*, *Satureja*, *Coridothymus*) ait türler kullanılmaktadır (Karık ve ark. 2014). Bu cinslerin ortak özellikleri uçucu yağlarının ana bileşenlerinin genellikle karvakrol veya timol ya da her ikisi olmasıdır. Türkiye’de yayılış gösteren 8 seksiyona ait 23 *Origanum* türünün bulunduğu, bunların 14 tanesinin endemik olduğu belirtilirken; simpatrik (aynı coğrafi bölgede yaşayan tek bir atasal türden yeni türlerin evrilerek oluştuğu süreç) olarak yayılış gösteren tespit edildiği yörelerde doğal melezlerin de bulunduğu; melezlerin özellikle çiçek özellikleri bakımından kendi içinde geniş bir varyasyon gösterdiği bildirilmiştir (Federov, 1974; Ietswaart, 1980; Duman ve ark., 1996). Türkiye’de ticareti yapılan ve ‘kekik yağı’ ismi altında satılan yağlar *Origanum* türlerinden (bilhassa *O. onites* L. ve *O. vulgare* L.) elde edilmektedir. Türkiye’de 40 kadar *Thymus* (kekik) türü bulunmakta olup bunlar birbirlerinden ayrılmadan, tedavi alanında kullanılmaktadır (Baytop, 1999). Yurt dışında *Origanum* cinsine giren

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu’nda sunulmuş olan “Ermenek’te Kekik Olarak Adlandırılan Bitkilerin Uçucu Yağ Oran ve Bileşenlerinin Belirlenmesi” adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Öğr. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksekokulu, Karaman, Türkiye, hasmaral@kmu.edu.tr

** Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Adana, Türkiye

türlerden elde edilen baharat 'oregano', *Thymus* cinsine giren türlerden elde edilen ise 'thyme' olarak bilinmektedir.

Türkiye'den ihraç edilen kekiğin tahminen % 90 gibi çok büyük bir bölümü *Origanum* cinsine giren *O. onites* (İzmir kekiği), *O. vulgare* subsp. *hirtum* (İstanbul kekiği, kara kekik), *O. minutiflorum* (sütçüler kekiği), *O. majorana* (Beyaz kekik, Alanya kekiği) ve *O. syriacum* var. *bevanii* (Suriye kekiği, İsrail kekiği) türlerinden elde edilmektedir (Sarı ve Oğuz, 2002; Başer, 2001).

Kekik, içerdiği etken maddeye göre uçucu yağ bitkisi, tüketim ve kullanımına göre de baharat bitkisi olarak sınıflandırılır (Ceylan, 1995). Yararlanılan bitki organlarına göre de herbasından (Herba Origani) ve yapraklarından (Folia Origani) yararlanılan baharat bitkileri grubuna girmektedir (Baytop, 1999; Zeybek ve Zeybek, 2002). Ayrıca kekik yağı (Oleum Origani) olarak da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Baytop, 1999).

En büyük kekik ihracatçısı olan Türkiye, 2017 yılı verilerine göre 121.472 ha alanda ekilmiş, 14.477 ton üretilmiştir (TÜİK, 2017). 2016 yılı itibarıyla kekik ihracat miktarı 17050 ton ve ihracat değeri 60 milyon 380 bin ABD doları olarak gerçekleşmiştir (Bayraktar ve ark. 2017).

Ülkemizde farklı cins kekiklerde agronomik, uçucu yağ oran ve bileşenlerinin bir arada değerlendirildiği çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmayla Ermenek yöresinde bol miktarda doğal olarak yetişen kekik türlerinin uçucu yağ oran ve bileşenlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Materyal

Araştırmanın materyalini Karaman'ın Ermenek İlçesinde Doğal Floradan toplanan bitkiler oluşturmuştur. Deneme materyalini oluşturan bitkilerin teşhisi Prof. Dr. Necattin TÜRKMEN, Prof. Dr. Rüştü HATİPOĞLU ve Prof. Dr. Saliha KIRICI tarafından yapılmıştır. Bitkilerin Toplanma Yeri, Tarihi, Yüksekliği ve Koordinatları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. 2012 Yılında Doğal Floradan Toplanan Bitkilerin Türkçe Adı, Toplanma Yeri, Tarihi, Yüksekliği ve Koordinatları

Sıra No	Türler	Türkçe Adı	Lokasyon	Toplama Tarihi	Yükselti (m)	Koordinatlar
1	<i>Origanum dubium</i> Boiss	Mercanköşk	Kayaönü	18.07.2012	1096	36.620039, 33.031999
2	<i>Origanum husnucan-baserii</i> H.Duran, Z.Aytaç, et A.Duran	Hüsünçan	Nadire	28.07.2012	864	36.561877, 32.725232
3	<i>Origanum saccatum</i> P.H.Davis	Tahtacı Kekiği	Tuz Taşı	16.07.2012	1449	36.638324, 32.970037
4	<i>Origanum vulgare</i> L. subsp. <i>hirtum</i> (Link) Ietsw.,	İstanbul Kekiği	Evsin Köyü	18.07.2012	672	36.589279, 33.111851
5	<i>Satureja cilicica</i> P.H.Davis	Kıvalı Kekik	Ermenek	23.07.2012	1825	36.628961, 32.918587

6	<i>Thymbra spicata</i> L.	Zahter	Narlısu	18.07.2012	682	36.590448, 33.114877
7	<i>Thymus sipyleus</i> Boiss	Sipil Kekliği	Tekeçatı	13.07.2012	1707	36.655582, 32.937014

BULGULAR VE TARTIŞMA

Doğadan 2012 yılında toplanan örnekler gölgede oda sıcaklığında kurutulduktan sonra uçucu yağ analizleri sonuçları Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. 2012 Yılında Doğal Floradan Toplanan Bitkilere ait Uçucu Yağ Oranları (%)

Sıra	Türler	Lokasyon	Yükselti (m)	Uçucu Yağ Ort. (%)
1	<i>Origanum dubium</i>	Kayaönü	1096	4.76
2	<i>Origanum husnucanbaseri</i>	Nadire	864	0.92
3	<i>Origanum saccatum</i>	Tuz Taşı	1449	0.24
4	<i>Origanum vulgare</i> subsp. <i>hirtum</i>	Evsin Köyü	672	2.10
5	<i>Satureja cilicica</i>	Ermenek	1825	0.50
6	<i>Thymbra spicata</i>	Narlısu	682	2.88
7	<i>Thymus sipyleus</i>	Tekeçatı Yolu 10. km	1707	0.88

Uçucu Yağ Bileşenleri

Doğadan toplanan bitkilerden elde edilen uçucu yağların bileşenlerini belirlemek amacıyla GC-MS analizleri yapılmıştır. Bu örneklerden elde edilen uçucu yağ bileşenlerine ait sonuçlar Çizelge 3 ve Çizelge 4’de verilmiştir.

Origanum dubium uçucu yağında % 54.84, Karvakrol % 35.13 Linalool, % 2.95 p-cymene olduğu tespit edilmiştir. Mastro (1996), *Origanum* cinsinde uçucu yağında genellikle Karvakrol ve tymol’un ana bileşen olmasına karşın bazı germplazlarda linalool, terpinen-4-ol ve caryophyllene olduğunu bu sonuçlar ile uçucu yağ kompozisyonu bakımından geniş bir varyabilitenin olduğunu belirtmiştir. Yine Başer (1994), *Origanum* üzerine yaptığı bir çalışmada uçucu yağlardaki ana bileşenlerin türlere göre değiştiğini, Karvakrol, caryophyllene, p-cymene, γ -terpinene, linalool ve terpinen-4-ol’un ana bileşen olabileceğini belirtmiştir. Turgut ve ark. (2017) Antalya’da *Origanum dubium* üzerine yaptıkları bir çalışmada ana bileşenlerinde en yüksek Karvakrol olduğunu onu sırasıyla γ -terpinene, p-cymene, myrcene, ve thujenenin takip ettiğini bildirmişlerdir. Çalışmamızda kullandığımız örneğin Karvakrol tipi kemotip olduğu belirlenmiştir.

Origanum husnucan-baserii örneğinde uçucu yağın ana bileşenin birinci sırada % 69.64 p-cymene ikinci sırada % 9.69 oranında γ -terpinene ve üçüncü sırada ise % 5.80 ile Karvakrol olduğu belirlenmiştir. Başer ve ark. (1998), yaptıkları çalışmada *O. husnucan-baserii* uçucu yağında % 20.23 borneol, % 10.97 trans sabinine hydrate, % 8.36 terpinene ve % 6.06 β -caryophyllene olduğunu tespit etmişlerdir. Uysal ve ark. (2010), yaptıkları çalışmada *O. husnucan-baserii* uçucu yağında % 12.8-15.2 borneol, % 10.8-12.3 α -terpineol ve % 9.92-11.8 oranlarında trans-sabinene hydrate olduğunu bildirmişlerdir. Yaptığımız çalışmayla daha önce yapılan çalışmalar arasında ana bileşenler bakımın-

dan farklılıklar bulunmaktadır. Yapılan çalışmanın diğer çalışmalarla farklılık göstermesi çevre faktörlerinin etkisinden kaynakladığı söylenebiliriz. Bu durum ekolojik farklılıkların aynı tür üzerinde farklı bileşenlerin olabileceğini göstermektedir.

Origanum vulgare subsp. hirtum türlerinin uçucu yağlarında yüksek oranlarda Karvakrol olduğu tespit edilmiştir. Ana bileşen % 81.82 düzeyinde Karvakrol çıkarken bunu % 5.46 oranında p-cymene ve % 2.43 oranında γ -terpinene takip etmiştir. Tınmaz ve ark. (2002), Marmara Bölgesi'nin değişik illerindeki İstanbul kekiği popülasyonlarında kalite özelliklerini belirlemişlerdir. Araştırmada, seçilen 21 üstün popülasyonda yapılan uçucu yağ bileşen analizleri sonucunda, doğal ortamdan seçilen bitkilerde Karvakrol oranının % 7.5-82.9, thymol oranının % 0.3-60.1 arasında değişim gösterdiğini, aynı bitkilere ait kültür ortamından alınan örneklerde ise Karvakrol oranının % 5.3-88.6, thymol oranının % 0.3-68.0 aralığında bulunduğunu ifade etmişlerdir. Russo ve ark. (1998), doğal olarak bulunan *O. vulgare ssp. hirtum* bitkilerinin uçucu yağlarında ana bileşenlerin thymol ve Karvakrol ile onların biogenetik habercileri olan p-cymene ve γ -Terpinene olan monoterpenlerden oluştuğunu, dört farklı, thymol, Karvakrol, thymol/Karvakrol ve Karvakrol/thymol kemotipi olduğunu belirlemişlerdir. Bizim çalışmamızda topladığımız *O. vulgare subsp. hirtum*' ların Karvakrol tipi kemotipler olduğu belirlenmiştir.

Origanum saccatum örneklerinin uçucu yağ bileşenlerine bakıldığında; ana bileşen % 52.99 oranında Karvakrol olurken onu % 18.23 ile p-cymene ve %17.52 ile γ -terpinene takip etmiştir. Figuéredo ve ark. (2006), yaptıkları çalışmada *O. saccatum* uçucu yağında % 73.6 p-cymene, % 3.9 α -terpineol, % 3.8 Karvakrol ve % 1.4 terpinen-4-ol olduğunu bildirmişlerdir. Özcan ve Chalchat (2009), yaptıkları çalışmada *O. saccatum* uçucu yağında % 82.80 p-cymene, % 6.23 γ -terpinene, % 1.50 p-cymen-8-ol ve % 1.20 Karvakrol olduğunu bildirmişlerdir. Turgut ve Tuğrul Ay (2009), Antalya florasında doğal olarak bulunan beş *Origanum* türünün uçucu yağ içeriği ve bileşenlerini belirlemek amacıyla yaptıkları çalışmada *O. saccatum* türünde uçucu yağın ana bileşeninin % 34.20 oranında Karvakrol olduğunu bildirmişlerdir. Elde ettiğimiz sonuçlar Turgut ve Tuğrul Ay (2009) ile uyumlu çıkmıştır.

Çizelge 3. 2012 Yılında Doğadan Toplanan *Origanum* Türlerinin Uçucu Yağ Bileşenleri

RT	Bileşenler	<i>O. dubium</i>	<i>O. husnucan baserii</i>	<i>O. vulgare subsp. hirtum</i>	<i>O. saccatum</i>
3.41	α -Pinene	0.60	0.93	0.65	0.67
3.47	α -phellandrene	1.00	1.23	0.57	0.48
4.04	Camphene	0.14	0.43	0.18	1.12
4.76	β -Pinene	0.10	1.32	0.18	0.33
6.01	Myrcene	0.88	-	0.75	0.41
6.36	α -Terpinene	0.31	-	0.47	-
6.85	D-Limonene	-	1.84	0.18	0.14
7.04	Eucalyptol	0.12	0.11	-	-
7.09	β -phellandrene	0.11	-	0.15	-
8.17	γ -terpinene	0.64	9.69	2.23	4.28

8.96	p-cymene	2.95	69.64	5.46	27.04
9.56	α -Methylcyclopentanone	-	0.99	-	-
13.45	Cyclohexanol	-	0.88	-	-
15.76	trans Sabinene hydrate	0.58	-	-	0.16
17.34	Camphor	0.10	0.34	-	-
18.85	4-Thujanol	0.13	0.19	0.49	0.12
19.07	Linalool	35.13	2.43	0.14	1.01
20.31	Caryophyllene	0.23	1.08	0.48	0.82
20.83	4-Terpeneol	0.90	-	0.27	0.34
23.61	Thymol methyl ether	-	-	2.75	-
25.29	Isoborneol	-	1.70	0.57	2.60
25.63	Geranial	-	-	0.26	-
26.75	Farnesol	-	0.50	0.60	-
33.67	Caryophyllene oxide	0.18	0.14	0.34	0.25
40.79	Karvakrol	54.84	5.80	81.82	58.80
Toplam (%)		98.94	99.24	98.54	98.57
Bileşik Sayısı		18	18	20	16

Satureja cilicica örneklerine ait GC/MS sonuçları Çizelge 4 verilmiştir. Ana bileşen olarak % 26.26 oranında Karvakrol bulunduğu tespit edilmiştir. Karvakrolu % 21.56 ile γ -terpinene, % 11.20 ile cyclohexane, % 6.16 ile α -Methylcyclopentanone ve % 5.51 ile cyclohexyly alcohol izlemiştir. Tümen ve ark. (1993), *S. cilicica* uçucu yağının ana bileşeninin % 37.58 oranında Karvakrol olduğunu bildirmişlerdir. Özkan ve ark. (2007), yaptıkları çalışmada *S. cilicica* uçucu yağının ana bileşenlerini thymol (% 22.76), Karvakrol (% 18.90), p-cymene (% 19.52) ve γ -terpinene (% 13.40) olarak bildirmişlerdir. Elde ettiğimiz sonuçlar literatürle uyumlu çıkmıştır.

Thymbra spicata uçucu yağ bileşenlerine bakıldığında ana bileşenin % 47.30 ile Karvakrol % 14.54 p-cymene, % 14.48 linalool ve % 12.07 γ -terpinene tespit edilmiştir. Ünlü ve ark. (2009), *T. spicata* uçucu yağında % 60.39 Karvakrol, % 12.95 γ -Terpinene ve % 9.61 oranında p-cymene olduğunu bildirmişlerdir. Kızıl (2010), Orta Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde florada doğal olarak büyüyen *T. spicata* var. *spicata* L. uçucu yağ varyasyonlarını belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, ana bileşenlerin Karvakrol, p-cymene ve γ -terpinene olduğunu, Karvakrol oranının % 34.50 ve % 94.20 arasında değiştiğini, γ -terpinene içeriğinin % 3.04 ile % 52.98, p-cymene içeriğinin % 0.90 ile %15.97 arasında değiştiğini bildirmiştir. Bayan ve ark. (2017), *Thymbra spicata* uçucu yağında ana bileşenlerin % 78.53 ile Karvakrol, % 10.42 ile γ -Terpinene ve % 5.49 oranında p-cymene olduğunu bildirmişlerdir. Elde ettiğimiz sonuçlar literatürle uyumlu çıkmıştır.

Thymus sipyleus uçucu yağında % 18.51 linalool, % 14.35 terpinolenone, % 12.79 Karvakrol ve % 9.56 verbenol olduğu tespit edilmiştir. Genellikle *Thymus* tür ve alttürlerinin uçucu yağ bileşimlerinde iklim ve toprak şartları, vejetatif döngü ve sezonsal varyasyondan dolayı farklılıklar görülmektedir (Ruiz ve ark. 1993: Cosentino ve ark. 1999: Tepe ve ark. 2005). Literatüre göre *Thymus* kemotipleri; thymol (Başer ve Koyuncu, 1994: Vardar- Ünlü ve ark., 2003), Karvakrol (Daferera ve ark., 2002), thymol/Karvakrol

(Tümen ve ark., 1997; Salgueiro ve ark., 1997), limonene/thymol, Geraniol/geranyl acetate (Başer ve ark., 1995; Tzakou ve ark., 1998), linalool/ α -terpinyl acetate (Tümen ve ark., 1997; Tzakou ve ark., 1998), p-cymene/ γ -terpinene/geraniol/geranyl acetate/thymol (Moldao-Martins ve ark., 1999), α -terpineol (Salgueiro ve ark., 1997), linalool/nerol (Başer ve ark., 1999), borneol (Başer ve ark., 1992; Tümen ve ark., 1997) ve eucalyptol (Tümen ve ark., 1994) olarak bildirilmiştir. Yaptığımız çalışmada elde ettiğimiz sonuçlara göre çalışmamızda kullandığımız örneğin linalool/terpinolenone/ Karvakrol tipi kemotip olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4. 2012 Yılında Doğadan Toplanan *Satureja cilicica*, *Thymbra spicata* ve *Thymus sipyleus* Örneklerinin Uçucu Yağ Bileşenleri

RT	Bileşenler	<i>S. cilicica</i>	<i>T. spicata</i>	<i>T. sipyleus</i>
3.41	α -pinene	1.90	0.85	2.28
3.46	α -phellandrene	3.26	1.66	-
4.04	Camphene	11.20	-	2.54
4.75	β -Pinene	2.73	1.71	2.48
6.35	α -Terpinene	2.33	1.48	-
6.84	D-Limonene	0.67	0.22	0.84
7.03	Eucalyptol	-	-	1.55
8.13	cis-Ocimene	3.32	-	-
8.17	γ -terpinene	21.56	12.07	0.30
8.95	P-cymene	6.16	14.54	2.57
9.52	α -Methylcyclopentanone	2.96	0.42	-
13.40	Cyclohexanol	-	-	8.11
15.36	1-Octen-3-ol	5.51	0.47	-
17.35	Camphor	-	-	4.53
19.04	Linalool	0.53	14.48	18.51
20.3	Caryophyllene	1.20	0.50	3.38
22.23	Verbenol	-	-	9.56
23.78	Z-Citral	-	-	3.25
24.36	Isoborneol	3.64	0.85	3.67
25.65	Geraniol	-	-	2.88
28.17	Nerol	-	-	1.09
31.84	Terpinolenone	-	-	14.35
33.66	Caryophyllene oxide	2.16	0.23	1.44
41.60	Karvakrol	26.26	47.30	12.79
	Toplam (%)	95.39	97.76	97.51
	Bileşik Sayısı	16	16	20

Bu çalışma Çukurova Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

Proje No: 2F2011020

KAYNAKLAR

- Ayanoğlu, F., Kaya, D.A., 1999. Farklı İBA Dozlarının Doğal Olarak Yetişen Bazı Uçucu Yağ Bitkilerinin Köklenmeleri Üzerine Etkileri 1st International Symposium on Protection of Natural Environment and Ehrami Karaçam 23-25th September, Kütahya-Türkiye, s. 373-378.
- Başer, K. H. C., 1993. Essential Oils of Anatolian Labiateae: A Profile. *Acta Horticulturae*, 333: 217-237.
- Başer, KHC. 1994. Essential oils of Lamiaceae from Turkey: recent results. *Lamiales Newsletter*. 3: 6-11.
- Başer, K.H.C, Özek, T., Tümen, G., Sezik, E., 1994. Ticari Önemi Olan Türk *Origanum Türlerinin Uçucu Yağları*. *TAB Bülteni*10.Sayı.28-32S.
- Başer, K.H.C, Koyuncu, M. 1994. Composition of the Essential Oils of Two Varieties of *Thymus longicaulis* C. Presl. Subsp. *Chaubardii* (Boiss. Et Heldr. Ex Reichb. Fil.) *Jalas. J. of Essential Oil Research* 6 (2).
- Baser, K. H. C., Kürkcüoğlu, M., Ozek, T., Tumen, G., Akgul, A. 1995. Essential Oil of *Thymus sipyleus* Boiss. subsp. *sipyleus* var. *sipyleus*. *Journal of Essential Oil Research*, 7, 411-413.
- Baser, K. H. C., Kürkcüoğlu, M., Duman, H., Aytac, Z., 1998. Composition of the Essential Oil of *Origanum husnucan-baserii* H. Duman, Z. Aytac et A. Duran, A New Species from Turkey, *Journal of Essential Oil Research*, 10:4, 419-421.
- Başer, K.H.C., 2001. Her Derde Deva Bir Bitki Kekik, *Bilim ve Teknik*, Mayıs, 2001, 74-77s.
- Bayan, Y., Genç, N., Küsek, M., Gül, F., İmecik, Z. 2017. Determination of Chemical Compositions, Antifungal, Antibacterial and Antioxidant Activity of *Thymbra spicata* L. from Turkey. *Fresenius Environmental Bulletin* 26 (12) 7595-7599.
- Bayraktar, Ö.V., Öztürk, G., Arslan, D. 2017. Türkiye’de Bazı Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Pazarlamasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. *Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 26(2): 216-229.
- Baytop, T., 1999. Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Nobel Yayınları, İstanbul, s. 253-255. Türkiye.
- Ceylan, A., 1995. Tıbbi Bitkiler I, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, (312), Bomova, İzmir, 140s.
- Cosentino, S., Tuberoso, C. I. G., Pisano, B., Satta, M., Arzedí, E., Palmas, F. (1999). In-vitro Antimicrobial Activity and Chemical Composition of Sardinian *Thymus* Essential Oils. *Letters in Applied Microbiology*, 29, 130-135.
- Daferera, D., Tarantilis, P., Polissiou, M. (2002). Characterization of Essential Oils from Lamiaceae Species by Fourier Transform Raman Spectroscopy. *Agricultural and Food Chemistry*, 50(20), 5503-5507.
- Duman, H.; Aytac, Z., Ekici, M., Karavelioğulları, F. A.; Dönmez, A. and Duran, A., 1996. Three new species (Labiatae) from Turkey. *Flora Mediterranea* (ahead of print).
- Federov, K. 1974. Chromosome numbers of flowering plants, Otto Koeltz. Sci.Pub. Germany.
- Figueiredo, A.C., Miguel, M.G., Duarte, A.M.F., Barraso, J.G. Pedro, L.G. 2001. Essential Oil Composition of *Thymus lotocephallus* G. Lopez and R.Morles, Collected During Flowering and Vegetative Phases. *Flavour Fragr. J.* 16(6): 417-421.
- Güner A, Aslan S, Ekim T, Vural M, Babaç M T (edlr.) (2012). *Türkiye Bitkileri Listesi (Damarlı Bitkiler)*. Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını, İstanbul.
- Ietswaart, J.H., 1980, The taxonomic revision of the genus *Origanum*, (Labiatae) Leiden University Press, Leiden Botanical Series, Vol.4, The Hauge-Boston-London, 14-115s.
- Kank, Ü., Çiçek, F., Oğur, E., Birol, D. 2014. II. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sempozyumu, 23-25 Eylül 2014. Bingöl.
- Kızıl, S., 2010. Determination of Essential Oil Variations of *Thymbra spicata* var. *spicata* L. Naturally Growing in the Wild Flora of East Mediterranean and Southeastern Anatolia Regions of Turkey. *Industrial Crops and Products* 32 (2010) 593-600.
- Kocabaş, Y.Z. and Karaman, S., 2001. Essential oils of Lamiaceae family from South East Mediterranean Region (Turkey), *Pakistan Journal of Biological Sciences* 4: 1221-1223.
- Mastro, G.D., 1996. Crop Domestication and Variability Within Accessions of *Origanum* Genus. *Proceedings of the IPGRI International Workshop on Oregano*, CIHEAM, Valenzano (Bari), p:34-48.
- Moldao-Martins, M., Bernardo-Gil, M. G., Beir--AO DA Costa, M. L., Rouzet, M. (1999). Seasonal Variation in Yield and Composition of *Thymus zygis* L. subsp. *sylvestris* Essential Oil. *Flavour Fragrance Journal*, 14, 177-182.

- Özcan, M. M., Chalchat J. C., 2009. Chemical Composition and Antimicrobial Properties of the Essential Oil of *Origanum saccatum* L. *J. of Food Safety*. 29(4):617-628.
- Özkan, G., Şimşek, B., Kuleasan, H., 2007. Antioxidant Activities of *Satureja cilicica* Essential Oil in Butter and In vitro. *J. of Food En.* 79, 1391-1396.
- Ruiz, C., Ramos-Cormenzana, A., Cruz, T., Cabo, M., Castillo, M., & Jimenez, J. (1993). Chemical Composition and Antimicrobial Activity of the Essential Oils of Different Samples of *Thymus baeticus* Boiss. *Phytotherapy Research*, 7, 92–94.
- Russo, M., Galletti, G.C., Bocchini, Carnacina, P., 1998. Essential Oil Chemical Composition of Wild Populations of Italian Oregano Spice (*Origanum vulgare* ssp. *hirtum* (Link) Ietswaart): A Preliminary Evaluation of Their Use in Chemotaxonomy by Cluster Analysis. 1. Inflorescences. *J. Agric.Food Chem.*, 46, 3741-3746.
- Salgueiro, L. R., Vila, R., Tomi, F., Figueiredo, A. C., Barroso, J. G., Canigüeral, S., Casanova, J., Proenc_A DA Cunha, A., Adzet, T. (1997). Variability of Essential Oils of *Thymus caespitosus* from Portugal. *Phytochemistry*, 45(2), 307–311.
- Sarı, A.O. ve Oğuz, B. 2002. Kekik, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü, 108, İzmir, 80s.
- Şirin, E., Ertuğrul, K. 2015. Büyük Eğri Dağı (Mut, İçel) ve Çevresinin Endemik Bitkileri. *SUFEFD*, 40: 50-58.
- Tepe, B., Sökmen, M., Akpulat, H. A., Deferera, D., Polissiou, M., Sökmen, A., 2005. Antioxidative Activity of the Essential Oils of *Thymus sipyleus* subsp. *sipyleus* var. *sipyleus* and *Thymus sipyleus* subsp. *sipyleus* var. *rosulans*. *Journal of Food Engineering* 66, 447–454.
- Tınmaz, A.B., Kürkçüoğlu, M., Başer K.H.C. VE Öztürk, M., 2002. Marmara Bölgesi'ndeki İstanbul Keçiği (*Origanum vulgare* subsp. *hirtum*) Popülasyonlarının Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi., 14. İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Bildiriler, Eskişehir 465-472s.
- Turgut, K., Tuğrul AY, S. 2009. Agronomic Characteristics Of Oregano (*Origanum* spp.) Species Commonly Found in the Flora of Antalya. *African Journal Of Traditional, Complementary And Alternative Medicines (AJTCAM)*, Abstracts Of The World Congress On Medicinal And Aromatic Plants, Cape Town, November. *AJTCAM* Issn: 0189-6016-P. 355-356.
- Turgut, K., Özyiğit, Y., Tütüncü, B., Uçar Sözmén, E., 2017. Agronomic and Chemical Performance of Selected *Origanum dubium* Boiss. Clones for Industrial Use. *Turk J Agric For* 41: 272-277.
- Tuik, 2017. Türkiye İstatistik Kurumu Verileri <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=104&locale=tr>
- Tümen, G., Başer, K.H.C., Kirimer, N., 1993. The Essential Oil of *Satureja cilicica* P.H. Davis. *J. of Essential Oil Research*, 5 (5), 547.548.
- Tümen, G., Koyuncu, M., Kirimer, N., Baser, K. H. C. 1994. Composition of the Essential Oil of *Thymus cilicicus* Boiss. & Bal. *Journal of Essential Oil Research*, 6, 97–98.
- Tümen, G., Ermin, N., Kürkçüoğlu, M., Baser, K. H. C. 1997. Essential Oil of *Thymus leucostomus* Hausskn. et. Velen. var. *leucostomus*. *Journal of Essential Oil Research*, 9, 229–230.
- Tzakou, O., Verekokidou, E., Roussis, V., Chinou, I. (1998). Chemical Composition and Antibacterial Properties of *Thymus longicaulis* subsp. *chaubardii* oils: Three chemotypes in the same population. *Journal of Essential Oil Research*, 10, 97–99.
- Uysal, B., Sozmen, F., Kose, E.O., Deniz, G.I., Oksal, B.S., 2010. "Solvent-free microwave extraction and hydrodistillation of essential oils from endemic *Origanum husnucanbaseri* H. Duman, Aytac, & A. Duran: comparison of antibacterial activity and contents" *Natural Product Research*, 24, 1654–1663.
- Ünlü, M., Vardar Ünlü, G., Vural, N., Dönmez, E., Özbaş, Z.Y., 2009. Chemical Composition, Antibacterial and Antifungal Activity of the Essential Oil of *Thymbra spicata* L. from Turkey. *Natural Product Research* Vol. 23, No. 6, 15 April 2009, 572–579
- Vardar- Ünlü, G., Candan, F., Sökmen, A., Daferera, D., Polissiou, m., Sökmen, M., Dönmez, E., Tepe, B. (2003). Antimicrobial and Antioxidant Activity of the Essential Oil and Methanol Extracts of *Thymus pectinatus* Fish. et Mey. var. *pectinatus* (Lamiaceae). *Journal of Agricultural and Food Chemistry*, 51, 63–67.
- Zeybek, U., ve Zeybek, N., 2002. "Farnasötik Botanik", Değiştirilmiş 3. Baskı, Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Bornova, İzmir, 3:378-387.

ERMENEK CEVİZ GEN KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ*

Yılmaz SESLİ*

1.GİRİŞ

Türkiye, ceviz gen kaynakları açısından büyük bir potansiyele sahiptir ve bu meyve türünün de anavatanı olarak yer alan coğrafi bölgede yer almaktadır. Türkiye ceviz üretimi açısından dünyadaki önemli ülkeler arasında bulunmaktadır. Fakat üretim potansiyeli tam olarak kullanılamamaktadır. Bu durumun sebepleri arasında ekolojik şartlara uygun çeşit seçimi, yerel tip ve çeşitlerin yeterince değerlendirilememesinin önemi vardır.

Modern meyvecilikte üretimin istenilen miktar ve kalitede olmasının temelini kullanılan çeşit oluşturmaktadır. Çeşitlerin farklı ekolojilerdeki davranışları da değişebilmektedir. Bu nedenle ceviz türünde yerel tip ve çeşitlerin farklı ekolojilerdeki performansının belirlenmesi üretim açısından öncelik teşkil etmektedir. Ceviz yetiştiriciliği açısından yerel gen kaynaklarının değerlendirilmesi, tip ve çeşitlerin farklı ekolojilerdeki performanslarının belirlenmesi, kültürel işlemlerin tekniğine uygun yapılması sektörel öncelik olarak önümüze çıkmaktadır.

Türkiye de ceviz gen kaynaklarının değerlendirilmesi ve elde edilen tiplerin farklı ekolojilerdeki performanslarını belirlemek amacıyla farklı bölgelerde seleksiyon ve adaptasyon çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Ceviz, hem kereste hemde meyve bakımından çok değerli bir türdür, ülkemizde günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde bu değerli meyvemize gereken önemin verilmediği ve yapılan seleksiyon çalışmaları sonucu bulunan umutvar tiplerle ilgili bölgesel adaptasyon çalışmalarının oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir.

Ceviz ıslahında, seleksiyon ıslahının melezleme ıslahına tercih edilme nedeni, seleksiyon ıslahı ile istenilen özellikteki cevizlere hem kısa sürede hem de kolay yoldan ulaşılmasıdır. Nitekim, dünyaca meşhur olan ceviz çeşitlerinden Franquette, Payne, Corne, Marbot, Sorrento ve Sibişel seleksiyon ıslahı yolu ile bulunmuşlardır (Painter and Rawlings, 1961; Anonymous, 1980; Anonymous, 1982a; Anonymous, 1982b; Anonymous, 1986).

Cevizlerde yapılan seleksiyon çalışmalarında çok çeşitli kriterler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu çalışmalarda ağırlık noktası genellikle cevizin meyve kalite kriterleri

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Ceviz Gen Kaynaklarının Değerlendirilmesi" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Karaman, ysesli@kmu.edu.tr

olmakla birlikte; ağacın soğuklara, kurağa, hastalık-zararlılara dayanımı, gelişme durumu, verimliliği, erken meyveye yatması ve derimin kolaylığı da üzerinde durulan önemli kriterler arasındadır (Serr, 1962; Ölez, 1971; Celebioğlu, 1978; Kusmanovski, 1978; Şen, 1980; Germain, 1986; Tamponi ve Donati, 1986; Mitrovic, 1988; Revin, 1989, Özkan, 1993). Nedev (1972), yerel orijinli tohumdan yetişen Plovdiv tipinin kabuklu ağırlığının 17,2 g, iç oranının % 49,91, yağ oranının % 80,40 olduğunu, *Xanthomonas juglandis* (bakteriyel yanıklık) ve antraknoza dayanıklılık gösterdiğini saptamıştır. Ayrıca Plovdiv'in yüksek yağ içeriğinden dolayı ıslah için değerli olduğunu belirtmiştir.

Ermakov ve Sharova (1973)'nin Crimean Bölgesi'nde yetişen 95 adet *Juglans regia* tipinde yaptıkları çalışmada meyve ağırlıkları 5,22 – 17,10 g arasında saptanmış, en yüksek yağ oranı % 72,2, en yüksek protein oranı ise % 17,1 olarak belirlenmiştir.

Kropp ve ark. (1973) Güney Polonya'da 16 yaş üzerindeki 40 ceviz ağacında yaptıkları araştırmada ağaçlar ve meyveler arasında ve hatta aynı ağacın meyvelerinden yetişmiş ağaçlar arasında bile önemli farklılıklar belirlenmişlerdir. 40 tip içinden seçilen 5 ceviz çeşidinde meyve ağırlığı 10,7 – 16,1 g, iç oranı % 40,8 – 50,7, yağ oranı % 57 – 62,4, protein oranı % 11,2 – 12,2 ve şeker içeriği % 1,8 – 2,6 arasında saptanmıştır. Germain (1988), Fransa'da *Juglans regia* üzerine aşılı 6 ceviz çeşidinde (Franquette, Mayette, Parisienne, Corne, Marbot, Grandjean) meyve kalitesi özelliklerini tespit ettiği bir araştırmada meyve ağırlıklarını 8-12 g, iç oranlarını % 35-50 arasında bulmuştur.

Türkiye de seleksiyon amaçlı ilk çalışmalar Marmara bölgesinde başlamış ve daha sonra diğer bölgelerde devam etmiştir. Halen farklı amaçlarla lokal seleksiyon ve adaptasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmalar kapsamında; Celebioğlu ve ark. (1988), ülkemizin değişik yerlerinden seleksiyon sonucu elde edilen Yalova-1, Yalova-2, Yalova-3, Yalova-4, Kaplan-86, Şebin, Bilecik çeşitleri ile daha sonra seçilen 24-KE-25, 4-KR-1, 4-KR-2, 4-KR-3 tiplerini Yalova şartlarında denemeye almışlardır. Bu 11 tipte meyve ağırlıklarının 11,4-23 g, iç ağırlıklarının 5,9-9,7 g, iç oranlarının % 40-63,4 ve açık renkli iç oranlarının % 70-90 arasında değiştiğini saptamışlardır. Şen ve Tekintaş(1992), Adilcevaz'da yaptıkları seleksiyon çalışmasında ilk yıl 31 ceviz tipini ümitvar olarak seçmişler ve bu seçilen tiplerin meyve ağırlıkları 11.64 g ile 23.81 g, iç ağırlıkları 5.45 g ile 11.42 g, iç oranları % 39.01 ile % 57.43, kabuk kalınlıkları ise 0.53 ile 1.77 mm arasında değiştiğini bildirmektedirler.

Türkiye de yapılan seleksiyon çalışmalarında meyve kalitesi yanında Kaşka ve ark.(1996)' da Doğu Akdeniz kıyılarında yaptıkları çalışmalarda soğuklama ihtiyacı düşük tipler üzerinde durması, seleksiyon çalışmalarında değişik kriterlerin incelendiğini göstermektedir. Bu çalışmada 20 ceviz tipi ümitvar olarak seçilmiştir

Akkuzu ve Çelik (2001)'in Ankara ekolojik koşullarında yürüttükleri ceviz adaptasyon çalışmasında uç tomurcuk patlamasını en erken Yalova 1, Yalova 2 ve Yalova 3 çeşitlerinde, en geç Yalova 4 ve Şebin çeşitlerinde saptamışlardır. Bu çalışmada Yalova 1, Yalova 3 ve Yalova 4 çeşitleri orta derecede verimli, Yalova 2, Şebin, Kırşehir 1 ve Kırşehir 2 çeşitleri ise az verimli çeşitler olarak belirlenmiştir.

Sütyemez ve Eti (2001), 1994-1998 yılları arasında Kahramanmaraş bölgesinde tohumdan yetişmiş olan toplam 960 ağaçtan meyve örneği almışlar ve bu örnekler içerisinden üstün özellikte 169+2 ceviz tipini selekte etmişlerdir. Seçtikleri ceviz tiplerinde ağaç verimi ve yan dallarda meyve verme oranını yüksek düzeyde bulmuşlardır. Selekte ettikleri tiplerde %14.20 homogamy, %45.65 protogeny ve %40.24 protandry çiçeklenme özelliği saptamışlardır. Selekte edilen tiplerin meyve ağırlığı 12.06-25.80 g, iç ağırlığı 6.01-12.29 g, iç oranı %42.75-60.45, kabuk kalınlığı 0.70-1.74 mm arasında değişirken, meyve kabuk rengi %91.12 oranında açık sarı ve %8.82 oranında da esmer renkte olarak belirlenmiştir. Seçilen tiplerin iç renleri %7.10 beyaz, %61.53 açık sarı, %26.03 sarı ve %5.34 oranında koyu renkli olarak saptanmıştır. Önemli olarak görülen tiplerin kimyasal analizlerinde ise protein oranı %9.29-29.65, yağ oranı 58.62-76.53 ve kül oranı 1.15-2.17 arasında değişim göstermiştir.

Denizli' nin Çameli ve Bozkurt yörelerinde yürütülen bir seleksiyon çalışmasında, 39 ceviz tipi umutlu olarak seçilmiştir. Bu tiplerin meyve ağırlıkları 9.55-18.49 g, iç ağırlıkları 5.30-9.92 g, randımanları %50.03-64.27, meyve boyu 35.37-53.13 mm, meyve eni 29.97-36.32 mm, meyve yüksekliğinin 30.25-40.51 mm ve kabuk kalınlığı 0.83-1.36 mm nin arasında değişim gösterdiği saptanmıştır (Aşkın ve Gün, 1995).

Koyuncu ve Aşkın (1995), tarafından Bitlis' in Adilcevaz ilçesinde yürütülen bir seleksiyon çalışmasında belirlenen 12 ceviz tipi üzerinde yapılan bir çalışmada %1.86-2.06 kül, %15.55-20.92 protein, %66.30-76.94 yağ ve %0.11-0.18 oranında da oleik asit cinsinden yağ asitlerinin bulunduğu saptanmıştır.

Doğu Akdeniz kıyı bölgesinde yapılan bir seleksiyon çalışmasında, seçilen 20 tipin kabuklu meyve ağırlıkları 11.09-19.70 g, iç ağırlıkları 5.55-15.56 g ve kabuk kalınlıkları 0.92-1.10 mm arasında saptanmıştır (Kaşka ve ark., 1996).

Ölez (1971), Marmara bölgesinde yaptığı seleksiyon çalışmasında, meyve kalitesi, verim, yan tomurcuklarda meyve verme oranı gibi kriterleri incelemiştir. Bu çalışmada tip seçiminde iç ağırlığı 5.00 g' dan, meyve ağırlığının 10.00 g' dan, yan tomurcuklarda dışı çiçek oluşum oranının ve açık renkli iç oranının %50' den az olmamasına önem göstermiştir.

Çelebioğlu ve ark. (1988), daha önceden Marmara bölgesinin değişik yörelerinden seçilip, Yalova' da yetiştirilen ceviz tiplerinin (Ölez, 1971) orijininde ve Yalova' da elde edilen meyve özelliklerine ait değerlerini vermişlerdir. Bazı tipler Yalova' da kendi orijinlerine göre meyve ağırlığı ve iç ağırlığı bakımından düşük değerler gösterse de, bazı tiplerde de bu durumun aksine orijinlerinden daha yüksek değerler göstermişlerdir. Fakat genellikle % iç oranları orijinlerine göre Yalova' da daha yüksek bulunmuştur. 7/C-40 tipi orijininde meyve ağırlığı 21.8 g, iç ağırlığı 10.1 g ve iç oranı %46.6 olduğu halde; Yalova' da meyve ağırlığı 15.2 g, iç ağırlığı 8.1 g ve iç oranı %53.6 olarak saptanmıştır. Aynı şekilde 143/C-187 tipinde de meyve ağırlığı orijininde 10.8 g iken, Yalova' da 12.0 g; iç ağırlığı orijininde 5.4 g, Yalova' da 6.8 g ve iç oranı orijininde %50.0, Yalova' da %56.2 olarak saptanmıştır.

Hatay Merkez ilçe, Altınözü, Samandağ ve Yayladağı ilçe ve köylerinde 1998 yılında yürütülen bir seleksiyon çalışması sonucunda, 71 ağaçtan meyve örneği alınmış ve alınan bu örneklerde meyve kalite özellikleri ile verim durumu gibi ağaç özellikleri incelenmiştir. Seçilen tiplerde meyve ağırlıkları 11.5-15.8 g ve iç ağırlıkları 4.03-8.07 g arasında değişim göstermiştir. Seleksiyon tiplerinde iç oranı % 37.0-58.7 arasında değişim gösterirken, açık sarı renkli iç oranı %60-100 arasında değişim göstermiştir. Selekte edilen tiplerde salkımdaki meyve oranı 2-9 arasında değişirken, 36 tipte meyve şekli oval, 28 tipte ise yuvarlak olarak bulunmuştur. Verim ağaç yaşına bağlı olarak değişmekle birlikte 11.7-286 kg arasında saptanmıştır (Bayazit, 2000).

Oğuz (1998) tarafından Karaman ili Ermenek ilçesi yöresinde bulunan ceviz popülasyonu kapsamında yapılan ceviz seleksiyon çalışması da; 243 genotipten meyve örnekleri alınmış, değerlendirmeler sonucunda; 16 ceviz tipi ümitvar seçilmiş seçilen tiplerin meyve genişlikleri 30.13-36.34 mm, meyve yükseklikleri 27.95-33.25 mm, meyve uzunlukları 35.34-43.42 mm, meyve ağırlıkları 10.45-15.88 g, iç ağırlıkları 5.26-6.93 g, iç oranları %41.05-50.33 ve kabuk kalınlıkları 1.23-1.80 mm arasında değiştiği tespit edilmiştir. Seçilen tipler içerisinde de 70 ER 86 nolu ceviz tipi de bunlar arasında yer almıştır. 70 ER 86 nolu tipin pomolojik özellikleri dikkate alındığında; meyve genişliği 30.13mm, meyve yüksekliği 30.47mm, meyve uzunluğu 42.02 mm, kabuklu meyve ağırlığı 11.50 g, iç meyve ağırlığı 5.63 g ve meyve randımanı ise % 48.96 olarak saptanmıştır. Bu ceviz tipinin fenolojik verileri incelendiğinde çiçeklenme tipinin protandry olduğu, ilk yapraklanmanın 12-15 nisan tarihlerinde, hasat zamanının ise 15 Eylül döneminde olduğu belirlenmiştir.

Bu seleksiyon çalışmasının yapıldığı Ermenek ilçesi ve Karaman ilinin meyve üretimi açısından potansiyeline bakıldığında; Ceviz üretimi açısından kayda değer alan ve miktara sahip olduğu görülmektedir. Ceviz üretimi açısından sulama, verim ve kaliteyi etkileyen önemli faktördür. Ermenek ilçesinin 3.096 da. sulu tarım alanına sahip olması yetiştiricilik açısından iyi bir imkandır (Tablo 1.).

Tablo 1. Karaman ili arazi kullanım durumu

İlçeler	Tarım Alanı (da)			Orman ve Fundalık	Çayır ve Mera	Tarım Dışı Alan	Toplam
	Sulu	Kuru	Toplam				
Ayrancı	8.496	72.600	81.096	53.568	90.098	19.984	244.745
Başyayla	789	1.167	1.956	9.335	1.248	7.111	19.671
Ermenek	3.096	21.005	24.101	81.662	7.380	5.167	112.040
Kazımkarabekir	4.884	18.055	22.939	7.426	4.069	5.674	40.108
Merkez	77.052	133.685	210.737	60.742	80.976	66.956	425.660
Sanveliler	1.741	4.278	6.019	28.419	3.344	5.093	42.876
Toplam	96.058	250.790	346.848	241.152	187.115	109.985	885.100

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

Tablo 2. Karaman ili bitkisel üretim deseni (da)

İlçe	Tarla Bitkileri	Bahçe	Sebze	Nadas	Kullanılmayan Arazi	Toplam
Ayrancı	68.757	1.661	748	8.413	1.517	81.096
Başyayla	915	733	74	254	0	1.976
Ermenek	9.832	3.416	596	3.988	0	17.832
Kazımkarabekir	17.862	431	681	2.701	1.264	22.939
Merkez	147.358	24.214	11.791	27.294	6.329	216.986
Sarveliler	3.646	1.953	0	366	54	6.019
Toplam	248.370	32.408	13.890	43.016	9.164	346.848

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

Karaman ilinin bitkisel üretim deseni incelendiğinde, bahçe alanının (32.408) tarla bitkilerinden sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ermenek ilçesinin de 3.416 da bahçe alanı ile il merkezi ve Ayrancı ilçesinden sonra 3. Sırada yer almaktadır (Tablo 2.).

Tablo 3. 2002- 2017 yılları Karaman ili seçilmiş meyve üretim karşılaştırması

Ürün Adı	2002				2017				Üretime göre Türkiye'ye Oran (%)
	Ekiliş alanı (da)	Üretim(ton)	Türkiye Sıralaması		Ekiliş alanı (da)	Üretim (ton)	Türkiye Sıralaması		
			Ekilişe göre Sıralama	Üretime göre Sıralama			Ekilişe göre Sıralama	Üretime göre Sıralama	
Elma	166.220	211.941	2	3	205.554	497.734	3	2	16,42
Üzüm	190.360	112.030	11	8	41.520	34.646	22	20	0,82
Zeytin	7.030	3.781	21	18	20.840	2.504	21	24	0,12
Kiraz	3.440	6.439	23	11	19.072	13.262	14	14	2,11
Ceviz	3.430	4.240	9	2	15.569	5.763	21	8	2,74
Badem	1.290	1.823	11	7	10.492	3.196	11	10	3,55
Şeftali	1.840	1.840	25	25	3.788	4.215	20	20	0,55
Armuk	2.770	6.869	17	8	3.540	10.174	12	5	2,02
Erik	5.810	4.396	6	15	2.835	5.779	18	14	1,98
Kayısı	800	5.820	35	10	2.573	4.068	22	12	0,41

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

Karaman ili 2002-2017 yılları arasındaki ceviz üretim alanı dikkate alındığında, 2002 yılında 3.430 da alanda 4.240 ton üretim var iken 2017 yılında 15.569 da alanda 5.763 ton ceviz üretimi olmuştur. Son 15 yılda üretim miktarı ve alanında önemli bir artış meydana gelmiş ve Türkiye üretiminin % 2.74 seviyesine ulaşmıştır (Tablo 3.).

Tablo 4. Karaman ili ceviz üretimi (2017)

İlçe	Ağaç sayısı (adet)	Toplu meyvelik alan (da)	Üretim (ton)
Ayrancı	9.700	567	141
Başyayla	10.660	431	11
Ermenek	81.000	5.750	1.896
Kazımkarabekir	250	15	0
Merkez	179.000	7.475	3.286
Sarveliler	15.249	1.331	429
Toplam	295.859	15.569	5.763

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

Karaman ili 2017 yılı ceviz üretimi incelendiğinde, Ermenek ilçesinin il merkezinden sonra 1.896 ton üretimle ikinci sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Aynı bölgede yer alan Sarıveliler ve Başyayla ilçeleriyle birlikte bölge anlamında ceviz üretiminin dikkate değer olduğu görülmektedir (Tablo 4.).

Tablo 5. Karaman ili ceviz fidan dağıtımı (2013-2017)

İlçe	2013		2015		2017		Toplam	
	Fidan Sayısı (adet)	Proje Bedeli	Fidan Sayısı (adet)	Proje Bedeli	Fidan Sayısı (adet)	Proje Bedeli	Fidan Sayısı (adet)	Proje Bedeli (tl)
Ayrancı	835	4.008	320	1.328			1.155	5.336
Başyayla	400	1.920	80	332			480	2.252
Ermenek	3.395	16.296	2.515	10.437			5.910	26.733
Kazımkarabekir	0	0	11	46			11	46
Merkez	7.815	37.512	13.368	55.477	2.515	21.042	23.698	114.031
Sarıveliler	1.013	4.862	2.518	10.450	4.071	26.464	7.602	41.776
Toplam	13.458	64.598	18.812	78.070	6.586	47.506	38.856	190.174

Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

Son yıllarda Ceviz üretiminin geliştirilmesi amacıyla yapılan desteklemeler kapsamında Karaman ilinde 2013-2017 yılları arasında 38.856 adet ceviz fidanı dağıtımı ve 190.174 (tl) harcama yapılmıştır. Bu kapsamda il merkezi 23.698 adet fidan ile 1. sırada yer alırken, Sarıveliler ilçesi 7.602 adet fidan ile 2., Ermenek ilçesi ise 5.910 adet ceviz fidanı dağıtımıyla 3. sırada yer almaktadır.

Karaman ilinde yıllara göre fidan dağıtımına bakıldığında 1991 yılında 30 adet olan fidan dağıtımı 2015 yılında 18.812 adet rakamına ulaşmıştır. Ceviz üretimi için destek politikası kapsamında ilerlemeler olmaktadır. Yeni tesis edilen alanların üretime yansması ve ekonomiye katkısı olması beklenmektedir. Ancak sürdürülebilir üretim açısından gerekli teknik şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu durumda bu çalışmaların gelecek 5-10 yıl içerisinde üretime katkı sağlaması beklenmelidir (Tablo 5.,Tablo 6.)

Tablo 6. Yıllara göre Karaman ili projeli ve programlı ceviz fidan dağıtımı

Yıllar	Miktar (Adet)
1991	30
1992	250
1993	-
1994	-
1995	100
1996	600
1997	-
1998	400
1999	4.389
2000	4.307
2001	2.000
2002	8.692
2003	10.600
2004	1.360

2005	12.000
2006	11.955
2007	-
2008	-
2009	-
2010	-
2011	-
2012	-
2013	13.458
2014	-
2015	18.812
Toplam	88.953

Gıda Tarım ve Hayvancılık Karaman İl Müdürlüğü verileri (Anonim 2017)

2. Materyal ve Metot

Çalışmanın bitkisel materyalini, ülkemizin farklı ekolojilerinden selekte edilmiş ceviz tipleri ve Ermenek yöresinden selekte edilmiş 70 ER 86 nolu ceviz tipi oluşturmaktadır. Bu tipler

Ülkemizde cevizde bugüne kadar yapılan seleksiyon 1 çalışmaları sonucu ortaya çıkarılmış ve araştırmacılar tarafından ön elemeyen geçmiş ceviz tipleridir (Tablo 7). Karaman ili ve Ermenek ilçesine ait tarımsal istatistik verileri aynı zamanda araştırmanın materyali olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın arazi çalışmaları farklı aşamalardan oluşmaktadır. 1. Aşamada materyal temini ve bahçe tesisi (2013-2018), 2. aşamada tiplerin performanslarının belirlenmesi, 3. Aşamada ise genetik materyalin tescili ve üretime kazandırılması şeklinde planlanmıştır. Halen çalışmalar Eğirdir Meyvecilik Araştırma Enstitüsü bünyesinde iki lokasyon da devam etmektedir. Araştırma, tesadüf blokları deneme desenine göre 8x4 metre dikim mesafesinde, 3 tekerrürlü ve her tekerrürde 3 bitki bulunan mevcut bahçelerde yapılmaktadır. Bahçenin Kültürel uygulamaları düzenli olarak yürütülmektedir. Bahçe 2013 yılında tesis edilmiştir.

Tablo 7. Araştırmada kullanılan ceviz tipleri

Ceviz Tipleri
06 ANK 348
13 AD 01
13 AD 02
13 AD 03
13 AD 04
13 AD 05
13 AD 06
13 AD 07
13 AD 08
13 AD 10
13 AD 116
19 İS 40
20 ÇM 60
20 ÇM 57
35 BYD 02

35 BYD 75
35 BYDH 1
35 S 1
35 TR130
64 BB 02
70 ER 86
Maraş-19
Chandler

Araştırma kapsamında, ceviz tiplerinde incelenen fenolojik, morfolojik ve pomolojik özellikler aşağıda verildiği şekildedir.

Fenolojik Gözlemler:

Ağaçların Yapraklanma Zamanları; tomurcukların patlamasından sonra yaprak sürgünlerinin 3-5 cm olduğu dönemdir.

Erken ve Geç dönem olarak değerlendirilmiştir

Erkek çiçeklerin dişi çiçeklenmeye göre zamanlaması önce (protandry), eş zamanlı (homogamy), sonra (protogyny) olmak üzere değerlendirme yapılmıştır.

Yaprak Döküm Tarihleri

Ağaçların yaprak dökme tarihleri ; Yaprakların % 60'nın döküldüğü zamandır.

Morfolojik Ölçümler:

Ağaçların taç genişliği ve taç yüksekliği(m),

Ağaçların gövde çapı (cm).

Pomolojik özellikler:

Meyve boyutları (En(mm), Boy (mm), Yükseklik (mm), Kabuklu Ağırlık (g), İç ağırlık (g), Randıman (%),

Verim:

Ağaç başı verim (g/ağaç) olarak değerlendirilme yapılmıştır.

3.Bulgular ve Tartışma

Araştırmada kullanılan ceviz tiplerinin 2017 yılı vejetasyon dönemindeki elde edilen fenolojik gözlemleri incelendiğinde, tiplerin yapraklanma dönemleri 11 Nisan ile 4 Mayıs arasındaki dönemde saptanmıştır. Standart ceviz çeşidi olan Chandler çeşidi referans alındığında yerel tiplerin erkenci olduğu, chandler çeşidinden 15-20 gün civarında erken yapraklanmakta olduğu belirlenmiştir. Bu durum özellikle ilkbahar geç don zararı bakımından olumsuz bir özelliktir. Ceviz çeşitlerinin geç yapraklanması ürün temini ve ekolojik şartlara uyum için avantaj sağlayabilmektedir. Yerel tipler arasında yer alan 70 ER 86 tipinde erken yapraklanan bir tip olması nedeniyle ilkbahar geç donlarına maruz kalma olasılığı fazladır. Bu tipin orijinal yerinde ilk yapraklanma zamanınının 12-15 nisanda olduğu (Oğuz, 1998) Eğirdir lokasyonunda 11-18 Nisan arası yapraklanması dikkate alındığında yapraklanma özelliğinin erkenci olduğu ve ekolojilerin benzer etki gösterdiği düşünülebilir (Tablo 8.).

Eğirdir lokasyonunda 70 ER 86 tipinin Kasım 15-30 tarihlerinde yaprak dökümünün gerçekleştiği, meyve hasat zamanının ise Eylül 15-30 tarihlerinde olduğu belirlenmiştir. Ermenek bölgesinde hasat zamanının 15 Eylülde olduğu Oğuz (1998) tarafından saptanmıştır. Chandler çeşidine göre hasat zamanında 1 aylık bir erkencilik bulunmaktadır. Erken hasat olması kısa vejetasyonlu alanlar için iyi bir özelliktir ve sonbahar erken donları için avantaj sağlayabilmektedir. 70 ER 86 tipinin fenolojik açıdan iki lokasyonda da benzer özellikler gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 8.Ceviz tiplerine ait fenolojik özellikler (2017)

Tip	Yapraklanma	Yaprak dökümü	Hasat tarihi
06 ANK 348	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 01	Nisan 13-20	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 02	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 03	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 04	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 05	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 06	Nisan 11-19	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 07	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 08	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 10	Nisan 13-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
13 AD 116	Nisan 18-27	Kasım 15-30	15-30 Eylül
19 İS 40	Nisan 15-23	Kasım 15-30	15-30 Eylül
20 ÇM 60	Nisan 17-26	Kasım 15-30	15-30 Eylül
20 ÇM 57	Nisan 17-26	Kasım 15-30	15-30 Eylül
35BYD 02	Nisan 11-17	Kasım 15-30	15-30 Eylül
30 BYD 75	Nisan 15-21	Kasım 15-30	15-30 Eylül
35 BYDH 1	Nisan 15-21	Kasım 15-30	15-30 Eylül
35 S1	Nisan 15-21	Kasım 15-30	15-30 Eylül
35 TR 130	Nisan 12-19	Kasım 15-30	15-30 Eylül
64 BB 02	Nisan 14-23	Kasım 15-30	15-30 Eylül
70 ER 86	Nisan 11-18	Kasım 15-30	15-30 Eylül
MARAŞ-19	Nisan 14-22	Kasım 15-30	15-30 Eylül
Chandler	Mayıs 1-4	Kasım30-Aralık 10	15-25 Ekim

Tablo 9.Ceviz tiplerine ait meyvelerinin pomolojik özellikleri (2017)

Tip	En (mm)	Boy (mm)	Yükseklik (mm)	Kabuklu Ağırlık (g)	İç ağırlık (g)	Randıman (%)
64 BB-02	20,34	25,99	22,09	9,31	4,52	48,60
35 TR-130	34,30	46,42	37,51	13,02	6,22	47,78
35 BYDH-75	35,99	46,37	37,14	14,60	9,54	65,33
13 AD 06	32,37	36,51	32,75	11,26	5,77	51,23
35 S-1	35,74	45,71	34,52	12,95	5,04	38,92
13 AD 2	35,08	39,25	36,86	13,23	6,31	47,70
13 AD 05	38,89	45,50	40,83	17,84	9,45	52,97
35 BYDH 1	32,80	47,69	37,65	15,65	6,84	43,68
13 AD 116	36,89	41,45	38,43	15,96	8,85	55,47
35 BYDH 2	34,39	44,02	37,23	14,70	7,47	50,81
70 ER 86	29,70	37,48	32,16	10,65	4,64	43,63
13 AD 3	34,53	39,62	37,86	14,91	8,13	54,51
13 AD 07	33,95	40,16	35,86	13,51	7,74	57,29
13 AD-1	32,55	43,49	33,70	13,31	6,45	48,49
06 ANK 348	38,08	48,93	40,02	17,77	8,90	50,09

20 ÇML 60	33,78	41,48	36,52	11,87	7,21	60,76
13 AD 04	35,38	41,01	39,13	13,76	9,40	52,89
19 İS 40	31,62	41,31	34,32	11,51	8,23	60,27
13 AD 08	31,80	33,87	36,02	12,46	7,07	56,75
MARAŞ 19	35,34	41,28	41,05	16,89	7,57	45,27

Yapılan çalışmada yerel tiplerin meyve özellikleri arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Tipler arasında meyve eni 38.89 mm (13 AD 05) ile 20.34 mm (64 BB-02) arasında değişmiştir. 70 ER 86 nolu tipin meyve eni 29,70 mm olarak saptanmıştır. Meyve ve boy değerleri en yüksek 06 ANK 348 (48.93 mm) ile 64 BB02 (25.99 mm) tiplerinde saptanırken 70 ER 86 nolu tipin ise 37.48mm olarak belirlenmiştir. Meyve yükseklik değerleri en yüksek 41.05 mm ile Maraş 19 tipinde en düşük değer ise 22.09 mm ile 64 BB-02 tipte ölçülmüştür.

Tipler içerisinde kabuklu meyve ağırlığı 9.31 g (64 BB-02)- 17.77 g (06 ANK 348) değerleri arasında bulunmuştur. 70 ER 86 no lu tipin orijinal bölgesinde kabuklu meyve ağırlığı 11.50 g tespit edilirken (Oğuz, 1998) Eğirdir lokasyonunun da 10.65 g olarak saptanmıştır. İki lokasyon arasındaki meyve ağırlıkları arasındaki farkın ekolojik şartlar ve bakım koşullarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Kropp ve ark. (1973) Güney Polonya'da yaptıkları araştırmada ağaçlar ve meyveler arasında ve hatta aynı ağacın meyvelerinden yetişmiş ağaçlar arasında bile önemli farklılıklar belirlemişlerdir. Çalışma yapılan 40 tip içinden seçilen 5 ceviz çeşidinde meyve ağırlığının 10,7 - 16,1 g, arasında tespit etmişlerdir. Elde edilen veriler bu çalışmayla yakın değerler oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz kıyı bölgesinde yapılan bir seleksiyon çalışmasında, seçilen 20 tipin kabuklu meyve ağırlıkları 11.09-19.70 g, arasında saptanmıştır (Kaşka ve ark., 1996).

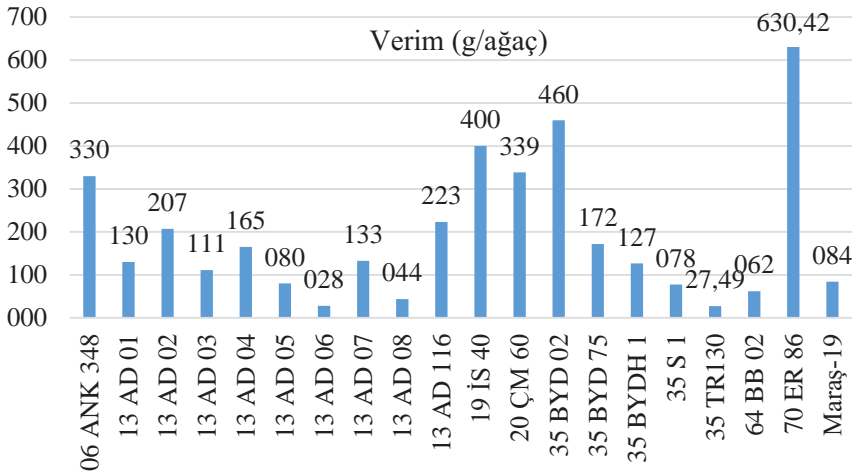
Diğer taraftan 70 ER 86 nolu tipin orjin bölgesindeki iç meyve ağırlığı 5.63 g ve meyve randımanı ise % 48.96 olarak saptanmıştır (Oğuz, 1998). Eğirdir lokasyonunun da yapılan çalışmada ise iç meyve ağırlığı 4.64 g ve randımanı ise % 43.63 olarak tespit edilmiştir. İki lokasyon arasında benzer sayılabilecek değerler olduğu görülmektedir. Randıman değerleri arasındaki farkın ekolojiden kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir. Tipler arasında iç meyve ağırlıklarının 9.54 g ile 4,52 g arasında değiştiği ve yaklaşık % 50 farkın olduğu randıman olarak da % 65,33 ile % 38,92 arasında değerler tespit edilmiştir (Tablo 9.).

Tablo 10. Ceviz tiplerine ait morfolojik ölçümler (2017)

Tipler	Taç Yüksekliği(m)	Taç Genişliği(m)	Gövde Çapı (mm)
06 ANK 348	3,90	3,12	51.66
13 AD 01	3,25	2,25	50.41
13 AD 02	4,10	3,84	54.49
13 AD 03	3,42	2,54	40.34
13 AD 04	2,76	2,13	39.78
13 AD 05	3,24	2,54	42.16
13 AD 06	3,74	2,75	58.51
13 AD 07	3,82	2,76	53.62
13 AD 08	3,54	3,12	55.39
13 AD 10	2,95	1,84	46.70

13 AD 116	4,25	2,92	56,21
19 İS 40	3,85	3,52	38,67
20 ÇM 60	2,90	3,58	67,48
20 ÇM57	2,68	2,12	36,92
35 BYD 02	3,98	3,30	58,71
35 BYD 75	3,36	2,53	38,18
35 BYDH 1	3,91	3,22	49,61
35 S 1	2,75	2,25	46,72
35 TR130	3,25	2,92	53,61
64 BB 02	3,48	2,86	49,88
70 ER 86	3,25	2,95	62,15
Maraş-19	2,81	1,75	47,15

Araştırmada bitkileri morfolojik ölçümlerinde; en büyük taç yüksekliği 4.25 m ile 13 AD 116 tipinde, en düşük taç yüksekliği ise 2.75 m ile 35 S 1 tipinde ölçülmüştür. Diğer tipler bu değerler arasında bulunmuştur. 70 ER 86 tipinde taç yüksekliği 3.25 ve taç genişliği de 2.95 m olarak, gövde çapı ise 62.15 mm ölçülmüştür. Bu tipin ağaç gelişme habitüsü yarı dik olarak gözlenmiştir. Gövde çapı ölçümleriyle en büyük gövde çapı 20 ÇML 60 tipinde (67.48) mm, en düşük değer ise 20 ÇM57 (36.92 mm) belirlenmiştir. Diğer tipler bu değerler arasında yer almıştır.

Grafik 1. Tiplerin ağaç verimi (g/ağaç)

Araştırmada tipler arasında verim değerleri açısından farklılıklar belirlenmiştir. Ağaç başına kuru kabuklu ağırlık olarak en yüksek değer 630.42 g ile 70 ER 86 tip de belirlenirken en düşük değer ise 35 TR 130 tipinde 27.49g saptanmıştır. Tipler arasında önemli bir derecede verim farkının olduğu kaydedilmiştir. Ancak tipler arasında ki verim farkının nereden kaynaklandığını tespit etmek için çalışmanın tam verim dönemine kadar devam ettirilmesi gerekmektedir. Çünkü denemedeki bitkiler 5 yaşında ve tam verim dönemi için 10-12 yaşlarındaki verim değerlerinin tespiti gerekmektedir.

Benzer çalışma konusuna sahip diğer bir araştırmada; Çelebioğlu ve ark. (1988), daha önceden Marmara bölgesinin değişik yörelerinden seçilip, Yalova' da yetiştirilen ceviz tiplerinin (Ölez, 1971) orijininde ve Yalova' da elde edilen meyve özelliklerine ait değerlerini vermişlerdir. Bazı tipler Yalova' da kendi orijinlerine göre meyve ağırlığı ve iç ağırlığı bakımından düşük değerler gösterse de, bazı tiplerde de bu durumun aksine orijinlerinden daha yüksek değerler göstermişlerdir. Fakat genellikle % iç oranları orijinlerine göre Yalova' da daha yüksek bulunmuştur. 7/C-40 tipi orijininde meyve ağırlığı 21.8 g, iç ağırlığı 10.1 g ve iç oranı %46.6 olduğu halde; Yalova' da meyve ağırlığı 15.2 g, iç ağırlığı 8.1 g ve iç oranı %53.6 olarak saptanmıştır. Aynı şekilde 143/C-187 tipinde de meyve ağırlığı orijininde 10.8 g iken, Yalova' da 12.0 g; iç ağırlığı orijininde 5.4 g, Yalova' da 6.8 g ve iç oranı orijininde %50.0, Yalova' da %56.2 olarak saptanmıştır. Tiplerin orijinal bölgesi ile başka ekolojideki performans farkı bu çalışmada da saptanmıştır.

Tiplerin orijinal yerlerindeki değerleri ile farklı ekolojide elde edilen değerler arasında farkın oluşması; Çelebioğlu ve ark.' (1988), nın yaptıkları çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu durumun nedeni; ekoloji farkı, bakım şartları, orijinal ağaçlar ile denemede kullanılan ağaçların yaş farkı gibi etkenlerle açıklamak mümkün olabilir. Yapılacak yeni çalışmalarda adaptasyon çalışmalarının ne kadar önemli olduğu, ekolojilere uygun çeşit seçiminde tiplerin farklı ekolojilerde deneme yapıldıktan sonra tavsiye edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Ceviz seleksiyonlarından elde edilen ümitvar tiplerin orjin bölgesi dışında ekolojik şartlardan etkilenebildiği ortaya çıkmıştır. Meyvecilikte çeşit tavsiyesi yapılırken ekolojik şartlar ve çeşit özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle seleksiyon ile elde edilen tiplerin farklı ekolojilerde ki performanslarının belirlenmesi, çeşit olma özelliği ve tavsiye açısından bu çalışmaların gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Hem yerel tiplerin hem de referans ticari çeşitlerin bir arada bulunduğu araştırma çalışmalarının yapılması, genetik kaynakların değerlendirilmesi bakımından yararlı olabilecektir. Yerel tiplerin orjini olan bölgelerde de araştırma ve değişik amaçlarla farklı çeşitlerden oluşan koleksiyon bahçelerinin oluşturulması gelecekteki çalışmalara kolaylık sağlayabilecektir. Bu amaçla Ermenek bölgesinde ceviz yetiştiriciliğinin geliştirilmesi amacıyla ticari ve yerel çeşitlerle birlikte bir bahçenin tesis edilmesi, araştırma, eğitim ve uygulama bahçesinin kurulması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim, 2017. Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü verileri. Karaman.
 Anonymous, 1980. Franquette, L' arboriculture Fruitiere no: 313 Mai, France.
 Anonymous, 1982a. Marbot, L' arboriculture Fruitiere no: 335 Janvier, France.
 Anonymous, 1982b. Parisienne, L' arboriculture Fruitiere no: 345 November, France.
 Anonymous, 1986. Noix Corne, L' arboriculture Fruitiere no: 370 Janvier, France.
 Akça, Y., 1995. Cevizlerde Dikogami Ve Dikogaminin Verim Ve Meyve Özellikleri İle İlişkisi, Türkiye II. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi, 3-6 Ekim, 1995 Cilt 1 (Meyve):454-458, Adana.
 Akkuzu, H.E., Çelik, M., 2001. Bazı Ceviz Çeşitlerinin (J. regia L.) Ankara Koşullarında Fenolojik ve Pomolojik Özelliklerinin Belirlenmesi. Türkiye I. Ulusal Ceviz Sempozyumu. 5-8 Eylül 2001, s.69-75, Tokat.

- Aşkın, M. A., Gün, A., 1995. Çameli ve Bozkurt Cevizlerinin (*Juglans regia* L.) Seleksiyon Yolu İle İslahı Üzerinde Araştırmalar. Türkiye II. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi, Cilt:1, 461-463 S., 3-6 Ekim Adana
- Atefi, J., 1991. Evaluation of Walnut Genotypes in Iran. International Walnut Meeting Terragona, Spain, 21st -25th October, P7.
- Badalov, P. P., 1988. New dessert forms of walnut for the forest steppe zones. Pl. Br. Abst. 058-03278.
- Bayazit, S., 2000. Hatay Yöresi Cevizlerinin Seleksiyon Yoluyla İslahı Üzerine Araştırmalar, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Bil. Enst. Antakya
- Bugarcic, V., Ogasanovic, D., Korac, M., 1986. The more important biological and horticultural characteristics of selected walnut types. Hort. Abst. 56(11): 917.
- Çelebioğlu G., 1978. Ceviz Yetiştiriciliği, Bursa Tarım İl Müdürlüğü Yayınları
- Çelebioğlu, G., Ferhatoğlu, Y., Burak, M., 1988. Selection and Plantation of Walnuts in Turkey. Int. Conf on Walnuts. Atatürk Central Hort. Res. Inst. Sept. 19-23. 83-87 YALOVA.
- Ermakow, A.I., Sharova, N.I.. 1973. Comparative Evaluation Of Crimean Forms Of Walnut In Respect Of The Biological Properties Of The Fruit. Plant. Breed. Abst. Vol:43, No:L2, 820
- Germain, E., 1986. Walnut Breeding in France. Pl. Br. Abst. 056-11067.
- Germain, E., 1988. Use of the late leafing characters in awalnut variety breeding program, Intern. On-fer. On Walnuts., P: 95-98, Yalova-Turkey.
- Germain, E., 1997. Depression Effects of Inbreeding in *Juglans regia* L. Options-Mediterraneennes. Serie B, Etudes et Recherches. No:16, 49-52.
- Ilic, B., 1976. Selection of walnut in southern serbia. Pl. Br. Abst. 43 (8): 515.
- Kaşka, N., Türemiş, N, Derin, K. Karaalp, Y., 1996. Low Chilling Requirement Walnut Selections at the Eastern Mediterranean Coastal Areas of Turkey. FAO Nucis Newsletter, Number 5 December Vol: 13-15. IRTA Mas Bove Spain.
- Koraç, M., Croviç, D., Slovic, D., Golosin, B., 1988. Characteristics of Walnut Selections Sampion. Srem Tisa. Backa and Mire. Int. Conf. On Walnuts. Atatürk Cent. H. Res. Inst. Sept. 19-23, Yalova, Türkiye. 141-142.
- Koyuncu, M. A., Aşkın, M. A., 1995. Bitlis İli Adilcevaz Yöresinde Seçilmiş Ümitvar Ceviz Tiplerinin Bazı Bileşim Maddelerinin belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Türkiye II. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi. Cilt 1. s. 475-478, 3-6 Ekim. Adana
- Kusmanovskii, I., Georgiev, D., Popovski, H., 1978. Biological and morphological characteristics of walnut. Pl. Br. Abst. 48 (7): 576.
- Kropp, K., Poniedzialek, W., Kropowa, M., 1973 . Observation on growth and yield of selected walnut seedling. Pl. Br. Abst. 43 (8): 515.
- Mc Granahan, G.H., D.E. Ramos, H.I. Forde, R.G. Snyder, 1990. Cisco Persian Walnut. Plant Breed. Abst. 060-00766.
- Mitrovic, M., Bulgaric, V., Ogasanovic, D., 1988. Selection of Walnut and Characteristics of Selected Types. Int. Conf. On. Walnuts. Atatürk Cent. H. Res. Inst. Sept. 19-23 Yalova, Türkiye. 159-165.
- Mitrovic, M., 1990. Testing phenological features in varieties and selections of walnut in Cacak. Plant Breed. Abst. 060-00766.
- Nedev, N., 1972. The New Walnut variety Plovdiv. Plant Breeding Abstract Vol.42 No:2411
- Nedev, N., A. Stefanova, G. Tosev, V. Primov, 1990. Raikov walnut. Plant Breed. Abst. 060-11488.
- Oğuz, H.İ. 1998. Ermenek yöresi cevizlerinin (*Juglans regia* L.) seleksiyon yoluyla ıslahı üzerinde araştırmalar. Doktora tezi (basılmamış). Y.Y.Ü. Fen Bil. Enst., Van. Oğuz
- Ölez, H., 1971 Marmara Bölgesi Cevizlerinin (*J.regia*) Seleksiyon Yoluyla İslahı Üzerinde Araştırmalar. Doktora Tezi. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yalova
- Özkan, Y., 1993. Tokat Merkez İlçe Cevizlerinin (*J.regia* L.) Seleksiyon Yoluyla İslahı Üzerine Araştırmalar. Doktora Tezi. YYÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van
- Özkan, Y., Şen, S.M., 1995. Tokat Merkez İlçe Cevizlerinin Meyve Özellikleri Üzerine Araştırmalar. Türkiye II. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresi. Cilt. 1. s. 464-469, 3-6 Ekim. Adana
- Petre, E., 1988. New valuable biotypes of walnut in the Iasi. Botosani and Vaslui districts. Pl. Br. Abst. 058-06962.
- Puinter, J., H., Ravlings, C., O., 1961. Producing Walnut in Osegon State Universty Exterstion Bull. 795, Corvallis, Oregon, Frangvetta, Larboriculture Fruitiere.
- Revin. A. A., 1989. Selection of walnut varieties in Crimea. Acta Hort. No. 284. 1990. 157-158
- Serr, E. F., 1962. Selecting Suitable Walnut Varieties. Californica Agricultural Experimental Station Leat. 144. Davis, Californica.

- Solar, A., 1989. Phenological and pomological characteristics of walnut cultivars in Northeastern Slovenia. *Acta Hort.* No. 284, 1990. 167-173
- Sütyemez, M ve Eti, S., 2001. Kahramanmaraş Bölgesinden Selekte Edilen Ümitvar Ceviz Tiplerinin Genel Pomolojik Özellikleri. *Türkiye I. Ulusal Ceviz Sempozyumu.* S. 77-93.
- Şen, S.M., 1980. Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi Cevizlerinin Seleksiyon Yoluyla Islahı Üzerinde Araştırmalar, Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Bahçe Bitkileri Bölümü (Doçentlik Tezi) Erzurum.
- Şen, S.M., Tekintaş, F.E., 1992. A study on the selection of Adilcevaz walnut. *Acta Hort.* No: (317): 171-174.
- Tamponi, G., Donati, G.P., 1989. Walnut cultivars susceptibility to *xanthomonas juglandis*. *Pl. Br. Abst.* 059-07909
- Velkov, D., 1990. Vitosha(walnut), *Plant Breed. Abst.* 060-06889.
- Yarılgaç, T., 1997. Gevaş Cevizlerinin (*J. regia* L.) Seleksiyon Yolu ile Islahı Üzerine Araştırmalar(Doktora Tezi), YYÜ. Fen Bilimleri Enst. Van.

AN ANATOMICAL AND PALYNOLOGIC STUDY ON ENDEMIC COUSINIA ERMENEKENSIS (ASTERACEAE)

Osman TUGAY* - Kuddisi ERTUĞRUL** - Deniz ULUKUŞ***
Sercan KARAGÖZ**** - Esengül KARAHİSAR*****

Introduction

Cousinia genus (Asteraceae, Cardueae) is the third largest of the Asteraceae family and the largest of the Cardueae tribes. The genus is represented with six section and 38 species in Turkey, 26 of which are endemic (Davis, 1975; Güner 2012). Section *Cousinia* harbours totally 22 species, 19 of which are endemic. This study, local endemic *Cousinia ermenekensis* Hub.-Mor. distributing within section *Cousinia* in C4 square have been performed in order to determine anatomic and palynologic features.

Material And Method

Plant specimens collected between 2012 and 2013 after pictures were taken on field studies (Fig. 1). According to common herbarium techniques, plant samples were pressed and dried. The specimens were identified using Flora of Turkey under the a stereobinocular microscope The specimens have been kept in Selçuk University Herbarium (KNYA). In pollen investigations, pollen material were obtained from herbarium specimens, For palynological investigations, pollen material was obtained from herbarium specimens. The pollen slides were prepared according to Wodehouse's technique (Wodehouse, 1935). For the pollen dimensions, 20-30 pollen grains per each species were measured. SEM micrographs were used to determine exine sculpturing of the pollen. For anatomical studies, living material was kept in 70 % ethanol. The paraffin method was used for cross sections of stems and leaves (Johansen, 1940). The specimens were embedded in paraffin wax and then sectioned between 5 and 10 µm thickness with a Leica RM2125RT rotary microtome. All sections were stained with safranin-fast green and then mounted with Entellan. Measurements and photos were taken using binocular lighth microscope with a Leica DFC280 camera.

* Department of Pharmaceutical Botany, Faculty of Pharmacy, Selçuk University, Konya, Corresponding author, otugay@gmail.com

** Department of Biology, Faculty of Sciences, Selçuk University, Konya, Turkey.

*** Department of Biotechnology, Faculty of Sciences, Selçuk University, Konya, Turkey.

**** Department of Biology, Faculty of Sciences, Selçuk University, Konya, Turkey.

***** Department of Biology, Faculty of Sciences, Selçuk University, Konya, Turkey.

Figure 1. Habit of *Cousinia ermenekensis*

Results And Discussion

Anatomical properties of *Cousinia ermenekensis*

As a result of the anatomical examinations, it was observed that the number of cortex parenchyma, the size of vascular bundle tissues in leaves and the number of vascular bundle in midrip are important. In stem transverse section the epidermis is 1 layered and consists of rectangular and oval cells and is surrounded by a cuticle layer. It has 12-13 layers cortex cells. Transverse sections of the lamina showed that the upper and lower epidermises are covered with a thin cuticle layer. Both epidermises consist of uniseriate oval and rectangular cells. The mesophyll is consist of 2 layer palisade paranchyma cells and 2 layer Spongy parenchyma cells. Spongiose cells irregular, compact, cubic or spherica (Fig. 2 A-F).

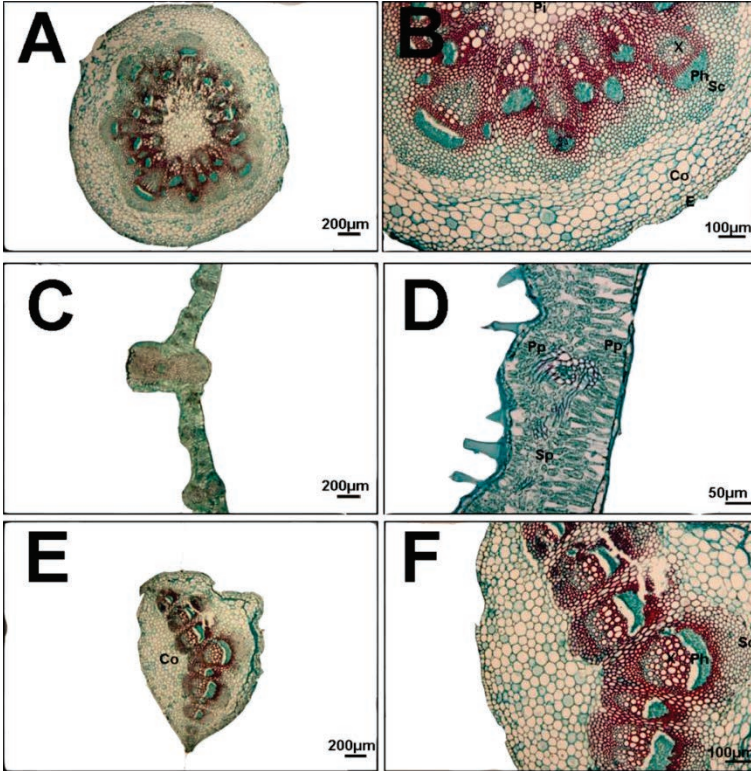

Figure 2. Anatomical characters of *Cousinia ermenekensis* A & B. Stem anatomy, C & D. Leaf anatomy, E & F. Midrib anatomy Co cortex, E epidermis, Le lower epidermis, Pp palisade parenchyma, Sp Spongy parenchyma Ph phloem, Pi pith region, Sc sclerenchyma, Ue upper epidermis, Vb vascular bundle, X xylem, Co Collenchyma.

Pollen morphology

Shape of pollen grains of species is prolate-spheroidal aperture type is tricolporate. As a result of SEM studies, pollen ornamentation was determined as verrucos-perforate (Fig. 3 A-B).

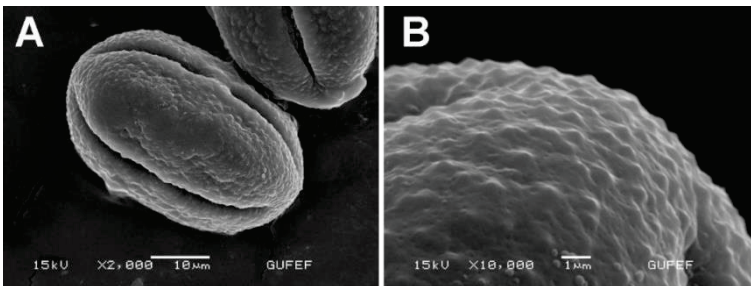

Figure 3. SEM micrographs of the pollen grains; A&B equatorial view and exine sculpturing of *Cousinia ermenekensis*

This study will be source to reveal the differences and similarities between them by working of other species belonging *Cousinia* genus.

Acknowledgements

We would like to thank TÜBİTAK (TBAG: 111T364) for financial support. We are grateful to the curators of herbaria AEF, ANK, E, EGE, GAZI, HUB, ISTE, K and KNYA for permitting the examination of *Cousinia* specimens.

REFERENCES

1. Davis, P.H. 1975, Flora of Turkey and The East Aegean Islands, vol: 5, Edinburg Üniv. Pres.
2. Güner, A., 2012, A Check List of the Flora of Turkey (Vascular Plants). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yayınları, Flora Dizisi, 1., In, Eds, p.
3. Johansen, D.A., 1940, Plant microtechnique, Mc Graw-Hill Book Company, Inc.; London.
4. Wodehouse, R.P., 1935, Pollen grains, Mcgraw-Hill Book Company, Inc; New York; London.

ERMENEK'İN (KARAMAN/TÜRKİYE) BİTKİ ÇEŞİTLİLİĞİ

Osman TUGAY* - Kuddisi ERTUĞRUL**

GİRİŞ

Anadolu bitki çeşitliliği bakımından yerkürede Avrupa ülkeleri ve komşu ülkeler ile kıyaslandığında önemli bir zenginliğe sahip olması Avrupalı birçok bilim insanının dikkatini çekmiştir. Bu sebeple çok sayıda bilim insanı Anadolu'da botanik çalışmaları yapmış ve sonuçlarını yayımlamıştır. Son yapılan çalışmalardan biri olan Türkiye Bitkileri Listesi'ne göre Türkiye'de 11.707 bitki çeşidi bulunmakta ve bunlardan 3.649'u endemiktir (Güner, 2012). Bu bitki zenginliğinin en önemli sebebi üç farklı bitki coğrafyasının Anadolu topraklarında çakışıyor olmasıdır. Türkiye florası ciltleri incelendiğinde ülkemizin en zengin bitki çeşitliliğinin bulunduğu alanlardan birisinin Toros Dağları olduğu görülmektedir. Ermenek bölgesinde Toros Dağları içerisinde yer almakta ve çok sayıda endemik bitki bulunmaktadır (Davis, 1965-1988; Güner ve ark., 2000, Güner, 2012).

2016-2017 yılları arasında yapılan arazi çalışmaları ile Karaman'ın Ermenek ilçesinde yayılış gösteren bitkileri tespit etmek amacıyla yapılan proje sonucunda veriler ortaya çıkarılmıştır.

Materyal ve Yöntem

Ermenek'in farklı bölgelerinde yayılış gösteren doğal ortamlarda resimleri çekildikten sonra toplanarak yaygın herbaryum tekniklerine göre preslenerek kurutuldu. Kurutulan örneklerin teşhis edilmesi için temel kaynak olarak Türkiye Florası kullanıldı. Bilimsel isimler ve Türkçe isimler Türkiye Bitkileri Listesi Kitabı'na göre listelendi (Davis, 1965-1988; Güner ve ark., 2000, Güner, 2012). Teşhis edilen örnekler Selçuk Üniversitesi, Konya Herbaryumu'nda muhafaza edilmektedir.

Sonuç

2016-2017 yılları arasında yapılan arazi çalışmaları sonucunda Ermenek'te 48 familya, 123 cinse ait 255 tür tespit edildi. Bu bitkilerden bazıları bilimsel ve Türkçe isimleri ile şunlardır; *Abies cilicica subsp. isaurica* (Bozkır Göknarı), *Acanthus hirsutus* (Kıllı Ayıpençesi), *Achillea santolinoides subsp. wilhelmsii* (Kardaşkinası), *Adonis flammea* (Cin Lalesi), *Aethionema armenum* (Taşçantası), *Aethionema stylosum* (Dişli Kayagülü), *Alkanna dumanii* (Paşa Havacivaotu), *Alkanna hispida* (Kıllı Havacivaotu), *Alkanna saxicola* (Kaya Havacivaotu), *Allium tauricola* (Toros Soğanı), *Anchusa leptophylla subsp. leptophylla* (Ballık), *Anemone blanda* (Dağlalesi), *Anthemis fimbriata* (Saçaklı Papatya), Ara-

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, Konya, otugay@gmail.com

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Botanik Anabilim Dalı, Konya

bis androsacea (Yayla Kazteresi), *Arabis deflexa* (Yetim Kazteresi), *Arenaria kotschyana* subsp. *kotschyana* (Niğde Kumotu), *Artemisia arborescens* (Akpelin), *Asperula stricta* subsp. *latibracteata* (Berit Belumotu), *Astragalus angustifolius* subsp. *angustifolius* (Keçi Geveni), *Asynuma linifolium* subsp. *linifolium* (Ketendeğneği), *Bellis perennis* (Koyungözü), *Berberis crataegina* (Karamuk), *Bupleurum falcatum* subsp. *persicum* (Kayaçatalı), *Campanula involucrata* (Sarım Çanı), *Campanula isaurica* (Ermenek Çanı), *Campanula macrostyla* (Ayaklı Çançiçeği), *Capparis spinosa* (Kebere), *Capsella bursa-pastoris* (Çobançantası), *Carduus nutans* (Eşekdikeni), *Carex stenophylla* subsp. *stenophylloides* (Çol Ayakotu), *Cedrus libani* (Katranağacı), *Centaurea drabifolia* subsp. *cappadocica* (Peri Sarıbaşı), *Centaurea isaurica* (Dik Sarıbaş), *Centaurea pinetorum* (Barama Otu), *Centaurea triumfettii* (Deli Kapele), *Centaurea urvillei* subsp. *stepposa* (Yerkötürümü), *Centaurea virgata* (Acı Süpürge), *Cicer isauricum* (Geyiktuzu), *Clematis vitalba* (Akasma), *Colchicum decaisnei* (Göçkovan), *Colchicum stevenii* (Yalı Mahrutu), *Colchicum szovitsii* subsp. *szovitsii* (Katır Çiğdemi), *Colchicum triphyllum* (Öksüzali), *Colchicum variegatum* (Vargit), *Consolida regalis* subsp. *paniculata* (Horozkuyruğu), *Corydalis wendelboi* subsp. *wendelboi* (Tarlakuşu), *Cousinia davisiana* (İç Kızan), *Cousinia ermenekensis* (Ermenek Kızanı), *Crataegus monogyna* subsp. *monogyna* (Yemişen), *Crataegus orientalis* subsp. *orientalis* (Alıç), *Crocus biflorus* subsp. *isauricus* (İbradı Çiğdemi), *Crocus cancellatus* subsp. *cancellatus* (Gözenek), *Crocus cancellatus* subsp. *damascenus* (Pivok), *Crocus chrisanthus* (Sarı Çiğdem), *Crocus graveolens* (Yel Çiğdemi), *Crocus karamanensis* (Karaman Çiğdemi), *Cynoglossum creticum* (Pisik Tetiği), *Dorycnium pentaphyllum* subsp. *haussknechtii* (Gervenük), *Ebenus plumosa* var. *speciosa* (Tarla Geveni), *Epilobium lanceolatum* (Dilyakısı), *Erodium cicutarium* subsp. *cutarium* (İğnelik), *Eryngium campestre* (Kirsenet), *Eryngium isauricum* (Gelenkeri), *Euphorbia apios* (Fıçiotu), *Euphorbia kotschyana* (Sütlüce), *Ficus carica* (İncir), *Fritillaria acmopetala* subsp. *wendelboi* (Sarı Duguk), *Fritillaria pinardii* (Mahçup Lale), *Fritillaria aurea* (Damalı Lale), *Gagea foliosa* (Yapraklı Yıldız), *Galanthus elwesii* (Kardelen), *Genista anatolica* (Kandaş Dikeni), *Geranium lasiopis* (Leylekayağı), *Glaucium corniculatum* var. *corniculatum* (Çömlekçatlatan), *Glaucium leiocarpum* (Gavurhaşhaşı), *Gypsophila curvifolia* (Eğri Çöven), *Haplophyllum buxbaumii* (Sedefotu), *Haplophyllum myrtifolium* (Murt Sedosu), *Hedera helix* (Duvar Sarmaştığı), *Helichrysum plicatum* subsp. *isaurica* (Savran), *Hyacinthella lazulina* (Gök Sümbül), *Hyoscyamus aureus* (Sarı Banotu), *Hyoscyamus niger* (Banotu), *Hypericum pallens* (Gilindire Kantaronu), *Iberis odorata* (Hoş Beğendiotu), *Inula sarana* (Yar Andızotu), *Iris germaniaca* (Göksüsen), *Iris stenophylla* subsp. *stenophylla* (Gök Navruz), *Isatis ermenekensis* (Ermenek Çiviti), *Juglans regia* (Ceviz), *Juniperus drupacea* (Andız), *Juniperus foetidissima* (Kokar Ardıç), *Juniperus oxycedrus* subsp. *oxycedrus* (Katran Ardıç), *Lamium amplexicaule* (Baltutan), *Lamium purpureum* var. *ehrenbergii* (Ballıbaba), *Lappula barbata* (Gürke), *Leontodon oxylepis* var. *oxylepis* (Bayır Aslandışı), *Linaria simplex* (Yalın Nevruzotu), *Linum nodiflorum* (Yaban Keten), *Lotus aegaeus* (Nohudak), *Micromeria myrtifolia* (Boğumluçay), *Minuartia leucocephaloides* (Sultan Tıstısı), *Morina persica* (Merdivençiçeği), *Muscari armeniacum* (Gavurbaşı), *Muscari aucheri* (Gök Müşkürüm), *Muscari bourgaei* (Top Müşkürüm), *Muscari racemosum* (Müşkürüm), *Nepeta caesarea*

(Ariotu), *Nigella arvensis* var. *glauca* (Tarla Çörekotu), *Olea europaea* (Zeytin), *Onobrychis cornuta* (Kuşkaçiran), *Orchis anatolica* (Dildamak), *Origanum majorana* (Mercanköşk), *Ornithogalum armeniacum* (Soryaz), *Ornithogalum lanceolatum* (Bulumbışık), *Ornithogalum neurostegium* (Sahra Yıldızı), *Papaver pilosum* subsp. *spicatum* (Hüthütü), *Papaver rhoeas* (Gelincik), *Peltaria angustifolia* (Perçifotu), *Pimpinella isaurica* subsp. *isaurica* (Hanifecikotu), *Pimpinella tragium* subsp. *pseudotragium* (Yoz Anason), *Pinus brutia* (Kızılçam), *Pinus nigra* (Karaçam), *Platanus orientalis* (Çınar), *Potentilla speciosa* (Kaya Parmakotu), *Quercus coccifera* (Kermes Meşesi), *Quercus infectoria* subsp. *veneris* (Zindiyen), *Quercus trojana* subsp. *yaltirikii* (Yaltirik Meşesi), *Ranunculus cuneatus* (Körükotu), *Ranunculus dissectus* subsp. *ermenekensis* (Has Kebikeç), *Rhaponticoides aytachii* (Ay Tüllüşahı), *Ricotia sinuata* (Eğri Cavlak), *Rubus sanctus* (Böğürtlen), *Salvia albimaculata* (Hoşdudak), *Sartoria hedysaroides* (Pisiktaşığı), *Saxifraga hederacea* subsp. *hederacea* (Cılız Taşkıran), *Scilla bifolia* (Orman Sümbülü), *Scorzonera mollis* (Goftigoda), *Scorzonera tomentosa* (Alabent), *Scutellaria orientalis* subsp. *pectinata* (Taraklı Kaside), *Senecio vernalis* (Kanaryאותu), *Sideritis hispida* (Sertçay), *Silene ermenekensis* (Ermenek Nakılı), *Silene laxa* (Gevşek Simotu), *Silene spergulifolia* (Ana Nakılı), *Stachys anamurensis* (Sümbülçayı), *Teucrium polium* (Acıyavşan), *Thesium bergeri* (Koru Güveleği), *Thlaspi perfoliatum* (Giyle), *Thymus spyleus* (Spil Kekiği), *Trifolium pratense* (Çayır Üçgülü), *Tulipa armena* var. *lycica* (Dağ Lalesi), *Urtica dioica* (Isırgan), *Verbascum isauricum* (Göksu Sığırkuyruğu), *Veronica anagallis-aquatica* (Sugedemesi), *Vicia cracca* subsp. *cracca* (Kuş Fiği), *Vinca herbacea* (Bikir Çiçeği), *Viola isaurica* (Balkusan Menekşesi), *Viola ermenekensis* (Ermenek Menekşesi), *Viscum album* subsp. *album* (Ökseotu), *Vitis vinifera* (Asma), *Ziziphora clinopodioides* (Dağ Reyhanı).

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar genel Müdürlüğü, VIII. Bölge Müdürlüğü, Karaman Şube Müdürlüğü ile EMS Çevre Araştırmaları Sosyal Hizmetler ve Eğitim Danışmalık Tic. Ltd. Şirketine teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

1. Davis, P.H. 1965-1985. Flora of Turkey and The East Aegean Islands. Edinburg Üniv. Pres. 1-9 v.
2. Davis, P.H., Mill, R.R., Tan, K. (eds) 1988. Flora of Turkey and The East Aegean Islands, supplement Edinburg Üniv. Pres. 10 v.
3. Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K.H.C. (eds) 2000. Flora of Turkey and The East Aegean Islands. (supplement) Edinburg Üniv. Pres. 11 v.
4. Güner, A., 2012, A Check List of the Flora of Turkey (Vascular Plants). Nezahat Gökkyiğit Botanik Bahçesi Yayınları, Flora Dizisi, 1., In, Eds, p.

ERMENEK’TE HAYVANCILIK VE HAYVANSAL ÜRETİM

Büşra YARANOĞLU* - Murad GÜRSES**

GİRİŞ

Tarımsal üretimde, bitkisel veya hayvansal üretim oranları ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde hayvansal üretim daha ağırlıklı ve entansif olarak yapılmaktadır. Bu ülkelerde tarımın lokomotif gücünü hayvancılık oluşturmaktadır. Hayvancılık ile insan beslenmesi açısından önemli ürünler elde edilirken, aynı zamanda sınırlı bir yatırımla istihdam sağlanması ve kullanılmayan bitkisel kaynakların değerlendirilmesi neticesinde daha karlı ürünler elde edilmesi mümkün olabilmektedir. Tüketicilerin en düşük maliyetle bu ürünlere ulaşabilmesi sektörün gelişmişlik düzeyi ile ilgilidir. Hayvancılık sektörü Türkiye’de, nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesi, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, tarımsal işsizliğin azaltılarak köyden kente göçün önlenmesi gibi ekonomik ve sosyal açılardan stratejik bir öneme sahiptir.

Ermenek, Taşeli platosunda denizden 1.250 metre yüksekte yer alan Karaman iline bağlı bir ilçedir. 122.297,3 hektarlık alanı ile Karaman’ın % 13,86’sını, Türkiye’nin ise % 0,16’sını oluşturmaktadır. İlçede toplam alanın % 9,79’u çayır ve meralara ayrılmıştır. Bu oran Karaman ilinin % 4,13’ünü oluşturmaktadır. İlçe toplam alanının % 20,90’ı ise tarım arazilerine ayrılmış durumdadır. Ermenek 4.072 dekar yem bitkisi ekim alanına sahiptir. Bu alan içerisinde fiğ % 71,22; yonca % 14,73 ve silajlık mısır ise % 12,28’lik yer kaplamaktadır (MEVKA Ermenek İlçe Raporu, 2014).

İlçedeki ulaşımın güçlüğü ve sanayi bölgesinde yer almaması nedeni ile daha çok tarımsal üretime dayalı ekonomi gelişmiştir. Sulanabilir arazilerinin yetersiz kalması ve arazi yapısının dağlık oluşu bölge açısından hayvancılığı ön plana çıkartmıştır. Bu bağlamda, hayvansal ürünler bölge halkının geçim kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Hayvan sayılarının farklı yıllardaki değişimi hayvancılığın durumu hakkında fikir verici olsa da, önemli olan bu değişimin hayvansal üretime olan yansımadır. Hayvancılığın gelişmişliği birim hayvan başına elde edilen ürün miktarı ile ölçülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Ermenek ilçesinin son 15 yıl içerisindeki hayvancılık verilerini inceleyerek ilçe hayvancılığının mevcut durum tespitini yaparak Karaman genelindeki düzeyini tespit etmek, sorun ve ihtiyaçları belirleyerek çözüm önerileri sunmak ve ileriye dönük ilçeye özgü politikalar oluşturarak hayvansal üretimde elde edilen ürün miktarını arttırmaktır.

* Balıkesir Üniversitesi Veteriner Fakültesi Zootekni Anabilim Dalı, Balıkesir. yaranoglub@gmail.com

** Balıkesir Üniversitesi Veteriner Fakültesi Genetik Anabilim Dalı, Balıkesir.

HAYVANCILIĞIN MEVCUT DURUMU VE HAYVANSAL ÜRETİM

1.1. Sığır Yetiştiriciliğinde Mevcut Durum ve Hayvansal Üretim

Karaman ili mevcut sığır varlığının yaklaşık % 70,85'ini kültür ırkları, % 28,20'sini melezler ve % 0,93'ünü yerli ırklar oluşturmaktadır (TÜİK, 2017). Kültür ırk ve melezlerin % 83,44'ünü Holştayn ve melezleri, % 10,66'sını Simental ve melezleri, % 4,54'ini Esmer ırk ve melezleri ile kalan % 1,34'ün büyük bölümünü ithal etçi ırk ve melezleri oluşturmaktadır (Karaman Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 2018).

Ermenek'te 79'u Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine üye olmak üzere toplam 987 büyükbaş hayvancılık işletmesi mevcuttur. Bu işletmelerde 2.150'si boğa altı inek olmak üzere toplam 5.313 baş sığır yetiştirilmektedir (Karaman Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği, 2018). Bu bağlamda, işletme başına düşen 5.38 baş sığır ortalaması ile ilçedeki işletmelerin büyük bölümünün küçük aile tipi işletmeler olduğunu söylemek mümkündür.

Ermenek'in son 15 yıllık dönem hayvancılık verileri incelendiğinde sığır varlığı 2002-2008 yılları arasında yaklaşık 2.000-3.000 baş aralığında iken 2009-2016 yılları arasında kademeli olarak artış göstermiş ve 2017 yılında 5.344 başa ulaşmıştır (Tablo 1). Aynı yıl Karaman ilindeki toplam sığır sayısına (73.195 baş) Ermenek ilçesinin katkısı % 7.3 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2017). Sığır varlığının dağılımına bakıldığında kültür ırk sığır sayısında 2012 yılından sonra ciddi bir artış gözlenirken, yerli ırk sığır sayısında önemli bir düşüş tespit edilmiştir. Bu düşüşün nedenleri arasında çevre şartlarına adaptasyonu yüksek yerli ırkların verim düzeylerinin kültür ırk ve melezlerine oranla daha düşük olması ve mera alanlarının yetersizliği nedeniyle entansif yetiştiriciliğe olan yönelim sayılabilir.

Tablo 1. İlçede farklı yıllara ait sığır sayıları (baş)*

Yıllar	Sığır (Kültür)	Sığır (Melez)	Sığır (Yerli)	Sığır (Toplam)
2002	134	1932	519	2585
2003	34	1957	469	2.460
2004	46	1.817	422	2.285
2005	65	2.080	350	2.495
2006	65	2.185	350	2.600
2007	127	2.376	213	2.716
2008	162	2.514	249	2.925
2009	400	2.744	90	3.234
2010	411	2.786	91	3.288
2011	530	4.083	76	4.689

2012	2.248	2.248	88	4.584
2013	2.001	2.447	121	4.569
2014	2.455	1.610	191	4.256
2015	2.510	1.560	66	4.136
2016	2.581	1.566	63	4.210
2017	3.567	1.753	24	5.344

**TÜİK, 2017*

Sığır yetiştiriciliğinde elde edilen önemli verimlerden biri de süt verimidir. İlçede üretilen süt miktarı toplam sığır varlığı ile orantılı bir seyir izlemektedir. Yıllık süt üretimi 2002-2008 yılları arasında 1.150-2.310 ton seviyelerinde iken; 2009-2016 yılları arasında da 3.874-5.740 ton düzeylerine çıkmış ve 2017 yılında 6.597 tona ulaşmıştır. Süt verimindeki bu yükselişin en önemli sebebi ekstansif yetiştiricilikten entansif yetiştiriciliğe geçiş ile birlikte süt verimi yüksek kültür ırk ve kültür melezisi sığır sayısındaki artıştır.

Tablo 2. İlçede farklı yıllara ait sağmal inek sayıları (baş) ve üretilen süt miktarı (kg)*

Yıllar	Kültür		Melez		Yerli		Toplam
	Sağmal	Süt Üretimi	Sağmal	Süt Üretimi	Sağmal	Süt Üretimi	Süt Üretimi
2002	40	138.052	619	927.825	114	88.060	1.153.937
2003	19	64.798	1015	1.956.850	190	182.935	2.204.582
2004	22	79.366	559	1.468.280	99	124.969	1.672.618
2005	28	98.414	635	1.669.350	82	103.578	1.871.345
2006	28	98.414	668	1.755.860	82	103.578	1.957.853
2007	49	174.605	726	1.907.830	50	63.048	2.145.485
2008	60	212.700	768	2.017.720	63	79.935	2.310.355
2009	106	377.781	1323	3.476.650	16	20.265	3.874.697
2010	107	380.956	1335	3.507.050	16	20.265	3.908.266
2011	169	603.180	2003	5.260.570	13	16.888	5.880.636
2012	833	2.971.450	833	2.188.400	18	22.517	5.182.367
2013	804	2.866.690	924	2.426.880	34	42.782	5.336.348
2014	935	3.333.360	668	1.753.520	53	67.551	5.154.436
2015	1086	3.873.050	614	1.613.240	22	28.146	5.514.436
2016	1142	4.073.050	623	1.636.620	24	30.398	5.740.069
2017	1397	4.984.170	607	1.594.540	15	19.139	6.597.844

**TÜİK, 2017*

1.2. Koyun-Keçi Yetiştiriciliğinde Mevcut Durum ve Hayvansal Üretim

Keçi yetiştiriciliği kırsal kesimde yaşayan insanlar için başka bir şekilde değerlendirilemeyen verimsiz arazilerin süt ve et gibi değerli ürünlere çevrilmesini sağlayan karlı bir hayvancılık koludur. Ermenek'te çayır ve mera alanlarının yetersiz, arazi yapısının dağınık oluşu keçi yetiştiriciliğinin koyun yetiştiriciliğine göre daha yaygın olarak yapılmasına neden olmuştur. Keçiler yapraksız ve dikenli çalıların çiçek aksamalarını seçerek yiyebilme, besin kaynağı bulabilmek amacı ile kayalıklara ve ağaçlara tırmanabilme, parçalı yapıdaki üst dudakları nedeniyle otları sıkıca tutabilme, dikenli çalılar içindeki genç sürgünleri ve çiçekleri seçebilme, kopardıkları bitkisel materyali çok hızlı çiğneyebilme, bitkilerin üst kısımlarındaki vejetasyona rahatlıkla erişebilme ve uzun mesafelere yürüyebilme yeteneğine sahiptir (Uzun ve ark., 2015).

İlçedeki koyun ve keçi varlığı incelendiğinde keçi sayısının koyun sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Bölge hayvancılığında en önemli faaliyetin keçi yetiştiriciliği olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 3). 2017 yılı için Karaman ili genelinde toplam keçi sayısı 219.426 baş ve koyun sayısı 545.543 baş olarak belirlenmiştir. Aynı yıl Karaman İli keçi varlığının yaklaşık % 21.7'si ve koyun varlığının % 1.4'ü Ermenek'te yetiştirilen hayvanlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2017).

Tablo 3. İlçede farklı yıllara ait koyun ve keçi varlığı (baş)*

Yıllar	Keçi Sayısı	Koyun Sayısı
2000	16.600	1.578
2001	15.348	1.918
2002	14.250	2.100
2003	16.500	3.580
2004	13.550	3.200
2005	12.432	3.909
2006	12.472	3.909
2007	9.501	4.300
2008	7.565	4.452
2009	12.250	4.445
2010	12.400	4.316
2011	32.000	5.335
2012	25.351	8.773
2013	41.775	7.165
2014	39.500	9.500
2015	49.065	10.370
2016	45.236	9.687
2017	47.823	7.885

*TÜİK, 2017

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde elde edilen verimlerin en önemlisi süttten kesim canlı ağırlığına ulaşmış yavru sayısıdır. Süt verimi ise kuzu veya oğlak büyütme açısından esastır. Ermenek'te son 7 yılda artan keçi sayısı ile orantılı olarak keçi sütü üretimi de artmıştır. 2017 yılında sağmal koyun sayısındaki azalmalar dolayısıyla üretilen koyun sütü miktarında da ciddi düşüşler gözlemlenmiştir (Tablo 4). Özellikle son yıllardaki ülke genelinde yaşanan küçükbaş hayvan sayısındaki düşüşten bölgenin de etkilendiği söylenebilir. Girdilerin pahalı ve canlı hayvan değerinin düşük olması ayrıca çoban bulma sıkıntısı küçükbaş hayvancılık faaliyetlerindeki azalmanın başlıca nedenleri arasında gösterilebilir.

Tablo 4. İlçede farklı yıllara ait sağmal koyun-keçi sayısı (baş) ve üretilen süt miktarı (kg)*

Yıllar	Sağmal Koyun Sayısı	Koyun Sütü	Sağmal Keçi Sayısı	Keçi Sütü
2000	850	26.348	8.910	320.756
2001	1.099	34.074	7.994	287.794
2002	938	29.080	6.064	218.303
2003	1.280	52.473	5.820	372.503
2004	555	39.431	3.302	376.433
2005	685	48.486	3027	345.023
2006	685	48.486	3027	345.023
2007	750	52.950	2.313	263.627
2008	985	69.268	2.050	233.654
2009	1.281	90.246	6.258	713.412
2010	1.274	89.656	6.334	722.030
2011	1.736	120.017	15.372	1.752.410
2012	3.689	261.923	9.440	1.076.150
2013	2.759	195.889	17.220	1.963.080
2014	3.204	217.659	17.220	1.963.080
2015	3.307	223.216	19.530	2.226.420
2016	3.096	209.244	19.211	2.190.030
2017	2.359	158.910	22.134	2.523.280

*TÜİK, 2017

1.3. Arı Yetiştiriciliğinde Mevcut Durum ve Hayvansal Üretim

Arıcılık bitkisel üretime katkısı, kısa sürede gelir getirebilmesi, az bir sermaye ile yapılabilmesi ve doğrudan arazi varlığına bağlı özellikleriyle, tarımsal faaliyetler açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Arıcılık faaliyeti iklim, topoğrafya ve bitki örtüsü gibi coğrafi ortam koşulları ile doğrudan ilişkilidir (Doğanay ve Orhan, 2017).

Tablo 5. İlçede farklı yıllara ait Arı Yetiştiricileri Merkez Birliğine kayıtlı üye sayısı, mevcut kovan sayısı (adet) ve üretilen bal miktarı (kg)*

Yıllar	Üye Sayısı	Kovan Sayısı	Üretilen Bal Miktarı
2009	17	1.132	20.376
2010	30	1.318	23.724
2011	24	1.770	31.860
2012	25	1.633	29.394
2013	25	2.109	37.962
2014	31	2.377	42.786
2015	39	3.174	57.132
2016	44	3.803	68.454
2017	50	4.507	81.126

*Karaman Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği, 2018

Ermenek'te Arı yetiştiricileri Merkez Birliğine kayıtlı üye sayısı son yıllarda artış göstermiş; ilçedeki toplam kovan sayısı 2017 yılı için 4.507'ye ulaşmış ve buna bağlı olarak üretilen bal miktarı 81.126 kg olarak belirlenmiştir (Tablo 5). Üretilen bal miktarı Karaman'daki üretimin % 7,5'ini oluşturmaktadır.

2.4. Kanatlı Yetiştiriciliğinde Mevcut Durum ve Hayvansal Üretim

İlçede kanatlı hayvan yetiştiriciliği çok yaygın olmamakla birlikte son yıllarda önemli artışlar gözlemlenmiştir. Mevcut yumurta tavuğu sayısı 2014 yılında 6.655 iken 2017 yılında 10.750 olarak belirlenmiştir (Tablo 6). Bu rakam Karaman İli yumurta tavuğu sayısının (1.225.000 baş) % 0,8'ine tekabül etmektedir (TÜİK, 2017).

Tablo 6. İlçede farklı yıllara ait yumurta tavuğu sayısı (baş)*

Yıl	Yumurta Tavuğu Sayısı
2002	12.000
2003	10.000
2004	8.870
2005	8.250
2006	8.250
2007	6.642
2008	5.960
2009	6.750
2010	6.751
2011	6.750
2012	6.150
2013	6.850

2014	6.655
2015	7.310
2016	9.134
2017	10.750

**TÜİK, 2017*

2. SONUÇ

Ermenek'te son 5-6 yıllık dönemde genel olarak sığır, koyun ve keçi sayısı artmış; buna bağılı olarak süt üretimi de yükselmiştir. Sığırlardan elde edilen süt üretiminin yükselmesinde kültür ırk ve kültür melezi sığır sayısındaki artış etkili olmuştur. Ermenek'in arazi yapısı keçi yetiştiriciliğine elverişli olması nedeniyle keçi yetiştiriciliği ilçede uzun yıllardır yapılan en önemli hayvancılık faaliyetleri arasında yer almış ve 2011 yılından itibaren keçi sayısı ve keçi sütü üretiminde belirgin artışlar görülmüştür. 2012 yılından itibaren koyun sayısı ve koyun sütü üretiminde artış izlemiştir. Son 3 yıllık dönemde ilçedeki yumurta tavuğu sayısı giderek yükselmiştir. Ayrıca ilçede önemli bir alternatif hayvancılık faaliyeti olan bal arısı yetiştiriciliğinde de 2009 yılından itibaren kovan sayısı ve üretilen bal miktarı giderek artmıştır. Bu bağlamda, Ermenek'te son yıllarda hayvan sayısı ve üretimin giderek arttığını söylemek mümkündür.

Coğrafi yapısı, hayvancılık geçmişi ve hayvancılığın ilçe ekonomisindeki yeri göz önüne alındığında Ermenek'te hayvansal üretimin artırılması için yeterli potansiyelin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. İlçenin hayvansal üretimin seviyesinin artırılmasında entansif yetiştiriciliğın yaygınlaştırılması ve hayvanların genetik yapılarının geliştirilerek hayvan başına düşen verimlerin artırılması önemlidir. Ayrıca ilçenin mevcut çayır ve meralarının efektif kullanımı ve ekilebilir arazilerinin kaba yem bitkileri üretimi için değerlendirilmesi gerekir. İlçenin en önemli hayvancılık faaliyetleri arasında yer alan keçi yetiştiriciliği açısından, son yıllarda önemi giderek artan keçi sütünün yetiştiriciler tarafından kurulacak birlik veya kooperatifler aracılığıyla ilçeye özgü peynir ve dondurma gibi süt ürünlere dönüştürmesi ve arı yetiştiricilerinin eğitimiyle organik bal üretimine geçilmesi hayvancılığın ilçe ekonomisindeki yerini daha da önemli hale getirebilir.

KAYNAKLAR

- Doğanay F. Orhan F (2017). Şavşat İlçesinde Hayvancılık ve Hayvansal Üretim. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 21(2). 513-530.
- Karaman Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği (2018). Erişim Tarihi: 29.06.2018.
- Karaman Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği (2018). Erişim Tarihi: 02.07.2018.
- Mevlana Kalkınma Ajansı Ermenek İlçe Sonuç Raporu. 2014. Erişim Adresi: <http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/DsyHvaoSM719201734625PM.pdf> Erişim Tarihi: 28.05.2018.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017). Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24656> Erişim Tarihi: 15.03.2018.
- Uzun F. Garipoğlu AV. Dönmez HB (2015). Mera Yabancı Otlarının Kontrolünde Keçilerin Kullanımı. International Journal of Agriculture and Wildlife Science. 1(1).40-50.

ERMENEK ORMAN İŞLETME MÜDÜRLÜĞÜ ORMANLARINDA ZARAR YAPAN *ORTHOTOMICUS EROSUS* (WOLL.) İLE MÜCADELE ÇALIŞMALARI*

Yafes YILDIZ* - Eray YENİ**

1. GİRİŞ

Kabuk böcekleri ülkemiz ormanlarında zarara yol açan böcekler içerisinde en büyük öneme sahip gruplardan birisi olup, yaptıkları zararlarla orman alanlarının devamlılığını tehdit etmektedir. Ormanlarımızın sürdürülebilirliğini sağlayarak uzun yıllar boyunca yararlanabilmek için orman ekosistemini en etkin şekilde korumak ve geliştirmek gerekmektedir. Bu nedenle her geçen gün gitgide azalan bu kaynaklarımızın doğaya uygun işletmecilik anlayışıyla en uygun şekilde işletilmesi gerekmektedir (Yıldız, 2012).

Kabuk böceklerinin zarar yaptığı ağaçlar ya teker teker ya da küçük gruplar halinde kurumağa başlarlar. Böcekli ağaçlar deliklerden dışarıya dökülen ögüntülerden anlaşılır. İğne yapraklı ağaçlarda ufak reçine damlacıklarının sızması da çok kere kabuk böceği zararını gösterir. Savaş için hiçbir zaman ağacın tepe rengi değişinceye kadar beklenmemelidir. Zira bu takdirde böcekler çoktan başka ağaçlara girmiş olurlar (Çanakçıoğlu ve Mol, 1998).

Scolytinae altfamilyası türleri, üremelerini artıran ve azaltan faktörlerin etkisine bağlı olarak tek ağaç öldürücü veya meşcere tahripçisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kabuk böceklerinin yaptığı zararlar meşcere kuruluşu ve yapısı zarar görmekle birlikte, bu meşcerelerde yapılması gereken olağanüstü kesimler ile bu ürünlerin piyasaya daha düşük değerlerden arz olmasından dolayı ekonomideki maddi kayıplar da yüksek olmaktadır. Ormanlarımızda kabuk böceklerinin zararının görülmesi için çoğunlukla ağaçların zayıflatıcı faktörlerin etkisi altında kalmış olması gerekmektedir. Bu faktörlerin etkisini azaltmak ormanın doğaya uygun bir şekilde işletilmesine ve koruyucu önlemlere bağlıdır.

Ormanda yapılan her türlü silvikültürel uygulama doğayı etkilemektedir. Gerçekleştirilecek hatalı müdahaleler kabuk böceklerinin epidemi yapmasına yol açabilecek sonuçlar doğurabilmektedir. Geç kalınmış bakım kesimleri ağaçların tepe ve gövdelerinin iyi gelişmemesine yol açmakta bunun sonucunda da fırtına ve kar gibi abiyotik faktörlerin

* Bu çalışma Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu'nda sunulmuş olan "Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü Ormanlarında

Zarar Yapan *Orthotomicus Erosus* (Woll.) ile Mücadele Çalışmaları" adlı tebliğin geliştirilmesinden oluşturulmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Bartın, yyildiz@bartin.edu.tr

** Orman Yüksek Mühendisi, Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü, Ermenek

zararının artmasına neden olmaktadır. Gerek bunun gibi olağanüstü durumlarda gerekse planlı silvikültürel uygulamalardan hemen sonra kesim artıklarının ve kabuklu emvalin ormanda bırakılması ya da bu ürünlerin orman içinde bekletilmesi kabuk böceklerinin kitle üremesi yapmasına ortam hazırlamaktadır.

Kabuk böceklerinin çoğu, fırtına kırma ve devirmeleri, kar kırmaları, orman yangını, yaprakların diğer böcekler tarafından büyük ölçüde zarar görmesi, kuraklık gibi nedenlerle fizyolojik bakımdan zayıf düşmüş olan ağaçları tercih etmektedirler. Bu nedenle sekonder zararlılardır. Zayıf düşmüş ağaçlar ve özellikle temiz bir işletme uygulanmaması, dolayısıyla böceklerin arız olmasına uygun çok sayıda ağaçların bulunması ormanlar için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bu durumlarda hava hallerinin de sıcak ve kurak olması durumunda kabuk böcekleri kitle üremesi yapabilmektedir (Sarıkaya ve Avcı, 2006).

Özellikle Akdeniz sahil iklim mıntikasındaki çam meşcerelerinin en önemli zararlılarından olan *Orthotomicus erosus* (Akdeniz Çam Kabuk Böceği)'dir. *O.erosus*, Akdeniz sahil iklim mıntikasındaki çam meşcerelerinin en önemli böceklerinden biridir. Ayrıca, göknar, ladin ve sedirlerde de zarar yapar. Sekonder zararlı olan bu böcek, kış kuraklığının söz konusu olduğu ılık ve kurak geçen kışların birbirin izlemesi halinde, isteklerine uygun olan yetişme muhitlerinde, özellikle sığ ve kumlu topraklar üzerinde bulunan çamlarda, kar kırmaları ile kurutucu rüzgârların etkisinde kalmış veya Çam keseböceği tırtılları tarafından zarar görmüş olan tüm yaş sınıflarındaki ağaçlarda zarar yapar. Bu nedenle *O.erosus* ormancılık bakımından yurdumuzun en önemli Kabuk böceklerinden biridir. Yılda 2-5 döl verirler. Birinci uçma zamanı Mart ile Nisan, ikincisi Haziran ve Temmuz, üçüncüsü de sonbahara rastlar (OGM, 2011).

2. Materyal ve Metod

Kabuk böcekleri Ermenek ilçesi kızılçam (*Pinus brutia*) ormanlarında çok sayıda ağacı kurutarak ölümüne neden olmakta ve önemli oranda ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Bundan dolayı *Orthotomicus erosus* (Akdeniz Çam Kabuk Böceği) nin zarar yaptığı Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü, Ermenek İşletme Şefliği sınırları içerisindeki sahada böcek sayılarını tespit amacıyla feromon tuzakları kullanılmıştır. Bu amaçla İskandinav Tipi altı hunili 30 adet feromon tuzaklarından faydalanılmıştır (Şekil 1.)

Şekil 1. Asılan feromon tuzakları.

2.1 Araştırma Alanına Ait Genel Bilgiler

Ermenek, Güney Anadolu (Taşeli) Coğrafi yapısı içinde, Önceden Konya'ya bağlı iken 1989 yılında Karaman'a bağlanmıştır; 5000 yıldır insanların yaşadığı bir yerleşim merkezidir. Doğusunda Mut (87 km), Güneyinde Gülnar-Anamur (110 km), Batısında Alanya (204 km) Kuzeyinde Hadim-Bozkır, Karaman (Mut üzerinden: 160 km) ile sınırları vardır. Akdeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında bir geçiş bölgesidir. Denizden yüksekliği şehir içinde 1250-1300 m. olup çevresi oldukça yüksek dağ ve tepelerle çevrilidir. Ekilebilir toprakları azdır. Orman ve su bakımından zengin sayılır, Küçükbaş hayvancılık ve meyvecilik ile günlük hayata yönelik el sanatları, özel ve resmi sektörün işlettiği Linyit madenlerine bağlı işletmeler ve taşımacılık halkın geçim kaynağıdır. Güneyinden geçen Göksu (Ermenek Çayı) ve kollarının oluşturduğu dar vadi tabanlarında ve yamaçlarda zeytinden incire, susamdan pamuğa, nardan ceviz her türlü bitki ve meyveye karşılık; yüksekliği 2500 m.yi aşan çevre Toroslar'da Sedir, Ladin ve Göknar; eteklerinde Kızılçam ormanları arasında yer alan doğal güzellikler, dereler, pınarlar, çağlayanlar, dünya cenneti mesire yerleri, tertemiz havası, çevresinde İslamiyet öncesi ve sonrasına ait antik kentler, tarihi yapıları ile misafirperver, sıcak kanlı halkı ile turizme ve her türlü yatırıma açık bir dünya cennetidir.

Balkusan, Altıntaş, Kamış ve Tekeçatı yaylaları vardır. Özellikle Balkusan yaylasında arıcılık yapılır. Balları meşhurdur. Buralarda çok çalpa otu olur. Bu ottan elde edilen ballar Taşeli Yaylası'nın en beyaz, en nefis ballarıdır. Balkusan başta olmak üzere bu yaylalarda yapılan kaşar peyniri de çok nefistir. Özellikle Tekeçatı'nda ağaçların kuturları pek fazladır. Burası oldukça sulak ve çayırliktır. Ermenek'in piknik ve mesire yeri olarak ta en çok değerlendirildiği yerlerindedir. Tekeçatı Balkusan deresinin güneye devamı üzerinde ve eski Ermenek-Mut-Karaman yolu kavşağındaki derin vadiye Tekeçatı denir (URL-1, 2016).

2.2 Metod

Ermenek ormanlarında kabuk böcekleriyle mücadele çalışmaları 2016 yılında gerçekleştirilmiştir. Önemli kabuk böceği türlerinin ergin uçuş zamanlarının populasyon yoğunluklarının belirlenmesi amacıyla feromon tuzaklarından faydalanılmıştır.

Bu amaçla Ermenek Orman İşletme Şefliği sınırları içerisinde bulunan 500 ha, Çza, Çza2, Çza3, Çzab3, Çzb3, Çzbc3 meşcere tipindeki Kızılçam sahalarında Nisan ve Mayıs ayında 30 adet feromon tuzakları asılmıştır.

Böceklerin uçuş zamanından önce deneme sahalarına feromon tuzakları tesis edilmiş ve bu tuzaklar 15 günde bir olmak üzere periyodik olarak kontrol edilmiştir (Şekil 2). Kontrollerde feromon tuzaklarının böcek toplama kabında biriken böcekler kaptaki diğer materyaller (ibre, yaprak v.b.) temizlendikten sonra kilitli poşetler veya plastik kavanozları ile laboratuara getirilmiştir. Laboratuarda morfolojik olarak ayrımları yapılan kabuk böcekleri ile ilgili gerekli sayımlar gerçekleştirilmiştir. Feromon tuzaklarıyla çalışmalar kabuk böceği türlerinin dikey yayılışına göre farklı yükselti basamaklarında gerçekleştirilmiştir. Deneme sahalarına tesis edilen feromon tuzakları 80-100 metre arayla yerleştirilmiştir. Bazı kabuk böceği türlerinin popülasyonun takibinde ölçümünde iskandinav tipi beş hunili feromon tuzakları kullanılmıştır. Feromon tuzaklarında kullanılmak üzere SMC DAKOL (*Ortohomius erosus*) feromon preparatları kullanılmıştır.

Şekil.2 Feromon tuzağı kontrolleri.

Feromon tuzaklarından toplanan böceklerin sayımı için İşletme şefliğimize getirilmesi için kilitli poşetler kullanılmıştır. Feromon tuzaklarındaki böceklerin sayımında gram karşılığı böcek sayısı belirlenerek ölçeklendirme birim olarak kullanılmış, bu amaçla hassas teraziden faydalanılmıştır. Kontrollerde feromon tuzaklarının böcek toplama kabında biriken böcekler kaptaki diğer materyaller (ibre, yaprak vb.) temizlendikten sonra kilitli poşetler şefliğe getirilmiştir. Hassas terazi ile gram karşılığı böcek sayısı belirlenmiştir (Şekil 3).

Şekil.3 Feromon tuzaklarına düşen hedef dışı türler

Feromon tuzaklarıyla çalışmalar farklı yükselti basamaklarında gerçekleştirilmiştir. Kabuk böceğinin takibinde İskandinav tipi altı hunili feromon tuzakları kullanılmıştır. Feromon tuzaklarında kullanılan preparatların zamanla etkisini kaybedeceğinden hareketle ortalama 30 günde bir tuzaklara yenileri konulmuştur. Feromon preparatlarının yenilenmesi sırasında eski preparatlar alınmayarak yeniler yanlarına asılmıştır. Feromon tuzaklarındaki kabuk böceklerinin periyodik sayımları sırasında 1 gram karşılığı böcek sayısı belirlenerek ölçütlendirme ölçüt olarak kullanılmıştır. Hassas terazi yardımıyla kaç adet böceğin 1 gram olduğu belirlendikten sonra haftalık kontrolde elde edilen böceklerin toplam ağırlığına oranlanarak toplam böcek sayısı hesaplanmıştır (Şekil 4).

Şekil.4 Feromon tuzağında *Orthotomicus erosus* erginleri.

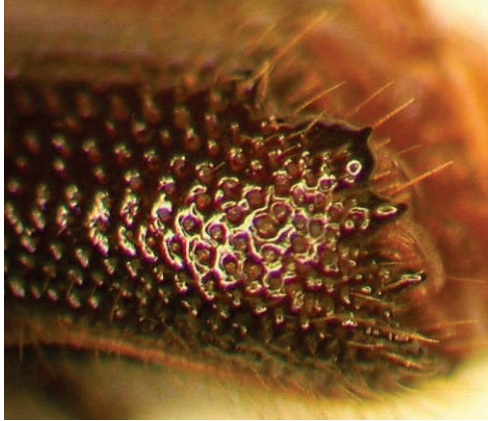
Arazi çalışmaları sırasında feromon tuzağı noktaların koordinat ve denizden yüksekliklerini belirlemek amacıyla GPS aletinden faydalanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışma sahamızda önemli zarara neden olan *Orthotomicus erosus* (Woll.), Akdeniz çam kabuk böceği; Parlak siyah veya kestane renginde ve 2,7-3,5 mm büyüklüğündedir.

Yan tarafları oldukça dik olarak inen sağrı, erkekte iki tarafta alt alta sıralanmış dörder dişli olup, bunlardan ikincisi üçgenimsi ve sivri köşelidir. Dişinin sağrısının her iki yanın da ise üçer diş vardır (Şekil 5).

Adana, Ankara, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Düzce, Edirne, Erzincan, Giresun, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Kars, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Mersin, Muğla, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Uşak başlıca yayılış gösterdiği illerimizdir (OGM, 2011; Yıldız, 2012).

Şekil.5 *Orthotomicus erosus* (Woll.) ergini ve sağrısı

Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü, Ermenek Orman İşletme Şefliği sınırları içerisinde kalan 1261 ha kızılçam sahasında *Orthotomicus erosus* (Akdeniz Çam Kabuk böceği) için asılan tuzaklara düşen böcek sayıları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo.1 Feromon tuzaklarına düşen *Orthotomicus erosus* ergin sayıları

TUZAK NO	01.04.2016	15.04.2016	01.05.2016	14.05.2016
1	2.134	3.563	6.744	9.412
2	3.111	4.265	6.513	8.957
3	3.217	5.619	7.843	8.933
4	3.653	4.412	7.800	7.944
5	3.192	6.086	8.065	8.412
6	4.912	4.367	7.044	8.065
7	4.553	5.442	5.124	8.912

8	3.155	4.752	5.441	8.294
9	3.671	5.421	6.799	8.321
10	4.965	4.777	5.943	9.678
11	5.935	4.564	5.448	9.284
12	4.652	5.241	6.921	9.541
13	4.238	3.277	5.179	9.821
14	4.462	5.216	5.398	8.291
15	3.612	4.981	5.961	10.061
16	3.982	5.198	5.265	10.023
17	4.954	5.094	5.812	9.264
18	3.598	5.178	5.366	8.921
19	4.612	5.023	5.088	8.913
20	4.288	4.561	5.656	9.213
21	4.652	4.686	5.279	8.641
22	5.264	5.479	5.358	9.471
23	3.663	4.722	5.846	8.892
24	6.032	5.444	5.322	8.765
25	3.954	5.477	5.810	9.631
26	4.897	4.782	5.666	9.888
27	3.998	4.055	5.123	9.556
28	3.744	5.822	5.649	9.247
29	3.135	4.007	5.019	9.222
30	4.186	5.227	5.093	9.456
TOPLAM	124.421	146.738	177.575	273.029

Tuzaklara düşen böcek sayısı en çok 14.05.2016 tarihinde, en az düşen ise 01.04.2016 tarihindeki sayımlarda olmuştur. Feromon tuzaklarına toplamda düşen böcek sayısı ise 721.763 olarak tespit edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Konya Orman Bölge Müdürlüğü, Ermenek Orman İşletme Müdürlüğü, Ermenek Orman İşletme Şefliği Sınırları içerisinde 500 ha kızılçam sahasında meydana gelen *Orthotomicus erosus* (Akdeniz Çam Kabuk Böceği) zararı ve sahadaki kabuk böceği miktarını tespit etmek için yapılan çalışmada, Nisan ve Mayıs aylarında ortalama 15 günlük ara ile takip edilen tuzaklar içerisindeki böcek miktarları tespit edilmiştir. Böcek miktarları toplanan zamana göre bakıldığında Nisan ayından Mayıs ayına doğru böcek sayısında artış gözlenmiştir.

Akdeniz Çam Kabuk Böceği ile yapılan mücadelede feromon tuzaklarının başarı oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kabuk böcekleri ile mücadelede ormanda temiz bir işletme uygulanmalı, meşcere kurarken Çamların yetiştirme muhiti bakımından olan istekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Böceğin uçma zamanından 2-3 hafta önce kadar feromon tuzakları asılma, özellikle sağlık durumları bozulmuş ağaçlar kesilerek ormandan çıkarılmalıdır.

Ormanda uygulanacak silvikültürel uygulamalar zamanında ve usulüne uygun yapılmalıdır. Zamanında yapılmayan uygulamalar neticesinde ağaçlar iyi gelişim göstermemekte ve ani yapılan müdahalelerle biyotik etkenlere (kar ve fırtına kırması, devirmesi) maruz kalmakta bu durum da böceklerin epidemiy oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca kesim sonrası artıklarının ve soyulan kabukların ortamdaki uzaklaştırılması ge-

rekmetektedir. Nitekim arazide tuzak ağacı olarak hazırlanan materyalin hem gövdesindeki hem de tepe ve dallarına ait kabuk ve kambiyum tabakasının böcek istilasına uğraması bunun kanıtı olmuştur. Aksi takdirde buralar böcek ocağı haline gelerek mücadelede zorluklarla karşılaşılacaktır. Kabukların soyma işleminin, soyma makinesiyle yapılması böceklerin ölüm oranını arttıracığı ve zaman kazanılacağı gerçeği unutulmamalıdır.

Zararlı türlerle yapılan mücadelede asılan feromon tuzaklarının mücadele esaslarına uygun asılması ve kontrollerin mümkün olduğu kadar hassas bir şekilde yapılması, tuzaklara düşen yırtıcı türlerin doğaya geri salınması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde yırtıcı popülasyonu azalmakta, mücadelede bu biyolojik gruptan yeterince fayda sağlanamamaktadır.

Ülkemizde üretimi devam eden *Thanasiumus formicarius* (Linnaeus) ve etkili olacağı düşünülen diğer türlerin üretimine olanak verilmeli, bu türlerin böcek zararının olduğu sahalara verilerek biyolojik mücadele, biyoteknik ve mekanik mücadelenin entegre olarak uygulanmasıyla daha etkin sonuçlar elde edilecektir.

Böcek zararlarına karşı bir an önce önemli türlerle ilgili risk haritası yapılarak hassas alanlar belirlenmeli ve o bölgelerde gerekli koruma ve mücadele tedbirleri alınarak, çalışanlar bu konuda bilgilendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Çanakçıoğlu H ve Mol T (1998) *Orman Entomolojisi, Zararlı ve Yararlı Böcekler*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul, 541 s.
- OGM (2011) *Ormanlarımızın Önemli Zararlıları ve Mücadele Yöntemleri*. Orman Koruma ve Yangınla Mücadele Daire Başkanlığı Ankara.
- Sankaya O (2008) *Batı Akdeniz Bölgesinde İğne Yapraklı Ormanların Scolytidae (Coleoptera) Faunası*. Doktora Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Isparta
- Sarıkaya O ve Avcı M (2006) *Kabuk Böceklerine Karşı Ormanlarımızda Alınabilecek Koruyucu Önlemler*. *Orman Mühendisliği*, 43 (1-3): 26- 31.
- URL-1 (2016) http://www.ermenek.gov.tr/default_b0.aspx?content=195
- Yıldız Y (2012) *Bartın ve Karabük Ormanlarının Scolytidae Faunası ve Bazı Önemli Türlerin Biyolojilerinin Belirlenmesi*. Doktora Tezi, Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı. Bartın

